839
1f

LIBRARY OF PRINCETON
DEC 14 1977
THEOLOGICAL SEMINARY

SCF
1644

Digitized by the Internet Archive
in 2016

https://archive.org/details/triomphvandewaer00haza

TRIOMPH

VANDE

WAERACHTIGE KERCKE

ENDE VANDE

CATHOLYCKE RELIGIE.

T'ANTWERPEN,
By MICHIEL CNOBBAERT in S.te Peeter by t'Professen-huys der Societeyt IESV A.o M.DC.LXXIII.
Met Gratie en Privilegie.

TRIOMPH

LIBRARY OF PRINCETON
DEC 14 1977
THEOLOGICAL SEMINARY

VANDE

WAERACHTIGE KERCKE

ENDE VANDE

CATHOLYCKE RELIGIE

OVER

DE ATHEISTEN, MAHOMETANEN,

HEYDENEN, IODEN,

SCHISMATYCKEN,

ALLE SOORTEN VAN KETTERS,

ENDE SECTARISEN

Beschreven

Door den Eerw: Pater

CORNELIVS HAZART

Priester der Societeyt IESV.

T'ANTWERPEN,

By MICHIEL CNOBBAERT, by het Professen-huys in S. Peeter.

M. DC. LXXIII.

Met Gratie en Privilegie.

D. AVGVSTINVS

Contra Epiſt. Manich. C. iv.

DAer ſijn vele dinghen die my met groot recht houden in den ſchoot vande *Catholijcke Kercke*: My houdt de *een-ſtemmicheyt* vande volcken en natien: My houdt de auctoriteyt, van de *Mirakels* begoſt, van de *Hope* ghevoedt, van de *Liefde* vermeerdert, van de *Outheyt* verſterckt: My houdt de *ſucceſſie* der Prieſteren beginnende van den *Stoel* des Apoſtels *Petri* (aen den vvelcken den Heere nae de verrijſſeniſſe bevolen heeft ſijne ſchaepen te vveyden) tot het teghenvvoordich Biſchdom: Ten leſten houdt my den naem *Catholijck*.

CLARISSIMO VIRO

SAMVELI MARESIO

Professori Groeningano

CORNELIVS HAZART

Societatis IESV

S. P. D.

Te, SAMUEL MARESI, *opus hoc meum exordior, Teque in primo aditu sisto, viam aperturus quâ tua placita, nuperrimè Professoribus tuis non inconcinnè exposita, recto ac facili tramite ad exitum possint decurrere. Est ne, amabo te, aliquid quod ad spes tuas gratius excogitari, vel ad vota tua jucundius fingi possit? Quo enim spectavit tuus ille labor atque industria quâ* Tractatum brevem de afflicto statu studii Theologici, ejusque restitutione *scripsisti, nisi ut ea monita tua, quæ illic chartis commissa sunt, Teque Tuosque inflammarent ad manus operi admovendas? meministi, credo (nec enim diu est quod* Tractatus *ille, ex prælo prælioque* Groeningano *superstes, in lucem prodierit) memmisti, inquam, quid potissimum scripseris* pag. 26. *& insequente, ubi hanc legem Professoribus Theologiæ tuæ præscribis,* ut promittant, se formulas, in vestra Synodo nationali sancitas, contra quoslibet hostes vestræ communionis cordatè propugnaturos: *Qui vero hi hostes præ cæteris sint apertè fateris, dum ais,* nec Ecclesiam, nec Rempublicam vestram potentiores & nocentiores hostes habere hominibus communionis Romanæ. *Quare non immerito* Theologis disputationibus *(ut loqueris) suades* ut controversiis Pontificiis vacent, in iisque robur suum experiantur, ac de triumphatis egregiam laudem & spolia ampla referant.

Age dum, MARESI, *nonne vides ut sese in hoc volumine campus latissimus explicet ubi Tua Tuorumve desudare possit industria? ubi* robur, *inquam*, suum experiantur *quos tantopere* ad pugnam atque triumphos *tuo cantu accendis? fac modo, pro auctoritate quâ polles, in arenam conflicturi descendant; & si lubet, ducem te præbe: Novi equidem (nec res in obscuro est) à vobis passim, etiam illos hostes, contemni quos tu ipse* Potentiores ac nocentiores *appellas, quasi vero* nullum sit operæ pretium *(sic enim passim vestri libelli loquuntur)* eos verbo dignari: *Sed ô miserum calamitosis effugium! quis enim tam imperitus ac vecors qui nescit labem animi esse vel abjecti vel arrogantis, hostem, quantumvis imbellem (quid igitur* potentiorem? *) contemnere? quid enim? an non jure meritissimo gloriosus ille apud Comicum miles exploditur, quod uno halitu totas acies se difflare posse jactabat? Quid? nonne vilis abjectique animi indicium est timorem suum adversariorum contemptu dissimulare, & explodere illorum* potentiam *ut strenuus atque intrepidus*

miles habeare dum pugnam recusas? Quod si à victis quandoque timendum, ne fortasse redeat pristina in præcordia virtus, cui vitio adscribendum existimas si quis alienas vires explosérit quas ne à longè quidem tentare nisu contrario ausit? Ego sane sic censeo, prudentis militis esse nullum non hostem à fortitudine commendare, ut dum victor evaserit, eo illustrior triumphus appareat, quò non contra timidos Lepores, *sed contra magnanimos* Leones *acie conflixisse videatur: Hinc meâ quidem sententiâ, non parum probri atque dedecoris* Philistæi *illius Gigantis morti accessit, ob hoc solum, quod* Davidem *præ se tam superbè despexerat.*

Te igitur, Maresi, *rursum compello. Quoties in nupero illo tuo* Tractatu *ingemiscis? quoties deploras* bellis ecclesiasticis ac intestinis dissensionibus *laborare Ecclesiam tuam? Eamque ob rem* (pag. 21.) *apertè pronuntias* jure merito de illis tollendis non tolerandis esse omnino deliberandum ne excrescant in infinitum, & instar gangrænæ totum corpus miserè conficiant. *Si ita est, quid ultra moraris? habes medicinam, quam tu ipse præscribis, ad manum; vestra illa Theologica atque Ecclesiastica bella vertantur in exteros:* vacent Theologi vestri controversiis Pontificiis, *in iisque versati,* impugnent homines communionis Romanæ: *Habent hîc in quod arma convertant, ad hanc cotem gladios acuant, & experiantur quid possint Sed prodeant in aciem, non ut antehac solent, hoc est, mulierum furentium instar., armati calumniis, contumeliis, convitiis, diris, & accusationibus falsis, & aliis hujusmodi furibundi ac causæ suæ diffidentis animi excrementis: Non vociferentur* Iesuitas & monachos dæmones esse, dracones, & volucres impuras, *ut tu facis* (pag. 1) *vel* Ecclesiam Romanam esse Babelem (pag. 20.) *vel* Papam esse Antichristum (pag. 23.) *& talia propemodum infinita imperitæ plebi, ac rationis expertibus pueris occinenda: Proferant aliquid doctis auribus dignum quod solidis rationum ponderibus ac libramentis subsistat; opponant rationibus rationes, conferant pedem pedi si possint, aut si id nequeant, abjiciant arma, & ingenuè fateantur se victos.*

Iam vides, ni fallor, Maresi, *quo tandem hæc mea tendat oratio; non aliò scilicet nisi ut votis obsecundem tuis. Pacem inclamas,* Pacem, *exclamas* (pag. 19.) te poscimus omnes, *media ad pacem obtinendam suppeditas, habeas per me licet pacem domesticam, etiam per bellum Ecclesiasticum nobis indictum, fortassis in hac tuâ declivi ætate, per Te, vel per Tuos aleam tentasse juvabit:* Quis enim novit sensum Domini *si fortè hujus belli finem statuerit pacem animi tui quâ te ad veritatis lumen adducat? quis scit an suprema illa mens, ex qua mortalium omnium mentes animique dependent, te cæteris annumerari non velit quos turmatim pæne quotidie ad nos affluentes conspicimus, ut, abjuratâ* Ioannis Calvini *doctrinâ, jurent in verba cælestis Magistri?* Senecionem *ais te esse* (pag. 5.) & tantum non Silicernium, *utinam &* Cælicernium *esses! memor conditoris tui, ut caligantibus oculis corporis, mentis oculos in illud* Ecclesiæ veræ *lumen convertas quod jam toto orbe diffusum aspexêre omnes propemodum barbaræ gentes! utinam corpore jam fatiscente is tibi foret animi vigor ac robur, ut in ejus te Ecclesiæ sinum reconderes, ex quo, deplorando sane casu, tui excidêre majores! Hoc meabullitus opto, hoc voveo, teque valere jubeo.*

Aen

Aen den VVijt-beroemden

SAMVEL MARESIVS

Professeur van Groeninghen

CORNELIVS HAZART

Van de Societeyt IESV

SALUYT.

VAn u, Samuel Maresi, beginne ick dit werck: blijft vry staen in den inganck, ick sal u eenen wegh openen op den welcken uwe regels en wetten, die ghe onlancx aen uwe Theologanten voor-gestelt hebt, ghelijck als door eene effen ende rechte baene sullen afloopen ten eynde: Is'er yet dat aengenaemer kan zijn voor uwe hope, ofte ghenoechlijcker voor uwe wenschen? want waer op heeft uwen arbeyt ende behendicheyt, met de welcke ghy dat *kort Tractaet van den bedruckten staet der Theologische studien*, hebt gheschreven, anders ghesien, als dat uwe vermaeninghen die ghe daer stelt op het papier, u, ende de uwe souden verwecken om de hant te legghen aen t'werck? ghy sijt, soo ick gheloove, indachtich (want t'en is niet lanck geleden dat het voorseyde *Tractaet*, uyt de druck-persse ende belegeringhe van *Groeninghen* overghebleven, te voorschijn ghekomen is) ghy zijt wel indachtich, segghe ick, wat ghy naemelijck op het ses en twintichste ende volghende bladt hebt gheschreven, daer ghy aen de Professeurs van uwe Theologie dese wet stelt, te weten, *datse sullen beloven de formulen van uwe nationale Synode, teghen alle de vyanden van uwe ghemeente, voor te staen ende beschermen*: Doch wie dese vyanden, meer als andere, zijn, bekent ghy uytdruckelijck, segghende, *dat uwe Ghemeente en Republijcke gheene machtigher noch schaedelijcker vyanden heeft als de ghene die ghemeenschap hebben met Roomen.* Daerom en is het niet sonder reden dat ghe uwe Theologanten verweckt *om te studeren op de Pausselijcke verschillen, op datse, hier in, haere krachten souden beproeven, ende triumpheren over de Roomsche met grooten lof ende buyt.*

Wel aen nu, Maresi, siet ghy niet dat hier in dit boeck eene ruyme strijt-baene sich uytbreydt, daer ghy, ofte uwe mede-ghesellen haere behendicheyt ende verstant konnen uytwercken? daer se *haere krachten konnen beproeven*, de ghene die ghy soo heftich, met het steken vande trompette, *tot den strijt ende triomphen* verkloeckt? maeckt nu, door de autoriteyt die ghy hebt, datse op dese strijdt-bane verschijnen tot het ghevecht, ende, indien het u lust, sijt hunnen voorgangher. Ick weet

wel

wel (want de ſaeke is klaer) dat die vyanden doorgaens van de uwe verſmaet worden (die ghy nochtans *de ſchaedelijckſte ende machtighſte* noemt) *als of het de pijne niet weert en waer* (want ſoo ſpreken doorgaens de ſchriften van d'uwe) *haer te beantwoorden* : maer ô arme uytvlucht voor ellendighe mènſchen! want wie is'er ſoo onervaren en dom die niet en weet dat het eene vlecke is van een verwaent ofte verworpen gemoet, ſijnen vyant, hoe ſwack hy mocht weſen (wat ſal het dan ſijn van den *machtighſten*) te verſmaeden? wel hoe? wort dien vermaerden ſoldaet by *Plautus* met reden niet uytghelacchen om dat hy ſich roemde dat hy met eenen aeſſem alleen heele leghers koſt wech-blaeſen? is het oock niet een teecken van een ſlecht ende verworpen ghemoet ſijne eyghen vreeſe te willen bedecken door het verachten van ſijne vyanden? ende te ſpotten met haere macht op dat ghe voor een onverſaeft ende kloeck krijghs-man ghehouden wort als ghe weyghert te vechten? iſt laeken dat men ſomwijlen moet vreeſen voor ſijnen vyandt, oock die alree overwonnen is, op dat hy miſſchien ſijne oude krachten niet en herneme, wat meynt ghy dat het voor een ghebreck is als yemant ſpot met de macht van een ander, die hy, ſelfs niet van verre, met contrarie ghewelt en heeft durven beproeven? Immers dit's mijn ghevoelen dat een voorſichtich ſoldaet alle vyanden van ſterckte moet recommanderen, op dat, hy nu victory behaelt hebbende, ſijnen triomph dies te heerlijcker ſou ſchijnen te zijn als men kan ſegghen dat hy, niet teghen vreeſachtighe haeſen, maer teghen kloecke leeuwen ghevochten heeft. Om deſe reden, mijns oordeels, is de doot van dien Philiſtijnſchen Reuſe dies te ſchandelijcker gheweeſt, alleenlijck om dat hy *David*, t'ſijnder opſicht, ſoo verwaendelijck hadde miſacht.

Ick keere my dan wederom tot u, ô Maresi. Hoe menichmael verſucht ghy in dat *Tractaet* van my boven gemelt? Hoe dickwils beklaeght ghy dat uwe ghemeente *met Kerckelijcke oorlogen ende inwendighe twiſten* gheſcheurt wort? Daerom ſeght ghy oock opentlijck *pag. 21. dat men moet raetſlaen om de ſelve te weiren ende niet meer te verdraghen, op datſe ſonder eynde niet en groeyen, ende ghelijck eenen kancker het heel lichaem niet en verderven:* Indien het ſoo is, wat verwacht ghy? gh' hebt de medecijne, die ghy ſelf voorſchrijft, by d'hant, maeckt dat uwe inwendighe Kerckelijcke oorloghen ghevoert worden buyten het landt: *Dat uwe Theologanten ſtuderen op de Pauſelijcke verſchillen*, ende daer in wel ervaren zijnde *datſe komen bevechten de ghene die ghemeenſchap hebben met Roomen.* Hier hebben ſe voor de handt het welcke ſy met haere wapenen konnen beſtormen, datſe haere ſweerden ſcherpen op deſen wetſteen, ende beproeven wat haere krachten vermoghen: maer datſe te velde komen, niet ghelijck ſe voor deſen ghewoon zijn, dat is, ghelijck raeſende vrouwen, ghewaepent met quaet-ſpreken, vervloeckingen, ofte valſche beſchuldinghen, ende andere ſoodanighe uytbraeckſels

van

van een grammoedich ghemoet, ende het welcke van ſijne ſaeke wanhoopt: Datſe niet en roepen met luyder kele *dat de Ieſuiten en Munniken, duyvels, draeken, ende onſuyvere voghels zijn*, ghelijck ghy doet (*pag.* 1.) ofte *dat de Kercke van Roomen een ander Babylon is* (*pag.* 20.) ofte; *dat den Paus den Antichriſt is* (*pag.* 23.) ende ſchier ontallijcke ſoodanighe dingen die nerghens anders toe dienen als om t'Grauw van het volck, ende redelooſe kinders te paeyen: Datſe yets voor den dagh brengen t'welck weerdigh zy voor de ooren van de gheleerde, met beſtandighe ghewichten van redenen vaſt-gheſtelt: Datſe de eene reden ſtellen teghen de andere, voet by ſteck houden iſt datſe konnen, ofte ſoo niet, datſe de wapenen wech-ſmijten ende vrylijck bekennen datſe verwonnen zijn.

Nu ſiet ghy, ſoo ick meyne, MARESI, waer dat deſe mijne aenſprake henen wilt, te weten, om dat ick aen uwe wenſchen ſoude voldoen, ende uwe begheerten ſou involghen. Ghy roept om peys, ghy roept *pag.* 10. *VVy willen allegaer peys hebben*, ghy ſtelt de middelen voor, om den peys te bekommen, ick mach wel lijden dat ghe den inlantſchen peys hebt, oock met de Kerckelijcke oorloghe ons te doen aenſeggen, miſſchien ſal het de pijne weert zijn datghe in uwe oude dagen, of door u ſelven, of door de uwe, de kanſſe komt waegen: *want wie kent het voornemen Godts*, of hy miſſchien by ſijn ſelven niet gheſtelt heeft dat het eynde van die oorloghe den peys van uwe ziele ſou zijn om u te brenghen tot het licht van de waerheyt? wie weet of dat opperſte verſtant, van het welcke aller menſchen verſtanden ende gemoederen hangen, niet en wilt dat ghe onder die gherekent ſout worden, die wy hoopsghewijs, ſchier alle daghen ſien toevloeyen tot ons, om, afgheſworen hebbende de leeringheu van *Ioannes Calvijn*, nae te ſpeuren de woorden van den Hemelſchen Meeſter? Ghy ſeght *pag.* 5. *dat ghe nu out zijt, ende dat ghe niet veel min als met het hooft al buckende gaet nae de aerde*: Och! oft ghy met het hoofr recht om hoogh ginckt, ende den Hemel aenſaeght met ghedachteniſſe van uwen Schepper, op dat ghe, terwijle uwe lichaemlijcke ooghen verduyſteren, de ooghen van uwe ziele moogt ſlaen op dat licht van de WAERACHTIGHE KERCKE het welcke door de heele werelt uytghebreydt zijnde, bykans alle de barbaere Natien hebben ghevadt. Och! of ghy, terwijlen uw' lichaem beſwijckt, die jeught ende vroomicheyt in uw' gemoet hadt, dat ghe u ſmeedt inden ſchoot van die Kercke, uyt den welcken uwe Voor-ouders ghevallen zijn! Dit wenſche ick u uyter herten, en ſaemen dat ghe welvaert.

Aen den Eerw : Pater

CORNELIVS HAZART

Prieſter der Societeyt IESV

ANTONIVS FRANCISCVS VVOVTHERS

RECHTS-GHELEERDE tot Antwerpen.

Virg. l. 2 Æneid. v. 387.

—— FORTUNA *Salutis*
Monſtrat iter.

HEeft Roomen, opgheciert door heerlijckheydt der daeden
Van voeſterlinghen, die ſy noyt dan overlaeden
Met buyt van s'vyandts heyr, ſach gaen uyt d'oorloghs velt,
Sich eens aen t'aerdtrijck tot een baeck van roem geſtelt:
En moeſt d'heel werelt eens ſich in dees ſtadt bepaelen,
† *Triumpheren.* Die haeren eyghendom bevondt in zeghen-praelen, †
Of t'menſchelijck gheſlacht gheboeyt aen d'yſren bandt,
Deed' bucken als een ſlaef voor d'overwinders handt,
VVanneer een gulde koets den Veltheer aen de volcken
Ten toon droegh, en in t'gout van wapens, door de wolcken
De Son beriep, tot trots van d'alderhooghſten glans
Op t'aenſien van een hooft omhelſt van lauwer-krans:
Sy doet nu niet te min, jae pronckt met meerder ſeghen:
VVant ſints dat Chriſti Kerck de Hel heeft vaſt ghekreghen,
En ſloot de duyvelen in onverbreecklijck ſtael,
Soo groeyde met de winſt den Roomſchen zegen-prael
En groeyt van uer' tot uer', naer dat de Helden groeyen,
Die Lauwers van t'Gheloof uyt s'vyants inckt doen bloeyen:
De Kerck blijft op haer koets in licht en luyſter ſtaen,
Nu ſy haer' Bellarmin voor haer ten ſtrijt ſiet gaen:
Hoe voght Perron voor haer, die door ghewelt van reden
T'vergalde Gallia te berſten heeft ghetreden?
T'verduyvelt Enghelant, door Polus neer-ghevelt,
Schrickt Campianus naem, als Fabius in t'velt.

Garnet

Garnet beſchrijft met bloet ſijn winſt op Schotſche Schotten;
Cotton maeckt Frankenlant bevrijt van Hugonotten.
Dees' ſijn de ſtr jders, die met onvermoeyde handt
Hel, Duyvels, Ongheloof, en Ketters aen een bant (a)
Gheſmeedt om arm en neck, doen gaen voor d'heldren wagen,
VVaer op de waere Kerck vol luyſter wort ghedraghen
Van Zuyden tot het Ooſt, van VVeſten tot het Noort,
In eenen Roomſchen Stoel, beſet met t'Godlijck VVoort.
Doch Hemel! wat een ſchaer van overwonnen zielen
Doet HAZART door ſijn pen voor deſen zetel knielen!
Dien HAZART, *die hun toont den wegh van zekerheyt* (b)
Oft aen een vaſte koord' hun ſiende blintheyt leydt,
Als hy Hartneckicheyt op duyſende ghetuyghen,
En Moetwil, die den hals door boosheyt niet wilt buyghen,
En Onverſtant, Spijt, Nijt, Haet trots, en eyghen VVaen,
Als ſlaven voor de koets van t'recht Gheloof doet gaen.
En die de daet wilt ſien, die lees dees' dappre letters
Die hy tot een gheweir op Heydendom, en Ketters,
Op lood, en Turckdom voert, ten dienſt der waere Kerck
En ſpeur hoe Roomen praelt op ſoo een deſtich werck.
Hier ſiet men Chriſti Bruydt bemytert met dry kroonen;
Gheſeten op een koets, t'gheſicht ſoo ſuyver toonen
Dat d'alderklaerſte Son daer by vol nevels is;
Haer mantel dringht door damp van nacht, en duyſternis,
Met gulde Sterren, (c) die als heete vlammen blaeken,
En beelden d'Hemel uyt, op een ghepurpert laeken,
Dat lancx haer ſchouders rolt; gheverft in t'koſtelijck bloet (d)
Het gheen' Godts Soon voor ons liet ſtroomen als een vloet
Als hem ons ſonden meer dan beul en pijn verteerden:
Dees koets wort voortghevoert als met vier witte peerden; (e)
Van een Enghel, wiens kleedt gheweven is uyt ſneeuw
Soo wit is het Sattijn van eenen grijſen Leeuw (f)
Die door een grammen plicht ſijn maenen op doet rijſen:
Van eenen Arendt (g) die den wegh weet aen te wijſen
Met vleughels en met oogh, naer t'eeuwigh Sonne-licht:
En van een witten Os (h) die voor gheen Hert en ſwicht
In ſnelheyt noch ghehoor: Dees vier gaen voor den waghen
Als Boden van t'Gheloof; waer van ſy boodtſchap (†) draghen.
Dan volght het Prieſterdom, en vult de locht met ſanck (i)
Den wieroock ſmilt tot reuck, de cinghels gheven klanck (k)

(a) *Ibunt antè duces onerati colla catenis.* Ovid. l. 1. de Arte 3.

(b) Virgil. l. 2. Æneid; v. 387.

(c) *Introïit Romã eo curru.....: in veſte purpurea, diſtinctaq; ſtellis aureis chlamyde, coronamque capite gerens.* Sueton. in Nerone. cap. 25.

(d) *Et tulit intextam pretioſo murice veſtem.* Et poſt..... *Sanguis depingitur oſtro.* Coripp. lib. 1. Num. 15.

(e) *Qui autem triumphat albis equis utitur quatuor.* Serv. Honoratus ad lib. 4. Æneid.

v. 545. (f) *Inſcendit currus victor, junxitque Leones.* Alciat. Emblem. 29. Plinius lib. 2. C. 16. Petr. Victorius l. 16. c. . (g) *Hos Aquilæ, Romanaque ſigna ſequuntur.* Claudian. l. 2. in Eutrop. (h) *Bos victoriæ plurimum par, atque triumphi ſignum.* Pierius in Hieroglyph. lib. 3. C. 39 † *Evangelia.* (i) *Denique ſacrificuli ſequebantur & cultus ſacros, thus, aliaque ſacro apparatui neceſſaria geſtabant.* In Paralipom. ad Antiq. Roſini l. 10. C. 29. (k) *In triumpho tintinnabula geſtabantur.* Roſin in Antiq. l. 10. C. 29.

De Strijt-vaen is een Kruys : (l) een Rey van duysent Maeghden
Die door haer suyverheydt aen Godt en Kerck behaeghden
Staen aen t'vergult gareel (m) : d'Outvaders die door drift
Tot waerheydt van t'Gheloof de Goddelijcke Schrift (n)
En letters van gheheym met diep vernuft doorsochten,
En alle donckerheydt tot vollen luyster brochten,
Doen desen zeghen-praël door d'heele werelt gaen :
Hier draeght men op een staf een omghekromde Maen,
Tot blijck dat t'Turckedom (o) door HAZART leyt verslaghen,
Hier wort de loodsche Wet in stucken omghedraghen (p)
Mits hy in sijnen Boeck hun blintheyt brenght in t'licht,
Het Kruys druckt Iudas rugh met al te swaer ghewicht :
Hier leyt t'Geneefsche Lack (q) hier Wittenbergh (r) in boeyen,
Hier laet den Rhijnstroom (s) uyt sijn kruyck geen baren vloeyen
Om dat sijn *Cabeljau* (†) versmacht hanght aen t'harpoen :
Schoonhoven staet vervuylt, en vol vergiftich groen,
Nu haren *Arent* (†) leyt berooft van pluym en pennen
Sints hy de kloeckheyt van dees Strijder moest bekennen.
Gints leyt *Renesse* (†) in t'graf; daer *Hulsius* (†) die huylt,
Gints *Schuler* (†) die vergeefs sich voor t'ghevecht verschuylt.
Dan t'is onnut, hier, op soo teere winst te letten
Daer s'werelts godloosheyt sich voelt met voeten pletten (t)
Als het dit Boeck doorleest, en sich tast in t'gheinoet,
En speurt dat HAZART meer als aerdsche wercken doet,
Als hy de valscheyt komt met waerheyt overtuyghen,
En wat niet Roomsch en is voor Roomen neer doet buyghen.
Maresius (†) mach vry sich wachten van dees handt,
Of wachten om den hals een dierghelijcken bandt.
Daer sal gheen Batavier t'oogh meer naer HAZART wenden,
Gantsch Duytslant sal tot pronck van dees verwinning senden (u)
Het afgheschoren hayr van Luther en sijn volck,
De *Maen* sal voor dees Son verdwijnen in een wolck;
Den lood en t'Heydendom, als t'Roomen dus siet praelen,
Sal roepen : *K'wil den hals wel door dees keten haelen,*
K'en weygher' boey, noch bandt, noch voor uw' koets te gaen,
Terwijl ick t'waer Gheloof sie op mijn stem ontstaen (x)
CORNELI dit 's het werck van uw' gheleerde blaeders
Verlicht met het gheheym van schrift, en oude Vaders,
Van Redenen, en Sin, van konst, van gheest, en tael,
T'ghen' Roomen, en t'Gheloof verheft in zeghenprael :

Eeh

(l) *Vexilla militum crucis insigna sunt.* Div. Hieron. Ep. ad Lætam.

(m) *Mille puellas virgines ad habenas duxit.* Julius Capit. in Antonino Philosoph.

(n) *In Senatu, (a Sembus nomen mite Senatus habet).* Ovidius: *recitabantur litteræ rerum felicium gestarum indices* Rosin. in ant. l. 20. c. 29. *ut de bellis triumphisque consuleretur Senatus.* Suet. in Aug. cap 29.

(o) *De turcis triumphatur.* Apud Modiū in Pandect. Triumph. tom. 1. l. 2. c. 12.

(p) *Post hæc portabatur lex Iudæorum.* Modius c. 17. Josephus lib. 7. cap. 24.

(q) *Hic* LACUS.

(r) *Hic* MONTES, *hic tot Castella, tot* (s) *Amnes.* Ovid. l. 4. Trist. Eleg. 2.

† *Petrus Cabeljau, Arent Montanus tot Schoonhoven, Renesse, Hulsius, Schuler, ende vele andere meer, alle gereformeerde Predikanten waer tegen P. Hazart geschreven heeft.*

(t) *Solet edomitos victor calcare.* Corripp. de laud. Justini minor. lib. 2. Num. 3. † *Predikant ende Professeur tot Groeninghen, waer van in den brief in t'beginsel van desen Boeck vermaent wort.* (u) *Iam tibi captivos mittit Germania crines.* Ovid. l. 1. Amor. Eleg 14. (x) *Haud me pœniteat depressum colla catenis,*
Vt currus sim pompa tui, nec dura recuso Vincla pati, dum CERTA FIDES *mea dicta sequatur.*
Petr. Apollon. Collatius lib. 2. de obsidione Hierosolymit.

Een and'ren heeft alleen het Heydendom beſtreden,
Door deſen heeft alleen den Turck ghewelt gheleden,
Een derden ſloegh alleen den voet op Iudas wet,
Een and'ren heeft alleen de Kettery verplet:
CORNELI, die alleen al t'onroomſch hebt verwonnen (y)
Gh' hebt oock alleen daer voor den zeghenprael begonnen,
De liefde heeft u tot dat Helden-ſtuck verweckt,
Vermits den Godts-dienſt aen Cornelius verſtreckt
Tot een onſetbaer ſorgh (z): noch t'koſt niet anders weſen,
Vermits Vernuft en Deught wort in uw' Schrift gheleſen;
En ſoo wat HAZART *met de* DEUGHT *in een vermenght* (a)
Die Sekerheydt, Gheluck, en Voorſpoet mede-brenght.
VVat prijs ſal het gheloof aen u, ô Velt-heer! geven?
VVant ſchoon dat uwen naem tot Roomen ſtaet gheſchreven
Met goude letteren voor t'edelſte gheſlacht (b)
Dat Roomen aldermeeſt in prael van winningh bracht:
Den Tijdt, die t'al vernielt, ſal u met ons vernielen,
Maer Ghy! die d'hemel hebt vervult met duyſent zielen,
Verdient voor t'minſt een plaets in d'hemel tot uw' loon,
VVant uwen boeck draeght hier den Hemel tot een kroon.

(y) *Cornelius ſolus in exteros triumphavit.* Julius Solinus Polyb. Hiſt. c. 42. Plinius lib. 5. cap. 5.
(z) *Magna conſervandæ Religionis etiam P. Cornelio acta cura eſt.* Valer. Max. l. 1. c. 1.
(a) SORS & VIRTUS *miſcentur in unum.* Virgil. lib. 12. Æneid. v. 714.
(b) CORNELIA *gens Roma omnium nobiliſſima.* Andr. Schottus in elect. Rom. Antiq.

Ita vovet

ANTONIUS FRANCISCUS VVOUTHERS. I. C.

Aen den Eerw: Pater

CORNELIVS HAZART

Prieſter der Societeyt IESV

BALTHAZAR VAN MEVRS.

Alluſie op den naem van HAZART.

't'is Hazart als men kan voor weynigh geldt inkoopen
Een koſtelijck juweel, wie ſou daer naer niet loopen?
Want daer door wort men *rijck*, en die ſoo koopen kan
Verdient daer by den naem noch van een *wijſen* man:
Soo maeckt dan Hazart *rijck*, en *wijs*, die naer hem trachten,
Soo kan men op de aerd niet meer dan Hazart achten;
En die dan Hazart koopt (dat is noch meer gheſeyt)
Die koopt den rechten wegh van ſijne ſalicheyt.
Ick nood' tot *den Triomph van Chriſti Kerck* te leſen
Geus, *Turck*, en *Atheiſt*, *Iood*, *Heyden*, en met deſen
Al wie in dwalingh leeft, hy pelt u het gheſicht
Om eeuwelijck aen te ſien het ongheſchapen licht.
De *VVaerheyt*, *Faem*, en *Tijdt*, die met haer vleugels ſweven
Daer uyt ſoeck ick mijn pen: O Godt! wie ſal ſe gheven
De *Faem*, of wel den *Tijt*? wiens vleughel van dees dry
Vereert my deſen ſchacht? de *VVaerheyt* geeft ſe my,
Daer van verſny'ck mijn pen; ſoo ſal de *VVaerheyt* ſchrijven
De waerheyt met mijn handt: den *Tijt* kan noyt verdrijven
Een werck dat aen Godts Kerck door Hazart ſoo beviel,
Soo noem ick deſen Boeck den Hazart van de ziel.

Seght kort, en al,
Soo heeft het val.

BALTHAZAR VAN MEURS.

EEN ANDER.

Die noyt en *hazardeert* kan qualijck yet ghewinnen,
Soo die dan winſt bemint, die moet oock *hazart* minnen:
Het ſpreeckt-woort ons ghetuyght, dat *hazart* maeckt ghewin,
Soo is'er gheen ghewin of daer ſteeckt *hazart* in:
Door Hazart is Calvijns en Luthers leer verdreven,
En ſchier den aerdſchen bol is door ſijn pen beſchreven
En in een bandt ghehecht, gheen ſoo verwoeſte Lant
Dat niet en is verlicht door Hazarts kloeck verſtant:

De

De Heir-baen is ſijn pen van alle vremde Landen
Die Somers ſijn be-yſt, en in den winter branden;
Door HAZART ick daer reys, ſchoon ick by HAZART blijf,
K'krijgh *hazart* vande ziel, en *hazardeer* gheen lijf:
Die deſen ſin verſtaet, die moet daer by noch mercken
Dat deſen HAZART is *triomph van Chriſti Kercken*
Die alle duaelery gheneeſt van haere quael,
En al die HAZART heeft die weet het altemael,
K'en ſchrijf niet in ſijn eer, ſijn eer die is in t'ſchrijven,
Sijn meeſter-ſtuck dat ſpreeckt, ick laet mijn ſegghen blijven,
Swijgh' ick, ſoo ſpreeckt ſijn werck, ſijn daet die roert mijn pen,
Soo ſwijgh' ick, en ick ſpreeck, om dat ick HAZART ken.

BALTHAZAR VAN MEURS.

PROTESTATIE VANDEN AVTHEVR.

BEminden Leſer: *Merckt, dat ick in dit boeck ſommighe dinghen aenraeke, de welcke eenighe heyligheyt ſchijnen toe te ſchrijven aen vele perſoonen vande welcke ick handele: Ick verhaele oock ſomwijlen ſommige daden van hun ghepleeght de welcke de menſchelijcke krachten te boven gaende hebben eenen ſchijn van mirakelen. Het ſchijnt oock dat ick aen ſommighe toeſchrijve den naem van Martelaer. Maer dit altemael ſtelle ick ſoo voor aen de Leſers, niet als of het vanden Apoſtolijcken Stoel onderſocht, gheapprobeert, ofte beveſtight waer, maer alleenlijck als hebbende de gheloofbaerheyt ende ghewicht vande Autheurs, die het in hunne ſchriften verhaelen, overſulcx en ſtelle dit niet anders voor, dan als eene menſchelijcke hiſtorie. Daerom ſal een yeghelijck weten dat ick wille onderhouden het Apoſtolijck Decreet vande H. Congregatie der H. Roomſche ende alghemeene Inquiſitie, uytgheghéven in t'jaer 1625. ende beveſtucht in t'jaer 1634 volghens de verklaringe des ſelven Decreets ghemaeckt van onſen alderh. Vader* Vrbanus VIII. *in t'jaer 1631. ende dat ick gheenſins en wille, door deſe mijne verhalen, toeſchrijven eenige opinie van heyligheyt, noch de daet van martelie, noch eenigen dienſt, ofte eerbiedinge, maer dat ick alles wille laten in t'midden, tot aldertijt dat'er yets van den Apoſtolijcken Stoel ſal dies-aengaende geſtelt worden. Dit proteſtere ick, als een gehoorſaem onderſaet ende Soon vanden voorſeyden H. Stoel.*

CORNELIUS HAZART
Societatis IESV.

FA-

FACVLTAS.

Ick onderſchreven Provinciael der Societeyt IESV in de Neder-duytſche Provincie, uyt macht my ghegheven door onſen seer Eerw. Pater Ioannes Paulus Oliva *Generael van de ſelve Societeyt, gheve oorlof aen* Michiel Cnobbaert *Boeck-drucker tot Antwerpen, om te mogen drucken den boeck genaemt* Triomph van de waerachtighe Kercke ende Catholijcke Religie *&c. ghemaeckt door* P. Cornelius Hazart, *ende van de Theologanten der ſelve Societeyt onderſocht ende gheapprobeert. T'oirconde hebbe deſe onderteeckent met mijn hant, ende met den zeghel mijnder officie beveſticht. Actum in Antwerpen den* 9. *Februarii* 1673. LAURENTIUS VAN SCHOONE

APPROBATIE.

Ghesien ende by my onderſchreven overleſen den boeck ghenaemt Triomph van de waerachtighe Kercke Godts ende Catholijcke Religie *&c. ghemaeckt door den Eerw: Pater* Cornelius Hazart *Prieſter ende Predicant van de Societeyt IESV: by Theologanten der ſelver Societeyt onderſocht ende gheapprobeert, bevinde den ſelven dienſtich ende profijtich om in druck te moghen uytghegheven te worden voor alle Chriſtene menſchen. T'oirconde hebbe deſe onderteeckent den* 4. *Meert* 1673. AUBERTUS VANDEN EEDE.

Canonick ende Archidiaken van Antwerpen, Cenſeur van boecken &c.

PRIVILEGIE.

CAREL by der gratie Godts, Coningh van Caſtilien, van Leon, van Arragon, &c. Hertogh van Brabandt &c. heeft ghecon-ſenteert ende ghepermitteert, conſenteert ende permitteert aen *Michiel Cnobbaert*, alleen te mo-ghen drucken een ſeker boeck gheintituleert: *Triomph van de waerachtighe Kercke ende Catholijcke Religie* &c. beſchreven door den Eervv. Pater *Cornelius Hazart*, Prieſter der Societeyt IESV: Verbiedende alle andere Boeck-druckers ende Boeck-verkoopers, den voorſchreven boeck in neghen toekomende jaeren nae te drucken ofte te conterfeyten, oft elders ghedruckt in deſe Landen te vercoopē, op pene in de opene brievē begrepen. Ghegeven in onſe Stadt van Bruſſel den 2. Meert 1673. *Onderteeckent* LOYENS.

HET EERSTE DEEL

Bevvijsen datter eenen Godt ende Godts-dienst is.

I. CAPITTEL.

VVort bewesen dat de werelt niet en is geweest vander eeuwicheyt, ende daer uyt besloten dat'er een Godt is.

ALHOEWEL ons eenich voornemen was aen te wijsen de rechte ende onfeylbaere baene, die alle menschen aenleyde tot den waeren *Gods-dienst* ofte *Religie*, sonder te ondersoecken of'er met de daet soo eene Religie ergens in de werelt te vinden is: Nochtans dese ellendige eeuwe (op de welcke den afgront der hellen uytgebroeyt heeft soo vele *Politycken*, *Libertynen*, ende *Atheisten*, dat is, soo veele monsters van de nature, die ofte de voorsichticheyt Gods, ofte Godt selve loochenen) heeft ons bedwongen, voor al, t'ondersoecken of'er eenen Godt, ende of hy voorsichtich is: Want, indien het ghevoelen van de godloose bestaet, soo en kand'r in de werelt gheene waere Religie zijn, alsoo dese niet anders en is als eene leeringhe die ons den wille Godts openbaert, ende eenen dienst die wy hem schuldich zijn: overmits er indien er in de werelt geenen Godt, ofte gheene goddelijcke voorsichticheyt is, daer en kan oock geene waere Religie ofte Gods-dienst zijn. Te vergeefs dan tracht ymant de *Atheisten*, ende andere soodanige godloose aen te leyden tot de waere religie, ten zy dat hy eerst desen gront legghe, *daer is eenen Godt, en dien Godt is voorsichtich*: Van dit fondament sal ick beginnen, ende in dit Deel voor eerst, niet door hooge scherp-sinnicheden der Godtheyt, maer door verscheyden argumenten die yeder een sal moeten aennemen, indien hy noch eenighe Reden ghebruyckt; bewijsen, *dat'er een Godt is*, ten tweeden, *dat hy voorsichtich is*, ten lesten daer uyt besluyten, *dat'er in de werelt eenighe waere Religie, ofte Gods-dienst is*.

Aengaende mijn eerste Deel, te weten, *dat'er een Godt is*, legge ick dit fondament teghen d'opinie van sommighe, dat de werelt niet en is gheweest van der eeuwicheyt, maer over sommighe duysent jaeren alleen, een beginsel ghehadt heeft: Mijn voornaemste argument om dit te betoonen, treck ick uyt de historien, overleveringe van onse voor-ouders, ende experientie van alle eeuwen.

I. D'historien bykans van alle natien ende volcken, wijsen ons aen, haere eerste beginselen, sonder eenighe mentie te maecken, ofte de minste ghedachteniss te hebben van ontelbaere eeuwen die voor dese beginselen souden gheweest zijn. Self de *Egyptenaren*, *Griecken*, ofte *Romeynen*, die op hunnen tijdt niet alleen in wijsheyt ende verstant maer oock in

Wort bewesen uyt de historien, ende experientie dat de werelt niet en is gheweest vander eeuwitheyt.

besondere neerstichcyt om alles op te teeckenen, boven alle de andere uytstaecken, en weten van desen eeuwighen verloopen tijt niet te spreken: Ter contrarien, sy hebben ons in haere schriften achter ghelaeten wie dat hunne eerste stichters, eerste wetgevers, eerste schrijvers, eerste vinders van konsten, ende welcke de eerste beginselen van haere Rijcken ofte Republijcken gheweest zijn.

Datmen oock vry doorblaedere d'historien van alle andere natien, men sal daer bevinden dat de menschen over weynighe duysent jaeren leefden sonder eenighe steden, sonder huysen, sonder Wet, sonder eenige forme van Recht, sonder eenighe wetenschappen en konsten. Daer naer hebben sy allenskens beginnen ghehuchten ende dorpen te maecken; hier op sijn de steden ghevolght, dan, Republijcken en Rijcken; men heeft wetten ghestelt, wetenschappen ende konsten ghevonden; eyndelijck heeft men verdacht al wat dienstich was tot peys ofte oorloghe, ende al wat de besondere ofte alghemeene maniere van den menschelijcken handel ende leven, soude konnen in stant-houden, ofte vervoorderen: Van alle dese dingen kan men bevinden, ende uyt d historien precijselijck aenwijsen, op wat tijt datse begost zijn, wie datse ghevonden, wie datse vermeerdert heeft: Ende indien men onse teghenwoordige tijden aensiet, hoe meenighe nieuwe instellinghen en sijnder niet verdacht van de menschen, die noyt te voren bekent waeren? hoe veele konsten ende wetenschappen ghevonden? hoe veele daeghelijckx noch volmaeckter ghewordeu?

Hier uyt besluyte ick nu dat de werelt niet en is gheweest vander eeuwicheyt: Want indien dit soo waer, wat voor eenen slach van menschen is het gheweest de welcke op die langhe eeuwicheyt hebben gheleeft? waeren sy van eene andere natuere ende verstant, als de ghene die over vijf of ses duysent jaeren gheweest zijn, ofte de ghene die noch teghenwoordelijck zijn? hebben sy gheene steden ghebouwt? gheene vermaerde Coninghen, gheene kloecke Velt-heeren, gheene uytstekende mannen in wijsheyt, gheene schrijvers ghehadt? geene oorloghen ghevoert? gheene konsten ghevonden? gheene wetenschappen gheoeffent? soo neen? wat waeren t'dan voor menschen die op den tijt van ontelbaere eeuwen, ende bestaende dienvolgens in ontallijcke menschen, niets en hebben ghehadt van al het gheene dat de menschen over vijf of ses duysent jaeren ghehadt, ende de teghenwoordighe hebben? soo jae? hoe is 't moghelijck dat'er hier van, ten minsten van eenighe stucken, soo wel gheene ghedachteniſſe en is overghebleven, als van soo meenighe dinghen die alleen op den tijdt van weynighe duysent jaeren ghe schiedt zijn? hoe? en sijn die voorgaende menschen dan soo vernuft niet geweest om haere ghe schiedenissen aen te teeckenen, als die, de welcke hun, op den tijt van ses duysent jaeren, ghevolght zijn? hebben dese leste oock niet konnen weten, of sien, wat'er, ten minsten dry ofte vier hondert jaeren voor hunne tijden ghe schiedt was? hoe en hebben sy dan hier van gheene notitie ghehouden daerse nochtans soo neerstich waeren om alle andere dinghen te schrijven? jae, hoe hebben sy opgheteeckent de eerste beginselen van alles wat onder hun omghegaen was, indiender voor hun, ghelijck sy wel kosten weten, andere menschen gheleeft hadden die al het selve hadden met hun? Ick segghe dat een redelijck mensch uyt dit altemael moet besluyten, dat, ende die menschen, ende die ontelbaere eeuwen, op de welcke sy souden gheleeft, ende de werelt ghestaen hebben, niet anders en sijn als enckele fabels ende sotte phantasyen vande *Atheisten*.

Dit

Dit selve gae ick noch voorder bevestighen. De teghenwoordige menschen ende de ghene die voor desen, op den tijt van ses duysent jaeren geweest zijn, hebben eenen grooten drift ghelijck als ingheboren van de natuere, om haer selven, haeren naem, ende de merckelijckste geschiedenissen die tot vermaertheyt ende lof van haere natie strecken, door schriften ofte anderssins, aen de werelt kenbaer te maecken: maer die menschen, de welcke voor ses duysent jaeren op den tijt van ontelbaere eeuwen soo den gheweest zijn, en hebben ons gheene schriften achter-ghelaten, noch een enckel woordeken aengheteeckent, noch in eenigher manieren aen de nackomelingen de wete ghedaen, ofte van hunne kloeckmoedige feyten, ofte van hunne treffelijcke ghebouwsels, ofte van hunne oorloghen ende victorien, ofte van yet anders dat merckelijck was: Ergo sy sijn ofte eenen anderen slach van menschen gheweest, ofte, om beter te seggen, daer en sijn gheene gheweest: oversulex en is de eeuwicheydt van de werelt niet anders als een versiersel van verdraeyde verstanden.

Uyt den natuerlijcken drift van de menschē wort bewesen dat de werelt niet en is geweest vander eeuwicheyt.

Dit bewijse ick noch voorder uyt dien selven drift die de menschen, aen ons bekent, altijdt ghehadt hebben om te roemen over de outheydt van haere familie, stadt, ofte natie: Want indiender voor vijf duysent jaeren een eeuwicheyt van de werelt alreede verloopen was, daer moest ten minsten eenighe natie in de werelt gheweest zijn, ofte noch zijn, die eeuwich was, ofte ten minsten haer inbeeldde dats' eeuwich was: men heeft'er met de daet wel ghevonden die haere afkomsten wilden trecken van *Adam*, andere van *Iupiter* ofte *Saturnus*, diese meynden de outste der menschen te zijn: maer men heeft noyt natie ghevonden die haer selven heeft uytghegeven voor eeuwich: ter contrarien, self de *Griecken* ende *Romeynen*, die nochtans op haere outheyt soo stoesten, en hebben dit noyt durven bestaen; maer, ghelijck wy boven ghehoort hebben, sy hebben aengheteeckent haere eerste beginselen die ten uyterstē komen tot ses duysent jaeren: ergo ten is niet te ghelooven dat'er voor ses duysent jaeren een eeuwicheydt sy gheweest, op de welcke de menschen sonder beginsel gheleeft hebben.

Ten lesten, ons ghevoelen hebben de oude Philosophen ende andere gheleerde mannen in voortijden voor soo bondich ende bestandich ghehouden, onder andere, *Orpheus*, *Trismegistus*, *Thales*, *Anaxagoras*, *Democritus*, *Empedocles*, *Melysus*, *Socrates*, *Plato*, de *Sybillen*, en andere meer, datse hier over gheene disputen en wilden ingheslelt hebben, als wesende vast ende seker dat de werelt niet en was gheweest van der eeuwicheyt, ende dat het eene specie van uytsinnicheyt was contrary te leeren.

Dit is oock het ghevoelen van de oude Philosophen gheweest.

Den eersten, dat ick weet, die dese questie gheroert heeft, was den Philosooph *Aristoteles*, welckers ghevoelen sommighe moet-willighe geesten, naemelijck den godlooser *Nicolaus Machiavellus*, op onse tijden, ghevolgt heeft: maer sonder eenigh bestandich fondament ofte gront: Want *Aristoteles* siende dat de heele ghedachteniisse van menschen en natien haer niet voorder en streckte als ontrent twee duysent jaeren voor sijnen tijdt, ende *Machiavellus*, datse niet hoogher en quam als vijf of ses duysent jaeren, hebben versiert dat alles, wat voor die tijden gheweest was, gantschelijck te niete ghedaen ende vergaen was.

Aristoteles was den eersten die van contrarie ghevoelen was.

Aristoteles dan heeft versiert, dat elcke konste, wetenschap, ende de Philosophie self, over menighe duysent jaeren ghevonden was, maer met lanckheyt van tijde bedorven ende te niete ghegaen, zijnde alleen daer van overghebleven eenighe kleyne reliquien,

Hy wordt wederleyt.

Hy seght noch meer, te weten, dat de konsten ontallijcke kee-

ren ghevonden, ende wederom ontallijcke keeren vergaen zijn.

Maer deſen grooten Philoſooph, die in andere materien ſoo beſtandich ende overvloedich is in ſijne bewijſen en gheeft in deſe materie niet een enckel bewijs van ſijn ſeggen: Hy moeſt ons ten minſten eens aenwijſen, *waer*, *van wie*, ofte *wanneer* dat de konſten ontallijcke keeren ghevonden, ende hoe, ofte waer door, datſe ſoo menighe keeren vergaen zijn: Anderſins hy en doet anders niet, dan of eenen armen bedelaer roemde dat hy, door eene langhe linie van ontelbaere Graven, Princen, en Coninghen, afkomt, ende ondertuſſchen niet en kan noemen, noch aenwijſen, wie, waer, ofte wanneer datſe gheweeſt zijn: overſulcx ghelijck *Ariſtoteles* enckelijck ſeght ſonder eenigh bewijs, alſoo wort het van alle gheſonde verſtanden gheloochent.

Sijne diſcipelen worden oock wederleydt.

Sijne diſcipelen dan, wel ſiende dat het ſegghen van hunnen meeſter den minſten gront niet en hadde, hebben t'vaſt willen ſtellen, ſegghende, dat de gedachteniſſe van konſten, wetenſchappen, ende alle andere merckelijcke dinghen, die op een heele eeuwicheyt waren gheſchiedt, door verſcheyden alghemeene watervloeden vergaen zijn.

Ick toone dat dit oock niet beſtaen en kan: Want. 1. Waer van weten ſy dat'er waeter-vloeden op die tijden gheweeſt zijn, aenghеſien dat de ghedachteniſſe van alle andere gheſchiedeniſſen vergaen is? Ick vrage dan, of ſy ons van die water-vloeden eenigh beſcheedt konnen gheven, of niet? ſoo niet? ſoo houde ick dit mede voor een verſierſel: ſoo jae? hoe is het ghebeurt dat de ghedachteniſſe van die water-vloeden alleen, ende niet van eenighe andere ſaecke is overghebleven?

2. Ick vraeghe, of'er uyt alle die waeter-vloeden noyt eenen enckelen menſch is overghebleven die eenigh beſcheedt koſte gheven van t'geene in voorghaende tijden omghegaen was? ſoo jae? hoe en hebben dan de volghende menſchen dit ſoo wel niet kenbaer ghemaeckt aen de naekomelinghen, ghelijckſe hun by gheſchrift overgheſet hebben het gheene dat *Noë* gheſeyt ende ghedaen heeft, naer dat hy van den alghemeenen waeter-vloet der gantſcher werelt verloſt zijnde, uyt de Arcke ghekomen was? Seght ghy dat'er uyt alle die voorgaende waeter-vloeden noyt eenighen menſch en is overghebleven? ſoo vraegh ick, van waer dat naer elcken waeter-vloet wederom het menſchelijck geſlachte begoſt is? ſeght ghy datſe voortghekomen zijn uyt de verrotheydt der aerde ghelijck de muyſen en wormen, ofte uyt d'elementen, ofte uyt ſierkens, ofte uyt de invloeyinghen van de Planeten?

Ick antwoorde: De verrotheydt der aerde is nu waerſchijnlijck meerder alsſe oyt gheweeſt is: d'elementen ſijn noch alle van de ſelve natuere, de locht is vol van kleyne ſierkens, de Planeten hebben haere invloeyinghen ghelijckſe altijt ghehadt hebben: hoe komt het dan, dat'er nu uyt deſe dinghen ſoo wel als in voortijden, gheene menſchen ſonder vaeder en moeder te voorſchijn en komen? want het gheene dat duyſentmael, ghelijck ghy ſeght, te vooren gheſchiet is, waerom en kan dat nu ter tijdt niet even gheſchieden? maer noyt en heeft men op den tijdt van ſes duyſent jaeren geſien, dat'er of peert, of leeuw, of arendt, ick laete ſtaen eenighen menſch, ofte uyt de aerde, elementen, ſierkens, ofte invloeyingen van de planeten is te voorſchijn ghekomen: Ergo deſe *Atheiſten* moeten bekennen, ofte dat al hun ſeggen niet anders als eene fabel en is, ofte wel, dat het menſchelijcke gheſlachte, als het door de waeter-vloeden heel ende gantſch was vergaen, een ander beginſel moet gehadt hebben. Datſe my nu ſegghen welck dit beginſel gheweeſt zy: Sy en ſullen my

dit

dit niet konnen aenwijſen, ten zy datſe bekennen dat'er een *VVeſen* is t'welck uytnemender zy als den menſch, een *VVeſen* t'welck noyt door de water-vloeden vergaen is, dienvolghens niet ghemeens en heeft met de aerde ofte met de menſchelijcke natuere, ende dat het menſchelijcke gheſlachte, als het nu heel en gantſch ſonder eenighe overblijfſelen was te niete ghedaen, door het ſcheppen van eenen menſch, heeft herſtelt. Maer de heele queſtie is hier, of'er ſoo een *VVeſen* metter daet in de werelt te vinden is? Uyt het ſegghen van de *Atheiſten* ſelf moet nootſakelijck volghen dat jae; dit *VVeſen* en kan gheen ander zijn als het gheene wy *Godt* noemen, ergo uyt het ſeggen van deſe *Atheiſten* ſelf moet nootſakelijck volgen dat'er een Godt is die alles geſchaepen heeft: Want die de menſchen heeft konnen ſcheppen alſe vergaen waren, wat reden kand'er bedacht worden waerom dat men niet ſeggen en kan dat hy mede de heele werelt gheſchaepen heeft? Waer uyt dan voorders oock volght dat de werelt haer beginſel heeft ghehadt, dienvolgens niet en is gheweeſt van der eeuwicheyt.

Machiavellus dan, wel merckende dat het ſegghen van *Ariſtoteles*, noch van ſijne diſcipelen, gheene beſtandicheyt hadde, is eenen heelen anderen wegh inghegaen, ende heeft een andere reden verdacht waerom dat'er gheene ghedachteniſſe, naemelijck van de konſten ende religien, die voor ſes duyſent jaeren in die langhe eeuwicheyt ſouden gheweeſt zijn, is overgebleven: De oude religien, ſeyt hy, ende de konſten ſijn te niete gedaen door het invoeren van nieuwe: Want, ſeyt hy voorder, de eerſte ſorge der geener die nieuwe konſten ofte religien invoeren, is, de memorie van d'oude gantſch te verduyſteren ende begraven, ghelijck oock blijckt in de Chriſtelijcke religie. Machiavellus wort wederleydt.

Hier argumenteert *Machiavellus* teghen ſijn ſelven, ende ſmijt ſijn eygen ghebouwſel om verre. Het blijckt, ſeyt hy, dat de gheene die de Chriſtelijcke religie eerſt inghevoert hebben, trachteden de oude religien gantſchelijck te niete te doen: T'is waer, maer dies niet tegenſtaende wat ghedachteniſſen en ſijnd'er, naer ſeſthien hondert jaeren t'ſedert dat de Chriſtelijcke Religie begoſt, van de oude afgoderye niet overgebleven? de hiſtorien ſijn hier van vol, haere ſacrificien, ceremonien ende afgoden in het beſonder ſijn ſchier bekent aen alle man, ſommige van haere tempels ofte ſtatuwen worden hier of daer noch geſien: De *Ioodſche* religie loopt ons oock noch over al in de oogen: Iſt ſaecken dan dat naer het invoeren van de Chriſtelijcke religie, (die wel de vermaerſte ende krachtichſte van alle religien is dewelcke wy weten oyt geweeſt te zijn inde werelt) ſoo veele overblijfſels van de oude afgoderye, ende *Ioodtſchen* Godts-dienſt naer ſoo veele eeuwen reſteren en gheſien worden: Wie ſal konnen ghelooven dat alle die religien, de welcke op eene heele eeuwicheyt ſouden gheweeſt zijn, ſoo te niete ghegaen zijn dat'er niet eenen enckelen voet-ſtap, niet een enckel overblijfſel, niet de minſte ghedachteniſſe en is overghebleven?

Doch, ghenomen dat wy *Machiavellus* nu toeſtemden dat de nieuwopkomende Religien, de ghedachteniſſe van ontallijcke andere gantſchelijck uytgeroeyt hadden, hier uyt en volght niet dat ſaemen alle de wetenſchappen, konſten, ende al wat'er in die verſierde eeuwicheyt van de werelt omghegaen was, verduyſtert, ofte vergaen is: hier uyt volght noch veel min, dat alle de oude ghebouwſels, Steden, Republijcken, Rijcken, en Wetten vergaen zijn. Want als de invoerders van nieuwe religien, elck op ſijnen tijdt, de menſchen hadden willen wijs-maecken dat'er,

voor hunnen tijdt, gheene Steden, noch Republijcken, noch menschen inde werelt en hadden gheweest, men soudese buyten twijffel ghehouden ende uytghelacchen hebben voor eenen hoop die niet wel by haere sinnen en waeren: want de ghene diese haeren nieuwen gods-dienst quaemen aenpreken, kosten sien voor de oogh dat haere Vaders en groot-vaders in de werelt hadden geweest, ende wisten de plaetsen daersc gewoont hadden: Sy wisten oock sekerlijck wat religie datse gehadt hadden, in de welcke sy oock van haere ouders opghevoedt waren: Hoe sal ons dan *Machiavellus*, uyt het vernietighen van ontallijcke oude Religien, konnen bewijsen dat daerom de ghedachteniſſe van alle andere dinghen die voor ses duysent jaeren op ontallijcke eeuwen souden gheschiet zijn, uytgheroeyt is? ofte wat reden sal hy ons konnen bysetten waerom dat juyst de memorie van de Religien, Steden, Republijcken, Wetten, konsten, en wetenschappen, die op de leste ses duysent jaeren gheweest zijn, meer is overghebleven, als van de gheene die ses, of twaelf, of twintich duysent jaeren te vooren hadden gheweest?

Uyt al dit voorgaende wort besloo ten dat er een Godt is.

Ick maecke dan mijn besluyt: Uyt mijne bewijsen die ick boven ghestelt hebbe, ende uyt de wederleggınghen van de teghen bewijsen der *Atheisten*, blijckt klaer, dat de weereit niet en is gheweest vander eeuwicheyt, volght dan datse een beginsel ghehadt heeft: maer het gheene een beginsel heeft moet van een ander ghemaeckt zijn: ergo de werelt is van een ander ghemaeckt: Niemant anders en konse ghemaeckt hebben als Godt, dat is, een Wesen dat alle Wesens in macht, voorsichticheyt, ende wijsheyt te boven gaet, Ergo daer is eenen Godt.

Ick toone dat het soo een Wesen moet sijn ghelijck ick gheseyt hebbe, van het welcke de werelt ghemaeckt is: 1. Ten kan gheenen mensch sijn, want die heeft selfs de macht niet om een mierken of sierken te maken, hoe soude hy dan die afgrijselijcke groote ende schoone lichaemen van de Sonne, Maene, ende Sterren ghemaeckt hebben? Daerenboven wy sien wat moeyte ende swaericheyt dat het verstant van eenen mensch heeft om een Rijck alleen wel ende voorsichtelijck in orden te stellen ende te schicken: Wat schijnbaerheyt dan kand'er sijn dat het verstant van eenen mensch, alles wat op de aerde, ende in die onghemeten hemelen is, dat is, de elementen, de berghen, de zeën, de vier saysoenen des jaers, de Sterren ende Planeten, met soo eene wonderlijcke gheschicktheydt, ende soo bequaeme plaetsen, soude ghestelt hebben? Ergo ten is gheenen mensch gheweest die de werelt ghemaeckt heeft.

2. T'en is gheenen Enghel gheweest: Want voor dese werelt en is'er gheen ander gheweest, anderſins souden wy my moeten vallen in de uytsinnicheyt van d'*Atheisten*, en segghen dat'er ofte ontallijcke werelden sijn gheweest, ofte dat dese werelt gheen beginsel ghehadt heeft. Wy hebben betoont dat dit niet en kan wesen, ergo voor dese werelt en is'er gheen ander gheweest.

Hier uyt volght dat'er voor dese werelt niet met allen, dat is, gheene stoffe noch materie en was om dese werelt te maecken, ergo sy moest ghemaeckt worden van niet: maer alle de gheleerste oude Philosophen, ende vermaerste Theologanten leeren ende bewijsen, dat'er eene oneyndelijcke macht toe van doen is om yet te maecken van niet, ergo t is een Wesen van oneyndelijcke macht gheweest, dat de werelt ghemaeckt heeft: Maer niemant en heeft oyt ghelcert dat eenen Enghel eene oneyndelijcke macht heeft, ergo ten is geenen Engel gheweest die de werelt ghemaeckt heeft: Soo moet het dan een Wesen gheweest zijn t'welck in oneyndelijcks

lijcke macht, wijsheydt, ende voorſichticheyt, alle menſchen ende Engelen verre te boven gaet: Men kan gheen ander ſoodanich Weſen verſieren als het ghene dat van alle natien *Godt* wort ghenoemt, ergo daer is eenen Godt.

II. CAPITTEL.

VVort beweſen dat de werelt van gheene ſierkens ghemaeckt is, dien volghens dat' er een Godt is.

GHelijck de boven ghemelde *Atheiſten* gheleert hebben dat de werelt is gheweeſt van der eeuwicheydt, ſonder te ſegghen hoe dit gheſchiedt was, alſoo vijnd'er in voortijden eenighe Philoſophen gheweeſt die ons de maniere, op de welcke dit ſoude gheſchiet zijn, hebben willen vertoonen; maer ſoo onbegrijpelijck ende ongherijmdelijck dat'er een redelijck verſtant over moet walghen.

Sy hebben ſich inghebeeldt dat'er vander eeuwicheyt ontelbaere kleyne veſelkens ofte ſierkens gheweeſt zijn, uyt de welcke de werelt te voorſchijn ghekomen is, niet door eenige voorſichticheyt die alles beſchickte, maer by gheval, naer avenant dat die voorſeyde ſierkens, ſus of ſoo, hier of daer, ghedreven ofte gheroert wierden. Het gevoelen hier over van de oude philoſophen.

Deſe opinie heeft aen de volghende gheleerde ſoo ongherijmt ende ſtrijdende teghen de Reden ghedocht, datſe naederhandt niemant ghevolght heeft: Deſe ongherymtheden bewijſe ick in deſer voeghen.

1. Ick vraeghe of deſe ſierkens van haer eyghen ſelven waeren, ofte van yemant anders ghemaeckt?

Seght ghy van haer eyghen ſelven? wie ſal dit konnen begrijpen ofte gheloven dat het gheene, t'welck her ſlechtſte ende verworpenſte is onder alle ſchepſelen, van ſijn eyghen ſelven ghekomen is? waerom dit niet liever gheſeyt van de menſchen, ofte eenighe andere natueren die met verſtant ofte Reden begaeft zijn? als het deſe mannen luſte te mallen, t'is ſeker datſe onghelijckelijck meer aen ons verſtant ſouden voldaen hebben, indien ſy gheleert hadden dat de volmaeckſte natueren van haer eyghen ſelven gheweeſt zijn, als datſe voortghekomen ſijn by gheval uyt het verworpenſte dat men ſiet op de werelt. Eerſte bewijs dat dit gevoelen niet en beſtaet.

Seght ghy dan dat die ſierkens van yemant anders ghemaeckt waren? ick vraghe wie dit gheweeſt zy? die de macht hadde om deſe ſierkens te maecken, hadde hy de macht niet om hemel en aerde te ſcheppen?

Seght ghy dat neen? ick en kan niet ſien hoe men dit alles ſaemen ſal knoopen: Ghy bekent dat de ſierkens ſoodanighe kracht hadden, dat hemel en aerde met al wat'er in is uyt haer heeft konnen voort-komen, deſe kracht en konnen ſy van niemant of nerghens anders ghekreghen hebben als van de gheene dieſe ghemaeckt hadde: hoe ſeght ghy dan dat deſen de macht ſelf niet en hadde om den hemel en aerde te maken, daer hy deſe kracht aen de ſierkens ingheſtort hadde?

Seght ghy dan dat hy de macht hadde? waerom ſchrijft ghy het macken van hemel en aerde toe aen de ſierkens, ende niet liever aen hem die de ſierkens ghemaeckt heeft? wat was het van noode door de ſierkens te doen het gheene hy door ſijn eyghen macht koſte uytvoeren?

2. Aenghеſien dat alles, ſoo ſy ſegghen, door het roeren van deſe veſelkens Het tweede bewijs.

veselkens soude in sijn wesen ghestelt sijn : Soo vraegh ick. 1. of se van haer eyghen selven gheroert wierden, of van een ander ?

Seght ghy van haer selven? Daer en is niet dat uyt sijn selven geroert wort ofte het moet leven en siel hebben ; ofte indien het gheen leven en heeft, ten kan niet anders gheroert worden als ontrent sijnen center of middel-punct ghelijck de Sonne, Maene, ende andere Planeten ; en dan moet het noch gheroert worden, door, ofte in eenighe plaetse: want, volghens den gront-reghel der Philosophen, *Non datur motus in vacuo*, dat is ; naer de ghemeyne opinie, *daer en kan gheene roeringhe sijn in 't ghene dat gantschelijck ydel is* : Gheen van allen en past op de sierkens ; Want, voor eerst sy en hadden noch leven noch siel, ten tweeden, daer en was, als sy begosten te roeren, noch center, noch plaetse : want daer en was noch locht, noch hemel, noch aerde, alsoo dit altemael uyt het roeren van de veselkens moeste ghemaeckt worden : Alles dan was eenen suyveren Niet : vervolghens en kosten die veselkens niet gheroert worden ghelijck de sonne ofte de maene, dat is, rontsom den Center of middel-punct, want daer en was gheenen : Sy en kosten ock niet gheroert worden om hoogh ofte om leegh, ghelijck het vyer ofte de steenen, want daer niet anders en is als eenen suyveren Niet, daer en is gheen hoochde noch leeghde : voeght hier by datter gheene roeringhe en kan wesen in eenen Niet ; soo was't dan onmoghelijck dat die sierkens uyt haer eyghen selven gheroert wierden. Seght ghy dat dese roeringhe door yet, oft yemant anders gheschiedde? wie ; ofte wat was dit het ghene oorsaecke van dese roeringhe was? De sierkens die men nu siet door de locht swieren, worden gheroert of van de locht selve, of van den wint, ofte van eenighe andere uytwendighe oorsaecken die se praemen ende voorts henen drijven gins ende weer : Dit en kan men van die eerste sierkens niet segghen, want daer en was noch locht, noch wint, noch eenighe andere uytwendighe oorsaecke die se kost roeren : Ergo ghy moet bekennen datse noch door haer selven, noch door yet anders gheroert sijn gheweest, ende soo is het valsch dat door haere roeringhe hemel en aerde ghemaeckt is : ofte wel ghy moet segghen datse van ymant die verstant hadde gheroert wierden ; dan is wederom de questie wie dit gheweest zy : stelt ofte noemt die ghy begheert, dit sal vast blijven ende waerachtich datter eenighe verstandighe natuere gheweest is die van dese sierkens niet voortghekomen en was : oversulcx is het onwaerachtich en valsch dat alles uyt die sierkens voort-ghebracht is.

Het derde bewijs.

3. Wat meerder uytsinnicheydt kand er bedacht worden, als, dat alle die uytnemende schepselen, die wy nu sien voor de ooghen, de aerde, met soo menighe schoone vruchten, bloemen, ende boomen bekleedt, met soo menighe treffelijcke steden ende kasteelen verciert, den Hemel met soo menighe blinckende lichaemen verlicht, iae de menschen self, alles met sulck een orden, ende soo bequaemelijck op sijne plaetsen gheschelt, niet met eenighen voor-raedt, Reden, ofte voorsichticheyt, maer by gheval alleen souden ghemaeckt sijn? hoe komt het dat dit nu ter tijdt ock niet en gheschiet? is'er gheene stoffe meer uyt de welcke nu eenen nieuwen hemel, ofte eenen nieuwen mensch, ofte eene heele nieuwe werelt sou konnen voort-komen? ofte hadden die eerste sierkens misschien eene andere natuere, als de ghene die wy teghenwoordelijck door de locht sien swieren sonder ghetal? waer uyt sal my dit yemant konnen bewijsen?

Voorders, ofte die eerste sierkens waeren allegaer van de selve, ofte van verscheyden natuere?

Waer-

Waeren ſy van de ſelve natuere? hoe heeft het dan konnen gheſchieden, dat ſommighe, de beeſten, ſommighe, de menſchen, andere, de boomen, andere, de ſteenen, andere, de huyſen, andere, de aerde, andere, den hemel, voortghebracht hebben? wat verſtant ſal konnen begrijpen dat uyt eene ende de ſelve natuere, die noch leven en hadde noch Reden ghebruyckte, ſoo menighe duyſent verſcheyden naturen ſijn te voorſchijn ghekomen? Derhalven, hoe hebben ſy het leven konnen gheven aen menſchen en beeſten, daer ſe ſelve gheen leven en hadden? hoe hebben ſy de Redelijckheyt den menſch konnen inplanten, die dommer en ſtommer waeren als ſteenen, ende ſelfs gheene Reden ghebruyckten?

Indien ghy ſeght dat alle die eerſte ſierkens verſcheyden waeren van natuere ofte conditie: wie hadde dit ſoo gheſchickt? was dit oock gheſchiet by gheval? ſoo jae? ſoo vraegh ick dan waerom datter oock nu ter tijdt niet ſulcx en geſchiet? ſoo neen? wat verſtant is'er mede beſich gheweeſt om alle die verſcheyden natueren van die ſierkens te onderſcheyden ende in haer weſen te ſtellen? T'is nootſaeckelijck dat ons *d'Atheiſten* hier van rekenſchap gheven; want veel te ſegghen ende niets te bewijſen, en is niet anders als ten leſten alle de wetenſchappen van d'heele werelt willen om verre ſtooten met ſotte phantaſyen, ende enckele droomen.

IV. Wie heeft oyt een paleys, wel gebouwt, ofte eene ſchilderye konſtich ghemaeckt, ofte eene ſtatuwe aerdich gheſneden gheſien, die niet daetelijck daer uyt beſloten en heeft datter een meeſter, die groot verſtant ende behendicheyt hadde, daermede beſich gheweeſt was? wy ſien die wonderlijcke paleyſen des hemels daer hangen boven ons hooft, wy ſien de aerde ſoo ſchoon beſchildert met kruyden en bloemen van alle coleuren, wy ſien den menſch die in alle ſijne gedeelten, tot t'minſte toe, niet anders en is als een wonder ende mirakel, en ſullen wy ſegghen dat alle die treffelijcke ende uytnemende wercken gheenen meeſter en hebben ghehadt, ofte wel, ſoodanighen, die noch leven, noch verſtant, noch konſte, noch voor-raet, noch Reden en hadde? Dit altemael is ſoo ongherymt, ſoo ſtrijdende teghen de alghemeene opinie, ende ſoo vervremt van de natuere, dat alle redelijcke menſchen daer van eenen ſchroom hebben. *Het vierde bewijs.*

Overſulcx ick maeck mijn beſluyt. Al het ghene daer men beſtandige redenen, die alle gheſont verſtant overtuygen, kan van geven waerom dit ſus ofte ſoo gheſtelt, ofte ghemaeckt is, moet met voor-raedt, verſtant, ende Reden gheſtelt ofte ghemaeckt ſijn: maer ſchier van alle de ſchepſelen kan men redenen gheven, die alle gheſont verſtant overtuyghen, waerom datſe ſus ofte ſoo gheſtelt ofte ghemaeckt ſijn, ergo alle die ſchepſelen ſijn met voor-raedt, verſtant, ende Reden gheſtelt ofte ghemaeckt. De tweede voorſtellinghe van dit argument ſal ick bewijſen in 't volghende Capittel. *Vyt al het voorgaende wort beſloten dat'er een Godt is.*

III. CAPITTEL.

Redenen van verscheyden ghestelteniſſen der schepselen: waer uyt noch voorder besloten wort, dat de werelt niet by gheval maer van Godt is ghemaeckt.

Iob. Cap. 5. v. 6. T'Is waerachtich t'ghene den H. *Iob* seght, te weten: *Op der aerden en gheschiedt niet sonder Reden*, ofte, ghelijck wy ghemeenlijck spreken: *Daer en is niet of het heeft sijnen waerom.*

Dit ist het ghene wy in dit Capittel moeten betoonen, op dat wy daer uyt moghen besluyten, dat alles, niet by gheval, maer met rypen voorraedt, verstant, ende Reden ghemaeckt is.

Redenen waerom dat het nu dach, ende nu nacht is.

Voor eerst dan: wat redenen en sijnd'er niet van het ghedurich roeren der sonne: dese roeringhe maeckt den dagh ende nacht, twee dinghen die gantsch nootsaeckelijck sijn aen den mensch: den dagh, om te wercken ofte andere affairen te doen (t'welck by nachte niet sonder groot onghemack ende moeyte gheschieden kost) ende den nacht, om te rusten van 't werck ende de krachten t'hernemen, t'welck sijne swaericheydt soude ghehadt hebben by daeghe, om dat de duysterniſſen veel bequaemer sijn om te slaepen.

Waerom dat ter vier saysoenen des jaers sijn.

De selve roeringhe, met verscheyden invloeyinghen van de Maene ende sterren, maeckt oock de vier tijden des jaers, den *Winter*, de *Lente*, den *Somer*, ende den *Herst*: Sonder dese veranderinghe van tijden en is'er nauwlijcx yets op der aerden dat soude konnen bestaen: want dat het eenen ghedurighen somer waer, alles soude verdrooghen; desgelijcx en souder niet een sier groeyen waert saecken dat het eenen ghestaedighen winter waer: Eenen ghedurigen Herst, ofte Lente, sonder oyt eenighen winter of somer te hebben, en soude niet anders als ongebruyckelijcke ende onbequaeme vruchten voort-brenghen: om dan dit alles in sijn wesen te houden daer moest eenen winter sijn die de aerde door sijne koude sou sluyten, ende met bevrosen reghen of sneeuw doen bevochtighen, op dat de graentjens, klysters, saeykens, ende al wat groeybaer in de aerde besloten is, door dese vochticheyt allenskens doordroncken sijnde, daer souden gelijck als blijven smoken, verrotten, en schieten: Hier op moest nootsaeckelijck volghen eenen anderen tijdt, te weten de Lente, die de aerde, door de voorgaende koude verhart ende ghesloten, met haere soete vochticheyt ende middelmatighe hitte soude versachten en openen, om eenen uytganck aen de ghesschoten graentjens ende saeykens te gheven, op datse haere topkens souden konnen steken boven de aerde: Nu, op dat dese topkens souden komen tot haere volmaecktheyt, niet alleen aengaende de grootte, maer oock aengaende de rypicheyt, daer was eene meerdere hitte als de voorgaende van noode, om de selve ghelijck als te koken ende te vermorwen; Hier toe was den somer nootsaeckelijck. Ten lesten, de aerde moest wederom bequaem gemaeckt worden om te saeyen ende te mesten, dit en kost in den winter niet gheschieden, om dat de aerde te hart is, noch inde lente, anderſins souden alle de teere uytkomende struycxkens moeten verhindert worden, niet in den somer, want de aerde die alsdan met vruchten bekleet staet, en laet

gheen-

gheenſins toe datmen ſpitte ofte ploeghe, ſoo moeſt'er dan een vierde ſayſoen ſijn dat is den Herſt, op het welcke de aerde nu meeſt ſoude ontbloodt ligghen, ende noch ſacht ſijn, op dat men de ſelve ſoude konnen omkeeren en openen, om nieuwe ſaeykens ende graentjens daer in te ſmijten.

Ghelijck deſe vier tijden des iaers gantſch nootſaeckelijck ſijn tot het voortbrenghen ende volmaecken van alle de vruchten, alſoo ſijn ſe even nootſaeckelijck tot den ſtant ende gheſontheyt van onſe lichamen. Want deſe lichamen beſtaen uyt de vier elementen, water, locht, aerde, ende vyer, de welcke in ons vier verſcheyden qualiteyten ofte humeuren veroorſaecken, elck nae de kracht die haer eyghen ofte natuerlijck is: het water is natuerlijck kout, deſe koude deylt het mede aen de lichamen, waer uyt een humeur komt te ſpruyten dat van de Medecynen *Phlegma* ghenoemt wort: de locht is vochtich, deſe vochticheyt veroorſaeckt het *Bloet*: de aerde is droogh, hier uyt ſpruyt *de Melancholye*: het vyer is heet, hier van komt de *Colêre*: Deſe vier humeuren moeten wel ghetempert ſijn onder malkanderen om de lichamen in haeren ſtant ende gheſontheydt te houden: op dat dit deurgaens ſoude gheſchieden, ick ſegghe *deurgaens*, (want daer konnen eenighe andere uytwendighe accidenten voorvallen die deſe humeuren ſtooren ofte bederven) ſoo moeten ſe op ſekere tijden vernieuwt worden: Tot dien eynde is het jaer, volghens de roeringhe van de ſonne ende planeten, in dier voeghen verdeylt, datter dry maenden kout ſijn, dat is den *Winter*, op den welcken ons waeterachtich humeur ofte *Phlegma* vernieuwt wort: dry maenden vochtich, dat is de *Lente* op de welcke het *Bloet* wort verandert; dry maenden heet, dat is den *Somer*, op den welcken de *Galle* ofte *Colêre* ghetempert wort: Ten leſten, dry maenden droogh, dat is den *Herſt*, op den welcken de *Melancholye* gheſtelt wort.

Doch, op dat dit noch bequaemelijcker mochte gheſchieden ſoo iſt datter tuſſchen de groote koude des winters, ende de groote hitte des Somers, eenen ghetemperden tijt tuſſchen gheſmeten is, te weten, de *Lente*, ende wederom tuſſchen de groote hitte des Somers, ende de groote koude des winters, eenen tijdt bykans van den ſelven ſlach met de *Lente*, te weten, den *Herſt*, om te ſchouwen alle ſubite veranderinghe ende niet te vallen van de overmatighe koude in eene overmatighe hitte, ofte contrarie, t'welck perijkeleus ſoude ſijn voor de lichamen, ende de ſelve grootelijcx ſou konnen verhinderen. Dit ſy nu ghenoech gheſeyt raekende de vier ſayſoenen des jaers, ofte de roeringhen ende invloeyinghen van de Planeten, die deſe vier tijden veroorſaecken: Ick komme tot de zee ende de locht.

II. Ghelijck de Planeten ghedurich in t'roeren ſijn, alſoo ſijn ook de zee ende de locht: Niet ſonder redenen: want indien deſe twee elementen onberoerlijck waeren, haere ſchaedelijcke dompen die ſe ghedurichlijck uytſmijten, en ſouden niet konnen verſtroyt worden; waer uyt nootſaeckelijck eene corruptie ſoude ontſtaen, die de heele werelt, door eene gheſtadighe Peſte, ofte andere doodelijcke ſieckten ſoude verderven: De zee dan wort gheroert uyt haer ſelven, de locht aldermeeſt door de winden: maer om dat noch de eene noch de andere, de aerde niet en ſoude beſchaedighen, heeft de zee haere dijcken of veſten, dat ſijn de duynen teghen de welcke het ghewelt van hare aenkomende raeſende baeren ghebroken wort, op datſe de aerde met eenen ſlach niet en ſou overrompelen: De locht van ghelijcken, wanneer ſe door de winden gheroert wort, heeft haere bolle-wercken, namelijck de gheberchten op verſcheyden gheweſten des werelts gheplant, om de krachten vande winden

Redenen waerom dat de zee, ende de locht altijt gheroert worden.

den te ſtutten, anderſins, indien de aerde niet anders als eene effen ende vlacke campagnie waer, ſy ginghen henen ſlepen met dorpen, ſteden, en landen.

Ten anderen, de roeringhe van de locht door de winden, is oorſaecke dat de wolcken gins ende weer worden ghedreven, om datſe verſpreyt zijnde, nu het een, nu het ander gheweſte met den reghen ſouden konnen bevochtighen: anderſins, indienſe ghedurichlijck ſtil bleven ſtaen, ſy ſouden wederom in de zee komen te vallen van waerſe uytghedompt zijn, waer uyt nootſaeckelijck eene alghemeene onvruchtbaerheyt van de aerde ſou moeten volghen.

Redenen van de ghefteltenifſe der kruyden en boomen.

III. Wat ſal ick ſeggen van de ghefteltenifſen der kruyden en boomen? niet een ſoo kleyn of het heeft ſijne wortels, ſijnen tronck ofte ſteel, ſijne ſchors, ſijne blaeders, ende ſijne aeders die ſich van de wortels af, tot de uyterſte t'ſopkens van elck blaerken verſpreyen; ende alles heeft ſijnen waerom. De *wortels* en ſijn niet alleen om haer vaſt te ſtellen in d'aerde, maer oock om daer uyt te ſuyghen het ſap t'welck ſy door de aederkens ſenden het heel lichaem deur. De *ſchorſſe* is om den tronck ofte ſteel te bewaeren, de *blaeders* om de vruchten te beſchudden, ofte teghen de hitte der ſonne op datſe niet en ſouden verdrooghen, ofte teghen de quaede lochten op datſe niet en ſouden verrotten: Tot dien eynde hebben deurgaens die de teerſte vruchten voortbrenghen, ghelijck als de vyghe-boomen en wijngaerden zijn, oock meenighvuldigher ofte meerdere blaeders als d'andere om haere vruchten te decken, op datſe, naemelijck van de Noorde winden, niet lichtelijck en ſouden ghequetſt worden: Sommighe boomen hebben oock leeghere troncken, ſommighe hoogher: die vruchten draeghen hebbenſe leegher, op datmen aen de vruchten ſou konnen gheraecken: die gheene vruchten en draeghen, hebbenſe ghemeenlijck hoogher en dicker, op datſe ſouden konnen dienen tot timmeren van ſchepen ende bouwen van huyſen.

Redenen van de ghefteltenifſe der beeſten.

IV. Indien ghy nu de beeſten aenmerckt: De gheene die lange beenen hebben, ghelijck de Oyvaers, Reyghers, en Kraenen, hebben oock langhe halſen of becken, om dat de lenghde van haere beenen haer niet beletten en ſoude het aes op te nemen van d'aerde: De voghels ende de viſſchen ſijn ſchier van eender ghefteltenifſe: die hebben becken om de locht te doorſnijden, deſe ſijn vooren ſcherp om te doorbooren het water: die hebben twee vleughels, ende deſe hebben vimmen, beyde, om als met twee roeyers haeren wegh te vervoorderen: Sy hebben beyde eenen ſteert, om ſich, ofte recht henen, ofte op deſen of dien kant te beſtieren. Den Oliphant, ghelijck den H. *Baſilius* ſeer wel bemerckt, is hoogh ende grof van lichaem, maer kort van hals; naer avenant ſijn ſijne beenen, om het ghewicht van ſijn lichaem als met vier pilaeren te onderſteunen ende te draghen: ſijne trompe ofte ſnuyt, alſoo hy den hals niet en kan buyghen, dient hem om ſijnen noodt-druft van d'aerde te raepen ende te vatten. Dit zy ghenoech voor een ſtaeltje.

Redenen van de ghefteltenifſe der menſchen.

V. Wat de wonderlijcke ghefteltenifſe der menſchen aengaet, daer ſoude men taemelijcke boecken konnen van ſchrijven: Doch om des kortsheyts wille ſal hier alleenlijck eenighe bemerckinghen voorſtellen, die den Heydenſchen Orateur *Cicero* daer over ghemaeckt heeft: Voor eerſt, ſeyt hy, heeft de Goddelijcke voorſichticheyt de menſchen recht op haere beenen ghefteltt, op dat ſe den hemel aenſiende, Godt ſouden kennen: Want de menſchen ſijn hier op der aerden niet als inwoon-

ders,

ders, maer als beſchouwers van de hemelſche dinghen: De ſinnen ſijn gheſtelt in het hooft, als op een kaſteel, ſeer bequaemlijck tot alle ghebruyck dat nootſaeckelijck is: De ooghen ſijn op de hooghſte plaetſe gheſtelt om alles te beſpieden ende t'ontdecken; De ooren ende neus-gaten ſtaen mede om hoogh, om datſe het gheluyt ende reuck moeten ontfanghen, die beyde om hoogh klimmen: Den ſmaeck-ſtaet naeſt aen den reuck, om dat deſen beſt vonniſſen kan over de ſpijſe ende den dranck: Het ghevoelen is ghelijckelijck door het heel lichaem verbreydt, op dat wy alle ſlaeghen en aenſtooten van hitte ende koude ſouden moghen ghevoelen: maer de ooghen ende het gheſicht, als den uytnemenſten van onſe ſinnen, heeft den opperſten Konſtenaer, boven alle de andere, in goede bewaerniſſe gheſtelt: Hy heeftſe eerſt bekleedt ende beſet met ſeer dunne vellekens die hy doorluchtigh ghemaeckt heeft, op datmen door de ſelve ſou konnen ſien: de ooghen heeft hy roerbaer ghemaeckt om te ſchouwen dat haer kan ſchaedelijck zijn, ende het gheſicht keeren alwaerſe begheeren: De ſchelen, die de deckſels van d'ooghen zijn, ſijn heel ſacht, om datſe den appel niet quetſen en ſouden; ſy ſijn bequaem om te ſluyten ende te openen; het eerſte, op datter niets in de ooghen ſou vallen, het tweede, om wederom op haere hoede te zijn, t'welck beyde met eene wonderbaere ſnelheyt gheſchiet: Sy ſtaen wat meer innewaers als de wijn-brauwen, om datſe van deſe ſouden beſchermt worden tegen het ſweet t'welck van boven afvloeyt lancxt t'voorhooft. Het ghehoor ſtaet altijt open, want dit hebben wy van doen oock als wy ſlaepen, ende ſoo haeſt als'er eenich gherucht ofte gheluyt ontſtaet, wy worden ontweckt: De ooren hebben veele kromme weeghſkens van binnen die altijt vervuylt zijn; het eerſte, om dat het gheluyt ſtillekens ſoude komen tot het ghehoor, ende niet met een harden ſlach, t'welck deſen ſin grootelijcx ſoude konnen beſchaedighen; het tweede, om dat de kleyne beeſtjens, daer, als in lijm, ſouden blijven ſteecken, ende de binnenſte deelkens van d'ooren niet konnen doorknaeghen: Deſe ende dierghelijcke redenen meer heeft *Cicero* ghegeven, alleen van de uytwendighe ſinnen des menſchs: Ick laete nu ſtaen de bemerckinghe die de *Anatomiſten*, ende Medecijnen hebben ghemaeckt over alle de andere ghedeelten: Soo veel is'er van, dat den Medecijn *Averroës* den heelen menſch wel ingeſien hebbende, uytgheroepen heeft dat ſoo een wonderlijck werck niet ghemaeckt en koſt zijn als van den opperſten Konſtenaer.

Dit is oock mijn beſluyt, t'welck ick wederom beveſtighe als boven, met dit argument: Van die dinghen dewelcke *by gheval* gheſchieden ofte ghedaen worden, en kan men gheene redenen gheven:

Uyt al het voorghaende wordt beſlooten dat'er een Godt is.

Dit is klaer: Want, daerom alleen ſegghen wy dat yet *by gheval* gheſchiet ofte ghedaen wort, om datm'er gheene redenen van en kan gheven waerom dat het gheſchiet ofte ghedaen is, alſoo het ſonder eenighe reden ofte voor-raet ghedaen wort: Maer, van al het gheene dat wy boven opghetelt hebben, (ghelijck het blijckt) kan men beſtandighe ende bondighe redenen geven waerom dat dit, ſus of ſoo, is ghemaeckt ofte gheſtelt.

Ergo, al dat voorgaende (ſoo is t'mede van alle de andere ſchepſelen) en is ſus of ſoo niet ghemaeckt ofte gheſtelt *by gheval*, maer met Reden, ende met voor-raedt: dienvolghens oock met eene wonderlijcke wijſheyt ende voorſichticheyt.

Volght, indien ghy gheenen Godt en wilt hebben, dat ghe het maecken van alle de ſchepſelen moet toeſchrijven, ofte aen eenighe menſche-

lijcke natuere, ofte aen eenighe andere die Reden ghebruyckt.

Ghy en kont het niet toeſchrijven aen eenighe menſchelijcke natuere: Want het gheene dickwils gheſchiedt is, kan noch meermael gheſchieden: maer op ſes duyſent jaeren en heeft men noyt gheſien, noch hooren ſegghen, dat'er erghens eenighe menſchelijcke natuere ſoodanighe wonderlijcke dinghen ſou uytghewerckt hebben ghelijck wy nu voor de ooghen ſien in alle de ſchepſelen: Soo en iſt dan anders niet als een verſierſel dat eenighe menſchelijcke natuere alle de ſchepſelen in ſoo eene bequaeme gheſteltenisſe, ende goede orden ſoude gheſtelt hebben. Geeft my dan eenighe andere natuere, met verſtant ofte Reden begaeft, die dit ghedaen hebbe: Wilt gh' het toeghеſchreven hebben aen eenen Enghel? dat is immers eene wonderlijcke ſaecke! Wat reden hebt ghy toch, om dit liever toe te ſchrijven aen eenen Enghel als aen een Weſen van onbepaelde wijsheyt ende voorſichticheyt, t'welck van ons *Godt* wort ghenoemt? Toont my eens, iſt dat gy kont, waerom dat het meerdere ongerijmtheyt ofte onmogelijcker is, dat alles ſoo ordentlijck ſoude beſchickt zijn van eenen *Godt*, dat is, van een Weſen, t'welck oneyndelijck zijnde in wijsheyt, voorſichticheyt, macht, ende andere eygendommen, alle andere Weſens te boven gaet, als van eene menſchelijcke ofte eenighe andere redelijcke natuere; ofte wel, dat het altemael van der eeuwicheyt is geweeſt, ofte gemaeckt by geval. Ick ben wel verſeeckert dat ge niet machtich en ſijt een redelijck verſtant t'overtuyghen, dat'er in 't eerſte meer ongherijmtheydt is als in het tweede: Ergo alle redelijck verſtant moet daer by blijven dat alles niet en is gheweeſt van der eeuwicheyt, noch ghemaeckt by gheval, noch van eene menſchelijcke, ofte eenighe andere Redelijcke natuere; ergo van een Weſen dat alle de andere Weſens oneyndelijck in macht, wijsheyt, voorſichticheyt, ende andere eygendommen te boven gaet; vervolghens dat'er is eenen *Godt*.

De tegenworpingen van de Atheiſtē worden wederleyt.

My dunckt dat ick erghens eenen *Atheiſt* hoore ſegghen, dat alle die redenen, de welcke wy boven, aengaende de wel gheſchickte gheſteltenisſe der ſchepſelen hebben ghegeven, niet te vooren van eenigh redelijck Weſen bedacht, maer naederhandt van de gheleerde ſijn verdacht ende ghevonden gheweeſt; overſulcx dat het niet en volght dat alles met Reden ofte voor-raet ghemaeckt is.

Ick toone dat deſe redenen van de gheleerde naederhant niet en konnen verſiert zijn: Want de ongeleerde, ſoo wel als de gheleerde, konnen t'bevinden door de experientie ſelf, ende ghelijck als taſten met d'handen waerom dat dit, of dat, ſus, of ſoo gheſchiedt, ofte gheſtelt is. By exempel: Wy hebben boven beweſen hoe bequaemlijck ende gherieflijck dat de vier ſayſoenen des jaers verdeylt zijn onder malkanderen, ende op malkanderen volghen; dat de redenen die wy daer van hebben ghegheven bondich ende beſtandich zijn, blijckt ſoo klaer als den middach by ſoo verre deſe orden maer eens ghebroken en wort: Wat verderf van vruchten ende ſieckten der menſchen en komen daer uyt niet te ſpruyten? Overſulcx, dat de vier tijden des jaers ſoo gheſchickt zijn, ghelijck men ordinaerlijck ſiet, is om die redenen die wy gheſeyt hebben: maer die redenen kan men voor de ooghe ſien als die orden maer eens ghebroken en wort, ergo die redenen en ſijn van de gheleerde naederhant niet verſiert, maer moeten te voren bedacht ſijn gheweeſt van dien grooten Meeſter en Konſtenaer, die alles ghemaeckt heeft.

Ick weet wel dat het meeſte deel van de *Atheiſten* hier teghen ſegghen dat alles natuerlijck gheſchiedt: maer ick vraeghe: Wat is dit te ſeggen, alles gheſchiet natuerlijck? verſtaet ghy hier door, dat de natueren van alle

alle dinghen vereyſchen ſoo gheſtelt, ofte ſoodanich te zijn, ghelijckſe nu zijn? ofte wel verſtaet ghy hier door, dat de alghemeene natuere dit altemael ſoo beſteken ofte gheſchickt heeft?

Verſtaet ghy het eerſte? ſoo vraegh ick: Waerom dat de natuer van de ſonne meer vereyſcht ſoo te blincken, als de natuer van de zee? ende ſoo voorts van alle de reſte: Ghy en kont my niet anders antwoorden, als, om dat dit de natuer van de ſon is datſe blinckende zy, ende niet de natuer van de zee: Maer dit en is anders niet als de queſtie ſelve nemen tot een bewijs, ofte, ghelijck men ſpreeckt in de ſchoolen, *probare idem per idem*, ergo, als ghy ſeght dat alles natuerlijck gheſchiet, en is niet anders als enckelijck ſegghen ſonder bewijſen: ghy en moeſt niet enckelijck ſegghen, den eyſch, by exempel, van de natuere des vyers, is, te branden, van de ſonne, te lichten, van de zee, gheduerich in t'roeren te zijn, van de wolcken, te drijven gins ende weer, van de ooghen des menſchs, te ſtaen op het hooghſte, van de boomen, wortels te hebben en blaeders &c. Maer, ghy moeſt ons redenen gheven waerom dat den eyſch van d'eene natuere ſoo is, ende van de andere natuere heel anders: Dit en zijt ghy niet machtich te doen, ſoo moet ghy dan komen tot yemant die deſe onderſcheydinghe met voor-raet ghemaeckt heeft. Ick hebbe nu beweſen dat dit niemant anders en kan weſen als Godt, ergo daer is eenen Godt.

Het ſelve moet volghen indien ghy, met te ſegghen, *alles gheſchiet natuerlijck*, hier door verſtaet, dat de alghemeene Natuere dit ſoo beſchickt heeft: Want ick vraeghe u, of deſe Natuere redelijck is, ofte niet?

Seght ghy dat neen? ick hebbe nu wijdloopich betoont dat alles met voorighe reden ende voor-raedt ghemaeckt is, ſoo en kan dan die alghemeene natuere, indienſe onredelijck is, niet van allen ſoo ghemaeckt ofte gheſchickt hebben.

Seght ghy dan dat die alghemeene Natuere Redelijck is, ſoo is de queſtie welcke deſe natuere is? Ick hebbe boven beweſen dat het gheene menſchelijcke natuer en kan weſen: Ick hebbe daer beneffens ghetoont dat het niet meer onmoghelijck, noch ongherijmder en is dat alles beſchickt zy van eenen Godt, ofte van een oneyndelijck Weſen, als van eenen Enghel; wat reden dan waerom dat men liever ſal ſegghen, dat die alghemeene Natuere die alles beſchickt heeft, eenen Enghel gheweeſt ſy, als eenen Godt?

Voor 't leſte, aenghezien dat het meeſte deel van de *Atheiſten*, door eene aenghenome verwaentheyt, in deſe materie, niet en willen luyſteren als naer het ghene dat haet de ſotte verbeeldinghe ingheeft, ſoo en is'er niet krachtigher, naer mijn advijs, om haer ende haere uytſinnicheyt te ſtellen tot ſpot, als hun voor te ſtellen deſe volgende vraeghen.

Verſcheyden vraghen voor d'Atheiſten om te doen blijcken haere uytſinnicheyt.

1. Ghelooft ghy niet dat de werelt met alle de ſchepſelen is gheweeſt *van der eeuwicheyt ofte ſonder eenich beginſel*?

Iſt ſaecken datſe ſegghen dat jae? ſoo vraegh ick dan, waerom en ghelooft ghy niet liever dat'er een opperſte Weſen ofte eenen Godt is, die *van der eeuwicheyt* zy geweeſt ofte *ſonder beginſel*, ende die alles gemaeckt heeft? wat teghen-ſtrijt ofte ſwaricheyt is er meer in dit leſte als in het eerſte, aenghezien dat ghe even wel toeſtemt dat'er yet is van der eeuwicheyt en ſonder beginſel? Indien ghy my gheenen teghen-ſtrijdt en kont toonen dat'er een Weſen eeuwich ſy ende ſonder beginſel, ſoo is het dan anders niet als uytſinnicheyt liever ſtaende te houden dat de ſchepſelen van der eeuwicheyt zijn, als te ghelooven dat'er een opperſte Weſen van der eeuwicheyt zy ende ſonder beginſel, ofte ghy moet my overtuyghende

ghende redenen gheven dat het eerſte meer moghelijck is als het leſte.

II. Vraegh ick van hun: Ghelooft ghy niet dat het ghetal van de ſchepſelen die eene heele eeuwicheyt ſijn gheweeſt, *oneyndelijck is*?

Sy moeten ſegghen dat jae: Soo vraegh ick dan, waerom dat het meer moghelijck is, dat'er een *oneyndelijck* ghetal van ſchepſelen zy gheweeſt, als dat'er een Weſen zy t'welck *oneyndelijck* is? als ghy even wel wilt ghelooven dat'er yet is dat *oneyndelijck* is, waerom en ghelooft ghy niet liever dat'er een Weſen is dat *oneyndelijck* is?

Ick weet wel dat ghy ſult ſegghen dat'er groot onderſcheyt is tuſſchen yet dat oneyndelijck is in ghetal, ende tuſſchen yet dat oneyndelijck is in ſijn Weſen ofte ſubſtantie: Dat bekenn' ick: maer ghy moet my bewijſen en redenen gheven waerom dat een oneyndelijck ghetal meer mogelijck is, als een oneyndelijck Weſen.

Indien ghy my ſeght dat een oneyndelijck ghetal noyt ſaemen gheweeſt is, maer ſucceſſivelijck d'een op d'ander ghevolght: Ghy moet my even wel bekennen dat dat ghetal van alle de ſchepſelen, indien ſe gheweeſt zijn ſonder beginſel, nu oneyndelijck is, toont my nu eens dat het meer onmoghelijck is dat'er yet oneyndelijck zy in Weſen ende ſubſtantie.

III. Vraegh ick: moet ghe niet bekennen dat'er in de werelt dinghen gheſchieden die boven de kracht van den menſch zijn?

Seght ghy dat neen? ſoo maeckt ghy de heele weerelt dan leughenachtigh: want om menighe andere exempelen te verſwijghen, is'er wel yemant ſoo ſtout ofte onbeſchaemt in de werelt, die ſou durven loochenen dat men menſchen ghevonden heeft ende noch vindt, die niet en konnen ghequetſt worden om datſe een papierken met eenighe letters en teeckenen over haer draeghen? wat menſch kan ſoo eene kracht geven aen een papier, ofte aen eenighe letters? kan dit niet gheſchieden door de kracht van den menſch, ſoo moet ghy dan bekennen dat'er eenighe kracht is boven den menſch? wat is het voor eene ſaecke die deſe kracht heeft? is het een *redelijck* ofte *onredelijck* ſchepſel?

Seght ghy *onredelijck?* hoe kan een onredelijck ſchepſel ſoo eene kracht gheven en vaſt binden aen letters en woorden?

Seght ghy dat het een *redelijck* ſchepſel is? ſoo moet ghy dan bekennen dat'er eenighe redelijcke ſchepſelen zijn, die in natuer ende kracht de menſchen verre te boven gaen, vervolghens die buyten den ghemeenen loop van de natuere, ende buyten het gheſicht van onſe lichaemlijcke ooghen zijn.

Nu vraegh ick wederom: Aengeſien dat ge voor de ooghen ſiet dat de menſchen geregeert moeten worden van Overſten, wat ſwaericheyt vindt ghy hier in, iſt ſaecken dat ghe ghelooft dat die ſchepſelen de welcke boven den menſch zijn, oock haere Overſten hebben?

Miſſchien ſult ghy my toeſtemmen datſe oock haere Overſten hebben: ſoo vraegh ick dan voorder, waerom dat ghe niet en ghelooft dat ſy eenen Opper-overſten hebben onder de welcke ſy ſtaen? ende waerom dat ghy niet en ghelooft dat dit een Weſen is 't welck alles regeert? toont my dat het meer onmoghelijck is dat'er eenen Opper-overſten zy voor alle die ſchepſelen de welcke boven den menſch zijn, als dat'er vele te ſaemen zijn.

IV. Ick vraeghe of het onmoghelijck is dat'er ſoo eenen Godt zy, ghelijck ſchier de heele werelt ghelooft, ende altijt ghelooft heeft?

Seght ghy dat jae? niemant in de werelt en is oyt machtich gheweeſt dit te betoonen.

Seght

Seght ghy dat het moghelijck is? wel hoe? kan men meerder dwaesheyt verſinnen, als ſich in openbaer perijckel te ſtellen van eeuwich gheſtraft te worden, aenghеſien dat'er eenen Godt kan zijn met'er daet? ende ghy niet meer verſekert en zijt dat'er gheenen en is, als dat ghe verſekert zijt, onmoghelijck te zijn dat'er eenen zy? want dat het onmoghelijck is dat'er eenighen Godt zy, en heeft niemant tot noch toe konnen bewijſen, ende dat het moghelijck is dat'er eenen zy, is duyſentmael met klaere redenen van de gheleerde beweſen gheweeſt, wort van alle natien aenghenomen, wort oock van de ſtomme ſchepſelen ſelf, k'laete ſtaen van de redelijcke, uytghetuyt ende verkondicht, wort van de gheheele natuere beveſticht: ergo t'en kan ſonder eene uyterſte dwaesheyt niet gheloochent worden dat'er eenen Godt is.

IV. CAPITTEL.

VVort beweſen dat Godt voorſichtich is.

DE argumenten, die ick tot noch toe voorgheſtelt hebbe, om te bewijſen dat'er eenen Godt is, ſijn mijns oordeels ghenoechſaem, is t'niet om hertneckighe t'overtuyghen, ten minſten om aen een gheſont ende redelijck verſtant te voldoen.

Maer hier reſteert noch eene andere ſwaericheyt, te weten, of Godt voorſichtich is, dat is, of hy ſorge draeght van de werelt: Vele ſijnd'er op verſcheyden tijden gheweeſt die van opinie waeren dat neen.

Soodanighe waeren, voor eerſt, die ten tijde van *Iob* ſich uytſtorteden tot alle welluſten, ſegghende: *VVie is den almachtighen op dat wy hem dienen? wat ſal het ons baeten dat wy hem bidden? VVat weet Godt? hy ſchuylt onder de wolcken, hy bewandelt den omganck der hemelen, ende en neemt gheen acht op het ghene wy doen.* *Iob c. 21. v. 15. & cap. 22. v. 13.*

Soodanighe waeren, ten tweeden, die ten tijde van *David* ſeyden: *Hoe weet het Godt? ſoud'er oock wetenſchap zijn by den alderhooghſten?* *Pſal. 72. v. 11.*

Van 't ſelve ghevoelen was den Philoſooph *Ariſtoteles*, meynende dat het aen de Majeſteyt Godts te kort was ghedaen, te leeren dat hy ſich bekommerde met deſe ſlechte ende verworpen dinghen des werelts. *Ariſtoteles l. 12. metaph. cap. 9.*

Ten leſten *Plinius* ſeght ront uyt: *T'is belacchelijck dat Godt ſorghe ſou draghen van de ſaecken der menſchen.* *Plinius lib. 2. cap. 7.*

Alhoewel deſe dwaſe opinie gheen wederlegghen verdient (alſoo de heele natuere contrarie uytwijſt) ſal nochtans, om te voldoen, met weynighe argumenten, het uytwijſen van de heele natuere beveſtigen.

Voor mijn eerſte bewijs neme ick de redeninghe van den gheleerden *Simplicius*: *Daer en is*, ſeyt hy, *in de heele werelt, ſelf niet eene beeſte ſoo dom ende bot, of ſy draeght ſorghe van haere joncxkens dieſe voortghebroght heeft, en ſal yemant durven ſegghen dat Godt gheene ſorghe en draeght van die dinghen die hy ſelve ghemaeckt heeft? Hy heeft een uytnemende verſtant, eenen alderbeſten wille, eene aldermeeſte macht, overſulcx ghelijck hy alles voortghebrocht heeft, ſoo weet hy oock wel dat hy van't ſelve ſorghe moet draghen.* Dit argument van deſen Heydenſchen ſchrijver hebben oock opghevadt den H. *Ambroſius*, ende andere HH. Out-vaders. *Simplicius in Enchirid. c. 38. quaſt. 2.*

Uyt de ſorghe der beeſten wort beweſen de voorſichticheyt Godts.

Een argument, mijns oordeels, dat goet is: Want dat de beeſten ſorge draeghen van haere joncxkens, en ſpruyt uyt gheene andere oorſaecke als uyt de liefde die de natuere haer tot de ſelve ingheplant heeft: maer

t'is eene uyterſte dwaesheydt te ſegghen dat Godt tot ſijne ſchepſelen gheene ofte mindere liefde draeght als de beeſten: Ergo 't is eene uyterſte dwaesheydt te ſegghen dat Godt van ſijne ſchepſelen gheene ofte mindere ſorghe draeght als de beeſten.

Sy wordt beweſen uyt de heerſchappye Godts.

II. De werelt, ghelijck wy boven beweſen hebben, is van Godt ghemaeckt, ſoo behoort hem de werelt dan toe, dienvolgens oock is hy Heere ende Meeſter daer van, ſoo als de borgherlijcke Rechten dit mede-brenghen: maer yeder een moet ſorghe draghen van t'ghene hem toe-behoort en daer hy meeſter van is, anderſins is hy verachtelijck ende beriſpelijck; ergo Godt, die niets en kan doen dat beriſpelijck is, moet ſorghe draghen van de werelt, om datſe hem toebehoort en dat hy daer Meeſter van is.

Ende uyt de geduerige bewaerniſſe der ſchepſelen.

III. Daer en is niet, ghelijck wy oock boven betoont hebben, dat ſijn ſelven in ſijn eerſte Weſen gheſtelt heeft, maer heeft dat Weſen van een ander ontfanghen: Ergo daer en is niet dat ſijn ſelven in dit Weſen behouden kan, ten zy door het toedoen van den ghenen die hem dat Weſen ghegheven heeft: maer daer en is niet in de heele werelt of het heeft ſijn eerſte Weſen ontfanghen van Godt; ergo daer en is niet dat ſijn ſelven in dit Weſen behouden kan, ten zy dat het van Godt daer in bewaert worde; ſoo en is'er dan niet in de werelt daer Godt ghene ſorghe voor en draeght.

Dit argument wort noch voorder beveſticht uyt het ghene ick boven mede betoont hebbe, te weten, Godt en heeft niet alleen alles ghemaeckt, maer heeft oock uyt Niet alles gemaeckt: Hier van komt het dat alles ghelijck als ghenegen is om wederom te vervallen in Niet, bykans ghelijckerwijs eenen ſteen, die met ghewelt gheſmeten om hooch in de locht, door ſijn ſelven gheneghen is om te vallen om leegh: Ghelijck dan eenen ſteen ghedurichlijck opghehouden moet worden, op dat hy niet en ſoude vallen om leegh, alſoo moeten alle de ſchepſelen opghehouden worden door de kracht Godts, op datſe niet wederom en vervallen tot Niet.

Als oock uyt de gheſtadighe geſchicktheyt der ſchepſelen.

IV. Hy moet gantſchelijck blindt zijn die niet en ſiet dat de veranderinge der maene, dien gheſtaedigen loop van de ſonne, die verſcheyden roeringen van de andere Planeten, die ſoo nootſakelijck ende nuttich ſijn aen d'aerde, van eenighe voorſichticheyt moeten beſtiert worden: Want wie is'er die een ſchip ſiet zeylen door de woeſte baeren der zee, recht henen naer d'haven, ende niet daetelijck daer uyt en beſluyt dat'er eenen ſtierman moet zijn die het regeert? Wie is'er die in eene ſtadt komt ende daer alles ſiet in goede orden, die niet terſtont en beſluyt dar'er eenen wijſen Gouverneur moet zijn die alles beſchickt ende met goede wetten beſtiert? ondertuſſchen wy ſien voor de ooghen die wonderlijcke orden van alle de ſchepſelen ende van de heele natuere, en ſullen wy daer uyt niet beſluyten dat'er eenen Gouverneur ende Stierman moet zijn die deſe orden met goede wetten in ſtant hout?

Doch wat wille ick, in eene ſaecke die klaerder is als het licht van de ſonne in den helderen middach, voordere moeyte doen om dit te bewijſen? De alghemeene toeſtemminghe alleen van alle natien, dat Godt ſorghe draeght van de werelt, is meer als ghenoechſaem om alle godloos menſch te beſchaemen.

T'is het ghevoelen van alle natien dat God de werelt regeert.

Van dit ghevoelen ſijn gheweeſt de Patriarchen, Propheten, ende alle de gheleerde by de *Hebreeuwen*: De Prieſters by die van *Egypten*: De Wijſe by de *Chaldeeuwen*: De *Gymnoſophiſten* by d'*Indianen*: De oude Heydenſche Leeraers by de *Françoiſen*: De voornaemſte Secten der Philoſophen

phen by die van *Griecken-landt*, ende meeſt alle hunne gheleerde in t'beſonder, als ſijn gheweeſt *Triſmegiſtus*, *Orpheus*, *Muſæus*, *Homerus*, *Heſiodus*, *Pindarus*, *Sophocles*, *Plato*, ten leſten, *Seneca*, *Plutarchus*, ende andere meer.

Ick ſluyte dan met den H. *Auguſtinus*, ſchrijvende teghen den *Roomſchen* Orateur *Cicero*, ſeyt hy, *dat'er een Godt is, ende te loochenen dat hy voorſichtich is, is eene openbaere uytſinnicheyt.* *Auguſtinus l. 3. de Civit. Dei cap. 9.*

Niet te min, wy en moghen van deſe materie niet ſcheyden eer wy ghehoort hebben wat redenen de *Atheiſten* ons opworpen om de voorſichticheydt Godts te beſtrijden: Want de wederlegginghe van hunne argumenten, ſal noch meerder beveſtinghe zijn van ons ghevoelen.

Ten eerſten, ſy argumenteren aldus: Waert ſaecken dat de werelt door de voorſichticheyt Godts wiert gheregeert, de boosheyt en ſoude ſoo voorſpoedich niet zijn, noch ſoo d'overhant hebben over de deught en d'onnooſelheyt: Want een voorſichtich Regeerder moet de booſe tot de deught dwinghen, ende onder den bant houden, maer de goede moet hy beſchermen ende vervoorderen: Contrarie ſiet men in de werelt, ergo daer is in de werelt gheene voorſichticheyt. Dit ghevoelen wort noch vaſter gheſtelt door het wederleggen van de opworpinge der Atheiſten.

Ick antwoorde: Anders is het in de Polityke regeringhe, ende heel anders in de regeringhe Godts: De eerſte is ingheſtelt om den tijdelijcken peys t'onderhouden, ſoo moetſe dan, ſoo veel alſe kan, beletten ende ſtraffen de miſdaden die deſen peys konnen ſtooren: overſulex by ſoo verre eenighe Republijcke dit niet en doet, wy moeten vonniſſen ofte dat'er niemant en is dieſe regeert, ofte wel dat hy ſelf een boos menſch ofte tyran is die ſe beſtiert.

Maer de regeringhe ofte voorſichticheyt Godts is verre boven al dit verheven: Het voornaemſte dat s'aenſiet is t'eeuwich, het minſte is het tijdelijck: Hier uyt volght dat het niet en ſtrijdt teghen de goede regeringhe ofte voorſichticheydt Godts, als hy deurgaens laet de goede verdrucken, ende de quaede d'overhant hebben, ofte dat hy die laet berooven van t'tijdelijck goet ende geluck, t'welck hy aen de booſe ghelijck als met volle handen toewerpt: Want hiermede gheeft hy noch eene meerder ſpoor aen de goede om haere deucht te vervoorderen, ende aen de quaede om haere boosheyt te laeten; toonende dat de deucht eenen anderen loon verdient als het verganckelijck, ende de boosheyt andere ſtraffen als tijdelijcke. Siet nu of dit ſtrijdt teghen de voorſichticheyt Godts; dat hy de goede berooft van het verganckelijck om haer eenen eeuwighen loon in t'ander leven te gheven, ende de quaede het tijdelijck toeſmijt, om datſe hier-naemaels gheenen anderen loon te verwachten en hebben.

Daer en boven om de deucht noch meer te doen uytſteken voor de ooghen der menſchen, laet hy de booſe leven en heerſchappen om datſe de deucht ſouden terghen; ende materie geven aen de Godtvruchtighe om de ſelve noch meer te oeffenen: Want, neemt de wreetheyt van de tyrannen wech, waer ſal de glorie van de Martelaers zijn? neemt de injurien van de moetwillighe wech, waer ſal de verduldicheyt van de godtvruchtighe blijven? Eyndelijck neemt de boosheyt gantſchelijck wech uyt de werelt, deſe ſal ofte berooft worden van ontallijcke goederen die in de rechtveerdighe uyt de boosheyt van de quaede komen te ſpruyten, ofte het meeſtedeel van de goederen ſal ſonder eenighen luyſter, ofte onbekent zijn: Want ghelijck de kloeckheyt van eenen Krijghs-man ofte verſlauwt, ofte haer niet en laet blijcken, als hy gheenen vyandt en heeft, alſoo verſlauwt oock de deught, ofte wel blijft verduyſtert

als ſe ſonder teghen-party is.

Soo verre iſt van daer dat het toelaeten van de booſe ende van haere boosheden ſou ſtrijden teghen de goede regeringhe van de werelt, dat het ter contrarie, een van de voornaemſte trecken van de Godlijcke voorſichticheydt is.

Het tweede argument van de *Atheiſten* teghen de voorſichticheyt Gods is dit: De experientie leert dat de affairen van yeder een ſuccederen, niet volghens het Recht dat hy heeft, maer volghens de behendicheydt die hy ghebruyckt: Alſoo ſiet men menichmael dat de ghene die onrechtveerdighe oorloghen voeren, de meeſte victorien krijghen om datſe machtiger zijn, ende die een quaet proces hebben, dickwils het ſelve komen te winnen, om datſe van valſche inſtrumenten ofte van valſche ghetuyghen voorſien zijn, ſoo dat men meer de menſchelijcke macht ende behendicheydt ſiet d'overhant hebben, als eenighe verhevender ende hoogher voorſichticheyt.

Ick antwoorde, dat de voorſichticheydt Godts twee dinghen moeſt onderhouden in de regeringhe des werelts: Het eerſte, de menſchen laeten in haere vryheyt: Het tweede, om dat deſe vryheyt niet al t'onghebonden ſou worden, ſomwijlen eenighe exempelen ſtellen tot ſchrick van de ghene dieſe tot booſheyt misbruycken.

Beyde heeft hy ghedaen: Hy en heeft ons tot de deucht niet willen dwinghen, maer begheert dat wy van ſelfs ende vry willichlijck daer toe ſouden trachten: Want eene ghedwonghen deucht, en is gheene deucht, maer ſlavernye: de waerachtighe deucht en moet niet gheoeffent worden uyt vreeſe van ghewelt ofte ſtraffe, maer uyt liefde van heerlijckheyt: op dat dan de waerachtighe deucht volmaeckte verdienſten ſou hebben, was het nootſaeckelijck dat de Godlijcke voorſichticheydt de menſchen daer toe niet en ſou dwinghen, maer hem daer-mede ſou laeten gheworden.

Deſghelijcx heeft hy oock de boosheydt ghelaeten in de vryheydt des menſchs, maer ſoo, dat alhoewel hyſe niet t'elckens ende gheduerich en ſtraft op de werelt, nochtans haer dreyght met de eeuwighe ſtraffen, ende nu en dan oock in dit leven exempelen ſtelt om dat de reſte ſich daer aen ſouden ſpieghelen, ende haeren onrechtveerdighen handel verſaecken.

De hiſtorien ſijn vol van ſoodaenighe exempelen: *Nabuchodonoſor* Coninck van *Babylonien* zijnde nu tot het hooghſte t'ſop van alle voorſpoet verheven, naer dat hy ſoo veele natien verdorven ende onder ſijn macht hadde ghebrocht, wort ſubitelijck door het Godlijck vonnis gheſlaghen ende ghejaeght nae de boſſchen om daer te leven onder de beeſten. *Balthaſar* ſijnen neef ſittende in t'midden van ſijne welluſten, wort ghevanghen ende vermoort. *Cyrus* naer ſoo veele ſchoone victorien, wort van de *Scythen* met ſijn heelen legher verſlaghen. *Xerxes* met eenen legher van dertich hondert duyſent mannen wort ſchandelijck van de *Griecken* verwonnen: t'waer te lanck alles op te tellen in het beſonder, om te toonen dat ſchier op alle eeuwen de boosheyt, ende de meeſte macht heeft moeten ſwichten oock onder de minſte, de doortraptheyt onder d'eenvoudicheyt, op dat men niet alles aen de menſchelijcke behendicheydt ofte macht en ſou toeſchrijven, maer weten dat'er eene hoogher voorſichticheyt is die de werelt beſtiert.

Het derde argument dat de *Atheiſten* opworpen teghen de voorſichticheyt Godts, is, datmen al wat'er is in de werelt, altijt ſiet voortgaen op den ſelven voet ende maniere: De ſonne ſtaet daghelijcx op ende gaet onder,

onder, de maene heeft altijt haere ghewoonlijcke veranderinghen, de vier tijden des jaers houden haeren gheſtaedighen cours, de zee gaet altijt op ende af, de menſchen worden gheboren en ſterven &c. Dit kan altemael gheſchieden uyt kracht van haere natuere, t'en blijckt dan niet dat er eenighe voorſichticheyt is die de werelt regeert.

Ter contrarien ſegghe ick, uyt deſe ghedurighe ghelijckformicheyt blijckt klaer dat'er met de daet eenighe voorſichticheyt is: Want ick vraeghe of'er yets ontbreeckt aen den loop van de ſonne, maene, planeten, ofte aen den ghewoonlijcken cours van de vier ſayſoenen des jaers, of van de zee &c? ſeght ghy dat jae? ick hebbe u in de *derde Queſtie* overtuyght van contrarie: d'experientie oock van ſoo meenighe eeuwen wijſt het uyt dat'er niet aen en ontbreekt: ſtemt ghy dit toe? bekent dan dat de werelt voorſichtelijck wort gheregeert, aenghеſien dat alles nu wel gheſtelt zijnde, in deſe goede gheſteltenisſe gheſtadelijck blijft: Want ſonder noot te veranderen in de Republijcken of Rijcken, het ghene eens met goede orden en wetten vaſt gheſtelt is, is ofte groote lichtveerdicheyt, ofte groote onvoorſichticheyt: uyt uw' eyghen argumenten dan moet volghen, dat'er eenighe voorſichticheyt de werelt beſtiert, om dat alles eens wel gheſtelt zijnde, ſijnen ghedurighen ſtant houdt, ende ghelijck men ſomwijlen kan ſien voor de ooghen, niet verandert kan worden ſonder ongherief ende ſtooringhe van de heele natuere.

Wat ſal ick ſeggen? uyt dit argument blijckt ghenoechſaem d'uytſinnicheyt der *Atheiſten*: Want indien'er eenighe merckelijcke veranderinghe die landen, vruchten, menſchen en beeſten beſchadicht, overkomt in de natuere, ghelijck men ſomwijlen heeft ſien gheſchieden, ſy roepen dat de werelt gheregeert wort ſonder voorſichticheyt: Ende ter contrarien alſſe ſien dat de heele natuere haeren gheſtaedighen loop hout ſonder veranderinghe, ſy roepen even ſterck dat'er gheene voorſichticheydt is: Dit ſijn dinghen die teghen malkanderen ſtrijden, ergo de *Atheiſten* ſijn uytſinnich wanneer ſy alle voorſichticheyt loochenen.

V. CAPITTEL.

VVort onderſocht of'er met'er daet in de werelt eenighen waerachtighen Gods-dienſt, ofte Religie moet zijn.

UYt de vier voorgaende Capittelen moet nootſaeckelijck volghen dat'er met de daet eenighe waerachtighe Religie moet ſijn in de wereldt. *Uyt de voorgaende queſtie volght dat'er eenighe religie in de werelt is.*

Ick bewijſe dat dit nootſaeckelijck volght. I. In de dry eerſte Capittelen heb ick ghetoont dat'er eenen waerachtighen Godt is; beſluyte dan, Ergo daer moet eenen waerachtighen Godts-dienſt zijn: want deſe twee dinghen en konnen niet meer d'eene ſonder de andere zijn, als een vader ſonder kint, oft een kint ſonder vader: maer ghelijck niemant vader kan zijn ſonder kint, noch kint ſonder vader, alſoo en kand'er gheenen waerachtighen Godt zijn, of daer moet eenen waeren Godts-dienſt zijn, noch veel min kand'er eenen waeren Godts dienſt zijn ſonder waerachtighen Godt: Maer t'is ſeker dat'er in de werelt, ghelijck wy beweſen hebben,

ben, eenen waerachtighen Godt is, ergo ‡t is seker dat'er in de werelt moet zijn eenen waeren Godts-dienst: Ter contrarien, ghelijck wy in dit Capittel sullen bewijsen, daer is in de werelt eenen waeren Godts-dienst, ergo daer uyt sal noch meer moeten blijcken dat'er in de werelt eenen waerachtighen Godt is.

II. Ick hebbe in het vierde Capittel beweſen dat dien Godt sorghe draeght van de menschen, vervolghens dat hy se op sijnen tijdt bewaert in de perijckelen, voorsiet van nootsaeckelijckheyt ende van soodanighe gaeven die tot den menschelijcken handel van noode zijn; ten lesten dat hy haer sijnen wille te kennen gheeft nae den welcken sy sich hebben te voeghen.

Hier uyt volght dat de menschen verbonden zijn dien Godt met besondere eere ende dienst t'achtervolghen, ergo volght dat'er onder menschen moet sijn eenen Godts-dienst.

Dit wort bewesen uyt de alghemeene toestemminge van alle natien.

Dese twee slot redenen gae ick nu vast stellen met d'alghemeene toestemminghe van alle natien, ende de ghetuygenisse van ons eyghen ghemoet. Maer op dat yeder een mach sien hoe bestandich soo een argument is, sal ick eerst toonen wat kracht het ghetuygheniſſe van ons ghemoet heeft, uyt het welcke de alghemeene toestemminghe van alle natien komt te spruyten. Den Leser sal oock op dit mijn bewijs besonderlijck believen te letten, alsoo het meermael in de volghende questien sal te pas komen, ende niet gheleghen en is t'elckens t'herhaelen.

Wat eyghentlijck het ghetuygenisse van ons gemoet is.

Het ghetuygheniſſe dan van ons ghemoet, is een seker licht ons van de Natuere self ingheplant door het welcke wy eenighe waerheden sien, die wy van niemant anders gheleert hebben.

Dat ons soo een licht ingheboren ofte ingheplant is, hebben oock de Heydenen selve ghesien.

Cicero lib. 3. qq. Tuscul.

I. Den Orateur *Cicero*: Want hy seght *dat ons de Natuere eenighe kleyne vonckxkens van de waerheyt ghegheven heeft, ende in onse ghemoederen ingheboren sijn de eerste spruyten der deuchden.*

Seneca lib. de Benef.

II. Den Philosooph *Seneca*: *De Natuere*, seyt hy, *heeft alle menschen het eerste saet, ende fondamenten der deuchden ghegheven, die sy door haer selven graveert ende druckt in hunne ghemoederen.*

Cicero de Aruspic. respons.

Dit *ingheven*, ofte *licht*, noemt *Cicero* een *VVet van de Natuere*, om dat de menschen sich nae de selve sonder eenighen meester moeten reguleren ende haer leven schicken.

Soodanich een Wet, seyt hy voorders, is onder andere de kenniſſe van eenen Godt, *die wy niet gheleert, noch ontfanghen, noch gheleſen en hebben, maer hebbenſe van de Natuere ſelf afghetrocken, uytgheperſt, ende ghekreghen.*

Soodanighe wetten sijn oock, dat de kinders hunne ouders moeten eeren ende beminnen: Dat men niet en mach doen aen een ander, t'ghene men aen sijn eyghen selven niet ghedaen en wilt hebben, ende soo voorts.

Maer yemant sal vraeghen: Hoe kan men weten wat dat eyghentlijck een Wet van de Natuer is?

Ick antwoorde: Hoe weet ghy dat de hitte aen het vyer, de koude aen het waeter, de swaerte aen de steenen, de vier voeten aen de leeuwen, peerden en honden natuerlijck zijn? ghy en kont my gheene andere reden gheven, als om dat al het vyer, water, steenen, leeuwen, peerden, honden, *altijt*, ende *over al*, heet, kout swaer, ende viervoetich gheweest zijn: ghelijck ghy dan uyt dese dry omstandicheden, *Al*, *altijt*, ende *over al*, besluyt dat dese voorseyde eyghendommen aen t'vyer, water &c. natuerlijck zijn: soo moet ghy dan oock besluyten, dat dit een *VVet van de Natuer is*, ofte *eene leeringhe die natuerlijck aen de menschen is ingheboren*, als

als ghy bevindt datſe van *Alle* menſchen toegheſtemt wort, ende *Altijt*, ende *over al*, toegheſtemt is gheweeſt: Want om ghene andere reden en houden wy deſe Wet: (*Het ghene ghy aen u eyghen ſelven niet ghedaen en wilt hebben, en wilt dat aen een ander niet doen*) voor een Wet van de Natuere, als om dat wy wel weten dat *Alle* menſchen, *altijt*, ende *over al* dit toegheſtaen hebben.

Deſe leeringhen nu, ofte wetten van de Natuere ſijn ſoodanich dat ſe de menſchen niet en konnen doen dwaelen, om dat ſy ſelve onfeylbaer zijn.

Dit is het ghevoelen niet alleen van de Chriſtenen, maer oock van de Heydenen ſelf.

I. *Cicero* ſeght: *Indien wy de Natuere volghen als leyds-man, wy en ſullen noyt dwaelen.* *Cicero lib. 1. Officior.*

II. *Leonardus Leſſius*: *Het is onmoghelijck*, ſeyt hy, *dat het valſch zy, t'ghene ons ingheboren is van de Natuere.* *Leſſius lib. 1. de Provident. Numinis cap. 2.*

De redenen hier van ſijn klaer: Want. I. Indien het valſch waer ofte koſt zijn t'ghene ons de Natuere ingheplant heeft, de Natuere ſelf ſou moeten quaet zijn, ende ons ghemoet ende de Redelijckheyt konnen bederven: want ghelijck de ſieckte quaet ende het bederf van ons lichaem is, alſoo is de valſcheyt quaet ende het bederf van ons verſtant: maer het ghene dat quaet is en kan niet voortkomen uyt de gheneghelijckheyt van de Natuere, want het quaet in teghendeel ſtrijdt teghen deſe ghenegelijckheyt, ergo de valſcheyt, die quaet is ende de Natuere bederft, en kan niet voort-komen van de Natuere, anderſins ſy ſoude haer eyghen ſelven verderven.

II. Het ingheven van de Natuere en is niet anders als een ingheven Gods, van den welcken de Natuere ghemaeckt is.

Dit bewijſe ick uyt den H. *Paulus*, ende uyt de *bemerckinghe*, die den Bijbel van *Dordrecht* op ſijne woorden gheſtelt heeft: Wat ſeght den Apoſtel? *Godt*, ſeyt hy, *heeft aen de Heydenen veropenbaert ſijne eeuwighe kracht ende Godlijckheyt.* Wat ſeght den Bijbel hier op? Deſe openbaeringe, ſeyt hy, is gheſchiet *in t'binnenſte van het ghemoet van de Heydenen, door de VVet der Natuere in haere conſcientien ſonder Gods VVoort.* *Roman. cap. 1. v. 19.*

Blijckt dan uyt deſe Schriftuer-plaetſe dat de wetten ofte leeringhen van de Natuere, *openbaeringhen Gods* zijn: maer de openbaeringhen Gods en konnen niet faelen noch de menſchen doen dwaelen: ergo de Wetten ofte leeringen, die ons ingheboren ſijn van de Natuer, en konnen niet faelen noch de menſchen doen dwaelen.

Dit beveſticht den ouden *Tertullianus* met deſe woorden: *Onſe ziele*, ſeyt hy, *ghetuyght ons dat'er eenen Gods-dienſt is, de Natuere is de meeſterſſe, onſe ziel is het leer-kint: Al wat die gheleert heeft, is van Godt ſelve, die den meeſter van de Natuer is, overghelevert.* *Tertullianus de teſtim: Animæ.*

Dit nu vaſt gheſtelt zijnde, maecke ick dit argument: Het ghene dat *alle* menſchen, *altijt*, ende *over al* hebben toegheſtemt, is een Wet ofte ingheven van de Natuere, t'welck de menſchen niet en kan doen dwaelen. Beſluyt uyt het voorgaende dat de Religie een ingheven van de Natuer

Maer dat'er eenighe waere Religie ofte Gods-dienſt in de werelt is, hebben *alle* menſchen, *altijt*, ende *over al* toegheſtemt:

Ergo dat'er eenighe waere Religie ofte Gods-dienſt in de werelt is, is een Wet ofte ingheven van de Natuere, t'welck de menſchen niet en kan doen dwaelen.

Voorders dan, dit ſtaet ſoo vaſt dat'er eenighe waere Religie is in de werelt, dat het niemant kan loochenen noch daer aen twijffelen.

De eerſte voorſtellinghe van dit argument heb ick daetelijck vaſtgheſtelt:

gheſtelt: De tweede, te weten, dat *alle* menſchen, *altijt*, ende *over al* toegheſtemt hebben eenen waeren Gods-dienſt, blijckt klaer uyt hunne eyghen practijcke die ſe van het beginſel des werelts op alle eeuwen hebben ghehadt.

Plutarchus adverſus Coloten. Hoort hier van eerſt ſpreken den gheleerden *Plutarchus*: *Indien ghy*, ſeyt hy, *de werelt ront ginckt, ghy ſout miſſchien ſteden vinden, ſonder mueren, wetenſchappen, Coninghen, geldt ende rijckdommen, ghy ſout'er vinden ſonder ſcholen en ſchouw-ſpelen: maer noyt en heeft yemant in de werelt een ſtadt gheſien, die gheene tempels, noch Goden en hadde, die gheen ſacrificie en dede om goet te bekomen, ende het quaet af te wenden.* Dit zy gheſeyt van een Heyden.

Tertullianus lib. de teſtim. Animæ. Hoort nu een Chriſten die hier mede over-een komt, dit is den ouden *Tertullianus*: *Ick ſtelle u*, ſeyt hy, *een ghetuyghenis voor, dat kenbaerder is dan alle de ſchriften, verhevender dan alle gheleertheyt, meerder dan den heelen menſch, een ghetuyghenis niet ghemaeckt in de ſcholen, noch ghehaelt uyt de boecken, maer de ghetuyghenisſe van onſe ziele, de welcke ons leert dat'er eenen Godt ende Godsdienſt is. Dit ghetuygenisſe is dies te waerachtigher, hoe dat het eenvoudigher is, dies te eenvoudigher, hoe dat het meer alghemeen is &c.* Deſen ſchrijver dan houdt het mede daer voor dat den Gods dienſt aen alle menſchen ghemeen is, ende van alle, uyt kracht van het ghetuyghenisſe hunder ghemoet, toegheſtemt wort.

Doch laet ons dit noch meer in 't beſonder ſien met te doorloopen alle eeuwen ende natien.

I. Den waeren Gods-dienſt is ſaemen begoſt met de werelt als *Cain* en *Abel* ſacrificie hebben ghedaen, den welcken voorders van de Patriarchen met hunne natien, tot de tijden van *Moyſes*, dat is, twee duyſent jaeren lanck ghecontinueert is gheweeſt: De twee volghende duyſent jaeren, beginnende van *Moyſes* tot *Chriſtum*, is hy in ſtant ghebleven onder alle de waere gheloovighen, ghelijck oock van *Chriſti* tijden af, tot de onſe.

II. Men heeft tot noch toe niet eene natie ontdeckt in de werelt ofte ſy hadde haere Prieſters, ſacrificien, ende Religie: Dit ghetuyghen alle de oude ende nieuwe hiſtorien: De oude *Griecken* hadden hunne Prieſters die ſy *Hoſy* noemden: Die van *Como* in *Ponten*, hadden hunnen Opperſten-prieſter, met ſes duyſent mindere, die onder hem ſtonden: De *Flamines*, by de oude *Romeynen*, waeren Prieſters van *Iupiter*, de *Saly*, van *Mars*, de *Arvales*, van t'platte landt: De oude *Françoiſen* hadden mede hunne Prieſters die ſy *Druydes* noemden: De *Perſianen*, ende *Chaldeeuwen* noemden ſe *Magos*. Somma de *Atheiſten* en ſijn niet machtich eene oude natie alleen ons aen te wijſen die geene Prieſters, ſacrificien, tempels, ende Gods-dienſt heeft ghehadt. Wat aengaet de Natien, door het omvaeren der werelt onlancx ontdeckt, heeft men bevonden datſe van haere eerſte beginſelen oock van t'ſelve ghevoelen gheweeſt zijn: Heel *Ooſt* ende *VVeſt-Indien* door, en ſijn'er gheene meer bekent als de *Bonzy*, *Cacizes*, ende *Brachmanes*, allegaer gheſchickt tot den Gods-dienſt, ende vervoorderinghe ofte bewaerniſſe van de Religie: Hier van is naemelijck heel *Sina* ende *Iaponien* vol, ende van de *Brachmanes*, verſcheyden gheweeſten: Doch, om niet lanck te vallen, gantſch *Indien*, ſoo groot als het is, heeft ſijnen Gods-dienſt, alle de Natien de welcke ſtaen onder t'ghebiedt van de *Turcken*, *Tarters*, *Perſianen*. hebben haere Religie.

Blijckt dan dat het eene alghemeene toeſtemminghe van alle menſchen is, dat'er eene Religie moet ſijn in de werelt: maer deſe toeſtemminghe en kan van nerghens anders komen als van de natuere die alle menſchen dit ingheplant heeft, dienvolghens van Godt ſelve, die den autheur van de

de Natuere is : dit ingheven van de Natuere, ofte die openbaeringhe Gods, ghelijckſe den H. *Paulus* noemt, en kan de menſchen niet doen dwaelen : Ergo, dat'er eenighe Religie moet ſijn in de werelt, is ſoo ſeker en vaſt, dat de menſchen hier in noyt en hebben ghedwaelt ende niet dwaelen en konnen.

Nu moeten wy hooren wat niet alleen d'*Atheiſten*, maer oock eenighe andere wanckelbaere verſtanden teghen dit voorgaende bewijs konnen opworpen.

1. Konnen ſy ſegghen: Hoe kan het eene alghemeene toeſtemminge van alle menſchen, ofte een Wet van de natuere zijn, het welck van ſoo vele menſchen nu noch ter tijdt wort gheloochent? De opworpingen van tegenparty worden wederleyt,

Ick antwoorde. I. Daer en is niet in de heele werelt ſoo klaer, niet ſoo vaſt, niet ſoo bondich noch loflijck, of het wort van ſommighe verwaende ende dwaeſe verſtanden teghen-gheſproken; niet ſoo goet, of het wort van ſommighe menſchen veracht. Wat kand'er klaerder zijn als dat het onmoghelijck is dat yemant op den ſelven ooghenblick ſpreke en niet en ſpreke? nochtans den Philoſooph *Parmenides* met ſijne diſcipels ſeyde dat dit moghelijck was. Is'er yet het ghene dat ons de daghelijckſche experientie meer leert als dat'er onder de menſchen eene vaſte ende ontwijffelachtighe wetenſchap is van eenighe ſaken? Niet teghenſtaende ſijnd'er eenighe oude Philoſophen gheweeſt die ſeyden dat'er niet in de werelt en was of het was onſeker en twijffelachtich. Is t'niet het ſegghen van alle menſchen dat'er niet ſoeter en is als het leven? nochtans vint men niet menſchen ſoo dwaes, de welcke het leven houden voor eene bittere ſake, als ſy hun ſelven van t'leven berooven? Wat wonder dan dat men oock eenighe vint die teghen het alghemeen ghevoelen van alle natien loochenen dat'er eenighe waere Religie is, ofte moet ſijn in de werelt? Maer ghelijck die Philoſophen, de welcke leerden dat yemant op den ſelven ooghenblick koſt ſpreken en niet ſpreken, ende die, de welcke leerden dat alles wat in de werelt is, twijffelachtich is ende onſeker, altijt met recht voor uytſinnighe menſchen ſijn ghehouden gheweeſt; deſghelijex moeten oock voor ſoodanich ghehouden worden de ghene die loochenen dat'er eenighe waere Religie is ofte moet ſijn in de werelt, om dat d'eene ſoo wel als de andere ſtrijden teghen het alghemeen ghevoelen ende practijcke van alle eeuwen en natien.

II. Daerom en laet het geen ingeven van de natuere ende waerachtich te zijn dat'er eenighen waeren Gods-dienſt in de werelt is, om dieswil dat eenen hoop moet willighe menſchen met woorden, of met de daet ſelve, dit loochenen: Want, ghelijck het niet en volght dat dit gheen Wet van de Natuere en is: *Het ghene dat ghe niet en wilt aen u ſelven ghedaen hebben en wilt dat aen een ander niet doen*, om dat'er vele zijn die contrarie doen: Ghelijck het oock niet en volght dat het niet natuerlijck en is aen eenen ſteen te vallen om leegh, om dat hy met gewelt ende tegen ſijne natuere kan geworpen worden om hooch: Alſoo en volght het oock niet dat het gheen ingheven van de natuere en is, dat'er eenighe waere religie is in de werelt, om dat eenighe moetwillighe ende onbeſchaemde gheeſten met ghewelt daer teghen ſtrijden.

De tweede opworpinghe van de *Atheiſten* kan deſe zijn? T'is aen de heele werelt bekent, dat meeſt alle de natien afgoderye hebben bedreven: Dit is eenen *valſchen* Gods-dienſt; ergo uyt de alghemeene toeſtemminghe van alle natien en volght het niet dat'er eenighe *waerachtighe* Religie moet ſijn in de werelt.

Ick antwoorde niet te min dat het wel volght: Want alhoewel den Gods-dienſt meeſt van alle de natien, ofte in ſubſtantie, ofte in ſijne omſtandicheden, valſch is gheweeſt: Daer en is nochtans noyt natie gheweeſt in de werelt die haeren Gods-dienſt niet ghehouden en heeft voor den *waerachtighen*; ergo ſoo blijft het noch vaſt dat het een alghemeen ghevoelen van alle menſchen is dat'er eenighen waerachtigen Gods-dienſt in de werelt moet zijn.

II. Men kan dit woordeken, *valſch*, op tweederley manieren verſtaen: Iſt ſaken dat ghy hier door verſtaet dat de Religie in het ghemeen niet anders als een verſierſel der menſchen en is, ick ſal terſtont hiernaer dit beantwoorden: Iſt dat ghy daer door verſtaet dat ſommighe natien naemelijck Afgodiſten, ghemiſt hebben ofte in de ſubſtantie, ofte in de omſtandicheden van de Religie, niemant en loochent dat: maer wy ſeghen dat hier uyt niet en volght dat'er nerghens gheene oprechte ende waere Religie te vinden en is, ofte dat d'opinie van de Religie gheen ingheven van de Natuer en is.

Het eerſte en volght niet: Want men heeft met'er daet achterhaelt dat de Afgodiſten in de Religie ghemiſt hebben: maer dit en heeft men niet anders konnen weten noch mercken als om datſe van de oprechticheyt ende waerheydt gheweken waeren; ergo eer d'Afgodiſten noch opquaemen, daer was in de werelt eenighe oprechte ende waere Religie, de welcke oock altijt tot heden toe in de werelt ghebleven is, ghelijck wy daer naer ſullen betoonen.

Ten volght oock niet dat daerom d'opinie van de Religie gheen ingheven van de Natuer en is, om dat ſommighe natien in de ſubſtantie, ofte in d'omſtandicheden van de Religie ghemiſt hebben: Want om te ghebruycken de redeninghe van den H. *Paulus* Apoſtel: *De kenniſſe Gods*, ſeyt hy, *was aen hun veropenbaert, want Godt ſelve hadd'et hun veropenbaert: Doch als ſy nu Godt hadden ghekent, ſy en hebben hem niet verheerlijckt als Godt, noch en ſijn niet danckbaer gheweeſt; maer ſijn verydelt gheworden in hunne ghedachten, haer herte is verduyſtert gheworden, want ſy hebben de heerlijckheyt van den onbederflijcken Godt verandert in de ghelijckeniſſe eens beelts van eenen bederflijcken menſch, van voghels, van viervoetighe ende kruypende dieren.*

Roman. cap. 1. v. 21.

De ghene dan die d'afgodery eerſt inghevoert hebben waeren te voren in hunne ghemoederen verlicht ende onderweſen van de Natuere ende van Godt aengaende de oprechte kenniſſe Gods ende Gods-dienſt: maer hunne ghemoederen ſijn door de verwaentheyt ende de quaede begeerlijckheden verduyſtert gheworden, waer door ſy van de oprechte kenniſſe Gods; die haer de Natuere ingheplant hadde, gheweken ſijn tot valſche opinien ende ongherijmde ghewoonten: overſulcx daerom en laet het gheen ingheven van de Natuere te zijn dat'er in de werelt eenighe waere Religie moet zijn, om dat ſommighe door haere quaet-willicheyt dit ingheven hebben verduyſtert ofte verſtooten, ende tot valſche Gods-dienſten vervallen zijn.

Wort bewe-ſen dat de Religie gheen verſierſel van menſchen en is.

Nu gae ick bewijſen dat de Religie geenen enckelen vont ofte verſierſel der menſchen en is, ghelijck certijts den Philoſooph *Critias*, ende op onſe tijden *Nicolaus Machiavellus*, ende andere *Atheiſten* gheleert hebben, ſeggende dat de Religie tot gheen ander eynde verdacht ende inghevoert is als om de menſchen in vreeſe te houden ende te dwinghen, tot het welcke de borgerlijcke Rechten en wetten niet ghenoechſaem en waeren.

Ick tooone klaer dat dit valſch is. I. Ick vraeghe of de *Atheiſten* ons konnen aenwijſen wie den eerſten gheweeſt zy die dit verſierſel gevonden heeft? hoe ſijnen naem is? wanneer dat hy gheleeft heeft? waer dat hy

ghewoont

ghewoont heeft? ſoo jae? dat ſe ons hier van onderrichten: ſoo neen? ghelijck het van hun wort gheſeyt, alſoo wort het van ons uytghelachen ende gheloochent.

II. Dien menſch die eerſt eene Religie ſoude verſiert ende inghevoert hebben, ofte hy koſt met beſtandighe ende bondighe redenen toonen dat'er eenighe waere moeſt zijn ofte niet? koſt hy het doen? ſoo hebben wy dat wy begeeren, te weten, dat'er eenighe waere Religie moeſt zijn: Koſt hy het niet doen? indervoeghen dat hy enckelijck de Religie voorſtelde ſonder eenigh fondament ofte Reden? wie ſal ghelooven dat alle de menſchen ſonder teghenſpreken ſoo eene Religie die haer den vrydom benam, hebben aenveert, daer de menſchen niet meer als haeren vrydom beminnen?

De kracht ende beſtandicheyt van dit argument konnen de *Atheiſten* in haer eyghen ſelven beproeven: Want buyten twijffel het is voor de menſchen veel lichter en ſachter ſonder Religie te leven, als haer aen de ſelve verbinden: maer de *Atheiſten* ſouden gheerne de menſchen van alle Religie ontſlaen, ende nochtans ſchier het heel menſchelijcke gheſlachte en wilt deſe haere lichte ende ſachte leere niet aennemen, hoe ſullen wy dan konnen ghelooven dat'er eenen menſch zy gheweeſt die de heele werelt heeft konnen beweghen om den ſwaeren laſt van eene Religie t'aenveerden indien ſe te voren ſonder eenighe Religie leefde?

III. De *Atheiſten* ſtrijden hier teghen haer ſelven: Want op den eenen kant willen ſy hebben dat de Religie ſoude ghevonden zijn om dat de menſchelijcke wetten niet ghenoechſaem en waeren om de menſchen te dwinghen; ende op den anderen kant willen ſy hebben dat de menſchen ſoo ghebuyghſaem ende ghevoeghſaem waeren dat ſe ſich van eenen menſch lieten opleggen den laſt van eene Religie: Hoe ſtaet dit ſaemen? was dan het enckel ſegghen van eenen menſch ſoo krachtich dat de heele werelt daer onder buyghde, daer de ſtrenghe wetten en ſtraffen niet ghenoeghſaem en waeren om hun te doen ſwichten?

Hier uyt blijckt dat de Religie geenen vont van de menſchen en is, ende volghens al het ghene dat in dit heel Capittel beweſen is, blijckt dat het niet anders en is als een ingheven van de Natuere, ende van Godt haeren autheur: maer ſoodanich een ingheven is nootſakelijck waerachtich, ergo nootſakelijck is het waerachtich dat'er eenighe waere Religie is in de werelt.

HET TVVEEDE DEEL

Onderſoeck of de vvaere Religie van alle menſchen gevonden kan vvorden.

I. CAPITTEL.

VVort beweſen dat de waere Religie van alle menſchen moet konnen ghevonden worden.

DIt nu vaſt gheſtelt zijnde in *t'eerſte Deel*, dat'er eenen waerachtighen Godt, ende vervolghens eenen waeren Gods dienſt ofte Religie is, ſoo moeten wy nu, in dit *Tweede Deel*, gaen onderſoecken of deſe Religie van alle menſchen moet konnen ghevonden worden.

Als ick ſpreke van de Religie, hier door en moet men niet enckelijck de waerachtighe Leere verſtaen, maer oock de vergaderinghe der menſchen die eenſtemlijck deſe Leere belijden, welcke vergaderinghe by de Chriſtenen de *Kercke* ghenoemt wort.

Ick ſegghe dan dat deſe vergaderinghe ende Leere ſoodanich moet ſijn dat ſe van alle menſchen ghevonden kan worden.

Dit bewijſe ick, eerſt uyt de reden voor d'ongheloovighen. 2. Uyt de Schriftuere voor de Sectariſen. 3. Uyt hunne eyghen bekenteniſſe.

Eerſte bewijs uyt de Reden, dat de waere Religie van alle menſchen moet konnen ghevonden worden.

I. De ghene die niet gantſchelijck ſijn ghemoet van de Reden berooft heeft, ſal my moeten bekennen datter onder alle de ſichtbaere ſchepſelen niet edelder noch uytnemender is, als den menſch: Deſe edelheyt en kan niet beſtaen in ſijn lichaem, want dies aengaende, t'zy dat ghe ſijne uytwendighe ſinnen, t'zy dat ghe ſijne ſterckte, gheſontheydt, ende andere hoedanicheden aenſiet, gaen hem vele beeſten te boven: Soo moet dan deſe uytnementheyt in wat anders beſtaen als in ſijn lichaem: dit en kan niet anders weſen als de Redelijckheyt met de welcke ſijne ziele begaeft is, ergo door de Redelijckheyt is hy edelder ende uytnemender dan alle de andere ſichtbaere ſchepſelen.

Maer, ghelijck een yeder kan ſien voor de oogh, daer en is niet een van alle de ſchepſelen oft het is hier op de werelt gheſtelt tot eenich eynde; ergo veel meer moet dit gheſeyt worden van het edelſte ſchepſel, den menſch. Maer hoe dat eenich ſchepſel edelder is, hoe dat het een edelder eynde moet hebben, volght dan dat het eynde van den menſch edelder moet zijn als het eynde van alle de andere ſchepſelen: Het eynde van alle andere ſchepſelen en ſtreckt ſich niet voorder als tot het ghene dat aerdſch ende lichaemlijck is; op dat dan het eynde van den menſch edelder ende verhevender zy als dat van alle de andere ſchepſelen, het moet ſich uytſtrecken tot boven al wat aerdſch ende lichaemlijck is: De Wet van de Natuere ende de Redelijckheyt ſelve, door de welcke hy boven alle de andere ſchepſelen uytſteeckt, leert hem, dat hy hier op de werelt eenen Godt moet eeren en dienen, ende dat hy tot vergheldinghe

van

van dien dienſt, naer dit leven, eeuwichſal ſalich zijn: ergo volgens de leeringhe van de Natuere, en van de Redelijckheyt ſelve, het eynde van alle menſchen is Godt hier op de werelt te dienen, ende daer naer ſalich te worden.

Hier uyt volghen twee dinghen: Het eerſte, dat alle menſchen moeten konnen de middelen weten om Godt te dienen ende om ſalich te worden, anderſins hun eynde waer te vergeefs indien ſe de middelen niet en koſten vinden om daer toe te komen: Het tweede, dat alle menſchen deſe middelen met groote neerſticheyt moeten nae-ſpeuren en ſoecken.

Maer die middelen en ſijn oprechtelijck nerghens te vinden als in die vergaderinghe die de waerachtighe Religie belijdt, dat is, in de waerachtighe Kercke, ergo de waerachtighe Kercke moet van alle menſchen konnen ghevonden worden, anderſins te vergheefs ſouden ſy verbonden zijn nae teſpeuren ende te ſoecken het ghene ſy noyt en ſouden konnen achterhaelen noch vinden.

Dat deſe middelen in de waerachtighe Kercke te vinden zijn blijckt. I. Uyt de reden: Want tot gheen ander eynde en heeft Godt hier op de werelt ſoo eene vergaderinge ingheſtelt, als om dat ſe de waerheyt aen de ghene, die ſe noyt ghekent hadden, ofte daer af ghedwaelt waeren, ſou leeren; maer onder de voornaemſte waerheden die der ſijn in de werelt, is de kenniſſe van eenen waerachtigen Godt, op wat maniere dat men hem dienen moet, ende hoe dat men ten leſten kan ſalich worden: Ergo de middelen, door de welcke den menſch tot ſijn eynde gheraken kan, ſijn in die vergaderinghe ofte waerachtighe Kercke te vinden.

Dat ſe nerghens anders te vinden zijn blijckt uyt de Schriftuere, de welcke ſeght dat niemant buyten de waerachtige Kercke kan ſalich worden. Den H. *Petrus* vergelijckt het Doopſel by de Arke van *Naë, in de welcke*, ſeyt hy, *weynige, dat is, acht zielen ſijn behouden geweeſt*, alle de reſte die buyten waeren, verſmoorden: alſoo, ſegghen den H. *Hieronymus*, *Cyprianus*, *Auguſtinus*, ende *Cyrillus*, dat'er voor de ghene, die buyten de Kercke zijn, niet meer hope van ſalicheydt is, als'er hope van leven was voor de ghene, die ten tijde des watervloets buyten de Arke waren ghebleven. Tweede bewijs uyt de Schriftuere. *1 Petri cap. 3. v. 20.* *Hieronymus lib. 1. cont. Iovinian.* *Cyprianus Epiſt. 74. 75. 76.* *Auguſtinus de unit. Eccl. cap. 5.* *Cyrillus lib. 3. in Geneſin.*

II. De Schriftuere noemt de Kercke het *Rijck*, het *lichaem*, ende het *Erfdeel* van *Chriſtus*: Sy noemt ſe de *Stadt*, het *Huys*, den *Tempel Gods*, ende *het Hemelſch Ieruſalem*, *onſe Moeder*: ghelijck'er dan gheene ſalicheyt is buyten het *Rijck*, *Lichaem*, ende het *Erfdeel* van *Chriſtus*, noch buyten de *Stadt*, *Huys*, *Tempel Gods*, ende *het Hemelſch Ieruſalem*, alſoo en kand'er ghene ſalicheyt ſijn buyten de waerachtighe Kercke. *Luc. 1. Eph. 1. Pſalm. 2. Pſ 45 Matt. 5. 1. Timoth. 3. 2. Corinth. 6.*

Dit blijckt ten leſten uyt de eyghen bekenteniſſe van de Sectariſen ſelf. I. *Ioannes Calvyn*: *De kenniſſe*, ſeyt hy, *van de ſichtbaere Kercke is ſoo nootſakelijck, dat'er gheenen inganck tot het eeuwich leven en is, als door haer: jae, dat buyten de ſelve gheene vergiffeniſſe van ſonden en is, noch hope van ſalicheydt, ghelijck de Propheten Iſaias, Ioël, ende Ezechiel leeren.* Derde bewijs uyt de bekenteniſſe van de Sectariſen. *Calvinus lib. 4. Inſtit. cap 1. §. 4.*

II. *VVitakerus* ſeght: *Buyten de Catholijcke Kercke en is gheene ſalicheyt.* *Witakerus controv. 2. q. 2. c. 3.*

III. *Vrſinus. Niemant*, ſeyt hy, *en kan ſalich worden buyten de Kercke.* *Vrſinus in Catech. quæſtionib. de Eccl. cap. 7.*

Hier uyt volght nu dat alle menſchen ghehouden zijn met alle neerſticheyt de waerachtighe Kercke nae te ſpeuren ende te ſoecken.

Dit blijckt. I. Uyt de Reden: Want de Natuere ſelf leert alle menſchen dat ſe niet min haer eynde moeten betrachten als alle andere ſchepſelen, de welcke oock met ghewelt haer eynde geduerichlijck nae ſpeuren: Maer het eynde van alle menſchen, ghelijck wy boven betoont hebben, is Godt hier op de werelt te dienen ende daer naer ſalich te worden, Ergo de Natuere ſelf leert alle menſchen datſe dit eynde moeten Alle menſchen ſijn verbonden de waerachtige Kercke te ſoecken.

betrachten: Dit en konnen sy niet doen als in de waerachtighe Kercke, ergo alle menschen worden van de Natuere selve gheleert datse met alle neerstigheyt de waerachtighe Kercke moeten nae-speuren en soecken.

Hebr. c. 11. v. 6. Dit blijckt. II. Uyt de Schrifture. Den H. Apostel *Paulus* seght, *dat het onmoghelijck is Godt te behaghen sonder het waerachtich gheloof:* maer dit gheloof en is nerghens te vinden als in de waerachtighe Kercke: Ergo om salich te worden sijn alle menschen ghehouden de waerachtighe Kercke te soecken.

Kemnitius Loco de Eccl. c. 3. § 2. Musculus tract. de Eccl. Sect. 3. Dit blijckt. III. Uyt de bekenteniſſe van de Sectarisen: soo spreeckt *Kemnitius*: *Godt begeert dat wy sullen soecken, weten, en kennen, waer dat de waerachtighe Kerck is.* Soo spreeckt oock *Musculus*: *Men moet neerstelijck sien welcke de Kercke Christi is.*

Besluyt uyt al het voorgaende.

Uyt al het voorgaende ontstaet dit argument. De Reden, en de Schrifture, neffens de bekenteniſſe van de Sectarisen, leeren. 1. Dat alle menschen hier op de werelt tot dit eynde gheschapen zijn, dat se Godt dienen en salich worden. 2. Dat se eenighe middelen moeten weten om tot dat eynde te komen. 3. Dat die middelen nerghens te vinden zijn, als in de waerachtighe Kercke alleen. 4. Dienvolghens datse ghehouden zijn die Kercke te soecken: maer te vergeefs souden die middelen ende die Kercke van de menschen ghesocht worden indien se niet te vinden en waren: Ergo de waerachtighe Kercke ende Religie, die alleen dese middelen hebben, moeten van alle menschen konnen ghevonden worden.

II. CAPITTEL.

VVort onderſocht of men de waerachtighe Kercke ende Religie eerſt door het onderſoecken van de Schrifture kan kennen en vinden.

Om de menichte van de Secten, moetend'er eenige middelen zijn om de waere Kercke te kennen.

ALsoo *Christus* onsen verlosser in den Geest wel voorsach dat'er menighe verscheyden Ketteryen en Secten, op alle eeuwen, in de werelt souden ontstaen, die haere vergaderinghe souden uytroepen voor de waerachtighe Kercke, ende haere leeringhen uytgeven voor de waere Religie, soo was het nootsakelijck dat de voorsichticheydt Godts eenighe middelen ofte teekenen stelde, door de welcke men de waere Kercke ende Religie sou konnen kennen ende van de valsche onderscheyden: want, by ghebreck van soodanighe middelen, was dit schier onmoghelijck aen de Heydenen, Atheisten, en andere ongheloovighen.

Danæus de visibili Ecclesia pag. 1605. Dit stemmen ons oock de Sectarisen toe. I. *Danæus*, die aldus spreeckt: *Daer sijn alderseckerste teekenen door de welcke de waerachtighe Kercke Gods kan ghekent worden, ende onderscheyden van alle andere vergaderinghen der gheloovighen.*

Du Moulin. contra Cardinal. Perron. cap. 25. II. *Du Moulin*: *De waerachtighe Kercke*, seyt hy, *moet haere uytwendighe teekenen hebben, door de welcke sy onderscheyden moet worden van de vergaderinghen der Afgodisten, Ketters, en Scheur-makers.*

Confessio Scotica Artic. 18. III. De Belijdeniſſe der *Calvinisten* van *Schotlant*, spreeckt aldus: *T'is nootsakelijck dat de waerachtighe Kercke, door klaere ende volmaeckte teekenen onderscheyden worde van alle valsche vergaederinghen.*

Dit selve en sullen ons de *Heydenen* ende *Atheisten* niet konnen ontkennen: want indien sy ons toestaen het ghene wy boven hebben beweſen,

naeme-

naemelijck dat'er in de werelt eenighe waere Religie is, ende eenighe vergaderinghe die deſe Religie belijdt, ſy ſullen buyten twijffel daetelijck vraeghen, ſout ghy ons die vergaderinghe ende Religie wel konnen aenwijſen? ofte waer uyt ſullen wy konnen ſien ende weten datſe oprecht ende waerachtich zijn?

Dit ſtaet dan ſoo vaſt dat de waerachtighe Kercke ende Religie eenighe teeckenen moet hebben aen de welcke ſy kan ghekent worden, dat noch de Sectariſen, noch de Atheiſten, noch de Heydenen ſelf, dit niet en konnen loochenen: Maer de ſwaericheydt is welcke deſe teeckenen ofte middelen ſijn in t'beſonder. Hier over ontſtaen groote diſputen tuſſchen de Catholijcken en de Sectariſen: teghen deſe leſte ſal ick in deſe ende de volgende Capittelen toonen dat de middelen ende teeckenen, die ſy ſtellen om de waere Religie ende Kercke van de valſche te onderſcheyden ofte te kennen, gheenſins en konnen beſtaen: Wy ſullen in het teghenwoordighe Capittel handelen van haeren eerſten middel alleen.

Den eerſten middel dan die de Sectariſen ſtellen om de waere Kercke ende Religie te kennen onder de valſche, is *het gheſchreven VVoort Gods.*

De Sectariſen ſtellen de Schriftuer tot eenen middel om de waere Kercke te kennen.

Ick ſegghe ende bewijſe dat de Schriftuere in gheender manieren den middel kan weſen om tot de kenniſſe van de Kercke te komen.

I. Dit en kan gheenen middel zijn voor d'Atheiſten, noch Heydenen: Want deſe houden onſe Schriftuer-boecken voor een deel fabels, ofte wel, voor ſoodanighe boecken die ſe niet voorder en moeten ghelooven als menſchelijcke hiſtorien, de welcke konnen faelen ende bedriegen: T'ſelve ſegghen de Joden van ons heel nieuw Teſtament: Wat middel dan om deſe menſchen te brenghen tot de kenniſſe van de waere Kercke ende Religie door ſoodanighe boecken die ſe niet en ghelooven, jae gantſchelijck verfoeyen ende verwerpen?

Deſen middel en is noch voor Atheiſtē, noch Heydenen, noch Joden.

Daerenboven wat ſoude een ongheloovich menſch maken, ofte waer henen ſoud' hy ſich keeren, wanneer hy hoorde die heftighe diſputen ende verſchillen died'er zijn, ende altijt gheweeſt zijn, over den ſin van de Schriftuere, tuſſchen ſoo menighe verſcheyden ſoorten van Secten? Daer en is noyt Secte gheweeſt ſoo ongherijmt ende dwaes die haer niet beroepen en heeft op de Schriftuere, ende gheroepen dat by haer alleen, ende nerghens anders de waerheyt te vinden en was. *Dit roepen alle de Ketters*, ſeght den ouden *Tertullianus*, ſprekende van ſijnen tijt: *Alle de Ketters*, ſeght *Auguſtinus*, ſprekende mede van ſijnen tijdt, *doen hun beſte om hunne valſche opinien voor te ſtaen met de Schriftuere*: Van ghelijcken *Hieronymus*: *De Ketters*, ſeyt hy, *ſtreelen ſich dat ſe haere leeringhen beveſtighen met de Schriftuere*: dat dit noch op onſe tijden gheſchiet en heeft gheene bewijſen van doen, want het blijckt voor de ooghen.

Tertullianus lib. de Præſcript. cap. 15.
Auguſtinus lib. 11. de Trinit. cap. 3.
Hieronymus contra Luciferianos.

Wel aen dan, waert ſaken dat een Heydenſch menſch eens quam in t'midden van onſe Sectariſen, ende yeder een even ſterck hoorde roepen dat by hem alleen de waerheyt te vinden is, ende als hy hun hier van bewijs ſoude vereyſſchen, dat yeder een hem de Schriftuer in de hant ſtack, en ſeyde: deſe boecken ſullen u aenwijſen dat by ons ende by niemant anders de waerheyt te vinden is: Hoe ſoude deſen Heyden ſtaen ſien, als hy ondertuſſchen uyt den ſelven boeck ſoo menighe verſcheyden ende tegenſtrijdende leeringhen ſoude ſien trecken? Wanneer hy de *Lutheranen* ſoude hooren ſegghen: De Schriftuere ſeght, dat *Chriſtus* lichaemlijck teghenwoordich is in het Nachtmael, ter contrarien, de *Calviniſten*, ten is niet ſoo, maer de Schriftuere ſeght dat hy daer alleen geeſtelijcker wijſe is? Op den anderen kant de *Menniſten*: t'ſtaet klaer inde Schriftuere dat men de kleyne kinders niet en mach doopen: Ter contrarien,

trarien, de *Lutheranen* en *Calviniſten*: Daer ſtaet dat men ſe mach doopen: Wederom op den anderen kant, de *Arminianen*: de Schriftuere ſeght dat den menſch eenen vryen wille heeft, ter contrarien, de *Calviniſten*: De Schriftuere ſeght dat hy gheenen vryen wille en heeft, ende ſoo voorts van alle de andere leeringhen.

Ick vraeghe wederom, wat ſal een Atheiſt ofte Heyden hier maken? by wie ſal hy hem voeghen? elcke Secte, ghelijck eertijts de oude Ketters ghedaen hebben, roept in t'beſonder: Soeckt de waerheyt ende ghy ſultſe vinden: maer hy ſal met reden vraeghen: By wie ſal ick ſoecken? want ghylieden wilt my allegaer de waerheyt aenwijſen uyt de Schriftuere, ende ondertuſſchen leert ghy uyt de Schriftuere teghen-ſtrijdende ſtucken, ende en verſtaet ſelf malkanderen niet: Hoe ſal ick dan uyt de Schriftuer achterhaelen wie van allen de waerheyt heeft? Ick hoore de *Calviniſten* wel ſegghen dat de Schriftuere klaer light voor haer, maer al het ſelve hoore ick de *Lutheranen* oock ſegghen, en de *Mennisten* en *d'Arminianen*, en de *Socinianen*, en de *Quaeckers*, ende alle andere Secten: Ick hoore de *Calviniſten* wel ſegghen dat men d'eene Schriftuer-plaetſe moet ſtellen neffens de andere, en dat men alſdan klaerlijck kan ſien dat haere leer ſtucken ſtaen in de Schriftuere; maer dit ſelve hoore ick alle de andere Secten oock ſegghen: Ick hoore de *Calviniſten* ſegghen, dat ſy eenen inwendighen gheeſt hebben die haer ghetuyght in t'ghemoet dat de Schriftuere ſoo moet verſtaen worden ghelijck ſe van haer wort verſtaen: maer dat ſegghen oock alle de andere Secten. Hoe iſt moghelijck dat ick uyt de Schriftuere kan achterhaelen dat de waerheyt meer by den eenen is als by den anderen?

Voorders, ick ſie dat'er onder de Chriſtenen niet alleen verſchil en is over den ſin van de Schriftuere, maer oock over t'ghetal van de Schriftuer boecken ſelf: Want de boecken van *Iudith*, *Tobias*, *VVijsheyt*, en *Machabéen*, worden van andere aenveert voor waere Schriftuer boecken, van andere verworpen: Hoe ſal ick nu konnen weten welcke boecken dat ick moet aenveerden en leſen om de waerheyt te vinden?

Noch meer: Ghelijck het ghetal van de Schriftuer-boecken verſcheyden is, alſoo ſijn oock de overſettinghen van den Bijbel verſcheyden: De Catholijcken houden t'met de overſettinghe die *vulgata* ghenoemt wort, die ten tijde van *Auguſtinus*, ghelijck hy ſelve ghetuyght, *door alle de Kercken van d'heele werelt verbreyt ende beveſticht was*: De *Calviniſten* hebben eene andere overſettinghe, de *Lutheranen* eene andere, elcke Secte bykans heeft de haere, en dan roept elck, d'eene van d'andere, dat ſe den Bijbel vervalſcht hebben: Hoe ſal nu een Heydenſch menſch konnen weten welckers Bijbel oprecht, ende welckers vervalſcht is?

Auguſtinus lib. de morib. Eccl. cap. 19.

Daer en is gheenen anderen middel om dit t'achterhaelen, als dat men de originele texten te raede gae, dat is, de *Hebreeuwſche* ende de *Grieckſche*: maer hier ſijn ſwaricheden ſonder eynde in de welcke gheene uytkomſte en is, ende naer alles, daer en is niet dat een redelijck menſch kan voldoen.

I. Van duyſent niet een onder de Chriſtenen, ick laete ſtaen onder de Heydenen, die de *Grieckſche* ofte *Hebreeuwſche* taelen verſtaet: Wat dan ghemaeckt om uyt deſe originele texten te ſien welckers Bijbel vervalſcht is? Sal hy ſich te voren moeten begheven om die talen te leeren? daer en is wederom van duyſent Heydenen, niet een, die de gelegentheyt ofte bequaemicheyt heeft om die talen te leeren: doch ghenomen hy hadde ſe, wat moeyte en ſal hy niet moeten doen, wat arbeyt onderſtaen, wat tijt beſteden, om tot de wetenſchap van deſe originele talen te kommen?

Ghenomen oock hy hadde nu die wetenſchap met groote moeyte bekommen,

kommen, en de hy begint *d'Hebreeuwſche* ende *Grieckſche* Texten te leſen om te ſien welcken Bijbel daermede over-een-komt of niet: maer wie ſal hem konnen verſekeren dat de *Hebreeuwſche* ende *Grieckſche* Texten die hy leeſt, ſelf oprecht en niet vervalſcht zijn? want hy en kan d'originele ſchriften ſelve niet hebben die met de eygen hant van *Moyſes*, of van de Evangeliſten ſijn gheſchreven gheweeſt, om dat deſe al over menighe eeuwen of jaeren vergaen zijn: overſulex en kan gheene andere Texten hebben als die misſchien duyſentmael van verſcheyden handen ſijn uytgheſchreven, oock van *Ioden*, gheſlaghen vyanden van de Chriſtelijcke Religie: Wie ſal dan dien Heyden konnen verſekeren dat *d'Hebreeuwſche* ende *Griecxſche* Texten die hy leeſt, ofte van de *Ioden* door moetwillicheyt, ofte van andere uytſchrijvers door onbedachtheyt niet vervalſcht en zijn? Kan hy hier van abſolutelijck gheene volle verſekeringhe hebben, hoe ſal hy dan konnen ſien uyt die Texten, of onſe Bijbels oprecht zijn?

Jae, ſchoon hy een oprecht origineel in de handen koſt krijghen, dan ſal hy evenwel ſoo menighe overſettinghen van alle de Secten in andere verſcheyden talen, *Hooch-duytſch*, *Neer-duytſch*, *Franſch*, *Engelſch*, *Sweedſch*, *Poolſch*, *Hongherſch* &c. gheſchreven, moeten gaen leſen. ende ſtellen neffens dit origineel, om te weten welckers Bijbel vervalſcht is of niet, ſoo ſal hy dan moeten alle die talen gaen leeren: Dit is wederom een werck ſonder eynde.

Indien ghy ſeght dat dit altemael niet van noode en is? geeft my dan eenen anderen middel, en ſeght my hoe deſen onghelooovighen uyt de Schriftuere ſal konnen achterhaelen welcke Secte ofte Religie onder ſoo eene menichte de oprechte waerheyt heeft.

Want is het niet van noode, ghelijck ghy ſeght, dat hy alle die talen wete ende verſtae: De *Calviniſten*, by exempel, ſullen hem hunnen Bijbel in d'hant ſteken, en ſeggen, dat is het oprecht Woort Gods ghetrouwelijck overgheſet uyt d'originele texten en talen: kan hy die texten niet naeſien? ſoo en is'er dan gheenen anderen middel als dat hy de *Calviniſten* gheloove op hun woort: maer de *Lutheranen*, ende andere Secten, jae de Catholijcken ſullen hem oock hunnen Bijbel in d'hant ſteken, en ſeggen dat den Bijbel der *Calviniſten* op menighe plaetſen vervalſcht is, niet alleen nae de letter, maer oock nae den ſin, ende dat den Catholijcken Bijbel oprecht ende ghetrouwlijck overgheſet is: De queſtie is waerom dat hy meer de *Calviniſten* op hun woort moet ghelooven als alle de andere Secten elck in t'beſonder? ſijnſe niet allegaer menſchen die bedriegen konnen of miſſen? wat ſal hem dan baeten dat hy deſen of dien Bijbel in d'hant neemt, als hy van gheenen volle verſekeringhe kan hebben dat hy oprecht ende ghetrouwelijck overgheſet is, niet alleen nae de letter, maer oock, t'ghene het voornaemſte is, nae den ſin ſelve?

Ghy ſult my ſegghen dat hy maer beginne te leſen, ende ghedurichlijck Godt bidde om tot de kenniſſe der waerheyt te komen, ende Godt ſal hem verlichten om de waerheyt te kennen, ende hy ſal de leeringhe Gods ſoo lichtelijck ende ſoo klaer onderſcheyden, als men het licht onderſcheyt van de duyſterniſſen.

Maer de queſtie is nu, als hy moet beginnen te leſen, of hy dan alreede moet Chriſten zijn? ſeght ghy dat jae: ſoo is hy dan tot kenniſſe van de Chriſtelijcke waerheyt ghekomen eer hy de Schriftuer hadde gheleſen, ergo de Schriftuere en is den eerſten middel niet om tot kenniſſe van deſe waerheyt te komen: Seght ghy dat hy gheen Chriſten moet zijn als hy ſich eerſt moet begeven tot het leſen van de Schriftuere? is hy dan gheen Chriſten, maer Heydenſch, of Atheiſt, ſoo en is hy dan gheen

ſchaep *Chriſti*, noch vrient Gods: maer de Sectariſen leeren dat Godt niemant en verlicht in t'leſen van de Schriftuere als de ghene die ſijne vrienden zijn, ſy ſegghen dat niemant de ſtemme *Chriſti* en hoort ſprekende in de Schriftuere, als die ſchaepen *Chriſti* zijn: Gheen van beyde en kan een Heyden of Atheiſt zijn, ergo die en konnen van Godt niet verlicht worden noch de ſtemme *Chriſti* verſtaen, om door het leſen van de Schriftuere, de leeringhe Gods van de valſche te onderſcheyden.

Derhalven, ghenomen dat hy, by exempel, begoſt den Bijbel van de *Calviniſten*, ende de verklaeringhen die ſy daer op ghemaeckt hebben, te leſen; ten uyterſten ſal hy daer uyt konnen beſpeuren wat de leer-ſtucken der *Calviniſten* zijn; maer hoe ſal hy die konnen onderſcheyden van de leer-ſtucken van alle andere Secten, ten zy dat hy die wete? want om onderſcheyt te maken tuſſchen verſcheyden dinghen, men moet nootſakelijck van allegaer volle kenniſſe hebben: Soo ſal hy dan alle de Bijbels van alle de andere Secten oock moeten leſen, ende daer uyt ſien welckers leer-ſtucken dat valſch zijn, welckers waerachtich, of die van de *Calviniſten*, of die van de *Lutheranen*, of die van de *Arminianen*, ende ſoo voorts: Alſo komt de eerſte ſwaricheyt wederom, te weten, ofte dat hy alle de talen ſal moeten leeren om die Bijbels te verſtaen, t'welck een werck ſonder eynde is; ofte dat hy de *Calviniſten* op hun eyghen woort ſal moeten gelooven als ſy hem ſeggen dat er gheenen anderen Bijbel, noch eenighe andere leeringe oprecht is, als de haere alleen: dit is noch het ongerijmſte van al, dat ſy alleen op hun eygen woort willen gelooft worden, daer ſe ſoo wel menſchen ſijn die konnen bedriegen en faelen als alle de andere: in der voegen dat den Heyden oft Atheiſt, indien ſy op deſen voet voortginghen, ende de ſaeke niet beter onderſochten, met recht voor domme ende onredelijcke menſchen ſouden ghehouden worden.

Uyt dit altemael dat wy tot noch toe hebben beweſen, blijckt klaerder als het licht van de ſonne, dat de Schriftuere den eerſten middel niet en kan ſijn voor Atheiſten of Heydenen, om tot de kenniſſe van de waere Kercke ende Religie te komen. Nu gae ick toonen dat ſe oock den middel niet en kan ſijn voor de Chriſtenen.

De Schriftuere en kan oock voor de Chriſtenen geenen middel ſijn om de Kercke te kennen.

Al het ghene dat ick nu ghetoont hebbe ten opſichte van d'ongeloovighen, grijpt oock plaets in de onwetende Chriſtenen, die ofte d'originele talen niet en verſtaen, ofte niet leſen en konnen, van de welcke oock den *Engelſchen* Predikant *Baronius* bekent dat ſe ghelooven dat hunne leerſtucken ſtaen in de Schriftuere, niet uyt het leſen ofte onderſoecken van de Schriftuere, maer op het ſegghen van hunne leeraers.

Baronus in Apodixi.

II. Maeke ick dit argument op den eyghen gront-regel van de Sectariſen. Sy leeren dat de teeckenen uyt de welcke men de Kercke ende de Religie moet kennen, ſoo klaer moeten zijn, dat ſe van yeder een, dat is, ſeght *Du Moulin*, *van de onwetende*, *boeren*, *ambachts-lieden*, *ende vrouwen* konnen ghevoelt ende verſtaen worden: op deſe leeringhe bouwe ick dit volghende argument:

Du Moulin. lib. 1. contra Card. Perron. cap. 37. Et in Scuto ſuo Sect. 94.

De teeckenen uyt de welcke men de waere Kercke ende Religie moet kennen, moeten ſoo klaer zijn dat ſe oock van de onwetende konnen ghevoelt ende verſtaen worden.

Maer ſoo klaer en is de Schriftuere niet, niet alleen voor de onwetende, maer oock voor de gheleerde Chriſtenen.

Ergo de Schriftuere en kan gheen teecken zijn voor de Chriſtenen om de waere Kercke ende Religie te kennen.

De eerſte voorſtellinghe van dit argument is de eyghen leeringhe van de Sectariſen, dienvolghens en konnen ſy de ſelve niet loochenen.

De

De tweede voorſtellinghe, te weten, dat de Schriftuere niet klaer, maer ter contrarien duyſter is, toone ick eerſt in t'ghemeen.

I. Dit leert de eyghen practijcke van de Sectariſen: Want *Luther*, *Calvijn*, ende menighe andere, hebben met verſcheyden, jae teghen-ſtrijdende uytleggínghen, de Schriftuere verklaert: t'ſelve hebben ghedaen die van de Synode van *Dordrecht* in haeren Bijbel; t'ſelve doen de Predikanten noch daeghelijcx in haere ſermoonen; maer eene ſaeke die verklaert moet worden is duyſter, ergo de Schriftuere is duyſter.

II. T'is ſeker dat men in t'onderſoecken ofte leſen van de Schriftuere kan miſſen, ofte de ſelve quaelijck verſtaen: Dit blijckt klaer in de Ketters: Want ghelijck den ouden *Tertullianus* wel ſeght: *De Ketteryen en konnen niet zijn ſonder Schriftuere*, want ſy en hebben gheenen anderen oorſpronck als uyt het verkeerdelijck verſtaen van de Schriftuere, ende uyt het faelen in t'onderſoecken der ſelve: maer eene ſaeke in de welcke wy konnen miſſen en faelen, is duyſter, ergo de Schriftuere is duyſter. *Tertullianus lib. de Præſcript. cap. 39.*

III. De woorden ſelf van de Schriftuere, die men nochtans ſiet met de ooghen, ſijn ſoo duyſter, dat alleen deſe woorden van *Chriſtus*: *Dit is mijn lichaem*, meer als op hondert verſcheyden manieren, van verſcheyden Sectariſen uytgheleyt worden: Wat klaerheyt kand'er weſen tuſſchen ſoo eene confuſie ende verwerringhe? Derhalven, de woorden en wijſen haer ſelven niet uyt, dat ſe *eyghentlijck*, ofte *oneyghentlijck* moeten verſtaen worden, overſulcx ſijn de woorden ſoodanich dat ſe yemant konnen doen faelen: want indien ick ſe allegaer *eyghentlijck* of na de letter verſtae, ick faele; ter contrarien by ſoo verre ick ſe allegaer *oneyghentlijck* opneme, ick miſſe wederom; wat redelijck verſtant ſal nu ſegghen dat daer eenighe klaerheyt is, daer men van weer-zijden kan dolen?

Nu toone ick in t'beſonder dat de Schriftuere niet klaer en is, eerſt voor de *onwetende*, daer naer oock niet voor de *gheleerde*.

Aengaende *d'onwetende*: dit ſtaet klaer by den H. *Petrus* Apoſtel; als hy ſeght: *In de brieven van onſen broeder Paulus ſijn ſommighe dinghen moeyelijck om te verſtaen.* Doch op dat niemant en ſou dencken dat hy ſpreeckt van de brieven *Pauli* alleen, hy voeght'er by: *Ghelijck oock andere Schriftueren*, ſprekende in t'ghemeen: Wat volght uyt deſe moeyelijckheyt om te verſtaen? hier uyt volght ſeght den H. *Petrus*, dat de Schriftueren *van de ongheleerde ende onſtantvaſtighe menſchen verdraeyt worden tot haer eyghen verderf.* 2. Petri cap. 3. v. 19.

Wat is dit te ſegghen dat ſe de Schriftuere verdraeyen? dat is, ſeght den Bijbel van *Dordrecht*: *Dat ſe valſche uytleggínghen daer op maeken, ende quaede ghevolghen ofte conſequentien daer uyt trecken.*

Wel aen dan: T'is ſeker dat'er niet alleen in *de brieven van Paulus*, maer oock *in andere Schriftueren*, vele dinghen voor *d'ongheleerde* ſoo ſwaer ende moeyelijck zijn om te verſtaen, dat ſe de ſelve konnen verdraeyen met valſche uytleggínghen en quaede ghevolghen: maer eene ſaeke die voor d'ongheleerde ſoo ſwaer ende moeyelijck is om te verſtaen dat ſe de ſelve konnen verdraeyen, en kan in haer ſelven voor d'ongheleerde niet klaer zijn, ergo de Schriftuere en is in haer ſelven voor de ongheleerde niet klaer.

Den Bijbel van *Dordrecht* ſoude gheerne wijs-maeken aen de ghemeente, dat den H. *Petrus* hier niet en ſpreeckt van eenighe ſtucken die noodich ter ſalicheyt zijn; want, ſeyt hy, *alles wat ter ſalicheyt noodich is wort in de H. Schriftuere klaerlijck uytghedruckt.*

Maer ick toone dat den H. *Petrus* oock ſpreeckt van ſtucken die noodich ter ſalicheyt zijn, overſulcx dat ſommighe van die, als zijnde moeyelijck om te verſtaen, ſoo klaerlijck niet uytghedruckt en ſtaen in de H.

Schriftuere : Merckt op de woorden van den H. Apoſtel : Hy ſeght dat de onghelcerde de Schriftuer verdraeyen *tot hun eyghen verderf*, dat is, ſoo den *Dordrechſchen* Bijbel ſelve dit uytleght *Num.* 72. dat ſe *de gheſonde leere verlaten*, ende vervolghens vallen uyt het waere gheloof: maer volghens d'ordinariſe gront-regelen van de Sectariſen, niemant en verlaet de gheſonde leere ofte en valt uyt het gheloof, ten zy dat hy de gheloofs ſtucken, die noodich ter ſalicheyt zijn, beſtrijde ende verdraeye: Ergo aengheſien dat den H. *Petrus* ſeght dat d'ongheleerde door het verdraeyen van de Schriftueren, de gheſonde leere konnen verlaten ofte vallen uyt het gheloof, hy moet nootſaekelijck ſpreken van gheloofs-ſtucken die noodich ter ſalicheyt zijn. Voorders dan, oock ſommighe ſoodanighe gheloofs-ſtucken en ſtaen niet klaerlijck uytghedruckt in de Schriftuere.

II. Hoc kan men hier van klaerder ghetuyghenisſe hebben als in den Camerlinck van de Coninginne der *Mooren*, den welcken beſich zijnde op ſijnen waeghen met de Schriftuere te leſen, quam *Philippus* den Diaken by hem, ende vraeghde of hy oock verſtont het ghene hy las? den Caemerlinck antwoorde: Hoe ſoude ick het konnen verſtaen ten zy dat yemant my onderrechte?

Actor. cap. 8. *v.* 30. *&c.*

Op deſe plaetſe bekent den Bijbel van *Dordrecht*, dat'er *eenighe plaetſen ſijn in de Schriftuere die ſwaer om verſtaen zijn, daer toe verklaringhe ende uytlegginghe van doen is*: nochtans ſeyt hy, *het VVoort Gods is in ſijn ſelven klaer, om van yeder verſtaen te worden ſoo veel ter ſalicheyt noodich is.*

Heel contrarie blijckt uyt de voorgaende Schrifruer-plaetſe: want den Caemerlinck las de paſſagie van den Propheet *Iſaias*, daer hy ſpreeckt van de toekomſte *Chriſti* in den vleeſche, van ſijn lijden, ſijn doot, begraveniſſe, ende verrijſeniſſe: Dit altemael ſijn ſtucken, ghelijck de Sectariſen moeten bekennen, noodich ter ſalicheyt, ende deſe ſtonden ſoo duyſter in de Schriftuere dat ſe den Caemerlinck der *Mooren* niet en verſtont: Ergo de Schriftuere is ſoo duyſter, oock in de capitale gheloofs-ſtucken, datſe yeder een niet en verſtaet.

Iſaiæ cap. 35. *v.* 7.

Nu komme ick tot de *Gheleerde*, ende toone dat de Schriftuere voor deſe, even duyſter is als voor de andere.

I. Wat kand'er kenbaerder ſijn in de werelt als die heftighe diſputen, het ſchrijven van ſoo vele boecken, het vergaederen van ſoo vele Concilien daer de gheleerſte des werelts teghenwoordich gheweeſt zijn, over die vier ofte vijf woordekens vande Schriftuere: *Den Vader is meerder als ick?* Waer uyt de *Arianen*, het meeſte deel gheleerde endeuytſtekende mannen, verſtonden, dat *Chriſtus*, oock nae ſijne Godlijcke natuere, minder was als den Vader: Nochtans de Sectariſen ſelf moeten bekennen dat die voorſeyde woorden, hoe klaer datſe zijn nae de letter, eenen heelen anderen ſin hebben die duyſter ende verborghen is; ergo ſy moeten bekennen dat oock de klaerſte woorden van de Schriftuere ſoo duyſter zijn aengaende haeren ſin, dat ſe van de gheleerſte des werelts niet en konnen verſtaen worden.

II. Onder de gheleerde moeten oock gheſtelt worden die *Ioden* van *Theſſaloniken*, en van *Corinthien* den welcken *Paulus* in de Synagoge aenpreeckte de doot ende opſtandinghe Chriſti: Want ten is niet te dencken dat in deſe Synagogen gheene leeraers en waeren die gheduerichlijck de Schriftuere doorſnuffelt hadden, ende overſulcx daer in ſeer wel ervaren. Hoe ginck *Paulus* hiermede te wercke? leydde hy hun enckelijck de Schriftuere voor, ſegghende: leeſt maer, ghy ſult daer klaerlijck bevinden dat *Chriſtus* moet ſterven ende verrijſen? ter contrarien, de Schriftuere ſeght dat hy te *Theſſaloniken* dry Sabboth-daeghen lanck, ende te

Actor. cap. 17. *v.* 2. *ende cap.* 18. *v.* 4.

Corin-

Corinthien, elcken Sabboth-dach, daer over met hun *disputeerde uyt de schriften*: waer in was dit *disputeren* gheleghen? hier in seght den *Dordrechtschen Bijbel*, dat *Paulus goede redenen ende gronden* nam uyt de schriften.

Hier uyt volght nu dit besluyt: Eene saeke, die men met soo vele ende langhe disputen ende met redenen, aen mannen die soo ervaeren waeren in de Schriftuere, moest wijs-maecken, en kost niet klaer staen in de Schriftuere: Ergo de Schriftuere en is mede niet klaer voor de gheleerde, oock in stucken die de salicheyt raeken; want hier was questie van het lijden, doot, en opstandinghe *Christi*.

Hoort ten langhen lesten de eyghen bekenteniſſen van de Sectarisen, raekende de duysterheyt van de Schriftuere.

I. *Ioannes Calvyn* seght: *Soo veel de H. Schriftuere aengaet, hoe wel hooveerdighe ende dertele menschen hun beste doen om daer veel aen te knaeghen, nochtans is het seker dat se vol sententien is, die niet en hebben konnen van menschen begrepen worden.* *Calvinus lib. 1. Institut. cap. 8.*

Merckt dat *Calvyn* hier seght dat de Schriftuere VOL van soodanighe spreuken is die de menschen niet en hebben konnen verstaen, vervolgens dat de Schriftuere niet alleen in sommige leer-stucken, maer schier *over al*, ende in *menighe* duyster is.

II. Dese duysterheyt bekent oock *Lutherus* te sijn in de Psalmen van *David*, ende *d'Arminiaensche* Predikanten in vele saeken ende manieren van spreken, die duyster en swaer schijnen. *Lutherus Præfat. in Psalmos Tom. 2 Confess. Arminian. cap. 1. num 14. 15.*

III. Seght *Petrus Cabeljau*: *T'is waer dat men sonder de ghenade Gods de Schriftuer niet en kan verstaen ter salicheyt.* 2. *De Schriftuere en is op alle plaetsen niet even klaer, maer op sommighe in den eersten wat duyster voor den eenvoudighen: maer wat conclusie kan hier uyt ghemaeckt worden?* *Cabeljau Memory-boeck c. 2. sect. 1. n. 24.*

Wat conclusien dat hier uyt konnen ghemaeckt worden, sal ick nu toonen: I. Ghy bekent dat men de Schriftuere sonder de ghenade Gods niet verstaen kan: hier uyt maeke ick dese eerste Conclusie: Ergo de Schriftuere en kan den eersten middel niet zijn voor d'Atheisten of Heydenen om de waere Kercke ende Religie te kennen: Want behalven dat se de Schriftuere niet en aenveerden ten zy dat men haer door eenigen anderen middel bewijse dat s'het Woort Gods is, en sijn se niet bequaem om de ghenade Gods te ontfangen soo lanck als se Atheisten of Heydenen zijn (want dit is alleen eyghen aen de kinderen Gods) ergo soo lanck als se Heydensch ofte Atheist zijn, en konnen sy noch door het lesen, noch door het onderscoecken, de Schriftuere niet verstaen: Nu, het ghene dat niet verstaen en kan worden is duyster, soo is dan de Schriftuere voor de Atheisten en Heydenen duyster: maer gelijck wy uyt de eygen bekenteniſſe van de Sectarisen boven ghehoort hebben de kenteeckenen of middelen door de welcke men de waere Kercke ende Religie moet kennen, moeten soo klaer zijn dat men se schier voor de ooghen kan sien: Ergo de Schriftuer en kan voor de Heydenen en Atheisten geen middel zijn om tot kenniſſe van de ware Kercke ende Religie te komen. Alsoo en is oock de Schriftuere (om te spreken van yemant die geen Heyden en was) in haer selven niet den middel gheweest, door den welcken den Caemerlinck van de Coninginne der *Mooren* bekeert wiert, maer de verklaeringhe van den Diaken *Philippus*, den welcken hem niet betoonen en moest dat dien boeck die hy las het Woort Gods was, want voor soodanich hadde hy hem, eer *Philippus* by hem quam, aenveerdt, ghelijck als blijckt uyt sijne daet, ende uyt sijne woorden: Uyt de daet: want of hy was *Ioodsch*, ofte tot die Religie gheneghen, alsoo hy uyt *Mooren-landt* was ghereyst naer *Ierusalem* om daer den waeren Gods-dienst te pleghen: Uyt sijne woorden: want

hy vraeghde van *Philippus* van wie *Isaias* ſprack? van ſijn ſelven ofte van eenighen anderen Propheet? Een teecken dat hy gheloofde dat'er onder de *Ioden* Propheten waeren: De Schriftuere dan lanck te voren aenveerdt hebbende voor het Woort Gods door de authoriteyt van de *Ioodſche* Kercke, was alle de ſwaricheyt wech-genomen, die men in dit ſtuck heeft met d'Atheiſten en Heydenen, alſo en was'er niet anders van noode als dat men aen deſen Camerlinck de duyſtere Schriftuere ſoude verklaren, ende hem onderwijſen, t'welck nu ter tijt ſoo niet gheſchieden en kan om de menichte der Secten die de Schriftuere elck naer haeren ſin uytlegghen, ſoo dat een voorſichtich en redelijck menſch niet beweeght en kan worden om ſich te voeghen by d'eene, ofte by d'andere, ten zy dat hy andere teeckenen buyten de Schriftuere hebbe om de waerheyt ende de Schriftuere ſelve te kennen. Dit is de eerſte concluſie.

De tweede is: Ghy bekent dat de Schriftuere aen de eenvoudighen met ten eerſten duyſter is op ſommighe plaetſen, ende ick hebbe beweſen datſe oock duyſter is voor de gheleerde: Ergo altemael ſaemen ghenomen, volghen s t'ghene wy nu daetelijck hebben gheſeyt, de Schriftuere en kan noch voor d'Atheiſten, noch voor de onwetende, noch voor de gheleerde Chriſtenen den eerſten middel niet weſen om de waerheyt van de Kercke ende Religie te ſien.

Doch hier van ghenoech op dit pas: want wy ſullen deſe materie, nu en dan by andere occaſien, noch meer uytbreyden ende beveſtighen.

III. CAPITTEL.

Of den inwendighen gheeſt, ofte verlichtinghe Gods van yeder perſoon in t' beſonder, eenen middel kan zijn om de waerheyt der Kercke ende Religie te vinden.

NIet teghenſtaende dat de Sectariſen, ghelijck wy ghehoort hebben, ſoo opentlijck leeren dat'er vele duyſtere plaetſen ſijn in de Schriftuere ende ſwaer om verſtaen, jae, *dat ſe vol is van ſententien die niet en hebben konnen van menſchen begrepen worden*, ſoo als *Calvyn* ſpreeckt: Nochtans leeren ſy op den anderen kant dat de Schriftuere ſoo klaer als het licht is.

Dit ſchijnt met ten eerſten te ſtrijden teghen malkanderen: Doch de Sectariſen hebben hier twee uytvluchten om deſen teghenſtrijt te ontgaen.

Het eerſte: Sy ſegghen dat de duyſterheyt niet en is in de Schriftuere ſelf, maer in ons eyghen verſtant.

Hoedanich dien inwendighen gheeſt is.

Het tweede. Sy ſegghen dat de Schriftuere duyſter is voor den vleeſchelijcken menſch, maer dat ſe klaer is voor den gheeſtelijcken die alreede door het Doopſel herboren, vernieuwt, ende verlicht is van den H. Gheeſt.

Indien ick hun vraeghe wat uytwerckinghen ofte wat kracht deſen geeſt heeft? Sy antwoorden dat hy de waere gheloovighen de Godlijcke authoriteyt van de H. Schriftuere met volle toeſtemminghe doet aennemen, ſoo dat ſy onderſcheyt konnen maecken tuſſchen de waere ende valſche

ſche Schriftuer-boecken. 2. Dat deſen gheeſt haer leert welck den waerachtighen ſin van de Schriftuer is.

Indien ick hun voorder vraeghe of alle de waere gheloovighen deſen beſonderen gheeſt hebben om de Schriftuere te kennen, ende haeren ſin te verſtaen? ſy antwoorden dat jae.

Vraegh ick hun of dien gheeſt, die de gheloovighen elck in ſijn ſelven heeft, kan ghebruyckt worden om een ander menſch die in dwalinghe ſteeckt, te bekeeren? *Petrus Cabeljau* antwoort dat neen: overſulcx deſen inwendighen gheeſt en kan niemant dienen als elck voor ſijn ſelven.

Cabeljau Memory-boeck p. 1. cap 4. Sect. 2. num. 67.

Ten leſten vraegh ick of yemant die deſen gheeſt niet en heeft, ſekerlijck kan weten welcke boecken het waere Woort Gods zijn, ende of hy den ſin van de Schriftuer ſonder deſen gheeſt kan achterhaelen? Sy ſeghen dat neen: want t'is dien gheeſt ſegghen ſy, die aen de gheloovighen alle waerheyt moet leeren: t'is hy die hun leert alle dinghen, t'is hy die hun de ſtemme *Chriſti* doet kennen &c.

Hier uyt volght dat de Schriftuere eenen onbeſcheyden, onbekenden, ende duyſteren boeck is voor alle de ghene die deſen gheeſt niet en hebben: overſulcx dat hy ſoo nootſaekelijck is, dat gheene godlooſe of dwael gheeſten tot de kenniſſe der waerheyt en konnen gheraeken, ten zy datſe te voren deſen gheeſt hebben, op dat ſe de Schriftuere moghen kennen, onderſcheyden, ende de waerheden verſtaen die ſe leert: voorders dan ſou deſen gheeſt den voornaemſten middel moeten zijn om de waerheyt van de Religie te kennen. Nu gae ick toonen dat'er niemant in de werelt, die afghedwaelt is, door deſen middel tot de waerheyt kan komen.

I. Tis ſeker dat deſen middel niet en kan dienen noch aen Atheiſten, noch Heydenen: Want de Sectariſen moeten bekennen dat die onghe-loovighen den Gheeſt Gods niet en hebben: Ghenomen dan, daer komt ſoo een menſch om de waerheyt te ſoecken by de Sectariſen, van waer ſullen ſy beginnen om hem de waerheyt te toonen? van de Schriftuere? hy en kan niet weten of s'het Woort Gods is, hy en kan ſe oock niet verſtaen ſonder den inwendighen gheeſt; te vergeefs dan wilt men hem de waerheyt doen ſien uyt de Schriftuere, aenghеſien dat hy ſonder den inwendighen gheeſt niet en kan ſien dat ſe het Woort Gods is of wat dat ſe leert.

Dien inwendighen geeſt en kan voor de Heydenen niet dienen om tot de oprechte waerheyt te komen.

Indien ghy ſeght dat hy dien gheeſt ſal krijghen met de Schriftuer te onderſoecken ende te leſen: Ick vrage of hy hem wel kan krijgen eer hy noch Chriſten ende ghedoopt is? de Sectariſen ſegghen dat neen: ſoo moet hy dan de Schriftuere eerſt beginnen te leſen als hy nu met'er daet Chriſten gheworden ende ghedoopt is: want ſoo lanck als hy Heyden of Atheiſt is ſoude hy verloren moeyte doen om de Schriftuere t'onderſcheyden van andere boecken ende haeren ſin te verſtaen; aenghеſien dat dit niet gheſchieden en kan ſonder den Gheeſt Gods, den welcken hy, blijvende in ſijne onghelooviceyt, niet en kan hebben: Indien hy dan Chriſten ende ghedoopt wort eer hy de Schriftuere kent, leeſt, ende verſtaet, ſoo en is dan het leſen van de Schriftuer den middel niet, door den welcken hy de waerheyt gheſien ende aenveerdt heeft; noch veel min heeft den inwendighen geeſt daer toe ghedient, want dien en koſt hy niet hebben voor dat hy de waerheyt toegheſtemt hadde, Chriſten gheworden, ende ghedoopt was: Soo moeten my dan de Sectariſen eenen anderen middel als den inwendighen gheeſt en de Schriftuere aenwijſen door den welcken de godlooſe ende onghelooviche tot de kenniſſe van de waere Kercke ende Religie moeten of konnen ghebrocht worden.

Dit

Dit is seker, dat de Sectarisen, volghens hunne Maximen, aen soodanighe menschen die de Schriftuere noyt ghesien noch ghekent hebben ghelijck de Heydenen zijn, ofte de selve verwerpen, ghelijck d'Atheisten, voor al moeten bewijsen dat de Schriftuere het waerachtich Woort Gods is: Nu is de vraeghe hoe sy dit sullen aenlegghen?

Indien sy dit enckelijck segghen sonder bewijs, de ongheloovighe sullen met hun spotten, ghelijck den *Perüaensschen* Coninck *Atapalipa* ghedaen heeft, wanneer hy den Bijbel leydde aen sijne ooren, en seyde: Ick en kan niet ghelooven dat dien boeck het Woort Gods is, om dat ick hem niet en hoore spreken.

Indien dan de Sectarisen dit willen bewijsen uyt de majesteyt van den stiel der Schriftuere, uyt de over-komste van alle de deelen, uyt de kracht die se heeft om te beweghen &c.

I. T'is ghewis dat d'ongheloovighen niet bequaem en sijn om dit te sien ten sy dat se met'er daet Christenen zijn.

II. Steeckt hun neffens de Schriftuere, eenen *Thomas à Kempis*, oft eenighen anderen soodanighen gheestelijcken schrijver in d'hant, sy sullen segghen dat se gheen onderscheyt en sien tusschen de eene ende de andere, jae misschien dat se meer beweeght worden door *Thomas à Kempis* als door de Schriftuere.

Indien dan de Sectarisen aen d'ongheloovige segghen dat hunnen geest soo ghetuyght dat die boecken het Woort Gods zijn, met recht sullen sy vraghen wat dit voor eenen gheest is? hoe sy weten dat se soo eenen gheest hebben? ende of sy op hun eyghen woort hier in moeten ghelooft worden dat se soo eenen gheest met'er daet hebben?

Eyndelijck: Indien de Sectarisen segghen: Begheeft u tot het lesen, ende ghy sult bevinden dat die boecken het Woort Gods zijn.

I. Soo verre ist van daer dat se dit met lesen sullen bevinden, dat se ter contrarien vele stucken sullen houden voor fabels, als het spreken van eene ezelinne, het drijven van *Noë* met sijne familie ende soo menighe beesten over de waeteren die hoogher stonden als de meeste ghebergchten, het uytrucken ende draeghen van de poorten der stadt *Gaza*, ghelijck daer van *Sampson* verhaelt wort &c. Alsoo spottede den Apostaet *Iulianus* met de Schriftuere om dat se seght dat Godt gram wort, jalours is, droef kan zijn, ende leetwesen hebben over t'ghene hy ghedaen heeft.

II. Ghelijck wy alreede gheseyt hebben, niemant, soo als de Sectarisen leeren, en kan achterhaelen wat boecken oprechte Schriftuer zijn, ofte hoe dat se moeten verstaen worden, ten zy dat hy verlicht worde van den H. Gheest door een ghedurich *bidden* en *lesen*: maer dien gheest en sullen de ongheloovighen niet verkrijghen door *bidden*, om dat Godt de sondaers niet en verhoort, noch oock door *lesen*, om dat niemant dien gheest en kan hebben als de oprechte gheloovighen:

Blijckt dan dat'er gheenen middel en is om d'ongheloovighen wijs te maeken dat de Schriftuere het Woort Gods is: want dit en kan niet gheschieden noch door de Schriftuere self, noch door den inwendighen gheest: ergo noch de Schriftuere, noch den inwendighen gheest en konnen niet baeten om d'ongheloovighen te brenghen tot de kennisse van de waere Religie.

Laet ons nu eenen ongheloovighen stellen in t'midden van soo menighe verscheyden Sectarisen, op dat hy yeder een mach hooren spreken: Elck sal segghen dat hy den Gheest Gods heeft, dat sijn verstant verlicht is om den oprechten sin van de Schriftuere te sien, ende als men yeders leeringhen sal ghehoort hebben, sal den ongheloovighen bevinden dat se

reghel-

reghel-recht ſtrijden teghen malkanderen ; ſal hy niet met recht konnen vraeghen of den Geeſt Gods teghen ſijn eyghen ſelven kan ſtrijden, ende recht contrarie leeren by deſe, aen t'ghene hy by andere leert ?

Waert ſaeken dat hy hier op, eenen *Calviniſt* in t'midden ſach komen, die beyde ghelijck *Petrus Cabeljau* doet: Alle de andere Secten, *Menniſten*, *Socinianen*, *Arminianen*, *Papiſten*, bidden qualijck, ende en ghebruycken haer verſtant niet wel, om dat het door paſſie ende voor-oordeel wegh-gheruckt is, overſulex en hebben den Gheeſt Gods niet.

Cabeljau Memory-boeck P. 1. *pag.* 127. *n.* 73.

Buyten twijffel dit ſelve ſouden oock de *Arminianen* en andere ſegghen van de *Calviniſten*; jae elck in t'beſonder d'eene van d'andere. Soo moet dan den onghelooviqen om vaſt te gaen, van de *Calviniſten* vraghen, waer uyt dat ſe konnen bewijſen dat ſy beter bidden ende haer verſtant beter ghebruycken, dienvolghens meer den Geeſt Gods hebben, als alle de andere ?

By aldien den *Calviniſt* gheene andere reden en gaf als die *Cabeljau* gheeft, te weten: *Een yeder onpartijdich Chriſten, die de redenen weer-zijts wel overweghen wilt, ſal dit konnen ondervinden en ſien.*

Den Heyden oft Atheiſt ſoude datelijck ſeggen: I. Ick en ben gheen Chriſten: Ergo ick en kan niet ſien dat ghy beter bidt ende beter uw' verſtant ghebruyckt, en dat ghy alleen den Geeſt Gods hebt, ende de andere niet.

II. Ghy ſout ons die redenen moeten voorſtellen op dat wy die mochten overweghen, ende daer uyt beſpeuren dat ghy alleen, onder alle de andere Secten, den Geeſt Gods hebt.

III. Daer en is niet eene van alle de andere Secten die my de ſelve redenen tot ſijn voordeel niet en ſal bybrenghen die ghy my voorſtelt; ſoo en kan ick dan niet rechtveerdelijck oordeelen dat ghy meer den Geeſt Gods hebt als alle de andere.

Indien den *Calviniſt* ſeght: De Schriftuere ſelf wijſt het uyt dat wy alleen den waerachtighen ſin hebben, ghelijck men dit klaer kan ſien als men de eene plaetſe ſtelt neffens de andere.

Maer den Heyden ſal ſegghen. I. Ick en weet niet wat dat Schriftuer is; ghy ſeght my wel dat het t'Woort Gods is: maer ick en kan dat niet aennemen: betoont my dan eerſt dat uwe Schriftuer het Woort Godts is.

II. Alle de andere Secten ſpreken op de ſelve maniere als ghy, ende brenghen, ſoo ſy my ſegghen, even klaere, jae noch klaerder Schriftuer-plaetſen by, om te toonen dat haere Leere waerachtich is, en dat ſy alleen den Gheeſt Gods hebben om de Schriftuer te verſtaen. Ick en kan uyt die boecken niet ſien wie dat'er gelijck heeft, ick en hebbe geen reden om d'eene meer op hun eyghen woort te ghelooven als d'andere: Ergo daer en is gheenen middel om my door dien Gheeſt Gods, die yeder een ſonder eenich onderſcheyt pretendeert, te doen ſien wie van allen d'oprechte waerheyt heeft.

Dit zy ghenoech aengaende de onghelooviqhen: Ick komme tot de Chriſtenen.

De *Calviniſten* pretenderen alleen de oprechte waerheyt te hebben, overſulex moeten ſegghen dat alle de reſte dwael gheeſten zijn, ofte ſoo niet, ſoo en hebben ſy dan alleen de oprechte waerheyt niet: Laet ons dan nemen dat'er eenen *Arminiaen* komt by eenen *Calviniſt*, om te ſien of hy hem ſoude konnen bewijſen dat hy dwaelt in materie van de predeſtinatie. Eerſt komt het aen op de Schriftuere die ſe beyde aenveerden voor het Woort Gods: Den *Calviniſt* ſtelt ſijne Schriftuer-plaetſen voor, den *Arminiaen* ſtelt ſijne daer teghen, den eenen ende den anderen ſtelt d'eene

Dien inwendighen gheeſt en kan oock aen de Sectariſen niet dienen om de waerheyt te kennen.

Schriftuer-plaetſe neffens de andere: den *Calviniſt*, om te bewijſen dat ſijne leeringhe, by exempel, dat den menſch gheenen vryen wille en heeft klaerlijck ſtaet in de Schriftuere, den *Arminiaen*, om te toonen dat ſijne leeringhe ter contrarien daer klaerlijck ſtaet: De queſtie en loopt noch op de enckele woorden, noch op de letteren niet, maer op den echtighen ſin van de woorden: Want beyde doen ſy hun beſte om malkanders Schriftuer plaetſen te wederlegghen met die, ſus ofte ſoo, te verklaeren.

Indien den *Calviniſt* ſeght: Deſe ofte die Schriftuer plaetſe moet ſoo verſtaen worden, den *Arminiaen* ſal ſegghen: Ter contrarien ſy moet anders verſtaen worden: Seght den *Calviniſt*, de Schriftuer wijſt haer ſelven uyt: T'ſelve ſal den *Arminiaen* segghen in t'ſtuck van ſijne leeringhe: Seght den *Calviniſt*, dat den *Arminiaen* de oogen verblint heeft, ende dat hy met voor oordeel ende paſſie voortgaet: t'ſelve ſal den *Arminiaen* met even goet recht van den *Calviniſt* segghen. Roept den *Calviniſt* dat den *Arminiaen* Godt ſoude bidden op dat hy hem wil verlichten, en aen hem ſijnen gheeſt geven om den waeren ſin van de Schriftuer te verſtaen: Den *Arminiaen* ſal ſegghen dat hy ſoo wel ghebeden heeft als den *Calviniſt*, ende dat hy ſoo wel den geeſt Gods heeft als hy, jae dat den *Calviniſt* dien gheeſt niet en heeft om dat hy qualijck bidt ende de Schriftuere niet te recht en verſtaet. Ergo ſoo moet het hier aenkomen op de bewijſen wie van beyde in der waerheyt deſen gheeſt heeft, anderſins en is'er gheenen middel om deſe twee t'accorderen, ofte te toonen dat den *Arminiaen* in materie van de Predeſtinatie, naemelijck van den vryen wille des menſchs, de Schriftuere niet wel en verſtaet, ende overſulex dwaelt.

Iſt ſaeken dat den *Calviniſt* ſijnen gheeſt wilt bewijſen uyt de Schriftuere, ſegghende: *Den hemelſchen Vader ſal den Heylighen Gheeſt gheven aen de ghene die hem bidden.* *Luce cap. 11. v. 13.*

Den *Arminiaen* ſal ſegghen: Ick hebbe ſoo wel om den Heylighen Gheeſt ghebeden als ghy, ende die voorſeyde woorden van de Schriftuere paſſen op ons.

Seght den *Calviniſt*: Ghy en hebt niet wel ghebeden, daerom en hebt ghy dien gheeſt niet ontfanghen.

Den *Arminiaen* ſal vraghen: Hoe weet ghy dat ghe beter hebt ghebeden als ick?

Indien den *Calviniſt* ſeght, om dat ick wel weet dat ick den geeſt Gods met'er daet hebbe ontfanghen om de Schriftuere wel te verſtaen, ghelijck men klaerlijck kan ſien uyt mijne leeringhen;

Ter contrarien ſal den *Arminiaen* segghen: Uyt mijne leeringhen blijckt dat ick den gheeſt Gods hebbe ontfanghen, want mijne leeringhen, en niet de uwe, komen over een met den oprechten ſin van de Schriftuere.

Hier ſal het dan wederom op een her moeten aenkomen op den waerachtighen ſin van de Schriftuere, wie van beyde dat dien ſin heeft, vervolghens welckers leeringhen met deſen ſin beſt over-een komen: Doch ſoo ſe beyde even kloeck weer-zijts ſullen ſtaende houden dat ſe den waerachtighen ſin hebben, ende nochtans teghen malkanderen ſtrijden, ſoo ſal hier wederom de queſtie komen, hoe dat den *Calviniſt* weet dat ſijnen ſin den waerachtighen is, ende niet dien van den *Arminiaen*.

By aldien hy ſeght dat de Schriftuere klaer light voor hem ende dat ſe ſijne leeringhen uytwijſt waerachtich te zijn: Behalven dat den *Arminiaen* dit met even groote reden van ſijne leeringhen segghen kan; ſoo is de vraghe, of de Schriftuere klaer is voor de ghene die den gheeſt ende verlichtingh Gods niet en hebben? Den *Calviniſt*, ſoo wy boven ghe ſien hebben,

hebben, sal ront uyt segghen dat neen, ergo als den *Calvinist* seght dat de Schriftuere klaer is aengaende sijne leeringhen, soo moet hy bekennen dat hy dese klaerheyt, die alle de andere niet en sien, van nerghens anders en heeft als van den gheest ende verlichtinghe Gods; Ergo ofte men sal hier moeten loopen in eene ghedueríghe ronde sonder eenich eynde te vinden, ofte wel den *Calvinist* sal breeder bescheyt moeten gheven dat hy den gheest ende verlichtinghe Gods heeft, op dat men mach weten waerom dat de Schriftuere klaerder voor hem light ende meer sijne leeringhen uytwijst waerachtich te zijn, als die van den *Arminiaen* ende van andere Secten.

Hoe dat hy t'maeckt ofte niet, hy sal wederom sijn toevlucht moeten nemen tot de Schriftuere, om te bewijsen dat hy den gheest Gods heeft die hem den sin van de Schriftuer openbaert, ende dat alle andere Secten desen gheest niet en hebben, naemelijck *om datse qualijck bidden, ende haer verstant, zijnde inghenomen door passie, niet wel en ghebruycken*, ghelijck *Cabeljau* met'er daet seght.

Maer uyt wat Schriftuer-plaetsen sal hy ons dit konnen bewijsen? *Isaiæ cap. 54. v. 13.*

I. Sal hy by-brenghen den Propheet *Isaias*, die seght: *Alle uwe kinderen sullen van den Heere gheleert zijn.*

II. De woorden die *Christus* seght by *Ioannes*: *Mijne schaepen hooren ofte onderkennen mijn stemme, ende sy volghen my nae.* *Ioan. cap. 10. v. 27.*

Maer hier is wederom eene seer groote swaericheyt, wie dese *kinderen Gods* zijn van de welcke *Isaias* spreeckt, ende wie *de schaepen Christi* zijn van de welcke *Ioannes* spreeckt. Daer en is niet eene van alle de Secten die elck van haer selven niet en sal segghen, dat sy, ende niet de *Calvisten*, die *schaepen Christi* ende die *kinderen Gods* zijn; oversulex dat sy de stemme *Christi* onderkennen ende van den Heere worden gheleert welck den waerachtighen sin van de Schriftuer is: Hoe sal den *Calvinist* uyt dese twee voorgaende Schriftuer-plaetsen contrarie konnen betoonen? want sy spreken beyde in t'ghemeen sonder de *Calvinisten* aen te wijsen in het besonder, dienvolghens konnen alle de andere Secten, soo wel als de *Calvinisten*, dese Schriftuer-plaetsen yeder een in t'besonder haer toeeyghenen: soo en kan dan den *Calvinist* uyt dese twee voorseyde Schriftuer-plaetsen gheensins bewijsen dat hy meer den gheest Gods heeft, ende van den Heere gheleert wort, als eenighe van alle de andere Secten: Ergo hy sal sijn selven met andere Schriftueren moeten behelpen.

Indien hy ons voorstelt de woorden van den H. *Ioannes*, segghende: *Ghy en hebt niet van noode dat u yemant leere, maer de salvinghe leert u van alle dinghen*: Ofte dese: *Soo yemant den wille des Vaders doet, die sal van dese leere bekennen of se uyt Godt is, of wel dat ick uyt mijn selven spreke*: misschien sal hy oock by-brenghen dese woorden van *Paulus*: *Beproeft alle dinghen, ende behout het goet, maer onthout u van t'quaet.* Ofte dese: *Den gheestelijcken mensch onderscheyt alle dinghen*; ende by soo verre hem yemant vraeght wat *Paulus* door den *gheestelijcken mensch* hier verstaet? hy sal antwoorden, volghens de aenteeckeninghe van sijnen Bijbel, dat hy hier door verstaet, *een mensch die door den Geest Gods is verlicht.* *1. Ioan. cap. 2. v. 17.* *Ioan. cap. 7. v. 17.* *1. Thessalon. cap. 5 v. 12. & 14.* *1. Corinth. cap. 2. v. 15.*

Maer hier tegen sal elcke Secte wederom van haer selven in het besonder uyt dese Schriftuer-plaetsen aldus argumenteren: De Schriftuere spreeckt hier in t'gemeen van alle waere geloovigen, dat se *niemant moet leeren*, dat se *de waere leer konnen kennen*, dat se *alle dinghen moeten beproeven ende het goet behouden* &c. Maer wy, sal elck van sijn selven segghen, sijn alleen de oprechte gheloovigen: Ergo wy alleen worden van Godt gheleert, wy alleen onderkennen de waerheyt der leere, ende wy alleen behouden het goet.

Hoe sal nu den *Calviniſt* konnen bewijſen dat de andere Secten die waere gheloovighen niet en zijn? hy en kan dit niet betoonen uyt die voorſeyde Schriftuer-plaetſen, want enckeliſck te ſegghen: *Ghylieden en wort van Godt niet gheleert*, ofte *ghy en onderkent de waerheyt der leere niet*, ofte *ghy en behout het goet niet*, ofte *ghy en ſijt gheene gheeſtelijcke menſchen, noch van den gheeſt Gods niet verlicht*, dat en is gheen bewijs, maer is de queſtie ſelve: Soo moet dan noodſaeckelijck den *Calviniſt* wat anders by d'hant vatten om te toonen dat gheene van alle de andere Secten de *waere gheloovighen*, de *ſchaepen Chriſti*, ende de *kinderen Godts* ſijn, om voorders daer uyt te beſluyten dat ſe van den gheeſt Godts niet verlicht en ſijn, vervolghens oock den echtighen ſin van de Schriftuere niet en verſtaen.

Indien den *Calviniſt* wilt betoonen dat geene van alle de andere Secten, *oprechte gheloovighen*, *ſchaepen Chriſti* ende *kinderen Gods* ſijn: Hy ſal wederom moeten betoonen dat gheene van de andere Secten de waerachtige Leere heeft: Ergo wederom tot de Schriftuere om te toonen dat haere leeringen valſch zijn, ofte niet en beſtaen: alſoo ſal het diſput wederom moeten vallen over den waerachtigen ſin vande Schriftuere: Ergo wederom in de ſelve ronde geloopen als voren: Alſoo en kand'er noyt geen eynde noch uytkomſte weſen van dit diſput: Siet het voor d'ooghen. De *Calviniſten* willen hebben dat men de waerheyt by haer alleen ſal ſoecken en vinden: t'ſelve ſeght elcke Secte van haer ſelven in het beſonder: Elck ſeght dat haere leeringen, alhoewel ſtrijdende teghen malkanderen, met klaere woorden ſtaen in de Schriftuere, ende dat ſe den oprechten ſin ofte verſtant daer van hebben, ghelijck men kan ſien, ſegghen ſy, wanneer men d'eene Schriftuere ſtelt neffens de andere; ende nochtans wanneer men dit doet, de *Arminianen* en konnen niet ſien dat de *Calviniſten* den waerachtighen ſin hebben, noch de *Calviniſten* dat de *Menniſten* hem hebben, ende ſoo voorts. Elck dan ſeght dat ſy alleen de ooghen verlicht hebben door den gheeſt Gods om den waeren ſin van de Schriftuere te ſien, ende dat alle de andere, de ooghen verblint hebben ende met paſſie voortgaen om dat ſe den gheeſt Gods niet en hebben om het waerachtich t'onderſcheyden van t'valſch: Doch ſoo wanneer het op de bewijſen aenkomt om te toonen dat dien of deſen de ooghen verlicht heeft door den gheeſt Godts, ende de andere niet: Elck brenght ſoodanighe Schriftuer-plaetſen voort, daer niet anders gheſeyt wort als dat de oprechte gheloovighen ſullen gheleert worden van Godt, dat de ſchaepen *Chriſti* ſijne ſtemme ſullen hooren en onderkennen, dat ſe alle dinghen ſullen beproeven en onderſcheyden: Doch ſoo elck pretendeert het waere gheloove te hebben, ende oprechte ſchaepen *Chriſti* te ſijn, ſoo blijft de queſtie of die Schriftuer-plaetſen ſegghen dat de *Calviniſten*, of de *Lutheranen*, of *d'Arminianen*, of de *Mennoniſten*, oprechte gheloovighen en ſchaepen *Chriſti* zijn, vervolgens wie dat den gheeſt Gods heeft ende de ſtemme *Chriſti* kan onderkennen: Die Schriftueren en ſpreken noch van d'een noch van d'ander in het beſonder: Ergo ſoo moet het wederom aenkomen op d'eerſte queſtie, wie de oprechte leeringhen ende den waeren ſin van de Schriftuer heeft, om voorders te ſien wie dat de oprechte gheloovighen ſijn, ende de ooghen door den gheeſt Gods verlicht hebben: Alſoo en kan hier noyt gheen eynde noch uytkomſte zijn om dat men gheduerich loopt in eene ronde. Volght dan dat deſen inwendighen gheeſt ofte verlichtinghe *voor de Secten onder malkanderen* gheenen middel kan weſen om tot kenniſſe te komen van de waere Religie: Want daer noyt gheene uytkomſte en is, daer en kan oock noyt reſolutie ghenomen worden om t'een of t'ander als waerachtich t'herkennen ende t'aenveerden.

Ghelijck

Ghelijck deſen middel niet en kan baeten voor de Sectariſen onder malkanderen, alſoo gae ick nu toonen dat hy noch veel min kan dienen voor de *Roomſch-Catholijcken*: Want hier moet het aenkomen op het fondament ſelve.

Dien inwendighen gheeſt kan noch veel min voor de Roomſch-Catholijcken dienen om de waerheyt te ſien.

De Catholijcken aenveerden den Bijbel als het Woort Gods, ende herkennen vele boecken voor waere Schriftuere die de andere Secten verwerpen; onder andere de boecken van *Iudith*, *Tobias*, *Sapientia*, *Eccleſiaſticus*, ende andere meer: maer ſy loochenen dat den Bijbel ofte overſettinghe, by exempel, van *Dordrecht*, die de *Calviniſten* ende andere Secten ghebruycken, den waeren Bijbel ofte het oprecht ende onvervalſcht Woort Gods zijn: Ergo om te ſien of s'het wel voor hebben of niet, moeten ſy eerſt voor al van de *Calviniſten* of andere Sectariſen hier in onderricht worden: want ſoo lanck als dit fondament niet gheleydt wort en is'er gheene apparentie van eenighe waerheyt te kennen.

Ick vraeghe dan van een *Calviniſt*? meynt ghy dat uwen Bijbel het oprecht ende onvervalſcht Woort Gods is?

Hy ſal antwoorden: Wat vraeghe is dit? hout ghy dan niet de Schriftuere voor het Woort Gods?

Ick ſal ſegghen: In alle manieren: Doch de queſtie en is niet of de Schriftuere het Woort Gods is, maer ick vraeghe of uwen Bijbel van *Dordrecht* oprechte Schriftuere ende het waere Woordt Gods is? Want ick ſie dat hy niet alleen in de overſettinghe ende in de verklaeringhen op menighe plaetſen verſchilt van den onſen, maer oock ick en vinde daer niet de boecken van *Iudith*, *Tobias*, en andere: Sijt ghy wel verſekert in uw' ghemoet dat de *overſettinghe* oprecht is? dat de *verklaeringhen* den waerachtighen ſin zijn, ende dat de boecken van *Iudith*, *Tobias* &c. het Woort Gods niet en zijn?

Aengaende de *overſettinghe* ſal hy ſegghen: Ick ben wel verſekert dat ſe oprecht is, om dat ſe van onſe gheleerde ende voortreflijcke mannen, Theologanten, en Dienaeren der gereformeerde Kercke, in de *Hebreeuwſche* ende *Grieckſche* taelen ervaren, uyt die voorſeyde oorſpronckelijcke talen ghetrouwelijck overgheſet, ende daer naer van andere gheleerde Theologanten naerder overſien zijnde, bevonden is wel over-een-te komen; ende ten leſten van de Staeten Generael der Vereenichde *Nederlanden* gheapprobeert ende gheauthoriſeeert is gheweeſt.

Hier op ſal een *Roomſch-Catholijck* ſeer wel ende bequaemlijck vraeghen: wat verſekeringhe dat dit altemael yemant kan gheven om een vaſt fondament te legghen van de Religie, t'welck naemelijck volghens de leeringhe van de Sectariſen alleen in de Schriftuere beſtaet? Want den Catholijck ſal vraeghen, of die gheleerde Theologanten die de *Leydenſche* overſettinghe ghemaeckt hebben, ende de Heeren Staeten, die ſe gheapprobeert ende gheauthoriſeert hebben als wettich, koſten miſſen, om dat ſe menſchen waeren, of niet?

Seght ghy dat jae? ſoo en kan ick dan op deſe feylbaere authoriteyt gheenen onfeylbaere gront legghen om ſekerlijck te weten dat uwe overſettinghe het waere ende ſuyver Woort Gods is.

II. Koſten ſy miſſen? hoe ſijn deſe mannen verſekert gheweeſt dat de *Hebreeuwſche* ende *Grieckſche* boecken uyt de welcke ſy uwe overſettinghe hebben ghemaeckt (alhoewel in d'originele talen gheſchreven ofte ghedruckt) origineel ende onvervalſcht waeren aengaende den Text? ſy koſten hier in bedroghen worden en miſſen als menſchen. Wat vaſticheyt dan kan my ſoo eene overſettinghe gheven, aengheſien dat ick niet verſekert en ben dat ſe uyt d'originele ende onvervalſchte Texten ghemaeckt

is? Hoe ſal ick door ſoo eenen middel tot de kenniſſe van deſe waerheyt kommen *dat uwe overſettinghe het oprecht ende ſuyver VVoort Gods is?*

Seght ghy dat die overſetters ende approbeerders niet bedroghen en koſten worden, noch miſſen? wat verſekeringhe hebt ghy hier van? Indien ghy ſeght datſe verlicht waeren van den H. Geeſt? hoe kont ghy dat weten? Ick en mach u op uw' eyghen woort niet ghelooven in eene ſaeke die t'fondament moet weſen van t'waere gheloof, vervolghens van de eeuwighe ſalicheyt: Hoe ſult ghy my dan verſekeren dat die mannen in t'overſetten ende approberen van uwen Bijbel verlicht ſijn gheweeſt van den H. Gheeſt, ſoo dat ſe niet bedroghen en koſten worden noch miſſen?

Ghy ſult my ſegghen dat ghe dit niet bewijſen en moet, maer dat ghe volle verſekeringhe hebt in uw' eyghen ghemoet dat ghy ſelf die verlichtinghe hebt, door de welcke ghy klaerlijck ſiet dat uwe overſettinghe het ſuyver ende waere Woort Gods is, ende ghetrouwelijck overgheſet; dienvolghens dat die overſetters en approbeerders niet en hebben ghemiſt, noch en ſijn bedroghen gheweeſt.

Maer wat ſeght ghy van die boecken, te weten, *Iudith*, *Tobias &c.* die ſe buyten het ghetal van de waere Schriftuer-boecken gheſtelt hebben? Siet ghy oock klaerlijck door uwen gheeſt dat die boecken het Woort Gods niet en zijn? ende de andere boecken, die ſe aenveert hebben, ſoodanich zijn?

Confeſſio Belgica Artic. 5.

Ghy ſult my antwoorden, volghens uwe *Confeſſie*: Dat den H. Geeſt in uw' herte ghetuygheniſſe gheeft dat deſe leſte van Godt zijn, de andere niet: ofte met *Petrus Cabeljau*: Niemant en kan ſeker weten en ſeggen dat de Schriftuere Gods Woort is dan door den H. Gheeſt, die in ſijn herte werckt ende inwendichlijck overtuyght ende verſekert.

Petrus Cabeljau Memory-boeck P. 1. pag. 93. N. 2. & 3.

Volghens uw' ſegghen dan, t'is den H. Gheeſt die u in uw' herte verſekert ende overtuyght dat niet alleen uwe overſettinge het waere Woort Gods is, maer oock dat de boecken van *Iudith*, *Tobias* &c. gheene Godlijcke boecken en zijn.

Wel aen nu: Kont ghy my bewijſen dat den H. Gheeſt u met'er daet in uw' herte dies-aengaende ten vollen verſekert en overtuyght? wat ſeght ghy?

Petrus Cabeljau ſuprà.

Seght ghy wederom met *Petrus Cabeljau*: Tis ongherijmt van alle dinghen reden te eyſchen ofte te gheven; want ghelijck wy niet van elders en behoeven te leeren het licht ende duyſterniſſe, wit ende ſwart, ſoet ende ſuer te onderſcheyden, om dat wy t'ſien ende voelen. Alſoo deſghelijcx en hebben de gheloovighen niet van elders te leeren dat de Schriftuere Gods Woort is, door dien ſy t'met de ooghen ende inwendighe ſinnen des verſtants klaer ſien, voelen, en ſmaecken.

Wel hoe? kont ghy my gheene andere bewijſen byſetten om te toonen dat uwe overſettinghe de waere Schriftuere ende het ſuyver Woort Gods is, ende de boecken van *Iudith*, *Tobias*, en andere, gheene waere Schriftuer en zijn, als met enckelijck te ſegghen dat ghe dit ſiet, voelt, ende ſmaeckt? ſoo moet ick u dan wederom op uw' eyghen woort, ſonder eenich bewijs ofte reden, ghelooven dat ghy dit ſiet, voelt, ende ſmaeckt, daer nochtans ſoo menighe duyſende Catholijcken contrarie ſien, voelen, en ſmaeken? is dit niet de menſchen willen wijs-maeken dat wit ſwart is, ende dat ſoet ſuer is, alhoewel ſy contrarie ſien ende ſmaeken? is dit een middel om de menſchen tot de kenniſſe der waerheyt te leyden?

Maer ghy ſult ſegghen dat de Catholijcken dit niet en konnen ſien, noch

noch voelen, noch ſmacken, om dat ſe den H. Gheeſt niet en hebben die in haere herten werckt, ende haer verlicht.

Moet ick dit oock al ghelooven ſonder bewijs? wat ſout ghy ſegghen indien ick u contrarie betoonde uyt de Schriftuere? Staet er niet by den H. *Ioannes*, *dat den H. Gheeſt ons leydt in alle waerheyt*? Staet'er niet by *Iſaias* *dat alle de kinderen Gods van den Heere ſullen gheleert worden*? Staet'er niet by *Ieremias*, *dat Godt ſijn wet in haer binnenſte geven ſal, ende die in haer herte ſchrijven, ende datſe hem allegaer ſullen kennen*? Staet'er niet by *Ioannes*, *dat de ſchaepen Chriſti ſijn ſtemme hooren of kennen, ende dat ſy hem naevolgen*?

Ioan. cap. 16. *v.* 13 *Iſaiæ cap.* 54. *v* 13. *Ieremiæ cap.* 31. *v.* 33. *Ioan. cap.* 10. *v.* 27.

Hier op maeck ick dit argument: De Catholijcken ſijn *de kinderen Gods*, ende *de Schaepen van Chriſtus*, ergo *den H Gheeſt leydt de Catholijcken in alle waerheyt*, *ſy worden van den Heere gheleert*, *ſijne wet is in haere herten gheſchreven*, *ſy hooren ende onderkennen ſijn ſtemme*.

Maer de Catholijcken, verlicht door den H. Gheeſt, vonniſſen dat den Bijbel van *Dordrecht*, ofte de overſettinghe van *Leyden*, de waere Schriftuere, ofte het ſuyver Woort Gods niet en is aengaende de woorden op menighe plaetſen, noch aengaende den ſin ofte verklaringhen: ter contrarien ſy vonniſſen door den ſelven H. Gheeſt dat de boecken van *Iudith*, *Tobias* en andere oprechte Schriftuer-boecken zijn, ergo dit altemael is in der daet ſoo.

Wat ſeght ghy op dit argument? ſeght ghy dat op deſe voorgaende Schriftuer plaetſen, door de *kinderen Gods*, ende *ſchaepen van Chriſtus*, niet de *Catholijcken* maer de *Calviniſten* verſtaen worden? ende overſulex dat de *Calviniſten*, ende niet de *Catholijcken*, van den Gheeſt Gods verlicht zijn om te ſien ende te voelen wat dat Schriftuer is of niet? hoe ſult ghy my dit konnen goet maecken ofte bewijſen?

Indien gy my ſegt: Die ſijn alleen de *kinderen Gods*, ende *ſchaepen van Chriſtus*, die het waere geloof hebben, maer de *Calviniſten* alleen, ſijn kinderen Gods &c. ende hebben het waere gheloof: Ergo die Schriftuer-plaetſen ſpreken van de *Calviniſten* alleen, *datſe gheleyt worden in alle waerheyt*, *datſe van den Heere gheleert worden*, *verlicht van den H. Gheeſt*, ende ſoo voorts.

Maer hoe ſult ghy my betoonen dat de *Calviniſten* alleen, het waere gheloof hebben, op dat wy moghen ſien of ſe oock alleen de ſchaepen *Chriſti*, ende kinderen Gods zijn?

Dit en kont ghy niet anders doen, als met te toonen dat uwe leeringen met den oprechten ſin van de Schriftuer over-een-komen.

Doch alſoo doende, gheracken wy wederom in eenen dool-hof daer gheene uytkomſte en is: want ick ſal u ghedurichlijck vraghen hoe ghy weet dat dien of deſen ſin den oprechten ſin van de Schriftuer is? Ende by ſoo verre ghy my antwoort, dat de Schriftuere haer ſelven uytwijſt wanneer d'eene plaetſe wort gheſtelt neffens de andere; ick ſal ſegghen, ofte dat ick dat niet en kan ſien, ofte ick ſal u contrarie bewijſen: Indien ghy my ſeght dat ick de ooghen verblint hebbe, ofte dat ick mijn verſtant niet wel en ghebruycke: Ick ſal u vraghen waer by dat dit komt? ghy en ſult my niet anders konnen antwoorden, als, om dat ick niet verlicht en ben van den H. Gheeſt om den ſin van de Schriftuere te vatten: Seer wel, ſoo ſal ick u dan vraeghen, of het niet den H. Gheeſt is die uw' verſtant verlicht om den echtighen ſin van de Schriftuere te vatten? ghy ſult my ſegghen dat jae: Wel aen: Dewijle ick u op uw' eyghen woort niet voorſichtelijck ghelooven en mach, noch en moet, ſoo ſal ick dan van u met reden vereyſchen dat ghy my bewijſt ende verſekert dat ghe met'er daet den Geeſt Gods hebt die in uw herte werckt, ende u overtuyght: want hoe ſal ick voorſichtelijck konnen ghelooven

dat

dat uwe leeringhen ghelijckformich zijn aen de Schriftuere, ten zy dat ick te voren verſekert ben dat ghy den Geeſt Gods hebt om den ſin van de Schriftuer te verſtaen? maer dien gheeſt en kont ghy my niet bewijſen: Ergo dien gheeſt en kan voor de *Roomſch-Catholijcken* den middel niet zijn om tot de waerheyt te komen, namelijck om te ſien dat den *Dordrechtſen* Bijbel, t'zy aengaende de woorden, t'zy aengaende den ſin van de woorden, het Godlijck Woort is, ende dat de boecken van *Iudith*, *Tobias* &c. gheene oprechte Schriftuer-boecken en zijn: ſoo en konnen de Catholijcken dan door deſen middel niet komen tot de kenniſſe van t'eerſte fondament der Religie, veel min tot de waerheyt van de heele Religie.

Dien inwendighen gheeſt en kan oock niemant in t'beſonder verſekeren van de oprechte waerheyt verſekerē.

Ick ſegghe noch meer: te weten, dat dien inwendighen gheeſt oock niemant in t'beſonder verſekeren kan van de oprechte waerheyt.

Dit toone ick eerſt uyt het ghene dat wy door de daghelijckſche experientie konnen ſien voor de ooghen, ende maeke dit argument:

Dien wegh ofte middel die de menſchen niet en leydt tot de eenicheyt des gheloofs, vrede ende eendrachticheyt, maer tot ſcheuringhen, twiſten, en leeringhen ſtrijdende teghen malkanderen, en kan gheenen middel noch wegh zijn om yemant te verſekeren van de oprechte waerheyt:

Maer dien inwendigen geeſt en leydt de menſchen niet tot de eenicheyt des gheloofs, &c.

Ergo dien inwendighen gheeſt en kan niemant verſekeren van de oprechte waerheyt.

De eerſte voorſtellinghe en kan niemant loochenen: De tweede blijckt by de experientie: Want van nerghens anders en kommen ſoo menighe Secten ende verdeylinghen, die men noch daeghelijcx te voorſchijn ſiet komen, als om dat yeder een leeringhen ſmeedt naer ſijnen gheeſt die niemant en kan voelen, of ſmaecken, noch wettelijck daer over vonniſſen, als ſy alleen elck in t'beſonder: Soo ſtaet dan oock de conſequentie vaſt dat dien inwendighen ende beſonderen gheeſt niemant en kan verſekeren van de oprechte waerheyt.

Ick bekenne dat yeder een roept van ſijn ſelven, dat hy in ſijn eyghen ghemoet wel verſekert is dat ſijnen gheeſt den Gheeſt Gods is die hem de waerheyt doet ſien: maer dit en is niet anders als eene ſtercke phantaſye die ſich een yeghelijck inbeeldt: Want t'blijckt uyt de Schriftuere dat oock d'oprechte gheloovighen konnen bedroghen ende verleydt worden.

Dit blijckt uyt den H. *Paulus* op verſcheyden plaetſen van ſijne brieven. I. Schrijvende tot die van *Corinthien* ſeght hy: *Den duyvel verandert ſijn ſelven in eenen enghel des lichts*, dat is, ghelijck men uyt de voorgaende woorden van *Paulus* kan ſien, hy komt onder eenen valſchen ſchijn van de waerheyt de menſchen *bedrieghen*: maer wy weten dat den duyvel eenen gheeſt van twiſten en ſcheuringhen is: Ergo aengheſien dat wy daeghelijcx, alleen uyt dien inwendighen gheeſt ſoo vele ſcheuringhen ende twiſten ſien opſtaen, wat verſekeringhe kan yemant van de Sectariſen hebben dat ſijnen gheeſt in t'beſonder niet en is den gheeſt van den duyvel, die hun onder eenen valſchen ſchijn van de waerheyt bedrieght?

2. *Corinth. cap.* 11. *v.* 14.

Ick weet wel dat yeder een even ſterck roept, dat hy wel verſekert is dat ſijnen gheeſt den Gheeſt Gods is, maer als het komt op de bewijſen, dan komen ſy met ſoodaenighe Schriftuer-plaetſen voort, die ſoo wel paſſen op de *Lutheranen*, als op de *Calviniſten*, op *d'Arminianen* ſoo wel als op de *Menniſten*, ende ſoo voort, daer ſe nochtans verſchillende gheeſten hebben ende ſtrijdende teghen malkanderen: maer uyt eene en de ſelve Schriftuer-plaetſen en konnen gheene ſtrijdende gheeſten beweſen worden: Ergo de *Lutheranen* en konnen niet meer uyt

de

de Schriftuere als de *Calviniſten*, noch de *Calviniſten* niet meer als *d'Arminianen*, noch *d'Arminianen* niet meer als de *Menniſten* verſekert zijn dat hunnen gheeſt den Gheeſt Gods is, vervolghens en kan d'een niet meer als de andere door dien inwendigen geeſt van de waerheyt verſekert zijn.

Elcke Secte in t'beſonder blijft daer evenwel hartneckelijck by, dat ſy in hun ghemoet wel verſekert zijn dat hunnen gheeſt den Gheeſt Gods is, om dat ſe dit ſien, voelen en ſmaecken.

Maer *Paulus* ſeght hier teghen, dat oock de gheloovighen in deſen ſmaeck konnen bedroghen worden, want den duyvel kan hun onder den ſchijn van de waerheyt de valſcheyt voorhouden: Ergo niemant, oock van de geloovigen, en kan van deſen ſmaeck ofte gevoelen verſekert zijn dat hy niet valſch en is, ofte niet en komt van den duyvel.

Voeght hier noch by datſe allegaer uyt de Schriftuere betoonen datſe oprechte gheloovighen zijn, om daer uyt te beſluyten dat elck den gheeſt Gods heeft, ende nochtans en konnen ſy niet accorderen over den oprechten ſin van de Schriftuere: want yeder een ſeght dat ſijne leeringhen klaerlijck uytghedruckt ſtaen in de Schriftuere, yeder een beſchuldight malkanderen van verblintheyt ende van paſſie: Ergo wat verſekeringhe kan yeder een hebben dat ſijnen gheeſt den Gheeſt Gods is, als op die verbeeldinghe alleen, dat hy dit in ſijn ſelven voelt ende ſmaeckt? maer dit is eene van de meeſte uytſinnicheden die der zijn inde werelt (alſoo yeder een op ſoo een pretext ſal invoeren en leeren al wat hy begheert, ende verſiert) overſulcx is het eene van de meeſte uytſinnicheden die der ſijn in de werelt, als den eenen Sectaris meer als den anderen roept, dat hy wel verſekert is dat ſijnen gheeſt den gheeſt Gods is, om dat hy dit in ſijn ſelven voelt ende ſmaeckt, ſonder nochtans dit aen yemant te konnen doen blijcken.

II. Seght den H. *Paulus* tot de *Coloſſenſen*: *Siet toe dat u niemant en verleyde met beweegh redenen die eenen ſchijn hebben*: Wederom: *Siet toe dat u niemant en vervoere door de Philoſophie ende ydel verleydinghe.* *Coloſſ. cap. 2. v. 4, 8.*

Tot wie ſpreeckt hier den H. Apoſtel? tot oprechte ende waere gheloovighen, ghelijck klaer blijckt uyt ſijne andere woorden: Want hy ſpreeckt tot de ghene, ghelijck hy ſeght: *Die Chriſtum den Heere hadden aenghenomen, ghewortelt ende ghebouwt waeren in hem, ende beveſticht in het gheloove*, hy ſeght oock, *dat hem de vaſticheyt huns gheloofs wel bekent was*; Ergo blijckt klaer dat hy hier ſpreeckt tot oprechte ende waere gheloovighen. Waer over waerſchouwt hy deſe gheloovighen? datſe ſich niet en ſouden laeten *verleyden*, ofte *vervoeren*: Wat is dit? dit is, ſeght den Bijbel van *Dordrecht*, op deſe plaetſe NUM: 24. datſe ſich niet en ſouden laeten vervoeren *van Chriſto en ſijne waerheyt tot andere leeringhen ofte middelen ter ſalicheyt buyten Chriſtum.* *v. 5, 6, 7.*

Nu vraegh ick of deſe waere gheloovighen met'er daet van de waerheyt tot de valſcheyt koſten gheleyt worden of niet?

Seght ghy dat neen? Wat is *Paulus* overghekomen hun te vermaenen ende te waerſchouwen over eene ſaeke die niet gheſchieden en koſt? kand'er yets uytſinnigher oft ongherymder bedacht worden?

Seght ghy dat ſe met'er daet koſten verleydt worden? ſoo beſluyte ick hier uyt, ofte datſe abſolutelijck dien gheeſt niet hadden die ſich onſe Sectariſen toeſchrijven, ofte ten minſten datſe niet verſekert en waren dat ſe ſoo eenen gheeſt hadden op den welcken ſy vaſt ſtonden.

Dit blijckt: want die ghedurich door den gheeſt Gods tot alle waerheyt gheleyt, ende van den Heere gheleert worden, ghelijck de Sectariſen van hunnen gheeſt ſegghen, en konnen van de waerheyt niet afghe-

leydt noch tot de valscheyt verleydt worden: Maer die oprechte ende waere gheloovighen ten tijden van *Paulus*, kosten met'er daet van de waerheyt afgheleydt ende tot de valscheyt verleydt worden: Ergo die waere gheloovighen en hadden elck in t'besonder soo eenen gheest niet, ghelijck onse Sectarisen pretenderen te hebben. Volght dan dat die eerste gheloovighen die *Paulus* seyde *ghewortelt ende ghebouwt te sijn in Christo, ende vast te staen in het gheloof*, ofte eenen anderen slach van gheloovighen waren als onse Sectarisen, ofte dat onse Sectarisen mede dien gheest niet en hebben die sy sich toeschrijven.

Hier uyt besluyt ick noch voorders: Die eerste gheloovighen en waeren niet versekert dat se soo eenen gheest hadden op den welcken sy vast stonden: want *Paulus* seght, ende den *Dordrechtsen* Bijbel bekent het, datse kosten afgheleyt worden van *Christo* ende verleyt tot andere leeringhen buyten *Christum*, anderssins indien dit onmoghelijck was, soo was het sotticheyt hun hier over te waerschouwen:

Maer alle de Sectarisen pretenderen de selve te zijn met die eerste waere gheloovighen: Ergo ghelijck dese niet versekert en waeren dat se soo eenen gheest hadden op den welcken sy mochten vast gaen sonder te konnen dwaelen in haere leeringhen, alsoo en sijn onse Sectarisen van soo eenen geest niet versekert, schoon sy duysentmael roepen, soo wel d'eene als de andere, dat s'hem sien, voelen, en smaeken: Want, ghelijck nu blijckt uyt de voorgaende Schriftuer-plaetse, dit en is niet anders als eene sotte Phantasye ende inbeeldinghe, reghel-recht strijdende teghen de waerschouwinghe *Pauli* ende den geest van de eerste waere gheloovighen.

1. *Corinth. cap.* 12. *v.* 8. III. *Paulus* seght noch meer om dit te bevestighen, te weten: Dat'er in de Kercke *Christi* ghelijck in ons lichaem verscheyden lidtmaeten zijn, die verscheyden van gaven ende van ampten zijn: *VVaer ons heel lichaem*, seyt hy, *de ooghe, waer soude het ghehoor zijn? waer ons heel lichaem ghehoor, waer soude den reuck zijn?* Wat wilt den H. Apostel met dese ghelijckenisse betoonen? niet anders als het ghene hy te voren gheseyt hadde, naemelijck dat alle de gheloovighen elck in t'besonder de gaeve der mirakelen niet en hebben, noch de gaeve van de valsche gheesten te kennen onder de waere, ende soo voorts.

Nu maeck ick uyt dese woorden *Pauli* mijne besluyten. I. *Paulus* seght dat alle gheloovighen in het besonder de gaeve ofte den gheest niet en hebben om de waere gheesten te kennen onder de valsche: De Sectarisen segghen contrarie: Ergo de Sectarisen strijden teghen den H. *Paulus*.

II. *Paulus* seght wel dat sommighe gheloovighen den gheest hebben om de waere gheesten te kennen onder de valsche, maer andere niet: Ergo alle de Sectarisen in het besonder en sijn niet versekert dat se soo eenen gheest hebben of niet: Ergo sy en sijn niet alle versekert dat se de waerheyt kennen onder de valscheyt; volght dan dat die versekeringhe die alle Sectarisen pretenderen te hebben door hunnen inwendighen gheest om de waerheydt te sien, niet anders als eene sotte phantasye ende inbeeldinghe is.

III. Indien alle geloovigen in het besonder wel versekert zijn dat sy soo eenen gheest hebben die hun aenleydt tot alle waerheyt ende overtuyght in haer ghemoet dat se in alles den oprechten sin van de Schriftuere verstaen, soo vraegh ick met *Augustinus: VVat noot is t'dat wy soo roepen en predicken? wy arbeyden te vergheefs ist saeken dat u den gheest alles leert* sonder onderwijsen en preken.

Augustinus Tract. 3. in Epist. 1. Ioan.

Calvinus lib. 3. Instit. cap. 2. §. 11. Voegt hier ten lesten noch by het gene *Ioannes Calvyn* selve bekent: *Het blijckt*, seyt hy, *door experientie dat oock de ghene die niet uytverkoren en zijn*

somwijlen

somwijlen het selve ghevoelen hebben, ghelijck d'uytverkorene, soo datse volghens hun vonnisse in t'minste van de uytverkorene niet en verschillen: Ist dit soo? hoe kan dan een *Calviniſt* in t'besonder versekert zijn dat sijnen gheest den gheest Gods is? aenghesien dat oock de ghene die gheene oprechte gheloovighen zijn hier in konnen bedroghen worden? Sy sullen my segghen: De ghene die uytverkoren zijn en konnen niet bedroghen worden, want sy sijn wel versekert datse uytverkoren zijn; Ergo sy sijn oock wel versekert dat hunnen gheest den gheest Gods is: want desen gheest en wort aen niemant ghegheven als aen d'uytverkoren alleen.

Dit is noch het spottelijckste van al: Want nu vraegh ick: Hoe kan desen of dien *Calviniſt* weten dat hy uytverkoren is?

Seght ghy om dat hy wel weet dat hy het oprecht gheloof heeft? hoe weet hy dat? ghy sult my segghen uyt de Schriftuere, die precies met sijn gheloof over-een-komt: maer hoe weet hy dat hy precies den waeren sin van de Schriftuere ghevadt heeft? Ghy moet my ten lesten wederom antwoorden: om dat den gheest Gods hem dit leert:

Volghens dit, t'is den geest Gods die hem ghetuyght dat hy de Schriftuer wel verstaet, vervolghens dat hy het oprecht gheloof heeft, ende voorder dat hy uytverkoren is: Ergo eer hy van dese dry leste dinghen versekert kan zijn, soo moet hy eerst wel versekert zijn dat hy den gheest Gods heeft: waer van heeft hy dese versekeringhe meer als de ghene die niet uytverkoren en zijn, ende nochtans het selve ghevoelen hebben ghelijck d'uytverkorene?

Hy en kan die versekertheyt niet hebben uyt de Schriftuere; want eer hy op de Schriftuere kan vast gaen, moet hy te voren versekert zijn dat hy met'er daet den waeren gheest Gods heeft om de Schriftuer te verstaen.

Hy en kan die versekeringhe niet hebben uyt sijn gheloof: want hy en kan niet weten dat hy het oprecht gheloof heeft ten zy dat hy wete dat dit gheloof met de Schriftuere wel over-een-komt: Dese over-een-komste en kan hy niet sien als door den gheest Gods: Ergo hy moet eerst versekert zijn dat hy den gheest Gods heeft, eer hy versekert is dat hy het oprecht gheloof heeft.

Die versekeringhe van desen gheest en kan hy mede niet hebben, om dat hy wel weet dat hy uytverkoren is: Want dit en kan hy niet weten, ten zy dat hy wete dat hy het oprecht gheloof heeft; maer hy en kan niet weten dat hy het oprecht gheloof heeft t'en zy door den geest Gods, die hem leert dat sijn gheloof met de Schriftuer over-een-komt: Ergo eer hy wel versekert is dat hy uytverkoren is, moet hy te voren versekert zijn dat hy den gheest Gods heeft: Hier uyt volght nu dit argument ghetrocken uyt de boven-ghemelde woorden van *Calvyn*:

De ghene die niet uytverkoren zijn hebben somwijlen het selve vonnisse ende gevoelen gelijck d'uytverkorene, nochtans sy worden bedrogen:

Ergo de ghene die niet versekert en zijn datse uytverkoren zijn konnen soo wel bedroghen worden ofte immers twijffelen aen den gheest Gods, als de ghene die niet uytverkoren en zijn.

Maer de *Calviniſten* en sijn niet versekert datse uytverkoren zijn ten zy datse versekert zijn datse den gheest Gods hebben: Ergo eer se versekert zijn datse uytverkoren zijn, konnen sy ten minsten twijffelen of se oock den geest Gods hebben, dienvolgens hebben sy reden om te twijffelen of se den waeren sin van de Schriftuere gevadt hebben: Ergo konnen twijffelen of se het oprecht gheloof hebben, en voorders of se uytverkoren zijn.

Uyt dit altemael blijckt, ofte dat de Sectariſen gheenen gheest en heb-

ben die haer van de waerheyt ende sin der Schriftuere overtuyghe in hun eyghen ghemoet, ofte ten minsten datse ter werelt gheene verseker inghe hebben, veel min sien, voelen of smaecken datse soo eenen gheest hebben: Maer die gheensins verseker en is dat hy soo eenen gheest heeft, en kan niet verseker t zijn dat hy de waerheyt heeft: Ergo dien gheest en kan den middel niet zijn om elcken Sectaris in het besonder van de waerheyt der Religie te verseker en: Hy en kan oock voor sulex niet dienen voor d'ongheloovighen, Heydenen, Atheisten, en andere, noch voor de Sectarisen onder malkanderen, noch voor de *Roomsch-Catholijcken*: Ergo voor niet eenen mensch in de werelt: soo moeten wy dan sien of wy eenighen anderen middel konnen vinden om tot kennisse van de waere Kercke ende Religie te komen: Want ghelijck wy in t'eerste Capittel van dit Deel hebben beweesen de Kercke ende Religie moeten van alle menschen konnen ghevonden worden.

IV. CAPITTEL.

Of de Leere een teecken of middel kan zijn om de waere Kercke ende Religie te vinden?

De Sectarisen seggen dat jae.

DE Sectarisen segghen dat jae. I. *Lutherus*: *Het eenich*, seyt hy, *ghestaedich ende onfeylbaer teecken der Kercke, is altijt het VVoort gheweest.*

Lutherus tom. 4. in cap. 2. Isaiæ.

II. *Theodorus Beza* seght: *Het eenich, waerachtich, ghestaedich ende noodsaekelijck teecken van de alghemeene Kercke is de Leere.*

Beza lib. de not. Eccl. pag. 53.

III. *VVitakerus*: *Daer en is gheen ander waerachtich teecken der Kercke als het gheloof ende de Leere.*

Witakerus Controv. 2. quæst. 5. cap. 3.

Item: *Daer en is maer een teecken der Kercke, te weten, de suyvere predicatie van het VVoort Gods.*

Ibidem cap. 17.

Hunne argumenten worden wederleyt.

De argumenten die sy ghebruycken om dit te beveste ighen en konnen niet slechter zijn. Sy hoopen een deel Schriftuer-plaetsen op malkanderen, maer krachteloos, ende die hier niet en dienen ter saeke.

Ioan. c. 8. v. 31.

Christus seght by den H. *Ioannes* tot sijne discipelen: *Indien ghy-lieden in mijn VVoort blijft, soo sijt ghy waerlijck mijne discipelen.*

Ibidem v. 47.

II. Seght *Christus*: *Die uyt Godt is, hoort de woorden Gods.*

Ioan. cap. 10. v. 27.

III. Seght hy: *Mijne schaepen hooren mijne stemme, ende ick kenne de selve, ende sy volghen my.*

Ioan. cap. 18. v. 37.

IV. Seght *Christus*: *Een yeghelijck die uyt de waerheyt is, hoort mijne stemme.*

Ioan. cap. 13. v. 37.

V. Seght hy: *Hier aen sullen sy bekennen dat ghe mijne discipelen zijt indien ghy liefde hebt onder malkanderen.*

Ioan. cap. 15. v. 10.

VI. *Indien ghy mijne gheboden bewaert, soo sult ghy in mijne liefde blijven.*

Dit sijn de voornaemste Schriftuer-plaetsen die de Sectarisen voorstellen om te toonen dat de Leere een seker ken-teecken is van de waerachtighe Kercke: Waer uyt sy ten lesten dit volghende argument trecken:

Het teecken daer men aen kent dat wy uyt Godt ofte de waerheyt zijn, ofte dat wy schaepen ende discipelen *Christi* zijn, is een seker teecken van de waerachtighe Kercke: want de Kercke en is niet anders als een ghesel schap ende een kudde van *Christi* schaepen.

Maer het hooren van de woorden Gods, ende het luysteren nae *Christi* stemme, is een teecken dat yemant is een discipel ende schaep *Christi*.

Ergo de Leere de welcke bestaet in t'hooren van het Woort Gods, ende

ende

ende in t'luyſteren nae *Chriſti* ſtemme, is een ſeker teecken van de waerachtighe Kercke.

Ick antwoorde: Op de ſelve maniere argumenteren de *Lutheranen*, *Menniſten*, *Arminianen*, ende eyndelijck alle Sectariſen; ſy roepen allegaer met even goet recht dat ſy het waere Woort Gods ende oprechte Leere hebben, datſe allegaer nae *Chriſti* ſtemme luyſteren; ende nochtans is het ſeker dat ſe niet alleen en verſchillen, maer oock ſtrijden teghen malkanderen in haere leeringhen; hoe ſal ick dan in deſe ſoo groote verſcheydentheyt ſekerlijck konnen weten wie van allen het oprecht Woort Gods ende Leeringhe met'er daet heeft? want anderſins is t'my onmogelijck te beſluyten ofte te ſien wie van allen uyt Godt ofte uyt de waerheyt is, ofte wie de ſchaepen ende diſcipelen *Chriſti* zijn; vervolghens by wie dat de waerachtighe Kercke te vinden is.

Hier tegen roepen de *Calviniſten* in het beſonder en argumenteren aldus:

Daer men waerlijck vindt dat Gods Woort ſuyverlijck ghepreeckt ende aenghenomen wort, met het wettich ghebruyck der HH. Sacramenten, daer is de waerachtighe Kercke.

(Deſe voorſtellinghe ſal ick op dit pas laeten paſſeren, ende indien ghy begheert ick ſalſe oock toeſtemmen: Gaet nu voort)

Maer by de *Calviniſten* bevindt men dat het Woort Gods ſuyverlijck ghepreeckt ende aenghenomen wort met het wettich ghebruyck van de HH. Sacramenten.

Dat en kan ick niet ſien: want daer en is niet eene van alle de andere Secten die dit mede niet en ſeght van haer ſelven; op dat wy dan het verſchil moghen ſien dat'er dies-aengaende is tuſſchen alle de andere Secten ende tuſſchen de *Calviniſten*, ſoo moeten my deſe leſte bewijſen dat het Woort Gods by hun ſuyverlijcker wort ghepreeckt, vervolghens dat haere Leere oprechter is als by alle de andere Secten: want tot noch toe en kan ick niet ſien waerom dat de *Calviniſten* dit meer konnen ſegghen als de *Lutheranen*, *Menniſten*, *Arminianen* ende alle de reſte.

Indien de *Calviniſten* ſegghen (ghelijck ſe oock niet anders en konnen) het blijckt klaer uyt de Schriftuere dat by ons het ſuyver Woort Gods wort ghepreeckt:

Ick antwoorde wederom: al het ſelve roepen even kloeck de *Lutheranen*, *Menniſten* en andere, ſoo moet het dan aenkomen op het onderſoecken van de Schriftuere om klaerlijck te ſien by wie van allen het ſuyver Woort Gods ende de oprechte Leere ghepreeckt wort, by wie dat het wettich ghebruyck der HH. Sacramenten, vervolghens de waere Kercke te vinden is; want dit en kan ick niet weten als door het onderſoecken van de Schriftuere volghens de eyghen Maxime der *Calviniſten*, en aller Sectariſen.

Wel aen dan: De Leere en kan haer ſelven niet uytwijſen dat ſe waerachtich en Godlijck is als door de Schriftuere, ſoo moet ick dan eerſt weten wat de Schriftuere ſeght, eer ick kan weten wat dat de ſuyvere predikinghe van het Woort Gods ofte de ſuyvere Leere is, dienvolghens, ghelijck het blijckt, moet my de Schriftuere kenbaerder zijn als de Leere: voorders dan en moet ick door de Leere niet komen tot de kenniſſe van de waerachtighe Kercke, maer door de Schriftuere: Ergo t'is onwaerachtich dat de Leere een ken-teecken is van de waerachtighe Kercke.

Niet meer en konnen de Sectariſen opdoen als ſy ons voorſtellen deſe ſpreucke van *Paulus*: *De waere Kercke is ghebouwt op het fondament der Apoſtelen ende Propheten.* Om te weten, ſegghen ſy, van eene Kercke of ſe de waerachtighe Kerck is, men moet ſien of ſy haer aen de Leere der Pro- *Eph. cap. 2. v. 20.*

pheten ende Apoſtelen vaſt houdt, ſonder daer af te gaen.

Hier hebt ghe wederom de ſelve ſwaericheyt die ick nu daetelijck aengheroert hebbe.

Ghy ſeght dat ick moet ſien wat Kercke haer vaſt hout aen de Leere Propheten ende Apoſtelen: maer ick ſegge deſe Leere en is nergens vervat als in de Schriftuere: Ergo om dit te ſien moet het aenkomen niet alleen op het onderſoecken van de Schriftuere, maer oock op den inwendighen gheeſt ende verlichtinghe Gods om den echtighen ſin van de Schriftuer te verſtaen: Nu, ick hebbe boven met onwederleghlijcke argumenten beweſen, dat noch de Schriftuere, noch dien inwendighen gheeſt de middelen niet en konnen zijn om de waere Kercke te vinden: Ergo veel min de Leere, die my niet kenbaer kan zijn als door de Schriftuere ende door dien inwendighen gheeſt; ick laete ſtaen dat oock alle de andere Secten roepen datſe ſich houden aen de Leer van de Apoſtelen. Dit zy genoech aengaende mijn eerſte bewijs, getrocken uyt de wederlegginge der argumenten van de Sectariſen. Nu gae ick op mijn eyghen handt een bewijs maken, ende het ſelve fonderen op de Schriftuer, om te toonen dat de Leere gheenen middel en kan zijn om de waere Kercke te kennen ofte te vinden.

Bewijs dat de Leere voor de Chriſtenen gheenen middel en kan zijn om de Kercke te vinden.

Tot dien eynde legghe ick voor eerſt dit fondament: De Kercke en moet niet uyt de Leere ghekent worden, maer ter contrarien de Leere moet uyt de Kercke ghekent worden: Want dit volght nootſaekelijck: Daer de waerachtighe Kercke is daer is de waerachtighe Leere, want ſonder deſe iſt onmoghelijck dat de waere Kercke beſtae: Maer dit en volght niet nootſaekelijck: Daer de waerachtighe Leere is daer is de waerachtighe Kercke: Want de waerachtighe Leere kan wel zijn ſonder de oprechte ofte waerachtighe Kercke.

Dit leſte bewijſe ick. Het weſen van de Kercke en beſtaet niet alleen in de *Leere*, maer oock in de *Eenicheyt*: Dit gaet vaſt.

Ioan. cap. 8. v. 31. *Ioan. cap. 13. v. 35.*

Chriſtus ſelve heeft deſe twee dinghen t'ſaemen ghevoeght: want naer dat hy by den H. *Ioannes* gheſeyt hadde: *Indien ghy in mijn VVoort blijft, ſoo ſijt ghy waerlijck mijne diſcipelen*, ſoo ſeght hy daer naer: *Hier aen ſullen ſy kennen dat ghe mijne diſcipelen zijt, indien ghy liefde hebt onder malkanderen.* Het eerſte ſiet op de *Leere*, het tweede ſiet op de *Eenicheyt*, ende de Sectariſen ſelve bekennen dat *Chriſtus* hier ſpreeckt van ſijne Kercke: Ergo hy heeft begheert dat ſijne Kercke niet alleen de waerachtighe *Leere* ſou hebben, maer oock de *Eenicheyt*.

Roman. cap. 12. v. 5. *1. Corinth. cap. 12. v. 27.* *Coloſſ. cap. 1. v. 24.*

Dat deſe *Eenicheyt* van het *VVeſen* der Kerck is, dat is, dat de Kercke niet en kan beſtaen ſonder de *Eenicheyt* niet meer als ſonder de *Leere*, blijckt klaer uyt verſcheyden plaetſen van *Paulus*, daer hy de Kercke *Chriſti* verghelijckt by een *lichaem*. In den brief tot de *Romeynen*, ſeyt hy: *VVy vele en ſijn maer een lichaem*: In den brief tot die van *Corinthien*, ſeyt hy: *Ghylieden zijt het lichaem Chriſti.* In den brief tot de *Coloſſenſen*: *De Kercke is het lichaem Chriſti*: Maer het Weſen van ons lichaem beſtaet in de vereeninghe van alle de lidtmaeten (want deſe eens gheſcheyden zijnde van malkanderen, is het Weſen van ons lichaem verdorven) Ergo volghens de ghelijckeniſſe van *Paulus*, het Weſen van de waerachtige Kercke beſtaet in de *Eenicheyt* ofte vereeninge van alle de lidtmaten.

Hier uyt volght nu dat'er tweederley ſoorten van menſchen zijn die het Weſen der Kercke konnen verderven: De eerſte, de welcke ſtrijden teghen de *Leere*, dat ſijn de Ketters; De tweede, de welcke ſtrijden teghen de *Eenicheyt*, dat ſijn de Schiſmatijcken of Scheur-maekers.

Tuſſchen deſe twee ſoorten heeft de heele oude Kercke, ghelijck men kan ſien by de HH. Vaders, altijt onderſcheyt ghemaeckt: Want alhoe-

wel

wel alle de Ketters Scheur-maekers zijn om dat se de Kercke door de valsche Leere verdeylen, nochtans alle de ghene, die eyghenlijck Schismatijcken of Scheur-maekers ghenoemt worden, en sijn daerom gheen Ketters; want sy scheuren de Kercke door publijcke twisten en tweedrachten alhoewel sy de Leere niet en bestrijden.

Dit onderscheyt hebben oock selfde Sectarisen wel ghesien, als sy in hunnen Bijbel van *Dordrecht* op dese woorden *Pauli*: *Dat'er onder u gheene scheuringhen zijn*, dese verklaringhe hebben ghestelt NUM. 25. *De scheuringhen*, seghen sy, *sijn eyghentlijck verdeeltheden die in de ghemeenten rijsen over eenighe verschillen in het gheloof die niet fondamenteel en zijn, ofte die het gheloove selve niet aen en gaen maer de liefde ende uytwendighe ordeninghen alleen, die soo wel als Ketteryen (welcke eyghentlijck de fondamenten der Leere raeken) onder de wercken des vleeschs worden ghetelt.* 1. *Corinth. cap.* 1. *v.* 10.

Hier hebt ghy voor eerst eene openbaere bekenteniſſe van t'ghene ick ghesеyt hebbe, te weten, dat'er onderscheyt is tusschen de *Ketters*, en tusschen de *Scheur maekers*, om dat de eerste *de fondamenten der Leere bestrijden*; de tweede, *de liefde alleen ende eenighe uytwendighe ordonnantien.*

Ghy hebt ten tweeden datse alle beyde even vleeschelijck oste schadezijn; Niet sonder Reden, alsoo se beyde het Wesen van de Kercke verderven, ende de eene soo wel als de andere buyten de Kercke zijn, d'eene sich daer van aftreckende door het vervalschen der Leere, de andere, met haer selven af te rucken van de andere lidtmaten; oversulex ghelijck een afgheſneden lidt niet meer in het lichaem en is, alsoo en sijn de Scheurmaekers oock niet in de Kercke.

Hier uyt volght nu ten lesten het voornaemste dat ick wil hebben, en daer mijn heel besluyt moet oploopen: te weten, dat'er eene vergaderinghe ofte gheselschap van soodanighe menschen kan zijn, die de heele waere Leere behoude, ende nochtans de waere Kerck niet en hebbe.

Ick toone dit uyt het voorgaende: Want de Scheur-maekers, ghelijck de Sectarisen selve bekennen, sijn eyghentlijck die, de welcke het *gheloof* ofte *de fondamenten van de Leere* niet en bestrijden, maer *alleen de liefde ende eenighe uytwendighe ordonnantien*, ende t'is seker datse dit niet en konnen doen ofte sy moeten de Kercke verdeylen, dat is, haer van de andere lidtmaeten afscheuren soo datse nu niet meer van het lichaem en zijn: Ergo t'is seker (oock volgens de bekenteniſſe van de Sectarisen) dat'er eene vergaderinghe ofte gheselschap van soodaenighe menschen kan zijn die de heele waere Leere behoude, ende nochtans de waere Kerck niet en hebbe.

Dit ghevolgh dan en deught niet: Over al waer de waerachtighe Leer is, is oock de waerachtighe Kercke: Ergo de waerachtighe Leere is een ken-teecken van de waerachtighe Kercke, anderſins soude dit ghevolgh mede bestaen: De Scheurmaekers hebben de waerachtighe Leere: Ergo de Scheurmaekers hebben de waerachtighe Kercke: Maer dit leste, ghelijck wy ghetoont hebben, is valsch: Ergo van ghelijcken het eerste: Ergo de Leere en kan gheen seker teecken zijn van de waerachtighe Kercke, noch den middel om de selve te vinden.

Misschien sal my yemant van de Sectarisen vraeghen: Wat is'er soo veel aen gheleghen of ick de waere Kercke hebbe of niet, als ick maer de suyvere Leere en hebbe?

Alhoewel dat dese vraeghe hier buyten propoost is, ende niet en kan baeten om te toonen dat de Leere een ken-teecken is van de Kercke, Niet te min om te voldoen, ick antwoorde op dese vraegh ende segghe,

dat

dat de ſuyvere Leere niet en kan baeten ter ſaelicheyt aen de ghene die buyten de Kercke zijn: Blijckt in de Scheurmaekers: Want de Sectariſen bekennen in hunnen *Dordrechtſchen* Bijbel, dat *Paulus* ſchrijvende tot de *Galaten, de ſcheuringhen ſtelt onder de wercken des vleeſchs* neffens de *ketteryen* en *afgoderye*, ende hy ſeght daer uytdruckelijck dat gheene van allen *het Coninckrijck Gods ſullen bekomen*: Ergo ſoo veel is'er aen gheleghen, dat alhoewel ymant de ſuyvere Leere heeft, evenwel niet en ſal ſalich worden als hy de *Eenicheyt* van de Kercke gheſcheurt, ende ſich van de ſelve door twiſten ende verſchillen gheſcheyden heeft.

Galat. cap. 5. v 20.

Immers dit blijckt tot noch toe, dat de Leere gheen ſeker ken-teecken van de waere Kerck en kan zijn, om dat men eene vergaderinghe van menſchen kan vinden, daer met de daet de heele ſuyvere Leere zy, ende nochtans de waere Kerck niet en zy, overſulcx kan yemant door dit ken-teecken miſſen ofte bedroghen worden: Maer de ken-teeckenen van de Kercke moeten ſoo ſeker en klaer zijn, oock volgens de leeringhe vande Sectariſen, dat men niet miſſen noch bedroghen kan worden: Ergo de Leere en kan gheen ken-teecken noch middel zijn voor de Chriſtenen om de oprechte Kercke *Chriſti* te vinden.

Noch veel min kan ſe dit ſijn voor de *Atheiſten*, *Ioden* of *Heydenen*: Dit en heeft gheene groote bewijſen van doen, alſoo het ſchier ſijn ſelven uytwijſt; ick ſtelle dan mijne argumenten in t'kort.

I. Het ghene dat yemant verſoeyt en kan gheen beweegh-reden ſijn om yet te aenveerden of toe te ſtemmen.

Maer de *Atheiſten*, *Ioden* en *Heydenen* verſoeyen de Leere der Chriſtenen: Hoe ſoude dan deſe Leere een beweegh-reden voor haer konnen zijn om toe te ſtemmen dat de Chriſtelijcke Kercke de waerachtighe Kerck is?

II. Als men de Sectariſen vraeght of de Schriftuere klaer is aen alle de ghene die ſe leſen, en of yeder een daer de waerachtighe Leere kan uyt-trecken? Sy antwoorden dat dit alleen is voor de gheloovighen, voor de ghene die Godt beminnen en vreeſen, ende den ſmaeck van haere ziele niet bedorven en hebben door wereltſche begheerlijckheden ende quade ghevoelens: Hoe ſullen dan de *Atheiſten*, *Ioden* of *Heydenen* die in ſoo eenen ſtaet niet en zijn, door de Leere tot de kenniſſe van de Kerck konnen komen, daer ſe de Schriftuere niet alleen niet en verſtaen, maer oock niet en konnen verſtaen, ten zy dat ſe te voren oprechte gheloovighen ſijn die Godt vreeſen ende beminnen? overſulcx ſouden ſy de Leere moeten aenveerden eer ſe de ſelve kennen oprecht te zijn: Want deſe kenniſſe en konnen ſy niet haelen uyt de Schriftuere ten zy datſe te voren gheloovigen zijn, ſoo ſouden ſy dan door eenighen ander middel als door d'oprechticheyt van de Leere moeten beweeght worden om het gheloove t'aenveerden: Volght dan dat d'oprechticheyt van de Leere gheenen middel noch voor *d'Atheiſten*, noch voor de *Heydenen*, noch voor de *Ioden* kan zijn om de waere Kercke te kennen ende te vinden.

Hier is nu ten vollen beweſen dat noch de *Schriftuere*, noch den *inwendighen Gheeſt*, noch de *Leere* ſelve gheenen middel en konnen zijn noch voor d'ongheloovighen, noch voor de gheloovighen om de waere Kercke ende Religie te vinden, ende nochtans de Sectariſen ſelve bekennen dat de Kercke eenighe teeckenen moet hebben aen de welcke ſy kan van alle menſchen ghekent worden, ſoo moeten wy dan nu voorders onderſoecken welcke oprechtelijck deſe ken-teeckenen zijn.

HET

HET DERDE DEEL

Van de oprechte Ken-teeckenen der Kercke.

I. CAPITTEL.

VVelcke de oprechte Ken-teeckenen zijn door de welcke alle soorten van ongeloovighe menschen de waere Kercke ende Religie konnen kennen en vinden.

Y hebben in het *tweede Capittel* van t'voorgaende *Deel*, den *Calviniſt Danæus* hooren opentlijck ſeggen dat de ken-teeckenen van de Kercke ſoo klaer moeten zijn dat ſe ghelijck als voor de ooghe moeten gheſien worden, ſoo dat men de waere Kercke door de ſelve kan onderſcheyden van alle vergaederingen die ongheloovich of ketterſch zijn. *Danæus pro viſibili Eccleſ. Pag. 1605.*

Wy hebben oock in het *eerſte Capittel* ghetoont dat alle menſchen, van wat Secte ſy zijn, in conſcientie verbonden zijn de waere Kercke ende Religie te ſoecken; hier uyt volght dat de ken teeckenen van de Kercke moeten ſoodanich zijn, datſe niet alleen van de gheloovighen, maer oock van alle ongheloovighen ghelijck als voor de oogh konnen gheſien worden: Laet ons dan ſien welcke deſe ken-teeckenen zijn.

Ick en wil hier niet diſputeren over t'ghetal; want ick weet wel dat ſommighe van onſe Schrijvers dit ghetal, d'eene meerder, d'andere minder, voorgheſtelt hebben: doch, die het ghetal vermeerdert hebben, en ſijn niet te vreden gheweeſt met ſoodanighe voor te ſtellen die *klaerlijck* ende *ſekerlijck*, maer hebben tot overvloet daer noch ſoodanighe by-ghevoeght, die oock *waerſchijnlijck* de Kercke Gods uytwijſen: Wy ſullen ons alleen houden aen d'eerſte.

Ick bevinde dat'er naemelijck vijf ſoodanighe teeckenen zijn die de Kercke Gods, niet alleen aen de gheloovighen, maer oock aen alle ongheloovighen klaerlijck, ende *ghelijck als voor d'oogh* (ſoo als den *Calviniſt Danæus* vereyſcht) konnen aenwijſen. Daer ſijn naemelijck vijf teeckenen die de Kercke Gods klaerlijk aenwijſen.

Het eerſte teecken is de *Outheyt*: 2. De *Alghemeenicheyt*: 3. De *altijdduerende Sichtbaerheyt*: 4. De *Mirakelen*: 5. De *Heylicheyt*.

Deſe teeckenen ſijn daerom de oprechte ken-teeckenen van de Kercke, om dat ſe niet alleen van d'ongheloovighen door t'beleydt van de Reden konnen gheſien, maer oock van de Sectariſen uyt haere eyghen bekenteniſſe ende uyt de Schriftuere worden beveſticht.

In dit teghenwoordigh *Capittel* ſullen wy alleen voldoen aen *d'ongheloovighen*, in de volghende *Capittelen* aen de Sectariſen.

Ick ſegghe dan dat een *Atheiſt*, *Heyden* of *Iode*, indien ſy noch eenighe reden ghebruycken, ende volghens t'ghene wy in *t'eerſte Deel* hebben beweſen, ghelooven dat'er eenighe waere Religie ende Kercke Gods in de Viif eyghendommen die de Kercke Gods, volgens de Reden uyt haere natuere moet hebben.

werelt te vinden is, ſullen moeten toeſtemmen dat die Kercke deſe vijf volghende eyghendommen moet hebben.

1. Datſe van Godt ſelve ingheſtelt zy, vervolghens eenich beginſel ghehadt hebbe. 2. Datſe de waerheyt leere. 3. Datſe ſoo gheſtelt zy dat ſe altijt van alle menſchen, die in conſcientie verbonden zijn tot de ſelve te komen, ghevonden kan worden. 4. Dat ſe van Godt worde beveſticht. 5. Datſe de middelen hebbe om de menſchen te brenghen ter ſalicheyt.

Hier uyt ſal ick terſtont volghens de Reden beſluyten aldus: Die Kercke de welcke deſe eyghendommen heeft, moet nootſaekelijck de waerachtighe Kercke zijn:

Die ken-teeckenen, te weten, de *Outheyt*, *Algemeenicheyt*, *altijt-duerende Sichtbaerheyt*, *Mirakelen*, ende *Heylicheyt* ſijn deſe eyghendommen: Ergo de Kercke de welcke deſe eygendommen heeft, is de waerachtige Kercke.

Hoe deſe eyghendommen blijcken uyt de vijf voorſeyde ken-teeckenen.

De tweede voorſtellinghe van dit argument, te weten, dat deſe voorſeyde teeckenen, eyghendommen ſijn van de waerachtighe Kercke, bewijſe ick redens ghewijſe aen d'ongheloovighen.

1. Uyt de Outheyt.

I. Hoe dat eenighe ſaeke (die men wel weet niet van heden of giſteren ingheſtelt te zijn) bevonden wort *Ouder* te zijn, hoe dat men ſe beter kan brenghen tot haere eerſte beginſelen, ende lichtelijcker ontdecken van wie datſe ghemaeckt ofte ingheſtelt is.

Ick kan dit aen de Heydenen betoonen uyt haere eyghen Republijcken of Rijcken: Want ſy roemen ſich, by exempel, datſe duyſent jaeren gheſtaen hebben: ondertuſſchen en hebben ſy gheene voordere ghedachteniſſe als van hondert jaeren, t'ſal buyten twijffel moeyelijck zijn t'achterhaelen welcke de eerſte beginſelen van haere Republijcken of Rijcken gheweeſt zijn: Maer indien ſe van hondert tot hondert, ende alſoo voorders tot duyſent jaeren konnen opklimmen, men ſal daetelijck konnen ſien, hoe, waer, ende van wie datſe begoſt zijn.

Van ghelijcken, de waerachtighe Kercke moet van Godt ingheſtelt zijn, ende, volghens de toeſtemminghe van t'meeſte deel van de werelt, ſy heeft haere eerſte beginſelen ghehadt over eenighe eeuwen: Ergo indien men opklimmende kan achterhaelen datſe ſoo *Out* is, dat is, datſe ſoo vele eeuwen gheſtaen heeft als men ſeght, men ſal bevinden datſe haere afkomſte van Godt heeft, ende hoe, ende waer ſy van hem ingheſtelt is: Ergo door de *Outheyt* wort den eerſten eyghendom van de Kercke ontdeckt, ende daer uyt wel beſloten dat ſe Godlijck is, aenghezien dat men bevinden kan datſe van Godt ſelve eerſt ingheſtelt is.

2. Uyt de Algemeenicheyt.

II. Eenen Atheiſt ofte Heyden ſal my moeten toeſtaen dat het ghene van alle ſoorten van menſchen, de heele werelt door, ſonder ghewelt, jae teghen de quaede gheneghelijckheden van de natuere, als waerachtich wort aenghenomen, waerachtich is in der daet.

Reden is: Want ſoo veel te meer ſpeelt de Redelijckheydt in den menſch, hoe dat hy ſijne quaede gheneghelijckheden van de Natuere meer overwint, ende ſich laet aenleyden ſonder ghewelt tot eene ſaeke die daer teghen ſtrijdt: Ergo ſoo wanneer alle ſoorten van menſchen over al eenighe ſaeke ſonder ghewelt ende teghen de quaede gheneghelijkheden van haere natuere als waerachtich aenveerden, dit moet nootſakelijck met de alghemeene ende natuerlijcke Redelijckheyt over-een-komen, ſoo iſt dan waerachtich: want t'ghene met de natuerlijcke Redelijckheyt over-een-komt en kan niet valſch zijn, ſoo als wy in *t'eerſte Deel cap.* 5. hebben ghetoont: Ergo als yemant bevinden kan dat de leeringhen van eenighe Kercke, op die maniere ghelijck wy gheſeyt hebben, over al, van alle ſoorten van menſchen, als waerachtich aenveerdt worden

den, hy moet volghens de Reden besluyten datse waerachtich sijn in der daet. Ergo uyt de *Alghemeenicheyt* van eenighe Kercke kan aen d'ongheloovighen den tweeden eyghendom blijcken, naemelijck dat die Kercke de oprechte waerheyt leert ende voorstelt.

III. Het derde ken-teecken en heeft gheene preuve van doen: want t'wijst sijn selven uyt dat die sacke altijt gevonden kan worden de welcke altijt kenbaer of *sichtbaer* is: maer de waerachtighe Kercke moet van alle menschen konnen gevonden worden (om datse allegaer in conscientie verbonden zijn de selve te soecken) soo moetse dan altijdt sichtbaer zijn: Uyt de *Sichtbaerheyt* dan van de Kercke kan men haeren derden eyghendom achterhaelen, en daer uyt besluyten datse de waerachtighe Kerck is. 3. Uyt de altijt-duerende Sichtbaerheyt.

IV. Daer en is niet eenen Heyden ofte ongheloovighen die my niet bekennen en sal dat alle Godlijcke saecken, ghelijck sy verre gheleghen zijn boven den mensch, alsoo oock sijn verstant verre te boven gaen, vervolghens moeyelijcker sijn om van de menschen aenveerdt te worden dan het ghene sy door haer natuerlijck verstant konnen begrijpen: maer de leeringhen van de waerachtighe Kercke moeten Godlijck, vervolgens boven t'verstant van den mensch zijn: Ergo sy en kosten niet sonder swaericheyt, naemelijck van vleeschelijcke menschen, aenveerdt worden: overluex moest Godt dese swaericheyt voorkomen of wech-nemen door eenighe wercken die boven den ghemeenen loop van de natuere, en boven de macht van den mensch zijn, dat is, hy moest door Mirakelen de Leere van sijne Kercke bevestighen, om dat de menschen de selve (alhoewel swaer om verstaen) dies te lichter souden ghelooven en aennemen: Ergo uyt de Mirakelen blijckt dat die Kercke de Kercke Gods is, welckers Leere besonderlijck van Godt wort bevesticht.

V. De Reden wijst uyt dat al wat van Godt ingheselt wort tot salicheyt der menschen, soodanighe middelen hebben moet door de welcke de menschen konnen heylich en salich worden: maer men kan klaerlijck sien dat'er in eenighe vergaderinghe soodanighe middelen zijn, ist saeken dat'er menighe menschen in die vergaederinghe met'er daet sijn heylich en salich gheworden: Ergo uyt de Heylicheyt van eenighe Kercke kan men klaerlijck sien dat die Kercke soodanige middelen heeft om de menschen heylich en salich te macken, vervolghens datse de oprechte Kercke Gods is.

T'en sal dan niet moeyelijck vallen aen eenen Atheist ofte Heyden, als hy maer nae de Reden wilt voortgaen, soo als ick nu hebbe ghetoont, om tot de kennisse van de waere Kercke te komen, ende de selve te vinden, aenghesien dat hy door de Reden kan achterhaelen dat, daer dese vijf ken-teeckenen, de *Outheyt*, de *Alghemeenicheyt*, de *altijt-duerende Sichtbaerheyt*, de *Mirakelen*, ende de *Heylicheyt* (die hy ofte voor de ooghen kan sien ofte sekerlijck weten) te vinden zijn, oock de vijf principaele eygendommen vande waere Kercke te vinden zijn: maer die Kercke in de welcke dese eyghendommen te vinden zijn moet nootsaekelijck Godlijck zijn: Ergo uyt die ken-teeckenen, die alle ongheloovighen ofte konnen sien ofte sekerlijck weten, konnen sy lichtelijck komen tot de kennisse van die Kercke ofte Religie de welcke Godlijck is. De Reden dan wijst aen d'ongheloovighen uyt, dat dit de ken-teeckenen van de Kerck moeten zijn.

II. CAPITTEL.

Of de Sectariſen ons moeten toeſtemmen dat deſe vijf voorſeyde Ken-teeckenen de oprechte teeckenen zijn om de waere Kercke te kennen?

ICk antwoorde op de voorgheſtelde vraeghe dat jae, ende bewijſe het met dit argument:

Al het ghene dat. 1. De rechte Reden uytwijſt. 2. Dat de Sectariſen ſelve bekennen. 3. Dat daernaer met de Schriftuere beveſticht kan worden, en kan van hun ſonder onredelijckheyt, godloosheyt, ende teghenſtrijt niet gheloochent worden:

Maer die vijf boven-ghemelde ken-teeckenen wijſt de Reden uyt, ſoo als nu ghetoont is, worden van de Sectariſen ſelve bekent, ende konnen beveſticht worden met de Schriftuere, ghelijck wy in de volghende ende in dit Capittel ſullen betoonen:

Ergo die boven-ghemelde vijf ken-teeckenen en konnen van de Sectariſen ſonder onredelijckheyt, godloosheyt, ende teghenſtrijdt niet gheloochent worden.

Ick beginne mijne bewijſen van t'eerſte teecken, dat is van de *Outheyt* doch te vooren moet hier bemerckt worden wat wy door de *Outheyt* verſtaen.

Wat men door de Outheydt verſtaen moet.

I. Wy en verſtaen door de *Outheyt* niet dat de waere Kercke ofte Religie de outſte moet zijn van alle Kercken ofte Religien die'er oyt ſijn gheweeſt in de werelt: want hier uyt ſoude volghen dat de *Ioodſche* Religie of Kercke (die buyten twijffel naer de wet van de Natuere de outſte Religie is van de werelt) de waere Religie ofte Kercke ſou moeten zijn.

II. Alſoo wy daernaer ſullen betoonen dat alle de Religien valſch zijn behalven de Chriſtelijcke, ſoo ſiet dan de heele queſtie op de Chriſtelijcke Kercke ofte Religie alleen: Doch ſoo deſe in menighe verſcheyde Secten verdeylt is, ſoo ſegghen wy dat die alleen de waere ende d'oprechte kan zijn die de outſte onder de Chriſtenen is, dat is te ſegghen, die van *Chriſto* ſelve gheplant is, ende haere afkomſte van de Apoſtelen heeft: ende al het ghene dat ſijne rekeninghe tot die tijden toe, ofte van die tijden af niet en kan macken, dat ſegghen wy of niet oprecht ofte valſch te zijn. Overſulex wy maeken dit argument:

Die Kercke de welcke onder de Chriſtenen de outſte is (dat is, die van *Chriſto* ſelve gheplant is ende van de Apoſtelen afkomt) moet nootſaekelijck de waerachtighe Kercke zijn. Ter contrarien die deſe outheyt niet en heeft, maer naederhant is begoſt, moet nootſaekelijck valſch of niet oprecht zijn.

Ergo door deſe voorſeyde outheyt kan men de waere Kercke van de valſche onderſcheyden: Voorders dan deſe outheyt wijſt ons aen welcke de waerachtighe Kercke is onder ſoo vele Secten: maer het ghene dat ons aenwijſt welcke Kercke waerachtich is, is een ken-teecken van de waerachtighe Kercke: Ergo de voorſeyde *Outheyt* is een ken-teecken van de waerachtighe Kercke.

Cabeljau memory-boeck part. 1. pag. 205.

Dit en konnen nu de Sectariſen ſelve niet loochenen, want *Petrus Cabeljau*, onder andere, ſeght uytdruckelijck. *VVy ſtaen toe dat de nieu-*

wicheyt

wicheyt in materie van Religie, teghenwoordich een goet bewijs is van onwaerheyt, ende daerom al wat soo out niet en is, dat het sijn afkomste toonen kan van de Apostelen selve, staen wy toe dat als valsch sal moghen verworpen worden.

Bekentenisse van de S. Sectarisen dat de Outheyt een merkteecken der waereKerck is.

Ergo *à contrario*, al wat die *Outheyt* ofte afkomste van de Apostelen selve, betoonen kan, moet als waerachtich herkent ende aenveerdt worden: Want daerom moet nootsaekelijck een nieuw-opkomende Religie valsch zijn, om datse niet alleen van de waerheyt, maer oock van den handel der Apostelen afwijckt.

Doch om niet te steunen op desen Sectaris alleen, hoort daer beneffens noch andere.

I. *Alstedius* seght: *Het volght dat de waerachtighe Kercke ouder moet zijn als de valsche.* T'selve bekent oock *Gerlachus* met de selve woorden.

Alstedius de not. Eccl. cap. 5. Num 2 Gerlachus disp. 23 de Eccles. Num. 177.

II. *Du Plessis: Soo verre ist van daer*, seyt hy, *dat wy de outheyt verwerpen, dat wy ter contrarien de selve aenveerden: want desen gront-reghel gaet vast ende seker: Het ghene dat voor is gheweest is het waerachtichste*

Du Plessis traitté de l'Eglise ch 3.

III. *Witakerus: Wy bekennen*, seyt hy, *dat het valsch is al het ghene dat daernaer inghestelt ende inghevoert is.*

Witakerus controv 2 quæst. 5. cap 3

IV. *Du Moulin: De eerste ende waerachtighe Outheyt*, seyt hy, *is eyghen aen de waerachtighe Kercke.*

Du Moulin lib. 1. contr. Card. Perron. cap. 43.

Uyt dese openbaere bekenteniſſe volght dit nootsaekelijck: Daer questie is van twee ofte dry verscheyden Christelijcke vergaderinghen welcke de waerachtighe Kercke zy, men moet segghen dat die de waerachtighe is de welcke ouder is als de andere, ende dat die valsch is de welcke daernaer opghekomen ende inghevoert is: Ergo door de *Outheyt* kan men de waere Kercke kennen onder de valsche, voorders dan is de *Outheyt* een ken-teecken van de oprechticheyt ende waerheyt der Kercke.

II. Wat de *Alghemeenicheyt* aengaet, hebben wy oock de ronde bekenteniſſe van *Cabeljau*, datse een ken-teecken der waerachtighe Kercke is: Want soo spreeckt hy: *Wy bekennen dat den naem ende daet van Catholijck een ken-teecken van de waere Kercke is: maer indien yemant wilt seggen dat het draeghen van den blooten naem van Catholijck een seker merck-teecken is, die maeckt sijn selven belachelijck.*

T'selve bekennen sy van de Alghemeenicheyt.

Cabeljau Memory-boeck P 1. pag. 261.

Buyten twijffel den blooten naem en kan niet een sier baeten; als'er de daet selve niet by en is: maer de questie is welck dese *Daet* is? Dat is, seght *Cabeljau*, de rechtsinnighe Leere: waerom dat? Om dat men, seyt hy, met'er tijdt de woorden *Catholijck* ende *Orthodox*, dat is, *rechtsinnich*, voor t'selve ghebruyckt heeft.

Dat is waer: maer hier uyt en volght niet dat de *Daet* van den naem *Catholijck* niet anders en is als de rechtsinnighe Leere: want die de Grieckſche tale verstaen, weten wel dat dit woordeken Καθολικὸς, of *Catholijck*, in sijn eerste ende eyghen beteeckeninghe ghenomen, niet anders te segghen en is, als *Alghemeen* ofte het ghene dat *over al* is: Ergo soo moet dat woordeken *Catholijck* niet alleen verstaen worden van t'ghene *rechtsinnich* is, maer oock van t'ghene *over al*, ofte onder alle natien uytgebreyt is: vervolgens als *Cabeljau* ons toestemt dat de *rechtsinnicheyt* de daet van den naem *Catholijck* is, hy en kan, sonder ghewelt te doen aen de eyghen beteeckeninghe van desen naem, niet uytsluyten *de verbreydinghe onder alle natien*: Want dat men den naem *Catholijck* somwijlen heeft ghebruyckt voor *rechtsinnich*, hier door en is noyt uytgheslooten ghewest de *Alghemeenicheyt* selve, dat is, *de verbreydinghe der Kercke onder alle de natien*: Ter contrarien de voornaemste Out-vaders hebben uyt *dese verbre dinghe*, de rechtsinnicheyt ofte waerheyt der Kercke beslooten teghen de Ketters van hunne tijden.

Augustinus lib. de unit Eccl, cap. 14.

Alsoo besluyt onder andere den H. *Augustinus* teghen de *Donatisten*: *Daer wy*, seyt hy, *soo vele ghetuyghenissen hebben om te toonen dat de Kercke Christi door de heele werelt verbreydt wort, brenght hier eens teghen maer een ghetuyghenisse alleen t'welck vast gae en klaer zy, om ons te bewijsen dat de Kercke Christi alleen in Afriken ghebleven is.*

Augustinus in Psalm. 21.

Wederom: *De Donatisten*, seyt hy, *spotten met Christo in eene sacke die klaer is: Want daer hy de heele werelt besitten moest, daer laet men hem een kleyn deelken, ende in de plaetse van de heele werelt men toont hem Afriken alleen.*

Item lib. cont. Epist. fundam.

Wederom, hy verghelijckt de *Donatisten* by schavelinghen die blijven ligghen daerse komen te vallen: Maer de Kercke *Christi* verghelijckt hy by eenen wijngaert die over al sijne ranckeu uytstreckt.

Wat heeft *Augustinus* hier mede voorghehadt? niet anders, ghelijck het blijckt uyt sijne woorden, als te toonen dat sijne Kercke de waere ofte rechtsinnighe was, ende niet die van de *Donatisten*. Hoe bewijst hy dat? hy bewijst dat met dese slot-reden: Mijne Kercke is verbreydt over al, de uwe niet: Ergo mijne Kercke is de rechtsinnighe Kercke, ende de uwe niet: In dier voeghen is dese ofte die Kercke eyghentlijck Catholijck niet alleen om datse rechtsinnich is, maer naemelijck om datse door de heele werelt verbreydt is; want uyt die *verbreydinghe* besluyt *Augustinus* de *rechtsinnicheyt*, ende niet de verbreydinghe uyt de rechtsinnicheyt.

T'zy dan dat *Cabeljau* de eerste ende oorspronckelijcke beteeckeninghe van den naem *Catholijck*, t'zy dat hy de slot-redenen van *Augustinus* wilt aensien, hy sal, ten zy dat hy gantsch hartneckich wilt zijn, moeten bekennen, dat de *daet* van den naem *Catholijck* soo seer niet de rechtsinnicheyt is als wel de verbreydinghe over al: Ergo indien hy bekent dat men die Kercke voor de waere moet kennen die *Catholijck*, dat is, die *rechtsinnich* is, veel meer moet hy ons toestaen dat men die Kercke voor de waere moet kennen die *Catholijck*, dat is, die *door de heele werelt verbreyt is*, en dan daer uyt besluyten gelijck *Augustinus* doet datse rechtsinnich is: Ergo de *Alghemeenicheyt* van eenighe Kercke, dat is, *haerder verbreydinghe onder alle de natien*, is een merck teecken van haere oprechticheyt, ofte, daerom is de Leere oprecht, om datse Catholijck ofte alghemeen is: Ergo dese *alghemeenicheyt* is een merck-teecken van de oprechticheyt ende rechtsinnicheyt der Kercke. T'ghene de Sectarisen hier teghen opworpen sullen wy op een bequaemer plaets wederlegghen: T'is ons op dit pas ghenoech dat sy ons toestemmen dat die Kercke rechtsinnich is die Catholijck is.

Bekenteniss van de Sectarisen dat de Kercke altijt moet sichtbaer zijn.

III. Volght nu het derde merck-teecken, naemelijck *de altijt-duerende Sichtbaerheyt*: Wat segghen de Sectarisen hier van? Sy bekennen mede dat de waere Kercke altijt moet sichtbaer zijn, soo nochtans, datse naemelijck ten tijde van de vervolginghe verduystert wort.

Over dit leste en wil ick niet disputeren, t'is my ghenoech datse bekennen datse altijt moet sichtbaer zijn; want wy selve bekennen dat haeren luyster niet op alle tijden ghelijck is.

Kemnitius loco de Eccles. cap. 3. §. 1.

Ten eersten dan seght *Kemnitius*: *De Kercke is eene sichtbaere vergaederinghe van de ghene die het Evangelie Christi omhelsen, ende oprechtelijck de Sacramenten ghebruycken.*

Hummius lib. de Arbit

II. *Hummius*: *Godt*, seyt hy, *heeft de Kercke van alle tijden op eene verheven plaetse ghestelt in het ghesicht van alle de volcken en natien.*

Danæus lib. de visib. Eccles. pag. 1694.

III. *Danæus* spreeckt aldus: *De ghene die loochent dat de waerachtighe Kercke Gods van t'beginsel des werelts is sichtbaer gheweest, moet bekennen dat hy gantsch onwetende is in de Schrifture.*

IV. *Du*

IV. *Du Moulin: VVy ſegghen dat de waerachtighe ende rechtſinnighe Kercke altijt ſichtbaer is aen de ghene die der in zijn.* *Du Moulin. cont. Card Perron. liv. 1. chap. 2.*

V. *Iacobus* Coninck van *Enghelandt* ſeght: *VVy leeren dat de Kercke hier op de werelt altijt ſichtbaer gheweeſt is.* *Iacobus rex Angliæ lib. pro jure Regis pag. 464.*

VI. *VVitakerus: VVy ſegghen dat'er in de werelt altijt eene Kercke ſal zijn die ſichtbaer zy.* *Witakerus contr. 2. quæſt. 3. cap. 2.*

Daer naer bekent hy dat'er tuſſchen ons en de Sectariſen dies-aengaende gheen ander verſchil is, als dat wy leeren dat de Kercke altijt klaerlijck moet gheſien worden van alle menſchen, ende ſy, datſe ſomwijlen duyſterlijck en van weynighe gheſien wort.

Ick hebbe gheſeyt dat'er aen dit verſchil weynich gheleghen is, als ſy ons maer en bekennen, ghelijck ſy doen, dat de waere Kercke altijt moet ſichtbaer zijn op de eene ofte d'andere maniere: Want ſoo wanneer dat men ſoodanich een Kercke kan achterhalen die altijt ſichtbaer gheweeſt is, ſoo ſal men hier uyt, indien de bekenteniſſe van de Sectariſen waer is, moeten beſluyten, dat die Kercke de waerachtighe Kercke is, dienvolghens oock dat de *altijt-duerende Sichtbaerheyt* een ken-teecken der Kercke is.

IV. Aengaende de *Mirakelen*, de welcke wy voor het vierde ken-teecken der Kercke gheſtelt hebben, daer ſchijnen de Sectariſen wat meerder ſwaericheydt te hebben om die voor ſoo een merck-teecken t'herkennen. *Wat ſy ſeggen van de Mirakelen.*

Reden is, om dat het, ſegghen ſy, ſeer moeyelijck is voor den menſch de waere mirakelen van de ſchijnbaere te onderkennen.

Ghenomen t'waer ſoo (alhoewel ick daernaer contrarie bewijſen ſal) de vraeghe is alleen of de mirakelen gheen ken-teecken van de waere Kercke en ſouden zijn, voor de ghene die verſekeringhe hadden datſe waere ende Godlijcke mirakelen zijn?

Iſt ſacken datſe ſegghen dat jae, ſoo heb ick dat ick begheere: Indien ſe ſeggen dat neen, ſoo vraegh ick, waerom dat de mirakelen die men weet Godlijck te zijn, ſoo wel gheen ken-teecken en konnen weſen van de waerheyt der Kercke, als ſe gheweeſt zijn van de waerheyt der Leere, die *Moyſes*, *Chriſtus*, ende de Apoſtelen voorſtelden?

II. Als de Sectariſen ſegghen, ghelijck *Cabeljau* doet, datſe groote reden hebben om te ſegghen dat hunne Leere met alle de mirakelen is beveſticht, die oyt ghedaen ſijn gheweeſt van *Chriſtus* ende van ſijne Apoſtelen; is dit niet ſtillekens toeſtemmen, dat men uyt de mirakelen *Chriſti* ende ſijnder Apoſtelen de waerheyt hunder Leere kan kennen? *Cabeljau Memory boeck P. 1. pag 301.*

III. Wanneer ſy in hunnen Bijbel van *Dordrecht* deſe bemerckinghe ſtellen op het 16. *Capittel* van den H. *Marcus*, dat de mirakelen, naemelijck onder de ongeloovigen, ſoo lanck tot verbreydinghe ende beveſtinghe des Evangeliums nootſaekelijck waeren, tot dat het Evangelium ghenoechſaemlijck ſoude beveſticht zijn: Is dit niet opentlijck toeſtaen dat de mirakelen, ten minſten voor dien tijt, nootſaekelijcke merck-teeckenen waeren, door de welcke de ongheloovighen moeſten of koſten kennen de waerheyt der Kercke ende Leere?

IV. Als ſy ſegghen dat de mirakelen noodich zijn wanneer men een nieuw geloove invoert om t'ſelve te beveſtigen: Is dit wederom niet bekennen dat de mirakelen in ſekere occaſien ken-teeckenen zijn, of van de Kercke, of van de Leere, of van de ſendinghe der ghene die de mirakelen doet? Deſe bekenteniſſe is ons op dit pas meer als ghenoech om daer op te fonderen onſe argumenten van de volghende *Deelen* ende *Capittelen*.

V. Wat

Wat sy seggen aengaende de Heylicheyt der Kercke.

V. Wat het vijfde merck-teecken aengaet, te weten de *Heylicheyt* van de Kercke, raeckt eerst directelijck de middelen die de Kercke heeft om de menschen heylich en salich te maken, maer indirectelijck raeckt se de menschen die met'er daet door die middelen heylich ende salich gheworden zijn: Nu is de vraeghe of soodanighe middelen gheen oprechte kenteeckenen en zijn van de heylicheyt ende waerheyt der Kercke, wanneer de Sectarisen selve bekennen dat'er in dese ofte die Kercke vele menschen sijn heylich en salich gheworden? maer in *t'seste Deel* sullen wy toonen dat de Sectarisen dit van eenighe Kercke bekennen: Ergo sy moeten oock toestemmen dat men daer aen de Heylicheyt, vervolghens oock de waerheyt van die Kercke kan sien ende kennen, oversulcx dat de *Heylicheyt*, in dien sin ghenomen ghelijck wy gheseyt hebben, een oprecht kenteecken is van de Kercke.

Dit soo wesende, te weten, dat men volghens de Reden ende volgens de bekenteniſſe van de Sectarisen, aen de *Outheyt*, *Alghemeenicheyt*, *altijt-duerende Sichtbaerhe dt*, *Mirakelen*, ende de *Heylicheydt* kan achterhaelen en mercken welcke de waerachtighe Kercke is, volght dat die Kercke (in de welcke wy soodanige teeckenen vinden, die ons haere oprechticheyt ende waerheyt uytwijsen) soo veel verdient, dat wy haer, ten minsten met een menschelijcke gheloove, ghelooven in het ghene dat sy ons voorstelt: Want daer, door soodanighe teeckenen (die de Reden uytwijst, ende de Sectarisen soo veel als tot onsen propooste ghenoech is, ons toestaen) de waerheyt van de Kercke bevestight wort, wat reden kand'er zijn waerom dat men haer, ten minsten menschelijcker wijse, in alles niet en sou moghen ofte moeten ghelooven?

Ghenomen dan wy hadden soo eene Kercke ghevonden die alle dese ken teeckenen hadde, ende sy stack ons de Schrifture in de handt, seghende, dat is het Woort Gods, waerom en souden wy dit voor sulcx niet moghen aenveerden op de *verseker inghe* ofte *waerschijnlijckheyt* die wy uyt de merck-teeckenen hebben datse de waerachtighe Kercke is, ende ten minsten een menschelijcke gheloove verdient?

Maer yemant sal vraeghen of wy die voorseyde ken-teeckenen, de welcke wy te voren uyt de Reden ende om de bekenteniſſe van de Sectarisen gelooſden, niet konnen bevestighen met het Woort Gods, op dat het een Godlijck gheloove sou worden het ghene te voren maer menschelijck was? Ick sal in t'volghende Capittel toonen dat jae.

III. CAPITTEL.

Of de voorseyde teeckenen konnen bewesen worden uyt de Schrifture.

Eerst van de

OVTHEYT.

ALhoewel het niet van noode en is een seker orden te houden in t'optellen van dese teeckenen, want ghelijck het ghebeuren kan dat yemant eerst door de *mirakelen*, een ander eerst door de *outheyt*, ende soo voorts, komme tot de kenniſſe van de waerheyt der Kercke, alsoo en is'er niet aengheleghen welck teecken voor, welck nae ghestelt worde, nochtans

nochtans om de ſelve orden te houden met de welcke ick begoſt hebbe, ſal hier wederom de *Outheyt* voor uytſtellen, ende de ſelve *met goede redenen ende gronden, ghetrocken uyt de Schriftuere*, bewijſen.

Merckt dat ick ſegghe: *met goede redenen ende gronden uyt de Schriftuere*: want dit ſijn de eyghen woorden van de Sectariſen ſelf in haere *bemerckinghe* op *Actor.* 18. om te toonen dat dit goede ende beſtandighe bewijſen zijn uyt de Schriftuere, de welcke daer uyt ghetrocken worden door wettighe conſequentien ende ghevolghen.

Om dan op deſe wijſe uyt de Schriftuer te betoonen, dat de *Outheyt*, in dien ſin ghelijck wy hier voren gheſtelt hebben, een goet ende ſeker ken-teecken der Kercke is, neme ick tot mijn fondament deſe woorden van den H. *Paulus* die hy ſchrijft aen die van *Epheſien*: *Ghylieden zijt borgers der Heylighen ende Huys-ghenooten Gods, ghebouwt op het fondament der Apoſtelen ende Propheten, waer van Ieſus Chriſtus is den uyterſten hoeck-ſteen, op welcken het heel ghebouw opwaſt.* *Epheſ. cap. 2. v. 20.*

Op deſe woorden ſtelle ick deſe queſtie voor: Ghenomen daer waer nu eenighe Kerck in de werelt, de welcke, ſonder de leeringhen *Chriſti* ende ſijnder Apoſtelen aen te raeken, koſt bewijſen dat ſe van *Chriſto* ingheſtelt ende van de Apoſtelen gheplant is, ſoude men van die Kercke niet moeten ſegghen dat haere eerſte fondamenten *Chriſtus* ende d'Apoſtelen zijn? Wort beweſen uyt de Schriftuere dat de Outheyt een ken-teecken der Kerck is.

Seght ghy dat jae? ſoo beſtaet dan dit argument: Die Kercke de welcke voor haere eerſte fondamenten *Chriſtus* ende d'Apoſtelen heeft, is de waerachtighe Kercke (ghelijck dit blijckt uyt de woorden van *Paulus*) Ergo indiend'er eenighe Kercke in de werelt is die bewijſen kan datſe *Chriſtus* ende d'Apoſtelen voor haere eerſte fondamenten heeft, dat is, dat ſy van *Chriſto* ingheſtelt is ende gheplant van d'Apoſtelen, die moet ghehouden worden voor de waerachtighe Kercke:

Maer te toonen dat haere eerſte fondamenten *Chriſtus* ende d'Apoſtelen zijn, en is niet anders als haere *Outheyt* betoonen: Ergo uyt de *Outheyt* kan blijcken de waerheyt der Kercke.

Ghy ſult my ſegghen: Gheene Kercke en is machtich te toonen datſe van *Chriſto* ingheſtelt is ende gheplant van de Apoſtelen, ten zy dat ſe bewijſe datſe de ſelve Leere heeft met *Chriſto* ende d'Apoſtelen, alſoo en is de *Outheyt* in haer ſelven gheen teecken, maer de *Leere.*

Ick toone dat dit wel beweſen kan worden ſonder de Leere te raeken. Daer kan eenighe Kercke zijn, de welcke van eeuwe tot eeuwe bewijſe dat'er, op den tijt van ſeſthien hondert jaeren, altijt van haere lidtmaeten in de werelt gheweeſt zijn, in der voeghen dat ſe komme tot de Apoſtelen, en vervolghens tot *Chriſtum* ſonder nochtans te diſputeren of dat gheloof, t'welck die lidtmaeten beleden, valſch ofte waerachtich was: ſoude ſoo eene Kercke niet bewijſen datſe afkomt van *Chriſtus* ende d'Apoſtelen ſonder eenich bewijs uyt de Leere te nemen? Wat is hier meer onmoghelijck als dat eenen Edelman ſijne afkomſte betoone van ſoo ofte ſoo eenen Prince door het optellen van ſijne Voor-ouders, ſonder nochtans eenich bewijs by te brenghen van de Wetten oft Ordonnantien die ſoo eenen Prince, van den welcken hy afkomt, ghemaeckt heeft? Wat is hier meer onmoghelijck als dat den H. *Matthæus* ghetoont heeft dat *Chriſtus* wettelijck afquam van *David*, tellende alle de ghenſlachten van *David* tot *Chriſtum* toe? ende den H. *Lucas* ter contrarien opklimmende, *Chriſti* afkomſte toont tot *Abraham*, *Adam*, jae tot Godt ſelve? *Matth. cap. 1. v. 1.* *Luca cap. 3. v. 1.*

Iſt ſaeken dan dat het ſoo moghelijck is dat eenighe Kercke haere afkomſte, door het optellen van haere lidtmaten, kan toonen van *Chriſtus*

ſonder ſijne Leere te raeken, ghelijck het moghelijck is aen een Edelman ſijne afkomſte te toonen van ſoo eenen Prince ſonder eenich bewijs by te brengen van ſijne wetten, ende aen de HH. *Matthæus* en *Lucas*, de afkomſte *Chriſti*: Soo is nu wederom de vrage of ſoo eene Kercke niet en ſoude bewijſen dat haere eerſte fondamenten *Chriſtus* ende d'Apoſtelen zijn? vervolgens niet en ſoude bewijſen uyt de *Outheyt* datſe de waerachtige Kerck is?

Indien ghy ſeght dat even wel hier uyt niet en ſou volghen datſe in der daet de waerachtighe Kerck is;

Eene Kercke van Chriſto ſelf ingheſtelt en kan noyt van de waerheyt vervallen.

Ick toone dat jae: *Chriſtus* en koſt gheen andere Kercke inſtellen, noch d'Apoſtelen gheene andere planten als de waerachtighe Kercke: Ergo die Kercke, de welcke ſoude bewijſen door het optellen van haere lidtmaeten, die gheduerende den tijdt van ſeſthien hondert jaeren altijt gheweeſt zijn, datſe van *Chriſto* begoſt ende van de Apoſtelen voort-gheplant is, ſoude uyt haere *Outheyt* bewijſen datſe de waerachtighe Kerck is.

Seght ghy dat dit evenwel niet en volght? Gheeft my de Reden waerom.

Ghy ſult my ſegghen: Om dat eene Kercke wel van *Chriſto* kan ingheſtelt, ende van d'Apoſtelen voort gheplant zijn, de welcke daernaer van de waerheyt vervalle; in der voeghen datſe van de Kercke *Chriſti* worde eene Synagoge der valſcheyt: t'en volght dan niet: Deſe ofte die Kercke is van *Chriſto* ingheſtelt ende van ſijne Apoſtelen voortgheplant: Ergo die Kercke is nu ter tijt noch de waerachtighe Kercke.

Ick toone uyt de Schriftuere dat dit nootſakelijck volghen moet. I. Eene Kercke die van Godt ſelve door ſijnen gheeſt ghedueriche gheleert wort, die en kan uyt de waerheyt niet vallen.

Maer eene Kercke die van *Chriſto* ſelf ingheſtelt is wort van Godt ſelve door ſijnen Gheeſt ghedueriche gheleert, ghelijck den H. Propheet *Iſaias* voorſeyt heeft: *Alle uwe kinderen ſullen van den Heere gheleert worden:*

Ergo eene Kercke die van *Chriſto* ſelf ingheſtelt is en kan uyt de waerheyt niet vallen.

Ick beveſtighe dit argument met d'eyghen leeringhe van de Sectariſen.

Sy ſegghen dat het onmoghelijck is dat de waere gheloovighen dwaelen, om datſe altemael *van den Heere gheleert worden* ende beſtiert van den H. Gheeſt:

Maer de waere gheloovighen en konnen gheene andere zijn, als die van *Chriſto* ſelf ingheſtelt zijn:

Ergo die van *Chriſto* ingheſtelt zijn en konnen niet dwalen.

Ick bekenne dat deſe haere leeringhe niet en beſtaet, naemelijck dat alle gheloovighen *in het beſonder* uyt de waerheyt niet vallen en konnen, daerom nochtans en laet mijn argument niet te beſtaen: want t'is *argumentum ad hominem*, ghelijck men ſpreeckt in de ſcholen, hier in beſtaende:

De Sectariſen ſelf bekennen en leeren dat het een ſtuck des gheloofs is, dat alle de ghene die eens waere gheloovighen zijn, het gheloof ofte waerheyt noyt en konnen verlieſen:

Maer die van *Chriſto* ſelve ingheſtelt worden ſijn nootſakelijck waere gheloovighen:

Ergo t'is een ſtuck des gheloofs dat die van *Chriſto* ſelf ingheſtelt zijn noyt het gheloof ofte de waerheyt en konnen verlieſen.

Voorders dan, t'is een ſtuck des gheloofs dat die Kercke, de welcke nu

ter

ter tijt kan bewijſen datſe van *Chriſto* ingheſtelt, overſulcx eens oprecht gheloovich gheweeſt is, noyt van dat gheloove ofte van de waerheyt vervallen is.

Dit toone ick noch voorder. 2. Eene Kercke van de welcke den gheeſt der waerheyt noyt gheſcheyden en wort, maer van hem in alle waerheyt gheleyt wort, en kan van de waerheyt noyt afvallen:

Maer van eene Kercke de welcke *Chriſtus* ſelf ingheſtelt heeft, *en kan noyt den gheeſt der waerheyt gheſcheyden worden*, ghelijck *Chriſtus* dit volghens de verklaeringhe van den *Dordrechtſchen* Bijbel by den H. *Ioannes* belooft, ende die Kercke wort van den voorſeyden gheeſt *in alle waerheyt gheleydt*, ghelijck *Chriſtus* dit oock by den ſelven Evangeliſt uytdruckelijck ſeght: *Ioan cap 14. v. 16.* *Ioan. cap. 16. v. 12.*

Ergo eene Kercke die van *Chriſto* ingheſtelt is, en kan van de waerheyt noyt afvallen.

Hier tegen en weten de Sectariſen niet anders te ſeggen, als dat deſe belofte beſonderlijck wiert gedaen aen de Apoſtelen, nochtans en loochenen niet ofte het kan oock gepaſt worden op andere: jae den *Dordrechtſchen* Bijbel in ſijne bemerckinghe op *Ioan.* 14. *v.* 16. ſeght dat dien *gheeſt der waerheyt*, van den welcken *Chriſtus* hier ſpreeckt, *de ſalichmakende Leere openbaert, leert, ende verſeghelt in de herten der uytverkorene*: maer dit en kan, ſegghen andere, in ſulck eenen graet niet paſſen op de gheloovighen, ghelijck het paſt op de Apoſtelen.

Ick antwoorde dat daer niet een ſier aengheleghen en is, of het in den ſelven graet paſt of nier: Want de Sectariſen moeten evenwel my bekennen dat de waere gheloovighen van den gheeſt der waerheyt ſoo in alle waerheyt gheleydt worden, dat het onmoghelijck is die waerheyt ofte gheloof te verlieſen.

Hier uyt dan ontſtaet wederom dit argument: De Sectariſen ſelve bekennen dat de waere gheloovighen van den gheeſt der waerheyt ſoo in alle waerheyt gheleyt worden, jae dat de ſalichmakende Leere van dien gheeſt ſoo in hunne herten gheopenbaert, gheleert, ende verſegelt wort, dat hy noyt van hun gheſcheyden kan worden, vervolghens zy van die ſalichmaekende Leere ende waerheyt niet en konnen vervallen.

Maer die Kercke de welcke van *Chriſto* ſelf ingheſtelt wort moet noodſackelijck eene vergaderinghe zijn van waere gheloovighen:

Ergo *ad hominem*: Eene Kercke ofte vergaederinghe die van *Chriſto* ingheſtelt wort, wort ſoo van den gheeſt der waerheyt in alle waerheyt gheleydt, ende de ſalichmaekende Leere wort haer van dien gheeſt ſoo gheopenbaert, gheleert ende verſeghelt, dat hy noyt van haer gheſcheyden kan worden; dienvolghens datſe van die ſalichmaekende Leere ende waerheyt niet vervallen en kan.

Volght dan wederom, dat eene Kercke de welcke nu ter tijt kan betoonen datſe van *Chriſto* ingheſtelt is, noyt van die ſalichmaekende Leere nochte waerheyt vervallen is.

III. Eene Kercke die noyt en kan overweldicht worden van de poorten der hellen, dat is, van den duyvel door leugentale, noch van ſijne inſtrumenten door Ketteryen, en kan noyt van de waerheyt vervallen:

Maer eene Kercke die van *Chriſto* ingeſtelt is, en kan noyt van *de poorten der hellen*, ghelijck *Chriſtus* ſeght, dat is, van den *duyvel* door leugentael, noch van *ſijne inſtrumenten* door ketteryen (ghelijck de Sectariſen ſelf dit in den Bijbel van *Dordrecht* verklaeren) *overweldicht worden*: Ergo eene Kercke die van *Chriſto* ſelf ingheſtelt is, en kan noyt van de waerheyt vervallen. *Matth. cap. 16. v. 18.*

Nu vraegh ick ten leſten, by exempel, van de *Calviniſten*: Kan uwe Kercke wel gantſchelijck van de waerheyt afvallen of niet? ſegghen ſy jae? ſoo vraegh ick dan: wat verſekeringhe kan yemant van ſijne ſalicheyt hebben in ſoo eene Kercke van de welcke men alle ooghenblicken met reden kan twijffelen of ſe met'er daet niet gantſch vervallen en is, aenghesien datſe gantſch kan vervallen?

Segghen ſy dat dit niet gheſchieden en kan? waerom niet? ſy en konnen my gheen ander bewijs hier van gheven als uyt ſulcke Schriftuerplaetſen daer *Chriſtus* dit belooft aen ſijne Kercke, ſoo moeten ſy dan dit beſluyt maeken: Onſe Kercke is de Kercke *Chriſti*, ergo onſe Kercke en kan niet gantſchelijck van de waerheyt vervallen.

Hier op ſtelle ick mijn leſt argument vaſt: Eene Kercke die van *Chriſto* ſelf ingheſtelt, is de Kercke *Chriſti*; t'en kan anders niet zijn:

Maer de Sectariſen bekennen dat daerom haere Kercke uyt de waerheyt niet gantſchelijck vallen en kan om datſe de Kercke *Chriſti* is:

Ergo eene Kercke die nu ter tijt kan betoonen datſe van *Chriſto* ingeſtelt is, en kan niet gantſchelijck van de waerheyt vervallen.

Nu maeck ick het beſluyt van dit heel Capittel op deſe wijſe: Een teecken dat eenighe Kercke nu ter tijt van de waerheyt niet vervallen en is, ofte datſe de waerachtighe Kercke *Chriſti* is, is datſe van *Chriſto* ſelf ingheſtelt zy, ende gheplant van ſijne Apoſtelen:

Maer eene Kercke die haer nu ter tijt ſoude beroepen op de inſtellinge *Chriſti*, en ſoude haer nerghens anders op beroepen als op de *Outheyt*.

Soo is dan de *Outheydt* een ken-teecken van de oprechticheydt ende waerheyt der Kercke: want t'is een ſeker teecken datſe noyt afghevallen is van de waerheyt, om datſe voor haere eerſte fondamenten heeft *Chriſtum* ende d'Apoſtelen.

IV. CAPITTEL.

Bewijs uyt de Schriftuer dat d'ALGHEMEENICHEYT *een ken-teecken is van de waerachtighe Kercke.*

VOor al moet hier bemerckt worden dat deſe *Alghemeenicheyt* niet nootſaekelijck en moet beſtaen precies in de menichte ofte ghetal van de gheloovighen, maer in de *verbreydinghe* onder alle ſoorten, ofte onder het meeſte deel van de volcken des werelts.

Dit wort eerſt beweſen uyt de Propheten.

Dat de waere Kercke *Chriſti* ſoodanich moet weſen blijckt uyt de klaere voorſegginghen van de Propheten.

Pſalmo 2. v. 8.

1. Van *David*, als hy ſeght: *Ick ſal u de Heydenen gheven tot uw' erfdeel, ende de eynden der aerde tot uwe beſittinghe.*

Dat *David* hier ſpreeckt van de toekomende Kercke *Chriſti*, en konnen de Sectariſen ſelve niet loochenen: want het opſchrift dat ſy op deſen Pſalm gheſtelt hebben, luyt aldus: *Prophetie van t'Coninckrijck des Meſſie onſes Heeren Ieſu Chriſti.*

Cabeljau Memory-boeck P. 1. pag. 218.

Petrus Cabeljau bekent oock dat deſe Schriftuer-plaetſe dienen kan om te toonen dat de Kercke des nieuwen Teſtaments, vergheleken by de Synagoge der *Ioden*, die maer een volck ende landt begreep, *haer uytbreyt tot alle volcken en landen ſonder onderſcheyt.* Maer dit is Catholijck of *Alghe-*

meen

meen zijn: Ergo *David* ſeght dat de Kercke des nieuwen Teſtaments moet Alghemeen zijn.

II. Seght *David*: *Hy ſal heerſchappen van d'eene zee tot de andere, jae alle Coninghen ſullen neder-buyghen voor hem, ende alle Heydenen ſullen hem dienen.* *Pſalmo 71. v. 8. 11.*

De Sectariſen bekennen hier mede in t'opſchrift van deſen *Pſalm*, dat *David* ſpreeckt van de verbreydinghe des Coninckx-rijcks *Chriſti*: Ende in de bemerckinghe op deſe woorden, *Alle Coninghen* &c. ſegghen ſy: *Dit ſiet alleen op den Meſſias.*

III. Seght den Propheet *Iſaias*: *T'ſal gheſchieden in het laetſte der daghen dat den bergh van t'huys des Heeren ſal vaſt gheſtelt worden op den top der gheberchten, en dat tot den ſelven ſullen toevloeyen alle de Heydenen, ende vele volcken ſullen henen gaen, en ſegghen: Komt, laet ons gaen tot den bergh des Heeren.* *Iſaiæ cap. 2. v. 2. 3.*

Door deſen *bergh des Heeren* verſtaen de Sectariſen in hunnen Bijbel van *Dordrecht* de Chriſtelijcke ghemeente ofte Kercke, de welcke ſegghen ſy, vermenighvuldicht ſal worden *door den toeloop der Heydenen, als t'Evangelie door de gantſche werelt ghepredickt ſal worden. Num.* 1. 2.

Alwaer ſy oock wel bemercken *Num.* 6. dat den Propheet, ſegghende dat *Alle de Heydenen* ſullen tot de Kercke toeloopen, niet en verſtaet alle de Heydenen van perſoon tot perſoon, *maer eenighe uyt alle Heydenſche natien*, om te toonen dat de *Alghemeenicheyt* van de Kercke juyſt in de menichte niet en beſtaet, ghelijck wy gheſeyt hebben, maer naemelijck in de verbreydinghe onder alle ſoorten van natien.

IV. Seght den Propheet *Malachias*: *Van den opganck der ſonnen tot haeren onderganck ſal mijnen naem groot zijn onder de Heydenen, ende op alle plaetſen ſal aen mijnen naeme toeghebracht worden reuck- ende ſpijs-offerande: want mijnen naem ſal groot zijn onder de Heydenen.* *Malachiæ cap. 1. v. 11.*

Hier bekent wederom den *Dordrechtſchen* Bijbel in t'opſchrift van dit Capittel dat *Malachias* hier *propheteert van den oprechten Gods-dienſt welcken hem de gheloovighen onder alle volckeren in het nieuw Teſtament ſouden bewijſen.* Ende in de bemerckinghen op deſe plaetſe ſeght den voorſeyden Bijbel, dat den naeme des Heeren groot moeſt zijn *niet alleen in t'Ioodſche lant, maer oock door de gantſche werelt, t'welck ten tijde Chriſti, ende voorts daernaer is volbracht.*

Deſe prophetien, ſamen met de uytleggingen vande Sectariſen ſelf, ſijn ſoo klaer als het licht vande ſonne, te weten, dat de Kercke *Chriſti* aen alle ſoorten van natien moet *Alghemeen*, ofte door de gantſche werelt verbreyt zijn. De Schriftuer-plaetſen van het nieuw Teſtament ſijn even klaer.

I. Men kan niet klaerder ſpreken als *Chriſtus* doet by den H. *Matthæus* en *Marcus*, als hy ſijne diſcipelen laſt gaf om het Evangelie te predicken. By den eerſten, ſeyt hy: *Gaet henen onderwijſt alle de volckeren*: By den tweeden, ſeyt hy: *Gaet henen door de heele werelt, predickt het Evangelie aen alle creatueren.* Bewijs uyt de Schriftuer-plaetſen van t'nieuw Teſtament dat de Kercke Chriſti moet Catholijck oft algemeen zijn. *Matth. cap. 28. v. 19. Marci cap. 16. v 15.*

Alwaer den *Dordrechtſchen* Bijbel bekent, dat het Evangelie verkondicht moeſt worden, *niet alleen aen de Ioden, maer oock aen de Heydenen, dat is, aen alderley ſoorten van volckeren.*

Hier uyt blijckt klaer dat het den wille *Chriſti* gheweeſt is dat ſijne Kercke Catholijck ofte Alghemeen ſoude zijn aen d'heele werelt.

II. Dat dit oock met'er daet onder meeſt alle de natien, de welcke op die tijden bekent waeren, gheſchiet is, ſeght den H. *Paulus*; opnemende deſe woorden van *David*: *Haer gheluyt is over de heele aerde uytghegaen, ende haere woorden tot de eynden des werelts*: te weten, ſeght den Bijbel van *Dordrecht*: *Door de Apoſtelen ende Evangeliſten, onder alle de volcken des werelts, oock onder de Heydenen, volghens het bevel Chriſti.* *Roman. cap. 10. v. 18.*

Voeght hier ten leſten noch by, dat wy, volghens de twaelf Artijckelen des Gheloofs moeten ghelooven dat de Kercke *Catholijck* ofte *Alghemeen* is.

Wort beſloten dat d'Alghemeenicheyt een oprecht ken-teecken is.

Ick macke nu mijne ſlot-reden: De Schriftuer-plaetſen van het oude ende nieuw Teſtament ſijn klaer dat de Kercke *Chriſti* aen de heele werelt moet *Alghemeen* zijn: Ergo daer men deſe *Alghemeenicheyt* ſiet, moet men beſluyten dat daer de Kercke *Chriſti* is.

Maer daer en is niet lichter als deſe *Alghemeenicheyt* te ſien ofte te weten: Ergo, dewijle de ken-teeckenen van de Kercke ſoo klaer moeten zijn dat men ſe oock kan ſien voor de ooghen (ghelijck wy *boven* de Sectariſen hebben hooren bekennen) ſoo is de *Algemeenicheyt* van eenighe Kercke een oprecht ende goet ken-teecken datſe de waerachtighe Kercke is.

Opworpingen van Partye worden wederleydt.

Deſe conſequentie ofte ghevolgh wort niet te min gheloochent van de Sectariſen.

I. Segghen ſy: Deſe *Alghemeenicheyt* en kan niet gheſien worden, want wy ſouden oock de Heylighen in den hemel, die een deel van de Kercke zijn, moeten ſien, ende hier op der aerden ſoude ons gheſicht moeten ſtrecken tot op alle plaetſen, ende ſoo wel het toekomende als het tegenwoordighe ſien: Ergo de *Alghemeenicheyt* en kan gheen ken-teecken zijn van de Kercke.

Ick antwoorde: Dit is een ſeer ſober en ſlecht argument. Want het teecken dat de Sectariſen ſtellen om de waerheyt der Kercke te kennen is de *Leere*, de welcke moet ghehaelt worden uyt het Woort Gods: Kan men de Leere wel ſien, ofte kan men met de ooghen wel ſien dat den Bijbel t'Woort Gods is? t'is ſeker dat neen.

Overſulcx als wy, ende oock de Sectariſen ſegghen, dat de ken-teeckenen der Kercke ſoo klaer moeten zijn dat men ſe ſchier kan ſien voor de ooghen; dat woordeken *ſien*, en wort niet altijt ghenomen op het nauwſte, maer ſomwijlen voor, *ſien met de ooghen*, ſomwijlen voor, *ſekerlijck weten*.

T'en is dan niet van noode dat ick den heelen hemel ende de heele aerde met mijne ooghen doorloope om *d'Alghemeenicheyt* van de Kercke te ſien, t is ghenoech dat ick een deel daer van ſie in mijne ſtadt ofte landt, ende dat ick ſoo ſekerlijck wete datſe oock door alle de andere gheweſten des werelts verbreyt is, dat ick voor eenen ſot ghehouden ſou worden indien ick het loochende, min noch meer dan of ick loochende dat'er een *Roomen*, *VVeenen*, of *Parijs* waer in de werelt: want alhoewel ick deſe ſteden met mijne ooghen noyt en hebbe gheſien, nochtans ben ſoo verſekert datſe ſijn in de werelt, om dat alle menſchen dit ſegghen ende alle boecken daer van weten te ſpreken, dat ick ſoude uytghelachen worden voor eenen die berooft is van ſinnen, indien ick ſeyde dat'er gheen *Roomen*, *VVeenen*, of *Parijs* in de werelt en is: maer niet min verſekert en kan ick zijn van de uytbreydinghe der Kercke door d'heele werelt, alhoewel ick de ſelve niet heel en gantſch ſie voor de ooghen: Ergo die *Alghemeenicheyt* kan my een ſeker ende klaer ken-teecken zijn van de Kercke, alhoewel ick ſe niet heel en gantſch en ſie voor de ooghen.

Ick beveſtighe dit met verſcheyden andere exempelen. I. Daer is yemant die t'ſop van den toren van *Antwerpen* ſiet uytſteken van verre, hy ſeght, ick ſie den toren van *Antwerpen*: T'is ſeer wel gheſeyt, alhoewel hy maer het minſte deelken daer van en ſiet; want hy is wel verſekert dat de andere deelen daer zijn.

II. Die eenen levenden menſch ſiet, ende ſeght, ick ſie eenen menſch, ſeght oock ſeer wel, want alhoewel hy het voornaemſte deel van den menſch

mensch niet en siet, te weten, de ziele, hy is nochtans wel versekert dats'er is.

Van ghelijcken die een deel van de Kercke siet in sijn landt ofte stadt, ende sekerlijck weet dat de selve Kercke door de heele werelt verbreyt is, die mach vrylijck segghen dat hy de heele Kercke siet uytghebreydt door de werelt, vervolghens dat se *alghemeen* is: soo blijft dan vast dit volghende argument:

Ick weet sekerlijck (want alle menschen segghen t', ende alle historien weten der van te spreken) dat dese ofte die Kercke, de welcke ick voor mijne ooghen sie in mijn stadt ofte landt, aen de heele werelt ghemeen is: Ende de Schriftuere seght klaer dat de Kercke *Christi* moet aen de heele werelt ghemeen zijn: Ergo uyt die *Alghemeenicheyt* kan ick sekerlijck kennen dat dese ofte die Kercke de Kercke *Christi* is: Voorders dan is de *Alghemeenicheyt* een seker ken-teecken van de waerachtighe Kercke.

II. Segghen de Sectarisen hier teghen; De *Mahometanen* hebben eertijts een groot deel van de werelt beslaghen: Ende nu zijn se teghenwoordelijck in verscheyden groote landen van *Europa*. Daerenboven de ketterye van *d'Arianen* heeft haer in oude tijden soo verre verbreydt dat den H. *Hieronymus* seght: *Dat de gheheele werelt versuchtede, siende datse Ariaensch was gheworden.* Ten lesten: De Secte van de *VValdensen*, seght *Rainerius*, *was seer ghemeen, want daer en was nauwlijcx een landt daer se niet in en kroop*: en dese *VValdensen* houden de *Papisten* voor Ketters: Ergo sy moeten bekennen dat de *Alghemeenicheyt* gheen ken-teecken en kan zijn van de waerachtighe Kercke.

Hieronymus contra Luciferian.

Rainerius de Haret. cap. 4.

Ick antwoorde. I. Dat niet eenen Sectaris machtich en is te bewijsen dat de Secte van de *Mahometanen* oyt alghemeen is gheweest aen *alle volcken of natien* (ghelijck de Schriftuere spreeckt van de *Alghemeenicheyt* der Kercke) ofte datse soodanich teghenwoordelijck is: want noyt en hebben sy eenen voet ghehadt noch in *Duytslandt*, noch in *Denemercken* noch in *Sweden*, noch in *Enghelant*, noch in *Nederlant*: Ende alhoewel de *Sarazijnen* misschien in *Vranckrijck*, *Italien*, ende *Bourgoegnien* gheweest zijn, dit was alleen om oorloghe te voeren, ende niet om haere Secte te verbreyden, ghelijckse dat noyt in die ghewesten ghedaen hebben: Ergo de Secte van de *Mahometanen* en is noyt op die manier *Alghemeen* gheweest ghelijck de Schriftuere seght dat de Kercke *Christi* moet wesen.

Ick antwoorde. II. Wat de *Arianen* aengaet: T'is waer, hier van seght den H. *Hieronymus*, *dat de werelt verwondert was siende dat s' Ariaensch was geworden*: Maer *Hieronymus* spreeckt hier alleen van t'Concilie van *Arimini*, daer de voornaemste Bisschoppen des werelts te samen waeren, de welcke door bedroch onderteekent hadden een seker voorschrift vande *Arianen* t'welck eenen dobbelen sin hadde: hier over stont de heele werelt verwondert: maer het bedroch korts daer naer ontdeckt zijnde, hebben sich alle de voorseyde Bisschoppen hier teghen ghestelt.

Ten anderen, t'en ginck met *d'Arianen* soo breedt niet ghelijck sich de Sectarisen inbeelden. Ick neme tot getuyge den H. *Basilius*, die hier van aldus spreeckt: *Bemerckt, ende siet hoe weynich datse zijn die met de sieckte van Arius besmet zijn, ende hoe dat de Kercke, de welcke de ghesonde ende waere Leere behout, het Evangelie ontfanghen heeft van t'een eynde des werelts tot t'ander.*

Basilius Epistola 72.

Ick neme oock tot ghetuyghe den H. *Athanasius*: *Het waere gheloof*, seyt hy, *hebben aenveerdt de Kercke van Spaegnien, Vranckrijck, Enghelandt, Italien, ende het heel Oosten, weynighe uytghenomen die de kettery van Arius voorstaen, maer dit en kan gheen achterdeel doen aen d heele werelt.*

Athanasius Epist. Synodica ad Iovinian. Imperat.

Doch niet teghenstaende dese ooghlijcke ghetuyghen, laet ons nemen dat

dat de *Arianen* haer wijt uytghebreydt hebben: wie sal ons konnen bewijsen datse haere Secte verbreydt hebben *onder alle soorten van Heydenen*? niemant: Wel aen dan, de Sectarisen bekennen in haeren Bijbel van *Dordrecht* dat de Schriftuere seght dat de waerachtighe Kercke moest verbreyt worden *onder alle soorten van Heydenen*: Ergo de *Arianen* en hebben die *Algemeenheyt* niet gehadt, de welcke de Schriftuere in de waerachtighe Kercke vereyscht.

Ick antwoorde. III. Raekende de *VValdensen*: T'is seker dat *Rainerius*, seghende dat dese Secte seer ghemeen was, maer en spreeckt van eenighe landen van *Europa*, naemelijck *Vranckrijck*, *Duytslant*, een kleyn deel van *Italien*, en misschien oock van *Nederlant*: maer datse oyt haere Secte onder alle de volcken des werelts, ende naemelijck *onder alle soorten van Heydenen* souden verbreydt hebben, dat en heeft noyt yemant in de werelt gheseyt ofte ghesien, oversulex en hebben dese Ketters mede die *Alghemeenheyt* niet ghehadt die van de Schriftuere in de waerachtighe Kercke vereyscht wort.

Ergo dan, niet teghenstaende dese opworpinghe van de Sectarisen, die *Alghemeenicheyt*, de welcke van de Schriftuere vereyscht wort, blijft een seker ende klaer teecken van de waerachtighe Kercke.

V. CAPITTEL.

VVort beweesen dat de ALTYT-DVERENDE SICHTBAERHEYT *een ken-teecken der waerachtighe Kerck is.*

Het verschil dat dies aengaende is tusschen ons en de Sectarisen.

HEt verschil dies-aengaende dat'er is tusschen ons en de Sectarisen, ghelijck wy boven met een woort aengeraeckt hebben, bestaet naemelijck hier in; of de Kercke *Christi* ten alle tijden soo sichtbaer moet zijn datse van alle menschen ghesien ende ghevonden kan worden?

Leeringhe van de Sectarisen.

Cabeljau memory-boeck part. 1. pag. 275.

De Sectarisen segghen dat de Kercke altijt sichtbaer is in haer selven, maer datse niet altijt sichtbaer moet zijn voor de menschen: Hoort hier van spreken *Petrus Cabeljau:* Als men, seyt hy, spreeckt van particuliere Kercken hier op der aerden; wy segghen datse sienlijck zijn ten opsichte van haere uyterlijcke ghedaente, maer niet ten opsichte van haer inwendich Wesen: Want de persoonen uyt de welcke yeder Kercke bestaet, sijn sichtbaere menschen, ende haere professie ende uyterlijcken Godsdienst is mede sichtbaer, maer haer inwendich gheloof ende goede ghesteltenisse des ghemoets kan alleen van den Heere ghesien worden.

Sy sijn dan altijt sienlijck in haer selven; maer niet altijt voor dese ofte die menschen die op de selve plaets woonen, ende op den selven tijt leven: Want ten tijde van wreede vervolginghen verberghen haer de rechtsinnighe dickwils, vluchten ghelijck als nae de Woestijne, onthouden haer in holen ende speloncken, ofte weten haer in t'midden van haere vyanden soo bedeckt ende verborghen te houden, dat dickmael haere vervolgers haer niet en kennen; jae dat oock de Rechtsinnighe self nauwlijcx weten, wie, ende waer haere mede-lidtmaten zijn, ende wel somtijts die ghedachten krijghen of se alleen in die contreyen overghebleven zijn,

Dit is dan het ghevoelen van de Sectarisen, dat de Kercke Godts altijt sichtbaer is in haer selven, maer datse somwijlen soo verborghen is dat niemant

niemant in de werelt (oock ſelf de Rechtſinnighe niet van malkanderen) en weet waer dat ſy is.

Hoort nu het ghevoelen der Catholijcken, ſoo als het van den voorſeyden *Cabeljau* voorgheſtelt wort. Leeringhe der Catholijcken.

De Papiſten, ſeyt hy (alhoewel ſy dit niet vrymoedelijck uyt ſegghen) drijven inder daet dat de Kercke altijt ſoo ſichtbaer is ofte ſo openbaer moet zijn, al waer t'oock in de meeſte vervolginghe, dat alle de Rechtſinnighe ſekerlijck konnen weten, wie, ende waer haere mede-broeders zijn, om ſich by de ſelve te konnen vervoeghen: Jae ſy moeten ſuſtineren dat de ſichtbaerheyt der Kercke van d'eene eeuwe haer uytſtreckt tot alle de andere eeuwen, ſoo dat de Rechtſinnighe van yeder eeuwe ſekerlijck konnen ſien ende weten, wie, ende waer, haere overleden mede-broeders van tijt tot tijt ſijn gheweeſt.

Hier moet ghe twee dinghen bemercken. 1. Dat wy leeren dat de Kercke altijt moet ſichtbaer zijn, niet alleen voor de Rechtſinnighen, ſoo als *Cabeljau* ſeght, maer oock voor alle menſchen. 2. Dat wy dit niet alleen niet vrymoedelijck uyt ſegghen, maer oock met onwederleghlijcke Schriftuer-plaetſen bewijſen, ghelijck ick nu met'er daet ſal gaen doen.

De ſpreucken van den Propheet *Iſaias* ſijn hier over ſoo klaer als het licht van den middach.

I. Seght hy: *T'ſal gheſchieden in t'laetſte der daghen dat den Bergh van het Huys des Heeren ſal vaſt gheſtelt worden op den top der gheberchten, en dat hy ſal verheven worden boven de heuvelen, ende tot den ſelven ſullen alle de Heydenen toe-vloeyen.* *Iſaiæ cap. 2. v. 2.* Deſe leeringhe wort beweſen uyt de Schriftuere van t'out Teſtament.

Dat den Propheet door *den bergh van t'huys des Heeren*, de *waerachtighe Kercke* verſtaet, bekennen de Sectariſen ſelf in de aenteeckeninghe van hunnen *Dordrechtſchen* Bijbel *Num.* 4. ſegghende dat hy ſpreeckt van de *Chriſtelijcke Ghemeente.*

Wat ſeght hy van deſe *Ghemeente* ofte *Kercke*? ſeght hy dat ſe ergens ſal konnen verſteken worden in eenen hoeck, ofte ſoo verborghen zijn ergens als in eene woeſtijne, dat niemant en ſal weten waer dat ſy is?

Ter contrarien, hy ſeght dat ſe ſal geſtelt worden op den top der gheberchten, ende verheven boven alle de andere berghen, dat is, dat ſe ſal uytſteken boven alle de andere Secten, jae boven al wat'er is in de werelt, ſoo datſe niet alleen en ſal ſtaen in t'gheſicht van de Rechtſinnighe, maer oock van de Heydenen, op dat deſe daer mochten in komen.

Maer ghy ſult hier teghen opworpen dat den Propheet niet en ſeght dat dit *op alle tijden* moet zijn: Want dat de Kercke voor eenighen tijt wel ſoo verheven kan zijn, maer daernaer heel verduyſtert kan worden ende verdwijnen.

Hoort wat den Propheet noch meer ſeght, en ſtrijckt dan uw' vonniſſe. *Iſaiæ cap. 60. v. 11.*

II. Seght hy: *Uwe poorten ſullen by daeghe ende by nachte gheduerichlijck open-ſtaen, ende en ſullen noyt toegheſloten worden, op dat men tot u brenghe de Heydenen, ende haere Coninghen tot u gheleydt worden.*

Wie ſpreeckt *Iſaias* hier aen? Den *Bijbel* van *Dordrecht* antwoort *Num.* 52. dat hy de Kercke *Chriſti* aenſpreeckt: Wat ſegt hy? hy ſegt dat hare poorten *by dage ende by nachte*, ende *geduerichlijck* ſullen open-ſtaen, en datſe *noyt* en ſullen geſloten worden: Waerom dat? ofte tot wat eynde? niet anders als om dat de Heydenen ende haere Coninghen daer moghen inkomen.

Wat is dit te ſegghen *by daeghe ende by nachte?* is dat niet te ſegghen,

alle uren? Wat is te segghen, *ghedurichlijck*? is dat niet te segghen, *sonder ophouden*? wat beteeckent nu dit woordeken, *Noyt*? is dat niet te segghen, *gheenen tijt uytghenomen?*

Ergo den H. Propheet seght uytdruckelijck dat de poorten van de waerachtighe Kercke, *alle uren*, en, *sonder ophouden*, sullen open-staen, ende *op gheenen tijt* en sullen ghesloten worden, tot gheen ander eynde als om dat de Heydenen met haere Coninghen tot de selve moghen gheleydt worden.

Maer ghelijck de poorten van eene stadt te vergeefs by daghe ende by nachte, en op alle tijden souden open-staen om de menschen t'ontfangen, indien men niet en wist waer de stadt te vinden waer; alsoo soud'et oock sijn van de poorten der Kercke, indiense niet alleen met jaeren, maer oock heele eeuwen soo versteken kost zijn ghelijck als erghens in eene verlaten woestijne, datse niet te vinden en waer.

Nn den Propheet seght, dat de poorten der Kercke, *alle uren*, en *sonder ophouden* sullen open-staen, om de Heydenen met haere Coningen t'ontfanghen.

Ergo de Kercke moet *alle uren*, en *sonder ophouden*, soo sichtbaer zijn datse van de Heydenen ghevonden kan worden.

Isaia cap. 62. v. 6.

III. Seght den selven Propheet *Isaias*: *O Ierusalem! ick hebbe wachters op uwe mueren ghestelt, die ghedurichlijck al den dach en al den nacht niet en sullen swijghen.*

Dat ons de Sectarisen self segghen wat den Propheet hier verstaet door *Ierusalem*: Hy verstaet daer door, *de Christelijcke Kercke*, seght den Bijbel van *Dordrecht* in t'opschrift van dit Capittel.

Wie sijn nu die *VVachters* de welcke moeten staen op de mueren der Kercke? Dat zijn seght den Bijbel in de verklaringhen *Num. 22. Propheten, Herders, Leeraers, Ziel sorghers.*

Wat sullen dese mannen moeten doen in de Kercke? *Sy sullen*, seght den selven Bijbel *Num. 23. altijt het VVoort ende beloften Gods moeten voorhouden.* Maer nu is de vraeghe of se dit *altijt* soo sullen doen datse noyt noch by daegh, noch by nachte en sullen ophouden? den Propheet seght dat jae.

Siet nu eens wat eene sichtbaerheyt dat *Isaias* vereyscht in de Kercke: want niet te vreden zijnde met t'ghene hy te vooren gheseyt hadde dat de poorten der Kercke sullen open-staen en niet ghesloten worden om dat de Heydenen tot haer mochten inkomen; nu seght hy noch daerenboven dat haere *Leeraers* en *Herders* om hooch sullen staen op de mueren op datse dies te beter souden ghesien worden; ende datse het Woort Gods sullen verkondighen op datse oock van verre souden ghehoort worden; en dit altemael, seght hy, moet dueren, *sonder ophouden, noyt dagh, noch nacht* op de welcke dit niet gheschieden en sal: hoe kan dan den Propheet *de altijt-durende Sichtbaerheyt* van de waere Kercke met klaerdere woorden beschrijven oft uytdrucken?

Bewijsen uyt het nieuw Testament. *Matthaei cap. 5. v. 4.*

Laet ons nu hier van *Christus* self hooren spreken: *Ghylieden*, seyt hy tot sijne Apostelen, *sijt het licht des werelts: Een stadt gheleghen boven op eenen bergh en kan niet verborghen worden.*

Hier en willen de Sectarisen niet bekennen dat *Christus* door dese ghelijckenisse van eene stadt, wilt toonen hoedanich den staet der Kercke t'allen tijde sal wesen: maer alleen, hoe noodich het was voor de Apostelen acht te nemen op haeren handel om dat een yeghelijck de ooghe op haer hadde.

Doch ick houd't liever met *Augustinus*, die door dese stadt, *de Kercke Christi*

Christi verstaet: Niet sonder fondament in de Schriftuere: want t'is de selve gelijckenisse, die den Propheet *Isaias* ghebruyckt hadde, van eene stadt ofte huys gheleghen op eenen bergh, welckers poorten gheduerichlijck open-staen, ende welckers wachters alle nachten en daghen konnen ghesien ofte ghehoort worden, t welck *Christus* met dese woorden uytghedruckt heeft, *een stadt die niet verborghen kan worden.*

Hoort wat *Augustinus* seght: I. *De Kercke Christi*, seyt hy, *is die stadt van de welcke gheseyt is: Een stadt ghestelt op eenen bergh.* *Augustinus Tract 1 in Epist. 1. Ioan.*

Item: *De Ketters en sien desen bergh niet, t'en is niet wonder, want sy wandelen in duysternissen, ende en hebben gheen ooghen.*

II. *De Kercke en is voor niemant verborghen, ghelijck den Evangelist seght: Een stadt op eenen bergh ghestelt en kan niet verborghen worden.* *Lib. 2 contra litteras Petiliani cap 32*

III. *De heele Kercke vertoont haer klaer voor de ooghen, want sy is eene stadt gheleghen op eenen bergh die niet verborghen kan worden.* *Lib 2 contra Crescon. cap. 36.*

Dese verklaeringhe van soo eenen Vader, wel ghefondeert op de voorgaende prophetie van *Isaias*, gaet buyten twijffel vaster als die van de Sectarisen: hier op maeck dan ick dit argument.

Een stadt, die *sonder ophouden, alle daeghen en nachten*, moet staen in t'ghesicht van de Heydenen, welckers wachters *sonder ophouden* moeten ghesien ende ghehoort worden, ghelijck *Isaias* seght, ende die noyt verborghen kan worden, ghelijck *Christus* seght, moet *altijt sichtbaer zijn*:

Maer soodanighe stadt is de waerachtighe Kercke:

Ergo de waerachtighe Kercke moet *altijt sichtbaer* zijn.

Dit bewijse ick noch voorder: *Christus* by den H. *Matthæus* spreeckt aldus: *Indien uwen broeder teghen u ghesondicht heeft, gaet henen, ende bestraft hem tusschen u ende hem alleen; maer indien hy u niet en hoort, soo neemt noch een ofte twee met hem, ende indien hy de selve oock niet en hoort, seght het aen de Kercke, ende indien hy oock de Kerck gheen ghehoor gheeft, dat hy u zy als een Heyden en Publicaen.* *Matthæi cap. 18. v. 15.*

Hier over moeten wy wederom hooren de verklaeringhen van den *Dordrechtschen* Bijbel: Eerst moeten wy weten wat dese woorden beteeckenen: *Indien uwen broeder teghen u sondicht*, dat is, seght den Bijbel, *Num.* 15. *Ist saeken dat hy u eenighen aenstoot gheeft, t zy dat hy u verongheliijckt, ofte andersins teghen Godt of den naesten misdoet*: volgens dit, spreeckt *Christus* hier van alle soorten van sonden, naemelijck die *niet openbaer* zijn, ghelijck de Sectarisen segghen.

II. Seght den voorseyden Bijbel *Num.* 18. dat *Christus* hier door de *Kercke* verstaet *de Regeerders van de Ghemeente, die de gantsche Ghemeente ghelijck als representeren.*

Laet alles soo wesen: de vraegh is of dit ghebodt *Christi* alleenlijck siet op eenen sekeren tijt, ofte wel sich uytstreckt tot alle tijden? segghen de Sectarisen dat *het alleenlijck siet op eenen sekeren tijt*? waer staet dat gheschreven? waerom hier sekere paelen ghestelt daer *Christus* self gheen en stelt? want hy spreeckt in t'generael. 2. Waerom soude hy de gheloovighen van den eenen tijt meer berooft hebben van dese behulpselen ende troost van hunne klachten te konnen doen aen de Kercke, als die van eenen anderen tijt, aenghesien dat men op alle tijden teghen sijnen broeder kan sondighen? Ergo dan dit ghebodt van sijne klachten te doen aen de Kercke, streckt sich uyt tot op alle tijden.

Soo argumentere ick dan in deser voeghen: Niemant van de gheloovighen en kan sijne klachten doen aen de Kercke, oft aen de Regeerders van de Ghemeente, over het ghene dat sijnen broeder, in wat materie

dat het mocht weſen, teghen Godt ofte teghen hem heeft miſdaen, ten zy dat hy ſie, ofte ſekerlijck wete waer dat de Kercke, ofte de Regeerders der ſelve te vinden zijn.

Maer de gheloovighen konnen alle uren, daghen, of maenden, ſoo lanck als de werelt ſal dueren, teghen haere broeders eenich miſdaet doen, over het welcke deſe (volgens het ghebodt *Chriſti*) haere klachten moeten doen aen de Kercke, ofte aen de Regeerders der ſelve:

Ergo die Kercke, ofte de Regeerders der ſelve (op dat het ghebodt *Chriſti* ſijn volle kracht hebbe ende niet te vergheefs en zy) moeten alle uren, daghen, en maenden, ſoo lanck als de werelt ſal dueren, konnen gheſien ende ghevonden worden: Ergo de Kercke moet *altijt* ſoo *ſichtbaer* zijn, datſe tot het eynde des werelts noyt ſoo verborghen en zy dat de gheloovighen ſelf niet en weten waer dat ſy is.

Eyndelijck dan; De Schriftuere ſeght met klaere woorden dat de waerachtighe Kercke altijt ſoo ſichtbaer moet zijn datſe niet alleen van de gheloovighen, maer oock van de ongheloovighen, dach ende nacht, ende ghedurichlijck ſonder ophouden, ghevonden kan worden.

Maer daer en kan gheen klaerder noch ſekerder ken-teecken van de waerachtighe Kercke zijn, als het ghene dat alle menſchen altijt voor de ooghen ſtaet:

Ergo de *altijt-durende Sichtbaerheyt* van de Kercke is een ſeker ende klaer ken teecken van de waerachtighe Kercke.

Voorders: Iſt ſaecken dat er nu erghens eenighe Kercke in de werelt te vinden is die altijt ſoo ſichtbaer gheweeſt is, terwijle alle de andere nergens verſchenen en zijn: men moet ſeggen: Dat is de waerachtighe Kercke, ende alle de andere niet.

De opworpingen van de Sectariſen uyt de Schriftuer worden wederleydt.

Teghen alle deſe voorgaende bewijſen hebben de Sectariſen ſeer veel te praeten: Ick ſegghe, *praeten*, want al wat ſy voortbrenghen is ſoo ſober en ſlecht dat het ſijn eyghen ſelven ſchaemt, ghelijck wy nu ſullen ſien.

1. Sy ſtellen ons voor eene plaetſe uyt de *boecken der Coninghen*, alwaer verhaelt wort hoe dat *Ieſabel* alle de Propheten ghedoodt hadde, ende hoe dat *Elias* vluchtende in de woeſtijne eene ſtemme hoorde die hem vraegde: *VVat maeckt ghy hier Elia?* hy heeft gheantwoort: *De kinderen van Iſrael hebben uw' verbondt verlaten, uwe autaren afgebroken, ende uwe Propheten met den ſweerde ghedoodt, ende ick alleen ben overghebleven.*

3. *Reg. cap.* 10.

Op deſe leſte woorden: *Ick alleen ben overghebleven*, ſegghen de Sectariſen: Hier uyt blijckt ſoo klaer als den dach dat het ghebeuren kan dat de Kercke in een Landt ofte Coninckrijck ſoo verborghen kan zijn, dat ſelfs de vrome haere mede-broeders niet en kennen: want daer waeren noch ſeven duyſent rechtſinnighe in t'Rijck van *Iſrael* overghebleven van de welcke *Elias* niet en wiſt, ende die hy niet en kende.

Eer ick komme tot het beantwoorden van deſe opworpinghe, moet hier tot verſtant van de ſacke, een dinghen te voren bemerckt worden, te weten, dat de *Ioden* ten tijde van *Elias* in twee principale Rijcken verdeylt waren: Het eerſte ſtont onder t'ghebiedt van de Coninghen van *Ieruſalem*, ende wiert het Rijck van *Iuda* genoemt: Het tweede wiert geregeert van de Coninghen van *Samarien*, ende wiert ghenoemt het Rijck van *Iſrael*: In t'Rijck van *Iuda* waeren t'meeſt alle oprechte gheloovigen, naemelijck onder de Godtvruchtighe Coninghen *Aſa* en *Ioſaphat*: In t'Rijck van *Iſrael* waeren t'meeſt allegaer Afgodiſten gheworden.

Nu toone ick dat het exempel van *Elias* hier niet een hayrken ter ſacke en dient om te bewijſen dat de Kercke, op die tijden, ſoo verborgen ende onſicht-

onſichtbaer was dat men niet en wiſt waer datſe was.

I. De gheleerſte *Calviniſten* ſelf lachen met dit argument, onder andere eenen *Engelſchen* Predikant, met naeme *Enoch Clapham*: Sijne woorden ſijn deſe: *T'zijn maer onſe ongheleerde Ghereformeerde*, ſeyt hy, *de welcke ſegghen dat de Kercke ten tijde van Elias onſichtbaer was: VVant den H. Gheeſt ghetuyght dat Elias*, ſegghende: *ick ben alleen overghebleven, dit alleenlijck van het Rijck Iſrael ende niet van het Rijck Iuda gheſeyt heeft: VVant hy wiſt wel dat den goeden Coninck Ioſaphat in Iuda regneerde, ende dat de Kercke daer niet alleen ſichtbaer, maer oock bloeyende was in eene aldermeeſte Godtvruchticheyt.* *Enoch Clapham in Antidoto Schiſmatis pag. 17.*

Alſoo bekent ende bewijſt deſen *Calviniſt* dat dit exempel van *Elias* ter werelt gheen kracht en heeft om te betoonen dat de Kercke ſoo onſichtbaer kan zijn dat niemant en weet waer ſy is: Want de waere Kercke van het heel Rijck *Iuda* was aen *Elias* ſeer wel bekent, ſoo wiſt hy wel dat hy alleen uyt alle de gheloovighen niet en was overghebleven. Dienvolghens dit argument en verdient gheene antwoorde, niet alleen om dat het maer van de *ongheleerde* Sectariſen opghenomen wort, ghelijck *Clapham* ſeght, maer oock, om dat het ſelfs van de gheleerde *Calviniſten*, als weſende van gheender weerde, verworpen wort.

Nochtans, om dat het van een ander Predikant, te weten, *Petrus Cabeljau*, voor goet ghekeurt wort, laet ons hooren hoe hy betoont dat het hier op deſe materie van de onſichtbaerheyt der Kercke wel paſt. *Cabeljau Memory boeck P.1. pag 178.*

T'en doeter niet toe, ſeyt hy, dat *Elias* wel wiſt dat de Kercke In het Rijck *Iuda* was, t'is ons ghenoech dat'er in t'Rijck *Iſrael* noch ſeven duyſent gheloovighen waeren, die ſich daer ſoo verborghen wiſten te houden, datſe *Elias* ſelf niet en kende; want hy meynde dat hy alleen uyt alle de gheloovighen van het Rijck *Iſrael* was overghebleven; overſulcx het kan wel ghebeuren dat de Kercke in eenich Landt ofte Coninckrijck ſoo verborghen en onbekent zy, dat oock de vroomſte mannen in het gheloof, ghelijck *Elias* was, haere mede-broeders ſelf niet en kennen.

In deſen diſcours ſijn verſcheyden ghedeelten; maer gheen van alle en beſtaet.

I. Seght hy, dat'er in t'Rijck *Iſrael* noch ſeven duyſent gheloovighen waeren, die haere knyen voor de afgoden niet en hadden gheboghen, maer waren onbekent ende verborghen.

Ick antwoorde, dat het ſeer twijffelachtich ende onſeker is, of die ſeven duyſent gheloovighen, als *Elias* ſeyde: *Ick ben alleen overghebleven*, met'er daet in het Rijck van *Iſrael* waren, ofte wel datſe daer alleenlijk ſouden zijn voor den toekomenden tijt: want als Godt van deſe geloovigen ſpraek tot *Elias*, alhoewel dat den *Dordrechtſchen* Bijbel hem doet ſpreken van den teghenwoordighen tijdt, als of hy gheſeyt hadde: *Ick hebbe ſeven duyſent mannen doen overblijven*, nochtans bekent den ſelven Bijbel in ſijne bemerckinghe *Num.* 40. dat het kan verſtaen worden van den toekomenden tijt, in der voeghen dat Godt ſoude gheſeyt hebben: *Ick ſal ſeven duyſent mannen doen overblijven* &c. gelijck oock alle de andere oprechte Texten hebben: Gemerckt dan dat het op deſe leſte manier kan verſtaen worden, ſoo en is het niet wonder dat *Elias* die gheloovigen niet en ſoude ghekent hebben, ghemerckt datſe noch niet en waeren; vervolghens en kan men uyt deſen onſekeren Text niet ſekerlijck bewijſen dat de gheloovighe Kercke in het Rijck *Iſrael* onſichtbaer ende verborghen was.

Doch, ghenomen die ſeven duyſent gheloovighen waeren met'er daet in *Iſrael*: *Elias* en ſeght niet dat hy alleen was overghebleven uyt *alle gheloovighen* van *Iſrael*, maer uyt alle de *Propheten*: ſijne woorden ſijn klaer: *Heere*, ſeyde hy tot Godt, *ſy hebben uwe Propheten met den ſweerde ghedoodt, ende*

ende ick alleen ben overghebleven: te weten, *alleen uyt de Propheten*; dit koſt *Elias* wel meynen en ſegghen, ende nochtans kenniſſe hebben van andere gheloovighen die in *Iſrael* waeren; want hy hadde eenen taemelijcken tijdt daer verkeert. Tot noch toe dan, en is'er gheene apparentie om uyt deſen Text te bewijſen dat de waere Kercke onſichtbaer kan zijn.

II. Seght *Cabeljau*: Het kan wel ghebeuren dat de Kercke in eenich Landt ofte Coninckrijck ſoo verborghen zy, dat ſelfs de gheloovighen malkanderen niet en kennen.

Ick antwoorde: De queſtie en is hier niet of dit in een Landt ofte Rijck wel gheſchieden kan: maer de queſtie is, of de Kercke ſoo onſichtbaer ende verborghen kan zijn datſe aen niemant in de werelt bekent zy, jae ſelfs niet aen de gheloovigen onder malkanderen? Wy ſegghen dat neen, ende hebben t'beweſen: De Sectariſen ſegghen dat jae (ghelijck wy dit noch breeder daernaer ſullen ſien) maer en zijn niet machtich dit uyt den boven-ghemelden Text te betoonen: want de waere Kercke was op den tijt van *Elias* in het heel Rijck van *Iuda*, niet alleen openbaer ende ſichtbaer voor de ooghen van alle menſchen, maer oock, ghelijck den *Calviniſt Claphamus* bekent, ſeer floriſant. Doch hier van meer als ghenoech, ick komme tot de tweede opworpinghe van de Sectariſen.

Apocal. cap. 12. v. 14. Sy brenghen ons, ten tweeden, te voorſchijn die vermaerde plaetſe uyt het boeck *Apocalypſis*, daer den H. *Ioannes* een Vrouw-perſoon ſach, de welcke vervolght wiert van eenen Draeck, ende vluchtede nae de Woeſtijne toe.

Wie ſal ons ſegghen welcke deſe Vrouw was, en wie dien Draeck was? want t'is al even duyſter het ghene *Ioannes* daer van verhaelt: Hy ſeght dat de Vrouwe ſtont in den hemel, bekleedt met de ſonne, de maene onder haer voeten, eene kroone van twaelf ſterren op t'hooft, ſy ginck groot van kinde, ende was in baerens noot, men gaf haer twee Arents vleughelen &c.

Den Draeck was root van couleur, hadde ſeven hoofden ende thien hoornen, ende op ſijne hoofden ſeven kroonen, ende ſoo voorts.

Wie ſal ons ſeggen wat alle deſe dingen bedieden? dat door den *Draeck* den *Duyvel* verſtaen wort, verklaert den H. *Ioannes* ſelf *Verſu* 9. maer wie was die Vrouwe? indien ick het vraeghe van *Aretas*, *Rupertus*, *Barradius*, ſy antwoorden: t'was de *Synagoge der Ioden*: Vraegh ick t'van *Alcazar*: hy ſeght: t'was de *eerſt-opkomende Kercke*: Vraegh ick t'van *Ambroſius*, *Primaſius*, ende *Haymo*: Sy antwoorden dat het was de Kercke van de leſte tijden: Indien ick t'ten leſten vraeghe van den H. *Bernardus*: hy ſeght dat deſe Vrouwe de alderheylighſte Maghet *Maria* was: maer de Sectariſen en willen daer door niet anders verſtaen hebben als de Kercke *Chriſti*, ende haeren ſtaet van de tijden der Apoſtelen af tot het eynde des werelts, ghelijck in hunnen *Dordrechtſchen* Bijbel te ſien is *Num.* 1. 2. 3.

Welckers verklaeringhe ſullen wy hier volgen? die van de Sectariſen? ick en ſie gheene reden waerom dat wy meer die moeten volghen als van de HH. Vaders ende andere Uytlegghers: Soo blijft dan deſe Schrifture-plaetſe gantſch onſeker en duyſter.

Niet te min, laet ons nemen dat door die Vrouwe, *de Kercke Chriſti* verſtaen wort ghelijck de Sectariſen ſegghen, wat willen ſy met deſe plaetſe bewijſen?

Cabeljau Memory-boeck P. 1. pag. 178. Hoort hier over *Petrus Cabeljau*: Hier, ſeght hy, wort van de H. Kercke gheſeyt datſe ſal vluchten in de woeſtijne, dat is, dat ſe haer vertrecken ende verberghen ſal voor het ghe ſichte van de werelt, in de vervolginghe

van

van den Draeck, dat is, van den *Anti-chriſt*, en deſen *Anti-chriſt* is den Paus van *Roomen*, van den welcken wy weten, dat door ſcherpe vervolginghe van de recht-ſinnighe, meer Chriſten bloet uytgheſtort is, dan oyt van eenich Heydenſch tyran: Ergo, conform de voorleggınghe, de Kercke heeft moeten, gheduerende eenen langhen tijt, naemelijck de tyranme vanden *Roomſchen* Paus, bedeckt er de verborghen blijven. Tot noch toe ſijn t'de woorden van den *Calviniſt*.

Maer dit is luſtich ghepraet in den wint, ſonder authoriteyt, ende bewijs, jae reghel-recht gheſtreden teghen Schriftuere: want daer deſe uytdruckelijck ſeght dat door den *Draeck*, moet verſtaen worden *den Duyvel en Satanas*, daer verſtaet deſen Quant door den Draeck, *den Paus van Roomen*, ſegghende dat hy den *Anti chriſt* is: dit en ſijn niet anders als droomen van ſuffende herſſenen, die wy daerom met reden verwerpen.

Doch, dat door die Vrouwe verſtaen wort de *Kercke Chriſti*, dat ſal ick hem op dit pas gheerne toegheven: Want wy weten dat de Kercke grouwelijcke vervolginghen in d eerſte tijden gheleden heeft van de Heydenſche Keyſers van *Roomen*; in der voeghen dat de gheloovighen ghenootſaeckt wierden ſich te verberghen in holen ende ſpeloncken, ende hunnen Gods dienſt te doen in het heymelijck, princepalijck in de krofften van *Roomen* onder de aerde, ghelijck men noch hedens-daeghs kan ſien uyt menige oude overblijffelen van Kelcken, Autaren, Kapellen &c.

Maer dat de Kercke op de tijden van deſe ſchroomelijcke vervolginghen ſoo bedeckt ende verborghen was, dat men ſe niet en ſach, ende de gheloovighen nauwlijcx wiſten, wie, ofte waer haere mede-broeders waren, dat is onwaerachtich: Ter contrarien op die ſelve tijden, ſoo lanck alſſe gheduert hebben, koſt de heele werelt, dat is, ſoo verre als het ghebiedt van de *Romeynen* ſich uytſtreckte, ſchier alle daeghe ſien voor de ooghen ſoo menighe kloecke Helden die in t'gheſicht van heele ſteden en landen, openbaere belijdeniſſe deden van t'Chriſtelijcke gheloove, ende het ſelve beveſtichden met haer bloedt ende doot.

II. Den H. *Ioannes* ſeght, dat den Draeck de Vrouwe vervolghde tot binnen in de woeſtijne: ſoo koſt hy wel weten waer datſe te vinden was.

III. Oock nae datſe nu in de woeſtijne ghevlucht was, waerend'er, ſeght *Ioannes*, noch menighe gheloovighen daer buyten ghebleven die wel bekent waeren, want den Draeck trock daetelijck op uyt de woeſtijne om teghen de ſelve oorlogh te voeren ende te vechten; dit en koſt hy niet doen, of ſy moeſten bekent zijn: Ergo de Kercke en was ſoo niet verſteken in de woeſtijne, ofte ſy was noch bekent aen de menſchen: vervolghens en kan men mede niet uyt deſe Schriftuer-plaetſe bewijſen, dat de Kercke ſoo onſichtbaer kan zijn dat niemant in de werelt en weet waer datſe te vinden is.

Behalven deſe twee voorſeyde Schriftuer-plaetſen en konnen ons de Sectariſen gheene andere voortbrenghen, ſoo en ſijn ſe dan niet machtich te toonen uyt de Schriftuere dat de Kercke altemet onſichtbaer kan zijn: Want de eerſte van deſe twee plaetſen, daer men ſpreeckt van *Elias*, wort van de *Calviniſten* ſelf, ghelijck wy ghehoort hebben, uytghelachen als een argument van een deel botte menſchen: De tweede, daer men ſpreeckt van de Vrouwe, is ſoo duyſter dat men daer op gheenen vaſten gront en kan hebben, ende ſoo wanneer dat men door de *Vrouwe* noch de *Kercke* verſtaet, ſoo dient ſe meer om te toonen dat de Kercke dan meeſt ſichtbaer gheweeſt is, als de Sectariſen meynen datſe heel en gantſch verſteken was buyten het gheſicht van de werelt. Wy

moeten

moeten dan sien of sy ons van eenen anderen kant als uyt de Schriftuere konnen bestrijden.

De opworpinghe van de Sectarisen uyt de 12. Artijckelen des gheloofs, wordt wederleydt.

Als dan de Sectarisen verre te kort schieten met de Schriftuere, soo nemen sy haere toevlucht tot de twaelf Artijckelen des Gheloofs, alwaer een onder andere is desen: *Ick geloove eene heylige Kercke*: Hier op vraeght *Luther*: *VVie sal ons de Kerck toonen, naedemael sy verborghen is in den gheest, ende alleen ghelooft wort?*

Lutherus lib de abroganda missa privata.

Hier uyt ontstaet dit argument: Het ghene dat ghelooft wort en wort niet ghesien: Want den H. *Paulus* seght, *dat het gheloof een bewijs is van soodanighe dinghen die men niet en siet.*

Hebr. cap. 11. vers 1.

Maer de Kercke, ghelijck'er in de twaelf Artijckelen staet, moet ghelooft worden:

Ergo sy en wort niet ghesien.

Ick antwoorde dat eene ende de selve sacke met verscheyden opsichten wel kan ghelooft ende saemen ghesien worden: Alsoo sien wy de letters en woorden van de Schriftuere, ende ghelooven dat den sin, die wy niet en sien, het Woort Gods ofte van den H. Gheest gheopenbaert is. Desghelijcx: De Apostelen saeghen de menschelijckheyt *Christi* ende gheloofden sijne Godlijckheyt, alsoo wiert den selven persoon saemen ghesien en saemen ghelooft: op de selve maniere wort de Kercke ghesien voor soo veel al sy eene vergaderinghe van menschen is, verciert met die ken teeckenen, de welcke volghens de Reden ende Schriftuere moeten eyghen zijn aen de waerachtighe Kercke, ende t'saemen ghelooft men dat die vergaderinghe den Gheest Gods ende het waere Gheloof heeft.

Dit is recht dat wy begheeren, segghen de Sectarisen, want hier uyt volght dat men de Kercke alleenlijck moet onderscheyden nae den regel van het Woort Gods, ende alleenlijck sien op haere Leere om te ghelooven datse de waerachtighe Kercke is: Dit is recht onse leeringhe.

Ick antwoorde dat dit gevolgh niet en bestaet: want ghelijck de eerste beweegh-reden der Apostelen om te gelooven dat dien mensch, te weten *Christus*, die se sagen, oock Godt was, niet en was de Schriftuere noch sijne Leere, maer de Mirakelen, Heylicheyt ende andere ken-teeckenen die sy in *Christo* sagen met de ooghen des lichaems. Alsoo en sijn de Leere noch de Schriftuere de eerste beweegh-reden niet om te ghelooven dat dese ofte die vergaderinghe de waerachtighe Kercke ofte Bruyt *Christi* is:

Maer dit sijn de selve ken-teeckenen die men in *Christo* kost sien als hy verkeerde met sijne Apostelen: oversulex ghelijck het sien van den persoon *Christi*, niet en belettede te ghelooven in sijne Godtheyt, alsoo het sien van de Kercke en belet niet te ghelooven datse de Bruyt *Christi* is, ende begaeft met sijnen Gheest; Consequentelijck en deught oock dese slot-reden van *Luther* niet: *De Kercke moet ghelooft worden, ergo sy en is niet sichtbaer*, anderssins dese slot-reden soude mede moeten waerachtich zijn. *D'Apostolen gheloofden in Christum, ergo Christus en was niet sichtbaer*: Dit leste is opentlijck valsch: Ergo oock de slot-reden van *Luther*.

Opworpingen vande Sectarisen uyt de HH. Vaders, worden wederleyt

Ten lesten: De Sectarisen wel siende dat hunne wapenen uyt de Schriftuere ende de twaelf Artijckelen des Gheloofs, teghen de *altijt-duerende Sichtbaerheyt* van de Kercke de minste kracht niet en hebben, komen te voorschijn met de spreucken van de HH. Outvaders.

Ambrosius lib. 1. Hexameron. c. 2.

1. Stellen sy voor den H. *Ambrosius*, sprekende aldus: *De Kercke heeft haere tijden van vrede, en van vervolginghe: VVant sy schijnt somtijts te beswijcken ghelijck als de Maene, maer sy en beswijckt niet, sy kan wel verduystert worden, maer niet ten ondergaen.*

Dit

Dit altemael, soo het daer light, stemmen wy toe: *Ambrosius* seght 1. Dat *de Kercke haere tijden van vrede en van vervolginghe heeft*: Wie heeft daer oyt aen ghetwijffelt? 2. Seght hy, dat *de Kercke somtijts schijnt te beswijcken, maer datse niet en beswijckt*? Dit segghen wy oock in dien sin ghelijck het *Ambrosius* seght: want terstont daernaer verklaerende wat hy door dit *schijnbaer beswijcken* verstaet, seght hy: *De Kercke wort in de vervolginghe vermindert door den afval van sommighe.* Dit is mede ons gevoelen; want niemant van ons en heeft oyt gheseyt dat het ghetal van de gheloovighen op alle tijdt even groot is, ofte niet *vermindert* kan worden door den afval van sommighe; daerom nochtans en laet de Kercke niet sichtbaer te zijn; want den afval van *sommighe* alleen en kan niet een sier maeken op d'heele menichte.. 3. Seght *Ambrosius*: Dat *de Kercke verduystert kan worden*, maer terstont daernaer voeght'er hy by, datse alsdan; te weten, ten tijde van de vervolginghe, *een meerder licht van gheloof ende devotie uytschiet over de heele werelt door de belijdenisse der Martelaren.* Kand'er yet klaerder gheseyt worden om onse Leer te beveestighen, ende die van de Sectarisen om verre te smijten, als dit? Wy leeren dat de Kercke noyt meerderen glans heeft ende kenbaerder is als ten tijde van de meeste vervolginghen, ghelijck het met'er daet in oude tijden ghebleken heeft, wanneer soo menighe duysende Martelaren, in t'ghesicht van alle menschen, schier over al, de belijdenisse des Christelijcken gheloofs bezegelden met hun bloedt ende doot: Hier in komen wy dan over een met *Ambrosius*, naemelijck, dat de Kercke noyt meerder licht gheeft als tusschen de duysternissen van de vervolginghe. Maer de Sectarisen leeren dat de Kercke op die tijden soo verborghen kan zijn datse aen niemant in de werelt bekent is. 2. Datse soo onbekent kan zijn dat de gheloovighen self niet en weten, wie, ofte waer hunne mede broeders zijn. Soo verre ist van daer dat ick dit *Ambrosius* hier hoore segghen, dat hy heel contrarie seght: Ergo desen eersten H. Vader en kan de Sectarisen in t'minste niet baeten, als om onse Leere van de *Sichtbaerheyt der Kercke* noch meer te beveestighen, ende te doen blijcken dat die van de Sectarisen valsch is.

II. Doen sy den H. *Athanasius* spreken voor hun met dese woorden: *VVat Kerck is'er nu ter tijt die Christum vrylijck aenbidt? want indiense Godtvruchtich is, sy staet in perijckel, indiense gheveynst is, sy hanght in vreese: Indien erghens eenighe Godtsalighe ende lief-hebbers Christi zijn (daer sijnd'er over al soodanighe vele) die worden even als Elias verborghen, ende versteken haer in holen ende spelonicken der aerde, ofte onthouden haer in de woestijne.* *Athanasius Epist. ad Solitarios.*

T'is soo klaer als den dach dat *Athanasius* hier ten uytersten spreeckt van een Rijck ofte Lantschap alleen: Want in den selven brief telt hy seven en twintich Rijcken of Landen soo van den *Oosten* als van den *VVesten*, daer onder *Roomen*, heel *Italien*, *Vranckrijck*, *Enghelandt*, *Spaegnien*, *Achaien*, *Lybien*, *Afriken* &c. daer men den openbaren Gods-dienst dede, ende daer de Catholijcke Kercke in fleur was: soo was se dan door de meeste gedeelten des werelts noch sichtbaer, ende men sach ofte men wist waer datse was, regel-recht teghen het ghene de Sectarisen leeren.

Tot noch toe houden t'de HH. Vaders met ons. Maer misschien sal *Augustinus* ons afvallen: Dit kan ick qualijck ghelooven, want wy hebben hem boven hooren opentlijck segghen. 1. *Dat de Kercke eene stadt is die niet verborghen kan worden.* 2. *Datse voor niemant verborghen en is.* 3. *Datse klaer staet voor d'ooghen van alle menschen:* Niet te min laet ons hooren wat de Sectarisen uyt sijne schriften teghen ons by-brenghen.

Sy segghen dat hy de Kercke op verscheyden plaetsen verghelijckt by de maene de welcke verduystert wort.

Augustinus Epistola 119. Dat is waer, dese ghelijckenisse maeckt hy voor eerst in een van sijne brieven: maer hier en doet hy niet anders als onderscheyt maken tusschen de strijdende Kercke hier op der aerden, ende de triompherende Kerck in den hemel, stellende d'eene teghen de andere: Naer dat hy dan gheseyt hadde dat de eerste hier op de werelt in ellenden en arbeyt is, ende de tweede, in volle peys: soo seght hy: De strijdende Kercke schijnt duyster te zijn, maer de triompherende leeft in volle licht ende onsterflijckheyt. Wie twijffelt daer aen dat de strijdende Kercke verghe-leken by de triompherende schijnt duyster te zijn? want, oock als sy in t'volle licht staet ende op het uyterste blickert, en is dat licht ende luyster niet anders als duysternissen ten opsichte van t'licht der triompherende Kerck in den hemel: maer wie sal hier uyt-konnen besluyten dat de Kercke soo onsichtbaer kan zijn dat se niemant en kent in de werelt, ghelijck de Sectarisen leeren?

Idem in Ps. 10. II. Verghelijckt *Augustinus* de Kerck by de maene schrijvende op de *Psalmen* van *David*, daer hy seght: Dat de Kercke haer licht ontfanght van den eenighen Sone Gods, gelijck de maene haer licht ontfanght van de sonne: Ergo wederom heel contrarie aen t'ghene de Sectarisen leeren: Want als den Sone Gods heeft aen sijne Kercke belooft dat hy by haer soude blijven tot het eynde des werelts, hy heeft belooft dat hy haer altijt verlichten sal, vervolghens altijt voor de oghen der menschen doen uytschijnen, soo verre ist van daer dat *Augustinus* sou segghen dat de Kercke altemet soo onsichtbaer kan zijn dat self de gheloovignen niet en weten wie haere mede-broeders zijn, ofte waer datse zijn.

Idem Epistola 48. III. Seght desen H. Vader in een van sijn brieven: *De Kercke wort somwijlen verduystert, ende ghelijck als overnevelt door de menichte van ergernissen, als de sondaers haer boghen spannen om te schieten in eene donckere maene de oprechte van herten.*

Hier roepen de Sectarisen: Wat wilt ghy klaerder? ghy hoort *Augustinus* segghen dat de Kercke verduystert kan worden als eene donckere Maene.

Ick antwoorde noch eens, dat wy toestaen dat de Kercke niet altijt even grooten luyster en heeft: maer wy loochenen datse oyt soo verborghen kan zijn dat niemant in de werelt en weet waer dat sy is: Uyt *Augustino* self blijckt contrarie: want hy seght. 1. Dat de sondaers, soo wanneer de Kercke als eene donckere maene is, de gheloovighen schieren, hoe souden sy dit konnen doen, als niemant in de werelt, jae sy self niet en wisten, wie, ende waer de geloovigen waeren. 2. Seght hy op die selve plaetse (t'ghene de Sectarisen al willens verswijghen) dat de Kercke als se verduystert is, *meer uytsteeckt in sterckte*: Hoe kanse uytsteken in sterckte, alse niemant en heeft aen de welcke, ofte tegen de welcke sy dese haere sterckte kan betoonen oft uytwercken? Al het ghene dan dat *Augustinus* hier seght is conform aen onse leeringhe, te weten, dat de Kercke daerom niet en laet kenbaer of sichtbaer te zijn voor de menschen, al wort se verduystert ofte *vermindert*, ghelijck *Ambrosius* seght, door de vervolginghe.

Idem Epistola 80. Ten lesten seght *Augustinus* dat'er eenen tijt wesen sal op den welcken de Kercke haer niet verthoonen en sal van weghen de swaere vervolginghe.

Dit en doet hier niet een haeyrken ter saeke: want *Augustinus* spreeckt hier van de leste daghen des werelts als den *Anti christ* de gheloovighen sal vervolghen, op welcken tijt, alhoewel de Kercke haer soo verborgen hiel datse nerghens te vinden en waer, dat en soude niet strijden teghen die *altijt-duerende Sichtbaerheyt*, de welcke naemelijck van den H. Propheet

Isaias

Isaias voorseyt is, want de reden die hy gheeft van dese sichtbaerheyt, is, om dat de Heydenen de Kercke altijt souden konnen sien ende vinden om sich te voeghen by haer; Doch die reden en sal op de leste daeghen niet gelden, alsoo de strijdende Kercke saemen met de werelt een eynde sal nemen.

Dies niet teghenstaende segghe ick dat men uyt de woorden van *Augustinus* gheensins besluyten en kan, dat, oock op die leste daeghen, de Kercke gantsch onsichtbaer sal zijn; want, ghelijck men klaerlijck kan sien uyt de woorden die datelijck volghen ende de voorgaende verklaeren, als hy seght dat *de Kercke haer niet verthoonen en sal*, hier door en verstaet hy niet anders als dat'er *vele* ofte *sommighe sullen afvallen van het gheloof*: Hier uyt en volght niet dat de Kercke alsdan soo verborghen sal zijn dat niemant in de werelt sal weten waer dat sy is, ofte dat selfs de gheloovighen niet en sullen weten, wie, ofte waer, dat hunne Medebroeders zijn.

Besluyt van dese Questie.

Ick sluyte dese Questie met dit argument: De Schriftueren soo van het Oude als van het Nieuw Testament segghen met soo klaere woorden als t'moghelijck is, dat de waere Kercke, *dagh en nacht, sonder ophouden* moet sichtbaer zijn, ende *niet verborghen* kan worden; ende al wat de Sectarisen hier teghen stellen uyt de *Schriftuere*, ofte wort van hunne ghe-leerde mannen en Predikanten self uytghelachen, ofte is soo duyster dat men t'soo wel op den eenen sin kan verstaen als op den anderen: Derhalven al wat sy voort-brenghen uyt de HH. Vaders, bevestight noch meer onse leeringhe, ofte en doet niet ter saeke: Ergo die Kercke de welcke nu ter tijt kan betoonen datse *dagh ende nacht, sonder ophouden* is sichtbaer, ende *noyt verborghen* gheweest, jae uytghesteken heeft boven alle de reste, moet ghehouden ende erkent worden voor de waerachtighe Kercke: Voorders dan, het ghene, door het welcke men klaerlijck ende sekerlijck kennen kan welcke de waerachtighe Kercke is, is een oprecht ken-teecken der Kercke: Ergo de *altijt-duerende Sichtbaerheyt* is een oprecht ken-teecken van de waerachtighe Kercke.

VI. CAPITTEL.

VAN DE MIRAKELEN.

§. 1.

Hoe dat men, ten eersten, sal konnen onderscheyden welcke mirakelen de waerheyt bevestighen, ende ten tweeden, welcke valsch, ende welcke oprecht zijn.

Hier dient ten eersten bemerckt, dat'er twee waerachtighe mirakelen neffens malkanderen konnen ghestelt worden, ende dat nochtans het een moet wijcken aen t'ander aengaende de bevestinghe van de waerheyt: Hier uyt ontstaet het *eerste deel* van onse voor-handighe Questie, naemelijck, *hoe men sal konnen onderscheyden welcke mirakelen de waerheyt bevestighen.*

II. Moet hier bemerckt worden, dat'er *valſche* mirakelen neffens *waerachtighe* konnen gheſtelt worden: Waer uyt nu het *tweede deel* van onſe Queſtie ontſtaet, te weten, *hoe dat men ſal konnen onderſcheyt maeken tuſſchen de valſche ende ware mirakelen?*

Beyde deſe deelen, ſal de Reden voor d'ongheloovighen, ende de Schriftuere ſaemen met de Reden, uytwijſen voor de Sectariſen.

Aengaende het *eerſte Deel*: *Hoe men ſal konnen onderſcheyden welcke mirakelen de waerheyt beveſtighen*, blijckt uyt de Schriftuere.

Het eerſte deel van deſe Queſtie wort uyt de Schriftuere beweſen

Ioan. cap. 6. v. 29. & ſeqq.

I. Uyt het ghene, dat'er, volghens t'verhael van den H. Evangeliſta *Ioannes*, omghegaen is tuſſchen *Chriſtus* ende de *Ioden*. *Chriſtus* verweckte hun datſe in hem ſouden ghelooven, ſegghende: *Dit is het werck Gods dat ghe in hem ghelooft die Godt gheſonden heeft.* Sy vraeghden hem: *VVat teecken doet ghy op dat wy het moghen ſien, ende u ghelooven? onſe vaders hebben het Manna ghe-eten in de woeſtijne.* Hier mede wilden ſy ſegghen datſe in *Moyſes* gheloofden om dat groot mirakel van t'hemelſch broot, t'welck hy voor hun hadde verkreghen: Waer op *Chriſtus* dan antwoordde: *Voorwaer ick ſegghe ul: Moyſes en heeft ul: gheen broot uyt den hemel ghegheven, maer mijnen Vader gheeft ul: waerachtich broot uyt den hemel.*

Hier ſiet ge dat *Chriſtus* ſich beroept op een meerder teecken als *Moyſes* gedaen hadde, om dat de *Ioden* ſijne leeringen ſouden ſtellen voor die van *Moyſes*; maer het teeken dat *Moyſes* gedaen hadde was een waerachtich mirakel: Ergo *Chriſtus* beroept ſich hier op een meerder mirakel als *Moyſes* ghedaen hadde, om dat de *Ioden* ſijne leeringhen ſouden ſtellen voor die van *Moyſes*: Want indien hy hun eenigh ander beſonder ende groot werck, t'welck gheen mirakel en was tot een teecken gheſtelt hadde, de *Ioden* ſouden met recht konnen ſegghen hebben: t'is wel een groot werck dat ghe doet, maer t'en is gheen mirakel, ofte ten is gheen werck boven natuere ghelijck *Moyſes* ghedaen heeft, daerom ſullen wy ons liever houden aen de Leere van *Moyſes* als aen d'uwe; blijckt dan dat *Chriſtus* hier ſpreeckt van een meerder mirakel te doen als *Moyſes* ghedaen hadde om ſijne Leere meer te beveſtighen als die van *Moyſes*; blijckt dan noch voorder (het ghene ick bewijſen moet) te weten, dat ſoo wanneer daer queſtie is van twee waere mirakelen, het eene meerder als t'ander (beyde nochtans tot beveſtinghe van verſcheyden waere Gods-dienſten ghedaen) dat het minder moet wijcken aen t'meerder, en vervolghens dien Gods-dienſt moet voorgheſtelt worden, tot welckers beveſtinghe het meerder mirakel gheſchiedt is.

Ioan. cap. 15. v. 24.

II. Om dit noch vaſter te ſtellen, moeten wy acht nemen op t'ghene *Chriſtus* by den ſelven H. Evangeliſt op eene andere plaetſe gheſeyt heeft: *Indien ick*, ſeyt hy, *de wercken onder haer niet en hadde ghedaen die niemant anders ghedaen heeft, ſy en ſouden gheen ſonde hebben.*

Hier ſpreeckt *Chriſtus* van de hartneckighe *Ioden*: Wat ſeght hy van hun? hy ſeght datſe plichtich van ſonde zijn: waerom? om datſe bleven vaſt ſtaen op de Wet *Moyſi*, ende *Chriſti* Wet niet en wilden aenveerden: Wat reden gheeft *Chriſtus* waerom datſe dit waren ghehouden te doen? om dies-wil, ſeyt hy, *dat ick wercken onder haer hebbe ghedaen die niemant anders ghedaen heeft*: Wat waeren dit voor *wercken*? het waeren *mirakelen*, ſeght den Bijbel van *Dordrecht Num.* 57. Wat is te ſegghen, *die niemant anders ghedaen hadde*? dat is, ſeght den voorſeyden Bijbel *Num.* 58. niemant *van de Propheten* die voor *Chriſtus* hadden gheweeſt.

Dit is dan het finael van deſen diſcours: De *Ioden* waeren plichtich van ſonde om datſe *Chriſto* niet en gheloofden, daer hy nochtans meer ofte meerdere mirakelen hadde ghedaen als *Moyſes* ende alle de voorighe

Propheten

Propheten te ſaemen: Ergo als'er queſtie is, om oock de waere mirakelen, ten opſichte van verſcheyden waere Gods dienſten ghedaen, t'onderſcheyden, ende te ſien welcke ſonder ſonde niet en konnen veracht worden, men moet letten welcke, of meer in ghetal, ofte wel meerder in wonderlijckheyt zijn: want deſe leſte moeten gheſtelt ende aenghenomen worden voor d'andere als zijnde krachtigher beweegh-redenen om den eenen Gods-dienſt te laeten varen ende den anderen t'aenveerden.

Dit ſchijnt oock, naer mijn advijs, de Reden ſelf uyt te wijſen: want ghenomen daer waer eenen tooveraer op den eenen kant, ende eenen waerachrighen Propheet gheſonden van Godt op den anderen kant, ende niemant in de werelt en wiſt wie den tooveraer, ende wie den Propheet waer: Sy doen beyde wondere wercken, den eenen nochtans meerdere ofte meer als den anderen, t'is ſeker dat'er niet een menſch, die maer Reden ghebruyckt, en ſal zijn die niet en ſal ſegghen en vonniſſen dat dien den waeren Propheet is die de meeſte wondere wercken doet: Ergo volghens de Schriftuer ende de Reden, mirakelen die reſpectivelijck, dat is, ten opſichte van andere, meerder of meer zijn, wijſen de waerheydt uyt: *Ende uyt de Reden.*

Dit zy dan den eerſten middel om onderſcheyt te maeken tuſſchen de waere mirakelen, ende te ſien welcke dat meer moeten valideren of voorgheſtelt worden.

Deſen ſelven middel grijpt oock plaetſe *om de waere mirakelen te kennen onder de valſche*, t'welck het *tweede Deel* van onſe Queſtie is. *Hoe men de waere mirakelen kan kennen onder de valſche.*

Dit blijckt oock klaer uyt de Schriftuere, ende uyt de hiſtorien. I. Uyt de Schriftuere: De mirakelen de welcke *Moyſes* in t'gheſicht van *Pharao* Coninck van *Egypten* ghedaen heeft, ſijn ſoo bekent dat het noodeloos is de ſelve op te tellen in het beſonder: Dit alleen moet hier aenghemerckt worden, dat de tooveraers van *Egypten*, naer datſe vele wonderlijcke wercken hadden ghedaen die *Moyſes* ghedaen hadde, heeft het ten langhen leſten ghebleken wie ſijne wercken dede door de kracht Gods: waer uyt heeft dit ghebleken? hier uyt alleen, om dat *Moyſes* eenighe mirakelen dede die de tooveraers niet machtich en waeren te doen: onder andere veranderde *Moyſes* het ſtof der aerde in mugghen, de tooveraers ſiende datſe dit niet en koſten doen, riepen dat *Moyſes* ſijne mirakelen dede door de kracht Gods: *Dit is*, ſeyden ſy, *Gods vinger*. *Exodi cap. 8. verſ. 18.*

Men kan gheen klaerder bewijs voorſtellen om te betoonen hoe men de waere mirakelen moet kennen onder de valſche: want men moet acht nemen op die, de welcke ofte meerder in wonderlijckheydt zijn, ofte meer in ghetal, ghelijck die van *Moyſes* waeren ten opſichte van de wondere wercken der tooveraers, de welcke, ſoo als wy ghehoort hebben, om deſe reden hebben bekent dat de mirakelen van *Moyſes* Godlijck waeren.

II. Dit blijckt uyt de Kerckelijcke Hiſtorien, naemelijck van den H. *Severus*, *Anaſtaſius*, *Cyrillus*, ende andere meer, de welcke verhaelen dat *Simon* den tooveraer door duyvelſche konſte in t'gheſicht van de *Roomſche* ghemeente, vloogh in de locht, maer dat hy door de ghebeden van de HH. Apoſtelen *Petrus* ende *Paulus*, van boven neder wiert gheſmeten ter aerde: waer uyt alle redelijck menſch moeſt beſluyten dat de kracht der Apoſtelen meerder was als die van den tooveraer; vervolghens dat hun wonderlijck werck meerdere macht moeſt hebben op de ghemoederen om hunne Leere t'aenveerden, als dat van den tooveraer, om aen hem te ghelooven. *Severus Bituricenſis l. 6. Hiſt. ſacra circa medium.* *Cyrillus Hieroſ. catech. 6.* *Anaſtaſius Nicanus quæſt. 33, in ſcript.*

Ten leſten, dit is oock den middel die den H. *Auguſtinus*, als eenen gront-regel vaſt ſtelt *lib.* 10. *de Civit. Dei cap.* 16.

Hier uyt volgt dat de mirakelen die de Heydenen ofte andere ſoodanige Secten verhaelen, moeten wijcken aen de mirakelen van het Oude ende Nieuw Teſtament.

Uyt het ghene dat wy tot noch toe hebben beweſen, volght, dat men lichtelijck kan onderſcheyt maecken tuſſchen de mirakelen, die de Heydenen ofte andere ſoodanighe Secten by hun ſegghen gheſchiedt te zijn, ende tuſſchen de mirakelen van het Oude ende Nieuw Teſtament, ten opſichte van de *Ioodſche* ende Chriſtelijcke Religie.

Laet ons maer een deel daer van, neffens malkanderen ſtellen en ſien welcke overtreft worden.

De Heydenſche Hiſtory ſchrijvers verhaelen dat *Tarquinius* met een raſoir eenen harten weet-ſteen doorſneden heeft: Dat *Veſpaſianus* eenen blinden ende eenen kreupelen, alleen met aenraeken, gheneſen heeft: Dat eene ſekere maghet met naeme *Claudia*, een groot ſchip dat niemant verporren en koſt voort-ghetrocken heeft met haeren riem: Dat *Tuccia* eene andere maeght, water gheſchept heeft met een ſift; ende voorders weynighe andere van den ſelven ſlach.

Exodi cap. 14 *verſ.* 21. *Ibidem cap.* 17. *verſ.* 7.

Maer *Moyſes* heeft hier teghen in t'Oude Teſtament de waeteren van de roode zee doen ſchuyven van malkanderen, ende weer-zijts doen ſtaen als mueren ofte gheberchten om eenen doorganck te gheven aen het heel legher van *Iſrael*: Hy heeft water doen vloeyen uyt eene ſteen-roſe, ſlaende daer op alleen met ſijnen ſtock: Hy heeft de aerde doen open-ſcheuren onder de voeten van de wederſpannige *Dathan*, *Core* ende *Abiron*: Hy heeft de rivieren verandert in bloedt, het ſlijck in vurſchen, het ſtof der aerde in mugghen: Hy heeft het heel lant van *Egypten* in ſoo grove duyſterniſſen gheſtelt dat men ſe met de handen koſt taſten.

Numer. cap. 16. *verſ.* 30.

Exodi cap. 7. 8. 9. 10. *&c.*

3. *Regum c.* 17. *verſ.* 1. *Ibidem verſ.* 6. *Verſ.* 22. 4. *Regum cap.* 1. *verſ.* 10. 4 *Regum cap.* 2. *verſ.* 11.

Wat ſal ick ſegghen van de mirakelen die *Elias* ghedaen heeft? hy heeft door ſijne ghebeden verkreghen dat'er op dry jaeren ende ſes maenden gheenen reghen en viel: De raeven hebben hem s'morghens en s'avonts gheſpijſt met vleeſch ende broot: Hy heeft een kint verweckt van de doot: Hy heeft het vyer uyt den hemel doen daelen: Hy heeft het water van den *Iordaen* in t'midden ghedeylt met ſijnen mantel, tot dat hy ten leſten wech-ghevoert wiert op eenen vyerighen waeghen.

Ick verſwijghe de mirakelen die den Propheet *Elizæus*, *Daniel*, ende andere ghedaen hebben: dit zy ghenoech tot een ſtaeltje van het Out Teſtament ende beveſtinghe van de oude *Ioodſche* Religie.

Wie ſal nu konnen optellen alle de mirakelen die *Chriſtus* onſen Verloſſer heeft gedaen in t'Nieuw Teſtament tot beveſtinge van ſijne Leere?

Ioan. cap. 2. *v.* 8. *Luca cap.* 7. *Matth. cap.* 9. *Marci cap.* 5. *Ioan. cap.* 11. *Matth. c.* 8. *v.* 3. *Luca* 16. *v.* 14. *Mat. c.* 20. *v.* 34. *Marci cap.* 8. *Ioan. cap.* 9. *Matth. cap.* 8. *Luca* 8. *Ioan.* 6. *Mat.* 14. *Ioan* 18

Hy heeft het water verandert in wijn: Dry dooden opgheweckt, een onder ander die vier daghen hadde begraven gheweeſt ende nu ſtonck: Hy heeft elf melaetſche gheneſen: Ses blinden het gheſicht wederom ghegeven: Seven beſetene menſchen van den duyvel verloſt, de tempeeſten van de zee met een woort gheſliſt, ghewandelt over het water, vijf duyſent menſchen met vijf kleyne brooykens gheſpijſt, de ſonne op den middach gheſtelt in eenen Eclyps, de ſteen-rotſen doen ſcheuren, ende ſoo voorts.

Actor. cap. 3. *cap.* 5. *cap.* 9.

Hem ſijn ghevolght ſijne Apoſtelen die even wonderlijcke wercken hebben ghedaen: *Petrus* ghenas de ſiecken door ſijne ſchaduwe, hy ſtelde eenen kreupelen recht op ſijne beenen, ghenas een man die acht jaeren lanck gichtich te bedde hadde gheleghen, hy gaf aen eene doode vrouwe het leven.

Actor. Cap. 13. *Cap.* 16. *Cap.* 19. *Cap.* 20.

Paulus maeckte den tooveraer *Elymas* blindt: Hy joegh den duyvel uyt het lichaem van eene waerſegſter: de ſieken wierden gheneſen alleen door het aenraeken van ſijne ſweet-doecken en veur-ſchooten: Hy verweckte eenen jonghelinck van de doot &c.

De

De ghene die op de tijden der Apoſtelen, ſeſthien hondert jaeren lanck; ſijn ghevolght en hebben niet min ghedaen, waer van wy een deel op eene bequaemere plaetſe ſullen verhalen.

Dat nu vryhjck van yemant wie het mocht weſen alle de mirakelen; die de *Mahometanen* ofte de Heydenen by hun ſeggen gheſchiet te zijn, ſaemen op eenen hoop worden gheſmeten, ende hier neffens gheſtelt, men ſal klaerlijck ſien datſe noch in menichte, noch in wonderlijckheydt niet eens te verghelijcken en zijn by de *Ioodſche* noch by de Chriſtelijcke: overſulex ghelijck de mirakelen de welcke van alle de Propheten die voor *Chriſtus* gheleeft hadden, ende t'ſaemen hunnen Gods-dienſt, aen de mirakelen *Chriſti*, om dat deſe meerder of meer waeren, ende dienvolgens aen ſijnen Gods-dienſt moeſten wijcken: alſoo, volghens den gront-regel *Chriſti*, moeten alle de mirakelen (ſonder te diſputeren of ſe gheſchiedt zijn ofte verſiert) van alle onghelooovighen wijcken aen de Chriſtelijcke mirakelen om dat deſe meer ende meerder zijn: In der voeghen datſe te vergeefs haeren roem daer op draghen ende trachten hunne dwalingen daer mêe te beveſtighen; want, ghelijck wy boven ghetoont hebben, de Reden wijſt uyt dat dien meer te ghelooven is die meer ofte meerder mirakelen doet ten opſichte van andere; Ick laete ſtaen dat alle de wonderlijckheden die de Heydenen ende *Mahometanen* van haer ſelven verhalen, door de macht van den duyvel hebben konnen ghedaen worden, ende menighe van de Chriſtenen niet, ghelijck wy nu gaen bewijſen.

Den tweeden middel om de waere mirakelen te kennen onder de valſche.

Den tweeden middel dan, om de Godlijcke mirakelen van de valſche te onderſcheyden, is ſekere hoedanigheydt van de mirakelen ſelve: want daer ſijn ſommighe mirakelen ſoodanich, datſe door gheen andere kracht en konnen ghedaen worden als door de kracht Godts: onder deſe ſijnd'er naemelijck twee, te weten, *het leven volmaecktelijck gheven aen de gheſtorvene*, ende, *het uytjaeghen der duyvelen.*

Het eerſte, blijckt uyt de Reden, het tweede, blijckt uyt de klaere woorden van de Schriftuere.

Raekende dan *het opwecken der dooden*, dat dit door gheene andere kracht als door de kracht Gods ghedaen en kan worden; toone ick uyt de Reden als volght.

Eenen afgheſtorven menſch *volmaecktelijck* het leven wederom te gheven, en is niet anders als de afgheſcheyden ziele wederom met t'lichaem ſoo te vereenigen, datſe *volmaecktelijck* alle haere natuerlijcke actien uytwercken kan door de inſtrumenten des lichaems, ghelijck ſe te voren ghedaen hadde.

Bemerckt dat ick ſegghe, *volmaecktelijck*, want dat den duyvel ergens een doot lichaem kan aennemen ende dat roeren, doen gaen, ſtaen, ende wandelen, daer en is niemant die daer aen twijffelt; dit heeft hy ondertuſſchen ghedaen met'er daet, ghelijck men kan leſen in de hiſtorien; maer dat lichaem en maekte hy niet levendich, het bleef doot als voren: overſulex en ghebruyckt hy t'niet anders dan wy eenen ſtock ſouden ghebruycken, ſonder eenighe levende actien aen het lichaem ſelve te geven, ghelijck men ſomwijlen by experientie bevonden heeft terſtont nae dat hy het lichaem hadde verlaten, want dan ſach men dat het verrot was, en ſtonck.

Maer dat den duyvel oyt eene ziele met een doot lichaem ſoo ſoude vereenicht hebben datſe alle haere natuerlijcke actien uytwerckte als voren, en ſal men in gheene hiſtorien, oude, noch nieuwe, konnen bevinden, ende nochtans men leeſt wel dat hy ſomwijlen, voor eenen dach ofte twee een lichaem heeft aenghenomen op die maniere ghelijck

nu

nu geseyt is, soo wort hier uyt seer wel besloten dat hy de macht niet en heeft om aen eenen dooden soo *volmaecktelijck* het leven te geven, dat dien dooden alles doe als te voren, ende vele jaren daernaer oprechtelijck leve, ghelijck men *Christus* heeft sien doen ten opsichte van *Lazarus*, ende d'Apostelen ten opsichte van andere: want waer t'sacken dat den duyvel de macht hadde om dit leste te doen, hy soud'et buyten twijffel, van de tooveraers daer toe versocht zijnde, somwijlen ghedaen hebben, in de plaetse van een doot lichaem aen te nemen sonder ziel ende leven: maer noyt en heeft hy aen een doot lichaem *volmaecktelijck* het leven ghegheven, noch de ziele met het selve vereenicht: Ergo dat is een klaer teecken dat hy de macht niet en heeft om sulex te doen: Veel min is dit in de macht van eenighen mensch: Volght dan, dat de macht van dooden *volmaecktelijck* op te wecken, ende haer oprechtelijck het voorich leven te geven, Godt alleen toekomt; vervolghens het opwecken van dooden en kan niet anders zijn als een Godlijck ende waerachtich mirakel. Dit is oock het ghevoelen van den H. *Ambrosius*: *Ghebieden*, seyt hy, *aen de dooden datse souden verrijsen is aen de Godlijcke macht alleen eyghen.*

Ambrosius lib 4 in cap. 4. Luce.

Ick soude dit met verscheyden Philosophische redenen noch voorders konnen bevestighen, doch te vergheefs, alsoo ick my laete voorstaen dat'er niet een redelijck mensch te vinden en is die *het volmaeckt opwecken van dooden* aen eenighe andere kracht sou durven toeschrijven als aen de Godlijcke.

Het selve moeten de Sectarisen bekennen van *het uytjaeghen der duyvelen*, want de woorden *Christi* hier van sijn soo klaer, dat men se niet anders en kan verstaen dan soo alsse luyden: *Christus* dan, ghelijck den H. *Lucas* ende *Matthaus* verhaelen, joegh eenen duyvel uyt het lichaem van een beseten: De *Phariseen* dit verstaende, seyden dat hy de duyvelen uytwierp door de kracht van *Beelzebud* Prince der duyvelen: Hier op gaf *Christus* dese antwoorde: *Indien den eenen duyvel den anderen uytjaeght, soo is hy teghen sijn selven verdeelt; hoe sal dan sijn Rijck bestaen? want alle Rijck dat in sijn selven ghedeelt is, sal vergaen: Indien dan den duyvel in sijn selven ghedeelt is, hoe sal sijn Rijck konnen staen?*

Luce cap. 11. verse 18. Matth. cap. 12. verse. 26.

T'blijckt klaerlijck uyt dese maniere van spreken dat *Christus* hier niet enckelijck en discoureert, maer wel bondelijck argumenteert met consequentien in deser voeghen:

Alle Rijck, daer de inghesetene door twisten teghen malkanderen opstaen, ende malkanderen uyt de besittinghe van hunne goederen jaegen, moet vergaen: Ergo indien de duyvelen teghen malkanderen twisten, ende malkanderen uyt de lichaemen der besetene jaeghen, hun Rijck moet vergaen.

Maer het Rijck van de duyvelen en kan niet vergaen:

Ergo de duyvelen en konnen malkanderen niet jaeghen uyt de besetene lichaemen.

Dit is het argument *Christi*, met het welck hy aen de *Phariseen* betoonde dat hy de duyvelen niet uyt en joegh door de kracht van den duyvel, maer dat hy dit dede door den *Gheest Gods*, ghelijck *Matthaus* seght, of door den *vinger*, dat is, door de kracht *Godts*, ghelijck *Lucas* seght, ende den *Dordrechtschen* Bijbel op dese plaets bemerckt; volght dan uyt dese klaere Schriftuer-plaetse dat *het uytjaeghen der duyvelen*, niet anders en kan zijn als een Godlijck werck: Ende daerom wanneer sommighe Heydensche Historij-schrijvers verhaelen dat, onder andere, eenen sekeren *Apollonius Tyanæus*, door sijne toover-konste, dat is, door de macht van den duyvel, de duyvelen uytghejaeght heeft, de Christenen, die de Schrif-

tuere

tuere aenveerden ende *Chriſti* klaere woorden moeten gheloovẽ, moeten noodſaeckelijck legghen, ofte dat dit van die Hiſtory-ſchrijvers verſiert is, ofte wel dat den duyvel veynſdé ſich te vertrecken, houdende ſich voor eenen tijt ſtil om aen ſijnen tooveraer voor de menſchen authoriteyt te gheven: Een van beyden moeten de Chriſtenen ſegghen, ofte ſoo niet, ſy moeten *Chriſtus* leugenachtich maecken, als hy niet alleen en heeft gheſeyt *dat den eenen duyvel den anderen niet en kan uytjaghen*, maer dit oock met reden ende goede conſequentie beveſticht.

Somma: Soo dickwils als men ſiet *eenen dooden volmaecktelijck opwecken*, ende *de duyvelen uytjaeghen*, dit en kan anders niet gheſchieden als door de kracht Godts, dienvolghens moeten dit noodſaekelijck waere ende Goddelijcke mirakelen zijn.

T'en is dan niet ſonder fondament ende reden dat *Chriſtus* aen ſijne diſcipelen, wanneer hy ſe ſont om te preken, beſonderlijck belaſt heeft *de dooden op te wecken*, ende *de duyvelen uyt te jaeghen*, als weſende twee teeckenen die niet bedrieghen en koſten. Matth cap. 10. verſ. 8.

III. T'helpt grootelijcx oock om de waere mirakelen te kennen onder de valſche, dat den perſoon die ſe doet niet ſuſpect en zy van eenighe quaede konſten ofte bedroch: want dan en kan een redelijck menſch gheen meeduncken hebben dat ſijne mirakelen valſch zijn.

Alſoo deden eertijts de Schriftgheleerden en *Phariſéen*, en nu ter tijdt de Atheiſten en *Joden*, groote injurie aen *Chriſto*, houdende ſijne mirakelen voor tooverye ende duyvelſch: want *Chriſtus* was een perſoon die niet ſuſpect en koſt zijn om dat hy van alle ſoorten van menſchen, tot ſijne meeſte vyanden toe, voor een heylich ende onnooſel man wiert ghehouden: Sijnen Rechter *Pilatus* heeft hem voor ſoodanich, de ſacke wel onderſocht hebbende, verklaert: *Judas* ſelve ſijnen verraeder heeft hem als een rechtveerdich menſch uytgheroepen ende herkent, ende dat ſonder yemants teghenſpreken: Daer en is nauwlijcx eenich recht in de werelt gheweeſt daer de beſchuldighers met meerderen haet ende furie ſijn voortghegaen, noyt daer den beſchuldighden min voorſpraecke gehadt heeft: Nochtans, naer al dit, was het beſluyt dat hy onnooſel ende rechtveerdich was: Jae, daer de *Phariſéen* hem te voren hadden beſchuldicht dat hy de duyvelen uytwierp door de macht van den duyvel, en hebben ſy dit point noyt in t'Recht durven opnemen, tot een teecken dat s'het ſelf niet en geloofden het ghene ſy te vooren gheſeyt hadden: Het ſoude dan een onredelijck ende onverſtandich menſch moeten zijn, die de mirakelen van ſoo een perſoon ſuſpect ſoude hebben van valſcheyt.

T'ſelve moet men ſegghen van de mirakelen der Apoſtelen, ende van menighe andere mannen die op hun ſijn ghevolght, ende welckers heylicheyt aen de heele werelt bekent was: Daerom gaen de Sectariſen van onſe tijden ſeer onredelijck voort wanneer ſy alle de mirakelen, die men ſegt nae de tijden der Apoſtelen van heylige Mannen gedaen te zijn, voor ſuſpect houden van bedroch, valſcheyt, ofte duyvelſche konſte, quanſuys om dat men ſomwijlen bevonden heeft dat'er ſoodanige ſchijn-mirakelen waeren: want t'is onredelijck dat men die Mannen, welckers heylicheyt ende onnooſelheyt aen de werelt bekent was, daerom voor ſuſpect houde in het beſonder, om dat'er eenighe bedrieghers gheweeſt zijn: want alſoo doende, ſouden oock de mirakelen van de Apoſtelen ſelf van valſcheyt moeten ſuſpect gheweeſt hebben, om dat'er op hunne tijden twee tooveraers waeren, naemelijck *Simon* en *Elymas*, die valſche mirakelen deden.

Hier hebt ghy nu ſekere middelen, niet alleen om de waere mirakelen

te onderscheyden onder malkanderen, maer oock om de valsche te kennen onder de waere.

Laet ons nu sien of de mirakelen oprechte ken-teeckenen sijn van de Kercke.

§. 2.

VVort beweesen dat de gave der Mirakelen altijt in de Kercke Christi gheweest is, ende moet zijn.

Alle de gelooyighen in het besonder en hebben noyt de gave van mirakelen gehadt.

BEmerckt: I. Dat dese gave noyt aen alle gheloovighen in het besonder ghejont is gheweest, maer aen sommighe alleen, ofte ten oprichte van haere uytnemende heylicheyt, ofte ter oorsaeke van d'omstandicheden in de welcke datse ghestelt waren, ofte om eenighe andere reden die aen Godt alleen was bekent.

1 *Corinth cap.* 12. *v.* 8. *&c.*

Wat'er van zy ofte niet, t'is seker dat oock ten tijde van d'Apostelen self, elcken gheloovigen in het besonder dese gave niet ghehadt en heeft. Dit seght met klaere woorden den H. Apostel *Paulus*, sprekende niet alleen van sijnen tijdt, maer oock van de tijden der toekomende Kercke: Ghelijck het lichaem des menschs, seyt hy, verscheyden lidtmaten heeft ende de lidtmaten niet allegaer de selve uytwerckinghe en hebben, alsoo gaet het oock met de Kercke, vele lidtmaten der selve en hebben niet allegaer de selve gaven noch uytwerckinghen: want sommighe hebben alleen de gave der prophetie, sommighe de gave om de gheesten te onderscheyden, ende soo voorts: ten lesten, seght hy dat'er oock sommighe zijn die *de gave der ghesontmaekinghen hebben*, dat is, seght den *Dordrechtschen* Bijbel, *de gave om mirakelen te doen:* merckt dat den H. Apostel seght dat *sommighe* alleen dese gave hebben: Ergo niet allegaer, t'welck hy daernaer wederom met duydelijcke woorden verhaelt, segghende: *Sy en hebben niet allegaer de gave der ghesontmaekinghen.*

T'is dan ghenoech dat'er op alle eeuwen eenighe gheloovighen worden ghevonden die dese gave hebben, ofte datse op alle eeuwen nu hier, nu daer, in de Kercke te vinden is.

Slechte opworpinghe van de Sectarisen.

Daerom is dit een seer sober ende slecht argument van de Sectarisen, wanneer sy seggben dat vele vrome Coninghen ende Propheten in de oude Kercke van de *Israëliten*, de waerachtighe Leere hebben herstelt sonder mirakels te doen, ende vele rechtsinnighe Bisschoppen in t'Nieuw Testament de Kercke ghesuyvert van de Ketterye der *Arianen* ende andere dwaelinghen, die nochtans de gave niet en hadden om mirakels te doen.

Dat is t'dat wy nu seggen dat niet alle de gheloovigen in het besonder dese gave en hebben, ghelijck oock niet alle die Coninghen in het Out Testament, noch alle die Bisschoppen in het Nieuw Testament, man voor man, hebben ghehadt; t'was ghenoech dat'er op die selve tijden, ofte een weynich te voren, *sommighe* waeren die dese gave hadden: Dat dit soo gheweest is in t'Out Testament blijckt klaer uyt de Schriftuere.

3. *Regum c.* 13.

I. Den Coninck *Ieroboam* hadde te *Bethel* eenen autaer opgherecht voor de afgoden: Daer komt een Propheet by hem om dese godloosheyt te bestraffen ende te beteren: Wat dede hy? *hy gaf een wonder teecken*, seght de Schriftuere, seggende: *Siet, den autaer sal van een ghescheurt, ende de asschen die daer op is, afgheslort worden:* Waer op den Coninck sijne handt uytstack om hem te vatten, maer sijne hant wiert op den selven stont soo dorre ende stijf, dat hy se niet wederom tot sich en kost trecken, den

autaer

autaer wierdt t'ſaemen gheſcheurt, ende de aſſchen gheſtort. Soo een mirakel alleen, ende ſoo een man in t'beſonder, ſonder meer, was ghenoech om voor dien tijdt ende vele jaren daernaer, het heel lant t'overtuyghen van den waeren Gods-dienſt, ende van de grouwelijckheden *Ieroboams*.

II. Een weynich daernaer valt den ſoon van *Ieroboam* in eene ſieckte, 3. *Reg. cap.* 14. ſijne huyſvrouwe treckt op, om hier over met den Propheet *Ahias* te handelen ende te ſien of hy haeren ſone koſt helpen: maer den Propheet ſeyde tot haer: *Gaet naer huys toe, ende als ghy in de ſtadt ſult ghekomen zijn,* *v.* 12. *ſal uw' kindt ſterven*, ende *als ſy nu op den dorpel van haer huys quam*, ſeght de Schriftuere, *is den jonghelinck gheſtorven.* *v.* 17.

Dry jaeren daernaer wiert *Aſa* Coninck van *Iuda*, van den welcken de Schriftuere ghetuyght *dat hy recht was in de ooghen des Heeren ghelijck ſijnen Vader David, want hy nam alle de afgoden wech die ſijne Vaders ghemaeckt hadden*: t'en was niet van noode dat deſen Coninck in t'beſonder tot dien eynde mirakelen dede, want de mirakelen van de twee voorſeyde Propheten waeren noch verſch door de welcke ſy de grouwelijckheden van *Ieroboam* voor de ooghen hadden ontdeckt, ende ſaemen beveſticht den waeren Gods dienſt. 3 *Reg. cap.* 15. *v.* 11. 12.

III. Ondertuſſchen wiert *Achab* Coninck van *Iſraël*, die meerdere grou- 3. *Reg. cap.* 16. welijckheden uytrechtede, ſeght de Schriftuere, als alle ſijne vaders; *v.* 33. maer *Elias* een Propheet van den waerachtighen Godt voorſeyde hem dat *Cap.* 17. *v.* 1. het op den tijt van dry jaren niet en ſou regenen, gelijck t'ooc.k gebeurde, ende dit was aen alle menſchen bekent: op welken tijt *Ioſaphat* Conink van *Iuda*, die de voetſtappen van ſijnen vader *David* inginck, alle de afgoden 2. *Paralip. c.* 17. vervloeckte, wech nemende de hoochten en boſſchen daer ſe gedient wier- *v.* 4. 6. den: maer wat was het wederom van noode dat deſen Coninck in t'beſonder mirakelen dede, aengeſien dat den waeren Gods-dienſt door ſoo een bekent mirakel onlancx vanden Propheet *Elias* beveſticht was? ende korts *Cap* 20. *v.* 14. daernaer noch meer beveſticht wiert door de voorſeggingh̃e van den Propheet *Iahaziel* dat die van *Iuda* victorie ſouden vechten tegen de *Moabiten* ende *Ammoniten*? t'welck daeghs daernaer oock gheſchiedde; jae ontrent den ſelven tijdt dede *Elias* dat wonderlijck mirakel tot beveſtinge van den 1 *Reg. cap.* 18. waeren Gods-dienſt, als hy het vyer uyt den hemel dêe vallen, het welke oock brandde in het water: Deſe wonderlijcke teeckenen waeren in alle d'omligghende landen ſoo van *Iſraël* als van *Iuda* bekent: Te vergeefs dan roepen de Sectariſen dat'er vele vrome Coninghen ende Propheten den waeren Gods-dienſt hebben herſtelt, ende den afgodiſchen uytgheroeyt, alhoewel ſy in t'beſonder gheene mirakels en deden; aengheſien, ghelijck het nu blijckt, dat den waeren Gods dienſt, op de ſelve tijden, of een weynich te voren, of een weynich daernaer, van andere wiert ten vollen beveſticht door openbare mirakelen die aen alle d'omliggende landen bekent waeren.

T'ſelve moet gheſeyt worden van de Biſſchoppen die de H. Kercke van de ketterye der *Arianen* hebben gheſuyvert: want alhoewel ſy oock allegaer in t beſonder gheene mirakels en hebben ghedaen, noyt nochtans en hebbend'er, nu, en dan, *ſommighe* ontbroken die ghenoechſaem de waere gheloovighen door het doen van mirakels verſterckten, ende de valſche leeringhen van *Arius* ontdeckten.

I. Onder andere ſoodaenighe Biſſchoppen ſijn gheweeſt den Heyligen *Eugenius*, *Vindemialis*, ende *Longinus*, die, naer vele andere mirakelen, eenen blinden, alleen met het teecken des Kruys op ſijne ooghen te macken, het gheſicht wederom hebben ghegheven, die *Greg: Turon: lib* 2. *Hiſtor. Franc. cap.* 3.

eenen *Ariaenſchen* Biſſchop, van ſiende, blindt hadde ghemaeckt.

Marulus *lib.* 2. *cap.* 11. II. *Alexander* Biſſchop van *Conſtantinopelen*, beſtraffende den Ketter *Arius* in de teghenwoordicheyt van menighe menſchen, heeft Godt met luyder ſtemme ghebeden dat hy ſijne Kercke niet en wilde ſtellen tot ſpot van de godlooſe; ende ſiet, nauwlijcx en hadde hy ſijne ghebeden voleyndicht, *Arius* krijght den rooden loop, ſtort ſijn inghewant uyt, ende ſterft.

Menichvuldighe andere mirakelen tot ſchaemte der *Arianen*, van andere Catholijcke Biſſchoppen, ofte Prieſters, op verſcheyden tijden, ende gheweſten ghedaen, kan men leſen, by *Bonfinius*, *Sigebertus*, *Cedrenus*, *Theodorus Lector*, *Nicephorus*, *Paulus Diaconus*, *Sabellicus*, *Gregorius Magnus*, *Gregorius Turonenſis*, *Gregorius Nyſſenus*, *Iſidorus Hiſpalenſis*, ende andere meer.

Bonfin. *lib.* 5. *Dec.* 1. Sigeb. *an.* 453. Theod. *lib* 2. *collect.* Niceph. *l.* 16 *c.* 35. Paul. Diac. *l.* 15. Sabell. *Ennead.* 8 *lib.* 2. Gregor. Magn. *lib.* 4. *Dialog cap.* 53. Gregr. Turon. *de glor. Mart. cap* 18. Gregor. Nyſſen. *orat. de Greg Thaumat.* Iſidorus Hiſpal. *in Chron.*

T'en komt dan hier niet op aen, of alle de gheloovighen in het beſonder, ofte die, naemelijck de welcke ſich beſonderlijck ſtellen teghen d'abuſen of ketteryen, de gave der mirakelen moeten hebben om de waerachtighe Leere te beveſtighen, wy ſegghen alleen met den H. *Paulus* dat het ghenoech is dat'er in t'heel lichaem van de Kercke *ſommighe* zijn die mirakelen doen, overſulcx dat men kan ſien ofte weten dat in ſoo ofte ſoo eene Kercke met'er daet, nu by den eenen, nu by den anderen, nu in dit landt, nu in het ander, gheſtaedelijck mirakels te vinden zijn.

De mirakelen ſijn noodich als'er eē nieuw orden van den Gods dienſt inghebrocht wort.

Bemerckt. II. Dat ons de Sectariſen toeſtemmen, gelijck men kan ſien by *Petrus Cabeljau*, dat de mirakelen noodich zijn wanneer yemant de orden van den dienſt die den Heere inghеſtelt heeft wilt veranderen, op dat hy door de mirakelen ſoude toonen dat hy van Godt is gheſonden.

Bemerckt. III. Dat'er noyt van Godt yemant is gheſonden gheweeſt om ſulcx te doen, ofte hy heeft met'er daet mirakels ghedaen om ſijne ſendinghe te beveſtighen, op dat men voorders daer uyt ſoude beſluyten dat de vergaederinghe in de welcke hy deſe veranderinghe ofte nieuwe orden van den dienſt invoerde, van Godt ſelve ingheſtelt wiert: Dit blijckt in *Moyſes* die eenen anderen dienſt invoerde als dien van de Wet der Natuere gheweeſt was, ende in *Chriſto*, die wederom een ander orden in-brocht als die van *Moyſes* gheweeſt was: Beyde hebben ſy mirakelen ghedaen om te toonen datſe van Godt waren gheſonden.

Exodi *cap.* 7. *v.* 16. 17. De woorden van de Schriftuere dies-aengaende ſijn klaer. I. In het boeck *Exodus*, daer Godt *Moyſes* belaſt te ſegghen aen *Pharao* dat hy van hem was gheſonden, ende tot een teecken van dien, dat hy de wateren van de rivieren in bloedt ſoude veranderen. Dit mirakel dan ende alle de reſte die hy naderhandt dede, waeren eene verſekeringhe ofte beveſtinge van ſijne ſendinghe, ſoo dat *Pharao* verbonden was hem aen te ſien ende te houden als een wettich gheſant Godts; dienvolghens hem te gheloo-ven ende ghehoorſaem te zijn.

Ende alhoewel dat oock de kinders van *Iſraël* uyt deſe teeckenen koſten ſien dat *Moyſes* een Godlijck menſch was, dies niet teghenſtaende heeft Godt begeert dat hy voor haer in t'beſonder noch menighe andere mirakels ſou doen in de Woeſtijne, eer hy de Wet noch verkondichde, om ſijne ſendinge van Gods wege noch meer te beveſtigen, ende een onfeylbaer ghewicht te geven aen ſijne woorden, op dat de *Iſraëliten* de nieuwingheſtelde Wet als Godlijck, ende ſonder eenigh teghenſpreken, ſouden aenveerden.

Deſghelijcx heeft *Chriſtus* meermael gheſeyt dat de mirakelen die hy dede ſekere teeckenen waeren dat hy van Godt was gheſonden: *De*

wercken,

wercken, seyt hy, *die ick doe ghetuyghen van my dat my den Vader ghesonden heeft.* Wederom: *Ick moet de wercken doen van den ghenen die my gesonden heeft.* Waer op den *Dordrechtschen* Bijbel seght *Num.* 5. dat *Christus* hier spreeckt van die wercken de welcke van den Propheet *Isaias* voorseyt sijn ghe weest, dat is, *van het gheneesen der blinde, doove, kreupele, en stomme*: Dese mirakelen moest *Christus* doen, *om daer mede*, seght den Bijbel, *te bevestighen dat hy den waeren Messias*, ofte van Godt ghesonden, *was.*

Ioan. cap. 5. v. 36
Ioan. cap. 9. v. 4.
Isaiæ cap. 35. v. 5.

Volght dan uyt al het voorghaende, dat die de welcke een nieuw orden van den Gods-dienst komen invoeren, eerst haere Godlijcke authoriteyt met mirakelen moeten bevestighen, op dat men daer uyt soude sien dat die vergaederinghe ofte Republijcke, die sy met soo eenen dienst komen instellen, van Godts weghen opgherecht wort, dienvolghens Godlijck is.

Jae dat meer is, het blijckt uyt de Schriftuere, dat, soo dickwils als'er eenighe reformatie van de Religie gheschiedt is, Godt de selve bevesticht heeft door mirakelen, niet juyst van de ghene die de principaele Autheurs van de reformatie waeren, maer van de ghene die sich eenichsins met de selve bemoeyden, ofte wel, door mirakelen die door andere op de selve tijden wierden ghedaen tot bevestinghe van den suyveren Gods-dienst. Dit hebben wy boven alreede ghesien.

Ook als de abusen van eenighe Religie wech ghenomen worden.

I. Godt sondt tot den Coninck *Ieroboam* (die den waeren Godts-dienst hadde bedorven) eenen Propheet, want hy quam, seght de Schriftuere, *door het VVoort des Heeren*, dat is, seght den Bijbel van *Dordrecht*, *door het bevel des Heeren.*

3. Regum. c. 13. vers. 1.

Desen Propheet quam om aen den Coninck te vertoonen d'abusen die hy ghedaen hadde, ende om de selve te reformeren: Wat doet hy? Hy begint daetelijck van een mirakel om te toonen dat hy van Godt was ghesonden; want als hy teghen den autaer die van *Ieroboam* voor de afgoden opgherecht was, hadde gheroepen, is den autaer in stucken ghescheurt, de asschen van de godloose offerhanden, die daer op lagh, gheslort, ende de handt van den Coninck verdrooght.

II. Wanneer den Godtvruchtighen Coninck *Asa* den dienst Godts herstelde, ende de afgoden uytroeyde, eer hy het werck noch aenvatte, stelde hy sijn betrouwen op de hulpe Godts, ende badt hem dat hy hem victorie wilde verleenen teghen de *Mooren*: Godt heeft sijn ghebedt toeghestaen, *Asa* heeft de *Mooren* schier tot den lesten man toe verslaghen door groot mirakel, want sijn legher alleenlijck bestont in hondert en tachentich duysent mannen, daer dat van de *Mooren* bestónt in duysentmael duysent krijghs-lieden, ende dry hondert waeghenen.

3. Reg. cap. 15.

Als *Asa* dese miraculeuse victorie teghen de *Mooren* hadde ghevochten ende wederom nae *Ierusalem* keerde, heeft Godt hem te ghemoete ghesonden den Propheet *Azarias*, om hem ende sijn heel legher dit mirakel voor ooghen te stellen, t'welck hy dede met dese woorden: *Hoort*, seyde hy, *Asa, ende gantsch Iuda, en Benjamin, den Heere is met u lieden*, dat is, seght den Bijbel van *Dordrecht Num.* 5. *hy helpt u, ende gheeft u victorie teghen uwe vyanden*: *daerom weest kloeck, ende en laet uwe handen niet verslappen*, dat is, seght den voorseyden *Dordrechtschen* Bijbel *Num.* 19. *Gaet kloeckmoedelijck voort in t'herstellen en reformeren van den rechten ende suyveren Gods dienst.*

2 Paral. cap. 15. vers. 1, 2.

Als den Coninck *Asa* dese redenen van den Propheet hadde ghehoort,

is hy door de selve, onder andere oock door die miraculeuse victorie,
Ibidem Vers. 8. *soo verkloeckt gheweest*, dat hy den afgoden-dienst, seght de Schriftuere,
gantschelijck uyt den lande gheroeyt heeft, ende de Israëliten vielen hem met
Vers. 9 *menichte toe*: Waerom? *Om datse saghen dat den Heere sijnen Godt met hem*
was: Dit en sach nerghens op als op die mirakuleuse victorie (want de Schriftuere en hadde tot daer toe gheen ander bystant Godts t'sijnen opsichte verhaelt) Ergo dit mirakel en was niet alleen de beweegh-reden van den Coninck *Asa* om de reformatie kloeckelijck aen te gaen, maer oock van de *Israëliten* om d'afgodery te verlaeten, ende sich te begeven tot den waeren Godts dienst.

III. Soo haest als den Coninck *Ezechias* de reformatie hadde begost, heeft Godt, door hem self dit met een mirakel bevesticht: Want ge-
2. *Paralip. cap.* 30. *v.* 18. lijck'er verhaelt wort in de boecken *Paralipomenon*, als eene menichte des volcx, daer onder vele uyt de gheslachten van *Ephraim*, *Manasse*, *Issachar*, ende *Zabulon*, te saemen waeren ghekomen binnen *Ierusalem* om het *Paesch-lam* te eten, ende het selve niet ghe-eten en hadden ghelijck als Godt in sijn Wet dat bevolen ende gheselt hadde, heeft Godt hun met lichaemlijcke sieckten komen besoecken, soo als den *Dordrechtschen* Bijbel dit oock bemerckt: maer *Ezechias* heeft voor hun gebeden, ende sy hebben hunne gheslontheyt verkreghen.

4. *Reg. cap.* 19. *vers.* 35. Ick laete staen dat Godt de Godtvruchticheyt van *Ezechias*, ende sijnder onderseaten noch meer bevesticht heeft, als hy in t'legher van *Sennacherib*, Coninck van *Assyrien*, die in t'landt van *Iuda* ghevallen was, eenen Enghel uyt den hemel ghesonden heeft die op eenen nacht hondert en tachtentich duysent mannen verslaghen heeft.

IV. Wat sal ick segghen van de Propheten, *Elias* ende *Elizæus*? hebben hunne wonderlijcke mirakelen, wanneer sy van Godt ghesonden waeren om den Godts dienst ende andere ghebreken te beteren, de gheloovighen niet machtich versterckt om te volherden, en d'ongheloovighen, ofte beschaemt ghemaeckt, ofte beweeght om sich te bekeeren?

2. *Reg cap.* 20. *vers.* 11. V. Wat sal ick segghen van de Propheten *Isaias* en *Daniel*? heeft den eersten niet de sonne thien graden te rugghe doen keeren door sijn ghebedt, ende den Coninck *Ezechias*, door de kracht Gods, soo den *Dordrechtschen* Bijbel seght, ofte door mirakel gheneesen?

T'is seker dat dese twee groote mirakelen aen *Manasses* sone van *Ezechias*, ende aen het heel landt wel bekent waeren: als dan den voorseyden *Manasses* terstont nae de doot van sijnen vader succedeerde in het Rijck, hadde hy ende sijne onderseaten gheene ghenoechsaeme beweegh-redenen om te volherden in den waeren Godts-dienst, ende niet te vervallen tot afgodery, t'en waer saken datse gantsch hartneckich ende verblindt hadden gheweest?

Wat den Propheet *Daniel* aengaet, heeft Godt hem niet verweckt tot een Propheet in t'midden der afgoden-dienaers te *Babel*? hoe menichmael heeft hy onder dat volck sijne sendinghe van Godts weghen door mirakels bevesticht? de Coningen ghebracht tot kenniss van den oprechten Godts-dienst? ende sijne mede-ghevanghen gheloovighen door de selve wonderlijcke wercken versterckt?

VI. Heeft men de prophetien van *Ezechiel* en *Ieremias* niet volbracht ghesien voor hunne doodt? hebben sy, onder andere, niet volbracht ghesien voor hunne ooghen, het ghene sy soo menichmael aen de *Ioden* voorseyt hadden, te weten, dat se ghevanghen souden gheleydt worden naer *Babylonien*? Waeren dit gheene klaere

klaere teeckenen van hunne ſendinghe; overſulcx krachtighe middelen om de *Ioden* te reformeren alſe nu tot alle ſoorten van dwalinghen en boosheden vervallen waeren?

Iſſer voorders wel eenigh Propheet gheweeſt van den welcken men het ſelve niet en moet ſegghen, enckelijck om haere voorſegginghen, ofte om verſcheyden omſtandicheden van ghefichten en anderſins, met de welcke haere prophetien bekleedt waeren?

T'zy dan dat ghe aenſiet het invoeren van eenen nieuwen Gods-dienſt, t'zy dat ghe aenmerckt het beteren van de abuſen ende ghebreken, ghy ſult in de Schriftuere bevinden datſe altijt vergheſelſchapt ſijn gheweeſt met wondere wercken, ofte op den ſelven tijt, ofte een weynich te voren, ofte een weynich daernaer, ſoo dat yeder daer uyt koſt ſien waer dat de vergaederinghe van Godts volck was te vinden; vervolghens waer den ſuyveren ofte oprechten, ende waer den bedorven ofte valſchen Godts-dienſt was.

Hoort nu wat de Sectariſen hier teghen opworpen: *Ioannes den Dooper*, ſegghen ſy, door den welcken den Heere eene groote reformatie dede in de *Ioodſche* Kercke, wert expreſſelijck gheſeyt noyt eenich mirakel ghedaen t'hebben. *Ioan. cap.* 10. *v.* 41.

Ick antwoorde. I. Als voren, dat den perſoon ſelve, naemelijck, die eene alghemeene reformatie komt doen, de gave der mirakelen niet en moet hebben; maer ick ſegghe, volghens het ghene wy nu gheſien hebben uyt de Schriftuere, dat Godt altijt, door den eenen, of door den anderen, op die, ofte deſe maniere, door eenich wonderlijck werck heeft ghetoont dat de ghene die ſich met eene alghemeene reformatie bemoeyden, een Godlijck werck deden. Opworpinghe van Partye wort wederleydt.

Ick antwoorde. II. Dat het overſulcx niet van noode en was dat *Ioannes den Dooper* ſelf eenige mirakelen dede; want ſijnen perſoon, om ſoo te ſpreken, was ſelf een mirakel; wat koſt'er krachtigher zijn in de herten der *Ioden* om hem aen te ſien voor een Godlijck menſch, ofte voor een die van Godt wiert gheſonden, als dat ſijnen Vader *Zacharias* de ſpraeke verloor? dat *Ioannes* van eene onvruchtbare Moeder gheboren wiert? dat ſijnen Vader de ſpraek wederom kreegh? ende andere ſoodanige mirakelen die aen het heel landt van *Iudea* bekent waren, ſoo dat alle de ghene die t'hoorden, ſeyden: *VVat meynt ghy dat dit voor een kindt weſen ſal?* waren deſe mirakelen met de welcke Godt de gheboorte van *Ioannes* vereert hadde, ende aen een yeder bekent waeren, niet meer als ghenoechſaem om hem aen te ſien ende t'ontfanghen als een gheſant Gods ofte Godlijck menſch? *Lucæ cap.* 1. *v.* 65. 66.

Bemerckt ten leſten, dat het den wille ende begheerte van *Chriſtus* is, dat'er in ſijne Kercke altijt mirakels ghedaen worden. T'is den wille Chriſti dat'er altijt mirakelen ghedaen worden in ſijne Kercke.

Deſen ſijnen wille heeft hy klaerlijck te kennen gegeven in de Schriftuere, ſoo door ſijn eyghen ſelven, als door ſijne Apoſtelen.

I. By de HH. Evangeliſten *Matthæus* en *Marcus*, daer hy ſijne diſcipelen belaſt door de heele werelt te gaen om het Evangelie te preken aen alle volckeren, ſegghende daer beneffens, *dat de gheloovighen in ſijnen naem de duyvelen ſouden uytwerpen, met nieuwe talen ſpreken, ſlanghen opnemen, yet doodelijcx drincken ſonder beſchadicht te worden, ende de ſiecken gheneſen alleen met het oplegghen der handen*: Ten leſten voeght'er hy by: *Siet ick ben met ul: alle de daegen tot het eynde des werelts.* *Matth. cap.* 28. *verſ.* 19. *Marci cap.* 16. *verſ.* 17, 18.

Indien ick nu van de Sectariſen vraeghe, wie dat *Chriſtus* hier aenſpreeckt? Sy antwoorden in hunnen Bijbel van *Dordrecht Num.* 26. dat hy hier ſpreeckt *niet alleen tot ſijne diſcipelen, maer oock tot alle hunne navolghers in de ghemeente*, ofte Kercke.

Hier

Hier op argumenteere ick aldus: Het ghene *Christus* by den H. *Matthæus* belaſt, is het ſelve met het gene dat hy by den H. *Marcus* begeert: Dit en kan niemant loochenen, ende blijckt oock klaer uyt de aenteeckeninghen die de Sectariſen by *Marcus*, op den kant van haeren *Dordrechtſchen* Bijbel geſtelt hebben, citerende het *acht-en-twintighſte Capittel* ende *neghenthienden Vers* van *Matthæus*.

Maer by den H. *Matthæus* ſeght hy, dat hy niet alleen by ſijne diſcipelen, maer oock by hunne naevoghers ſal blijven ſoo lanck als de werelt ende ſijne ghemeente ſal ſtaen:

Ergo, wanneer hy ſeght by den H. *Marcus* dat de gheloovighen ſullen mirakelen doen, hy en ſeght dat niet alleen van ſijne Apoſtelen, ofte van hunne tijden, maer oock van de gheloovighen die daer ſullen zijn tot het eynde des werelts.

Vervolghens dan is het den wille ende begheerte *Chriſti* gheweeſt, dat de mirakelen in ſijne Kercke ſouden blijven ſoo lanck als de werelt ſou ſtaen.

Ten anderen: Volghens den gront-reghel der Rechten; *daer de VVet gheen onderſcheyt en maeckt en moeten wy mede gheen maecken*: maer *Chriſtus*, ſegghende dat de gheloovighen ſullen mirakelen doen, en maeckt gheen onderſcheyt van deſen of dien tijt, maer ſpreeckt in t'ghemeen ſonder eenighe paelen of termijnen te ſtellen: Ergo, ſegghende dat de gheloovighen ſullen mirakelen doen, en verſtaet dat niet alleen van de Apoſtelen ofte gheloovighen van hunne tijden, maer oock van de gheloovighen in het ghemeen die daer op ſouden volghen tot het eynde des werelts.

1. *Corinth. cap.* 12. Dit blijckt. II. even klaer uyt den H. *Paulus* in den brief tot die van *Corinthien*, daer hy de H. Kercke verghelijckt by een lichaem t'welck in verſcheyden lidtmaten beſtaet, *ſommighe* in de Kercke, ſeyt hy, *ſijn Apoſtelen*, *ſommighe Propheten*, *ſommighe Leeraers*, *andere die de gave van gheſontmaekinghen*, dat is, van mirakelen *hebben* &c.

De queſtie is nu, of *Paulus* hier alleenlijck ſpreeckt van de Kercke ende gheloovighen van ſijnen tijt, ofte oock van de volghende Kercke ende gheloovighen die daer ſullen zijn tot het eynde des werelts?

I. T'is ſeker dat *Paulus* hier ſpreeckt van de Kercke *Chriſti*; vervolgens van die Kercke, de welcke, volghens de belofte *Chriſti*, moet ſtaen ſoo lanck als de werelt ſal dueren: maer die Kercke, ſeght hy, is ghelijck een lichaem dat ſijne volle lidtmaten heeft: Ergo hy ſeght dat de Kercke *Chriſti* haere volle lidtmaten moet hebben ſoo lanck als de werelt ſal dueren: Nu, onder een van de lidtmaten der Kercke *Chriſti*, ſtelt hy de ghene die *de gave der mirakelen* hebben: Ergo de gave der mirakelen moet in de Kercke blijven, ſoo lanck als de Kercke ſal ſtaen, dat is, ſoo lanck als de werelt ſal dueren.

II. Seght den H Apoſtel dat het een lidtmaet van de Kercke niet en kan ſeggen teghen het ander, ick en hebbe u niet van doen: maer indien de gene die *de gave der mirakelen* hebben niet en moeſten blijven neffens de andere lidtmaten ſoo lanck als de Kercke *Chriſti* ſal dueren, de andere lidtmaten ſouden met recht konnen ſegghen teghen de ghene die de gave der mirakelen hebben, wy en hebben u niet van doen, want wy konnen met'er daet zijn ſonder u: Ergo op dat het ſegghen van *Paulus* beſtae ende waerachtich zy, ſoo moeten die lidtmaten de welcke de gave der mirakelen hebben, neffens de andere blijven in het lichaem der Kercke ſoo lanck als de Kercke ſal ſtaen: maer *Paulus* ſeght dat Godt ſelve deſe verſcheyden lidtmaten, ende daer onder de ghene die de gave der mirakelen hebben,

hebben, in ſijne Kercke gheſtelt heeft: Ergo t'is den wille Godts dat de gave der mirakelen blijve in de Kercke ſoo lanck als ſe ſal ſtaen, dat is, ſoo lanck als de werelt ſal dueren.

Hier en weten de Sectariſen anders niet op te ſegghen als dat de mirakelen nae de tijden van de Apoſtelen hebben opghehouden. De Sectariſen worden wederleydt.

Dit en is gheen teghen-bewijs, maer alleen een enckel herhael van t'ghene hier in de queſtie is: Want wy betoonen uyt de Schrifture dat de mirakelen, oock nae de tijden der Apoſtelen, noch moeten dueren, ende wy krijghen voor antwoorde, daer en ſijn gheene mirakelen meer ghedaen nae de tijden van de Apoſtelen.

Maer ſy ſegghen datſe dit uyt Schrifture, ende onſe eyghen Schrijvers konnen betoonen: Laet ons dit hooren.

Voor eerſt, ſegghen ſy, den H. Apoſtel ſeght: *De liefde en vergaet nimmermeer: maer t'zy prophetien, ſy ſullen vergaen, t'zy taelen, ſy ſullen ophouden: t'zy kenniſſe, ſy ſal te niete ghedaen worden.* 1. *Corinth: cap.* 13. *v.* 8.

Hier op ſeght den Bijbel van *Dordrecht Num.* 34. *De gave* van prophetien ende van vremde taelen te ſpreken, *ſal ophouden, ghelijck nae de tijden der Apoſtelen gheſchiedt is.*

Ick antwoorde dat hier twee ofte dry grove miſlaghen ſijn op malkanderen.

I. Ghenomen dat den Apoſtel ſeyde dat de prophetie, ende gave van vremde taelen te ſpreken ſouden ophouden nae de tijden van de Apoſtelen: Volght hier uyt dat daerom het *uytjaghen der duyvelen*, het *opnemen van ſlanghen*, het *drincken van venyn ſonder beſchadicht te worden*, het *gheneſen van ſiecken door het oplegghen der handen*, het *ſuyveren van de melaetſchen*, het *opwecken der dooden*, jae, het *verſetten van berghen*, ſaemen ſoud' ophouden? Dit en volght niet meer uyt de woorden, dan of ick deſe ſlotreden maeckte: Daer ſijn hier *t'Antwerpen* giſteren twee borghers gheſtorven: Ergo alle de borghers van *Antwerpen* ſijn doot. *Marci cap.* 16. *verſ.* 18. *Matth: cap.* 18. *verſ.* 8. *Matth cap.* 21. *verſ.* 21.

II. Ick toone dat *Paulus* niet en kan ſegghen dat *de gave van vremde taelen te ſpreken* ſal ophouden; want alſoo ſoude hy regel-recht ſtrijden tegen de beloften van *Chriſtus*, als hy niet alleen aen ſijne diſcipelen, maer oock *aen hunne naevolghers in de ghemeente*, ende aen *de gheloovighen* in het ghemeen, ſonder eenighen tijt te bepaelen, gheſeyt heeft datſe *met vremde taelen ſouden ſpreken*: Ergo, volghens deſe belofte, moet deſe gave in de Kerck altijt blijven, alhoewel niet by alle gheloovighen in het beſonder, maer by de gheloovighen in het ghemeen, ghelijck boven beweſen is; *Chriſtus* en ſeght oock niet: *Alle de gheloovighen*, maer, de *gheloovighen*, ſullen ſpreken met vremde talen &c. Volght dan dat den H. *Paulus* niet en kan ſegghen dat deſe gave in de Kercke ſal ophouden. *Marci cap.* 16. *verſ.* 18.

III. Ick toone nu dat hy t'met'er daet niet gheſeyt en heeft: Hy en ſpreeckt hier niet van t'ophouden deſer gaven in dit leven maer in het toekomende, ghelijck als klaerlijck blijckt uyt ſijnen heelen diſcours, met den welcken hy niet anders bewijſen en wilt, als dat de liefde de meeſte van alle deuchden is, ende dat'er van alle de reſte in het toekomende leven niet en ſal blijven als de Liefde, jae ſelfs niet de *Hope*, noch het *Gheloof*: Dit bekent den *Dordrechtſchen* Bijbel *Num.* 58. ſeggende: *Het gheloove ende d'hope ſullen ophouden in t'toekomende leven, maer de liefde ſal eeuwelijck blijven.*

Volghens dit, al wat *Paulus* hier ſeght en is anders niet, als, *de gaven van prophetie*, ende *van vremde talen te ſpreken*, jae het *Gheloove* ende *Hope*, ſullen ophouden in het toekomende leven, de liefde ſal eeuwelijck blijven: Ergo de liefde is de meeſte, ofte gaet dit alles te boven; ghelijck

dan niemant soo uytsinnich en is die uyt de woorden *Pauli* besluyten sal, dat de *Hope* ende *Gheloove* nae de tijden der Apostelen opghehouden zijn, alsoo en kan niemant sonder groote dommicheyt uyt de selve woorden besluyten, dat de gave van *prophetie*, ende van *vremde talen te spreken*, nae de tijden der Apostelen vergaen zijn.

IV. Den H. Apostel stelt hier dit teghenwoordich leven teghen t'toekomende, ende seght dat hier alles maer *ten deele*, ofte *onvolmaeckt* is, ter contrarien, in het toekomende alles volmaeckt; hoort sijne woorden: 1. Corinth: cap. 13. vers. 9, 10, 11, 12. *VVy kennen*, seyt hy, *ten deele*, *ende wy propheteren ten deele*, *als ick een kindt was*, *sprack ick als een kindt*, *ick was ghesint als een kindt*, *want wy sien nu door eenen spieghel in duystere reden*, *nu kenne ick ten deele &c.* dit seght *Paulus* altemael van dit teghenwoordich leven: Wat seght hy? hoort den Bijbel van *Dordrecht* hier over spreken: *Paulus* seyt hy, seght dat wy hier in dit leven, eene onvolmaeckte kennisse hebben van Godlijcke saeken, de welcke maer een deel is, ende ghelijck de kennisse van kleyne kinderen ten opsichte van de kennisse die wy sullen hebben in het toekomende leven: hoedanich sal dese leste kennisse zijn? sy sal, seght den Apostel, volmaeckt zijn, en klaer: Als nu, seyt hy voorders, dese volmaeckte kennisse sal ghekomen zijn, dan sal het ghene hier in dit leven maer *ten deele* ende onvolmaeckt was, *te niete ghedaen worden*: Wat seght *Paulus* in het besonder hier in dit leven onvolmaeckt ofte *ten deele* te zijn? de *kennisse*, seyt hy, ende de *prophetie*, want hy seght: *VVy kennen ten deele*, *ende wy propheteren ten deele*; hoe lanck sal dit propheteren wel dueren? tot aldertijt, seyt hy, dat de volmaeckte kennisse van t'ander leven ghekomen sal zijn.

Nu treck ick hier uyt dit argument: Ghelijck *Paulus* spreeckt van onse kennisse der Godlijcke saeken hier in dit leven, alsoo spreeckt hy, sonder eenich onderscheyt, van het *Propheteren* hier in dit leven, maer onse kennisse van Godlijcke saeken en sal niet eer vergaen, dan als wy de volmaeckte kennisse sullen hebben in het toekomende leven.

Ergo niet eer en sal oock de *prophetie* vergaen.

Voorders dan, in de plaetse dat men uyt de woorden *Pauli* sou konnen besluyten dat de gave der prophetie nae de tijden der Apostelen opghehouden heeft, ter contrarie moet men besluyten datse in de Kercke hier op der aerden altijt sal blijven dueren: Alsoo en kan dese Schriftuer-plaetse van *Paulus* niet baeten om te toonen dat dese gave vergaen is, noch veel min dat de gave van alle andere mirakelen ophoudt.

De Sectarisen wel siende dat'er voor haer, raekende dese materie, geen kansse en is in de Schriftuere, willen ons overtuyghen met onse eyghen Schrijvers.

Gregorius Magnus Homil: 29. in 16 Marci vers. 17. I. Stellen sy ons voor, eene plaetse van den H. *Gregorius Magnus*, daer' hy seght dat de mirakelen noodich waren in t'beginsel der Kercke op dat het gheloove mocht groeyen, ghelijck eenen boom als hy maer eerst gheplant is moet besproeyt worden; doch, soo haest als hy nu wortelen heeft gheschoten, houdt de besproeyinghe op.

Ick antwoorde: Dat *Gregorius* hier niet en seght dat de gave der mirakelen gantschelijck in de Kercke vergaen is, want alsoo soude hy schandelijck strijden teghen sijn selven, aenghesien dat hy heele boecken van *Saemen-spraeken* gheschreven heeft, daer hy schier niet anders en verhaelt als mirakelen, die, noch op sijnen tijt, ofte een weynich te voren, van heylighe persoonen ghedaen waeren.

Wat wilt dan *Gregorius* segghen? niet anders, als dat nu ter tijt de mirakelen soo noodich niet en zijn voor de gheloovighen, alsse waren in het beginsel

beginſel der Kercke voor de *Ioden* en *Heydenen*, de welcke door de ſelve bekeert wierden, daerom ghebruyckt oock *Gregorius* deſe woorden van *Paulus*: *Het ſpreken van vremde taelen is een teecken niet voor de gheloovighen, maer voor d'ongheloovighen.* 1 Corinth: cap: 14 verſ 22.

II. Stellen ſy ons voor, eenen ſekeren *Didacus Stella*, die ſeght: *Komt het niet over een met de Reden dat het gheloof nu oock met mirakelen beveſticht werde? Neen t': want ſy ſouden nu meer ſchade aenbrenghen dan profijt, alhoewel ſy in t'beginſel van de opkomende Kercke nootſaekelijck waeren.* Didacus Stella in cap: 11. Luce.

Ick antwoorde dat wy hier klaer voor de ooghen konnen ſien het bedroch ende valſcheyt van de Sectariſen: want om te toonen dat'er evenwel doen ter tijt, dat is, precies over hondert jaeren gheene mirakelen en ontbraken, door de welcke het gheloove beveſticht wiert, ſeght op die ſelve plaetſe den voorſeyden *Stella* dat het noch gheen dertich jaeren gheleden en was dat broeder *Andreas de Eſpoleto* (die hy eenen heyligen Martelaer noemt) uyt de orden van S. *Franciſcus*, langhen tijdt in *Barbaryen* heeft gheſtaen in t'midden van t'vyer, ſonder een hayrken van ſijn hooft te verbranden, jae, zijnde tot drymael toe van de *Barbaren* gheſmeten in t'vyer, is hy t'elckens daer uyt onghehindert ghekomen: Ende daer dit mirakel ſoo groot was, ende gheſchiedde in t'gheſicht van veel *Portugieſen* die noch hedens-daeghs leven, en wilde niemant van de *Barbaren* ſich bekeeren, jae ſy hebben den heylighen Man, terwijle hy op ſijne knyen badt in t'midden van t'vyer doot gheworpen met kareelen en ſteenen.

Tot hier toe is het eyghen verhael van *Didacus Stella*, het welck de Sectariſen altijt verſwijghen, op datſe deſen Autheur ſouden draeyen en wenden naer haer phantaſye, als of hy ſeyde dat'er in de Kercke nu ter tijt gheene mirakelen meer en gheſchieden tot beveſtinghe van het gheloof, daer hy nochtans met dit voorſeyde exempel heel contrarie toont.

Wat is dan, ſal yemant vraeghen het oogh-merck van *Stella* gheweeſt als hy gheſeyt heeft, *dat de mirakelen in t'beginſel van de opkomende Kercke nootſaekelijck waeren, ende nu ter tijt meer ſchade ſouden doen als profijt?*

Dit oogh-merck ſullen ons ſijne eyghen woorden verklaeren. I. Seyt hy: De mirakelen en ſouden nu gheen profijt doen aen de Ketters ende Apoſtaten, vyanden van de Heylighe ende Chriſtelijcke Religie, ghelijck dat mirakel van *Andreas de Eſpoleto* gheen profijt en dede aen de *Barbaren* ter oorſaeke van haere hartneckicheyt: In ſoo eene occaſie iſt beter, ende niet nootſaekelijck dat'er mirakelen worden ghedaen.

II. Seght hy dat de gheloovighen Godt niet en moghen tenteren met mirakelen van hem te verſoecken, als twijffelende van ſijne Leeringhe, ghelijck eertijts de *Phariſéen* ghedaen hebben. Matth: cap: 12. verſ. 38.

Alles dan wat *Stella* ſeght en kan ons in het minſte niet hinderen, alſoo wy t'hier in eens zijn met hem. 1. Dat men Godt niet tenteren en mach. 2. Dat de mirakelen te vergheefs worden ghedaen voor de hartneckighe. 3. Dat Godt evenwel daerom nu ter tijt gheene mirakelen ſomwijlen en laet te doen tot beveſtinghe van de Religie (ghelijck hy in *Andreas de Eſpoleto* ghedaen heeft) is t'niet om d'ongheloovighen te bekeeren, t'is ten minſten om haer te beſchaemen.

Voorders en hebben de Sectariſen niet, dat ick weet, het ghene ſy ons konnen opworpen om te bewijſen dat'er nae dé tijden van de Apoſtelen gheene mirakelen meer en gheſchieden: Ergo al het ghene dat ick hier boven voorgheſtelt hebbe om contrarie te toonen, blijft vaſt ende onwederleghlijck.

§. 3.

VVort beweſen dat de eerſte verbreydinghe des Chriſtelijcken Gheloofs moet gheſtelt worden onder de voornaemſte Mirakelen.

HOe wonderlijck ende mirakuleus dat deſe vetbreydinghe is, en ſullen wy nerghens beter konnen uyt ſien als uyt alle haere omſtandicheden:

Voor eerſt, legghe ick dit alghemeen fondament, naemelijck voor d'*Atheiſten* en *Ioden*.

Al het ghene dat niet anders als door een boven-natuerlijcke kracht uytghewerckt wort, is mirakuleus:

Maer de eerſte verbreydinghe des Chriſtelijcken gheloofs en is niet anders als door eene boven-natuerlijcke kracht uytghewerckt:

Ergo de eerſte verbreydinghe des Chriſtelijcken gheloofs, is mirakuleus.

De tweede voorſtellinghe van dit argument, gae ick nu, ghelijck ick gheſeyt hebbe, bewijſen uyt alle d'omſtandicheden van de voorghenoemde verbreydinghe.

Wat het voor menſchen waren die dit werck uytghevoert hebben.

I. Wat zijn t'voor menſchen gheweeſt die dit werck uytghevoert hebben? t'waeren menſchen. 1. Van gheender authoriteyt ofte reſpect, want ſy waeren ſlecht van afkomſte, arme liekens, aen niemant als aen haers ghelijcke bekent.

II. T'waeren menſchen ſonder eenighe ervarentheydt ofte behendicheyt; want de principaelſte van hun hadden haer heel leven, ghelijck als waeren *Petrus*, *Andreas*, *Ioannes* ende *Iacobus*, overghebroc ht op de zee, gheene andere behendicheyt hebbende als om een net uyt te werpen, ende eenen boot te beſtieren.

III. T'waeren menſchen plomp van manieren ende van converſatie, want ſy hadden meer verkeert met de viſſchen als met de menſchen.

IV. Sy en hadden geene ſtudien, noch geleertheyt, noch wetenſchap; want ſy en hadden noyt boeck inghe ſien, jae miſſchien warender eenige, ghelijck het dickwils in ſoo eenen ſlach van menſchen ghebeurt, die ſelfs niet leſen en koſten.

V. Naer dat ſe nu bykans dry volle jaren in de ſchole *Chriſti* hadden verkeert, ſijne deuchden ghe ſien, ſijne Goddelijcke Leere ghehoort, waeren noch ſoo onvolmaeckt, ende hadden ſoo weynich voortganck ghedaen, dat er twee de voornaemſte plaetſen in t'Rijck *Chriſti* quaemen verſoecken: Sy ſtonden noch allegaer ſoo op haer eere, dat, als *Chriſtus* hun ſeyde dat hy haeſt ſoude ſterven, in de plaets van hem te beklagen, ſy ginghen diſputeren ende krakeelen onder malkanderen wie van hun alle de meeſte was: jae, als ſy nu hunnen Meeſter ſaghen ghelevert in de handen van ſijne vyanden, ſy ſtelden t'allegaer op een loopen, ende eenen alleen die hem volghde, was ſoo kleyn van couragie dat hy ſich ſchaemde over ſijn Meeſter, ende niet en derfde belijden dat hy hem kende.

Hoe ſy dit werck uytghevoert hebben.

Deſe mannen van alle menſchelijcke bequaemicheyt ende natuerlijcke gaven berooft, en hadden nauwlijcx thien daghen opgheſloren gheweeſt, ende dat noch uyt vreeſe van ghevanghen te worden, als ſy op een van de voornaemſte Feeſt-daghen der *Ioden* te voorſchijn komen binnen de

ſtadt

ſtadt van *Ieruſalem*, een ſtadt vol van gheleerde, doortrapte, ende neuswijſe mannen, een ſtadt die alſdan den toeloop hadde van d'heele werelt, een ſtadt die krielde van menſchen, een ſtadt in welckers gheſicht, hunnen Meeſter *Chriſtus* ſeven weken te voren, ſchandelijck aen een kruys was gheſlaghen.

Hier gaen ſe legghen het eerſte fondament van dit werck: Sy komen dan onvoorſiens uyt haeren ſchuyl-hoeck, ende beginnen op de ſtraten te preken met ſulck eene onverſaeſtheydt en yever, dat de ghene die hun hoorden, ſeyden datſe droncke en niet wel by haere ſinnen en waeren: Daer waeren ſeventhien verſcheyden natien die hun hoorden opentlijck ſegghen dat dien menſch, den welcken over ſeven weken ghekruyſt was, nu verreſen, ende waerachtich Godt was; ſonder meer, dry duyſent menſchen ghelooven t', ende aenveerden de Chriſtelijcke Religie.

Deſen haeren handel komt ter ooren van den opperſten Prieſter ende andere Overſten; ſy worden ghevanghen, gheſtelt op ſchavotten ende ghegeeſſelt, daerom nochtans en gheven ſy den moet niet verloren, maer gaen even kloeck voort in hun begoſt werck.

Ten leſten worden ſy, zijnde niet meer als twaelf in ghetal, door de heele werelt verdeylt: ſy reyſen ſonder mael, ſonder ſack, ſonder ſchoenen, ſonder pracht, ſonder gheweir, armlijck ghekleedt, verworpen in het uyterlijck aenſien: Den H. *Thomas* gheraeckt erghens in *Indien*, daer het meer beeſten als menſchen ſchenen te zijn: Den H. *Petrus* komt te *Roomen*, zijnde toen een neſt van alle wulpſcheden en dwalinghen: Den H. *Barthelomæus* treckt op naer *Perſien* ende *Armenien*, wreede ende hooveerdighe natien: Den H. *Paulus* en andere doorloopen heel *Grieckenlandt*, toen ter tijdt eene woon-ſtede van alle gheleerde ende uytſtekende mannen.

Wat meynt ghy datſe ſich gingen voeghen om haere Leer te verkondighen alleen by plompe ofte verworpene menſchen, van welckers gheleertheyt ende macht ſy niet te vreeſen en hadden? geenſins niet: Sy handelden met de machtichſte, ende diſputeerden met de geleerſte; Sy preſenteerden haer voor Princen en Coninghen, ende ghelijck den H. *Ioannes Chryſoſtomus* ſeght: *Ick en kan niet bedencken hoe ſy hunnen mont durſden open doen, ſtaende in het midden der pijcken en hallebaerden van de lijf-wachten die de throonen ofte zetels van de barbaere Princen omrin helden*: Sy en ontſaghen ſich niet te gaen in de publijcke ſcholen der Philoſophen, in de Synagogen der *Ioden*, op de Raet-huyſen der ſteden om hunne nieuwe Leere kenbaer te maeken, met de oude leere der ingheſetenen te ſpotten, ende hunne ghebreken ende fauten met groote vrymoedicheyt te beriſpen. *Chryſoſtomus Hom. 34 in Mat. cap. 10.*

Eyndelijck de dinghen die s'uytrechten waeren ſoodanich, dat oock de kloeckſte mannen ſulex niet en ſouden hebben durven beſtaen, noch de gheleerſte durven op dencken.

Wat ſal ick nu ſegghen van de Religie die ſy quaemen verkondigen? Sy ſtreet reghel recht teghen het leven ende handel der Heydenen, ende teghen vele Maximen der *Phariſéen* en Schrift gheleerden, die ſy, door het vervalſchen van de Schrifturere, de *Ioodſche* ghemeente ingheplant hadden. Hoe moeyelijck de Religie was die ſy verkondichden.

I. Hun was gheleert datſe haere wettighe huyſvrouwen mochten doorſenden, alleen met haer eenen ſchey-brief te gheven: Nu quam men hun leeren dat niemant ſijne huyſvrouwe verlaten en mocht. *Matth cap. 5. v. 31. 32.*

II. Hun was gheleert de aelmoeſſen te geven in het publieck om van de menſchen gheſien te worden; nu quam men hun leeren datſe dit ſoo moeſten doen in het heymelijck dat het ſelfs de ſlincke hant niet en wiſt. *Matth. cap. 6. v. 2, 3.*

Matth. cap. 5. v. 21. 22. III. Hun was gheboden niet doot te ſlaen: Nu quam men hun ſeghen, datſe teghen hunnen broeder ſelfs niet en mochten ſegghen, *Ghy ſot*, ſonder groote ſonde te doen.

Verſ. 27. 28. IV. Hun was gheboden gheen overſpel te doen, maer nu wiert hun noch daerenboven belaſt gheene vrouw aen te ſien om die te begeeren.

Verſ. 38. 39. V. Hun was van de *Phariſeen* gheleert datſe ooghe voor ooghe, ende tant voor tant mochten uytſlaen: Nu quam men hun leeren, dat by ſoo verre ſy gheſlaghen wierden op de rechte kaeck datſe oock de ſlincke ſchoon ſouden geven.

Ten leſten, om vele andere ſtucken over te ſlaen, men quam afbreken haere oude ſacrificien, beſnijdeniſſe, ende andere ceremonien, van de welcke de *Ioden* boven alle andere volcken des werelts vaſt-houdende waeren.

Wat ſal ick ſegghen van d'Heydenen? Allegaer ſaemen waeren ſy uytgheſtort als onverſtandighe beeſten tot haere vleeſſchelijcke welluſten: Men quam hun met volle monde de ſuyverheyt ende de onthoudinghe aenpreken, en ſegghen dat het beter was ſijne oogh uyt te rucken, als die met quaede begeerlijckheyt te ſlaen op een vrouw-perſoon. Men quam hun exempelen geven van eeuwighe ſuyverheyt, de ghene die te voren niet anders en kenden als eene onghebonden onkuyscheyt.

Matth. cap. 5. verſ. 18.

II. Sy waeren allegaer even opgheblaſen van hooverdye: men quam hun leeren eene alderdiepſte ootmoedicheyt, de welcke by hun van te voren wiert ghehouden niet voor een deucht, maer voor eene faute ende ghebreck van couragie.

III. Sy waeren op het hooghſte wraeck-gierich ten opſichte van hunne vyanden: men quam hun leeren datſe niet alleenlijck aen hunne vyanden moeſten vergheven, maer oock de ſelve weldoen ende beminnen.

IV. Al het ghene waer ſy naer trachteden, waeren eere, vermaertheyt, en rijckdommen: Men quam hun leeren datſe dit altemael of met de daet, of met'er herten moeſten verfoeyen.

V. Men quam hun voorſtellen vremde ende aen hun onghelooflijcke andere leer-ſtucken, naemelijck, dat Godt voor ons was menſch gheworden, dat hy gheboren was uyt eene Maghet, dat hy voor ons ghekruyſt, gheſtorven, ende daernaer verreſen was, ende dat wy oock allegaer eens ſouden verrijſen.

Doch, om niet lanck te vallen, laet ons hier over wederom hooren diſcoureren den H. *Ioannes Chryſoſtomus*: *Men bracht*, ſeyt hy, *de menſchen van eenen lichten en welluſtighen wegh, tot eenen die gantſch ſwaer ende moeyelijck was, niet ſonder ghewelt te doen aen de natuere: Men leerde de Heydenen datſe moeſten verſaeken, t'ghene ſy van hunne Vaders, Groot-vaders, Out-groot-vaders, Philoſophen, ende van hunne andere uytſtekende mannen hadden gheleert: Dit was buyten twijffel ſeer laſtich.*

T'was noch moeyelijcker eene nieuwe ende laſtige VVet te aenveerden, die onlancx was opghekomen; men trockſe van de welluſten, ende ſy wierden gheleydt tot het vaſten: men trockſe van de liefde der rijckdommen, ende men leyddeſe tot de liefde der armoede: Men trockſe af van de gramſchap, ende men leyddeſe tot de ſachtmoedicheyt: Men trockſe van den ruymen en breeden wegh, ende men leyddeſe tot eenen enghen, nauwen, en laſtighen.

De leeringhe Chriſti ſcheen te ſtrijden teghen de wetten der Coninghen, teghen de ghewoonten der landen: Men moeſt ſpotten met de Feeſt-daghen der Voor-ouders: Men moeſt ghelooven dat Godt uyt Maria gheboren was, dat hy ghekruyſt, beſpoghen was, ende andere ontallijcke dinghen hadde gheleden.

Deſe leeringhen quaemen uytſtroyen niet meer als twaelf mannen, die van alle

weten-

weetenſchap onvoorſien waeren ſlecht van conditie, arm, onbekent, van groote ampten berooft, viſſchers, peltiers, die de talen van de landen niet en koſten verſtaen, noch ſpreken &c. Tot noch toe *Chryſoſtomus*, pertinentelijck wel tot onſen propooſte.

Om alles dan in t'kort, ende met een woort te begrijpen: *Heydenen* en *Ioden*, gheleerde ofte ongheleerde, en koſten de Chriſtelijcke Religie niet aenveerden ſonder groot ghewelt te doen aen haere natuere.

De *Ioden*, die uyt'er natuere ſoo hartneckich waeren als'er oyt natie is gheweeſt in de werelt, moeſten teghen deſe hartneckicheyt opzeylen.

De *Heydenen*, die den vollen toom hadden ghegheven aen alle ongheregelde paſſien, moeſten haer ghemoet breken en temmen.

De gheleerde moeſten haer ſcherpſinnich verſtant onderwerpen aen het ſegghen van een deel onwetende menſchen. Wat kan'der laſtigher ende moeyelijcker verdicht worden voor menſchen die tot dien tijdt toe niet anders inghevolght hadden als haer eyghen ghemack ende luſten, met eenen ſchroom van alles wat haere natuere moeyelijck viel?

Dies niet teghenſtaende, die twaelf ſlechte ende onwetende mannen hebben aen de werelt ſoo eene moeyelijcke Religie konnen aenpreken: s'hebben aen de *Ioden* konnen wijs-maeken dat ſy afſtant ſouden doen van haere oude Sacrificien en Ceremonien op de welcke ſy ſoo machtich plochten te ſtoeffen: s'hebben aen de *Heydenen* konnen wijs-maken datſe de Tempels van haere Afgoden ſouden ter aerde ſmijten, haere godlooſe Autaeren ende Beelden vernielen, ende in de plaets ſtellen een Kruys om te eeren, t'welck ſy te vooren voor de meeſte ſchande hadden ghehouden.

Den H. *Petrus*, ghelijck ick gheſeyt hebbe, ſtelt deſe Leeringhe voor aen ſeventhien verſcheyden ſoorten van natien binnen *Ieruſalem*, ende op dien ſelven dagh worden'er dry duyſent zielen bekeert. *Actor. cap. 2. v. 41.*

Korts daernaer doet hy wederom een ſermoon, naemelijck van de verrijſeniſſe *Chriſti*, ende vijf duyſent mannen aenveerden deſghelijcx de Chriſtelijcke Religie. *Ibidem cap. 4. v. 4.*

Paulus komt in t'Raedt-huys van *Athenen*, predickt daer voor de gheleerde van de verrijſeniſſe der dooden, ende op den ſelven ſtont volghden eenighe van de Rechters ofte Raets heeren ſijn leeringhen, daer onder oock dien vermaerden *Dionyſius Areopagita.* *Ibidem cap. 17. v. 34.*

Dit is noch eene van de wonderlijckſte omſtandicheden deſer verbreydinghe van het Chriſtelijcken gheloof, dat het van ſoo vele duyſende menſchen, ende van ſoo treflijcke ende neus wijſe mannen, *op ſoo eenen korten tijdt*, wiert voor goet ghekeurt ende aenveerdt.

Chryſoſtomus voeght'er noch deſe conſideratie by tot meerdere verwonderinghe, te weten, dat het gheloove verbreydt wiert van d'Apoſtelen, *niet ten tijde van peys, maer van twiſten en tweedracht: Want*, ſeyt hy, *bykans in elck huys moeſt noodſaekelijck twiſt zijn, alſoo alle de huyſghenooten niet ſaemen op den ſelven ſtont Chriſtenen wierden, waer uyt dan volghde dat den vader van den ſone, de moeder van haer dochter, den eenen broeder van den anderen verlaten wierden om het gheloof*, niet ſonder kyvagien ende vinnighe queſtien welckers gheloove het beſte was. *Chryſoſtomus Homil quod Chriſtus ſit Deus.*

Dit alles nu ſoo gheſtelt zijnde op ſijne Orden, gae ick klaer voor de ooghen bewijſen aen de *Atheiſten* en *Ioden*, dat ſoo eene verbreydinghe met alle deſe voorſeyde omſtandicheden bekleedt, niet anders en heeft konnen gheſchieden als door de kracht Godts alleen, ende vervolghens door een groot ende beſonder mirakel.

Ick en wille hun niet voorſtellen het ghevoelen van de HH. Vaders, want Bewijſen dat deſe verbreydinghe niet an-

ders en heeft konnen gheschieden, als door mirakel.

want dese en sullen sy niet anders aenveerden, als menschen die haer eyghen gheloof met hooch-draeghende woorden al te veel opgheset hebben.

Nochtans t'sal de pijne weert zijn, tot meerdere voldoeninghe van andere menschen, dese mannen voor uyt t'hooren spreken.

Augustinus l.22. de Civit. cap.5.

Eerst den H. *Augustinus*, sprekende niet tot de Catholijcken, maer tot de Heydenen, seght: *Christus heeft weynighe visschers ghesonden, onwetende menschen, sonder eenighe studien, sonder Philosophie, sonder welsprekentheyt, die soo veel te wonderlijcker alle soorten van menschen hebben ghevanghen, hoe se meerdere Philosophen in t'net hebben ghekreghen. Indien ghy ghelooft datse mirakelen hebben ghedaen, soo hebt ghy dan soo vele ghetuyghenissen van sacken die te voren ongheloofslijck schenen te zijn datse met'er daet gheloofslijck zijn: Indien ghy niet en ghelooft dat d'Apostelen mirakelen hebben ghedaen: ick houde dit voor het meeste mirakel, datse de werelt soo sware Leer-stucken hebben konnen doen aennemen sonder mirakels te doen.*

Chrysostomus Homil. quod Christus sit Deus.

II. Den H. *Ioannes Chrysostomus*: *D'Apostelen*, seyt hy, *hebben het gheloove verbreydt, ende alsoo de Kercke ghebouwt: op wat maniere hebben sy dit ghedaen? niet anders als door de kracht van den ghenen die hun dit hadde belast, te weten, van Godt: want ten waer saeken dat het de Godlijcke kracht hadde ghedaen, t'en soude noyt konnen gheschieden hebben.*

D. Thomas lib.1. contra Gentes cap. 6.

III. Den H. *Thomas Aquinas* seght, dat hy dese verbreydinghe hout *voor het aldermeeste mirakel.*

Dit wort bewesen met gelijckenissen.

Dit zy gheseyt alleen in het voor by gaen: Ick komme tot bewijsen die de *Atheisten* en *Ioden* wat meer konnen praemen, ghenomen uyt twee ghelijckenissen.

Luce cap. 10. vers. 3.

I. Als *Christus* sijne discipelen uytsont om sijne Leere te verkondighen ende verbreyden, seyde tot hun: *Siet, ick sende ul: als schaepen in t'midden der wolven*: Nu vraegh ick, waert saecken dat hy natuerlijcke ende waerachtighe schaepen in de bosschen hadde ghesonden tusschen de wolven, ende dat de wolven van de schaepen overwonnen ende ghetemt hadden gheweest, soude men dit niet moeten toeschrijven hebben aen eene kracht boven natuere? buyten twijffel. Wat natuerlijcke kracht ofte bequaemicheyt hadden d Apostelen meer als schaepen of lammers wanneer sy het gheloof quaemen preken in t'midden van menschen-eters, bloedtsuypers, tyrannen, ende andere Barbaren? s'hebben nochtans dese menschen, wreeder als wolven, soo overwonnen ende ghetemt datse hun de afgoden hebben doen breken, haere tempels vernielen, haere bloet giericheyt, wreetheyt ende wellusten verlaeten; en sal yemant seggheu dat dit anders heeft konnen gheschieden als door eene kracht boven natuere, dat is, door mirakel?

II. Dat eens, oock den machtichsten Monarch van de werelt, soo een werck in sijne regeeringhe aenvatte ghelijck *Christus* ghedaen heeft, en dat men eens sie hoe dat het hem lucken sal: Dat hy eens twaelf van sijne slechtste ende onverstandichste onderseten uytkippe, ende die sonder waepenen uytsende (ick en segghe niet door de heele werelt, maer door een landt alleen) om dat te brenghen onder sijn ghebiedt ende ghehoorsaemheyt; siet wat dat hy sal opdoen: ondertusschen heeft *Christus* twaelf onwetende menschen door alle de landen ende Rijcken van de heele werelt ghesonden, ende een groot deel tot sijnen dienst ghebrocht: t'is nochtans seker dat het voor alle natien veel moeyelijcker is eene nieuwe Relgie, als eenen nieuwen Coninck t'aenveerden: want men vecht deurgaens over al (ghelijck het noch de voorgaende eeuwe ghebleken heeft) meer voor de Religie als voor den Coninck, jae men vecht

teghen

tegen den Coninck om eene aengenomen Religie ſtaende te houden: Gelijck het dan onmogelijck is, natuerlijck ſprekende, dat eenighen Prince, hoe machtich hy is, by exempel heel *Spaegnien* ende *Italien*, door twaelf verworpene menſchen, ſonder waepenen, ende ſonder welſprekentheyt trecke tot ſijnen dienſt ende ghehoorſaemheyt: alſoo was t'noch meer onmoghelijck dat twaelf Apoſtelen, ſoo geſtelt zijnde gelijck alsſe waren, *door natuerlijcke krachten*, de heele werelt brochten tot eene nieuwe Religie; Ergo dit heeft nootſaekelijck moeten gheſchieden door de kracht Godts, ende door mirakel.

Nu komme ick tot ſulcke bewijſen, die de *Atheiſten* en *Ioden*, indienſe noch eenighe reden ghebruycken, moeten gantſch overtuyghen: Ick ſal die trecken uyt d'omſtandicheden boven vermelt, ende ſtelle dit argument. Bewijſen uyt d'omſtandicheden boven vermelt.

Daer gheene natuerlijcke krachten toe ghebruyckt en zijn, en kan door gheene natuerlijcke krachten gheſchiedt zijn.

Maer tot de eerſte verbreydinghe des Chriſtelijcken gheloofs en ſijn gheene natuerlijcke krachten ghebruyckt gheweeſt:

Ergo de eerſte verbreydinghe des Chriſtelijcken gheloofs en kan door gheene natuerlijcke krachten gheſchiedt zijn.

De eerſte voorſtellinghe van dit argument is ſoo klaer ende ſeker datſe niemant kan loochenen. Soo bewijſe ick dan de tweede eerſt uyt d'omſtandicheden die eyghen waren aen d'Apoſtelen.

D'Apoſtelen en quaemen met gheene menſchelijcke autoriteyt die de menſchen koſt eenighe vreeſe aenjaeghen; want het waeren ſlechte ende verworpene menſchen; doch ghenomen ſy hadden noch eenighe ſoodanighe authoriteyt ghehadt, wat koſt die baeten by machtighe Princen ofte barbariſche Coninghen?

II. Sy en hadden gheene menſchelijcke behendicheyt om de herten te winnen; want ſy hadden haer leven overghebracht met viſſchen en vaeren.

III. Sy en hadden gheene menſchelijcken handel of converſatie om in te vloeyen in de ghemoederen door beleeftheyt ofte bevallicheyt: want hunne meeſte converſatie was gheweeſt of met de viſſchen, of met haers ghelijcke.

IV. Sy en hadden gheene menſchelijcke welſprekentheydt nochte gheleertheyt om de verſtanden te overtuygen; want ſommighe miſſchien en koſten niet leſen, andere en hadden noyt eenen boeck inghеſien: ende ghenomen ſy hadden noch eenighe natuerlijcke welſprekentheydt ofte geleertheyt gehadt, wat koſt dat maeken by de welſprekenſte Orateuren ende gheleerſte Philoſophen van de *Romeynen* en *Griecken*, die de konſte door gheduerighe ſtudien hadden ghevoeght by de natuere?

V. Sy en ginghen niet om met eenighe archliſticheyt, bedroch, ofte doortraptheyt; want behalven dat het eenvoudighe menſchen waeren, ſy ſouden over al, maer naemelijck in de hoven der Princen, in deſe maniere van handelen haere meeſters ghevonden hebben die ſoo licht niet te verleyden en waeren.

VI. Sy en quaemen met gheene waepenen ofte ghewelt om de menſchen te dwinghen; ter contrarien ſy quaemen ſelf ſonder mael, ſack, ofte ſchoenen.

Naer al dit en ſie ick gheenen anderen menſchelijcken middel, door den welcken d'Apoſtelen het Chriſtelijck gheloof ſouden konnen verbreydt hebben: Gheene van alle deſe middelen en hebben ſe ghehadt, ſoo en kan t'dan niet weſen datſe door eenighe menſchelijcke middelen het

gheloove verbreydt hebben, soo en kan dit niet anders gheschiedt zijn als door de kracht Godts, en door mirakel.

Ick toone dit noch voorders. Dat een krachteloos kindt eenen grooten reuse doet swichten, ofte een oorlooghs-schip, dat vast op den gront light met een vingherken voort-trecke, sal d'heele werelt toeschrijven aen eenighe kracht boven natuere: en sal yemant segghen dat de Apostelen, die niet anders als ghelijck kinders en waeren aengaende haere natuerelijcke bequaemicheyt, ten opsichte van de machtighe ende gheleerde diese bekeert hebben, dit door naturlijcke krachten hebben ghedaen? ofte datse sonder de kracht Godts soodanighe menschen, die vaster laghen als oorloghs-schepen op den gront van haere oude superstitien, wellusten, ende andere duysent grove ghebreken, van haere placts hebben konnen roeren somtijts met weynighe woorden, ende op den tijdt van weynighe uren (ghelijck wy boven ghehoort hebben dat er door eenen predicatie van *Petrus*, ende op eenen dagh alleen, dry duysent menschen sijn Christen geworden) waerom kan dit meer toegheschreven worden aen de krachten van de natuere, als dat een kindt eenen reus legghe onder sijn voeten, ofte een oorlooghs-schip voort-trecke met eenen vingher?

Laet ons dit noch al voorder praemen: D'Apostelen, die onervaren, onwetende, plompe, ende verworpene menschen waeren alse *Christus* verkoos tot dit ampt, gheneirden sich tot den lesten toe noch met vis-
Ioan. cap. 21. vers. 3. schen, ghelijck het blijckt uyt het verhael van den H. *Ioannes* Evangelist, segghende, dat *Petrus, Iacobus, Ioannes*, en andere saemen ginghen vischen oock nae de doodt ende verrijsenisse van *Christus*; ende alhoewel sy dry jaeren in de schole *Christi* waeren onderwesen geweest, sy hadden soo weynighen voortganck ghedaen soo in de deucht, als in de wijsheydt, (gelijck wy boven uyt de Schriftuere hebben ghetoont) datse veel botte slaeghen deden, oock op den dagh selve dat *Christus* sou sterven: Ende siet, seven weken daernaer komen dese menschen te voorschijn, begaeft met sulck eene welsprekentheyt, wijsheyt, ende Godlijcke gheleertheyt datse dry duysent menschen bekeeren op eenen dagh: kosten sy dit altemael op seven weken tijts *natuerlijck* leeren? wie heeft dit oyt in soodanighe menschen ghesien? Ergo die welsprekentheyt, wijsheyt, ende gheleertheyt, en kost niet *natuerlijck* zijn, maer was *boven natuerlijck* ende haer van Godt selve inghestort; Ergo de verbreydinghe des gheloofs en gheschiedde niet door natuerlijcke krachten of middelen, aengesien dat d'Apostelen van alle soodanige natuerlijcke krachten berooft waren: soo gheschieddese dan door de kracht Godts alleen, ende door de Apostelen, als instrumenten en uytwerckers van dese kracht.

Maer eenen *Atheist* ofte *Iode*, sal eyndelijck segghen: T'is te vergeefs dat men ons dit met argumenten wilt wijs-maecken, wy en gheloven niet dat de Christelijcke Religie op soo eene maniere verbreydt is ghelijck de Christenen voorgheven; want dit en hebben sy nerghens uyt als uyt hunne Schriftuere, die wy, ofte niet en aenveerden, ofte houden voor fabels.

Opworpinghe van de Atheisten of Ioden, wort wederleydt.

Ick antwoorde, of sy de Schriftuere aenveerden of niet, gheen van beyden en kan my loochenen dat de *Heydinsche* en *Ioodsche* Religie vele eeuwen sijn gheweest voor de Christelijcke; Dit en konnen de *Atheisten* niet redelijck loochenen, want alle de oude Historien sijn dies-aengaende te klaer: Noch veel min kan dit van de *Ioden* worden gheloochent: want dese haeren roem draghen op meerdere outheyt van haere Religie; soo moeten sy dan beyde bekennen dat de Christenen een deel uyt de *Heydenen*, een deel uyt de *Ioden* gheSproten zijn; want eer de Christelijcke

Religie

Religie haere beginſelen hadde, en waerend'er in de werelt gheene andere Religien te vinden als de *Heydenſche* ende de *Ioodſche*: Ergo niemant en koſt de Chriſtelijcke Religie aenveerden als *Ioden* of *Heydenen*.

Laet ons nu Schriftuere van kant ſtellen, ende nemen dat het Chriſtelijcke gheloof op ſoo eene maniere, ghelijckſe verhaelt, niet verbreydt is gheweeſt: de queſtie ende ſwaericheyt blijft even wel hoe dit gheſchiet is, dat is, door wat middelen dat men eene Religie, die ſoo contrarie was aen de *Heydenen*, ende ſoo ſtreedt teghen de *Ioden*, met'er daet (want ſy en konnen niet ontkennen of het is ſoo gheſchiedt) onder haer heeft verbreydt ghelijck de heele werelt nu kan ſien voor de ooghen?

Hoe heeft men, vraegh ick, de hartneckicheyt van de *Ioden*, die ſoo vaſt ſtonden op haere Religie, ghebroken? hoe heeft men haer afgetrocken van haere oude ceremonien en ſacrificien, die hun van *Moyſes*, dieſe ſchier hielden voor eenen Godt, waren overgelevert? hoe heeft men hun ſoo verre gebrocht datſe gelooft hebben dat dien menſch, die ſy voor hunne ooghen hadden ſien ſlaen aen een Kruys als eenen muyt-maeker en laſteraer, den Sone van den waerachtighen Godt was?

Hoe heeft men de *Heydenen* wijs-ghemaeckt dat een Maghet ghebaert hadde? dat *Chriſtus* verreſen was, ende ſoo voorts? Dat my eens de *Ioden* of *Atheiſten* eenighe menſchelijcke of natuerlijcke middelen aenwijſen in het beſonder, door de welcke dit wonderlijck werck met'er daet uytghevoert is: Ick ben wel verſekert datſe my ſoodanighe middelen niet aenwijſen en konnen; ſoo blijft het dan noch vaſt ende ſeker dat het door gheen ander kracht als door de kracht Godts, ofte door mirakel gheſchiedt is: Want die natuerlijcke middelen door de welcke deſe verbreydinghe ſoude gheſchiet zijn, en konnen ſy (aengeſien datſe de verhaelen van de Schriftuere niet en willen aenveerden) nerghens uythaelen als uyt haer eyghen bedenckinghen ende vernuft, ofte uyt de hiſtorien: maer haere eyghen bedenckinghen houden wy met meerder recht voor verſierſelen als ſy onſe Schriftuere, ende de Hiſtorien ſegghen contrarie: Ergo ſy en zijn niet machtich ons te bewijſen dat de Chriſtelijcke Religie door eenighe menſchelijcke ofte natuerlijcke middelen verbreydt is gheweeſt.

Laet ons niet te min hooren wat ſy dies aengaende ſouden konnen bedencken ofte verſieren.

Indien ſy ſegghen dat de Chriſtelijcke Religie met de waepenen en door bedwanck voort gheſet is? ſy worden van leughen overtuyght door alle de Hiſtorien, niet alleen van de Chriſtenen, maer oock van de *Ioden*, ende de *Heydenen* ſelve beſchreven.

Dat ſy ons, indien ſe konnen, eens aenwijſen wie ſe gheweeſt zijn die de waepenen tot dien eynde hebben ghevoert in de beginſelen van de Chriſtelijcke Religie, waer, ofte wanneer dit gheſchiedt is: ende ick ſal hun uyt d'Hiſtorien aenwijſen die grouwelijcke vervolginghen die de eerſte Chriſtenen de heele werelt door, maer naemelijck onder de *Roomſche* Keyſers, hebben gheleden, ſoo verre was het van daer dat ſy eenighen wederſtant deden, datſe ter contrarien ſchier alle daegh, als lammers die niet ſpreken en konnen, met duyſenden tot de vleeſch-banck ende onghehoorde tormenten des doots wierden gheſleurt: wat apparentie was hier om de *Heydenen* of *Ioden*, door ghewelt ofte bedwanck tot de Chriſtelijcke Religie te trecken?

Indien ſy dan ſegghen dat deſe eerſte verbreydinghe door mannen gheſchiedt is, die uytter natuere boven de andere uytſtacken in gheleerdheyt ende welſprekentheyt, door de welcke ſy de ghemoederen beweeghden

en leydden soo se begeerden: sy moeten ons seghen wie dese mannen in t'besonder gheweest zijn: Ende wanneer sy ons misschien eenighe souden ghenoemt hebben, dan soude ick hun met recht konnen vraghen, of'er wel oyt in de werelt soo eene natuerlijcke welsprekentheydt ofte menschelijcke gheleertheydt gheweest is, die de gheleerste des werelts heeft konnen wijs-maeken dat het wit swart, en de duysterniſſen het licht zijn.

Niet veel min en moest men de *Ioden* ende *Heydenen* wijs-maeken als men hun quam aenpreken de Christelijcke Religie: want, te leeren dat dien, den welcken van alle de *Ioden* wiert ghehouden voor eenen lasteraer Godts, waerachtighen Godt was, wat was dit anders als de *Ioden* willen overtuyghen dat wit swart was? ende te leeren dat de ootmoedicheyt den gront van alle deuchden is, wat was dit anders, als de Heydenen, die dit hielden voor een van de meeste ghebreken, willen wijsmaeken dat de duysterniſſen het licht zijn?

Maer de *Atheisten* en *Ioden* moeten my selve bekennen dat'er noyt soo eene natuerlijcke welsprekentheyt noch gheleertheyt in de werelt en is ghevonden gheweest, die de gheleerste des werelts heeft konnen overtuyghen dat wit swart, ende de duysterniſſen het licht waeren:

Ergo indien de eerste verbreydinghe der Christelijcke Religie door soodanighe mannen gheschiedt is, die door haere uytstekende welsprekentheydt ende gheleertheydt de *Ioden* hebben konnen overtuyghen dat dien mensch, die sy hielden voor eenen lasteraer Godts, waerachtighen Godt was; ende de *Heydenen*, het ghene sy hielden voor een van de meeste ghebreken, het fondament van alle deuchden was; Volght, dat die welsprekentheyt ende gheleertheyt niet natuerlijck ende menschelijck, maer boven-natuerlijck is gheweest ende Godlijck.

Ergo dan voorders, waer dat men sich keere ofte wende, wat de *Ioden* ofte *Atheisten* bedencken ofte verſieren, dit blijft soo vast ende seker dat de verbreydinghe des Christelijcken gheloofs onder de *Ioden* en *Heydenen* door gheen ander kracht en heeft konnen gheschieden als door de kracht Godts en door mirakel, dat'er, naer mijn advijs, gheen krachtigher argument en is teghen de *Atheisten*, om te betoonen dat'er eenighen Godt is, en dat hy voorsichtich is, ofte sich bemoeyt met de saeken des werelts.

§. 4.

VVort betoont uyt de Schriftuere dat de Mirakelen oprechte ken-teeckenen zijn van de waerachtighe Kerck ende Religie.

DIt stuck wijst sijn selven soo klaerlijck uyt, volghens ontallijcke spreucken van de Schriftuere, dat het gheene bewijsen van noode en soud' hebben, indien de Sectariſen oock de klaerste Schriftuer-plaetsen met hartneckicheyt niet en verwierpen ofte verdraeyden: om dan niet achter te laten van al het ghene dat de materie van de mirakelen raeckt, sullen wy noch dese questie daer by voeghen, ende bewijsen *dat de mirakelen klaere ende oprechte ken-teeckenen zijn de welcke ons de waerachtighe Kercke ende Religie uytwijsen.*

De Schriftuere self noemt de mirakelen ken-teeckenen.

I. Die de Schriftuere wilt door-blaederen, sal bevinden datse tot honderd ende een-en-twintich mael toe, de mirakelen *Teeckenen* noemt: maer niet

niet en is'er dat een *Teecken* ghenoemt kan worden, of zijn, ten zy dat het ergens een teecken van zy; soo is dan de queſtie waer van dat de mirakelen *Teeckenenen* zijn? dit ſal ons de Schriftuere ſelf uytwijſen.

Exodi cap 4. v. 41. &c.

Moyſes wiert van Godt gheſonden tot *Pharao* om hem van ſijnen t'weghe te ſegghen dat hy de *Iſraëliten* ſoude laeten gaen uyt *Egypten* om aen hem ſacrificie te doen in de woeſtijne: ſoo wiert dan *Moyſes* hier van Godt gheſtelt ſijnen gheſant; doch soo hy in deſe commiſſie ſwaricheydt vont, ſegghende: Dat *d'Egyptenaeren* noch de kinders van *Iſraël* hem niet en ſouden ghelooven dat hy van Godt was gheſonden, vraeghde hem Godt wat hy in d'handt hadde? Eenen ſtock ofte roede antwoorde *Moyſes*: werpt ſe op d'aerde, ſeyde Godt: *Moyſes* die ded'et, ende de roede veranderde in een ſerpent, *Moyſes* vattede het ſerpent by den ſteert, ende het veranderde wederom in eenen ſtock.

De mirakelen ſijn ken-teeckenen dat yemant van Godt wort geſondē.

Daernaer gheboodt hy hem de handt te ſteken in ſijnen boeſem, ende ſy wiert melaetſch; als hy ſe daer wederom in hadde gheſteken, ſy was gheneſen.

Gaet nu henen, ſeyde Godt, ende indienſe aen t'eerſte *Teecken* geen gheloof willen geven, ſy ſullen het tweede ghelooven, ende by ſoo verre ſy gheen van beyde en ghelooven, verandert het water in bloedt, op datſe moghen ghelooven dat ick u veropenbaert ben ende u gheſonden hebbe.

Hier uyt blijckt ſoo klaer als den dach dat de mirakelen *Teeckenen* zijn, aen de welcke men moet kennen of yemandt van Godt is gheſonden; ſoo ſijn ſe dan *ken-teeckenen* van de ſendinghe ofte gheſantſchap van Godts weghen.

Opworpinghe van de Sectariſen wort wederleydt.

De mirakelen, ſegghen hier op de Sectariſen, waeren aen *Moyſes* nut ende noodich. 1. Om dat'er noch gheene Schriftuer en was. 2. Om dat hy aen t'volck gantſch onbekent was, ende het werck daer hy toegheſonden wiert wat extraordinair was: maer nu hebben wy de HH. Schriften, uyt de welcke wy den wille des Heeren konnen verſtaen.

Ick antwoorde: Voorders en wil ick op dit pas niet hebben als dat de mirakelen in het ghemeen van Godt ſelve gheſtelt zijn tot *ken-teeckenen* van de ghene die ſijne gheſanten zijn, daernaer ſullen wy ſien offe oock niet ſoodaenich gheweeſt zijn naer dat het Woort Godts nu gheſchreven was.

Derhalven, alſoo wy den wille des Heeren uyt de Schriftuere niet en konnen verſtaen, ghelijck wy boven ghetoont hebben, ten zy dat wy den echtighen ſin van de woorden der Schriftuere verſtaen, ſoo iſt dan nootſaekelijck dat ons yemant dien ſin van Gods weghe verklaere: maer hoe ſullen wy konnen weten, onder ſoo menighe teghenſtrijdende Secten, wie van alle dien ſin van Godts weghe verklaert, ten zy dat hy ons, of door ſijn ſelven, of door yemant anders van ſijne Secte, teeckenen gheve dat hem Godt daer toe ghecommitteert ofte gheſonden heeft? Ergo oock nae dat de Schriftuere ons is ghelevert in handen, is het dickwils van noode (naemelijck, wanneer der nieuwe ende te voren noyt ghehoorde verklaeringhen op de Schriftuere ghemaeckt worden) dat men eenighe teeckenen hebbe om klaer te ſien dat die nieuwe verklaeringhen van Godts weghen komen: Nu, *Calvijn* onder andere, bekent opentlijck dat hy in verſcheyden ſtucken, als van *den vryen wille*, *het bidden voor de dooden*, ende andere meer, ſtrijdt teghen de heele oude Kercke, ende dat de HH. Vaders de Schriftuere in deſe ſtucken niet en verſtonden, ſoo moet hy dan bekennen dat hy verſcheyden nieuwe verklaeringen op de Schriftuere geſmeet heeft: t'ſelve kan men bevinden in

alle andere Secten; Hoe sullen wy nu konnen weten wie van allen dit van Godts weghe ghedaen heeft, ten zy datse ons teeckenen gheven van haere commissie? den besonderen geest van yeder een en kan soodaenich gheen teecken zijn, want die en is aen niemant als elck voor sijn selven bekent: De Schrifture self en kan mede soo een teecken niet wesen: Want, tusschen soo menighe Secten en kan men niet sekerlijck weten wie den echtighen sin van de Schrifture heeft; soo wort'er dan in soodanich occasie eenich ander uytwendich teecken vereyscht om ons te versekeren welckers nieuwe verklaringhen van Godts weghe komen. Laet ons nu voortgaen.

II. Ghelijck de mirakelen van *Moyses* een seker *ken-teecken* waeren van sijne sendinghe, alsoo sijn oock gheweest de mirakelen *Christi* ten opsichte van sijne sendinghe; Dit seght *Christus* selve by den H. *Ioannes* met dese klaere woorden: *De wercken*, dat is, de mirakelen, *die ick doe, ghetuyghen van my dat my den Vader gheſonden heeft*: *Ioan. cap. 5. verſ. 36.*

Maer wat wilt ghy klaerder als het ghene hy seyde ende dede by den H. *Lucas*? *Luca cap. 7. verſ. 19. &c.*

Den H. *Ioannes* sont tot hem sijne discipelen om hem te vraeghen *of hy de ghene was die komen soude*, dat is, of hy den waeren *Messias* was, ghesonden van Godt?

Wat reden hadde *Ioannes* om dese vraghe door sijne discipelen voor te houden aen *Christo*? De Sectarisen antwoorden seer wel in hunnen *Dordrechtschen* Bijbel *Num.* 6 op *Matth.* 11. *verſ.* 3. te weten, dat *Ioannes* van *Herodes* ghevanghen zijnde, in den kercker verstaen hadde dat *Christus* wonderlijcke mirakelen dede: *Ioannes*, segghen wederom de Sectarisen seer wel, en twijffelde aen dese mirakelen niet, *maer wilde oorsaeke nemen uyt de antwoorde Christi, om sijne discipelen, die daer aen noch eenichsins twijffelden, noch breeder daer van t'onderrichten.*

De discipelen dan *Ioannis* komen by *Christum*, ende vraghen hem van weghen hun meester of hy den waeren *Messias* was? *Christus*, in de plaetse van antwoorde te geven met den monde, toont het hun by de stucken: Want, ghelijck *Lucas* seght: *op die selve ure*, dat is, voor hunne ooghen, *ghenas hy'er vele van siecken en quaelen, en boose gheesten, en gaf aen vele blinden t'ghesicht.*

Dan seyde hy tot hun: *Gaet nu henen, en seght aen Ioannes de dinghen die ghy ghesien ende ghehoort hebt, naemelijck, dat de blinde siende worden, de kreupele wandelen, de melaetsche ghereynicht worden, de doove hooren, de dooden opgheweckt worden, ende den armen het Evangelie verkondicht.*

Nu vraegh ick noch eens of men yet klaerder kan hebben om te bewijsen dat de *mirakelen* oprechte *ken-teeckenen* zijn dat yemant van Godt is ghesonden, aenghesien dat *Christus* gheen ander bewijs noch gheene andere teeckenen en heeft ghegheven aen dese discipelen dat hy den *Messias*, ofte *van Godt ghesonden* was, als de mirakelen? Ergo de mirakelen sijn in der daet soodanighe teeckenen die ons moeten aenwijsen wie dat'er van Godts weghen komt, ende sijnen ghesant is.

De mirakelen sijn ken-teeckenen van de waerheyt der Kercke.

III. T'is aenmerckens weerdich het ghene den H. *Lucas* seght in de HANDELINGHEN DER APOSTELEN; *Door de handen der Apostelen*, seyt hy, *gheschiedden vele Teeckenen ende wonderen onder het volck, ende sy waeren alle eendrachtelijck saemen vergadert in de galerye van Salomon.* *Actor. cap. 5. verſ. 12, 13.*

Wat uytwerckinghe hebben die mirakelen, de welcke d'Apostelen deden, ghehadt? s'hebben, segt *Lucas*, de vergaderinghe der gheloovighen *in sulck eene groote achtinghe ghebrocht by het volck*, dat'er daghelijcx meer ende meer, *soo mannen als vrouwen sich by haer voeghden ende gheloofden.*

Soo

Soo en iſt niet wonder dat den H. *Lucas* de mirakelen van de Apoſtelen *Teeckenen* noemt, want hier uyt kenden de *Ioden* dat de gheloovighen die *ſaemen vergadert waeren in de galerye van Salomon*, de vergaderinghe Godts ofte de waerachtighe Kerck was: Alſe nu deſe kenniſſe door de mirakelen hadden, hebben ſy die vergaderinghe ſoo groot gheacht datſe ſich met menichten by de ſelve hebben ghevoeght ende haere Religie aenveert: Blijckt dan uyt deſe Schrifture-plaetſe dat de mirakelen ſoodaenighe *Teeckenen* zijn door de welcke men komt tot de kenniſſe van de waerachtighe Kercke.

Dit ſelve wort met klaere woorden beveſticht van den Propheet *Iſaias*, wanneer hy de toekomſte *Chriſti* ende ſijne *Kercke* voorſeght. *Alſdan*, ſeyt hy, te weten, als *Chriſtus* ghekomen ſal zijn, *ſullen de ooghen van de blinden, ende de ooren van de dooven open-ghedaen worden, ſullen de kreupelen ſpringhen als eenen hert, den mont van de ſtommen ſal gheopent worden: Aldaer ſal een verheven wegh zijn die den heylighen wegh ſal ghenoemt worden; Gheene onſuyvere en ſullen daer doorgaen, ende hy ſal ul: eenen rechten wegh weſen, ſoo dat de dwaeſen ſelf daer niet dwaelen en ſullen: Ende de ghene die van den Heere ſullen verloſt zijn, ſullen bekeert worden, ende ſullen komen tot den bergh Sion.* *Iſaie cap. 35. v. 5. 6. 7.*

Alhoewel deſe prophetie ſoo klaer is, datſe ſchier gheene uytlegginge van doen heeft, laet ons nochtans de ſelve ontlitten, ende daer beneffens ſien de verklaeringhen van de Sectariſen ſelf, om hun met haere eygen woorden te overtuyghen.

Ten eerſten dan: *Iſaias* ſeght, ſoo wanneer *Chriſtus* ghekomen ſal zijn, dat hy ſal mirakelen doen: Den *Dordrechtſchen* Bijbel *Num.* 12. bekent dat dit ſoo moet verſtaen worden.

II. Seght den Propheet: *Aldaer* ſal eenen heylighen wegh zijn: wat wilt den Propheet ſegghen met dit woordeken *Aldaer*? waer op ſiet dat? dat ſiet, ſeght den Bijbel van *Dordrecht Num.* 18. op *de Chriſtelijcke Kercke*; ſeer wel gheſeyt. Dit is dan den echtighen ſin van de woorden: *Chriſtus* ſal mirakelen doen, ende *Aldaer*, dat is, in de *Chriſtelijcke Kerck ſal eenen heylighen wegh* zijn: Waer? daer men ſal mirakelen doen; want dit woordeken *Aldaer* en kan gheenen anderen ſin hebben, om dat den Propheet te voren van niet anders gheſproken en heeft als van mirakelen te doen ende de heerlijckheyt der Kercke: Dienvolghens heeft ons den Propheet ſoo lanck te voren ghewaerſchouwt dat *Aldaer* de Chriſtelijcke Kercke ſou zijn, daer men ſoude *mirakelen doen*, ſoo heeft hy ons dan de mirakelen voorgheſtelt als *oprechte ken-teeckenen van de waerachtighe Kercke.*

III. Seght den Propheet dat de ongheloovighen ſullen bekeert worden, ende komen tot den bergh *Sion*, dat is, ſeght den *Dordrechtſchen* Bijbel *Num.* 29. tot *de vergaderinghe van de gheloovighen*, ofte de Kercke. Wat beweegh redenen ſullen de ongheloovighen hebben om ſich te bekeeren en tot de Kercke *Chriſti* te komen? gheene andere als om datſe (ghelijck uyt den heelen diſcours van *Iſaias* oock blijckt) de heerlijckheyt ſullen ſien van de Kercke, eerſt uyt de *Mirakelen* die *Aldaer* ſullen gheſchieden, ende oock uyt haere *heylicheyt*: De *mirakelen* dan, worden hier voor uytgheſtelt van den Propheet als *ken-teeckenen* van de waerachtighe Kercke: want deſe ſijne woorden ſijn klaer: Daer ghy ſult ſien de kreupele wandelen, de ſtomme ſpreken, de dooven haer ghehoor, de blinde haer geſicht krijghen: *Aldaer* ſal de waerachtighe Kercke zijn: Ergo hy wilt datmen de mirakelen ſoude aenſien als *ken teeckenen* van de waerachtighe Kercke, ende ſeght dat de Heydenen met'er daet door de ſelve tot de *kenniſſe* der Kerck ſullen komen.

Als nu *Chriſtus* ghekomen was ende ſijne Kercke inſtelde heeft hy dit

beſluyt

besluyt van *Isaias* noch vaster gheselt, ghelijck men kan sien by den H. Apostel *Matthæus* ende den H. *Lucas*, wanneer hy sijne seventich discipelen ende twaelf Apostelen uytsont om te predicken het Evangelium onder de *Ioden*: *Gaet henen*, seyde hy, *tot de verlorene schapen van het huys Israëls, en predickt, ende in wat stadt ghy sult komen, gheneest de siecken die daer in zijn, reynicht de melaetsche, weckt de dooden op, ende werpt de duyvelen uyt, en seght dan, het Coninckrijck Godts is u naeby ghekomen.*

Matth. cap. 10. v. 7. 8. *Luc. cap. 10. v 8. 9.*

Dit is mede altemael klaer, behalven dat wy moeten weten, wat *Christas* hier verstaet door het *Coninck rijck Godts*: Dat sullen ons de Sectarisen segghen in hunnen Bijbel van *Dordrecht* op *Matth.* 3. *v.* 2. *Num.* 4. door het *Coninck-rijck Godts*, wort verstaen, *de oprechtinghe ende verbreydinghe der ghemeente*, ofte Kercke, *Godts.*

Let nu op het besluyt t'welck *Christus* van sijne discipelen wilt ghemaeckt hebben voor d'ongheloovighe *Ioden*, tot de welcke sy van hem wierden ghesonden, te weten dit: Doet mirakelen, ende toont hier door aen de *Ioden* dat *de oprechtinghe ende verbreydinghe van de Kercke Godts nu ghekomen is*; soo wilt dan *Christus* sijne Kercke ghekent hebben uyt de mirakelen: Ergo de mirakelen stelt hy tot *ken-teeckenen van sijne Kercke.*

Dat hy dit soo ghemeynt ende verstaen heeft, blijckt klaer uyt het besluyt dat hy selve ghemaeckt heeft by den H. *Matthæus*: *Indien ick*, seyde hy, *door den Gheest Godts de duyvelen uyt werpe, soo is dan het Coninck-rijck Godts tot u ghekomen*: Dit is immers eene klaere slot-reden: want of hy dese woordekens ghebruyckt, *Soo is dan*, of dat hy seght, *Ergo*, t'is al een dinghen: Dit is dan sijne slot-reden: *Ick werpe de duyvelen uyt door den Gheest Godts, ergo het Coninck-rijck Godts*, dat is, mijne Kercke ofte *ghemeente is tot u ghekomen*: Hy wilt dan de waerheyt der Kercke besloten hebben uyt de mirakelen: Ergo de mirakelen sijn teeckenen aen de welcke men de waerachtighe Kercke moet ofte kan kennen.

Matth cap. 12. v. 28.

De mirakelen sijn de voornaemste oorsaeke van de bekeeringe der ongeloovigen.

Nu gae ick noch voorder, ende toone *ten vierden*, dat de mirakelen de eenighe ofte voornaemste oorsaeke ende beweegh-reden gheweest zijn dat de ongheloovighen de Leere *Christi* aenveerdt hebben, ofte de gheloovighen daer door versterckt sijn gheweest. Hier van hebben wy verscheyden exempelen in de Schriftuere.

Actor. cap. 13. v. 7. 8. &c.

I. In de HANDELINGHEN DER APOSTELEN wort verhaelt hoe dat *Sergius Paulus*, *Roomschen* Stadthouder van *Cyprus*, eenen tooveraer by hem hadde die *Elymas* hiet: Den Stadthouder socht het Woort Godts te hooren uyt den mont van den H. *Paulus*, maer *Elymas* stelt'er sich teghen: Den H. *Paulus* dit merckende, heeft hem door de kracht Godts berooft van sijn gheslicht, soo dat hy ront gaende yemant socht die hem by de hant soude leyden: Waer op de Schriftuere daetelijck seght: *Als den Stadthouder sach het ghene gheschiet was, doen gheloofde hy, verslaeghen zijnde over de Leere des Heeren.*

Hier en valt niet een sier teghen te segghen; want dese woorden sijn wederom klaer dat desen ongheloovighen *Roomschen* Stadthouder de waerheyt van de Leere *Christi* ghekent, ende de selve aenveert heeft om geene andere oorsaeke ofte beweegh-reden, als om dat mirakel dat hy den H. *Paulus* hadde sien doen.

Actor. cap. 16. v. 25. 26. 27.

II. In de selve HANDELINGHEN DER APOSTELEN wort gheseyt, hoe dat *Paulus* ende *Silas* in eenen strenghen kercker ghesteken wierden, ende terwijle datse ontrent ter midder-nacht besich waeren om Gode lof-sanghen te singen, is'er soo eene groote aerd-bevinge ontstaen dat de fondamenten des Kerckers gheschudt wierden, alle de deuren open spronghen, ende de boeyen in stucken: Den Cypier dit mirakel ghesien hebbende, heeft

daer

daer aen ghekent dat *Paulus* en *Sylas* de ſalichmaekende Leere verkondichden, want hy viel neder voor hunne voeten, ende vraeghde wat hy moeſt doen om ſaelich te worden? dan leerden ſy hem ende ſijn huyſgheſin wat ſy ghelooven moeſten, ende ſy wierden alle bekeert; alſoo was de eerſte oorſaeke van de bekeeringhe van deſen Cypier het mirakel dat hy gheſien hadde, dienende hem tot een ken-teecken van de waerheydt der Leere.

III. Wort noch in de HANDELINGHEN DER APOSTELEN verhaelt, dat Godt wonderlijcke mirakelen dede door de handen van *Paulus*, ſoo, dat oock ſijne ſweet-doecken en gordel-doecken op de ſiecken gheleyt wierden, ende ſy wierden gheſont ende van de booſe geeſten verloſt: maer ſoo ſommighe *Ioden* ſich oock met den duyvel te beſweiren wilden bemoeyen, ſpronck den menſch die beſeten was haer op het lijf, ſoo datſe niet ſonder wonden ſijne handen ontquaemen: Deſe wonderlijcke wercken, ſeght de Schriftuere, wierden bekent aen de heele ſtadt van *Epheſien*, ende vele *Ioden* en *Griecken* gheloofden, ſoo dat den naem des Heeren groot ghemaeckt wiert, ende het waere gheloof over al toenam. *Actor. cap* 19. v. 11. &c.

Hier hebt ghy wederom dat de mirakelen de eerſte beweegh-redenen ſijn gheweeſt om de Leere *Chriſti* voor waerachtich te houden, ende de ſelve t'aenveerden: want alhoewel dat *Paulus* twee jaeren lanck aen alle de *Griecken* en *Ioden* die in *Aſien* woonden, ghelijck de Schriftuere uytdruckelijck ſeght, hadde ghepredickt, nochtans ſy bleven verhart tot alder-tijt datſe de voorſeyde mirakelen hadden gheſien. *Ibidem verſ.* 10.

IV. Wat ſal ick ſegghen van de opweckinghe van *Lazarus*, naer dat hy vier daeghen doot hadde gheweeſt? ſeght den H. Evangeliſt *Ioannes* niet, dat de *Ioden* in *Chriſtum* gheloofden om datſe dit mirakel gheſien hadden, daer ſe nochtans *Chriſtum* ſoo dickwils uyt hunne eyghen Schriftuer-boecken hadden hooren bewijſen dat hy den waeren *Meſſias* was? Stelt nu dit exempel neffens t'voorgaende, ende ſiet of het waerachtigh is t'ghene wy *boven* de Sectariſen hebben hooren ſegghen, te weten, dat de mirakelen niet noodich en zijn als men de Schriftuere heeft, uyt de welcke men de wille des Heeren verſtaen kan: Want de *Ioden* hadde d'oprechte Schriftuer-boecken daer alles wat de toekomſte, ende een groot deel van de Leere van den waeren *Meſſias* uytghedruckt ſtont, ende nochtans waeren de mirakelen, ghelijck het in deſe twee voorgaende exempelen blijckt, noodich als *ken-teeckenen* van de Leere ende toekomſte *Chriſti*, om hun te bekeeren. *Ioan. cap.* 11. *verſ.* 45.

Wat ſal ick ſegghen van de mirakuleuſe gheſontmaekinghe van den ſone eens Edelmans binnen *Caphernaum*? ſeght den ſelven H. *Ioannes* niet dat den vader om gheene andere oorſaeke met ſijn heel huyſgheſin in *Chriſtum* gheloofde, als om dit mirakel? *Ioan. cap.* 4. *verſ.* 53.

Somma. De Schriftuere en noemt de mirakelen ſchier niet anders als *Teetkenen*, maer ſy en konnen gheene teeckenen zijn, ofte ſy moeten teeckenen zijn van eenighe ſaeke.

Wy hebben nu uyt de Schriftuere beweſen datſe niet alleen teeckenen zijn van de ſendinge, maer oock vande waerheyt der Kercke ende Religie: Soo hebben wy dan t'ghene wy moeſten bewijſen, dat de mirakelen, ten minſten voor d'ongheloovighen, nootſaekelijcke ken-teeckenen zijn, van de waerachtighe Kercke ende Religie.

Dit en is noch niet ghenoech: Ick toone noch daerenboven datſe dickwils nootſaekelijck zijn, om de ſwacke gheloovighen te verſtercken in het gheloof, ende oock om de vrome te doen triumpheren over haer vyanden, ende om deſe beſchaemt te maeken.

De mirakelen verstercken oock de gheloovigen, zijnde bevestinghe van yemandts Heylicheydt.

I. T'is seker dat den H. Propheet *Elisæus*, gelijck men doorgaens leest in het *vierde boeck der Coninghen*, verscheyden mirakelen heeft ghedaen, alleen voor de ooghen van de gheloovighen ofte sijne mede-propheten: Hy heeft het moes, t'welck de sonen der Propheten ghekoockt hadden ende seer bitter was, door de kracht Godts versoet: Hy heeft een yseren bijl t'welck in t'waeter ghevallen was doen boven swemmen, in niemandts anders teghenwoordicheydt als van de gheloovighe kinderen der Propheten.

4. Reg. cap. 4. vers. 41.

4. Reg. cap. 6. vers. 6.

Dat my nu eens de Sectarisen segghen tot wat eynde dat Godt door den Propheet dese mirakelen heeft ghedaen, alleen voor de gheloovighen? Indien sy segghen dat dit gheschiedde uyt noot: Wat noot kost hier wesen? dat bitter moes was ghepluckt alleen door onbedachtheyt, buyten twijffel daer waeren andere kruyden te vinden op t'veldt, aengliesien dat *Elisæus* aen sijnen knecht belastede dat hy deselve soude gaen plucken en koken.

Aengaende het bijl, dat en was soo noodsaekelijck niet ofte men kost het in den gront laten ligghen, ende op eene andere maniere voldoen aen den ghenen van wie het ontleent was: Dit alles dan kost wel ghesschieden sonder mirakel; tot wat eynde dan dese mirakels ghedaen die aen gheene ongheloovighen en kosten dienen om sich te bekeeren?

4. Reg. cap. 2. vers. 14. 15.

Dit sal ons de Schrifture, ende d'aenmerckinghe van de Sectarisen uyt-wijsen. In t'voorseyde *boeck der Coninghen*, wordt verhaelt dat *Elisæus* met den mantel van *Elias* op de waeteren van den *Iordaen* sloegh ende datse sich op weer-zijden verdeeldden, soo dat *Elisæus* drooghs voets door de rivier ginck: De kinderen van de Propheten die dit mirakel hadden ghesien, seyden: *Den Gheest van Elias rust op Elisæus.* Waer op den *Dordrechtschen* Bijbel *Num.* 23. aenteeckent, datse burgherlijcke eere aen *Elisæus* beweesen, *als een Propheet in de plaetse van Elias ghekomen, ende rijckelijck met sijne prophetische gaven versien.*

Ghelijck dan dit eerste mirakel, t'welck *Elisæus* dede, een teecken was voor de gheloovighen, door het welcke Godt aen hun de Heylicheydt ende Prophetische gave te kennen gaf, alsoo en kosten de volghende mirakelen, die mede alleenlijck voor de gheloovigen ghesschieden, nerghens anders toe dienen als om dese *Heyligheydt* ende *Gave* noch meer te bevestighen, ende de gheloovighen in haer gheloof noch meer te verstercken.

Volght dan, dat de mirakelen niet alleen nuttich en zijn om yemant van de waerheydt eenigher Leere ofte vergaederinghe te overtuyghen, maer oock, om enckelijck de gheloovighen te versekeren van de Heylicheydt ende Godlijcke gaeven van dien of desen persoon, alhoewel hy van Godt niet extraordinaris, maer door den ordinarisen wegh wort ghesonden, ghelijck hier blijckt in den Propheet *Elisæus*: want desen en wierdt niet immediatelijck ghesonden van Godt, maer door den dienst van *Elias*, *die sijnen mantel*, ghelijck de Schriftuer seght, *op hem wierp*, tot een teecken dat hy hem van Godts weghe tot Propheet stelde in sijne plaetse.

3. Reg. cap. 19. vers. 16. 19.

II. Staet'er niet met klaere woorden by den H. *Ioannes* ghesschreven, soo wanneer de discipelen *Christi* in *Cana van Galileen*, hadden ghesien de veranderinghe van t'waeter in wijn, *datse in Christum gheloofden*? Wat is dit te segghen dat de Apostelen *gheloofden in Christum*? Waeren sy dan tot dien tijdt toe ongheloovigh gheweest? In gheender manieren, antwoort seer wel den *Dordrechtschen* Bijbel *Num.* 11. *Want datse te voren al gheloofden, blijckt uyt* JOAN. CAP. 1. VERS. 41. 46. 50. *maer sy wierden door*

Ioan. cap. 2. vers. 11.

door dit mirakel van Cana Galileen in t'gheloove verſterckt dat Chriſtus den Sone Godts, ende waeren Meſsias was. Siet ghe wel dat de mirakelen nuttich zijn, om oock die alreede gheloovigh zijn in haer gheloof te verſtercken?

Om alles dan te beſluyten t'ghene ick tot noch toe in *deſe dry voorgaende afdeelinghen* hebbe beweſen.

De Schrifture ſeght tot hondert een-en-twintich mael toe dat de mirakelen *ken-teeckenen* zijn van eenighe ſaeke: ſoodaenich ſijnſe gheweeſt ten opſichte van *Moyſes* en *Chriſtus* om hun t'herkennen als extraordinaris gheſonden van Godt om een nieuwe Wet in te voeren.

Soodanich zijn ſe gheweeſt ten opſichte van dien Propheet die tot *Ieroboam* wiert gheſonden om ſijne afgodery te beſtraffen; ende ten opſichte van de Propheten *Elias* ende *Iahaziel*, om de ghebreken van den Godtsdienſt te verbeteren; ende in de ſelve gheleghentheyt, ten opſichte van de Godtvruchtighe Coninghen *Aſa*, *Ioſaphat*, ende *Ezechias*, terwijle datſe met de reformatie beſich waeren, ofte een weynich te voren eer ſe de ſelve begoſten. 1 *Regum cap.* 13. 1 *Regum cap.* 18. *verſ.* 33. 2 *Paralipom. cap.* 20. *v.* 14.

Soodanighe teeckenen ſijn de mirakelen oock gheweeſt ten opſichte van den Propheet *Eliſæus*, ende andere Propheten die alleen eene ordinariſe ſendinge hadden, om dat men daer aen ſou kennen haere heylicheyt, ende andere Godlijcke gaven.

Sy ſijn oock teeckenen gheweeſt om de waerheyt der Kercke, ende der Leere daer aen te kennen.

Ten leſten om de gheloovighen ſelf in haer gheloof te verſtercken.

Ergo de mirakelen ſijn alleſins noodighe ofte nuttighe *ken-teeckenen*: 1. van de extraordinariſe ende ordinariſe ſendinge Gods; 2. van de waerheyt der Kercke ende Leere voor de ghene die van de ſelve noch gheene kenniſſe en hebben; 3. tot verſterckinghe der ghene die alreede van de Kercke kenniſſe hebben ende gheloovigh zijn.

Dienvolghens, die Kercke in de welcke men hedens-daeghs in deſe en dierghelijcke ghelegentheden mirakelen noch ſiet gheſchieden, moet daer uyt herkent worden voor de waerachtighe Kercke, ende haere lidtmaten voor oprechte gheloovighen: In der voeghen dat alle de ghene die deſe Kercke pretenderen te reformeren ofte verbeteren (indien noyt yemant van hun eenich mirakel daer teghen ghedaen heeft) niet ontfanckbaer en zijn als Leeraers der Waerheyt, ofte van Godt op de eene ofte de andere maniere gheſonden. Nu iſt meer als tijt dat wy dit altemael door het wederlegghen van de opworpinghen der Sectariſen noch meer beveſtighen.

§. 5.

Alle de opworpinghen van de Sectariſen teghen de mirakelen in het ghemeen worden wederleydt.

SY ſegghen *ten eerſten*, uyt al het ghene dat noch toe beweſen is en volght niet dat dit altemael op alle tijden ſoo heeft moeten gheſchieden, of met'er daet is gheſchiedt.

Ick vraeghe waerom dat dit niet en volght?

Sy antwoorden, om dat de mirakelen nae de tijden der Apoſtelen hebben opghehouden.

Dit hebbe ick boven §. 2. in t'lanck ende breedt wederleydt uyt *Matth.* 28. ende *Marci* 16. ende 1. *Corinth. cap.* 12. als ick betoont hebbe dat het ſoo verre van daer is dat de mirakelen opghehouden zijn nae de tijden De mirakelen en ſijn niet opghehouden na de tijden van de Apoſtelen.

van de Apoſtelen, dat het ter contrarie den wille *Chriſti* gheweeſt is, datſe altijt in de Kerck ſouden blijven tot het eynde des werelts; waer toe ick den Leſer ſende om de ſelve ſaeke niet tweemael t'herhaelen.

Niet te min ick voegh'er dit tot een toemate noch by. I. Hoe verſtaet ghy deſe woorden *Chriſti* die hy ſeght by den H. *Ioannes* Evangeliſt? *Voorwaer, voorwaer, ick ſegghe ul. die in my ghelooft, de wercken die ick doe, ſal hy oock doen, ende ſal meerder doen dan deſe*: Hoe verſtaet ghy dit? *Ioan. cap. 14. verſ. 12.*

Indien ghy my ſeght dat *Chriſtus* hier alleenlijck ſpreeckt van de Apoſtelen ende gheloovighen de welcke op dien tijdt leefden:

Ick verſoecke van u dat ghe my een woort ofte ſyllabe ſult aenwijſen, met de welcke *Chriſtus* hier ſulcx te kennen ghegeven heeft: Kondt ghy dit niet doen (ghelijck het blijckt uyt de woorden ſelf dat ghe niet machtich en zijt) want *Chriſtus* ſpreeckt van de gheloovighen in het ghemeen, ſonder dien of deſen tijdt aen te wijſen; ſoo vraegh ick met wat ſtoutichheyt, oft om wat reden dat ghe de woorden *Chriſti* die alghemeen zijn, draeyt ende treckt op eenen beſonderen tijt, naemelijck dien alleen van de Apoſtelen?

Indien ghy my ſeght dat ghe dit door conſequentie haelt uyt 1. *Cor.* 12. daer *Paulus* ſeght dat de gave der talen ſal ophouden.

Ick hebbe u boven uyt de woorden *Pauli* ſelve betoont dat hy heel contrarie ſeght, als oock uyt *Marci* 16. dat de gave der talen in de Kercke ſal blijven tot het eynde des werelts: Ergo dit blijft vaſt het ghene dat *Chriſtus* ſeght, te weten, dat de gheloovighen in t'ghemeen (alhoewel niet elck in t'beſonder, want hy en ſeght niet *Alle gheloovighen*) ſonder eenighe bepalinge van tijt ofte plaetſe, *de mirakelen ſullen doen die hy ſelve gedaen heeft, ende noch meerder*: Soo is het dan onwaerachtich dat de mirakelen opghehouden zijn nae de tijden van de Apoſtelen.

II. *Paulus* ſpreeckt op verſcheyden plaetſen van ſijne brieven van *ſwacke* Chriſtenen: wat verſtaet ghy daer door? waeren dit niet Chriſtenen, de welcke noch niet wel beveſticht, ofte niet vroom en waeren in het gheloof, ghelijck ghy aenteeckent op *Roman.* 14. 1? Wel hoe, vondt men ten tijde van *Paulus*, dat is, in de eerſte vyericheyt van de Kercke, Chriſtenen die ſwack waeren in het het gheloof? wat ſal men dan ſegghen van de volghende tijden, door welckers lanck-duericheyt ghemeenlijck alle dinghen verflauwen? zijnd'er ſwacke Chriſtenen gheweeſt die ſoo onghelijckelijck weynigh waren in ghetal ten opſichte van de volghende tijden, ſal men onder deſe leſte gheen ſwacke meer vinden? Wel aen dan, ſijn de mirakelen dienſtich gheweeſt om de eerſte ſwacke Chriſtenen te verſtercken in het gheloof, ghelijck wy boven gheſien hebben, waerom ſoude Godt de leſte Chriſtenen, die noch veel ſwacker gheworden zijn, van ſoo eenen middel berooft hebben? naemelijck als'er Ketteryen opſtaen, ofte te voren noyt ghehoorde verklaeringhen over de HH. Schriften, die oock het Weſen van het geloof raeken, geſmeedt worden. *Rom. cap. 14. verſ. 1.* *1. Corint. cap. 8. verſ. 9. 10.*

Indien ghy ſeght dat de leſte Chriſtenen ghenoechſaemlijck uyt de Schriftuere konnen verſterckt worden.

Ick antwoorde: Deſen ſelven middel hadden de eerſte Chriſtenen oock, ghelijck het blijckt in die van *Berœa* en elders: Waerom heeft dan *Chriſtus* ſijne Apoſtelen op de bruyloft van *Cana Galileen* door een mirakel verſterckt in het gheloof? waerom heeft *Paulus*, daer niemant anders als Chriſtenen teghenwoordich en was, den dooden jongh'linck *Eutyches* verweckt van de doot? waerom heeft *Petrus* in t'gheſicht van de Chriſtenen alleen, de gheſtorven weduwe *Tabitha* opgheweckt? wat noot was het deſe ende andere mirakelen te doen daer gheene ongheloovighen teghenwoordich *Actor. cap. 17. verſ. 11.* *Actor. cap. 20. verſ. 10. 12.* *Actor. cap. 9. v. 40, 41.*

woordich en waeren, indien de Chriſtenen gheene mirakels van doen hadden om datſe Schriftuer hadden, te weten, de ſchriften van de Propheten, uyt de welcke men hun *Chriſtum* bewijſen koſt?

Miſſchien ſult ghy my ſegghen dat oock de eerſte Chriſtenen in t'beginſel van de H. Kercke mirakels van doen hadden om noch meer beveſticht te worden.

Ick vraeghe, waerom dan meer als op alle de volghende tijden, op de welcke men meer ſwacke ende flauwere Chriſtenen heeft ghevonden als in het beginſel ende ſoo meenighe ſoorten van ketteryen op alle eeuwen ſijn te voorſchijn ghekomen? ofte ſijn deſe leſte Chriſtenen meer verlicht gheweeſt om verſterckt ofte beveſticht te worden, alleen door de Schriftuer, als de eerſte?

Overſulcx, ick beſluyte: Indien de mirakelen dienſtich ſijn gheweeſt in het beginſel der Kercke om de ſwacke Chriſtenen te verſtercken in het gheloof, jae om de vrome noch meer te beveſtighen, niet teghenſtaende datſe Schriftuer hadden; veel meer ſijn de mirakelen nut ende dienſtigh gheweeſt op de volghende tijden; Ergo de mirakelen en ſijn niet opghehouden nae de tijden van de Apoſtelen.

III. Hoe ſult ghy t'maeken met deſe woorden van *Paulus*: *De vremde talen en prophetie ſijn teeckenen niet voor de gheloovighen, maer ongheloovighen*? volght hier niet klaer uyt dat de mirakelen altijt nootſaekelijck ſijn gheweeſt tot bekeeringhe der ongheloovighen? ſeght ghy dat neen? ick toone dat jae. *1. Corinth. cap. 14. verſ. 22.*

Paulus ſeght dat het ſpreken van vremde talen, ende de prophetie teeckenen zijn voor d'ongheloovighen:

Maer op alle tijden ſijnd'er ongheloovighen ghevonden gheweeſt in de werelt, ende noch zijn, die door de Schriftuere (alſoo ſy de ſelve niet en kennen noch en aenveerden) niet en konnen bekeert worden.

Ergo het ſpreken van vremde talen, ofte de prophetie, oft andere mirakelen zijn op alle tijden noodich gheweeſt om d'ongheloovighen te bekeeren.

Ick toone dit noch klaerder: Den laſt die *Chriſtus* aen ſijne Apoſtelen gaf om het gheloof te verkondighen *aen alle ſchepſelen*, en ſach niet alleen op de Apoſtelen (want dit werck om de kortheyt huns levens, ende kleyn ghetal van de perſoonen en koſten ſy niet gantſchelijck uytvoeren) maer dit bevel ſach oock *op hunne navolghers in de ghemeente*, ghelijck de Sectariſen ſelve bekennen: *Matth. cap. 28. Marci cap. 16.*

Maer *Chriſtus* gaf tot dien eynde aen ſijne Apoſtelen de macht om mirakels te doen.

Ergo iſt ſaeken dat de naevolghers van de Apoſtelen laſt hebben van *Chriſto* om dat werck te voltrecken t'welck d'Apoſtelen naemelijck onder d'ongheloovighen hebben begoſt, ſy moeten oock de macht hebben om onder d'ongheloovighen mirakels te doen.

Maer ſoo lanck als de Kercke gheſtaen heeft ende ſal ſtaen, ſijnd'er en ſullend'er altijt ongheloovighen ſijn in de werelt:

Ergo ſoo lanck als de Kercke gheſtaen heeft ende ſal ſtaen, ſijnd'er en ſullen'der altijt mirakelen zijn voor d'ongheloovighen: Ergo t'is onwaerachtich dat de mirakelen ſijn opghehouden nae de tijden van de Apoſtelen: ofte, indien ghy meynt dat dit niet en volght, gheeft my de redenen waerom dat d'*Apoſtelen* met mirakelen meer het gheloof moeſten beveſtighen voor d'ongheloovighen van hunnen tijt, als *hunne naevolghers* voor d'ongheloovighen van de volghende tijden, aenghe ſien dat het Chriſtelijck gheloof, ſoo vremt, nieuw, ende onghehoort is voor deſe leſte, als voor de eerſte.

Matth cap. 7. verſ. 22. 23.

De tweede opworpinghe teghen de mirakelen nemen de Sectariſen uyt den H. *Matthæus*, daer *Chriſtus* ſeght: *Vele ſullen ten dien daghe tot my ſegghen: Heere, Heere, en hebben wy niet in uwen naeme ghepropheteert, ende in uwen naeme de duyvelen uytghe worpen, ende in uwen naeme vele krachten ghedaen? maer ick ſal haer openlijck ſegghen: Ick en hebbe u noyt ghekent: Gaet wech van my die ongherechticheyt werckt.*

De tweede opworpinge van partye wordt wederleydt.

Ick en kan niet ſien hoe deſe Schriftuer-plaetſe hier te propooſte dient om te toonen dat de mirakelen gheene oprechte ken-teeckenen zijn van de waerheyt der Kercke.

Want. I. Ick vraghe: Deſe menſchen die haren roem ſullen dragen op de mirakelen, ofte ſullen de ſelve met'er daet ghedaen hebben, of niet?

Soo niet? ſoo ſullen ſy lieghen. ende haeren roem ſal zijn over t'ghene dat noyt gheweeſt is, maer het ghene dat noyt gheweeſt is, en kan niet maecken dat de mirakelen, die met'er daet gheſchieden, gheene ken-teeckenen zijn van de Kercke, ſoo en komt dan deſe Schriftuer-plaetſe tot noch toe hier niet te propooſte.

Indien dan deſe menſchen, ſoodanighe mirakelen, alſe ſegghen, met'er daet ſullen ghedaen hebben: Ick vraeghe, of die mirakelen valſch ende duyvelſche, ofte wel Godlijcke ende waere ſullen gheweeſt zijn?

Seght ghy *valſche* ofte *duyvelſche*? de Schriftuere ſelf overtuyght u van valſcheyt: want ſy ſeght dat die mirakelen gheſchiet zijn *in den name des Heeren*: maer t'is onmoghelijck duyvelſche mirakelen te doen *in den naeme des Heeren*, ende noch veel meer, de duyvelen uyt te worpen in den naem van den duyvel (want *den eenen duyvel*, ſeght *Chriſtus*, *en kan den anderen niet uytjaeghen*) ergo t'en ſullen gheene duyvelſche noch valſche mirakelen zijn.

Doch, wat noot dit veel te proberen als ick de ronde bekenteniſſe hebbe van de Sectariſen ſelf in hunnen *Dordrechtſchen* Bijbel *Num.* 15. 16. daer ſe ſegghen dat die mirakelen ſullen gheſchiedt zijn *door het bevel ende kracht Godts*, *ende tot verbreydinghe van ſijne eere*, ſoo bekennen ſy dan dat het Godlijcke mirakelen ſullen zijn, jae datſe de eere Godts ſullen beveſticht hebben: Ergo in de plaetſe dat deſe Schriftuer ſoude ſtrijden, ofte teghen de waerheyt, ofte teghen de continuatie van de mirakelen nae de tijden van de Apoſtelen; ter contrarien, alles wat ick wille bewijſen wort door de ſelve beveſticht: Want *Chriſtus* ſpreeckt hier van waere mirakel-doenders die ſullen gheleeft hebben op de volghende tijden in het ghemeen: Ergo op de volghende tijden zijnd'er noch altijt waere mirakel-doenders gheweeſt, die in den naem *Chriſti*, dat is, door de kracht Godts gheprophéteert, de duyvelen uytghejaeght, ende vele andere krachten ghedaen hebben: Ergo de mirakelen en ſijn niet opghehouden nae de tijden van de Apoſtelen.

Maer de ſwaericheyt is, waerom dat *Chriſtus* deſe voorſeyde mirakeldoenders, die haeren roem daer op ſullen draeghen, niet en ſal willen kennen ende uyt ſijne ooghen doen gaen?

Dit wijſen de volghende woorden uyt, te weten, om datſe quaet van leven ſullen gheweeſt zijn. waer door hy wilt toonen dat het doen van mirakelen niemant kan zalich maecken, ten zy dat hy wel leve, ende boven al de Godlijcke liefde hebbe.

1. Corinth. cap. 13. verſ 2.

Wy en konen hier van gheen klaerder bewijs hebben als d'eyghen uytſpraeke van den H. *Paulus*: *Al waert*, ſeyt hy, *dat ick de gave der prophetie hadde, ende wiſte alle verborghentheden ende alle wetenſchap: al waert dat ick al het gheloove hadde, ſoo dat ick oock berghen verſettede, ende de liefde niet en hadde, ick en waer niet met allen.*

Laet

Laet ons nu hooren hoe de Sectariſen ſelf dit verklaeren in den *Dordrechtſchen* Bijbel *Num.* 8. 9. 10. *Al waert*, ſegghen ſy, *dat ick de macht hadde om alderley mirakelen te doen, jae een van de grootſte mirakelen, hoedanich ſoude zijn het verſetten van eenen bergh van d'eene plaets op de andere, ſoo en waeren my die gaven niet nut noch dienſtich ter ſalicheyt.*

Nu dan, yewant die qualijck leeft, ofte Godt vergramt met ſijne ſonden, en kan gheene liefde tot Godt hebben, wat wonder dan dat Godt die mirakel doenders ſal wech-jaegen van hem om datſe qualijck gheleeft, vervolghens ſijne liefde niet en ſullen ghehadt hebben, ſonder de welcke oock de meeſte mirakelen ter ſalicheyt niet en konnen baten noch dienſtich zijn? maer tot noch toe en kan ick niet ſien hoe men hier uyt kan beſluyten dat de mirakelen gheene oprechte kenteec-kenen en zijn van de waerheyt der Kercke ende Religie. Wat is dan de derde opworpinghe van de Sectariſen?

III. Trecken ſy een argument uyt de mirakelen van den *Anti-chriſt*: want van deſen wort gheſeyt by den H. *Paulus* in den brief tot die van *Theſſaloniken*, dat hy komen ſal *nae de werckinghe des Satans, in alle kracht ende teeckenen ende wonderen der leughen*: Ende in het boeck der *Openbaringhen*: *dat hy groote teeckenen doen ſal, ſoo dat hy oock het vyer ſal uyt den hemel doen dalen op d'aerde, ende de beelden doen ſpreken.*

Daerom en laten de mirakelen gheene oprechte kenteeckenen te zijn, om dat den *Anti chriſt* ſal valſche mirakelen doen. 2 *Theſſal. cap.* 2. *verſ* 9 *Apocalyp cap.* 13. *verſ.* 13. 15.

Hier op maecken ſy dit argument: Indien den *Anti-chriſt* kan ſulcke wondere teeckenen doen, datſe aen de menſchen waere mirakelen ſchijnen, ſoo en konnen de mirakelen, ten opſichte van ons, gheene onbedrieghlijcke ken-teeckenen ofte bewijs van de waerheyt zijn.

1. Ick loochene dat de mirakelen van den *Anti-chriſt* aen de menſchen waere mirakelen ſullen ſchijnen te zijn: Want, ghelijck den H. *Paulus* ſeght, den *Anti-chriſt ſal gheopenbaert worden*, dat is, ſeght den *Dordrechtſchen* Bijbel *Num.* 13. *Hy ſal ſijne heerſchappye over het Chriſtendom openlijck bekent maecken.* 2 *Theſſal. cap.* 2. *verſ.* 3.

Nota: Hy ſal dat *openlijck* doen, vervolghens ſal hy aen de menſchen in qualiteyt van den *Anti chriſt* ſeer wel bekent zijn; waer toe oock grootelijcx helpen ſullen vele uytwendighe teeckenen, die ons van de Schrifture voorſeyt zijn, aen de welcke men hem voor den *Anti-chriſt* ſal konnen kennen: Want *hy ſal ſijnen ſtoel ſetten binnen Ieruſalem daer den Heere ghekruyſt is*: *Hy ſal ontkennen dat Ieſus is Chriſtus*; van ghelijcken oock *ſal hy ontkennen den Vader ende den Sone*: Hy ſal hem uytgheven voor Godt, *ſoo dat hy in den Tempel Godts ſitten ſal als eenen Godt, hem ſelven vertoonende dat hy Godt is.* *Apocal. cap.* 11. *verſ.* 8 1 *Ioan cap* 2. *verſ* 22 2 *Theſſ. cap.* 2. *verſ.* 4.

Uyt dit altemael blijckt dat den *Anti-chriſt openlijck*, ghelijck de Sectariſen ſpreken, aen de menſchen voor ſulcx, dat is, voor een bedrieghet ende godloos menſch ſal bekent zijn: Ergo, ten zy datſe ofte daer toe door vreeſe ofte ghewelt worden bedwonghen, ofte datſe beroofi zijn van ſinnen, ſoo en ſullen ſy ſijne mirakelen niet konnen aenſien voor waere mirakelen.

Voeght hier noch by dat den H. *Paulus* ons wel expreſſelijck heeft ghewaerſchouwt, dat de mirakelen van den *Anti-chriſt* ſullen *wonderen der leughen zijn*, dat is, ſoo als den Bijbel van *Dordrecht* hier aenteeckent *Num.* 8. *datſe ten deele ſullen verſiert zijn, ten deele van den Satan te weghe ghebracht om de arme verblinde menſchen in ſijne ſuperſtitien te houden.* Is deſe ſoo klaere waerſchouwinghe van den H. Apoſtel niet ghenoechſaem om de menſchen de mirakelen van ſoo een bekende perſoon te doen onderſcheyden van de waerachtighe? Siet den reghel die wy boven dies aengaende gheſtelt hebben *Cap.* 6. §. 1. *Ibidem verſ.* 9.

Voorders

Voorders, om niet te ſpreken wat ſommighe beſondere Schrijvers van de mirakelen des *Anti-chriſts* hebben gheſeydt (want de Sectariſen ſelf houden dit voor onſeker) ick houde my aen de klaere woorden van de Schriftuere, de welcke niet meer als twee mirakelen van den *Anti-chriſt* optelt.

I. Dat hy ſal *het vyer uyt den hemel doen daelen.* II. Dat hy ſal *de beelden doen ſpreken*: Dit ſijn mirakelen die niet noodſaekelijck Godts kracht en vereyſchen. maer oock van den duyvel konnen ghedaen worden, ghelijck dat aen een yeder bekent is ſoo gheloovighen als ongheloovighen: De gheloovighen weten wel dat den duyvel den blixem ghebruyckt heeft om
Iob cap: 1. v. 16. de ſchaepen van *Iob* te verſlinden: de ongheloovighen weten wel door hoe menighe beelden ſoo in d'eerſte als in de leſte tijden den duyvel (die ſy koſten kennen uyt ſijn bedrogh ende leughenachtighe antwoorden) gheſproken heeft, ſoo dat hier gheene groote ſwaricheyt en is om deſe voorſeyde mirakelen van den *Anti chriſt* van de waere te onderſcheyden, ofte ten minſten de ſelve machtich ſuſpect t'hebben.

Doch, als wy ſpreken van de mirakelen die oprechte ken-teeckenen zijn van de waere Kercke ende Religie, wy en ſtellen daer onder niet alleen ſoodanighe als nu gheſeyt is, ofte andere, welckers waerheyt men daer uyt kan kennen datſe oft in menichte ofte in grootte haers ghelijcke te boven gaen, ghelijck het blijckt uyt de mirakelen *Moyſi*, ten opſichte van de mirakelen van de tooveraers in *Egypten*; maer wy ſtellen oock ende naemelijck, daer onder, *de dooden volmaecktelijck opwecken, ende de duyvelen uytjaeghen*, welcke niet anders (ghelijck wy *Cap. 6. §. 1.* uyt de Reden ende Schriftuere betoont hebben) en konnen gheſchieden als door de kracht Godts alleen; waer uyt wy dan wettelijck beſluyten dat die Kercke, daer deſe mirakelen gheſchieden, noodſaekelijck moet weſen de waerachtighe Kercke; overſulcx dat deſe mirakelen naemelijck, onbedrieghlijcke ken-teeckenen zijn van de Kercke ende Godlijcke Religie, niet teghenſtaende dat den *Anti-chriſt* oock ſal mirakelen doen; want t'is ſeker dat hy gheen van beyde de voorgaende en ſal konnen uytwercken, ende t'is oock ghewis dat noyt yemant in de werelt, door de kracht van den duyvel yet ſulcx ghedaen heeft: Ergo.

Maer de Sectariſen meynen dat den *Anti-chriſt* noch vele andere wonderlijcke teeckenen doen ſal behalven die twee voorghemelde de welcke de Schriftuere in t'beſonder verhaelt; want, ſegghen ſy, de Schriftuere ſtelt eene ſekere ſoorte van ſijne mirakelen voor alle de andere, ende twee voor vele.

De opworpingen van partye worden wederleydt.

Ick antwoorde: Ghenomen dat ick toeſtemde dat den *Anti-chriſt* noch vele andere mirakelen ſal doen behalven die twee voorgaende: Ick ſegghe nochtans dat hy gheene meerder en ſal doen als die twee: Dat blijckt uyt de maniere van ſpreken van de Schriftuere, want ſy ſeght: *Hy ſal groote teeckenen doen, ſoo dat hy oock het vyer ſal uyt den hemel doen vallen, ende de beelden doen ſpreken*: Deſe woordekens, *Soo dat hy oock*, hebben hier eene beſondere kracht om te beteeckenen dat deſe twee van den meeſten ſlach ſullen zijn: want t'is even of yemant ſeyde van een moordaedich menſch: Hy heeft grouwelijcke boosheden bedreven, *ſoo dat hy oock* ſijn broeder vermoort heeft, dat en is niet anders te ſegghen, als, dat is het groſſte dat hy ghedaen heeft: paſt nu dit op t'ſpreken van de Schriftuere, ende ghy ſult bevinden dat het de ſelve maniere is; overſulcx dat de Schriftuere niet anders en ſeght, als, dat den meeſten ende hooghſten ſlach van mirakelen die den *Anti-chriſt* ſal doen, ſal weſen *het vyer uyt den hemel doen dalen*, ende *de beelden doen ſpreken*: Ergo hy en ſal *gheene dooden volmaeck-*

volmaecktelijck opwecken, noch *gheene duyvels uytjaghen*: 2. De andere mirakelen, die soo menighe eeuwen in de H. Kercke tot sijnen tijdt toe sullen ghedaen sijn gheweest, sullen verre de sijne in menichte ende grootte overtreffen. 3. Hy sal aen de werelt voor een godloos mensch ende bedrieger bekent zijn. 4. De menschen sijn lanck te voren van den H. Apostel ghewaerschouwt dat sijne mirakelen sullen duyvelsch en valsch zijn: Ergo de mirakelen van den *Anti-christ* en konnen gheensins beletten dat andere mirakelen onbedrieghlijcke ende sekere ken-teeckenen zijn van de waerheyt der Kercke ende Religie.

Ten lesten trachten de Sectarisen te bewijsen uyt onse eyghen Schrijvers ende sommighe Outvaders dat de mirakelen gheene sekere ken-teeckenen zijn van de Kercke: maer te vergheefs: een staeltjen of twee sal ghenoech zijn om daer uyt te vonnissen van alle de reste, ende te sien, ofte hoe bedrieghlijck, ofte hoe plotselijck dat hier in de Sectarisen voortgaen. Bedroch vande Sectarisen in 't voorstellen van onse Schrijvers

I. Stellen sy ons voor, den Cardinael *Bellarminus*, sprekende aldus: *In t'beginsel van de Kercke deden de ghene die gheloofden mirakelen: Nu houdt dese werckinghe des gheloofs op &c.* *Bellarm. lib. de Confirmat. c. 2.*

Ick antwoorde, dat *Bellarmijn* een heel Capittel heeft daer hy toont dat de mirakelen ken-teeckenen zijn van de Kercke; t'welck hy hier op die voorleyde plaetse niet en herroept; want hy spreeckt hier van een mirakel alleen t'welck ten tijde van de Apostelen gheschiedde, ende nu ophout, te weten, in t'Heyligh Sacrament van het *Vormsel*; want nu en daelt den H. Gheest niet meer *in eene sichtbaere ghedaente* over de hoofden van de ghene die ghevormt worden, ghelijck hy doorgaens dede in t'beginsel der Kercke; Uyt het ophouden van een mirakel of twee, en mach men niet besluyten dat alle de mirakelen ophouden: ondertusschen *Bellarminus* wort bedrieghlijck van de Sectarisen voortghebracht.

II. Stellen s'ons voor, *Maldonatus*, als of hy seyde, *dat de mirakelen gheen bewijs en zijn van het gheloof, en datse niet nootsaekelijck ae Kercke en toonen* *Maldonatus in cap. 7. Matth.*

Maldonatus seght heel contrarie: Hoort sijne eyghen woorden: *Alhoewel het*, seyt hy, *niet nootsakelijck en volght dat de ghene die mirakelen doet het waere gheloof heeft, t'volght nochtans nootsaekelijck dat daer de waerachtighe Kerck is, daer vele, ende ghelijck als ordinarise mirakelen gheschieden.* Alsoo wort hier *Maldonatus* beloghen.

Wat sommighe Outvaders aengaet, sijn de Sectarisen even ongheluckich: want sommige seggen alleen dat de mirakelen niet wonderbaer en souden zijn, indien se, by exempel, alle daghen ghedaen wierden, ghelijck *Augustinus* seght, want t'ghene men daghelijcx siet en schijnt gheen wonder te zijn: Ondertusschen seght *Augustinus* op een ander, dat hem d'autoriteyt van de mirakelen hout in de Kercke; ende in de boecken van sijne *belijdenissen* (die niemandt oyt gheloochent en heeft van hem selve ghemaeckt te zijn) verhaelt hy een mirakel t'welck hy self binnen *Milanen* gheschien heeft, te weten, de ghenesinghe van eenen blinden, alleen door het aenraeken der baere daer de lichamen van de HH. Martelaren *Gervasius* ende *Protasius* op ghedraghen wierden. *Augustinus lib. de util. cred. cap. 16.* *Idem Confession. lib. 9. cap. 7.*

Andere Outvaders seggnen dat men Godt niet en mach tenteren ofte versoecken om mirakels te hebben, ghelijck den H. *Chrysostomus* seght &c. Ergo al wat de Sectarisen dies-aengaende teghen ons inbrenghen, en kan hun in t'minste niet baeten om te toonen dat de mirakelen gheene ken-teeckenen en zijn van de Kercke. *Chrysostomus hom 23. in Ioan.*

VII. CAPITTEL.

VVort beweſen uyt de Schriftuere dat de HEYLICHEYDT een ſeker ken-teecken is van de waerachtighe Kercke.

AEngaende dit leſte teecken, wy hebben boven gheſeyt, dat de *Heylicheyt* niet ſoo ſeer van de perſoonen elck in t'beſonder moet aenghеſien worden, als wel de middelen die eenighe Kerck heeft om de menſchen heylich en ſalich te maeken.

De Sectariſen worden wederleydt.

Wat de heylicheydt van de perſoonen aengaet, deſe, ſegghen de Sectariſen, is ofte *inwendich*, ofte *uytwendich*: De *inwendighe Heylicheyt* en kan gheen ken-teecken zijn van de Kercke, want ſoo een teecken moet konnen gheſien worden, ende niemandt en kan oprechte kenniſſe hebben van de inwendighe heylicheydt als Godt die alleen de herten doorſiet: Ergo d'inwendighe heylicheydt en kan gheen ſeker ken-teecken zijn van de Kercke.

T'is ſoo, ick bekenn'et: Maer wat ſeght ghy van de *uytwendighe Heylicheydt*? Deſe ſult ghy ſegghen en kan mede gheen ken-teecken zijn, want het kan hypocriſie ofte gheveynſtheyt zijn, ghelijck het oock was in de Schriftgheleerden en *Phariſeen*. *Chriſtus* ſelve ghetuyght oock dat de valſche Propheten in ſchaeps-kleederen komen: Hoe ſal ick dan ſekerlijck weten wat dat heylicheyt, ende wat dat gheveynſtheyt is? kan ick dit niet ſekerlijck weten? ſoo en kan oock *d uytwendighe Heylicheydt* gheen ken-teecken zijn van de Kercke.

Ioan: cap. 13. verſ. 35.

Dies niet teghenſtaende ſeght *Chriſtus* uytdruckelijck by den H. *Ioannes*, *dat alle menſchen ſijne diſcipelen daer aen ſullen kennen, indien ſy liefde hebben onder malkanderen*: Maer de diſcipelen vereenicht zijnde onder malkanderen, maeckten de Kercke: Ergo *Chriſtus* ſelve ſtelt hier de *liefde*, de welcke een groot deel van de *uytwendighe Heylicheydt* is, tot een teecken voor alle menſchen om ſijne Kercke ofte vergaderinghe te kennen: nochtans de Hypocriten en valſche Propheten konnen oock lieſde onder malkanderen hebben: hoe ſtelt dan *Chriſtus* hier de liefde tot een teecken voor alle menſchen, om daer uyt ſijne *rechte ende waere diſcipelen* (ghelijck den *Dordrechtſchen* Bijbel ſpreeckt *Num.* 46.) te kennen? Deſen knoop moet eerſt los ghemaeckt zijn eer ghy ons komt beſtrijden; want dit volghende argument uyt de eyghen woorden *Chriſti* ghetrocken, ſtaet vaſt:

Niet teghen-ſtaende dat *Chriſtus* wel wiſt dat de Hypocriten ofte valſche Propheten lieſde konnen hebben onder malkanderen, nochtans heeft hy de *uytwendighe liefde* voor alle menſchen tot een ken-teecken gheſtelt, om te ſien wie ſijne *waere ende oprechte diſcipelen* waeren, vervolghens welcke ſijne oprechte vergaederinghe was.

De liefde onder malkanderen is een ken-teecken der Kercke.

Maer de *uytwendighe liefde* onder malkanderen is eene uytwendighe heylicheydt.

Ergo niet teghen-ſtaende dat oock Hypocriten ofte valſche Propheten ſoo eene *uytwendighe Heylicheydt* konnen hebben onder malkanderen, nochtans en laet daerom die *uytwendighe Heylicheydt*, volghens de klaere woorden van *Chriſtus*, gheen oprecht ken-teecken te zijn van ſijne vergaederinghe.

Hier

Hier en valt niet aen te doen, de Sectariſen moeten ofte deſe woorden *Chriſti* anders verklaeren, ofte ſy moeten ſegghen dat *Chriſtus* qualijck gheſeyt heeft: maer *Chriſtus* en kan niet qualijck gheſeyt hebben: Ergo deſe Leere gaet vaſt dat de liefde, die de lidtmaeten der Kercke hebben onder malkanderen, een oprechet ken-teecken is van de waerachtighe Kercke. Dit is het eerſte.

II. Als den H. Apoſtel ons de eyghendommen ofte de hoedaenicheden van de Liefde voor ooghen ſtelt, heeft hy ons niet ghenoechſaem van de oprechte ofte ongheveynſde Liefde verſekert? overſulcx wanneer wy ſoo eene Liefde in eenighe Kercke konnen bevinden altijt gheweeſt te zijn, konnen wy daer uyt niet met *Chriſto* beſluyten dat daer de waerachtighe Kerck is?

Welcke ſijn nu deſe hoedanicheden of eygendommen? *De liefde*, ſeght *Paulus, is verduldich.* dat is, ſeght den Bijbel van *Dordrecht Num.* 16. *verdraegt de ſmaetheden en onghelijcken, ende bedwinght den toorn ende wraeck-gierichеyt.* 1. Corinth. cap. 13. verſ. 4. 5. &c.

Sy is goedertierich, dat is, *gheneghen ende bereydt om een yeghelijck, oock haere vyanden, goet te doen.*

Sy en handelt niet lichtveerdelijck, dat is, *niet dertelijck met woorden ofte met wercken.*

Sy en is niet opgheblaſen, dat is, *niet hooveerdich, eergierich, veel van haer ſelven houdende, ende andere verachtende.*

Sy en handelt niet ongheſchickтelijck, ofte *onbetaemlijck.*

Sy en ſoeckt haer ſelven niet, dat is, *ſy en ſoeckt haer eyghen voordeel of baet niet, maer het welvaren des naeſten, ende van vele.*

Sy en wort niet verbittert, dat is, *niet gram, noch toornich.*

Sy en denckt gheen quaet, dat is, *en heeft gheen quaet vermoeden van haeren naeſten, ofte gheen quaet achterdencken van hem.*

Sy en verblijt haer niet in ongherechticheyt, dat is, *als yemant onrecht doet, ofte oock als yemant onrecht aenghedaen wort.*

Sy bedeckt alle dinghen, dat is, *neemt alle dinghen ten goede, ende ten beſten*; ende ſoo voorts.

Alle deſe ende meer andere ſoodanighe eyghendommen der liefde, in de welcke een groot deel van de Heylicheyt des menſchen beſtaet, konnen meeſt voor de ooghen ghеſien worden: waerom en ſouden wy dan, volghens de Leere *Chriſti*, hier uyt niet moghen beſluyten dat eene vergaderinghe, in de welcke deſe eyghendommen ten alle tijden ghеſien ſijn gheweeſt, en noch ghеſien worden, de vergaederinghe is ofte de Kercke van de *rechte* ende waere diſcipelen *Chriſti*?

Indien ghy wederom ſeght, om dat men kan twijffelen of dit niet altemael gheveynſtheyt en is.

Ick antwoorde dat men niemant ſonder vermetelijckheyt en mach van gheveynſtheyt veroordeelen, ten zy dat men beſtandighe redenen heeft om te twijffelen aen ſijne oprechticheyt; Ergo indien ick erghens eene Kercke ſie daer deſe liefde met alle deſe eyghendommen altijt is te vinden gheweeſt, ende noch is, ſoo lanck als ick gheene reden en hebbe om te vonniſſen datſe gheveynſt is, ende overſulcx dat ick dit niet bewijſen en kan, ick moet volghens den gront-reghel *Chriſti* ende oock de reghelen van de voorſichticheydt vonniſſen, dat die Kercke de vergaderinghe is *van de rechte ende waere diſcipelen Chriſti.*

Miſſchien ſult ghy my ſegghen: t'kan ghebeuren dat er meer als eene Kercke zy die met alle de voorſeyde omſtandicheden der liefde begaeft zy, hoe ſal dan yemant daer uyt konnen kennen welcke d'oprechte ofte de valſche zy?

Op de selve maniere kost yemant vraeghen van *Christus*: Hoe sal men uwe discipelen konnen kennen aen de liefde die se sullen hebben onder malkanderen, aenghesien dat men oock in menighe andere menschen de liefde kan vinden en sien? Niet teghenstaende, ghelijck het blijckt, heeft *Christus* de liefde onder malkanderen gheselt tot een teecken, om daer uyt te *kennen* wie sijne oprechte discipelen waren; soo moest hy dan supponeren dat de liefde van sijne discipelen meer soude uytsteken ende volmaeckter zijn als van alle andere menschen: Volghens dit dan, moet men vonnissen dat die Kercke ofte vergaederinghe *de rechte ende waere* vergaderinghe *Christi* is, daer de liefde altijt meer uytghesteken heeft, ende volmaeckter gheweest is als in alle andere Kercken ofte vergaederinghen.

Die Kercke de welcke d'Apostolijcke deuchden heeft, most ghevonnist worden de waerachtighe Kercke te zijn.

III. Niemant en kan my loochenen, ofte dat is de waerachtighe Kercke de welcke met'er daet *Apostolijck* is.

Maer *Apostolijck* te zijn, en bestaet niet alleen in de leeringhen der Apostelen, maer oock in die deuchden te hebben, de welcke doorgaens *Apostolijcke* worden ghenoemt, om datse haer alleen eyghen waeren:

Ergo, indien ick erghens eenighe Kercke sie, in de welcke besonderlijck die deuchden, die alleen aen de Apostelen eyghen waren, altijt gheweest zijn, ende noch zijn, ick mach voorsichtelijck daer uyt besluyten dat die Kercke oprechtelijck *Apostolijck*, ofte de waerachtighe Kercke is.

Voorders in dese deuchden bestaet wederom een groot deel van de Heylicheyt, ende daer aen kan ick tot kennisse komen van de waerachtighe Kercke: Ergo de *Heylicheyt* is een oprecht ken-teecken van de waerachtighe Kercke.

Welcke de Apostolijcke deuchden zijn in t'besonder.

Nu is de questie welcke dese *Apostolijcke deughden* zijn in het besonder? Ick antwoorde: Dese deuchden sijn naemelijck twee in de welcke d Apostelen besonderlijck hebben uytghesteken. 1. Eenen onghemeenen yever der zielen. 2. Eene noyt-ghehoorde vromicheyt ende stantvasticheydt om desen yever uyt te voeren: Dit alles bewijse ick uyt de Schriftuere.

Wat yever datse ghehadt hebben om zielen te winnen, blijckt uyt verscheyden plaetsen van de Schriftuere. I. By den H. *Marcus*, den welcken seght van de Apostelen, *datse uytghegaen zijn ende ghepredickt hebben over al*, dat is, seght den *Dordrechtschen* Bijbel *Num.* 23. *door de heele werelt.* Wat landen dat *Barnabas*, ende *Paulus*, ende andere doorloopen hebben, is bekent in de *Handelinghen der Apostelen.*

Marci cap. 16. *vers.* 20.

II. Met wat vroomicheydt ende stantvasticheydt datse desen yever in t'werck hebben gheleydt, sal ons segghen uyt den naeme van alle de reste den H. *Paulus*, schrijvende tot die van *Corinthien*, *Ick en ben*, seyt hy, *in gheen dinck minder gheweest als de uytnemenste Apostelen:* Den Bijbel van *Dordrecht* bekent *Num* 23. dat *Paulus* hier *sijn selven verghelijckt met de andere Apostelen*, vervolghens, uyt het ghene dat *Paulus* ghedaen ende gheleden heeft om zielen te winnen, moeten wy vonnissen wat de andere na proportie ghedaen hebben.

2. *Corinth. cap.* 12. *vers.* 11.

Paulus dan maeckt eerst eene lijste van duysent onghemaecken ende perijckelen die hy om de salicheyt der zielen heeft onderstaen op de reysen: *Ick ben vijfmael*, seyt hy, *van de Ioden ghegeesselt gheweest, drymael met stocken ghestaghen, eens ben ick ghesteenicht, drymael hebbe ick schip-brake gheleden, dagh ende nacht ben ick op de diepte der zee gheweest, menichmael op de reyse, in perijckelen van rivieren, in perijckelen van moordenaers, in perijckelen van mijn ghestachte, in perijckelen van de Heydenen, perijckelen in de stadt, perijckelen in de woestijne, perijckelen op de zee, perijckelen onder valsche broeders. In arbeyt ende moeyte, menichmael in waeken, menichmael in honger en dorst, vasten, koude, ende naecktheyt &c.*

2. *Corinth. cap.* 11.

Hoort

Hoort wat hy elders noch meer seght: *Ick meyne*, seyt hy, *dat Godt ons, die de leste Apostelen zijn, ten toone gheselt heeft als verweesen ter doot: VVy lijden honger en dorst, wy sijn naeckt, ende worden met vuysten gheslaeghen, ende en hebben gheen vaste woon-stede: VVy arbeyden werckende met ons eyghen handen, wy worden ghelastert, ende wy seghenen, wy worden vervolght, ende verdragen: VVy sijn gheworden als het verwerpsel van alle menschen.* 2. Corinth. cap. 4.

Hoe waeren *Paulus*, ende de andere Apostelen, naer al dit ghestelt in hun ghemoet? Hoort: *VVie sal ons*, roept hy tot de *Romeynen*, *afscheyden van de liefde Christi? verdruckinghe, ofte benauwtheydt, of vervolginghe, of honger, of naecktheydt, of perijckel, of sweert? VVy worden om Godts wille den gantschen dagh ghedoodt, wy worden gheacht als schaepen die tot de vleeschbanck gheleydt worden, maer dit alles overwinnen wy om den ghene die ons lief heeft ghehadt: VVant ick ben verseckert dat noch doodt, noch leven, noch Enghelen, noch Overheden, noch machten, noch teghenwoordighe, noch toekomende dinghen, noch hoochte, noch diepte, noch eenich ander schepsel ons sal konnen scheyden van de liefde Godts, de welcke is in* CHRISTO JESU *onsen Heere.* Roman. cap. 8. vers. 35. &c.

Wilt ghy nu sien hoe eyghen dat dese vromicheydt, stantvastigheydt ende andere deughden, die den Heylighen *Paulus* hier optelt, sijn aen de Apostelen? Hoort wat hy ten lesten seght tot die van *Corinthien: De merck-teeckenen*, seyt hy, *van een Apostel sijn onder u betoont.* 2. Corinth. cap. 12. vers. 12.

Welcke sijn dese *merck-teeckenen*? dat sijn, seght *Paulus*, niet alleen de mirakelen, maer oock *alle lijdtsaemheydt* ende verduldicheydt: Hy seght: ALLE lijdtsaemheydt, tot wat eynde ofte hoe verre? dat ick seyt hy voorders, *Vers.* 25. *Gheerne voor uwe zielen mijn leven te pande sal stellen:* of ghelijck dit van den *Dordrechtschen* Bijbel *Num.* 29. verklaert wort, *dat ick gheerne mijn leven in perijckel sal stellen voor de salicheydt van uwe zielen.*

Die wonderlijcke *stantvastigheydt* dan, *vromicheydt*, ende *lijdtsaemheydt* in alles, om zielen te winnen, sijn, volghens het segghen van *Paulus*, sekere *merck-teeckenen van een Apostel*: Ergo, ghelijck den *Dordrechtschen* Bijbel seer wel bemerckt *Num.* 20. *Hier aen wordt een oprecht Apostel Christi ghekent.*

Soo wanneer dan dat men soodanighe merck-teeckenen in eenighe Kercke altijt ghesien heeft, ende noch siet, die noyt by eenighe andere Kercke en sijn te vinden geweest, soo moet men daer uyt besluyten dat'er altijt in die Kercke oprechte naevolghers van de eerste Apostelen sijn gheweest in de voornaemste deughden die d'Apostelen eyghen waeren; vervolghens dat die Kercke *Apostolijck* is; soo is dan dese Heylicheydt een merck-teecken van de waerachtighe Kercke; want alhoewel de waerheyt der Kercke oock bestaet in de oprechte Leere van de Apostelen, nochtans alle verstant, t'welck door ongheregelde passien niet verduystert en is, en kan niet voorsichtelijck noch redelijck presumeren dat daer de Leere der Apostelen niet en is, daer de *merck-teeckenen van de oprechte Apostelen Christi*, altijt gheweest zijn, ende noch zijn.

Dit zy meer als ghenoech aengaende de heylicheydt van de lidtmaten der Kercke: waer over dit te bemercken staet, dat de heylicheyt niet en moet ghevonden worden in elck besonder lidtmaet der Kercke, oock self niet in d'opperhoofden; maer ghelijck het volghens het seggen van den H. *Paulus*, niet van noode en is dat elck lidtmaet in het besonder de gave der mirakelen hebbe (want t'is ghenoech dat dese gave altijt of in t'een of in t'ander lidtmaet der Kercke gheweest zy, soo dat men kan segghen in het ghemeen, de gave der mirakelen is altijdt in die Kercke gheweest) Desheylicheyt en moet niet ghevonden worden in elck besonder lidtmaet der Kercke.

Desghelijcx en is het niet van noode dat elck besonder lidtmaet van de Kercke heylich zy om daer uyt te besluyten datse de waerachtighe Kercke zy: T'is ghenoech dat men altijt, nu in d'eene, nu in de andere lidtmaten van die Kercke, de heylicheydt hebbe ghesien, naemelijck die, de welcke soo *Paulus* seght, een oprecht *merck teecken* is van *de oprechte Apostelen Christi.*

Hier uyt kan men nu sien dat de Sectarisen verloren arbeyt doen, wanneer sy eenighe besondere persoonen, van dese, of die grove stucken beschuldighen om te toonen dat de Kercke in t'ghemeen niet heylich en is.

Al dit voorgaende wort bevestight met de eyghen bekentenisse van de Sectarisen.

2. *Timoth. cap.* 2. *vers.* 19. I. De *Calvinisten*, in haere bemerckinghe die sy in hunnen Bijbel van *Dordrecht Num.* 66. stellen op dese woorden van *Paulus*: *Die den naem Christi noemt, dat hy afstandt doe van ongherechticheydt*, segghen, dat hier door *ongherechticheydt*. verstaen worden, *alderley sonden*: waer uyt sy besluyten, dat *het vluchten van sonden, ende betrachten van de waere Godtsalicheydt een ken-teecken is van onse verkiesinghe*, ofte van de oprechte gheloovighen; want, volghens hun seggheu, niemant en is oprecht gheloovigh als die uytverkoren is.

Foxus in cap. 14. *Apocal.* II. Den Predikant *Ioannes Foxus*, spreeckt uyt den selven mont: *Een alderseckerste teecken*, seyt hy, *om de waere lidtmaeten van de Kercke te kennen, sijn de waerachtighe onnooselheydt van de manieren, ende handel des levens.*

Hier uyt vloeyt nu dit onwedersprekelijck argument.

De Sectarisen selve bekennen dat het *vluchten der sonden, het betrachten van de waere Godtsalicheydt, de waerachtighe onnooselheyt van de manieren*, ende *den handel des levens*, niet alleen een *ken-teecken*, maer oock *een alderseckerste teecken is*, om de oprechte gheloovighen ende *waere lidtmaten der Kercke* daer aen te kennen:

Maer de oprechte gheloovighen, ende waere lidtmaten saemen ghenomen, maecken de waerachtighe Kercke.

Ergo de Sectarisen moeten bekennen dat het vluchten van sonden, het betrachten van de waere Godtsalicheydt, de waerachtighe onnooselheydt van de manieren, ende den handel des levens, niet alleen een ken-teecken, maer oock een alderseckerste teecken is van de waerachtighe Kercke.

Voorders, het vluchten der sonden, d'onnooselheydt van de manieren &c. en is anders niet als *Heylicheyt.*

Ergo, de *Heylicheyt*, en is niet alleen een ken-teecken, maer oock een alderseckerste teecken van de waerachtighe Kercke.

Dit is overtuyghende: Oversulcx soude hier mede dese Questie staecken, ten waer dat ick noch een woort of twee, tot meerder verklaeringhe, hadde te segghen van de Heylicheydt der Kercke in het ghemeen.

De heylicheydt van de Kercke t'ghemeen, is een ken-teecken van haere waetheyt.

Wy hebben boven in het *tweede Capittel* van dit *derde Deel* gheseyt dat dese Heylicheydt naemelijck hier in bestaet, dat de Kercke *Christi* soodanighe middelen hebbe, de welcke de menschen, indien se de selve ghebruycken willen, recht henen leyden tot de deucht, ende stieren tot haere salicheydt.

Dit wijst sijn selven uyt: want, aenghesien dat de waerachtighe Kercke van niemant anders en kan ingheselt zijn als van Godt, ende dat, tot salicheydt van de menschen, sy moet noodsaekelijck van Godt met soodanighe middelen voorsien zijn, door de welcke de menschen tot dit gheluckich eynde konnen gheraecken.

II. Alsoo

II. Alſoo Godt de Heylicheydt ſelf is, hy en kan niet anders inſtellen als het ghene dat heylich is; vervolghens alle de middelen die hy aen ſijne Kercke ghegheven heeft, moeten oock nootſaekelijck heylich zijn, dat is, middelen om de menſchen heylich te maeken.

Dat deſe Heylicheydt een ſeker ken-teecken is van de Kercke, blijckt uyt den H. Propheet *Iſaias*: Want ſprekende van de Kercke *Chriſti*, ſoo als de Sectariſen mede bekennen, ſeght hy, dat de Heydenen en vele volcken tot deſe Kercke ſullen henen gaen, en ſegghen teghen malkanderen: *Komt, laet ons opgaen tot den bergh des Heeren*, dat is, tot de *Chriſtelijcke Ghemeente*, ofte de Kercke, ſeght den *Dordrechtſchen* Bijbel *Num.* 4. *Iſaiæ cap. 2. verſ. 3.*

Maer wat ſal de Heydenen beweghen om tot deſe Kercke te komen? hoort wat *Iſaias* noch voorder ſeght: *Laet ons gaen*, ſullen de Heydenen ſeggen *tot het huys van den Godt Iacobs, ende hy ſal ons leeren ſijn weghen, ende wy ſullen wandelen in ſijne paden*, dat is, ſeght den ſelven Bijbel *Num.* 7. *Hy ſal ons de maniere leeren hoe wy hem ſullen eeren en dienen om ſalich te worden.*

Deſe verklaeringe van de Sectariſen maeckt onſe ſaeke heel en gantſch klaer: want volghens die, voorſeght den H. Propheet *Iſaias* dat de heylicheydt van de manieren, ofte middelen die de Kercke *Chriſti* ſal hebben om de menſchen ſalich te maeken, een ſeker teecken ſal zijn aen de Heydenen ende andere volcken, waer aen ſy de oprechticheydt van die Kerck ſullen kennen, ende waerom ſy oock ſich tot de ſelve ſullen begheven.

Uyt alles dan, dat wy in dit teghenwoordighe Capittel gheſeyt hebben, blijft dit vaſt gheſtelt, dat, ende de heylicheydt van de lidtmaeten der Kercke, in die omſtandicheden boven vermelt, ende de heylicheydt van de Kerck in t'ghemeen, door de welcke de lidtmaten tot de heylicheydt ende ſalicheydt aengheleydt worden, ſekere ende vaſte merck-teeckenen zijn van de waerheydt der Kercke ende Religie.

HET VIERDE DEEL

Of deſe voorſeyde teeckenen paſſen op de Heydenen, Mahometanen, ende de teghenvvoordighe Synagoge der Ioden.

I. CAPITTEL.

Van de Heydenen ende Mahometanen.

DE werelt wort heden-daeghs ghedeylt in vier principale ſoo waere als valſche Religien, te weten, de *Chriſtelijcke*, de *Iooddſche*, de *Heydenſche*, de *Mahometaenſche*.

Deſe allegaer pretenderen Godlijck te zijn, ende d'oprechte waerheydt te hebben: doch, ſoo dit onmoghelijck is om datſe reghelrecht teghen malkanderen ſtrijden, ſoo heeft Godt uyt kracht van ſijne voorſichticheydt ende liefde die hy draeght tot de eeuwighe welvaert der menſchen,

menſchen, ſekere merck-teeckenen, die wy nu opghetelt ende vaſt ghemaeckt hebben, gheſtelt, door de welcke men ſijne Kercke onderkennen ſou onder alle de andere, ende onderſcheyt maeken tuſchen de waere ende de valſche.

Nu moeten wy dan allenskens, ende van verre beginnen te ſien op wat Religie van deſe voorſeyde vier principale die merck-teeckenen eyghentlijck paſſen.

T'en is niet te pijne weert deſe teeckenen te paſſen op de Mahometanen of Heydenen.

Naer mijn advijs, waer het vergheefſche moeyte ende arbeyt lanck te diſputeren, of deſe merck-teeckenen paſſen op de Secte van de *Mahometanen* of *Heydenen*; want deſe ſijn van eenen anderen kant ſoo ongherijmt ende godloos, dat haere valſcheydt ghelijck als met de handen kan ghetaſt worden van alle menſchen die noch eenich verſtant hebben ende Reden ghebruycken.

Want I. Wat de *Heydenen* raeckt, t'zy oude, t'zy nieuwe, daer en is in de heele werelt niet ſoo verworpen, niet ſoo ongherymt, niet ſoo infaem, niet ſoo boos, datſe niet ghedient ende ghe-eert hebben als Goden.

Kand'er yets bedacht worden dat meer ſtrijdt teghen de Reden, als dat die van *Egypten* Godlijcke eere beweſen aen Oſſen, Katten, Honden, Wolven, en Crocodilen? die van *Syrien* aen de Duyven? die van *Theſſalien* aen de Oyvaerden? die van *Creten* aen de Verckens? die van *Babylonien* aen eenen Draeck, ende die van *Lituanien* aen de Serpenten?

Kand'er yet ongherymder verſiert worden, als, dat die van *Perſien* voor haere voornaemſte Goden dienden, het Vyer, de Sonne, ende de Maene? die van *Iſtmus* de Winden? die van *Duytslandt* de Aerde? die van *Schotlandt* de Rotſen? die van *Corinthien* de Boomen? die van *Gothlandt* de Berghen?

Kand'er yet godlooſer zijn als dat men eenen *Saturnus* Godlijcke eere bewees, die ſijn eyghen huyſvrouwe ende kinders vermoort hadde? eenen *Iupiter* die eenen publijcken overſpeelder hadde gheweeſt? eenen *Mars* een van de meeſte tyrannen? *Venus* en *Flora* twee van de onbeſchaemſte verleyſters der jonckheydt.

De Heydenen die men ſoo in *Ooſt* als in *VVeſt-Indien* op onſe tijden ontdeckt heeft, waeren al den ſelven wegh inghegaen; ſy aenbaden ſtomme creatueren, beeſten, ſterflijcke ende wreede ofte ontuchtighe menſchen.

Wat apparentie kan daer weſen van eene beſtandighe deucht ofte *Heylicheyt*, daer men de Goden ſelfs tot een exempel ende verweckſel kan nemen om ſich te begheven tot alle ſoorten van ſonden en boosheden?

Ick laete ſtaen die grouwelijcke ende onmenſchelijcke Sacrificien die s'offerden: Sommighe dolven de menſchen levende in d'aerde: Andere ſneden de hoofden af, ruckte de herten uyt het lijf van kleyne kinderkens: Andere kapten de ouderlinghen in ſtucken van lidt tot lidt: Andere verbrandden haer kinders tuſſchen de armen van eene gloeyende kopere ſtatuwe &c.

Wat deucht koſt daer weſen daer de wreetheyt ſelve wiert ghehouden voor heylicheyt? ende de meeſte bloet-gierichеyt voor eene aenghenaeme offerande aen Godt?

II. Daer en is tot noch toe niet eene Heydenſche Secte gheweeſt die niet eenighe Godlijcke eere aen den duyvel beweſen heeft: Hier van ſijn eertijts gheweeſt de Orakels, dat is, boomen, ſtatuwen, of ſteenen, door de welcke den duyvel haer aenſprack als ſy hem te raede quaemen om de toekomende dinghen te weten.

Hoe menichmael en hebben ſy met'er daet niet bevonden daſe in

deſe

deſe uytſpraeken van den duyvel bedroghen waren? Hoe koſten ſy dan vaſt gaen op ſoo eene Religie daer hunne Goden ſelf ſich met bedroch ende leughentale gheneirden?

Vervolghens, te vergeefs droeghen ſy haeren roem op eenighe wonderheden ofte mirakelen die ſy ſeyden onder hun te gheſchieden: want ghelijck den duyvel hunne verſtanden verblindde om te ghelooven het ghene dat leughen was, alſoo en was het niet anders als eene verblindinghe der ooghen, wanneer hy door hun eenighe wonderen uytwerckte. Overſulex en waeren deſe *wonderlijckheden* anders niet als eenen valſchen ende ydelen ſchijn, ghelijck de *uytſpraeken* ofte orakels doorgaens niet anders en waeren als leughens.

Ick bekenne dat de Heydenen veel ouder ſijn als de Chriſtenen; maer, ghelijck ick boven gheſeyt hebbe, hier en is gheen diſput welcke Religie de outſte is in het ghemeen, maer welcke de outſte is van alle de Secten die daer ſijn onder de Chriſtenen: want die de welcke de outſte is, moet noodſaekelijck van *Chriſto* ſelf ingheſtelt, vervolghens de waere Religie zijn.

Ten anderen, de Chriſtelijcke Religie in het ghemeen, voor ſoo veel als ſy in eenen waerachtighen Godt Schepper van hemel ende van aerde ghelooft, ende ſijne gheboden ende andere middelen heeft om hem wel te dienen ende haer te ſtieren tot haer leſte eynde, is ouder als d'afgoderye; want die eerſte Religie heeft Godt ſelve gheplant in het ghemoet van den eerſten menſch *Adam* ſoo haeſt als de werelt gheſchaepen was: De *outheydt* dan van de Heydenen, noch in t'ghemeen, noch in t'beſonder, en kan haer niet baeten om te toonen dat haere Religie Godlijck is; want ſy en koſten haere eerſte beginſelen noch afkomſte niet toonen van den waerachtighen Godt, ofte van yemant die hy ſelve gheſonden hadde.

Wat *d'Alghemeenicheyt* aengaet: buyten twijffel ſy hebben in voortijden ſchier door de heele werelt verbreydt, ende t'ſaemen menighe eeuwen *Sichtbaer* gheweeſt: maer ſoo haeſt als de Chriſtelijcke Religie is te voorſchijn ghekomen, heeft ſy die *Alghemeenicheyt* te niete ghedaen, ende de *Sichtbaerheyt* gantſchelijck verduyſtert ſonder ghewelt ofte waepenen: in der voeghen dat de Heydenen van ſelfs ende vrywillichlijck haere halſen buyghden onder de Chriſtelijcke Religie, ende toonden met'er daet dat de verbreydinghe van haere Religie, ende den luyſter dieſe tot noch toe ghehadt hadde, niet anders gheweeſt was als een bedroch ende verblintheyt der menſchen, aen de welcke nu door de Chriſtelijcke Religie (die ſy bekenden met de kracht van eenen meerderen Godt, dan ſy te voren ghedient hadden, begaeft te zijn) de ooghen wierden gheopent om klaer te ſien dat haeren vorighen luyſter, en *Sichtbaerheydt*, en *Outheydt*, *Alghemeenicheyt*, ende *Mirakelen*, niet anders en hadden gheweeſt als ydele naemen; ende haere Deughden of *Heylicheyt*, niet anders als eene ſchaduwe ten opſichte van de ghene die de Chriſtelijcke Leeraers haer quaemen aenpreken.

Uyt dit altemael blijckt ſoo klaer als het licht van de Sonne, dat het uytſinnicheydt is te diſputeren of de Secte der Heydenen de waere Religie kan zijn.

T'ſelve is van de *Mahometanen* of *Turcken*: Dit ſoude ick met een woort alleen konnen uytwijſen, indien ick maer het ghemeyn ſpreeckwoort ghebruyckte, te weten, dat de *Turckſche* Religie, *een verckens Religie* is. Van de Mahometanen of Turcken.

Doch om een weynich klaerder dit voor ooghen te ſtellen, ende nochtans de macte van de ſchaemte niet te buyten te gaen, t'is ſchandelijck

om hooren het ghene hunnen eerſten inſtelder *Mahomet* van de ſalicheyt in den hemel verſiert heeft, naemelijck dat aldaer de alderſchoonſte vrouwen ſullen te vinden zijn (die hy oock in t'beſonder beſchrijft) met de welcke yeder een op de dertelſte ende vuylſte maniere ſal konnen voldoen aen ſijne geyle begheerlijckheden.

II. Hy leert oock dat de beeſten, naemelijck de Kemels en Schaepen ſullen ſalich worden; deſghelijcx oock de Sonne ende de Maene; want hy is van opinie dat deſe planeten met eene redelijcke ziele begaeft zijn.

III. De viſioenen die hy ſeght van den hemel ghehadt te hebben, ſijn ſoo ongherijmt, dat ick niet en weet hoe ſe hebben konnen vallen in de ghedachten van eenen menſch, ende noch veel min hoe men eenich menſch heeft konnen vinden die de ſelve ghelooft heeft: Want hy ſtelt in den hemel met millioenen Enghelen, allegaer duyſentmael meerder als d'heele werelt, elck met ſeventich duyſent hoofden, ſeven hondert duyſent monden, ende duyſent ſeven hondert tonghen, met de welcke ſy Godt loven in ſeven hondert duyſent verſcheyden taelen.

Wat redelijck menſch ſal konnen ſegghen of vonniſſen dat ſoo eene Religie daer ſulcke monſters van leeringhen zijn, een ſierken hebbe dat Godtvruchtich of Godlijck zy?

IV. De *Mahometanen* en konnen niet roemen op *d'Outheydt* daer van hier de queſtie is, want ſy ſijn eerſt ſes hondert jaeren te voorſchijn ghekomen naer dat de Chriſtelijcke Religie nu ingheſtelt was.

V. Sy en konnen haeren roem oock niet draeghen op de mirakelen: want behalven datſe noyt eenighe dooden volmaeckt elijck opgheweckt, noch de duyvelen oprechtelijck uytghejaeght hebben; de mirakelen die ſy by hun ſegghen gheſchiedt te zijn, koſten, ofte door de kracht van den duyvel, ofte oock door natuerlijcke krachten gheſchieden.

VI. De verbreydinghe van haere Religie en heeft niet wonders noch Goddelijcx: want s'is gheſchiedt door ghewelt ende waepenen: In der voeghen dat *Mahomet* ſelve bekent dat hy gheſonden was met het ſweert, ende *Chriſtus* met de mirakelen.

Dit alles ſoo weſende, blijckt dat men de *Heydenſche* ende *Mahometaenſche* Religie, ſonder uytſinnicheyt niet en mach brenghen in het diſput, als'er queſtie is welcke de waere Religie is: Soo gae ick dan over tot de Religie der *Ioden*.

II. CAPITTEL.

Eenighe ſchijnbaere redenen met de welcke de Joden de waerheyt van haere Religie ſouden konnen beſchermen.

De Ioden hadden de waere Religie voor de toekomſte Chriſti.

DE ghene die ſou willen loochenen dat de *Ioden* voor de toekomſte *Chriſti* hier op de werelt, de waere Religie ghehadt hebben, ſou loochenen dat de Sonne licht op den middach.

Sy hadden bykans ontelbaere teeckenen ende mirakelen met de welcke ſy koſten beveſtighen, ende yeder een overtuyghen dat haeren Godts-dienſt Godlijck was: Sy ſaeghen menighe dinghen voor de ooghen volbracht, die ſy wel wiſten vele hondert jaeren te voren

van

van hunne Patriarchen ende Propheten voorseyt te zijn: vervolghens moesten sy ghelooven dat hunne leeringhen ende mysterien van Godt gheopenbaert waeren.

Soo hadden dan de *Ioden* voor de toekomste *Christi* de waere Religie: Maer de questie is, of se die op onse tijden noch hebben behouden.

T'schijnt datse souden konnen eenighe redenen by-brenghen om te toonen datse nu ter tijdt noch de waere Religie hebben.

Redenen met de welcke de Joden souden konnen staende houden datse nu noch de waere Religie hebben.

I. Sy souden konnen segghen datse nu sesthien hondert jaeren ballingen sijn geweest, door de heele werelt verstroyt, over al veracht, bespot, ende verdruckt, ende datse dit altemael met sulck eene verduldicheyt uyt liefde tot haere Religie lijden, datse liever hebben in uyterste ellenden te leven als haere Wet te verlaten.

Dat dit niet menschelijck maer Godlijck is, souden sy met onse eygen argumenten konnen bevestighen, en vraeghen: Heeft uwen *Christus*, ghelijck ghy voorgheeft, niet gheseyt van sijne discipelen *datse van alle menschen souden ghehaet worden*? ghy siet dat dit met'er daet in ons wort vol-brocht, waerom houdt ghy ons dan min voor waere gheloovighen als de discipelen *Christi*? *Matth. cap. 10. vers. 22.*

Daerenboven: Ghylieden Christenen, besluyt dat het niet anders als door Godlijcke kracht en heeft konnen gheschieden, dat uwe Religie door de vervolginghen vromer en stercker gheworden is, ende nochtans die vervolginghen hebben ten uyterstен dry hondert jaeren gheduert, de onse dueren nu duysent ende ses hondert, niet te min wy blijven in staet ende stant: waerom en is dit soo wel niet Godlijck by ons, als het by u is?

Voorders, ghylieden wilt de waerheyt van uwe Kercke ghekent hebben aen dese teeckenen: De *Outheyt*, de *Alghemeenicheyt*, de *Sichtbaerheyt*, de *Mirakelen*, ende de *Heylicheyt*: Dese teeckenen passen soo wel, of beter op ons, als op ul. Want 1. ghylieden selve bekent dat onse Religie de *Outste* is van de gheheele werelt. 2. Wat de *Alghemeenicheyt* aengaet, daer en is schier niet een landt in de werelt daer onse natie niet te vinden en is. 3. Wy konnen betoonen dat men van *Moyses* tijde af, tot onse toe, altijt gheweten ende ghesien heeft waer onse Religie was, soo hebben wy dan oock de *altijdt-duerende Sichtbaerheydt*. 4. Van de *Mirakelen* en moet men niet disputeren, want die van *Moyses*, ende onser andere Propheten, sijn soo bekent als de Sonne. 5. Wat voor mannen dat'er in onse Religie sijn heylich gheworden, konnen ghetuyghen *Moyses*, *Iosue*, *Aaron*, *David*, *Ezechias*, *Iosias*, ende ontallijcke andere: Wat reden is'er dan, waerom dat onse Religie niet en sou de waerachtighe zijn, aenghesien dat ghylieden self leert, dat de Kercke, die naemelijck dese vijf merck-teeckenen heeft, de waerachtighe Kerck is?

II. Sy souden ons konnen opwerpen dese woorden van den *VVijsenman*: *Dese zijn t'die wy altemet hebben ghehouden tot spot: VVy dwaese meynden dat hun leven uytsinnicheyt was, ende hun eynde sonder eere: Siet, hoe sy nu gherekent worden onder de kinderen Godts, ende hoe haer lot is onder de Heylighen.* Dese woorden souden sy konnen ghebruycken teghen de Christenen om te bewijsen dat de voorsichticheydt Godts alles soo t'hunnen opsichte bestiert heeft, datse hier in dit leven souden verstooten ende bespot worden, om te toonen datse de oprechte kinderen Godts zijn; vervolghens de waere Religie hebben. *Sapientia cap. 5. vers. 4.*

III. Souden sy konnen op dese woorden *Christi*: *Een huys dat ghebouwt is op t'sant en kan niet blijven staen*, aldus argumenteren: *Matthæi cap. 7. vers. 26.*

Een huys, ghelijck uwen *Christus* selve ghetuyght, t'welck op t'sant is

ghebouwt, en kan, natuerlijck of menschelijck sprekende, niet blijven staen tusschen de tempeesten van slach-regens, storm-winden, en water-stroomen.

Maer ons huys ofte Kercke heeft nu lanck over de twee duysent jaeren gheslaen tusschen grouwelijcke tempeesten van duysent vervolginghen: Ergo dat en gheschiet niet menschelijck ofte natuerlijck: Soo moet het dan gheschieden door den bystant ende kracht Godts; oversulex is onse Kercke noch hedens-daeghs het waerachtich huys Gods.

Dit sijn de voornaemste redenen die de *Ioden* ons konnen opworpen om de waerheyt van haere Religie ende Kerck te beschermen.

Niet te min, ick sal nu wijdloopich gaen toonen, dat dese, jae duysent andere redenen noch daer beneffens, hier niet en konnen gelden noch baeten; ende eerst uyt een van haere voornaemste Rabbijnen of Leeraers betoonen datse, t'sedert de toekomste *Christi*, de waere Religie niet en hebben ghehadt: Desen *Rabbijn* leefde over ses hondert jaeren, ende was ghenoemt *Rabbi Samuel* van *Marocco*, den welcken, by maniere van twijffelachticheden voorghehouden aen een van sijne *Confraters*, met naeme *Isaac*, ghetoont heeft dat *Christus* den waeren *Messias* was, ende dat nu de *Ioden* sijn verstooten van Godt: Laet ons dan desen man in t'lanck ende breedt hooren spreken, en dan de redenen, die wy nu ghehoort hebben, wederlegghen.

III. CAPITTEL.

VVordt beweesen dat Godt op de Joden vergramt is.

EEr ick met de woorden van desen *Rabbi* beginne, moet hier bemerckt worden dat sommighe Schriftuer-plaetsen die hy by-brenght, een weynigh ofte heel anders luyden dan wy nu hebben in onse tegenwoordighe Bijbels; een teecken datse op dien tijdt in de *Ioodsche* Bijbels alsoo moesten staen, anderssins en soude hyse de *Ioden* niet durven voorstellen hebben op die manier als hy doet.

Vrage waerom dat de Joden nu soo vele eeuwen sijn in ghevanckenisse ofte in ballinkschap geweest.

Rabbi Samuel dan begint sijnen boeck aldus: Ick wilde wel, seyt hy, dat my yemant met de ghetuyghenissen van de Wet, Propheten, ende andere Schriftueren versekerde ende bescheedt gaf, waerom dat wy *Ioden* soo algemeenlijck sijn gheslaghen gheweest in dese ghevanckenisse in de welcke wy teghenwoordelijck zijn, ende met recht mach ghenoemt worden de ghedurighe gramschap Godts? want sy en heeft geen eynde.

T'zijn nu duysent jaeren en meer dat wy door den *Roomschen* Keyser *Titus* ghevanghen wierden: Wy weten wel dat onse Voor-vaders d'atgoden hebben aenbeden, de Propheten ghedoodt, ende de Wet Godts verworpen; maer om dese grove misdaden heeft hy haer gheslraft met de ghevanckenisse van *Babylonien* die niet meer als seventich jaeren gheduert heeft, ende naer dien tijdt is Godt versoent gheweest, ende heeft haer wederom-gheleydt naer hun landt. Niet teghenstaende, ghelijck de Schriftuere ghetuyght, was toen de gramschap Godts op het hoochste, ende nochtans de straffe voor soo grouwelijcke sonden en duerde niet langher als seventich jaeren.

Maer de gramschap Godts met de welcke wy teghenwoordelijck worden gheslraft, en heeft gheen eynde, ende men kan niet bespeuren uyt

uyt de Propheten datſe een eynde ſal hebben. Soo moet dan deſe gramſchap meerder zijn als de voorgaende; vervolghens moet de ſonde oock meerder zijn als die van onſe Voor-ouders.

Indien wy wilden ſegghen dat de teghenwoordighe gramſchap Godts de ſelve is, om de welcke wy in de ghevanckeniſſe van *Babylonien* gheleydt ſijn gheweeſt, wy maecken Godt leughenachtich; want Godt ſelve heeft door den Propheet *Ieremias* ghetuyght dat hy met onſe Voorvaders verſoent ende op hun niet meer vergramt was, wanneer hy hun naer ſeventich jaeren wederom brocht naer *Ieruſalem* om den tempel t'herbouwen; ſoo en kan dan de teghenwoordighe gramſchap de ſelve niet zijn met die voorgaende.

Miſſchien ſult ghy my ſegghen dat Godt bermertichеydt heeft ghetoont aen onſe Voor-ouders, maer niet aen hunne nackomelinghen, de teghenwoordighe *Ioden*.

Doch de Chriſtenen ſullen teghen ons alſoo argumenteren: Iſt ſaeken dat Godt is bermertich gheweeſt aen de ghene die met'er daet de afgoden hadden aenbeden ende de Propheten ghedoodt, veel meer aen hunne nakomelinghen die gheen deel in deſe ſonden ghehadt hebben: Ende nochtans onſe teghenwoordighe ſtraffe duert ſonder eynde, ſoo moet hier dan wat anders ſchuylen; overſulcx dat wy eenighe meerdere ſonde moeten ghedaen hebben als afgoderye ende vermoorden van de Propheten om de welcke onſe Voor-ouders gheſtraft ſijn gheweeſt, ende wy nu niet en konnen gheſtraft worden, niet allen om dat wy in de ſonden van onſe Vaders niet plichtich en zijn, maer oock om dat Godt de ſelve ſonde niet tweemael en ſtraft.

Ick vreeſe dat deſe ſonde, om de welcke wy in dit lanck-duerigh ballinckſchap zijn, gheen ander en is, als van de welcke Godt door ſijnen Propheet *Amos* gheſproken heeft, ſegghende: *Ick ſal Iſrael over dry ſonden van Iuda wederom-brenghen, ende over de vierde ſonde en ſal ick hun niet wederom-brenghen, om datſe den rechtveerdighen voor geldt hebben verkocht.* Wy ſegghen dat deſen rechtveerdighen is *Ioſeph* den ſone van *Iacob*, den welcken van ſijne broeders wiert verkocht in *Egypten*; dit ſoude ick oock houden voor vaſt, ten waer ſaeken dat de Schrifture het verkoopen van dien voorſeyden *Rechtveerdighen*, noemde de vierde ſonde onder de grouwelijckſte die de *Iſraëliten* bedreven hebben.

De reden hier van is datſe Chriſtum ghedoodt hebben. *Amos cap. 2. verſ. 6.*

De Chriſtenen oock, aen de welcke dat Godt ſchijnt ghegheven te hebben het verſtandt van de Schrifture, ſegghen dat de eerſte ſonde der *Iſraëliten*, is gheweeſt het verkoopen van den onnooſelen *Ioſeph*: De tweede, het aenbidden van t'gulden Kalf in de woeſtijne: De derde, het vermoorden van de Propheten, om de welcke wy in *Babylonien* ſeventich jaeren ſijn ghevanghen gheweeſt: De vierde ſonde ſegghen ſy gheweeſt te zijn de verkoopinghe van den rechtveerdighen *Chriſtus*, die verkocht wiert nae dat wy uyt de ghevanckeniſſe van *Babylonien* waren verloſt.

Dit ſegghen van de Chriſtenen komt wel over een met de Schrifture: Want het boeck *Geneſis* ſtelt de verkoopinghe van *Ioſeph*, de eerſte ſonde die de kinders van *Iſrael* hebben ghedaen: Ende den Propheet *Amos* ſeght dat hunne vierde ſonde gheweeſt is de verkoopinghe van den rechtveerghen, en voeght daer by, dat Godt ons om die ſonde noyt en ſal wederombrenghen naer het landt van beloften, want hy ſeght: *om de vierde ſonde en ſal ickſe niet wederom-brenghen, om datſe den rechtveerdigen verkocht hebben voor gelt.* My dunckt dat wy om deſe vierde ſonde inde tegenwoordige ballinckſchap zijn, in de welcke wy nu meer als duyſent jaeren hebben geſteken. *Geneſis cap. 37. verſ. 28.*

Want ick laete my vaſtelijck voorſtaen dat dien *rechtveerdighen*, van

den welcken den Propheet *Amos* hier ſpreeckt, niemant anders en is als JESUS die de Chriſtenen eeren, ende van ons voor gheldt is verkocht gheweeſt.

Hier in verſtercken my de ghetuyghenisſen van onſe eyghen Propheten:

Iſaiæ cap. 1. verſ. 4. Eerſt, *Iſaias*: *VVee*, ſeyt hy, *aen de ſondarighe natie, aen de booſe kinderen, ſy hebben den Heere verlaten, ſy hebben den Heylighen des Heeren ghelaſtert, ende ſijn achterwaerts gheweken.*

Iſaiæ cap. 53. verſ. 7. II. Seght hy, *Hy is gheleydt tot de doot ghelijck een Lam dat ſtom is, ende en heeft ſijnen mont niet open ghedaen.*

Ibidem v. 3. 9. &c. III. *Hy was een man vol van ſmerten en kranckheden: Hy is veracht gheweeſt, en daerom en hebben wy hem oock niet gheacht, want hy is gheoffert gheweeſt om dat hy begeert heeft. Ick hebbe hem doorſteken om de ſchult van mijn volck: Men heeft ſijn graf by de godlooſe gheſtelt, ende ſijne doot is by de Rijcke gheweeſt.*

Deſe *godlooſe*, naer mijn advijs, ſijn onſe Voor-ouders, ende die *Rijcke*, ſijn *Pilatus*, *Herodes*, *Annas*, en *Cayphas*, ghelijck oock ſtaet by den H. Pro-

Pſal. 2. verſ. 2. pheta *David*: *Alle de Coninghen ende Groote der aerde ſijn opgheſtaen teghen Godt, ende teghen ſijnen Chriſtus.*

Dit altemael paſt ſeer wel op *Chriſtus* die de Chriſtenen aenbidden, en daerom vreeſe ick dat hy dien *rechtveerdighen* is, van den welcken den Propheet *Amos* voorſeyt heeft dat hy ſoude verkocht worden voor gheldt, ghelijck oock *Chriſtus* van onſe Voor-ouders met'er daet is verkocht gheweeſt.

Maer laet ons hooren wat de Propheten noch voorder gheſeyt hebben.

Den voorſeyden H. Propheet *Iſaias* ſeght noch van hem: *Dat hy onſe*

Iſaiæ cap. 53. verſ. 12. *ſonden ſal afleggben, ende voor d'ongheloovighen bidden.*

Pſal. 93. v. 21. 23. *David* ſeght: *Sy ſullen t'ſaemen ſpannen teghen de ziele van den rechtveerdighen, ende ſy ſullen het onnooſel bloedt verdoemen, en daerom ſal haer Godt vernielen, ende de Heere onſe Godt ſalſe verderven.*

Ieremias ſeght: *De ſchoonheyt van ons aenſicht Chriſtus onſen Godt is ghevan-*

Threnor. cap. 4. verſ. 20. *ghen voor onſe ſonden, van den welcken wy hebben gheſeyt, wy ſullen in ſijne ſchaduwe leven onder de Heydenen.*

Zacharia cap. 13 verſ. 6. *Zacharias* ſeght: *Men ſal ſeggben op dien dach: VVat ſijn deſe wonden in uwe handen? ende hy ſal antwoorden: Ick ben ghewondt gheweeſt in t'midden van mijn huys onder de ghene die my bemindt hebben, mijnen Herder heeft ſijn ſweert teghen my opgheheven.*

Abacuc. cap. 3. verſ. 13. *Abacuc* ſeght: *Heere ghy ſijt uytghegaen om u volck ſaligh te maeken.*

Ick en kan niet ſien van wie deſe Propheten dit altemael hebben voorſeyt als van *Chriſtus*, want het Evangelie der Chriſtenen komt met alles dit ſeer wel over een.

Ick ſtaen'er over verſtelt als ick deneke wie dien rechtveerdighen ſonder ſonde mach zijn van den welcken *Iſaias* ſpreeckt, *die als een Lam dat ſtom is ter doodt is gheleydt*, en *die onſe ſonden afgheleydt heeft*, en *die voor onſe ſonden is ghevanghen gheweeſt*, ſoo als *Ieremias* ſeght, en *die in ſijne handen van den ghenen die hem beminden, in ſijn eyghen huys is ghewondt gheweeſt*, ghelijck *Zacharias* ſeght; en *die ſijn volck is komen ſalich maeken*, ghelijck *Abacuc* ſeght, ende ten leſten, *welckers onnooſel bloedt verdoemt is gheweeſt*, ghelijck *David* ſeght, ende *die voor gheldt is verkocht*, ghelijck *Amos* ſeght, voeghende daer by dat hy onſe natie, om die ſonde, noyt meer en ſal weder brenghen naer het landt van beloften.

Daniel cap. 9. v. 26. Hier op ſiet oock het ghene den Propheet *Daniel* ſeght: *Als de ſeventich weken ſullen volbracht zijn. ſal Chriſtus ghedoodt worden, ende daer ſal een volck komen met eenen toekomenden Prince, ende ſal de ſtadt verderven, ende het huys*

verbry-

verbryſelen, het ſacrificie ſal wech-ghenomen worden, ende het ſal eene eeuwighe verderfinghe zijn.

Daer en is niet aen te twijffelen of deſe *eeuwighe verderfinghe* en is anders niet als de ghevanckeniſſe in de welcke wy nu meer als duyſent jaeren gheweeſt zijn: Want den Propheet ſeght dat die eeuwighe verderfinghe ſal zijn naer dat *Chriſtus* ſal ghedoodt zijn, ghelijck met'er daet onſe ghevanckeniſſe ghevolght is naer dat *Ieſus* ghedoodt was, ende Godt en heeft ons niet ghedreyght met een eeuwich verderf ten zy om het dooden van *Chriſtus*.

Indien wy ſegghen dat ons verderf alreede voor de doot *Chriſti* gheweeſt was, de Chriſtenen ſullen ons datelijck antwoorden dat dat verderf niet meer als ſeventich jaeren gheduert heeft, ende daernaer ſijn wy wederom by Godt in gratie ende in volle eere geſtelt.

Overſulcx ick en ſie oock gheene uytkomſte noch uytvlucht met die prophetie van *Daniel*: Want men kan betoonen dat'er naer het herbouwen des Tempels ſeventich weken, dat is, 490. jaeren ghepaſſeert waren als *Ieſus* van onſe Voor-ouders ghedoodt wiert; Toen is'er *een Prince met volck* ghekomen, ghelijck *Daniel* hadde voorſeyt, te weten, *Titus* den Keyſer van *Roomen*, met het *Roomſch* volck, ende ſy hebben onſe ſtadt vernielt, onſen Tempel verbryſelt, ons ſacrificie wech-ghenomen, ende wy ſijn gheraeckt in dit eeuwich verderf in het welcke wy nu duyſent jaeren gheweeſt zijn, ende noch en is'er gheen eynde.

Ghy ſult my ſegghen: *Chriſtus* moet noch komen, ende alſdan ſullen wy wederom krijgen het landt van beloften; daer ſullen wy onſe ſtadt herbouwen, ende in ons landt leven in de gratie Godts ende in volle eere.

Maer de Chriſtenen ſullen antwoorden: Iſt ſaecken dat *Chriſtus* noch niet ghekomen en is, ſoo moet hy dan noch ghedoodt worden, ende *Titus* met het *Roomſch* volck moet noch komen (want de prophetie van *Daniel*, op datſe waerachtich zy, moet volbracht worden) ergo ſoo hebben wy noch te verwachten eene deſtructie ende ghevanckeniſſe ergher als deſe in de welcke wy nu meer als duyſent jaeren gheweeſt zijn.

Te vergheefs in der waerheyt ſtreelen wy ons als of *Chriſtus* noch niet ghekomen en waer: Want de Schriftueren ſtrijden opentlijck teghen ons, ende maeken onderſcheyt tuſſchen de eerſte toekomſte *Chriſti*, en tuſſchen de tweede. Wort bewesen dat Chriſtus alreede ghekomen is, ende alleenlijk ſal wederomkeeren om t'oordeelen.

Sijne eerſte toekomſte wort van de Propheten beſchreven ootmoedich en arm, de tweede vol van majeſteyt ende heerlijckheyt.

Van de *eerſte* ſpreeckt den Propheet *Zacharias* aldus: *Sijt verheught ghy dochter van Sion, ſiet uwen meeſter komt, arm, rijdende op eenen ezel.* *Zacharia cap. 9. verſ. 9.*

Den Propheet *Iſaias* beſchrijft *Chriſtum* in ſijne eerſte toekomſte, veracht, miſmaeckt, ende vol ſmerten: *Wy hebben hem gheſien*, ſeyt hy, *ende hy en hadde gheen ghedaente, noch heerlijckheyt, noch ſchoonheyt, een man vol ſmerten &c.* en *daerom*, ſeght den Propheet noch voorder, *en hebben wy hem niet gheacht*, maer verdruckt, ende wy hebben hem aengheſien als yemant die van Godt gheſlaghen ofte gheplaeght was. *Iſaia cap. 53. verſ. 2. 3.* *Iſaia cap. 7. verſ. 14.*

Daerenboven ſeght den ſelven Propheet: *Hoort ghy huys van Iacob: Den Heere ſal u een teecken gheven, eene Maghet ſal ontfanghen, ende ſal eenen Soon baeren*, ende op een ander ſeyt hy: *Een kleyn kindeken is ons gheboren, ende hy wort ghenoemt wonderlijck, den ſtercken Godt, ende den Vader der eeuwicheyt.* *Cap. 9. v. 5.*

Deſghelijcx den Propheet *Ieremias*: *Godt heeft een nieuw teecken op de aerde gheſchaepen, eene Vrouwe ſal eenen Man omvanghen.* *Ieremia cap. 31. verſ. 22.*

Dit is aengaende de eerſte toekomſte *Chriſti*: De tweede toekomſte wort heel anders van de Propheten beſchreven:

Malachias

Malachiæ cap. 3. verſ. 3. *Malachias* ſeght hier van: *Siet den Heere komt, ende wie ſal konnen ſtaen voor ſijne komſte? want hy ſal zijn ghelijck een brandende vyer, ende hy ſal ſitten ende het gout ende ſilver doorſiften.*

Verſ. 5. Wederom ſeyt hy: *Ick ſal tot ul: ten oordeele naerderen, ende ſal eene waerachtighe ghetuyghe zijn teghen de overſpeelders, teghen de ghene die valſchelijck ſweiren, die den loon van de arbeyders ontrecken, de weduwen ende weeſen berooven, ende die de arme ende vremdelinghen verdrucken.*

Pſalmo 49. verſ. 3. *David* oock, ſprekende van deſe toekomſte, ſeght: *Voor ſijn aenghesicht ſal een vyer blaecken, ende ſal ſijne vyanden rontſom hem verbranden.*

Uyt deſe Schriftuer-plaetſen blijckt dat onſe Voor-ouders in de eerſte toekomſte *Chriſti* ghefaelt hebben, daerom hebben ſy hem veracht ende niet willen kennen, meynende dat hy niet anders moeſt komen als met volle majeſteyt ende heerlijckheyt, daer nochtans de Propheten klaerlijck ſpraeken van eene komſte die arm ende ootmoedich ſou zijn, de welcke nu alreede volbracht is ſoo als het naemelijck blijckt uyt de Propheten *Amos*, en *Daniel*; ende om dat wy de eerſte komſte niet en hebben ghekent, daerom ſijn wy gheraeckt in deſe langhe ghevanckeniſſe die noch gheen eynde en heeft, de welcke, volghens de klaere woorden van *Amos*, moeſt volgen (ſonder eenighe hope van oyt wederom te keeren naer het landt van beloften) wanneer wy den *Meſſias* voor gheldt ſouden verkocht ende *Chriſtum* ghedoodt hebben: dit altemael is gheſchiedt door den *Roomſchen* Keyſer *Titus*, als hy onſe ſtadt ende Tempel vernielt heeft, ende ons ſacrificie wech-ghenomen, volghens de klaere prophetie van *Daniel*.

T'is een wonderlijck dinghen dat wy *Ioden* ſoo verblindt zijn: Wy verhopen daghelijcx dat wy uyt deſe ghevanckeniſſe ſullen verloſt worden, wy ſpreken ghedurich van onſe herſtellinghe binnen *Ieruſalem*: maer wy bedrieghen d'eenvoudighe. Want het blijckt, naer dat wy door *Titus* verſtroyt ſijn gheweeſt, dat'er noyt onder ons eenich Propheet is verſchenen die ons ſoodanighe herſtellinghe belooft heeft: Daer en is oock niet eenen gheweeſt naer dat wy uyt de ghevanckeniſſe van *Babylonien* waren verloſt, die eens ghewach ghemaeckt heeft dat deſe teghenwoordighe ghevanckeniſſe, in de welcke wy nu duyſent jaeren gheweeſt zijn, een eynde ſal hebben voor het eynde des werelts, want *Daniel* noemtſe *eene verwoeſtinghe ſonder eynde.*

Deſe ghevanckeniſſe en kan ſoo lanck-duerich niet zijn, ten zy om eene aldermeeſte ſonde die wy teghen Godt hebben ghedaen, eene ſonde die meerder zy als het vermoorden van de Propheten ende de afgoderye, om de welcke onſe Vaders met de ghevanckeniſſe van *Babylonien* ſeventich jaeren gheſtraft ſijn gheweeſt: maer daer en is niemant machtich my eenighe meerdere ofte andere ſonde aen te wijſen, om de welcke wy nu ſoo lanck gheſtraft worden, als het dooden van *Chriſtus*, ſoo is dit dan de ſonde om de welcke wy blijven in deſe langhe ghevanckeniſſe, ende daer in ſullen blijven tot het eynde des werelts.

Ick en ſal dan niet ophouden van vragen, welcke die ſonde is ſoo groot ende ſoo grouwelijck die ons in deſe ellenden ghebrocht heeft, ſonder eenighe hope, ſonder eenighe beloften van de Propheten te hebben dat wy oyt wederom ſullen keeren naer onſe ſtadt ende landt.

Ick bekenne dat wy op andere tijden verſcheyden ſoodanighe beloften Ezechiel cap. 36 hebben ghehadt: Want onder andere ſeght den Propheet *Ezechiel*: *Indien ghy mijne rechtveerdicheden ſult ghedaen, ende mijne gheboden onderhouden hebben, ick ſal u vergaderen van de vier gheweſten des werelts, ick ſal u halen ende brengen over de zee, ende wederom leyden in uw' heylich huys.*

Mat

Maer deſe ende andere diergelijcke beloften ſijn al volbracht gheweeſt eer wy ghevanghen wierden gheleydt naer *Babylonien*, ofte gheduerende die ſelve ghevanckeniſſe; vervolghens lanck te voren eer wy in deſe ellenden gheraeckten in de welcke wy teghenwoordelijck zijn, ſonder dat wy eenighe belofte Godts in de Schriftuere konnen bevinden dat wy oyt daer uyt ſullen gheraeken; Soo moeten wy dan noodſaekelijck eenighe andere ſonde ghedaen hebben, als om de welcke onſe Voor-ouders gheſtraft zijn: By exempel: Sy hebben gheſondicht de ghene die uyt *Egypten* waren ghegaen, ende ſijn in haere ſonden gheſtorven in de Woeſtijne: *Moyſes* heeft gheſondicht als hy twijffelde oft hy uyt eene ſteenrotſe water koſt trecken, ende en heeft niet verdient het landt van beloften te ſien: *Aaron* heeft van ghelijcken gheſondicht, ende heeft oock ſijne ſtraffe ghedraeghen: *Heli* den opperſten Prieſter heeft miſdaen, ende is van ſijnen ſtoel ghevallen ende gheſtorven: andere onſe Voorouders hebben gheſondicht, ende ſijn gheſtraft gheweeſt met de ghevanckeniſſe van *Babylonien*.

Maer nu worden wy ſoo menighe jaeren gheſtraft, ende wy komen hier in over een, dat wy eenighe meerdere ſonde moeten ghedaen hebben als onſe Voor-vaders, nochtans niemant en weet te ſeggen welcke die ſonde is: Wy en hebben op duyſent jaeren niet eenen Propheet ghehadt om ons te trooſten, niemant die ons van Godts weghen oyt belofte heeft ghedaen dat wy uyt dit teghenwoordich ballinckſchap oyt ſullen verloſt worden, t'welck nochtans aen die van *Babylonien* niet ontbroken en heeft; want Godt heeft hun vertrooſt door *Ezechiel*, *Ieremias*, ende andere Propheten; hy heeft hun *Salathiel* tot eenen Opper-prince, ende andere mindere Vorſten ende Prieſters ghegheven; hy heeft hun in ghenade ontfanghen, ende ſy hebben *Ieruſalem*, ende den Tempel, ende andere ſteden wederom opghebouwt: ondertuſſchen wy ſijn nu meer als duyſent jaeren gheweeſt ſonder Coninck, ſonder Prieſter, ſonder autaer, ſonder ſacrificie, ſonder ſalvinghe, ſonder reyninghe; jae wy ſijn een vervloeckſel gheworden van de heele werelt, ende nochtans wy ſijn ſoo trots in onſe eyghen ghemoederen dat wy ons boven de heele werelt verheffen.

Immers dit verſoecke ick alleen dat my yemant ſegghe om wat ſonde dat wy ſoo grouwelijck boven alle onſe Voor-ouders (die nochtans ſchroomelijcke ſonden hadden bedreven) tot noch toe gheſtraft worden: ick en kan gheene andere bedencken, volghens de klaere woorden ende prophetie van de Schriftuere, als dat wy *Chriſtum* onſen *Meſſias* verkocht ende ghedoodt hebben: Ergo ick houd'et daer voor dat wy om gheene andere ſonde gheſtraft worden.

IV. CAPITTEL.

VVort beweſen dat de Joden ſijn verſtooten van Godt.

NAe dat nu den voorſeyden Rabbi *Samuel*, ghelijck wy ghehoort hebben, beroont hadde dat Godt op de *Ioden* vergramt is, om gheene andere oorſaeke als om dat ſe den *Meſſias* ghedoodt hebben, gaet hy voorders bewijſen dat ſe van Godt voor altijt verſtooren zijn.

Dit bewijſt hy eerſt uyt verſcheyden Propheten de welcke de totale ruine der *Ioden* voorſeyt hebben: Eerſte bewijs uyt de totale ruine der Ioden.

Isaia cap. 1. v. 7. 8. I. Den Propheet *Isaias*: *Ons lant*, seyt hy, *is verlaten, onse steden sijn met den vyere verbrandt, ende Sion sal blijven ghelijck eene hutte in t'midden van eenen verwoesten wijngaert.*

Isaia cap. 30. v. 13. 14. Wederom: *Heere, ghy hebt onse stadt ghestelt tot eenen hoop steenen, ende ons huys tot beschaemtheydt op dat het niet meer en zy in der eeuwicheydt: Godt sal de volcken verbrysselen ghelijck de kruycke van eenen pot-backer, soo dat'er niet eenen scherf en sal overblijven om een kole vyers in te draghen, ofte een druppel waters mede te putten.*

Daniel. cap. 9. v. 26. II. Seght den Propheet *Daniel*: *Als Christus ghedoodt sal zijn, sald'er overblijven eene eeuwighe verwoestinghe.*

III. Seght *Amos*: *Het huys van Israël sal vallen ende niemant en sal het wederom oprechten.*

Osea cap. 1. v. 6. IV. Seght *Oseas*: *Ick en sal my voortaen niet meer ontfermen over het huys van Israël.*

Dese ruine ende verwoestinghe heeft Godt, seght Rabbi *Samuel*, over ons hooft ghebracht t'sedert de toekomste van dien Rechtveerdighen, te weten van *Christus*; t'sedert welcken tijdt onder ons gheenen Propheet opgheslaen is, noch opstaen en sal, ghelijck ons voorseyt is: want wy blijven in onse ongheloovicheyt, niet willende het gheloove *Christi* aenveerden, maer het selve vervloeckende: alsoo en toont ons Godt gheene bermhertigheyt tot een teecken dat hy ons voor altijt verstooten heeft; hy laet ons sonder Propheet, sonder Coninck, sonder Priester, sonder autaer, sonder sacrificie, wat kost ons ergher overkomen? wat willen wy dan noch verwachten? Sien wy niet voor de oogh dat Godt ons verstroyt heeft door de vier gheweesten des werelts, ghelijck ons *Moyses*, *Ieremias*, *Isaias*, ende andere Propheten voorseyt hebben?

Te vergheefs draeghen wy onsen roem onder malkanderen, seghende: Wy sijn kinderen van *Iacob* ende van *Israel*; want nu is volbracht het ghene Godt door den mont van den Propheet *Isaias* gheseyt heeft: *O Israel! Godt sal u dooden, ende hy sal sijne knechten met eenen anderen naem noemen.*

Isaia cap. 65. v. 15.

Tweede bewijs uyt het bekeeren der Heydenen. *Psalmo 21. v. 28.* Wy sijn die knechten die nu met eenen anderen naem van *Christenen* moesten ghenoemt worden, volghens t'ghene *David* gheseyt heeft: *Alle de eynden der aerden sullen tot den Heere bekeert worden, ende alle ghesslachten der Heydenen sullen voor sijn aenghesichte aenbidden.*

Wy, ende de heele werelt siet het klaer voor ooghen dat Godt de Heydenen aenghenomen heeft, de welcke t'sedert de komste *Christi* d'afgoderye vervloeckt, ende den waerachtighen Godt ghedient hebben in t'openbaer, terwijle wy nu soo menighe jaeren berooft sijn van onsen Godtsdienst: Wy sien dat de ghene die den naeme *Christi* aenveerdt hebben, daghelijcx ghezeghent ende van Godt voorkomen worden met hemelsche jonsten, terwijle dat wy als vagabonden door alle de gheweesten des werelts verstroyt zijn: Sy worden levendigh ghemaeckt door het gheloof, ende wy vergaen in onse ongheloovicheydt. Hoe menichmael hebben ons dit de Propheten voorseyt? De woorden van *Isaias* sijn klaer: *Ick hebbe ul. gheroepen*, seght Godt, *ende ghy en hebt my niet gheantwoort: maer ick ben ghevonden van de ghene die my niet en sochten: tot een volck dat naer my niet ghenoemt en wiert hebbe ick ghesseyt: Siet hier ben ick: Daerom seyt den Heere: Siet, mijne knechten sullen eten, ende ghylieden sult honger hebben, mijne knechten sullen drincken, ende ghylieden sult dorst hebben: mijne knechten sullen verheught zijn, maer ghylieden sult schreeuwen door weedom des herten: Den Heere sal u dooden ô Israel, maer sijne knechten sal hy met eenen anderen naem noemen.*

Isaia cap. 63. v. 1, 13, 14.

Dit

Dit altemael sien wy punctuelijck volbracht: Godt heeft ons soo dickwils in oude tijden gheroepen, maer wy en hebben niet gheantwoort, daerom heeft hy een volck aenghenomen dat hem niet en socht, dat sijn de Heydenen, die noemt hy sijne dienaeren of knechten, ende seght dat wy sullen honger en dorst lijden terwijle de bekeerde Heydenen sullen versaet worden, niet nae den lichaeme, ghelijck dit de *Ioden* selve moeten verklaeren volghens *Amos* 8. maer nae de ziele ende gheest, jae hy seght dat hy *Israël* dooden ende gantschelijck uytroeyen sal, ende de Heydenen noemen met eenen anderen naem, te weten, met den naeme van *Christus*; alsoo sijn de Heydenen het volck Godts gheworden, ende wy sijn verstooten. Tot hier toe hebben wy Rabbi *Samuel*, teghen sijne eygen natie hooren bewijsen dat Godt op de *Ioden* vergramt is, ende haer met haeren Godts-dienst heeft verstooten voor eeuwich, om datse *Christum* verkocht ende ghedoodt hebben: vervolghens en konnen de *Ioden* nu teghenwoordelijck de waere Religie niet hebben: want hoe kan dit den waeren Godts-dienst zijn die Godt selve verstooten heeft? Nu gae ick dit voorders met andere argumenten bewijsen.

V. CAPITTEL.

VVort beweesen dat den Messias alreede ghekomen is, uyt den tijdt die de Propheten van sijne toekomste voorseyt hebben.

Voorseggingе van den Patriarch Iacob.

DEn eersten die dese toekomste met klaere woorden voorseyt heeft, was den Patriarch *Iacob*, als hy nu lagh op sijn sterf-bedde: Sijne woorden sijn dese:

Den Scepter en sal niet afghenomen worden aen Iuda, noch den Vorst van sijne dyen, tot dat komme die ghesonden moet worden. *Genesis cap. 49. vers. 10.*

Bemerckt. I. Dat hier door *den Scepter* verstaen wort *de macht van regeringhe*: Want soo wort het ghenomen *Ezech. cap.* 19. *v.* 14. ende *Zachar. cap.* 10. *v.* 11.

Soo verstaen dit oock *R. Onkelos*, ende de andere *Ioodsche* Rabbijnen in het boeck ghenoemt *Targum Ierosolymitanum.*

Bemerckt. II. Dat door *den Vorst*, verstaen wort eenen *Oversten*, niet alleen in het *wereltlijck*, maer oock in het *gheestelijck*; daerom hebben de voorseyde Rabbijnen hier door, *de Schriftgheleerde* verstaen.

Bemerckt. III. Dat door die woorden, *die ghesonden moet worden*, den *Messias* verstaen wort: want in t'*Hebreeus* staet het woordeken *Silo*, afkomende van *Siloah*, t'welck in t'*Hebreeus* is te segghen *ghesonden*, ghelijck dat uytdruckelijck seght den H. *Ioannes* Evangelist. *Ioannis cap. 9. vers. 11.*

Dit hebben oock soo verstaen R. *Chabadias*, R. *Chanini*, R. *Moyses*, en andere. *R. Chabadias in Translat. Arabica.* *R. Chanini de verbor. significat.*

Dit is dan den sin van de Prophetie van *Iacob*: Als den *Messias* sal komen, sal de heele macht van regeringhe soo in het wereltlijck als in het geestelijck afghenomen sijn aen de *Ioden*: want den *Messias* moest komen om het Rijck van *Iuda* wederom op te rechten, niet in het wereltlijck (ghelijck wy daernaer sullen sien) maer in het geestelijck.

Wort beweesen dat dese Prophetie volbracht is in Christo.

Dese prophetie is in onsen *Christus* volbracht: want voor sijne toekomste was de *wereltlijcke* macht gantschelijck wech-ghenomen uyt de familie

van *Iuda*, ende twee jaeren naer sijne doodt, de *gheestelijcke*.

Wat de *wereltlijcke* aengaet, als *Christus* gheboren wiert was van de *Romeynen* Coninck der *Ioden* gheselt *Herodes* sone van *Antipater*, die niet en was uyt het gheslachte van *Iuda*; want hy was gesproten uyt *Idumeen*, ende een Heyden, gelijck *Baronius* ende alle andere getuygen: soo was dan op dien tijt den *Scepter* ofte de wereltlijcke *macht van regeringhe*, ghelijck *Iacob* voorseyt hadde, afghenomen van *Iuda*.

Wat de *gheestelijcke macht* aengaet, die was noch ten tijde van *Christus*, ende bestont naemelijck in eenen Raedt van twee-en-seventich Ouderlinghen de welcke vonnissen over de verschillen van de Wet ende Religie; ende wiert van de *Ioden* ghenoemt *Sanhedrin Guazit*: van desen Raedt wiert *Christus* veroordeelt ter doot, ende overghelevert aen den *Roomschen* President ende Rechter *Pilatus*: maer wierdt van *Herodes* sone van den voorgaenden, gantschelijck uytgheroeyt door het ombrenghen van alle de Raets-heeren, ghelijck den *Ioodschen Aben-Ezra*, *Iosephus*, ende andere ghetuyghen.

Alsoo was de heele macht van regeringhe, op de toekomste *Christi*, afghenomen van *Iuda*; overmidts den tijt was verschenen op den welcken, ghelijck *Iacob* voorseyt hadde, den *Messias* moest komen.

Doch, niet teghenstaende dat de oude *Ioodsche* Rabbijnen van ghevoelen gheweest zijn dat dese prophetie van *Iacob* sagh op de toekomste van den *Messias*, soo ist nochtans dat de jonghere *Ioden* dit op yemant anders willen toeghepast hebben.

De opworpingen der Ioden worden wederleydt.

Sommighe segghen dat *Iacob* hier spreeckt van den Coninck *Ieroboam*, in den welcken den Scepter gheweken is van het huys *Iuda*, want hy was uyt het gheslachte van *Ephraim*.

3. *Reg. cap.* 12.

Ick antwoorde dat dit niet en bestaet: want alhoewel dat thien gheslachten van *Israel*, *Ieroboam* tot Coninck hadden verkoren, nochtans twee gheslachten bleven t'houden met den Coninck *Roboam* die uyt het gheslachte van *Iuda* was, zijnde den sone van *Salomon*, ende Neve van *David*: Ergo ten tijde van *Ieroboam* en was den Scepter niet gantschelijck afghenomen van *Iuda*.

Andere *Ioden* dan, seggen dat de prophetie van *Iacob* siet op *Nabuchodonosor* Coninck van *Babylonien*, van den welcken *Sedecias* Coninck van *Israel*, die uyt de stamme van *Iuda* was, wiert ghevanghen ghenomen, naer welckers doot den Scepter van *Iuda* vergaen is, soo dat *Nabuchodonosor* toens alleen het *Hebreeuwsch* volck regeerde.

R. *Salomon. in cap.* 49. *Genes.*

Ick antwoorde met den *Ioodschen* R. *Salomon* (ghelijck oock te vinden is in haere boecken *Midras Schir Haschirim*, ende *Targum Chaldaicum*) den Scepter ofte macht van regeringhe en was, oock ten tijde van *Nabuchodonosor* als de *Israeliten* in de ghevanckenisse van *Babylonien* waeren, niet afghenomen aen de stamme van *Iuda*; want, ghelijck men kan sien by den Propheet *Daniel* (alhoewel dat niemant en voerde den titel van Coninck) de *Ioden* nochtans hadden daer haere Rechters uyt het gheslachte van *Iuda*, die eene vierschare hadden, s'hadden den Raet *Sanhedrin*, bestaende in twee-en-seventich Ouderlinghen, die vonnisse streken op haer eyghen handt, recht deden, ende alles pleeghden wat de macht van regeringhe aenginck: Ergo, oock ten tijde van *Nabuchodonosor*, en was de macht van regeringhe niet gantschelijck afghenomen aen de familie van *Iuda*.

Daniel. cap. 8. *vers.* 56.

Andere *Ioden* ten lesten, segghen dat het Rijck van *Iuda* tot noch toe noyt vergaen en is, maer dat het tot op onse tijden noch duert: dienvolghens dat de prophetie van *Iacob* tot den dach van heden noch niet volbracht is.

Maer

Maer als men hun vraeght in wat gheweſte dit Rijck noch te vinden is? ſy antwoorden, over de gheberchten die men *Caſpy* noemt.

Ick toone klaer voor de oogh dat dit een louter verſierſel is. I Uyt hunne eyghen bekenteniſſe: want ſy ſegghen dat tuſſchen die voorſeyde gheberchten ende andere gheweſten eene riviere vloeyt *Sabbatinus* ghenoemt, de welcke jaer uyt, jaer in, in ſoo eene tempeeſt ſtaet datſe onvaerbaer is, alleen op elcken dach van den Sabbath lightſe effen en ſtil: Hier uyt volght dat de *Ioden*, die over al buyten dit gheweſte woonachtich zijn, noyt eenighe tijdinghe daer van hebben ghekreghen: want het heel jaer door, als het hun gheoorloft is te varen, en konnen ſy niet om het ghedueric tempeeſt, ende op den Sabbath-dagh en moghen ſy niet, om dat het hun op deſen dach door de Wet is verboden te reyſen. Wat beſcheedt dan hebben ſy tot noch toe konnen hebben dat in die gheweſten het Rijck van *Iuda* noch in ſtant is?

II. De heele werelt is nu door-reyſt, ende nochtans daer en is tot noch toe niemandt ghevonden gheweeſt die van ſoo een Rijck weet te ſpreken.

Ick kome dan tot de tweede prophetie uytgheſproken van *Aggæus*, over den tijdt van de toekomſte van den *Meſſias*: ſijne woorden luyden aldus: Voorſeggingе van den Propheet Aggæus.

Noch een weynigh tijdt, ſeght den Heere, ende ick ſal roeren hemel, en aerde, ende de zee, ende het droogbe: Ick ſal alle de Heydenen doen beven, ende den VVenſch der Heydenen ſal komen: Ick ſal dat huys vervollen met heerlijckheyt, ſeght den Heere der Heyr-ſchaeren: Mijn is het ſilver, mijn is het gout; de heerlijckheyt van dat leſte huys ſal meerder zijn als van het eerſte. *Aggæi cap. 2. v. 7. 8.*

Bemerckt I. dat den Propheet hier ſpreeckt van een *Huys*, door het welck, ghelijck de *Ioden* ſelve bekennen, hy niet anders verſtaet als *den Tempel van Ieruſalem.*

Bemerckt II. dat hy hier ſpreeckt van twee Tempels; te weten, den eerſten die ghebouwt was van *Salomon*; den tweeden, die nae de deſtructie van dien eerſten door die van *Aſſyrien*, wiert ghebouwt van *Zorobabel.*

Bemerckt III. dat hy ſeght dat den tweeden Tempel, dat is, dien van *Zorobabel*, veel heerlijcker moeſt zijn als den eerſten, te weten, als dien van *Salomon.*

Op dit leſte loopt de heele ſwaricheyt hoe den Propheet met de waerheyt kan ſegghen dat den Tempel van *Zorobabel* moeſt heerlijcker zijn als den Tempel van *Salomon* was gheweeſt: want t'zy dat ghe de uytnementheyt van de bouw-konſte ende koſtelijckheyt van de materie, t'zy de heerlijckheydt van dien eerſten Tempel aenſiet, den tweeden en was'et niet by te verghelijken.

Aengaende ſijne koſtelijckheydt, de Schrifture ghetuyght dat'et niets en was in den heelen Tempel van *Salomon*, t'welck met gout niet bedeckt was. 3. *Regum cap. 6. v. 22.*

Ter contrarien, den tweeden Tempel wiert ghebouwt van *Zorobabel* als de *Ioden* verſch uyt de ghevanckeniſſe van *Babylonien* quamen, arm, ende ſchier van alles berooft: waer koſten ſy dan ſoodanighe ſchatten en rijckdommen haelen om ſoo eenen koſtelijcken Tempel te bouwen als *Salomon*?

II. Godt ſelve geeft door ſijnen Propheet met klaere woorden te kennen dat den Tempel van *Zorobabel* van gour noch van ſilver en was: want hy ſeght: *Mijn is het gout, ende mijn is het ſilver*, dat is, al het gour ende ſilver behoort my toe; overſulex ſoude ick u ſoo veel konnen byſetten

als t'my belieft om den Tempel te bouwen : maer ick en begheere niet dat defen tweeden Tempel van gout ofte filver worde ghebouwt; want ick fal hem met eene andere *heerlijckheyt vervollen* als dien van *Salomon*.

Dit is wederom wonderlijck gheſeyt : want daer waeren in den Tempel van *Salomon* menighe heylighe dinghen te vinden die hem heerlijck maeckten, de welcke noyt in den Tempel van *Zorobabel* en ſijn te vinden gheweeſt.

I. In den Tempel van *Salomon* wiert de Arcke des Heeren bewaert : een ſtuck dat by de *Ioden* in ſulcke eere ende grootachtinghe was, dat, ſoo wanneer de *Philiſtijnen* de ſelve hadden ghevanghen en weech-ghevoert, ſy riepen, dat *Iſrael* van ſijne glorie berooft was.

1. *Regum cap.* 4. *v.* 21. II. In de Arcke wierden bewaert de twee ſteene-tafelen daer Godt *met ſijnen eyghen vinghers*, ghelijck de Schriftuer ſpreeckt, de thien ghebooden hadde opgheſchreven : Daer beneffens de Roede van *Aaron*, met de welcke ſoo menighe mirakelen waren ghedaen, ende ten leſten het *Manna*, dat broot, t'welck uyt den hemel ghevallen was, ghelijck den H. Apoſtel *Paulus* ghetuyght.

Exodi cap. 31. *v.* 18.

Hebr. cap. 9. *v.* 4.

III. In deſen Tempel was het *Verſoen-deckſel*, dat deſe twee ſteenen-tafelen ende ſaemen een deel van de Arcke boven bedeckte : Hier was Godt ghewoon antwoorden te geven aen de ghene die hem te raede quamen.

IV. Hiert wierdt bewaert den borſt-lap van gout die den opperſten Prieſter droegh aen den hals; ende onder den welcken (gelijck R. *Salomon* ſeght) den naeme Godts was geſloten, door welckers aenſien de Prieſters de Godlijcke verborgentheden ontdeckten aen de ghemeente.

Levitici cap. 6. *v.* 12. V. Hier was dat heylich Vyer, van t'welcke *Moyſes* ſoo ſorghvuldelijck hadde gheboden dat het ghedurich, ſonder uytgaen ſou branden.

VI. Daer wiert bewaert de gheheylichde Olye met de welcke de Coninghen ende Prieſters gheſalft wierden.

Thalmud. lib. Yoma. Voeght hier nu by vele andere uytnementheden die de *Ioden* ſegghen dat den Tempel van *Salomon* daerenboven ghehadt heeft.

I. Dat de vrouwen door den reuck van d'offeranden van alle miſvallen wierden bevrijdt.

II. Dat het vleeſch t'welck tot d'offerhanden gheſchickt wiert altijdt even verſch bleef ſonder eenighen ſtanck.

III. Dat'er noyt eenighe vlieghe gheſien wiert in die plaetſe daer dit voorſeyde vleeſch wiert bewaert.

IV. Dat'er noyt in de brooden, de welcke daeghelijcx op eene tafel voorgheſtelt wierden, de minſte vlecke gheſien wiert.

V. Het vyer dat geduerigh aen brandde, en wiert noyt, oock door geene ſlach-reghens ghebluſcht, ende den roock van het ſelve klom altijt, oock tuſſchen de meeſte ſtorm-winden, om hooch nae den hemel ſoo recht als eene colomne.

Dit waeren buyten twijffel altemael dinghen om de welcke den Tempel van *Salomon* op het hooghſte heerlijck was : Niet ſulcx en is'er oyt in den Tempel van *Zorobabel* te vinden gheweeſt.

R. Samuel lib. Sanhedrin. cap. Ellu hen Haggolin. Ick neme de voornaemſte Rabbijnen der *Ioden* ſelf tot ghetuyghen; want wat de eerſte ſtucken aengaet : naer dat de *Arcke des Heeren*, het *Verſoen-deckſel*, de *Olye der ſalvinghe*, de *Roede van Aaron*, ende het *Manna* van den Propheet *Ieremias* waeren verborghen gheweeſt in eene ſpelonc-

R. Salomon in Gloſſa verbi Veeccabda. ke en heeft men die naederhandt noyt meer gheſien : Godt en gaf noyt

R. Aha. in lib. Yoma. daernaer eenighe antwoorden meer in den Tempel : Het vyer en daelde niet meer uyt den hemel over de offeranden ghelijck het placht te gheſchieden : De glorie Godts en verſcheen niet meer tuſſchen de *Cherubynen* in het Heylich der Heylighen.

Wat

Wat de andere uytnementheden aengaet ſijn mede opghehouden, ghelijck dit ghetuyght den *Ioodſchen Thalmud* van *Babylonien*, ſegghende: *Dit altemael heeft opghehouden veertich jaeren te voren eer den eerſten Tempel verwoest wiert.* *Thalmud. Babylon. cap. 7. dies.*

Immers dat'er ſeer groot verſchil was, ſoo aengaende de *koſtelijckheydt*, als aengaende de *heerlijckheydt*, tuſſchen den Tempel van *Salomon*, ende tuſſchen dien van *Zorobabel*, ſeght den *Ioodſchen* Hiſtory-ſchrijver *Ioſephus* met klaere woorden: *Ioſephus lib 11. Antiquit. cap. 3.*

De Prieſters, ſeyt hy, *de Leviten, en Princen van de gheſlachten die nu Ouderlinghen waeren, ende dien grooten ende rycken Tempel van Salomon noch in haere jonckheyt hadden gheſien, ende nu ſaeghen dat den nieuwen Tempel die Zorobabel ſlichtede nae de kleyne middelen van dien tijdt, veel ſlechter ghemaeckt wiert, waren ſoo droef, datſe ſich niet en koſten onthouden van traenen: maer het ghemeen volck was met den teghenwoordighen Tempel te vreden, om dat het niet en merckte het verſchil dat'er was tuſſchen den eerſten Tempel ende den tweeden.*

Hier blijft dan tot noch toe de queſtie hoe den Propheet *Aggæus* met de waerheydt heeft konnen ſegghen dat den tweeden Tempel van *Zorobabel* heerlijcker ſou weſen als den Tempel van *Salomon*?

Deſe ſwaericheydt ſal ons met duydelijcke woorden te neder-legghen den H. Propheet *Malachias.*

Siet, ſeyt hy uyt den naem Godts, *ick ſal mijnen Enghel ſenden ende hy ſal den wegh voor mijn aenſichte bereyden, ende terſtont ſal den Heerſchapper die ghylieden ſoeckt, ende den Enghel des Teſtaments daer ghy ſoo nae verlanght, komen tot ſijnen Heylighen Tempel.* *Malachias cap. 3. v. 1.*

R. *Salomon* bekent dat den Propheet hier ſpreeckt van de toekomſte van den *Meſſias.*

Hier hebben wy dan ten langhen leſten dat wy begeeren: want *Malachias* ſeght dat den *Meſſias* moeſt komen tot den Tempel van *Ieruſalem*, dit en koſt hy niet ſegghen van den Tempel van *Salomon*, want die was menighe jaeren voor de tijden van *Malachias* verwoeſt: Soo ſeght dan deſen Propheet dat den *Meſſias* eenen anderen Tempel met ſijne teghenwoordicheyt moeſt komen vereeren; dit en koſt gheenen anderen zijn als die *Zorobabel* eerſt hadde ghebouwt, daernaer van den Coninck *Herodes* cierlijcker ghemaeckt wiert: Ergo dit was den Tempel tot den welcken den *Meſſias* moeſt komen; ende hier in, ghelijck den Propheet *Aggæus* voorſeyt hadde, was de meerdere heerlijckheydt van deſen tweeden Tempel gheleghen dat den *Meſſias* hem met ſijne teghenwoordicheyt, predicatien, ende mirakelen moeſt komen vereeren: want hoe koſtelijck van materie, hoe heerlijck van verſcheyden uytnementheden dat den Tempel van *Salomon* was, noyt en was hy van den *Meſſias* vereert gheweeſt: Ende hoe ſlecht dat den Tempel van *Zorobabel* was ten opſichte van den Tempel van *Salomon*, hy en koſt gheene meerdere heerlijckheyt hebben als de tegenwoordicheyt van den waeren *Meſſias.*

Voeght hier nu by dat den *Ioodſchen* R. *Aquibba* die de prophetie van *Aggæus* mede paſt op den *Meſſias*, ſegghende: *Nae de verwoeſtinghe van t'eerſte huys ſal ick hemel, aerde, ende alle de Heydenen roeren, ende den Meſſias ſal komen:* R. *Aquibba in lib. Sanhedrin. Guazit.*

Soo volght het dat onſen *Chriſtus* den waeren *Meſſias* gheweeſt is: want beyde de Prophetien van *Aggæus* en *Malachias* en konnen op niemant anders ghepaſt worden: Laet ons maer d'omſtandicheden van elck in t'beſonder wat meer overweghen. Beyde de voorgaende prophetien worden op Chriſtum ghepaſt.

I. *Aggæus* ſeght dat Godt *hemel, ende aerde, ende de Heydenen ſou roeren* met de toekomſte van den *Meſſias.*

Dit heeft men, voor, in, ende nae de toekomſte *Chriſti* klaer voor de oghen gheſien.

Heeft

Heeft hemel en aerde niet in roere gheſtaen een weynich voor de toekomſte *Chriſti* als'er boven *Roomen* dry Sonnen wierden gheſien in de locht, ghelijck *Euſebius* ſeght? als den Keyſer *Anguſtus* in de heldere locht de Sonne met eenen reghenboghe omringhelt gheſien heeft, ghelijck *Oroſius* ſeght? als den Tempel van *Iupiter* van den blixem gheſlaghen wiert? eene brandende fackel van den *Ooſten* tot den *VVeſten* door het midden des lochts wiert ghedreven, ende eene nieuwe Sterre vele daghen verſcheen, ghelijck *Dio* verhaelt? als de wijngaerden van *Engaddi*, op den ſelven tijt dat *Chriſtus* gheboren wiert, in den winter ghebloeyt hebben, ende eene fonteyne van olye van ſelfs eenen heelen dagh binnen *Roomen* ghevloeyt heeft, ghelijck den H. *Bernardus* ende *Abulenſis* ghetuyghen? Sijn oock de Heydenen niet gheroert gheweeſt als'er dry Heydenſche Wijſe ofte Coninghen, door het beleyt van eene Sterre, uyt den gront van den *Ooſten* ghekomen zijn om *Chriſtum* t'aenbidden, ghelijck onſen Evangeliſt *Matthæus* verhaelt? als de Heydenen hoops-ghewijs ſijn komen gheloopen tot de Chriſtelijcke Religie? &c.

Euſebius in Chronico.
Oroſius lib. 6. cap. 18.
Dio libro 45.
Matthæi cap. 2.

II. Seght den Propheet *Malachias*, dat Godt te voren ſijnen Enghel ſou ſenden om den wegh te bereyden voor den *Meſſias*.

Wie is deſen *Enghel* anders gheweeſt als *Ioannes* den Dooper, van den welcken gheſeyt wort *dat hy niet en at noch en dronck*? aen den welcken den H. *Marcus* deſe woorden toepaſt: *Siet ick ſende mijnen Enghel die voor uw' aenſichte uwen wegh ſal bereyden*? ende die de Voor-ouders van de teghenwoordighe *Ioden*, jae ſelfs den godlooſen Coninck *Herodes* voor een heylich Man hebben ghehouden?

Luce cap. 7. v. 33.
Marci cap. 1. v. 2.
Marci cap. 6. v. 20.

III. Seght *Malachias* dat terſtont daernaer den *Meſſias* tot ſijnen Tempel moeſt komen.

Deſen Tempel en koſt die van *Salomon* niet zijn, ghelijck nu gheſeyt is, t'en koſt oock gheenen anderen zijn die nae de verwoeſtinghe van den tweeden Tempel ghebouwt van *Zorobabel*, moeſte gheſticht worden, want daer en is gheene apparentie dat de *Ioden* oyt eenen nieuwen Tempel binnen *Ieruſalem* meer ſullen opbouwen, ghelijck wy hier voren R. *Samuel* in t'*derde Capittel* hebben uyt de Schriftuere hooren proberen: Soo moeſt dan nootſaekelijck den *Meſſias* tot den Tempel van *Zorobabel* komen.

IV. Seght *Aggæus* dat deſen Tempel heerlijcker moeſt zijn als den Tempel van *Salomon*.

Dit altemael nu ſaemen ghenomen paſt precies op onſen *Chriſtus*: want *Ioannes* is hem voorghegaen om den wegh voor hem te bereyden, *terſtont* daer naer is *Chriſtus* naer dien Tempel ghekomen, heeft daer gheleert ende ghepredickt, ende de *Ioden* en konnen gheene andere reden geven waerom dat deſen Tempel heerlijcker is gheweeſt als die van *Salomon*: Ergo onſen *Chriſtus* is dien Man den welcken precies op dien tijt, ende in die omſtandicheden gekomen is ſoo als de twee voorſchreven Propheten voorſeyt hebben; ſoo is hy dan den *Meſſias*, want de voornaemſte oude Rabbijnen bekennen dat deſe Propheten hier ſpreken van de toekomſte van den *Meſſias*.

De argumenten die ſommighe *Ioden* hier teghen-brenghen ſijn ſeer licht om beantwoorden.

Wederlegginghe vande opworpinge der Ioden.

I. Seght R. *Salomon*: Dat den Tempel van *Zorobabel* om twee redenen heerlijcker is gheweeſt als den eerſten Tempel die den Coninck *Salomon* bouwde: de eerſte reden, om dat hy langher gheduert heeft, te weten 420. jaeren, daer dien van *Salomon* niet meer en ſtont als 410. jaeren.

Ick antwoorde: Dit is een kinderlijck argument: Want wie ſal konnen ghelooven dat Godt ſoude gheſeyt hebben dat daerom den Tempel

van

van *Zorobabel* vol *van heerlijckheyt* ſoude zijn om dat hy ſoo eenen korten tijt, naemelijck van thien jaeren, langher ſou ſtaen als den Tempel van *Salomon*?

De tweede reden van deſe meerdere heerlijckheyt ſoude zijn, om dat den Coninck *Herodes*, ghelijck *R. Salomon* ſeght, eenen magnifijckeren, ende rijckeren Tempel ſoude gheſticht hebben als die van *Salomon* was.

Ick antwoorde. I. Dat dit gheenſins waerſchijnlijck is: want, ghelijck de Schriftuere ſeght, Godt heeft aen *Salomon* ſoo vele rijckdommen ghegeven dat'er noyt eenighen Coninck naer hem ſijns ghelijcke ſou weſen: Sijnen Vader liet hem oock achter tot opbouwinghe des Tempels hondert duyſent talenten gouts, duyſent duyſenden talenten ſilvers, ſoo menigh koper en yſer dat het niet en koſt ghewerdeert worden: Ick laete ſtaen de rijckdommen die hy tot dien eynde kreegh van den Coninck *Hiram*, in koſtelijck hout ende ſoo voorts: Dat my nu de *Ioden* eens ſeggen waer dat *Herodes* aen meerdere ſchatten gheraeckt is om eenen magnifijckeren Tempel te bouwen als *Salomon*. 3 *Reg: cap.* 3. *verſ* 13. 1 *Paralipom: cap.* 22. *v.* 14.

Ick antwoorde. II. Ghenomen t'waer ſoo dat den Tempel van *Herodes* rijcker ende koſtelijcker hadde gheweeſt als die van *Salomon*, t'is ſeker dat hy op veel naer ſoo heerlijck niet en was aengaende de heylighe ſtucken, openbaringhen, ende andere uytnementheden, die wy boven ghetoont hebben gheweeſt te zijn in den Tempel van *Salomon*, ende niet en waren (ſoo als de *Ioden* ſelve bekennen) noch in den Tempel ghebouwt van *Zorobabel*, noch in den Tempel ghebouwt van *Herodes*: Godt dan en ſoude met de waerheyt niet konnen ſegghen hebben dat den tweeden Tempel heerlijcker ſoude zijn als den eerſten, ten waer ſaeken dat hy op eene andere heerlijckheyt hadde gheſien, naemelijck op de teghenwoordicheyt van den *Meſsias*.

III. Godt en ſeght niet dat den tweeden Tempel *koſtelijcker* ofte *rijcker* ſou zijn als den eerſten, maer dat hy *heerlijcker* ſou zijn; want alhoewel dat het heerlijck mach ghenoemt worden al wat koſtelijck is, nochtans heerlijckheyt ſtreckt haer veel voorder uyt als de koſtelijckheyt.

II. Segghen andere *Ioden* dat het uyt de Prophetie van *Aggæus* niet wel en volght dat den *Meſsias* alreede ghekomen is, om dat hy ſeght dat hy *naer een weynigh tijdt* ſoude komen, waer door oock vele eeuwen ende duyſende jaeren konnen verſtaen worden: Want *David* ſeght, *dat duyſent jaeren in de ooghen Godts niet anders en zijn als ghelijck eenen dagh.* T'en volght dan niet dat *dien weynighen tijt*, die *Aggæus* voorſeyt heeft, alree ghepaſſeert is. *Pſalmo* 84. *verſ.* 4.

Ick antwoorde: Daer en is gheene ghelijckeniſſe tuſſchen de woorden van *David*, ende tuſſchen die van *Aggæus*: want *David* verghelijckt den tijt van dit leven by d'eeuwicheyt, ende alſoo is het waerachtigh dat duyſent jaeren van dit leven vergheleken by d'eeuwicheyt, niet meer gheacht en worden by Godt als eenen dagh: maer *Aggæus* en doet niet anders als den eenen tijt ſtellen neffens den anderen.

Siet het klaer uyt de Prophetie van *Malachias*: *Terſtont*, ſeght deſen Propheet, *ſal den Heerſchapper die ghy ſoeckt*, dat is den *Meſsias*, *tot ſijnen Tempel komen.* Het ghene *Malachias* ſeght, dat *terſtont* moeſt gheſchieden, noemt *Aggæus*, *eenen weynighen tijt*: maer deſen weynighen tijt en koſt niet langher dueren dan ſoo lanck als den tweeden Tempel; dat is, dien van *Zorobabel*, ofte oock (indien gh' het ſoo hebben wilt) van *Herodes* in eſſe ſou zijn, want deſe gantſchelijck te niete ghedaen ende verwoeſt zijnde (ghelijck hy met'er daet van de *Romeynen* verwoeſt is gheweeſt) en koſt'er geenen anderen Tempel meer zijn tot den welcken den *Meſsias* ſou komen,

want, volghens de bewijsen van R. *Samuel*, de Schriftuere seght klaer dat de *Ioden* noyt eenen anderen Tempel meer sullen bouwen: Ergo den tijt die *Aggæus* ende *Malachias* stellen van de toekomste van den *Messias* moet noodsaekelijck alreede verloopen zijn, aenghesien dat hy moest komen op dien tijt als den Tempel van *Zorobabel*, of van *Herodes* noch stont. Laet ons nu sien wat tijt dat *Daniel* van dese toekomste ghestelt heeft.

Prophetie van Daniel.

De voorseggynghe van desen *Propheet* gaet soo vast datse niet en kan wederleyt of teghen-ghesproken worden als van de ghene diese niet en konnen of niet en willen verstaen. Hoort dan de woorden, die eenen Enghel tot *Daniel* sprack.

Danielis cap. 9.

Daniel, seyde hy, *ick ben ghekomen om u te leeren: let dan op t'ghene ick sal segghen, ende verstaet het ghesichte: Seventich weken sijn verkort over uw' volck ende over uwe heylighe stadt, op dat de overtredinghe volbracht werde, de sonde een eynde hebbe, de boosheyt uytghedaen, ende eene eeuwighe rechtveerdicheyt inghevoert werde: op dat het ghesichte ende de prophetie vervult, ende den Heylighen der Heylighen werde ghesalft. Weet dan ende verstaet den uytganck des woorts. Daer sullen om Ierusalem te bouwen, tot Christum den Vorst seven en twee en sestich weken zijn, als de straten en mueren in de benauwtheyt der tijden wederom sullen opghebouwt worden; ende naer twee en sestich weken sal den Christus ghedoodt worden, ende die hem sullen loochenen en sullen sijn volck niet zijn: Hy sal de stadt en t' Heylichdom verderven met den toekomenden Vorst, sijn eynde sal sijn verwoestinghe, ende naer het eynde van d'oorloghe, is ghestelt eene verderdinghe: Den tijt van een weke sal hy bevestighen het verbondt, ende in t'midden van de weke sal de offerande ende sacrificie beswijcken, ende in den Tempel sal zijn eenen grouwel van verwoestinghe, ende die sal dueren tot de volbrenginghe en tot den eynde.*

Verklaringhe van dese prophetie.

Alhoewel dese prophetie met ten eersten aensien schijnt duyster te zijn, nochtans door het ontlitten ende verklaeren van haere ghedeelten sal se lichtelijck konnen verstaen worden.

I. Seght *Daniel* uyt den mont van den Enghel die tot hem sprack, dat de *mueren, straten, ende Tempel van Ierusalem*, de welcke door die van *Babylonien* gantschelijck te niete waeren ghedaen, *wederom souden opghebouwt worden.*

II. Seght hy dat dit soude gheschieden *in de benauwtheyt der tijden.* Dit is volbracht gheweest, wanneer de *Ioden* uyt de ghevanckenisse van *Babylonien* verlost zijnde, de stadt ende Tempel hebben beginnen te herbouwen onder t'beleydt van *Zorobabel*: Doch dit deden sy *in de benauwtheyt der tijden*; Want soo die van *Samarien* ende andere omligghende volcken het werck wilden beletten, moesten de werck-lieden met de eene handt wercken, ende met de andere houden het sweert om t'ghewelt van den vyant te stutten, ghelijck dit in t'breet wort beschreven van *Esdras, Nehemias*, ende *Iosephus*.

1 Esdræ cap. 4. vers. 4.

2 Esdræ cap. 4. vers. 1.

Iosephus lib. 11. Antiq. cap. 5.

III. Seght *Daniel* dat *Christus daernaer sal ghedoot worden*: Dit is klaer, want door *Christus* en kan hier niet anders verstaen worden als den waeren *Messias*, want desen naem staet uytdruckelijck tot tweemael toe in den *Hebreeuwschen* Text: Ten anderen, de *Ioodsche* Rabbijnen selve bekennen t'dat *Daniel* hier van niemant anders en spreeckt als van den *Messias*: De woorden van R. *Moyses* dies-aengaende sijn klaer: *De eeuwighe rechtveerdicheyt*, seyt hy, *ende den Heylighen der Heylighen* (dit zijn d'eyghen woorden van *Daniel*) *en is niemant anders als den Messias.* Van t'selve ghevoelen sijn R. *Barachias*, *Saadias*, ende andere meer.

R. Moyses in Danielem.

R. Barachias lib. Seder olam. in cap. 66. Isaiæ.

R. Saadias in Danielem.

IV. Seght *Daniel*, dat'er naer de doot van den *Messias* ofte van *Christus*, eenen Vorst ofte Prince sal komen die de stadt van *Ierusalem* ende den Tempel verwoesten sal, ende dat'er eenen grouwel sal zijn van verwoestinghe

woestinghe die dueren sal tot den eynde des werelts.

Dit is volbracht wanneer de Keysers van *Roomen Titus* ende *Vespasianus* de heele stadt ende Tempel in asschen ende roode kolen hebben gestelt, welcke verwoestinghe tot op den dach van heden (t'zijn nu duytent ses hondert jaeren) noch duert.

V. Seght *Daniel*, dat de Sacrificien ende offerhanden die men in den Tempel plocht t'offeren, sullen beswijcken.

Dit siet men nu klaer voor de ooghen gheschiedt te zijn: want t'sedert dien tijdt en hebben de *Ioden* noch in den Tempel noch op eenighe andere plaetsen haere ghewoonlijcke Sacrificien niet gheoffert.

Nu is de questie op wat tijt precies dat den *Messias* of *Christus*, volgens dese prophetie moeste ghedoodt worden?

Den Enghel seght klaer dat dit moest gheschieden *naer seven en twee en sestich weken*: Maer de swaericheyt is wat hy door *weken* verstaet.

Dit sal ick klaer maecken uyt andere plaetsen van de Schriftuere de welcke onderscheyt maeckt tusschen tweederley soorten van weken; de eerste, bestaende *in daeghen alleen*, ghelijck men dit nu doorgaens ghebruyckt, de tweede, bestaende *in jaeren*.

Van de eerste soorte spreeckt het boeck *Leviticus*, seghghende: *Tot s'anderdaeghs nae den sevensten Sabboth-dagh sult ghy vijftich daeghen tellen* &c. *Levitici cap. 23. vers. 16*

Item: *De vrouwe die sal ghebaert hebben, sal twee weken* (dat is 14. dagen) *onreyn zijn.* *Levitici cap. 12. vers. 5.*

Van de tweede soorte wort ghesproken. I. In het boeck *Genesis*, daer *Laban* tot *Iacob* seght: *Dient my noch seven jaeren*, waer op de Schriftuere seght, *als de weke*, dat is, die seven jaeren nu ghepasseert waeren. *Genesis cap. 29. vers. 28.*

II. In t'boeck *Leviticus*: *Ghy sult tellen seven weken van jaeren, sevenmael seven jaeren* &c.

Nu is het seker dat *Daniel* hier niet en spreeckt van *weken* bestaende *in daeghen alleen*: Want alsoo en souden die seventich weken, daer hier den Propheete van spreeckt, nauwlijcx uytbrenghen een jaer en half: Ick en gheloove niet dat'er eenen *Iode* te vinden is die segghen sal dat de prophetie van *Daniel* een jaer en half naer datum van dien volbracht is gheweest.

Den Propheet dan (ghelijck oock de *Ioodsche* Rabbijnen *Saadias, Abraham, Moyses, Salomon*, en andere bekennen) spreeckt van *weken* die in *jaeren* bestaen, soo dat elcke weke *seven jaeren* uytbrenght; vervolgens *seventich weken* macken te saemen vier hondert en negentich jaeren. Nu moeten wy sien of desen tijdt precyselijck past op dien tijdt dat onsen *Christus* ghedoodt wierdt.

Tot dien eynde moeten wy naemelijck overweghen dese woorden des Engels. *VVeet ende bemerckt, op dat Ierusalem wederom opghebouwt werde, dat'er van den uytgangh des woorts tot Christum den Vorst sullen zijn seventich weken, ofte seven en twee en sestich.* Desen prophetie wort op onsen Christus ghepast.

Bemerckt dat den Enghel hier seght dat'er *een VVoort* moest *uytgaen om Ierusalem wederom op te bouwen*: wat wort hier verstaen door dit *VVoort*?

De Schriftuere verstaet doorgaens, hier door, *gheboden*, ofte *placcaten*: alsoo staet'er voor eerst in het boeck *Deuteronomium*: *De thien woorden die Godt gheschreven heeft in de twee steene-taefelen*: thien woorden en is hier niet anders te segghen als *thien gheboden*, gelijck de saeke haer selven uytwijst. *Deuter. cap. 4. vers. 13.*

II. In t'eerste boeck *Esdræ* wort gheseyt dat den Coninck *een VVoort*, dat is, *een ghebodt* heeft ghesonden. *1 Esdra cap. 4. vers. 17.*

III. Den H. Propheta *David*, noemt doorgaens in sijne *Psalmen*, de *ghe-boden* Godts, *VVoorden.*

Danielis cap. 3. verſ. 25.

IV. By den Propheet *Daniel* wort gheſeyt, datſe *het VVoort* des Coninckſ, dat is, ſijn *placcaet*, hebben verandert.

V. In t'eerſte boeck der *Machabéen* ſtaet, datſe ghedaen hebben volgens *het VVoort*, dat is, het *placcaet* ofte *ghebodt*, van den Coninck *Antiochus*.

Hier uyt blijckt dat, *VVoort*, in de Schriftuere te ſegghen is, een *Placcaet*, ofte *ghebodt*: Ergo als den Engel ſpreeckt van *het uytgaen des VVoorts*, hy ſpreeckt van *het uytgeven van een placcaet ofte ghebodt om Ieruſalem wederom op te bouwen*, ghelijck hy daer expreſſelijck by-voeght.

Nu is voorders de queſtie *aen wie*, ende *van wie* dat dit placcaet gegeven moeſt worden?

Ghy moet weten dat *Daniel* op dien tijt als den Engel aen hem verſcheen, met de reſte in de ghevanckeniſſe van *Babylonien* was, ende dat den Engel hem quam voorſegghen dat de *Ioden* uyt de ghevanckeniſſe ſouden verloſt worden om wederom op te bouwen den Tempel ende de ſtadt van *Ieruſalem*; doch ſoo ſy ſtonden onder de macht ende ghebiedt van de Coninghen van *Aſſyrien*, ſy en koſten noch en vermochten dit werck niet te beginnen ſonder expreſſen oorlof ofte ghebodt van die Coninghen: Soo een ghebodt dan, ofte placcaet moeſt aen de *Ioden* ghegeven worden, en t'moeſt van de Coningen ghegeven worden daer s'onder ſtonden.

Ick bevinde in de Schriftuere dat'er vier verſcheyden ſoodanighe placcaten van vier verſcheyden Princen ſijn uytghegaen: Van dry alleen is de queſtie.

I. Heeft den Coninck *Cyrus* een placcaet uytghegeven, met het welcke hy door ſijn heel Rijck dede verkondighen dat hy macht ende oorlof gaf aen de *Ioden* om haeren Tempel te bouwen, ghelijck *Eſdras* verhaelt.

1 Eſdræ cap. 1. verſ. 2, 3.

Hiermede ſijn de *Ioden* opghetrocken, hebben gheſticht eenen autaer ende begoſt den bouw van den Tempel: maer, wat de ſtadt aenginck, wierpen alleenlijck eenighe huyſen op, ende mindere ſterckten om voor eenen tijt daer in te woonen ende bevrijdt te zijn.

Ibidem cap. 3. verſ. 2, &c.

Ondertuſſchen warend'er eenighe Princen in *Samarien* die het begoſt werck der *Ioden* wilden beletten; ſoo heeft dan den Coninck *Darius* noch een ander placcaet uytghegeven, met het welcke hy aen die voorſeyde Princen belaſte datſe de *Ioden* niet en ſouden moeyelijck vallen, maer haeren bouw met vrede laten voltrecken. Hier op hebben de *Ioden* den begoſten Tempel volmaeckt: maer de opbouwinghe der ſtadt is vele jaeren by faute van gelt blijven ſteken.

1 Eſdræ cap. 6. verſ. 6.

Ibidem verſ. 15.

Tot dat ten leſten den Coninck *Artaxerxes*, zijnde nu het twintichſte jaer van ſijne regeringhe (ghelijck dit de Schriftuere uytdruckelijck ſeght) aen ſijnen Voor-ſchencker *Nehemias* wederom nieuwe patenten ende macht heeft ghegeven om de ſtadt op te bouwen: t'welck op t'ſelve jaer noch in t'werck wiert gheleydt.

2 Eſdræ cap. 2. verſ. 1.

Dit leſte is het placcaet van t'welcke den Engel hier ſpreeckt: want hy ſpreeckt van een placcaet ofte ghebodt *om de ſtadt met haere ſtraeten en mueren te bouwen*; ende de voorgaende placcaten van de Coninghen *Cyrus* ende *Darius* en waeren niet ten effecte ghekomen aengaende het bouwen der ſtadt.

Hier uyt volght nu dat men, volghens de woorden des Enghels, den tijt van de ſeventich weken tot *Chriſtum*, moet beginnen te rekenen van het uytgeven van dit leſte placcaet.

Petavius lib: 12 de doctr: tempor: cap. 32.

Dit placcaet, ghelijck de Schriftuere ſeght, wiert uytghegeven van *Artaxerxes* precies op *twintichſte jaer* van ſijne regeringhe: Waer over onſen gheleerden *Petavius* ſeer wel bemerckt dat den voorſeyden *Artaxerxes*

ſaemen

ſaemen met ſijn Vader *Xerxes* thien jaeren het Rijck heeft beſtiert, naer welckers doot hy alleen regeerde; in der voeghen dat het twintichſte jaer van ſijne regeringhe den heelen tijt vervattede op den welcken hy, ende ſaemen met ſijn Vader, ende naer de doot van ſijn Vader, alleen ghe-regeert hadde.

Dit altemael nu ſoo gheſtelt zijnde: Indien wy willen rekenen den tijt die daer van het uytgeven van dit leſte placcaet tot op den tijdt dat *Chriſtus* heeft gheleden, verloopen is; Wy ſullen precies ſoo vele *weken* of jaeren vinden als den Engel voorſeyt heeft, te weten, *ſeventich weken*, de welcke ſaemen uytbrengen vier hondert en negentich jaeren.

I. Den Engel ſeght dat *Chriſtus* naer *twee en ſeſtich weken* ſoude ghedoot worden, ende te voren had hy'er noch *ſeven weken* by-ghevoeght, maekende ſaemen neghen en ſeſtich weken, dan ſeyde hy dat *in t'midden van de weke*, te weten, die op neghen en ſeſtich weken ſou volghen, dat is, de ſeventichſte weke, de Sacrificien ende offerhanden der *Ioden* ſouden beſwijcken ofte vergaen.

Bemerckt dan, dat deſe Sacrificien moeſten vergaen *in t'midden* van de ſeventichſte weke: Dit kan tweeſins ghenomen worden, ofte *precies* in het midden der weke, dat is, als'er nu dry jaeren en half van die leſte weke (want elcke weke beſtaet in ſeven jaeren) ghepaſſeert ſouden zijn: ofte kan ſoo ghenomen worden dat'er een deel van ghepaſſeert ſoude zijn, by exempel, twee, dry, ofte vier jaeren.

Chriſtus dan moeſt ghedoodt worden naer dat de neghen en ſeſtich weken ten eynde, ende dat'er nu dry ofte vier jaeren van de ſeventichſte weke verloopen waeren: want hy moeſt *in t'midden* van de ſeventichſte weke ghedoot worden.

Maeckt nu uwe calculatie ende ghy ſult bevinden dat onſen *Chriſtus* op ſoo eenen tijt is ghedoodt gheweeſt, ende dat de Sacrificien der *Ioden* ſaemen afgheſchaft zijn.

T'was dan het twintichſte jaer van *Artaxerxes* als dat leſte placcaet wiert uytghegeven; dit twintichſte jaer van *Artaxerxes* viel op het jaer nae de ſcheppinghe des werelts 3529. ende op de 81. *Olympias* alſſe nu twee jaeren verloopen was: telt nu voorders de jaeren des werelts ende de volghende *Olympiades* tot op het derde ofte vierde jaer nae de paſſie ons Heeren, ghy ſult bevinden vier hondert en negentich jaeren, dat is, volkomen ſeventich weken, de welcke eyndighen met de twee honderſte ende derde *Olympias* ende met het jaer des werelts 4108.

Maer, volghens de calculatie van de gheleerde, het derde oft vierde jaer nae de paſſie ons Heeren viel op de twee honderſte en derde *Olympias* alſſe nu dry verloopen was, ende op het jaer nae de ſcheppinghe des werelts 4018: Ergo het derde ofte vierde jaer nae de paſſie ons Heeren viel op de ſeventichſte weke nu volkomen zijnde, dat is, op het vier honderſte ende neghentichſte jaer naer het uytgheven van het placcaet van *Artaxerxes*: Ergo de heele prophetie van *Daniel*, aengaende den tijt ende andere omſtandicheden is in onſen *Chriſtus* volbracht. Siet dit noch klaerder.

Daniel ſeght dat *Chriſtus* moeſt ſterven, niet op de neghen en ſeſtichſte weke, maer naer dat deſe weke ten eynde ſou zijn: Ergo in de ſeventichſte weke; ende hy ſeght dat de Sacrificien der *Ioden in t'midden* van deſe weke moeſten beſwijcken: Ergo dat *Chriſtus* moeſt ſterven naer dat die ſeventichſte weke dry ofte vier jaeren verloopen was; voeght hier nu by twee ofte dry jaeren nae de paſſie *Chriſti*, op de welcke de Sacrificien der *Ioden* (die haere kracht alreede hadden verloren als *Chriſtus* hinck

aen het kruys, ende seyde: *T'is volbracht*, ende tot een teecken van dien wiert het voor-hanghsel des Tempels gescheurt van onder tot boven in stucken) met groote passen beswecken; ghy sult precies volkomen seventich weken ofte vier hondert negentich jaeren vinden; dit is precies die *Daniel* voorseyt heeft, ende hy spreeckt van den *Messias*, ghelijck boven bewesen is: Ergo dese prophetie passende in alles op de doot ende passie van onsen *Christus*, wijst onwederleghlijck uyt dat hy is den *Messias*.

VI. CAPITTEL.

VVort bewesen uyt het bekeeren der Heydenen, ende uytroeyen van de Afgoderye dat den Messias ghekomen is.

DAt met de toekomste van den *Messias* de Heydenen meesten bekeert worden, de waere Religie gestapelt, ende d'Afgoderye uytgeroeyt, hebben ons verscheyden Propheten met klaere woorden voorseyt.

Eerste prophetie aengaende het uytroeyen der afgoderye. *Isaie cap. 2. v. 17, 18.*

I. Aengaende *het uytroeyen der afgoderye*, seght den Propheet *Isaias*: *Den Heere sal verheven worden op dien dagh, ende de afgoden sullen ghebryselt worden: op dien dagh sal den mensch wech-werpen de afgoden van silver ende van gout die hy ghemaeckt hadde om de selve t'aenbidden.*

Tweede Prophetie. *Zacharia 2 cap. 13 vers. 2.*

Van ghelijcken spreeckt oock den Propheet *Zacharias*: *T'sal gheschieden*, seyt hy, *op dien dagh, spreeckt den Heere der Heyr-schaeren, dat ick de naemen der afgoden sal uytroeyen, ende dat m'er gheene ghedachteniſſe meer van en sal hebben.*

Boverius demonstrat. 2. adversus Iudæos Art: 6.

Dese Schriftuer-plaetsen, ghelijck *Boverius* dit ghetuyght, verstaen de *Ioden* van den *Messias*.

Aengaende *het bekeeren der Heydenen*, alhoewel het nootsaekelijck volgt uyt de twee voorgaende Schriftuer-plaetsen (want *het verwerpen van d'afgoden* is een seker teecken datse sich tot den waeren Godts-dienst wilden begheven) nochtans andere Propheten hebben dese bekeeringhe met de toekomste van den *Messias* noch meer in t'besonder voorseyt.

Prophetie van David rakende de bekeeringe der Heydenen. *Psalmo 71. v. 9, 10, 11.*

Soo spreeckt *David* hier van: *De Mooren, ofte de inghesetene van dorre plaetsen sullen voor sijn aensichte knielen, ende sijne vyanden sullen het stof sijnder voeten lecken: Hem sullen aenbidden alle de Coninghen, alle de Heydenen sullen hem dienen: De Coninghen van Tharsis ende van d'Eylanden sullen hem gheschencken toebrenghen, de Coninghen van Arabien ende van Saba sullen hem met giften vereeren.*

Dese prophetie verstaen de *Ioden* in t'ghemeen, als uytghesproken van den *Messias*.

I. R. *Salomon* bekent dat dien heelen Psalm daer *David* dit seght, van den *Messias* spreeckt.

II. Het *Joodsche* boeck *Bereschith Rabba* leght dese woorden van *David*, soo uyt: *T'sal gheschieden dat alle de giften die onsen Vader Iacob aen Esau ghegheven heeft, sullen aen den Messias wederom-ghegheven worden van de Coninghen des werelts: volghens het ghene David gheseyt heeft Psalm. 71. De Coninghen van Tharsis ende van d'Eylanden sullen gheschencken toebrenghen,*

Midras Theillim in Psalm: 87.

III. In hun boeck *Midras Theillim* staet: *R. Ioses sone van Simeon heeft gheseyt: t'sal gheschieden dat de natien des werelts giften sullen brengen aen den Messias.*

Hoort

Hoort hier nu beneffens de prophetie van *Isaias* die pertinentelijck paſt op de voorgaende: Prophetie van Isaias.

Staet op, ſeyt hy, *ô Ieruſalem! en wort verlicht, want uw' licht is ghekomen ende de glorie des Heeren is over u opgheſtaen: want ſiet, de duyſterniſſen ſullen de aerde bedecken, ende de donckerheyt de volcken: maer over u ſal den Heere opgaen, ende ſijne heerlijckheyt ſal in u gheſien worden: De Heydenen ſullen wandelen in uw' licht, ende de Coninghen in den luyſter van uwen opganck. Dan ſult ghy ſien, ende ghy ſult overvloeyen, ende uw' herte ſal verwonderen ende verbreyt worden, als de menichte der zee tot u ſal ghekeert zijn, ende de ſterckte der Heydenen tot u ſal ghekomen zijn. Den overvloet van kemelen ſal u bedecken, de ſnelle kemelen van Madian en Epha: Sy ſullen allegaer komen van Saba, aenbrenghende gout ende wieroock, ende den lof des Heeren verkondighen.* Iſaie cap. 60. v. 1, 2, &c.

Deſe prophetie verſtaen de *Ioden* mede van den *Meſſias*, ghelijck men kan ſien in *Bereſchith Rabba*, by R. *Ionathas*, de *ſeventich uytlegghers*, en andere meer. Bereſchith Rabba cap. 25. R. Ionathas in Paraphraſi Chaldaïca.

Voeght hier noch by de prophetie van *Sophonias*, die aldus luyt: *Dan ſal ick aen de Heydenen*, ſeght Godt, *eene uytgheleſen ſpraeke geven, op datſe allegaer den naeme des Heeren aenroepen, ende my eenpaerlijck dienen.*

Dit verſtaet de *Chaldeeuwſche paraphraſe* van de bekeeringhe der Heydenen door de toekomſte van den *Meſſias*.

Nu vraegh ick van de *Ioden* of deſe prophetien alreede volbracht zijn, of niet?

Segghen ſy neen? ick overtuyghe haer van contrarie door het ghene dat de heele werelt voor de ooghen kan ſien.

Sien wy niet dat alle de landen ende Rijcken van heel *Europa*, waer van ſommighe over ſeſthien hondert, ſommighe over twaelf hondert, ſommighe over duyſent, jae ſommighe over acht of ſeven hondert jaeren, noch Heydenſch en Afgodiſch waeren, haere Afgoden met haere Tempels ghebroken, wech-gheworpen, uytgheroeyt hebben, ende nu den naeme des Heeren aenroepen, ende den waerachtighen Godt eenpaerlijck dienen? Wort betoont dat deſe prophetien volbracht zijn.

Siet men dat niet in de voornaemſte Rijcken van *Aſien*, in *Sina*, *Iaponien*, de *Philippinen*, *Perſien*, &c? van *America*, in *Canada*, in *Braſil*, *Peru*, *Mexico*, *Paraquarien*, ende ſoo voorts? van *Africa* in dat breedt uytgheſpreyt Rijck van *Ethiopien* ofte *Abaſſien*, ſtaende onder t'ghebiedt van *Prete-jan*?

Wat klaerder ghetuyghenisſe wilt ghy hebben van het uytroeyen der Afgoden, bekeeringhe der Heydenen, vervolghens van het volbrengen van de boven-gemelde Prophetien, ten zy dat ghe wilt loochenen dat de Sonne licht in den middach, ofte dat ghe met de domme *Calviniſten* wilt ſeggen dat de Catholijcken de eene afgoderye uytgheroeyt hebben om in te voeren de afgoderye der beelden?

Indien ghy het loochent dat de heele werelt kan ſien ofte ſiet, ghy en verdient gheene antwoorde als die uytſinnighe de welcke ſouden loochenen dat'er eene Sonne is in den hemel.

Indien ghy daer by blijſt dat de Catholijcken even groote afgoderye bedrijven met haere beelden als de Heydenen deden met d'haere; overſulcx dat de afgoderye niet uytgheroeyt, maer op eene andere maniere inghevoert is, ſoo moet ghy dan alle uwe Voor-ouders, oock de heylichſte mannen die de Arcke des Heeren hebben aenbeden ofte ghe-eert met daer voor te knielen, neder te vallen &c. van afgoderye beſchuldighen: want de Arcke en hadde in haer ſelven niet meer als onſe beelden.

Doch, dit over het hooft gheſien; ghy en kondt immers niet loochenen

nen dat schier de heele werelt nu *den waerachtighen Godt dient, ende sijnen naeme aenroept*, ghelijck *Sophonias* voorseyt heeft, daer se te voren godlooſe menſchen, ghelijck *Mars*, *Saturnus*, *Iupiter*, *Neptunus*, *Mercurius*, *Apollo*, en andere waren, hielden voor Goden, ende daer beneffens de duyvels Godlijcke eere toedroeghen; *de namen* van die valſche Goden, ende *die onſuyvere geeſten*, ſijn immers, volghens de voorſeggınghe van *Zacharias*, onder alle de Heydenen die nu Chriſten zijn gantſchelijck uytgheroeyt.

Wilt gy dan bekennen dat de voorſeyde prophetien alreede volbracht zijn, ende het bekeeren der Heydenen alreede gheſchiet is? ſeght my dan waer ende op wat tijt naemelijck dat dit gheſchiedt is.

De afgoderye is wel een groot deel, nu, en dan, uytgheroeyt gheweeſt door ſommighe van uwe heylighe Coninghen, ghelijck *Ioſaphat*, *Ioſias*, *Ezechias*, ende andere gheweeſt zijn: maer dit was alleen onder uwe natie: Daerentuſſchen de Propheten hebben voorſeyt dat alle de Heydenen ende de Coninghen van verre gheleghen landen moeſten bekeert worden: daerenboven de prophetien ſpreken van den *Meſſias*, ghelijck uwe eyghen Rabbijnen bekennen, t'welck niet en kan paſſen noch op *Ioſaphat*, noch op *Ioſias*, noch op *Ezechias*, want men kan niet ſegghen dat de Heydenen, ofte de Coninghen uyt verre gheleghen landen tot hun ghekomen zijn om ſich te bekeeren, ofte om hun te aenbidden.

Ondertuſſchen wy ſien nu dat de afgoden ſchier over al uytgheroeyt zijn, de Heydenen, ende een groot deel van haere Coninghen bekeert; wy ſien datſe den waeren Godt van *Iſraël* kennen, dienen, ende aenbidden, ſoo moeten wy dan ſien t'zedert wanneer dat dit gheſchiet is.

Die noch gheſonde herſſenen heeft, ende niet alle menſchelijcke gheloof uyt de werelt wilt bannen, jae, teghen ſijne eyghen ſinnen niet en wilt ſtrijden, ſal moeten bekennen dat deſe bekeeringhe der Heydenen met het uytroeyen der Afgoden eerſt gheſchiet is t'zedert de toekomſte van onſen *Chriſtus*.

Sy worden op onſen Chriſtus ghepaſt.

Dit blijckt. I. Uyt den naem die nu alle de bekeerde Heydenen voeren, te weten, uyt den naem, *Chriſtenen*, tot een teecken datſe het gheloof ende Religie *Chriſti* aenveert hebben: Dit en koſten ſy niet doen eer *Chriſtus* in de werelt bekent was, dat is, voor ſijne toekomſte: Ergo t'zedert die toekomſte hebben de Heydenen ende haere Coninghen ſich begoſt te bekeeren, ende den naeme Godts te aenroepen.

Dit blijckt. II. Uyt de bekenteniſſe van de Heydenen ſelf: Want ſy bekennen dat de orakelen, dat is, die beelden door de welcke de duyvelen plochten te ſpreken, t'zedert dien tijt ſtom ſijn ghebleven.

Plutarchus libello de defectu Oraculorum.

Plutarchus heeft hier van een taemelijck boeck gheſchreven in het welck hy hier over ſijn klachten doet, ende met klaere woorden ſeght dat de orakelen t'zijnen tijde over al ſtom waeren.

Porphyrius lib. de Reſponſis.

Porphyrius deſghelijcx, een Apoſtaet ende verloothenden Chriſten, ghetuyght het ſelve van het voornaemſte orakel dat'er oyt in de werelt gheweeſt is, te weten, van *Apollo* in de ſtadt *Delphis*, ende indien ghy hem de reden vraeght hoe deſe duyvelen ſoo ſtom ſijn geworden? hy ſal u antwoorden: *Lib. adverſ. Chriſtian. Relig.* *Poſtquam Ieſus colitur nihil utilitatis à diis conſequi poſſumus: t'zedert dien tijt dat Ieſus gheviert ofte ghedient wort en konnen wy van de goden de minſte baet niet verkrijghen.*

Kondt ghy ſekerder ghetuyghenisſen hebben als van de gheſlaeghen vyanden van onſe Religie?

Hier op maeke ick dit argument: De Propheten hebben met klaere woorden voorſeyt dat de Heydenen ende haere Coninghen met de toekomſte

komſte van den *Meſsias* haere afgoden moeſten wech-werpen, ende den naeme des Heeren aenroepen:

Maer t'zedert de toekomſte van onſen *Chriſtus* hebben de Heydenen ende haere Coninghen ſchier in alle gheweſten des werelts haere afgoden wech-gheworpen, ende den naeme des Heeren aengheroepen: Ende de *Ioden* en zijn niet machtich eenighen anderen perſoon te noemen, of aen te wijſen, op welckers komſte ſoo eene alghemeene bekeeringhe der Heydenen ghevolght zy:

Ergo onſen *Chriſtus* is den waeren *Meſsias* die van de Propheten voorſeyt is.

Dit beveſtighe ick noch meer met andere beſondere omſtandicheden die ons van *David* ende *Iſaias* voorgheſtelt worden.

David ſeght dat de *Mooren* voor den *Meſsias* ſouden nedervallen op haere knien: Is dit niet volbracht als *Opper*- ende *Neder-Guinea*, *Monomotapa*, *Æthiopien*, *Congo*, ende andere Rijcken van de *Mooren*, de Chriſtelijcke Religie hebben aenveert, *Chriſtum* herkent voor den waeren Verloſſer des werelts, ende hem voor ſoodanich aenbeden? Beveſtinge van de voorgaende.

II. Seght *David* dat de Coninghen van de Eylanden den *Meſsias* ſullen gheſchencken aenbrenghen ende met giften vereeren.

Is dit niet volbracht als de Coninghen ende Princen van de Eylanden *Philippinen*, *Moluco*, *Mindanao*, *Ceilan*, *Sumatra*, *Iapon*, ende andere, *Chriſtum* als Heere van hemel ende van aerde vereert hebben met Sacrificien, Offerhanden, Autaeren, en Kercken?

III. Seght den Propheet *Iſaias* dat *Ieruſalem* die van Saba ſoude ſien komen om den *Meſsias* te vereeren met gout ende wieroock, ende dat alſdan het licht des Heeren over haer ſoude verſchijnen.

Heeft dit heel *Ieruſalem* niet gheſien als'er dry Coninghen, op het beleydt van een nieuw licht ofte Sterre, uyt den gront van den *Ooſten* ghekomen zijn, ende wieroock ende gout aen *Chriſto* hebben gheoffert in *Bethlehem*?

Soo paſſen dan deſe Prophetien met alle haere omſtandicheden precyſelijck op onſen *Chriſtum*, ende de *Ioden* ſelve bekennen dat de voorſeyde Propheten hier ſpreken van den *Meſſias*, hoe konnen ſy dan loochenen dat onſen *Chriſtus* den waeren *Meſſias* is?

VII. CAPITTEL.

VVort beweſen dat de afkomſte ende gheboort-plaetſe van den Meſsias wel paſſen op Chriſtum.

EEr ick komme tot mijne bewijſen moet ick nootſaekelijck eene bemerckinghe voor uyt ſtellen, de welcke alle mijne bewijſen die ick tot voordeel van onſen *Chriſtus* ſal voort-brenghen, ſoo ſal beveſtighen ende verſtercken dat de *Ioden*, indienſe noch Reden ghebruycken, de ſelve niet en ſullen konnen verwerpen.

Bemerckt dan dat de *Ioden* de Schriften van onſe Evangeliſten ende Apoſtelen, dat is, het heel Nieuw Teſtament, ofte verwerpen als fabels, ofte ten minſten niet en herkennen als waere Schriftuere: alſoo ghebeurt het dat ſy alles wat wy uyt de ſelve willen proberen, loochenen, ofte wel niet en willen aenveerden.

Ick en wille hier niet betoonen dat die voorſeyde Schriften het waere

Woort Godts zijn: Want dit waer te vergeefs ghedaen voor eene natie die soo verblindt is datse niet en wilt sien, ende soo hartneckich datse niet en wilt hooren: het ghene dan dat ick hier in t'kort wille bemercken, is, dat de *Ioden* onredelijck zijn wanneer sy de verhaelen van onse Evangelisten (ghenomen datse de selve niet en herkenden voor waere Schrifture) van de waerheydt suspect maecken, als offe de menschen hadden bedroghen. Ick toone dat dit niet en kan wesen

Van wat authoriteyt dat onse Evangelisten ende Apostelen moeten zijn, oock by de Ioden.

I. Waert saeken dat onse *Evangelisten* de werelt hadden willen bedrieghen, sy kosten, buyten twijffel, eenen lichteren wegh ingaen om de menschen wijs te maecken het ghene sy schreven of leerden: Ter contrarien, sy hebben eene saeke opghenomen soo moeyelijck ende lastich om te ghelooven als'er yet kan sijn in de werelt: te weten, dat eenen mensch, die men met de reste hadde sien eten, drincken, ende verkeeren, jae, die van den heelen *Ioodschen* Raet, ende van den *Roomschen* Presidents *Pilatus* was veroordeelt ter doodt, ende ghekruyst als eenen muyt-maker en lasteraer, den sone was van den waerachtighen Godt, ende voor soodanich moest aenbeden ende herkent worden: was dit den middel om de werelt te trecken tot haere leeringhen? Souden sy niet duysentmael beter, indien se hadden willen bedrieghen, *Christum* voorgheselt hebben als uyt den Hemel ghedaelt ofte op eenen vyerighen waghen, ofte in volle licht, met eene Godlijcke Majesteyt, tusschen de Enghelen, sonder alle die schandelijcke dinghen de welcke meer dienden om de menschen afkeerich te maeken, als haer te trecken?

II. Soo eene lastighe saeke quaemen sy voorstellen in soodanighe omstandicheden die niet veel lichter en waeren, indien ghe de *tijden*, *plaetsen*, ende *persoonen* wilt aensien: Sy deden dit op eenen *tijdt* die aldermeest floreerde in gheleertheydt: Sy deden t'in de meeste ende vermaerste steden des werelts, te *Ierusalem* in *Palestijnen*, te *Athenen* in *Griecken-landt*, te *Roomen* in *Italien*, in de welcke, om soo te spreken, de gheleertheydt selve, saemen vergadert was: Sy deden dat voor Princen en Potentaten, daer sy nochtans, arm, ongheleert, ende seer weynighe waeren.

1 *Corinth: cap. 1. vers. 28.* Heeft den H. *Paulus* niet opentlijck durven schrijven en segghen voor d'heele werelt, *dat Godt ongheleerde menschen hadde verkoren om de gheleerde beschaemt te maeken, swacke menschen, om de machtighe te beschaemen, onedele menschen om de edele te niete te doen*?

Soude hy soo stout durven spreken hebben indien hy quam om te bedrieghen, daer hy wel wist dat het bedroch niet altijdt verholen kan blijven, ende kost vreesen dat hy selve ten lesten koste beschaemt ghemaeckt worden?

III. De Evangelisten ende Apostelen en verwachteden voor al haer schrijven en leeren gheenen loon van de menschen, sy en beloofden gheene rijckdommen, ende sy selve en ontfinghen niets voor haeren arbeyt.

Actor: cap. 20. vers. 34. Ghetuyght *Paulus* niet dat hy met sijne eyghen handen den kost moeste winnen? Wat rijckdommen kosten sy mede brenghen de welcke moesten reysen, volghens t'ghebodt van hunnen meester, *sonder mael*, *sonder broot*, *sonder gheldt*? Wat loon hadden sy te verwachten die niet anders en mochten eten als het ghene men hun voorstelde, ende niet meer als een kleedt mochten draghen?

Marci cap. 6. vers. 8. *Luca cap. 10. vers. 8.*

IV. Sy en hielden haere schriften of leeringhen niet ergens verborgen in eenen hoeck, sy en leerden niet erghens tusschen vier ooghen, maer in t'o-

in t'openbaer, op de ſtraten, in de ſcholen, ende dat, met eene groote onverſaeftheyt. Alſoo ſeght *Paulus dat het Evangelie gepreeckt wort aen alle ſchepſelen die onder de Sonne zijn*: Alſoo preeckten d'Apoſtelen voor duyſende menſchen binnen *Ieruſalem*, publijckelijck op de ſtraten. *Coloſſen. cap. 1. verſ. 23. Actorum cap. 1. verſ. 4.*

Met wat ſtoutigheyt ſouden ſy dit hebben durven beſtaen in eene ſtadt daer *Chriſtus* weynighe weken te voren ghedoodt was, ende in het aenſichte der ghene die hem ter doodt hadden ghebrocht: Want, of het was waerachtich dat'er ſoo eenen menſch in t'geſichte van de heele ſtadt was ghekruyſt, ofte het was onwaerachtich? Was t'onwaerachtich? ſoo waeren dan d'Apoſtelen meer als uytſinnich datſe ſulcx durfden ſegghen daer ſe van hondert duyſende menſchen koſten overtuyght worden van leughen: Was het waerachtigh? hoe durfden ſy dien menſch uytgeven voor eenen Godt in de teghenwoordicheyt van ſijne doot-ſlaegers, ende in die ſelve ſtadt daer hy ſoo weynich tijt te voren ghekruyſt was als eenen quaet-doender?

V. Wat is *Paulus* over-ghekomen ſeven-en-dertich jaeren lanck te leven in alle perijckelen, ellenden, ende miſerien, ghevanghen ende gheſpannen, gheſteenicht, ghegeeſſelt, ende gheſlaghen te worden, ſchip-braeke te lijden &c. om de Leere *Chriſti* te verbreyden? Wat is *Ioannes* den Evangeliſt over-ghekomen acht en ſeſtich jaeren ſoo veel te lijden en te beſtaen, nu gheſmeten te worden in een vat vol ſiedende olye te *Roomen*? nu in ballinckſchap te leven erghens op een verlaten Eylant, meer tuſſchen de beeſten als tuſſchen de menſchen? Hoe hebben alle de andere Apoſtelen haer Vaderlant konnen verlaten om haer leven over te brenghen onder wilde ofte barbaren? ſouden ſy dit altemael ghedaen hebben om valſcheydt ende bedroch te verkoopen in de plaets van de waerheydt? ende dat, ſonder eenighe hope van loon, rijckdommen, eere, ofte ghemack?

Ten leſten, indien ſe bedroghen hebben, hoe is t'moghelijck dat dit bedroch, ofte terſtont in t'beginſel, ofte op duyſent ſes hondert jaeren niet ontdeckt is gheweeſt?

Seght ghy dat het in t'beginſel ontdeckt wiert? hoe hebbend'er dan ſoo menighe, oock van de *Ioden*, in *Chriſtum* ghelooft?

Seght ghy dat het naderhant is ontdeckt gheweeſt? hoe en hebben dan de ghene die alreede Chriſtenen waeren dat gheloof niet verlaten, maer daghelijcx meer ende meer toeghenomen in ghetal ende vyericheyt?

Uyt dit altemael blijckt ſoo klaer als het Sonne-licht dat het eene onverdraeghlijcke uytſinnicheyt is aen de gheloofbaerheyt van deſe mannen te twijffelen.

Laet ons dan ſien hoe hunne verhaelen van de *afkomſte* ende *gheboort-plaetſe Chriſti*, precies over-een-komen met die van den waeren *Meſſias* die de Propheten voorſeyt hebben.

I. Wat de *afkomſte* van den *Meſſias* aengaet, den Propheet *Balaam* heeft voorſeyt dat hy moeſt afkomen van *Iacob*: Soo ſpreeckt hy: *Daer ſal een ſterre oprijſen uyt Iacob, ende daer ſal een ſcepter uyt Iſraël opſtaen.* Wat de Propheten voorſeyt hebben vanden Meſſias. *Numer. cap. 24. verſ. 17.*

Dat hier gheſproken wort van den *Meſſias* ghetuyghen de twee oude *Ioodſche* Rabbijnen *Onkelos*, ende *Moyſes Hadarſan*, die deſe voorſeyde Schrifture-plaetſe ſoo uytlegghen;

Den eerſten: *Een Coninck is opgheſtaen uyt het huys Iacob, ende den Meſſias ſal groot worden uyt Iſraël.* *R. Onkelos in Paraphraſi Chaldaica.*

Den tweeden: *Dat is t'ghene Balaam voorſeyt heeft: Daer is een ſterre uyt Iacob ghegaen &c: Wanneer ſal deſe prophetie volbracht worden? als den Silo*, dat is, den *Meſſias*, *ſal komen.* *R. Moyſes in cap. 49. Geneſ.*

Doch, soo t'huys van *Iacob* in twaelf gheslachten bestont volghens sijne twaelf sonen die hy ghewonnen hadde, soo is nu de questie uyt welck van alle dese gheslachten den *Messias* moest voort-komen?

Dese questie sal ons den Patriarch *Iacob* selve beantwoorden in de prophetie die hy uytgheſproken heeft op sijn doot-bedde: Want, naer dat hy sijnen Soon *Iudas* boven alle de reste hadde ghepresen, ende onder andere voorseyt dat alle sijne broeders hem souden aenbidden, heeft hy sijne prophetie ghesloten met dese woorden: *Den Scepter en sal niet wechghenomen worden uyt het huys Iuda, tot dat kome die ghesonden moet worden.*

Geneſis cap. 49.

Dat dit moet verstaen worden van den *Messias* hebben wy in t'*vijfde Capittel* uyt verscheyden Rabbijnen bewesen.

Hier seght dan den Patriarch *Iacob* dat den *Messias* moest komen uyt het gheslachte van *Iuda*.

Om dese reden is dit gheslachte onder de *Ioden*, ende van Godt selve meer gheacht gheweest als alle de andere.

Numerorum cap. 10. v. 14.

Want. I. Als de kinders van *Israel* uyt de slaverny van *Egypten* vertrocken naer het landt van beloften onder vier vendelen, het eerste vendel naer den *Ooſten*, wiert ghedraghen van t'gheslachte van *Iuda*.

Numerorum cap. 7. v. 12.

II. Als de Princen der gheslachten twaelf daghen achter malkanderen giften op-offerden tot wijdinghe van den autaer; *Naason* Prince van t'gheslachte van *Iuda* offerde den eersten dagh voor alle de andere.

Iudicum cap. 1. v. 2.

III. Als de kinders van *Israel*, nae de doot van den Velt-oversten *Iosue*, van Godt quaemen vraeghen wie sy in sijne plaetse souden verkiesen om hun aen te leyden: heeft Godt gheantwoort: *Iuda sal opklimmen; siet, ick hebbe het landt in sijne handen ghegeven.*

Iudicum cap. 20. v. 18.

IV. Als de voorseyde *Israeliten* wederom op een ander tijt Godt hadden ghevraeght wie hun voor soude gaen om oorloghe te voeren teghen het gheslachte van *Benjamin*? Godt heeft hun wederom gheantwoort: *Iuda sal den eersten optrecken.*

V. *Iuda* Alleen wiert het *Coninclijcke gheslachte* ghenoemt, ende verheven op den throon van *Israel* om dat den *Messias* daer uyt moeste voortkomen aen den welcken het Prinsdom van de heele werelt toegheschickt wierdt.

Voorders, ghelijck'er verscheyden familien waeren in het gheslachte van *Iuda*, soo is nu de questie uyt wat familie dat den *Messias* moest voortkomen?

Isaia cap. 11. v. 1.

Dit sullen ons segghen de Propheten *Isaias*, en *Ieremias*: Soo seght den eersten: *Daer sal een rijsken voortkomen uyt den wortel van Iesse, ende eene scheute sal uyt sijne wortelen vruchten voortbrenghen.*

Dit verstaet het *Ioodsch* boeck, ghenoemt *Targum Chaldaicum*, van den *Messias*: Volghens dese verklaeringhe dan, soo seght *Isaias* dat den *Messias* moest komen uyt de familie van *David*, want *Iesse* was den vader van *David*.

Ieremia cap. 33. v. 5.

Hoort nu *Ieremias*: *Siet de daghen komen*, seyt hy, *ende ick sal aen David eene rechtveerdighe spruyte verwecken, hy sal Coninck zijn ende regeren, hy sal wijs zijn ende rechtveerdicheyt doen op der aerden.*

Dit verstaet den *Chaldeeuwschen* text mede van den *Messias*: Eyndelijck de *Ioden* ende haere Rabbijnen noemen den *Messias* doorgaens *den sone van David*.

Dit altemael wort op Christus gepast.

Siet nu hoe pertinentelijck dat dit altemael past op onsen *Christus*.

Matthæi cap. 1. v. 2.

I. Dat hy uyt *het huys van Iacob* ghesproten is, blijckt uyt sijne genealogie die den H. *Matthæus* ghemaeckt heeft: *Dit is den boeck*, seyt hy, *van de genealogie van Iesus Christus sone van David die den sone van Abraham was, ende Isaac was sone van Abraham, ende Iacob sone van Isaac* &c. t'selve kan men

Luca cap. 3. 34.

sien by den H. *Lucas*. II. Dat

II. Dat hy was uyt het gheslachte van *Iuda* blijckt uyt de twee voorseyde Evangelisten: Want naer dat den H. *Matthæus* gheseyt hadde dat *Iudas* den sone van *Iacob* was, maeckt hy eene lyste van de Princen en Coninghen die uyt t'gheslachte van *Iuda* waeren ghesproten, welcke lyste hy brenght tot op *Ioseph*, den Bruydegom van *Maria*: Waer uyt blijckt dat *Ioseph* uyt het gheslachte van *Iuda* was; vervolghens oock de H. Maget *Maria*, want by de *Ioden* en mocht niemant met eenighe vrouw-persoon trouwen als die uyt het selve geslachte was daer hy self uyt-ghesproten was: Nu, *Christus* was waerachtelijck den soon van *Maria*: Ergo hy was uyt het gheslachte van *Iuda*.

III. Dat hy was uyt *de familie van David* blijckt uyt t'ghene den Engel *Gabriel* seyde als hy sijne gheboorte aen de H. Maget quam boodschappen: *Godt*, seyde hy, *sal hem geven den throon van sijnen Vader David*: was *David* sijn Vader, soo was *Christus* sijn Soon: Dit was oock de ghemeene opinie der *Ioden* wanneer schier heel *Ierusalem* hem binnen de stadt triumphantelijck inhaelde, en riep: *Voorspoet zy aen den Sone van David.* *Luca cap. 1. v. 31.* *Matthæi cap. 21. v. 9.*

Dit is aengaende *de afkomste Christi*: Dese past op de afkomste van den *Messias*, soo se van de Propheten voorseyt is: Ergo dies-aengaende zijn de prophetien in *Christo* volbracht.

T'selve is van sijne *gheboort-plaetse*: Den H. Propheet *Micheus* seght dat den *Messias* gheboren moest worden in *Bethlehem*: *Ghy Bethlehem Ephrata*, seyt hy, *en sijt de minste niet onder de Princen van Iuda*: *Want uyt u sal voortkomen eenen Vorst die mijn volck Israel sal regeren.* Van de gheboort-plaetse vanden Messias *Micheæ cap. 5. v. 1.*

Dat hier ghesproken wort van den *Messias*, was ten tijde *Christi* de alghemeene opinie van de *Ioodsche* Schrift-gheleerde of Leer-meesters: want als den Coninck *Herodes* verstaen hadde dat *Christus* gheboren was, heeft hy de Schrift-gheleerden saemen gheroepen ende ghevraeght waer dat *Christus* ofte den *Messias* moeste gheboren worden? sy hebben gheantwoort in *Bethlehem Iudæ*, ende tot bevestinghe van dien stelden sy hem voor, de woorden van *Micheas*. R. *Moyses*, ende den *Chaldeeuwschen* text houden 't mede daer voor, dat den *Messias* in *Bethlehem* gheboren moest worden. *Matthæi cap. 2. v. 5.*

Dese prophetie van *Micheas* en konnen de andere *Ioden* geensins passen op *David*: want alhoewel dat hy Coninck van *Israel* is gheweest ende gheboren te *Bethlehem*: Nochtans en kost *Micheas* van *David* niet spreken, om dat *David*, als *Micheas* dit seyde, menighe jaeren te voren alreede gheslorven was, ende den Propheet spreeckt van eene saeke, niet die ghepasseert was, maer die in de volgende tijden noch moest gheschieden.

Wie is'er nu die niet en weet dat onsen *Christus* wiert gheboren in *Bethlehem*? Dit seght den H. *Matthæus*: *Als Christus*, seyt hy, *was gheboren in Bethlehem* &c. Dit ghetuyght den H. *Lucas*, segghende: dat *Maria Christum ghebaert heeft in Bethlehem.* Dit blijckt uyt het moordadich feyt van *Herodes*, als hy alle de kinderkens van *Bethlehem* jammerlijck heeft doen vermoorden om *Christum* saemen om hals te brenghen: van welcke moort oock de Heydensche Schrijvers weten te spreken, onder andere *Macrobius*: *Als den Keyser Augustus*, seyt hy, *verstaen hadde dat Herodes Coninck der Ioden de kinderkens die twee jaeren out waeren, ende minder-jaerighe, daer onder oock sijnen eyghen sone, in Syrien hadde doen dooden, heeft hy gheseyt dat het beter was het vercken van Herodes te zijn, als sijnen sone.* Wort op Christum ghepast. *Matthæi cap. 2. v. 1. Luca cap. 2. v. 4. 7.* *Macrobius lib. 2. Saturnalium cap. 4.*

Hier tegen segghen sommighe *Ioden* dat *Christus* doorgaens een *Nazaréer* ghenoemt wort; oversulex dat hy te *Nazareth*, ende niet te *Bethlehem* gheboren wiert. De opworpinghe van de Ioden wort wederleyt.

Ick antwoorde dat dit niet en volght: want hy wort *Nazaréer* genoemt om dat hy in die stadt opghevoet is, ende bykans sijn heel leven, eer hy

begoſt te preken, daer overghebracht heeft, daer hy te *Bethlehem* niet meer als derthien daghen, ghelijck ſommighe meynen, jae niet meer als acht daghen, ghelijck andere ſegghen, te weten, tot ſijne Beſnijdeniſſe, ghebleven is.

VIII. CAPITTEL.

VVat de Propheten van de Moeder van den Meſſias voorſeyt hebben, ende hoe het op Chriſtum paſt.

Dit ſtuck ſtaet ſoo klaer uytghedruckt in de Schriftuere, ende is ſoo eenpaerlijck van de oude *Ioodſche* Rabbijnen beveſticht, dat ick niet bedencken en kan hoe de volghende *Ioden* dit hebben durven of konnen in twijffel trecken.

Prophetie van Iſaias. *Iſaiæ cap. 7. v. 14.*

Soo ſpreeckt dan den H. Propheet *Iſaias*: *Den Heere*, ſeyt hy, *ſal u een teecken geven: Siet, eene Maget ſal ontfanghen, ende ſy ſal eenen Soon baeren, ende ſal ghenoemt worden Emmanuel.*

Het ghevoelen van de outſte Rabbijnen.

Hoort nu hier van ſpreken de outſte ende vermaerſte Rabbijnen die der ſijn gheweeſt onder de *Ioden*.

R. *Moyſes Hadarſan in Pſal. 84.*

Alſoo ſpreeckt R. *Moyſes Hadarſan*: *De gheboorte van den Meſſias, ofte ſijne generatie en ſal niet zijn ghelijck de gheboorte ofte generatie van andere ſchepſelen die hier op de werelt zijn, maer heel verſcheyden ende verſchillende: VVant ſy ſal zijn ſonder mede-ghеſelle ende ſonder vleeſchelijcke verſamelinghe: Ende dit ſal onſen Salichmaker ende Rechtveerdighen zijn die Godt ons ſal toeſenden.*

Idem in Geneſ.

R. *Barachias*, ſoo hy van den voorſeyden R. *Moyſes* voorgheſtelt wort, ſeght dat den Verloſſer ofte *Meſſias* ſonder Vader moeſt zijn.

R. Haccados lib. Galerazeia Petitione 3. ad Antoninum Conſulem.

R. *Haccados* ſeght: *Den Meſſias ſal den Sone weſen van eene Propheterſſe met naeme Miriam ofte Maria, de welcke alle haere ghedachten ende haer ghemoet daer toe beſteden ſal om haeren Maeghdom wel te bewaren: VVant ſy ſal Maeght zijn en met de wercken en met de ghedachten.*

Voeght hier nu by R. *Haccanas* ſone van *Nehumias*, die ſeght dat deſe Maghet ende Moeder van den *Meſſias* moeſt zijn de Dochter van *Ioachim Eli*, uyt de ſtamme van *Zorobabel*, ende uyt het gheſlachte van *Iuda*.

Uyt de Schriftuere dan, ende uyt het ghevoelen van de voorſeyde *Ioodſche* Rabbijnen blijckt dat den *Meſſias* uyt eene Maget gheboren moeſt worden.

Niet teghenſtaende de jonghere *Ioden* hebben in dit ſtuck ſwaericheyt komen leveren over een woordeken van den Propheet *Iſaias*. Want daer in den *Latynſchen*, *Griecxſchen*, *Syriaecxſchen*, ende *Chaldeeuwſchen* Text by *Iſaias* ſtaet dat eene MAGHET ſal baeren, daer ſtaet in den *Hebreeuwſchen* Text dit woordeken *Halma*, het welcke, ſoo ſy ſegghen, niet enckelijck een MAGET beteeckent, maer eene jonge Iffrauw t'zy datſe Maeght is of niet.

Om te ſien of dit in der waerheyt ſoo is, moeten wy de ſaeke wat hoogher ophaelen.

Wort onderſocht of den Propheet Iſaias gheſeyt heeft dat eene Maget ſou baeren. *Galatinus lib. 7. Arcanorum cap. 15.*

I. Ick bevinde by *Galatinus* dat d'*Hebreeuwen* doorgaens twee naemen ghebruycken van de welcke hier queſtie ſou konnen zijn. Den eerſten is *Bethulá*, den tweeden *Halma*.

Van den naem *Bethulá* is het ſeker dat hy niet anders en beteeckent als eene *Maghet*, want ſoo wort het in alle Schriftuer-plaetſen ghenomen.

Wat

Wat den naem *Halma* aengaet, en wort noyt anders in de Schriftuere ghebruyckt als voor *eene jonghe Iffrauw die Maeght is.*

Dit bewijse ick. I. Uyt den H. *Hieronymus*, die den eyghendom van de *Hebreeuwsche* taele soo wel of beter verstont als de teghenwoordighe *Ioden*: Want hy heeft vele jaeren in t'*Ioodsche* landt ghewoont, ende met de voornaemste oude *Iooдsche* Leer meesters verkeert: Desen H. Vader dan sal ons segghen wat eyghentlijck dit woordeken *Halma* te segghen is. *Het beteeckent*, seyt hy, *niet alleen eene jonghe dochter of maeght, maer ock op eene uytnemende maniere beteecken't eene maeght die verborghen is ende haer in t'heymelijck houdt, die noyt en komt in t'ghesichte van mans, maer met groote sorghvuldgheyt van haere ouders bewaert wort.* *Hieronymus in cap: 7. Isaiæ.*

Dit herhaelt hy noch eens schrijvende teghen *Iovinianum*: *Halma*, seyt hy, *beteeckent een maeght die verborghen is, dat is, eene maeght door uytnementheyt; want alle maeght en is niet verborghen noch afghescheyden van het ghesichte der menschen.* *Idem lib: 1. adversus Iovinianum.*

Dit wort ock bevesticht van *Buxtorfius* ende *Boverius*, de welcke seggen dat het woordeken *Halma* sijnen oorspronck heeft van het woordeken *Galam*, t'welck in t'*Hebreeuwsch* is te segghen, *verberghen*, of *schuylen*, soo dat *Halma* beteeckent een maeght die *verborgen* is, of van man noyt bekent. *Buxtorfius in Lexico pag: 409. Boverius dem: de divin: Messiæ Art: 7.*

Immers dat dit woordeken *Halma* in de Schriftuere self voor *een jonghe maeght* wort ghenomen en kan niemant loochenen; want soo wort *Rebecca* (eerse oyt van man bekent was gheweest) ghenoemt in het boeck *Genesis*: Den selven naem ghebruycken *David* en *Salomon*, wanneer se spreken van jonghe maeghden. *Genesis cap. 24. vers. 43. Psalmo 67. ver. s 26. Cancicorum cap: 1. v. 3.*

Eyndelijck om dit noch meer te bevestigen: Den H. *Matthæus* Evangelist die self een *Hebreeuw* was, heeft de woorden van *Isaias* verstaen gelijck wy, ende de oude Rabbijnen de selve verstaen, ende niet gelijck de teghenwoordighe *Ioden*: want schrijvende sijn Evangelie in t'*Syriaecx*, ende opnemende de boven-ghemelde woorden van *Isaias* (*Siet eene Mägt sal baeren* &c.) stelt dit woordeken *Bethulá*, t'welck by de *Hebreeuwen* niet anders te segghen en is als *eene maeght*; waer uyt ick nu maeke dit argument: Ofte dit woordeken *Halma* en heeft niet gheslaen in de oude *Hebreeuwsche* Bijbels die den H. *Matthæus* ghebruyckt heeft; ofte indient'er gheslaen heeft het en was by de oude *Ioden* niet anders te segghen als *eene maeght*. *Matthæi cap: 1. vers. 23.*

Dat is klaer: Want heeft het in de oude Bijbels gheslaen, ende was het gheene maeght te seggen, hoe heeft den H. *Matthæus* in de plaetse van *Halma* dit woordeken *Bethulá* durven stellen, daer hem alle de andere *Hebreeuwen* kosten overtuyghen van valscheyt, t'welck nochtans niemant ghedaen heeft: Ergo t'is waerschijnlijck dat in de oude Bijbels die *Matthæus* ghebruyckt heeft het woordeken *Bethulá*, ende niet het woordeken *Halma* gheslaen heeft: Overulex dat de jongere *Ioden* den Bijbel op dese plaetse vervalscht hebben.

Ofte wel, indien het woordeken *Halma* in alle de oude Bijbels gheslaen heeft, soo en was het by d'oude *Ioden* niet anders te segghen als *eene maeght*, anderssins en soude den H. *Matthæus* (tusschen soo menighe gheleerde *Ioden* ende Rabbijnen van sijnen tijdt die hem kosten controlleren) in de plaetse niet durven stellen hebben *Bethulá*, t'welck niet anders als eene maeght by de *Hebreeuwen* altijt beteeckent heeft.

Voorders, ick vraghe of soo menighe oude *Ioden*, daer onder ock groote Leer-meesters, ghelijck *Nicodemus*, *Paulus*, en andere die de Christelijcke Religie hebben aenveerdt, uyt de oude Bijbels overtuyght sijn gheweest dat den *Messias* uyt eene Maeght gheboren moest worden, ofte niet overtuyght sijn gheweest?

Soo

Soo niet: hoe hebben sy dan de Christelijcke Religie aenveerdt ende konnen ghelooven dat *Christus* uyt eene Maghet gheboren was, daer de *Ioden* niet te winnen en waeren als met klaere Schriftueren van de Propheten?

Sijn sy overtuyght gheweest? soo stont'er dan op dien tijt in hunnen Bijbel by den Propheet *Isaias*, *dat eene Maghet sou baeren*, want dit was de voornaemste, jae schier de eenighe klaere Schriftuer-plaetse door de welcke datse overtuyght kosten worden.

Uyt alle dese voorgaende bewijsen blijckt nu dat *Isaias* voorseyt heeft dat den *Messias* uyt *eene Maghet* gheboren moest worden; oversulex dat de teghenwoordighe *Ioden* groot onghelijck hebben wanneer sy soo vermetelijck, ende sonder eenighe bestandighe preuve voorgheven dat *Isaias* spreeckt van eene Jonckvrouwe t'zy datse Maeght is of niet.

De opworpinghe van de Ioden wort wederleyt.

Het meeste onghelijck heeft R. *David*, wanneer hy seght dat den Propheet *Isaias* hier van sijne eyghen huysvrouwe seght datse eenen Soon soude baeren.

Dit is het slechtste van al, ende toone uyt den text selve dat het onmoghelijck is dit soo te verstaen.

Eerst moeten wy sien in wat ghelegentheyt dat den Propheet *Isaias* dese woorden, *Siet een Maghet sal baeren*, ghesproken heeft.

Isaia cap: 7. vers: 1.

De stadt van *Ierusalem* wierdt belegert van *Razin* Coninck van *Syrien*, ende *Phacee* Coninck van *Israel*; hier over was *Achaz* Coninck van *Iuda* ende *Ierusalem* met sijn volck machtich ontstelt: Godt sendt hem den Propheet *Isaias* in het gemoet om hem te trooosten, ende te seggen dat sijne vyanden niets uytrechten en souden; ende om hem hier van te verseckeren seyde *Isaias* dat *Achaz* van Godt een teecken sou vragen: *Achaz* antwoordde dat hy t'niet en sou doen ende Godt niet en wilde tenteren: Seer wel, seyde *Isaias*, soo sal dan Godt selve u een teecken geven, ende dit teecken sal zijn *dat eene Maghet sal ontfanghen ende eenen Soon baeren die Emmanuel sal ghenoemt worden.*

Ick en kan niet bedencken noch sien hoe het moghelijck is dat men dit passe op het baeren van de Huysvrouwe van *Isaias*:

Want. I. Merckt dat *Isaias* hier seght dat *Godt selve* aen *Achaz* een teecken sou geven; soo moest dit dan wesen niet een menschelijck, maer een *Godlijck* teecken: dat is, niet een ordinaris teecken noch volghens den ghewoonlijcken loop van de Natuere, maer een extraordinaris ende boven de krachten van de natuere, want het moest gheschiedden door *Godt selve*; ofte door de kracht Godts.

Dit blijckt I. hier uyt, dat Godt *Achaz* ende sijn volck wilde verseketen datse niet te vreesen en hadden: wat verseckeringhe kosten sy hebben van yet dat menschelijck ofte natuerlijck was, aenghesien dat niemant op soodanighe dinghen, die ofte onseker ofte bedrieghlijck zijn, sijn volle betrouwen kan stellen.

Exodi cap: 4. vers: 3.

Dit blijckt II. uyt andere soodanighe ghelegentheden die der voorvallen in de Schriftuere: Godt selve gaf een teecken aen *Mayses*: wat was dit voor een teecken? natuerlijck of boven-natuerlijck? t'was boven-natuerlijck: want hy veranderde sijnen stock in een serpent. Godt wilde *Gedeon* verseckeren dat hy victorie soude vechten teghen de *Madianiten*, tot een teecken van dien verscheen hem eenen Enghel die het vyer uyt eene rotze dee springhen: dit was het eerste teecken; het tweede was dat den dauw by nachte viel, alleen op het vlies van een schaep t'welck *Gedeon* in d'open locht op de aerde uytghespreyt hadde, terwijle dat d'omliggende plaetsen heel droogh bleven; ter contrarien den volghenden

Iudicum cap: 6. vers: 21.

Vers: 38. & 39.

nacht

nacht wiert de heele aerde bedauwt, ende het vlies niet. Ten leſten, Godt wilde een teecken geven aen *Ezechias* dat hy van ſijne ſieckte ſoude gheneſen, tot dien eynde heeft hy de Sonne thien linien achterwaerts doen ſchuyven. Dat waeren buyten twijffel altemael Godlijcke ofte boven-natuerlijcke teeckenen die den menſch ſoo verſekerden datm'er niet aen en koſt twijffelen: wat reden is'er nu waerom dat Godt, teghen ſijne ghewoonte, *Achaz* niet mede met een boven-natuerlijck teecken ſoude verſekeren ende verſtercken? daer hy noch uytdruckelijck ſeght dat *hy ſelve*, dat is, door ſijn eyghen Godlijcke kracht, vervolghens niet door de kracht van de natuere, dit teecken ſou doen?

Hoe kan dit nu ghepaſt worden op het baeren van de huyſvrouwe van *Iſaias*? is dat een Godlijck ofte boven-natuerlijck teecken dat eene ghetrouwde vrouwe, volghens den ghemeenen ende ordinariſen loop van de natuere, een kindt baere? Ick laete ſtaen dat den H. *Hieronymus* ſeght dat hy noyt het woordeken *Halma* (t'welck nu ter tijdt by *Iſaias* te vinden is) nerghens in de Schriftuere gheleſen heeft daer het *eene ghetrouwde vrouwe* beteeckent. *Hieronymus in cap: 7. Iſaia.*

II. Den Sone van den welcken *Iſaias* hier ſpreeckt, moeſt genoemt worden *Emmanuel*, dat is te ſeggen, *Godt met ons*; daerentuſſchen den ſone die ſijne huyſvrouwe baerde, wiert ghenoemt in t'*Hebreeuſch*, *Maher Schalal Chas Baz*, dat is, *haeſtich tot roof, ende ſpoedich tot buyt.* *Iſaia cap: 8. v: 1, 3.*

Kondt ghy klaerder bewijſen hebben als deſe dat de prophetie van *Iſaias* niet en paſt op het baeren van ſijne huyſvrouwe?

I. Hy ſpreeckt van een Godlijck ofte boven-natuerlijck teeken; ende daer en is niet natuerlijcker als dat eene getrouwde vrouwe eenen ſoon baere.

II. Den ſone van *Iſaias* kreegh een heelen anderen naem als dien ſone moeſt hebben van den welcken *Iſaias* hier ſpreeckt.

III. Den H. *Hieronymus* beroept alle de *Ioden* dat ſy hem erghens in de Schriftuere aenwijſen dat deſen naem *Halma* oyt *eene ghetrouwde vrouwe* beteeckent.

Volght dan dat den Propheet hier niet en ſpreeckt van het baeren van ſijne huyſvrouwe, maer van het baeren van eene oprechte maeght die noyt man en hadde bekent.

Maer hier leveren ons de *Ioden* noch eene ſwaericheydt, ende vraeghen hoe den Coninck *Achaz* verſterckt ofte verſekert koſt worden dat hy ſijn Rijck ſoude behouden, door een teecken dat eerſt vele eeuwen daernaer moeſt gheſchieden, by ſoo verre dat *Iſaias* hier ſpreeckt van de gheboorte van den *Meſſias* uyt eene Maeght? Tweede opworpinge der Ioden wort wederleydt.

Ick antwoorde dat dit niet nieuws en is in de Schriftuere: Heeft Godt *Abram* niet verſterckt ende ghetroofſt als hy hem ſeyde, *dat alle de volcken der aerde in ſijn Zaet ſouden ghezegent worden*, t'welck eerſt vele hondert jaeren daernaer is gheſchiet? Hebben niet ſchier alle de Propheten de oude *Ioden* vertroofſt met de toekomſte van den *Meſſias*, die nochtans, ſoo als de teghenwoordighe *Ioden* ghelooven, tot noch toe niet ghekomen en is? waerom en koſt *Iſaias* deſghelijcx den Coninck *Achaz* niet verſekeren ende verſtercken met een toekomenden teecken alhoewel hy dit noyt met ſijne ooghen en ſagh? want ghelijck *Abraham* ende de ouden *Ioden* wel verſekert waren van t'ghene Godt hun beloofde voor den toekomenden tijt, om datſe wel wiſten dat Godt ghetrouw was in ſijne beloften, alſoo koſt van ghelijcken, om de ſelve reden, *Achaz* volle verſekeringhe hebben van de victorie, door een teecken dat Godt beloofde te doen in de toekomende tijden. *Geneſis cap: 22. verſ: 18.*

Dit is dan t'ghene Godt door ſijnen Propheet aen den Coninck *Achaz*

beloofde: Ghy vreest dat ghy het Rijck van *Iuda* daer ghy Coninck van zijt sult verliesen, om dat de Coninghen van *Syrien* ende van *Israël* de stadt van *Ierusalem* komen belegeren; doch en zijt niet bevreest, want soo lanck sal het Rijck van *Iuda* blijven staen tot dat den *Messias* gheboren sal worden uyt eene Maghet. Waer op pertinentelijck past de prophetie van *Iacob*, segghende: *Den Scepter en sal niet afghenomen worden van Iuda tot dat hy komme die ghesonden moet worden.*

Somma. Den H. Propheet *Isaias* heeft duydelijck voorseyt dat den *Messias* uyt *eene Maget* gheboren moest worden.

Voorsegginge vande Sibyllen aengaende dit selve stuck.

Dit selve hebben oock in oude tijden die vermaerde Heydensche Sibyllen voorseyt; onder andere die van *Persien*, de welcke voor de tijden van *Alexander* de Groote gheleeft heeft: *Den grooten Godt*, seght sy, *sal gheboren worden uyt eene suyvere Maghet*, met haer komt over een de Sibylle van *Cuma*: Die van *Delphis* seght: *Een uytnemende Propheet sal gheboren worden sonder vleeschelijcke versamelinghe van man ende vrouwe.*

Dat dese ende dierghelijcke voorseggingen van de Sibyllen niet versiert en zijn blijckt uyt verscheyden Heydensche Schrijvers, die niet alleen in t'ghemeen van dese Sibyllen weten te spreken, maer oock sommighe van haere voorsegginghen in t'besonder verhaelen.

Diodorus lib: 5. Ælianus in historia varia. Dionysius lib: 4. Livius lib: 5. Cicero lib: 1. de Divinatione.

Van de Sibyllen in het ghemeen ende van haere autoriteyt weten te spreken *Diodorus*, *Ælianus*, *Dionysius Halicarnassæus*, *Livius*, *Cicero*, en andere. Den voorseyden *Cicero* ende *Virgilius* nemen oock eenighe besondere voorsegginghen op van dese Sibyllen, maer verkeerdelijck, alsoo sy de selve niet en verstonden, ende niet en wisten waer datse henen wilden: Alsoo hadde *Virgilius* in de Schriften van de Sibylle van *Cuma* onder andere gheleesen dat'er een kint gheboren sou worden t'welck uyt den hemel sou komen, ende onder welckers ghebiedt de heele werelt soude floreren, verstaende dit van de gheboorte van den Sone Godts en van sijn Rijck, ghelijck den Heylighen *Augustinus* seer wel bemerckt: maer *Virgilius* heeft dit gaen toepassen op een nieuw-gheboren kindt van een van de voornaemste van *Roomen.*

Augustinus lib: 10. de Civit:

De voorsegginghe van Isaias, ende vande Sibyllen is in Christo volbracht.

Matthæi cap: 1. v: 20, &c.

Wel aen dan, het ghene dat den Propheet *Isaias* ende de Sibyllen van de Moeder van den *Messias* ende van den *Sone Godts* hebben voorseyt, is buyten twijffel in onsen *Christus* volbracht: Want. I. Den H. *Matthæus* seght dat den Enghel aen *Ioseph* den Bruydegom van *Maria* verschenen is die hem gheseyt heeft: *En wilt uwe Bruyt niet verlaten, want het ghene dat sy in haer lichaem ontfanghen heeft is van den H. Gheest: Sy sal eenen Soon baeren, ende ghy sult sijnen naem* JESUS *noemen: want hy sal sijn volck salich maeken van hunne sonden: Dit altemael is gheschiet op dat soude vervult worden het ghene door den Propheet van den Heere gheseyt is: Siet, eene Maeght sal ontfanghen ende eenen Soon baeren, ende sy sullen sijnen naem Emmanuel noemen, t'welck uytgheleydt wort Godt met ons.*

Luca cap: 1. vers: 26, &c.

II. Seght den H. *Lucas*: *Den Enghel Gabriel is ghesonden van Godt tot eene Maghet met naeme* MARIA, *ende heeft haer gheseyt: Siet, ghy sult ontfanghen ende eenen Soon baeren, ende ghy sult sijnen naem* JESUS *noemen: Maer* MARIA *heeft tot den Enghel gheseyt: Hoe sal dit gheschieden aenghesien dat ick gheenen man en bekenne? Ende den Enghel heeft gheantwoort: De kracht van den Heylighen Gheest sal over u komen.*

Matthæi cap: 1. vers: 18. Luca cap: 1. vers: 23.

III. Segghen de twee voorseyde Evangelisten dat *Ioseph Mariam* niet bekent hadde als sy nu swangher was ende ontfanghen hadde van den Heylighen Gheest, ghelijck *Matthæus* seght, waer op *Lucas* seght dat *Christus* den Sone niet en was van *Ioseph*, alhoewel de *Ioden* dit meynden: t'welck sy beyde bewijsen uyt de genealogie van *Christus*: want als *Matthæus*

tot

tot *Ioseph* komt noemt hem den man van *Maria*, maer en seght niet gelijck hy te voren van alle de andere Voor-ouders gheseyt hadde, dat *Ioseph Christum* ghewonnen heeft, dan seght alleenlijck dat *Christus* van *Maria* geboren is, om te toonen dat *Maria* sijn moeder was, ende *Ioseph* niet sijnen Vader, ende *Lucas* seght dat de *Ioden* alleenlijck *meynden* dat *Christus* den sone van *Ioseph* was, om te kennen te gheven dat hy t'inder daet niet en was.

Maria dan is Maghet gheweest alsse *Christum* ontfanghen ende ghebaert heeft: Daer benessens hebben wy R. *Haccados* hier voren hooren seggheu dat de Moeder van den *Messias* *Maria* soude ghenoemt worden, ende R. *Haccanas* datse soude de dochter van *Ioachim Eli* zijn, uyt de stamme van *Zorobabel*, ende uyt her ghesslachte van *Iuda*: Dit altemael wort by d'Evangelisten gheseyt van de Moeder van *Christus*: Ergo, ende de Prophetien van de Schrifture, ende de voorseggingheu van de *Sibyllen*, ende ten lesten het seggheu van de oude *Ioodsche* Rabbijnen is volbracht in de Moeder van onsen *Christus* ende in haeren Soone, die oock volgens de getuygenisse van den H. *Matthæus* moest ghenoemt worden *Emmanuel*, dat is, *Godt met ons*, om dat hy, ghelijck *Lucas* seght, *den Sone Godts was.*

IX. CAPITTEL.

VVat mirakelen den Messias moest doen, ende hoe dese passen op Christum.

DE mirakelen die den *Messias* in t'besonder moest doen heeft ons den Propheet *Isaias* voorseyt: *Verheught u*, seyt hy, *ghy die verlaten zijt, en wilt niet vreesen, Godt selve sal komen ende sal u salich maeken. Op dien tijt sullen de ooghen der blinde open-ghedaen worden, ende de ooren der dooven sullen open-staen: Toen sal den kreupelen springhen als eenen Hert, ende de tonghe van de stommen sal open-gaen.* Prophetie van Isaias aengaende de mirakelen in het besonder. *Isaie cap: 35. vers. 5.*

Niet alleen dese woorden, maer oock het heel *Capittel* daer *Isaias* dit seght heeft R. *Salomon* toe-gheeyghent aen den *Messias*. Het ghevoelen van de Rabbijnen.

De andere Rabbijnen, naemelijck R. *Moyses Hadarsan* bekennen dat den *Messias* moet komen met wonderlijcke teeckenen ende mirakelen. R: *Moyses Hadarsan: in Psal: 74.*

Noch meer: Den *Ioodschen Thalmud*, ende naemelijck hun boeck *Midras Cohelet* seggheu dat alle de mirakelen die te voren gheschiet zijn, oock in *Egypten* van *Moyses* en *Aaron*, maer eene schaduwe en sullen zijn ten opsichte van de mirakelen die den *Messias* sal doen. *Midras Cohelas cap: 1.*

R. *Aha* voeghter by, soo als hy van R. *Moyses* voorgheselt wort, *dat de boose aen de mirakelen die den Messias sal doen gheen gheloof en sullen geven: maer sullen seggheu dat hy de selve doet door tooverye ende door onsuyvere woorden, ende dat sijne mirakelen die teeckenen niet en zijn de welcke de Propheten van den Messias voorseyt hebben; ende indien se het waeren, dat sy se daer voor niet en kennen om dat onder hun gheenen Propheet en is die hun de waerheyt hier over kan openbaeren.* R: *Moyses supra.*

Siet nu of dit altemael van woort tot woort niet en past op onsen *Christum*. I. Dat *Christus* heeft mirakelen ghedaen in t'ghemeen en is niet van noode te bevestighen met het seggheu van de Evangelisten: Den *Ioodschen* Schrijver *Iosephus* alleen, is eene ghenoechsaeme ghetuyghe om de *Ioden* hier in t'overtuyghen: Soo spreeckt hy van *Christo*: *Op den selven tijt is Iesus gheweest een wijs man, indien hy nochtans een man mach ghenoemt worden: want* Dit altemael wort op Christum gepast. *Iosephus lib: 18. Antiq:*

hy was een Doender van wonderlijcke wercken, ende een Leeraer der ghene die ghearne de waerheyt aenveerden, heeft vele naevolghers ghehadt soo uyt de Ioden als uyt de Heydenen. Hy was Christus, den welcken van de Princen onser natie beschuldicht zijnde, wiert van Pilatus veroordeelt om ghekruyst te worden: Daerom nochtans en hebben sijne naevolghers niet laten hem te beminnen; want hy is hun op den derden dagh levende verschenen; soo dat de Propheten door het ingeven Godts dese ende andere vele wonderlijckheden voorseyt hebben.

Hoort nu elck lidt van al het voorgaende in t'besonder: Den H. Propheet *Isaias* seght voor eerst, dat den *Messias de ooghen van de blinde sal open-doen*:

Luca c:7. v:21. Mat: c:9. v:27. Marci 8. v:27. Ioan: c:9. v:1.

Onsen H. Evangelista *Lucas* seght *dat Christus aen vele blinden het ghesicht heeft ghegeven*, ende hy met de andere dry Evangelisten, heeft'er vele opgheredt in t'besonder.

II. Seght *Isaias* dat met de toekomste van den *Messias* de doove haer ghehoor wederom souden krijghen.

Marci 7. v: 37. Mat: c:11. v:5. Luca c:7. v:22.

Den H. *Marcus* uyt den mont van de heele ghemeente, seght dat *Christus de doove heeft doen hooren*: t'selve ghetuyghen den H. *Matthæus* en *Lucas*.

III. Seght *Isaias* dat de kreupelen ten tijde van den *Messias* souden opspringhen ghelijck eenen Hert.

Luca c:7. v:22. Ioan: c:5. v: 3.

Dat *Christus* vele kreupelen den ganck heeft ghegeven ende doen wandelen segghen uytdruckelijck den H. *Lucas* ende *Ioannes*.

IV. Seght *Isaias* dat den *Messias* sal de tonghe van de stommen doen spreken.

Mat: c:15. v:31. Marci c:7. v:32. & cap:9. v:17.

Den H. *Matthæus* seght dat de schaeren verbaest stonden alsse de stomme hoorden spreken die *Christus* ghenesen hadde: Den H. *Marcus* verhaelt van twee stommen in het besonder aen de welcke *Christus* de spraeke ghegheven heeft.

V. Seght den *Ioodschen Thalmud* dat de mirakelen die den *Messias* moest doen veel meerder souden zijn als die in *Egypten* gheschiedt waeren.

Mat: 14. v: 25. Mat: 15. v: 34.

Christus heeft'er veel meerder ghedaen niet alleen in ghetal maer oock in wonderlijckheydt: Want hy heeft ghewandelt over de zee, ghelijck den H. *Matthæus* ghetuyght: Hy heeft vier duysent mannen, behalven vrouwen en kinderen, ghespijst met seven brooykens ende twee kleyne visschkens, soo dat'er noch seven korven overbleven met brockelinghen; gelijck als den selven Evangelist seght: Hy heeft verscheyden dooden verweckt, ende daer onder eenen die nu vier daghen lanck in t'graf hadde gheleghen, en stonck, ghelijck *Ioannes* verhaelt. Soodanighe ende meer andere mirakelen en sijn noyt gheschiet in *Egypten*.

Ioan: 11. v:43.

VI. Seght R. *Aha* dat de boose gheen gheloof en souden geven aen de mirakelen van den *Messias*.

Soo is het ghegaen met de mirakelen *Christi*: want, volghens t'verhael van *Matthæus*, de Schriftgheleerden en *Phariseen* sijn by hem ghekomen ende hebben gheseyt: *Meester, wy willen een teecken van u sien*: Daerentusschen sy hadden voor hunne ooghen ghesien noch op den selven dagh dat *Christus* eenen blinden en stommen hadde ghenesen: Sy hadden hem in de Synagoge een dorre hant sien levendich maeken &c. ende niet te min sy komen noch van *Christo* versoecken dat hy een mirakel sou doen; een teecken datse de voorgaende niet en gheloofden.

Mat: 12. v: 38. Ibidem v: 22. Marci c: 3. v:5.

VII. Seght den voorseyden Rabbijn, dat de boose sullen seggen dat de mirakelen van den *Messias* door tooverye ofte duyvels-konste geschiedden.

Hebben de Schrift-gheleerden en *Phariseen* dit niet gheseyt van de mirakelen *Christi*, als sy uytriepen *dat hy de duyvelen uytjoegh door Beelzebud den Prince der duyvelen*?

Mat: 12. v:24.

Wat

Wat kand'er nu klaerder gheseyt worden van *Christo?* want al wat de Propheten ofte *Ioodsche* Rabbijnen van den *Messias* geseyt hebben aengaende sijne mirakelen, past op *Christum*, ghelijck wy ghesien hebben, tot het leste tittelken toe.

Doch, indien der sommighe *Ioden* noch soo hartneckich zijn datse al legaer de mirakelen *Christi* voor valsch ofte versiert houden; Sy en konnen my immers niet loochenen dat schier de heele werelt de Religie *Christi* aenveerdt heeft: Soo segghe ick dan met *Augustinus*: *Indien sy dese mirakelen niet en gheloven, soo is t'een groot mirakel dat de heele werelt sonder mirakels gheloost heeft.* *Augustinus lib. 22 de civitate Dei cap. 5.*

Laet ons nu neffens de mirakelen voegen *de gave der prophetie*, de welcke niet anders en kan uytgheweckt worden als door de kracht Godts.

De questie dan is of den *Messias* de gave der Prophetie moet hebben? t'is seker dat jae: Want dit is met klaere woorden van *Moyses* voorseyt aen de kinders van *Israel*. Voorseggingh van Moyses dat den Messias een Propheet sal wesen ghelijck hy was. *Deuter. cap. 18.*

Vwen Heer, uwen Godt, seyt hy, *sal u uyt uwe natie, ende uyt het midden van uwe broeders verwecken een Propheet ghelijck als ick ben, ende sal mijne woorden stellen in sijnen mont, ende hy sal tot hun spreken al wat ick ghebieden sal, ende de ghene die naer sijne woorden niet en sal hooren, ick sal my daer over wreken.*

Dat dese voorseggingh alleenlijck past op den *Messias* blijckt uyt het *Ioodsche* boeck *Midras Cohelet*, daer den *Messias*, als Propheet, by *Moyses* alleen wort vergheleken.

Niet te min andere *Ioden* willen dese prophetie op yemant anders ghedraeyt ende ghepast hebben. Wederleggingh van de opworpinghen der Ioden.

I. Sommighe seggen dat *Moyses* hier van *Iosue* spreeckt.

Ick antwoorde dat dit niet en kan wesen: Want, voor eerst, *Moyses* spreeckt hier van den toekomenden tijt, segghende: *Godt sal een Propheet verwecken*, ende wanneer *Moyses* dit sprack was *Iosue* van Godt alreede verweckt, ghelijck het klaerlijck blijckt uyt het boeck *Numerorum*, daer Godt segt tot *Moyses*: *Neemt Iosue den sone van Nun, een man vol van gheest, ende legt uwe handt op hem: Ick sal in t'ghesichte van alle Heiten geven aen hem, ende een deel van uwe heerlijckheyt, op dat de heele vergaderinghe van de kinders van Israel hem hoore.* *Numer. cap. 26. vers. 18.* Hoe kost dan *Moyses* van *Iosue* segghen dat hy in den toekomenden tijt van Godt soude verweckt worden, daer hy in den voorgaenden tijt alreede verweckt was?

Ten anderen, ick en kan in de heele Schriftuer niet bevinden dat *Iosue* de gave der prophetie om toekomende dingen te voorseggen gehadt heeft, soo en kan dan *Moyses* van hem niet spreken, want hy spreekt van een Propheet.

II. Andere *Ioden* willen hebben dat hy van *David*, ofte wel van alle de volghende Propheten in het ghemeen heeft gesproken.

Gheen van beyden en kan bestaen: Niet van *David*, want alhoewel hy een Propheet is gheweest, nochtans en was hy gheen Wet-gever, noch en dede gheene mirakelen als *Moyses*, soo en was *David* gheen Propheet ghelijck *Moyses* was.

Niet van de Propheten in het ghemeen: want daer wort expresselijck gheseyt in het boeck *Deuteronomium*, *dat'er noyt een Propheet in Israel opghestaen is ghelijck Moyses die den Heere kende aensicht aen aensicht.* *Deuter. cap. 34. vers. 10.*

Dese opworpinghen dan van de *Ioden* sijn te vergheefs: Oversulex soo houd' ick t'met het voorseyde *Ioodsch* boeck *Midras Coheleth* dat *Moyses* hier door dien Propheet den *Messias* verstaet.

Siet nu wat voor een Propheet *Christus* gheweest is I. Hoe dickwils heeft hy lanck te voren voorseyt die jammerlijcke verwoestinge van *Ierusalem* en van den Tempel, die nu de heele werelt kan sien voor de oogen? Wort betoont dat Christus de gave der Prophetie gehadt heeft.

Matth: cap: 24. By den H. Matthæus spreeckt hy hier van aldus: *Als ghe Ierusalem omringelt sullen sien met eenen leger, weet dat haere verwoestinghe nae-by is: De ghene die op dien tijt sullen zijn in Iudea datse vluchten nae de gheberchten, en die op het dack zijn datse niet af en komen om yets mede te draghen uyt haer huys, ende die op het veldt zijn datse niet wederom-keeren om haere kleederen t'haelen: maer wee aen de vrouwen die swangher zijn ende kinderen suyghen: want het sal soo eene groote benauwtheyt zijn als'er oyt van t'beginsel des werelts tot noch toe gheweest is.*

Luca cap: 21. vers. 24. Den H. *Lucas* voeght'er by, *dat de borgers sullen vallen door t'swaert, datse sullen ghevanghen gheleydt worden onder alle de natien, en dat Ierusalem vertrappelt sal worden van d'Heydenen.*

By den selven Evangelist spreeckt *Christus* op eene andere plaetse noch klaerder: want als hy ontrent *Ierusalem* was ghekomen ende sijne ooghen sloegh op de stadt, heeft hy daer over gheweent, ende gheseyt: *De dagen*

Luca cap: 19. vers. 43. *sullen komen in u, ende uwe vyanden sullen u met bolle-wercken omringelen, sy sullen u omringelen ende op alle kanten benauwen: Sy sullen u nederstmijten ter aerde, ende uwe kinderen die in u zijn, ende en sullen den eenen steen niet laten staen op den anderen.*

Marci cap: 13. vers. 1. By den H. *Marcus* heeft hy voorseyt de destructie des Tempels: Want als hy met sijne discipelen quam uyt den Tempel, seyde een van hun teghen hem: Meester, siet eens wat eenen schoonen bouw dat dit is: heeft hy gheseyt: *Siet ghe alle die groote ghebouwsels wel? den tijt sal komen dat'er niet eenen steen en sal blijven staen op den anderen.*

Wat sal ick seghen van soo menighe andere dinghen die hy met duydelijcke woorden voorseyt heeft?

Matthai cap: 24 vers. 14. By den H. *Matthæus* heeft hy voorseyt: *Dat sijn Evangelie* en leeringen *door de heele werelt soude ghepreeckt worden.*

Matthai cap: 10 vers 17. By den selven Evangelist heeft hy voorseyt, *dat sijne discipelen souden overghelevert worden aen de Raets-vergaderinghen, datse souden ghegeesselt worden*

Matthai cap: 23. vers. 34. *in de Synagogen, gheleydt voor Presidenten en Coningen, datse souden ghedoodt ende ghekruyst worden, ende vervolght van de eene stadt in de andere.*

Matthai cap: 16. vers. 18. By den selven heeft hy voorseyt de lanck-duericheyt van sijne Religie; te weten, *dat de poorten der hellen noyt teghen haer yets souden vermoghen*, maer

Matthai cap: 28 vers. 20. datse sou blijven staen *tot het eynde des werelts.*

Marci cap: 10. vers. 32. By den H. *Marcus* heeft hy voorseyt aen sijne discipelen, *dat hy self soude overghelevert worden aen de Princen der Priesteren, de Schriftgheleerden, en Ouderlinghen, datse hem souden veroordeelen ter doot ende overgeven aen d'Heydenen; datse hem souden bespotten, bespouwen, gheesselen, ende dooden, ende dat hy ten derden daghe soude verrijsen.*

Men moet niet onderstoecken of dese prophetien volbracht zijn, want de heele werelt kan ghetuyghen dat jae.

Siet men niet de heele stadt van *Ierusalem* ende den Tempel tot den gront toe verwoest, gelijck *Christus* voorseyt heeft by *Matthæus* en *Marcus*?

Siet men de *Ioden* niet hedens-daeghs verstroyt ende ghelijck als ghevanghen gheleydt onder alle de natien, soo als hy voorseyde by *Lucas*?

Siet men de Christelijcke Religie niet teghen woordelijck van over duysent ses hondert jaeren noch staen ende in fleur, niet teghenstaende al het ghewelt dat den duyvel ende sijne instrumenten daer teghen uytghewerckt hebben, soo als hy by den H. *Matthæus* voorseyde?

Heeft men de Heydenen niet sien komen met eenen legher onder t'ghebiedt van de *Roomsche* Keysers *Titus* ende *Vespasianus* die *Ierusalem hebben omringelt, benauwt, ghetrappelt onder de voeten, ghesmeten ter aerde*, gelijck *Christus* voorseyt heeft by *Lucas*, ende den *Joodschen* schrijver *Iosephus* ghetuyght voor sijne ooghen ghesien te hebben?

Heeft

Heeft men toen niet gheſien dat de benauwtheydt ſoo groot was als'er oyt was gheweeſt van t'beginſel des wereits, ſoo als hy by *Matthæus* voorſeyde? want den voorſeyden *Ioſephus* verhaelt dat de *Romeynen* op eenen nacht aen twee duyſent *Ioden* den buyck hebben open-gheſneden, ende het inghewant uytghehaelt om te ſien of'er gheen gout in en ſtack: 2. Dat'er ſeven en negentich duyſent ghevanghen, ende elf hondert duyſent ghedoodt wierden. 3. Dat eene edele Vrouwe haer eyghen kinderken koockte ende op at uyt honghers noot.

Ioſephus lib: 6. de bello Iudaico cap: 15. Idem lib: 7. cap: 17. Ibidem cap: 8.

Ten leſten, heeft men de diſcipelen *Chriſti* niet ſien geeſſelen en dooden niet alleen binnen *Ieruſalem*, ghelijck'er ſtaet in *de Handelinghen der Apoſtelen*, maer oock in verſcheyden gheweſten des werels? ſijn *Petrus*, *Andreas*, ende *Philippus* niet ghekruyſt gheweeſt, alles precies ghelijck *Chriſtus* ſoo ſoo vele jaeren te voren gheſeyt hadde?

Actorum cap: 5. v. 40. & c. 37. & cap. 12. v. 2.

Chriſtus dan is een oprecht Propheet gheweeſt, hy is een Wet-gever gheweeſt, want ſijne Wet is nu, als Godlijck, ſchier van de heele werelt aenveerdt, hy heeft menichte van mirakels ghedaen, ghelijck wy geſien hebben; ſoo is hy dan een Propheet ghelijck *Moyſes* gheweeſt, ende de *Ioden* en konnen ons gheenen anderen aenwijſen op den welcken dit altemael paſſe:

Ergo *Chriſtus* is dien Propheet gheweeſt van den welcken *Moyſes* voorſeyt heeft dat hy in de volghende tijden moeſt komen ende ghelijck zijn aen hem.

X. CAPITTEL.

Hoe de reſte van t'leven en lijden Chriſti paſt op de voorſegginghen van de Propheten.

I. *Chriſtus* is te voorſchijn ghekomen, *arm*, *ootmoedich*, ende *verworpen*, want hy wierdt ghehouden voor den ſoon van eenen armen Timmerman ſoo *Matthæus* ghetuyght. Van de armoede Chriſti.

Den Heylighen Propheet *Zacharias* heeft van den *Meſſias* voorſeyt dat hy arm ſou zijn. *Matthæi cap: 13. verſ. 55. Zachariæ cap: 9. verſ. 9.*

R. *Salomon* bekent dat deſen Propheet van niemant anders hier ſpreeckt als van den *Meſſias*. R. *Salomon in Gloſſa. Bereſchith Rabba cap: 49. Geneſ.*

Dien armen (ſeght het *Ioodſch* boeck *Bereſchith Rabba*) *van den welcken Zacharias ſpreeckt Cap. 9. is den Meſſias.*

R. *Moyſes Hadarſan* ſeght: *Den Coninck Meſſias ſal ſijn ſelven leyden in armoede ende ootmoedicheyt, ghelijck'er gheſchreven ſtaet Zachariæ cap: 9. Hy ſal arm ende ootmoedich zijn.* R. Moyſes Hadarſan in cap: 49. Geneſ.

II. *Chriſtus* is ghekomen binnen *Ieruſalem* rijdende op eenen Ezel, ende daer beneffens het jonck van eene Ezelinne, ghelijck dit beſchrijven *Matthæus*, *Lucas*, *Marcus*, ende *Ioannes*. *Matth: 21. v. 2. Marci 11. v. 2. Lucæ 19. v. 30. Ioann: 12. v. 15.*

Dit hadde mede den H. Propheet *Zacharias* van den *Meſſias* voorſeyt ſprekende tot de ſtadt van *Ieruſalem*: *Siet*, ſeyt hy, *uwen Coninck ſal komen rijdende op eenen Ezel, op een veulen, het jonck van eene Ezelinne.* *Zachar: 9. v. 9.*

De Rabbijnen, nu daetelijck van my hier ghemelt, verſtaen dit van den *Meſſias*.

III. De heele ſtadt van *Ieruſalem* was in volle vreucht ende blijdſchap als *Chriſtus* ſijne inkomſte dede: Want ſy ſpreydden haere kleederen over de aerde, ſy ginghen hem te ghemoet met palm-tacken in d'handt; en riepen: *VVillekom zy den Sone van David; ghebeneaijt is hy die komt in den naeme des Heeren.*

Deſe

Deſe blijdſchap hadde mede den ſelven Propheet uytghedruckt als hy ſeyde: *Zijt verheucht ghy dochter van Sion, roept uyt van blijdſchap ghy dochter van Ieruſalem; Siet uwen Coninck ſal komen* &c.

Zacharias ſuprà

Verkieſinghe van ſijne Apoſtelen. *Matth: 4. v. 18. Marci 1. v. 16.*

IV. *Chriſtus* verkieſt een deel viſſchers om ſijne Religie ende Leer te verbreyden door d'heele werelt, ſoodanighe waeren *Petrus*, *Andreas*, *Iacobus*, ende *Ioannes*.

Ierem: 16. v. 16.

Dit heeft den Propheet *Ieremias* voorſeyt met deſe woorden: *Ick ſal vele viſſchers ſenden ſeght den Heere, ende ſy ſullen haer viſſchen.*

Hy wort van Iudas verkocht *Matth: 26. v 15.*

V. *Chriſtus* wierdt van *Iudas* verkocht voor dertigh ſilvere penninghen ghelijck men kan ſien by *Matthæus*.

Sy hebben den Rechtveerdighen, ſeght den Propheet *Amos*, *verkocht voor gelt.*

R. Samuel Epiſt. ad R Iſaac.

R. *Samuel* die wy in t'derde Capittel van dit Deel hebben hooren ſpreken, bewijſt dat door *deſen Rechtveerdighen* niemant anders verſtaen en kan worden als *Chriſtus*.

Zacharia c. 11. verſ. 12.

Den H. Propheet *Zacharias* ſeght: *Sy hebben mijnen loon gheſtelt dertich ſilvere penninghen.*

Matthæi c. 27. verſ. 4, 5.

VI. *Iudas* berouw hebbende over ſijne verraderye, is ghegaen, ſoo als den H. *Matthæus* verhaelt, tot de Princen der Prieſteren, ende heeft de dertich ſilvere penninghen in den Tempel gheſmeten.

Zacharia c. 11. verſ. 13.

Ick hebbe, ſeght den Propheet *Zacharias*, *de dertich ſilvere penningen ghenomen, ende die in het Huys des Heeren geworpen.*

Hy wort gheſlaghen ende beſpoghen. *Matthæi c. 26. verſ. 67, 68.*

VII. *Chriſtus* is gheſlagen, beſpot, ende beſpogen gheweeſt in t'huys van *Cayphas*: *Sy hebben in ſijn aenſicht gheſpogen*, ſeght *Matthæus*, *ſy hebben hem gheſlagen met vuyſten ende met platte handen, ſeggende*, ſpot-ghewijs, *Propheteert ons Chriſte, wie is t'die u gheſlagen heeft?*

Iſaiæ c. 46. v. 6.

Dit heeft den Propheet *Iſaias* voorſeyt ſprekende uyt den naem van den *Meſsias*: *Ick hebbe mijn lichaem ſchoon ghegeven aen de ghen' die my ſloeghen, ende mijne kaeken aen de ghene die mijne hayren uytpluckten, ick en hebbe mijn aenſicht niet afghekeert van de ghene die my beſpoghen.*

Hy wort gheeeſſelt. *Matt. 27. v. 26. Iſaiæ 53. v. 5.*

VIII. *Chriſtus* is jammerlijck ghegeeſſelt gheweeſt, ghelijck den Heylighen *Matthæus* ghetuyght.

Hoort nu hoe den Propheet *Iſaias*, in deſe gheſtelteniſſe den *Meſſias* beſchrijft: *Hy is ghewont*, ſeyt hy, *om onſe ſonden, ende verbryſelt om onſe miſdaden, ende wy ſijn door ſijne wonden gheneſen.*

Op deſe Schriftuer-plaetſe ſeght R. *Moyſes Hadarſan*: *Den Meſsias heeft uyt liefde op hem ghenomen alle de tormenten en tribulatien, ghelijck'er gheſchreven ſtaet by Iſaias Cap: 53.*

Hy wort ghetoont aen het volck. *Ioann. 19. v. 6. Iſaiæ c. 53. v. 2. Verſ. 3, 4.*

IX. *Chriſtus* wort in deſe jammerlijcke gheſtelteniſſe van *Pilatus* vertoont aen het volck, met deſe woorden: *Siet den menſch.*

Wy hebben hem gheſien, ſeght den voorſeyden Propheet van den *Meſsias*, *ende hy en hadde gheen ghedaente noch ſchoonheyt; wy ſaghen hem aen, als eenen gheſlaghen Godt, verdruckt, verootmoedicht, ende een man vol van ſmerten.*

Hy wort gheſtelt achter den ſtraet-ſchender Barrabas. *Matthæi c. 27. verſ. 21. Iſaiæ cap. 53. verſ. 3.*

X. *Chriſtus* wordt van de *Ioden* verſtooten, ende gheſtelt achter den ſtraet-ſchender *Barrabbas*.

Hy was veracht, ſeght *Iſaias*, *ende den verworpenſten ofte onweerdichſten onder de menſchen.*

Hoe koſt *Chriſtus* meer veracht, ende verworpen, ende voor onweerdiger ghehouden worden dan als hy min gheacht wiert als eenen moordenaer.

Hy wort gheleyt ter doot. *Ioannis cap. 19. verſ. 17. Iſaiæ cap. 19. verſ. 7.*

XI. *Chriſtus* wort gheleydt ter doot altijt even ſachtmoedich en ſonder een woort teghen te ſpreken.

Wat heeft den Propheet *Iſaias* hier van voorſeyt? *Hy wiert*, ſeyt hy, *ter doot gheleydt als een Lam, ende als een Schaep dat ſtom is, alſoo en dede hy ſijnen mont niet open.*

Deſe

Deſe Schriftuer-plaetſe heeft den Diaken *Philippus* van *Chriſto* verklaert aen den Camerlinck van de Coninginne der *Mooren*, ende is'er door beketert gheweeſt. *Actorum cap*: 8. *verſ*. 27.

XII. *Chriſtus* wort beweent ende beklaeght van de Godtvruchtighe vrouwen die hem volghden. Hy wort beweent van de vrouwen

Sy ſullen over hem weenen, ſeght den Propheet *Zacharias*, *als over een eenichgheboren ſoon: Sy ſullen over hem droefheyt bedrijven ghelijck men pleeght te doen over de doot van een eerſt-gheboren.* *Luca cap*: 23. *verſ*. 27, 28 *Zach*: 12. *v*. 10.

XIII. *Chriſtus* wort handen ende voeten doorboort, ende gheſlaghen aen t'kruys. Hy wort handen ende voeten doorboort, ende gekruyſt.

Sy hebben, ſeght den Propheet *David* in den perſoon *Chriſti*, *mijne handen ende mijne voeten doorboort*: den H. Propheet *Zacharias* ſeght: *Men ſal hem vraghen, wat ſijn deſe wonden in uwe handen? ende hy ſal ſegghen. het ſijn de wonden met de welcke ick gheſlaghen ben in t'huys van de ghene die my lief hadden.* *Pſal*: 21. *v* 18. *Zach*: 13. *v* 6.

XIV. *Chriſtus* heeft ghehanghen aen t'kruys tuſſchen twee moordenaers: ghelijck ons *Matthæus* ende *Lucas* verhaelen. Hy hanght tuſſchen twee moordenaers.

Dit en koſt den Propheet *Iſaias* niet klaerder uytdrucken als met deſe woorden: *Hy is gherekent gheweeſt met de miſdadighe.* *Mat*: 27 *v*. 38. *Luca* 23 *v* 33. *Iſaia* 53. *v*. 12.

XV. *Chriſtus* heeft ghebeden aen t'kruys voor de ghene die hem ghekruyſt hadden, roepende: *Vader, vergev'et hun want ſy en weten niet watſe doen.* Hy bidt voor ſijne vyanden. *Luca cap*: 23. *verſ*. 34.

Dit heeft den voorſeyden Propheet *Iſaias* met even klaere woorden voorſeyt, ſegghende: *Hy heeft de ſonden van vele ghedragen, ende heeft voor de overtreders ghebeden.* *Iſaie cap*: 53. *verſ*. 12

XVI. De *Ioden* die ontrent ſijn kruys ſtonden, of daer voor by erghens paſſeerden, *ſpotteden met hem, ende ſchudden haer hoofden, en ſeyden: Behoudt u ſelven, en komt af van het kruys: Heeft hy op Godt ghehoopt, dat hy hem nu verloſſe.* De Ioden ſpotten met hem. *Matth*: 1 *cap*: 27 *verſ*. 40, 43.

Dit heeft met de ſelve woorden den H. Propheta *David* voorſeyt, ſprekende in den perſoon *Chriſti*: *Alle die my ſaghen*, ſeyt hy, *hebben met my gheſpot, s'hebben haere hoofden gheſchudt ende gheſeyt: Heeft hy op den Heere ghehoopt, dat hy hem nu verloſſe ende behoude.* *Pſalmo* 21. *verſ*. 8, 9.

XVII. De ſoldaten hebben het lot gheſmeten over de kleederen *Chriſti* ende de ſelve ghedeylt onder malkanderen. De ſoldaten werpen t'lot op ſijne kleederen

Sy hebben, ſeght den H. *David*, *mijne kleederen ghedeylt onder malkanderen, ende op mijn kleedt hebben ſe het lot gheworpen.* *Mat*: 27. *v*. 35. *Pſal*: 21. *v*. 19.

XVIII. *Chriſtus*, ghelijck *Matthæus* ſeght, wierdt eerſt ghelaeft met galle; daernaer ghelijck *Ioannes* verhaelt, als hy ghepraemt zijnde door eenen bitteren dorſt, hadde geroepen: *Ick hebbe dorſt*, hebben ſy hem ghepreſenteert een ſpongie vol azijn. Hy wort ghelaeft met galle ende azijn. *Matth*: *cap*: 27. *verſ* 34.

Dit paſt precies op t'ghene *David* voorſeyt heeft: *Sy hebben my galle tot mijne laeffeniſſe gegeven, ende in mijnen dorſt hebben ſy my azijn te drincken gegeven.* *Ioannis cap*. 19. *verſ* 30 *Pſal*: 68. *v*. 22.

XIX. *Chriſtus* zijnde nu in t'midden van ſijne tormenten ende benauwtheden, heeft gheroepen: *mijnen Godt! mijnen Godt! waerom hebt ghy my verlaten.* Hy klaegt dat hy van Godt is verlaeten *Marci* 15. *v*. 34.

Dit heeft den voorſeyden Propheta *David* uytgedruckt, ſeggende: *Mijnen Godt! mijnen Godt! ſlaet uwe ooghen op my, waerom hebt ghy my verlaten?* *Pſal*: 21. *v*. 1.

XX. *Chriſtus*, naer dat hy gheroepen hadde: *Vader in uwe handen bevele ick mijnen gheeſt*, is gheſtorven. Hy geeft ſijnen gheeſt. *Luca* 23. *v* 46.

Naer ſeven en twee en ſeſtich weken, ſeght *Daniel*, *ſal Chriſtus ghedoot worden. Hy is*, ſeght *Iſaias*, *wech ghenomen uyt de benauwtheydt, ende afgheſneden van de aerde der levende: Ick hebbe hem gheſlaghen om het miſdaet van mijn volck.* Dan: 9. *v*. 26. *Iſaia* 53. *v*. 8.

Sijne zijde wort met eene lancie doorsteken.

XXI. Als nu *Christus* gheſtorven was, heeft een ſoldaet ſijn zijde met eene lancie doorſteken.

Ioan: 19. *v*. 34. *Zach*: 12. *v*. 10.

Sy ſullen my aenſchouwen, ſeght *Zacharias*, *dien ſe doorſteken hebben.*

De teeckenen die in de locht ende op de aerde gheſien wierden.

XXII. De aerde ende locht hebben in t'lijden ende doot *Chriſti* in roere gheſtaen. Den H. *Matthæus* ſeght, *dat de duyſterniſſen van den twaelf uren op den middach tot den dry uren naer noen, de heele aerde bedeckt hebben.*

Matthai cap: 27 *verſ*. 45

Dit heeft *Amos* voorſeyt: *Op dien dagh ſal de Sonne ondergaen op den middagh ende de aerde ſal verduyſtert worden in t volle licht.*

Amos c. 8. *v*. 9

Den ſelven Evangeliſt ſeght, *dat de aerde ghebeeft heeft, ende de ſteenrotſen gheſcheurt zijn.*

Matthai cap: 27 *verſ*. 51.

Dit heeft den Propheet *Nahum* voorſeyt: *De bergen beven voor hem, ende de ſteen-rotſen worden van een gheſcheurt.*

Nahum 1. *v*. 6

Chriſtus verrijſt.

XXIII. *Chriſtus* is dry daghen naer ſijne doot verreſen, ghelijck ons eenpaerlijck alle de Heylighe Schrijvers ghetuyghen.

Oſea c. 6. *v*. 2.

Wat kont ghy klaerder hebben als t'ghene den Propheet *Oſeas* hier van voorſeyt heeft? *Hy ſal ons*, ſeyt hy, *nae twee daghen levendich maeken, op den derden dagh ſal hy ons opwecken, ende wy ſullen voor ſijn aenſichte leven.*

Pſal: 15. *v*. 10.

Voeght hier beneffens de prophetie van *David*: *Ghy en ſult*, ſeyt hy, *mijne ziele niet laeten in d'helle, noch niet toelaeten dat uwen Heylighen verrotinghe ſie.*

Hy ſendt ſijne diſcipelen de heele werelt door.

XXIV. Naer ſijne verrijſeniſſe heeft *Chriſtus* ſijne diſcipelen door de heele werelt gheſonden om de Heydenen te preken ende bekeeren.

Hoe pertinent hebben dit de Propheten *Ieremias* ende *Iſaias* voorſeyt!

Matthai cap: 28 *verſ*. 20.

Eerſt *Ieremias*: *Ick ſal viſſchers ſenden, ſeght den Heere, ende die ſullen ſe viſſchen, daernaer ſal ick jaeghers uytſenden, die ſullenſe jaeghen van op alle gheberghten, ende van op alle heuvelen, jae, uyt de hollicheden der ſteenrotſen*: Wat volght'er? *De Heydenen ſullen komen van de eynden der aerde, ende ſy ſullen weten dat mijnen naem is Heere.*

Ieremia cap: 16. *verſ*. 16.

Verſ. 19. 21.

Iſaia 66. *v*. 19.

Hoort nu *Iſaias*: *Van de ghene*, ſeyt hy, *die t'ſullen ontkomen zijn, ſal ick ſenden tot de Heydenen, in de zee, naer Afriken en Lydien, naer Griecken-landt ende Italien, ende nae verre-gheleghen Eylanden, tot de ghene die van my niet ghehoort hebben, ende mijne heerlijckheydt niet en hebben gheſien, ende ſy ſullen mijne heerlijckheyt verkondighen onder de Heydenen.*

Hy klimt op ten hemel.

XXV. Naer dit, is *Chriſtus*, volghens de ghetuygheniſſe van alle de HH. Schrijvers, opgheklommen ten Hemel.

Pſal: 67. *v*. 19.

Ghy zijt opghevaren in de hoochte, ſeght *David*, *ghy hebt de ghevanckeniſſe ghevanghen mede-ghevoert, ende hebt gaven mede-ghenomen om uyt te deelen onder de menſchen.*

Epheſ: 4. *v*. 8

Deſe prophetie paſt den H. *Paulus* op de victorie *Chriſti*, die alle ſijne ende onſe gheeſtelijcke vyanden heeft overwonnen, in ſijne hemelvaert ghelijck als in triomph ghevanghen ghevoert, ende van ſijnen Throon uyt den hemel gaven uytdeylt onder de menſchen.

Hy ſent den H. Gheeſt over d'Apoſtelen.

XXVI. Naer ſijne hemelvaert heeft *Chriſtus* den H. Gheeſt gheſonden over d'Apoſtelen ende andere Chriſtenen; ende d'Apoſtelen hebben datelijck beginnen te preken.

Actorum cap: 2. *verſ*. 4.

T'ſal weſen, ſeght den Propheet *Ioël*, *dat ick mijnen Gheeſt over alle vleeſch uytſtorten ſal, ende uwe ſonen en dochteren ſullen propheteren.*

Ioël cap: 2. *v*. 28.

Beſluyt van al het voorgaende.

Hier hebt ghy nu ten langhen leſten, niet alleen voor de ooghen gheſien, maer oock ghelijck als met de handen ghetaſt dat de voorſeggynghen die de Propheten uytgheſproken hebben van den waeren *Meſſias*, precies ende pertinentelijck paſſen op het heel leven en lijden van onſen *Chriſtus*: Wie is'er nu ofte ſoo onredelijck, of ſoo hartneckich, die hier uyt niet daetelijck beſluyten en ſal: Ergo *Chriſtus* is den waeren

Meſſias

Meſsias gheweeſt: wat is het dan voor eene verblindtheydt ofte hartneckicheydt dat de *Ioden* den *Meſsias*, als of hy noch te kommen waere, verwachten?

Misschien sullen sy segghen dat vele prophetien van my hier voren gheſtelt, niet en paſſen op den *Meſsias*. Opworpinghe der Ioden wort wedersleydt.

Ick antwoorde. I. Datſe niet machtich en zijn te bewijſen, dat naemelijck den een-en-twintichſten Pſalm van *David*, het dry-en-vijſtichſte Capittel van *Iſaias* (uyt de welcke ick meeſt de voorgaende prophetien ghetrocken hebbe) niet en paſſen op den *Meſsias*: maer alle die prophetien paſſen precies op het leven en lijden van onſen *Chriſtus*:

Ick beſluyte dan noch eens: Ergo onſen *Chriſtus* is den *Meſsias*.

Ick antwoorde II. Wat de prophetien aengaet die ick in *dit Deel* uyt andere plaetſen hebbe ghetrocken, daer van hebbe ick ghetoont datſe van de outſte, vermaerſte, ende voornaemſte *Ioodſche* Rabbijnen verſtaen ende verklaert sijn gheweeſt van den *Meſsias*: maer die prophetien paſſen mede precies op onſen *Chriſtus*: Ergo onſen *Chriſtus* is den *Meſsias*.

Doch laet ons die oude Rabbijnen noch breeder hooren ſpreken in het beſonder, ende uyt haere eyghen ghetuyghenisſen betoonen dat den *Meſsias* over lanck moet ghekomen zijn.

XI. CAPITTEL.

Vyt de ghetuyghenisſen van de oude Joodſche Rabbijnen wort ghetoont dat den Meſsias over lanck is ghekomen.

DE oude *Ioden*, ende naemelijck haere Rabbijnen, die soo niet inghenomen en waeren van hunne paſſien ghelijck de teghenwoordighe zijn, wiſten wel op wat tijt den *Meſsias* moeſt komen: hier van quam het dat'er tuſschen hun gheene of weynighe diſputen waeren over die Schriftuer-plaetſen de welcke handelen van den *Meſsias*.

Eene Schriftuer-plaetſe alleen ſal ick hier opnemen die ick in t'*vijfde Capittel* wijdloopich uytghebreyt hebbe, ende genoechſaem sou zijn om de *Ioden* te overtuyghen dat den *Meſsias* alreede ghekomen is, ten waer saeken dat in haer volbracht waer t'ghene Godt eertijts tot *Iſaiam* gheſeyt heeft: *Verblindt het herte van dit volck, maeckt haere ooren ſwaer, ende ſluyt haere ooghen, op datſe miſschien niet en ſien met hunne ooghen, ende hooren met hunne ooren, ende verſtaen met hun herte, ende bekeert worden.* *Iſaiæ cap. 6. verſ: 10.*

De Schriftuer-plaetſe dan die ick hier op dit pas alleen wille opnemen is deſe prophetie van *Iacob*: *Den Scepter en ſal niet afghenomen worden van Iuda, ten zy dat komme die gheſonden moet worden.* *Geneſis cap: 49.*

Wat segghen de oude *Ioden* hier van? Sy komen hier in schier allegaer over een dat deſe prophetie niet anders verſtaen en kan worden als van de toekomſte van den *Meſsias*.

Alghemeen ghevoelen van de oude Ioden dat den Patriarch Iacob heeft ghepropheteert van den Meſsias. *Thalmud lib. Sanhedrin.*

I. Dit leeren openlijck de voornaemſte boecken die se hebben uytghegheven: want in dat vermaert boeck t'welck van hun *Zoar* ghenoemt wort, kan men sien dat alle de *Cabbalisten* van dit ghevoelen zijn: in haer out boeck *Thalmud* ghenoemt, leeren bykans alle de *Thalmudisten* het selve: Eyndelijck van t'selve ghevoelen sijn haere boecken die sy noemen *Targüm Chaldaicum*, ende *Targum Ieroſolymitanum*.

II. Wat de besondere Rabbijnen aengaet: R. *Hama* sone van R. *Hanina* spreeckt aldus in den *Thalmud*: *Den Sone van David en sal niet komen soo lanck als'er noch het minste Prinsdom sal zijn onder de Ioden.*

R. *Mili*, sprekende uyt den mont van den Rabbijn *Eliezer* sone van *Simeon* seght: *Den sone van David en sal niet komen voor dat alle de Rechters en Magistraten onder de Ioden sullen vergaen ofte besweken zijn.*

R. *Moyses Hadarsan, in cap. 49. Genes.*

III. T'is aenmerckens weerdigh t'ghene R. *Moyses Hadarsan*, een man van seer groote autoriteyt by de *Ioden*, op die voorseyde prophetie van *Iacob* noch meer in t'besonder bemerckt heeft, te weten, dat dien grooten Raedt van twee-en-t'seventich mannen die van Godt selve ingheselt was, ende by de *Ioden Sanhedrin* ghenoemt wiert, niet en soude uytgheroeyt worden soo lanck als den *Messias* noch niet ghekomen en waer.

Hier uyt konnen de teghenwoordighe *Ioden* besluyten dat hy voor de tijden van onsen *Christus* niet ghekomen en was, noch ten tijde van de ghevanckeniſſe van *Babylonien*, noch van enighe andere: want *Christus* wiert van den voorseyden Raedt veroordeelt ter doot: maer terstont nae de doot *Christi* is hy gantschelijck te niete ghedaen ende vergaen: hoe dit gheschiedt is sullen ons twee *Ioodsche* Schrijvers *Iosephus* ende *Philo* verhaelen.

Iosephus lib. 1. de bello Iudaico cap. 5. & cap. 25. lib. 15 cap. 10. Philo lib. de temporibus.

De *Romeynen*, segghen sy, overwonnen hebbende *Aristobulus* ende *Hyrcanus*, die de leste waeren uyt de stamme der *Machabéen*, waeren nu meester gheworden van het *Ioodsch* Rijck: Soo hebben sy dan tot Coninck van *Iudæa* gheselt eenen sekeren *Herodes*, zijnde een *Idumeer* van natie ende soon van *Antipater*.

Desen *Herodes* zijnde een uytlander en vremdelinck, om de herten van de *Ioden* te winnen, heeft ten houwelijcke ghenomen de dochter van *Hyrcanus*, den welcken op dien tijt by de *Parthen* wiert ghevanghen ghehouden: maer *Hyrcanus* naederhant uyt de ghevanckeniſſe verloſt ende naer sijn vaderlandt wederom-ghekeert zijnde, vreesde *Herodes* dat de *Ioden* hem wederom op den throon souden stellen.

Om dit te beletten ende sijn Rijck te behouden, heeft niet alleen den voorseyden *Hyrcanus*, maer oock sijne dochter die hy tot huysvrouwe hadde ghenomen, met de kinderen die hy by haer hadde ghewonnen, doen dooden.

Hiermede noch niet te vreden zijnde, heeft hy doen ombrenghen alle de ghene die waeren uyt de stamme van *David*, de welcke ofte uytstaken in rijckdommen, ofte in autoriteyt by het volck, ende heeft haere wapenen ende gheslacht-registers verbrandt.

Daerenboven stelde hy Opper- en Leeger-Priesters, niet de ghene die waeren ghesproten uyt het gheslachte van *Levi*, ghelijck als Godt expresselijck in de Wet hadde belast, maer naer sijne beliefte.

Ten leſten heeft hy sijne uyterſte wreetheyt te wercke gheſtelt als hy dien vermaerden breeden Raedt van twee-en-seventich mannen, die de *Ioden Sanhedrin* noemden, jammerlijck heeft doen vermoorden, op dat hy met volle ruste het Rijck der *Ioden* soude moghen besitten.

Besluyt uyt het voorgaende dat den Messias ghekomen is.

Hier uyt volght nu dit onwederleghlijck argument: De vermaerste boecken ende Rabbijnen der *Ioden* bekennen dat den H. Patriarch *Iacob* voorseyt heeft dat het Rijck onder de *Ioden* niet en soude vergaen, ende naemelijck dien grooten Raedt *Sanhedrin* niet uytgheroeyt worden tot dat den *Messias* sou kommen:

Maer de twee *Ioodsche* Hiſtory-schrijvers *Philo* ende *Iosephus*, die de saeke met haere eyghen ooghen hebben ghesien, ghetuygen dat het Rijck onder de *Ioden* ten tijde van *Herodes* vergaen was, ende den grooten Raedt *Sanhedrin* uytgheroeyt:

Ergo

Ergo volghens het ghetuyghenisse van de vermaerste boecken, Rabbijnen, ende Historij-schrijvers der *Ioden* den *Messias* is alreede ghekomen.

Onsen *Christus* is precies op dien tijt ghekomen ende gheweest als dit Rijck, den Raedt, ende het heel Prinsdom onder de *Ioden*, ende naemelijck uyt de familie van *Iuda* uytgheroeyt wiert: En dat Christus den Messias is.

Ergo onsen *Christus*, volghens het segghen van de vermaerste boecken, Rabbijnen, ende Historij-schrijvers, is den *Messias*.

Ten tweeden, treck ick mijne bewijsen uyt de outste overleveringhen der *Ioden*.

De eerste overleveringhe vinde ick beschreven in hunnen *Thalmud* met dese woorden: *R. Elias heeft aen R. Iuda sone van Sala gheseyt: De werelt en kan niet min staen als* 85. *Iubileen* (dat is 4250. jaren) *ende op t'leste Iubilé sal sonder eenigh twijffel komen den Sone van David; maer ick en weet niet wel of dit gheschieden sal in t'beginsel ofte wel op het eynde van dat Iubilé.* Andere bewijsen van het voorgaende uyt de overleveringhe der Ioden. *Thalmud tract. Sanhedrin.*

R. *Asse* is van het selve ghevoelen ghelijck men dit op de boven-ghemelde plaetse van den *Thalmud* kan naesien.

De tweede overleveringhe vinde ick by R. *Moyses ben Maimon*, te weten, dat den *Messias* gheboren moet worden ontrent het jaer 4474. nae de scheppinghe des werelts. *R. Moyses Ben Maimon in Ep. ad Iudaos Africanos.*

De derde overleveringhe verhalen R. *Moyses Gerundensis*, ende *Levi ben Gerson*, de welcke seght dat dese toekomste van den *Messias* moet vallen op het jaer nae de scheppinghe des werelts 5118. *R. Moyses Gerundinensis, & R. Levi ben Gerson in Pentateucheum.*

De vierde stelt ons voor R. *Iacob ben Salomon*, segghende: *Twee duysent jaeren, dat is, van den eersten menschaf tot het twee en vijftichste jaer van den Patriarch Abraham, is de werelt gheweest ghelijck eene ydelheyt ende confusie, om dat de VVet noch niet ghegeven en was. Twee duysent jaeren is de VVet gheweest, dat is, van Abraham tot de toekomste van den Messias. Twee duysent jaeren sijn de daghen van den Messias: VVant den Messias moest komen als nu de twee duysent jaeren van de VVet ten eynde waeren ghekomen, ende moest de Israeliten uyt de ghevanckenisse verlossen.* *R. Iacob ben Salomon in Collectaneis de Messia*

Uyt dese overleveringhen ende tijt-rekeninghen volght noodsaekelijck dat den *Messias* over menighe jaeren en eeuwen ghekomen is. Want volghens de rekeninghe der *Ioden* de werelt heeft nu gheslaen 5248. jaeren, ende volghens de calculatie van onse Schrijvers s'heeft gheslaen 5672. jaeren.

Ergo, volghens die rekeninghen van beyde, ende die vier voorseyde overleveringen, den tijt van de toekomste van den *Messias* is over vele eeuwen alree ghepasseert.

Want de eerste overleveringhe brenght mede, dat hy moest komen ontrent het jaer nae de scheppinghe des werelts 4250: Ergo, indien ghe de rekeninghe van de *Ioden* aensiet aengaende het staen van de werelt, den *Messias* moet ghekomen zijn over duysent ende twee jaeren: Siet ghy die van de Christenen aen? hy is ghekomen over duysent vier hondert en twee en twintich jaeren.

De tweede overleveringhe seght dat den *Messias* gheboren moest worden op het jaer 4474. Soo soude dan den *Messias* moeten gheboren zijn, volghens de calculatie der *Ioden* over ontrent acht hondert en dertigh jaeren, ende volghens de calculatie der Christenen, duysent twee hondert en twee jaeren.

T'mach zijn wat het begeert: ofte de *Ioden* moeten dese haere eyghen overleveringen ende haere rekeninghe van het scheppen des werelts verwerpen, ofte sy moeten bekennen dat den tijt van de toekomste van den *Messias* over vele eeuwen alree gepasseert is, oversulex dat hy gekomen is.

Hier ſijn de *Ioden* in twee verſcheyden Partyen verdeylt onder malkanderen.

Sommighe bekennen dat hy ghekomen is, maer ſich noch niet gheopenbaert en heeft: Deſe zijn eenen hoop fabel-dichters: Andere bekennen dat den tijt van ſijne toekomſte wel ghepaſſeert is; maer dat hy evenwel noch niet ghekomen en is: Deſe gaen een weynigh beſtandigher voort.

Wy ſullen beyde deſe Partyen hooren ſpreken in t'Capittel dat volght.

XII. CAPITTEL.

De ydele uyt-vluchten van deſe twee voorſeyde ſoorten van Ioden aengaende de komſte van den Meſſias worden wederleydt.

Fabels die de eerſte ſoorte verſiert.

DE eerſte ſoorte van *Ioden* die bekennen dat den *Meſſias* alreede ghekomen is, behelpen ſich met eenen hoop fabels om te toonen dat hy ſich noch niet gheopenbaert heeft, fabels die meer verdienen uytghelachen te worden als wederleydt.

Sommighe ſegghen dat hy ſich vier hondert jaeren lanck verſteken heeft in de diepte der zee, acht hondert jaeren gheſchuylt heeft by de ſone van *Core*, tachentich voor de poorten van *Roomen*.

Wat redelijck verſtant ſal konnen aennemen dat een menſch (want de *Ioden* en ghelooven niet dat den *Meſſias* moet Godt zijn) ſoo menighe jaeren ſal ghewoont ende gheleeft hebben in den gront van het water? ten zy dat ſy'er by willen verſieren dat hy erghens door mirakel ſoo lanck gheſteken heeft in den buyck van eenen Walviſch, ghelijck eenen anderen *Ionas*: maer uyt wat noot, ofte tot wat eynde? 2. Wie ofte waer ſijn die ſonen van *Core* by de welcke hy acht hondert jaeren gheſchuylt heeft? wie, ofte van wie heeft hier van oyt yemandt beſcheet ghehadt? wie heeft hem oyt gheſien voor de poorten van *Roomen*, ende daer van eenighe ſekere tijdinghe aenghebracht?

II. Andere ſegghen dat hy erghens ſich onthout over eenighe bergen die erghens op de paelen van *Armenien* ligghen, alwaer hy tot noch toe verwacht dat hem Godt belaſte te voorſchijn te komen om de *Ioden* die nu de heele werelt door ſijn verſtroyt, te vergaderen, ende hun wederom te brenghen in het landt van beloften ende binnen *Ieruſalem*, om daer wederom haeren Tempel te bouwen ende ſacrificien t'offeren ghelijck ſe in voor-tijden ghedaen hebben.

Dat deſe opinie alghemeen is onder de teghenwoordighe *Ioden* heeft over weynighe jaeren ghebleken, wanneer ſich in *Turckyen* vertoonde eenen *Iode* met naeme *Sabbathai Sevi* die ſich uytgaf voor den *Meſſias*: Toen heeft men gheſien dat ſchier alle de *Ioden* van d'heele werelt ſijn in roere gheweeſt, ende menighe uyt verſcheyden gheweſten ſijn ghereyſt naer *Turckyen* om deſen man voor den *Meſſias* t'herkennen.

Maer ghelijck dit ſchandelijck voor hun is miſluckt wanneer deſen verſierden *Meſſias Turckſch* is gheworden: Soo ſoude ick oock geerne weten waerom dat de *Ioden*, indien den waeren *Meſſias* ergens is over de gheberchten van *Armenien* hem daer niet eens beſoecken, gelijck ſe ſoo veerdich ſijn gheweeſt om dien voornoemden *Sabbathai Sevi* te gaen vinden?

Sy

Sy antwoorden (om d'eene fabel te bedecken met d'andere) dat'er tuſſchen deſe gheberchten eene riviere vloeyt met naeme *Sabbaticus*, die het heel jaer door om haere ghedurighe tempeeſten niet vaerbaer en is; in der voeghen dat ſe over de ſelve niet en konnen gheraeken; ende wanneer de voorſeyde riviere nu ſtil light, t'welck eens ter weke gheſchiet op den *Sabboth-dagh*, dan en moghen de *Ioden* niet reyſen, ſoo dat'er voor hun gheenen middel en is om by den *Meſſias* te komen. Doch deſe fabel heb ick boven wederleydt in het *vyfde Capittel.*

III. Sommighe *Ioden* ſegghen dat den *Meſſias* als eenen vagabonden loopt door de werelt, ellendigh, onbekent, ende verſmaedelijck: Jae, R. *Ioſue* durft in den *Thalmud* wel ſegghen dat hy hem ſijne ſweiren en feeren heeft ſien verbinden onder de arme menſchen.

Maer ten eerſten, is hy onbekent, hoe, ofte waer aen heeft deſen R. *Ioſue* hem konnen kennen? ten tweeden, hoe ſtaet dit ſamen met de alghemeene opinie van alle de andere *Ioden* de welcke meynen dat den *Meſſias* niet en ſal komen ellendich ofte verſmaedelijck, maer in volle majeſteyt ende pracht ghelijck als een van de machtichſte Princen des werelts?

Doch van deſe fabels meer als ghenoech. Laet ons nu hooren ſpreken de tweede ſoorte van *Ioden*, die wel bekennen dat den tijt van de toekomſte van den *Meſſias* over lanck ghepaſſeert is, loochenen nochtans dat hy ghekommen is.

Deſe ſoorte behelpt haer met eene reden die oock gheenſins beſtaen kan, ſegghende dat haere ſonden de toekomſte beledt hebben.

De tweede ſoorte ſegt dat de ſonden der Ioden de toekomſte van den Meſſias belet hebben.

Deſe reden vinde ick I. by R. *Iacob ben Salomon*, den welcken wy boven opentlijck hebben hooren bekennen dat den tijt van de toekomſte van den *Meſſias* al over menighe jaeren verloopen is: *maer om onſe ſonden*, ſeyt hy, *die ſeer vermenighvuldicht zijn, en is den Meſſias noch niet ghekomen, alhoewel het nu verre over den tijt is.*

R: *Iacob ben Salomon in Collectaneis de Meſſia.*

II. Vinde ick deſe reden by Rabbi *Salomon* bykans met de ſelve woorden.

R: *Salomon in Gloſſa.*

Hier teghen ſtrijden de andere Rabbijnen, naemelijck, *Iohanan*, *Iuda*, ende *Nehorai*, de welcke in t'boeck *Sanhedrin* eenpaerlijck ſegghen: *Als den Meſſias ſal komen daer ſullen in Iſrael veynighe wijſe zijn; vele muytmaekers, bedrieghers, en tooveraers: De wijsheyt der Schrift-gheleerden ſal beſwijcken, ende de ſcholen der Godts-gheleerden ſullen woonſteden van hoeren zijn. Toen ſullen de godtvruchtighe menſchen vervloeckt worden in Iſrael, ende het aenſicht van die eeuwe ſal onbeſchaemt zijn.*

R: *Iohanna, Iuda, Nehorai lib: Sanhedrin. cap: Helec.*

Dit ſijn immers allegaer grove ſtucken en ſonden, niet te min ſegghen deſe voorſeyde Rabbijnen, en ſal den *Meſſias* daerom niet laeten te komen.

Deſe leſte hebben t'beter voor als de eerſte: t'welck ick tot haer ende ons voordeel bewijſe uyt de Schriftuere.

I. T'is ſeker dat den *Meſſias* niet aen de *Ioden* alleen; maer oock aen de Heydenen, ende aen alle volcken des werelts belooft is ghweeſt. Dit ſtaet klaer in de Schriftuere.

Deſe opinie wort wederleydt.

Heeft den Propheet *Iſaias* niet voorſeyt van den *Meſſias* dat Godt hem ſoude geven *tot een licht van de Heydenen*? heeft *Aggæus* niet gheſeyt dat hy was *den wenſch van de Heydenen*? heeft Godt ſelve aen *Abraham* niet belooft *dat in ſijn zaet*, te weten in den *Meſſias*, *alle de volcken der aerde ſouden ghezeghent worden*?

Iſaiæ 49. *v.* 6. *Aggæi* 8. *v.* 8.

Wie ſal nu konnen ghelooven dat de ſonden van de *Ioden* alleen, de toekomſte van den *Meſſias* hebben konnen beletten, daer hy ſoo wel moeſt komen

komen voor alle natien als voor de *Ioden*? waerom sou de heele werelt moeten draghen de schult ende straffen der *Ioden*?

II. T'schijnt dat de sonden die de *Ioden* teghenwoordelijck doen soo grouwelijck niet en zijn als de ghene die haere voorouders bedreven terstont nae de doot van den Velt-oversten *Iosue*, want, ghelijck de Schrifture seght: *Sy naemen Heydensche dochters tot vrouwen, ende sy dienden haere afgoden, sy deden het ghene quaet was in de ooghen des Heeren, verlieten haeren Heer ende Godt, ende sy dienden Baal ende de Bosch-goden.* Twee grove sonden de welcke Godt expresselijck hadde verboden, segghende: *Ghy sult d'autaeren van de Heydenen omwerpen, ende haere opgherechte beelden verbreken, haere bosschen sult ghy afhouwen: Ghy en sult haere Goden gheen offerhande doen, ghy en sult haere dochteren niet geven ten houwelijcke aen uwe sonen.*

Iudicum cap: 3. verse. 6, 7.

Exodi cap: 34. verse. 3, 15, 16.

Niet teghenstaende en heeft Godt niet ghelaten om dese sonden haer een Verlosser te geven die hun uyt de handen van haere vyanden soude verlossen: Want de Schriftuere seght dat hy hun op dien selven tijt *een Verlosser ghegeven heeft die hun verloste*, te weten, *Othoniel sone van Kenez.*

Iudicum cap: 3. verse. 9.

De teghenwoordighe *Ioden* en bedrijven immers nu ter tijt, dat ick weet, gheene afgoderye, noch en hebben in menighe jaeren gheene bedreven: Ist saeken dan dat Godt, niet teghenstaende de grouwelijcke afgoderye van haere voorouders, haer niet ghelaten en heeft eenen Verlosser te gheven, waerom soude hy om mindere sonden uytgheselt hebben de toekomste van haeren alghemeenen Verlosser ofte *Messias*?

III. Uyt wat Schriftuere sullen sy ons konnen bewijsen dat de toekomste van den *Messias* om haere sonden sou uytgestelt worden soo lanck boven den tijdt die Godt selve gheselt, ende door sijne Propheten voorseyt heeft?

Sy antwoorden dat Godt desen tijt alleen op conditie gheselt heeft, naemelijck, ist dat de *Ioden* haer afhouden van sondighen.

Maer ick vraghe in wat Schriftuere dit staet? Ick vinde wel dat Godt verscheyden andere dinghen op soo eene conditie gheselt heeft, maer die conditie wort'er altijdt uytdruckelijck by-ghevoeght: Doch waer staet soo eene conditie als men in de Schriftuere spreeckt van de toekomste van den *Messias*?

Ick weet wel dat R. *Eliezer* in hunnen boeck *Thalmud* verscheyden Schriftueren voorstelt om dit te bevestighen, onder andere daer de Propheten segghen van Godts weghen: *Kinderen keert wederom ende bekeert u, ende ick sal uwe sonden gheneesen.* Item: *Bekeert u tot my, ende ick sal my keeren tot u*: Item: *Israël indien ghy u bekeert &c.*

Talmud lib: Sanhedrin cap: Helec.

Maer R. *Iosue* heeft hem met andere Schriftuer-plaetsen soo den mont gheslopt, dat hy, soo als den *Thalmud* ghetuyght, ghesweghen heeft. Daer staet seyde desen R. *Iosue* onder andere gheschreven by *Isaias*: *Dit seght den Heere den Heylighen Verlosser van Israel tot de versmaedelijcke ziele, tot de vervloeckte natie, tot den knecht van de Heeren, dat onse sonden niet en sullen beletten t'ghene Godt heeft gheselt.*

IV. Wy sien alles voor de ooghen volbrocht het ghene de Propheten voorseyt hebben dat in de toekomste van den *Messias* moesten gheschieden, ghelijck wy boven alles in t'besonder ghetoont hebben: met wat hartneckicheyt dan konnen de *Ioden* noch staende houden dat haere sonden dese toekomste tot noch toe beledt hebben?

XIII. CAPITTEL.

Alle de voornaemste opworpinghen der Ioden worden wederleydt.

DE *Ioden* hoopen vele argumenten te saemen, naemelijck uyt den Propheet *Isaias*, den welcken alduś schrijft van de toekomste van den *Messias*.

T sal gheschieden in de leste daghen dat den bergh van t' Huys des Heeren sal bereydt worden op t'sop van de gheberchten, ende sal verheven worden boven de heuvelen, ende alle de Heydenen sullen hem toevloeyen: Ende vele volckeren sullen gaen, en seghen: Komt, ende laet ons opklimmen tot den Bergh des Heeren, ende tot het Huys van den Godt Iacobs, ende hy sal ons leeren sijn weghen, ende wy sullen wandelen in sijne voet-paeden: VVant uyt Sion sal eene VVet gaen, ende het VVoort des Heeren uyt Ierusalem: Ende hy sal de Heydenen oordeelen, ende vele volcken bestraffen, ende sy sullen haere sweerden maeken tot ploegh-ysers, ende haere pijcken tot seysenen: de eene natie en sal het sweert niet opheffen teghen de andere, ende sy en sullen niet meer gheoeffent worden tot d'oorloghe. *Isaia cap. 2.*

Het eerste argument van de Ioden, dat den Messias op de leste dagen moet komen.

Uyt dese prophetie trecken de *Ioden* haer eerste argument in deser voeghen.

Den *Messias*, ghelijck *Isaias* hier seght, en moet maer komen *op de leste daghen*: maer de leste daghen en sijn noch niet ghekomen: Ergo den *Messias* en is noch niet ghekomen.

Ick antwoorde dat het doorgaens de ghewoonte van de Schriftuer is den tijdt van den *Messias* te noemen *den lesten tijdt*; dit blijckt onder andere uyt het boeck *Genesis*, als den Patriarch *Iacob*, sprekende met sijne kinderen van den toekomenden *Messias*, seght: *Kinderen van Iacob, komt te saemen op dat ick u-lieden verkondighe t'ghene in de leste daeghen gheschieden sal.* Dan keerende sich tot sijnen Soon *Iuda*, seyde hy: *Den Scepter en sal niet wech-ghenomen worden van Iuda, noch den Vorst uyt sijne dyen tot dat den Silo komt* (dat is den *Messias*) *ende hy sal wesen de verwachtinghe der Heydenen.*

Dit argument wort wederleydt.

Genesis cap. 49.

Dese plaetse, ghelijck wy boven ghehoort hebben, verstaen de uytnemenste Leeraers der *Ioden* van den *Messias*.

Hier uyt volght *dat de leste daghen* soo naeuw niet en moeten ghenomen worden als of se anders niet en beteeckenden dan die daghen de welcke naest aen t'vergaen van de werelt sullen zijn, maer t is ghenoech dat men hier door verstae dien heelen tijdt den welcken van het beswijcken des wereldts tot den onderganck der selve moet verloopen.

Want daer worden dry verscheyden tijden des wereldts gherekent. Den eersten tijdt is ghelijck de gheboorte, als de werelt van Godt wiert gheschaepen.

Den tweeden tijt is van het toenemen ofte groeyen des werelts; den derden, is van haeren ouderdom, welcken tijt begost heeft als de werelt allenskens begost te beswijcken, ende moet dueren tot datse vergaet: Desen heelen tijt wort seer wel ghenoemt *de leste daghen*, ofte den lesten tijt van de werelt.

Nu, dat den *Messias* niet en moest komen als de werelt noch jonck was, noch oock als se ghelijck tot eenen mannelijcken ouderdom ghe-

komen was, maer alsse nu out was, kan men lichtelijck beſpeuren uyt
4 Eſdra cap. 14. de woorden van *Eſdras*, die ſeght: *De werelt heeft haere jonckheyt verloren, ende de tijden beginnen te verouderen.*

Hier op argumenteren ick alſoo: Iſt ſaecken dat de werelt begoſt te verouderen ten tijde van *Eſdras*, dat is, over ſoo vele eeuwen; wat ſal men dan moeten ſegghen van onſe tijden die ſoo menighe eeuwen daernaer ſijn ghekomen? kan men die niet met recht ſegghen *de leſte daghen*, ofte den ouderdom des werelts te zijn? Wanneer wy dan ſegghen dat den *Meſſias* ghekomen is over duyſent ſes hondert en twee en ſeventich jaeren, te weten, als onſen Salichmaecker JESUS CHRISTUS op de werelt verſchenen is, dien heelen tijdt rekenen wy met recht onder *de leſte daeghen* des wereldts, om dat het de daeghen van haeren ouderdom zijn.

Het tweede argument der Ioden dat den Bergh des Heeren noch niet en ſtaet op t'ſop van de berghen.

Ten tweeden, trecken de *Ioden* een argument teghen de toekomſte van den *Meſſias* uyt deſe woorden van *Iſaias*: *Den Bergh van t'Huys des Heeren ſal verheven worden op t'ſop van de gheberchten, ende boven alle de heuvelen.* Niet ſulcx, ſegghen ſy, en heeft men tot noch toe gheſien: Ergo den *Meſſias* en is noch niet ghekomen.

Wort wederleydt.

Ick antwoorde dat deſe woorden van *Iſaias* moeten verſtaen worden niet van een huys t'welck ghebouwt zy van kalck, ſteenen, en mueren, maer van een gheeſtelijck Huys, dat is, van de Kercke, de welcke moeſt ghebouwt worden, ende beſtaen uyt *Ioden* ſaemen en *Heydenen* als levende ſteenen, die met de toekomſte van den *Meſſias* bereydt moeſten ghemaeckt worden: Daer-en-boven die gheberchten daer *Iſaias* van ſpreeckt en moeſten noch van ſteen, noch van aerde zijn: Want wat menſch, die noch verſtandt ende reden ghebruyckt, ſal konnen ghelooven dat Godt altemet alle de gheberchten van de heele werelt moeſt ſaemen vergaederen op eene plaetſe, ende eenen bergh alleen boven de andere ſetten, om daer op ten leſten een huys van ſteenen te bouwen? kand'er meerdere fabel verſiert worden? Dienvolghens de woorden van *Iſaias* en konnen niet anders als gheeſtelijcker wijſe verſtaen worden; in der voeghen dat den Propheet anders niet en wilt ſegghen als dat de Kercke *Chriſti* ofte van den *Meſſias*, verheven moeſt worden boven al wat'er is in de werelt, ghelijck men dit nu voor de ooghen volbracht ſiet ten opſichte van de Kercke der Chriſtenen.

Het derde argument, dat alle de Heydenen noch niet bekeert zijn.

Ten derden, argumenteren de *Ioden* in deſer voeghen: *Iſaias* ſeght: *Dat alle de Heydenen moeten toevloeyen tot den Meſſias*: maer tot noch toe en heeft men niemant gheſien tot den welcken alle de Heydenen toegheviocyt zijn, want ſelve tot uwen *Chriſtus* en ſijn noch niet ghekomen de *Tarters*, *Mooren*, en *Sarazynen*: Ergo den *Meſsias* en is noch niet ghekomen.

Wort wederleydt.

Ick antwoorde: I. T'is ſeker dat *Iſaias* niet en wilt ſegghen dat'er niet eene natie en ſal zijn die tot den *Meſsias* niet komen en ſal: want anderſins ſoude hy ſtrijden teghen andere Schriftuer-plaetſen.

Pſalmo 117. verſ. 22. Voor eerſt teghen het ghene dat *David* ſeght: *Den ſteen, dat is den Meſsias, die de bouw-liedtn hebben verworpen, is gheworden tot eenen hoeck-ſteen.*

Daniel. cap. 9. verſ. 26. Ten tweeden teghen *Daniel*, *Het en ſal ſijn volck niet zijn dat hem loochenen ſal.*

Deuter. cap. 18. verſ. 19. Ten derden teghen *Moyſes*: *De ghene die ſijne woorden de welcke hy ſal ſpreken in mijnen naeme niet en ſal willen hooren, ick ſal den wreker zijn.* Daer *Moyſes* uytdruckelijck ſpreeckt van den *Meſsias*.

Hier uyt blijckt nu dat'er ſullen zijn *die den Meſsias ſullen verwerpen*, ghelijck

ghelijck *David* seght, ofte *hem loochenen*, ghelijck *Daniel* seght, ofte *naer sijne woorden niet luysteren*, ghelijck *Moyses* seght: wanneer dan *Isaias* seght dat *alle de Heydenen* sullen toevloeyen tot den *Messias*, hy en kan daer door niet verstaen, man voor man, ofte natie voor natie, want alsoo soude hy de dry voorseyde Propheten leughenachtich maecken; soo en verstaet hy niet anders dan, als dat'er seer vele uyt alle soorten van natien sullen komen tot den *Messias*, ende sijne leeringhen aennemen.

Ick antwoorde. II. dat den Propheet niet en seght dat alle de Heydenen te saemen ende op den selven tijt sullen komen tot den *Messias*, t'is ghenoech dat wy ghelooven dat dit allenskens, d'eene voor, d'andere nae, ende op verscheyden tijden gheschieden moest, tot dat ten lesten alle natien in hem souden ghelooven: t'welck met'er daet nu volbracht is, soo als konnen ghetuyghen die de heele werelt door-reyst hebben.

Ten vierden nemen t'de *Ioden* op dese woorden van *Isaias*: *De volckeren sullen haere sweerden maecken tot ploegh-ysers, ende haere pijcken tot seysenen: De eene natie en sal het sweert niet opheffen teghen de andere* &c. Tot noch toe, seghen sy, en heeft men in de werelt niet konnen sien dat'er soo eenen alghemeenen peys sy gheweest: Ergo den *Messias* en is noch niet ghekommen. Het vierde argument dat de volcken haere sweerden noch niet gemaeckt en hebben tot ploegh ysers &c.

Ick antwoorde ende bekenne dat den Propheet hier voorseyt, dat'er in de komste ende in t'Rijck van den *Messias* eenen aldermeesten ende ghegheduerighen vrede sal zijn, dat en konnen de *Ioden* niet loochenen. Wort wederleydt.

Sy moeten oock bekennen dat desen vrede niet aen alle menschen belooft wort, maer aen die alleen, de welcke hem sullen herkennen, sijne Wet sullen aenveerden, ende *wandelen in sijne weghen*; want dit voeght *Isaias* daer expresselijck by, ende wort oock met de selve woorden van den Propheet *Micheas* bevesticht. *Micheæ cap: 4. vers. 1, 2.*

Dat nu eens de *Ioden* de prophetien aendachtelijck lesen, ende sien offe niet en spreken van eenen gheestelijcken peys die den *Messias* aen de werelt moest toe-brenghen, ende niet van eenen tijdelijcken. Sy sullen vinden by *David* dat op den tijt van den *Messias de rechtveerdicheydt te voorschijn sal komen*, ende daernaer *overvloedicheyt van peys*, eerst *de rechtveerdicheyt*, daernaer *den Peys*, om te toonen dat den *peys* sal voortkomen ende spruyten uyt *de rechtveerdicheyt*, oversulck dat het *eenen geestelijcken pevs* wesen sal die in de gherustheydt der ghemoederen ende der zielen bestaet, ghelijck oock *David* daernaer uytdruckelijck seght: *Hy sal haere zielen van de boosheyt verlossen, ende bevrijden van list ende bedroch.* *Psal: 71. v. 7.* *vers. 13, 14.*

Dit sal ons den Propheet *Isaias* bevestighen als hy seght *dat den Messias op den Throon van David sal sitten in der eeuwicheyt, ende dat'er gheen eynde van den peys en sal wesen, alsoo hy sijn Rijck sal bevestighen met oordeel ende rechtveerdicheyt.* T'is al geestelijcker wijse dat *Isaias* hier spreeckt. Dit blijckt 1. uyt die woorden: Hy sal op den Throon sitten *in der eeuwicheyt*, hier door en kan gheen tijdelijck Rijck verstaen worden, want soo een Rijck en kan niet eeuwelijck dueren. 2. *Den peys en sal gheen eynde hebben*: Ergo den Propheet en spreeckt van gheenen tijdelijcken peys, want die moet eens een eynde hebben, soo spreeckt hy dan van eenen gheestelijcken, door den welcken den *Messias*, ghelijck *Isaias* daer by voeght, de ghemoederen der menschen sal verstercken in de *Rechtveerdicheyt*, dat is, in alle soorten van deuchden, soo datse *sullen wandelen in sijne weghen* ende bevrijdt zijn van de gramschap Godts. *Isaiæ c. 9. v. 6.*

Maer soo eenen alghemeenen peys heeft men in de werelt ghesien, oock in t'midden der vyanden, vervolghers, sweerden, vyer, kruycen, ende andere grouwelijcke tormenten der Martelaren, soo datse oock voor

haere doot-slaeghers ende vyanden baden, men heeft dien peys ende inwendighen vrede des ghemoets in andere occasien nu soo menighe eeuwen in ontelbare menschen ghesien die de Leere *Christi* aenveert hebben: Ergo den *Messias* is alreede ghekomen.

Het vijfde argument uyt den Propheet Ieremias.

Ten leesten stellen ons de de *Ioden* voor eene sekere plaetse uyt den Propheet *Ieremias*, die aldus luyt: *Siet, de daghen sullen komen seght den Heere, dat ick David eene rechtveerdighe Spruyte verwecken sal, ende hy sal Coninck zijnde regeren, ende wijs zijn, ende recht ende gherechticheyt doen op der aerden.* *Ieremiæ cap: 23. vers. 5, 6.* *In sijne daghen sal Iuda verlost worden, ende Israel sal seker woonen, ende dit sal sijnen naem zijn daer men hem mede noemen sal: Den Heere onse gherechticheyt.*

Uyt dese woorden trecken sy dit argument: Als den *Messias* sal komen sal de *Ioodsche* natie van alle ghevanckenisse verlost worden:

Maer dese natie wort teghenwoordelijck noch ghehouden in de ghevanckenisse, en daer en is noch gheene hoope van verlossinghe: Ergo den *Messias* en is noch niet ghekomen.

Wort wederleydt.

Dit argument is licht om te beantwoorden als de *Ioden* maer goede acht willen nemen op de beloften Godts die in de toekomste van den *Messias* moeten volbracht worden: onder andere, dat in dese beloften alleen konnen begrepen worden de ghene die den *Messias* sullen aenveerden ende ghehoorsamen, t'zy uyt de *Ioden*, t'zy uyt de *Heydenen*: want hoe souden die de jonsten ende goederen van den *Messias* konnen ghenieten, die teghen hem opstaen ende hem verstooten? Is het niet een uytghedruckt ghebodt Godts in t'boeck *Deuteronomium*, dat alle menschen aen de woorden van den *Messias* moeten ghehoorsaem zijn? *Ick sal*, seght *Moyses*, *een Propheet uyt het midden van u, uyt uwe broederen, ghelijck ick ben, verwecken, ghy sult hem hooren.* Dit is het ghebodt Godts, nu volghen de straffen voor de ghene die dit ghebodt niet onderhouden en sullen: *De ghene die sijne woorden, de welcke hy sal spreken in mijnen naem, niet en sal willen hooren, ick sal den wreker zijn.* Wat straffen of plaghen sullen hem overkomen? dit seght *Moyses* op eene andere plaetse: *Den Heere*, seyt hy, *sal vermeederen uwe plaghen en die lanck-duerich maeken: Hy sal u oversenden seer quade ende eeuwighe kranckheden, hy sal u wederom senden alle de plaghen van Egypten, die ghy ghevreest hebt, ende sy sullen u by-blijven: Den Heere sal u verstroyen onder alle de volcken van het beginsel der aerde tot haere eynden.*

Deuter: cap: 18. vers. 15.

Ibidem cap. 28.

Hier hebben wy in dese prophetie van *Moyses* twee dinghen: 1. Dat Godt ghebiedt dat men den *Messias* ghehoorsaem sal zijn. 2. Dat sy in de gramschap Godts vallen sullen ende met grouwelijcke plaghen ghestraft worden de ghene die hem sullen verstooten: Volght dan dat de prophetie van *Ieremias*, van my boven voorghestelt, met de welcke hy voorseght dat de *Ioodsche* natie met de toekomste van den *Messias* sal verlost worden; niet en spreeckt van die *Ioden* de welcke den *Messias* sullen verstooten, maer alleen van die, de welcke sijne woorden sullen ghehoorsaem zijn.

T'welck soo wesende (ghelijck dit klaerlijck blijckt uyt de Schriftuere) de teghenwoordighe *Ioden* en moesten van den *Messias* uyt de ghevanckenisse niet verlost worden, maer moesten van alle sijne goede jonsten berooft blijven, om datse hem niet en willen herkennen, noch luysteren nae sijne woorden: oversulcx die verlossinghe siet alleen op die *Ioden* de welcke in den *Messias* ghelooft hebben.

Ick en kan dit niet beter bevestighen als met de eyghen ghetuygenisse van haere Leeraers: hoort dan spreken R. *Moyses Hadarsan*: *Sal yemant konnen segghen*, seyt hy, *dat den Verlosser een uytnemer van persoonen sal zijn? Verre van daer: Want alle de ghene die hem met den monde, met de wercken, en met 'er herten sullen belijden, sal hy verlossen ende behouden, ghelijck 'er gheschreven staet*

R. Moyses Hadarsan in cap. 41. Genesios.

ſtaet Ierem: 23. *In ſijne daghen ſal Iuda verloſt worden, als of hy ſeyde hy ſal verloſſen de ghene die hem ſullen belijden.*

Wy antwoorden dan op hun argument dat het valſch is dat de heele *Ioodſche* natie met de toekomſte van den *Meſſias* moeſte verloſt worden uyt de ghevanckeniſſe, want dit wort alleen belooft aen de ghene die ſich aen ſijne Wet ſullen onderwerpen: overſulcx indien ſy van deſe lanckduerige ende ſwaere ghevanckeniſſe, in de welcke ſy nu ſoo vele eeuwen gheſteken hebben, ten langhen leſten willen verloſt worden, ſy moeten kommen tot JESUM CHRISTUM die den waeren *Meſſias* is, ende bekennen dat alle die ellenden die haer ghedurichlijck by-blijven uyt gheene andere oorſaecke en ſpruyten, als om datſe den waeren *Meſſias*, ende ſijne Wetten verwerpen.

Laet ons nu beſonder hooren argumenteren R. *Salomon* ende *Ioſephus Albus*.

Haer eerſte argument is dit: Waer t'ſaecken dat *Chriſtus* den waeren *Meſſias* hadde gheweeſt, de Synagoge ſoude hem meer daer voor moeten herkennen hebben als yemant anders. Haere opwerpinghen dat Chriſtus den Meſſias niet en kan zijn, wort wederleydt.

Maer de Synaoge en heeft hem niet herkent noch aenveerdt voor den *Meſſias*: want die van de Synagoge, ſoo als den Evangeliſt *Ioannes* ſelve ghetuyght, ſeyden: *Dat'er niemant van de Phariſéen of Princen in hem gheloofde, maer alleen het ſlecht volcxje t'welck de VVet niet en kende.*

Ergo *Chriſtus* is den waeren *Meſſias* niet gheweeſt.

Sommighe Catholijcken antwoorden hier op dat *Chriſtus* van de princepaelſte der Synagoge aenveert ende ghekent wiert: Want onder andere heeft hem daer voor herkent den ouden *Simeon*, die veertich jaeren den Tempel ghedient hadde, den H. *Ioannes Baptiſta*, *Nicodemus*, *Gamaliel*, ende vele andere, ghelijck'er ſtaet in de Handelinghe der Apoſtelen: *Eenen grooten hoop van Prieſters was ghehoorſaem aen het gheloof.* *Actorum 6. v. 7*

Maer de ghene die dit argument ſoo beantwoorden, ſchijnende kracht van het ſelve te vreeſen, daer het anders niet en verdient als uytghelachen te worden: Daerom wy loochenen dat den *Meſſias* van de Synagoge moeſt herkent ende aenveert worden: jae, ter contrarien, wy ſegghen dat *Chriſtus* daerom den waeren *Meſſias* gheweeſt is om dat hy van de Synagoge niet en is aenveerdt gheweeſt.

Dit bewijſe ick uyt den Propheet *Iſaias*, den welcken handelende van de toekomende verblintheyt der Ioden, ſoo ſpreeckt: *Gaet henen, ende ſeght tot deſen volcke: Hoorende hoort, ende en wilt niet verſtaen, ſiende ſiet, maer en neemt'er gheen acht op: Verblint het herte van dit volck, ende beſwaert ſijne ooren, ende ſluyt ſijne ooghen, op datſe miſſchien niet en ſien met haere ooghen, ende niet en hooren met haere ooren, ende niet en verſtaen met haer herte, ende ſich bekeeren, ende ick haer gheneſe.* De Synagoge en moeſt den Meſſias niet herkennē noch aenveerden. *Iſaiæ 6. v. 5.*

Nu op dat de *Ioden* niet en ſouden ſeggen dat *Iſaias* hier niet en ſpreeckt van de verblintheyt der Synagoge door de welcke ſy den waeren *Meſſias* in ſijne toekomſte ſoude verwerpen, datſe hooren wat den Propheet noch voorders ſeght.

Toen ſeyde ick, ſeght hy, *hoe lanck noch Heere? ende den Heere heeft gheſeyt, tot dat de ſteden verwoeſt worden, ende ghelaten ſonder inwoonder, ende de huyſen ſonder menſch, ende het landt verlaten: VVant den Heere ſal de menſchen verre wech doen, ende de verlatinghe ſal groot weſen in t'midden van t'landt. Doch daer ſal noch een thiende deel in zijn, ende dit ſal afgheweyt worden ghelijck eenen eycken-boom, ende ghelijck eenen haegh-eycke, die naer de afwerpinghe gheene bladers noch ſteunſel en heeft: maer een heylich zaet ſal daer van het ſteunſel zijn.*

Merckt alle de omſtandicheden der tijden die den Propheet *Iſaias* hier

in t'besonder beschrijft, op datghe hier uyt klaer sout moghen sien dat hy spreeckt van die verblindtheydt door de welcke de *Ioden* den waeren *Messias* niet en sonden herkennen.

Hy stelt sekere teeckenen om te weten op wat tijdt precies dese verblintheydt sou zijn, ende wat straffe datse sou mede-brenghen.

I. De verwoestinghe van de stadt van *Ieruſalem*, soo dat'er niet eenen inwoonder meer en sal in blijven.

II. De vernielinghe van dien magnifijcken Tempel, soo dat'er gheenen Priester en sal zijn om sacrificie te doen ende wieroock te offeren.

III. De verlatinghe van het heel landt, met het verstroyen der *Ioden* door de heele werelt.

IV. Het wech-nemen van de Propheten.

Ten leſten, seght hy, dat de *Ioden* in dese verblintheyt soo lanck sullen blijven tot dat de Heydenen, die van Godt schenen verworpen te zijn ghelijck eenen eycken-boom die sonder bladers is, wijt ende verre sullen verbreyt worden onder de Wet ende ghehoorsaemheydt van den *Meſsias*, die een heylich zaet sal zijn het welcke haer sal ondersteunen ende doen groeyen.

Ist saeken dat de *Ioden* dese prophetie sonder passie willen over-wegen soo alsse daer light, sy sullen moeten bekennen dat den *Meſsias* van de Synagoge, om haere hartneckicheydt ende verblintheyt niet en moest ghekent noch aenveert worden.

Dit beveſtigen oock de andere Propheten.

Dit selve beveſtighen oock de andere Propheten: *David* seght: *Den ſteen die de bouw-lieden verſtooten hebben is ghe*worden *tot eenen hoeck-ſteen.* Dese

Pſalmo 117.

plaetse verstaen R. *Ionathas*, ende R. *Salomon* van den *Meſsias*, soo seght

R. Ionathas in Paraph. Chald.

dan *David* hier dat den *Meſsias* verstooten sal worden: van wie? van de

R. Salomon in Micheam.

bouw-lieden: wie zijn die? de *Ioden*, want de Heydenen en waren geen bouw-lieden maer verdervers van de Wet Godts.

Zachariæ cap. 9.

II. Seght den Propheet *Zacharias*, dat de *Ioden* den *Meſsias* sullen doorsteken, ghelijck wy dit boven hebben betoont, soo verre ist van daer dan dat se hem souden aenveerden.

Daniel cap. 9.

III. Seght den Propheet *Daniel* met klaere woorden dat den *Meſsias* van t'*Ioodsch* volck sal ghedoodt worden.

Hoort nu hier beneffens spreken de *Ioodsche* Doctoren en boecken de welcke met klaere woorden te kennen geven hoe dat de Synagoge ende de *Ioden* op den *Meſsias* souden ghesint zijn.

Thalmud lib. Sanhedrin cap. Helec.

I. T'is eene vermaerde spreucke der *Thalmudisten* die men leest in den *Thalmud*, alwaer de twee Rabbijnen *Samai* ende *Salomon* inghebrocht worden, segghende: *Ghelijck'er van ses hondert duyſent Iſraëliten die uyt Egypten ghegaen zijn, maer twee in s'lant van Chanaan ghekomen zijn, alſoo ſal het zijn in de daghen van den Meſsias.* Soo weynighe onder de *Ioden* sullend'er zijn die tot den *Meſsias* sullen komen om hem t'herkennen ende te volghen.

Idem cap. Dine Mammonoth.

II. De sonen van R. *Hiias* in t'voorseyde boeck *Thalmud*, segghen dat *den Meſsias een ſcandael ofte eenen ſteen ſal zijn aen den welcken ſich de twee huyſen van Iſraël ſullen ſtooten, jae, dat hy tot eenen ſtrick ende ruine ſal zijn aen de inwoonders van Ieruſalem.*

III. De Rabbijnen *Ionahan* en *Iacob* segghen noch in t'selve boeck dat de Heydenen in de plaetse van de *Ioden* sullen ghestelt worden, ghelijck een Peert in den ploegh wort ghespannen in de plaetse van eenen kreupelen Os.

IV. Het is t'ghemeen ghevoelen bykans van alle de *Thalmudisten*, dat den Gheest Godts, die de Synagoge plocht by te staen, met den ouden *Simeon* is besweken: Dit is het ghevoelen van R. *Iudas*: *Als den Sone van*

Talmud lib: Sanhedrin cap: Helec.

David

David, seyt hy, *ghekomen sal zijn, daer sullen weynighe VVijsen zijn in Israël, de wijsheydt der Schriftgheleerden sal vergaen, ende de scholen van de Godtsgheleerde sullen verandert worden in hoere-koten*: Dit komt seer wel over een met t'ghene *Christus* aen de *Ioden* verweten heeft, als hy hun seyde: *Ghy hebt van t'huys mijns Vaders eene spelonckе van moordenaeren ghemaeckt.*

Daer-en-boven R. *Heboray* seght: *Den tijt van den Messias sal zijn sonder schaemte.* R. *Nehemias* seght: *De boosheyt van Israël sal sonder eynde vermenighvuldicht worden, ende daer en sal niet anders woelen als onrecht en ketterye.* R. *Natroray* seght: *Christus sal groote mirakelen doen, maer sy sullen die aen de tooverkonste ende d'onsuyvere gheesten toeschrijven.*

Wat komen nu de teghenwoordighe *Ioden* met dit argument voor den dach, te weten, *Christus* en is van de Synagoge niet aenveert gheweest, ergo hy is den waeren *Messias* niet: Nu konnen sy immers sien datse heel contrarie moeten argumenteren in deser voeghen:

De Schriftuere met de *Ioodsche* principaelste Doctoren leeren dat den *Messias* van de Synagoge verstooten sal worden:

Christus is van de Synagoge verstooten gheweest:

Ergo *Christus*, volghens de Schriftuere, ende het ghevoelen der *Ioodsche* Doctoren is den *Messias*.

Haer tweede argument is even slecht: Den waeren *Messias*, segghen sy, moet de heele werelt in peys stellen: maer *Christus* heeft oorloghen ende niet den peys ghebrocht in de werelt: Ergo *Christus* en is den waeren *Messias* niet. Haer tweede argument wort wedersleydt.

De eerste voorstellinghe van dit argument bewijsen sy met dese woorden van *David*: *In sijne daghen*, te weten van den *Messias*, *sal rechtveerdicheyt ende overvloedicheyt van peys zijn.* *Psalmo 71. v. 7.*

II. Uyt den Propheet *Isaias*: *Sy sullen haere sweerden maeken tot ploeghysers, ende haere pijcken tot seysenen, ende d'eene natie en sal het sweert niet opheffen teghen de andere, noch sy en sullen niet meer gheoeffent worden tot d'oorloge.* *Isaiæ cap. 2. vers. 4.*

De tweede voorstellinghe van hun argument proberen se aldus: Een weynich nae de doot *Christi* zijnd'er oorloghen ontstaen tusschen de *Ioden* ende *Romeynen*, waer uyt ghevolght is het verderf van de Stadt ende Tempel.

Soo heeft dan *Christus* de oorloghe ghebrocht in de werelt.

Ick antwoorde: T'en is niet wonder dat de *Ioden* op dese maniere argumenteren: want alsoo sy van den oprechten Gheest Godts sijn berooft, soo sien sy alle dinghen alleenlijck aen met vleesschelijcke ooghen: Dit argument heb ick boven beantwoort; niet te min om noch meer te voldoen sal mijne teghen-bewijsen hier noch voorder vervolgen.

Ick segghe dan noch eens dat den *Messias* niet eenen lichaemlijcken peys in de werelt moest brenghen, maer eenen gheestelijcken den welcken bestaet in het ghemoet, ende sonder den welcken den lichaemlijcken vrede niet een sierken te achten en is, alsoo hy den mensch niet anders kan baeten als dat hy sich begeve tot ledicheydt ende uytstorte tot alle wellusten.

Desen gheestelijcken peys heeft *Christus* in de werelt ghebrocht als hy het Rijck van den *Satan* vernielt heeft, ende de menschen ghetrocken uyt de slavernye der sonden. *Isaiæ cap. 25. vers. 6, 7, 8, &c.*

Dit is t'ghene eertijts den Propheet *Isaias* voorseyt heeft met dese woorden: *Den Heere der Heyrscharen sal op desen bergh aen alle volcken eene vette maeltijt voorstellen, een maeltijt van suyveren wijn: Hy sal op desen bergh verslinden het bewindsel des aenghesichts daermede alle volcken bewonden zijn, ende het deckſel daermede alle natien bedeckt zijn: Hy sal de doot verslinden tot overwinninghe,*

winninghe, ende den Heere ſal de traenen wech nemen van alle aenſichten: En men ſal ten dien daghe ſegghen: Siet, deſe is onſen God, wy hebben hem verwacht, ende hy ſal ons ſaelich maecken, deſe is den Heere, wy hebben hem verwacht, wy ſullen ons verblijden ende verheughen in ſijne ſalicheyt.

Iſt ſacken dat'er eenighe plaetſe in de heele Schriftuer is, om de *Ioden* t'overuyghen van hartneckicheydt ende verblintheydt, t'is deſe. Datſe maer met my elcke omſtandicheyt overweghen in het beſonder.

I. Sy en konnen niet loochenenen dat *Iſaias* hier ſpreeckt van den *Meſsias*, want deſe woorden ſijn klaerder als t'licht: *Men ſal ten dien daghe ſegghen: Deſe is onſen Godt, wy hebben hem verwacht, ende hy ſal ons ſalich maecken.* Is'er oyt yemant in de werelt gheweeſt van den welcken men heeft konnen of moghen ſegghen: *Deſe is onſen Godt*, als van den *Meſsias*, ghelijck als blijckt uyt vele andere Schriftuer-plaetſen die wy boven opghetelt hebben? wie is het anders die de werelt *verwacht heeft* als den *Meſsias*? wie is het die ons *ſalich moeſt maecken* als den *Meſſias*? t'is dan ſeker dat den Propheet hier ſpreeckt van den *Meſſias*. Wat ſeght hy'er van? hy ſeght *dat hy aen alle volcken eene vette maeltijt ſal voorſtellen, eene maeltijt van ſuyveren wijn*, ende dat, *op den bergh Sion.*

Is'er yemant ſoo uytſinnich dat hy dit *lichaemlijcker wijſe* verſtaen ſal? want hoe koſten alle de volcken ſaemen vergaderen op eenen bergh om daer maeltijt te houden? Ergo dit moet nootſaekelijck *gheeſtelijcker wijſe* verſtaen worden: Dat my de *Ioden* bedencken al wat ſe begeeren, ſy en konnen hier door niet anders verſtaen als het ghene *Salomon* ſeght in ſijne Spreucken: *Een goet ofte vrolijck herte is eene ghedurighe maeltijt.*

Proverb. cap. 15. verſ. 15.

Dit is dan het eerſte dat ons den *Meſsias* moeſt aenbrenghen, de waere inwendighe vrolijckheyt, peys, ende gheruſtheyt des herten: Immers wat het zy ofte niet, *Iſaias* ſpreeckt hier nootſaekelijck (want t'en kan anders niet weſen) van eene *gheeſtelijcke maeltijt* met de welcke den *Meſsias* de heele werelt vermaecken moeſt; ſoo is het dan eene groote verblintheyt der *Ioden* datſe van den *Meſsias* eenen *lichaemlijcken peys* in de werelt willen ghebrocht hebben.

II. Wie is'er ſoo dwaes die deſe woorden *lichaemlijcker wijſe* verſtaen ſal: *Den Heere ſal op den bergh Sion verſlinden het bewindſel des aenſichts daermede alle volcken bewonden zijn*? Want wie ſal ghelooven dat alle menſchen op de toekomſte van den *Meſſias* de aenſichten met een bewindſel of deckſel moeſten bewonden ende bedeckt hebben, ende datſe allegaer uyt alle gheweſten moeſten komen tot den bergh *Sion*, op dat men hun dat deckſel ſou aftrecken? Dit en kan mede niet weſen: Ergo die woorden van *Iſaias* moeten oock nootſaekelijck *gheeſtelijcker wijſe* verſtaen worden, van een gheeſtelijck deckſel ofte bewindſel: Hier en ſijn de *Ioden* wederom niet machtich yet anders te bedencken als een *bewindſel* ofte *deckſel* des herten, dat is, de verblintheyt ende onwetentheyt van Godlijcke ende hemelſche ſaeken, in de welcke de volckeren ſtaeken: Ergo die verblintheydt moeſt den *Meſſias* komen wech-nemen door het licht van ſijne ſuyvere leeringhen.

III. Van ghelijcken moeten deſe woorden: *Hy ſal de doot verſlinden*, ende hy *ſal de traenen afwaſſchen van alle aenſichten*, nootſaekelijck gheeſtelijcker wijſe verſtaen worden, niet alleen om datſe ſouden paſſen op de voorgaende ſpreucken, maer oock om dat den Propheet *Iſaias* ſijn ſelven op andere plaetſen dies-aengaende verklaert.

Iſaia cap. 32. verſ. 14, &c.

I. Seyt hy: Dat *Ieruſalem* ende den Tempel ſoo vernielt ende verlaten ſal worden dat'er de wilde beeſten ſullen in woonen en weyden: Tot aldertijt, ſeyt hy, dat uytghegoten worde den Gheeſt uyt den Hemel,

dat

dat is, tot dat den *Meſsias* komme: *Dan ſal het Recht woonen in de woeſtijne, ende de Rechtveerdicheyt ſal neder-ſitten op de vruchtbaere velden, ende het werck der gherechticheyt ſal vrede zijn, ende gheruſticheyt ende ſekerheyt tot in der eeuwicheyt.* Siet ghe wel? men ſpreeckt hier van gheenen lichaemlijcken peys die den *Meſsias* in de werelt moeſt brenghen, maer van eenen *peys der gherechticheyt*, dat is, die alleen beſtaet in de deucht, ende niet in t'beſitten van tijdelijcke goederen, ofte in het bevrijden van de tijdelijcke doot, maer van de eeuwige doot: want dien peys van den *Meſsias*, ſeght den Propheet, moet eeuwelijck dueren, ende de *Ioden* moeten ſelve bekennen dat den *Meſsias* alle menſchen van de tijdelijcke doot niet en moeſt verloſſen.

II. Hoort wat hy noch meer ſeght, ende hoe hy elders ſijn ſelven noch breeder verklaert: *Den Wolf ſal woonen met t'Lam, den Luypaert ſal nederliggen by de Geyte: Het Kalf, den Leeuw, ende het Schaep ſullen te ſaemen woonen, ende een kleyn kindt ſal ſe aenleyden: De Koey ende Beerinne ſullen te ſaemen weyden; haere jonxkens ſullen te ſaemen ruſten, ende den Leeuw ſal ſtroy eten ghelijck den Os.* *Iſaiæ cap. 11. verſ. 6.*

Wanneer ſal dit gheſchieden? *Als'er*, ſeyt hy, *een Rijsken ſal voort-komen uyt de ſtamme van Iſai* (waer door de *Ioden* ſelve den *Meſsias* verſtaen.) *Verſ. 1.*

Sal dan den *Meſsias* in de werelt ſulck eene vrede brenghen dat de meeſte vyanden onder de beeſten, ghelijck ſijn den Wolf ende het Lam, den Luypaert ende de Geyte, den Leeuw ende het Schaep ſullen te ſaemen ligghen, woonen, en eten, ſonder malkanderen eens te beſchadigen? maer wie ſal ſegghen dat dit *lichaemlijcker wijſe* moet verſtaen worden?

Geenſins niet, antwoort den *Ioodſchen* Rabbi *Moyſes Benmaimon*, dit moet *geeſtelijcker wijſe* verſtaen worden, te weten, *dat de Ioden en Heydenen ſich tot de waere Leere ſullen bekeeren, ende malkanderen gheen ſchade ofte leedt doen, maer ſullen te ſaemen eten, ſoo als Iſaias ſeght: Den Leeuw ſal ſtroy eten ghelijck den Os.* *R. Moyſes Benmaimon in Deuteron.*

Seer wel gheſeyt: Want de woorden van *Iſaias* ſijn dies-aengaende heel klaer: Hy ſeght 1. dat den *Meſſias de aerde ſal ſlaen met de roede van ſijnen mont, ende dat hy de godlooſe ſal dooden met den aeſſem van ſijne lippen*: Niet met het lichaemlijck ſweert, maer met *ſijnen mont* ende *lippen*, dat is met ſijne *leeringhen*, en daerom en moeſt den *Meſſias* niet komen ghelijck de *Ioden* ſich laeten voorſtaen, noch met een borſt-harnas aen, noch met eenen gordel van yſer: want ſeght *Iſaias* noch voorder: Sijn harnas ſal *de gherechticheyt* zijn, ende ſijnen gordel, *de waerheyt*: als hy nu de gherechticheyt ende waerheydt met ſijne lippen ende mont ſal gheleert hebben, dan ſullen de Heydenen ende de *Ioden* tot ſijne Leere bekeert zijnde, ghelijck wy R. *Moyſes* hebben hooren ſegghen, ſaemen leven in ruſte ende vrede. Dat is dan dien gheeſtelijcken vrede ende peys die den *Meſsias* op de werelt moeſt brenghen, naemelijck, dat de heele werelt in hem ſoude ghelooven, ende eenich worden door het aenveerden van de ſelve leeringhen, die ſy uyt *ſijnen mont* ſouden hooren: ſoo eenen peys heeft *Chriſtus* ghebrocht in de werelt, ghelijck als het blijckt by de ſtucken: Ergo *Chriſtus* was den waeren *Meſſias*. *Verſ. 4.* *Verſ. 5.* *Verſ. 10.*

Ten derden, ſtellen ons de *Ioden* dit argument voor: De toekomſte van den *Meſsias* moeſt prachtich en magnifijck zijn, de toekomſte van *Chriſtus* is verworpen gheweeſt: Ergo *Chriſtus* en is den *Meſsias* niet. Het derde argument van de Ioden wort wederleydt.

De eerſte voorſtellinghe bewijſen ſy uyt den Propheet *Iſaias*: den welcken ſeght van den *Meſsias*, *dat hy d'heerſchappye ſal hebben op ſijne ſchouder, ende ghenoemt ſal worden wonderlijck, &c.* *Iſaiæ cap. 9. Verſ. 5.*

II. Uyt *David*: *Dat hy heerſchappen ſal van d'eene zee tot de andere, ende van de riviere tot de eynden des werelts.* *Pſalmo 71. verſ. 8.*

III. Uyt *Malachias*: *Dat hy ſal komen ghelijck een brandende vyer, ende dat niemant ſal konnen ſtaen om hem te aenſchouwen.* *Malachiæ cap. 3. verſ. 2, 3.*

Dit argument hebben wy boven wijdloopich beantwoort, ende getoont uyt *Isaias*, dat den *Meſsias* moet komen *ghelijck een teer ende kleyn Rijsken*; ende ghelijck *eenen Wortel* die voortkomt *uyt eene drooghe aerde*. Ende uyt den Propheet *Zacharias*, dat hy moet komen, *arm, ende rijdende op eene Ezelinne*.

Isaiæ cap. 53. verſ. 1.

Zacharie cap. 9.

Sijn dit niet ſoo klaere Schriftuer-plaetſen als men kan hebben, om te bewijſen dat hy niet en moeſt komen ghelijck de Coninghen van deſe werelt, met pracht, trotsheyt, magnificentie, en rijckdommen?

Dies niet teghenſtaende ſoo blijft ſijne glorie ende heerlijckheyt van de welcke de Propheten ſpreken in haer gheheel: Want t'is hem veel heerlijcker gheweeſt dat hy de heele werelt onder ſijn macht heeft ghebrocht door het gheloof als door de waepenen.

Dies te wonderlijcker is dit in onſen *Chriſtus* dat hy dit heeft konnen doen, daer hy nochtans ſoo eene ſchandelijcke doot van de *Ioden* hadde onderſtaen: Is dat niet eenen grooten lof ende heerlijckheyt voor hem dat hy met twaelf Viſſchers ſoo veel te weghe ghebrocht heeft dat de machtichſte Monarchen en Potentaten des werelts, naer ſoo eene ſchandelijcke doot, hem ſouden herkennen voor den Heylighen der Heylighen, ende aenbidden als Godt?

Wanneer dan de Schriftueren ſpreken van ſijn Rijck in uytwendige heerlijckheydt ende magnificentie, ende hem beſchrijven als een verſlindende vyer ofte anderſins, ſy ſpreken alleen van ſijne tweede toekomſte ten oordeele, gelijck wy in t'beginſel van dit *Deel* R. *Samuel* hebben hooren bewijſen.

Het vierde argument van de Ioden wort wederleyt.

Volgt nu het vierde argument van de *Ioden*, ende is ſodanich: Den waren *Meſsias* moet onderworpen zijn aen de Wet Gods: maer *Chriſtus* in de plaetſe van ſich aen deſe Wet t'onderwerpen, heeft de ſelve verandert en afgheſchaft; want hy en heeft den Sabbath-dach niet onderhouden, hy heeft de Beſnijdeniſſe afghebroken, de Sacrificien ende Ceremonien van de oude Wet wech-ghenomen: Ergo *Chriſtus* en kan den *Meſsias* niet zijn.

De oude Wet moeſt wijcken aen de Wet Chriſti.

Ick antwoorde dat de oude Wet ende Beſnijdeniſſe ſoo ſe van Godt inghеſtelt waeren, beyde een eynde moeſten nemen met de toekomſte van den *Meſſias*.

Het ghetuygeniſſe van den Propheet *Iſaias* alleen is ghenoechſaem om dit te betoonen: Soo ſpreeckt hy: *Tot Hem*, dat is, tot den *Meſſias*, *ſullen komen alle de Heydenen, ende vele volckeren ſullen gaen ende ſegghen: Komt, laet ons opklimmen tot den bergh des Heeren, ende tot het Huys van den Godt Iacobs, ende hy ſal ons ſijne weghen leeren, ende wy ſullen wandelen in ſijne voet-paden: VVant uyt Sion ſal eene VVet gaen, ende het VVoort Godts uyt Ieruſalem.*

Iſaiæ 2. v. 3.

Merckt hier I. dat den Propheet ſeght dat den *Meſsias* aen de Heydenen *ſijne weghen* ſal leeren: wat ſullen dit voor *wegen* zijn? miſſchien de *wegen* van *Moyſes*? dat niet: maer de *wegen* die hem ſullen eygen zijn: Hy ſal haer leeren een *VVet* die uyt *Sion* ſal gaen, ende het *VVoort Godts* dat uyt *Ieruſalem* komen ſal: Ergo niet de oude Wet van *Moyſes*, want die quam van den bergh *Sinai*, ende van de Woeſtijne; ſoo moeſt het dan eene nieuwe Wet weſen die den *Meſsias* ſou leeren; Ergo volghens deſe Prophetie die niet miſſen en kan, was d'oude Wet van Godt ſoo ingeſtelt datſe moeſt wijcken aen de nieuwe Wet die den *Meſsias* moeſt inſtellen.

Daer ſijn dryderley ſoorten van gheboden in de Wet Moyſis.

Ick antwoorde. II. Dat'er dryderley ſoorten van geboden zijn inde Wet *Moyſis*: De eerſte ſoorte raeckt de Manieren, de tweede de Ceremonien, de derde de Rechten, om proceſſen uyt te voeren ende vonniſſen te ſtrijcken.

De gheboden die de *Manieren* raeken, ſijn met de hant Gods in de ſteene tafelen gheſchreven gheweeſt, ende in thien artijckelen verdeylt zijnde, ghelevert aen *Moyſes* op den bergh *Sinai*: Deſe ſijn eeuwich, ende en

konnen

konnen noyt afgheſchaft worden, om datſe hanghen van die Wet, de welcke de Natuere ſelf in de ghemoederen van alle menſchen gheplant heeft: Aen deſe gheboden en heeft *Chriſtus* ſich niet alleen onderworpen, maer oock de menſchen met ſchoone exempelen voorghegaen, ende gheleert hoe men de ſelve moeſt onderhouden.

Wat de gheboden aengaet die de *Rechten* ende *Ceremonien* raeken, die en ſijn maer ghelijck als by-voeghſels aen de thien gheboden, ende en raeken de ſubſtantie ſelf niet, daerom moeſten ſy met de toekomſte van den *Meſſias* afgheſchaft worden, op dat de belofte door de waerheyt, ende met de uytwerckinghe ſelve ſoude volbracht worden.

Soodanighe gheboden waeren de Beſnijdeniſſe, de Sacrificien, het Prieſterdom van *Aaron*, de Arcke des Teſtaments, het onderhouden van den Sabbath-dach, die altemael ſaeghen op de komſte van den *Meſſias*: want van de Beſnijdeniſſe wort gheſeyt datſe ghelijck een onderpandt was van t'gheloof van den beloofden *Meſſias*, welcken onderpandt ophouden moeſt als de beloften Godts nu volbracht waeren, ende den *Meſſias* ſelve ghekomen was: De oude Sacrificien oock de welcke beſtonden in bloedt van Bocken en Kalvers, waeren figuren van het Sacrificie t'welck den *Meſſias* moeſt doen, en van het Bloedt dat hy tot vergiffeniſſe der ſonden moeſt vergieten aen t'Kruys; op dat dan dit Sacrificie ſoude komen in de plaetſe van d'oude, moeſten deſe nootſakelijck wijcken.

Wanneer dan de *Ioden* ons opworpen dat door de Wet *Chriſti* de Wet van *Moyſes* afgheſchaft is, ſy moeten bekennen dat dit alleenlijck moet gheſeyt worden van de Wet *Moyſis* die de *Rechten* en *Ceremonien* raeckten; want ſoo dit niet anders als figueren en waeren die den beloofden *Meſſias* betteckenden, als nu de belofte door de toekomſte van den *Meſſias* volbracht was ende de Waerheyt ſelve ghekomen, en koſt deſe Wet niet ſaemen ſtaen met de Wet *Chriſti*.

Maer wat de Wet *Moyſis* aengaet die de *manieren* raeckt, te weten, de Thien Gheboden, ſoo verre iſt van daer dat deſe Wet door de Wet *Chriſti* in t'minſte verhindert is, datſe ter contrarien grootelijcx daer door is ghevoordert gheweeſt.

De ſwaricheydt is alleen in t'afſchaffen van den Sabbath-dach: want alſoo de vieringhe van deſen dach in de Thien Gheboden uytghedruckt ſtaet, ſoo ſchijnt dat *Chriſtus* den ſelven niet en heeft moghen afbreken.

Ick antwoorde dat'er in den Sabbath-dach van de *Ioden*, naemelijck twee dinghen moeten aengemerckt worden. 1. De ſubſtantie ſelf. 2. Den toeval, ofte ſekere ceremonie die der annex was.

De ſubſtantie was dat de *Ioden* verbonden waeren eenen dach te beſteden om afſtant te doen van alle werck, ende Godt beſonderlijck te dienen: maer dat dit precies den ſevenſten dach van de weke moeſt zijn, was een accident ofte ceremonie: want alſoo *Sabbath* in t'*Hebreeuwſch*, *Ruſte* beteeckent, ſoo ſagh het ghebodt Godts naemelijck op eenen *Ruſt-dach*, op den welcken men hem ſonder eenighe andere bekommeringhe ſou dienen: die *Ruſte* ende den *Dienſt* was de ſubſtantie van het ghebodt, maer dat dit moeſt gheſchieden precies op den ſevenſten dach van de weke, was eene ceremonie: *Chriſtus* dan heeft alleen de *Ceremonie* afghebroken ende de *Subſtantie* ghelaeten als hy den Sondach door ſijne Apoſtelen gheſtelt heeft om te ruſten en Godt beſonderlijck te dienen.

Het vijfde argument van de *Ioden* is dit: Alle de prophetien hebben gheſeyt dat den *Meſſias Iſraël* moeſt verloſſen ende vergaederen: maer *Chriſtus* heeft occaſie ghegeven dat men *Iſraël* ende ſijne overblijffelen ſoude vernielen door t'ſweert, verſtroyen ende verdrucken: Ergo *Chriſtus* en

Het vijfde argument van de Ioden wort wederleydt.

R. Moyses Ægyptius in libro Sophrin, & lib. de Iudicibus Tit. de Reg. & bellis eorum cap. 11.

is den *Meſſias* niet. Soo argumenteert Rabbi *Moyſes Ægyptius.*

Sijne eerſte voorſtellinghe bewijſt hy met de ghetuyghenisſen van de Schriftuere.

Isaia cap. 1. cap. 11. & 59.

I. Uyt *Iſaias*, die ſeght: *Als den Verloſſer van Sion gekomen ſal zijn, hy ſal een teecken opſteken onder de natien, ende de vluchtighe van Iſrael ende de verſtroyde van Iuda vergaderen.*

Ieremia cap. 32. verſ. 37.

II. Uyt *Ieremias*: *Siet, ick ſal ſe vergaderen uyt alle de landen tot de welcke ick haer in mijne gramſchap heb uytghejaeght.*

Ezechiel cap. 37. verſ. 21.

III. Uyt *Ezechiel*: *Ick ſal de kinders van Iſrael opnemen uyt het midden der natien, ende ick ſal ſe op alle kanten vergaderen, ende ſal ſe brenghen in haer lant, ende ſal haer eene natie maeken in t'lant, op de ghebergten van Iſrael* &c.

Pſal. 146. v. 2.

IV. Uyt *David*: *Den Heere bouwt Ieruſalem, ende ſal vergaderen de verſtroyinghen van Iſrael.*

In dit bewijs van R. *Moyſes* hebt ghy twee dinghen. 1. Dat den *Meſſias* moet den Verloſſer van *Iſrael* zijn. 2. Dat hy de kinders van *Iſrael* moet vergaderen.

Nu antwoorde ick dat'er niet alleen twee ſoorten van *verloſſinghen*, maer oock twee ſoorten van *vergaderinghen* zijn. De eerſte is eene *verloſſinghe* ofte *vergaderinghe* van *lichaemen*, de tweede van *zielen*, ende ghelijck het blijckt, ſoo veel t'uytnemender is de verloſſinghe ende vergaderinghe der zielen dan die van de lichaemen is, als de zielen uytnemender ſchepſelen zijn als de lichaemen.

II. Daer ſijn oock twee verſcheyden ſoorten van *Iſraeliten*; de eerſte, de welcke *nae den vleeſche* gheboren zijn ende afkomen van *Iſrael*; de tweede, die *nae den gheeſt* uyt hem zijn gheſproten.

Onder de eerſte ſoorte ſijn alle de teghenwoordighe *Ioden* alleen, want die ſijn kinderen van *Iacob* nae den vleeſche.

Onder de tweede ſoorte worden begrepen alle de ghene, die uyt de Heydenen ende *Ioden* bekeert zijnde, naevolghers zijn van de rechtveerdicheyt ende gheloove van *Iſrael*: Want, ghelijck eertijts onder de *Iſraeliten* wierden gherekent de Heydenen die haer tot de *Ioodſche* Religie begaven, alhoewel ſy nae den vleeſche niet en waeren van t'gheſlachte van *Iacob*, alſoo en moeten nu ter tijdt niet die alleen voor *Iſraeliten* gehouden worden die nae den vleeſche van *Iſrael* afkomen, maer oock die erfghenaemen zijn van ſijn gheloof.

Daerenboven de ghene die *Iſraeliten* zijn alleen nae den vleeſche, en hebben niet anders als den naeme van *Iſraeliten*, ende overſulcx de beloften van den *Meſſias* en raeken haer niet: want alhoewel ſy den *Meſſias* in haere toekomſte moeſten ontfanghen, nochtans de benedictien van den *Meſſias* en moeſten aen haer niet ghegeven worden: Daerom ſeght onſen H. Apoſtel *Paulus* ſeer wel: *Niet allegaer die uyt Iſrael zijn, ſijn Iſraeliten, noch die het zaet van Abraham zijn, ſijn allegaer ſijne kinderen; maer de ghene die kinderen van beloften zijn ende het gheloove van Abraham naevolghen, dat ſijn oprechte Iſraeliten, ende kinderen Godts*, daerom wort *Abraham* ghenoemt den Vader van alle gheloovighen.

Roman. cap. 9. verſ. 6, 7.

Is de beſittinghe van het landt *Chanaan* niet ghelijckelijck belooft gheweeſt aen alle de *Iſraeliten* de welcke uyt *Egypten-lant* trocken? Hoe en zijn ſe dan niet allegaer daer ghekomen? waerom zijn'der ſoo menighe door t'ſweert, vyer, ende andere onghemacken vergaen in de woeſtijne? ſoo dat'er van ſes duyſent nauwlijcx twee, te weten *Caleb* en *Ioſue*, in t'lant van beloften ghetraeckten: de reden is om dat deſe beloften alleen aen alle de oprechte *Iſraeliten* ghedaen waeren: Alſoo gaet het met de benedictien of zeghenjngen van den *Meſſias* die Godt belooft heeft; deſe ſien alleen

op

op de ghene die oprechte *Israeliten* zijn, dat is, *nae den geest*, ende niet op de ghene die *Israeliten* zijn *alleen nae den vleesche*.

Dit soo wesende, is het seer licht de spreucken van de Propheten te verstaen wanneer sy handelen van de *verlossinghe* ende *vergaderinghe* der *Israeliten*: want sy spreken alleen van eene gheestelijcke verlossinghe ende vergaderinghe, dat is, van de *zielen*, ende niet van de *lichamen*.

De woorden van *David* dies-aengaende sijn klaer: want sprekende van den *Messias*, seght hy voor eerst: *Hy sal hunne zielen uyt de boosheyt verlossen.* *Psalmo 71. vers 13, 14.*

II. Seght hy: *Hy sal Israel verlossen van alle sijne ongherechticheden.* *Psalmo 128. vers. 8.*

Dit en kan niet ghepast worden op de verlossinghe der lichamen, want de boosheydt ende ongherechticheyt vloeyt ende spruyt uyt de ziele als haeren oorspronck, ende niet uyt de lichaemen.

Wanneer dan de Propheten segghen dat den *Messias* moet den Verlosser van *Israel* zijn, spreken van die alderuythemenste verlossinghe door de welcke de zielen uyt de slavernye der sonden verlost worden.

Waer uyt nu blijckt dat de *Ioden* alleen, niet en moesten deelachtich zijn van dese verlossinghe, maer oock de Heydenen ende de heele werelt, ghelijck Godt selve tot *Abraham* seyde: *In uw' Zaet sullen gheseghent worden alle de volcken der aerde.* *Exodi cap. 22.*

Dese klaere woorden maeken de *Ioden* beschaemt als sy sich laten voorstaen dat de verlossinghe van den *Messias* aen haere natie alleen van de Propheten belooft is, daer Godt hier uytdruckelijck aen *Abraham* seght dat de heele werelt daer onder begrepen is, dat is, *alle de volcken der aerde* die door de verdiensten van het gheloof onder het saet van *Abraham* ende *Israeliten* souden gherekent worden.

T'ghene ick geseyt hebbe van de *verlossinge* moet oock gheseyt worden van de *vergaderinghe* der *Israeliten*, de welcke moet verstaen worden, ghelijck wy boven uyt verscheyden Schriftuer-plaetsen hebben ghetoont, niet van eene lichaemlijcke vergaderinge der *Ioden* binnen *Ierusalem*, maer van eene geestelijcke vergaderinghe tot het selve gheloof ende Religie.

Niet teghenstaende om te toonen dat dit niet en bestaet, behelpen sich de *Ioden* met de prophetie van *Isaias*, seggheride tot de stadt van *Ierusalem*: *De Heydenen sullen gaen tot uw licht, ende de Coninghen tot den glans van uwen opganck: Heft uwe ooghen op rontomme, ende siet alle die sijn vergadert, sy komen tot u: Uwe sonen sullen van verre komen, ende uwe dochters sullen opghetogen worden aen uwe zijde: De menichte der zee sal tot u ghekeert worden, het heyr der Heydenen sal tot u komen* &c. *Isaiæ cap. 60.*

Dat willen de *Ioden* verstaen hebben van eene *lichaemlijcke* vergaderinge: Maer hoe kan dit moghelijck zijn? want waer soude men oyt een *Ierusalem* konnen bouwen t'welck alle de volcken des werelts saemen soude konnen vervatten? Van waer moeten komen die kinderen der vremdelinghen van de welcke den Propheet seght *datse de mueren van die stadt moeten opbouwen?*

Voorders, indien den Propheet hier seght dat den *Messias* eene nieuwe lichaemlijcke stadt van *Ierusalem* stichten moet, hoe en sal dese stadt, ghelijck den Propheet daernaet seght, *gheene Sonne noch Maene van doen hebben om haer te verlichten?*

Eyndelijck, hoe seght den Propheet: *Dat de Sonne niet meer en sal ondergaen, ende de Maene haer licht niet meer intrecken?* Wat is dit voor eene nieuwe Sonne? wat voor eene nieuwe Maene? wat voor eene nieuwe werelt? wat voor een nieuw *Ierusalem*? wat voor eene nieuwe vergaderinghe daer de heele werelt moet saemen komen?

Wie is er soo plomp die niet en siet dat alle dese dinghen niet *lichaemlijcker*,

lijcker, maer *gheeſtelijcker wijſe* moeten veaſtaen worden? ende buyten twijffel, als de *Ioden* maer hun gheſicht en wilden ghebruycken ſy ſouden moeten bekennen dat den Propheet hier ſpreeckt van die Kercke de welcke *Chriſtus* opgherecht heeft: want tot deſe heeftmen ſien vergaederen de volcken van den *Oosten* en *Vvesten*, ende de Coninghen ſien komen tot den glans van haer gheloof, ende de Heydenen hoops-ghewijs tot de kenniſſe van den waerachtighen Godt nae datſe de afgoderye vervloeckt hadden.

Dat de *Ioden*, ſegghe ick noch eens, maer de ooghen open en doen, ende ſy ſullen ſien met wat eene menichte dat alle ſoorten van natien tot deſe Kercke noch daghelijcx komen gheloopen, de welcke daer *als kinderen komende van verre met blijdſchap*, worden ontfanghen: Dat ſijn *die vremdelinghen die de mueren van dit nieuw Ieruſalem* met levende ſteenen *opbouwen*: Dat is die Kercke, de welcke noch lichaemlijcke Sonne noch Maene van doen heeft, want ſy wort van de eeuwighe Wijsheydt verlicht. T'is die Kercke de welcke in den beginne ſoo ghehaet ende vervolght wiert van *Ioden* en Heydenen, ende *nu gheſtelt is tot eene eeuwighe heerlijckheyt*. T'is die Kercke de welcke waerachtelijck *een werck van de handen des Heeren* is, ſoo als men kan ſien uyt haere wonderlijcke verbreydinghe die ſonder de hant Godts niet en heeft konnen gheſchieden. T'is ten leſten die Kercke, daer *de minſte tot duyſent gheworden is, ende een kleyn kindt tot een machtich volck*; ghelijck dit, ende al het voorgaende preciſelijck paſt op t'ghene den Propheet *Iſaias* voorſeyt heeft: Want wie is die *minſte*, wie dat *kleyn Kindt*, als onſen *Chriſtus*, die onder de menſchen de *minſte* was van conditie, van tijdelijck goet, ende van achtinghe? die een kleyn Kindt was, gheleydt in eene kribbe, ootmoedich in ſijn leven, verſmaet aen het Kruys?

Hoe en is deſe *minſte*, ende dit *kleyn Kindt* niet gheworden *tot duyſent*, ende *tot een machtich volck*? Heeft hy niet de heele werelt tot ſijne leeringen ghetrocken, ende door het gheloof ghebracht onder ſijn macht? vergadert in eene Kercke, de Heydenen verloſt van haere grouwelijcke afgoderye, ende de ſondaren van haere ongherechticheden?

Ick ſluyte deſen diſcours, ende ſegghe: t'is onmogelijck dat men, ghelijck ick nu klaerlijck hebbe beweſen, de prophetie van *Iſaias* anders als gheeſtelijcker wijſe verſtae: Maer ſoo verſtaen zijnde paſt ſe precies op de Kercke de welcke *Chriſtus* uyt *Heydenen* ende *Ioden* ſaemen *vergadert* heeft tot een gheloof ende Religie, ſy paſt oock pertinent op de *verloſſinge* die hy ten opſichte van de Afgodiſten ende ſondaren uytghewerckt heeft: Ergo, aenghеſien dat *Iſaias* ſeght dat den *Meſſias* de *Iſraeliten* gheeſtelijcker wijſe moeſt *verloſſen* ende *vergaderen*, ſoo moet nootſaekelijck onſen *Chriſtus* den waeren *Meſſias* zijn: overſulex het argument van R. *Moyſes* en fluyt niet, om dat hy de woorden van *Iſaias* lichaemlijcker wijſe verſtaet, het welck een gheſont verſtant met eenen opſlach der ooghen kan ſien onmoghelijck te zijn, ende niet te konnen beſtaen.

Laet ons even-wel ſijn argument tot den gront toe door-peuteren.

Hy ſeght voorders dat *Chriſtus* heeft occaſie ghegeven om *Iſrael* te verderven, ſijne overblijffelen te verſtroyen en te verdrucken, t'welck ſtrijdt, ſoo hy ſeght, teghen het ampt van den *Meſſias*.

Hier moet ick hem vragen, hoe hy weet dat *Chriſtus* hier van oorſaecke gheweeſt is, aenghеſien dat noch ſijnen Hiſtory-ſchrijver *Ioſephus*, noch eenighe andere Schrijvers van die tijden, de welcke de verwoeſtinge van *Ieruſalem* hebben beſchreven, niet eens het minſte ghewach maeken dat *Chriſtus* hier toe occaſie ſoude ghegheven hebben?

Doch, ghenomen onſen *Chriſtus* hadde oorſaecke gheweeſt van het verderf

derf ende verſtroyinge van de *Iſraeliten*: wat is t'nu? ſeght ghy dat dit ſtrijt teghen het ampt van den *Meſsias*? hoe beſchrijven hem dan de andere Propheten ghelijck een verſlindende vyer, ofte ghelijck eenen Gout-ſmit die het ſilver doorloutert, het goede bewaert, ende het quade verſtroyt ende verwerpt?

Ick bekenne dat *Chriſtus* niet gekomen en is om de *Iſraëliten* te verderven, maer om de ſelve te *verloſſen*, ende geeſtelijcker wijſe te *vergaderen*, ſoo als hy ſelf meermael getuyght heeft, onder andere by *Matthæus*. ſeggende: *Ick en ben niet gheſonden als tot de verlorene ſchaepen van t'Huys van Iſrael.* Ende by den H. *Ioannes*: *Ick ben ghekommen op dat ſy het leven hebben, ende overvloedelijck hebben.* *Matthæi cap. 15. verſ. 24.* *Ioan. cap. 10. verſ. 10.*

Maer dat de *Ioden* deſe jonſten niet bekomen noch genoten en hebben moeten t'haer ſelven wijten, om datſe ſich dies onweerdich ghemaeckt hebben met die te veronachtſaemen ende verſtooten, als ſy *Chriſtum* met ſweepen hebben doen ſlaen, beſpogen, uytgheroepen voor plichtich des doots, geſlagen aen een Kruys, ende ten leſten gedoot: was het niet rechtveerdich ende met reden dat de belofte van *verloſsinghe* t'haeren opſichte ſoude veranderd worden tot een verderf, de *vergaderinge* tot eene verſtroyinghe, ende dat *Chriſtus* tot ſtraffe van ſoo een grouwlijck ſtuck hun ſoude verſtooten, op dat ſy hem ſouden hebben tot Wreker die ſy niet en hadden willen ontfanghen als haeren Verloſſer?

Siin ſe dan niet indachtich wat eertijts aen hunnen Opper-prieſter *Heli* gheſchiet is? was aen hem van Godt niet belooft dat het Opper-prieſterdom eeuwelijck ſoude blijven in ſijne familie? ſtaet dit niet klaer met deſe woorden in de Schriftuere: *Ick hebbe*, ſeght Godt, *wel klaerlijck gheſeyt dat uw' huys, ende uws Vaders huys voor mijn aenſicht ſoude wandelen tot in der eeuwicheyt*: nochtans is *Heli* ende ſijne familie verſtooten gheweeſt, ghelijck'er volght: *maer nu ſpreeckt den Heere: Die my eeren, ſal ick eeren, maer die my verſmaden ſullen onedel zijn: Siet de daghen komen dat ick uwen arm ſal afkappen, ende den arm van uws Vaders huys.* *1. Reg. cap. 2. verſ. 30.*

Godt hadde wel belooft het Prieſterdom ſtaende te houden in de familie van *Heli*, maer deſen heeft ſich door ſijne ſonden van die belofte te genieten onweerdich gemaeckt, ende alſoo is hy verſtooten gheweeſt.

Deſgelijcx was aen de *Ioden* belooft dat den *Meſsias* hun ſoude komen verloſſen, maer ſy ſelf hebben die belofte te niete gedaen wanneer ſy den *Meſsias* als een quaet-doender en laſteraer hebben verworpen.

Verre van daer dan dat *Chriſtus* oorſaeke zy van haere ſoo lange gevanckeniſſe ende verſtroyinge: want hy was gekomen als Verloſſer van *Ioden* en Heydenen: maer de ſtemme van het onnooſel bloedt *Chriſti*, die ſy ſoo wreedelijck hebben gedoot buyten *Ieruſalem*, roept wraeke voor Godt, roept over die ſchroomelijke moort, roept over de altijt-duerende hartneckicheyt met de welcke ſy tegen haeren Verloſſer noch dagelijcx oorloogh voeren: Deſe ſtemme van dat vergoten Godlijck bloedt heeft de *Roomſche* legers op de beenen ghebrocht om de Stadt te verwoeſten daer ſulck een grouwel geſchiet was: Die ſtemme heeft den Tempel doen afbranden, die heeft de *Ioden* door de heele werelt verſtroyt, die jaegſe nu over al als vagabonden: Ten leſten die iſt, de welcke de Godlijcke ooren ſtopt op datſe haere gebeden niet en ſouden verhooren: ſoo dat ick wel mach uytroepen met *David*: *Dit is van den Heere gheſchiet, ende t'is wonderlijck in onſe ooghen.* *Pſalmo 117. verſ. 23*

Uyt al het ghene dat ick in dit *vierde Deel* hebbe getoont, volght dat de *Ioden* ſaemen met haere Religie van Godt verſtooten ende gantſch verlaten zijn: maer eene Religie die van Godt verſtooten is en kan de waere Religie niet zijn: Ergo de hedendaeghſche *Ioden* en hebben mede de waere Religie niet. Te

Beſluyt van dit vierde Deel dat de Ioden nu de waere Religie niet en hebben.

Te vergeefs dragen sy haeren roem op de verduldicheyt met de welcke sy den haet der menschen verdraghen, te vergeefs stoeffen sy op den stant die sy blijven houden, als of dit niet gheschieden en kost sonder de Godlijcke kracht ende bystant; want ghelijck nu blijckt uyt al het voorgaende dit en is gheene verduldicheyt, maer louter hartneckicheyt.

De Ioden en hebben oock de merck-teeckenen niet van de waerachtige Kercke

Doch misschien konnen sy segghen datse alle de merck-teeckenen hebben uyt de welcke wy selve segghen dat men de waerheyt der Kercke ende Religie moet kennen; t'is oock te vergeefs.

I. Sy en mogen haren roem niet dragen op d'OUTHEYT: want alhoewel sy vele eeuwen voor de Christelijcke Religie gheweest zijn, die *Outheyt* is lanck uyt: Want t'sedert dat haere Religie ende Synagoge van Godt is verstooten geweest, dat is nu duysent ses hondert ende soo vele jaeren gheleden, is hunne Religie ende hunne Synagoge gelijck als gheslorven voor Godt; om datse van haere wesentlijcke deelen, van den Tempel, Autaer, Sacrificien, Priesters, Propheten, ende boven al van de vrientschap Godts, die haer gelijck als het leven gaven, berooft zijn: Ergo saemen met de Synagoge ende Religie is die voorgaende OUTHEYT ghestorven ende vergaen.

II. Sy en konnen oock niet stoeffen op d'ALGEMEENICHEYT: Want dese en bestaet hier niet in dat eenige vergaderinge op haer selven, ende op haer eygen hant de heele werelt door woone, trafiquere, ofte verstroyt zy, maer datse alle natien des werelts belachtich maeke van haere Religie.

III. Sy en konnen niet roemen op haere gheduerighe SICHTBAERHEYT: Want alhoewel sy altijt voor de werelt sijn sichtbaer geweest, ende noch zijn, soo dat men altijt heeft konnen weten waer datse geweest zijn: nochtans en hebben tegenwoordelijck het voornaemste deel van de *Sichtbaerheyt* niet, die de waere Kercke, volgens de prophetie van *Isaias*, moet hebben, naemelijck, *datse ghelijck eenen bergh zy die gheselt zy ende uytsteke boven de andere ghebercht en ende heuvelen*, dat is, eene Kercke ofte Religie de welcke uytsteke boven alle de andere Religien ende Kercken des werelts: ter contrarien de Religie ende vergaderinge der *Ioden* wort nu ter tijdt niet alleen van de Christenen, maer oock van de Heydenen ende *Mahometanen* ghehouden voor de slimste ende verworpenste onder alle de reste: Ergo sy en heeft die uytstekende *Sichtbaerheydt* niet die van de Schrifture vereyscht wort om de waere Kercke te zijn.

IV. Te vergeefs beroepen sy sich op de MIRAKELEN: Want ist saeken dat ghe den tegenwoordigen tijt aensiet, sy moeten bekennen datse nu ter tijt gheene *Mirakels* en doen, jae in sesthien hondert jaeren geene gedaen hebben: Ist dat ghe de oude tijden aensiet wanneer haere Religie met *Mirakels* bevesticht wiert van *Moyses*, *Elias*, ende andere Propheten: Dese *Mirakelen* houden wy buyten twijffel voor goet ende Godlijck: maer en konnen evenwel de tegenwoordige *Ioden* niet baeten: Want *Christus* ende sijne Apostelen hebben alle die oude *Mirakelen* te niete gedaen, wanneer sy meerdere hebben gedaen tot bevestinghe van de Christelijcke Religie, als *Moyses* ofte andere Propheten gedaen hadden; waer uyt oock de *Ioden* die sich op die tijden bekeerden ende dese *Mirakelen* saghen, besloten dat den ouden Gods-dienst van *Moyses* ende sijne Wet moest wijcken aen den Gods-dienst ende Wet *Christi*: Dienvolgens, gelijck de *Ioden* van t'oude Testament de Heydenen ende Afgodisten overtuyghden door de *Mirakelen* die *Moyses*, *Elias*, ende andere deden; alsoo konnen wy de *Ioden* nu ter tijdt overtuygen door de *Mirakelen* die *Christus* ende sijne Apostelen hebben ghedaen, dat hunne Religie moet wijcken aen d'onse: Ergo de *Mirakelen* die *Moyses* en andere in voortijden gedaen hebben en konnen de *Ioden* niet baten.

HET

HET VYFDE DEEL

VVort onderſocht of de merck-teeckenen van de vvaerachtighe Kercke paſſen op eenighe Kercke van de Sectariſen.

I. CAPITTEL.

VVort betoont dat niemant van de Sectariſen de OVTHEYT *van haere Kercke bewijſen kan.*

Y hebben boven beweſen uyt den H. *Paulus* uyt verſcheyden plaetſen van ſijne brieven, dat de Kercke *Chriſti* ghelijck is aen een menſchelijck lichaem: want ghelijck dit lichaem naemelijck in twee dinghen beſtaet, te weten, in *verſcheyden lidtmaten*, ende in *eene bequaeme ſaemen-voeginghe ofte eenicheyt der voorſeyde lidtmaeten*, ſoo dat het een lidtmaet niet en kan ſegghen aen t'andere, volghens het ghene den ſelven Apoſtel bemerckt, *ick en hebbe u niet van doen, maer als het een yets te lijden heeft, alle de andere lidtmaten lijden te ſaemen*, waer uyt klaerlijck blijckt haere *eenicheyt*, ende *dependentie van malkanderen*: alſoo moet het oock gaen met de Kercke. I. Sy moet haere lidtmaten hebben: welcke deſe zijn in t'beſonder, ſeght den H. Apoſtel met deſe woorden: Daer moeten, ſeyt hy, ſommighe *Apoſtelen* zijn, ſommighe *Propheten*, ſommighe *Herders* en *Leeraers*; en voorders, *mindere leden*, die den Apoſtel *Heylighen* noemt.

De Kercke Chriſti is ghelijck een menſchelijck lichaem.

Epheſ. Cap. 4. verſ. 11.

Verſ. 12.

II. Deſe lidtmaeten, ſeght hy, moeten *bequaemlijck ſaemen ghevoeght, ende ſaemen vaſt ghemaeckt zijn.*

Verſ. 16.

III. Seght hy dat dit naemelijck moet gheſchieden door onderlinghe *Liefde*, ofte door *den bandt des vredes*, ofte door eenicheyt.

Verſ. 3.

Dit ſtelt hy ons voor op eene andere maniere in den eerſten brief tot die van *Corinthien*, daer hy ſeght:

1 Corinth. 12.

I. *Ghylieden zijt het lichaem Chriſti, ende lidtmaten in het beſonder*: Welcke zijn deſe lidtmaten? *Ten eerſten Apoſtelen, ten tweeden Propheten, ten derden Leeraers, daernae mirakel-doenders &c.*

Verſ. 27. *Verſ. 28.*

II. Seght hy: Alle deſe lidtmaeten ſijn ſoo ſaemen ghevoeght, *datſe maer een lichaem en maeken.*

Verſ. 12.

III. Seght hy: Daer moet in dit lichaem, tuſſchen alle de lidtmaeten ſulck eene dependentie zijn, dat, *als het een lijdt het ander mede lijde, ende als het een verblijdt is, alle de andere ſich ſaemen verblijden.*

Verſ. 26.

Nu is de queſtie of den H. Apoſtel hier ſpreeckt van de Kercke, niet alleen van den *teghenwoordighen tijt*, maer oock van den *voorgaenden*, ende van den *toekomenden.*

T'is ſeker dat jae: Dit blijckt uyt ſijne woorden: want in den brief tot die van *Epheſien* ſeght hy dat deſe ſaemen-voeginghe der lidtmaten daer toe in de Kercke moet weſen op dat het werck der bedieninghe, dat

Verſ. 12.

is, *de predicatie*, *bedienen van de HH. Sacramenten*, *regeringhe der ghemeente* ſoude volmaeckt zijn.

Waer op den Bijbel van *Dordrecht* ſeer wel bemerckt *Num:* 30: *Dat deſe dienſten*, naemelijck door die verſcheydentheydt ende dependentie van de lidtmaten, *haere volle leden door de heele werelt hebben verkzeghen*, *ende blijven moeten tot het eynde des werelts.*

Hier uyt volgt dat *Paulus* ſpreeckt van den *voorgaenden* tijt als de Kercke haere volle leden noch niet en hadde, ende van den *tegenwoordighen* tijdt die ſich moet uytſtrecken tot het eynde des werelts.

Hier in beſtaet dan het heel lichaem der Kercke, dat alle de lidtmaeten, ende van den *voorgaenden*, ende van den *toekomenden* tijdt, *ſaemen ghevoeght ende vaſt ghemaeckt zijn* aen malkanderen, afkomende van het hooft, het welck is *Chriſtus*, ofte van de Apoſtelen, ghelijck *Paulus* oock uytdruckelijck ſeght in den voornoemden brief tot die van *Epheſien.*

Epheſ. 4. v. 15.

Waer door noch meer beveſticht wort dat *Paulus* hier ſpreeckt van de heele Kercke aller tijden, want ghelijck *Chriſtus* het hooft is van de Kercke aller tijden ſaemen ghenomen, ſoo moet *Paulus* noodſaekelijck ſpreken van de lidtmaeten aller tijden ſaemen ghenomen.

Vyt de ſucceſſie van Herders en Leeraers blijckt de waerheyt der Kercke.

Maer deſe lidtmaeten en konnen *niet ſaemen ghevoeght*, *noch vaſt ghemaeckt worden* aen malkanderen, ten zy door eene ghedurighe achtervolginghe ofte ſucceſſie, naemelijck van die principaele lidtmaeten die *Paulus* hier noemt, onder ander van *Herders* en *Leeraers*, die d'andere lidtmaeten moeten beſtieren ende beſorgen:

Ergo in de Kercke moet altijt eene gheſtadighe achtervolginge ofte ſucceſſie zijn, naemelijck van *Herders* ende van *Leeraers*, afkomende van haer hooft *Chriſtus* ofte van ſijne Apoſtelen, ende *ſaemen ghevoeght ende vaſt ghemaeckt* aen malkanderen.

Hier uyt volght ten leſten het ghene dat ick wille bewijſen, te weten, dat die Kercke de welcke bewijſen kan eene ghedurighe ſucceſſie van Herders ende van Leeraers, afkomende van *Chriſtus* ofte ſijne Apoſtelen, betoont datſe de Kercke *Chriſti* is, ghelijck den H. *Lucas* ende *Matthæus*, optellende de heele ſucceſſie van de Voor-ouders *Chriſti*, toonen dat hy den ſone van *David* ende het zaet van *Abraham* is.

Opworpinghe van Partye wort wederleydt.

Hier ſouden miſſchien de Sectariſen haren ouden ſanck konnen ſingen, en ſeggen: De lichaemlijcke ſucceſſie van Herders en Leeraers en probeert niet met allen, ten zy dat die Herders en Leeraers de ſelve Leere hebben met *Chriſto* ofte met ſijne Apoſtelen; Ergo door de Leere moet de waerheyt van de Kercke ghekent worden ende niet door de ſucceſſie.

Ick loochene de conſequentie: want door de ſucceſſie ende afkomſte van *Chriſto*, ofte van ſijne Apoſtelen wort ſelf de waerheyt der Leere beweſen, om dies-wil dat nerghens deſe afkomſte door geduerige ſucceſſie kan zijn, ofte de waere Leer moet er mede ſoo zijn dat het niet van noode en is deſelve te onderſoecken in het beſonder; dit is het ſegghen van den H. *Auguſtinus*: *De Outheydt ende andere ſoodanighe dinghen*, ſeyt hy, *houden met reden een gheloovigh menſch in de Catholijcke Kercke*, *alhoewel hy noch gheene klaere kenniſſe en heeft van de waerheyt.*

Auguſtinus lib. contra Epiſt. Fundamenti cap. 4.

Nu vraegh ick: Wat is die *Outheyt* ſonder kenniſſe der Leere, wat isſe anders als de afkomſte van *Chriſto* door eene ghedurighe ſucceſſie ende *ſaemen-voeginghe* van de Herders en Leeraers die op alle eeuwen t'ledert de tijden *Chriſti* gheleeft hebben?

Tertullianus lib. 1. contra Martion. cap. 1.

Ghelijck *Auguſtinus* ſpreeckt van de *Outheyt*, ſoo ſpreeckt *Tertullianus* op den anderen kant van de *nieuwicheyt*, ſegghende: *De Ketters konnen overtuyght worden door haere nieuwicheyt*, *ſonder eenigh onderſoeck van de Leere.*

Wat

Wat is dit wederom anders te segghen, als: Daer ick de *Outheyt* sie, moet ick sonder onderssoecken besluyten dat daer de waerachtighe Leer is; ghelijckerwijs, daer ick de *nieuwicheyt* sie, moet besluyten dat'er de waerachtighe Leer niet en is.

Alsoo en was het in het Oude Testament niet van noode t'onderssoecken wie dat den dienst deden in t'Tabernakel of Tempel, t'was genoech dat men kost bewijsen datse door succesſie af quaemen van *Levi* door *Aaron*; want hier uyt volghde noodsaekelijck datse Priesters waren ofte *Leviten*, om dat Godt dit soo hadde gheſtelt ende begeert dat dese ofte dierghelijcke gheestelijcke ampten in gheen ander gheslachte en souden zijn als in het gheslachte van *Levi*, ende daer noyt en souden ontbreken.

Maer *Christus* heeft van ghelijcken begheert ende belooft dat in die Kercke de welcke hy soud' inſtellen, noyt de waerheyt der Leere daer soude beswijcken; wanneer dan eenighe Kercke door gheduerighe succesſie van Herders en Leeraers kan toonen datse van *Christo* afkomstich, ofte van hem ingheſtelt is, t'en is alsdan niet van noode de Leere t'onderssoecken in het besonder, want t'volght noodsaekelijck dat in soo eene Kercke de waerachtighe Leer is, ghelijck het noodsaekelijck volghde dat daer het Priesterdom ende andere geestelijcke bedieninghen waren daer het gheslachte van *Levi* was.

Nu spreeck ick ten leſten de Sectariſen aen met de woorden van de outſte Leeraers der Kercke, ende verſoecke van haer met *Tertullianus*; *datse ons aenwijsen de beginſelen van haere Kercken, de orden van haere Biſſchoppen, de welcke door ſucceſſie van t'beginſel soo afloopt, dat den eerſten Biſſchop voor ſijnen inſtelder of voorſaet hebbe ghehadt een Apoſtel ofte Apoſtolijck man.* De Sectariſen en ſijn niet machtich hare Outheyt ofte ſucceſſie te toonen. *Tertullianus lib. de Præſcript.*

Ick verſoecke van haer met den H. *Optatus Milevitanus*, *datse ons toonen den oorſpronck van haeren ſtoel aenghesien datse pretenderen de heylighe Kercke te hebben.* *Optatus Milevitanus lib. 2. contra Parmen.*

Ick verſoecke van haer met den H. *Auguſtinus*, *datse ons optellen haere Prieſters, op dat wy moghen ſien wie aen den anderen gheſuccedeert is.* *Auguſtinus Ep. 165. ad Generoſum.*

Kloeck als mannen, begint eens dit werck: want den H. *Irenæus* heeft over veerthien hondert jaeren gheseyt, *dat door het bewijs van dese ſucceſſie alle de Ketters worden beſchaemt ghemaeckt*: Ende den H. *Epiphanius* heeft eenighe jaeren daernaer gheseyt, dat door het optellen van de Herders die aen malkanderen gesuccedeert zijn altijt de klaerheyt ghetoont wort. *Irenæus lib. 3. cap. 3.* *Epiphanius Hæreſi 27. de Carpocrate.*

Laet ons dan hooren hoe ghy uwe lyſte ende genealogie maeckt om te komen tot *Christum* ofte tot de Apostelen: *Voeght* eens alle uwe voornaemste lidtmaeten *te ſaemen*, die van *Christo* af op alle eeuwen gheleeft hebben, en *maecktſe vaſt* aen malkanderen, op dat wy moghen sien of uwe Kercke soo een lichaem is ghelijck *Paulus* de waere Kercke beschrijft.

Eerſt ſtelt *Petrus Cabeljau* sich in postuer, ende bekent: *Dat het een eere is, ende groote aenſienlijckheyt gheeft aen eene Kercke datse betoonen kan niet alleen de ſucceſſie van de perſoonen, maer oock van de waerheyt.* *Petrus Cabeljau Memory-boeck Parte 1. p. 225.*

Dese bekenteniſſe sullen wy by proviſie gheerne aenveerden. Maer eer desen Autheur noch komt tot het maecken van sijne lyſte, soo tracht hy om verre te ſtooten eenighe argumenten die ick hier boven voorgheſtelt hebbe.

I. Seyt hy: T'is belachelijck dat men hier sich wil behelpen met *Matthæus* en *Lucas* die de *genealogie Chriſti* ghemaeckt hebben: want de succesſie daer van de queſtie hier is en heeft de minſte ghelijckheyt niet met dese *Genealogie*. *Pag. 226.* De opworpingen van Partye worden wederleyt.

Waerom niet? want alleen dit te segghen en is de redenen niet wederlegghen die ick boven by-ghebracht hebbe.

De Evangelisten, seyt hy, en maeken om gheene andere reden dese *Genealogie* van *Christus*, als om te doen blijcken dat hy was het beloofde zaet van *Abraham* ende Sone van *David*.

Dit is recht het selve dat ick hier voren gheseyt hebbe, ende alsoo is'er seer groote ghelijckheyt tusschen het een ende het ander: want ghelijck men uyt de *Genealogie* ofte achtervolginghe van de Voor-ouders *Christi* die *Lucas* ende *Matthæus* aengheteeckent hebben, moet besluyten en sien kan dat *Christus* het zaet van *Abraham* is ende den Sone van *David*, om dat d'Evangelisten sijne afkomste brenghen tot op *David* en *Abraham*, alsoo kan men klaerlijck sien voor de oogh welcke Kercke de eyghen vrucht *Christi* is, als men door eene gheduerighe successie ende achtervolginghe van persoonen haere afkomste kan brenghen tot *Christum*: Maer eene Kercke welckers afkomste door successie van alle eeuwen kan tot op *Christum* ghebrocht worden, moet nootsaekelijck de waerachtighe Kercke zijn (ghelijck uyt de successie van de Voor-ouders *Christi* blijckt dat hy den waerachtighen Sone van *David* is) Ergo uyt het bewijsen van die successie en afkomste moet besloten worden dat die Kercke de waerheydt der Leere heeft, aenghesien dat volghens de belofte *Christi* de waerheyt in der eeuwicheydt niet ghescheyden kan worden van die Kercke, de welcke door afkomste sijn eyghen vrucht is.

II. Seght *Cabeljau*: T'is dwaesheyt nu in het Nieuw Testament sich te bekommeren met het opsoecken van personele successien ofte geslachtregisters, om dat den H. *Paulus* seght aen den Bisschop *Timotheus*, dat hy sich soude wachten *voor fabelen ende oneyndelijcke gheslacht-rekeninghen.*

1 *Timoth. cap.* 1. *vers.* 4.

Ick antwoorde dat dese Schriftuer-plaetse niet en strijdt tegen het maeken van de personele successie, om dat den *Dordrechtschen* Bijbel selve bekent *Num.* 11. dat *Paulus* hier spreeckt *van de Thalmudische fabelen ende gheslacht-rekeninghen die de Ioden voeghden by het VVoort Godts*; Wat dit voor fabelen ende gheslacht-rekeninghen waeren kan men in den *Thalmud* der *Ioden* self naesien: onder andere sy versierden dat *Adam* twee vrouwen ghehadt hadde, uyt de welcke oneyndelijcke gheslachten ghesproten zijn, met dese en dierghelijcke andere fabuleuse gheslacht-rekeninghen der *Ioden* heeft *Paulus* niet sonder reden ghespot: maer wat ghelijckheyt heeft dit met het maeken van oprechte personele successien?

Pag. 233.

Ten lesten komt *Cabeljau* te voorschijn met een register van soodanighe persoonen die de Secten van onsen tijdt begost hebben ofte vervoordert.

Hoe de Sectarisen hare successie willen betoonen eerst uyt de Bisschoppen die afghevallen zijn.

In *Enghelant*, seyt hy, is het eerste fondament van de Reformatie geleyt onder *Henricus* VIII. op het jaer 1534. by de gantsche Clergye, Aerts-Bisschoppen, Bisschoppen, ende andere kerckelijcke persoonen.

Dit is ten eersten valsch dat de gantsche Clergye daer over soude ghestemt hebben: want waer blijven de treflijcxste Aerts-bisschoppen, Bisschoppen, ende Priesters van *Enghelant*, die met menichte door het sweert ende tyrannie van *Henricus* om hals sijn ghebracht, ofte met heele schepen ghevlucht, ofte ghesonden in ballinckschap, om datse die wreede Reformatie niet en wilden voor goet keuren?

Cabeljau gaet voort: In *Vranckrijck*, seyt hy, ende *Navarre* sijn de voornaeme hoofden van de Reformatie gheweest *Santomanus* Aerts-bisschop van *Aix*, ende andere Bisschoppen, of Priesters die hy daer optelt, ende soo gaet hy voort tot andere Landen en Rijcken.

Maer alle sijne registers en komen niet hoogher als ten uytersten tot het jaer 1517. dit is noch verre van huys om te komen tot *Christum*, ofte tot sijne Apostelen.

II. Uyt andere diese in voor-

Den *Enghelschen* Predikant dan, met naeme *Ioannes Prideauxius* klimt noch

noch wat hoogher, ende ſtelt in ſijnen regiſter *Alvarus Pelagius*, *Nicolaus Clemangis*, *Theodoricus à Niem*, *Gulielmus de S. Amore*, ende *Cardinalis Cameracenſis*.

tijden segghen van hare Secte geweeſt te ſijn *Prideauxius Lect 9. de viſib. Eccleſia num. 1.*

Maer om niet te diſputeren van wat gheloof dat deſe mannen gheweeſt zijn (want het is ſeker datſe in de gheloofs-ſtucken niet ghemeens en hebben ghehadt noch met *Luther*, noch met *Calvijn*, noch met eenighe andere teghenwoordighe Secten) ſoo iſt dat ſommighe van die ten hoochſten over vier hondert jaeren gheleeft hebben: Dit is noch verre van *Chriſtus* ende d'Apoſtelen.

Ergo dan t'moet komen ſeght *Cabeljau* op *Petrus VValdo*, eenen borgher van *Lyons*, van den welcken de *Leoniſten* ofte de *VValdenſen* ſijn afghekomen.

Cabeljau Memory-boeck pag. 220.

Maer ick moet weten wat dit voor volck is gheweeſt: laet ons eens hooren.

Den *Calviniſt Abraham Mellinus*, bekent op verſcheyden plaetſen van ſijn *Martelaers boeck*, dat de *VValdenſen* verſcheyden naemen wierden toegheſchreven: In *Enghelant*, ſeyt hy, ende in *Lijflant* wierden ſy *Lollaers* ghenoemt: In *Vlaenderen* ende *Artoys*, *Turelupijns*: In *Provence*, *Piemont*, en *Dauphinè*, *Caignars*: Voorders ſy wierden ghenoemt: *Armen van Lyons*, *Goede menſchen*, *Leoniſten*, *Inſabbatati*, *Cathari*, *Albanenſen*, *Concorenſen*, *Bagdolenſen*. Nochtans, ſeyt hy, alle deſe te ſaemen ghenomen, *en was maer een volck*: t'welck hy wederom beveſticht, ſegghende van de *Catharî*, ende *Albigenſen* in het beſonder, datſe van t'ſelve ghevoelen waeren met de *VValdenſen*, alhoewel ſy verſcheyden van naemen waeren.

Wel aen: waeren deſe voorſeyde naemen, allegaer ſaemen genomen, niet *meer als een volck, ofte Secte*? ſoo hebben ſy al het ſelve gheleert: t'is waer, ſeght *Mellinus*, ſy waeren *van t'ſelve ghevoelen*: Nu en kan ick niet bedencken hoe het moghelijck is dat de *Calviniſten* haer konnen ſtellen in t'regiſter van haere Voor-oudets.

Want. I. *Reinerus*, die ſelf een van de *VValdenſen* gheweeſt was, ende daernaer Catholijck zijnde, teghen haer heeft gheſchreven, ſeght dat de *Cathari* leerden dat de werelt van den duyvel ghemaeckt was, dat het Houwelijck doot-ſonde is, ende loochenden de verrijſeniſſe des vleeſchs.

Reinerus Tract. contra Waldenſ.

II. *Trithemius* ghetuyght van de *Lollaers*, datſe leerden dat de duyvelen eyndelijck noch ſullen ſaelich worden, dat de Moeder Godts, naer datſe *Chriſtum* ghebaert hadde, gheen Maghet ghebleven en was, ende dat de Leecken macht ontfanghen hadden van *Elias* en *Enoch* om de menſchen van ſonden t'ontſlaen.

Trithemius in Chron. Hirſag. Anno 1315.

III. *Rogerius* ghetuyght dat de *Albigenſen* ghevoelden dat'er eenen quaden Godt was, die hemel en aerde, en al wat ſichtbaer is ſoude gheſchaepen hebben.

Rogerius Hiſtor. Angl.

IV. Wat de *VValdenſen* aengaet, *Reinerus* ghetuyght datſe leerden dat de Leecken ſoo wel vrouwen als mans moeten preken, dat alle eedt-ſweiringhen oock in Recht doot-ſonden zijn, ende dat de Rechters die den eedt afeyſchen van de ghetuyghen, ofte de Inquiſiteurs die een ander onderſoecken in het gheloof ende dwinghen te ſweiren, moordenaers zijn: dat men gheene quaet-doenders en behoorde te ſtraffen, maer de wraeke te laten aen Godt; en dat Princen en Rechters die vonniſſe ſtrijcken, verdoemt worden &c.

Reinerus ſupra.

Nu laet ick ſtaen, om der kortheyts wille, de ongherijmde leeringen van de *Turelupijns*, *Cagnaers*, *Concorenſen*, en andere.

Wat ſegghen nu de Sectariſen? willen ſy noch opentlijck bekennen en ſtaende houden, ghelijck als *Mellinus* doet, dat alle die verſcheyden

naemen hier voren ghemelt, *maer een volck*, ende *van t'ſelve ghevoelen* waeren? ſoo moeten ſe dan bekennen dat de *VValdenſen* gheleert hebben die voorgaende ſchandelijcke leeringhen van de *Lollaers*, *Cathari*, *Albigenſen*, en andere; ſoo vraegh ick noch eens hoe ſy de *VValdenſen* konnen ſtellen in t'Regiſter van haere Voor-ouders, als of ſy van t'ſelve gheloof waeren met hun?

Doch dit zy alleen aenghemerckt in het voor-by-gaen: want ick en wille wederom hier over niet diſputeren: Laet ons nemen dat de *VValdenſen* de Voor-ouders naemelijck van de *Calviniſten* gheweeſt zijn, wat kan hun dit baeten om door ſucceſſie te toonen haere afkomſte van *Chriſto* ofte van ſijne Apoſtelen? want de *VValdenſen* ſijn eerſt te voorſchijn ghekomen in t'jaer 1200. of daer ontrent, ſoo en komen ſy dan niet hoogher als vier hondert jaeren, dat is, noch twaelf hondert jaeren verre van *Chriſtus*.

Maer hier teghen ſegghen ſommighe Sectariſen, dat de Catholijcke Schrijvers ſelve ghetuyghen dat de *VValdenſen* van d'Apoſtelen tijde af ſijn gheweeſt.

Dat is onwaerachtich: Niemant en is my machtich eenen Catholijcken Schrijver te noemen die dit gheſeyt hebbe: *Reinerus* die ſeght wel, *dat ſommighe ſeyden datſe gheduert hadden van den tijdt van den Paus Sylveſter, andere van de tijden der Apoſtelen.* Maer hy en ſeght niet dat het Catholijcken waeren die dit ſeyden ofte bekenden: Ter contrarien *Petrus Pilichdorffius*, begint ſijn boeck t'welck hy teghen de *VValdenſen* gheſchreven heeft met deſe woorden: *Deſe kinderen der boosheyt liegen voor de eenvoudige, ſegghende dat haere Secte gheduert heeft van den tijt van den Paus Sylveſter.* Ten ſijn dan de Catholijcken niet die dit bekennen of ſegghen, maer t'waeren de *VValdenſen* die dit van haer eygen ſelven valſchelijck uytſtroyden, ende ſochten wijs te maecken aen de eenvoudighe, ghelijck oock noch hedensdaeghs onſe Sectariſen doen, die ſchier niet anders en roepen als datſe van de Apoſtelen afkomen.

Plichdorffius contra Waldenſ.

T'is dan te vergeefs dat de Sectariſen ſich beroepen op de *VValdenſen* om te toonen haere afkomſte van *Chriſto*, ſy moeten vry noch al hoogher gaen.

Indienſe ſich beroëpen op *Berengarius*, die twee hondert jaeren voor de *VValdenſen* gheleeft heeft, Deſen man en kan oock niet helpen om hunnen Regiſter te voltrecken: want. I. Wilt ghy ſijne Leere aenſien, hy en heeft niet meer als een ſtuck alleen, rackende het Nachtmael, met de *Calviniſten* gheleert.

II. Wilt ghy den tijdt aenmercken op den welcken hy leefde, hy en komt op duyſent jaeren niet tot de tijden van de Apoſtelen.

Waer henen nu? ick en ſie gheenen anderen middel voor de Sectariſen als datſe ſich voorder beroepen op *Ioannes Erigena*, ende *Bertramus*, ofte oock eyndelijck op *Claudius* Biſſchop van *Turin*: wat wilt ghy hier hebben? wilt ghy den tijt aenſien op de welcke deſe mannen gheleeft hebben? ick bekenne dat de twee eerſte noch twee hondert jaeren, ende den leſten bykans dry hondert jaeren, vroeger als *Berengarius* hebben gheleeft: Nu reſteren noch tot *Chriſti* tijden acht hondert jaeren: Wilt ghy dan haere Leere aenghenſien hebben? ick bevinde dat de twee eerſte gheen ander Gheloofs-ſtucken beſtreden en hebben als de Transſubſtantiatie alleen, ende den leſten, niet anders als het eeren der Beelden. Wat middel om hier de afkomſte van *Chriſti* tijden af te bewijſen, ofte deſe mannen ter oorſaeke van haere Leere te ſtellen in het Regiſter van de Voor-ouders van de Sectariſen, daer ſe niet meer als in een ſtuck met hun ſijn over-een-ghekomen?

Den

Den *Calviniſt Prideauxius*, boven van my gheciteert, heeft ten leſten eenen middel ghevonden om den Regiſter van ſijne Voor-ouders te brenghen tot *Chriſtum*: want hy ſeght dat het ghenoech is om *Proteſtant* te zijn het Pauſdom te beſtrijden ook in weynighe ſtucken.

Iſt ſaeken dat dit ghenoech is, ſoo ſijn de *Iovinianen*, die den Maeghdelijcken ſtaet, en de *Vigilantianen*, die het eeren van de Reliquien beſtieden, en andere ſoodanighe die in alles behalven in een ſtuck ofte twee eens waeren met t'Pauſdom, ende gantſchelijck verſchillende van de *Proteſtanten*, ook oprechte *Proteſtanten* gheweeſt: wat is dit anders te ſeggen als dat het licht van de Sonne de duyſterniſſe des nachts is?

Uyt al het voorgaende dan, blijckt dat het machtich haepert met de Sectariſen, om door ſucceſſie te toonen haere outheydt ende haere afkomſte van *Chriſto*: want, behalven dat ſe niet hooger en konnen klimmen als ten uyterſten tot op acht hondert jaeren, ſoo en kan ick niet ſien hoe al dit ghetuygh aen malkanderen hanght ofte kan ſaemen geknoopt worden: Want indien ghe de Leere aenſiet, daer en is niet eenen van alle de gene die ſy ons voorſtellen als weſende haere Voor-ouders, die de ſelve Leere ghehadt heeft met hun; ſy mogen haer wenden ook met de *VValdenſen* ſoo ſe begheeren, uyt haer eyghen bekenteniſſe van my boven gheſtelt, blijckt datſe heel verſchillende waeren in haere leeringhen.

Indien ghe de perſoonen ſelf die de Sectariſen ſtellen in t'Regiſter van haere Voor-ouders wilt aenſien: wat ſucceſſie is'er van *Bertramus* die een Munnick was, op *Berengarius* die een *Archidiaeken* was? en wederom op *Petrus VValdo* die een *Leecken* was, en voorders op *Luther*, *Calvijn*, *Menno*, *Arminius*, ende ſoo voorts? hoe hanght dit heel ghetuygh aen malkanderen? Hoe ſal men deſe lidtmaeten konnen vaſt-maeken *ſaemen* aen malkanderen, ende aen haer Hooft *Chriſtus*? nochtans, ghelijck wy ghehoort hebben, *Paulus* ſeght dat naemlijck de *Herders* en *Leeraers*, die de andere lidtmaten moeten beſtieren ende beſorghen, van het beginſel der Kercke tot het eynde des werelts, moeten ſoo *ſaemen ghevoeght* ende *vaſt ghemaeckt* zijn, niet alleen aen malkanderen maer ook aen *Chriſtus* haer Hooft gelijck de lidtmaeten zijn in ons lichaem; deſe *ſaemen-voeginghe* van de *Herders* en *Leeraers* van t'beginſel der Kercke tot het eynde des werelts, en kan niet anders gheſchieden als door eene gheſtadighe ſucceſſie op malkanderen: Ergo, volghens het ſegghen van *Paulus*, moet'er ſoo eene ſucceſſie zijn in de Kercke; deſe ſucceſſie en ſijn de Sectariſen niet machtich ons aen te wijſen in haere Kercke (jae ſelfs niet aengaende de Leere) volght dan dat de Sectariſen die Kerck niet en hebben die *Paulus* ons aenwijſt voor de waerachtighe Kercke.

Sommighe Sectariſen dan; ſiende dat tot hier toe gheene kanſſe voor haer was, hebben haere outheyt willen toonen uyt de Outvaders, ſeggende: *Onſe Religie en Kercke was in voortijden by de HH. Outvaders.* III. Uyt de Outvaders.

Ick toone dat dit bewijs even manck ende kreupel gaet als het voorghaende.

I. Wie ſal my wijs-maeken dat Outvaders de Voor-ouders van de Sectariſen zijn, aengheſien datſe van hun ſelve ſchandelijck uytghekreten ende vervloeckt worden?

Sal yemant konnen ghelooven dat *Ioannes Calvijn* de Outvaders voor ſijne Voor-ouders herkent, ofte ſich heeft laeten voorſtaen dat ſijne Religie ende Kercke by de Outvaders gheweeſt is, daer hy. I. In materie van den vryen wille opentlijck ſeght dat hy niemant van de Outvaders volghen en ſal als *Auguſtinus* alleen, jae ſelfs als t'hem ſoo luſt, ook *Auguſtinus* laet vaeren?

By

Lib. 2. Institut. cap. 2. §. 4. *By de Latijnsche Vaders*, seyt hy, *is altijt den naem van vryen wille in t'ghebruyck gheweest, maer noch meer by de Grieckssche.*

Wort betoont uyt hunne eyghen bekentenisse datse met d'Outvaders niet overeen komen aengaende de Leere. §. 8.

Hier op stelt hy voor, de spreucken van den H. *Hieronymus*, ende van den H. *Ioannes Chrysostomus*, ende seght *dat haere spreucken op t'uyterste valsch zijn*: daernaer, *dat hy den naeme van vryen wille niet ghebruycken en wilt, ende wenscht dat niemant dien oyt en ghebruyckte.*

Lib. 3. cap. 11. v. 15. Doch als het nu aenkomt op het ghevoelen van *Augustinus*, dan seght hy: *Het ghevoelen van Augustinus self, ofte sijne maniere van spreken en moet met in alles aenveerdt worden.*

Lib. 2. cap. 14. §. 3. II. In materie van *Christus*, voor soo veel als hy Middelaer is, seght hy *dat de oude Leeraers ghedwaelt hebben, ende den oprechten sin van de Schrifture verduystert.*

Lib. 3. cap. 4. §. 38. III. In materie van de voldoeninghe, spreeckt hy aldus: *Ick worde weynich beweeght door het ghene dat men doorgaens vindt in de schriften van d oude Leeraers aengaende de voldoeninghe: want ick sie dat sommighe van hun (jae om ront uyt te spreken, bykans allegaer welckers boecken in handen zijn) in dese materie ghefaelt hebben, ofte te rauw ende te hart hebben ghesproken.*

Lib. 3. cap. 5. §. 10. IV. In materie van t'bidden voor d'overledene, seght hy: *Van over duysent dry hondert jaeren is het eene ghewoonte gheweest dat'er ghebeden ghedaen wierden voor d'overledene: maer ick bekenne dat alle de oude hier in ghedwaelt hebben.*

Lib. 4. cap. 4. §. 10. V. In verscheyden andere materien, seght hy: *De Outheydt heeft haer te buyten ghegaen in al te groote strengicheyt, om datse in eenen Bisschop meer vereyscht heeft als Paulus vereyscht, naemelijck met lanckheyt van tijde, het onthouden van vrouwen.*

Lib. 3. cap. 15. §. 2. Voorders: *Ick bekenne*, seyt hy, *dat doorgaens de oude Leeraers ghebruyckt hebben den naem van verdienste*, maer *de ghene die desen naem heeft ghevonden, heeft groote schade ghedaen aen het gheloof.*

Lib. 4. cap. 12. §. 8. Elders seyt hy: *Men kan niet excuseren de onmaetighe strengicheydt van de Oude, de welcke streedt teghen t'ghebodt des Heeren, wanneer men aen den sondaer eene publijcke penitentie gaf van seven, vier, ofte dry jaeren.*

Alsoo voortgaende ende de heele *Instituten* van desen eersten Instelder der *Calvinisten* doorbladerende, en sult ghy nauwlijcx een Gheloofs-stuck vinden in het welcke hy niet en strijdt teghen de Outvaders, ofte in t'gheheel, ofte ten deele: Laet ons dit noch voorders sien in andere staeltjens.

Lib. 4. cap. 12. §. 20. I. In materie van vasten; *Ick en durve*, seyt hy, *de Oude niet gantschelijck verschoonen, alsoo sy eenigh zaet van superstitie hebben ghevorpen ende occasie aen tyrannie ghegheven, de welcke daernaer is opgheklommen, en toen in vogue was, te weten, de superstitieuse onderhoudinghe van t'veertigh-daeghsche vasten.*

Lib. 4. cap. 15. §. 20. II. In materie van Doopen: *Het ghene*, seyt hy, *dat ick van over vele eeuwen, jae schier van het beginsel der Kercke, sie in ghebruyck gheweest te hebben, dat de Leecken souden doopen in perijckel des doots indien den Dienaer in tijts daer niet en kost by wesen, en kan niet sien dat dit met eenighe vaste reden kan voor-ghestaen worden.*

Lib. 4. cap. 15. §. 7. III. In de selve materie: *Niemant en moet sich daer in stooren dat de Oude onderscheyt maeken tusschen den Doop van Ioannes ende van Christus, welckers ghevoelen ons soo veel niet weert en moet zijn, datse de sekerheyt van de Schrifture om verre stoote*: Waer op hy verwerpt niet alleen het ghevoelen van den H. *Ioannes Chrysostomus*, maer oock van den H. *Augustinus*, die hy nochtans op eene andere plaetse seght te wesen *de ghetrouwste ghetuyghe van d'Outheydt.*

IV. In

IV. In de ſelve materie ſeght hy: *Als of het eene verworpene ſacke waer te doopen met water volghens t'ghebodt Chriſti, men heeft ghevonden den zeghen, waſſe-keerſſen, olye &c. alhoewel ick wel weet hoe out den oorſpronck is van dit ghebruyck, t'is my ende alle Godsvruchtighe dies niet teghenſtaende gheoorloft dit altemael te verwerpen.* Lib: 4. cap. 15. §. 18.

Hoort nu ten leſten hoe hy de HH. Vaders aengaet in het beſonder: *Auguſtinus*, ſeyt hy, *en is niet vry van ſuperſtitie als hy ſeght dat de verhartinghe ende verblindinghe des menſchs, niet de werckinghe Godts, maer ſijne voor-wetenſchap aengaet.* Lib: 2. cap. 4. §. 3.

II. *Hieronymus*, ſeyt hy, *verploeckt de ghene die leeren dat de onderhoudinghe van de VVet Godts onmoghelijck is, maer ick en paſſe op het ghevoelen van Hieronymus niet.* Lib: 2. cap. 7. §. 5.

Hier in heeft hy de handt ghegheven aen *Luther* ende ſijne diſcipelen: Want *Luther* ſeght meer als op eene plaetſe van ſijne ſchriften, dat hy ſijn ſelven ende ſijn eyghen ghevoelen meer acht als duyſent *Auguſtini*, duyſent *Cypriani*, duyſent *Ambroſii*, ende ſoo voorts.

Baſilius, ſeyt hy, en deught niet een hayr, ick en gave niet een mijt voor alle ſijne boecken, noch niet een oort voor alle de ſermoonen van *Gregorius*, *Ambroſius*, *Auguſtinus &c. jae alle de Outvaders hebben verblindt gheweeſt, ende deſe woorden Chriſti niet verſtaen: Ghy zijt Petrus &c.* Lutherus de ſervo Arbitrio. Idem in 2. Petri.

De ſelve voetſtappen ſijn ſijne diſcipelen inghegaen, ſoo als men klaerlijck kan ſien by de *Chronijckſchrijvers van Maeghdenburgh.*

I. Deſe ſegghen van den H. *Ignatius* Biſſchop van *Antiochien*, ende een diſcipel van de Apoſtelen, *dat hy niet wel gheſchreven en heeft van den Maeghdelijcken ſtaet.* Magdeburgenſes Cent: 2. cap. 10.

Dat *Clemens Alexandrinus* ghedwaelt heeft, als hy leert dat de Heyligen van t'Oude Teſtament de toekomſte *Chriſti* verwacht hebben in eene plaetſe onder de aerde. Ibidem.

Met een woort gheſeyt: Daer en is nauwlijcx eenen H. Outvader gheweeſt die ſy in t'een of in het ander ſtuck, ende allegaer ſaemen, in verſcheyden gheloofs-ſtucken niet verworpen en hebben: En ſald'er naer al dit yemant van de *Calviniſten* of *Lutheranen* noch durven ſegghen *dat hunne Religie ende Kercke by de Outvaders gheweeſt is*? By die, ſegghe ick, de welcke ſy, ofte allegaer ſaemen, volghens het ſegghen van hunne meeſters *Calvijn* ende *Luther*, moeten houden voor *dwael-geeſten* in materie *van den vryen wille*, van de *voldoeninghe*, van *t'bidden voor de overledene*, van de *verdienſten*, van *Doopen*, &c. ofte ten deele, voor *ſuperſticieuſe*, *verblinde*, ende die den ſin van de Schriftuere niet en hebben verſtaen?

Hoe kan de Religie ende Kercke van de *Calviniſten*, of *Lutheranen* by de Outvaders gheweeſt zijn, ten zy dat de Outvaders al het ſelve geleert ende den Kercken-dienſt ghepleeght hebben met hun? Ick beroepe my hier, op de *Chronijck-ſchrijvers* van *Maeghdenburgh* om te ſien of dit in der waerheyt ſoo is?

Hoe kan den H. *Iuſtinus* Martelaer de ſelve Leere gehadt hebben, daer hy 1. gheleert heeft dat den menſch eenen vryen wille heeft? 2. Dat het moghelijck is aen de menſchen de Wet Godts t'onderhouden, naemelijck Godt te beminnen meer als ſijn ſelven, ende den naeſten ghelijck ſijn ſelven? 3. Dat de begheerlijckheyt gheene ſonde en is? ghelijck de Seſtarijſen van *Maeghdenburgh* aenteeckenen? Iuſtinus Apol: 2. Quaſtione 103. Quaſtione 8 Magdeburgenſes Cent: . cap. 10. Ibidem

Hoe kan den H. *Irenæus* van de ſelve Leere gheweeſt zijn, daer hy mede den vryen wille voorgheſtaen heeft in gheeſtelijcke ſaeken? Cyprianus ſermone de lapſis.

Hoe den H. *Cyprianus*, daer hy uytdruckelijck leert dat Godt moet

Serm: de Eleem. Lib: 1. ep: uk. verſoent worden met onſe voldoeninghe? daer hy eenen dapperen voorſtaender is van de vryheyt des wils? daer hy ſeght dat de aelmoeſſe den wegh is om ſijne ſalicheyt te verſekeren? daer hy leert dat men de ghedoopte moet ſalven met olye, ende ſegenen ende wijden het water des Doopſels, ſoo als die van *Maeghdenburgh* ſelve ghetuyghen?

Magdeburgenſes cent: 3. cap. 10.

Greg: Nazianz: orat. in dict. Evang. Hoe kan den H. *Gregorius Nazianzenus* van t'gheloove der *Calviniſten* of *Lutheranen* gheweeſt zijn, daer hy leert. 1. dat wy ſalich worden eenſdeels door ons toedoen, eenſdeels door den byſtant van Godt? 2. Dat wy de vergiffeniſſe der ſonden door onſe neerſticheyt konnen bewaren? 3. Dat den menſch eenen vryen wille heeft, ghelijck die van *Maeghdenburch* ſelve bekennen?

Magdeburgenſes cent: 4. cap. 10.

Gregorius Nyſſ. lib. de creatione hominis cap. 17. Hoe koſt den H. *Gregorius Nyſſenus* de Religie der Sectariſen hebben, aenghеſien dat hy uytdruckelijck leert, dat wy vry zijn van alle noodſaeckelijckheyt, ende door onſen vryen wille doen het ghene dat ons belieft?

Euſebius Emiſſenus in illa Verba: Niſi manducaveritis &c Magdeburgenſes cent. 4. cap. 10. Wie ſal ſegghen dat *Euſebius Emiſſenus* onder de voor-ouders van de Sectariſen gherekent moet worden, daer hy met klaere woorden, ghelijck die van *Maeghdenburgh* bekennen, de Tranſſubſtantiatie voorſtaet, ſeghende: *Siet, den Prieſter in eeuwicheyt nae de ordeninghe van Melchiſedech heeft het broot ende wijn verandert door eene onuytſprekelijcke kracht in de ſubſtantie van ſijn lichaem en bloedt: VVant ghelijck Chriſtus toen leefde ende ſprack, ende nochtans van ſijne diſcipelen ghe-eten ende ghedroncken wiert, alſoo blijft hy nu ter tijdt heel en ongheſchonden, ende wort daghelijcx van ſijne gheloovighen in t'Sacrament van broot ende wijn ghe-eten ende ghedroncken: VVant ten waer ſaeken dat het broodt ende wijn in ſijn vleeſch ende bloedt wierden verandert, hy en ſoude noyt lichaemlijck ghe-eten ende ghedroncken worden: Hoe deſe veranderinghe gheſchiedt, weet hy alleen die alles vermach ende alles weet: VVant toen heeft hy gheſeyt door ſijn ſelven, ende nu ter tijdt ſeght hy door ſijne Dienaeren: Dat is mijn lichaem; ende ſoo groot is de uytwerckinghe ende kracht van ſijn woort, dat het terſtont gheſchiedt het ghene gheſeyt wort: Deſghelijcx als hy ſeght: Dit is mijn bloedt, terſtont wort den wijn in ſijn bloedt verandert.* Dit en ſmaeckt immers niet een ſierken nae de Leere van de Sectariſen.

Hoe verre dat den H. *Ephrem* van de Religie der Sectariſen onſer tijden gheweeſt zy, ſullen ons wederom ghetuyghen op de boven-ghemelde plaetſe de *Chronijck-ſchrijvers* van *Maeghdenburgh*: Sy bekennen. 1. Dat hy op verſcheyden plaetſen de alderheylighſte Maghet *Maria* ende de HH. Martelaren aenroept, op datſe voor ons by Godt ſouden bidden. 2. Seght hy datſe ſalich zijn ende gheluckich de welcke in den dach des oordeels van de goede wercken verghеſelſchapt ſullen worden, om datſe op die wercken ſteunende het ſelve betrouwen ſullen hebben met de Martelaers. 3. Hy leert dat de Kercke op *Petrus* ghebouwt is: Hy verheft boven maten de volmaeckthcyt ende deucht van het leven der Munnicken.

Ephrem ſermon. de laudib. Mart. Orat. de laud. Maria.

Lib. 2. de Transfigurat. Dom.

Arnobius in Pſal. 138. Wat ſegghen die van *Maeghdenburgh* van *Arnobius*? Sy bekennen dat hy aldus ſpreeckt van de opperhoofdicheydt *Petri*: *Siet, den Apoſtel die den Biſſchop der Biſſchoppen is, rouwich zijnde, wort gheholpen, ende hem wort eenen meerderen graet ghegeven als hy weent, dan hem afghenomen was als hy loochende: om dit te bewijſen ſegghe ick dat niemant van de Apoſtelen den naem van Herder ghekreghen heeft: VVant onſen Heere* JESUS CHRISTUS *alleen, ſeyde: Ick ben eenen goeden Herder, ende mijne ſchaepen volghen my: Deſen heylighen naem dan, ende de macht van deſen naem heeft Chriſtus naer ſijne verrijſeniſſe aen den leet-weſighen Petrus ghegheven.* Hoe komt dit wederom over een met de Religie van de Sectariſen?

Volght

Volght den H. *Optatus Milevitanus*, van den welcken de *Chronijck-schrijvers* ghetuyghen, dat hy machtich den Stoel van *Roomen* verheft, optellende oock alle de Pausen die van *Petrus* af tot sijnen tijt toe achtervolgens in den voorseyden Stoel hadden gheseten. *Optatus Milevit. lib: 2. contra Parmenian:*

Wat sal ick seghen van *Epiphanius*? ghetuygen de voorseyde *Chronijck-schrijvers* niet dat hy eenen vollen vryen wille geeft aen den menschoock nae de sonde van *Adam*? 2. Dat hy eenen grooten verwonder is vande onthoudinge der Priesteren? 3. Dat het eene ordonnantie der Apostelen is den alghemeenen vasten te onderhouden, behalven den Sinxen alleen, ende dat men ses daeghen voor Paeschen niet anders en mach nemen tot noodruft als sout, broot, ende water? *Epiphanius Hæresi 16. Hæresi 48. Ibidem.*

Wat sal ick seghen van den H. *Hilarius*? spreeckt hy niet klaer ghenoech van de wesentlijcke teghenwoordicheyt *Christi* in t'alderheylighste Sacrament als hy seght: *Christus seyt mijn vleesch is waerlijck spijse, ende mijn bloet is waerlijck dranck, die mijn vleesch eet ende mijn bloet druckt, blijft in my, ende ick in hem: Van de waerheyt des vleeschs ende bloets en is'er gheene plaetse van twijffelinghe meer overghebleven: want volghens de belijdenisse van den Heere self, ende van ons geloof, t'is waerlijck vleesch ende waerlijck bloet, ende dese ghe-eten ende ghedroncken zijnde, maeken dat wy in Christo ende Christus in ons blijft.* Spreeckt hy niet klaer ghenoech van de Opperhoofdicheyt *Petri* als hy seght: *O gheluckich fondament van de Kercke door het benaemen van eenen nieuwen naem, weerdighe steen-rotse om de Kerck op te bouwen, de welcke de wetten der hellen ende haere poorten ende alle de sloten des doots moest verbreken! O saligen poortier van den hemel, aen welckers wel-believen de sleutelen van den eeuwighen inganck worden ghegeven, welckers aerdsch vonnis, eene autoriteyt is te voren in den hemel ghevonnist, op dat t'ghene hier op der aerden ghebonden ofte ontbanden wort, haere kracht hebbe in den hemel.* Siet de *Chronijck-schrijvers*, de welcke oock ghetuyghen dat *Hilarius* eenen vryen wille geeft aen den mensch. *Magdeburgenses supra.*

Wat seghen dese *Chronijck-schrijvers* van den H. *Ambrosius*? Sy bekennen dat hy de vergiffenisse der sonden aen de goede wercken toeschrijft: dat hy de vryheyt van den wille tot goet ende quaet voorstaet: Ick laete staen vele andere stucken, als van den maeghdelijcken staet, veertichdaeghsche Vasten, aenroepen der Heylighen &c. *Ambrosius lib: de Helia & ieiunio cap: 20. Lib: 1. de Iacob: cap: 1. Magdeburgenses Cent: 4. c: 10.*

Wat *Prudentius* aengaet: Sijne schriften sijn vol van het aenroepen der Heylighe Martelaren, van Kercken, Autaeren, eeren der Reliquien &c. hy houdt oock de verdienſten van de goede wercken nuttich ter salicheyt, hy beschermt den vryen wille des menschs, ghelijck men kan sien by die van *Maeghdenburgh.*

Den H. *Hieronymus*, segghen de selve *Chronijck-schrijvers*, leert dat niemant sonder sijnen eyghen wille salich en wort, en dat wy eenen vryen wille hebben: 2. Hy leert dat het niet ghenoech en is het gheloove te hebben: dat nae de verscheydentheydt van de goede wercken, verscheyden loon in den hemel ghegheven wort. 3. Hy leert dat ons berouw ofte leetwesen kracht heeft tot vergiffenisse der sonden. 4. Hy leert dat de Kercke op *Petrus* ghebouwt is. 5. Hy verweckt de andere in Kloosters te gaen. 6. Hy leert dat het Vasten verdienstich is, en dat men mach de Reliquien der Heylighen eeren &c. *Magdeburgenses Cent: 4. c: 10. Hieronymus in cap: 1. Epheſ: In c: 21. Isaiæ. Epist: ad Demetriad: Comment: in erat: Ierem: Lib: 2 contra Iouinian: Ep. ad Demetr. Lib: contra Vigilant:*

Volght nu *Hesychius*: Van desen Outvader bekennen de *Chronijck-schrijvers*, dat hy leert: 1. Dat het in den macht van onsen wille is het goet voor te nemen ende het selve te beginnen. 2. Dat de goede wercken den mensch saelich maecken, ende datse saemen met *Christo* verdienen vergiffenisse der sonden. 3. Hy stelt de boetveerdicheydt in t'vasten, waeken, hayre kleederen, traenen, ghebeden, en aelmoessen. 4. Hy seght dat *Hesychius lib: 2. cap: 7. Ibidem. Lib: 1. cap: 4. Lib: 2. cap: 6. Lib: 7. cap: 2 1. Lib: 1. cap: 4.*

Christus in t'leste Avontmael van sijn eyghen selven een Sacrificie ghedaen
Lib: 7. cap: 2. heeft. 5. Hy verheft den Maeghdelijcken staet, ende de vrywillighe aermoede boven het Houwelijck.

Theodoretus qu: 12. in Exod: Quæst: 63. in Exod: Dial: 2. Inconf: Ick komme tot *Theodoretus*, die uytdruckelijck seght dat den mensch eenen vryen wille heeft oock om te gelooven. 2. Dat het geloove alleen niet genoechsaem en is tot de salicheyt, maer dat de wercken van noode zijn tot de volmaecktheydt. 3. Dat de teeckenen van het lichaem ende bloedt *Christi*, naer het aenroepen van den Priester, verandert worden.
Lib: 8. de Mart: Ibidem. 4. Dat men de HH. Martelaren mach eeren, ende dat de menschen door haere voorbiddinghe Godlijcke gaven verkrijghen: Jae dat de Martelaeren des Hemels onse voorgangers zijn, d'onghelucken van ons afkeeren, de duyvels verjaeghen, ende dat haere minste Reliquien soo veel kracht hebben als haere heele lichaemen. Dit altemael getuygen mede de *Chronijck-schrijvers* van *Maeghdenburgh*.
Magdeburgenses Cent: 5. cap: 10.

Cyrillus Alexa: lib: 3. contra Iulianum. Van den H. *Cyrillus Alexandrinus* bekennen de voorseyde *Schrijvers*, dat den mensch door den vryen wille wort gheregeert om wel te doen ofte qualijck te doen, ende dat hy niet alleen door het gheloof maer oock door de goede wercken salich wort.
Lib: 10. in cap: 18. Ioan:

Augustinus de Spirit: & lit: cap: 25 Lib: 3. contra duas Ep: Pelag: In Enchiridio cap: 49. Ibidem cap: 10. Daerenboven sy bekennen van den H. *Augustinus*, dat hy leert onder andere, dat den mensch, oock door goede wercken gherechtveerdicht wort. 2. Datse nut zijn ter salicheyt. 3. Hy maeckt onderscheyt tusschen den Doop van *Ioannes* ende van *Christus*. 4. Hy is van ghevoelen dat de zielen der overledene door ghebeden konnen gheholpen worden.

Chrysostomus Homilia 6. in cap: 1. Ioan: Homilia 1. in Genesim. Homilia 18. in Genesim. Homil: de lapsu primi hominis. Sermone de Eucharistia. Homilia 18. in cap: 8. Act: Van den H. *Ioannes Chrysostomus*, bekennen sy dat hy op verscheyden plaetsen van sijne schriften, de rechtveerdichmaekinghe ende de salicheyt oock aen de kracht van de goede wercken toeschrijft. 2. Dat hy dickwils ghewach maeckt van het voorbidden der Heylighen. 3. Dat hy grooten lof spreeckt van het kloosterlijck leven ende van den Maeghdelijcken staet. 4. Dat hy de vergiffenisse der sonden toeschrijft aen de Biechte ende leetwesen. 5. Dat hy de Transubstantiatie schijnt te bevestighen, naemelijck als hy seght: *Ghelijck het wasch ghworpen in 't vyer aen't selve ghelijck wort, soo dat er gheene substantie meer over en blijft, soo weet oock dat hier de mysterien verslonden worden door de substantie des lichaems.* 6. Dat hy eene plaetse onder de aerde ghelooft heeft daer de zielen van de oude Vaders bewaert wierden tot de toekomste *Christi*.

Ten lesten, van den H. *Paulinus* Bisschop van *Nola*, van *Philastrius*, van *Maximus Taurinensis*, en andere, ghetuyghen de voorseyde *Chronijck-schrijvers*, datse de verdiensten van de goede wercken, de voldoeninghe voor de sonden, den vryen wille, ende andere soodanighe stucken gheleert hebben.

Tot hier toe hebben wy de voornaemste Outvaders opgetelt, delwelcke op die eeuwen gheleeft hebben, die de Sectarisen selve bekennen oprecht ende rechtsinnich gheweest te zijn.

Wel is waer dat de *Chronijck-schrijvers* van *Maeghdenburgh* voorgeven dat de oprechticheydt van de Leere allenskens op de leste eeuwen begost te beswijcken: maer die de heele lyste van my nu daetelijck voorgheselt sal willen doorloopen, sal bevinden dat de Vaders oock van de vroeghere eeuwen, met die van de leste in de fondamentele stucken, onder andere, van den *vryen wille*, van de *verdiensten der goede wercken*, van de *voldoeninge*, van de *kracht des berouws*, precies over-een-komen.

Alwaer noch wel te bemercken staet dat wy menighe leeringhen, ende van de boven-ghemelde Vaders, ende van andere die op de selve eeuwen gheleeft hebben, hebben overgheslaghen, om dat ick gheene andere en

wilde

wilde voorſtellen, als daer wy de eyghen bekenteniſſe der Sectariſen ſelve van hadden.

Alles dan wel ingheſien zijnde; de Sectariſen moeten bekennen dat de leſte eeuwen niet afgheweken en zijn in de Leere van d'eerſte, want alle die voorghaende ſtucken worden noch hedens-daeghs van de *Roomſche* Kercke gheleert ghelijck ſe in de eerſte eeuwen gheleert wierden: overſulex ghelijck de Sectariſen in die voorſeyde ſtucken ſtrijden teghen de *Roomſche* Kercke, alſoo ſtrijden ſe ſaemen teghen de HH. Outvaders; maer die in de fondamentele ende voornaemſte ſtucken reghel-recht ſtrijden teghen de Religie van de Outvaders, die en konnen de Leere noch Religie vande Outvaders niet hebben: Hoe konnen dan ſich de Sectariſen roemen dat haere Religie by de Outvaders gheweeſt is?

Indien ſy ſegghen dat dit argument valt op den eyghen kop van de Papiſten, om dies-wil datſe doorgaens haeren roem draghen op de HH. Vaders, als of ſe de ſelve Religie met haer hadden, daer ſe nochtans moeten bekennen dat'er HH. Vaeders zijn die in Gheloofs-ſtucken van haer verſchillen: De opworpinghe van Partye wort wedersleydt.

Ick antwoorde dat'er ſeer groot verſchil is tuſſchen onſe ſaecke in deſe materie, ende tuſſchen die van de Sectariſen: want

I. Daer ſijn eenighe Outvaders in t'beſonder gheweeſt die leeringhen ghehadt hebben, de welcke ſtreden teghen het alghemeen ghevoelen der Kercke van haeren tijdt, by exempel, den H. *Cyprianus*, den welcken meynende dat den Doop van de Ketters niet goet en was, leerde dat men moeſt doopen de ghene die uyt de Ketterye bekeert wierden; dit ghevoelen was ſoo eyghen ende beſonder aen hem alleen, dat alle de andere Leeraers ſich daer teghen ſtelden; ſoodaenighe beſondere leeringhen worden van ons met reden verworpen, om dat het alghemeen ofte Catholijck ghevoelen van de Kercke moet voorgaen: maer de Sectariſen, ghelijck wy nu hebben ghehoort, verwerpen het alghemeen gevoelen van alle de HH. Vaders oock in ſtucken die fondamenteel zijn: want ſoo verwerpen ſy, onder andere, de vryheyt des wils, daer nochtans *Calvijn* opentlijck bekent dat alle de *Grieckſche* ende *Latijnſche* Vaders deſe vryheydt van den wille hebben beſchermt: Hy bekent datſe *ſchier allegaer* gheleert hebben dat den menſch kan voldoen voor ſijne ſonden: Hy bekent datſe *doorgaens* de verdienſten van de goede wercken voorgheſtaen hebben; Hy bekent dat *ſchier van het beginſel der Kercke*, het ghebruyck is gheweeſt dat de Leecken doopten in t'perijckel des doots, ende ſoo voorts van vele andere ſtucken die wy in de boven-gheſtelde lijſte gheſtelt hebben; ende nochtans dit alghemeen ende oudt ghevoelen wort van hem ende van de Sectariſen verworpen; Ergo daer is ſeer groot verſchil in deſe materie tuſſchen ons en de Sectariſen: Want die het alghemeen ghevoelen der HH. Vaders van alle eeuwen verwerpt, die verwerpt de Outheyt; vervolghens en moghen de Sectariſen haeren roem niet draghen op d'Outheyt als of haere Religie by de HH. Vaders hadde gheweeſt. *Vide ſupra.*

II. De Sectariſen raepen verſcheyden ſtucken van de HH. Vaders by een, als of ſe ſtreden teghen onſe Religie, alhoewel daer gheene apparentie van is: By exempel, ſy ſtellen ons voor, eenighe Vaders de welcke gheſeyt hebben dat het ghene *Chriſtus* gaf aen ſijne Diſcipelen *een teecken ſijns lichaems* was: Dit en ſtrijt teghen ons niet, want wy ſeggen mede dat het H. Sacrament *een teecken*, ofte ghelijck de Sectariſen ghedurich aen roepen, *eene ghedachteniſſe* is, daerom en laet het nochtans het weſentlijcke lichaem *Chriſti* niet te zijn, ghelijck oock die HH. Vaders

die het *een teecken* noemen, op andere plaetsen van haere schriften segghen dat het *t'waerachtich lichaem* is.

Noch een exempel aengaende de rechtveerdich-maekinghe: De Sectariſen laeten ſich voorſtaen dat het ſtrijdt teghen onſe Religie als erghens eenen H. Vader ſeght, *dat wy door de ghehoorſaemheyt Chriſti gherechtveerdicht worden ende het eeuwich leven verkrijghen*, ghelijck *Irenæus* ſeght: Dit ſeggen wy oock: want hadde *Chriſtus* voor ons niet ghehoorſaem gheweeſt tot de doot, wy waeren allegaer verloren; alſoo ſtemmen wy toe deſe ſpreuke van *Clemens*: *Terwijle Chriſtus het leven was, heeft hy om ons willen lijden, op dat wy ſouden leven door ſijne paſſie.* Deſghelijcx oock de ſpreucke van *Iuſtinus*: *Wy worden ghefuyvert door het gheloof, door het bloedt Chriſti ende ſijn doot;* want niemant en kan deelachtich zijn van het bloet *Chriſti* ende ſijn doot, noch ghefuyvert worden, ſoo lanck als hy ongeloovich is. Wy ſtemmen oock toe de ſpreucke van *Origenes*: *Al wat de menſchen doen, doenſe te vergeefs, ten zy dat s'het doen in t'gheloof:* Dit altemael aenveerden wy als onſe leeringhen, want daerom en worden de verdienſten van de goede wercken niet uytghefloten; blijckt om niet verre te gaen, in *Origenes* ſelve; want alhoewel hy leert dat alles wat wy doen te vergheefs is ten zy dat het ghedaen worde in het gheloof, dies niet teghenſtaende houdt hy t'daer voor, *dat de goede wercken oorſaeke zijn van de ſalicheyt*, ende *dat onſe voldoeninghe, traenen, en leetweſen, en andere goede wercken oorſaeke zijn van de vergiffeniſſe der ſonden.* Dit blijckt oock in *Cyprianus*, den welcken leert, *dat gheene offerhande ons en koſt verſoenen met Godt, als de offerhande van het bloedt Chriſti*, ende nochtans hy leert oock, *dat Godt moet verſoent worden door onſe voldoeninghe.*

Origenes lib. 1. in Iob.

Idem Homil. 1. in Ezech. Homilia 4. in Pſal. 36.

Cyprian. ſerm. de Paſſione. Serm. de lapſis.

Alſoo ſoude ick ſchier van ſtuck tot ſtuck konnen toonen dat het ghene de Sectariſen in de ſchriften van de HH. Vaders voorgeven te ſtrijden teghen onſe Religie, in der daet met de ſelve over-een-komt; Ergo daer is groot onderſcheyt in deſe materie tuſſchen ons en de Sectariſen: Want wy konnen bewijſen dat het ghene ſy ſegghen in de ſpreucken van de HH. Vaders teghen onſe Leere te ſtrijden, wanneer men die ſpreucken d'eene by d'andere voeght, met onſe Leere precies over-een-komt: maer de Sectariſen, ghelijck wy gheſien hebben uyt de *Chronijck-ſchrijvers* van *Maeghdenburgh*, bekennen openthijck dat hunne Leere ſtrijdt oock in fondamentele ſtucken, niet alleen teghen het ghevoelen van eenen Outvader of twee in beſonder, maer teghen het alghemeen ghevoelen van alle de Outvaders.

Dit zy tot noch toe gheſeyt aengaende de *Leere*: Ick komme tot den uytwendighen *Kercken-dienſt*. Hier van en wil ick wederom gheene andere ghetuyghen nemen als de *Chronijck-ſchrijvers* van *Maeghdenburgh*.

Wort betoont dat de Sectariſen niet over-een-komen met de Outvaders aengaende den Kerckē dienſt.

I. Aengaende den *Doop*: ſy ſegghen uyt *Iuſtinus*, wanneer hy ſpreeckt van meerder-jaerighe die moeſten ghedoopt worden, dat ſy te voren met vaſten ende ghebeden van Godt vergiffeniſſe van haere ſonden verſochten, en dat de andere Chriſtenen ſaemen met hun baeden en vaeſteden; alſe nu ghedoopt waeren ſy ontfinghen het lichaem ende bloet *Chriſti* met alle de reſte die in den Doop teghenwoordich hadden gheweeſt: Daerenboven ſeght *Iuſtinus* noch elders datſe voor den Doop gheſalft wierden met olye, ende naer den Doop met balſem.

Magdeburgenſes Cent. 2. cap. 5.

Iuſtinus Apol. 2. Idem quæſtione 337.

Clemens Ep. 3. Dit wort beveſticht van den H. *Clemens*, die aldus ſpreeckt: *De ghene die wilt ghedoopt worden dat hy komme by ſijnen Prieſter om van hem onderweſen te worden, dat hy dickwils vaſte &c. naer den Doop wort hy met olye gheſalft de welcke gheheylicht is door het ghebedt.*

Ten leſten, *Pius* die met *Iuſtinus* gheleeft heeft, heeft het water van t'Doopſel ghewijdt.

II. Aen-

II. Aengaende het ſacrificie van t'lichaem *Chriſti*: Sy bekennen dat *Iuſtinus* ſpreeckt van ſoodanighe eene offerande: maer en hebben ſijne woorden niet durven voorſtellen om datſe te klaer zijn: deſe dan luyden aldus: *Godt en ontfanght gheene offerhanden als van ſijne Prieſters: Alle de ſacrificien dan die* JESUS CHRISTUS *overghelevert heeft om te doen in ſijnen naeme is de Euchariſtie van broot ende van den Kelck, de welcke op alle plaetſen van de Chriſtenen ghedaen worden, ende Godt toont datſe hem aenghenaem zijn.* Dat *Iuſtinus* hier ſpreeckt van een waerachtich uytwendich ſacrificie blijckt uyt ſijne volghende woorden, want alſoo hy diſputeerde teghen de *Ioden*, de welcke ſeyden dat Godt de ſacrificien, die de *Ioden* in den Tempel van *Ieruſalem* plochten te offeren, nu niet meer voor goet en keurt, maer wel de ghebeden, ſoo antwoort *Iuſtinus* dat de ghebeden en danckſegginghen die men doet in t'ſacrificie van t'lichaem *Chriſti*, oock offerhanden zijn, niet te min hy ſeght dat in alle plaetſen onder de Heydenen, Gode aenghenaeme offerhanden worden ghedaen, en dat die offerhanden ſijn van de Euchariſtie, ofte danckſegginghe over het broot ende beker.

De *Chronijck-ſchrijvers* bekennen oock dat *Irenæus* ſpreeckt van ſoodanighe eene offerhande, ſegghende onder andere: *Godt wilt dat wy dickwils ſonder ophouden onſe gaven offeren op den autaer.* Deſen *autaer*, ſegghen de *Chronijck-ſchrijvers* hier op, is in den hemel: maer *Irenæus* ſpreeckt van eenen autaer daer de Euchariſtie wiert opgheoffert, tot dien eynde brenght hy te pas deſe woorden *Chriſti*: *Iſt dat ghe uwe gaven offert aen den Autaer*: Hier ſpreeckt *Chriſtus* van eenen Autaer op der aerden, ende niet van eenen Autaer in den hemel: Ergo ſoo ſpreeckt oock *Irenæus*. *Lib: 4. cap. 34.*

Voorders den *H. Clemens* ende *Irenæus* ghetuyghen dat men t'hunne tijde den wijn in den Kelck mengelde met water, dit ghetuyght *Clemens* van de Kercke van *Alexandrien*, ende *Irenæus* van de Kercken van *Vranckrijck*: alhoewel *Irenæus* ſeght dat dit de gewoonte was niet van *Vranckrijck* alleen, maer *van de H. Kercke*: De ſelve gewoonte hadde oock de *Roomſche* Kercke, ſoo als *Iuſtinus* getuyght, die oock ſommighe andere beſonderheden aengaende deſe materie verhaelt, te weten: *Naer het gebedt*, ſeyt hy, *wort aen den Overſten broot ende den beker met water gemengelt zynde toegebracht, de welcke de ſelve aenveerdende, looft ende bedanckt den Vader van alle door den naeme des Soons, ende des H. Gheeſts, ende alſoo celebreert hy eenighen tijdt d'Euchariſtie: Naer de ghebeden ende de Euchariſtie, de heele vergaderinghe ſinght eenpaerlijck, Amen, t'welck in t'Hebreeuſch te ſegghen is, dat het gheſchiedde. Naer dat den Overſten de danckſegginghe volbracht heeft, de Diakens, ghelijck wy die noemen, gheven aen alle de teghenwoordighe een deelken van t'broodt, en van den Kelck met water ghemengelt, over welcke de danckſegginghe ghedaen is, ende daernaer worden ſe ghedraghen tot de ghene die afweſich zijn: Dit voedſel wort by ons Euchariſtie ghenoemt, tot het welcke niemant aenveerdt wort als die onſe Leere ghelooven*: Voorders: *Op de Sondaghen wort vergaderinghe ghehouden van de borgers en boeren, daer voorgeleſen worden, ſoo veel als het geſchieden kan, de ſchriften van de Apoſtelen ende Propheten, hier naer preeckt den Overſten verweckende tot de deucht: Dan ſtaen wy allegaer op ende bidden: Daernaer wort voortghebracht broot, wijn, ende water, ende den Overſten bidt ende bedanckt, ende de ghemeente ſinght, Amen; Dan wort het ghene gheconſacreert is aen yeder een uytghedeylt. ende door de Diakenen gheſonden aen de ghene die der niet en ſijn teghenwoordich gheweeſt.* *Clemens Alexa. lib. 2. Pædag. cap. 2.* *Irenæus Hær. 46* *Iuſtinus Apol: 2.*

Van het ſenden der Euchariſtie aen de gheſonde die in de vergaderinghe niet en hadden gheweeſt, als oock aen de ſiecken, ghetuyght *Euſebius* uyt *Irenæus*, ende uyt het exempel van eenen ſekeren *Serapion*. *Euſebius lib: 5. cap. 26.*

Voorders verhaelen de *Chronijck-ſchrijvers* uyt de brieven van verſcheyden

den Pausen de ceremonien die men in de Misse op dese eerste eeuwen plocht te ghebruycken, alhoewel sy de selve voor versiert houden; ondertusschen t'is seker dat men gheen ander beginsel van de selve en kan aenwijsen als de eerste beginselen van de Kercke.

Ignatius Epist. ad Philadelph:

III. Wat het vyeren der Feest-daghen aengaet. Den *H. Ignatius* seght: *En wilt de Feest-daghen niet onteeren, en wilt het veertich-daeghsche vasten niet versmaden, noch oock de Passie-weke.*

Eusebius lib: 4. cap. 15.

Eusebius ghetuyght oock dat de Christenen op desen tijt by de graven der Martelaren, met vrolijckheyt endé blijdschap des Heeren, jaerlijcx den dach van haere Martelie vierden, t'welck hy betoont met t'ghene de Christenen ghedaen hebben ten opsichte van den *H. Polycarpus* die een discipel der Apostelen was. Dit is een staeltjen alleen van de twee eerste eeuwen, volghens de aenteeckeninghe van de *Chronijck-schrijvers*; volght nu de derde.

I. De *Chronijck-schrijvers* bekennen dat'er in de Kercke op dese eeuwe vasten-daghen sijn gheweest.

Martialis Epist. ad Burdegal: cap. 3.

II. Dat'er Autaeren waren om de Eucharistie te offeren, ghetuyghen den *H. Martialis* en *Cyprianus.*

Cyprianus lib: 1. Epist: 9. & 7. lib: 3. Epist: 13.

III. Dat de eerste Christenen kruycen hebben ghehadt, niet alleen in haere huysen, maer oock in publijcke plaetsen daer se saemen vergaderden, en datse die eerden, blijckt uyt *Tertullianus*, den welcken seght dat de Christenen om die reden op sijnen tijt van de Heydenen ghenoemt wierden, *dienders ofte eerders van t'Kruys.*

Tertullianus in Apologetico.

Eusebius lib: 6. cap: 9.

Hieronymus lib: adverss Vigilant.

IV. Dat de *Oosterssche* in haere Kercken keerssen endé olye ghebruycken, kan men sien by *Eusebius* ende *Hieronymus.*

Tertullianus lib. de Baptismo.

V. T'was oock toeghelaten aen de Leecken soo wel vrouwen als mans datse in den uyterssten noot mochten doopen, ghelijck *Tertullianus* toont.

Ibidem.

VI. Den selven Outvader sprekende van den Doop, seght: Als wy uyt het water-badt komen, worden wy met ghebenedijde olye ghesalft volghens de ghewoonte, daernaer wort ons de handt opgheleyt door den zeghen: Van dese salvinghe heeft den *H. Cyprianus* een heel sermoon ghedaen. *Origenes* seght dat men in den Doop ghebruyckte het teecken des H. Kruys: Dit selve ghetuyght oock *Tertullianus*; *Cyprianus* maeckt mentie van het uytmaenen des duyvels onder den Doop: Welcke Ceremonie oock in de *Roomsche* Kercke ghebruyckt wiert, soo als *Eusebius* ghetuyght in eenen sekeren brief van den Paus *Cornelius* aen *Novatus* gheschreven.

Origenes in Psalm: 38.

Tertullianus lib. de Resurrect.

Cyprianus Epist. ad Quirin.

Eusebius: lib. 6. cap. 43.

VII. Dat op dese eeuwe oock de Biechte in t'ghebruyck was, is klaer, want. 1. Dit ghetuyght met klaere woorden *Tertullianus*: 2. *Cyprianus* op verscheyden plaetsen van sijne schriften seght dat het nootsaekelijck is oock mindere sonden te biechten, endé begeert dat men dit dickwils doe.

Tertullianus lib: de Pœnitentia.

Cyprianus serm 5. de lapsis lib: 3. Epist 14 & lib. 1. Epist. 3.

Idem Serm. 5. de lapsis.

Den selven Outvader seght dat men de ghene die biechteden eene penitentie ofte voldoeninghe opleydé, naer proportie der sonden: Dit selve ghetuyght oock *Tertullianus*: Toen wierden sy gheabsolveert, ende wierden ontfanghen tot de communie, seght *Cyprianus.*

Tertullianus lib. de Pœnitent.

Nu, de penitentien ofte voldoeninghen waeren soodanich, ghelijck die beschreven worden van *Tertullianus.*

Ibidem.

Soo spreeckt hy hier van: *Men ghebiedt de ghene die biechten eenen sack ofte hayren kleedt te draghen, te sitten in d'asschе, het lichaem niet te palleren ofte vercieren, de ziele met droefheyt te vernederen, ende te beteren datse misdaen heeft: gheene kostelijcke spijse noch dranck te ghebruycken, te vasten, te suchten, te weenen, dach ende nacht te roepen tot Godt, sich te smijten voor de voeten der Priesteren, op hunne knyen vallen voor de Autaren &c.*

VIII. Wat

VIII. Wat de H. Communie aengaet. *Tertullianus* seght datse de Communie uyt niemant anders handt en ontfinghen als van de Presidenten of Priesters: De ghene die in de ghemeente niet en kosten komen ter oorsacke van haere sieckte, aen die wiert de Communie ghedragen door de Priesters ofte Diakens, ghelijck dit ghetuyght *Clemens Alexandrinus* by *Eusebius*. *Tertullianus lib: de corona milit.* *Clemens Alexa: Ep: ad Fab. Eusebius lib: 6. cap. 44.*

IX. De *Chronijck-schrijvers* bekennen dat de Vaders van dese eeuwe soo dickwils van gheselde vasten-daghen mentie maecken, dat het van toen af, segghen sy, schijnt eene opinie gheweest te zijn dat men door het vasten verdiende.

X. Dese eeuwe hadde oock haere Feest-daghen, want behalven den Sondach, Paeschen, en Sinxen, seght *Tertullianus*, dat den heelen nacht die voor den Paeschdach ginck, seer solemneel was. Hy macckt oock ghewach van eenen sekeren Feest-dach op den welcke men jaerlijcx offerande dede voor d'overledene. *Origenes* en *Cyprianus* spreken van verscheyden Feest-daghen der Martelaren. *Tertullianus lib: 2. ad uxor.* *Lib: ad Scapul.* *Origenes lib 3. in Iob* *Cyprianus lib: 3. Epist. 6.*

XI. Dese voorseyde Outvaders spreken dickwils oock van sacrificien die men t'hunnen tijde ghewoon was te offeren.

Soo spreeckt hier van *Cyprianus*: *Laet my weten*, seyt hy, *de daghen op de welcke onse salighe broeders in den Kercker gestorven zijn op dat wy hier offerhanden en sacrificien doen tot haerder ghedachteniisse.* 2. Seyt hy: *VVy offeren altijt voor haer sacrificien, soo dickwils als wy het lijden ende daghen der Martelaren met jaerlickssche ghedachteniisse vieren.* Elders noch spreeckt hy van *Sacrificien voor de ontslapinghe der dooden*, als oock voor de ghene die het gheloove verlochent hadden ofte anderssins waeren ghevallen. *Tertullianus* handelt van Sacrificien die men dede voor de welvaert des Keysers, ende op dat dese Vaders souden toonen datse spreken van eén waerachtich sacrificie, soo maeken sy wel expresselijck onderscheyt tusschen *Sacrificien* en *offeranden*, op dat men niet en sou meynen dat haere Sacrificien bestonden in aelmoessen te gheven, enckele ghebeden, ende soo voorts. *Ibidem.* *Lib. 4. Epist. 5.* *Lib. 1. Epist. 9.* *Lib. 3. Epist. 15.*

XII. De selve Leeraers segghen dat men t'hunnen tijde vele Christenen vont die in eeuwige suyverheyt leefden: Want *Cyprianus* vermaent *van Maeghden die toeghe-eyghent waeren aen Godt*, jae *Tertullianus* seght datse haer aen Godt *met belofte verbonden*. *Lib. 1. Epist. 9. & 11.* *Tertullianus lib: de velandis Virgin: & lib: de Ieiunio.*

XIII. Het maeken van het teecken des H. Kruys was op desen tijt soo ghemeen, dat *Tertullianus* seght datse sich daer mede op haere voorhoofden teeckenden voor alle wercken, *t'zy datse uyt den huysse ginghen, t'zy datse inquaemen, t'zy datse haer kleedden, t'zy datse haer waeschten, t'zy datse aten.* Hy seght oock datse het selve ghebruyckten in het besweiren des duyvels. Hier van en verschilt *Origenes* niet, want hy seght: *VVy teeckenen ons selven, onse spijse en dranck met het teecken van het eerweerdigh Kruys Christi.* *Lib: de corona militis:* *In Scorpiaco.* *Origenes lib: 3. in Iob.*

Van hier gaen de *Chronijck-schrijvers* van *Maeghdenburgh* voorder tot de andere eeuwe.

I. Sy bekennen dat de Keyserinne *Eudoxia* by *Ierusalem* eene Kercke gebouwt heeft die se den naem gaf van den *H. Stephanus*: dat'er in *Armenien* eéne was van den H. Martelaer *Basiliscus*, in de hooft-stadt van *Seleucien*, eene van de *H. Thecla*, te *Ephesien*, eene van den *H. Ioannes* Evangelist, ghelijck *Evagrius* ghetuyght ende *Nicephorus*: Daer was oock, segghen dese twee Schrijvers, te *Chalcedon* eene Kercke van de *H. Euphemia* Martelaresse: Eene *t'Alexandrien* van den *H. Ioannes Baptista*: Eene te *Carthagen* van de HH. Martelaren *Restitutus*, *Faustus*, en *Varius*, soo als *Victor Vticensis* ghetuyght. *Evagrius lib: 3. cap. 3. lib: 13. cap. 27.* *Nicephorus lib: 14 cap. 18. lib: 13. cap: 5. lib: 15. cap 1* *Victor Vticensis lib: 2. de persec: Wandal:*

In *Europa* was'er eene Kercke van de twaelf HH. Apostelen, volghens

Nicephorus lib: 13 cap. 15. Sidonius lib: 4. Ep: ad Licont: Gregor: Turon: lib: 2. cap: 6.

het seghen van *Nicephorus*: Eene van de H. Maghet *Maria*, ghelijck den selven ghetuyght. Te *Tours* in *Vranckrijck* was'er eene, seght *Apollinaris Sidonius*, van den *H. Martinus*: Te *Mets* eene van den *H. Stephanus*, seght *Gregorius Turonensis*. Voorders te *Reims* van den *H. Nicasius*, van den *H. Ioannes Baptista* &c. Te *Laudun* van de H. Maghet *Maria*: t'*Arimini* van den *H. Stephanus*: Te *Ravenne* van den *H. Martinus*, ende soo voorts.

Prosper Aquit: de promission: P: 3. Promiss: 28.

II. Dese Kercken wierden ghewijt: want *Prosper Aquitanicus* seght dat-'er op den Paeschdach eene groote menichte van Priesters saemen ghekomen is by de Stadt van *Carthagen* om eene Kercke te wijden, seght dat hy daer self teghenwoordich gheweest is, ende dat men op den Ghevel met groote kopere letteren dit opschrift gheselt heeft: *Den Bisschop Aurelius heeft dese Kercke ghewijt.* *Augustinus* seght dat de mueren van de Kercken ghewijt wierden. *Sidonius* schrijvende aen *Elaphius* seght dat hy met vele andere tot de wijdinghe der Kercke sal komen, alwaer hy oock in t'voorby gaen vermaent van het wijden der Vonte daer het water van den Doop in bewaert wiert: *Evodius* seght dat men t'sijne tijde ghewijt heeft de Kercke van de Apostelen.

Augustinus lib: 3. contra Crese: cap. 56. Sidonius Epist: ad Elaphium.

III. De Kercken waeren met beelden verciert ende voorsien van goude vaten om den Godts-dienst te doen. In de Kercke van *Constantinopelen* was een silveren beelt van het kribbeken *Christi*: Want *Chrysostomus* seght: *Och of ick die Kribbe mocht sien daer onsen Heere in ghelegen heeft! VVant wy Christenen hebben wech-ghenomen dat van aerde was, ende hebben een silveren in de plaetse ghestelt: Ick en veroordeelse niet die dit uyt respect ende eere hebben ghedaen, ghelijck ick oock niet en veroordeele de ghene die in de Kercke goude vaten hebben ghemaeckt.* In de selve Kercke was oock het beeldt van de alderheylighste Maghet, van den *H. Lucas* gheschildert, ghelijck *Nicephorus* seght. Den selven ghetuyght dat den Keyser *Theodosius* een gouden Kruys ghesonden heeft naer *Ierusalem* om te stellen op de plaets van *Calvarien.*

Chrysostomus Hom: de nativ: Domini.

Nicephorus lib: 14. cap. 2. Lib: 14. cap. 9.

Augustinus lib: 20. de civit: cap. 9. lib: 22. c. 8 & Ep: 50.

IV. De Kercken hadden Autaren, want *Augustinus* maeckt daer dickwils mentie van in sijne schriften. Item den *H. Chrysostomus*, *Salvianus*, *Eucherius*, en andere meer.

Idem lib: 22. de civit. cap. 8.

V. De Ministers der Kercken lasen somwijlen voor t'volck d'historien der Martelaren, ghelijck *Augustinus* verhaelt. Sy gaven haeren zegen aen de ghemeente: Want *Chrysostomus* seght dat den Bisschop als hy in de Kercke quam, als hy preeckte, als hy het Sacrificie eyndichde &c. seyde: *Vrede Zy aen ul. allegaer.* Alle dese ghewoonten, ghelijck se in den *Oosten* waeren, wierden oock alsoo ghepleeght in den *VVesten.*

Chrysostomus in cap 1. ad Coloss.

Homilia 88. in Matth:

VI. Ghetuyght den selven Heylighen Vader dat men jaerlijcx ontrent den Paeschdach in de Kercken voorlas de heele historie van de Passie *Christi.*

Socrates lib: 6. cap. 8. Sozomenus lib: 8 cap. 8. Nicephorus lib. 14. cap. 3.

VII. Men songh daer met chooren de Psalmen van *David* tusschen brandende fackels ende silvere kruycen, volghens het verhael van *Socrates* ende *Sozomenus.* Men songh dickwils de Litanien, ende men ginck in processien: Soo *Nicephorus* ende andere seghen.

Socrates lib: 7. cap. 4 Augustinus lib. 22. de civit: cap. 8. Evagrius lib. 2. cap 8. Victor Vticensis de Pers. Wand.

VIII. Daer waeren oock in de Kercken besondere plaetsen daer men het H. Doopsel bediende, de welcke voor soo heylich wierden ghehouden dat *Proterius* Bisschop van *Alexandrien* sijn toevlucht derwaerts nam om de doodt te ontvluchten, ghelijck men kan sien by *Socrates*, *Augustinus*, ende *Evagrius.* Daer-en-boven men wijdde met sekere Ceremonien het waeter des Doopsels: Want soo seght *Victor Vticensis*: *Eugenius Bisschop van Carthagen is in de Kercke van den Heylighen Faustus by de Vonte ghekomen met de Clergye, met Kruycen, en Vanen,*

alwaer

alwaer hy op sijne knyen gevallen is, ende met groote suchten en bidden heeft het water van de Vonte gezegent. Onder andere Ceremonien die men noch ghebruyckte in den Doop, was het uytmaenen des duyvels, het blaesen op de ghedoopte, het zeghenen met het teecken des Kruys, het salven met olye, het oplegghen der handen &c. ghelijck men kan lesen by *Augustinus*, *Eucherius*, ende andere meer.

Augustinus Ep: 105. Epist: 107. lib: 1. contra Pelagianos in Hypognostico Distinct: 50. Tract: 118 in cap 19. Ioan: Eucherius lib. 3. in lib: Regum Augustinus Ep: 86 ad Casulan. Epist: 19. ad Hieron: Epist: 19. ad Ianuar:

IX. Wat het Vasten aengaet, t'is seker dat de heele Catholijcke Kercke op dié tijden, sekere ghestelde vasten-daghen ghehadt heeft: De Kercken van den *VVesten* vastede alle Saterdaghen, ghelijck *Augustinus* seght: Die van den *Oosten*, op den Saterdagh voor Paeschen, ghelijck den selven H. Vader ghetuyght, als oock op alle Woensdaghen en Vrydaghen op verscheyden plaetsen: Van den Vasten van veertich daghen, seght wederom *Augustinus*, dat het sijne autoriteyt ofte bevestinghe heeft uyt het vasten van *Moyses*, *Elias*, ende van *Christus*, ende voeght daer by dat men gheenen beteren tijt en kost stellen om dit vasten te onderhouden, als dien tijt op den welcken men ghedachteniſse hout van de passie des Heeren: Eyndelijck, hy seght uytdruckelijck, *dat men in de Catholijcke Kercke de heele werelt door, met groote neerstigheyt het veertich-daeghsche vasten t'sijnen tijde onderhielt.* Den *H. Cyrillus*, *Chrysostomus*, *Maximus Taurinensis*, maeken oock dickwils ghewach van dit vasten: Op dese daghen onthielden sy sich van sekere spijsen en dranck, van vleesch, wijn, eenighe vruchten, ghelijck *Augustinus* seght: *Chrysostomus* seght datse in t'onthouden van spijsen, ghelijck als om prijs vasteden, sommighe twee daghen lanck sonder eten, sommighe den heelen Vasten te water ende te broode; datse allegaer sich onthielden van vleesch ende wijn, seght hy met klaere woorden: t'selve getuygt den *H. Prosper*: vande andere extraordinatise manieren van vasten, t'zy in de Kloosters, t'zy van eenighe andere besondere persoonen, seght voor eerst den *H. Augustinus*, dat er sommige leesden in de woestijnen verre buyten het gesicht van de menschen, die op sekere tijden des jaers sich te vreden hielden met droogh broot ende water: seght oock dat'er sijnen tijde by *Roomen* ende *Milanen* eenige vergaderingen ofte Collegien waren soo van mans als van vrouwen, die noyt vleesch aten noch wijn droncken, ende sommijlen dry daghen lanck niet met allen: andere, seyt hy, in de Kloosters vasten haer leven lanck vijfmael ter weke: Dierghelijcke dinghen verhaelt oock *Evagrius* van de Munnicken van *Palestinen*: Daerenboven alle de ghene die ter communie gingen, vasteden te voren ende daernaer, soo *Chrysostomus* seght.

Lib: 30. contra Faust: cap. 3. Cyrillus lib: 10. in Levit: Chrysostomus Hom: 6. in cap. 1. Genes Maximus Hom: 2 & 4. Augustinus lib: 30 contra Faustum cap 3. & 4. Chrysostomus Homilia 4. ad Popul: Antioch. Serm: 1. de Iejunio Prosper lib. 2. de vita contemp. cap 22. & 23. Augustinus lib: 1. de morib. Eccles. cap. 31. Idem Epist 86. Evagrius lib. 1. cap. 21.

X. Dese eeuwe hadde mede haere besondere Feest-daghen: *Augustinus* maeckt mentie van de Passie-sondach: *Chrysostomus* van de goede weke voor Paeschen: *Augustinus* seght dat men publijckelijck de voeten wiesch in de Kercken. Van de Vigilie voor Paeschen spreeckt hy elders, als oock den H. *Gregorius Turonensis*.

Chrysostomus in cap 11. ad Corinth. Augustinus Ep: 108. Epist: 119. Chrysostomus Hom: 30. in cap. 10. Genes. Gregor. Turon: lib. 2. cap. 6.

Ghelijck de Christenen van dien tijdt veertich daghen vasteden voor Paeschen, alsoo brochten sy de vijftich daghen daernaer over met blijdschap, ende songhen in haeren Godts-dienst *Alleluya*, ghelijck men leest by *Augustinus*. Sy vierden den Asch-dach, want den H. *Maximus* Bisschop van *Turin* heeft op desen dach een Sermoon gedaen. Sy vierden den Feest-dach van den H. *Cyprianus*, niet alleen in alle de Kercken van *Africa*, gelijck *Augustinus* ghetuyght, maer oock in *Europa*, want men vindt noch het Sermoon dat den H. *Maximus* op desen Feest-dagh ghepreeckt heeft: Sy vierden de Feest-daghen van den H. *Stephanus*, *Laurentius*, ende *Agnes*, niet alleen in den *Oosten*, ghelijck men by *Theodorus Lector* kan sien, maer oock in den *VVesten*, ghelijck het blijckt uyt de Sermoonen die den voor-

Augustinus Tract. 17 in Ioan. Ep: 6 Ep: 119. Augustinus lib. de gratia noui Iesu cap. 5. Theodorus Lector lib. 2. Collectan.

seyden *H. Maximus* op hunne Feest-daghen ghedaen heeft. Sy vierden de Feest-daghen van de HH. Apostelen *Petrus* ende *Paulus*, van den *H. Ioannes Baptista*, van den H. Aerts-Enghel S. *Michiel*, van de HH. Martelaren van *Turin*, met naeme *Octavius*, *Adventitius*, *Solutor*: Want op alle dese Feest-daghen heeft den *H. Maximus* mede ghepreeckt: uyt *Gaudentius Brixiensis* blijckt dat men oock vierde den Feest-dach der *Machabéen*: uyt de Sermoonen van den *H. Ambrosius*; dat men vierde de Feest-daghen van de HH. Martelaren *Gervasius*, *Protasius*, *Nazarius*, *Celsus*, en van den *H. Lucas* Evangelist. Als de Reliquien van den *H. Ignatius* Bisschop vervoert wierden naer *Constantinopolen*, seght *Evagrius*, was het in de stadt Feest-dagh.

Evagrius lib. 1. cap. 16.

Chrysostomus Hom. 4. in cap. 2. ad Hebræos. Hom. 61. in cap. 11. Ioan. Ambrosius de obitu Theodosii.

XI. De dickwils vermelde *Chronijck-schrijvers* van *Maeghdenburgh* toonen uyt *Chrysostomus*, dat men in de begraeffenissen brandende fackels ghebruyckte, ende Psalmen met Lof-sanghen sonck: uyt den selven, dat men ghebeden deden voor d'overledene, ghelijck men oock leest by *Ambrosius*.

Voorders wat de Munnicken ende Eremijten, haer leven, handel, ende kleedinghe aengaet, beschrijft *Cassianus* in t'lanck ende breedt.

Slot-reden van al het voorgaende.

Hier maeck ick ten lesten een eynde. Wy hebben uyt alle de stucken die de *Lutheranen* van *Maeghdenburgh* aengheteeckent hebben in haere *Chronijcken*, klaer voor de ooghen ghesien, datse allegaer, t'zy aengaende de Leere, t'zy aengaende den uytwendighen handel van Kercken-dienssten en Ceremonien reghel-recht strijden teghen de Leere ende handel van onse Sectarisen, met wat voorhooft durven dese dan seggen, *dat hunne Religie ende Kercke by de HH. Outvaders gheweest is*?

Ick maeke dan mijne slot-reden aldus: 1. Wy hebben beweesen dat niemant van de Sectarisen machtich en is de *Outheyt* van sijne Religie ende Kercke te toonen uyt de ghestadighe succesie van de persoonen, beginnende van *Christus*, ofte van de Apostelen af. 2. Datse dit niet en konnen doen noch uyt de Leere, noch uyt den handel van de Outvaders. Want 1. t'en kan niet wesen datse van de selve Religie of Kercke zijn, die oock in de fondamentele stucken, ende teghen den heelen handel van de oude Kercke ende Religie strijden. 2. Wy konnen schier in alle stucken in de welcke sy meynen dat de HH. Vaders met hun over-een-komen, betoonen dat s'het eens zijn met ons (ghelijck ick boven een staeltjen of twee daer van hebbe ghegheven) volght dan tot noch toe dat by niemant van de Sectarisen de Outheyt van de Kercke te vinden is, alsoose door dese voorgaende middelen niet en konnen bewijsen haere afkomste van de Apostelen: Maer eene Kercke die dese afkomste niet bewijsen en kan, en is de waerachtighe Kercke niet: Ergo de Kercke van de Sectarisen en is de waerachtighe Kerck niet.

Ten lesten beroepen sich de Sectarisen op de Schriftuere. om haere Outheyt te toonen.

Nu en hebben sy gheen andere uytvlucht meer over, als datse seggen dat men de *Outheyt* van haere Kercke ende Religie, soo klaer als den dach kan sien uyt de Schriftuere.

Maer op wat kant sal ick my hier keeren?, vraegh ick van alle de Sectarisen saemen, of'er meer als eene waerachtighe Kercke, ofte eenen schaep-stal *Christi* kan zijn? sy moeten antwoorden dat neen, want dit staet klaer in de Schriftuere by den *H. Ioannes*, als *Christus* seght: *Ick hebbe noch andere schaepen die van desen stal niet en zijn, dese moet ick oock toebrenghen, ende het sal worden een kudde, ofte schaep-stal, ende een herder.*

Ioan cap. 10. vers. 16.

Dit wort wederleydt.

Maer indien ick elcke Secte in t'besonder vraghe waer dat dese eenige Kercke ofte schaep-stal *Christi* te vinden is? elck roept datse by haer is.

Hier is nu de swaricheyt waerom dat ick de eene meer moet ghelooven

als

als d'andere: want daer en is niet eene die niet en roept datſe afkomt van de Apoſtelen, en datſe dit klaer bewijſt uyt de Schriftuere, ende nochtans ſy ſtrijden allegaer in de Leere teghen malkanderen: Ick vraghe nu noch eens, wat reden dat de eene Secte meer heeft als de andere om een verſtandigh ende redelijck menſch te beweghen dat hy de eene meer gheloove als de andere?

Ick weet wel dat de *Calviniſten* ghedurich boven al willen kraeyen, al of ſy alleen de Leere der Apoſtelen hadden: maer als ick hun vraghe of ſy dit beter of bondigher konnen bewijſen als de *Lutheranen* of *d'Arminianen*? ſy antwoorden dat jae: Doch indien ick vraghe waer uyt ſy dit konnen bewijſen? ſy ſegghen uyt de Schriftuere.

Indien ick nu gae by de *Lutheranen* ofte *Arminianen*, ſy geven my de ſelve antwoorde: Soo en hebbe ick dan tot noch toe gheene bondigher reden om de *Calviniſten* meer te ghelooven als de *Lutheranen* of *d'Arminianen*.

Maer de *Calviniſten* ſegghen dat de Schriftuere ſoo klaer als het licht haere leeringhen uytwijſt.

Dit en is wederom niet met allen gheſeyt: Want precies het ſelve ſegghen van haere Leere de *Lutheranen* ende *Arminianen*. Tot noch toe dan en hebbe ick gheene reden om de *Calviniſten* meer te ghelooven als de *Lutheranen* of *d'Arminianen*: Wat middel dan om te ſien uyt de Schriftuere dat haere Leere meer van de Apoſtelen afkomt, als die van de twee leſte?

Leeſt maer de Schriftuere, ſegghen de *Calviniſten*, ende ghy ſult het bevinden.

Maer dit ſelve ſegghen oock de *Lutheranen* ende *Arminianen*; ende ſoo wanneer dat ick nu alles hebbe gheleſen, ick en kan niet ſien wie van allen ghelijck heeft.

Doch hier van heb ick *boven* in *t'tweede Deel Cap.* 3. wijdloopich gheſproken, daer ick den Leſer toeſende, op dat hy daer uyt beſluyte dat geene van alle de Secten de *Outheyt* van haere Religie kan bewijſen uyt de Schriftuere (alſoo ſe allegaer de ſelve redenen voort-brenghen, en nochtans tegen malkanderen ſtrijden) ende op dat hy mach ſien dat geene van alle abſolutelijck de *Outheyt* ofte de afkomſte van de Apoſtelen heeft: want gheene en kan die bewijſen noch uyt de Outvaders, noch uyt eenighe andere Voor-ouders, ſoo als in dit Capittel betoont is: Ergo gheene van alle de Secten en heeft abſolutelijck die *Outheyt*, de welcke de waere Kercke *Chriſti* moet hebben.

Laet ons nu hooren wat de Sectariſen hier teghen opworpen: Voor eerſt: *Vvitakerus* en *Du Moulin* bekennen dat de meeſte Outheyt toekomt aen de waerachtighe Kercke, maer datſe gheen ken-teecken en kan zijn van de Kercke, ten zy dat'er de Outheyt van de Leere by komme; waer uyt ſy beſluyten dat de Outheyt der Leere het ken-teecken der Kerck is, ende niet de Outheyt van de perſoonen die van *Chriſti* tijden af tot nu toe op malkanderen ghevolght zijn. *Witakerus contr. 2 q 5. c. 3. Du Moulin lib. 2. contr. Perron. cap. 43.*

De opworpingen van Partye worden wederleydt.

Ick bekenne dat'er gheene Kercke de waerachtighe ſijn kan, ten zy datſe de waerachtighe Leere hebbe: Maer ick loochene dat daerom *de Leere* een ken-teecken der Kercke is ende niet *de Outheyt van de perſoonen*: Want de ken-teeckenen van de Kercke, ghelijck wy uyt de eyghen bekenteniſſe van de Sectariſen ſelve betoont hebben, moeten ſoo klaer zijn datſe een redelijck ende onghepaſſioneert menſch daetelijck toeſtemt: Maer ſoodanich en is de waerheydt der Leere niet: Ergo alhoewel de Kercke ſonder de waere Leere niet en kan zijn, daerom nochtans en is de waerheyt der Leere gheen ken-teecken der Kercke.

Dat de waerheyt der Leere ſoo klaer niet en is datſe oock van een on-

ghepassioneert ende redelijck menſch daetelijck moet toegheſtemt worden, blijckt voor de ooghen: Want alle de Secten ſegghen datſe de waerheyt der Leere hebben, ende d'eene en kan gheene beſtandiger reden gheven als d'andere waerom dat men deſe meer moet ghelooven als die, alſoo ſe allegaer roepen: *De Schrifture light klaer voor ons, leeſt maer, ghy ſult het bevinden, t'blijckt klaer dat wy de waerheyt hebben*; ondertuſſchen niemant en kan ſelfs betoonen dat hunnen Bijbel het waere Woort Godts is, als alleen met te ſegghen dat hun den inwendighen gheeſt dit ghetuyght; niemant van alle en kan een onfeylbaer uytwendich teecken geven datſe ſoo eenen inwendighen gheeſt hebben: De eene Secte dan en heeft, dit alles aengaende, niet een ſierken dat meer klaerblijckelijck is als de andere; hoe ſal dan oock een ongepaſſioneert ende redelijck menſch, naemelijck Heydenen ende andere ongheloovighen konnen daetelijck ſien ofte toeſtemmen dat de waerheydt der Leere meer by de eene Secte te vinden is als by de andere? Ergo wederom, alhoewel de waerheyt ende outheyt der Leere altijt moet ſijn by de waerachtighe Kercke, daerom nochtans en isſe gheen teecken aen het welck men de waere Kercke kan kennen.

II. T'heeft menichmael in oude tijden ghebleken dat erghens de waerheydt ende outheydt der Leere was, daer nochtans de waere Kerck niet en was. Want daer ſijn in voortijden verſcheyden Scheurmaekers gheweeſt die alles leerden wat de waere Kercke moet leeren ende van outs hadde gheleert; vervolghens hadden ſy de waerheydt ende outheydt der Leere, nochtans en hadden ſy de waerachtighe Kercke niet, om datſe ſich van de ſelve door haere ſcheuringen hadden gheſcheyden, maekende vergaderinghen op haer eyghen handt teghen de waerachtighe Kercke, ghelijck men by de HH. Vaders kan ſien, de welcke handelen van *Schiſmatijcken*.

Wel aen: Kan de waerheyt ende outheyt der Leere wel erghens zijn daer nochtans de waere Kerck niet en is: Volght nootſaekelijck dat de waerheydt ende outheyt der Leere gheen ken-teecken en kan zijn van de Kercke; want alhoewel de waerachtighe Kercke niet en kan zijn ſonder de waerheyt ende outheydt der Leere, nochtans, ghelijck het nu blijckt uyt de *Scheurmaekers*, de waerheydt ende outheydt der Leere kan wel zijn daer de waerachtighe Kerck niet en is.

Heel anders gaet het met de Outheyt van de perſoonen door ghedurighe achtervolginghe afkomende van de Apoſtelen tot op onſe tijden: Want gelijck men uyt de genealogie van *Chriſtus*, komende door het optellen van alle ſijne Voor-ouders tot *David*, klaerlijck ſien kan dat hy eenen echtighen Sone van *David* is ende afkomſtich van ſijne familie; alſoo kan men klaerlijck ſien dat die Kercke, de welcke door het optellen van haere Voor-ouders haere afkomſte kan brengen tot *Chriſtum*, de waerachtighe vergaderinghe der kinderen *Chriſti* is: maer in deſe afkomſte beſtaet de Outheyt: Ergo wanneer deſe Outheydt beweſen kan worden, men kan klaerlijck ſien dat daer de waerachtighe vergaderinghe der kinderen *Chriſti* is: Ergo die *Outheyt*, alſe blijckt voor de oogh, is een ken-teecken van de Kercke *Chriſti*. Waer uyt dan volght datſe de waerachtighe Leere moet hebben, om dat de Kercke *Chriſti*, dat is, die vergaederinghe der kinderen die uyt *Chriſto* ende ſijne familie gheſproten zijn, nootſaekelijck volghens de beloften *Chriſti* altijt de waere Leere behouden moet.

Maer gheene van alle de Secten en is machtich ſoo een ken-teecken, ofte ſoo eene Outheyt te toonen ghelijck wy gheſien hebben; Ergo geene van alle de Secten en moet ghehouden worden voor die vergaederinghe

der

der kinderen die uyt *Chriſto* gheſproten zijn; Vervolghens oock niet voor ſijne Kercke.

Ick maeke deſe heele ſaeke noch klaerder met eene gelijckeniſſe: Genomen daer ſijn dry ofte vier verſcheyden familien die den ſelven naem voeren: elck pretendeert even edel te zijn: Sy komen hier over in diſput ofte proces; eene alleen pretendeert den Edeldom van ſoo eenen Man t'hebben, ende en wilt dat geenſins toeſtemmen van de andere dry: Wat middel om tot den gront van deſe ſaeke te kommen? Dit te willen bewijſen uyt een Teſtament t'welck den eerſten van die familie, die edel was, ghemaeckt heeft aen ſijne naekomelinghen, en kan niet beſtaen; want de queſtie is wie die nakomelingen zijn. Daer en is dan gheenen anderen middel als dat elck den Stam-boom maeke van ſijn gheſlachte: Dat is ghewis dat dit klaerlijck de heele ſaeke ſal uytwijſen: Want indien'er eene van deſe familien is, de welcke opklimmende van Ouders tot Ouders, haere afkomſte kan brenghen tot den eerſten ſtruyck van dien naem die een Edelman was, ende de andere dry dit niet en ſijn machtich te doen, t'is ſeker, ſegghe ick, dat men hier aen ſal klaerlijck ſien dat die familie alleen den Edeldom heeft van den naem dieſe voert, ende de dry andere familien niet.

Even eens gaet het in deſe materie: Daer ſijn in de werelt verſcheyden vergaederinghen die den ſelven naem voeren van *Chriſtenen*, elck pretendeert den oprechten Edeldom ofte het oprechte Gheloove te hebben van dien naem: elck loochent dit van malkanderen, ende ſijn hier over allegaer in proces. Welck is den lichtſten middel om tot den gront van deſe ſaeke te komen? T'is ſeker dat den eerſten ſtruyck van de oprechte *Chriſtelijcke* familie *Chriſtus* geweeſt is: Het Woort Godts, t'welck hy aen ſijne naekomelinghen gelijck als een Teſtament heeft achtergelaten, is noch in handen: Maer hier uyt den oprechten Edeldom te willen bewijſen heeft duyſent ſwaricheden, want elck leght dit Teſtament uyt, en treckt het naer ſijnen ſin; jae, het meeſte deel en kan niet betoonen dat dit het oprecht Teſtament *Chriſti* is, als met enckelijck te roepen, *t'is eenen grouwel daer aen te twijffelen, wy ſijn daer van wel verſekert door het ghetuygheniſſe van onſen inwendighen gheeſt*: maer deſe redenen en konnen aen een verſtandich ende redelijck menſch niet voldoen: Ergo dit Teſtament, daer ſoo vele ſwaricheden ende diſputen op vallen, en kan niet klaerlijck uytwijſen wie van alle, die den naem *Chriſti* voeren, den oprechten Edeldom van deſen naem heeft: Maer iſt ſaeken dat'er eene vergaderinghe van alle is, die opklimmende van Ouders tot Ouders haere afkomſte kan brenghen tot op *Chriſtum* toe, ende alle de andere hier in gantſch verleghen zijn, de ſaeke ſal haer ſelven uytwijſen dat die eene vergaderinghe alleen, den oprechten Edeldom, dat is, het oprechte gheloove *Chriſti* heeft, ende de andere niet: Ergo *de outheydt van perſoonen* op malkanderen volghende is een ſeker teecken om de waerachtighe Kercke te kennen, ende niet *de outheyt der Leere.*

Maer hier teghen vaeren wederom de Sectariſen voort, ende ſegghen: De outheyt van eene Kercke (indien men niet eerſt verſekert en is van haere waerheyt) en is niet ſichtbaer voor d'ooghen, noch oock ſoo kenbaer voor het verſtant dat men daer op ſoude moghen eenigh gheloof bouwen: Want ghelijck aen d'een zijde onſe ooghen niet en konnen ſien tot in de voorgaende eeuwen, alſoo en kan het verſtant geen vaſter ſteunſel hebben om yet van die Outheyt te kennen, dan alleen de loſſe ghetuyghenſſen van d'een of d'ander Hiſtory-ſchrijver, die de duyſenſte menſch niet bequaem en is te konnen ſien ende te overlegghen, ende op

de

de welcke gheen mân van oordeel in materie van salicheyt soude willen vertrouwen.

Hier sijn vele dinghen saemen ghehoopt, die ick stuck voor stuck moet ontlitten ende beantwoorden.

I. Men seght hier dat de Outheyt van eene Kercke niet sichtbaer voor d'ooghen en is, om dat wy de voorgaende eeuwen niet sien en konnen, oversulcx dat op de outheyt niet te steunen en is.

Wat slechter argument kan men bedencken? want t'is even eens of ick seyde: De outheydt van den Edeldom van eenighe familie en is niet sichtbaer voor d'ooghen, om dat die familie noyt alle haere Voor-ouders ghesien heeft: Ergo ist saeken dat die familie (naer een neerstich ondersoecken door het optellen van alle haere Voor-ouders pertinentelijck in orden ghestelt) haere genealogie ofte afkomste bewijst, men mach daer op niet vast gaen.

Contrarie is waer: Want by soo verre dat dese familie, ghelijck wy gheseyt hebben, met eenighe andere die haere genealogie niet maeken en kan, in proces komt over den Edeldom, het proces sal haer buyten alle twijffel toegheweesen worden in alle Rechten en Vierscharen op het klaer vertoogh van haeren Ghestacht boom, alhoewel noch sy, noch de Rechters oyt haere Voor-ouders ghesien hebben: Maer het ghene dat in alle Rechten ende Vierschaeren op soo een fondament soude uytgheweesen en toeghestaen worden, en soude niet gheschieden sonder voorsichticheyt ende vastichcyt soo veel als men onder de menschen kan hebben: Ergo van ghelijcken, den waren Edeldom van het oprecht *Christi* gheloof toe te wijsen aen eenighe Kercke, op het vertoogh van de genealogie haerder Voor-ouders (alhoewel sy, noch yemant anders die noyt ghesien hebben) en gheschiet niet sonder eenighe vastichcydt ende voorsichticheyt, naemelijck oock, als niemant van haere partyen, die den selven Edeldom of voordeel pretenderen, machtich en sijn haeren Gestacht-boom te maeken, ghelijck oock niemant van de Sectarisen en is machtich te doen.

II. Men seght hier dat de voorseyde Outheyt niet kenbaer en kan zijn aen het verstant, om datse gheen ander steunsel en heeft als alleen de getuyghenissen van de Histori-schrijvers.

Dit is even slecht als het voorgaende: Want ick verhope dat wy hier met gheene onredelijcke dieren maer met menschen te doen hebben, oversulcx die alle menschelijcke geloof uyt de werelt niet bannen en konnen ten zy datse saemen den heelen menschelijcken handel te niet doen: Want neemt de menschelijcke gheloofbaerheyt wegh, wie sal in de werelt verseckert zijn dat hy gheenen Bastaert en is, alsoo hy gheene andere wetenschap van contrarie en heeft, als om dat sijne ouders hem sulcx gheseyt hebben? Jae wie van de ghene die noyt *Constantinopelen* en hebben ghesien, sal verseckert zijn dat'er soo eene stadt is in de werelt? alsoo is het van duysent andere dinghen: Ghelijck hy dan voor gheen redelijck mensch ghehouden sou worden die twijffelen sou of hy een Bastaert is (want hy doet d'autoriteyt van sijne ouders hier in te kort) ofte die niet ghelooven en sou dat'er een *Constantinopelen* is in de werelt, ende eenen *Iulius Cæsar* in oude tijden gheleeft heeft, om dat hy dit alleenlijck heeft uyt het segghen ofte schrijven van andere: Waerom en is hy niet even onredelijck die aen de Outheyt van eenighe Kercke sou twijffelen, om datse alleenlijck steunt op het ghetuyghenisse van de Histori-schrijvers? Waerom en kan de genealogie ende afkomste van eenighe Kercke, ghetrocken uyt d'Histori-schrijvers van alle eeuwen, niet soo bestandich zijn voor een Man van oordeel, om daer op te steunen, als de genealogie

van

van eene edele familie, de welcke wel in orden gheſtelt zijnde, moet valideren in alle Rechten? wat onderſcheyt is'er tuſſchen beyden? moet daerom eenigh perſoon ghehouden worden voor minder van oordeel om dat hy ſteunt op de perſonele afkomſte van eenighe Kercke, daer alle Rechters voor voorſichtighe oordeelders moeten ghehouden worden, indienſe yemant, die ſijne Genealogie van ſijne edele Voor-ouders vertoont, vonniſſen edel te zijn?

Maer ghy ſeght dat men daer op gheen gheloof bouwen en kan, noch op vertrouwen en mach om dat het materie van ſalicheyt is.

Ick antwoorde: Indien ghy ſpreeckt van een *Godlijck* gheloof; ick bekenne dat men op de Outheydt ofte andere merck-teeckenen der Kercke ſoo een gheloof niet en kan bouwen; Maer ick loochene dat men dit niet en kan doen, iſt ſaeken dat ghe ſpreeckt van een *menſchelijck* gheloof: want niemant van ons en heeft oyt geleert dat op de ken-teeckenen der Kercke een *Godlijcke* geloove gebouwt wort: Wat dan? wy ſegghen dat de voorſeyde ken-teeckenen krachtige ende ghenoechſame beweegh-redenen ſijn om ons aen te leyden tot het waere geloof, voor ſoo veel alſe met de oogen ofte andere ſinnen gevadt worden; ende datſe in ons een Godlijck geloove veroorſaken wanneer ſe door d'onfeylbare autoriteyt van de Kercke beveſticht worden uyt de Schrifture: Doch ſoo het lichter ende klaerder is voor alle ſoorten van menſchen, naemelijck onwetende, ongheſtudeerde, ende ongheloovighe, *menſchelijcker* ende *ſedelijcker* wijſe te overtuygen door het ghene datſe ſien voor de ooghen ofte vatten met andere ſinnen, als door het ghene dat men hun bewijſt uyt de Schrifture; ſoo ſeggen wy dat de Outheyt ende andere ſoodanighe eygendommen der Kercke, ken-teeckenen zijn van de ſelve, *voor ſoo veel alſſe gheſien, ofte door andere ſinnen ghevät worden*, ende niet, *voor ſoo veel alſſe beweſen worden uyt de Schrifture*.

Hier uyt volght nu, dat wy onſe ſalicheydt aen deſe ken-teeckenen niet en vertrouwen dan voor ſoo veel alſſe een voorſichtich ende redelijck menſch brenghen tot de kenniſſe van de waerachtighe Kercke, ende ſoo voorders tot het waere gheloof, want de waerachtighe Kercke en kan niet zijn ſonder het waere gheloof. Doch hier van ſal ick daernaer breeder ende wijd-loopigher handelen in *t'ſevenſte Deel*.

II. Beſtrijden de Sectariſen de Outheyt der Kercke met het exempel van den *H. Ambroſius*: Want, ſegghen ſy, als *Symmachus* Heydenſchen Stadthouder van *Roomen*, aen den Keyſer *Valentinianus* vertoont hadde dat men de Heydenſche Religie moeſt behouden om datſe ouder was als die van de Chriſtenen, heeft *Ambroſius* hier op gheantwoort: *Dat men dan*, ſeyde hy, *ock den VVijn-tijdt beriſpe om dat hy op t'eynde van t'jaer komt: Dat men de Olijven beſtraffe om datſe de leſte vrucht zijn*: Hiermede, ſeghen de Sectariſen, wilt *Ambroſius* toonen, dat men in ſaeken van de Religie op gheene Outheydt moet ſien. *Ambroſius Ep. 31. alias. Lib. 2. Epiſt: 12.*

Ter contrarien, *Ambroſius* beroept hier ſich op de *Outheydt*: Want hy voeghter daerelijck by, *dat het gheloof van de Chriſtelijcke Kercke van t'beghinſel des werelts hadde ghebloeyt in de Heylighen, en dat het op de leſte tijden was verbreydt onder de volckeren*, hiermede toonende dat de waere Religie onder was als d'Afgoderye.

Alſoo heeft ſich oock den heylighen *Optatus Milevitanus* op de *Outheydt*, van de welcke wy hier nu ſpreken, beroepen teghen de *Donatiſten*, ſegghende: *Men moet ſien wie dat er met de heele werelt in den eerſten ſtruyck ofte wortel ghebleven is, wie dat daer buyten ghegaen is, wie dat eenen anderen Stoel heeft gheſtelt als'er te voren gheweeſt was*. Hier ſiet ghe dat deſen heylighen Vaeder ſich beroept niet op de Leere, maer op *Optatus Milev. lib: 1. contra Parmen: poſt medium.*

de Outheydt des tijdts, ende van de persoonen: want hy begheert dat men den eersten struyck, wortel, ende successie van den Bischoppelijcken Stoel sal aensien.

III. Werpen ons de Sectarisen op dat de Outheyt gheen ken-teecken en kan zijn van de waerachtighe Kercke, om dat de Kercke *Christi*, als sy eerst opquam, de waerachtighe was ende nochtans niet out en was.

Ick antwoorde, dat oock terstont in t'beginsel de Kercke *Christi* die Outheyt ghehadt heeft van de welcke hier de questie is: Want oock als sy eerst opquam, moest sy wesen de outste van alle de andere als wesende de fonteyne ende de eerste van alle. Want ghelijck eenen eerstgheboren soon, alhoewel hy niet meer als een jaer out is, nochtans den outsten ghenoemt wort en met'er daet is ten opsichte van den tweeden, ende ghelijck eenen wortel hoe jonck dat hy is, nochtans ouder is als sijnen struyck; alsoo hadde oock de Kercke *Christi*, hoe jonck datse was, die *Outheyt* van de welcke wy spreken, dat is, sy was ouder als alle die daer uyt souden voort-komen:

Alsoo hebben sich den *H. Irenæus*, *Tertullianus*, ende *Optatus Milevitanus*, om de waerheydt van haere Kercke te toonen teghen de Ketters, beroepen op d'Outheydt, alhoewel de Kercke op hunnen tijdt soo out niet en was als se nu is. Want *Irenæus* heeft gheschreven op t'leste van de tweede eeuwe, *Tertullianus* in t'beginsel van de derde, ende *Optatus* op de vierde.

IV. Segghen de Sectarisen: Het ghemeen volck en kan dese Outheyt, te weten, van den tijdt ende persoonen niet ondersoecken: Ergo de Outheyt en kan gheen ken-teecken zijn van de Kercke voor t'ghemeen volck.

Ick antwoorde dat de Sectarisen self dit argument moeten ontknoopen: want sy segghen dat de Leere het eenigh merck-teecken is van de Kercke: waer op ick teghen hun soo argumentere: Het ghemeen volck en kan niet ondersoecken of haere Leere over-een-komt met de Schriftuer, ten zy datse wete dat haere Schriftuere over-een-komt met de oorspronckelijcke talen, dat is, met de *Grieckssche* ende *Hebreeuwsche* Texten, want dese taelen en verstaense niet; Ergo, ist saeken dat daerom de Outheyt geen merck-teecken en is van de Kercke, om datse het gemeen volck niet en kan ondersoecken; de Leere sal veel min een merck-teecken zijn, om dat het gemeen volck veel min kan ondersoecken of se over-een-komt met de originele ende oprechte Texten vande Schriftuere, t'welck de gheleerde alleen konnen doen ende op welckers woort de gemeente betrouwt.

Doch wat de *Outheyt* aengaet, t'is heel licht aen de Ghemeente de selve te sien: want t'is ghenoech. 1. Datse weten dat de Sectarisen uyt de *Roomsche* Kercke gegaen zijn. 2. Dat die Kercke de welcke de outste niet en is van alle de Christelijcke Kercken, de waerachtige Kercke niet en kan zijn.

Dit is seer licht om aen hun te bewijsen uyt de eyghen bekentenisse van de Sectarisen self. *Luther* bekent dat hy een yeverich lidtmaet van t'*Paus*dom gheweest was: *Calvijn* seght: *VVy sijn uyt de Kercke van de Papisten ghegaen, ende wy hebben ons van haer afgheschevden*: *Paræus* seght: *De Kercke van Enghelant is over ses en negentich jaeren bedwongen gheweest haer van de Roomsche te scheyden*: *Schlusselburgius* bekent dat sijne voor-ouders de *Roomsche* Kercke verlaten hebben. *Serravia* seght: *De Roomsche Kercke is onse Moeder, in de welcke, en door de welcke wy herboren zijn* &c.

Kand'er yet klaerder en lichter zijn voor t'ghemeen volck, om te sien dat de *Roomsche* Kercke de outste van alle is, aenghesien dat alle soorten van Sectarisen selve bekennen datse uyt de selve ghegaen zijn?

Lutherus in cap. 1. ad Gal. Calvinus lib. 4. Instit. cap. 2. § 6. & cap. 6. §. 1. Paræus in Proœm. lib. de Iustificat. Schlusselburg. Catalog. Hæret. Epist. Dedicat. Serravia lib. de divin. minist. gradu pag. 57.

Ver-

Vervolghens dat de *Roomſche* Kercke van perſoonen en tijdt weghe ouder is als de haere, aenghеſien datſe voor de haere gheweeſt is: want ſy ſelvé bekennen datſe lidtmaten van de *Roomſche* Kercke gheweeſt zijn eer ſe daer uyt ginghen?

Laet ons nu hooren wat ſe ſegghen teghen het ghene ick hier boven voor-gheſtelt hebbe.

I. Ick hebbe betoont dat *Calvijn* in de ghewichtichſte ſtucken van de Religie, het alghemeen ghevoelen van de HH. Outvaders verwerpt, als naemelijck zijn, *den vryen wille*, *verdienſten*, *het middelaers-ampt Chriſti*, *de voldoeninge*, *t'bidden voor d'overledene*, *Vaſten*, *Doopen*, ende ſoo voorts, jae dat hy de treffelijckſte Outvaders uytroept voor *dwaelgeeſten*, *ſuperſtitieuſe* &c. *Luther* met de *Lutherſche* Chronijck-ſchrijvers en doen niet een hayr beter: waer uyt ick beſloten hebbe dat de Religie van de Sectariſen niet en kan gheweeſt zijn by de heylighe Vaders. De woorden van *Calvijn* ligghen klaer: Wat middel dan voor de Sectariſen om deſen ſlach te ontvluchten? Hoort toe.

De *Calviniſten* en konnen de eygen woorden van haeren meeſter niet loochenen, ſoo nemen ſy dan eene uytvlucht die onſe queſtie hier niet en raeckt: *Calvijn*, ſegghen ſy, in die plaetſen daer hy eenichſins de Outvaders taxeert, doet'er meeſt deſe waerſchouwinghe by, dat even wel de *Roomſch-gheſinde* niet en hebben te dencken dat haer ghevoelen met de oude over-een-ſtemt.

Ick ſegghe wederom, dat hier op dit pas gheene queſtie en is of het ghevoelen van de *Roomſche* Kercke daerom met d'Oude over-een-ſtemt, om dat *Calvijn* het ghevoelen van de Oude verwerpt: Maer de queſtie is, hoe het gevoelen van de *Ghereformeerde* kan over-een-ſtemmen met d'Oude, aenghеſien dat *Calvijn* onder hun inghevoert heeft ſoo vele ghewichtighe ſtucken de welcke reghel-recht ſtrijden teghen het alghemeen ghevoelen der Oude? ick ſegghe dat dit niet en kan ſaemen ſtaen.

De Papiſten ſelve, ſegghen ſy, verwerpen de HH. Vaders, wat komen ſe dan *Calvijn* hier over beſchuldighen?

Om dit te bewijſen ſtellen s'ons voor *Melchior Canus*, ende *Cajetanus*: Den eerſten ſeght dat de HH. Vaders niet onfeylbaer en zijn ghelijck de ghene die het Woort Godts hebben gheſchreven, maer datſe altemet wel eens konnen beſwijcken: Den tweeden ſeght dat hy in het uytlegghen van de Schriftuere dickwils het ghevoelen van de HH. Vaders niet en ſal volghen.

Canus lib. 7. cap. 3.

Cajetanus Præfat. in Pentat.

Ick antwoorde: Daer is groot verſchil dies-aengaende tuſſchen *Calvijn* ende onſe Schrijvers die ſoo ſpreken, naemelijck *Canus* en *Cajetanus*: Want *Calvijn* verwerpt alle de HH. Vaders als dwael-geeſten in ſommige ſtucken die de ſubſtantie van de Religie raeken: *Canus* ſeght alleenlijck dat de HH. Vaders *altemet eens* konnen beſwijcken; hy en ſpreeckt niet van allegaer ſaemen ghenomen, maer van den eenen of van den anderen in het beſonder; *Cajetanus* en ſeght niet dat hy het alghemeen ghevoelen der HH. Vaders niet en ſal volghen in ſtucken die de ſubſtantie van de Religie raeken; maer alleen van eenighe verklaeringen van de Schriftuere die het gheloove niet aen en gaen: Want hy onderwerpt ſijn vonniſſe aen dat van de H. Kercke: Maer het vonniſſe van de H. Kerck is, dat men het alghemeen ghevoelen der HH. Vaders in gheloofs-ſtucken niet verwerpen en mach ſonder ſuſpect te zijn ten minſten van groote vermetelijckheyt: Ergo *Cajetanus* vonniſt hier in met de H. Kercke, aenghеſien dat hy ſijn vonniſſe onderwerpt aen het haere.

II. Ick hebbe boven, aengaende de leeringhen van de HH. Vaders,

uyt de eyghen ghetuyghenisse van de *Lutherschc* Chronijck-schrijvers van *Maeghdenburgh* getoont, dat de Sectarisen met haer schier in niet een stuck over-een-komen waer uyt ick wederom hebbe besloten dat de Religie ofte Kercke van de Sectarisen niet en kan gheweest zijn by de HH. Vaders.

Hier teghen segghen sy dat de voorseyde *Chronijck-schrijvers* alleenlijck aenwijsen hoe de dwalinghen in oude tijden begost hebben, ende allenskens inghekomen zijn; maer dat haere meyninghe niet en is te toonen haere over-een-komste van de *Roomsche* Kercke met d'oude, jae in teghendeel te doen blijcken hoe valschelijck de *Roomsch-ghesinde* van haere over-een-komste met d'oude Kercke sich roemen.

Ick antwoorde: De *Chronijck-schrijvers* moghen de meyninghe ofte oogh-merck ghehadt hebben dat hun belieft: Dat weet ick wel dat men by haer voor de ooghen kan sien dat de Outvaders van eeuwe tot eeuwe de selve leeringhen hebben eenstemlijck staende ghehouden die de hedendaeghsche *Roomsche* Kercke noch leert: Maer die stucken strijden reghelrecht teghen de Leere van de Sectarisen, soo heb ick dan uyt de eyghen ghetuygenissen van de *Maeghdenburghsche Chronijck-schrijvers* seer wel besloten dat de Religie ofte Kercke van de Sectarisen niet gheweest en is by de HH. Vaders.

Dat sijn stucken, segghen se, in de welcke de Outvaders ghedwaelt hebben; Oversulcx s'hebben wel ghedaen die dese stucken hebben verworpen, ende s'hebben quaelijck ghedaen die de selve hebben aenveerdt.

Ick vraeghe: Wiens vonnis is dit dat de *HH.* Outvaders in die stucken, by exempel, van den *vryen wille*, van de *verdienslen*, van *t'bidden voor d'overledenen* &c. hebben ghedwaelt? Wie is het die se hier in condemneert?

Is'er wel yemant van tref, van heylicheydt, ofte van eenighe autoriteyt gheweest, beginnende van der Apostelen tijde af tot op *Luther* ofte *Calvijn*, die soo een vonnis hebbe ghestreken?

Ick toone dat neen: Want, by exempel, in materie van de *vryheyt des wils*, bekent *Calvijn* dat alle de *Grieckschc* ende *Latijnschc* Vaders de selve voorghestaen hebben, en die van *Maeghdenburgh* toonen t'met'er daet wanneer sy de spreucken van de Leeraers dies-aengaende van eeuwe tot eeuwe besonderlijck optellen: t'selve is aengaende de materie van de *voldoeninghe*, en andere meer. Blijckt dan dat de *HH.* Vaders in dese stucken van niemant in oude tijden als dwael-geesten ghecondemneert sijn gheweest, want allegaer hebben sy daer over ghestemt dat het gheene dwalinghen en waeren.

Wie zijn se dan die de *HH.* Vaders hier over ghecondemneert hebben tegen het vonnis van de heele Outheyt? Wie zijn die? Zijn t'de hedendaeghsche Sectarisen? Soo vraegh ick dan van haer

Hieronymus Ep. ad Pammach: & Ocean. I. Met de woorden van den heylighen *Hieronymus*: *VVaerom tracht ghy ons naer vier hondert jaeren* (*Hieronymus* spreeckt van sijnen tijdt) ick segghe dan naer sesthien hondert jaeren, *te leeren het ghene wy te voren niet gheweten en hebben? De Christelijcke werelt heeft tot den dach van heden ghestaen*, ende niemant en heeft oyt van soo een vonnisse weten te spreken.

Augustinus lib: de Vtil credendi cap. 3. II. Met de woorden van den *H. Augustinus*: *VVie sal ghelooven dat ghylieden yets sout konnen by-brenghen, t'welck eenighe authoriteyt ofte ghewichte hebbe?*

Hilarius lib. 6. de Trinit. III. Met de woorden van den *H. Hilarius*: *Sulcke Doctooren sijn al veel te laet in de werelt ghekomen om ons wat voort te brenghen dat gheloof baer zy.*

Wat willen dan de Sectarisen, die eerst gisteren opghekomen zijn, vonnisse

vonniſſe ſtrijcken over de *HH.* Vaders als of ſe, oock in de fondamentele Gheloofs-ſtucken, dwael-geeſten hadden gheweeſt, daer de heele Outheyt, ghelijckſe ſelve bekennen, contrarie ghevonniſt heeft?

Jae, ſegghen ſe, wy ſien dat klaer uyt de Schriftuere datſe in die ſtucken ghedwaelt hebben, want ſy en komen met de Schriftuere niet over-een.

Wel hoe? Mannen: Soo meynt ghylieden dan dat ghe de Schriftuere beter verſtaet als alle de *Grieckſche* ende *Latijnſche* Vaders te ſaemen, by exempel, in materie van den *vryen wille*, *voldoeninghe*, ende *verdienſten?* Wat ſeght ghy?

Indien ghy u dit laet voorſtaen? ſoo vraegh ick: Waer by komt het dat ghe de Schriftuere verſtaet? moet ghy niet ſegghen dat u dit verſtant ghegeven wort van den inwendighen gheeſt die de gheloovighen door ſijne ſalvinghe leert? dat moet ghy ſegghen, volghens uwe *Maximen.*

Wel aen: Nu vraghe ick noch voorders of alle de *HH.* Vaders ſaemen ghenomen niet ſoo wel dien inwendighen gheeſt hebben ghehadt om de Schriftuer te verſtaen, als elcken Sectaris in het beſonder?

Seght ghy dat jae? Soo moet ghy my dan bekennen dat den Gheeſt Godts, ofte aen u, ofte aen haer de valſcheyt geleert heeft: Want aen u, ghelijck ghe ſeght, heeft hy uyt de Schriftuere gheleert dat den menſch, by exempel, *gheenen vryen wille* en heeft, *niet verdienen* en kan, noch *voldoen* door ſijne wercken; heel contrarie heeft hy gheleert aen alle de heylighe Vaders ſaemen ghenomen, ghelijck *Calvyn* ſelve bekent; Ergo den Gheeſt Godts moet, ofte aen u gheloghen hebben, ofte aen alle de heylighe Vaders: Maer t'is onmoghelijck dat den Gheeſt Godts lieghe: Soo moet ghy dan nootſaekelijck ſegghen, ofte dat ghy den Gheeſt Godts niet en hebt om de Schriftuer te verſtaen, ofte dat alle de heylighe Vaders ſaemen ghenomen, hem niet en hebben ghehadt.

Indien ghe dit leſte ſeght? Soo vraegh ick dan noch voorders: Of alle de HH. Vaders ſaemen genomen niet ſoo wel *ſchaepen Chriſti*, ende *kinderen Godts* ſijn gheweeſt als ghy?

Seght ghy dat neen? behalven dat dit verdient met gramſchap uyt-ghelachen te worden van alle verſtandich ende redelijck menſch, ſoo vereyſche ick bewijs ende reden hier van, waerom dat alle de heylighe Vaders gheene *ſchaepen Chriſti*, ende *kinderen Godts* ſijn gheweeſt?

Kondt ghy my dit niet bewijſen ſonder u uytſtellen aen den ſpot van de heele werelt? ſoo bekent my dan opentlijck dat de heylighe Vaders *kinderen Godts*, ende *ſchaepen Chriſti* gheweeſt zijn:

Dan ſal ick argumenteren op deſe wijſe: Ghylieden ſeght dat ghe de ſtemme *Chriſti* in de Schriftuere verſtaet door den inwendighen gheeſt, om dat ghe ſijne *ſchaepen*, ende *kinderen Godts* zijt:

Maer de heylighe Vaders ſaemen ghenomen waeren *ſchaepen Chriſti*, ende *kinderen Godts.*

Ergo de heylighe Vaders, ſaemen ghenomen, verſtonden de ſtemme *Chriſti* in de Schriftuere door den inwendighen gheeſt:

Ergo t'moet waerachtich zijn dat den menſch, by exempel, eenen *vryen wille* heeft, dat hy kan *voldoen*, ende *verdienen* door ſijne wercken &c. Want dien inwendighen gheeſt en kan niet bedrieghen, noch lieghen.

Eyndelijck dan, om alles met een woort te beſluyten: Daer en is niet een redelijck menſch in de werelt die niet en moet bekennen, dat het redelijcker is te ſegghen dat alle de heylighe Vaders, ſaemen ghenomen,

(als zijnde *schaepen Christi* ende *kinderen Godts*) van den Gheest Godts uyt de Schrifture gheleert zijn dat den mensch eenen *vryen wille* heeft, kan *verdienen*, ende *voldoen* &c. als dit toe te stemmen aen de Sectarisen, die contrarie leeren.

Ergo de Reden wijst uyt dat de leeringhen van de Sectarisen, naemelijck aengaende de voorseyde Gheloofs-stucken, van den Gheest Godts niet en komen; dienvolghens onwaerachtich en valsch zijn; ter contrarien die van alle de HH. Vaders waerachtich, ende aen haer van den Godts gheleert in de Schrifture.

Een algemeen besluyt van dese heele Questie.

Het alghemeen besluyt van dese heele *Questie* is dit: Ick hebbe bewesen dat de *Outheyt* van tijt ende persoonen een oprecht merck-teecken der waerachtighe Kerck is: Ick hebbe oock bewesen dat gheene van alle de Secten dese *Outheyt* en heeft, alhoewel men oock (t'ghene ick haer uyt medooghen heb toeghegeven) self de Leere van de Voor-ouders, op de welcke sy sich beroepen, wilt aensien; Volght dan dat gheene van alle de Secten dit eerste merck-teecken der waerachtighe Kercke heeft. Laet ons tot het tweede merck-teecken komen.

II. CAPITTEL.

VVort bewesen dat niemant van de Sectarisen het tweede ken-teecken der waerachtighe Kercke heeft, te weten, de ALTYT-DVERENDE SICHTBAERHEYT.

DAt de *altijt-duerende Sichtbaerheydt* een oprecht ken-teecken van de waerachtighe Kercke is, hebbe ick in t'beginsel van dit *Tractaet* met verscheyden argumenten, uyt de *Reden*, ende uyt de *Schriftuere* bewesen: Dat dit merck-teecken op gheene van alle de Secten en past, gae ick bewijsen in dit teghenwoordigh *Capittel*.

Wort betoont dat de Kercke van de Sectarisen op den tijt van 700. jaeren nergens gheweest is.

I. Bewijse ick dit aldus; T'en kan niet gheschieden, sedelijck sprekende, dat men eene saeke de welcke ALTYT kenbaer of sichtbaer is gheweest aen de werelt, niet en kan aenwijsen waer datse gheweest zy: Inder voeghen dat men t'daer voor moet houden datse in der daet nerghen gheweest is: Maer niemant van de Sectarisen en is machtich te toonen ofte aen te wijsen waer dat haere Kercke op den tijt van meer als ses of seven hondert jaeren gheweest is.

Ergo men moet het daer voor houden datse nerghens gheweest is.

Op dit fondament soo gheleydt zijnde, gae ick nu bouwen. De eerste voorstellinge van mijn argument kan op dese wijse betoont worden.

De ghene die eenighe saeke seght in de werelt gheweest te zijn ende hier van gheen bewijs en kan geven noch uyt eenighen Schrijver, noch uyt mondelijcke overleveringhe, en kan daer van gheene andere wetenschap hebben als die hy by sijn eyghen selven gheschmeedt heeft; want buyten dit en kand'er gheenen anderen middel om dit te weten bedacht worden, als ofte de Schrijvers van de voorgaende eeuwen, ofte de overleveringhen.

Maer de wetenschap die yemant hier van alleen by sijn selven gesmeet heeft, en kan niet bestaen noch gheen bewijs zijn; want hy en kan noch door

door ſijne ooghen, noch door ſijn verſtant, uyt ſijn eyghen ſelven niet achter-haelen wat in voorgaende eeuwen omghegaen is.

Ergo, die uyt ſijn eyghen ſelven alleen, ſonder eenighe Schrijvers, of overleveringhen, wilt ſegghen dat'er eenighe ſaeke in de voorgaende eeuwen gheweeſt is, en geeft hier van gheen bewijs.

Voorders; eene ſaeke daer men gheen bewijs van en kan gheven moet daer voor ghehouden worden datſe noyt ofte nerghens gheweeſt is:

Ergo, eene ſaeke die yemant alleen uyt ſijn eyghen ſelven ſonder eenighe autoriteyt van Schrijvers oft overleveringhen, ſeght in voorgaende eeuwen gheweeſt te zijn, moet ghehouden worden datſe noyt ofte nergens gheweeſt zy. Hiermede is de preuve van de eerſte voorſtellinghe klaer.

De tweede was, dat niemant van de Sectariſen machtich en is te bewijſen, waer haere Kercke op den tijt van meer als ſes of ſeven hondert jaeren gheweeſt is.

Dit en heeft gheene preuve van doen, alſoo het de Sectariſen ſelve moeten bekennen. Dit volght uyt de bekentenisſe van de Sectariſen.

Want I. Als men hun afvraeght waer dat hunne Kercke in voor-tijden was, naemelijck, t'zedert dat de Pauſen van *Roomen*, haere tyrannie (ghelijck ſe valſchelijck voorgheven) begoſten te oeffenen? ſy antwoorden dat dit een *beuſel-vraeghtjen* is, dat is te ſegghen, een vraegh die niet verdient beantwoort te worden: Een teecken voorwaer van groote verghelentheydt datſe niet machtich en zijn den tijt ofte plaetſe aen te wijſen, waer, ofte wanneer hunne Kercke in de voorgaende eeuwen gheweeſt zy.

II. Segghen ſy: T'en volght niet dat'er gheene belijders van het ſelve gheloof ſouden moeten gheweeſt zijn in voorighe eeuwen, indien wy gheene klaere aenwijſinghe en koſten doen, wie, ende waer datſe gheweeſt zijn.

Ick bekenne dat'er wel eenighe ſaeken in voorighe eeuwen konnen gheweeſt zijn, die men juyſt in t'beſonder niet en kan aenwijſen: Want. 1. Sy konnen van ſoo kleyne conſideratie zijn datſe niemandt heeft aengheteeckent om de naekomelinghen daer van deelachtich te maecken: Maer ſoo de Kercke *Chriſti*, die de Sectariſen nu ter tijdt pretenderen te hebben, eene van de ghewichtichſte ſaeken des werelts is, t'waer te verwonderen dat'er niemandt onder ſoo vele Schrijvers (die op den tijdt van meer als ſes of ſeven hondert jaeren gheleeft hebben) van ſoo eene Kercke, ghelijck nu die van de Sectariſen is, en ſouden gheſchreven hebben, daer ſe nochtans precyſelijck aengheteeckent hebben alle andere Secten in het beſonder. 2. Daer konnen eenighe merckelijcke ſaeken in voorighe eeuwen erghens gheſchiet zijn in *Indien* ofte op de uyterſte paelen des werelts, van de welcke, alhoewel ſy van haere eyghen natie aengheteeckent ofte beſchreven zijn, nochtans door de verre-ghelegentheyt ofte onbekentheyt der plaetſen, niet en koſten komen tot kenniſſe van die van *Europa*: Maer de Kercke ofte Religie van de Sectariſen ſoude moeten in den ſchoot van *Europa* gheweeſt zijn: wie ſal konnen ghelooven dat hier van aen de ingheſetene de minſte ghedachteniſſe niet en ſoude overgebleven zijn, noch door de Schrijvers, noch door eenighe overleveringen? 3. Daer konnen eenighe ſaeken gheweeſt zijn ſoo bedeckt ende verborghen dat niemandt koſt weten waer datſe waeren.

Dit leſte moeten de Sectariſen van haere Kercke bekennen: Want daerom ſegghen ſy opentlijck: T'kan ghebeuren dat de Kercke zy in de werelt, ende nochtans ſoo bedeckt ende verborghen dat men ſe niet en ſie,

jae

jae selfs dat de vrome, levende op den selven tijt, nauwlijcx, en somtijts niet en weten, waer, ende wie, haere broeders zijn.

Daerom segghen sy oock: Ist saeken dat het ghebeuren kan dat somtijts de Kercke niet sichtbaer en zy voor de ghene die op den selven tijdt leven, hoe veel te meer kan se laten sichtbaer te zijn voor de naekomelinghen die verre leven in andere eeuwen? want d'historien sijn los ende onseker, ende vele en blijven niet over; ende wie sal ons versekeren dat die, de welcke noch overblijven, niet versiert, verminckt, ofte vervalscht zijn?

Met al dit praeten willen de Sectarisen toonen dat haere Kercke in voorgaende eeuwen gheweest is alhoewel men juyst niet en kan aenwijsen waer datse gheweest is, ende saemen bekennen sy datse soo verborghen gheweest is, dat selfs haere mede-broeders, de welcke op die tijden leefden, malkanderen niet en kenden noch en wisten wie datse waeren.

Seer wel: Soo wort dan de tweede voorstellinge van mijn argument door dese ronde bekenteniſſe vast ghestelt, te weten, *dat de Sectarisen niet machtich en zijn te bewijsen waer haere Kercke op de ses ofte seven voorgaende eeuwen gheweest is.* Soo hebbe ick hier dan dat ick begeere: want hier uyt volght nu dat het alle redelijck mensch daer voor moet houden datse nergens gheweest is.

Dit was het ghevolgh van mijn argument, t'welck ick nu noch meer gae beveſtighen, alleen met eenighe vraeghen die ick sal voorhouden.

Ick vraeghe dan: ofte ghylieden weet dat uwe Kercke in voortijden erghens gheweest is, ofte gh'en weet het niet?

Ist saeken dat gh' het niet en weet? hoe durft ghy dan soo stoutelijck seggen (als of ghe daer van volle bescheet ende versekeringhe hadt) datse erghens gheweest is? Hoe kondt ghy dan weten datse onsichtbaer ofte verborghen gheweest is?

Indien ghy seght dat ghe wel weet en wel verseckert zijt datse erghens in de werelt gheweest is: t'blijckt met de stucken ende uyt uwe eyghen bekenteniſſe dat ghe dit niet bewijsen en kont noch uyt de overleveringhen, noch uyt eenighe Schrijvers: Van waer is u dan die wetenschap aenghevlogen, aenghesien dat men gheene wetenschap van de voorgaende tijden hebben en kan, als uyt de overleveringen ofte de Schrijvers? soo moet ghy dan bekennen dat ghe de wetenschap, die ghe pretendeert te hebben van uwe Kercke der voorgaende eeuwen, alleen uyt u selven hebt: Maer niemant en kan uyt sijn eyghen selven weten wat'er in voorgaende tijden gheschiet is: Ergo ghy en hebt gheene wetenschap dat uwe Kercke in voortijden gheweest is; Vervolghens zijt ghy op alle kanten soo verleghen dat ghe niet bewijsen en kont dat uwe Kercke in voortijden ergens in de werelt gheweest zy; Voorders dan, volgens den gront, die ick boven gheleydt hebbe, alle redelijck mensch moet het daer voor houden datse met'er daet nergens in de voorgaende eeuwen gheweest is: want enckelijck te segghen dat gh' het wel weet, ofte daer van wel versekert zijt, ende niet een enckel bewijs daer toe konnen by-brenghen, is met de menschen ghespot.

Misschien sult ghy my segghen dat ghy eenighe bewijsen van uwe versekeringhe kondt voorstellen, alhoewel die precies niet aen en wijsen wie de lidtmaten elck in t'besonder van uwe Kercke gheweest zijn. Ick sal die seer geerne hooren.

Ick weet wel dat ghe my aldus, volghens uwe ghewoonte, sult argumenteren: Men heeft hier en daer, nu en dan, op verscheyden plaetsen, in voortijden eenighe van onse Broeders te voorschijn sien kommen,

waer

waer uyt wy beſluyten dat onſe Kercke op die tijden moeſt zijn, alhoewel de eerſte ſich ter oorſaeke van de wreede vervolginghen niet en durſden ontdecken noch ſchoon geven.

Eerſt moet ick weten wie die broeders in t'beſonder gheweeſt zijn, hoe dat ſe ghenaemt wierden, ende hoe ghy weet datſe met'er daet in de werelt gheweeſt zijn. Opworpinghe van Partye wort wederleyt, ende onſe voorgaende conſequentie beveſticht.

Ghy ſult my ſegghen dat den eenen ghenoemt wiert *Ioannes Erigena*, den tweeden *Bertramus*, den derden *Berengarius*: Dat de twee eerſte in fleur ſijn gheweeſt in de neghende eeuwe ten tijde van *Carolus Calvus* Coninck van *Vranckrijck*, ende van den *Roomſchen* Keyſer *Lotharius*; den derden ontrent het jaer 1000: Datſe gheleert hebben dat in t' H. Sacrament waerachtich broot ende wijn was, zijnde een teecken des lichaems ende bloedts *Chriſti*. Nu moet ghy my bekennen dat ghe deſe wetenſchap van nerghens anders en hebt als uyt de hiſtorien.

Hier op vallen ſoo vele bondighe antwoorden dat ick niet en weet van waer dat ick beginnen ſal.

I. Ghy moet ſegghen dat ghe deſe wetenſchap hebt uyt de Hiſtorien: Siet ghe niet dat ick u hier met uw' eyghen argument kan bevechten, en vraeghen: Wat verſekeringhe kondt ghy hebben uyt de Hiſtorien? Want wy hebben u daetelijck hooren ſegghen, *dat'er gheene ſekerheydt en is of de overghebleven Schriften niet verſiert en zijn ofte vervalſcht*: Ick vraeghe dan noch eens, wat ſekerheydt dat ghe hebt dat die ſchriften de welcke van deſe voorſeyde Mannen ghewach maeken, niet verſiert ofte vervalſcht zijn?

Indien ghy ſeght dat ghe wel verſekert zijt dat neen? Waerom hebt ghy dan te voren gheſeyt dat men niet ſeker noch vaſt en kan gaen op de Hiſtorien? Ofte waer door zijt ghy meer verſekert dat de Hiſtorien die van deſe Mannen vermaenen, min vervalſcht ofte verſiert zijn als alle de andere? Gheeft ons daer van bewijs.

Indien ghy ſeght dat ghe daer van gheene ſekerheydt hebt; ſoo ſtaet het my dan vry, volghens uw' eyghen woorden, te loochenen dat'er oyt ſoodanighe Mannen in de werelt gheweeſt zijn.

II. Laet ons nemen dat wy ſeker zijn datſe gheweeſt zijn: Hoe geeft ghy deſe Mannen uyt voor uwe broeders, daerſe niet meer als een ſtuck alleen en hebben gheleert dat met uwe Religie ſchijnt over-een te komen? Ick ſegghe, *ſchijnt*, want van alle dry, ſoude men uyt hunne eyghen woorden konnen betoonen datſe gheloofft hebben, niet als de *Calviniſten*, maer even als de *Lutheranen* nu doen, te weten, dat de ſubſtantie des broodts t'ſaemen is met het weſentlijck lichaem *Chriſti*: Hoe konnen dan die Mannen broeders van de *Calviniſten* geweeſt zijn, die de leeringhe van de *Calviniſten* beſtreden? Jae, hoe konnen ſy broeders oock van de *Lutheranen*, ofte van beyde ſaemen gheweeſt zijn, daerſe in alle andere ſtucken (want niemandt en is machtich my contrarie te toonen) van beyde ſoo verſchilden, als nu de *Roomſche* Kercke verſchilt van alle Sectariſen? Indien ſe van de ſelve Religie ofte Kercke gheweeſt zijn, die niet meer (indien het ſoo is) als een ſtuck met u lieden hebben ghehouden; ſoo ſeght oock dat alle de *Roomſch-ghefinde* mede van u lieden Kercke zijn, om datſe met u ghelooven dat de kleyne kinders moeten ghedoopt worden.

III. Uyt het voort-komen van deſe mannen ſelf, toone ick dat uwe Kercke op hunne tijden niet en kan in de werelt gheweeſt zijn.

Voor eerſt ghy moet my bekennen (want ghy en kondt my uyt gheene Hiſtorien contrarie bewijſen) dat de twee eerſte, dat is, *Ioannes Erigena*,

ende *Bertramus*, gheene aenhangers ofte discipelen en hebben ghehadt: den derden, te weten, *Berengarius*, seer weynighe, ende dit waren noch eenen hoop verloopen studenten die hy met gheldt uytghekocht hadde, ghelijck *Lanfrancus*, *Guitmundus*, en andere verhaelen. Hier uyt besluyt ick, ghelijck ick gheseyt hebbe, dat de Kercke van de Sectarisen op dien tijt nerghens in de werelt en was. Ick toon'et.

Joannes Erigena ende *Bertramus* sijn te voorschijn ghekomen onder *Carolus Calvus* Coninck van *Vranckrijck*, soo als ghy-lieden selve bekent: Was desen Coninck haer teghen ofte haere partye? in gheender manieren; want, soo als ghy-lieden selve ons toestaet, hy hadde hun self versocht datse een schrift souden maecken van de teghenwoordicheydt des lichaems ende bloedts *Christi*: Jae, ghelijck sommighe Catholijcke Schrijvers ghetuyghen, (soo spreeckt den Autheur van het *Geusche Memory-boeck*) *Bertramus* was seer aenghenaem ende in eere by *Carolus Calvus*, ende by den Keyser *Carolus Magnus*.

Memory-boeck Part. 2. pag 116.

Is dit soo? was alles soo voorspoedich en favorabel aen *Erigena* ende *Bertramus*, ghelijck wy nu ghehoort hebben? soo en was'er dan voor hun niet te vreesen: Men sprack hun niet noch van te kerckeren, noch van te dooden, noch van de minste vervolginghe; Ter contrarien, alles ginck met vollen voor-wint ende naer wensch: Waer aen heeft het dan ghehaepert dat hunne mede-broeders (indien'er eenighe in de werelt waeren van t'selve ghevoelen) sich in soo eene ghewenschte occasie by hunne meesters niet en hebben ghevoeght in t'openbaer? Wat reden sal yemant konnen bedencken datse niet ten minsten een hondert of twee en sijn uyt hunne schuyl-hoecken te voorschijn gekomen, daer se niet een sierken te vreesen en hadden? Ist saeken dat my niemant eenighe bestandige reden hier van en kan geven, ick segge noch cens dat'er niemant op die tijden van soo een ghevoelen te vinden was, als *Erigena* ende *Bertramus* alleen: Soo vraegh ick dan met recht wederom: Waer was toen de Kercke van de broeders der Sectarisen?

T'selve blijckt even klaer van den tijdt *Berengarii*, twee hondert jaeren daernaer: Want wie sal konnen ghelooven dat'er eene heele ghemeente erghens van sijn ghevoelen was, daer hy eenen hoop arme ofte verloopen studenten moest uytkoopen om datse sich by hem souden voeghen? Moet een verstandich Man uyt dit altemael niet besluyten dat de Kercke van de Sectarisen in voortijden selfs niet in de werelt gheweest is? Soo verre ist van daer datse kenbaer ofte sichtbaer soude gheweest zijn.

Doch, naer al dit, laet ons nemen datse in de werelt, maer soo verborghen gheweest zy, dat selfs de mede-broeders malkanderen niet en kenden, noch d'eene van d'ander niet en wisten, waer, ofte wie datse waeren: Nu gae ick hier uyt bewijsen datse in soo eenen staet van soo eene verborghentheydt ende onsichtbaerheydt, niet en kan de waere ende oprechte Kercke *Christi* gheweest zijn. Om dit te bewijsen legghe ick dit fondament.

De waere Kercke *Christi* en kan niet anders bestaen als uyt waere ende oprechte gheloovighen:

Maer de Kercke van de Sectarisen, indien se soo onsichtbaer ende verborghen gheweest is, ghelijck wy gheseyt hebben, en bestont uyt geene waere ende oprechte gheloovighen.

Ergo de Kercke van de Sectarisen en was de waere Kercke *Christi* niet.

De eerste voorstellinghe gaet seker en vast, ende en mach van niemandt gheloochent worden: De tweede moet gheprobeert worden,

te

te weten, dat de Kercke van de Sectarisen, indienſe op de voorgaende eeuwen erghens in de werelt gheweeſt is (maer onſichtbaer ende verborghen, ghelijck wy gheſeyt hebben) niet en heeft beſtaen uyt waere ende oprechte gheloovighen.

Dit bewijſe ick. 1. Uyt de klaere woorden van den H. Apoſtel *Paulus* in ſijnen brief tot de *Romeynen*, daer hy ſeght: *Men ghelooft met'er herten ter rechtveerdicheyt, ende men belijdt met den monde ter ſalichheyt.* De Kercke van de Sectariſen, indienſe in voortijden geweeſt is, en was de waerachtighe Kercke niet. *Rom. cap. 10. verſ. 10.*

Hier beneffens moeten wy hooren hoe de Sectariſen ſelf, in haeren Bijbel van *Dordrecht Num. 25.* deſe Schriftuer-plaetſe verklaeren. *De belijdeniſſe des gheloofs met den monde*, ſegghen ſy, *wort hier gheſtelt als eenen wegh waer door wy tot de ſaelicheydt moeten komen, ende is als een ken-teecken van t'waere Gheloof dat in het herte verborghen is.*

Hier hebt ghe twee deelen: 1. Dat het *noodich ter ſalicheyt* is het gheloof *met den mont te belijden.* 2. Dat deſe mondelijcke belijdeniſſe *een ken-teecken is van t'waere Gheloof dat in het herte verborghen is.*

Op het eerſte deel maeck ick dit argument:

Die, aen de welcke meer als ſes of ſeven hondert jaeren ontbroken heeft den middel ofte wegh die noodich ter ſalicheyt is, en koſten gheene oprechte gheloovighen zijn.

Deſen middel of wegh heeft aen de Sectariſen in voortijden meer als ſes of ſeven hondert jaeren ontbroken, indienſe in de werelt gheweeſt zijn.

Ergo die Sectariſen en koſten gheene oprechte gheloovighen zijn.

De eerſte voorſtellinghe bewijſe ick uyt het boeck der *Cantiquen*: daer van de Bruydt *Chriſti*, dat is, van ſijne *Kercke* (ſoo dat den *Dordrechtſchen* Bijbel ſelve verklaert) gheſeyt wort, datſe *volmaeckt* is: *Canticorum cap. 6. v. 9.*

Niet ſonder reden: Want alſoo *Chriſtus* de opperſte volmaecktheydt ende voorſichticheydt is, die Kercke, de welcke van hem ſelf ingheſtelt wiert, en koſt gheenſins ghebreckelijck zijn naemelijck in het ghene noodich ter ſalicheyt is; Vervolghens moeſt ſy dies-aengaende op alle kanten *volmaeckt* zijn om de oprechte Kercke *Chriſti* te zijn, ende haere lidtmaeten oprechte gheloovighen.

Maer de Kercke van de Sectariſen, indien ſe in voor-tijden in de werelt gheweeſt is, en was niet *volmaeckt*; want haer heeft meer als ſes of ſeven hondert jaeren lanck ontbroken eenen middel of wegh die noodich ter ſalicheyt is, te weten, *de belijdeniſſe des gheloofs met den monde.*

Ergo die Kercke van de Sectariſen en koſt de oprechte Kercke *Chriſti* niet zijn, noch ſy, oprechte gheloovighen.

Dat hun die *belijdeniſſe* ſoo vele jaren ontbroken heeft, is klaer: Want ſy hebben op al dien tijt ſoo onſichtbaer ende verborghen gheweeſt dat ſelfs den eenen den anderen niet en kende, jae, niet en wiſt of'er noch yemant in de werelt was van ſoo een ghevoelen als hy: hoe koſten dan deſe menſchen, *met den monde haer gheloove belijden*? voor wie koſten ſy dit doen? Voor Godt? dit en was niet ghenoech, want *Chriſtus* ſeght dat men oock hem *voor de menſchen* belijden moet, ende de ghene die dat doen, ſeght hier op den Bijbel van *Dordrecht Num. 31. ſal hy erkennen voor ſijne waere diſcipelen.* Ten anderen, de belijdeniſſe des gheloofs met den monde *voor Godt*, en is gheenſins nootſaekelijck: Want, ghelijck wy boven ghehoort hebben, den voorſeyden *Dordrechtſchen* Bijbel ſeght dat de *mondelijcke belijdeniſſe* des gheloofs, *een ken teecken is van het waere gheloof dat in t'herte verborghen is*: Maer ſoodanich ken-teecken en heeft Godt niet van doen (want *hy doorſiet de nieren ende herten der menſchen*, ende *hy weet de verborgenheden des herten*) ſoo en is het dan niet van noode dat men Godt met den *Matthai cap. 10. verſ. 32.* *Ieremiæ cap. 20. verſ. 12.* *Pſal. 43. v. 22.*

monde een ken-teecken geve van het inwendich gheloof: Dienvolghens den *H. Paulus* en ſpreeckt van die mondelijcke belijdeniſſe niet die men doen kan *voor Godt*, maer van die alleen die men op ſijnen tijt, *moet doen voor de menſchen*; Deſe belijdeniſſe vereyſcht oock *Chriſtus*, naemelijck ten tijde van de vervolginghe, ghelijck als blijckt uyt de boven-ghemelde plaetſe van den H. Evangeliſta *Matthæus*, daer hy ſeght dat ſijne Apoſtelen ſouden overghelevert worden aen Stadt-houders en Coninghen, ende in de Synagogen ghegeeſſelt worden: ende alhoewel hy daer by voeght, datſe mochten vluchten van de eene ſtadt in de andere om de vervolginghe t'ontgaen, hy begeert even wel datſe daerom niet ophouden en ſullen van hem *voor de menſchen* te belijden, ende die dit doen, *erkent hy voor ſijne vvaere diſcipelen*, ſoo als den Bijbel van *Dordrecht* bemerckt.

Matthæi c. 10.

Hier uyt vloeyen nu wettelijck deſe volghende conſequentien ende beſluyten.

I. Alſoo de Kercke *Chriſti* in t'ghene de ſalicheydt raeckt moet *volmaeckt* zijn, haer en mach niet eenen middel ontbreken die noodich ter ſalicheydt is.

Maer aen de Kercke van de Sectariſen, die in voorleden tijden ſoude gheweeſt zijn, heeft de *mondelijcke belijdeniſſe* des gheloofs *voor de menſchen* (die *Paulus* ſeght, en de Sectariſen ſelve bekennen, ter ſalicheyt noodich te zijn) meer als ſes of ſeven hondert jaeren ontbroken; want ſy en koſten op al dien tijt deſe belijdeniſſe niet doen noch voor malkanderen (want d'een en kende den anderen niet, jae, en wiſten niet wie ofte waer datſe waeren) noch voor de Catholijcken, noch oock voor de Heydenen, noch voor yemant anders; want hoe koſten die aen vremde bekent zijn die ſelf gheene onderlinghe kenniſſe en hadden?

Ergo die Kercke van de Sectariſen en kan de oprechte Kercke Godts niet gheweeſt zijn, noch ſy, oprechte gheloovigen.

II. *Chriſtus* ſeght dat ſijne waere diſcipelen hem ten tijde van de vervolginghe, *voor de menſchen* moeten belijden.

Maer dit en hebben de Sectariſen in voorleden tijden, van de welcke ſy ſelve bekennen datſe dapper vervolght wierden, niet ghedaen.

Ergo die Sectariſen en waeren gheene oprechte diſcipelen *Chriſti*, ofte waere gheloovighen.

De opworpinghe van Partye wort wederleydt.

Indien ſe hier tegen ſeggen dat niemant verbonden en is ſijn geloof met den mont te belijden ten zy dat hy wettelijck daer over ghevraeght werde.

Ick antwoorde: Iſt ſaeken datſe door, *Niemant*, verſtaen elcken gheloovighen in het beſonder, dat het ſoo zy: Maer iſt ſaeken datſe daer door verſtaen de Kercke, ofte alle haere lidtmaten in het ghemeen: t'is onwaerachtich dat deſe niet ghehouden en zijn haer gheloof met den mont te belijden, ten zy datſe wettelijck daer over ghevraeght worden.

Ick toone dat klaer uyt de Schriftueren boven vermelt: Want ofte men ſpreeckt van den tijdt op den welcken gheene vervolginghe en is, ofte van den tijdt der vervolginghe.

Spreeckt men van den tijt op den welcken *gheene vervolginghe* en is, van deſen ſpreeckt den H. *Paulus*, ende ſeght van de gheloovighen in het ghemeen, datſe niet alleen met'er herten, maer oock *met den monde* belydeniſſe van haer gheloof moeten doen om ſalich te worden, ende hy en maeckt ter werelt gheen mentie van eenighe wettighe ondervraginghe: Ergo de gheloovighen in het ghemeen ſijn ghehouden, oock op den tijdt dat'er gheene vervolginge en is, mondelijcke belijdeniſſe van haer gheloof te doen alhoewel ſy niet wettelijck daer over ghevraeght worden.

Rom: cap. 10. *verſ.* 9, 10.

Doch iſt ſaeken dat men ſpreeckt van den tijt *der vervolginghe*: Van deſen

ſen ſpreeckt *Chriſtus* by den H. Apoſtel *Matthæus*, ende ſeght dat ſijne Apoſtelen haer gheloove moeſten belijden, niet alleen wanneer ſy ſtonden voor de Rechter-ſtoelen van Stadthouders en Coninghen daer ſe van haer gheloof ondervraeght wierden: Maer datſe oock buyten dit, haer gheloof moeſten belijden ende openbaerlijck predicken op *de daeken der huyſen*, ende op de ſtraeten daer gheene Rechters en waeren, ende datſe niet en *moeſten vreeſen*: Waer op hy dan ſeght, dat het ſijne waere diſcipelen zijn die hem op deſe maniere voor de menſchen belijden. *Matthæi cap. 10. Verſ. 27, 28.*

Aen dit ghebodt *Chriſti*, noch aen deſe verbinteniſſe en hebben de Sectariſen in voorleden eeuwen niet voldaen; maer ter contrarien ſijn tegens den wille *Chriſti* ſoo beanxt ende *bevreeſt* gheweeſt in de vervolginghe; dat niemant van alle in t ghemeen, op den tijdt van ſes of ſeven hondert jaeren, en heeft durven predicken, noch anderſins ſijn gheloof voor *de menſchen* belijden; Ergo de Sectariſen die in voorleden tijden mochten gheweeſt zijn, en ſijn gheene waere diſcipelen *Chriſti* gheweeſt, noch gheene oprechte gheloovighen.

Dit bewijſe ick noch voorders met dit volghende argument.

De ghene die op vele eeuwen naeghelaten ofte veronachtſaemt hebben te onderhouden een van de ghewichtichſte gheboden van *Chriſtus*, en konnen gheene oprechte diſcipelen *Chriſti* gheweeſt zijn:

Maer dit hebben de Sectariſen in voortijden op vele eeuwen ghedaen: Ergo de Sectariſen en ſijn in voortijden gheene oprechte diſcipelen *Chriſti* gheweeſt.

De eerſte voorſtellinghe gaet vaſt: Want by den H. *Ioannes* ſeght *Chriſtus* tot tweemael toe in het ſelve Capittel: Dat het ſijne vrienden zijn die ſijne gheboden onderhouden ende bewaren: vervolghens die dit niet en doen en ſijn ſijne vrienden niet, noch ſijne waere diſcipelen. *Ioan. 15. v. 10, 14.*

De tweede voorſtellinge van mijn voorgaende argument is mede klaer: Want *Chriſtus* heeft aen ſijne diſcipelen een ghebodt ghegheven, niet alleen van te predicken in t'openbaer ten tijde van de vervolginghe, maer oock van te predicken de heele werelt door aen alle ſchepſelen ende aen alle ſoorten van natien, ſoo als blijckt uyt den H. *Matthæus* en *Marcus*. Dit ghebodt (t'welck oock ſagh op de ghene die de diſcipelen ſouden volghen in de ghemeente) en hebben de Sectariſen in voortijden op vele eeuwen niet onderhouden; want ſy en waren ſelfs aen malkanderen niet bekent, ick laete ſtaen datſe door haere predicatien ſouden bekeert gheweeſt zijn aen de Heydenen ofte andere volckeren: Ergo de Sectariſen in voortijden en ſijn gheene oprechte diſcipelen *Chriſti* gheweeſt. *Matthæi c. 28. verſ. 19. Marci cap. 16. verſ. 15.*

III. Maeck ick deſe conſequentie noch vaſter met dit argument:

De ghene die in tijdt van noot hun leven niet te pande en ſtellen voor haere broeders en ſijn gheene oprechte gheloovighen.

Maer de Sectariſen en hebben dit in voortijden op vele eeuwen niet ghedaen.

Ergo de Sectariſen en waeren in voortijden gheene oprechte gheloovighen

De eerſte voorſtellinghe blijckt klaer uyt de Schriftuere: Want *Ioannes* ſeght: *Wy ſijn ſchuldich voor de broeders het leven te ſtellen.* *1 Ioan. cap. 3. verſ. 16.*

De queſtie is, wanneer ende in wat occaſie namelijck dat dit moet gheſchieden? hier op antwoort den *Dordrechtſchen* Bijbel *Num. 63. Wanneer de eere Godts, de ſtichtinghe van de ghemeente, ende den noot der broederen ſulcx vereyſcht.*

Dit ſijn wy *ſchuldich* te doen ſeght *Ioannes*, ende ſchult maeckt verbinteniſſe; Ergo de gheloovighen ſijn verbonden dit te doen in dier-

ghelijcke occasien als de Sectarisen selve bekennen.

Nu, dat de Sectarisen in voortijden in soodanighe occasien aen dese verbinteniſſe niet en hebben voldaen, is seker: Want de wijle sy selve bekennen datse vele eeuwen groote vervolgingen hebben gheleden, d'een of d'ander kost wel naeduncken krijghen dat sijne broeders in noot waeren, ende alhoewel sy niet en wisten, wie, ofte waer datse waeren, d'een of d'ander moeste te voorschijn komen om te sien of er misschien ergens eenighe waeren, die hy in den noot, oock met sijn leven, kost helpen.

Luca cap. 9. vers. 26. De *eere Godts* hinck'er van: Want *Christus* seght by den H. *Lucas*: *Soo wie hem over my sal schaemen, over dien sal hem oock den Sone des menschs schaemen.* Dat is: Die mijne eere voor de menschen niet en sal uytvoeren, die en sal ick oock voor mijnen discipel niet kennen.

De *stichtinghe van de ghemeente* hinck'er van: Want de Sectarisen seghen dat de *Roomsche* Kercke vol van superstitien ende scandalen was: Soo waren sy dan verbonden te voorschijn te komen, ende oock hun leven te pande te stellen om dit te beletten, ende haere ghemeente, of er misschien eenighe waere, te stichten.

Want ghenomen sy en wisten van malkanderen niet: Elck in t'besonder nochtans wist wel dat sijne Leere vervolginghe leedt, elck in t'besonder liet sich voorstaen dat de *Roomsche* Kercke vol van superstitien ende scandalen was, soo was dan d'een of d'ander in t'ghemeen verbonden te voorschijn te komen om te sien of er gheene van sijne mede-broeders en waeren die hy in den noot koste helpen, ende of hy de *Roomsche* Kercke kost suyveren met sich teghen haere scandalen, soo hy meynde, te stellen.

Maer niemandt van de Sectarisen in voor-tijden en heeft dat op vele eeuwen ghedaen: want *Ioannes Erigena*, *Bertramus*, of *Berengarius* en waeren in gheender manieren mede-broeders van de heden-daeghsche Sectarisen; ende als die noch aenquaemen waerend'er vijf hondert jaeren van de tijden *Sylvestri*, ofte twee hondert van de tijden *Bonifacii*, dat de vervolginghe der Pausen soude begost hebben, alreede verloopen, ende wederom tot op de tijden van *Berengarius* vier hondert jaren; op welcke tijden niemant, die met de heden-daegsche Sectarisen in de Leer over-een-quam, is te voorschijn ghekomen om sijn leven te pande te stellen voor sijne broeders; nochtans *de eere Godts*, ende *de stichtinge van de gemeente* hinck'er van, ende dit vereyschte *den noot* van sijne broeders (of er misschien eenige waeren); Ergo de Sectarisen in voortijden en waeren gheene oprechte gheloovigen, om datse aen haere verbinteniſſe ende schult, volghens de Schriftuere, niet en voldeden.

Besluyt van dese heele Questie, ende bevestinghe van het voorgaende. Om dese questie te sluyten, ende als met eenen opslach der ooghen te sien dat niemant van de heden-daeghsche Sectarisen en kan de waerachtighe Kerck hebben, en moet een verstandich persoon anders niet doen als by sijn selven eens overweghen de consequentien de welcke nootsaekelijck moeten vloeyen, in dese materie, uyt de eyghen Leere van de Sectarisen.

Sy leeren, ghelijck wy ghehoort hebben, dat de Kercke *Christi* niet alleen en kan vele eeuwen onsichtbaer ende verborghen zijn, maer oock datse met'er daet soo verborghen gheweest is, dat selfs de lidtmaten der selve malkanderen niet en kenden; en die verborghen Kercke seghen sy de haere gheweest te zijn.

I. Dat de waerachtighe Kercke niet en kan oyt verborgen zijn, hebben wy boven in *t'derde Deel Cap.* 5. met verscheyden Schriftuer-plaetsen bewesen: Volght dan dat niemant van de Sectarisen de waerachtige Kercke

en

en heeft, alſoo ſy ſelve bekennen dat haere Kercke menighe jaeren is verborghen gheweeſt.

II. Het ghene dat niemant weten en kan of het erghens in de werelt gheweeſt zy; overſulex niet bewijſen en kan dat het gheweeſt zy, ende nochtans ſeght dat hy wel verſekert is dat het gheweeſt is, dat moet van alle redelijck menſch ghehouden worden als of het nerghens gheweeſt hadde: Want t'is onmoghelijck dat yemant van eenighe ſaeke wetenſchap, veel min volle verſekeringhe hebbe, de welcke hy door gheenen middel en heeft konnen weten.

Maer de Sectariſen ſegghen datſe wel verſekert zijn dat haere Kercke in voortijden gheweeſt is, ende nochtans niemant van hun en kan weten, nochte bewijſen datſe op vele eeuwen erghens gheweeſt zy: Want, volghens haere eyghen bekenteniſſe, ſy ſoude ſoo onſichtbaer ende verborghen gheweeſt zijn dat ſelfs op die tijden haere lidtmaten van malkanderen niet meer en wiſten dan of'er niemant in de werelt en hadde gheweeſt, veel min dan konnen de nackomelinghen hier van eenighe wetenſchap hebben ofte bewijſen voort-brenghen: Ergo alle redelijck menſch moet het daer voor houden dat ſoo eene Kercke op den tijdt van vele eeuwen nerghens en is gheweeſt in de werelt:

Derhalven Godt heeft door ſijne Propheten voorſeyt, ende *Chriſtus* heeft het op verſcheyden plaetſen vande Schriftuere belooft, ende de Sectariſen ſtemmen t'oock toe, dat ſijne Kercke noyt gantſchelijck en kan vergaen uyt de werelt, alſoo ſe altijt moet haeren ſtant houden tot het eynde der ſelve: Ergo iſt by aldien dat het een redelijck menſch daer voor moet houden dat de Kercke van de Sectariſen op den tijt van menighe jaeren nerghens en is gheweeſt in de werelt, hy moet oock nootſaekelijck daer uyt beſluyten datſe de Kercke *Chriſti* niet en kan zijn.

III. Doch ghenomen wy ſtemden toe datſe met'er daet in voortijden gheweeſt hadde; de wijle haere lidtmaten ſich onthielden in ſulck eenen ſtaet, door haere lanck-duerighe onſichtbaerheyt ende verborghentheyt, datſe teghen het ghebodt ende wille van *Chriſtus*, en teghen de Schriftuere, niet en voldeden aen den plicht van oprechte gheloovighen (ſoo als wy in dit Capittel ghetoont hebben) ſy en koſten gheene oprechte gheloovighen zijn, volghens dien, en koſten ſy oock de waerachtighe Kercke *Chriſti* niet hebben.

III. CAPITTEL.

VVort beweſen dat gheene van alle de Secten de waerachtighe Kercke ofte Religie kan hebben, om dat gheene de ALGHEMEENICHEYDT *en heeft.*

ALs wy ſpreken van de *Alghemeenicheyt*, hier door en verſtaen wy niet dat'er ſommige of vele, van ſoo ofte ſoo eene Secte, in verſcheyden gheweſten des werelts woonen of handelen; maer datſe daer hunne Religie onder die volcken gheplant ofte verbreydt hebben: Want d'*Alghemeenicheyt* van de Kercke ofte Religie ſiet alleen op verſcheyden ſoorten van natien, naemelijck Heydenen, die de ſelve aenveerden, volghens het

waer in dat eygentlijck de Alghemeenicheyt van de Kercke beſtaet

Matthæi c. 28. vers. 19. Marci cap. 16. vers. 15.

het ghene dat *Christus* belast heeft aen sijne Apostelen, segghende: *Vytgaende door de heele werelt, predickt het Evangelie aen alle schepselen.*

Wy bekennen dan dat de Sectarisen de heele werelt door-reysen, ende menighe oock in verscheyden Landen vaste woon-stede hebben om den koop-handel ofte andere affairen te drijven. Maer datse nerghens haere Religie, naemelijck onder de Heydenen, en hebben gheplant ofte verbreydt als in eenighe ghedeelte van *Europa*, kan teghenwoordelijck de heele werelt voor de ooghe sien ofte sekerlijck weten. Volght dan datse die *Alghemeenicheyt* niet en hebben de welcke *Christus* selve tot sijne Kercke vereyscht.

Om dit klaer te sien, laet ons elcke Secte op nemen in het *ghemeen*, daernaer in t *besonder*.

Gheene van alle de Secten en is algemeen

Ieremiæ cap. 1. vers. 14.

I. Alle de Secten, ghenomen in het *ghemeen*, en strecken sich bykans niet voorder uyt als door het *Noorden*, soo dat den Propheet *Ieremias* hier op sijn oogh-merck, in eenen gheestelijcken sin, schijnt ghehadt t'hebben, als hy seyde, sprekende nae de letter van de *Chaldeeuwen*, *dat het quaet van het Noorden sou opkomen.*

Alsoo waeren eertijdts de *Donatisten* alleen in *Afriken* te vinden, waermede *Augustinus* haer uytloegh, ende betoonde dat sy de waere Kerck niet en hadden, ghelijck wy terstont sullen hooren.

II. Elcke Secte nu ghenomen *in het besonder*, en is niet alleen besloten tusschen de paelen van *Europa* alleen, maer oock in weynighe Landen van dit eenigh ghedeelte des werelts.

De *Lutheranen* en hebben nerghens haere Secte gheplant als in *Sweden*, *Denemercken*, eenighe ghedeelten van *Duytslant*, ende eenighe steden van *Hollant*. Soo dat ick niet weynich verwondert en ben hoe dese Sectarisen in de *Prefatie van de Luthersche Eendrachticheyt* hebben durven stellen dat haere Confessie van *Ausburgh* de heele werelt door was vermaert.

De *Calvinisten* en hebben haere Religie niet voorder verbreydt als door de vereenichde *Nederlandtsche* Provincien, eenighe deelkens van *Duytslandt*, door *Hongaryen*, *Transsylvanien*, ende het gebiedt van *Geneve*: Voor de reste sijn alleenlijck hier en daer door eenighe Landen verstroyt, als naemelijck door *Vranckrijck*, *Polen*, *Bohemen*, ende de Provincien die daer aen grensen: Want *Enghelant* en wil ick hier onder niet rekenen, alsoo het meerdere deel van die *Calvinisten* niet weynigh verschilt van de reste.

De *Arminianen* en sijn schier nerghens anders bekent als in onse *Nederlanden.*

De *Mennisten* nerghens bykans als in *Hollandt*, *Vrieslandt*, ende *VVestphalen*, en dan sijn dese noch soo verschillende onder malkanderen, dat elcke Secte in t'besonder ghenomen, nauwlijcx eene stadt, twee ofte dry sou konnen by-setten daer se haere ghesintheyt gheplant ofte verbreydt heeft.

III. Gheene van alle en mach noch en kan segghen datse dit ghedaen hebben in *Spaegnien*, *Italien*, *Portugael*, *Turckyen*, *Armenien*, *Syrien*, *Egypten*, *Mooren-landt*, *Mogor*, *Persien*, *China*, *Iaponien*, *Tunquin*, *Philippinen*, *Peru*, *Mexico*, *Goa*, ende menighe andere Rijcken of Landen. Somma: Gheene van alle en is machtich ons aen te wijsen in heel *Oost-* ofte *VVest-Indien*, een heel Rijck, Landt, ofte Stadt, die sy tot haere Religie ghebracht hebben.

De Sectarisen sijn onbequaē om haer gheloof algemeen te maeken.

Doch wat wil ick hier over veel discoureren? de saeke sal blijcken uyt haere eyghen practijcke, naemelijck van de *Calvinisten* in het besonder.

Ick neme tot ghetuyghenisse haere eyghen Placcaten, uytghegheven op den vierden *Augusti* in t'jaer 1644, ende daernaer vernieuwt op den

15 *Septem-*

15. *September* in t'jaer 1648. ghelijck te ſien is by *Dominicus Vermeer* Predikant der *Ghereformeerde* te *Sluys* in *t'Veer*. *Dominicus Vermeer in den Brullenden Leeuw pag. 45.*

In deſe Placcaten wort onder andere aen alle de ghene die naer *Iaponien* vaeren, verboden eenighe Pſalmen-boecken ofte andere gheeſtelijcke autheuren by haer te hebben, ende ſich wel te wachten van het minſte teecken des Chriſtendoms te laeten blijcken ſoo lanck als ſe ſullen zijn in *Iaponien*. De reden wort'er by-ghevoeght, te weten, om hun eyghen leven te bewaren ende gheen hinder te doen aen de tijdelijcke welvaert ende profijt van de *Ooſt-Indiſche* Compagnie.

Wat apparentie kand'er zijn voor de *Calviniſten* van haere Religie alghemeen te maeken onder de Heydenen, aenghеſien datſe ſelfs aen hun het minſte teecken niet uytgeven en moghen datſe Chriſtenen zijn? jae haer leven ende tijdelijcke welvaert moeten liever hebben als de ſalicheyt van de zielen der ongheloovighen?

Het derde Placcaet is noch ergher, en kan gheſien worden by *Mandelſlo* onder deſen tijtel: *Extract uyt het ſegghen van A.G. den welcken in t'jaer* 1646. *met een Hollandſch Schip tot Iapan gheweeſt is.* In dit *Placcaet* wort geboden aen de *Iapan-vaerders*, dat, by ſoo verre ſy van de *Iaponoiſen* ghevraeght worden of ſe Chriſtenen zijn? moeten antwoorden dat neen, ende ſeghghen datſe rechte *Hollanders* zijn, ende dat om gheen andere reden, als om den *Nederlandſchen* koop-handel te vervoorderen, ende haer leven en lijf te ſalveren. *Mandelſlo in ſijne Reyſe Part. 2. Pag. 453.*

Hier uyt ſiet men noch klaerder dat de Kercke van de *Calviniſten* in het beſonder niet en kan alghemeen, noch worden, noch zijn, aenghеſien datſe voor de Heydenen, in de plaetſe van haer het Chriſtelijcke gheloof te verkondighen ofte erghens te planten, het ſelve moeten verloochenen.

Derhalven: Dit planten ofte verbreyden des Chriſtelijcken gheloofs onder alle ſoorten van natien, en kan niet gheſchieden ſonder openbaer perijckel des levens, ghelijck het blijckt (om andere te verſwijghen) in de Apoſtelen, de welcke ſchier allegaer in dit Godlijck werck haer leven hebben ghelaren:

Maer de *Calviniſten* moeten haer leven liever hebben als de verkondinghe des gheloofs ende de ſalicheyt der ongheloovighen: Soo zijn ſe dan gantſch onbequaem om haere Kerck ende gheloof alghemeen of Catholijck te maeken.

Even wel ſouden deſe mannen haeren roem noch gheerne draghen, als of ſe in deſe materie wat wonders uytgherecht hadden onder de Heydenen van het Eylant *Formoſa*, daerſe meeſter waren, ende niet te vreeſen en hadden voor hun huyt ofte leven. Ydelen roem der Sectariſen.

Doch laet ons ſien wat'er van de ſaeke is, ende of haeren roem niet ydel en is: Dit ſullen ons ſeghghen de brieven van *P. Franciſcus Rougemont*, gheſchreven uyt *Sina* op den 5. *Octobet* in t'jaer 1668.

Hier wort verhaelt hoe dat eenen ſekeren *Chinois*, met naeme *Queſing*, het Eylandt *Formoſa* aen de *Hollanders* ontweldicht heeft: Waer op eenen ſekeren *Predick-heer*, met naeme *Victorius Riccius*, derwaerts gheſeylt is, uyt begheerte om te ſien of'er noch erghens eenighe overblijffelen van de Chriſtenen waeren, die de *Minder-broeders* ende *Predick-heeren*, wanneer het voorſeyde Eylant was in de macht van de *Spaegaerden*, hadden ghebracht tot het gheloof.

Den voorſeyden *Riccius* dan en was ſoo haeſt niet ghekommen in t'geſicht van het Eylandt, zeylende nae den oever; ofte de inwoonders quaemen het Schip met hunne ſchuyten beſpieden, ende ſiende, uyt

het habijt dat'er eenen *Roomſchen* Prieſter op was, ſpoedden ſich in alle haeſte naer t'lant toe om deſe tijdinge te dragen aen haere landt-genooten : op eenen oogenblick ſtont den oever vol menſchen, meeſt allegaer Chriſtenen, ende verwachteden met groot verlanghen haeren Herder. Als hy nu ſijnen eerſten voet op t'vaſte landt ſtelde, ontfinghen hem als eenen menſch uyt den hemel ghevallen, ende droeghen hem door het ghedrangh bykans op haere ſchouders naer haere ghehuchten: Toen heeft hy uyt hun verſtaen hoe datſe onder malkanderen de *Spaenſche* tael onderhouden hadden, alleen uyt hope dat'er noch ergens eenen Catholijcken Prieſter uyt *Europa* ſou komen om haere biechte te hooren, proteſterende datſe noyt van de *Hollandſche* Predikanten, noch met dreyghementen, noch met beloften en hadden konnen verleydt worden.

Dit ſijn klaere teeckenen dat de *Calviniſten* oock in het Eylant *Formoſa*, daer ſe nochtans meeſt op ſtoeffen, ende daer ſe buyten alle vrees, ende meeſter waeren, niet beſonder in materie van de Religie en moeten uytgherecht hebben.

Doch, t'en komt op een Eylant niet aen: dat is ſeker, en blijckt, dat noch haere Kercke, noch die van alle andere Secten met'er daet niet Catholijck ofte Alghemeen is.

Nu argumentere ick, ſoo als eertijts den H. *Auguſtinus* geargumenteert heeft teghen de *Donatiſten*, die ſich niet voorder uyt en ſtreckten als door *Afriken*, ghelijck nu ter tijdt elcke Secte in t'beſonder niet voorder verbreydt is als door eenighe mindere ghedeelten van *Europa*.

Auguſtinus dan op menighe plaetſen van ſijne ſchriften, maeckt dit beſluyt: De *Donatiſten* en ſijn nerghens te vinden als in *Afriken*: Ergo de *Donatiſten* en hebben de waerachtighe Kercke niet, ende ſaemen bewijſt hy dat de Kercke *Chriſti* moet *Catholijck* ofte *Alghemeen* zijn.

Auguſtinus tom: 2. Ep. 50. Edit. Antverp Bonifacio comit. pag. 80. col. 1.

I. Seyt hy: *De Kercke Chriſti en vertoont haer niet in Afriken alleen, maer ſy is door de heele werelt verbreydt*: Waer uyt hy beſluyt dat de *Donatiſten* in de waerachtighe Kerck niet en zijn; om datſe *ſich hebben afgheſcheyden van de eenicheyt van alle natien*, dat is, *van de Catholijcke Kercke.*

Ibidem Ep. 152. Pag. 265. col. 2. lit. B. & C.

II. Seght hy, ſprekende van de *Donatiſten*: *Alle de ghene die van de Catholijcke Kercke, die door de heele werelt verbreydt wort, gheſcheyden ſal zijn, alhoewel hy ſich laet voorſtaen dat hy loflijck leeft, om dit miſdaet alleen dat hy ſich afgheſcheyden heeft van de eenicheyt Chriſti, en ſal het leven niet hebben.*

Ibidem Ep. 170. pag. 294. col. 1. lit. C. & D.

III. Schrijvende aen *Severinus* een Biſſchop der *Donatiſten*, ſpreeckt hem aen met deſe woorden: *T'is jammer, daer wy broeders zijn nae den vleeſche, dat wy in t'lichaem Chriſti niet ſaemen en leven: Naemelijck daer het ſoo licht is te mercken ende te ſien die ſtadt die op eenen bergh is gheſtelt, ende van de welcke Chriſtus ſeght in t'Evangelie datſe niet verborghen kan worden: Die ſtadt is de Catholijcke Kercke die alghemeen wort ghenoemt, om datſe door de heele werelt verbreydt wort: Deſe Kercke en kan aen niemant onbekent zijn, daerom volghens de woorden onſes Heeren* JESU CHRISTI, *en kan ſe niet verborghen worden*: Dan beſluyt *Auguſtinus* dat de *Donatiſten*, *afgheſneden rancken zijn van dien Wijngaert* (dat is, van die Kercke, *de welcke de heele werelt vervolt heeft*) om datſe *onder de Africanen alleen*, waeren.

Idem tom. 3. lib. de Agone Chriſtiano cap. 29. pag. 291. col. 2. lit. B. & C.

IV. Seyt hy: *En laet ons die niet hooren de welcke ſeggen dat de H. Kercke, die alleen Catholijck is, niet en is door de heele werelt verbreyt, maer ſich laten voorſtaen datſe in Afriken alleen is by de Donatiſten: Soo doof zijn ſe tegen den Propheet den welcken ſeght: Ghy zijt mijnen Soon heden heb ick u voort-ghebrocht, ick ſal u de Heydenen geven tot uw' erfdeel, ende de eynden der aerde tot uwe beſittinghe, ende vele andere Schriftuer-plaetſen van het Oude ende Nieuw Teſtament de welcke opentlijck verklaren dat de Kercke Chriſti door de heele werelts verbreyt is: Maer als wy hun dit*

dit opworpen, sy seggen dat de heele Kercke vergaen is, ende dat haere overblijfselen alleen by de Donatisten ghebleven zijn. O booſe ende hooveerdighe tonghe! &c.

Hoe seghen de Donatisten dat alle de andere natien sijn ghevallen uyt het gheloof, ende dat de Kercke by hun alleen is ghebleven? daer het klaerlijck blijckt dat'er noch eenighe volckeren tot het gheloove ghebrocht zijn, naer dat de Donatisten van de Eenicheyt der Kercke sijn afgheſneden gheweest? *Ibidem pag 291 Col: 1 lit: A.*

Nu siet ghe klaer dat de saeke van onse Sectariſen de selve is met die van de *Donatisten*: Want ghelijck deſe seyden dat de waerachtighe Kercke by hun was ghebleven, daer se nochtans haer niet voordet uyt en ſtreckte als door een deel van *Afriken*, dat is, niet alghemeen was: Alſoo pretenderen de heden-daeghſche Sectariſen mede de ware Kercke te hebben, daer se nochtans moeten bekennen datſe niet alghemeen is, alſoo men voor de ooghen kan sien datſe haer niet voorder en ſtreckt als door eenighe ghedeelten van *Europa*.

Ghelijck dan den H. *Auguſtinus* teghen de *Donatisten* beſloot dat by hun de waerachtighe Kerck niet en was, om datſe niet alghemeen was: Alſoo beſluyten wy van ghelijcken met hem teghen onſe Sectariſen, ende ſeghen van hun, t'ghene *Auguſtinus* noch elders van de *Donatisten* gheſeyt heeft, te weten, *datſe ſpotteden met Chriſto in eene ſaeke die klaer is: want daer hy moeſt de heele werelt beſitten, daer laet men voor hem een kleyn deelken alleen, want in de plaetſe van d'heele werelt, men toont hem Afriken alleen.* Siet hoe nettekens dat dit paſt op onſe Sectariſen. *Idem in Pſ: 21.*

Ten leſten, om met den ſelven H. Vader te ſluyten, ick beroepe alle de Sectariſen, ghelijck *Auguſtinus* ten opſichte van de *Donatisten* ghedaen heeft, en ſegghe: *VVaerom bedrieght ghy u ſelven en wilt andere met uwe leugens bedrieghen? Indien ul. Kercke de Catholijcke is, toont datſe over de ganſche aerde de tacken van haere vruchten uytbreydt*, want *de eenighe Catholijcke*, ofte waerachtighe *Kercke*, ſeght hy elders, *is de ghene die door de heele werelt verbreyt wort, ende tot de uyterſte natien, al groeyende uytgheſtreckt wort.* *Idem lib: 2. contra Epiſt. Gaudentii cap. 2*

Ick beroepe de Sectariſen wederom op alle de Schriftuer-plaetſen (ghelijck *Auguſtinus* ook doet) met de welcke ick boven in t'*derde Deel Cap.* 4. beveſticht hebbe dat de waerachtighe Kercke moet aen de heele werelt ghemeen of Catholijck zijn: Ende ſoo deſe *Alghemeenicheyt* van alle menſchen ofte gheſien, ofte ſekerlijck gheweten kan worden, ghelijck *Auguſtinus* ook ſeght: *VVaerom*, ſeyt hy, *loochende de Kercke, die ghylieden, ende leeſt, ende ſiet?* die ghe *leeſt* in de Schriftuere, ende *ſiet* voor de ooghen? Want *die Kercke, de welcke ſich uytſtreckt tot de eynden der aerde, is aen alle menſchen door haere openbaerheyt bekent, ghelijck of ſe in de Sonne gheſtelt waer*: De wijle, ſegghe ick, dat deſe *Alghemeenheyt* ſoo klaer ende openbaer is datſe kan gheſien worden voor d'ooghen, ende oock klaerlijck beveſticht worden uyt de Schriftuere, ſoo is ſy een oprecht ken-teecken van de waerachtighe Kercke: *Idem tom: 2. Epiſt: 166. pag: 291. col. 1. lit: A Ibidem pag. 290 col: 1. lit: C.*

Maer het is ſeker dat niemant van alle Sectariſen dit ken-teecken en heeft:

Ergo t'is ſeker dat niemant van alle Sectariſen de waerachtighe Kercke en heeft.

Hier teghen ſtellen ſy ſommighe ſeer flauwe argumenten. Het eerſte is ſoodanigh als volght. *De opworpingen van Partye worden wederleyt.*

Den Heere *Chriſtus* heeft de Kercke t'ſijnen tijde beſchreven niet van haere grootte, maer veel meer van haere kleynicheyt, noemende de ſelve *Een kleyn hoopken*: t'welck niet en hadde moeten gheſchieden indien de grootheydt by hem was ghehouden gheweeſt voor een ken-teecken der Kercke. *Luce cap. 12. verſ. 32.*

Wat ſlechter redeninghe is dit? *Chriſtus* ſpreeckt tot ſijne Apoſtelen die niet meer als twaelf en waren, ende hy ſeght datſe *een kleyn hoopken* waren: Ergo de *Alghemeenheyt* ofte *grootte* der Kercke en is gheen ken-teecken van haere oprechticheyt? Hoe volght dit?

Waer blijven dan alle die Schriftuer-plaetſen van my boven gheſtelt *Part.* 3. *Cap.* 4. daer de Propheten voorſeyt hebben dat de Kercke *Chriſti* haer moeſt uytſtrecken van de eene zee tot de andere? dat haer gheluyt moeſt ghehoort worden over de heele aerde, ende haere woorden tot de eynden des werelts? &c. Waer blijft oock het ghebodt *Chriſti* met het welck hy belaſtede aen ſijne Apoſtelen datſe henen ſouden gaen door de heele werelt, ende het Evangelie verkondighen aen alle ſchepſelen? Sijn dit niet klaere teeckenen dat dat *kleyn hoopken* van de twaelf Apoſtelen niet altijt ſoo kleyn en moeſt blijven, maer dat het in de volgende tijden ſoo moeſt groeyen dat het ſich door de heele werelt onder alle de volcken ſoude verbreyden?

Dit moeten de Sectariſen nootſaekelijck teghen hun eyghen ſelven bekennen: Wat dan ghedaen?

T'is Godt bekent, ſeggen ſy, wat'er noch in toekomende tijden gheſchieden ſal, ende hoe wijt ende breedt ſich de *Ghereformeerde* Leere ſal uyt-breyden.

Eylaes? Is'er gheene andere hope als deſe, ſoo is de ſaeke ghedeſpereert.

Want. I. T'is nu derthien hondert jaeren gheleden dat de *Donatiſten*, ſoo als *Auguſtinus* ghetuyght, dit oock riepen: Maer ſoo verre iſt van daer datſe ſich ſouden verbreydt hebben datſe ter contrarien gantſchelijck ſijn te niete ghegaen.

II. De ſacke der *Ghereformeerde* en is nu ter tijt ſoo niet gheſtelt dat'er groote apparentie zy van haer in toekomende tijden veel te verbreyden: Want de ghene die haer gheloof onder de Heydenen moeten verloochenen, ghelijck wy boven ghehoort hebben uyt haere eyghen Placcaten, hoe ſullen die haer gheloof andere konnen aenpreken? De ghene die haer leven en goet meer moeten achten als de ſalicheyt der ongheloovige zielen, hoe ſullen die haer gheloof onder de ongheloovighen konnen verbreyden, t'welck doorgaens niet gheſchieden en kan ſonder ſijn leven te pande te ſtellen? Wat apparentie is'er datſe in toekomende tijden ſullen groeyen of toenemen, daer men ſe daeghelijcx voor de oogh ſiet beſwijcken ende verminderen? *Alexander Ros* in ſijne *VVereltſche Godtsdienſten* telt over de ſeſthien of ſeventhien heel verſchillende Secten, die op onſe eeuwe alleen naemelijck uyt de *Ghereformeerde* gheſproten zijn: Wat eene afbreucke en hebben haer niet gedaen de *Socinianen*? op den anderen kant de *Quakers*? nu onlancx noch de *L'Abbadiſten*? om niet te ſpreken van de *Libertijnen* ende *Arminianen*? ick laete ſtaen de menichte die haer noch daghelijcx begeven tot de Catholijcke Religie in *Vranckrijck*, *Enghelant*, ende in *Hollant*: Hoe machtich is haeren hoop door alle deſe afbreuken op weynighe jaeren vermindert? Wie en ſal hier uyt niet beſluyten dat'er meerder waerſchijnlijckheyt is van gantſch in duyghen te vallen, als van in toekomende tijden te groeyen?

Haer tweede argument is even ſlecht: Indien de menichte, ſegghen ſy, een goet ken-teecken der Kercke waer, ſoo moeſt men toeſtaen dat den Antichriſt ende ſijne naevolgers de oprechte Kerck ſullen zijn: want van deſe wort gheſeyt in t'boeck der *Openbaringhen*, dat *de heele aerde haer aenbadt*, en datſe *volcken*, *ſchaeren*, *en natien* voor haere naevolghers hadden.

Apocal. cap. 13. verſ. 3. 4. Cap. 17. v. 15.

T'en

T'en volght niet: Want soo de *Alghemeenicheyt* der Kercke niet en kan weesen als door de verbreydinghe onder alle de natien, soo moet men oock acht nemen op de maniere van dese verbreydinghe, ofte hoe dat de Kerck *Alghemeen* is gheworden, naemelijck of dit gheschiet is op die maniere op de welcke dat *Christus* belast heeft dit te doen aen sijne Apostelen, dat is, sonder eenigh ghewelt: Maer dat den Antichrist, volcken, schaeren, en natien, tot sijne naevolghers sal hebben, sal gheschieden alleen door ghewelt, soo als blijckt uyt de voorgaende Schriftuer-pluetsen: Want daer staet dat de menschen seyden: *Wie is gelijck aen dese beeste? wie kan krijgh voeren teghen de selve?* daernaer wort gheseyt, *dat haer macht wiert ghegeven om krijgh te voeren teghen de Heylighen*: Ergo daer is groot verschil tusschen de *Alghemeenicheydt* die den Antichrist hebben moet, ende tusschen die van de waerachtighe Kercke; overmits dese niet ghemeens en heeft met die van den Antichrist, soo blijft se een merck-teecken door het welcke men de waerachtighe Kercke van de vergaederinghe des Antichrists kan onderscheyden en kennen.

Maer sy sullen segghen, hier uyt volght dat de *Alghemeenicheyt* gheen ken-teecken der Kerck is, maer dat de *maniere* self op de welcke de Kercke alghemeen is gheworden het ken-teecken is.

Dit en volght wederom niet: Want indien ick van de Sectarisen vrage: welck is het teecken dat ghy-lieden stelt om de waere Kercke te kennen? sy sullen my antwoorden dat het de *Leere* is; indien ick haer voorder vraghe, of het niet die *Leere* en is de welcke kan bewesen worden uyt de Schriftuere? Sy sullen antwoorden dat jae: Vraegh ick hun of dan de *Schriftuere* een ken-teecken der Kercke is?

Sy sullen antwoorden dat neen, maer dat het de *Leere* is voor soo veel als se bewesen wort uyt de *Schriftuere*.

Van ghelijcken: Indien yemant my vraeght of de *Alghemeenicheyt* een ken-teecken der Kerck is? ick antwoorde dat jae, maer voor soo veel als sy haeren stant heeft ghenomen op die maniere als *Christus* begeert heeft, dat is, sonder ghewelt: Vraeght ghy dan of die *maniere* gheen ken-teecken der Kercke en is? ick antwoorde, niet voorder als de Schriftuere is by de Sectarisen.

Ten derden stellen sy ons eenighe HH. Vaders voor, naemelijck *Hieronymus*, *Nazianzenus*, ende *Chrysostomus*, de welcke souden segghen dat de waerheydt der Kercke niet en bestaet in de menichte van de gheloovighen.

Hier sult ghy nu soo klaer als den dach konnen sien hun bedroch: Hoort dan voor eerst spreken den Heylighen *Hieronymus*: *Ist saeken*, seyt hy, *dat Christus gheene Kercke en heeft die door de heele werelt verbreyt is, maer alleenlijck in Sardinien is, hy is veel te arm gheworden: Wel hoe? sal den duyvel de heele werelt besitten, en sullen de victorie-teecknen van het Kruys ergens verstecken zijn in eenen hoeck van de werelt?* *Hieronymus Dialogo contra Luciferianos.*

Hiermede wilt hy betoonen dat de *Luciferianen* de Kercke *Christi* niet en hadden, om datse in een landt alleen, te weten, in *Sardinien* te vinden was, ende overmits niet *alghemeen* aen alle natien.

II. Seght *Hieronymus*: *Het erfdeel van de Kercke Christi is de besittinghe van d'heele werelt.* *Idem lib. 15. in 54. Isaiæ.*

Hier uyt volght dat die Kercke, de welcke de besittinghe van de heele werelt niet en heeft, van t'erfdeel *Christi* berooft is: dienvolghens dat se de waerachtighe Kerck niet en is.

III. Seght hy: *Een teecken van de toekomste des Heeren, is dat het Evangelie door de heele werelt ghepreeckt wort (soo dat niemant en kan gheexcuseert worden)* *Idem in cap. 24 Matth.*

VVant dat is nu ofte volbracht, ofte wy sullen t'haest volbracht sien: VVant ick meyne dat'er gheene natie overgebleven en is, die gheene wetenschap en heeft van den naem Christi; ende alhoewel sy gheene Predikanten ghehadt heeft, nochtans heeft se het gheloof konnen hooren uyt de nae-buerighe volcken.

Chrysostomus Homilia 32 in 1. ad Corinth: cap. 12. Laet ons nu *Chrysostomus* hooren. I. Doet hy den H. *Paulus* spreken tot die van *Corinthien* met dese woorden: *Indien ghe lidtmaten der Kercke zijt, ghy en moet niet alleen onder malkanderen, maer oock met de Kercke, die door de heele werelt is, vrede hebben.*

Idem Orat. 2. adverss. Iudaos. II. Uyt de *Alghemeenicheyt* van de Kercke besluyt hy teghen de *Ioden* dat *Christus* gheen bedriegher, maer den *Messias* is: *VVie heeft oyt*, seyt hy, *de heele werelt door soo vele Kercken ghesticht? VVie heeft oyt sijnen dienst verbreydt van t'een eynde der aerde tot t'ander? niemant; soo is het dan klaerblijcklijck dat Christus gheenen bedriegher en is.*

Idem in Ps. 39. III. Seght hy op die woorden van *David*: *Ick sal u loven in de groote Kercke*: *Onse Kercke*, seyt hy, *noemt David, de groote, niet alleen om datse meerder is door de menichte (want sy is uytghestreckt door de heele werelt) maer oock om datse meerdere verborgentheden heeft.*

Idem in Ps. 44. IV. Seght hy: *David toont d'autoriteyt van de Kercke, als hy seght datse haer sal uytstrecken niet alleen door de heele werelt, maer oock tot alle tijden.*

Wat *NazianZenus* aengaet, ick en hebbe in alle sijne schriften niet konnen bevinden dat hy ergens van dese materie tracteert als op eene plaetse alleen, die wy terstont met de reste sullen opweghen.

Is het dan niet eene groote stoutichevdt van de Sectarisen datse soodanighe Vaders ons durven voorstellen, als strijdende teghen de *Alghemeenheyt* der Kercke, daer se de selve soo hoochlijck opstellen, dat *Hieronymus* besluyt dat de *Luciferianen* de waere Kercke niet en hadden, om datse nerghens te vinden en waren als in *Sardinien*? ende dat het de waerachtighe Kerck niet en is die de heele werelt niet en besit? daer *Chrysostomus* uyt de selve *Alghemeenheydt* aen de *Ioden* betoont, dat *Christus* den waeren *Messias* was? daer hy seght dat d'*Alghemeenheyt* d'autoriteyt geest aen de Kercke.

T'is waer dat dese twee HH. Vaders wel segghen dat de Kercke niet en bestaet in de menichte; dit houden wy mede: Maer sy kan wel door de heele werelt onder alle soorten van volcken verbreydt, ende oversulcx alghemeen zijn, alhoewel sy juyst in t'ghetal van de gheloovighen minder is als de andere:

Idem Hom. 40. ad Popul. Voeght hier by dat *Chrysostomus* niet enckelijck en spreeckt van de menichte, maer van de menichte der boose ende der sondaren: Want daerom seght hy: *Eenen die den wille Godts doet, is beter dan thien duysent sondaren, daerom en begeert hy gheene menichte van onnutte kinderen: VVant dese lasteren meer teghen Godt, dan of se gheene Christenen en waeren.* Dus verre dese heylighe Vaders.

Besluyt van dese heele Questie. Hiermede scheyde ick van dese materie, ende besluyte: Wy hebben boven in *t'derde Deel Cap.* 4. ghetoont dat de *Alghemeenicheyt* een waer ende oprecht ken-teecken is van de waerachtighe Kercke.

Maer dit ken-teecken, soo als het blijckt uyt dit teghenwoordigh Capittel, en is by gheene van alle de Secten te vinden.

Ergo gheene van alle de Secten en heeft de waerachtighe Kercke; vervolghens oock niet de waere Religie.

IV. CAPITTEL.

VVort beweſen dat by gheene van alle de Secten de gaue der MIRAKELEN *is, naemelijck oock dat haere Religie niet mirakuleuſelijck voort-gheſet is, dienvolghens dat gheene van alle de waerachtighe Kercke heeft.*

De Sectariſen bekennen ſelf dat by hun noyt mirakels gheſchiet zijn.

HIer en hebben wy gheene andere bewijſen van doen als de eyghen bekenteniſſe van de Sectariſen ſelf: Want ſy leeren dat alle mirakelen nae de tijden der Apoſtelen hebben opghehouden; Volghens dit dan en konnen ſy haer op gheene mirakels beroepen die by hun ſouden gheſchiet zijn:

Maer wy hebben in *t'derde Deel* Cap. 6. §. 4. beweſen, dat naemelijck de mirakelen oprechte ken-teeckenen zijn van de waerheyt der Kercke.

Volght dan uyt de eyghen bekenteniſſe van de Sectariſen datſe van dit ken-teecken berooft zijn: dienvolghens datſe de waerachtige Kerck niet en hebben. Voorders en heb ick hier in niet betoonen.

Doch, op dat men dit beſluyt noch klaerder ſou ſien: ghelijck ick op de ghemelde plaetſe §. 3. hebbe ghetoont dat de eerſte verbreydinghe der Chriſtelijcke Religie, niet anders als door de kracht Godts, ofte mirakuleuſelijck en heeft konnen gheſchieden; alſoo ſal ick in t'kort hier bewijſen dat de verbreydinghe van alle de Secten niet anders als menſchelijcker wijſe gheſchiedt is.

Wat inſicht Luther ende Calvijn hebben ghehadt, om eene nieuwe Religie te ſmeden.

I. Wat inſicht dat de eerſte Stichters hebben ghehadt, naemelijck *Luther* ende *Calvijn* (uyt de welcke alle de reſte gheſproten zijn) is aen de heele werelt bekent: Sijn de eerſte fondamenten van *Luther* niet gheleydt enckelijck op eene jalouſye, niet konnende lijden dat andere Religieuſen, als die van ſijn Orden, ghebruyckt wierden om te verkondigen de Aflaten gheſonden van *Roomen*? met wat gramſchap en furie en viel hy hier over niet uyt op de Preeck-ſtoelen? Sijn de aflaten het eerſte ſtuck niet gheweeſt dat hy beſtreedt, alleen om ſijne gramſchap uyt te voeren teghen de voorſeyde Religieuſen? heeft hy niet ghenoech daernaer laten blijcken wat vlammen dat hy voedde in ſijn hert, wanneer hy de ghewijdde Nonnen trock uyt de kloofters, ende hy ſelf met eene trouwde?

Calvinus Epiſt. 57.

Doch, op dat ghy op mijn woort alleen niet en ſout voortgaen, hoort wat *Calvinus* ſelve van *Luther* ſeght: *Lutherus*, ſeyt hy, *heeft grove fauten; t'waer te wenſchen dat hy ſijne onghebondentheyt, die hy over al laet blijcken, ghetoomt hadde.*

Geſnerus in universali Biblioth.

Conradus Geſnerus ſeght dat *Luther* ſeer onverduldich was, ende niemant verdraghen en koſt als die alles toeſtemde wat dat hy ſeyde.

Theologi Tigurini in confeſſ. German impreſſa 1544.

De Theologanten van *Zurich* ſegghen, *dat ſijne ſchriften vol van duyvelen zijn, vol van laſteringhen, ende overvloedich van gramſchap en raſernye.*

T'en is niet van noode hier van vele ghetuyghen te voorſchijn te brenghen, ſijne eyghen ſchriften ſchier van bladt tot bladt ingheſien zijnde, konnen t'uytwijſen.

Dit ſijn de eerſte gronden van *Luther* gheweeſt, op de welcke hy ſijne

Religie

Religie ghebouwt heeft: hoe beſtandich ende Godlijck datſe gheweeſt zijn kan yeder een vonniſſen.

Wat *Ioannes Calvinus* aengaet, die en heeft gheene andere gronden gheleydt als eene groote verwaentheyt ende onmaetighe eer-gierichheydt om uyt te ſteken boven de andere menſchen, ende aen niemant te wijcken; welcke paſſien, als hy nu ſijne gheſintheyt ſou oprechten, hem ſoo verre ghebrocht hebben dat hy uyt *Geneve* ghebannen wiert om dat hy aen den Magiſtraet van de Stadt niet en wilde ghehoorſamen.

Papyrius Maſſonus pag. 23. 25.

Maer *Papyrius Maſſonus* ſal ons hier in meerder licht konnen gheven om te ſien op wat fondamenten dat *Calvinus* ghebouwt heeft: *Hy was*, ſeght hy, *een heftich ende boven máten grammoedich verſtant, ſoo dat Bucerus, die nochtans ſijnen vrient was, in eenen brief die hy hem ſchreef, hem noemde eenen raſenden hondt, ende eenen ſchrijver die het ſtelde op een quaet-ſpreken: Hy was machtich wraeck-gierich ende bloet-gierich: Niet ſonder reden heeft hem Balduinus gheſchreven dat ſijne eyghen vrienden klaeghden over ſijne onverdraghelijcke hooverdye ende onghelooflijcke verwaentheyt: Deſe kan men oock ſien in ſijne ſchriften op verſcheyden plaetſen daer hy ſijn ſelven verghelijckt by de Sonne ofte het licht*, als of'er niemant voor hem en hadde gheweeſt die de oprechte waerheydt gheſien hadde.

Eyndelijck: *Niemant en mocht hem teghen-ſpreken, hy wilde over al boven kraeyen en d'overhant hebben, ſoo dat yeder een onder hem moeſte buyghen.*

Dit ſijn dan de eerſte gronden geweeſt op de welcke dat alle de Secten gebouwt zijn, te weten, *jalouſye, dertelheyt, gramſchap, raſernye, verwaentheyt*, ende *eer-gierichheydt.*

Wat koſt hier anders uyt ſpruyten als het ghene dat'er terſtont op ghevolght is? Eene alghemeene rebellie teghen haere wettighe Princen en Coninghen: Eene noyt-ghehoorde wreetheyt van moorden en branden teghen alle de ghene die haer de minſte weder-ſtant deden, ende een grouwelijck bloedt-badt van ſchier heel *Europa*: Een verwoeſten van landen, verbranden van ſteden, open-breken van kerckers, doot-ſlaen ofte verjaeghen van Magiſtraten, ſchenden van Kercken, rooven van haere ſchatten, ende ſoo voorts.

Hoe verſcheyden zijn deſe gronden gheweeſt van de ghene die eertijdts de Apoſtelen leydden: Deſe wierden ghevanghen ende gheketent, noyt Chriſten die ſich roerde om de Kerckers met ghewelt open te breken: Deſe wierden op ſchavotten ghegheeſſelt: noyt yemant die de Magiſtraten met ſteenen verjoegh: Deſe wierden onthalſt, ghekruyſt, doorſaeght, ende met andere wreede tormenten ghedoot, noyt yemant die daerom de wapenen in de handt nam, ghelijck dit alles de Sectariſen op verſcheyden plaetſen, om de fondamenten van haere Religie te leggen, ghedaen hebben.

Ghelijck de fondamenten waeren die de eerſte Stichters van de Secten gheleydt hebben, alſoo was oock den bouw ſelve die van haere Voorſtaenders gheſticht wiert: Wat inſicht dat deſe ghehadt hebben om haer te verbreyden, is kenbaerder als dat het eenighe bewijſen van doen heeft:

Wat inſicht haere Voorſtaenders ghehadt hebben.

Haeren eerſten voorſtaender in *Engelant* was den Coninck *Henricus* VIII. Waerom toch? om gheene andere reden als om dat hy ſijne eerſte huyſvrouwe moey zijnde, begeerde met een ander te trouwen ende den vollen toom te geven aen ſijne vleeſchelijcke welluſten: In *Enghelandt* dan ſijn de Secten verbreydt door overſpel, dertelheyt, ende ontuchticheyt:

In *Vranckrijck* door eenen haet, die *Ioanna* Coninginne van *Navarre* droegh op den Paus, om datſe hem de oorſaecke toeſchreef van t'verlies van haer Rijck.

In

In *Duytslandt*, om de selve reden: Want *Ioannes Frederick* Keur-vorst van *Saxen*, den eersten ende meesten beschermer van *Luther*, was lanck te voren om politijcke oorsacken verbittert gheweest op den Paus.

In *Denemercken* en is'er gheene andere reden geweest om de *Luthersche* Secte voort te setten, als dat de gheestelijcke wilden trouwen, ende de wereltsche Princen de goederen der Kercken ende Kloosters besitten, tot welcken aenslach hun *Luther* met brieven opgheweckt hadde. *Florimond. Remond. de orig. & progress. Hæres. lib. 4. cap. 14.*

In *Sweden* en hadde den Coninck *Gustavus* gheene andere beweegh-reden om de Secten daer in te voeren en t'ondersteunen, als om sijn Rijck te behouden. *Idem lib. 4. cap. 15.*

In onse *Nederlanden*, de ghene, door welckers macht ende bystant hier de Secten verbreydt zijn, en hadde hiermede niet anders voor, als voor sijn selven een nieuw Prinsdom te stichten.

Maer het ghene dat het erghste van al is; in niet een van alle dese landen sijn de Secten geplant noch ghebouwt als door wreede ende bloedighe oorlogen, die haere eerste stichters ofte verbreyders voerden tegen haere wettighe Princen.

Heeft *Luther* niet over de hondert duysent boeren ghebrocht in de waepenen met dat boeck, t'welck hy noemde den *Voorlooper van de Babylonische gevanckenisse*, spouwende vyer ende vlam tegen alle macht ende Overheyt?

Heeft *Zuingel* niet de *Switzers* ghewapent tegen malkanderen, met eene jammerlijcke bloet-stortinghe daer hy self is ghebleven?

Heeft men heel *Vranckrijck*, *Sweden*, *Nederlandt*, niet in volle vlammen sien staen om de Secten te bouwen op de ruinen van Steden, Kasteelen, en Kercken, ende op de doode lichaemen van soo menighe hondert duysent Godtvruchtighe ingheseetene, soo wereltsche als gheestelijcke?

Dit sijn de mirakelen gheweest met de welcke alle de Secten, niet eene uytghenomen, wierden gheplant ende verbreydt.

Nochtemin vindt men noch eenighe Schrijvers van de Sectarisen, de welcke sich niet en schaemen dese verbreydinghe toe te schrijven aen de kracht Godts: want, segghen sy, hoe heeft het anders konnen gheschieden, dat *Duytslant*, *Denemercken*, *Sweden*, *Hongaryen*, *Polen*, *Engelandt*, een deel van *Vranckrijck*, ende van *Nederlant*, op soo eenen korten tijdt de leeringhen van *Luther* ofte *Calvijn* hebben aenveerdt?

Wel hoe? is yemant hier over verwondert? dat hy dan sich oock verwondere, ende aen de kracht Godts toeschrijve dat *Mahometh* schier het heel *Ooosten* met moorden en branden heeft doen swichten onder de godloosheyt van sijne dwalinghen. T'en is niet wonder dat de Secten haer soo verbreydt hebben.

Doch, ghenomen de Sectarisen hadden sonder eenigh ghewelt ende waepenen haere opinien inghevoert: Soo verre ist van daer dat yemant (die maer de saeke wil insien) sich daer over verwonderen sal, dat hy ter contrarien verwondert moet zijn hoe dat *Europa* heel en gantsch, soo groot als het is, niet en is *Calvinist* ofte *Luthersch* gheworden.

Want, ist by aldien dat wy de gheseltenisse van den staet dier tijden willen aenmercken, de Christenen en waren niet weynich verslauwt ende uytgheslort tot alle sinnelijckheden ende wellusten.

Tusschen dit quaemen die nieuwe meesters te voorschijn met eene Leere de welcke aen dese sinnelijckheden ende lusten noch meer den toom gaf, ende, ghelijck men ghemeenlijck seght, olye in t'vyer smeet, om het selve noch meer te doen branden ende te voeden.

Men hoorde niet anders roepen, als *vryheyt*; d.er was over al een geschreeuw teghen de tyrannie (ghelijck se die noemden) van de Pausen en Coninghen: Den enghen wegh tot de salicheyt sagh men voor de oogen

soo ruym maecken, dat'er nu gheene meerdere swaericheyt en was om door den selven te wandelen, als met te segghen: *Ick gheloove in* JESUM CHRISTUM, ofte ghelijck den *Geusschen Catechismus* leert op de 60. *vraeghe, dat men voor Godt gherechtveerdicht wort alleen door een oprecht gheloof in* JESUM CHRISTUM, *alsoo, dat al ist dat my mijne conscientie beklaeght dat ick teghen alle de gheboden Godts swaerlijck ghesondicht, ende der selve gheene gehouden hebbe, ende noch steedts tot alle boosheydt gheneyght ben, nochtans Godt, sonder eenighe mijne verdienste, uyt louter ghenade my de volkomen ghenoech-doeninghe, gherechticheyt, ende heylicheydt Christi schenckt ende toerekent, even als of ick noyt sonde gehadt noch ghedaen hadde, jae als hadde ick alle de ghehoorsaemheydt volbracht die Christus voor my volbracht heeft, soo verre ick sulck een weldaet met gheloovigher herten aenneme.*

Als ick soo eene Leere wel insie, ende in haere litten verdeyle, ick segghe noch eens dat de heele werelt sich moet verwonderen hoe het heeft konnen gheschieden dat heel *Europa*, op soo eenen tijt, ende staet, in den welcken sy was, soo eene Leere niet en heeft aenghenomen; jae, ick houd'et voor een mirakel dat dit met'er daet niet gheschiet is. Laet ons maer eens die voorseyde Leere besonderlijck opweghen.

Genesis cap. 8. vers. 21. De menschen, in t'gemeen gesproken, zijn uyt haere bedorven natuere tot alle boosheyt ghenegen, ghelijck'er staet in het boeck *Genesis*: *Het ghedichtsel van s'menschen herte is boos van sijne jonckheyt af.*

Men quam hun toe-roepen, daer en is gheene swaricheyt: Want al zijt ghy *tot alle boosheyt gheneghen*, ghelooft maer, ende alles is klaer: want *de heylicheyt Christi wort u gheschoncken en toegherekent.*

De menschen, in t'ghemeen, hebben eenen schrick van al wat haer pijnlijck ende moeyelijck valt.

Men quam hun segghen dat het niet van noode en was sulcx te doen, als se maer en gheloofden dat *Christus* alles voor hun volbracht ende voldaen hadde, wat noot dan sijn lichaem te kastijden ofte te pijnighen?

Wat nu de menschen in t'besonder van die tijden aengaet: Men moet bekennen datse swaerlijck sondighden teghen de gheboden Godts in materie van wulpscheyt, onkuysheyt, dronckenschap, onrechtveerdicheyt, ende andere grove ghebreken.

Tusschen dit quam men hun met volle monde verseker datse niets te vreesen en hadden; want alhoewel datse *niet een van alle de gheboden Godts onderhouden en hadden*, als se maer en gheloofden, sy waeren soo suyver ende soo net als een Peerle: Want *t'was even als of se noyt sonde ghehadt, noch ghedaen hadden.*

Die menschen waeren oock dapper in den eersten yever ende andere goede wercken verflauwt:

Men quam hun leeren dat de goede wercken de eeuwighe salicheyt niet en verdienden; als sy *maer met gheloovigher herten aennaemen dat Christus voor ons alles hadde volbracht*, soo wiert hun den hemel *uyt louter ghenade sonder eenighe verdiensten* gheschoncken: Want, door het gheloof alleen, wierden sy, niet tegenstaende het overtreden van alle de gheboden Godts sonder een eenich te onderhouden, niet teghenstaende haere ghenegentheydt tot alle boosheyt, sy wierden, segghe ick, door het gheloof alleen, gheselt in soo eenen staet als of se soo ghehoorsaem gheweest hadden aen Godt, als *Christus* selve.

Kost men de menschen, ofte in t'ghemeen, ofte van die tijden in het besonder, meer na den mont sluyten? kost men hun in hunne lusten meer stijven, ende aen hare boosheden voldoen als met soo eene Leere? En sal men sich

ſich niet verwonderen dat heel *Europa*, op dien tijt ſoo gheſtelt zijnde, deſe Leere met'er daet op eenen bodt niet aenveerdt heeft?

Men wilde hun van den enghen en moeyelijcken wegh brenghen op eenen die ſoo ruym was, dat'er niets van al wat hun te voren pijnlijck was, behouden en wiert: Die ſchaemte ende moeylijckheyt die ſy te voren koſten hebben ofte ghehadt hadden om haere ſonden te ſegghen aen eenen Prieſter, wiert gantſchelijck wegh-ghenomen, want de Biechte wiert afgheſchaft.

De pijnlijckheyt die ſy plochten te hebben in t'vaſten van veertigh daghen, ende andere gheſtelde vaſten-daghen door t'jaer, met onthouden van vleeſch ende andere beſondere ſpijſen: Het kaſtijden des lichaems met hayre kleederen, diſciplinen, ende andere ſoodanighe pijnlijcke wercken tot voldoeninghe der ſonden, wiert altemael ſaemen uytghelachen als ſuperſtitien.

Men ontſloegh de menſchen van alle verbinteniſſen die haer eenichſins koſten moeyelijck vallen: Vrouwen en Mans die ſich te voren met beloften van eeuwighe ſuyverheyt aen Godt hadden verbonden ofte in de werelt, oft in de Kloosters, ende daer ſtrenghlijck vele jaeren hadden gheleeft, wierden ontſlaghen ende gheſtelt op eenen wegh daer ſe vry den toom mochten gheven aen alle vleeſchelijcke welluſten ende ghemacken des lichaems.

Wat eene treck-plaeſter en waeren oock de geeſtelijcke goederen niet voor Princen en Coninghen die vrylijck de handen daer op vermochten te ſlaen?

Met een woort gheſeyt: Door alle de Secten, hoedaenich ſy waeren, wierden de menſchen vanden enghſten wegh gheleydt tot den ruymſten, recht naer de ſinnelijckheyt, naer de bedorven natuere in t'ghemeen, ende naer haere bedorven manieren ende handel van leven in het beſonder.

Te vergheefs dan komen de Sectariſen ſtoeffen als of het door de kracht Godts gheſchiedt waer dat haere Secten op ſoo eenen korten tijdt door verſcheyden landen van *Europa* verbreydt zijn: Want, ghelijck'er gheene kracht Godts toe van doen is om eenen ſteen te doen vallen om leegh, alſoo den ſteen uyt'er natuere van ſelfs valt: Deſghelijcx en is'er gheene Godlijcke kracht van noode gheweeſt om de menſchen van de belofte der ſuyverheyt te brenghen tot trouwen, van een kloosterlijck leven tot een wereltſch, van vaſten tot eten, van lijf-kaſtijdinghen tot ghemacken des lichaems, van verſtervinghen tot ſinnelijckheydt, van verbinteniſſen tot volle vryheyt, van aermoede tot het plunderen ende rooven van t'gout ende ſilver der Kercken: Want dit altemael is meer ofte even natuerlijck aen den menſch, als het natuerlijck is aen eenen ſteen te vallen om leegh.

Ghelijck het dan uytſinnicheyt ſoude weſen te ſeggen dat eenen ſteen, die vry ende nerghens aen vaſt is, niet natuerlijck maer door de kracht Godts om leegh valt: Alſoo is het noch meerdere ſotticheyt te ſegghen dat de Secten door de kracht Godts, ſouden verbreydt zijn.

Ter contrarien, ghelijck ick gheſeyt hebbe, t'en heeft ſonder mirakel niet konnen gheſchieden dat de voornaemſte Rijcken ende landen van *Europa* in het oude gheloof ſijn ſtantvaſtich ghebleven tuſſchen ſoo eene barbare wreetheyt, raſernyen, ende bloedighe oorlogen, jae tuſſchen ſoodanighe leeringhen van de Sectariſen, die den vollen toom gaven aen de natuerlijcke drift en ende gheneghelijckheden des menſchs: In der voeghen dat de *Roomſche* Religie, met het opkomen der Secten, van Godt door een nieuw mirakel beveſticht wiert: ſoo verre iſt van daer dat men

de eerſte plantinghe der Secten, ende haere verbreydinghe moet toeſchrijven aen eenigh mirakel.

Wel aen dan: Gheene van alle de Secten en is oyt, oock niet in haere eerſte opkomſte nochte verbreydinghe, door eenich mirakel beveſticht gheweeſt:

Ergo gheene van alle de Secten en kan de waerachtighe Kercke ofte Religie hebben.

Deſe conſequentie en moet hier niet gheprobeert worden; want ſy blijckt uyt het heel *ſeſde Capittel* van *t'derde Deel*, daer wy met wederlegging de van de contrarie argumenten ghetoont hebben, dat de mirakelen niet alleen een oprecht, maer oock ſchier het voornaemſte ken-teecken der Kercke zijn.

Maer ſoodanigh ken-teecken, ſoo als het klaerlijck blijckt, en is by gheene van alle de Secten te vinden.

Ergo gheene van alle de Secten en heeft de waerachtighe Kercke.

V. CAPITTEL.

VVort beweſen dat by de Sectariſen de waerachtighe Kerck niet en is, om datſe de HEYLICHEYT *niet en hebben die tot de waere Kercke vereyſcht wort.*

VOlghens het ghene dat wy nu meermael gheſeyt hebben, de *Heylicheyt* vande Kercke beſtaet eyghentlijck hier in, dat alle de leeringen van de Kercke ſoodanich zijn datſe uyt haer ſelven bequaem zijn, ofte de kracht hebben om de menſchen heylich en ſalich te maecken.

Maer de Sectariſen hebben ſommighe leeringhen, die ter contrarien bequaem zijn om de menſchen aen te leyden tot alle ſoorten van ſonden: andere ſoodanighe die regel-recht ſtrijden teghen de Reden van de Natuere ſelf ingheplant:

Ergo de Sectariſen en hebben die *Heylicheyt* niet de welcke tot de waerachtighe Kercke, als een merck-teecken, vereyſcht wort.

De tweede voorſtellinghe van dit argument, ſal ick, by ſtucken, in verſcheyden *Afdeelinghen*, hier wijdloopich bewijſen.

§. 1.

Te leeren dat het onmoghelijck is de gheboden Godts t'onderhouden, is eene leeringhe die niet bequaem en is om de menſchen heylich te maecken, ende de welcke ſtrijdt teghen de Reden.

BEmerckt. I. Dat ick hier niet en wille ſpreken van eenighe ſtucken die het Geloof niet aen en gaen, ende waer over de vonniſſen ende ghevoelens van de Leeraers verſcheyden zijn, ſoo dat men t'met den eenen ſoo wel kan houden als met den anderen, mits datſe beyde beſtandighe redenen hebben, ghelijck het dickwils ghebeurt in ſtucken die de

Con-

Conſcientie ende haerder beſtieringhe raecken: Maer ick wil alleenlijck handelen van ſoodaenighe ſtucken die oprechte gheloofs-pointen zijn, ende aen de welcke niemant en twijffelt; dienvolghens over de welcke geene verſcheydentheyt van opinien is offe van het gheloof zijn: ſoodanich is het voorſeyde ſtuck by de Sectariſen, t'welk ick hier in t'opſchrift geſtelt hebbe, te weten, *dat het onmoghelijck is de gheboden Godts t'onderhouden.*

Dat dit ſtuck van de Sectariſen eenſtemlijck toegheſtemt wort, blijckt uyt hunne eyghen ſchriften.

T'is de alghemeene leeringhe van de Sectariſen dat den menſch de gheboden Godts niet en kan onderhouden.

I. *Ioannes Calvijn* ſeght: *De VVet is verre boven de krachten des menſchs: Hy kan wel de beloften aenſien de welcke ghedaen zijn aen de ghene die de VVet ſullen onderhouden, maer hy en kand'er gheene vruchten uytraepen. Dit reſteert'er alleen dat hy dencke dat hem alle hope van de ſalicheyt afghenomen is, en dat de doot hem ſekerlijck over het hooft hanght, overſulcx dat hy de moet verlooren gheve, en deſpereere.* *Calvinus lib. 2. Inſtit. cap. 7. § 4.*

II. Seght *Fredericus VVendelinus* uytdruckelijck, *dat wy de VVet Godts niet volmaecktelijck onderhouden en konnen.* *Wendelinus lib. 1. Theologiæ Cap. 26. Theſi 9*

III. Seght *Gulielmus Perkinſius: VVy leeren dat wy in dit leven de VVet niet volmaecktelijck onderhouden en konnen, alhoewel wy, ghelijck wy moeten doen, alle onſe krachten daer toe te werck ſtellen.* *Perkinſius controv. 13. cap. 2.*

IV. Beſluyt *Calvijn* alles met deſe woorden: *Niemant van ons en is machtich de gheboden Godts t'onderhouden.* *Calvinus lib. 3. inſtit. cap. 18. §. 9.*

Nu bewijſe ick uyt de eyghen woorden van de Sectariſen dat deſe leeringe niet bequaem en is om de menſchen heylich noch ſalich te maecken.

Bewijſen dat ſoo eene Leere de menſchē niet en kan ſalich noch heylich maecken.

I. Eene leeringhe, uyt de welcke de menſchen *gheene vrucht konnen raepen*, die hun kan doen dencken *dat hun alle hoope van ſalicheyt afghenomen is*, en *dat de doot haer ſekerlijck over het hooft hanght*, die de menſchen *den moet doet verloren gheven en deſpereren*, die voor de ooghen aen de menſchen vertoont, *datſe uyt de VVet worden verdoemt, vermaledijt, ende verre afghedreven van de eeuwighe ſalicheyt*, en kan de menſchen niet *heylich* noch *ſalich* maecken.

Maer ſoodanich is deſe leere, *dat het aen de menſchen onmoghelijck is de gheboden Godts t'onderhouden:*

Ergo deſe Leere en kan de menſchen niet *heylich* noch *ſalich* maecken.

De eerſte voorſtellinghe van dit argument en kan niemant loochenen: Want hoe kan het geſchieden of ſaemen ſtaen dat yemant *heylich* worde en nochtans *deſperere*? jae, dat hy trachte naer *d'heylicheyt*, ende nochtans *geene vruchten kan raepen*? hoe is t'mogelijck dat yemant door eenige Leere kan *ſalich* worden, en door de ſelve *van alle hoope berooft zy om ſalich te worden*, ofte *verre afghedreven worde van de eeuwighe ſalicheyt*?

Dat de voorſeyde Leere ſoodanich is, blijckt klaerlijck uyt *Ioannes Calvijn*: Want het ſijn ſijne eyghen woorden die ick nu by-ghebracht hebbe, ghelijck yeder een de ſelve by hem kan leſen op de plaetſe hier gheſtelt aen den kant. *Calvinus lib. 2. Inſtitut. cap. 7. §. 4. & 5.*

Soo ſtaet dan de conſequentie vaſt, dat die Leere de menſchen niet en kan *heylich* noch *ſalich* maecken.

II. Eene Leere die reghel-recht ſtrijt teghen den wille Godts en kan de menſchen niet heylich noch ſaelich maecken, om dat ſoo eene Leere in haer ſelven quaet ende verdoemlijck is:

Maer de boven-ghemelde Leere van de Sectariſen ſtrijdt reghel-recht teghen den wille Godts.

Ergo s'is quaet ende verdoemlijck, dienvolghens en kan ſe de menſchen niet heylich noch ſalich maecken.

Datſe teghen den wille Godts ſtrijdt en moet niet gheprobeert worden,

want de Schriftuere is dies-aengaende klaerder als het licht van den middach, te weten, dat het den wille Godts is dat wy ſijne gheboden ende Wet onderhouden.

Exodi cap. 23. verſ 13. Staet'er niet in het boeck *Exodus*: *Onderhoudt al het ghene dat ick u hebbe gheſeyt?*

Levitici c. 22. verſ. 31. Staet'er niet in het boeck *Leviticus*: *Ghy ſult mijne gheboden onderhouden, ende de ſelve volbrenghen?*

Levitici c. 26. verſ. 15. Seght Godt niet in t'ſelve boeck tot de kinders van *Iſrael*: *Indien ghy alle mijne gheboden niet en onderhout ick ſal u ſtellen tot eenen ſchrick?*

Deuter. cap. 11. verſ. 8. Seght hy niet in t'boeck *Deuteronomium*: *Houdt alle de gheboden die ick u heden ghebiede?*

Deuter. cap. 10. verſ. 12. Seght *Moyſes* niet in t'ſelve boeck: *O Iſraël! wat begeert Godt van u, als dat ghe in alle ſijne weghen ſout wandelen?*

Kan men klaerder woorden ofte ghetuyghenisſen voort-brenghen om te toonen dat Godt *wilt* ende *begheert* dat de menſchen alle ſijne gheboden ſullen onderhouden ende volbrenghen?

Hoe kan nu deſen *wille* Godts in t'werck gheleydt worden, indien het aen de menſchen onmoghelijck is de gheboden Godts t'onderhouden?

Ergo de Sectariſen leerende dat dit *onmoghelijck is*, ſtrijden regel-recht met ſoo eene Leere teghen den *wille* Godts die klaerlijck uytghedruckt ſtaet op menighe plaetſen van de Schriftuere.

Maer eene Leere die regel-recht ſtrijt teghen den wille Godts, en kan niemant heylich noch ſalich maeken.

Ergo die Leere van de Sectariſen en kan niemant heylich noch ſalich maeken.

III. Eene Leere, die volghens den eyghen gront-regel van de Sectariſen, beweſen kan worden opentlijck valſch te zijn, en kan niemant heylich noch ſalich maeken.

Maer dit kan men van de voorſeyde Leere bewijſen: Ergo &c.

Ick bewijſe dit uyt de eyghen woorden van den *Dordrechtſchen* Bijbel op 1. *Timoth. cap. 2. v. 4.* Daer *Paulus* ſeght, *dat Godt alle menſchen wilt ſalich hebben.*

Dit woort *Alle*, ſeght den Bijbel *Num. 7. wort hier ghenomen voor alderley* ſoorten van menſchen, ende niet voor *alle menſchen* in het beſonder: waerom toch? *Want*, ſeght hy, *Indien Godt wilt dat alle menſchen*, te weten, elck in t'beſonder, *ſalich worden, ſoo ſullen ſe dan alle ſalich worden. want Godt doet al wat hy wilt*, dat is, al het ghene dat Godt wilt, moet gheſchieden.

Hier op maeck ick dit argument *ad hominem*, dat is, volghens de eyghen redeninghe van de Sectariſen.

Al dat Godt wilt moet gheſchieden: Dit en konnen ſy nu niet loochenen want haere woorden ſijn klaer:

Maer Godt wilt dat de menſchen ſijne gheboden ſullen onderhouden ende volbrenghen: Dit en konnen ſy mede niet loochenen, want dit ſtaet klaer in de Schriftuere.

Ergo t'moet gheſchieden dat de menſchen de gheboden Godts onderhouden.

Ergo, volghens den eyghen gront-reghel van de Sectariſen, t'is valſch dat het onmoghelijck is aen de menſchen de gheboden Godts t'onderhouden: want hoe kan het onmoghelijck zijn het ghene dat met'er daet moet gheſchieden?

Calvinus lib. 2. Inſtit. c. 7. §. 5. Hier teghen ſeght *Ioannes Calvijn*: *Dat is onmoghelijck, t'welck noyt gheweeſt is, ende door de ſchickinghe Godts wort belet dat het noyt en ſal zijn.*

Hier op maeck ick wederom dit argument: T'blijckt klaer uyt de Schrif-

Schriftuere dat Godt *wilt* ende *begeert* dat men ſijne gheboden ſal onderhouden

Nu ſeght *Calvijn* dat dit noyt gheſchiedt en is, ende noyt en ſal zijn.

Soo beſluyte ick dan dat Godt noyt begeert noch ghewilt heeft dat men ſijne gheboden ſou onderhouden: *VVant al wat Godt wilt*, ghelijck ſe ſelve bekennen, *moet gheſchieden*:

Maer nu ſeght *Calvijn* dat dit noyt geſchiet en is, ende noyt en ſal zijn:

Volght dan nootſakelijck (volghens dien gront-regel van de Sectariſen, *Al wat Godt wilt moet gheſchieden*) dat Godt noyt ghewilt noch begheert heeft dat men ſijne gheboden ſou onderhouden, anderſins het onderhouden van de gheboden ſoude op dien wille Godts met'er daet moeten ghevolght zijn.

Maer te ſegghen dat Godt noyt ghewilt heeft dat men ſijne gheboden ſou onderhouden, ſtrijdt opentlijck teghen Schriftuere:

Ergo te ſegghen dat het onderhouden van de gheboden noyt gheſchiet is ende noyt en ſal zijn, ſtrijt teghen Schriftuere:

Voorders, eene Leere de welcke, volghens de eyghen Maximen van de Sectariſen, opentlijck *valſch* is, ende *ſtrijt teghen Schriftuere*, en kan de menſchen niet heylich noch ſaelich maeken.

Ergo die Leere van de Sectariſen, *dat het aen de menſchen onmoghelijck is de gheboden Godts t'onderhouden*, en kan de menſchen niet heylich noch ſalich maeken.

Ghy ſult my ſegghen, *Calvijn* ſeght dat Godt *door ſijne ſchickinghe belet* dat het niet gheſchieden en ſou.

Ick antwoorde: Dit is noch ongherymder als al het voorgaende, jae het is godloos: Want hier uyt moet nootſaekelijck volghen dat Godt de gheboden wilt onderhouden hebben en dat hy t'niet en wilt: Hy wilt, want dat ſtaet klaer in de Schriftuere: Hy en wilt niet, want hy belet het: Soo ſtrijt dan Godt teghen ſijn ſelven.

Maer dit te ſegghen is godloos: Ergo deſe Leere van de Sectariſen is godloos; Volght dan noch meer datſe niemant kan heylich maeken.

Daerenboven, eene Leere de welcke regel-recht ſtrijt teghen de Reden, ofte teghen het alghemeen ghevoelen van alle menſchen en natien, moet nootſaekelijck valſch zijn:

Soodanich is de boven-ghemelde Leere van de Sectariſen:

Ergo die Leere moet nootſaekelijck valſch zijn.

De eerſte voorſtellinghe hebbe ick boven in *t'eerſte Deel Cap.* 5. met verſcheyden argumenten beweſen, daer ick den Leſer toe ſende.

De tweede voorſtellinghe dat die Leere van de Sectariſen ſtrijt teghen de reden bewijſe ick.

I. Uyt den H. *Auguſtinus*: *VVie en ſal niet roepen*, ſeyt hy, *dat het ſotticheyt is gheboden te geven aen yemant die niet en kan doen het ghene gheboden wort? wie en ſal niet ſegghen dat het onrechtveerdicheyt is yemant te verdoemen die de macht niet en heeft om de gheboden te volbrenghen?*

Waer uyt hy maeckt deſe ſlot-reden: *Godt en ſoude niet ghebieden dat wy dit of dat ſouden doen, indien hy meynde dat het onmoghelijck waer aen den menſch het ſelve te doen.*

Wederom: *Godt en ghebiet gheene dinghen die onmoghelijck zijn.*

II. Hiermede komt over een de algemeene Maxime van alle de Rechten, te weten deſe: *Daer en is gheene verbinteniſſe om dinghen te doen die onmoghelijck zijn.* Dit kan men ſien in de Rechten ſelf, ende by alle Rechts-gheleerde, naemelijck by *Ioannes à Capiſtrano*, *Vigilius*, *Rebuffus*, ende by alle de andere.

Auguſtinus lib. de fide contr. Manich. cap. 9. & 10.
Idem in Pſ 56.
Idem lib. de natura & gratia Cap. 43.
L. impoſſibilium ff. de Reg. Iuris.
Ioannes à Capiſtrano Speculum conſc. de ignor. Iuris & facti Num 184
Vigilius Digeſt. lib. 37. cap. 3. Except. 23.
Rebuffus de verbor ſignif. lib. 188.

Deſe

Dese Maxime moeten oock alle menschen des werelts, die maer eenighe reden ghebruycken, noodsaekelijck toestemmen.

Ick toone dat in een exempel: daer en is niemant in de werelt soo onredelijck die segghen sal dat eenen onderset aen den welcken den Coninck ghebiedt dat hy sou vlieghen, daer toe verbintenisse heeft; veel min dat hy gheslraft mach worden indien hy niet en vlieght; waer van gheen ander reden en is als om dat het hem onmoghelijck is te vlieghen.

Wel aen dan: Wy hebben uyt het alghemeen ghevoelen van alle menschen die redelijck zijn, *dat'er gheene verbintenisse is tot eenighe saeke die onmoghelijck is te doen.*

Op desen gront-reghel bouwe ick de volghende argumenten.

I. Niemant en heeft verbintenisse om te doen het ghene hem onmoghelijck is te volbrenghen.

De Sectarisen leeren dat het aen de menschen onmoghelijck is de gheboden Godts te volbrenghen:

Ergo niemant van de menschen en heeft verbintenisse om de gheboden Godts te volbrenghen.

II. Alle de ghene die gheene verbintenisse en hebben om yets te volbrenghen, en hebben gheen schult indien s'het niet en volbrenghen:

Niemant van de menschen en heeft verbintenisse om de gheboden Godts te volbrenghen:

Ergo niemant van de menschen en heeft schult indien hy de gheboden Godts niet en volbrenght.

III. Niemant van de menschen heeft schult indien hy de gheboden Godts niet en volbrenght:

Maer alle de ghene die gheene schult en hebben en konnen niet rechtveerdelijck gheslraft worden:

Ergo niemant van de menschen, indien hy de gheboden Godts niet en volbrenght, kan rechtveerdelijck gheslraft worden.

De Sectarisen nochtans, niet tegenstaende datse leeren dat het onmoghelijck is de gheboden Godts t'onderhouden, segghen even wel dat de menschen verbintenisse hebben om dat te doen, ende by soo verre sy t'niet en doen, datse schult hebben, ende dienvolghens rechtveerdelijck moghen gheslraft worden.

Dit altemael, ghelijck wy nu beweesen hebben, strijdt teghen het alghemeen ghevoelen des werelts, dat is, teghen de Reden; Maer het ghene teghen de Reden strijdt, soo als wy in *t'eerste Deel Cap.* 5. ghetoont hebben, is valsch: Ergo dese leeringhe van de Sectarisen is valsch:

Wederom dan vloeyt hier uyt dese slot-reden: Eene leeringhe die valsch is en kan de menschen niet heylich noch salich maeken:

Ergo dese leeringhe van de Sectarisen en kan de menschen niet heylich noch salich maeken.

Laet ons nu hooren met wat argumenten dat Partye haere Leere tracht te beveslighen.

De argumenten van Partye met de welcke sy dese Leere wilt beveslighen, worden wederleydt.

I. Segghen sy: Wanneer wy leeren dat het onmoghelijck is de gheboden Godts t'onderhouden, hier door verstaen wy dat den mensch hier op der aerden, in den staet in den welcken hy is, *alle de geboden Godts soo volmaecktelijck* niet en kan onderhouden, dat hy nerghens in en kome te struyckelen.

Ick antwoorde, dat niet te min de voorgaende swaericheyt blijst: Want (om elck lidt in t'besonder t'overwegen) ist saeken dat den mensch *Alle de gheboden* niet en kan onderhouden: Hoe heeft dan Godt de *Israeliten* soo swaerlijck ghedreyght in t'boeck *Leviticus*, seggheude: *Indien ghy*

Levitici c. 26. vers. 15.

ALLE

ALLE *mijne gheboden niet en onderhoudt, ick ſal u ſtellen tôt eenen ſchrick* &c.

Hoe heeft *Moyſes* uyt den naem Godts tot hun gheſeyt in het boeck *Deuteronomium*: *O Iſraël! wat begheert Godt anders van u, als dat ghe in* ALLE *ſijne weghen ſout wandelen?* *Deuter. cap. 10. verſ. 12.*

Nu vraegh ick of het den wille Godts is gheweeſt dat de *Iſraeliten* ALLE ſijne gheboden ſouden onderhouden, of niet?

Seght ghy jae? ſoo blijft deſe ſwaricheyt, hoe het kan *onmoghelijck zijn* te doen het ghene Godt wilt ghedaen hebben, aenghеſien dat Partye ſelf leert dat alles *moet gheſchieden* wat Godt wilt? ofte indien ghy ſeght met *Calvijn* dat Godt de uytwerckinghe beledt; ſoo blijft nu de andere ſwaericheyt, hoe Godt dit kan doen ſonder teghen ſijn eyghen ſelven te ſtrijden, dat is; *te willen*, en *niet te willen?* Seght ghy dat Godt, ghebiedende aen de *Iſraeliten* datſe *alle ſijne gheboden* ſouden onderhouden, niet ghewilt en heeft datſe dit ſouden doen? Soo heeft dan Godt met de menſchen gheſpot, ofte *Moyſes* de waerheyt gheſpaert als hy ſeyde dat Godt *dit begeerde*, daer hy het nochtans *niet en begeerde.*

Overſulcx mijne voorgaende beſluyten blijven noch vaſt, naemelijck dat de leeringhe van de Sectariſen *valſch* ende *godloos* is, dienvolghens datſe den menſch niet en kan heylighen.

S'is *valſch*, om datſe ſeght dat het *onmoghelijck is* te doen het gene Godt wilt ghedaen hebben, daer ſy ſelf bekennen dat alles wat Godt wilt *moet gheſchieden.*

S'is *godloos*, om dat'er nootſaekelijck uyt volght, ofte dat Godt tegen ſijn eyghen ſelven moet ſtrijden, ofte dat hy ſpot met de menſchen, ofte dat *Moyſes* ſprekende uyt den naem Godts, de waerheyt gheſpaert heeft.

Doch, iſt ſaeken dat gh' het hier op wilt nemen, te weten, dat de menſchen alle de gheboden Godts *niet volmaecktelijck* onderhouden en konnen ſoo dat'er op hun niet te ſegghen en valt;

Soo vraegh ick of de Schrifture niet uytdruckelijck ſeght, *dat David een man was nae t'herte Godts die alle de willen Godts ſoude doen?* Heeft *David* dit ghedaen, ofte niet? Seght ghy dat jae? ſoo kan men dan *alle de gheboden Godts* met'er daet wel onderhouden: Seght ghy dat neen? ſoo heeft dan Godt de waerheydt gheſpaert als hy ſeyde: *Ick hebbe David ghevonden een man nae mijn herte die alle mijne willen ſal doen*, iſt ſaeken dat *David* dit met'er daet niet ghedaen heeft: ofte wiſt miſſchien Godt niet wat *David* ſou doen? *Actorum c. 13. verſ. 22.*

Indien ghy ſeght dat *David Alle de willen Godts* wel heeft volbracht, maer *niet volmaecktelijck* om dat hy gheſondicht heeft.

Ick vraeghe of *David* ſonder ophouden ende ghedurich gheſondicht heeft, ofte niet?

Seght ghy dat neen? ſoo heeft hy dan eenighen tijt *volmaecktelijck*, dat is, *ſonder ſonde*, de gheboden Godts onderhouden: Ergo t'is wederom valſch dat niemandt van de menſchen *volmaecktelijck* de gheboden Godts kan onderhouden.

Seght ghy dat *David* ſonder ophouden ende ghedurich gheſondicht heeft? hoe kan het dan waerachtich zijn dat hy alle de gheboden Godts heeft onderhouden ende ſijne willen volbracht, daer de ſonden teghen den wille Godts ſtrijden ende ſijne gheboden verbreken?

Dat aen *David*, ſeght Partye, eenighe volmaecktheyt wort toegheſchreven, en is niet naer rigeur van Rechten, maer nae de goet-jonſticheyt Godts, die de oprechticheyt des herten van *David* aennam ende vele ſijne ghebreken over het hooft ſagh.

Dit en ſijn maer enckele praetjens: want waer ſeght de Schrifture dat

Godt dit soo dede ghelijck ghy seght? waer staet het dat hy vele ghebreken van *David* over het hooft sagh? Eyndelijck, waer staet her dat *David* sonder ophouden ende ghedurich ghesondicht heeft? kondt ghy my dit niet bewijsen? soo staet mijne slot-reden wederom vast dat *David* alle de geboden Godts *volmaecktelijck*, dat is, *sonder te sondighen*, ten minsten eenighen ruymen tijdt heeft onderhouden: vervolghens t'is valsch dat het aen de menschen onmoghelijck is *volmaecktelijck*, of *sonder sonde* de gheboden Godts te volbrengen: Want de sonden die voorgaen ofte die volgen en konnen de tegenwoordighe *volmaecktheyt* der onderhoudinghe gheensins beletten; ende alsoo blijft het waerachtich dat de menschen de gheboden Godts, oock *volmaecktelijck*, konnen volbrengen, ende dat de contrarie Leere onwaerachtich en valsch is.

Wat sal ick segghen van *Zacharias* ende *Elisabeth* de ouders van den H. *Ioannes* den Dooper? wort'er van haer niet gheseyt *datse beyde rechtveerdich waeren voor Godt, en datse wandelden in alle de gheboden ende Rechten des Heeren, onberispelijck*? Is dit niet klaer gheseyt datse *volmaecktelijck* alle de gheboden Godts onderhielden, aengesien datse dit *onberispelijck* deden? wat onderscheyt is'er tusschen *volmaecktelijck* ende *onberispelijck*?

Luca cap. 1. vers. 6.

Ghy seght datse wel *onberispelijck* waeren *voor de menschen*, maer niet voor Godt: Waer staet dat? want ick en kan dese woordekens, *voor de menschen*, in den Text selve niet vinden:

Dit moet soo verstaen worden, seght ghy, om dieswil dat *Zacharias* berispelijck was *voor Godt*: Want hy en is niet gheweest sonder sonde:

Waer staet dat wederom? ghy wijst my op *Lucæ cap. 1. v. 20.* daer geseyt wort dat *Zacharias* de woorden van den Engel niet ghelooft, en daer in buyten twijffel quaelijck ghedaen heeft.

Dat bekenn' ick; Maer. 1. *Lucas* seght dat *Zacharias rechtveerdich was voor Godt, ende in alle de gheboden des Heeren wandelde* lanck te voren eer hy aen den Engel niet en gheloofde: Ergo lanck te voren onderhielt *Zacharias* alle de gheboden des Heeren *volmaecktelijck*: want de Schriftuere nergens en seght dat hy sich te voren soude misgaen hebben, ende alsoo moet de Schriftuere verstaen worden dat hy oock *voor Godt* op al dien tijdt *onberispelijck* was.

II. Hoe sult ghy het maecken met sijne huysvrouwe *Elisabeth*, van de welcke de Schriftnere, selfs niet met een woort, en rept van datse ergens soude gheslruyckelt hebben, ende daer wort met klaere woorden gheseyt, *datse rechtveerdich voor Godt was, ende wandelde in alle de gheboden des Heeren onberispelijck*? Ergo, volghens uwe eyghen methode van redenen, moet *Elizabeth* alle de gheboden des Heeren onderhouden hebben *volmaecktelijck*.

Voorders dan het is valsch dat het aen de menschen onmoghelijck is alle de gheboden Godts *volmaecktelijck* te onderhouden.

Ick vraeghe voor t'leste, wat houdt ghy van de ghene die Godt verworpen heeft? Konnen die alle de gheboden wel onderhouden, of niet?

Seght ghy dat jae? Soo konnen dan de ghene die Godt verworpen heeft ofte gheschickt tot de eeuwighe verdoemenisse wel salich worden: Want den Wijseman seght: *Onderhoudt mijne gheboden ende ghy sult leven*: Ende by den Heyligen *Matthæus* seght *Christus*: *Indien ghy in t'leven wilt gaen onderhoudt de gheboden.* Ende by den Heyligen *Paulus*: *De besnijdenisse is niets*, dat is, soo den Bijbel van *Dordrecht* dit verklaert, *en heeft gheen kracht tot de Godtsalicheyt*: Wat dan? *de onderhoudinghe van de gheboden* die heeft kracht om de menschen Godtsaelich te macken:

Prov. cap. 7. vers. 2. Matthæi c 19. vers. 17. 1. Cor. cap. 7. vers. 19.

Ist sacken dan dat de ghene die Godt verstooten heeft de gheboden konnen onderhouden, soo konnen se salich zijn: Maer dit en mach Partye niet segghen: Want die Godt eens ghescheickt heeft tot de verdoemenisse moeten noodsaekelijck verloren gaen om dat het niet verandert kan worden t'ghene Godt eens ghestelt heeft:

Soo moet ghe dan noodsaekelijck segghen van de ghene die Godt heeft ghescheickt tot de verdoemenisse, dat het aen hun absolutelijck onmogelijck is de gheboden Godts te onderhouden: Soo blijven dan alle mijne voorgaende argumenten in haeren vollen stant met de welcke ick ghetoont hebbe dat'er gheene verbinteniſſe en kan zijn om te doen yets dat onmoghelijck is; vervolgens gheen schult noch verdienste van straffe indien men het niet en doet; want dit altemael grijpt plaetse in de ghene die van Godt ghescheickt zijn tot d'eeuwighe verdoemenisse.

Ghy sult my segghen dat dit niet en volght: By exempel, seght ghy: Daer is een persoon die duysent ducaten schuldich is, hy wort door sijn eyghen schult, t'zy door tuysschen oft anderssins insolvent, soo dat hy de macht niet en heeft om sijne crediteurs te betalen: Dien persoon nochtans blijft verbonden tot de betalinghe, ende by soo verre hy het niet en doet, hy is strafbaer, en met'er daet wort hy oock somwijlen volghens de Rechten in den Kercker ghesmeten.

Alsoo sijn de menschen door haere eyghen schult berooft van de macht om de gheboden Godts t'onderhouden, niet te min sy blijven verbonden om dit te doen, ende strafbaer indien se het niet en doen.

Nu sie ick wel dat het hier ten lesten op aen-komt, dat den mensch *door sijn eyghen schult*, van die macht berooft is.

In alle manieren, seght *Petrus Cabeljau*: Want wy, seyt hy, en seggen niet dat Godt aen den mensch yet soude geboden hebben t'welck absolutelijck onmogelijck is, want eer *Adam* ghesondicht hadde kost men de geboden Gods onderhouden, maer wy spreken van eene onmogelijckheyt die sich yemant *door eyghen schult*, over den hals heeft ghehaelt. *Cabeljau Memory boeck P. 2. pag. 828. n. 21.*

Wederom segt hy daernaer: T'en is aen den mensch niet absolut onmoghelijck de gheboden Godts t'onderhouden: maer t'is eene onmoghelijckheyt *door eyghen schult* aenghehaelt. *Idem pag. 861. num. 17.*

Dit altemael en kan niet baeten om mijne argumenten ende besluyten te niete te doen: Want het zy dat den mensch dese onmoghelijckheydt van de gheboden Godts t'onderhouden, sijn selven *door eyghen schult* op den hals heeft ghehaelt, t'zy datse hem op eenighe andere maniere is overghekomen, dat blijft even wel waerachtich, t'ghene *Cabeljau* uytdruckelijck seght, *dat het aen den mensch onmogelijck is de Wet nu teghenwoordelijck te volbrenghen*: Is dit *onmoghelijck*, t'zy op wat maniere het mocht wesen? soo blijven alle dese mijne besluyten noch wettich: 1. Ergo niet al wat Godt wilt moet ghescheden; want hy wilt *teghenwoordelijck* dat men sijne gheboden sal onderhouden, ende nochtans *Cabeljau* seght dat het *teghenwoordelijck* niet ghescheden en kan. 2. Staet dese consequentie vast: Ergo den mensch en heeft gheene verbinteniſſe om de gheboden Godts t'onderhouden; want niemant en kan verbonden worden tot yet dat onmoghelijck is: 3. Ergo daer en is gheene schult noch verdienste van straffe ist dat men t'niet en doet; want daer gheene verbinteniſſe en is, en kan gheene schult zijn. *Cabeljau Memory-boeck P. 2. pag. 862. n. 17.*

Nu, op dat ghe mooght sien dat hier *de eyghen schult* niet ter saecke en doet, ick toone dit door uwe eyghen ghelijckeniſſe van dien schuldenaer hier boven ghestelt.

Dien schuldenaer buyten twijffel heeft qualijck ghedaen, ende is plich-

tich om dat hy ſijn goet willens en wetens vertuyſchende ende verquiſtende, ſijn ſelven heeft berooft van de macht om ſijne crediteurs te voldoen.

Alſoo hebben de menſchen wanneer ſy in *Adam* ſondichden grootelijcx miſdaen datſe ſich berooft hebben van de macht om de gheboden Godts te volbrenghen. ende dienvolghens ſijn plichtich.

Maer ghelijck, volghens de Rechten ende alghemeen ghevoelen des werelts, dien ſchuldenaer gheene verbinteniſſe en heeft om te betaelen ſoo lanck als het hem onmoghelijck is ſulcx te doen; alſoo ſegghe ick dat oock de menſchen gheene verbinteniſſe en hebben om de gheboden Godts te volbrengen ſoo lanck als het in hun macht niet en is dit te doen: Want *niemant en kan verbonden worden tot yet dat hem onmoghelijck is*, oock als hem deſe onmoghelijckheyt *door ſijn eyghen ſchult* is over-ghekomen. Dit blijckt klaerlijck in dien ſchuldenaer die al ſijn goet door ſijn ſchult heeft vertuyſcht ende verquiſt: Want alhoewel dat ſoo een perſoon rechtveerdelijck in den Kercker ghemeten mach worden, nochtans gheenſins uyt reden om dat hy niet en betaelt (want dat is hem onmogelijck) maer, ofte om dat hy ſoo moet-willichlijck ſijn goet heeft verquiſt ende hiermede aen ſijne crediteurs onrecht ghedaen; ofte om te ſien of men miſſchien ſijne vrienden tot medelijden ſoude konnen bewegen om voor hem in te ſtaen; ofte wel, om hem ſelve te dwinghen tot eenighe betalinge voor den toekomenden tijt indien hy miſſchien door eenigh verſterf ofte eenighe andere middelen, die hy noch te verwachten heeft, de macht daernaer kreegh om te betalen: Anderſins, ſoo lanck als hy die macht niet en heeft, en heeft hy oock gheene verbinteniſſe voor den teghenwoordighen tijt, noch en mach niet gheſtraft worden om dat hy niet en betaelt.

Van ghelijcken moghen de menſchen gheſtraft worden om datſe *door haere ſchult* haere goederen verquiſt hebben in *Adam*, dat's buyten twijffel: Sy moghen oock gheſtraft worden om datſe ſich door de ſonde inſolvent ende onbequaem hebben ghemaeckt om aen Godt te betalen, want hier in ſijn ſe plichtich: Maer nu *teghenwoordelijck*, ofte *in dit leven*, ſoo *Cabeljau* ſpreeckt, met'er daet inſolvent zijnde ende onbequaem, en moghen ſy niet rechtveerdelijck gheſtraft worden om dat ſy *in dit leven* aen Godt niet en betalen ofte ſijne gheboden niet en volbrenghen; want ſoo lanck als ſy leven en konnen ſy daer toe gheene verbinteniſſe hebben, om dat niemant verbonden kan worden te doen het ghene hem t'zy op d'eene ofte de andere maniere onmoghelijck gheworden is te volbrengen: Maer daer gheene verbinteniſſe en is, en is gheene ſchult noch verdienſte van ſtraffe: Ergo de menſchen en hebben gheen ſchult, noch en verdienen gheen ſtraffe als ſe de gheboden Godts niet en volbrenghen, alhoewel ſy ſchult hebben om datſe ſich door de ſonde onbequaem hebben ghemaeckt om de ſelve te onderhouden; ende om deſe reden moghen gheſtraft worden.

Somma. Om kort te maeken: Als nu de Sectariſen in deſe materie lanck gheſpeelt hebben met woorden, ende haer ghewendt nu op den eenen kant, nu op den anderen (ſoo dat men ſchier niet en kan ſien wat ſy willen ſegghen, of waer dat ſy henen willen) is dit den eygen gront van haere leeringhe.

I. Dat de menſchen voor de ſonde van *Adam* de macht hebben ghehadt om de gheboden Godts te volbrenghen; dienvolghens dat de ſubſtantie der dinghen die Godt ons gheboden heeft, niet onmoghelijck en is in haer ſelven om te volbrenghen.

II. Dat

II. Dat de menſchen door de ſonde van *Adam* haer ſelven berooſt hebben van die macht, ende dat het hier door, hun onmoghelijck gheworden is de gheboden Godts t'onderhouden, niet voor ſoo veel als de ſubſtantie der dinghen aengaet (want die ſijn in haer ſelven moghelijck om doen) maer voor ſoo veel als raeckt de verdorventheyt van haere natuere, de welcke niet alleen tot alle quaet gheneghen is, maer oock, ſoo ſy ſeghen, niet en kan zijn ſonder te ſondighen: overſulcx die onmoghelijckheyt en houdt haer niet van den kant der gheboden, maer van den kant van de menſchen.

T'is my al een dinghen waer uyt deſe onmoghelijckheyt ſpruyt ofte van wat kant datſe haer hout, als het even wel onmoghelijck is de gheboden Godts t'onderhouden.

Ick toone dit klaer in eene ghelijckeniſſe. Ghenomen daer is eenen knecht vry ende los, aen den welcken ſijnen meeſter ghebiedt dat hy ſou loopen; ondertuſſchen hy gheraeckt door ſijn eyghen ſchult in de boeyen die men hem ſlaet aen handen en voeten; vervolgens in ſoo eene ghelegentheyt is t'hem onmogelijck gheworden te loopen, niet dat den meeſter hem yets gheboden heeft dat in ſijn ſelven onmoghelijck was als hy noch los ende vry was; maer om dat hy van ſijnen kant ſoo gheſtelt is dat hy teghenwoordelijck niet en kan loopen.

Nu is de vraghe of deſen knecht nu ſoo gheſtelt zijnde met de boeyen aen handen en voeten, het ghebodt dat hy van ſijn meeſter ghekreghen heeft om te loopen, gehouden is te volbrenghen, ende indien hy het niet en doet, daerom mach gheſtraft worden?

T'is ſeker dat hy ghehouden was dit te doen als hy noch los ende vry was, want het loopen was hem dan moghelijck.

T'is oock ſeker dat hy mach van ſijn meeſter gheſtraft worden om dat hy door ſijn eyghen ſchult in de boeyen gheraeckt zijnde, de macht van te loopen verloren heeft.

Maer t'is oock ſeker dat hy niet gehouden en is te loopen, noch rechtveerdelijck gheſtraft en mach worden wanneer hy nu ſit in de boeyen, om dat hem het loopen van weghen ſijne gheſtelteniſſe onmogelijck is.

Alſoo: Wat kan het baeten dat de ſaeken die Godt ons gheboden heeft in haer ſelven moghelijck zijn als ſe van weghen de quaede gheſtelteniſſe der menſchen onmoghelijck zijn? Want, ghelijck dien knecht gheene verbinteniſſe en heeft om te loopen ende niet gheſtraft en mach worden indien hy het niet en doet, om dat hem den loop ter oorſaeke van ſijne teghenwoordighe gheſtelteniſſe onmoghelijck is; alſoo gaet het oock met de menſchen, ten opſichte van de onderhoudinghe der Godlijcke gheboden.

Eyndelijck dan, alles wel overleydt zijnde, t'zy dat ghe mijne eygen bewijſen aenſiet die ick voor-gheſtelt hebbe, t'zy d'argumenten van de Sectariſen, die ick nu wederleydt hebbe; te leeren, ghelijck de Sectariſen doen, *dat het aen de menſchen onmoghelijck is de gheboden Godts te volbrenghen*, is valſch ende godloos.

Ergo die Leere van de Sectariſen (t'zy dat de onmogelijckheyt ſpruyt uyt de gheboden ſelf, t'zy datſe voortkomt uyt de teghenwoordighe quaede gheſteltenisſe ende bedorven natuere der menſchen) en kan niemant heylich noch ſalich maken.

§. 2.

Te leeren dat den menſch in dit leven wolle verſekeringhe heeft van ſijne eeuwighe ſaelicheyt, is eene leeringhe die niet bequaem en is om yemant heylich te maeken.

Wort betoont dat dit de leeringhe van de Sectariſen is.

VOor al moeten wy toonen dat dit de alghemeene leeringhe van de Sectariſen is: Dit ſal blijcken uyt d'eyghen ſchriften van hunne Leeraers.

Perkinſius in Catholico Reformato contr. 2. 4. &c.

Guilielmus Perkinſius ſpreeckt hier van aldus: *Wy ſegghen dat den menſch oock in dit leven, door een ordinaris ende beſonder gheloof, in ſijn ghemoet verſekert kan zijn van de ſalicheyt.*

II. Seght hy: *Al wat den H. Gheeſt ons ghetuyght, dat konnen en moeten wy met een alderſekerſte gheloof toeſtemmen: Maer den H. Gheeſt ghetuyght ons beſonderlijck dat wy uytverkoren zijn, dat onſe ſonden vergeven zijn, ende dat onſe zielen ſullen ſalich worden: Ergo dit altemael moeten wy beſonderlijck, ende door een vaſt gheloove ghelooven.*

III. Seyt hy: *Een yghelijck kan verſekert zijn van ſijne volherdinghe: want de ghene die eens een lidtmaet Chriſti gheworden is en kan niet gantſchelijck van t'lichaem Chriſti gheſcheyden worden.*

Wendelinus Chriſt. Theolog. lib. 3. cap. 3. Theſi 19.

IV. Seght *Fredericus Wendelinus*: *Wy ſijn verſekert in ons ghemoet van onſe verkieſinghe, door de welcke wy verſekert zyn ende weten dat wy tot het eeuwigh leven verkoren zijn.*

Schuyl Nootwendighe conſideratien Propoſit. 52.

V. *Everardus Schuyl*: *Soo veel de ſekerheyt aengaet*, ſeyt hy, *van elck ende een yeder gheloovighe, ſy konnen haer verſekeren datſe de ghewenſchte haeven van t'eeuwich leven ſullen bekomen, en datſe niet en ſullen vergaen in der eeuwicheydt: Ons gheloof verſekert ons daer van.*

Daernaer ſeyt hy: *T'en kan anders niet zijn, die den H. Gheeſt hebben ontfanghen, ſullen tot den leſten ſnick toe in de gratie volherden.*

Calvinus lib. 3. Inſtit. cap. 24.

Ten leſten *Ioannes Calvijn* in ſijne *Inſtitutien* drijft deſe opinie in t'lanck ende breedt.

Nu toone ick dat deſe Leere ſtrijdt teghen alle heylicheyt; vervolgens teghen de eeuwighe ſalicheyt.

wort betoont dat die Leere ſtrijdt teghen alle heylicheyt om datſe de Godlijcke vreeſe kan wech-nemen uyt de herten der menſchen. *Proverb. cap. 1. verſ. 7.*

I. Eene leeringhe de welcke bequaem is om de vreeſe Godts gantſchelijck uyt de herten der menſchen te roeyen, ſtrijt teghen alle heylicheyt: Want het eerſte fondament *van alle heylicheyt*, ofte *het beginſel der wijsheyt is de vreeſe des Heeren*, ghelijck den *Wyſeman* ſeght.

Maer deſe Leere van de Sectariſen is bequaem om de vreeſe des Heeren gantſchelijck uyt de herten der menſchen te roeyen:

Ergo deſe Leere ſtrijdt teghen alle heylicheyt.

De tweede voorſtellinghe moet alleen gheprobeert worden, want de eerſte is klaer.

Laet ons dan ſien watſe ſouden konnen vreeſen die in dit leven volle verſekeringhe hebben datſe ſullen eeuwelijck ſalich zijn.

I. Sy en hebben de gramſchap Godts niet te vreeſen: Want, ghelijck *Gulielmus Perkinſius* ſeght: *Sy ſijn wel verſekert dat alle hunne ſonden vergheven zijn*: maer op de ghene die volle vergiffeniſſe van alle ſonden hebben, en kan Godt niet vergramt zijn: Ergo die wel verſekert zijn van deſe vergiffeniſſe en hebben voor de gramſchap Godts niet te vreeſen: over-

ſulcx

ſulcx en konnen niet ſegghen met *David: Heere en verberght uw' aenſicht voor my niet, ende en wijckt van uwen knecht niet in uwe gramſchap.* Want ghenomen ſy deden noch eenighe ſonden, die en worden, ſeggen de Sectariſen, van Godt aen de uytverkorene niet toegerekent. Pſal. 26. v. 9.

II. Sy en konnen niet vreeſen datſe tot het eynde des levens niet en ſullen volherden ofte vallen uyt de gratie Godts: Want *Everaert Schuyl* ſeght: *T'en kan niet anders zijn, of ſy ſullen tot den leſten ſnick toe in de gratie volherden.* Kan t'anders niet zijn? Ergo daer en is dies-aengaende niet niet allen te vreeſen: Soo en konnen ſy dan met *David* niet ſeggen: *En verwerpt my niet van uw' aenſicht, ende en neemt uwen Heylighen Gheeſt niet van my:* Want ſy moeten nootſaekelijck tot'er doot toe *in de Godlijcke gratie volherden; t'en kan anders niet zijn*, ſeght *Everaert Schuyl*: Wat vreeſe dan konnen ſy hebben datſe verworpen ſullen worden van het Godlijck aenſicht, ofte dat hun afgenomen ſal worden den H. Gheeſt? Pſal. 50. v. 13.

III. Sy en konnen het minſte achterdencken niet hebben datſe van Godt niet uytverkoren en zijn: Want *Perkinſius* ſeght *dat hun den H. Geeſt ſelve ghetuyght datſe uytverkoren zijn*: Ergo ſy en moghen hier aen niet eens twijffelen, noch de minſte vreeſe niet hebben: Want t'gene den H. Geeſt ſelve getuyght gaet ſoo vaſt ende ſeker dat het niet falen en kan: Soo en konnen ſy dan niet vreeſen met *David*, of hun Godt *in der eeuwicheyt*, dat is, *voor altoos niet verworpen en ſal.* Pſal. 76. v. 8.

IV. Sy en hebben niet te vreeſen voor de oordeelen Godts: Want die wel verſekert is dat alle ſijne ſonden vergeven zijn, gelijck *Perkinſius* ſeght, ende dat hy moet nootſakelijck ſterven in de gratie Gods, gelijck *Everaert Schuyl* ſeght, dat is, die wel verſekert is dat hy ſijn leven lanck eenen vrient Godts ſal blijven, ende niet anders als eenen vrient Godts kan ſterven, waerom, ofte wat, heeft ſoo eenen menſch te vreeſen voor de oordeelen Godts, daer hy niet anders te verwachten en heeft als deſe vriendelijcke woorden: *Wel aen ghy ghetrouwen knecht, komt in de blijdſchap uws Heeren?* Soo en kan hy dan niet ſeggen met *David: Mijne haren ſijn te berghe gherefen van verſchrickinghe voor u, ende ick hebbe ghevreeſt voor uwe oordeelen.* Pſ. 118: v. 120.

V. Wat hebben ſy te vreeſen voor d'helle ofte d'eeuwighe ſtraffe? Want *Everaert Schuyl* ſeght, *datſe niet en konnen eeuwelijck verloren gaen.* Ende *Perkinſius*, *datſe in dit leven wel verſekert zijn van haere ſalicheyt.*

Dat my nu eens de Sectariſen ſeggen, waer voor dat de uytverkorene in dit leven te vreeſen hebben, aengeſien datſe uyt kracht van haere volle verſekeringhe niet te vreeſen en hebben noch van in de gramſchap Godts te vallen, noch van niet te volherden oft uyt ſijne gratie te vallen, noch van verworpen te worden, noch van eeuwich verloren te gaen, noch ten leſten oock niet voor de oordeelen Godts.

Opworpingen van Partye worden wederleyt.

Men moet, ſeggen ſy, I. Onderſcheyt maken tuſſchen eene *kinderlijcke* vreeſe, ende tuſſchen eene *knechtelijcke.*

Dat is waer: Wat iſt nu?

De kinderlijcke vreeſe, ſeght ghy, en ſluyt het vertrouwen, ende de ſekerheyt van ons kindtſchap niet uyt.

Dat het ſoo zy: Wat nu voorders?

Het ſtaet, ſeght ghy, met de kinderen Godts ſoo, dat hoe ſy meer ghevoelen ende verſekertheydt hebben van Godts ghenade ende vergevinghe haerder ſonden, hoe ſy meer vreeſen ende ontſien in eenighe ſonde te vallen.

Seer wel: Maer de vraegh is, of dit niet eene ydele vreeſe en is, ende ſonder eenigh fondament? Want:

I. Ofte die ſonden, in de welcke ſy ſouden komen te vallen, worden hun

hun van Godt toe-gherekent, of niet? ghy moet seghen dat neen; want dit is uwe Leere: Volght dan, dat het even is als offe met'er daet niet ghesondicht en hadden: Ist niet waer? Seght ghy dat neen? uwen eygen *Catechismus* overtuyght u van contrarie met klaere woorden, want hy seght aen de 60. *Vraghe*, dat, alhoewel een oprecht gheloovich teghen alle de ghebooden swaerlijck hadde ghesondicht ende gheene onderhouden, dat hem nochtans de rechtveerdicheydt ende heylicheydt *Christi* soo toegerekent wort, even als of hy noyt sonde gehadt noch gedaen hadde. Dit is immers met klaere woorden geseyt het ghene ick wille hebben, te weten, dat het ten opsichte van een uytverkoren, als hy in sonden komt te vervallen, soo geschaepen ofte ghestelt is als of hy gheene sonden ghedaen hadde:

Wat is'er dan in de sonde daer voor dat een uytverkoren te vreesen heeft? Ick bekenne wel dat de sonde in haer selven quaet is: Doch wat kan dit maecken als dese quaetheyt aen de uytverkorene van Godt niet toegherekent en wort? is dit niet even als of de sonde ten opsichte van de uytverkorene niet quaet en waer? Wat hebben sy dan voor de sonde te vreesen?

II. Als de uytverkorene in sonden komen te vallen: Ick vraeghe of se daer door, de gratie Godts verliesen of niet? Seght ghy dat jae? hoe seght dan *Perkinsius*, dat de ghene die eens een lidtmaet *Christi* ghworden zijn, van t'lichaem *Christi* niet en konnen afghescheyden worden? Hoe seght *Everaert Schuyl*, datse de gratie Godts niet en konnen verliesen? Indien ghy dit mede hout met *Everaert Schuyl* ende *Perkinsius*; soo en kan ick tot noch toe niet sien wat reden dat de uytverkorene konnen hebben van eenighe vrees als sy tot sonden souden vervallen.

Cabeljau Memory-boeck P. 2. pag. 872.

Petrus Cabeljau seght, *datse eene heylighe vreese hebben van Godt door de sonde, onghenoegen te geven.*

Maer de swaericheyt is of dit *onghenoegen* t'welck sy aen Godt door de sonde konnen geven soo groot is, datse met'er daet uyt sijne gratie kommen te vallen? Ghy moet, volgens uwe Leere, wederom seggen dat neen: Soo is dan de vraghe, hoe het kan gheschieden dat Godt gheen meerder *onghenoeghen* heeft in eene doodelijcke sonde (want alle sonden, seght ghy sijn doodelijck) aengesien dat de ghene die soo eene sonde doet, noch sijnen vrient ende in sijne gratie blijft?

Hier uyt volght nootsaekelijck, ofte dat Godt soo een *onghenoegen* moet hebben in de sonden der uytverkorene (aenghesien datse doodelijck zijn) datse daer door uyt sijne gratie kommen te vallen; ofte wel dat hy absolutelijck daer in gheen *onghenoegen* en heeft: Want in doodelijcke sonden een kleyn onghenoeghen te hebben strijt teghen de goetheyt ende voorsichticheyt Godts: Ergo een van beyde, ofte hy moet een groot ongenoegen hebben nae proportie der sonden, welck ongenoegen niet bestaen en kan met sijne vrientschap; ofte hy en moet absolutelijck geen hebben: Het eerste en sult ghy niet toestemmen, want ghy leert dat de uytverkorene de vrientschap Gods niet en konnen verliesen: Indien ghy my dan het tweede toestaet, te weten, dat Godt *gheen ongenoegen* in de sonden der uytverkorene kan hebben: Wat is'er ten lesten, oock in de sonde self, dat de uytverkorene hebben te vreesen? de quaetheyt der sonde wort bedeckt ende hun niet toegherekent: Sy en konnen door de sonde uyt de gratie niet vallen, want een oprecht gheloovich die eens gherechtveerdicht is by de Sectarisen, blijft altijt rechtveerdich: sy en konnen oock gheen onghenoegen gheven aen Godt, sy en hebben in t'minste niet te vreesen datse daerom sullen vallen uyt de eeuwighe saelicheyt, ende verloren

loren gaen: Seght my dan ter goeder trouwe waer voor, ofte wat hebben de uytverkorene te vreesen?

Sy moeten vreesen, seght *Everaert Schuyl*, de lichaemlijcke sieckten ofte helsche bangicheden, de welcke Godt om de sonden kan oversenden.

Maer soo verre ist van daer dat de kinderen Godts hier voor moeten vreesen, datse ter contrarien seggen met *David*: *T'is my goet dat ick verdruckt ben gheweest*: Ende met *Iob*: *Ist saeken dat wy het goet van Godt hebben ontfanghen waerom en souden wy oock het quaet niet ontfanghen*? in der voeghen dat de oprechte kinderen Godts in de plaetse van de verdruckinghen te vreesen nae de selve verlangen. *Ps.* 118. *v.* 71. *Iob c.* 2. *v.* 10.

Tot hier toe en hebben wy niets konnen vinden daer voor dat de uytverkorene hebben te vreesen: Dit en spruyt nerghens anders uyt als om datse in dit leven volle versekeringhe hebben van haere verkiesinghe, volherdinghe, ende eeuwighe salicheydt (want sy sijn wel versekert dat het onmogelijck is datse daer uyt komen te vallen) Ergo die leeringhe is bequam om het fondament van alle heylicheyt, dat is, *de vreese Godts*, gantschelijck uyt de herten der menschen te roeyen:

Ergo sy strijdt teghen de Heylicheyt.

Dit selve gae ick noch voorders bevestighen met het volghende argument.

Wort voorders bevesticht dat dese Leere strijt tegen de heylicheyt, om dat alle goede vermaninghen te vergheefs zijn.

Eene leeringhe de welcke alle predicatien, verweckselen, ende goede vermaninghen van de Apostelen ende van alle Leeraers der Kercke te niet doet, strijdt teghen de Heylicheyt:

Soodanich is dese voorghenoemde Leere van de Sectarisen. Ergo &c.

Datse soodanich is, blijckt: Want de Predicatien ende goede vermaningen en dienen nergens anders toe als om de menschen te verwecken, ofte tot afstant van sonden, ofte tot volherdinghe in t'goet tot'er doot toe, ofte tot eenen schrick van de eeuwighe straffen, ofte om middelen voor te stellen door de welcke sy haere eeuwighe salicheydt konnen betrachten, ofte ten leesten om haer te verstercken in het gheloof. Waer toe kan dit altemael dienen, ofte wat is het van noode, indien men menschen vindt die volle versekeringhe hebben dat alle hunne saeken noosaekelijck eene goede uytkomste moeten hebben, ende dat het anders niet wesen en kan?

Wat baet het hun te verwecken tot afstant van sonden, daer se wel versekert zijn *dat alle hunne sonden vergeven zijn*? en schoon sy in eenighe noch komen te vallen, datse Godt hun niet toe en rekent, *als of sy de selve noyt ghedaen, noch ghehadt hadden*?

Waer toe dient het hun te verwecken tot volherdinge in t'goet, daerse volle versekeringe hebben datse tot'er doot toe moeten volherden, en dat het anders niet wesen en kan?

Wat kan het baeten hun eenen schrick aen te jaeghen van d'eeuwige straffen, ofte middelen voor te stellen om haere verkiesinghe ende salicheyt vast te stellen, daer se wel weten dat het onmoghelijck is datse eeuwigh verloren gaen ofte uyt haere verkiesinghe vallen?

Wat valt'er veel vast te stellen of te versekeren eenighe saeke daer yemant soo versekert van is datse hem niet ontnomen kan worden, als hy versekert is dat'er een Godt is in den hemel? Want *Perkinsius* seght dat de uytverkorene met een *alderseekerste gheloof* moeten ghelooven dat alle haere sonden vergeven zijn &c. dat den Heylighen Gheest, die niet faelen en kan, hun dit ghetuyght. Wat valt'er dan veel te preken ofte vermaenen ten opsichte van menschen die soo vast gaen ende versekert zijn?

Epheſ. cap. 2. verſ. 12. Iſt wel de pijne weert dat *Paulus* roepe tot die van *Epheſien*: *VVerckt uwe ſalicheyt met vreeſe ende beven*? daer de uytverkorene hem koſten antwoorden: Wat noot te vreeſen ende te beven, aengheſien dat wy wel verſekert zijn dat wy de eeuwighe ſaelicheydt niet en konnen verlieſen?

Paulus en dede dat niet te vergeefs ſeght den Bijbel van *Dordrecht n.* 47. want hy vermaent hier de geloovigen datſe haere ſalicheyt ſouden beneerſtighen ende bearbeyden, *ghebruyckende de middelen die Godt tot vervoorderinghe der ſelve verordineert heeft.*

Maer de queſtie is of de uytverkorene, indien ſe die middelen niet en ghebruycken, de eeuwighe ſaelicheydt met'er daet ſouden konnen verlieſen? Ghy moet ſegghen dat neen: Waer toe dan ghepreeckt datſe moeten *vreeſen, beven, haer ſaelicheydt vervoorderen, beneerſtighen, bearbeyden*? dit en ſijn niet anders als verloren ende ydele woorden: Want ofſe dit doen ofte niet, evenwel ſtaet haere ſaelicheydt vaſt, ende t'is onmoghelijck dats'er uytvallen:

Ergo alles, ſegghe ick noch eens, is te vergheefs ghepreeckt van *vreeſen, beven*, ende ſoo voorts.

T'en doet niet, ſeght voorders den Bijbel van *Dordrecht num.* 48. want deſe vermaeninghen dienen om de gheloovighen op te wecken datſe *met groote ende kinderlijcke ſorghvuldicheyt haere ſaelicheyt ſouden beneerſtighen, vreeſende datſe yet mochten doen ofte naelaten daermede ſy Godt ſouden konnen vertoornen, ofte dat der ſalicheyt ſoude konnen hinderlijck zijn.*

De queſtie blijft even wel, waer toe dat deſe vermaeninghen dienen? Want. I. Ick hebbe boven ghevraeght of de uytverkorene door haere ſonden met'er daet ende oprechtelijck Godt konnen vergrammen?

Seght ghy dat jae? Ick vraeghe dan noch eens of deſe gramſchap Godts t'hunnen opſichte ſoodanich is datſe vallen uyt ſijne gratie ende ſijne vyanden worden?

Soo jae? Hoe ſeght ghy dan dat de gene die eens voor Godt ghierechtveerdicht is, noyt de rechtveerdicheyt verlieſen en kan? want t'is onmogelijck dat hy ſaemen een vyant Godts ende t'ſamen rechtveerdich zy.

Soo neen? Soo iſt dan even eens (ghelijck uwen *Catechiſmus* klaerlijck ſeght) als of hy die ſonden noyt gehadt noch gedaen hadde: Wat heeft hy dan vermaeninghen van doen om te vreeſen de gramſchap Godts, aengheſien dat hy ten vollen verſekert is, dat Godt *door ſijn goetjonſtich ende vaderlijck oordeel ſijne ſwackheden ende gebreken over het hooft ſiet en quijt-ſchelt*, ghelijck *Petrus Cabeljau* dit tracht te betoonen in *David*?

Cabeljau Memory-boeck P. 2. pag. 855. n. 6. II. Wat hinder kan hy doen aen ſijne ſalicheyt? Sal ſijne ſalicheydt, die hy nootſaekelijck moet bekommen, daerom te minder zijn? t'is ſeker dat neen, ten zy dat ghe met de Catholijcken wilt leeren dat de Heyligen in den hemel mindere of meerdere ſalicheyt ſullen hebben naer proportie van haere verdienſten: ofte ſal miſſchien ſijne ſalicheydt daer door verachtert ofte uytgheſtelt worden? Dit en kan oock niet weſen: Want *Iob* ſeght, *Iob. cap. 14. verſ. 5.* *dat onſe daghen beſtemt zijn, ende dat het ghetal onſer maenden*, dat is, ſeght den *Dordrechtſchen* Bijbel *Num. 7. den voortganck ende eynde onſes levens by Godt is, ende dat hy ons ſekere paelen gheſtelt heeft die niet en konnen overghegaen worden*: Want het ghene Godt eens gheſtelt heeft (ghelijck ghe leert) en kan niet veranderen;

Ergo de ſalicheyt van een oprecht geloovich en kan niet verachtert ofte uytgheſtelt worden; veel min kan hy daer uyt komen te vallen: Soo is dan wederom de vraeghe: Wat hinder dat ſoo een gheloovich kan doen aen ſijne ſaelicheyt, iſt ſaeken dat hy de middelen niet en ghebruycke de welcke Godt tot dien eynde verordineert heeft? Wat valt'er dan

veel

veel te preken, of te vermaenen dat men met *vreesen*, *beven*, *beneerstigen*, *bearbeyden*, ende *vervoorderen*, sijne salicheyt soude besorgen?

T'en strijt tegheri malkanderen niet; seght *Cabeljau*, versekert te zijn van eene goede uytkomste der saeken, ende nochtans ernstich vermaent te worden tot het ghebruyck van behoorlijcke middelen. *Cabeljau Memory-boeck P. 2. pag. 890. n. 24.*

Opworpingen van Partye worden wederleydt.

Ick antwoorde: Dat wy eygentlijck niet en seggen dat dit teghen malkanderen strijt: maer wy seggen dat de vermaningen nergens toe dienen en te vergeefs zijn wanneer yemant ten vollen versekert is dat het anders niet en kan zijn of de saecke moet een goede uytkomste hebben, of se beneerstight wort ofte niet. Want t'en kan niet saemen staen dat yemant door den H. Geest selve versekert zy van sijne verkiesinge ende van sijne salicheyt, ende nochtans daer uyt valle schoon hy de selve niet en beneerstighe; ofte anderfins de Sectarisen moeten nu leeren contrarie aen het ghene sy te voren gheleert hebben, te weten, dat de verkiesinghe ende de salicheyt niet enckelijck en hanght van de Godlijcke ghenade sonder het aensien der wercken, maer oock van de wercken der menschen: dienvolghens, alhoewel sy van Godt sijn verkoren ende gheschickt tot de salicheyt, nochtans daer uyt konnen vallen indien se haere verkiesinghe met de wercken niet en versekeren.

Doch, laet ons hooren hoe *Cabeljau* ons bewijst dat de vermaninghen wel saemen staen met de verzekeringe van eenighe saeke.

Den Coninck *Ezechias*, seyt hy, was wel versekert dat Godt vijsthien jaeren sijn leven verlenght hadde, ende nochtans wort hy vermaent op sijn gheswil ofte wonde die hy hadde een vijgen-plaester te leggen om genesen te worden.

Dit en dient hier niet een hayr te propooste: Want I. waer seght de Schriftuere dat *Ezechias* van de beloften Godts soo versekert was dat hy daer aen niet en twijffelde, aengesien dat hy van den Propheet *Isaias* een teeken versocht om sekerlijk te weten dat hem Godt soude gesont maken?

Ghy seght dat hy dit teecken niet uyt eenich mistrouwen versocht, maer om sijn gheloof te verstercken.

Waer seght de Schriftuer dit? want niet sulcx en kan ick daer vinden: soo en is dit niet anders als een droom van een eygen-sinnich vernuft.

II. Ghenomen *Ezechias* hadde volle versekeringhe ghehadt dat hy ghenesen sou: hy en hadde nochtans gheene sekerheyt van den middel door den welcken hem Godt soude genesen; want *Isaias* hadde hem alleen in t'generael geseyt dat hy soude gesont worden; waer op hy op sijn geswil een vijgen-plaester dee leggen, niet om hem te vermaenen, maer om hem met'er daet te ghenesen: in der voegen dat dit niet te vergeefs en was, want het hadde met'er daet sijne uytwerckinge als *Ezechias* ghenas: maer wy en konnen niet sien wat uytwerckinghen dat de vermaeninghen konnen hebben ten opsichte van d'uytverkorene wanneer men siet op de uytkomste der saeke: Want indien ghy seght datse dienen en noodich zijn om hun te verstercken in het gheloof, wat is het van noode hun te verstercken als se even wel versekert zijn door den H. Geest datse eyndelijck uyt het geloove niet en konnen vervallen, t'zy datse verstarckt, t'zy datse verflauwt zijn. Daerom segghen wy met recht dat alle de vermaeningen noodeloos zijn.

III. Dit exempel van *Ezechias* en probeert niet met allen in dese saeke: Want gelijck blijckt uyt *Isaias*, hy en wiert niet vermaent dat hy self een vijgen-plaester sou legghen op sijn gheswil: maer *Isaias* gheboodt dat aen de huysghenooten, segghende: *Laet se nemen eenen klomp vijgen, ende tot een plaester op het gheswil maecken, ende hy salgheneesen:* Merckt dat den Pro- *Isaiæ cap. 38. vers. 21.*

pheet niet en ſeght: *Ghy ſult gheneſen*, als ſprekende tot *Ezechias*, maer *hy ſal gheneſen*, als ſprekende tot eenighe andere perſoonen: Siet oock hier van in *t'vierde boeck der Coninghen Cap.* 20. *v.* 7. dit en was dan geene vermaeninghe voor *Ezechias*, maer een ghebodt voor ſijne huyſgenooten, ende was eene conditie de welcke in de beloften Godts was beſloten ende van Godt ſelve gheſtelt, ſoo als blijckt uyt de bemerckinghe vanden *Dordrechtſchen* Bijbel *Num.* 13. ſegghende, dat *Ezechias* gheneſen wiert, *niet ſoo ſeer door de natuerlijcke kracht van de vijghen, als wel door de beſondere ende boven-natuerlijcke kracht ende Zegen des Almogenden.* Dit was dan van Godt ſoo gheſtelt dat *Ezechias* door ſoo eenen middel moeſte gheneſen worden: overſulcx, volgens het ghene dat Godt hadde gheſtelt, deſen middel was noodich tot de gheneſinghe ofte uytkomſte der ſaeke. Soo en gaet het niet met d'uytverkorene: Want, ghelijck de Sectariſen leeren: De ghene die Godt uytverkoren heeft, die heeft hy abſolutelijck tot het eeuwich leven gheſchickt ſonder aen te ſien haere wercken, ende ſonder eenighe conditie te ſtellen; ofte indien hy haer eenighe gheſtelt heeft, de vraeghe is, of ſe die conditien konnen onderhouden of niet?

Is het hun moghelijck de ſelve niet t'onderhouden? ſoo is het mogelijck datſe vallen uyt haere ſalicheyt: Want alle verbont op conditie gemaeckt en is van gheender weerde wanneer de conditien niet onderhouden en worden.

Seght ghy dan dat de uytverkorene de conditien die Godt hun gheſtelt heeft om ſalich te worden, ſoo nootſaekelijck moeten onderhouden, dat het hun gantſch onmoghelijck is die te verbreken: Wat is het dan voor eene uytſinnicheyt te vermaenen tot yet dat onmogelijck is te laten?

Het tweede exempel dat ons *Petrus Cabeljau* voorſtelt, om te bewijſen dat men wel verſekert kan zijn van eenighe ſaeke, ende nochtans daer toe vermaent ende verweckt worden, is de ſchip-brake van *Paulus*. Aen *Paulus*, ſeyt hy, was veropenbaert dat niemant van alle die by hem in het ſchip waeren ſijn leven ſonde verlieſen; waer op hy elck een vermaende goets moets te zijn, ende haer te verſekeren dat dit waerlijck ſoo ſoude gheſchieden: Ende nochtans als hy daernaer ghewaer wiert dat de Schippers voor-hadden haer met den boot al ſtillekens te ſalveren ende het ſchip te verlaten, vermaende hy ſeer ernſtich den Hooftman om de ſelve binnen boort te houden met deſe woorden: *Indien ſe in het ſchip niet en blijven ghy en kondt niet behouden worden.*

Actor. cap. 27. *v.* 23. 25.

Ibidem v. 31.

Dit exempel en kan mede geenſins gepaſt worden op d'uytverkorene. Want de uytverkorene hebben volle verſekeringhe in haer eyghen ghemoet door de openbaringe ofte het ghetuyghenisſe van den H. Geeſt datſe uytverkoren zijn ende niet en konnen verloren gaen, ghelijck oock *Paulus* hadde door de openbaringhe Godts dat'er niemant van t'ſchip ſijn leven en ſoude verlieſen: Maer de ghene die van *Paulus* vermaent wierden en hadden gheene volle verſekeringhe dat *Paulus* ſoo eene openbaeringhe ghehadt hadde, alhoewel hy hun dit ſeyde: Want t'waeren allegaer Heydenen die hy vermaende ende aen de welcke hy dit ſeyde; wie ſal ghelooven datſe daetelijck, op het enckel ſegghen van *Paulus*, ſijne openbaeringhe met ſoo eene verſekertheyt toeſtemden dat s'er niet eens aen en twijffelden, ghelijck de uytverkorenen niet eens en twijffelen aen haere ſaelicheyt? Jae, ter contrarien men kan uyt de voorgaende woorden van den Text klaerlijck ſien hoe weynighe autoriteyt ofte gheloof datſe gaven aen de woorden van *Paulus*: Want al hadde hy hun gheſeyt *dat hunne vaert niet ſonder hinder en groote ſchade ſou afloopen*, ſoo ſeght de Schriftuere daer op: *Doch den Hooftman gheloofde meer den ſtierman ende aen ſchipper, dan het ghene van Paulo geſeght wiert.*

Ibidem v. 10. *Verſ.* 11.

Nu

Nu laet ick yeder een dencken wat geloof eenen hoop Heydenen moesten geven aen *Paulo*, als hy hun seyde dat hem een Enghel verschenen was, die hem gheseydt hadde dat'er niemant van t'schip sijn leven sou laten, oversulex wat verseker inghe sy hier van kosten hebben aengesien dat den Stierman den Schipper meer gheloofde dan *Paulus*: daerom was t'noodich dat *Paulus* hun soude vermaenen die middelen te ghebruycken die hem van Godt tot behoudenisse van de persoonen gheopenbaert waeren, alsoo sy met ten eersten niet en wisten of d'openbaringe vast ginck, ofte wat middelen sy moesten ghebruycken om t'leven te behouden.

Wat ghelijckenisse is'er nu tusschen dese schip-lieden die gheene volle verseker inghe en hadden, en tusschen de uytverkorene, die van den Heylighen Gheest selve, elck in t'besonder, ghelijck de Sectarisen voorgheven, ten vollen verseker t zijn van haere eeuwighe salicheyt? Daerom en volght het oock niet, de vermaeninghen die *Paulus* dede aen de schip-lieden en waeren niet te vergeefs, Ergo sy en sijn oock niet te vergeefs ten opsichte van d'uytverkorene, Want men kan aen yemant die eens oprecht gheloovigh gheweest is, vervolgens door het ghetuygenisse van den H. Gheest wel verseker t is van sijne eeuwighe salicheydt, niet seghen, t'ghene *Paulus* aen de schip-lieden seyde: *Indien ghe in het schip niet en blijft ghy en kondt niet behouden worden*: Een teecken dat Godt dese conditie ghestelt hadde datse moesten te saemen in t'schip blijven indien se haer leven wilden bewaeren.

Maer aen yemant die eens oprecht gheloovich ende een waere litmaet *Christi* gheworden is, en mach men niet seggen: Indien ghe in het geloof blijft ghy sult eeuwich salich ofte behouden zijn: Want Godt heeft absolutelijck dit ghestelt, ende sijne oprechte lidtmaten daer van verseker t datse uyt het gheloove *niet en konnen* vervallen: Soo is hier dan wederom groot onderscheyt tusschen dese schip-lieden en d'uytverkorene.

Ick komme tot mijn derde argument om te toonen dat de voorseyde Leere van de Sectarisen strijdt teghen alle heylicheyt: Dit bewijse ick als volght.

Derde bewijs dat dese Leere van de Sectarisen strijt tegen de Heylicheyt, om datse den wegh kan openen tot alle boosheden. *Calvinus lib. 3. Inst. c. 23. §. 12.*

Eene leeringhe de welcke bequaem is om den wegh te openen tot alle boosheden, strijdt teghen de heylicheyt:

Soodanich is de voorgaende Leeringhe van de Sectarisen. Ergo.

Dit argument heeft oock *Ioannes Calvijn* in sijne schriften ghestelt met dese woorden: *Om de predestinatie om verre te smijten*, seght hy, *werpt men ons op, dat men niet besorght en moet zijn noch eenighe neerstigheyt doen om de deughden te oeffenen: VVant de ghene die hoort dat Godt door een eeuwich ende onveranderlijck voornemen ghestelt heeft hem het eeuwich leven te geven, hoe en sal hy niet daetelijck dencken dat'er niet aengheleghen en is hoe dat hy leeft ofte sich draeght, aengesien dat hy door sijne wercken de predestinatie Godts tot het eeuwigh leven niet beletten en kan? Alsoo sullen sy sich allegaer laten wegh-voeren tot het ghene daer haer de wellusten toe drijven.*

Wat seght *Calvijn* hier teghen? *Voorwaer*, seyt hy, *dit en is niet al gheloghen: VVant het meeste deel sijn verckens, die de leeringhe van de predestinatie met soodanighe lasteringen bekladden, ende spotten met de vermaninghen ende besstraffingen onder desen deckmantel, seggende: Godt weet wat hy van ons heeft ghestelt: Indien hy ghestelt heeft dat hy ons tot de salicheyt brengen sal, hy sald'er ons toebrenghen op sijnen tijt.*

Dit gaet *Calvijn* nu wederlegghen: *De Schrifture*, seyt hy, *als se ghebiedt met wat eerbiedinghe ende Godts-dienstlicheyt dat men van dit groot mysterie moet peysen, onderwijst de Godtvruchtighe van een ander ghevoelen, ende bestraft de andere over haere boose onmatigheyt: VVant daerom stelt Godt de predestinatie voor,*

niet om dat wy ons ſouden verſtouten ende de verbolen verborgentheden Godts onderſoecken, maer om dat wy verootmoedicht ende neder-gheſlaghen Zijnde van herte, voor ſijn oordeel ſonden beven, ende ſijne bermertigheyt leeren. Op dit VVit moeten de gheloovighe mincken.

Cabeljau ſupra. Wat ſeght *Petrus Cabeljau* hier van? *De vróme*, ſeyt hy, *in plaets van ſoo te reden-kavelen: Ick ben verſekert van mijne verkieſinghe, volherdinghe, en ſalicheyt, door het inwendigh ghetuyghenisſe van den Gheeſt Godts: Ergo my en is niet noodich toe te ſien, te waecken, te bidden, my van ſonden te wachten &c. Sy beſluyten in teghendeeel, om dat Godt ons die groote ghenade beweſen heeft van te verkieſen, te weder-baeren, onder ſijne beſtieringhe ende bewaeringhe aen te nemen &c. dat verbindt ons te meer tot alle liefde, danckbaerheyt, ende ghehoorſaemheyt.*

Dit praeten ende van *Calvijn* ende van *Cabeljau*, is hier verre buyten de queſtie: Want men vraeght hier niet, wat de gheloovighen *moeten* doen, ofte wat ſe *met'er daet doen*: Maer de vraeghe is wat ſe *konnen* doen: dat is, of ſe op die verſekeringhe die ſy hebben van haere verkieſinghe, volherdinghe, en ſalicheyt, niet en *konnen* vrylijck ſondighen, ten minſten voor eenen tijdt, niet teghenſtaende dat hun *de Schriftuere contrarie ghebiedt*, datſe *anders onderweſen worden*, ende *anders reden-kavelen*?

Ick toone dat dit wel gheſchieden kan. Voor eerſt: De Sectariſen ſelf bekennen dat oock de uytverkorene in ſwaere ſonden *konnen* vervallen. Dit bekent *Cabeljau* met klaere woorden van *David*, *Salomon*, ende van *Petrus*.

Cabeljau Memory boeck P. 2. *pag.* 885. *num.* 15, 16, 17. Hy bekent dat deſe dry oprechte kinderen Godts, gheroepen Heylighen, ende waere gheloovighen waeren: niet teghenſtaende ſeght hy van *David* dat hy in ſwaere ſonden vervallen is: Van *Salomon* bekent hy mede dat hy in ſijnen ouderdom vervallen is tot afgoderye: Van *Petrus* en kan hy niet loochenen dat hy tot drymael toe ſijnen meeſter verloochent heeft.

Idem pag. 883. *num.* 5. II. Sprekende van de gheloovighen in het ghemeen, ſeyt hy dat de waere gheloovighen merckelijck in haeren voorgaenden yever *konnen* verflauwen voor eenen tijdt, ende dat dit in eene waere kindt Godts wel *kan* vallen.

Ibidem num. 8. III. Bekent hy dat ſoodanighe gheloovighen merckelijcke ſchade ende verſwackinghe konnen lijden ontrent het gheloof, ſoo datſe niet dan ter nauwer noot ende met groot perijckel hebben konnen behouden blijven.

Hier hebben wy recht dat wy begeeren: Deſe woorden liggen ſoo klaer als het moghelijck is, te weten, dat oock de oprechte gheloovigen, ende de waere kinderen Godts, in ſwaere ſonden, ghelijck het in *David* blijckt, jae in afgoderye voor vele jaeren, ghelijck het ghebeurt is met *Salomon*, *konnen* vervallen, jae datſe ſoo *konnen* verſwacken ontrent het gheloof datſe *ter nauwer noot*, ende *niet ſonder groot perijckel*, konnen behouden worden.

Maer *Cabeljau* ſoeckt ons met handen en voeten in te ſtampen dat de waere kinderen Godts *niet gantſchelijck*, of *tot den eynde toe* konnen vervallen, ſoo datſe eeuwelijck konnen verloren gaen.

Dit en kan even wel onſe atgumenten in het minſte niet hinderen: t'is ons ghenoech datſe met'er daet *konnen* vervallen op die maniere als nu gheſeyt is, te weten, *voor eenen tijt*, ghelijck wy hier van exempelen, ende de ronde bekenteniſſe van de Sectariſen, hebben: Want hier uyt vloeyt deſe ſlot-reden: Ergo de Sectariſen, leerende dat de waere kinderen Godts in dit leven volle verſekeringhe hebben van haere eeuwighe ſalicheyt, baenen eenen wegh om vrylijck te ſondigen: Deſe conſequentie gae ick nu goet maeken.

I. De

I. De ghene die eens tot ſwaere ſonden konnen vervallen, konnen dit meermael doen.

Maer de waere kinderen Godts konnen eens tot ſwaere ſonden vervallen;

Ergo de waere kinderen Godts konnen dit meermael doen.

II. De Sectariſen en ſijn niet machtich ons aen te wijſen het ghetal van de ſware ſonden in de welcke de waere kinderen Godts konnen vervallen, noch precies eenighen tijdt hoe lanck dit kan dueren; ende wy weten wel dat naemelijck *Salomon* in vele ſwaere ſonden vervallen is, ende dat dit vele jaeren gheduert heeft: Want volghens de calculatie van den *Dordrechtſchen* Bijbel op 3. *Reg. cap.* 11. *v.* 2. hy hadde nu ontrent vijf en twintich jaer gheregeert wanneer hy teghen het ghebodt Godts met uytlandſche vrouwen trouwde, ende van de ſelve tot afgoderye verleyt wiert. Nu, de Schriftuere ſeght dat *Salomon* veertich jaeren regeerde, ende dat hy tot ſijnen ouderdom toe de afgoden aenbadt; dienvolghens moet men de rekeninghe maeken dat hy ten minſten twintich jaeren (indien hy voor ſijne doot penitentie ghedaen heeft) in die grove ſonden is blijven ſteken: ofte indien hy gheene ghedaen heeft, dat hy in ſijne ſonden vijf en twintich jaeren lanck heeft gheſteken, ende in de ſelve is kommen te ſteryen, waer over hier gheene queſtie en is.

Wy weten dan wel dat de Schriftuere ghebiedt dat wy met groote eerbiedinghe van de predeſtinatie moeten peyſen, datſe ons niet verſtouten en moet, dat wy de ſelve niet curieuſelijck onderſoecken en moeten, dat wy ons moeten verootmoedigen, ghelijck *Ioannes Calvijn* ſeght.

Jae, laet ons oock dit toegeven aen *Petrus Cabeljau*, dat de waere kinderen Godts, ſoo niet en reden-kavelen; *Ick ben wel verſekert van mijne verkieſinghe, volherdinghe en ſalicheyt; Ergo ten is niet noodich dat ick my wachte van ſonden.*

Dat dit altemael ſoo zy: Ick vraeghe of *David*, *Salomon*, en andere, van de welcke de Sectariſen ſelve bekennen datſe oock in t'gheloof ſoo konnen verſwacken datſe *ter nauwer noot*, ende *niet ſonder groot perijckel* worden behouden; ick vraeghe, ſegghe ick, of deſe niet alles en wiſten ofte en weten t'ghene *Calvijn* ende *Cabeljau* ons hier vooorwenden, naemelijck, datſe met groote eerbiedinghe moeſten peyſen van de predeſtinatie, datſe ſich moeſten verootmoedighen &c?

Buyten twijffel ſy wiſten dit ſoo wel als *Calvijn* of *Cabeljau*, want ſy waeren ſoo wel oprechte gheloovighen ende uytverkoren als ſy: dies niet teghenſtaende ſijn *David* en *Salomon* in ſoo grove ſonden komen te vallen, en andere konnen, oock tot op t'uyterſte perijckel, vervallen: Ergo al dit ſegghen van *Cabeljau* ende *Calvijn* en doet hier niet een hayrken ter ſaeke.

Nu vraegh ick noch voorder; aenghеſien dat de waere kinderen Godts ſoo ſchandelijck ende ſoo lanck tot ſoo grouwelijcke boosheden ſijn vervallen gheweeſt, ende andere konnen vervallen, of ſe dit niet en konnen doen op die volle verſekerlnghe die ſe hebben hier in dit leven, datſe eeuwich moeten ſalich zijn ende niet en konnen verloren gaen?

Seght ghy dat neen? geeft my de reden waerom dat dit ſoo wel niet gheſchieden en kan op ſoo een fondament, als op een ander.

Indien ghy my ſeght met *Calvijn* dat de Schriftuere de Godtvruchtighe onderwijſt van een ander ghevoelen: ick vraeghe of ſe *David*, *Salomon*, en andere oock van ſoo een ghevoelen niet onderweſen en heeft?

Indien ghy ſeght dat de kinderen Godts door die verſekeringhe ſich niet en moghen of moeten verſtouten: Ick vraeghe of *David*, en *Salomon*,

en andere, mede niet gheweten en hebben datſe ſich niet en mochten ofte moeſten verſtouten?

Indien ghy ſeght dat de uytverkorene moeten afſtant van ſonden doen ende ſich tot goede wercken begeven om dat deſe wercken een ſeker ghetuyghenisſe zijn van een oprecht gheloof, t'welck door de ſelve vaſt wort ghemaeckt? De vraghe is of *David*, *Salomon*, en andere, door haere wercken gheen ghetuyghenisſe van haer optecht gheloof moeſten geven, ende het ſelve daermede vaſt maecken?

Seght ghy met *Cabeljau* dat de uytverkorene dit beſluyt maecken: Om dat Godt ons die groote ghenade ghedaen heeft van te verkieſen, te nemen onder ſijne beſtieringhe &c. daerom ſijn wy verbonden meerdere liefde, danckbaerheyt ende ghehoorſaemheyt te betoonen aen Godt: De queſtie is wederom of *David* en *Salomon* deſe beſluyten oock niet gemaekt hebben, ende andere meer, die tot het uyterſte perijckel konnen vervallen, met'er daet oock dit beſluyt niet en maecken?

Van *David* bekent dit *Cabeljau* wel uytdruckelijck, opnemende deſe
Pſal.116. v.12. ſijne woorden: *Wat ſal ick den Heere vergelden voor alle ſijn weldaden? Ick ſal den beker der verloſſinghe opnemen, ende den naeme des Heeren aenroepen.*

Wel aen dan: Niet teghenſtaende dat *David* dit beſluyt heeft ghemaeckt, niet teghenſtaende dat hy, en *Salomon*, en andere, onderweſen waeren van een ander ghevoelen, datſe wel wiſten datſe ſich niet en mochten verſtouten, datſe ſich tot goede wercken moeſten begeven om ghetuyghenisſe te geven van haer gheloof, ende datſe moeſten afſtant van ſonden doen; Soo iſt nochtans datſe ſoo ſchandelijck in ſwaere ſonden zijn komen te vallen, jae vele jaeren, naemelijck *Salomon*, daer in hebben gheſteken, ende andere deſghelijcx tot op het uyterſte perijckel *konnen* vervallen: Ghelijck dan alle deſe voorſeyde redenen hier niet en ghelden om te toonen dat de waere kinderen Godts niet en konnen in ſwaere ſonden, ende dat voor vele jaeren, vervallen; alſoo en konnen ons mede die voornoemde redenen niet overtuyghen datſe dit niet en *konnen* doen *op die verſekeringhe* die ſe hebben van haere verkieſinghe, volherdinghe, en ſalicheydt. Soo moet ghy ons dan andere redenen gheven waerom dat een oprecht gheloovigh alſoo niet redenen en *Kan* by ſijn ſelven: Ick ben wel verzekert van mijne verkieſinghe, volherdinghe, ende eeuwighe zalicheydt (want den Heylighen Gheeſt ſelve ghetuyght dat in mijn ghemoet) Ergo t'en is niet van noode dat ick my wachte van ſonden.

Indien ghy wederom ſeght dat dit niet gheſchieden en kan; bewijſt het ons met beſtandighe redenen.

Calvinus lib. 3. Inſtitut. cap. 23. § 12. Deſe ſlot-reden geeft ons hier op *Ioannes Calvijn*, ſeggende; *Paulus vermaent ons dat wy tot dien eynde van Godt uytverkoren zijn, om dat wy een heylich ende onbevleckt leven ſouden leyden: Indien dan de Heylicheyt het eynde van de verkieſinghe is, dit moet ons opwecken en dryven om meer nae die Heylicheyt met kloeckheyt te trachten, als om ons ſorgeloos te maecken.*

Ick antwoorde: Niet teghenſtaende dat *Paulus* de uytverkorene vermaent om een heylich ende onbevleckt leven te leyden, ende dat de heylicheyt het eynde van de verkieſinghe is, ſoo iſt nochtans dat de Sectariſen ſelve bekennen dat de uytverkorene ſwaerlijck konnen vervallen, en ſommighe van de voornaemſte, als *David* en *Salomon* ſchandelijck ende voor langhen tijdt ſijn vervallen gheweeſt: ghelijck dan deſe reden van *Calvijn* niet en probeert dat de uytverkorene niet en konnen vallen in ſonden, alſoo en probeert ſe niet, datſe dit niet en *konnen* doen *op de verſekeringe* die ſe hebben van haere verkieſinge, volherdinge, en ſalicheyt.

Petrus

Petrus Cabeljau dan gheeft ons een ander reden: Den inventeur, seyt hy, van dese reden-kavelinghe: *Ick ben wel verseckert van mijne saelicheydt, ergo t'en is niet van noode dat ick my wachte van sondighen*, is den duyvel, die de menschen daer toe komt tenteren ofte verssoecken, ghelijck hy *Christum* dede in de woestijne: Maer *Christus* heeft ons gheleert dat men op sulcke duyvelsche reden-kavelinghen niet anders te antwoorden en heeft als dit: *Daer staet gheschreven ghy en sult den Heere uwen Godt niet verssoecken.* *Cabeljau Memory boeck P. 2. pag. 890. n. 24.*

Dese reden en kan hier niet een hayr meer gelden als d'eerste: Want alles ghenomen, en dat den duyvel de uytverkorene tot soo eene reden-kavelinghe komt verssoecken, en dat sy hem antwoorden t'ghene ons *Christus* gheleert heeft, al even wel en wort hier door niet bewesen dat de uytverkorene daerom niet en *konnen* sondighen *op de verssekeringhe* die sy hebben van d'eeuwighe salicheyt: Want ist saeken dat sy absolutelijck tot swaere sonden konnen vervallen (ghelijck wy de Sectarisen selve hebben hooren bekennen) niet teghenstaende de onderwijsinghe van de Schriftuere, de vermaeninghe van *Paulus*, de verbintenisse die sse hebben om Godt te beminnen, danckbaer, ghehoorsaem te zijn, ende goede wercken te doen als wesende ghetuyghenissen van haer gheloof: Ick en kan noch niet sien waerom datse oock niet en *konnen* vrylijck sondighen *op de volle verssekeringhe* die se hebben van haere eeuwighe salicheyt, niet teghenstaende dat sy antwoorden aen den duyvel (wanneer hy hun daer toe verssoeckt) *Ghy en sult den Heere uwen Godt niet verssoecken*: want gelijck sy met'er daet *konnen* vallen in sonden, alsoo konnen sy oock buyten twijffel beswijcken in de verssoeckinghen ofte tentatien des duyvels.

Tot noch toe dan blijft dese slot-reden vast: De uytverkorene konnen tot swaere sonden vervallen, soo als de Sectarisen selve bekennen: Ergo sy konnen daer toe vervallen *uyt kracht van de verssekeringhe* die sy hebben hier in dit leven van haere eeuwighe salicheyt.

Te vergeefs kommen hier de Sectarisen voort met verscheyden Schriftuer-plaetsen om te bewijsen dat de uytverkorene niet *eyndelijck* ofte *gantschelijck* afvallen en konnen ende verloren gaen: Want dit is hier verre buyten ons disput ende propoost.

Wy en vraeghen hier niet of se sijn *ghelijck eenen boom gheplant aen een waterstroom, die sijne vruchten draeght ter bequaemer tijt, ende van welcken niet een bladt ter zijden en valt.* *Psal. 1. vers. 3.*

Wy en vraghen oock niet of se sijn ghelijck den bergh *Sion* die niet en wanckelt, maer blijft in eeuwicheyt. *Psal. 125. v. 1.*

Noch oock of de goetheyt Godts van haer niet wijcken en sal in der eeuwicheyt. *Isaiæ c. 4. v. 10.*

En menighe dierghelijcke Schriftuer-plaetsen die *Cabeljau* voorstelt om te toonen dat de kinderen Godts niet gantschelijck en konnen vervallen ende verloren gaen: Want daer over en is hier gheen disput, vervolghens is dit altemael te vergheefs: Het eenigh verschil dat wy hier hebben, ghelijck ick nu meermael gheseyt hebbe, is dit, of de waere kinderen Godts niet en *konnen* vrylijck sondighen *uyt kracht van de volle verssekeringhe* die se hebben van haere verkiesinghe, volherdinghe, ende eeuwighe salicheydt? *Cabeljau Memory boeck P. 2. pag. 894.*

De Sectarisen en sijn niet machtich contrarie te toonen noch onse argumenten te niete te doen; soo maeck ick dan mijne alghemeene slot-reden van dese heele questie, ende toone dat de leeringhe de welcke de menschen in dit leven ten vollen verssekert van haere eeuwighe salicheyt, teghen alle Heylicheydt strijdt.

Alghemeene slot-reden van dese heele queſtie.

I. Wy hebben ghetoont dat de uytverkorene, ſteunende op die volle verzekeringhe, alle vreeſe Godts ſoo *ſlaevelijcke*, als *kinderlijcke* konnen van kant ſtellen.

De *ſlavelijcke*: Want wat hebben ſy te vreeſen voor d'helle, ofte voor de oordeelen Godts, daer ſe door een onfeylbaer ghetuyghenisſe van den H. Gheeſt wel verzekert zijn datſe niet eeuwelijck en konnen verloren gaen, ende niet anders voor t'oordeel Godts en konnen verſchijnen als rechtveerdich, ſonder ſchult ende vlecke?

Cabeljau ſupra. De *kinderlijcke*: Want *Cabeljau* bekent dat een waere kindt Godts, hebbende een-mael den gheeſt der weder-gheboorte ontfanghen, noyt en ſal ſoo verre vervallen dat het naelaten ſoude een kindt Godts te blijven, ofte dat het geloove ende liefde t'eenemael in hem ſoude vergaen: Daernaer ſeyt hy, dat hy van ſijn kintſchap noyt vervallen en ſal, ende dat de ghenade der bekeeringhe, het gheloove, ende de liefde in hem blijft.

Voeght hier noch by dat de ſonden ofte ſwackheden die hy begaet, (want *Cabeljau* ſeght dat oock van d'uytverkorene moeten verſtaen worden deſe woorden *Ioannis*: *Indien wy ſegghen dat wy gheene ſonde en hebben, wy verleyden ons ſelven*) hem van Godt niet toe-gherekent maer bedeckt worden: Voorders ſoo het geloove altijt in hem blijft, ſoo wort hem hier door de heylicheydt *Chriſti*, ſijne voldoeninghe, ende rechtveerdicheydt gheſchoncken en toegherekent even als of hy noyt ſonde ghedaen hadde, gelijck den *Catechiſmus* vande Sectariſen uytdruckelijck ſeght: Eyndelijck van dit altemael is hy ſoo verzekert dat hy'er niet aen en mach twijffelen, ſoo en heeft hy dan niet te vreeſen dat hy uyt de genade ofte uyt de gratie van ſijnen hemelſchen Vader ſal vallen, ofte oytlaten ſijn kindt te zijn.

1. Ioan. cap. 1. verſ. 8.

Ergo op die verzekeringhe kan hy, ende de *ſlavelijcke* ende de *kinderlijcke* vreeſe Godts van kant ſtellen ten minſten voor eenen tijdt.

Maer eene leeringhe die bequaem is om de vreeſe Godts gantſchelijck, oock voor eenen tijt, uyt de herten der menſchen te roeyen, ſtrijdt tegen de Heylicheyt.

Ergo de boven-ghemelde Leere van de Sectariſen ſtrijdt teghen de Heylicheydt.

II. Wy hebben ghetoont dat door deſe Leere alle de goede vermaninghen, predicatien, ende verweckſelen onnuttich ende onnoodich ghemaeckt worden.

III. Datſe eenen wegh kan baenen tot alle ſoorten van boosheden ten minſten voor eenen tijdt. Want, alhoewel de Sectariſen ſegghen dat de uytverkorene verbonden zijn om goede wercken, ende afſtant van ſonden te doen, blijckt nochtans uyt hunne eyghen bekenteniſſe dat *David* en *Salomon*, dies niet teghenſtaende in ſwaere ſonden, oock voor eenen merckelijcken tijdt, ſijn vervallen, ende dat oock andere ſulcke eene merckelijcke ſchade ende verſwackinghe konnen lijden ontrent het gheloof, datſe *niet ſonder groot perijckel*, behouden en blijven: Soo konnen ſy dit dies te vryer noch doen op die *verzekeringhe* die ſy hebben van haere volherdinghe ende eeuwighe ſaelicheyt.

Wederom dan: Eene leeringhe die bequaem is de menſchen aen te leyden tot ſonden, oock voor eenen tijt, ſtrijdt teghen de Heylicheyt.

Ergo deſe Leere van de Sectariſen ſtrijdt teghen de Heylicheydt.

§. 3. Te

§. 3.

Te leeren dat alle de goede wercken van de Rechtveerdighe met ſonden beſmeurt zijn, ſtrijdt teghen de Heylicheyt.

NIemant, mijns oordeels, en ſoude konnen ghelooven dat'er oyt ſoo eene Leere in de werelt te voorſchijn koſt komen, ten waer dat de woorden van de Sectariſen dies-aengaende ſoo klaer laeghen als het het licht van den dach.

Wort bewe-ſen dat dit de leeringhe van de Sectariſen is

I. Dit leert *Ioannes Calvijn*, voor goet keurende deſen gront-reghel van *Luther*: *Den rechtveerdighen ſondicht in alle goet werck*: ende om dat de Vaders van het Concilie van *Trenten* contrarie leerden, daerom noemt hy ſe *domme ende dry-dobbele beeſten.*

Calvinus in Acta Concilii Trid. Seſſ. 6. Lib. 3. inſtitut. Cap. 14. §. 11.

In de boecken van ſijne *Inſtitutien*, ſeght hy: *Daer en is noyt eenigh goet werck van een Godtvruchtich menſch gheweeſt het welck niet verdoemlijck was, wanneer het, volghens het ſtrengh oordeel Godts, onderſocht wiert.*

Ibidem §. 16.

In t'ſelve Capittel ſeght hy: *Dat de goede wercken ſtincken en vuylicheden voor Godt zijn.*

In caput 1. Lucæ verſ. 6.

Schrijvende op t'Evangelie van den H. *Lucas*, ſeght hy: *Dat de goede wercken onſuyver, bevleckt, ende niet weerdich en zijn het aenſchijn Godts, nochte ſijn liefde.*

Perkinſius Controv. 5. de meritis cap. 3.

De ſelve voetſtappen ſijn ingegaen ſijne diſcipelen: Want I. *Guilielmus Perkinſius* ſeght, *dat alle onſe goede wercken met ſonden beſmeurt zijn.*

Plancius in de Catechiſ. 24. Leſſe.

II. *Petrus Plancius*, ende *Petrus Cabeljau*, ſegghen: *VVy meynen dat het met de goede wercken van de kinderen Godts in dit leven ſoo gheleghen is datſe met ſonde bevleckt, ofte beſmet zijn met de vlecken der ſonde.*

Cabeljau Memory-boeck P. 2. pag. 819. n. 5.

Noteert nu dat ick hier niet diſputeren en wil of onſe goede wercken den hemel verdienen, dat laet ick in t'midden; want t'kan wel zijn dat de goede wercken niet verdienſtich en zijn, ghelijck de Sectariſen leeren, alhoewel ſy juyſt niet altemael met ſonden bevleckt ofte beſmeurt zijn: Het ghene dan dat ick hier alleen wille opnemen, is dit, dat deſe leeringhe: *Den rechtveerdighen ſondicht in alle wercken*, ofte *alle onſe goede wercken ſijn met ſonden beſmeurt*, ſtrijdt teghen de Heylicheyt.

De Sectariſen en kennen gheene andere ſonden als doodelijcke.

Maer bemerckt wel, eer ick noch komme tot mijne bewijſen, met wat ſoorten van ſonden dat de Sectariſen moeten ſeggen dat alle de goede wercken beſmeurt zijn: Ghy en moet niet dencken dat men hier ſpreeckt van eenighe kleyne onvolmaecktheden, ofte daghelijckſche ſonden, ſoo de Catholijcke die noemen: In deſe materie en kan hier van gheene queſtie zijn, maer men ſpreeckt hier alleen van ſoodanighe ſonden die doodelijck zijn ende de eeuwighe verdoemeniſſe verdienen, alſoo de Sectariſen gheene andere ſonden en kennen.

Calvinus lib. 2. Inſt. c. 8. §. 59.

Hoort hier over de woorden van *Ioannes Calvijn*: *De kinderen Godts*, ſeyt hy, *moeten weten dat alle ſonden doodelijck zijn, om datſe allegaer eene wederſpannicheyt zijn teghen den wille Godts.*

Cabeljau Memory-boeck P. 2. pag 864 n 20.

Hoort nu *Petrus Cabeljau*: *VVy ontkennen*, ſeyt hy, *dat'er eenighe ſonden ſoo kleyn zijn in haer ſelven, datſe niet en verdienen de ſtraffe van d'eeuwighe verdoemeniſſe: ofte datſe uyt haere natuere niet en breken de vrientſchap tuſſchen Godt ende de menſchen.*

Soo leeren ſy dan dat alle onſe goede wercken met doodelijcke ſonden beſmeurt zijn.

Hier kondt ghy nu klaerlijck ſien, dat ſoo wanneer de Sectariſen leeren dat alle onſe goede wercken met ſonden beſmeurt zijn, gheene andere

sonden daer door en verstaen als de ghene die *doodelijck* zijn, die *de straffe van de eeuwighe verdoemenisse verdienen*, ende *uyt haere natuere de vrientschap breken tusschen Godt ende den mensch.* Nu komme ick tot de bewijsen.

Wort I. betoont de ongherymtheydt van dese Leere

I. Moet ick enckelijck voor ooghen stellen de ongherymtheyt van dese Leere uyt de eyghen woorden van *Ioannes Calvijn*, segghende: *Dat'er noyt eenigh goet werck van een Godtvruchtich mensch is gheweest, t'welck niet verdoemlijck was.*

Hier uyt moet nootsaekelijck volghen dat alle de Patriarchen, Propheten, Apostelen, Evangelisten, Belijders, de Martelaren self in haere martelie, ende de Moeder Godts, schoon sy duysentmael ghenoemt wort de ghezegende onder alle de Vrouwen, in alle haere goede wercken doodelijcke sonde ghedaen hebben: Ergo het leetwesen van *Adam*, de offerande van *Abel*, de ghebeden van *Enos*, de Godts-dienstichcyt van *Enoch*, de rechtveerdicheyt van *Noë*, het gheloove van *Abraham*, de ghehoorsaemheyt van *Isaac*, de hope van *Iacob*, de suyverheyt van *Ioseph*, de sachtmoedicheyt van *Moyses*, de verduldicheyt van *Iob*, den yever van *Phinees*, de stantvastichcyt van *Iosue*, de Godtvruchtichcydt van *Samuel*, de heylicheydt van *David*, de vyerichcyt van *Elias*, de gode begeerten van *Daniel*, de volmaecktheydt van *Iosias*, het berouw van *Ezechias*, de traenen van *Petrus*, de sermoonen van *Paulus*, de Godlijcke liefde van de alderheylighste Maget MARIA, ende duysent andere wercken, de welcke sy menichmael allegaer in verscheyden occasiën hebben gedaen, sijn *verdoemlijcke* wercken gheweest, ghelijck *Calvijn* spreeckt, ende *hebben de eeuwighe straffe verdient*, ghelijck *Cabeljau* spreeckt, want in alle die goede wercken hebben alle die heylighe persoonen doodelijck ghesondicht.

Wat menschelijck ofte redelijck verstant is'er in de werelt die soo eene Leere niet en sal verwerpen als ongherymt, jae veryloecken als godloos? oversulcx dit waer ghenoech om hier mijne bewijsen te staecken, ten waer dat ick de Sectarisen van grouwelijcker ongerymtheyt wilde overtuygen.

II. Wort betoont datse de menschen verbindt afstant van de goede wercken te doen.

Ten tweeden dan, ick stelle dit argument: Eene leeringhe de welcke de menschen in conscientie verbindt afstant van goede wercken te doen, strijdt teghen de Heylicheydt.

Dese voorseyde Leere van de Sectarisen verbindt de menschen in conscientie afstant van goede wercken te doen:

Ergo dese Leere van de Sectarisen strijdt teghen de Heylicheyt.

Om de tweede voorstellinghe van dit argument te bewijsen, en hebbe ick niet anders van doen als d'eyghen woorden van de Sectarisen.

I. Van den *Dordrechtschen* Bijbel op *Ephes. cap. 2. v. 12.* daer hy seght *Num. 48.* dat de oprechte gheloovighen moeten vreesen yets nae te laten ofte te doen daermede sy Godt souden konnen *vertoornen.*

II. Van *Petrus Cabeljau*, den welcken seght, dat de kinderen Godts eene heylighe vreese hebben van Godt door de sonde *een gh onghenoeghen te geven.*

Nu is de vraeghe, of de kinderen Godts, *met'er daet selve*, eenigh onghenoeghen konnen geven aen Godt, ende hem vertoornen, ofte niet?

Seght ghy dat neen? I. Wie heeft sijn leven ghehoort ofte ghesien dat yemant sal vreesen voor eenighe sacke die noyt geschieden en kan?

II. Wie sal ghelooven dat *Salomon*, by exempel, (die sy bekennen een kindt Godts gheweest te zijn) op den tijdt van twintich jaeren, noyt door sijne afgoderye Godt met'er daet vertoornt ofte vergramt heeft?

Seght ghy dan dat de kinderen Godts als se komen te sondighen, Godt in der daet vertoornen ofte vergrammen, soo argumentere ick aldus:

Daer

Daer en ſijn gheene rechtveerdighen of ſy ſondigen in alle goet werck dat ſy doen.

Maer alle die ſondighen vergrammen Godt:

Ergo gheene rechtveerdighe en doen goede wercken of ſy vergrammen Godt.

Voorders: Al het ghene het welck niet ghedaen en kan worden ſonder Godt te vergrammen, is men in conſcientie verbonden te vluchten;

Maer de rechtveerdighe en konnen gheene goede wercken doen ſonder Godt te vergrammen.

Ergo de rechtveerdighe ſijn in conſcientie verbonden alle goede wercken te vluchten.

Deſe twee argumenten en ſijn de Sectariſen niet machtich t'ontknoopen, ten zy datſe ofte haer ſelven teghen-ſpreken, ofte ſoo praeten datſe haer eygen ſelven niet en verſtaen. Want ick en kan niet ſien welcke van alle deſe boven-gheſtelde voorſtellinghen ſy konnen loochenen.

I. Sy en konnen niet loochenen, *dat de rechtveerdighen in alle goet werck ſondighen*: Want dit ſijn hunne eyghen woorden.

II. Sy en konnen niet loochenen, *dat alle de ghene die ſondighen Godt vergrammen*: Want de Schriftueren ſijn op alle kanten vol van ſoodanighe ſpreucken.

III. Sy en konnen niet loochenen, *dat de rechtveerdighe niet en konnen ſondigen*: Want dit en kan niet ſaemen ſtaen: *ſy ſondigen in alle goet werck*, ende, *ſy en konnen niet ſondigen.*

IV. De Sectariſen en konnen niet loochenen, *dat de rechtveerdighe Godt niet en konnen vergrammen*: Want ſy ſegghen datſe moeten vreeſen hem te vergrammen, Ergo ſy konnen't doen, ofte anderſins t'is groote uytſinnicheyt te vreeſen voor yet dat noyt gheſchieden en kan.

V. Sy en konnen niet loochenen, *dat men in conſcientie verbonden is te vluchten al het ghene dat men niet en kan doen ſonder Godt te vergrammen*: Want dit leert de Reden ſelf ende Natuere.

VI. Sy en konnen niet loochenen, *dat de rechtveerdighe gheene goede wercken en doen ſonder Godt te vergrammen*, ofte ſy moeten herroepen het ghene ſy te voren gheſeyt hebben, te weten, *dat de rechtveerdighen in alle goet werck ſondigen*, ende, *met'er daet Godt konnen vertoornen ofte vergrammen.*

Soo ſtaet dan deſe volghende conſequentie vaſt: *Ergo de rechtveerdigen zijn in conſcientie verbonden alle goede wercken te vluchten.*

Soo eene Leere ſtrijdt buyten twijffel teghen de Heylicheydt: Ergo deſe Leere van de Sectariſen ſtrijdt teghen de Heylicheyt.

Wat ſeght *Ioannes Calvijn* hier van? *Alle de ſonden*, ſeyt hy, *van de gheloovighen ſijn vergevelijck, niet om datſe de eeuwighe doot niet en verdienen, maer om dat'er door de bermerticheydt Godts gheene verdoemeniſſe en is voor de gene die in* CHRISTO JESU *zijn, om dat hun die ſonden niet toegherekent en worden, en datſe door vergiffeniſſe uytghedaen worden.* *Calvinus lib. 3. Inſtitut. cap. 4. §. 28.*

Dit is de eenighe uytvlucht die de Sectariſen teghen mijne voorgaende argumenten konnen ſoecken: Maer te vergeefs: Want, om dit in t'voorby-gaen te mercken, wy hebben

I. Dat *Calvijn* hier bekent dat de oprechte gheloovighen met'er daet ſondighen.

II. Dat haere ſonden de eeuwighe doot ofte de ſtraffe der helle verdienen.

Doch, alſoo de oprechte gheloovighen, volghens ſijn ſegghen, niet en konnen verdoemt worden, ſoo en was hier niet anders te doen als te te ſegghen, dat de ſonden die ſe doen hun niet toegherekent en wor-

den, ende datſe door de bermerticheyt Godts, hun worden vergheven.

Ick toone dat oock deſe uytvlucht de Sectariſen niet en kan baeten: Want nu is de queſtie hoe het kan gheſchieden dat de gheloovighen met'er daet ſondighen, ende nochtans Godt niet en vergrammen? want laet ons nemen dat Godt hun de ſonden, alhoewel ſy de eeuwige ſtraffen verdienen, nochtans haer de ſelve niet toe en rekene tot verdoemeniſſe: Laet ons oock nemen dat hy hun deſe ſonden uyt loutere ghenade vergeve: Ick vraghe, of *David*, by exempel, van den welcken de Sectariſen ſelve bekennen *dat hy tot ſwaere ſonden vervallen is*, naemelijck in overſpel, ende wreede moort van *Vrias*, Godt niet vergramt en hadde eer hem die ſonden vergeven waeren? t'ſelve vraegh ick van die lanck-duerighe afgoderye van *Salomon*, ende van andere kinderen Godts, van de welcke wy *Cabeljau* hier boven hebben hooren bekennen datſe, oock ontrent het gheloof, ſoo konnen vervallen datſe niet *ſonder groot perijckel* behouden en worden?

Wat ſeght ghy? hadden *David* of *Salomon* door haere ſonden, eer ſe vergeven waeren, Godt vergramt ofte niet?

Deut. c. 4. v. 25. 1. Eſdræ cap. 5. verſ. 12. Iſaiæ cap. 1. verſ. 20. &c.

Seght ghy dat neen? hoe ſeght dan de Schriftuere op ſoo menighe plaetſen dat Godt door de ſonden *tot gramſchap verwecht wort*? Hoe ſeght *David* ſelf: *Ick hebbe gheſondicht teghen u alleen, ende ghedaen dat quaet in uwe ooghen is*? Hoe bekent hier den *Dordrechtſchen* Bijbel *Num.* 8. dat *David* quaet heeft ghedaen dat Godt *mishaeghde.*

Let'er wel op, dat ick niet en vraeghe of de perſoonen ſelf Gode *mishaeght* hebben, dit en gaet mijne queſtie niet aen: Maer ick vraeghe naemelijck of de ſonden in haer ſelven, die *David* en *Salomon* hebben ghedaen, ende oock van andere konnen gedaen worden, Godt niet en vergrammen, ofte om op uwe maniere te ſpreken, *Gode niet en mishaeghen*?

Ghy moet nootſaekelijck ſegghen dat jae, ofte ghy moet reghel-recht ſtrijden teghen Schriftuere, ende teghen u ſelven.

Deuter. cap. 9. verſ. 18.

Want in t'boeck *Deuteronomium* ſeght *Moyſes* tot de kinders van *Iſraël*, *datſe quaet hebben ghedaen in de ooghen des Heeren*, ende ghy bekent op deſe plaetſe *Num.* 21. *dat Godt dit mishaeghde*: t'ſelve bekent ghy op *Deuteron.* 4. *verſ.* 25. &c.

Doch t'en is niet van noode meer Schriftuer-plaetſen op te haelen, t'is my meer als ghenoech dat den *Dordrechtſchen* Bijbel bekent, dat het quaet t'ghene *David* ghedaen heeft (alhoewel hy een uytverkoren was) *Gode mishaeghde*: Want hiermede ſtelle ick mijn voorgaende argumenten wederom op ſijne koten.

Alle menſchen ſijn in conſcientie verbonden te vluchten al wat in ſijn ſelven, ofte uyt ſijne natuere, Gode mishaeght:

Alle de goede wercken van de rechtveerdighen ſijn beſmeurt met yet dat in ſijn ſelven ende uyt ſijne natuere Gode mishaeght, te weten, met ſonden.

Ergo de rechtveerdighen ſijn in conſcientie verbonden alle de goede wercken te vluchten.

Nu en konnen ſy my niet loochenen dat de ſonden, met de welcke alle de goede wercken van de rechtveerdighe bevleckt zijn, in haer ſelven *Gode mishaeghen*; want *Calvijn* bekent dat die ſonden in haer ſelven de eeuwighe ſtraffen verdienen, alhoewel deſe ſtraffe den rechtveerdigen ſelf in perſoon niet toegherekent en wort: Ergo, ghenomen de rechtveerdighen en mishaeghden Gode niet door die ſonden, *voor ſoo veel haeren perſoon aengaet*, daerom nochtans en laeten de ſonden *in haer ſelven* aen Godt niet te mishaghen, want *Calvijn* ſeght opentlijck dat ſelfs de goede

goede wercken *ſtincken voor Godt*, hoe veel te meer de ſonden met de welcke deſe wercken beſmeurt zijn.

Soo blijft dan deſe conſequentie waerachtich: De rechtveerdigen ſijn verbonden alle goede wercken te vluchten, om dat alle menſchen verbonden zijn te vluchten al wat in ſijn ſelven, ende uyt ſijne natuere God *mishaeght*, hem *miſnoeghen* kan geven, ende *vertoornen*, ſoo als ſelfs de Sectariſen ſpreken.

Maer eene leeringe uyt de welcke ſoo eene conſequentie nootſaekelijck volght ſtrijdt teghen alle Heylicheyt:

Ergo die leeringhe van de Sectariſen: *De rechtveerdighe ſondighen in alle goet werck*, ſtrijdt teghen de Heylicheyt,

§. 4.

Te leeren dat Godt een groot ofte het meeſte deel van de menſchen gheſchaepen heeft tot de eeuwighe verdoemeniſſe, ſtrijt teghen de Heylicheyt.

GHelijck wy in de voorgaende Afdeelinghe hebben ghehandelt van de ghene die Godt tot het eeuwigh leven verkoren heeft, alſoo moeten wy nu handelen van de ghene die hy voor eeuwich verſtooten heeft.

Wat hier van is en ſal ons niemant beter konnen leeren als *Ioannes Calvijn*, den welcken alle ſijne diſcipelen in deſe materie volghen.

I. Spreeckt *Calvijn* hier van in deſer voeghen: *Alle menſchen en worden niet met ghelijcke conditie gheſchapen: maer andere wort het eeuwigh leven, andere de eeuwighe verdoemeniſſe voorgheſchickt: Ghelijck dan een yeghelijck tot het een ofte het ander eynde gheſchapen is, alſoo ſegghen wy dat hy, ofte tot het leven, of tot de doot ghepredeſtineert is.* Het ghevoelen van de Sectariſen aengaende deſe materie. *Calvinus lib. 3. Inſtit. cap. 21. § 5.*

Maer ick vraghe: Heeft Godt eenighe reden om ſoo menighe menſchen te ſchicken ende te ſchaepen tot de eeuwighe verdoemeniſſe? miſſchien ſiet hy op haere booſe wercken:

Gheenſins niet, ſeght *Calvijn*: *Hier en kommen gheene wercken in conſideratie: VVy en konnen gheene andere reden geven als dat het hem ſoo belieft, ende dat dit ſijnen wille is.* *Cap. 22. §. 1. §. 11.*

VVy ſegghen dan dat Godt door eenen eeuwighen ende onveranderlijcken raet eens gheſtelt heeft die hy wilde verdoemt hebben; ende alſoo moet het nootſaekelijck gheſchieden het ghene dat Godt heeft ghewilt. *Cap. 21 §. 7.*

Maer hoe handelt Godt met deſe menſchen? Dit ſal ons *Calvijn* mede ſegghen.

Hy ſluyt hun, ſeyt hy, *den wegh op, tot t'leven. 2. Hy ſluytſe uyt de kenniſſe ſijns naems, ende heylich-maekinghe van den H. Gheeſt. 3. Nu berooft hy ſe van de macht om ſijn VVoort te hooren, nu verblindt hy ſe meer door de Predicatie. 4. Hy ſlaetſe met draeyinghen of ſuyſelinghen des ghemoets, hy verſteenight haere herten, hy ſendtſe uytſinnicheyt over. 5. Hy berooft ſe van de mede-deelinghe ſijns lichts, ende laet ſe ſteken in haere verblintheyt. 6. Hy ſtiert ſe tot het ghene dat hun ongheoorloft is te doen. 7 Hy ſtiert ſijne ſtemme tot haer, maer ſy worden noch doover, hy ontſteeckt licht, maer op datſe blindt ſouden worden: Hy brenght de leeringhe voort, maer om datſe noch botter ſouden worden: hy ghebruyckt remedien, maer om datſe niet en ſouden gheneſen.* *Ibidem §. 7. Lib 1. cap. 18. § 2. Lib 3. cap. 24. § 12 Ibidem §. 13.*

Soo veel als men uyt deſe woorden kan trecken, de ghene die van Godt tot de eeuwighe verdoemeniſſe worden geſchickt ende gheſchaepen, ſijn menſchen van alle kanten vervloeckt, jae gelijck beeſten. Dat

Lib. 2. Instit. cap. 2. §. 26. Dat bekenne ick, seght *Ioannes Calvijn*, want, seyt hy, *de natuerlijcke begeerte die den mensch heeft tot het goet, is ghelijck die van de beesten: hy en verkiest door de Reden niet het ghene hem waerachtelijck goet is, maer volght de gheneghelijckheyt van de natuere, sonder reden, en sonder raet, ghelijck eene beeste.*

Ibidem c. 5. §. 3. *Wy bekennen*, seyt hy elders, *dat alle menschen te saemen quaet ende ghenegen zijn tot de boosheyt: maer door de bermerticheyt Godts, sy en blijven niet allegaer steken in de boosheyt: Die worden alleen ghenesen die het den Heere belieft: De andere, de welcke hy door sijn rechtveerdich oordeel voor-by gaet, verrotten in hare vuylicheyt tot datse gantschelijck vergaen.*

Is het moghelijck dat de opperste Goetheyt soo menighe menschen, in welckers ziele hy sijn eyghen beeldt ende ghelijckenisse gheplant heeft, tot gheen ander eynde gheschaepen en heeft als om dat beeldt te schenden, haer te vervloecken, ende aen te stieren om te leven als beesten?

Dat gevoelen wort wederleydt. Wel hoe? Is het dan niet moghelijck dat dese menschen hun leven lanck eenigh goet werck doen? moeten se dan alle ooghenblicken soo noodsaekelijck sondighen datse niet anders en konnen?

Lib. 3. Instit. cap. 23. §. 8. T'en kan anders niet wesen, antwoort *Calvijn*? Want *den wille Godts* seyt hy, *is de noodsaekelijckheyt van alle dinghen*, ende *Godt wilt datse verrotten in haere vuylicheyt tot datse gantschelijck vergaen*, soo moeten se dan noodsaekelijck ghedurichlijck blijven steken in sonden.

Maer, ghenomen sy ghebruyckten den middel die *Christus* aen alle menschen, sonder yemandt uyt te nemen, voor-ghestelt heeft om de aenvechtinghen des duyvels te overwinnen, biddende dat Godt *hun niet en leyde in bekoringhe, maer van den boosen verlosse*, souden sy dit van Godt niet konnen verkrijghen?

Luca cap. 11. vers. 4.

Chamier. lib. 2. de Provid. Dei cap. 14. §. 2. Och neen se seght *Chamierus*: *Want de ghebeden van de godlooosen sijn te vergheefs*, om dat de Schrifture seght, dat Godt de sondaers niet en verhoort.

Maer ghenomen datse te voren een leetwesen verweckten over haere sonden, ende dan Godt quaemen bidden dat hy hun voortaen wilde bewaeren ende bevrijden van de aenvechtinghen des duyvels.

Dit en kan oock niet wesen, seght *Ioannes Calvijn*: Want Godt *berooft hun van sijn Godlijck licht, laet se steken in haere blintheyt, hy versteenicht haere herten*; soo datse de macht niet en hebben om een berouw te verwecken, ende alsoo verrotten sy in haere vuylicheden.

Is'er dan gheenen middel voor dese vervloeckte ende ellendighe menschen dat sy een goet ghepeys krijghen om sich te beteren, ende eenichsins te trachten naer d'eeuwighe salicheyt?

Dit en kan hun mede niet baeten, seght *Ioannes Calvijn*: Want Godt sluyt voor hun den wegh ofte den inganck tot t'eeuwich leven.

Heeft dan Godt voor dese menschen niet een enckel remedie bewaert? S'hebben immers de macht om ter Predicatie te gaen, ende het Woort Godts te hooren.

T'is waer, seght *Calvijn*: Maer Godt *sendt se eene uytsinnicheyt over*, soo datse, *door sijne stemme doover worden, ende door sijne Leere noch botter.*

Ghebruyckt dan Godt t'hunnen opsichte noyt eenigh remédie?

Jae, seght *Calvijn*, *hy ghebruyckt wel remedien, maer om datse niet en souden ghenesen.*

Matthaei cap. 11. vers. 28. Sal een redelijck mensch hier met reden niet vraeghen, of Godt, soo doende, niet en spot met de menschen? Als hy op den eenen kant alle de menschen die vermoeyt ende belast zijn tot hem roept, belovende dat hy hun sal ruste geven ofte verquicken, ende op den anderen kant, soo

wanneer

wanneer dat de ghene die hy verſtooten heeft, tot hem ſouden komen, in de plaetſe van haer te verquicken, noch ſiecker maeckt? Spreeckt hy dan niet tot alle menſchen, niemant uytghenomen, als hy ſeght: *Komt alle tot my?* Spreeckt hy niet tot alle menſchen als hy ſeght: *Neemt mijn jock op u, ende leert van my dat ick ſachtmoedich ben ende nedrich van herten, ende ghy ſult ruſte vinden voor uwe zielen.*? *Ibidem v. 29.*

Seght ghy dat hy hier ſpreeckt tot alle menſchen? ſoo worden dan oock de ghene die hy verſtooten heeft hier onder begrepen:

Hoe kan dan Godt ghetrouw weſen in ſijne beloften als hy aen deſe menſchen in de plaetſe van te verquicken, heel contrarie doet, ende haer niet en begeert ghenеſen te hebben?

Seght ghy dat hy hier alleenlijck ſpreeckt tot d'uytverkorene? waer ſtaet dat?

Indien ghy my ſeght dat dit moet ghetrocken worden uyt andere Schrifture-plaetſen? Brenght'er my voort ſoo vele als ghe begeert, ick ſegghe dat deſe plaetſe: *Komt alle tot my*, ſoo klaer is, dat alle de reſte naer de ſelve moeten verklaert worden.

Want iſt ſaecken dat *Calvijn* by exempel ons ſeght dat de Schrifture ghetuyght, dat Godt de herten van de vervloeckte menſchen verſteenicht ofte berooft van ſijn licht, ſoo datſe tot hem niet en konnen kommen.

Soo vraegh ick dan wederom hoe Godt niet en ſpot met de menſchen, wanneer hy ſe *alle*, ſonder yemant uyt te ſluyten, tot hem roept, daer hy wel weet dat het meeſte deel van de menſchen tot hem niet en kan kommen?

Iſt by aldien dat *Calvijn* hier teghen aldus argumenteert: *Chriſtum* ſeght dat niemant tot hem en kan komen ten zy dat den Vader hem trecke: *Ioannis cap. 6. verſ. 44.*

Maer de ghene die verſtooten zijn en worden noyt van den Vader ghetrocken.

Ergo de ghene die verſtooten zijn en konnen tot *Chriſtus* niet komen.

Soo en reſteert'er niet anders, als dat, volghens het ghene wy nu ghehoort hebben, alle de middelen die den menſch tot de ſalicheyt konnen vervoorderen, geenſins en konnen dienen noch baeten aen de ghene die Godt heeft verſtooten; volght dan dat alle die middelen t'hunnen opſichte te vergheefs worden ghebruyckt, want al wat nerghens toe dient, is te vergheefs.

I. Dat haere ghebeden te vergheefs zijn, bekent met klaere woorden *Daniel Chamierus.*

II. Dat deſe vriendelijcke noodinghe *Chriſti*: *Komt alle tot my*, te vergheefs is, blijckt uyt *Calvijn* op verſcheyden plaetſen van ſijne *Inſtitutien*, wanneer hy leert dat de verſtootene noyt van den Vader ghetrocken en worden, ſonder het welcke niemant de macht heeft om tot *Chriſtum* te komen.

III. Hier uyt volght nu voorders dat alle de predicatien, goede vermaninghen, verweckſelen, beſtraffinghen te vergheefs t'hunnen opſichte worden ghebruyckt, alſoo ſy gheene van alle konnen in t'werck legghen.

Wat kan het baeten hun te beſtraffen van ſonden, als ſe de macht niet en hebben om de ſonden te laeten? Waer toe kan het dienen hun te dreyghen met d'eeuwighe ſtraffen, als ſe even wel gheene andere wercken en konnen doen als die de eeuwighe ſtraffen verdienen? Wat baet het hun op te wecken datſe van den wegh der verdoemeniſſe ſouden gaen tot den wegh van de ſalicheyt, als Godt ſelve voor hun den wegh

van de saelicheyt toesluyt? Wat baet het dat sy predicatien ofte goede vermaeninghen hooren, als sy door de selve noch doover, botter, blinder, ende hartneckigher worden?

Derhalven wat kan het hun schadighen datse niet een goet werck en doen in haer leven? datse haer uytstorten tot alle wulpscheydt en boosheydt? datse met de ghebeden, predicatien, ende goede vermaninghen, ende de gheboden Godts spotten als se even wel van Godt daer toe gheschaepen zijn om eeuwigh verloren te gaen, ende niet eenen contrarien middel en konnen ghebruycken om dit te beletten?

Op den eenen kant is het hun onmogelijck eenigh profijt te doen met de middelen die Godt heeft gestelt om salich te worden: Op den anderen kant is het hun onmogelijck die middelen te schouwen die de menschen recht henen leyden tot de verdoemenisse, ende en konnen met die in t'werk te leggen geene meerdere schade lijden, als die hun Godt nae sijne beliefte sonder hunne boose wercken eens aen te sien, van der eeuwicheyt toegeschickt heeft; Ergo waer toe dienen, vraegh ick noch eens, alle de predicatien, verweckselen, goede vermaninghen, bestraffingen ende gebeden?

Ist saeken datse nerghens toe dienen noch nut zijn, soo strijdt dan dese Leere van de Sectarisen: *Godt heeft een groot deel van de menschen gheschaepen om eeuwich verdoemt te zijn*, teghen de Heylicheyt: Want sy stijft de menschen in haere sonden, ende doetse wanhopen van de deughden te oeffenen.

De argumenten van Ioannes Calvijn worden ghetoont van geender weerde te zijn.

Hier teghen komt nu, ghelijck als met volle zeylen, *Ioannes Calvijn*, ende wilt ons betoonen dat de goede vermaninghen, ghebeden &c. ten opsichte van de verstootene, niet te vergheefs en zijn. Laet ons hooren.

Augustinus lib. de corrupt. & grat. cap. 3.

I. Stelt hy ons voor den H. *Augustinus*, sprekende met dese woorden: *O mensch! als men u yet ghebiedt, bekent wat ghy sijt schuldich te doen: Als men u berispt, bekent dat ghe het niet en hebt door uwe faute: Als ghy bidt, bekent van wie ghy t'ontfanghen moet het ghene ghy hebben wilt.*

Calvinus lib. 2. Inst. cap. 5. §. 4.

Merckt wel dat *Calvijn* hier bewijsen moet (soo als hy selve bekent) dat de vermaeninghen ende bestraffinghen ten opsichte van de ghene die Godt heeft verstooten niet te vergheefs en zijn, alhoewel sy de selve niet en konnen volbrenghen nochte ghehoorsaemen. Ondertusschen stelt hy ons voor eene plaetse van *Augustinus* daer hy heel contrarie seght, soo als blijckt uyt alle sijne discoursen die volghen.

Augustinus supra cap. 4.

Laet my eens, seyt hy, *een weynich de waerheyt beschermen, niet teghen de ghene welckers herte recht is met Godt, maer teghen de ghene die aerdsch zijn, ende over haere boose feyten niet en willen bestraft worden, segghende: Ghy siet dat ick de gheboden Godts niet en wille onderhouden, bidt dan Godt voor my, dat hy my desen wille verleene.*

Hier op antwoort *Augustinus: Ghy en begeert niet dat men u uwe ghebreken vertoone op dat u het leetwesen profijtigh zy, door het welcke ghy den medecijn sout soecken:* Voorders: *Dat leetwesen door het welcke den sondaer aen sijn selven misshaeght, als hy van de bestraffinghe eenigh ghevoelen heeft, verweckt in hem eene meerdere affectie tot het ghebedt, op dat hy door de bermertigheyt Godts ende vermeerderinghe van de liefde gheholpen zijnde, afstant doe van het ghene schandelijck ende beweenlijck is, ende dinghen doe de welcke aenghenaem ende loflijck zijn. Dit is het profijt van de bestraffinghe.* Tot hier toe *Augustinus.*

Hier uyt kan yeder een sien, waerom dat *Augustinus* seght dat de bestraffinghen van de sondaren ende haere ghebeden niet te vergheefs en zijn, te weten, om datse van Godt *konnen gheholpen worden, afstant van sonden doen, ende de deucht oeffenen: Dit is het profijt*, seyt hy, *t'welck uyt de bestraffingen spruyt:* Ergo niet te vergheefs.

Maer de Sectarisen leeren dat de verstootene niet en konnen beweeght worden,

worden, jae datſe doover, blinder, botter, ende haerneckigher worden door de beſtraffinghen ende vermaninghen: Sy leeren datſe gheen leetweſen en konnen hebben over haere ſonden, ende daer van gheen afſtant doen, alſoo ſe in de ſelve moeten verrotten tot datſe eyndelijck heel en gantſch vergaen.

Hier uyt beſluyten wy ſeer wel dat volghens deſe Leere (die heel contrarie is aen *Auguſtinus*) alle vermaninghen ende beſtraffinghen gantſch te vergheefs zijn, alſoo men hier niet en kan ſegghen met *Auguſtinus*: *Dat is het profijt t'welck uyt de beſtraffinghen ſpruyt*, naemelijck, *leetweſen*, *meerder affectie tot het ghebedt*, *afſtant van ſonden*, *oeffenen van de deucht*; want gheene van alle deſe dinghen (volghens het ſegghen van *Calvijn*) en konnen de vermaeninghen noch de beſtraffinghen uytwercken in t'ghemoet van de ghene die Godt verſtooten heeft: overſulcx *Calvijn* wilt ſich te vergeefs behelpen met *Auguſtino*, om te betoonen dat de vermaninghen ende beſtraffinghen, ten opſichte van de ghene die Godt verworpen heeft, niet te vergeefs noch gantſch noodeloos zijn.

II. Wilt hy ſich behelpen met de eyghen practijcke van *Chriſtus*, ſegghende: *Chriſtus alhoewel hy ghetuyght dat wy ſonder hem niets konnen doen, en laet daerom niet te beriſpen de ghene die qualijck deden, noch te verwecken dat yeder een ſich tot goede wercken ſoude begeven.*

Ick antwoorde: Dat wy in ſaeken die onſe ſaelicheyt aengaen niets en konnen doen ſonder *Chriſtus*, is klaer: maer dat wy ſijnen byſtant ofte hulpe door onſen quaden wille niet en konnen verwerpen, oft door eenen goeden wille aennemen, en ſal niemant ſegghen als de ghene die noyt Schriftuere gheleſen en heeft.

Dat wy deſe Godlijcke byſtant, ons opgheoffert ofte voorgheſtelt zijnde, *konnen verwerpen*, blijckt uyt verſcheyden plaetſen van de Schriftuere.

I. Uyt de *Spreucken van Salomon*, daer de eeuwighe wijsheydt alſoo ſpreeckt: *Ghy dwaeſe, hoe lanck ſult ghy de dwaesheyt beminnen? bekeert u op mijne beſtraffinghe: Ick hebbe gheroepen, ende ghylieden hebbet gheweygert: Ick hebbe mijne hant uytgheſteken, ende daer en is niemant die der naer omſach: Ghylieden hebt alle mijnen raet verworpen, ende mijne beſtraffinghen niet ghewilt.* Proverb. cap. 1. verſ. 21. 24. 25. &c.

Siet, hier offert de eeuwighe wijsheyt haeren byſtant aen de menſchen: Want ſy ſteeckt de hant uyt om haer te helpen, maer ſy en willen de ſelve niet vatten, ſy en willen nae Godts ſtemme niet hooren, ſy verwerpen al ſijn raet ende beſtraffinghen.

II. By den H. *Matthæus* ſeght *Chriſtus*: *Ieruſalem! ghy die de Propheten doodt ende ſteenicht, hoe menichmael heb ick uwe kinderen willen by-een vergaderen, ende ghylieden en hebt niet begeert.* Matthæi cap. 23. verſ. 37.

Hier is de queſtie, of Godt met'er daet den wille ghehadt heeft om de kinders van *Ieruſalem* by-een te vergaderen ofte niet?

Seght ghy dat hy den wille ghehadt heeft, maer dat hy de ſelve belet heeft datſe niet en ſouden vergaderen? ſoo heeft hy dan ghewilt ende niet ghewilt: want de ghene die eenighe ſaeke belet, en begheert niet datſe gheſchiede: Hoe kan het nu in Godt ſaemen ſtaen, *willen*, en *niet willen*?

Wie heeft dan deſe vergaderinghe ſoo menighe jaeren voor de toekomſte *Chriſti*, wanneer *Ieruſalem* de Propheten doodde ende ſteenichde, doen ophouden ofte beledt? de Schriftuere is klaer: t'is *Ieruſalem* ſelve gheweeſt die dit beledt heeft: Waer door? door haeren quaden wille; want *ſy en heeft niet begeert* dat haere kinderen by een ſouden vergadert worden: Soo konnen dan de menſchen de goetjonſticheydt Godts,

ende sijnen bystant, door haeren quaeden wille verwerpen.

III. Wat wilt ghy klaerder als t'ghene *Christus* noch seght by den selven Heylighen Evangelist, als hy by ghelijckenisse ons leert, hoe dat Godt de menschen roept ende noodt tot de saelicheydt? *Hy sendt*, seght hy, *sijne dienst-knechten uyt om de ghenoodde ter bruyloft te roepen, maer sy en wilden niet komen.*

Matthai c. 22. vers. 2.

Is dit *nooden* en *roepen* niet den Godlijcken bystant op-offeren om salich te worden? hoe is het ghebeurt datse met desen bystant gheen profijt en hebben ghedaen? uyt gheene andere oorsaeke, als om datse gheroepen ende ghenoodt zijnde, *niet en hebben begeeren te komen*: t'is dan hunnen quaden wille gheweest die desen bystant verworpen heeft.

Maer nu is de vraghe, of de menschen als se den bystant Godts *verwerpen*, den selven oock konnen *aennemen*, ende daermede hun profijt doen? T'blijckt even klaer uyt de Schriftuere, dat jae.

Proverb. cap. 1. vers. 28, 29.

I. Op de selve plaetse, daer *Salomon* in sijne *Spreucken* seght, dat de dwase, de handt Godts die hy tot haer uytstreckte, niet en hebben willen vatten, seght hy oock, datse daernaer *tot Godt sullen roepen, maer dat hy hun niet hooren en sal*: Waerom? *om datse*, seght hy, *de vreese des Heeren niet en hebben verkosen.* Ghelijckse dan den bystant Godts door haeren quaden wille verwerpende, de vreese des Heeren saemen hadden verworpen, soo kosten sy oock desen bystant wel aennemen ende leven in de vreese des Heeren, aenghesien datse de selve kosten *verkiesen*: Want daer en kan gheene *verkiesinghe* zijn, daer gheene vryheyt en is om het een te *verwerpen*, ende het ander *t'aenveerden.* Ergo, volghens dese Schriftuere, dese dwaese menschen kosten soo wel den bystant *aenveerden*, als den selven *verwerpen.*

Apocalyp. c. 3. vers. 20.

II. Dit blijckt uyt het ghene daer staet in t'boeck *Apocalypsis*: *Siet*, seght *Christus*, *ick stae aen de deure., ende ick kloppe; indien yemant mijne stemme hoort, ende de deure open-doet, ick sal tot hem inkomen.*

Wat beteeckent dit *kloppen* van *Christus*? den *Dordrechtschen* Bijbel antwoort *Num.* 53. dat hier door verstaen wort, *de aenmaeninghe Christi aen de deure van onse conscientie, door sijn VVoort ende Gheest; om ons uyt onse sonden ende slaepricheyt op te wecken.*

Dat is waer: Maer het ghene dat den Bijbel daernaer seght *Num.* 54. is onwaerachtich, te weten, dat *Christus* selve door dese aenmaeninghe, *de herten opent*: Want

I. Contrarie blijckt uyt die klaere woorden: *Indien yemant de deure open-doet, ick sal binnen komen*; het *open-doen* dan van onse herten, wort aen den mensch toegheschreven, het *kloppen* aen *Christo.*

Canticor. c. 5. vers. 2. &c.

II. Blijckt contrarie uyt het boeck der *Cantiquen*, daer van dese selve materie gesproken wort, soo als den voorseyden Bijbel bekent *N.* 53. *Christus* quam kloppen aen de deure van sijne Bruyt, dat is, *van eene ziele die slap ende traegh in den yever ende goede wercken gheworden was*: Hy riep van buyten: *Mijne suster doet open*: hy beloofde haer schoone giften om haer op te wecken uyt haere slappicheyt: Dies niet teghenstaende en dede de Bruydt haer herte niet open, in der voeghen dat *Christus* sijn selven vertrock, ende wegh-ginck: Toen dede de Bruyt selve de deure open.

Hier hebt ghy dat *Christus* voor het herte van sijne Bruyt *heeft geklopt*, dat hy haer met sijn roepen *aenghemaent heeft*, dat hy haer door beloften opgheweckt heeft; ende nochtans het herte en is niet open-ghegaen; soo is het dan valsch dat het kloppen *Christi* ofte sijne aenmaeninghen, ofte sijne beloften, onse herten met'er daet openen; ende het blijft waerachtich dat wy de selve soo konnen verwerpen dat *Christus* niet binnen en komt, gelijck de Bruyt met de daet heeft gedaen: want den *Dordrechtschen*

Bijbel

Bijbel ſelve bekent *Num.* 16. *datſe gheweygert heeft op te ſtaen, ende haeren Bruydegom binnen te laten als hy klopte aen de deure*, jae, hy bekent *Num.* 21. *dat ſy haeren Bruydegom onbeleefdelijck afgheſet of door-gheſonden hadde.*

Maer, ghelijck ſe te voren door haeren quaden of traghen wille de aenmaeninghen ende beloften *Chriſti* hadde verworpen, alſoo heeft ſy daernaer, door haeren goeden wille de ſelve aenveert ende waer-ghenomen: Want ſy ſelf heeft de deure van haere herte open-ghedaen, ende haeren Beminden is binnen ghekomen, ſoo als men in de volghende Capittelen van de *Cantiquen* kan leſen.

Door het kloppen dan, ende aenmaeninghen *Chriſti*, wanneer hy ſtaet voor de deure van onſe conſcientie, wort onſe ziel opgheweckt, maer daerom niet open ghedaen: Dit kan den menſch ſelve laeten of doen: Want, ghelijck het hier in het exempel van de Bruydt klaerlijck blijckt, hy kan de vermaeninghen *Chriſti verwerpen* oft *aennemen*, hy kan hem *door-ſenden* oft *inlaeten.*

Nu toone ick uyt deſe voorghemelde bewijſen dat dit argument van *Calvijn* niet en deught: *Chriſtus ſeght dat wy niets ſonder hem konnen doen; ende nochtans hy beriſpt ons indien wy quaelijck doen: hy verweckt ons tot goede wercken: Ergo de vermaeninghen ende beriſpinghen en ſijn niet te vergeefs, alhoewel men niet contrarie en kan doen aen het ghene daer over dat men beriſpt ofte vermaent wort.*

Want nu blijckt het ſoo klaer als den dach dat de beriſpinghen ende vermaeninghen *Chriſti* niet en vallen op dinghen die den menſch niet en kan doen, maer op ſoodaenighe die hy kan doen: Wy bekennen dat Godt aen onſe zielen moet kloppen, dat hy de ſelve moet opwecken; vervolghens dat wy ſonder dit niet met allen en konnen doen t'welck nut zy ter ſalicheyt: Maer wy hebben nu uyt de alderklaerſte woorden van de Schriftuere gheſien, dat wy de uytgheſtreckte hant Godts ende al ſijnen raet om ons te helpen, konnen verſmaden; dat wy de deure van ons herte konnen toehouden ende hem niet in laeten: op den anderen kant dat wy konnen open doen ende ſijne opweckinghen waer-nemen: Ergo de beriſpinghen en ſijn niet te vergeefs indien wy het niet en doen: want door het kloppen ende opwecken Godts, wy koſten t'doen, ende indien wy het niet en doen, t'is onſen quaden wille, ofte ghelijck de Schriftuere ſpreeckt, t'is om dat wy ſelf *niet en begeeren* of *willen*; deſen quaden wille verdient buyten twijffel eene goede beriſpinghe ofte beſtraffinghe.

Alſoo en ſijn oock de verweckſelen tot goede wercken niet te vergeefs: Want ghelijck wy de opweckinghen Godts konnen verwerpen en quaelijck doen, alſoo konnen wy de ſelve aenveerden en wel doen: Vervolghens de beriſpingen ende verweckſelen en worden niet ghedaen ſonder hope van baet ende profijt: Ergo niet te vergeefs:

Maer wat baet ofte profijt konnen de beriſpingen ofte vermaeningen by-brenghen ten opſichte van ſoodanighe menſchen, ghelijck de *Calviniſten* verſieren? ick ſpreke van de ghene die ſy ſegghen van Godt verſtooten te zijn? want deſe, of ghy ſe beriſpt ofte vermaent, daer en is niet alleen gheene hope van beteringhe, maer oock ſekerheyt van ergher te worden, alſoo ſe, ghelijck *Calvijn* ſeght, door de vermaninghen doover, blinder, botter, ende hartneckigher worden:

Ergo al het vermaenen, preken, verwecken, beriſpen, is gantſch te vergheefs. want t'en kan noyt eenighe uytwerckinghe hebben, ofte nerghens toe dienen.

T'doet immers, ſeght eyndelijck *Ioannes Calvijn*: Want iſt ſaeken dat

de godlooſe de ſelve verſmaeden, die vermaninghen ſullen teghen haer ghetuyghenisſe gheven voor den rechter-ſtoel Godts.

Ghenomen t'waer ſoo: Wat kan hun dit ſchadighen hier in dit leven als ſe even wel nootſaekelijck ende ſonder eenigh verbidden moeten verloren gaen?

Derhalven, ick en kan niet ſien wat ghetuyghenisſe dat de vermaninghen die de godlooſe verſmaden, teghen hun konnen gheven voor den rechter-ſtoel Godts, aengheſien datſe ſich met recht over dit verſmaden konnen verſchoonen, ſegghende: T'is ons onmoghelijck gheweeſt contrarie te doen: Want *Calvijn* heeft ons gheleert dat Godt ſelve ons ſtierde tot t'quaet, ſoo dat hy ons door de vermaninghen, noch doover en blinder maeckte; ſoo en is'er dan voor ons gheenen middel oft uytvlucht gheweeſt waer wy ons keerden of wendden; want wy moeſten nootſaekelijck de vermaeninghen verſmaeden, alſoo wy van alle macht waeren berooft om de ſelve t'aenveerden.

Dit en doet'er niet toe, ſeght *Calvijn*, want de godlooſe worden door de vermaeninghen in haere conſcientie gheſlaghen, ſoo dat oock de booſte (ſy mogend'er mede ſpotten ſoo ſe begeeren) de ſelve niet en konnen voor quaet houden.

Laet ons oock al nemen datſe de vermaninghen konnen voor goet houden (alhoewel ick niet en ſie hoe dit gheſchieden kan, aengheſien datſe door de ſelve doover, blinder, botter, ende hartneckiger worden) nochtans ghenomen, ſegghe ick, dat ſy dit koſten doen: T'en doet hier niet ter ſaeke: want de queſtie is, of het in hunne macht is de vermaninghen in t'werck te legghen ende te volghen?

Calvijn antwoort dat neen: want, vraeghende van ſijn ſelven: Wat ſal den ellendighen menſch maeken, terwijle hem de ſachticheydt ofte ghebuyghſaemheydt des ghemoets, de welcke hem nootſaekelijck is om de vermaeninghen te volghen ende ghehoorſaem te zijn, wort gheweyghert? waer op hy dan antwoort: dat hy deſe hartneckicheyt aen niemant anders als aen ſijn eyghen ſelven kan wijten: overſulex, ſeyt hy, de godlooſe, of ſe willen of niet, worden door de kracht van de vermaeninghen neder-gheveldt.

Wat is dit al te ſegghen? Hoe konnen de godlooſe haer ſelven wijten datſe de goede vermaeningen niet en gehoorſamen, ofte datſe hartneckich zijn, daer *Calvijn* uytdruckelijck ſegt dat Godt hun ſijne ſtemme laet hooren om datſe doover ſouden worden, ſijn licht ontſteeckt om haer noch meer te verblinden, ſijne leeringhe voorhout om haer noch meer te verharten, remedien voorſtelt om datſe niet en ſouden geneſen? Konnen ſy dan wederſtaen aen de handt ofte kracht Godts de welcke op ſoo eene maniere werckt in haere ghemoederen? is het dan in haere macht, tegen Godts werckinghe, haere doovicheyt, blindtheyt, ende harneckicheyt te beteren? Seght ghy dat jae? ſoo konnen dan de godlooſe met'er daet haer bekeeren, ende ſoo is het valſch datſe nootſaekelijck ſondighen: Seght ghy dat neen? hoe konnen s'het dan haer ſelven wijten datſe hartneckich blijven aengeſien dat Godt ſelve hare herten verſteenicht ende noch harter maeckt door de goede vermaeningen ſelf? Hoe is het mogelijck dat de ſelve middelen die Godt ghebruyckt om den menſch te verſteenighen, van den menſch konnen ghebruyckt worden om ſijn eyghen ghemoet te verſachten? Hoe is het dan mogelijck dat de godlooze konnen haer ſelven wijten datſe hartneckich ghebleven zijn?

Tot noch toe hebben wy ghehoort de argumenten van *Ioannes Calvijn*, dies niet teghenſtaende blijft mijn ſegghen noch vaſt ſtaen, te weten;

dat

dat nootſaeckelijck uyt deſe Leere van de Sectariſen, *Godt heeft het meeſte deel van de menſchen gheſchickt ende gheſchaepen tot de verdoemeniſſe*, nootſaekelijck volght dat alle goede vermaeninghen, predicatien, verweckſelen, ende ghebeden, ten opſichte van die ellendighe menſchen gantſch te vergeefs zijn.

Laet ons nu eenen anderen *Calviniſt* met naeme *Fredericus VVendelinus*, over deſe materie eens hooren praeten. *Wendelinus I. Chriſt: Theologiæ cap. 10. Theſi 11.*

De vermaeninghen, ſeyt hy, helpen hier toe: 1. Om de menſchen te vermaenen wat haer te doen ſtaet. 2. Om te toonen hoe haetelijck dat de ſonde aen Godt is.

Ick antwoorde dat even wel de goede vermaeninghen niet anders en zijn als ydele ſlaeghen in den wint en locht, vervolgens al te vergeefs.

Want. I. Wat kan het baeten dat men de godlooſe vermaene wat hun te doen ſtaet, als ſe even wel niet en konnen doen het ghene daer ſy over vermaent worden?

II. Wat profijt kand'er van komen dat men hun voor ooghen ſtelle hoe haetelijck dat de ſonde aen Godt is, als ſe noyt en konnen beweeght worden om de ſonde te laeten? Want naer dat men hun duyſentmael ſal vertoont hebben *wat hun te doen ſtaet*, ende *dat de ſonde aen Godt haetelijck is*, kan hun die wetenſchap de macht geven om de ſonden te vluchten? Ter contrarien, ſy worden, volghens het ſegghen van *Calvijn*, van Godt ſelve door de vermaeninghen noch meer in de ſonden verhart ende verſteenicht:

Ergo t'is te vergheefs dat men hun vertoone *wat hun te doen ſtaet*, ofte *dat de ſonde aen Godt haetelijck is*: Want al wat noyt eenighe uytwerckinghe en kan hebben, is te vergheefs.

Ick ſluyte dan deſe queſtie, en ſegghe: Alle de argumenten van weerzijden wel onderſocht zijnde, ſoo blijckt het dat uyt deſe leeringe van de Sectariſen: *Godt heeft menighe menſchen gheſchaepen tot de verdoemeniſſe, die hy verhart, verſteenicht, doof, blindt, bot, ende hartneckich maeckt, ende aen de welcke hy den wegh van de ſalicheyt opſluyt*, nootſaekelijck volght, dat alle goede vermaeninghen, verweckſelen, predicatien, leeringhen, dreyghementen, ende ghebeden gantſch onnuttich en te vergeefs zijn.

Maer ſoo eene leeringhe en kan niet heylich zijn.

Ergo deſe leeringhe van de Sectariſen en kan niet heylich zijn.

Dit zy dan de alghemeene ſlot-reden van deſe queſtie.

Eene Kercke welckers fondamentele leeringhen uyt haer ſelven bequaem zijn om de menſchen af te trecken van de deucht ende heylicheydt, en kan gheene heylighe Kercke zijn:

Soodaenighe verſcheyden fondamentele leeringhen heeft de Kercke van de Sectariſen, ghelijck wy ghehoort hebben:

Ergo de Kercke van de Sectariſen en is gheene heylighe Kercke:

Maer eene Kercke die niet heylich en is, en kan de waerachtighe Kercke niet zijn:

Ergo de Kercke van de Sectariſen en is de waerachtighe Kercke niet.

VI. CAPITTEL.

Andere verscheyden redenen waerom dat de Sectarisen de waerachtighe Kerck niet en hebben.

ALhoewel dat alle voorgaende bewijsen die wy in dit *vijfde Deel* voorghestelt hebben meer als ghenoech zijn om alle redelijck verstant ende onghepassioneert ghemoet t'overtuyghen dat by niemant van de Sectarisen de waerachtighe Kercke te vinden is: Soo ist nochtans dat ick hier ghelijck als eene toemaete moet by-voeghen om dese materie noch meer te bevestighen.

Wort bewesen dat de Sectarisen de waere Kerck niet en hebben, om datse niet ghelijck-formich en zijn aen t'Evangelie.

Voor eerst. Wanneer de Sectarisen eerst te voorschijn quaemen in *Duytslant* en *Vranckrijck* onder t'beleydt van *Martinus Lutherus* ende *Ioannes Calvijn*, noemden sich *Evangelische*, als wesende Predicanten van het suyver ende oprecht Evangelie.

Doch hoe verre dat de eerste fondamenten die sy leyden, van het suyver Evangelie *Christi* vervremt waeren, ende hoe weynich dese nieuw-opkomende Christenen aen t'selve ghelijck-formich zijn, sal ick hier gaen bewijsen, ende daer uyt besluyten dat niemant van hun de waerachtighe Kerck heeft.

Lutherus in Postilla domestica Edit: Ienensis Conc. 2. Dom. 1. Advent.

Dit bewijse ick eerst uyt haere eyghen bekentenisse. *Luther* sprekende van sijne eerste discipelen, seght aldus: *De werelt wort daghelijcx ergher door dese leeringhe: Nu wort elcken mensch in t'besonder van seven duyvels beseten, daer se te voren* (te weten in t'Pausdom) *maer van eenen duyvel alleen beseten en waeren: De duyvelen komen nu hoops-ghewijs in de menschen, soo datse in soo een helder licht van t'Evangelie gelt-gierigher, doortrapter, onrechtveerdigher, booser, en ergher worden, als se te voren in t'Pausdom gheweest zijn.*

Calvinus in cap. 11. Daniel. vers. 34.

Calvinus, sprekende van sijne discipelen, seght: *In dat kleyn ghetal van de ghene die sich van de afgoderye des Pausdoms hebben ontrocken, het meeste deel is vol van ontrouwicheyt ende bedrogh: Sy veynsen wel eenen uytnemenden yever te hebben, indien ghe se nochtans inwendelijck aensiet, ghy sult bevinden datse vol van bedrogh zijn.*

Idem in 2. Petri cap. 1. v. 2.

Elders seyt hy: *Nauwlijcx het thiende deel heeft sich om andere oorsaeke tot het Evangelie begeven, als om dies te vryer sich uyt te storten tot alle dertelheydt.*

Musculus in lib. de Novissimo die.

Wat seght *Andreas Musculus* hier van? *Indien wy*, seyt hy, *de waerheyt willen bekennen, wy sullen bedwonghen worden van ons eyghen selven te ghetuyghen, dat men nu in de gheheele werelt niemant sal vinden die haer meer tot hoereryen, woeckeryen, ende bedriegeryen begeven als wy.*

Een weynich daernaer seyt hy: *De saeke spreeckt selve, ende de waerheyt perst ons uyt teghen onsen danck dese bekentenisse, dat er in de heele werelt gheene booser, ondanckbaerder, onghetrouwer, ende dertelder menschen, jae, nerghens meerdere schelm-stucken en sonden, selfs niet onder de Tercken, Ioden, en Heydenen worden ghevonden, als op die plaetsen daer het VVoort Godts met alle neerstichеyt wort ghepreeckt.*

Idem lib. de prophetia Christi.

Elders seght desen Sectaris noch meer: *Ick worde*, seyt hy, *noch eens bedwonghen te segghen (want t'is waerachtich) dat er nerghens, noch by de Heydenen, noch by de Ioden, noch by de Turcken stijf-halsigher menschen, in welckers ghemoederen de ginsteren van alle deught ende eerbaerheydt uytghehluscht zijn, worden ghevonden als onder d'Evangelische, by de vvelcke den duyvel vry ende onghebonden*

ghebonden regneert: Ende op dat ick alles met weynighe woorden uytspreke, soo verre is onse sacke, dat is, vande Lutheranen ghekomen, dat by soo verre yemant eenen grooten hoop van boeven, Atheisten, woeckeraers, ende bedrieghers wilt sien, hy en moet maer naer eenighe stadt gaen daer het Evangelie ghepreeckt wort, hy sal daer soo eenen slach van menschen hoops ghewijs vinden.

Hoort noch al meer: *Schmidelinus* sal u hier van noch breeder bescheyt geven: *Een groot deel der Duytschen, seyt hy, gheeft wel plaetse dat het VVoort Godts ghepreect worde: Maer ondertusschen en siet men gheene beteringhe van manieren, maer een schroomelijck, godloos, sinlijck, ende beestelijck leven in brassen, drincken, bgheerlijckheden, pracht, ontheylinghen van den naem Godts, ende blasphemien: VVaer in sy even vry ende sonder straffe willen sondighen als de Papisten in haere afgoderye. Godt ghebiedt ernstelijck in sijn VVoort ende vereyscht van de Christenen eenen Christelijcken handel. Daerentusschen sy seggben: VVy hebben nu gheleert dat men saelich wort, alleen door het gheloove in* CHRISTUM, *die door sijne doot voor alle onse sonden voldaen heeft: VVy en konnen niet voldoen door ons vasten, aelmoessen, ghebeden, ende andere wercken: oversulcx laet ons soodanighe wercken laeten vaeren, aenghesien dat wy saelich konnen worden door* CHRISTUM, *ende alleen moeten steunen op de gratie Godts ende* CHRISTI *verdiensten.* *Schmidelinus Conc. 4 in Christi verba Luc. 18*

Nu, op dat de heele werelt sou sien datse gheene Papisten en zijn, ende op de goede wercken niet en betrouwen, sy en oeffenen gantschelijck niet een enckel goet werck: In de plaets van te vasten, sy drincken en schencken dagh ende nacht: Daer se de armen moesten wel-doen, daer trecken se de selve het vel af: Sy verkeeren de ghebeden in vloecken, sweiren, ende blasphemien, ende dit soo moetwillichlijck, dat CHRISTUS *van de Turcken self soo niet ghelastert en wort: Eyndelijck in de plaets van ootmoedicheydt, regneert by haer doorgaens eene groote verwaentheydt, hooverdye, pracht in kleederen: Ende dit leven wort van hun ghenoemt de Evangelische instellinghe; Middelertijdt sy laeten sich voorstaen datse het oprecht ende waerachtigh Gheloove in haere herten behouden, ende dat Godt hun ghenaedigh is, jae, sy vonnissen datse beter zijn als de godloose Papisten.*

Voeght hier noch by *Philippus Melanthon: De saecke self, seyt hy, wijst het uyt dat in dese landen bykans den heelen tijdt wort besteedt in maeltijden, dronckenschap, ende overmaetighe teughen. Daerom worden wy van Godt op verscheyden manieren ghestraft, naemelijck met brandt-stichten, oorloghen, beroerten, ende confusien van de regeringen en Politie, om dat wy meer als beesten leven in overdaet ende in eene ghewoonte van brassen en drincken. Hoe dickwils en siet ghy de dronckaerts niet vechten en malkanderen doot-slaen?* *Melanthon in cap. 6. Matth.*

Voorders, seyt hy: *Sy nemen sulck een vermaeck in d'onkuysheydt ende in andere vuylicheden, datse ghelijck een vercken, t'welck sich in t'slijck heeft ghewentelt, met hunne uytbraecksels, het broodt, vleesch, bier, ende alles besmeuren.*

Noch voorders: *Sulck eene dommicheyt is'er onder het volck dat het meestedeel sich laet voorstaen, datse den volghenden nacht sullen sterven, als se maer eenen dagh en hebben ghevast.*

Hier en konnen nu de Sectarisen niet seggben dat dese woorden voortghekomen zijn uyt een vergalt ofte bitter ghemoet, want het sijn de eyghen spreucken ende bekentenisse van haere eerste stichters en Leeraers.

Wel aen dan: Hier uyt volght nu. 1. Dat alles wat ick in de heele *voorgaende Questie* betoont hebbe wel bestaet ende waerachtigh is, naemelijck, dat dit nieuw Evangelie, t'welck van *Luther* ende *Calvijn* inghevoert wierdt, raekende de goede wercken, predestinatie, &c. de menschen sorghloos maeckte in t'beneerstighen van haere saelicheyt, ende den wegh opende tot alle boosheden: Het blijckt nu hier

by de ſtucken: Want ick en kan niet bedencken uyt wat oorſacke dat'er juyſt ſoo menighe, ende in ſoo een kleyn ghetal meer waeren by de eerſte Sectariſen die ſchandelijck leefden (wanneer ſy meeſt moeſten uytſteken in yever) als erghens anders, ten zy uyt die leeringhen die wy hier voren betoont hebben te ſtrijden teghen alle goede manieren, deught, ende heylicheyt: Immers *Schmidelinus* ſelf, ghelijck wy nu ghehoort hebben, bekent opentlijck dat dit de oorſaeke was van ſoo een ſchandelijck leven der eerſte Sectariſen.

Hier uyt volght. II. Dat gheene van de Sectariſen oprechte *Evangeliſche* waeren wanneer ſy eerſt opquaemen, aengheſien datſe in hunne manieren ſoo verſchillende waeren van t'Evangelie.

Dit waeren de eerſte fondamenten met de welcke de heden-daeghſche Kercke van de Sectariſen opghebouwt wiert, heel contrarie aen de eerſte Chriſtenen als ſy in haeren eerſten yever noch waeren: Hoe nu deſe heden-daeghſche Kercke met ſoodanighe loſſe fondamenten ghebouwt, beſtandigh kan zijn, ofte met *Chriſto* begoſt hebben, kan yeder een ſien die maer ooghen en heeft.

II Om datſe een ander Evangelie hebben geſmeedt dan ſy van onſe Voor ouders ontfanghen, hebben, eerſt aengaende de woorden.

Mijn tweede bewijs dies-aengaende fondere ick op deſe vraghe: van wie, ofte van waer hebben de Sectariſen het Evangelie ontfangen?

Sy antwoorden, van de Apoſtelen ende Propheten: Ick hoore hun dit ſegghen: maer de queſtie is of s'het ontfanghen hebben uyt de eyghen handen van de Apoſtelen ende Propheten?

Sy moeten bekennen dat neen: Want tuſſchen hun, als ſe eerſt opquaemen, ende tuſſchen d'Apoſtelen waeren vijfthien hondert jaeren verloopen, ſoo en koſten ſy dan het Evangelie niet hebben uyt de eygen handen van de Apoſtelen: van wie dan?

Hier en valt gheen ander uytvlucht voor hun als datſe ront uyt bekennen datſe de boecken van 't Evangelie ghekreghen hebben uyt de handen van de *Papiſten*: Want den Evangelie-boeck, die *Luther*, den eerſten Vader van alle Sectariſen, in den beginne ghebruyckte, en was gheenen anderen als die de *Roomſche* Kercke ghebruyckte, alſoo daer op dien tijdt gheenen anderen te vinden en was.

Soo en hebben ſy dan den Evangelie-boeck van nerghens anders ontfanghen als uyt de handen van de *Papiſten*, de welcke den ſelven hadden ghekreghen van hunne Voor-ouders, ende deſe wederom van de hunne, ende ſoo voorts opklimmende tot de tijden van de Apoſtelen toe: Want d'Apoſtelen hadden den ſelven ghelevert in de handen van haere diſcipelen, by expempel, *Ignatius*, *Polycarpus*, *Dionyſius*, *Papias*, *Clemens*: Deſe voorders, aen *Iuſtinus*, *Irenæus*, *Tertullianus*, *Origenes*, *Cyprianus*: Deſe wederom, aen *Athanaſius*, *Baſilius*, *Epiphanius*, *Chryſoſtomus*, *Nazianzenus*, *Ambroſius*, *Optatus*, *Hieronymus*: Deſe daernaer, aen *Auguſtinus*, *Paulinus*, *Oroſius*, *Proſper*, *Fulgentius*, de welcke den ſelven aen haere naevolgers hebben overghelaeten, ende ſoo voorders tot de tijden van *Luther*.

Nu vraegh ick of de Sectariſen deſe overleveringe van den Evangelieboeck aenveerden ende voor goet houden, of niet?

Segghen ſy jae? de ſaeke is klaer: want ſoo en moeten ſy den naem niet voeren van *Evangeliſche*, om datſe niet te vreden zijnde met t'Evangelie alleen, oock de overleveringhe voor goet keuren.

Segghen ſy datſe die niet en aenveerden? ſoo moeten ſy dan oock het Evangelie verwerpen; want wy en hebben het ſelve niet anders ontfanghen als door overleveringhe van de Apoſtelen: Willen ſy deſe overleveringhe niet aennemen, hoe ofte waermede ſullen ſy d'oprechticheyt van t'Evangelie bewijſen?

Want

Want ick ſal daetelijck wederom vraeghen: Of onſe Voor-ouders de welcke een weynich voor de tijden van *Luther* gheleeft hebben, ons het Evangelie overghelevert hebben ſuyver ende oprecht, ofte wel bedorven ende vervalſcht?

Segghen ſy dat het *ſuyver* ende *oprecht* was? ſoo is dan die overleveringe te prijſen door de welcke wy het ſuyver ende oprecht Evangelie hebben ontfanghen: De Catholijcken ſijn oock te prijſen om datſe deſen heyligen ſchat ongheſchonden ende ſoo ghetrouwelijck hebben bewaert.

Segghen ſy dat het Evangelie *bedorven* ende *vervalſcht* was? wie heeft het daernaer verbetert? Sy ſelve? maer uyt wat boeck? want alle de boecken van de Schriftuere die in de opkomſte van *Luther* te vinden waeren, waeren van de Catholijcken ghedruckt, uytghegeven, ende bewaert.

Segghen ſy datſe het Evangelie verbetert hebben uyt de *Grieckſche* ende *Hebreeuwſche* exemplaren? wie ſal ons konnen verſekeren dat d'exemplaren die ſe ghehadt hebben, *ſuyver* ende *oprecht* waeren?

Ten tweeden, ſy moeten ons ſegghen waer in datſe het Evangelie, hun van de Catholijcken overghelevert, hebben verbetert?

Indien ſy ſegghen in *de overſettinghe* der woorden, ende in *den ſin* van de woorden?

Ick antwoorde dat my beyde machtich ſuſpect is: Want wat de *overſettinghe* van de woorden aengaet:

I. Ick bevinde dat de *overſettinghe* van den H. *Hieronymus* uyt het *Griecxſch* ende *Hebreeuwſch* in het *Latijn*, meer als duyſent jaeren, van de heele Kercke voor goet was ghekeurt wanneer *Luther* eerſt opquam.

Ick neme tot ghetuyghe den H. *Gregorius Magnus*, die ſeght dat men t'zijnen tijde deſe overſettinghe las in de Kercken, ſermoonen, en geeſtelijcke leſſen. *Gregorius Epiſt. ad Leandrum in fine.*

Hoe groot dat *Auguſtinus* oock, twee hondert jaeren vroeger, de ſelve gheacht heeft, blijckt uyt deſe ſijn woorden: *Ick en ſal*, ſeyt hy, *niet ghebruycken de overſettinghe van de ſeventich uytlegghers: maer ſoo als het van den Prieſter Hieronymus, die in beyde de taelen ervaren is, uyt het Hebreeuwſch in de Latijnſche tale overgheſet is.* *Auguſtinus lib. 4 de doctrina Chriſt. cap. 6.*

Het doet oock grootelijckx tot recommandatie van den ſelven *Hieronymus*, het ghene *Auguſtinus* elders noch van hem ſeght teghen den *Pelagiaen Iulianus*: *En meynt niet*, ſeyt hy, *dat den H. Hieronymus moet verſmaet worden, die in de Griecxſche ende Latijnſche, daerenboven in de Hebreeuwſche talen ervaren, overgaende van de VVeſterſche Kercke tot d'Ooſterſche, in de heylighe plaetſen ende heylighe Schriftueren ſijn leven tot den uyterſten ouderdom heeft overghebrocht: Hy heeft gheleſen alle, ofte bykans alle de ghene die voor hem in de Ooſterſche ende VVeſterſche Kercke van de Kerckelijcke Leere hadden gheſchreven.* *Idem lib. 1. contr. Iulianum cap. 2.*

Soo groot is de authoriteyt van den H. *Hieronymus*, ende in het *overſetten*, ende in de verklaeringhe van de Schriftuere, over duyſent, jae over twaelf hondert jaeren gheweeſt! ende ſoo is ſe ghebleven tot op de tijden van *Luther*.

Doch dit *Hieronymus* de Schriftuere ghetrouwelijck ende loflijck heeft overgheſet blijckt uyt verſcheyden plaetſen van ſijne ſchriften.

I. In de Voor-reden die hy gheſtelt heeft voor de vijf boecken van *Moyſes*, ſpreeckt hy aldus: *Iſt ſaecken dat ghe meynt dat ick erghens ghemiſt hebbe, vraeght de Hebreeuwſche Meeſters van verſcheyden ſteden.* *Hieronymus in Prologo ad Pentateuchum.*

II. Seght hy: *Alhoewel ick niet en weet dat ick yets van de Hebreeuwſche waerheyt hebbe verandert: vraeght nochtans alle de Hebreeuwen die ghe begeert ende die ghe meeſt meynt ghelooft baer te zijn.* *Idem in Prologo Galeato ad libros Regum.*

Idem in Prologo ad Paralipom. III. Seght hy: *VVaerom en souden de Latijnsche mijne oversettinghe niet aenveerden, aengheseen dat d'Hebreeuwen self mijnen arbeyt approberen?*

Idem in Prologo sequenti. IV. Seght hy: *Ist saeken dat yemant in dese oversettinghe yets wilt berispen, dat hy d'Hebreeuwen vraeghe, dat hy sijne eyghen conscientie te raede gae, dat hy de heele orden ende text van de woorden aensie, ende dat hy dan onsen arbeyt berispe indien hy kan.*

Ist saeken dat ghy hier seght dat men den H. *Hieronymus* op sijn eygen woort niet ghelooven en moet. Soo ghelooft dan den H. *Augustinus*, den welcken uytdruckelijck seght dat de *Hebreeuwen* de oversettinghe van *Hieronymus* gheapprobeert hadden, en datse ghetrouwelijck ghemaeckt ofte *waerachtich* was. *Augustinus lib: 18. de Civ: Dei cap: 43.*

Daerenboven: Wanneer den H. *Hieronymus* sich soo dickwils ende soo vrylijck beroept (ghelijck wy ghehoort hebben) op alle de *Hebreeuwen* wie sy mochten wesen, oock op de ervarenste ende gheleerste, om te sien of sijne oversettinghe goet ende ghetrouw was, hy en wilt op sijn eyghen woort niet ghelooft worden, maer wilt dat men hier in soude ghelooven de ghene die soo wel ofte beter ervaren waren als hy: Hoe soude *Hieronymus* soo stout ofte onbedacht hebben gheweest sich soo opentlijck te beroepen oock op de gheleerste *Hebreeuwen* (die hem voor de heele werelt, naemelijck voor sijne bestrijders, kosten beschaemt maken) indien sijne *Latijnsche* oversettinghe niet en hadde oprecht ende ghetrouw gheweest, ofte met den *Hebreeuwschen* text niet over-een-quam?

Hier hebben wy dan ten eersten dat de *Latijnsche* oversettinghe van den H. *Hieronymus*, over twaelf hondert jaeren van *Augustinus* voor goet ende oprecht is ghekeurt gheweest. 2. Datse van de *Hebreeuwen* self over soo vele eeuwen is gheapprobeert. 3. Datse over duysent jaeren is gheleesen gheweest in de Kercken ende Sermoonen; sedert welcken tijdt sy tot op *Luthers*, jae tot op onsen tijt toe, is ghebleven in haer gheheel ende vorighe authoriteyt.

Nu vraegh ick wederom uyt wat boecken dat de Sectarisen haere oversettinghe hebben ghesmeedt?

Sy stellen op t'eerste bladt van hunnen *Dordrechtschen* Bijbel, datse dit *ghetrouwelijck uyt de oorspronckelijcke talen hebben* ghedaen: Welcke sijn dese talen? Sy antwoorden: De *Griecxsche* ende *Hebreeuwsche*.

Ick segghe noch eens dat my dit machtich suspect is; jae dat het niet en kan bestaen dat haere nieuwe oversettinghe oprecht ende ghetrouw zy.

Want, ofte de oude Meesters van de *Hebreeuwen*, die over derthien hondert jaeren gheleeft hebben, en verstonden sich niet aen de taele die haer natuerlijck was, ofte de Oversetters van de Sectarisen en hebben sich daer aen niet verstaen: Maer het is seker dat elck den eyghendom van sijne moederlijcke tale beter verstaet, als de ghene die de selve maer en hebben door lesen of hooren: Ergo t'is seker dat de oude *Hebreeuwen*, ten minsten beter aen de *Hebreeuwsche* tale sich hebben verstaen als de Oversetters van de Sectarisen.

Merckt, dat wy hier niet en spreken van de oude *Hebreeuwen* die niet ervaren en waren in de Schriftuere, maer van *Meesters* en Leeraers, want op soodanighe beriep sich *Hieronymus*: Dese kosten ten minsten soo wel weten wat de Schriftuere belanghde als onse nieuwe Sectarisen, ende sy verstonden *d'Hebreeuwsche* tale beter als sy, derhalven het waeren ghesla-gen vyanden van de Christelijcke Religie: Ergo, naer alle redelijck vonnis, sy sijn meer te gelooven als de Sectarisen: Maer dese oude ende ervaren Meesters van de *Hebreeuwen*, ghelijck den H. *Augustinus* ghetuyght, hebben *Augustinus supra.*

over

over soo vele eeuwen de oversettinghe van *Hieronymus* uyt het *Hebreeuwsch*, gheapprobeert als ghetrouw, oprecht, ende waerachtich, ende de selve is van de heele Kercke meer als duysent jaeren bevesticht geweest:

Ergo de nieuwe oversettinghe van de Sectarisen, de welcke gantschelijck verschilt van die van *Hieronymus*, moet aen alle verstandige menschen suspect zijn.

Misschien sullen sich de Sectarisen beroepen op de teghenwoordighe *Ioden* ofte *Hebreeuwen*, die haer in hunne oversettinghe by-ghestaen hebben:

Maer. I. *Lutherus* self sal hun den mont stoppen: Want ghelijck *Matthesius* ons verhaelt, wanneer *Luther* soo vele ende verscheyden oversettinghen sagh voor den dagh komen, heeft hy gheseyt: *Ick verhoopte dat onse nieuwe Hebraisten yet uytnemende ende kostelijckx souden voort-ghebrocht hebben: Maer soo ick sie my is ghebeurt t'ghene eertijts ghebeurde aen Salomon, den welcken verhopende dat hy vele kostelijcke dinghen soude krijgen uyt Indien, en kreegh niet anders als Pauwen en Simmen: Alsoo het meeste deel van onse Oversetters volghen de Simmen nae, ofte smaeken nae de Ioodsche Rabbijnen, palerende haere oversettinghen ghelijck als met vertierels van Pauwen* &c. *Matthesius Conc. 12. de vita & actis Luth. Lutherus in Prafat. super Psaltertum.*

Hoort wat *Lutherus* noch voorder seght: *T'waer veel beter*, seyt hy, *dat men de studie van de Hebreeuwsche tale liet varen, ende behielt de ghewoonlijcke ende tot noch toe aenghenomen oversettinghe des Bijbels, als soo vele oversettinghen op een hoopen, door de welcke men niet en vervoordert als dat de verscheydentheyt ende onghelijckheyt de memorie van de lesers troubleert.* *Idem in Prafat. ad Comment de novissimis verbis Davidis.*

Hoort nu oock hier beneffens spreken *Theodorus Beza*: *Soo verre*, seyt hy, *is nu de saeke ghekomen dat de ghene die de Schriftuere uyt het Griecx oversetten in het Latijn ofte in eenighe andere tale, laten sich voorstaen dat sy alles moghen oversetten soo t'hun belieft.* *Beza in cap. 10. Actor.*

Ghenomen dan, de teghenwoordighe *Ioden* hadden de Sectarisen bygheslaen, naemelijck in haere eerste oversettinghe van de Schriftuere, hier hebt ghy nu ghehoort hoe weynich werck dat den eersten Voorganger van alle Sectarisen, *Luther*, ende den gheleerstен onder de *Calvinisten*, *Theodorus Beza*, van alle dese oversettinghen soo *Hebreeuwsche* als *Griecxsche* ghemaeckt hebben.

II. De Sectarisen houden stantvastelijck staende dat de oversettinghe van *Hieronymus* in menighe stucken verschilt van den *Hebreeuwschen* en *Griecxschen* text: Inder voeghen dat *Chamier* wel durft segghen, *dat hy niet alleen in duystere plaetsen, gheslruyckelt heeft, maer oock doorgaens in openbare ende klaere plaetsen, gevallen is.*

Hier uyt moet nootsaekelijck volghen dat de Sectarisen in haere oversettinghe, andere *Hebreeuwsche* ende *Griecxsche* texten ofte exemplaeren hebben ghehadt, dan *Hieronymus*: *Chamierus tom. 2. Panstrat lib. 14. cap. 10. n. 5.*

Want dat sijne oversettinghe met de *Hebreeuwsche* exemplaren, die hy by d'hant hadde, wel over-een-komen, hebben wy datelijck ghetoont uyt de vrymoedicheyt met de welcke hy sich beroept op het vonnisse van de gheleerste onder *d'Hebreeuwen*, dat is, op het ghetuyghenisse van onse vyanden. 2. Uyt de approbatie van de voorseyde *Hebreeuwen*, met de welcke sy ghetuyghden dat *Hieronymus* den *Hebreeuwschen* text *ghetrouwelijck* overgheset hadde: Soo moest dan sijne oversettinghe nootsaekelijck met de *Hebreeuwsche* exemplaren, die hy ghebruyckte, wel over-een-komen: Want wat krachtiger argument kan men hier toe ghebruycken als de eyghen bekentenisse van onse vyanden?

T'selve segghe ick van sijne *Griecxsche* oversettinghe ofte verbeteringe, van het Nieuw Testament: Want ten opsichte van dese beroept hy sich

Hieronymus in Prologo Galeato ad libros Regum

oock vrymoedelijck op de *Griecxſche* exemplaren: t'welck hy niet en ſoude durven beſtaen, indien hy vreeſde in eenigh ſtuck te konnen beſchaemt ſtaen, naemelijck daer hy ſoo vele beſtrijders ende benijders hadde.

Dit ſoo weſende, te weten, dat de *Latijnſche* overſettinghe van *Hieronymus* eertijts wel over-een-quam met de *Hebreeuwſche* ende *Griecxſche* exemplaren die hy by d'handt hadde, ende ghelijck de Sectariſen ſegghen, nu ſoo verre verſchilt van d'exemplaren die ſy ſelve ghebruyckt hebben: ſoo moet hier dan uyt volghen, ofte dat hunne exemplaren verandert, ofte dat de *Latijnſche* overſettinghe van *Hieronymus* naederhandt moeten vervalſcht ſijn gheweeſt.

Aengaende het eerſte: T'is ſeker dat de Sectariſen gheene andere exemplaren konnen ghehadt hebben als die nae de tijden van *Hieronymus* geſchreven ofte gedruckt waeren: Want t'en is niet waerſchijnlijck dat ſy eenen enckelen boeck hebben ghehadt, die derthien hondert jaren out was, ende van *Hieronymus* ſelve gebruyckt was gheweeſt: Wie ſal ons nu konnen volle verſekeringhe geven dat de *Hebreeuwſche* exemplaren met lanckheyt van tijde, dat is, twaelf hondert jaeren nae de tijden *Hieronymi*, ofte door de onbedachticheyt van d'uytſchrijvers, ofte door de moetwillicheyt van eenighe Ketters niet en ſijn verandert gheweeſt? hoe ſullen wy dan ſekerlijck konnen weten of de nieuwe overſettinghe van de Sectariſen de welcke ſy uyt die exemplaeren ghemaeckt hebben, oprecht ende ſuyver is? Immers, t'is redelijcker te ſeggen dat den *Hebreeuwſchen* text ten tijde van *Hieronymus* in alles oprechter was, als twaelf hondert jaeren daernaer, op welcken tijdt hy menichmael is uytgheſchreven gheweeſt ofte ghedruckt, 't welck, menſchelijck ſprekende, doorgaens niet en kan gheſchieden ſonder vele fauten, naemelijck nae dat men de *puncta* daer by ghevoeght heeft, die vele woorden heel anders uytghedruckt hebben danſe ten tijde van *Hieronymus* geleſen ofte verſtaen wierden. Dit alles wel ingheſien zijnde, de overſettinghe van de Sectariſen, de welcke uyt ſuſpecte exemplaren ghetrocken is, ende niet over-een-komt met die van *Hieronymus*, moet aen alle verſtandighe menſchen mede ſuſpect zijn datſe niet oprecht noch ſuyver en is.

Indien ghy ſeght dat de veranderinghe niet in d'*Hebreeuwſche* exemplaeren maer in de overſettinghe ſelf van *Hieronymus* gheſchiet is: Soo vraegh ick, hoe, ofte waer uyt ghy ons dit ſult konnen bewijſen? ghy en kondt dit niet doen uyt d'exemplaren die *Hieronymus* ſelve ghebruyckt heeft; want die en hebt ghy noyt in handen ghehadt: Ghy en kondt dit oock niet doen uyt d'exemplaren die ghy ſelve ghebruyckt hebt: Want ghy en kondt niet ſekerlijck weten dat deſe uwe exemplaren, ſoo dickwils uytgheſchreven ofte ghedruckt, door eenighe veranderinghe van woorden, ſpreucken, of *puncta*, niet verre afgheweken en zijn van de eerſte oprechticheyt der exemplaren die *Hieronymus* ghehadt heeft. Hoe ſult ghy ons dan verſekeren dat de overſettinghe ſelf van *Hieronymus* is verandert gheweeſt?

Chamier. Tom. 1 Panſtrat. l. 14. cap. 11. num. 1.

Daniel Chamier roept wel dat de *Latijnſche* editie ofte overſettinghe *grouvelijck bedorven is*: maer te vergeefs: Want onſe argumenten nu daetelijck voor-gheſtelt, ſmijten alle ſijne bewijſen om verre.

Voor eerſt ſeght *Chamier* de *Latijnſche* overſettinghe ſeght in het eerſte Capittel van *Geneſis*: *Siet, ick hebbe u ghegeven alle de kruyden, boomen &c. op datſe tot ſpijſe zijn aen alle de dieren der aerde*, als of Godt de ſelve ſpijſe hadde ghegeven aen de menſchen en beeſten, daer *Moyſes* nochtans expreſſelijck onderſcheyt heeft ghemaeckt, ghelijck *Iunius* dat overgheſet heeft uyt het *Hebreeuwſch*.

Dit

Dit en probeert niet een ſier: Want. 1. Mijne vraeghe komt wederom, hoe dat *Iunius* heeft konnen weten dat ſijnen boeck, daer hy dit uytſchreef, oprecht ende niet bedorven en was? Hoe heeft hy konnen weten dat het in de oude *Hebreeuwſche* exemplaren ſoo niet gheſtaen en heeft ghelijck het *Hieronymus* heeft overgheſet, aengheſien dat de oude gheleerde *Hebreeuwen* ghetuyght hebben dat ſijne overſettinghe oprecht was, ofte met de exemplaren van dien tijdt wel over een quam?

II. Neemt *Chamier* eene plaetſe op, uyt het derde Capittel van *Geneſis*, daer den *Latijnſchen* text heeft: *Sy ſal het hooft van het Serpent pletten*: *Pagninus*, ſeyt hy, heeft dit overgheſet: *Hy ſal het pletten*, wel verſtaende, *Chriſtus*, ende niet de *Vrouwe*.

Maer dit is al wederom eenen ydelen ſlagh in de locht: Want ghelijck *Bellarminus* aengheteeckent heeft, de voornaemſte Outvaders hebben gheleſen SY, ende niet HY, verſtaende dit van de *Vrouwe*, ende niet van *Chriſtus*: Alſoo hebben gheleſen *Claudius Marius*, *Alcuinus*, *Avitus*, *Auguſtinus*, *Ambroſius*, *Gregorius*, *Eucherius*, *Rupertus*, *Beda*, *Rabanus*, *Strabus*, *Lyranus*, *Bernardus &c.* Hier uyt blijckt klaer dat dit altijt van *Hieronymi* tijden af (want *Auguſtinus* ende *Ambroſius* hebben ſaemen met hem gheleeft) tot op den tijdt van *Bernardus*, dat is meer als ſes hondert jaeren daernaer, ende voorders tot onſen tijdt toe, ghedurichlijck ſoo in den Text heeft gheſtaen; vervolghens dat het oock in de oude *Hebreeuwſche* exemplaren, die *Hieronymus* heeft ghebruyckt, ſoo moet gheſtaen hebben, ende van de oude *Hebreeuwſche* Meeſters ſoo moet verſtaen ſijn geweeſt, aengheſien datſe de overſettinghe van *Hieronymus* voor oprecht ende waerachtich gheapprobeert hebben. Met deſe ſelve antwoorde worden alle de andere bewijſen van *Chamierus* om verre gheſtooten.

Bellarminus lib: 2. de verbo Dei cap: 12.
Claudius Marius l: 1. in Gen.
Avitus l: 3. Carmin: cap: 6.
Auguſtinus l: 2. de Geneſ: contra Manich: cap: 18. & lib 11. de Geneſ: ad lit: c 36.
Ambroſius de fuga ſæculi c. 7.
Gregorius lib: 1. Moral: cap: 38.
Eucherius, Rupertus &c. in cap: 1. Geneſ.
Bernardus ſerm. 2. ſuper miſſus.

Ick maeke dan ten leſten mijne ſlot-reden. Gheene van alle de nieuwe overſettinghen van de Sectariſen, aengaende de woorden van de Schriftuere, en komt over-een met die van den H. *Hieronymus*: Ergo ſy ſtrijdt teghen de approbatie die onſe eyghen vyanden, dat is, de oude Leeraers vande *Hebreeuwen* daer over hebben gegeven: Ergo ſy ſtrijt tegen de oude *Hebreeuwſche* exemplaren van het Out Teſtament, met de welcke (ſoo die Leeraers ghetuyght hebben) de voorſeyde overſettinghe wel over-een-quam: Sy ſtrijdt oock teghen het alghemeen ghevoelen der Kercke van twaelf of derthien hondert jaeren, de welcke deſe overſettinghe voor oprecht heeft ghehouden, ſoo aengaende het Out Teſtamet, als het Nieuwe: ende niemant van de Sectariſen en is machtich ons volle verſekeringhe te geven dat de *Hebreeuwſche* ende *Griecxſche* exemplaren, die ſy in haere nieuwe overſettinghen ghebruyckt hebben, onvervalſcht ende oprecht waeren: Ergo gheene van alle die nieuwe overſettinghen, aengaende de woorden, en is in der daet oprecht nochte ſuyver: Ergo de Sectariſen en ſijn dies-aenghaende gheene oprechte *Evangeliſche*.

Ick gae nu het ſelve bewijſen raekende *den ſin van de woorden*. Merckt hier voor al dat den ſin van de Schriftuere op vierderley manieren kan verdraeyt ofte vervalſcht worden. 1. Met by-voeghen. 2. Met afdoen. 3. Met yet te veranderen. 4. Met yets valſchelijck ofte verkeerdelijck uyt te legghen.

III. Wort bewſen dat de Sectariſen een nieuw Evangelie ghemeedt hebben, aengaende den ſin van de woorden.

Dat de Sectariſen op alle deſe manieren de Schriftuere, ende naemelijck het Evangelie vervalſcht hebben, ſal blijcken met de ſtucken ſelfs, die ick hier, als een ſtaeltjen van alle de reſte, in t'beſonder ſal optellen.

I. *Met by-voeghen.* Den H. Apoſtel ſeght: *Hebben wy de macht niet om* 1 *Corinth. c. 9. verſ. 5.*

om eene vrouwe, eene suster, om te leyden? *Luther* heeft'er by-ghevoeght *tot eene huysvrouwe*, om daer uyt te betoonen dat het vry stont aen de Geestelijcke te trouwen.

Roman. cap. 3. vers 28. Den selven Apostel seght: *Wy meynen dat den mensch gherechtveerdight wort door het gheloof.* *Luther* heeft'er by-ghevoeght dit woordeken, *alleen*, om daer uyt te besluyten dat men *door de goede wercken* niet en kan gherechtveerdight worden; ende ghevraeght zijnde van eenen sekeren vrient waerom dat hy dit hadde ghedaen? en heeft gheene andere reden

Lutherus Epist. ad amicum de voce sola. ghegheven als dese: *Indien een Papist over dit woordeken*, ALLEEN, *eenigh misnoeghen toont, seght terstont: Een Papist ende ezel is al een dinghen: Ick wil het soo hebben: Ick ghebiede dat het soo wesen sal, mijnen wille is in de plaets van de Reden: Wy en willen gheene discipelen van de Papisten zijn, maer hunne meesters.* Voorders: *Ick bidde u, dat ghe. aen die ezels niet anders en antwoort raekende dit woordeken*, ALLEEN, *als, Lutherus wilt dit soo hebben, hy is den Doctoor van alle Doctooren in t'Pausdom.*

Actor. cap. 15. vers. 41. II. *Met afdoen.* In de *Handelinghen der Apostelen* wort gheseyt dat *Paulus* en *Silas* door-reysden *Syrien* ende *Cilicien*, *ghebiedende t'onderhouden de gheboden der Apostelen ende Ouderlinghen*, dit leste hebben alle de Sectarisen teghen de oversettinghe van *Hieronymus*, die buyten twijffel dit in sijne *Griecxsche* exemplaren hadde ghevonden, in hunne Bijbels achter-ghelaeten.

2 Petri cap. 1. vers. 10. Den H. *Petrus* Apostel seght: *Broeders, sijt neerstigh om uwe roepinghe ende verkiesinghe door goede wercken vast te maecken*, dese woorden, *door goede wercken*, hebben sy uytgheschrapt, alhoewel dat den *Dordrechtschen* Bijbel selve bekent *Num.* 44. dat die woorden *in sommighe boecken te vinden zijn*: Hoe kosten sy dan weten datse mochten ofte moesten uytgeschrapt worden? Want, ghenomen sy en stonden in sommighe boecken niet, hoe wisten sy dat dese oprechter waeren als d'andere, daer sy moesten dencken dat *Hieronymus* die woorden in de oude *Griecxsche* exemplaren hadde ghevonden, aenghesien dat hy de selve in sijne *Latijnsche* oversettinghe gheselt heeft?

Luca cap: 22. vers. 20. III. *Met veranderinghe*: Den *Griecxschen* text van den H. *Lucas* heeft klaer: *Dit is den beker, het Nieuw Testament in mijnen bloede, welcken beker voor ul: uytgheslort wort.* *Beza* heeft gheselt: *Welck bloedt voor ul: uytgheslort wort*, ende tot een teecken dat hy dit in gheene texten en hadde ghevonden, en seght niet anders als dat de oude texten vervalscht waeren, t'welck hy niet en kost weten om dat hy dit uyt gheene exemplaren, selfs niet en kost gissen, ick laete staen dat hy dit vastelijck soude besluyten.

2 Thess: cap: 2. vers. 15. Den H. *Paulus*, volghens alle de *Griecxsche* ende *Latijnsche* exemplaeren seght: *Onderhoudt de overleveringhen*, de Sectarisen hebben in de plaetse gheselt: *Onderhout de insettinghen*, daer het *Latijnsch* woordeken, *Traditiones*, ende het *Griecxsch* woordeken παραδόσεις in gheender manieren in onse *Neder-duytsche* tale, anders kan vertaelt worden als *overleveringhen*, ofte *overgevinghen*, ende gheensins en konnen beteeckenen, *Insettingen*: maer dit leste woordeken hebben sy, teghen alle oude texten, liever gheselt, om datse niet en houden van *overleveringhen*.

2 Corinth: c. 5. vers. 1. Den selven H *Paulus* seght: ALS, ofte, IST SAEKEN *dat ons aerdsch huys van dit tabernakel ghebroken wort, wy hebben een ghebouw van Godt, een huys niet met handen ghemaeckt, maer eeuwigh in de hemelen.* Soo staet'er in alle de oude *Griecxsche* ende *Latijnsche* texten, jae, soo heeft'er vier en sestich jaeren gheslaen, selfs in alle de Bijbels van de Sectarisen, ghelijck men in hunne verscheyden drucken kan naesien. 1. By *Pieter Verhaghen* tot

Dord-

Dordrecht, *Anno* 1579. 2. By *Albert Hendricx*, tot *Delft*, *Anno* 1581. 3. By den ſelven, *Anno* 1582. 4. By *Bruyn Hermanſſen Schinckel*, tot *Delft*. *Anno* 1606. 5. By *Jan Bartholomeeuſſen*, tot *Amſterdam*, *Anno* 1611. 6. By *Paulus van Ravenſteyn*, tot *Amſterdam*, *Anno* 1624. 7. By *Paulus Aerts van Ravenſteyn*, *Anno* 1635.

Dies niet teghenſtaende hebben de overſetters van *Leyden* deſe plaetſe teghen alle de oude ende haere eyghen Bijbels verandert: Want daer *Paulus* ſeght: *Als*, oft, *Iſt ſaeken* dat wy uyt dit lichaem komen te ſcheyden wy hebben een huys in den hemel, daer hebben ſy gheſtelt, *Soo*, ofte, *Soo haeſt*, als wy ſterven hebben wy een huys in den hemel, om daer uyt te beſluyten dat'er gheen Vaghevyer is, ghelijck *Petrus Cabeljau* met'er daedt uyt deſe voorſeyde vervalſchte plaetſe beſloten heeft. *Cabeljau Memory boeck tom: 2. cap: 12. Sect: 2. num: 38.*

Den ſelven Heylighen *Paulus* ſeght: *Godt die den Saelichmaecker is van alle menſchen* &c *1 Tim: cap: 4. verſ. 10.*

Dit woordeken, *Salichmaeker*, heeft in alle hunne voorſeyde Bijbels gheſtaen van t'jaer 1580. tot 1624, ende in de *Franſche* van t'jaer 1588. tot 1622: Dit ſelve woordeken heeft oock altijt gheſtaen in den *Latijnſchen* Text, te weten, *Salvator*, ende in den *Griecxſchen*, te weten, σωτὴρ, het welck, ghelijck *Beza* ſelve bekent, eyghentlijck is *Salichmaeker* te ſegghen.

Niet te min hebben de overſetters van *Leyden*, in de plaetſe van *Salichmaeker*, dit woordeken, *Behouder*, gheſtelt, om datſe niet en willen bekennen dat Godt den Salichmaeker van alle menſchen is, maer alleen van de gheloovighen, ghelijck ſe dit uytdruckelijck ſegghen in hunnen Bijbel *Num*: 21.

IV. *Met valſche uytlegginghen*, ofte *verklaeringhen*. *Chriſtus* ſeght by *Matthæus* tot eenen ſekeren Rechts-gheleerden: *Indien ghe in t'leven wilt gaen onderhoudt de gheboden*. *Calvijn* ſeght dat *Chriſtus* niet ernſtelijck gheſeyt heeft, *onderhoudt de gheboden*, want hy wiſt wel dat dit onmoghelijck was, maer dat hy deſen Rechts-gheleerden tot de gheboden gheſonden heeft om dat hy ſoude ſien *dat hy een ſondaer was, ende onderworpen aen het ſchroomelijck oordeel van de eeuwighe doodt*. *Matthæi c: 19. verſ. 17.* *Calvinus lib. 3. inſtit: cap: 18. §. 9.*

Ergo als *Chriſtus* ſeyde, *onderhoudt de gheboden*, dit was ſoo veel gheſeyt, als, ghy en kondt de gheboden niet onderhouden: Is dit niet met de menſchen gheſpot?

II. Wy leſen by den Heylighen *Matthæus*: *Dat Ioannes den Dooper in de woeſtijne ghekomen is, predikende, ende ghekleedt met kemels-hayr, eenen lederen gordel om ſijne lendenen, ende dat ſijne ſpijſe was ſprinck-haenen en wilden honich*. Door de *woeſtijne*, verſtaet den *Dordrechtſchen* Bijbel *Num*: 3. niet eene *wilderniſſe* ghelijck als daer de oude Monicken ende Eremiten hebben ghewoont, maer een landt daer ſteden en dorpen waeren, ende nochtans door de *woeſtijne* daer *Chriſtus* wiert gheleyt van den gheeſt, moeten ſe verſtaen eene wilderniſſe daer gheene menſchen en woonden; ende tot een teecken dat *Ioannes* oock ſich in ſoo eene wilderniſſe buyten de menſchen hadde vertrocken, ſeght den Heylighen Evangeliſt dat de menſchen tot hem quaemen van alle kanten om hem t'hooren preken. 2. Door het *kleedt van kemels-hayr*, verſtaet *Cythræus*, een ſacht ende koſtelijck kleedt van kamelot, en door de *ſprinck-hanen*, zee-krifften, ghelijck oock *Philippus Melanthon* dit heeft verſtaen. *Matthæi c: 3. verſ. 1.* *Cythræus in c: 3. Matthæ.* *Melanthon Comm: de Ioanne Bapt: part: 3.*

Somma, volghens deſe ende andere dierghelijcke verklaeringhen meer, en was het leven van *Ioannes* niet ſtrengh ende gheen exempel van beſondere lijf-kaſtijdinghe ofte onthoudinghe; daer *Chriſtus* nochtans

Luce cap: 7. verſ: 25, 33. tans van hem uytdruckelijck ſeght, dat men de ſachte kleederen by *Ioannes* niet en moeſt ſoecken, maer in de Hoven der Coninghen, ende dat hy noch broodt at, noch wijn dronck.

Ioannis cap: 20. verſ: 26. III. Den H. *Ioannes* Evangeliſt ſeght, *dat Chriſtus met gheſloten deuren is ghekomen by ſijne diſcipelen, ende gheſtaen heeft in t'midden van hun. Oecolampadius* ſeght dat hy *door de venſter* gekomen is: eenen anderen *door de ſchouw*: *Calvinus lib: 4. Inſtit: cap: 17. §: 29.* Wie hoorde oyt meerdere mallicheden? *Calvijn* ſeght, dat hy de deuren heeft open-ghedaen, ende alſoo is binnen ghekomen; Daer nochtans de woorden van de Schriftuere klaer ligghen dat hy *met gheſloten deuren* is binnen ghekomen.

Actorum cap: 2. verſ: 27. IV. In de *Handelinghen der Apoſtelen*, worden aen *Chriſto* toe-ghe-eyghent deſe woorden van *David*: *Ghy en ſult mijne ziele niet laten in d'helle. Beza* verſtaet door *de ziele*, het lichaem, ende door *de helle*, het graf: Eene wonderlijcke veranderinghe, dat *de ziele* een lichaem wort, ende *de helle*, een graf! ende dit om gheene andere reden, als, om datſe niet en willen bekennen dat *Chriſtus* met ſijne ziele is ghedaelt in eene plaetſe onder de aerde om de oude Vaders daer uyt te verloſſen.

Apocalyp: 6: 11. verſ: 3. V. Spreeckt den H. *Ioannes* in het boeck *der Openbaeringhen* van twee ghetuyghen de welcke ſullen komen prediken op de leſte tijden des werelts. Door deſe twee ghetuyghen verſtaet het meeſte deel van de Sectariſen, *Luther* ende *Calvijn*: Daerentuſſchen ſeght de Schriftuere dat deſe twee ghetuyghen ſullen ghekleedt gaen met ſacken. 2. Datſe de macht ſullen hebben om den Hemel te ſluyten op dat het niet en ſou reghenen. 3. Datſe de waeteren in bloedt ſullen veranderen. 4. Datſe de aerde ſullen ſlaen met verſcheyden ſoorten van plaghen ſoo dickwils als t'hun believen ſal. 5. Datſe ſullen ghedoodt worden, ende dat hunne lichaemen dry daghen en half onbegraven ſullen ligghen binnen *Ieruſalem*. 6. Datſe wederom ſullen levendigh worden. 7. Datſe deſe ſtem ſullen hooren uyt den hemel: *Klimt herwaerts op*. 8. Dat'er eene groote aerd-bevinghe ſal opſtaen. 9. Dat het thiende deel van de ſtadt ter aerde ſal vallen. 10. Dat'er ſeven duyſent menſchen ſullen ghedoodt worden. Hoe paſt dit altemael op *Luther* ende *Calvijn*?

Wat ſal ick ſegghen? met dierghelijcke voddighe ende valſche verklaringhen die het minſte fondament niet en hebben noch in de Schriftuere noch in de HH. Vaders, maer alleenlijck in haere eyghen verdraeyde Phantaſye gheſmeedt zijn, hebben ſy ſchier het heel boeck *Apocalypſis* van onder tot boven beſmeurt.

Algemeen beſluyt van deſe heele Queſtie.

Nu ſtelle ick mijn alghemeen beſluyt van deſe heele Queſtie.

De ghene die de oprechte overſettinghe van de Schriftuer niet en hebben, noch den oprechten ſin van de ſelve, en ſijn gheene oprechte Evangeliſche.

De Sectariſen, ſoo nu beweſen is, en hebben gheen van beyden:

Ergo de Sectariſen en ſijn gheene oprechte Evangeliſche.

Maer die gheene oprechte Evangeliſche en zijn, en konnen de waerachtighe Kercke *Chriſti* niet hebben.

Ergo de Sectariſen en konnen de waerachtighe Kercke *Chriſti* niet hebben.

VII. CAPITTEL.

De Sectariſen en hebben de waerachtighe Kercke niet, om datſe de Kercke Chriſti gheſchonden hebben.

GHelijck alle Sectariſen valſchelijck pretenderen den naem van *Evangeliſche*, alſoo ſchrijven ſy haer toe den naem van *Reformeerders* ende *Ghereformeerde*. Laet ons ſien hoe deſen naem op hun paſt.

I. Is de queſtie wat ſy in t'beſonder ghereformeert hebben? ſy ſegghen de Kercke: Maer welcke Kercke? Want ſy maeken met hunnen meeſter, *Ioannes Calvijn*, onderſcheyt tuſſchen eene *Kercke die onſichtbaer ende verborghen is*, overſulex aen Godt alleen bekent, ende tuſſchen *eene Kercke die ſichtbaer is*, ende oock bekent aen de menſchen.

Wort onderſocht of de Kercke de Sectariſen ghereformeert hebben.

Calvinus lib. 4. Inſtit. cap. 1. v. 2.

De onſichtbaere Kercke en konnen ſy niet ghereformeert hebben; want ghelijck deſe aen Godt alleen is bekent, alſoo kan ſe oock van Godt alleen ghereformeert worden: Soo blijft dan de queſtie van de ſichtbaere Kercke of de Sectariſen die ghereformeert hebben, of niet?

Sy ſegghen dat jae: maer ick vraeghe: welcke is die ſichtbaere Kercke die ghy lieden ghereformeert hebt? is het onſe Catholijcke Kercke die ghy lieden de *Paepſche* noemt?

Dit en kan niet weſen: Want, iſt ſaeken dat ghe de *Paepſche* Kercke ghereformeert hadt, ghy ſout ons moeten toeſtemmen dat onſe Kercke de ghereformeerde Kerck is, ondertuſſchen ghy pretendeert ſelfs deſe Kercke te hebben, ende nochtans en ſijt ghy van onſe Kercke niet.

II. Ghy verweckt de andere datſe ſich uyt de *Paepſche* Kercke ſouden vertrecken, ſeggende datſe is eene afgodiſche ende *Antichriſtiſche Kercke*, de hoere van *Babel*, en datſe eene duyvelſche Leere heeft: Ergo t'en kan onſe Kercke niet zijn die ghe ghereformeert hebt, ſoo moet het dan eenigh andere zijn: welcke is die?

Miſſchien ſal ons *Calvijn* dit konnen ſegghen, laet ons hem hooren ſpreken in een ſeker ſchrift, t'welck hy noemt, *van de nootſaekelijckheydt om de Kercke te reformeren*: Welck boeck hy in t'jaer 1544. op den Rijcxdagh van *Spier* gheoffert heeft aen den Keyſer *Carel* de vijfde, alwaer hy deſe twee propoſitien voorſtelt:

Idem lib. de neceſſitate reformanda Eccleſia.

De eerſte, dat de Catholijcke ofte *Roomſche* Kercke nootſaekelijck moeſt ghereformeert worden om de misbruycken die daer inghevoert waeren.

De tweede propoſitie, dat hy niet beter en koſt doen als deſe reformatie te vervoorderen ende te drijven, om dat het de Kercke *Chriſti* was die men moeſt reformeren: Sijne woorden ſijn deſe: *VVaer kan ick beter oft heerlijcker, namelijck op deſen tijdt, ende in eene ſaeke die ſoo noodſaekelijck is, mijnen arbeyt beſteden, als dat ick de Kercke Chriſti die ſwaerlijck ſieck is ende in t'uyterſte perijckel gheſtelt, met alle mijne krachten ter hulpe komme.*

Uyt deſe woorden van *Calvijn* beſluyt ick dry dinghen. Het eerſte, dat de Catholijcke, ofte *Roomſche* Kercke t'ſijnen tijde de Kercke *Chriſti* was.

II. Dat *Calvijn*, ende de andere Sectariſen, als ſe de *Roomſche* Kercke verlieten, de Kercke *Chriſti* verlaten ende eene nieuwe ghecht hebben die de Kercke *Chriſti* niet en koſt weſen, om dat'er maer eene Kerc-

ke *Christi* in de werelt kan zijn; was dan de *Roomsche* Kercke de Kercke *Christi*, ghelijck *Calvijn* selve bekent, soo en kan die Kercke, de welcke hy ende de sijne ghesticht hebben, de Kercke *Christi* niet zijn.

III. *Calvijn* ende de andere Sectarisen sijn in dese materie ten opsichte der Catholijcken, ghelijck eertijts de *Samaritanen* gheweest zijn ten opsichte der *Ioden*: Want dese, onder den Coninck *Ieroboam*, en reformeerden de Kercke der *Ioden* niet, maer smeedden een nieuwe, oprechtende eenen autaer te *Bethel*, teghen den autaer van *Ierusalem*, ende stellende nieuwe Priesters uyt de slechtste van 't volck, die niet en waeren uyt het gheslachte van *Levi*. T'selve doen de Sectarisen, vervolghens en hebben sy de *Roomsche* Kercke niet ghereformeert, maer ofte eene nieuwe ghesmeedt, ofte eenighe andere Kercke ghereformeert.

3. *Regum* c. 12. vers. 31.

Sy en sullen niet willen bekennen datse eene nieuwe ghesmeedt hebben, want dan souden sy self moeten bekennen dat haere Kercke de Kercke *Christi* niet en is, alsoo dese van *Christo* selve moet afkomen. Soo moeten sy ons dan eenighe andere Kercke als de *Roomsche* aenwijsen die se ghereformeert hebben.

Sy sullen segghen dat de *Roomsche* Kercke, de Kercke *Christi* wel was, maer sieck, vol onkruyt ende bedorven, en dat sy de selve hebben ghenesen, ghesuyvert, ende ghereformeert met wegh te nemen alle de grouwelijckheden ende misbruycken die daer in waeren ghekropen, ende voor haer selven te houden het ghene dat ghesont, suyver, ende oprecht was. Laet ons sien of se dit oock ghedaen hebben.

Wort bewesen dat de Sectarisen de Roomsche Kercke niet ghereformeert en hebben, maer de selve gheschonden.

I. Sy segghen datse de *Roomsche* Kercke *ghenesen* hebben: maer sy moeten bekennen dat men niemandt ghenesen en kan, ofte men moet hem bequaeme medecijnen voor-schrijven: Wat waeren t'voor medecijnen die de Sectarisen voorstelden? die hebben wy boven in *de vijfde queestie*, bestaende in *vier Paragraphen*, ghehoort, te weten soodanighe, die de menschen brochten tot *desperatie* ofte wanhope van haere salicheydt, ghelijck *Calvijn* selve bekent. 2. Die de menschen brochten tot alle soorten van boosheden en schelmstucken, om dat men hun leerde dat *Christus* volkomentlijck voor alle hunne sonden voldaen hadde, ende dat sy noch door vasten, noch aelmoessen, noch gebeden, noch andere goede wercken niet en kosten voldoen: waer uyt sy besloten de goede wercken te laeten vaeren, ende begaven sich tot hoereryen, dronckenschap, onrechtveerdicheyt, ende andere grouwelijckheden die men selfs onder de Heydenen, *Ioden*, en *Turcken* niet en kost vinden, ghelijck wy boven, *Luther*, *Calvijn*, *Musculus*, *Schmidelinus*, ende *Melanthon* hebben hooren getuygen: Hoe kosten dan dese mannen de *Roomsche* Kercke van haere kranckheden ghenesen, daer se de menschen soodanighe medecijnen voorstelden die haer in swaerdere sieckten deden vervallen? Want wy hebben *Luther* expresselijck hooren segghen, *dat elcken mensch in t'besonder, door die leeringen, nu van seven duyvels beseten was, daer hy te voren, in t'Pausdom, maer van eenen beseten en wiert.* Wy hebben *Calvijn* hooren bekennen, *dat nauwlijcx het thiende deel, sich tot het Evangelie begaf ende het Pausdom verliet, als om dies te vryer sich uyt te storten tot alle dertelheyt*, is dat de menschen ghenesen als men hun soodanighe leeringen voorstelt door de welcke sy kranckker worden dan sy te voren waeren?

I. In het afschaffen van den Maeghdelijcken staet, onthoudinghe der Gheestelijckheyt &c.

II. Sy segghen datse de *Roomsche* Kercke *verbetert* hebben: Waer in toch? Sy vonden inde voorseyde Kercke den Maegdelijken ende den kloosterlijcken staet, ende den staet van onthoudinge voor de geestelijcke: Sy vonden daer onthoudinghe van sekere spijsen: Sy vonden daer Kercken en Kloosters ghesticht met loflijcke fondatien; dit altemael hebben sy met eenen slagh om verre ghesmeten.

Wel

Wel hoe? heeft den H. *Paulus* den *Maeghdelijcken ſtaet* niet ghepreſen als hy ſeght: *Ick houde dit goet te zijn dat den menſch onghetrouwt zy* (ghelijck den *Dordrechtſchen* Bijbel ſelf dit verklaert *Num.* 51) als hy ſeght: *Zijt ghy aen eene Vrouw niet ghebonden, en ſoeckt gheene Vrouwe?* als hy ſeght: *Die ſijne maeght bewaert*, ofte onghetrouwt laet, *doet wel? Die ſe ten houwelijcke beſteedt doet wel, maer die ſe ten houwelijcke niet en beſteedt, doet noch beter? Sy is ghelucxiger indien ſe onghetrouwt blijft?* jae, als hy ſeght: *Dat de onghetrouwde heylich zijn aen ziel ende lichaem, om datſe haer bekommeren met de dinghen des Heeren, ende niet met de dinghen des werelts ghelijck de ghetrouwde?* 1 Cor: cap. 7. verſ. 26. Verſ. 27. Verſ. 37. Verſ. 38. Verſ. 34.

Kan men eenighen ſtaet meer verheffen dan *Paulus* hier doet? Soo moet dan *den Maeghdelijcken ſtaet*, in ſijn eyghen ſelven goet ende prijsbaer zijn.

II. Wat den Kloofterlijcken ſtaet aengaet: Hadde *Chriſtus* niet belooft *aen alle de ghene, die huys, of broeders, of ſuſters, of vader, of moeder, of vrouwe, of kinderen, of acxers, om ſijnen t'wille ſouden verlaten*, ghelijck de Apoſtelen hadden ghedaen, *het eeuwigh leven ſouden be-erven?* hadde hy niet gheſeyt aen den jonghelinck: *Gaet henen, verkoopt al wat ghy hebt, ende ghy ſult eenen ſchat hebben in den hemel?* hadde hy niet gheſeyt, *dat'er gheſnedene waeren die haer ſelven beſnijden om t'Coninckrijcke der hemelen*, dat is, (ghelijck den Bijbel van *Dordrecht* dit uytleght *Num.* 14) *die vrywillichlijck onghetrouwt blijven?* ende het ghene wel te bemercken is, dit altemael heeft hy gheſeyt ende ſaemen achtervolghens ghevoeght in een ende het ſelve Capittel, om te toonen dat het ſeer loflijck was dat men de *vrywillighe armoede* voeghde neffens de *vrywillighe onthoudinghe*: Wat quaet koſt hier dan in gheleghen zijn (als men de ſubſtantie ſelf van de ſaeke wel inſie) dat de Kloofterlijcke lieden in de *Roomſche* Kercke ſoo eene maniere van leven aenveerdt hadden, de welcke van *Chriſto* ſelf ſoo ghepreſen ende ſoo hoogh gheſchat was, dat hy daerom beſonderlijck het Coninckrijcke des hemels beloofde? Ick en kan oock niet ſien waerom dat'er ſommighe niet en mochten naevolghen het leven van de eerſte *Chriſtenen*, van de welcke gheſeyt wort, *dat haer alle dinghen ghemeen waeren, ſoo dat niemant en ſeyde dat yets van t'ghene hy beſat, ſijn eyghen was*: Dit was buyten twijffel in ſijn ſelven goet ende prijsbaer. Matthai c. 19. verſ. 29. Ibidem verſ. 21. Ibidem verſ. 12. Actor. cap. 4. verſ. 32.

III. Wat de onthoudinge van de Geeſtelijckheyt aengaet: De Sectariſen moeten bekennen dat *Ioannes* den Dooper, zijnde een Predikant ende Propheet, noyt getrouwt is geweeſt: Sy moeten het ſelve bekennen van den H. *Paulus* die een Apoſtel was; ſy moeten bekennen dat hy gewenſcht heeft dat alle menſchen in den ſtaet van onthoudinghe leefden ghelijck als hy ſelve, ſeggende dat het aen de onghetrouwde goet was ſoo te blijven als hy: Deſe onthoudinghe dan, naemelijck van de Gheeſtelijckheyt, ghelijck *Paulus* oock was, en koſt niet anders als goet zijn in haer ſelven, ende in haere ſubſtantie. 1 Corinth. c. 7. verſ. 7, 8.

IV. Raekende d'onthoudinghe van ſekere ſpijſen: Hadden d'Apoſtelen niet eene ordonnantie laeten uytgaen (de welcke oock van *Paulus* ende *Timotheus* wiert over-ghegeven aen de ſteden die ſe door-reyſden) dat de Chriſtenen ſich ſouden onthouden van bloet, ende van alle beeſtevleeſch dat gheſtickt was? welcke ordonnantie meer als twee hondert jaeren daernaer in de Kercke is onderhouden gheweeſt: de onthoudinghe dan van ſekere ſpijſen onder de Chriſtenen hebben d'Apoſtelen ſelve in ſubſtantie voor goet ghekeurt. Actor. cap. 16. verſ. 4. Ibidem cap. 15. verſ. 29.

V. Daer waeren in de *Roomſche* Kercke, vele Kercken rijckelijck begifticht door de miltheyt van Princen en Coningen: Daer waeren menige

Kloosters in *Duytslant*, *Neer-lant*; en *Enghelant*, daer men uyt kracht van haere oude fondatien, ofte alle de Pelgrims ontsinck om haer te logeren, ofte daeghelijcx aelmoessen uytdeylde aen alle de armen die der aenquaemen: Dit was immers op het uyterste loslijck.

Seght my nu, hoe hebt ghy-lieden met alle dese dinghen, die ghe in de *Roomsche* Kercke, wanneer ghy eerst opquaemt, ghevonden hebt, hoe hebt ghy, vraegh ick, daermede gheleeft? ghy moet bekennen (want het blijckt voor de oogh) dat ghe dit altemael met eenen slagh ende gantschelijck uytgheroeydt hebt: Is dit by u-lieden eene saecke *verbeteren*, de selve te niete doen?

Ghy sult my segghen daer waeren in den Maeghdelijcken, Kloosterlijcken, ende Gheestelijcken staet van onthoudinghe, vele abuysen ende misbruycken: Onder andere men bedwonck de menschen beloften te doen van eeuwighe suyverheyt:

Dat is onwaerachtigh, want sy deden die beloften *vrywillighlijck*; wat
Psal.75.v.12. abuys ofte misbruyck was hier in, aenghesien dat *David* uytdruckelijck seght: *Doet beloften ende betaelt se den Heere uwen Godt?*

Doch, sonder hier vele disputen te macken: Ghenomen daer waeren vele, jae oock grove misbruycken: Waerom en hebt ghy die misbruycken niet wegh-ghenomen ende de substantie selve ghelaten, aenghesien dat die, ghelijck wy ghehoort hebben, van *Christo* self, ende van sijne Apostelen voor heyligh en goet wort ghekeurt ende op het hooghste ghepresen?

Wie heeft'er oyt soo uytsinnigh gheweest dat hy eene saeke, die in substantie heyligh en loslijck is, te niet heeft ghedaen om datse van sommighe misbruyckt wiert? alsoo moest men al wat loslijcks is in de werelt uytroeyen en afschaffen, want daer en is niet ofte het wort van eenighe menschen misbruyckt.

De misbruycken dan (indiend'er eenighe waeren) moesten uytgeroeyt worden, ende de substantie selve behouden, volghens het ghemeen spreeck woort: *Dat men d'abuysen wegh-neme, maer dat het goet ghebruyck blijve*: Dit is eyghentlijck eenighe saeke verbeteren, te weten, de selve suyveren van het gene dat niet wel en is, ende laeten het gene dat wel is.

Maer ghy-lieden hebt dit alles saemen te niete ghedaen: Was dit de *Roomsche* Kercke *verbeteren*, daer uyt te roeyen de substantie self van die saeken de welcke de Schriftuere voor heyligh en goet houdt? Was dit *verbeteren*, die Kloosters tot den gront toe vernielen daer soo menighe Pelgrims ende arme menschen wierden ontfanghen ende onderhouden? welckers aelmoessen ghy-lieden selve gherooft, ende misbruyckt hebt? Sijn dit verbeteringhen, of schendinghen? Wat sijn het?

Indien ghy my seght: Niemant en magh leven in suyverheyt, ofte in onthoudinghe ten zy dat hy daer toe de gave van Godt heeft.

Wel hoe? was'er dan niemant onder u-lieden die dese gave hadde? Wat waert ghe dan voor eene soorte van Christenen die Godt gantschelijck van soo eene uytnemende gave berooft hadde?

Jae, sult ghy segghen: Men moest de menschen soo swaere lasten niet oplegghen.

Daer spreeckt ghy recht ghelijck ghy ghesint zijt; want sonder vrouwen, ende in Kloosters te leven, sich t'onthouden van sekere spijsen, ende sijn lichaem te kastijden, sijn voor u al te moeyelijck, ende noch meer waeren voor uwe eerste Apostelen. om dat het meeste deel om gheene andere oorsaeke haere Kloosters ofte Gheestelijcken staet en verlieten ende haeren eedt bracken met Godt, als om haer uyt te storten tot vleesche-

vleeſchelijcke welluſten, ende haer eyghen gemack ende volle vryheyt te volghen? Dit was ſchier de eenighe reden waerom datſe niet te vreden zijnde met de misbruycken te beteren, de ſubſtantie ſelf van die hooch-ghepreſen ende heylighe ſaeken afgheſchaft hebben: Doch dit en was, ſegghe ick noch eens, de *Roomſche* Kerck niet *verbeteren*, maer ſchenden.

III. De Sectariſen ſegghen datſe de *Roomſche* Kercke *gheſuyvert* hebben: Waer van toch? van vele dwalinghen, ſegghen ſy: Laet ons die hooren. De Sectariſen en hebben de Roomſche Kercke niet geſuyvert van dwalinghen.

I. Bekent *Calvijn* dat den naem van *vryen wille* altijt by de *Latijnſche*, ende noch meer by de *Griecxſche* Vaders ghebruyckt is gheweeſt. Maer hy ſeght datſe in deſe materie al te ſeer op ſijn Philoſoophs hebben ghe-ſproken, ende dat de ſpreucken van *Chryſoſtomus* ende *Hieronymus* dies-aengaende op het uyterſte valſch zijn. *Calvinus lib. 2. Inſtit. c. 2 §. 4.*

II. Hy bekent dat de Outvaders heel anders gheleert hebben als hy, raekende den perſoon *Chriſti* voor ſoo veel als hy onſen Middelaer is: Maer hy ſeght datſe niet en konnen ghe-excuſeert worden van dwalinghe, ende datſe den oprechten ſin van de heele Leere, de welcke in t'Evangelie van *Ioannes* gheleſen wort, hebben verduyſtert. *Idem lib 2. cap. 14. §. 3.*

III. Hy bekent dat de Outvaders doorgaens in haere ſchriften ſpreken van de voldoeninge door onſe goede wercken: Maer hy ſeght datſe bykans allegaer, welckers boecken in handen zijn, in deſe materie, ghevallen zijn ofte ghemiſt hebben. *Idem lib 3. Inſt. cap. 4. §. 38.*

IV. Hy bekent dat het over duyſent en dry hondert jaeren eene gheWoonte was voor de dooden te bidden: Maer hy ſeght datſe hier wat menſchelijcx hebben gheleden, ende dit ghedaen ſonder t'Woort Godts, ſonder revelatie, en ſonder exempel. *Idem lib. 3, cap. 5. §. 10.*

Dit zy hier ghenoech tot een ſtaeltje, want wy hebben elders hier van breeder gheſproken, ende onder andere in *het eerſte Capittel* van dit teghenwoordigh *Deel*, voor-gheſtelt de eyghen ghetuyghenisſen van de *Lutherſche* Chronijck-ſchrijvers van *Maeghdenburgh*, die alle de ſtucken in de welcke de Outvaders van alle eeuwen met de *Roomſche* Kerck overeen-komen, t'zy aengaende de leeringen, t'zy aengaende den Kerckendienſt, ſtellen onder haere vlecken of dwaelinghen.

Dit ſijn dan de dwaelinghen van de welcke de Sectariſen de Kercke ſouden gheſuyvert hebben, naemelijck; dat den menſch eenen vryen wille heeft. 2. Dat *Chriſtus* nae de menſchelijcke natuere alleen, onſen Middelaer is. 3. Dat den menſch uyt kracht van het bloedt *Chriſti*, ende van de gratie Godts, die *Chriſtus* door ſijne doot voor ons heeft verdient, door ſijne goede wercken aen Godt kan voldoen. 4. Dat men voor de overledene mach bidden. 5. Dat men de gheboden Godts kan onderhouden. 6. Dat het broodt ende wijn weſentlijck worden verandert in t'lichaem ende bloedt *Chriſti*. 7. Dat men de Heylighen mach aenroepen. 8. Dat *Petrus* het Opper-hooft is gheweeſt van de heele Kercke. 9. Dat men ſekere gheſtelde vaſten-daghen mach onderhouden, ende ſich als dan mach onthouden van ſekere ſpijſen. 10. Dat den Maeghdelijcken ſtaet lofbaer ende uytnemender is als het Houwelijck 11. Dat men Kercken mach bouwen ter eere van de HH. Martelaeren, ende haere Feeſt-daghen vieren. 12. Dat men het Kruys mach eeren, ende ſoo voorts: Want *Calvijn*, ende die van *Maeghdenburgh* bekennen ſelve dat dit de leeringhen ſijn gheweeſt van de Outvaders, ghelijck men hier voren meer in t'beſonder kan ſien in dit tegenwoordigh *Deel cap. 1. circa medium*: maer, om datſe deſe leeringhen houden voor *vlecken en dwaelinghen*, ghelijck *Calvijn* ende die van *Maeghdenburgh* uytdruckelijck

druckelijck segghen, soo ist datse de selve ofte gantschelijck uytgeschrapt hebben, ofte contrarie in de plaetse ghestelt.

Maer nu is de vraeghe, hoe de Sectarisen hebben konnen weten dat dese leeringhen, *vlecken en dwaelinghen* zijn? want wy bekennen wel dat den eenen ofte den anderen Vader, *in t'besonder*, ende voor soo veel sijnen eyghen persoon raeckt, heeft konnen dwaelen, en dat *Cyprianus*, by exempel, met'er daet in materie van den Doop heeft ghedwaelt; maer dit konnen wy sien uyt de schriften van andere Vaders die sich eenpaerlijck teghen hem hebben ghestelt; waer uyt wy dan sekerlijck gissen dat de contrarie Leere niet wel en was, om dat wy sien datse afweeck van het alghemeen ghevoelen der Kercke, het welck in de eenstemmicheyt van de andere Vaders uytghedruckt wort.

Maer waer uyt kosten de Sectarisen weten als se eerst in de werelt quaemen over hondert ende eenighe jaeren, dat de Vaders in alle de voorgaende stucken ghedwaelt hadden?

Sy en kosten dit niet weten uyt de een-stemmicheyt van alle de andere die sich stelden teghen eenen alleen, ofte twee: Want sy hebben de Vaders voor dwael-geesten ghehouden, oock in stucken daer sy allegaer saemen in over-een-komen sonder het teghenspreken van yemant, ghelijck het nu blijckt uyt *Calvijn* en die van *Maeghdenburgh*; soo en hebben sy dan dit niet konnen weten uyt het algemeen ghevoelen van de andere Vaders die sich stelden teghen het ghevoelen van eenen of twee in t'besonder.

Sy en hebben t'mede niet konnen weten uyt de *overleveringhe*: Want behalven dat sy soodanighe overleveringhen verwerpen, soo ist dat de *overleveringhe* der Vaderen, raekende alle de voorghemelde stucken, teghen hun streedt ende contrarie was. Waer uyt hebben sy dan, vraegh ick noch eens, konnen weten dat de Outvaders in alle die stucken ghewaelt hadden?

Sy antwoorden datse dit hebben ghesien uyt *het VVoort Godts*, met de welcke dese leeringhen niet over-een-quamen.

Wel aen: nu overtuygh ick se met haere eyghen bekentenissen, ende maximen.

I. Sy moeten my bekennen dat de Outvaders, *het VVoort Godts*, ten minsten soo suyver hebben ghehadt als sy selve nu ter tijt hebben: Want d'exemplaren die de Vaders by d'hant hadden, naemelijck de eerste vier, vijf, ofte ses eeuwen, en waeren het honderste deel soo dickwils niet uytgheschreven, vervolghens aen soo vele fauten niet onderworpen, als vijfthien hondert ofte duysent jaeren daernaer wanneer de Sectarisen opquaemen: Derhalven de Vaders leefden naerder aen de tijden van de Apostelen, ende daer en is niet aen te twijffelen of vele van hun hebben oock self d'originele schriften van de Evangelisten ghesien.

II. De Sectarisen moeten bekennen dat de Outvaders, soo wel, jae veel neerstiger het Woort Godts ghelesen, ondersocht, ende daer op ghestudeert hebben, als sy: Want vele van hun hebben sich tot dien eynde alleen, vertrocken uyt het ghewoel van de menschen, erghens in eene verlaten plaetse ofte woestijne (ghelijck den H. *Basilius*, *Gregorius Nazianzenus*, *Hieronymus*, en andere meer) daer sy menighe jaeren in t'ondersoecken van de Schriftuere besteedt hebben; ick laete staen de gheduerighe ende lanckduerighe neersticheyt dies-aengaende, van *Chrysostomus*, *Ambrosius*, *Augustinus*, en alle de reste.

III. Wie van de Sectarisen sal my durven loochenen dat de Outvaders in t'ghemeen, schaepen *Christi*, ende oprechte gheloovighen sijn gheweest?

gheweeſt? Sy ſelve bekennen dat men het oprecht gheloof moet ſien uyt de wercken, volghens het ghene *Chriſtus gheſeyt* heeft: *Aen haere vruchten ſult ghy ſe kennen*: ende den H. *Iacobus*: *Toont my uw' gheloof uyt uwe wercken*, waer op den Bijbel van *Dordrecht* deſe bemerckinghe ſtelt *Num.* 51, 53, 54. dat men een oprecht gheloof kan ſien uyt de wercken ghelijck men eenen goeden boom aen de vruchten kan kennen, alſoo de goede wercken *een ſeker bewijs zijn van een oprecht ende waere gheloove.* *Matthai cap: 7. verſ. 16. Iacobi cap: 2. verſ. 18.*

Maer de Outvaders, in het ghemeen, hebben ſoodanighe goede wercken ghedaen ende ſoo uytgheſteken in alle ſoorten van deuchden, datſe *een ſeker bewijs waeren van een oprecht ende waere gheloove*: Ergo de Outvaders in het ghemeen, ſijn oprechte gheloovighen gheweeſt, vervolghens oock ſchaepen *Chriſti*.

IV. Moeten de Sectariſen bekennen dat de Outvaders in het ghemeen ſijn uytverkorene Godts gheweeſt: want ſy ſelve leeren dat men naemelijck uyt de volherdinghe tot den eynde toe, moet ſien of yemant verkoren is: Maer het meeſte deel van de Outvaders heeft tot den eynde toe volhert (want het meeſte deel is ſalichlijck in den Heere gheruſt) Ergo volghens de eyghen leeringhen van de Sectariſen, hier uyt moet men beſluyten dat de Outvaders in het ghemeen uytverkorene, dienvolghens oprechte kinderen Godts ſijn gheweeſt.

Nu gae ick met de eyghen argumenten van de Sectariſen toonen dat de Outvaders in die ſtucken die wy boven uyt *Calvijn*, ende die van *Maeghdenburgh* opghetelt hebben, niet en konnen ghedwaelt hebben, ofte anderſins dat de Sectariſen moeten bekennen datſe ſelf konnen dwaelen, ende met'er daet ghedwaelt hebben.

Voor mijn eerſte deel, neme ick op, de argumenten ende eyghen woorden van *Petrus Cabeljau*.

Eerſt ſtelt hy voor, tot ſijn fondament, deſe Schriftuer-plaetſen: *Alle uwe kinderen ſullen van den Heere gheleert zijn.* 2. *Sy ſullen my alle kennen van den kleynſten af tot den grootſten toe, ſpreeckt den Heere: VVant ick ſal mijne VVet in haer binnenſte geven ende ſchrijven in haere herten.* 3. *Mijne ſchapen hooren mijn ſtemme ende volghen my nae.* 4. *Den hemelſchen Vader ſal den Heylighen Gheeſt geven aen de ghene die hem bidden.* 5. *Indien yemant wijsheyt ontbreeckt, dat hy ſe van Godt begeere, die een yghelijck mildelijck geeft, ende ſy ſal hem ghegeven worden.* *Cabeljau Memory-boeck P. 1. pag: 126, 127. Iſaiæ cap: 54. verſ. 13. Ieremiæ cap: 31. verſ. 33, 34. Ioan: cap: 10. verſ. 27. Lucæ cap: 11. verſ. 13. Iacobi c. 1. v. 5.*

Op deſe voorſeyde Schriftuer-plaetſen ſtelt *Cabeljau* deſe bemerckingen,

I. Noteert, ſeyt hy, dat hier eene belofte in t'generael wort gedaen, en daerom ſonder bepaelinghe van perſoonen of ſacken moet verſtaen worden, te weten, dat yeder een die den Vader van herten bidt ende aenroept om wijsheydt, ende andere gheeſtelijcke gaven die hem naer ghelegentheyt van ſijnen ſtaet ende beroepinghe noodigh zijn, de ſelve ontfanghen ſal.

Hier uyt maeckt hy dit argument: Aen een yeder Chriſten is van noode de wijsheydt om de gheeſten te konnen beproeven of ſe uyt Godt zijn, en om de valſche Propheten te konnen onderkennen, ſchouwen, en vlieden: Ergo volghens de ghemelte beloftenisſe, ſal yeder Chriſten, die van herten ſulcx begeert, ghenoeghſaeme wijsheydt ontfanghen om de gheeſten te beproeven of ſe uyt Godt zijn, ende de valſche Propheten te onderkennen.

II. Seght *Cabeljau* dat Godt eene klaere belofte ghedaen heeft dat den H. Gheeſt, ten tijde van het Nieuw Teſtament, wercken ſal in alle gheloovighen ſonder onderſcheyt van kleyn ofte groot, om de Godlijcke dinghen te kennen ende wel t'onderſcheyden. Waer op hy dan maeckt dit argument:

Aen wien belooft is den gheeſt der kenniſſe ende onderſcheydinghe, dien en magh gheen oordeel van onderſcheydinghe, ontrent de ſaeken des gheloofs gheweyghert worden: Aen de ghemeene Chriſtenen des Nieuwen Teſtaments is belooft den gheeſt der kenniſſe ende onderſcheydinghe. Ergo.

III. Seght hy dat een yeder Chriſten ghehouden is de Schriftuere te onderſoecken, ende datſe door deſe onderſoeckinghe ſullen wijs worden om te oordeelen wat ſy verwerpen moeten oft aennemen.

Uyt deſe eyghen gronden van de Sectariſen macke ick mijne argumenten dat de Outvaders in t'ghemeen, in de voorgaende ſtucken niet en konnen ghedwaelt hebben.

1. Sy hebben het ſuyver Woort Godts ghehadt. 2. Sy hebben het ſelve met alle neerſticheydt menighe jaeren onderſocht. 3. Sy hebben den hemelſchen Vader aengheroepen ende ghebeden om wijsheydt en licht. 4. Sy ſijn oprechte gheloovighen ende kinderen Godts geweeſt: ghelijck wy dit daetelijck hebben beweſen.

Maer volghens de eyghen bekenteniſſe van de Sectariſen, die wy nu mede ghehoort hebben, alle de ghene die de Schriftuere wel onderſoecken, ende den hemelſchen Vader aenroepen om wijsheyt en licht, ſullen die wijsheyt ontfanghen om de Godlijcke dinghen te kennen, ende het valſch t'onderſcheyden van het waerachtigh.

Ergo de Outvaders in het ghemeen hebben die wijsheyt ontfanghen; ſoo hebben ſy dan van de Godlijcke dinghen oprechte kenniſſe ghehadt, ende de valſcheydt van de waerheydt wel onderſcheyden; overſulcx en hebben ſy in alle de voorghemelde leeringhen niet ghemiſt noch ghedwaelt.

II. Alle de ghene die oprechte gheloovighen ende kinderen Godts zijn, hooren de ſtemme *Chriſti*, ende worden van den Heere ſelve gheleert om den oprechten ſin van de Schriftuer te verſtaen:

Maer de Outvaders in het ghemeen, ſijn oprechte gheloovigen ende kinderen Godts gheweeſt:

Ergo de Outvaders in het ghemeen, hebben de ſtemme *Chriſti* ghehoort, ende ſijn van den Heere ſelve gheleert gheweeſt;

Dienvolgens, hebben ſy den oprechten ſin van de Schriftuere verſtaen? ſoo en hebben ſy dan niet ghemiſt noch ghedwaelt.

Nu vraegh ick of de Sectariſen deſe argumenten, die op hunne eygen bekenteniſſe ſijn ghebouwt, toeſtaen of niet?

Soo jae? ſoo moetenſe dan bekennen dat het gheene dwalinghen en zijn gheweeſt in de Outvaders, het ghene ſy voor dwaelinghen uytroepen.

Soo neen? ick vraeghe dan, of ſy ſelve in den oprechten ſin van de Schriftuere wel konnen dwaelen, of niet?

Segghen ſy neen? ick vraeghe uyt wat oorſaecke dat ſy ſoo wel niet en konnen dwalen als de Outvaders?

Indien ſy ſegghen: om dat wy het ſuyver Woort Godts hebben? de Outvaders hebben dat noch ſuyverder ghehadt: Segghen ſy, om dat wy het Woort Godts wel onderſoecken? de Outvaders hebben dit noch meer ende beter ghedaen: Segghen ſy, om dat wy den hemelſchen Vader bidden om licht? dit hebben d'Outvaders mede ghedaen: Seggen ſy ten leſten, om dat wy oprechte gheloovighen, ende kinderen Godts zijn? dit waeren de Outvaders ſoo wel als ſy:

Ergo iſt ſaeken dat de Sectariſen om deſe voorſeyde redenen pretenderen niet te konnen dwaelen in den ſin van de Schriftuere, ſy moeten het

ſelve

ſelve bekennen van de Outvaders in het ghemeen, want de voorſeyde redenen valideren ſoo wel ofte meer ten opſichte van d'Outvaders, als ten opſichte van hun, vervolghens en hebben de Outvaders in t'ghemeen niet ghemiſt noch ghedwaelt.

Iſt ſaeken dat nu de Sectariſen van hun ſelve bekennen datſe met'er daet konnen dwaelen: Soo en ſijn ſe dan niet bequaem om te vonniſſen uyt de Schriftuere dat de Outvaders ghedwaelt hebben, want dit hun vonnis en gaet niet vaſt ende ſeker om dat het kan miſſen: Soo blijven wy dan daer by, dat de Sectariſen ſelve in hun vonniſſe gedwaelt hebben ende niet de Outvaders, aengaende die ſtucken de welcke de Sectariſen voor dwalinghen houden.

Miſſchien ſullen ſy ſegghen: De Schriftuere is voor ons klaer, want *David* ſeght dat het Woort Godts een licht voor onſe voeten is.

Seer wel: Maer de vraegh is of de Schriftuere voor de HH. Outvaders oock gheen klaer licht is gheweeſt? ſeght ghy dat jae? ſoo hebben ſy ſoo wel konnen ſien wat'er in de Schriftuer ſtont, ende hoe datſe moeſte verſtaen worden, als ghy: Seght ghy dat neen? wat redenen waerom dat ghy ſcherp-ſinnigher ſiet, ofte meer de ooghen verlicht hebt als de Outvaders? ghy en kondt my gheene andere redenen geven als dat ghe van den Heere ſelve gheleert wort, en daerom gheleert wort, om dat ghe kinderen Godts zijt:

Maer ick hebbe beweſen dat dit meer van de Outvaders moet gheſeyt worden als van u-lieden:

Ergo de Outvaders hebben meer de ooghen verlicht ghehadt om de Schriftuer te verſtaen als ghy-lieden: Voorders dan, als ghe, volghens de Schriftuere (ſoo ghy ſeght) wilt vonniſſen dat de Vaders ghedwaelt hebben, ick ſegghe dat ghe ſelf in dat vonnis ghedwaelt hebt.

Jae, ſult ghe ſegghen: Wy en konnen die ſtucken, in de welcke wy ſegghen d'Outvaders ghedwaelt te hebben, in de heele Schriftuere niet vinden.

Ick antwoorde: Dat is een klaer teecken dat ghe blindt zijt ende dat de Outvaders verlichte ooghen hebben ghehadt, aenghеſien datſe die ſtucken, by exempel, van *den vryen wille*, van *de voldoeninghe*, van *de verdienſten der goede wercken* &c. in de Schriftuere hebben ghevonden, ende de ſelve daer uyt vaſt gheſtelt ende beweſen.

Indien ghy noch voorder wilt praemen dat'er eenighe ſtucken ſijn die ſe alleen beweſen hebben uyt de overleveringhe der Kercke.

Laet het ſoo zijn, ſy en ſijn even wel hier in niet afgheweken van de Schriftuere: want ſy hadden gheleſen by den H. *Paulus* dat men de *overleveringhen moeſt onderhouden*, en deſe Schriftuer verſtonden ſy volgens het ingeven van van den H. Geeſt die haer als kinderen Godts, (om te ſpreken met de Sectariſen) inwendelijck leerde; Ergo wanneer ſy de overleveringhen der Kercke naegheſpeurt hebben, de Sectariſen en konnen niet vonniſſen datſe ghedwaelt hebben: ter contrarien ſy ſelve dwaelen wanneer ſy, regel-recht teghen Schriftuere, alle overleveringhen van de Kercke verwerpen. *2 Theſſalon. 2. verſ. 14.*

Dit zy dan het beſluyt van deſe heele queſtie: De ghene die de Kercke in haere voornaemſte deelen gheſchonden hebben, en konnen de waerachtighe Kercke niet hebben: *Algemeen beſluyt van deſe heele queſtie.*

De Sectariſen, ghelijck nu beweſen is, hebben de Kercke in haere voornaemſte deelen gheſchonden:

Ergo de Sectariſen en konnen de waerachtighe Kercke niet hebben.

VIII. CAPITTEL.

De Sectariſen en hebben de waerachtighe Kercke niet om datſe meeſt alle de oude Ketteryen opgheraept ende haeren handel naeghevolght hebben.

Sy leeren met d'Aërianen, dat men voor de dooden niet en moet bidden. *Auguſtinus Hareſi 53. Iſidorus Hiſpal. lib. 8. Etymol. cap. 5. Damaſcenus lib. de Hareſibus. Guido Summa Hareſ. cap. 49. Calvinus lib. 3. Inſtit. cap. 5. §. 10. Chamier. Tom: 3. lib: 26. cap. 24. §. 2. Perkinſius in Catholi: Reform: Controv. 17. cap. 2. Cabeljau Memory-boeck P. 2. pag: 734.*

I Ck beginne eerſt van de leeringhen. I. Den H. *Auguſtinus*, *Iſidorus Hiſpalenſis*, *Ioannes Damaſcenus*, ende *Guido Carmelita* ghetuyghen dat de *Aërianen* leerden *dat men niet en behoort te bidden noch offerande te doen voor de dooden: Sy verſmaedden het offeren van t'ſacrificie voor d'overledene*, ſeght *Iſidorus*: *Sy loochenden dat men yets moeſt offeren voor de dooden*, ſegghen *Damaſcenus* en *Guido*.

T'ſelve leeren eenſtemlijck alle Sectariſen. I. *Ioannes Calvijn*: *VVy en moeten*, ſeyt hy, *onſer liefde, die wy tot de dooden draeghen, ſoo veel niet toeghéven, dat wy ſouden eene verkeerde ghewoonte van voor haer te bidden, invoeren in de ghemeente*

II. *Daniel Chamierus*: *Al dat bidden voor de dooden*, ſeyt hy, *moet afgheſchaft worden.*

III. *Guilielmus Perkinſius* ſeght: *VVy ſegghen dat het ongheoorloft is voor deſen of dien dooden te bidden.*

IV. *Petrus Cabeljau* ſeght: *VVy en houden gantſch niet van het bidden, aelmoeſſen uytdeelen, ziel-miſſen beſtellen, ofte eenighe penitentie wercken te doen voor eenighe overledene.*

Hier ſiet ghe klaer dat het een druppel waters ſoo ghelijck niet en kan zijn aen het ander, als deſe leeringhe van de Sectariſen over-een-komt met die van de *Aërianen*.

II. Sy verwerpen met hun alle gheſtelde vaſten-dagen. *Epiphanius Hareſi 75. Auguſtinus Hareſi 53. Damaſcenus lib: de Hareſibus.*

II. Den H. *Epiphanius*, *Auguſtinus*, *Damaſcenus*, ende *Guido* ghetuygen, dat de *Aërianen*, alle gheſtelde vaſten-daghen verwierpen.

Sy ſeyden, ſeght *Epiphanius*: *Aen de rechtveerdighe en is gheene VVet gheſtelt: Indien ick wil vaſten, ick ſal vaſten als t'my belieft.*

Sy leeren, ſeght *Auguſtinus*, *dat men de gheſtelde vaſten-daghen niet en moet onderhouden, maer dat men moet vaſten als een yeder begeert.*

Aërius, ſeght *Damaſcenus*, *verbiedt t'onderhouden het vaſten van den woenſdagh en vrydagh, ende ván de veertigh dagen voor Paeſchen: Hy gebruyckt vleeſch, ende alle ſoorten van ſpijſen, ſonder religie.*

Guido Summa Hareſi cap. 49. De *Aërianen* leeren, ſeght *Guido*, *dat yeder een moet vaſten naer ſijn welbehaghen.*

Calvinus lib. 4. Inſt. cap. 12. §. 20. Hoort nu hier beneffens het gevoelen van de Sectariſen. I. *Ioannes Calvijn* ſeght dat het onderhouden van t'veertich-daeghſche vaſten ſuperſtitie is, ende het verbieden van vleeſch ende ſekere ſpijſen, een godlooſe Wet.

Chamier: lib: 19 de jejunio §. 2. Perkinſius de Sermone Chriſti in monte p: 414. Profeſſores Leydenſes in Synopſi purioris Theolog: Diſp: 37. p: 519. Cabeljau Memory-boeck pag. 738.

II. Seght *Chamier*: *VVy en kennen gheene gheſtelde vaſten-daghen ofte van Chriſto ingheſtelt, ofte van de Apoſtelen onderhouden.*

III. Seght *Perkinſius*: *Den tijdt van het devoot vaſten, aengaende de conſcientie, wort vry ghelaten.*

IV. De Profeſſeurs van *Leyden*: *Het vaſten*, ſegghen ſy, *is van Gods ſoo ingheſtelt, dat het in t'ghemeen van vrye diſpoſitie zy.*

V. Seght *Petrus Cabeljau*: *VVy meynen dat aen de Chriſtelijcke vryheydt te kort wert ghedaen in ordinariſe vaſten-daghen te ſtellen.*

Hoe

Hoe kand'er meerder ghelijckicheyt ende overkomſte zijn tuſſchen de Leere van de *Aërianen*, ende die van de Sectariſen?

III. Leerden de *Aërianen* dat'er gheen onderſcheyt en is tuſſchen Biſſchoppen en Prieſters.

De *Aërianen*, ſeght *Epiphanius*, vraeghen: *VVaer in gaet den Biſſchop een Prieſter te boven? daer en is gheen onderſcheyt tuſſchen beyde.*

Sy leeren, ſeght *Auguſtinus*, *dat'er t'minſte verſchil niet en is tuſſchen een Biſſchop, en tuſſchen een Prieſter.*

T'ſelve ghetuyghen den H. *Ioannes Damaſcenus*, en *Guido*, op de plaetſen boven aengheteeckent.

Precies het ſelve leeren de Sectariſen. I. *Ioannes Calvijn*: *Daer en is gheen onderſcheyt*, ſeght hy: *tuſſchen een Biſſchop, en tuſſchen een Prieſter.*

II. De Profeſſeurs van *Leyden*, ſegghen: *Den Apoſtel ghebruyckt het woort, Biſſchop, ende Prieſter, ſonder onderſcheyt.*

III. Seght *Petrus Cabeljau*: *VVat reden is'er om het ampt van eenen Prieſter te onderſcheyden van t'ampt van eenen Biſſchop?*

Merckt dat de Sectariſen de ſelve woorden ghebruycken die eertijdts de *Aërianen* ghebruyckt hebben.

Nu volghen de *Iovinianen*: Deſe leerden *dat'er gheen onderſcheyt en is tuſſchen het Houwelijck, ende den Maeghdom*, ſoo als *Iſidorus Hiſpalenſis* getuyght.

Sy maeken, ſeght *Guido Carmelita*, *den Maeghdelijcken ſtaet ghelijck aen het Houwelijck.*

Sy leeren, ſeght den H. *Hieronymus*: *Dat de maeghden, weduwen, ende ghetrouwde, al van de ſelve verdienſten zijn.*

Deſe voetſtappen ſijn oock inghegaen de Sectariſen: *T'is eene dwaeſe Phantaſye*, ſeght *Ioannes Calvijn*, *dat onghetrouwt te zijn eene deught is, t'en is niet weerdigh onder de dienſten die Godt van ons vereyſcht, gerekent te worden.*

II. Seght *Guilielmus Perkinſius*: *De Vaders hebben ſomwijlen aen de Maeghdelijcke reynicheyt wat te veel toe-ghegeven.*

III. Seght *Chamier*, dat de Vaders dies-aengaende meer haer verſtant hebben ghetoont, als een vaſt ofte beſtandigh oordeel ghemaeckt.

Wat onderſcheyt is'er tuſſchen deſe Leere van de Sectariſen, ende tuſſchen die van de *Iovinianen*?

II. Leerden deſe Ketters dat men op de vaſten-daghen gheen onderſcheyt en moet maeken van ſekere ſpijſen.

Dit ghetuyghen *Auguſtinus*, *Hieronymus*, *Ambroſius*, bykans allegaer met de ſelve woorden.

De ſelve Leere hebben oock opghevadt de Sectariſen, ſoo als men kan ſien by *Ioannes Calvijn*, *Chamierus*, *Perkinſius*, en *Cabeljau*.

Calvijn ſeght, ſprekende van de ſpijſen: *Het ghebieden van dinghen die vry zijn, t'zy in t'ghemeen, t'zy in t'beſonder, is altijt duyvelſche tyrannie.*

Chamier ſeght: *Daer en is ter oorſaeke van de Religie niet veel aengheleghen wat ghy eet ofte drinckt, als ghe maer de maete niet te buyten en gaet.*

Perkinſius ſeght: *VVy oordeelen dat het onderſcheyt van ſpijſen eene ſotte ende ſchadelijcke ſaeck is.*

Cabeljau ſeght: *Men maeckt de Chriſtenen ſottelijck wijs dat het een behaeghlijck vaſten voor Godt weſen ſal, als men ſich van eene ſekere ſoorte van ſpijſen onthoudt.*

Laet ons nu ſien hoe de Sectariſen in haere leeringhen aen de *Vigilantianen* ghelijck zijn.

Deſe Ketters leerden voor eerſt dat men de Reliquien der Heyligen niet en mocht eeren, hier van ſal ons volle beſcheedt geven den H. *Hieronymus*.

III. De Sectariſen leeren met de Aërianen, dat'er gheen onderſcheyt en is tuſſchen Biſſchoppen en Prieſters. *Epiphanius ſupra.* *Auguſtinus ſupra* *Calvinus in cap. 1. Epiſt: ad Titum* *Profeſſores Leydenſes in Synopſi diſp: 32 p: 609.* *Cabeljau Cathe: waerheyt p: 153.*

Sy leeren met de Iovinianen dat'er gheen onderſcheyt en is tuſſchen het Houwelijck ende den Maeghdom. *Iſidorus lib: 8. Etymol: cap. 5:* *Guido Summa Hareſi cap: 62.* *Hieronymus lib: 1. contra Iovin:* *Calvinus in Harmon: Evang: c. 19. Mat: §. 12.* *Perkinſius Tom: 1. Dem: problem. pag: 333 § 10.* *Chamier Tom: 3: Panſt: lib: 20. cap: 21. §. 13.*

II. Sy leeren met hun dat men ſich op de vaſten-daghen niet en moet onthouden van ſekere ſpijſen. *Auguſtinus Hareſi 82.* *Hieronymus lib. 1. cont: Iovinian.* *Ambroſius Epiſt: 82. ad Eccleſ: Vercel.* *Calvinus in cap. 1. Tim: verſ 3.* *Chamier: Tom: 3. Panſtratiæ lib. 19. cap: 4 §. 9.* *Perkinſius contr: 12. cap: 2* *Cabeljau Cathe: waerheyt p: 153.*

De Sectariſen leeren met de Vigilantianen dat men de Reliquien der Heyligen niet en mach eeren.

Hieronymus Ep: 53. ad Ripar.

I. Seght hy: *Vigilantius noemt ons asschen-dienaers en afgodisten om dat wy de beenderen van doode menschen eeren.*

Idem Epist: adv. Vigilant.

II. Seght hy: *Vigilantius vecht met den onsuyveren gheest teghen den gheest Christi, loochenende dat men de graven der Martelaren mach eeren.*

III. Seght hy, dat *Vigilantius* spottede met het ontsteken van keerssen voor de graven der Martelaeren, kussen, omdraghen, ende opsluyten van de Reliquien, in zijde ende kaskens &c.

Calvinus in supplic: ad Car: V. §. 30.

T'selve doet *Ioannes Calvijn*, segghende: *Ick en hebbe noch de grofste superstitie niet aengheroert: De Papisten vercieren haere afgoden met blommen en kranssen, nu met sluyers, kleeren, gordels, buydels, en alderhande brabbelingen: Sy ontsteken voor haer wasse keersen, sy bewierooken se, sy dragense om, op hare schouders.*

Idem in cap: 19. Actor: v. 12.

Item. *De Papisten sijn grove ezels datse de Reliquien kussen ende aenbidden.*

Schuyl Noot-wendige consideratien p. 199.

Wat seght *Everardus Schuyl* hier van? *VVy en sijn soo dwaes niet*, seyt hy, *dat wy de reliquien souden kussen, noch onse meeninghe en is gantsch niet dat men die behoort op de autaren te setten, ende in processien om te draeghen.*

Veltius Waerheyts licht P: 2. Art. 59. p. 201.

Samuel Veltius seght: *Het aenbidden van de Reliquien noemen wy dobbel afgoderye.*

Alles komt precies over-een met de leeringhe van de *Vigilantianen.*

II. Leerden dese Ketters dat men de Heyligen niet en mach aenroepen.

Hyeronymus contra Vigilant.

Want *Vigilantius* seyde, ghelijck *Hieronymus* ghetuyght: *Als wy leven konnen wy voor malkanderen bidden, maer als wy doot sullen zijn niemants ghebedt voor een ander en sal verhoort worden.*

II. Sy leeren met hun dat men de Heyligen niet aenroepen en mach.

De Heylighen sijn doot, ende de zielen van de Martelaren ende Apostelen liggen erghens in den schoot van Abraham, ofte in eene plaets van verkoelinghe, ofte onder den autaer Godts, ende en konnen by haere graven niet teghenwoordigh zijn als se begheeren. Hiermede niet anders te kennen gevende als datse onse ghebeden niet en kosten hooren, noch ons in eenighe maniere ter hulpe komen.

Calvinus lib. 3. Instit. cap. 20. §. 24.

Is dit niet al het selve het ghene *Calvijn* seght, te weten: *VVie heeft ons gheopenbaert dat de Heylighen soo langhe ooren hebben dat sy sich souden konnen uytstrecken tot onse stemme?*

Schuyl Noot-wendighe Consideratien p. 38.

Ist niet her selve dat *Everaert Schuyl* seght: *De Heylighen en konnen onse ghebeden niet hooren?*

Wie en siet hier niet dat de Sectarisen dese Leere uyt gheene andere borsten en hebben ghesogen als uyt die van *Vigilantius*?

Sy leeren met de Manichéen dat de Martelaeren by ons afgoden zijn.

Wat sal ick noch voorders segghen van de *Manichéen*? Den H. *Augustinus* seght van dese Ketters datse aen de Catholijcken verweten datse den afgodischen dienst verandert hadden in het eeren der Martelaren, vervolghens datse van de Martelaren afgoden maeckten.

Augustinus lib. 20. contr. Faustum cap. 21.

De selve woorden heeft *Ioannes Calvijn*: *De Papisten*, seyt hy, *maeken van de Apostelen en Martelaren afgoden, die sy in de plaetse van Godt stellen.*

Calvinus in c. 8 Ioan. vers. 13.

Uyt den selven mont spreeckt *Guilielmus Perkinsius*, segghende: *Het aenroepen der Heylighen by de Papisten is godloos.*

Perkinsius in explic. Decalogi pag. 874. §. 9.

Noch klaerder spreeckt hy elders: *De afgheslorvene Heylighen*, seyt hy, *worden van de Roomsche Kercke verandert in afgoden.*

Idem Tractatu de Idololatria pag. 840.

Wie en sal nu niet segghen dat onse Sectarisen in dit stuck, oprechte *Manichéen* zijn?

Sy komen over een met den Apostaet Iulianus in t'bespotten van t'Kruys.

Wat sal ick segghen van den Apostaet *Iulianus*? dese spottede met de Catholijcken van sijnen tijdt om dat sy het Kruys eerden ende sich daermede teeckenden.

Cyrillus Alexand. lib. 6. in Iulian.

Hoort wat den H. *Cyrillus Alexandrinus* hier van gheseyt heeft: *Iulianus*, seyt hy, roept teghen de Catholijcken: *O ellendighe menschen! ghy aenbidt het hout des Kruys, ende ghy druckt de beelden daer van op uwe voor-hoofden, en schildert die voor uwe huysen.*

Hier

Hier in sijn de Sectarisen oock desen vuylen Apostaet naeghevolght:

Want *Ioannes Calvijn* vraeght *waer toe dient het alomme in de Kercken soo vele kruycen van hout, steen, silver, en gout op te rechten?* *Calvinus lib: 1. Instit: c: 11 § 7.*

Theodorus Beza seght: *Ick versaeke uyt gantscher herten dat grouwelijck aenbidden des Kruys.* *Beza contra Castellionem ad defens: 6*

Andreas Rivetus seght: *Dat het eeren des Kruys superstitie is, ende dat den duyvel vele listen leght onder sulcke pretexten.* *Rivetus Cathol: Orthodoxus Q. 19. p. 436.*

Hier uyt blijckt dat de Sectarisen het liever houden met eenen ver vloeckten Apostaet, als met de oude ghewoonte van alle de Christenen; want *Rivetus*, onder andere, bekent ende seght: *Niemant en twijffelt ofte de oude hebben dickwils mentie ghemaeckt van het eeren ende maeken des Kruys.* *Ibidem.*

Dit zy ghenoech tot een staeltje, aengaende dese voorseyde leeringen in het besonder: Laet ons nu sien hoe de Sectarisen de selve alghemeene gront-regelen hebben gheleydt met de oude Ketters: Dit sullen wy uyt *Augustinus* alleen, konnen ontdecken.

Den gront-reghel van *d'Arianen* was dat men in materie van gheloofsstucken niet anders en moet aenveerden noch aensien als de Schriftuere alleen. De Sectarisen hebben de selve alghemeene gront regelen met d'oude Ketters.

Dit ghetuyght *Augustinus*, schrijvende teghen *Maximinus*, een *Ariaensch* Bisschop, den welcken seyde teghen de Catholijcken: *Indien ghy yet uyt de Schriftuere voortbrenght t'is nootsaekelijck dat wy'er nae luysteren: Maer al wat buyten Schriftuer is en wort van ons niet aenveerdt.* *Augustinus lib: 1. cont. maxim: in principio.*

Den selven gront-regel hadden mede de *Manichéen*, ghelijck *Augustinus* seght. *Idem cont: Epist: fundamenti c: 11.*

Daer en is niemant die niet en weet dat dit mede den eersten gront van de Sectarisen is: Blijckt uyt haere *Nederlandtsche belijdenisse*, daer se segghen: *De Schriftuere alleen is ghenoegh om te bewijsen de artijckelen des gheloofs.*

Blijckt oock uyt *Petrus Cabeljau*, den welcken seght: *VVy bekennen dat wy, in saeken die de saelicheyt aengaen, verwerpen al het ghene dat in t'geschreven VVoort Godts niet ghevonden en wort.* *Cabeljau Memory boeck P: 1. pag: 52 num: 1.*

Blijckt ten lesten uyt *Ioannes Calvijn*: *Daer en is*, seyt hy, *gheen ander ander wijse om behoorlijck in de ghemeente te leeren dan nae den reghel van Godts VVoort.* *Calvinus lib: 4. Inst: cap: 8. § 8.*

Desen gront-reghel lacht *Augustinus* uyt op de plaetsen daetelijck van my gheciteert, segghende onder andere, dat oock bedrieghers dit soo wel konnen segghen als goede Leeraers.

II. De *Manichéen* leerden dat de Schriftuere soo klaer is datse haer selven uytleght: De *Manichéen* seyt *Augustinus*, *segghen dat de Schriftuere haer eyghen selven uytleght ende verklaert.* *Augustinus lib: 1 cap: 7. de actis Felicis.*

Desen selven gront-reghel heeft *Petrus Cabeljau* uyt den ghemeynen mont van de Sectarisen opghevadt, ende willen bewijsen in sijn *Memory-boeck.* Maer dit bestrijdt den H. *Augustinus*, segghende: *Aengesien dat ghe seght dat de Schriftuere soo klaer is, brenght dan yet voort dat gheene verklaringhe van noode heeft, ende het ghene ghy naer uwen eyghen sin niet en draeyt: Brenght ons yet voort t'welck soo seker gae ende soo klaer zy dat wy het teghen u eyghen selven niet en konnen verklaren.* *Cabeljau Memory-boeck P: 1. cap: 2. Sect: 1. & Sect: 2. Augustinus lib: de unit: Eccl: cap: 19.*

III. Seyden de *Manichéen*, ghelijck *Augustinus* ghetuyght, *t'is den H. Geest die spreeckt, ende t'zijn klaere dinghen die hy spreeckt.* *Idem contr: Ep: Fundam: c: 14.*

Den selven gront-reghel legghen oock de Sectarisen: Want, ghelijck men kan sien by *Cabeljau*, sy ghebruycken tot dien eynde dese Schriftuer-plaetsen: *Den hemelschen Vader sal den H. Gheest geven aen de ghene die hem bidden*, te weten, om de Schriftuer te verstaen. 2. *Alle uwe kinderen* *Cabeljau Memory boeck P: 1. pag: 126, 127. Luca cap: 11. vers. 12.*

sullen

Isaiæ cap: 54. verſ 13. 1 Ioan: cap. 2. verſ. 17.

ſullen van den Heere gheleert zijn. 3. *Ghy en hebt niet van noode dat u yemandt leere, maer de ſalvinghe leert u alle dinghen* &c.

Maer hier teghen ſeght *Auguſtinus*, dat deſen gheeſt onſeker is ende niet vaſt gaet, om dat men niet bewijſen en kan uyt de Schriftuere aen wie *in t'beſonder* dat hy ghegeven wort. *VVy houden*, ſeyt hy elders, *van de waerheyt der HH. Schriften: maer alſoo de moetwillighe de ſelve draeyen ghelijck ſe begeeren, ende vele dinghen door eene bedrieghlijcke verklaringhe uytleghghen: VVy houden t'ghene dies-aengaende aen de Catholijcke Kercke (die door d'authoriteyt van de H. Schriftuere gherecommandeert wort) behaeght heeft, op dat, indien yemant door de duyſterheyt van eenighe queſtie vreeſt bedroghen te worden, daer over de Catholijcke Kercke te raede gae, de welcke ons de H. Schriftuere ſonder eenighe twijffelachticheyt aenwijſt.*

Auguſtinus lib. de unit Eccleſ. cap. 5 & lib. 1. contra Creſcon. cap. 32.

Idem lib. 2. cont. Iulianum cap. 1. 5. 10. & lib. 1. cap. 3, 4.

Voorders beroept ſich *Auguſtinus* op de Schriftuere ſoo ſe verklaert wort van de HH. Vaders, ghelijck men op verſcheyden plaetſen van ſijne ſchriften kan ſien teghen den *Pelagiaen Iulianus*, die hier aengheteeckent ſtaen op den kant.

Idem lib. 1. cap. 6. de Actis Eccliæ.

Hier teghen riepen alle de Ketters: *Alle menſch is leughenachtich*, ſoo als dit *Auguſtinus* mede ghetuyght.

Wat hebben de Sectariſen meer in den mont, als, *de HH. Vaders ſijn menſchen gheweeſt, ſy koſten dwaelen?* ſoo hebben ſy dan den ſelven grontreghel met d'oude Ketters.

Idem lib. 1. cont. Iulianum cap. 4.

Maer *Auguſtinus* vraeght ſeer wel: *Sijn dan de HH. Vaders allegaer blinden, en ſijn de Pelagianen klaer ſiende? wel hoe? ſullen dan de duyſterniſſen, licht, ende het licht, duyſterniſſen ghenoemt worden? het ſijn de Leeraers van de H. Kercke die een heyligh leven gheleydt hebben, die de dwaelinghen van hunne tijden te niete hebben ghedaen, ende op t'heerlijckſte uyt dit leven gheſcheyden zijn. Het ſijn heylighe Prelaten gheweeſt, doorluchtigh in de H. Kercke, wel ervaren in de HH. Schriften, die Godt heeft ghemaeckt heylighe Tempels.*

Lib: 2. contra Iulianum c. 10.

Hier blijckt nu klaer voor de oogh dat de Sectariſen niet alleen haere leeringhen in het beſonder, maer oock de alghemeene gront-reghelen van haere leeringhen van de oude Ketters afgheleent hebben. Nu moeten wy ſien hoe ſy in haeren heelen handel met de ſelve over-eenkomen.

De Sectariſen ſijn in haeren heelen handel ghelijck aen de oude Ketters.

Het eerſte dat de vuylſte Ketters in oude tijden hebben ghedaen, is gheweeſt ſich af te ſcheyden van den Stoel ofte Pauſen van *Roomen*.

Dit ghetuyght I. Van de *Donatiſten* den H. *Auguſtinus*: Want deſe Ketters noemden den Stoel van *Roomen*, *den ſtoel der peſtilentie.*

Auguſtinus lib. 2 contra litt. Petiliani cap. 51.

II. Van de *Maſſalianen* ſeght den H. *Optatus Milevitanus*, *dat ſy ſcheurders waren van d'eenigheyt om dat s'het niet en wilden houden met die van Roomen.*

Optatus lib. 3. contra Parmen.

III. Van de *Novatianen* ſeght den H. *Cyprianus*, datſe ſich hadden afgheſcheyden van de Kercke om datſe ſich hadden gheſcheyden van den Stoel *Petri*. Dat dit onſe Sectariſen hebben gedaen, blijckt voor de oogh.

Cyprianus Epiſtola 40.

Idem de unitate Eccleſia.

Tertullianus lib. de Præſcript.

Optatus lib. 2. contra Parmen.

Dit hielden de Vaders voor ſulck eene ghewichtighe ſaecke dat den voorſeyden *Cyprianus*, *Tertullianus*, ende *Optatus*, onder andere meer, hebben gheſeyt, *dat hy het gheloove niet en behoudt, die den Stoel Petri verlaet.*

Dat alle de Sectariſen deſen ſelven wegh inghegaen zijn en heeft gheene preuve van doen, want het blijckt by de ſtucken.

Den tweeden handel van de oude Ketteren was, te roepen dat by hun alleen de waerachtighe Kerck was, ende elck ſeyde: Komt, ſoeckt by ons de waerheyt ende ghy ſult ſe vinden.

Tertullianus lib: de Præſc. cap. 10.

Dit ghetuyght *Tertullianus*, maer hy vraeght daer op ſeer wel: *By wie ſal ick ſoecken? by den Ketter Marcion? maer den Ketter Valentinus roept oock:*

Soecke

Soeckt by my en ghy sult vinden: Sal ick dan soecken by Valentinus? maer Apelles sal my mede met die woorden aen d'ooren sitten, desghelijcx oock Hebion, en Simon, en alle de reste.

Is dit niet den selven handel van de Sectarisen? Segghen de *Calvinisten*, *Lutheranen*, *Menniſten*, *Arminianen*, en alle de reste niet, ondersoeckt de schriften ende ghy sult bevinden dat de waerheydt by ons is?

Ten derden. Soo wanneer dat men de oude Ketters beriep op de successie der Bisschoppen, naementlijck van de Pausen van *Roomen* (ghelijck dit *Tertullianus*, *Irenæus*, *Cyprianus*, *Origenes*, *Optatus Milevitanus*, *Augustinus*, ende andere ghedaen hebben) soo seyden de Ketters: *VVy houden t'met de Apostelen.* *Tertullianus lib: Carn: contra Marcion.* *Irenæus lib: 3. cap: 3.* *Cyprianus Epistola 52. & 76.* *Origenes lib: 1. Periarchon.* *Optatus lib: 2. contra Parmen.* *Augustinus Epist 165* *Tertullianus lib: de Præsc: c. 27.*

Sijn onse Sectarisen wederom niet precies den selven wegh ende voetstappen inghegaen?

Ten vierden. Seyden de oude Ketters dat de Kercken die op de Apostelen tijde ghevolght waeren, kosten dwaelen ofte ghedwaelt hadden, soo als *Tertullianus* ghetuyght.

Al het selve segghen onse Sectarisen.

Ten vijsden. Riepen de oude Ketters darse sich van de Kercke hadden afgheschevden om het quaet leven (soo als se seyden) van sommighe Bisschoppen ofte gheestelijcke Oversten, meynende dat daer de waere Leere niet en kost wesen daer de successie door het inkomen van eenighe quaede Bisschoppen ghebroken was.

Wat seght *Augustinus* hier van? *De Donatisten*, seyt hy, *beschuldighen de Pausen Melchiades*, *Marcellinus*, *Marcellus*, *ende Sylvester*, *datse de Schriftuere vervalscht hebben &c.* maer *Augustinus* toont dat het gheloghen is. *Augustinus lib: de unico Baptis. cap. 16.*

Hoe grouwelijck dat de Sectarisen vele Pausen valschelijck beschuldighen ende beschrijven blijckt uyt alle hunne boecken, ende uyt onse verantwoordinghen.

Ten sesden. De Ketters, seght *Tertullianus* sprekende van sijnen tijdt, *verkeeren de Schriftuere met bydoen en afdoen nae de gheestelicheyt van haere insettinghe*; dat is: Sy en voeghen haere Religie niet nae de Schriftuere, maer sy draeyen de Schriftuere naer haere Religie. *Tertullianus lib: de Præscr: c. 15.*

Wat is'er by de Sectarisen meer in ghebruyck? wy hebben hier van in dit *Deel cap. 6.* vele staeltjens ghegeven, en die der noch meer wilt hebben, moet maer naesien *Franciscus Veron*, ende den Cardinael *Richelieu* in hunne *Controversien.*

Ten sevensten. Seght *Augustinus*, dat de Ketters van sijnen tijdt, *de Schriftueren doorgaens draeyden op eenen figuerlijcken ofte oneygentlijcken sin.* *Augustinus Hæres 70.*

Dit is recht den handel van onse Sectarisen, ghelijck men kan sien in haere boecken en aenteeckeninghen op haere Bijbels.

Christus seght: *Dat is mijn lichaem:* Den *Dordrechtschen* Bijbel *num.* 29. stelt op den kant: *Een teecken des lichaems.* *Matthæi c. 26. vers. 26.*

Hy spreeckt by *Ioannes* van het eten sijn lichaems ende drincken sijns bloets: Den Bijbel stelt op den kant *Num.* 82. dat dese woorden, *gheestelijck moeten verstaen worden* *Ioannis cap: 6.*

Den H. *Petrus* seght: *Het Doopsel behoudt ons*: Den voorseyden Bijbel stelt op den kant *Num.* 50. Den Doop en behoudt onse zielen *eygentlijck niet.* *1 Petri cap. 3. vers. 21.*

Den H. *Iacobus* seght, *dat Abraham uyt de wercken gherechtveerdight wiert.* Den Bijbel *Num.* 63. seght: Hy en wiert *niet eyghentlijck* gherechtveerdight. *Iacobi cap. 2. vers. 21.*

Christus seght tot sijne Apostelen: *Al wat ghy sult ontbonden ende gebonden hebben.* Dit moet *oneygentlijck* verstaen worden seght *Petrus Cabeljau.* *Ioan: cap. 20. vers 23.* *Cabeljaus Memory boeck P. 3 pag. 377.*

Ioan. cap. 3. verſ. 5. Cabeljau ibid. pag: 16.

Chriſtus ſeght: *Ten zy dat yemant herboren worde uyt het water* &c. *Cabeljau* ſeght dat dit woordeken *water*, oneyghentlijck moet verſtaen worden, want dat het beteeckent den H. Gheeſt &c.

Van dierghelijcke verklaeringhen, om kort te maecken, ſijn de Bijbels en ſchriften van de Sectariſen vol. Dit was recht den handel van d'oude Ketters, ſeght *Auguſtinus*: Ergo oock in deſen handel komen de Sectariſen met hun ſeer wel over een.

Ten achtſten. Al wat'er was onder de Ketters van d'oude tijden, vrouwen en ongheleerde wilde ſich verſtaen aen de Schriftuere, ende bemoeyen met diſputeren.

Tertullianus lib: de Præſc: c. 41. Hoort *Tertullianus*: *Soo ſtout*, ſeyt hy, *ſijn de vrouwen van de Ketters, datſe durven leeren en diſputeren.*

Hieronymus Ep: 103. ad Paulin: cap. 6. Hoort nu *Hieronymus*: *Een yeder*, ſeyt hy, *vervoordert ſich de Schriftuere te leſen, de ſelve te verkorten, ende te leeren eer ſe ſelve gheleert zijn, oock oude klapachtighe wijven, ende oude ſuffende mans. Andere diſputeren van de Schriftuere met groote verwaentheydt onder de vrouwkens, andere* (ô ſchande!) *worden van de vrouwen gheleert.*

Wat bewijs is hier van noode om d'over-een-komſte van de Sectariſen in dit ſtuck te betoonen met d'oude Ketters, de ſaecke wijſt haer ſelven uyt: Want is'er wel een vrouwken, ofte ongheſtudeert man onder hun, die ſijn borſt niet en ſal uytſteken teghen de beſte Theologanten? is'er wel een die ſich niet en bemoeyt met diſputeren?

Tertullianus lib: de Præſcr. c. 42. Ten neghenſten. *Tertullianus* verwijdt aen de Ketters van ſijnen tijdt *dat hun werck was niet de Heydenen te bekeeren, maer de rechtſinnighe te verkeeren.*

Waer ſijn de Heydenen die onſe Sectariſen hebben bekeert? dat dit hun werck niet en is kan de heele werelt ghetuyghen.

Eyndelijck en wil ick niet ſpreken van hunne wreetheden met de welcke ſy haere Secten gheplant hebben, de welcke precies over-een-komen met de wreedtheden, die de *Circumcelliones* ten tijde van *Auguſtinus* bedreven.

Uytſinnicheyt van ſommighe Sectariſen.

Doch en kan hier niet naelaten aen te teeckenen de ſtouticheydt ende uytſinnicheydt van ſommighe Sectariſen, de welcke, ſoo wanneer dat men hunne over-een-komſte met de oude Ketters uyt de Heylighe Vaders bewijſt, ſy durven wel ſegghen dat die Heylighe Vaders ſelve Ketters gheweeſt zijn, ofte ghedwaelt hebben, ofte de ſaecke te hoogh ghenomen.

Magdeburgenſes Centur. 4. cap. 5. pag. 401. Alſoo ſegghen de *Chronijck-ſchrijvers* van *Maeghdenburgh*, dat *Epiphanius* ſuperſtitieus is gheweeſt, ende de ſaeke te hoogh heeft opghenomen als hy onderſcheyt heeft ghemaeckt tuſſchen een Biſſchop, en tuſſchen een Prieſter.

Ibidem pag. 389 Alſoo ſegghen ſy dat *Hieronymus* ende *Auguſtinus* meer voor Ketters te houden zijn als de *Iovinianen*, om datſe den Maeghdelijcken-ſtaet, van verdienſten weghe, ſtellen boven het houwelijck, daer nochtans de *Iovinianen* noyt in de werelt voor anders en ſijn ghehouden gheweeſt als voor Ketters.

Rivetus in Catholico Orthod. Quæſt. 1. p. 10. Alſoo ſeght *Andreas Rivetus*: Soo verre iſt van daer dat wy *Conſtantinus Copronymus*, *Vigilantius*, *Claudius Taurinenſis*, *Photius*, ende de *Griecken*, die ſich gheſtelt hebben teghen het aenroepen der Heylighen, het eeren der Beelden ende Reliquien, ſouden voor Ketters houden, dat wy ter contrarien haer om die oorſacke achten alle lof weerdigh te zijn.

By *Calvijn* ende andere, ſijn menighe ſulcke paſſagien te vinden,

ſoo

soo dat het de ghewoonte is van de Sectarisen met desen haeren handel self te bekennen dat sy in leeringhen, gront-reghelen, ende uytwendighen handel met de Ketters van de oude tijden pertinent overeen-komen, wanneer sy de selve als rechtsinnighe voorstaen, ende de Outvaders, die dese ende andere ketters hebben bestreden, self uytgheven voor dwael-gheesten: Is dit gheene oprechte uytsinnicheydt, soo en weet ick niet wat een redelijck verstant ten lesten voor dwaesheydt moet houden: Want ghelijck ick hier voren in *t'sevenste Capittel* ontrent het midden, bondelijck hebbe beweesen: De HH. Vaders in het ghemeen ghesproken, hebben alles ghehadt wat van noode is om den oprechten sin van de Schriftuer te verstaen, soo wel, oft beter als de Sectarisen nu pretenderen te hebben: Is het dan niet eene uytsinnicheydt te vonnissen dat de Heylighe Vaders van de Schriftuere gheweken zijn, daer onse Sectarisen met hun eyghen argumenten overtuyght konnen worden, ofte dat sy selve de noodighe middelen niet en hebben om de Schriftuer te verstaen, ofte ist saecken datse die pretenderen te hebben, dat de Outvaders van die middelen soo wel ofte beter voorsien sijn gheweest als sy? oversulex dat de Outvaders soo wel ofte beter de Schriftuere hebben verstaen als sy, ofte yemant van alle die oude dwael-gheesten die de Kercke altijdt vervloeckt heeft als ketters.

Besluyt van dit heel Capittel.

Ick sluyte dit Capittel met dit argument: Alle de ghene die in leeringhen, gront-reghelen, en handel, over-een-komen met de ketters en konnen de waerachtighe Kercke noch Religie niet hebben: Want het strijdt teghen malkanderen dat de selve Kercke saemen waerachtigh en valsch, saemen ketters en Godlijck zy:

Maer de Sectarisen, ghelijck het klaerlijck blijckt uyt al het voorgaende, komen in leeringhen, gront-reghelen, en handel, over-een met de ketters.

Ergo de Sectarisen en konnen de waerachtighe Kercke noch Religie niet hebben.

HET SESDE DEEL

VVort onderſocht of de ken-teeckenen van de vvaerachtighe Kercke in de Roomſche Kercke te vinden zijn.

I. CAPITTEL.

VVort beweſen dat de Roomſche Kercke de oprechte OVTHEYT *heeft.*

§. 1.

Dit wort eerſt beweſen uyt de ſucceſſie der Pauſen.

DIt Capittel ſal ick in twee Deelen verdeylen: In het eerſte, ſal ick de outheyt van de *Roomſche* Kercke bewijſen uyt *de ſucceſſie van haere Biſſchoppen*: In het tweede, uyt *de gheſtadicheyt van haere Leere.*

De voornaemſte HH. Vaders hebben ſich teghen de ketters beroepen op de ſucceſſie van de Pauſen van Roomen, om te toonen de waerheyt der Kercke.

Aengaende *het eerſte Deel*, t'is ſeker dat de voornaemſte HH. Vaders ſich teghen de Ketters van haere tijden beroepen hebben op de ghedurighe ſucceſſie van de Biſſchoppen van *Roomen*. Laet ons die HH. Vaders in t lanck hooren ſpreken.

Irenæus lib. 3. adverſ. Hareſes Cap. 3.

1. Den H. *Irneæus*, ſchrijvende teghen de ketters van ſijnen tijt, heeft een heel Capittel van deſe materie. *Alle de ghene*, ſeyt hy, *die de waerheydt willen hooren, konnen lichtelijck ſien de overleveringhe van de Apoſtelen de welcke door de heele werelt in de Kercke bekent is: wy en moeten maer optellen de ghene die van de Apoſtelen in de Kercken ſijn tot Biſſchoppen gheſtelt, ende haere naeſaten tot ons toe, de welcke niet ſulcx, ghelijck de Ketters nu raeſen, en hebben gheleert noch ghekent. Maer om dat het te lanck ſou vallen op te tellen de ſucceſſien van alle de Kercken, als wy maer en toonen de overleveringhe, die de meeſte, outſte, ende aen alle menſchen bekent is, die de Kercke, de welcke van de HH. Petrus ende Paulus is ghefondeert, van de Apoſtelen ontfanghen heeft, het gheloof aen de menſchen verkondicht, ende door de ſucceſſie der Biſſchoppen tot ons toe ghekomen; wy beſchamen alle de ghene die, ofte door een quaet eyghen behaghen, ofte door ydel glorie, ofte door blindtheyt ende quaet ghevoelen, anders leeren dan het behoort. VVant tot deſe Kercke, om haere machtigher uytnementheyt, moet de gantſche Kercke komen, dat is, de gheloovighen die over al zijn; want in die Kercke, is, van de ghene die over al zijn, altijt bewaert gheweeſt de overleveringhe van de Apoſtelen. D' Apoſtelen dan de Kercke fonderende ende onderwijſende, hebben het Biſchdom van de Kerck te regeren overghegeven aen Linus: Aen hem volght Anacletus, naer hem, op de derde plaetſe naer de Apoſtelen, krijght Clemens het Biſchdom, die de Apoſtelen ſelve geſien ende met haer conferentien gehouden heeft, terwijle hy de predicatie ende overleveringe van de Apoſtelen noch voor ooghen hadde &c. Aen Clemens ſuccedeert Evariſtus, aen Evariſtus, Alexander, ende voorders den ſeſten nae de Apoſtelen wort Sixtus geſtelt, daernaer Teleſphorus, voorders Hyginus, daernaer Pius, naer hem Aniceetus: Ende als aen Aniceto, Soter geſuccedeert was, heeft nu op de twaelfſte plaetſe na de Apoſtelen, Eleutherius het Biſchdom. Door deſe orden ende ſucceſſie is de overleveringhe*

veringhe van de Apostelen, ende de verkondinghe der waerheyt in de Kercke tot ons toeghekomen. Dit is een volle bewijs dat het een ende het selve levendigh-maekende gheloof is, het welck in de Kercke van de Apostelen af tot nu toe is bewaert geweest ende waerachtelijck overghelevert. Tot noch toe *Irenæus.*

Ick en kan niet bedencken wat men klaerder kan seghen, als dat de *Roomsche* Kercke de waerachtighe Kercke was ende het waere gheloof hadde, om dat haere Bisschoppen van de Apostelen af, aen malkanderen waren ghesuccedeert tot op de tijden van *Irenæus*, als *Eleutherius* Bisschop van *Roomen* was: Jae *Irenæus* seght wel uytdruckelijck dat de Catholijcken met dese successie alle de ketters beschaemt maeckten.

II. Hoort nu *Tertullianus* spreken, beroepende sich op de successie van de Pausen van *Roomen* teghen de ketteryen van *Marcion*: *Petrus*, seyt hy, *heeft in desen stoel van Roomen, daer hy selve ingheseten hadde, Linus ghestelt, naer den welcken Cletus de sorghe van den schaep-stal aenveerdt heeft, den successeur van desen was Anacletus, den welcken Clemens ghevolght is, naer desen heeft Evaristus sonder vlecke de Religie beshiert. Den sesten was Alexander die den schaep-stal recommandeerde aen Sixtus; naer sijne doot volghde Telesphorus, onder den welcken den ketter Cerdo naer Roomen ghekomen is: De Kercke van Roomen volherdde in de Godtvruchticheydt ghelijck se van Petrus ingheselt was, welckers successeur, naer Telesphorus, was Hyginus, daernaer Pius, naer Pius Anicetus.* *Tertullianus lib. 3. adverss. Marcionem, in fine.*

III. Den H. *Optatus Milevitanus*, schrijvende teghen den ketter *Parmenianus*, spreeckt aldus: *VVy hebben*, seyt hy, *bewesen dat die Kercke Catholijck is de welcke door de heele werelt verbreydt is; nu moeten wy optellen haere vercierselen: Ghy moet bekennen dat ghe wel weet dat eerst aen Petrus in de stadt Roomen den Bisschoplijcken stoel is ghegheven, in den welcken Petrus het hooft van alle d'Apostelen heeft gheseten, daerom wiert hy ock Cephas ghenoemt, in welcken eenighen stoel de eenigheyt van alle moest onderhouden worden, op dat de andere Apostelen elck haeren stoel in t'besonder souden beschermen, soo dat hy nu eenen scheurmaeker en sondaer was die teghen desen eenighen stoel eenen anderen stelde: Soo en is'er dan maer eenen eenighen stoel in de welcke Petrus den eersten gheseten heeft, aen den welcken Linus ghesuccedeert is, aen Linus is ghesuccedeert Clemens, aen Clemens, Anacletus, aen Anacletus, Evaristus, aen Evaristus, Sixtus, aen Sixtus, Telesphorus, aen Telesphorus, Hyginus, aen Hyginus, Anicetus, aen Anicetus, Pius, aen Pius, Soter, aen Soter, Eleutherius, aen Eleutherius, Victor, aen Victor, Zepherinus, aen Zepherinus, Calixtus, aen Calixtus, Vrbanus, aen Vrbanus, Pontianus, den Pontianus, Antherus, aen Antherus, Fabianus, aen Fabianus, Cornelius, aen Cornelius, Lucius, aen Lucius, Stephanus, aen Stephanus, Sixtus, aen Sixtus, Dionysius, aen Dionysius, Felix, aen Felix, Eutychianus, aen Eutychianus, Cajus, aen Cajus, Marcellinus, aen Marcellinus, Marcellus, aen Marcellus, Eusebius, aen Eusebius, Miltiades, aen Miltiades, Sylvester, aen Sylvester, Marcus, aen Marcus, Iulius, aen Iulius, Liberius, aen Liberius, Damasus, aen Damasus, Syricius, die nu ter tijdt onsen medegheselle is met den welcken de heele werelt saemen met ons door den handel van publijcke brieven in ghemeenschap over-een-komt: Toont ghy-lieden nu den oorspronck van ul. stoel, ghy die pretendeert de Heylighe Kercke te hebben.* *Optatus Milevit. lib. 2. cont. Parmen. in princip.*

Is dit seghen van *Optatus* niet ghenoegh om de Sectarisen t'overtuyghen dat de Outvaders de waerheyt der Kercke bewesen hebben uyt de successie der Bisschoppen, naemelijck de Pausen van *Roomen*, soo en weet ick niet wat dat het is: Want wat is dit anders te seghen: *Toont den oorspronck van uwen stoel, ghy, die pretendeert de heylighe Kercke te hebben*, als, ist saeken dat ghe de heylighe Kercke hebt, toont het dan uyt de successie van uwe Bisschoppen? jae, terstont daernaer, gaet hy bewijsen dat de ketters gheene successie van Bisschoppen en hadden om daer uyt te be-

ſluyten datſe de heylighe Kerck niet en hadden; ende dry zijden daernaer, alles beſluytende, ſeyt hy: *VVy hebben beweſen dat wy ſijn in de heylighe Catholijcke Kercke door den ſtoel Petri die onſen is, ende dat wy door deſen ſtoel oock het Prieſterſchap hebben, ende de andere gaven.* Deſe woorden ſijn immers ſoo klaer als den dagh; dat *Optatus* door het optellen van de ſucceſſie der Pauſen van *Roomen* beginnende van *Petrus* af, niet anders en heeft willen bewijſen als dat de Catholijcken, dat is, de gene die met den ſtoel van *Roomen* ghemeenſchap hadden, de waerachtighe ende heylighe Kerck hadden: Maer uyt de ſucceſſie der Biſſchoppen van der Apoſtelen tijde af, de heylicheyt ende waerheyt der Kercke te toonen, en is niet anders als dit bewijſen uyt de *Outheydt* komende tot de Apoſtelen toe: Ergo uyt de outheyt van de *Roomſche* Kercke heeft *Optatus* beweſen, dat de waerachtighe Kercke was by de ghene die met de *Roomſche* Kercke ghemeenſchap hadden.

Auguſtinus Epiſtola 165.

Den ſelven wegh is inghegaen den H. *Auguſtinus*: Want om te toonen dat de *Donatiſten* in de waerachtighe Kerck niet en waren, ofte datſe *het Chriſtendom van de heele werelt*, ſoo hy ſpreeckt, *hadden verlaten*, gaet hy mede de ſucceſſie van de *Roomſche* Biſſchoppen ophaelen in deſer voeghen: *Indien*, ſeyt hy, *de orden der Biſſchoppen aen malkanderen ſuccederende moet in conſideratie komen, hoe veel ſekerder ende heylſamer tellen wy van Petrus af, aen den welcken, voerende de figuere van de heele Kercke, den Heere gheſeyt heeft: Op deſen ſteen ſal ick mijn Kercke bouwen ende de poorten der hellen en ſullen de ſelve niet overwinnen: VVant aen Petrus is Linus gheſuccedeert, aen Linus, Clemens* &c. Voorders telt hy alle de Pauſen, op de ſelve orden, ghelijck wy by den H. *Optatus* gheſien hebben, voeghende maer eenen daer by, te weten, *Anaſtaſius*, naer *Syricius*, die den leſten was in de orden van *Optatus*. Dan gaet hy voort: *In deſe orden van ſucceſſie en wort niet eenen Biſſchop uyt de Secte van de Donatiſten ghevonden: Ende ſchoon in die orden der Biſſchoppen, die van Petrus af ghetrocken, wort tot Anaſtaſius (den welcken heden in den ſelven ſtoel ſit) eenigh verrader op die tijden waer inghekropen, dit en ſoude gheen achterdeel doen aen de Kercke noch aen de onnooſele Chriſtenen, aen de welcke den Heere, voorſiende, van de quade Overſten heeft gheſeyt: Doet het ghene ſy ſegghen maer en wilt niet doen het ghene ſy doen.*

De hedendaeghſche Catholijcken konnen nu ter tijt het ſelve beſluyt maken met die HH. Vaders.

Uyt de klaere woorden van deſe voorgaende HH. Vaders, maeck ick dit argument:

Uyt de ſucceſſie der Biſſchoppen van *Petrus* af, dat is, uyt de ſucceſſie van de Biſſchoppen van *Roomen* hebben de Outvaders eertijts beſloten dat by hun de waerachtighe ende heylighe Kercke was.

Maer die ſelve ſucceſſie van de Biſſchoppen van *Roomen*, is van *Petrus* af ghekomen tot op onſe tijden:

Ergo uyt die ſucceſſie konnen wy oock op onſe tijden beſluyten dat by ons de waerachtighe ende heylighe Kerck is.

Cabeljau Memory-boeck P:1. pag.222. n.50.

Dit en volght niet, ſeght *Petrus Cabeljau*, ende deſe conſequentie gaet ſoo los als ſe mach.

Hoe ſal ons *Cabeljau* dit konnen betoonen? laet ons eens hooren.

De tegenworpinghen van partye worden wederleydt.

I. Seyt hy: *Om dat wy niet en ſijn ghehouden na te volghen t'ghene van ſommighe Outvaders ghedaen is, alſoo ſy mede menſchen gheweeſt zijn die faelen koſten.*

Maer ick vraeghe, of ſe met'er daet hier in ghemiſt hebben, of niet?

Seght ghy dat neen? ſoo is de ſacke klaer: want dan en is'er gheen reden waerom dat wy niet ghehouden en zijn haer waerachtigh ghevoelen te volghen.

Seght

Seght ghy datſe ghemiſt hebben? Wie zijt ghy-lieden die dit vonniſſe ſtrijckt? moet ghe niet bekennen *dat ghe mede menſchen zijt die faelen konnen*: Wie ſal ons dan verſekeren dat ghe ſelf in dit vonnis met'er daet niet ghemiſt en hebt?

Indien ghy ſeght dat ghe dit kondt ſien aen den toet-ſteen van het Woort Godts?

Ick vraeghe wederom ſoo als ick boven ghedaen hebbe, of die Outvaders ſoo wel het Woort Godts niet ghehadt en hebben als ghy? ſeght ghy dat neen? hoe ſult ghy ons dit konnen goet macken? Seght ghy dat jae? Hoe hebben ſy dan ſich beroepen teghen de Ketters op de ſucceſſie van de Biſſchoppen van *Roomen* om te toonen dat by hun de waerachtighe Kercke was, ende niet by de Ketters?

Bewijſt den H. *Irenæus* niet de waerheydt van het gheloof uyt de ſucceſſie der Biſſchoppen, wanneer hy opghetelt hebbende de Biſſchoppen van *Roomen*, van *Petrus* af, tot *Eleutherius* toe, duydelijck ſeght: *Door deſe Orden ende ſucceſſie is de waerheydt in de Kercke van de Apoſtelen afghekomen tot ons? Dit is een volle bewijs dat het gheloof in de Kercke van de Apoſtelen af tot nu toe bewaert is gheweeſt, ende in de waerheyt overghelevert?*

Is dit niet met klaere woorden de waerheyt van het gheloof bewijſen uyt de ſucceſſie van de Biſſchoppen van *Roomen*? want alhoewel dat hy daernaer ook ſich beroept op de ſucceſſie van de Biſſchoppen van *Smyrna*, beginnende van *Polycarpus*; ſoo iſt nochtans dat hy te voren gheſeyt hadde dat de ſucceſſie van de Biſſchoppen van *Roomen*, een *volle bewijs was*, om daer uyt te beſluyten dat in de Catholijcke Kercke het waere ghelooof was.

Ten anderen. Als hy ſeght dat de Catholijcken door de ſucceſſie van de Biſſchoppen van *Roomen*, de Ketters beſchaemt maeckten, is dit niet klaer gheſeyt datſe door die ſucceſſie beweſen dat by de Catholijcken de waerheyt was, en niet by de Ketters?

Voorders als hy wilt betoonen dat de Ketters de waerachtighe Kerck ofte gheloof niet en hadden, maeckt hy niet dit beſluyt *à contrario*, dat is, om datſe geen ſucceſſie en hadden? Want ſoo ſpreeckt hy: *De ghene die van Valentinus afkomen en ſijn voor hem niet gheweeſt, noch ook die van Marcion afkomen en ſijn voor Marcion niet gheweeſt. Deſe allegaer ſijn daernaer in de middel-tijden der Kercke opgheſtaen ende afghevallen.* *Irenæus lib. 3. adverſ. Hæreſes cap. 4.*

Gaet nu voorder tot *Optatus Milevitanus*, en ſiet of hy niet precies op de ſelve maniere en argumenteert teghen de *Donatiſten*, ghelijck *Irenæus* twee hondert jaeren te voren hadde ghedaen teghen de *Valentianen* ende *Marcioniten*.

Seght den voorſeyden *Optatus* niet duydelijck, wanneer hy de Biſſchoppen van *Roomen* van *Petrus* tot *Siricius* toe opghetelt hadde: *VVy hebben door den ſtoel Petri die by ons is beweſen, dat wy in de Catholijcke Kercke zijn?*

Seght hy niet ter contrarien, *dat de Donatiſten de heylighe Kerck niet en hadden indien ſe den oorſpronck van haeren ſtoel niet en koſten bewijſen?*

Jae dat meer is, ſeght hy niet datſe de heylighe Kerck niet en hadden om dat'er niemant van haere Secte in den Stoel *Petri* hadde gheſeten, ofte Biſſchop van *Roomen* gheweeſt was? ſijne woorden ſijn klaer: *Ghy ſeght* (ſeyt hy teghen de *Donatiſten*) *dat ghe een deel hebt in de ſtadt Roomen: t'en is niet waer: want indien men vraeght van uwen Biſſchop Macrobius, waer dat hy ſit? kan hy ſeggen dat hy daer ſit in den Stoel Petri? hy moet bekennen dat hy ſit daer ſijnen voorſaet Encolpius gheſeten heeft, ende indien men Encolpius koſt vraghen waer dat hy heeft gheſeten, hy ſoude antwoorden daer Bonifatius Ballianus gheſeten heeft &c. VVat is dit te ſegghen dat ul: deel in de ſtadt Roomen noyt*

eenen

eenen Biſſchop en heeft konnen hebben? hoe durft ghy-lieden dan de ſleutels des hemels ghebruycken daer ghe teghen den ſtoel Petri met uwe preſomptien en ſoutticheden niet ſonder heylich-ſchenderye oorloogh voert? Tot hier toe ſijn t'de woorden van *Optatus Milevitanus*, ghetrocken uyt ſijn tweede boeck teghen den Ketter *Parmenianus pag.* 48, 49. *Edit. Pariſienſis* 1631.

Merckt dat deſen H. Vader, ghelijck hy te voren uyt de ſucceſſie van de Paüſen van *Roomen* beweſen hadde dat de Catholijcken de waerachtige Kercke hadden, alſoo oock daer teghen ſtellende de ſucceſſie van vier ofte vijf Ketterſche Biſſchoppen, die in den ſtoel van *Roomen* niet en hadden gheſeten, ende vervolghens haere ſucceſſie niet en koſten brengen tot de Apoſtelen, ofte ghelijck *Optatus* ſelf ſpreeckt, *den oorſpronck van haeren ſtoel niet en koſten bewijſen*, daer uyt beſluyt, *datſe de Heylighe Kerck niet en hadden.*

T'ſelve argument ghebruyckt den H. *Auguſtinus* tegen hun, wanneer hy opghetelt hebbende alle de Pauſen van *Roomen*, die van *Petrus* af tot ſijnen tijt toe in den ſtoel van *Roomen* hadden gheſeten, ſeght: *In deſe orden van ſucceſſie en vindtmen niet eenen Biſſchop van de Donatiſten.*

Wel aen nu, iſt ſaeken dat ghy daer by blijft dat deſe HH. Vaders als *menſchen zijnde* (ghelijck ghy ſeght) in dit ſtuck ghemiſt ofte ghefaelt hebben; aengheſien dat ghy my niet en kont loochenen ofte ſy hebben ſoo wel het waere Woort Godts ghehadt, ende het ſelve beter onderſocht als ghy-lieden; Soo moet ghy dan een van beyde ſegghen, ofte datſe de Schriftuer niet en hebben verſtaen, ofte datſe moetwillichlijck teghen de ſelve hebben geſtreden: Wat wilt ghy van beyden?

Seght ghy datſe de Schriftuer niet en hebben verſtaen; (want ick en gheloove niet dat ghy van ſoo weerdighe ende heylighe Biſſchoppen ſout durven ſegghen datſe willens en wetens gheſtreden hebben tegen Schriftuer) ſoo ſeght my dan eens, waer aen heeft het ghehapert dat deſe Vaders ſoo wel de Schriftuer niet en hebben verſtaen als gy-lieden? Was dan de Schriftuere voor hun ſoo klaer niet als voor u-lieden? waerom niet? hadden ſy de ooghen ſoo verlicht niet als ghy? waeren ſy gheene kinderen Godts die ſijne ſtemme in t'onderſoecken van de ſchriftuere ſoo wel verſtonden als ghy? waer aen heeft het dan ghehapert datſe de ſchriftuere niet en hebben verſtaen?

Seght ghy datſe de ſchriftuer wel verſtaen hebben? ſoo vraegh ick; of het ſtrijdt teghen ſchriftuere dat men de waerheyt der Kercke bewijſe uyt de ſucceſſie van de Paüſen van *Roomen*, of niet?

Seght ghy dat neen? ſoo is alles wel: Want dan en is'er gheen reden waerom dat wy hedens-daeghs teghens ul. het ſelve argument niet en ſouden ghebruycken t'welck die Vaders teghen de ketters van hunne tijden ghebruyckt hebben: want hier in ſijt ghy-lieden aen die ketters ghelijck, dat niemant van uwe ſecte oyt Biſſchop van *Roomen* gheweeſt is; dat ghe den oorſpronck van uwen ſtoel ofte de ſucceſſie van uwe Biſſchoppen niet en kont aenwijſen; daer wy ter contrarien dit altemael, ghelijck die Vaders ghedaen hebben, noch hedens-daeghs in de ſucceſſie van de Paüſen van *Roomen* konnen bewijſen.

Seght ghy dat die Vaders teghen ſchriftuer hebben gheſtreden? ſoo moet ghy dan ſegghen dat het moetwillighe menſchen ende bedriegers gheweeſt zijn, aengheſien datſe de ſchriftuere verſtonden, ende nochtans willens en wetens de ſelve teghenſpraecken ofte misbruyckten?

Waer ghy u keert ofte wendt, t'is te vergheefs: Want of het is valſch het ghene die Vaders van de ſucceſſie hebben gevonniſt, ofte wel uw' vonnis is valſch dat ghe over hun ſtrijckt: Maer die ende andere

HH. Va-

HH. Vaders in het ghemeen hebben meer godlijcke behulpselen ghehadt om in de stucken vande religie gheen valsch vonnis te strijcken als ghylieden nu hebt.

Ergo t'is meer te dencken dat uw' vonnis valsch is, ende niet het hunne; oversulcx de Catholijcken doen seer wel wanneer se teghen v.l. de selve argumenten ghebruycken om de waerheyt van haere kercke te toonen uyt haere outheyt ende successie der Pausen, soo als die voorseyde Vaders ghedaen hebben teghen de ketters van hunnen tijt. Hiermede is de eerste opworpinghe vande Sectarisen ten vollen beantwoort. Laet ons de tweede hooren.

De tweede opworpinghe van Partye wort wederleydt.

2. Seght *Cabeljau*: *Daer is groot verschil tusschen de tijden der Out-vaders, en nu: VVant in haere tijden was het hondertmael lichter de successie te maeken, dan nu naer het verloop van soo vele eeuwen, waer door het gantsch onmoghelijck is gheworden de successie van de Roomsche Bisschoppen te maeken.*

Is dit niet een wonderlijck dinghen, te segghen dat eene saeke onmogelijck is, die men alle oogenblicken kan sien by de schrijvers de welcke de lijste der Pausen van *Petrus* af, tot den heden-daeghschen Paus, ofte tot op sijnen voorsaet *Clemens IX.* in hunne boecken hebben ghestelt? hoe kan dan *Cabeljau* segghen dat dit onmoghelijck is?

Cabeljau. Part. 1. Pag. 237.

De Successie vande Roomsche Bisschoppen, seyt hy, *is in vele manieren verbroken ende vernietight.*

Ick versoecke hier van bewijs, ende redenen waerom.

Veele Pausen worden valschelijck van de Sectarisen ende Schismatijken beschuldicht.

1. Seyt hy, *om dat in den Roomschen stoel verscheyden ketters gheseten hebben*, De Pausen die hier van beschuldight worden, naemelijck van *Tilmannus Hesbusius*, ende van andere Sectarisen, sijn, voor eerst *Liberius*: wat hier van is, kan men sien by *Bellarminus*, die hem in't lanck ende breedt defendeert, ick sal my, om der kortheyts wille, te vreden houden met de ghetuyghenissen van sommighe voornaemste Vaders en schrijvers, die se van desen *Liberius* hebben ghegheven.

Hesbusius lib. 1. de Eccl. Cap. 9.

Bellarminus lib. 4. de summo Pontifice. Cap. 9.

T'is seker dat hy eenen kloecken voorstaendet vande Catholijcke religie gheweest is eer hy uyt *Roomen* ter oorsaecke van 't gheloof wiert ghebannen: Want soo ghetuyghen *Ammianus*, *Marcellinus*, *Athanasius*, *Rufsinus*, *Sulpitius*, *Socrates*, *Sozomenus*, *Theodoretus*, *Nicephorus*.

Ammianus lib. 15. Historiæ. Athanasius in utraque Apologia. Ruffinus. lib. 10. histor. Cap. 22. Sulpitius lib 2. Sacræ historiæ. Socrates lib. 2. Cap. 29 Sozomenus lib. 4. Cap. 10. Theodoretus lib. 2. Cap. 16. 17. Nicephorus lib. 9. Cap. 35. 36. 37.

T'is oock seker dat *Liberius* naer sijn ballinckschap oprecht Catholijck ende godtvruchtigh gheweest is: Want *Socrates* schrijft dat hy de *Macedonianen* niet en heeft willen ontfanghen tot de ghemeenschap van de H. Kercke, ten sy datse haere ketterye vervloeckten.

Dat hy naer sijne doodt voor een heyligh man is ghehouden geweest blijckt 1. uyt den *H. Ambrosius* sprekende tot eene Maghet: *T'is tijdt*, seyt hy, *dat ghe de heylighe onderwijsinghen van Liberius van heyligher ghedachteniss, eens overleght, op dat de spraeke dies te aengenaemer zy, hoe desen man heyligher is gheweest.* 2. uyt *Epiphanius* die hem naer sijne doodt eenen salighen man noemt, ghelijck hy oock van *Basilius* ghenoemt wort. 3. uyt *Syricius*, die den derden Paus naer *Liberius* was, die hem noemt *sijnen voorsaet van eerweerdighe ghedachteniss* &c. De reste mach men sien by *Bellarminus*.

Ambrosius lib 3. de virginibus in Principio. Epiphanius Hæres 75. Basilius Epist. 74. ad Episc. occident. Syricius Epist. ad Hymerium.

Den tweeden Paus die ketter soude gheweest sijn, is *Felix II.* Maer desen in den *Roomschen* Stoel gestelt sijnde van ketters, en was in den beginne gheene wettighen Paus, oversulcx genomen hy hadde toen met eenige vlecke besmeurt gheweest, dit en kan aen den stoel van *Roomen* gheen achterdeel doen: Maer soo wanneer dat hy naederhant voor wettighen Paus wiert herkent, toen heeft hy de *Arianen* verdoemt, ende haeren Prince *Constantius* gheexcommuniceert, daerom is hy martelaer gheslorven, ghelijck men kan sien in alle de oude Martyrologien van *Beda*, *Ado*,

Gregorius I. in Antiphonario & Sacramentario.

en *Vsuardus*: jae den *H. Gregorius Magnus* ſtelt eene Miſſe om te leſen op den dagh van deſen H. *Felix*, Paus ende martelaer. Ten leſten heeftmen in t'jaer 1582. een out graf-ſchrift ghevonden te *Roomen* in de kercke van de HH. *Coſmas* en *Damianus* daer op geſchreven ſtont: *Hier light het lichaem vanden H. Felix, Paus ende Martelaer, die den ketter Conſtantius verdoemt heeft.*

Dit zy genoegh uyt *Bellarminus* tot een ſtaeltje van alle de reſte: Maer om dat *Cabeljau* voorders ſeght dat'er vele Pauſen door tooverye ende byſtant des duyvels in den ſtoel van *Roomen* gheraeckt ſijn, ende in hondert vijſtigh jaeren achter een, gheene andere deſen ſtoel en hebben bekleedt dan ongereghelde Apoſtaten. Laet ons toonen dat dit onwaerachtigh is, ende den leſer daer uyt laten vonniſſen wat gheloof hy moet gheven aen de laſteringhen die de Sectariſen teghen andere Pauſen uytbracken.

Platina in vita Hadriani.

Onder andere Pauſen de welcke op die hondert-en-vijſtigh jaeren geſeten hebben, was *Hadrianus* de derde: Van deſen ſeght *Platina*, dat hy groote deughden hadde, ende ſeer beklaeght wiert vande *Romeynen* om dat hy niet meer als een jaer en regeerde.

Anaſtaſius in vitis Pontif.

Den tweeden was *Stephanus VI.* van deſen ghetuyght *Anaſtaſius Bibliothecarius*, dat hy een groot lief-hebber der ſuyverheydt was, ſeer goedertierigh, ende verciert met alle ſoorten van deughden, jae dat hy mirakelen in ſijn leven ghedaen heeft.

Ibidem.

Den Paus *Formoſus*, wort van den ſelven *Anaſtaſius* ghenoemt, een Biſſchop van groote heyligheyt.

Benedictus IV. ſeght *Platina* heeft ſich loflijck ende ſtantvaſtelijck tot het eynde ſijns levens ghedraeghen: In ſijn graf-ſchrift wort hy genoemt uytſchijnende in godtvruchtigheyt &c.

Leo V. en kan van niemant beſchuldight worden, want hy en leefde niet meer als 40. daghen in t'Pauſdom.

Anaſtaſius III. ſeght *Platina*, heeft ſoo gheleeft dat hy gantſch onberiſpelijck was.

Van *Leo VI.* ſeght wederom *Platina*, dat hy een onberiſpelijck leven gheleydt heeft.

Ciaconius in vita Stephani.

Het leven van *Stephanus* VIII. ſegghen *Platina* en *Ciaconius*, was vol van ſachtmoedigheydt ende Godts-dienſtigheydt.

Leo VII. wort van *Frodoardus* ghenoemt, een dienaer Godts.

Marinus II. ſeght *Ciaconius*, heeft naeghevolght de deughden vande heylighe Pauſen.

Ioannes Stella in vitis Pontif.

Agapetus II. wort van *Platina* ghenoemt, een man vol van goede wercken, ende van *Ioannes Stella*, een eenvoudigh man, ende grooten lief-hebber van de Chriſtelijcke Republijcke.

Bremenſis in Chronico.

Benedictus V. ſeght *Adam Bremenſis*, was een heyligh Man, ende weerdigh om op den ſtoel van *Roomen* te ſitten.

Ioannes XIII. heeft door ſijn toedoen de *Polackers* ende *VVandalen* bekeert tot het gheloof, ende niemant van de oude ſchrijvers, dat ick weet, ſpreeckt van hem eenigh quaedt: ghelijck oock niet van *Donus* II. want deſen en leefde niet meer als dry maenden.

Benedictus VII. wort van *Platina* ghenoemt, een ſeer goet man.

Ioannes XV. wort in ſijn Graf-ſchrift ghenoemt, eenen uytnemenden leeraer, die met ſijn leven ende manieren goede exempelen gaf.

Van *Sylveſter* II. ſeght *Ciaconius*, dat hy de Kercke heylighlijck heeft gheregeert, ende *Baronius*, dat hy ſijn ampt in alle volmaecktheyt bedient heeft, ghelijck ſijne wercken oock uytgheven.

Op *Ioannes* XVIII. en kan niet beſonders te ſegghen vallen, want hy en ſat niet meer als 4. maenden.

Ioannes

Ioannes XIX. wort in sijn graf-schrift ghenoemt, Het cieraet van de werelt, uytnemende in heylighe leeringhen.

Sergius IV. sijn naersaet was een man van een alderheylichste leven, ende nerghens in berispelijck, ghelijck *Platina* ende *Ciaconius* ghetuygen.

Benedictus VIII. en wort van niemant beschuldight als van Schismatijcken en *Calvinisten*.

Gregorius VI. die hem volghde, ende *Damasus* II. sijn soodanigh gheweest dat gheene oude schrijvers haer met yet merckelijck en hebben beswaert.

Hier hebt ghy nu twintich deughdelijcke Pausen (sonder de reste te noemen) ende nochtans van dese mannen durft *Cabeljau* stoutelijck seggen, dat een groot deel *voor guyten en fielen* moeten aengesien worden. *Cabeljau Memory boeck P.I. pag. 547.*

Gaet nu henen ende gheloost noch aen de ketters. Ick hebbe meest de voorgaende ghetuyghenissen ghetrocken uyt *Platina*, om dat desen Schrijver ghewoon is ghcene Pausen te spaeren, als hy meynt dat'er t'minste op te segghen valt, soo verdient hy dan dies te meer ghelooft te worden wanneer hy eenighe Pausen prijst.

Voeght nu noch by dese voorgaende Pausen sommighe andere die van Tooverye, ofte andere grove stucken sijn beschuldight gheweest, naemelijck van eenen sekeren *Benno*, ofte soodanige monsters, die gheslagen vyanden waeren van de Pausen van *Roomen*.

Ten eersten, sy beschuldighen van Tooverye *Leo* IX: ondertusschen seght *Sigebertus*, dat hy verscheyde Godlijcke visioenen ghehadt heeft, dat hy een man was groot van verdiensten, ende een Engelsch leven leydde. *Sigebertus in Chronico.*

II. Wort *Gregorius* VII. voor een Tooveraer uytgheroepen: ondertusschen wort hy van *Paulus Benriedensis*, die ontrent de selve tijden sijn leven beschreven heeft, verghelcken by den Propheet *Elias*: *Lambertus Schafnaburgensis*, seght dat desen Paus soo een uytnemende ende Apostolijck leven leydde dat de verheventheyt van sijnen handel niet toe en liet de minste vlecke van eenighe quade ghesuchten: jae, om te toonen dat hy valschelijck beschuldight wiert van vleeschelijcke ghemeenschap te hebben met de Gravinne *Mathildis*, voeght'er den voorseyden *Lambertus* noch by: Soo eene vuyle gemeensaemheyt en soude niet konnen verborgen gebleven hebben inde aldervermaerste stadt, en tusschen sulcke eene menichte van dienaeren en knechten: De teekenen oock ende mirakelen, die door de ghebeden van den Paus dickwils gheschiedden, ende sijnen brandenden yever voor Godt, hadden hem ghenoechsaem ghewapent teghen de venijnighe tonghen der achterklappers. Desen schrijver leefde op den selven tijdt, ende en was gheenen vleyer van Pausen. *Ottho Frisingensis* seght dat hy altijt op het hooghste stantvastigh gheweest is in de kerckelijcke wetten strenghlijck te onderhonden: Voorders seyt hy, dat de Kercke berooft zijnde van sulck eenen Herder, die onder alle de Priesters ende *Roomsche* Pausen uytstack in yever ende autoriteyt, groote droefheyt bedreven heeft. *Paulus Benriedensis in vita Gregorii VII. Lambertus Schafnaburgh. de Rebus Germ.* *Frisingensis in Chron: cap. 32.* *Cap. 36.*

Gotefridus Viterbiensis seght, dat *Gregorius* sich heeft ghestelt als eenen muer voor het huys Godts. *Viterbiensis in Chron part. 17.*

Martinus Polonus seght, dat hy tot Paus wiert verkoren om sijn loflijck leven. *Polonus in Chronico*

Domnizo, dat hy goede wacht hielt over den schaep-stal des Heeren teghen de wolven, ende seer bermertigh was tot de elle dighe. *Domnizo in vita Mathild. lib 1 cap. 19.*

Platina, dat hy een man was die oprechtelijck aen Godt aenghe naem was, eenen voorstaender van armen, weesen, en weduwen. *Platina in vita Gregorii VII.*

Antoninus P. 2. Tit: 16. cap. 1. §. 21. Den Heylighen *Antoninus* seght dat hy een Godt-vreesende man was, ende in t'ghene de rechtveerdigheydt raeckte, dat hy het minste niet teghen Godt en soude willen misdaen hebben.

Trithemius in Chronico. *Ioannes Trithemius*, dat sijne vyanden de welcke hem beschuldichden, onder andere, *Villelmus* Abt van *Hirsaug*, niet en durfden verschijnen op de Synode van *Brescia*, om datse wel wisten dat *Gregorius* onnoosel en heyligh was.

Rolewinck Fasciculo temporum Ætate 6. *Rolewinck* seght: *Gregorius* is een heyligh man gheweest.

Stella in vita Gregorii VII. *Ioannes Stella* seght dat hy besonderlijck van de Godt ende van menschen bemindt wiert.

Krantzius in Metropoli lib. 4. *Krantzius*, dat hy aen de Kercke Godts nootsaekelijck was om de boosheyt der tijden: Dat hy groote moeyte ghehadt heeft met den Keyser *Henricus* IV, maer dat de waerheyt ende rechtveerdicheyt is boven ghesswommen.

Sabellicus Enneade 9. lib. 3. *Sabellicus* seght, dat niemant van de *Roomsche* Pausen soo veel heeft te lijden ghehadt als *Gregorius*, maer niemant soo stantvastigh geweest.

Micrologus in comment. c. 14. *Micrologus* den oudtsten schrijver van al, noemt hem eenen regeerder van eerweerdighe ghedachteniſſe, uytstekende in Godtsdienstigheyt.

Malmesburiens. *Guilielmus Malmesburiensis* seght dat hy verscheyden mirakelen heeft ghedaen.

Wat wilt ghy noch meer? is hier eenighe apparentie ofte waerschijnlijckheyt dat soo een man een tooveraer ofte hoereerder soude gheweest zijn, die van alle soorten van natien, *Duytschen*, *Franschen*, *Engelschen*, *Italianen*, *Polackers*, soo hoogh, ende soo eenpaerlijck wort ghepresen van Heylicheyt ende Godts-dienstigheyt?

T'en is niet van noode voorder te gaen tot andere Pausen die van de Schismatijcken ende Sectarisen van ketterye, tooverye, ende ick en weet niet van wat andere schelm-stucken beschuldight worden: Hier kan alle redelijck verstant den Leeuw uyt sijnen klauw kennen, ende uyt dese voorgaende staeltjens besluyten wat gheloof datse verdienen de welcke soodanighe mannen, die de outheyt heeft ghehouden voor Heylighen, uytroepen voor *guyten en fielen*.

Maer yemant sal my misschien vraghen, of ick dan staende wil houden dat'er niet een onder de Pausen is quaet gheweest?

Ick antwoorde, gheensins niet: want ick weet wel dat'er sommighe zijn gheweest die van de Catholijcken self worden beschreven als ongheregelt van leven: Maer dit weet oock wel dat de Sectarisen de ghebreken van sommighe onwettighe Pausen, die wy mede gheerne bekennen quaet van leven gheweest te zijn, optellen ende verhaelen als of se van wettighe Pausen waeren begaen gheweest, hiermede schandelijck de menschen bedrieghende.

Maer hier op kan yemant voorders noch segghen dat *Petrus Cabeljau* soude ghelijck hebben, wanneer hy seght dat de succesſie der *Roomsche* Bisschoppen door dit quaede ende onwettighe Pausen soude verbroken ende vernietight zijn.

Ick antwoorde dat dit niet en volght: Want, ghelijck *Augustinus*, naer dat hy de heele succesſie van de Pausen voorgestelt hadde, seer wel seght: *Ghenomen dat'er eenighen verrader*, dat is, een quaet mensch, *in dese orden waer inghekropen, dit en kan gheen hinder doen aen de Kercke, noch aen de onnoosele Christenen*: hiermede te kennen ghevende dat de succesſie van de Bisschoppen van *Roomen* in haer gheheel blijft, schoon daer eenige quaet van leven waeren tusschen beyden ghekomen: Want daerom en laten sy gheene wettighe Pausen ofte naersaeten *Petri* te zijn, volghens het

seg-

segghen van den selven *H. Augustinus*: *Doet al wat sy u segghen, maer en wilt naer hunne wercken niet doen*: Ergo de successie van de Pausen en wort door quade Pausen niet onderbroken, veel min vernieticht.

Daer schijnt nochtans wat meerdere swaricheyt te zijn aengaende de onwettighe Pausen ende de scheuringhen van de Kercke: Want ghelijck *Cabeljau* bemerckt, daer sijn ondertusschen soo langhduerighe scheuringhen gheweest, dat het voor de verstandighste lieden niet moghelijck en was te oordeelen wie den wettighen Paus was.

Dat er verscheyden scheuringhen sijn gheweest in de Kerck en kan niemant loochenen, maer dat men in alle die scheuringhen niet gheweten en heeft wie den wettighen Paus was, dat is onwaerachtigh; ghelijck ick dit nu sal bewijsen.

Door de scheuringhen ende onwettighe Pausen, en wort de successie niet verbroken.

De eerste scheuringhe was tusschen *Cornelius*, ende *Novatianus*: dat *Cornelius* voor den wettighen Paus wiert herkent blijckt uyt verscheyden brieven van den H. *Cyprianus*, op den selven tijt aen hem gheschreven.

De tweede scheuringhe was tusschen *Felix* ende *Liberius*: tot een teecken dat die van *Roomen*, *Liberius* voor den wettighen Paus hielden, en wilden se selfs in de Kercke niet komen daer *Felix* was; soo heeft men dan oock op dien tijdt gheweten wie den wettighen Paus was.

De derde scheuringhe is gheweest tusschen *Bonifacius* ende *Eulalius*, ick en weet niet eenen schrijver die *Bonifacius* niet ghehouden en heeft voor den wettighen Paus.

De vierde scheuringhe was tusschen *Symmachus* ende *Laurentius*: Dat *Symmachus* voor den wettighen Paus wiert herkent, ghetuyght den heyligen *Gregorius Magnus*, ende andere meer, die *Petrus Cabeljau* selve heeft opgheteeckent. *Gregorius lib: 4. Dialog: c 40. Cabeljau Memory-boeck P. 1. pag: 522.*

De vijfde scheuringhe was tusschen *Benedictus* III. ende *Anastasius*: T'is klaer dat *Benedictus* voor wettigh ghehouden ende ghekent wierdt: want *Cabeljau* bekent dat de ghesanten des Keysers, siende datse met *Anastasius* niet door en kosten om de wederstant van de *Romeynen* (die geenen anderen Paus en kenden als *Benedictus*) eyndelijck oock daer over ghestemt hebben. *Ibidem p: 544.*

De seste scheuringe is geweest tusschen *Gregorius* V ende *Ioannes* XVIII: maer ghelijck *Petrus Cabeljau* mede bekent, den Keyser *Otto* verstaende het onghelijck t'welck *Gregorius* aenghedaen was heeft hem herstelt, ende *Ioannem* naer behooren ghestraft: Waer uyt volght dat men wel wist dat *Gregorius* den wettighen Paus was, aenghesien dat men wel wist dat *Ioannes*, met den stoel in te varen, hem ongelijck dede. *Ibidem p: 558.*

Alsoo ist mede van andere mindere scheuringen die hier op ghevolght zijn: Doch daer schijnt wat meerdere swaricheyt te zijn aengaende dry scheuringhen die langher duerden en merckelijck waeren.

De eerste was tusschen *Innocentius* II. ende *Petrus Leonis*. Heeft men als dan niet gheweten wie van beyde den wettighen Paus was? Hoort wat den H. *Bernardus*, den welcken op desen tijdt leefde, hier van gheschreven heeft: *De Coninghen*, seyt hy, *van Duytslandt, Vranckrijck, Engelandt, Schotlandt, Spaegnien, ende Ierusalem, alle haere Gheestelijckheyt, alle de Aertsbisschoppen ende Bisschoppen van den Oosten, van Toscanen, Campanien, en Longobardien, houden t'met Innocentius, niet datse daer toe uytghekocht zijn met gelt, ofte verleydt door bedroch, ofte aenghelockt door eenigh maeghschap, ofte bedwonghen door vreese, maer om datse wel weten dat het den wille Godts is: want de ghene die het met Godt houden, houden t'met Innocentius.* Dit is soo klaer als het kan zijn om te betoonen dat men wel wist dat *Innocentius* den wettighen Paus was, aengesien dat het meeste deel van de werelt hem daer voor erkende. *Bernardus Ep: 225, 126, 142, &c.*

De tweede merckelijcke scheuringhe is gheweest tusschen *Vrbanus* VI ende *Clemens* VII. Niet te min men heeft wel gheweten dat *Vrbanus* den wettighen Paus was: Want *Henricus Knygton* ghetuyght dat de Cardinalen terstont nae de verkiesinghe, aen den Keyser *Carel* de vierde eenpaerlijck hebben gheschreven datse *Vrbanus*, wettelijck, ende sonder teghenspreken van yemant, tot Paus hadden verkoren. Haere brieven kan men lesen by *Reinaldus*.

Henricus Knygton lib: 5. de Event: Anglia.

Reinaldus Anno 1378. num: 19.

Baldus, oock den Prince der Rechts-gheleerden, heeft een besonder Tractaet hier van gheschreven. T'selve ghetuyghen *Marcus Vlyssipponensis*, den H. *Antoninus*, *Radulphus Tongrensis*, *Theodorus à Niem*, *Walsingamus*, *Alphonsus Monachus*, *Bartholomæus Recinetensis*, ende andere. Hoe kost den wettighen Paus onbekent zijn daer soo menighe schrijvers in t'openbaer, ende soo menighe landen, *Vrbanus* voor wettigh hadden herkent, ende het meeste deel tot den eynde toe bleven herkennen?

Marcus Vlyss: in comm: P: 2. lib: 9 cap: 35. Antoninus P: 3. Tit: 22. c. 2 §. 1. Radulphus de Episc: Leerdien: Tom: 3. Theod: à Niem in comment: de Schism. Walsingamus in Richardo II. Alphonsus Mon: tast: de Schism: Barthol: Recin: de Schism: pag: 71.

De derde ende merckelijckste scheuringhe, oft om beter te segghen, de continuatie van de voorgaende, is gheweest tusschen *Gregorius* XII, ende *Petrus de Luna*: Ick bekenne dat dit de meeste confusie gheweest is die der oyt was in de Heylighe Kercke.

Dit heb ick hier in t'lanck ende breedt moeten ophaelen om te bewijsen dat de successie der Pausen door de scheuringhen niet verbroken, veel min vernieticht gheweest is, aenghesien dat men altijt de wettighe Pausen, volghende op malkanderen, heeft konnen aenwijsen, niet teghenstaende de moetwillicheydt van vele ofte van sommighe die het selve teghen-spraeken ofte bestreden.

Wat nu aengaet de onwettighe Pausen, die nu en dan tusschen de wettighe Pausen hebben gheseten, en konnen mede de successie niet in t'minste verhinderen: Want ghelijck de voorseyde successie niet ghebroken en wort soo wanneer den stoel van *Roomen* eenighe maenden of jaeren ledigh ofte vacant staet; alsoo en wort se oock niet verbroken door de onwettighe Pausen, aenghesien dat hun sitten in den stoel van *Roomen* niet anders en is als dat den stoel ledigh staet, want se in der daet gheene Pausen en zijn.

Nu, dat de successie niet ghebroken en wort door het ledigh staen van den stoel, is soo klaer dat het niemant kan loochenen: Want, wie sal segghen dat de successie, by exempel van de *Roomsche* Keysers, daerom ghebroken wort, indien de Keur-vorsten eenighe maenden of jaeren besich sijn om eenen Successeur te verkiesen aen den ghenen die overleden is? t'is seker dat den tijt die daer tusschen verloopt de successie niet en verbreeckt; ende by soo verre daer yemant middelertijdt op den Throon wort ghestelt van eenen anderen kant (t'zy door ghewelt, ofte andersins) teghen den danck ende wete der Keur-vorsten, t'is oock seker dat de successie in haer gheheel blijft wanneer de voorseyde Keur-vorsten yemandt wettelijck tot Keyser hebben verkoren; want desen gheeft ghelijck als de handt aen sijnen wettighen voorsaet, sonder eens aen te sien den ghenen die onwettelijck in t'midden gheweest is, even eens als of er niemandt op den Throon al dien tusschen-tijdt hadde gheseten.

Tusschen dit ende de successie der Pausen en is'er dies-aengaende geen onderscheyt. T'en kan oock anders niet wesen naemelijck in successien die door verkiesinghe moeten gheschieden: Want den Voorsaet moet eerst overleden zijn eer de verkiesers moghen dencken om eenen anderen in sijne plaetse te stellen, ende soo dit niet gheschieden en kan ten zy dat'er eenighen tijdt verloope (weynich of veel) tusschen de doot

van

van den voorgaenden, en tusschen de verkiesinge van den volgenden, soo en kan het oock niet anders geschieden dan soodanige successien moeten voor eenighen tijdt onderbroken worden: of nu dien tijdt van eene ure zy, of van een maent, of van een jaer, ofte oock van sommighe jaeren, als'er maer de wettighe verkiesinghe ten lesten op volght van eenen persoon die het selve ampt ende weerdicheyt met den voorgaenden bekleedde, eenen tijt van sommighe jaeren en kan de successie niet meer breken ofte verhinderen als den tijt van eene ure:

Maer het sitten van sommighe onwettighe Pausen tusschen de wettige (alwaer t'schoon sommighe jaeren) is even eens als of er niemant en saet in den stoel, dienvolghens als of den stoel ledigh ofte vacant stont, soo en moet dan dit onderbreken van de successie niet anders ghenomen worden, dan ghelijck als den stoel voor eenen tijdt ledigh ofte vacant staet:

Maer niemant en sal segghen dat de successie van de *Roomsche* Pausen ghebroken wort wanneer den stoel oock voor sommighe jaeren, ledigh ofte vacant staet:

Ergo soo en wort oock de voorseyde successie niet ghebroken door het tusschen-sitten van eenighe onwettighe Pausen.

Hiermede ligghen d'argumenten van de Sectarisen teghen, de successie der Pausen inghebrocht, gantsch in duyghen: oversulcx ick maeke dit besluyt.

De Catholijcken maeken met'er daet tegen de Sectarisen, de successie der *Roomsche* Pausen van *Petrus* af, tot den heden-daeghschen Paus *Clemens* X. wettelijck volghende op malkanderen, ghelijck certijts de heylighe Vaders de selve hebben ghemaeckt tot hunnen tijdt toe teghen de Ketters.

Maer de HH. Vaders hebben door die successie aengheweesen de waerachtighe Kercke.

Ergo de waerachtighe Kercke wort door de selve successie van de heden-daeghsche Catholijcken soo wel aengeweesen teghen onse Sectarisen, als se van de HH. Vaders wiert aengheweesen teghen de Ketters van hunnen tijdt: Want die successie is teghenwoordelijck noch in de *Roomsche* Kercke te vinden; soo bewijsen dan de Catholijcken door die successie dat de *Roomsche* Kercke de waerachtighe Kerck is.

Hiermede en is *Petrus Cabeljau* noch niet gherust: Want hier teghen stelt hy noch dese reden: Daer is, seyt hy, groot onderscheyt in de persoonen teghen de welcke de Outvaders dit argument van de successie ghebruyckten, ende teghen de welcke de *Roomsch*-ghesinde nu ter tijdt dit willen ghebruycken. *Cabeljau Memory boeck P. 1. pag. 222.*

Cabeljau moet ons dit onderscheyt klaer voor de ooghen stellen.

Die oude ketters, seyt hy, waren versaekers van een groot deel der Schriftuere, om datse haer beriepen op secrete overleveringhen die sy van de Apostelen van handt tot handt hadden ontfanghen: ofte sy waeren enckele scheur-maekers, die niet om eenigh verschil in de Leere, maer alleen om beuselinghen die het leven raeckten, haer van de Kerck affonderden: ofte die oock selve dit argument van de successie hadden opgheworpen. Maer nu ter tijt wilt men dit argument ghebruycken tegen sulcke die de Schriftuere ten vollen aennemen, de onbeschreven traditien verwerpen, ende met gheen reden van successie oyt te voorschijn komen, ende met welcke men verschil heeft over vele voornaeme Leer-stucken des gheloofs.

Laet ons eens sien of dit segghen van *Cabeljau*, sprekende uyt den mont van de andere Sectarisen, wel bestaet

I. T'is

I. T'is seker dat *Irenæus* dit argument van de succeſſie gebruyckt heeft teghen de *Marcioniten*, *Cherinthianen*, *Baſilidianen*, en *Valentinianen*, en andere meer, ghelijck het klaerlijck blijckt uyt ſijn *eerſte Boeck*, daer hy deſe ketters in verſcheyden Capittelen optelt als weſende ſijne partye. *Optatus Milevitanus*, ende *Auguſtinus* hebben t'ghebruyckt teghen de *Donatiſten*, ſoo als *Cabeljau* ſelve bekent.

Hier moeten my de Sectariſen nootſaekelijck twee dingen bekennen.

Het eerſte is, dat alle deſe voorſeyde gaſten ſijn ſcheur-maekers gheweeſt, ende datſe ſich afgheſcheyden hadden van den *Roomſchen* ſtoel: Het tweede, dat naemelijck de *Donatiſten*, ſich roemden dat by niemant de waerachtighe Kerck te vinden en was als by haer alleen.

Datſe Schiſmatijcken of Scheur-maekers gheweeſt zijn, ende ſeyden dat de Kercke by haer alleen was, hebben wy daetelijck *Cabeljau* ſelve hooren bekennen.

Datſe daerom meeſt Schiſmatijcken waeren om datſe ſich afgheſcheyden hadden van de Kercke van *Roomen*, blijckt uyt den H. *Irenæus*, *Optatus Milevitanus*, ende *Auguſtinus*, die ſich, teghen hun, op de ſucceſſie van de *Roomſche* Biſſchoppen hebben beroepen.

Irenæus lib: 4. cap: 43. I. Uyt den H. *Irenæus*, die aldus ſpreeckt: *Men moet*, ſeyt hy, *ghehoorſaem zijn aen de Prieſters die in de Kercke ſucceſſie hebben van de Apoſtelen, ende die met de ſucceſſie van t'Biſchdom de oprechte waerheyt hebben ontfanghen: De andere die haer afſcheyden van de principale ſucceſſie moet men ſuſpect hebben ofte als ketters ende quaet van ghevoelen, ofte als ſcheur-maekers, ofte als hypocriten: Deſe allegaer vallen uyt de waerheydt.*

Hier ſtaet wel te bemercken dat *Irenæus* onderſcheyt maeckt tuſſchen eene enckele ſucceſſie van Biſſchoppen, en tuſſchen eene *Principaele ſucceſſie*: Van de eerſte, ſeght hy in t'gemeen, dat men aen alle de Prieſters die in de Kercke haere ſucceſſie hebben van de Apoſtelen, ende, door die ſucceſſie, de waerheyt hebben ontfanghen, ghehoorſaem moet zijn: Van de tweede, ſeght hy, datſe ketters, hypocriten, en dwael-geeſten zijn, die ſich van de ſelve af-ſcheyden. Hy ſpreeckt dan eerſt in t'ghemeen van de ſucceſſie van alle de Biſſchoppen, daernaer in t'beſonder van eene andere ſucceſſie die hy de *Principale* noemt.

Idem lib. 3. cap. 3. Nu is de vraeghe wat hy door deſe *Principale ſucceſſie* verſtaet? Dit ſal hy ons ſelf op eene andere plaetſe verklaren, daer hy ſprekende van de *Roomſche* Kercke (die hy ſeght van *Petrus* ende *Paulus* ghefondeert te zijn) ſeght daſe de *machtichſte principaliteyt* heeft, ofte datſe de *Principale* Kerck is: Ergo als hy ſpreeckt van eene *Principaele ſucceſſie*, ende de ſelve onderſcheydt van de ſucceſſie van de Biſſchoppen in het ghemeen, hy en kan daer door niet anders verſtaen als de ſucceſſie van de *Principale Kercke*, dat is, de ſucceſſie van de Biſſchoppen van *Roomen*.

Maer van de ghene die ſich van deſe ſucceſſie afſcheyden, ſeght hy, dat het ketters, ſcheur-maekers, opgheblaſene, ende hypocriten zijn, ende datſe uyt de waerheyt ghevallen zijn:

Ergo de *Valentinianen*, *Baſilidianen*, *Marcioniten*, en alle de reſte teghen de welcke hy ſchrijft, hout hy voor ketters, ſcheur-maekers, ende hypocriten, om datſe ſich afgheſcheyden hadden van de Kercke van *Roomen* daer de *principale ſucceſſie* der Biſſchoppen was.

Nu moeten wy ſien hoe den H. *Optatus Milevitanus* deſe materie tracteert. Deſen H. Vader willende betoonen dat de *Donatiſten* Scheur-

Optatus lib 2. contra Parmen. maekers waeren, argumenteert aldus teghen hun: Daer en is niet meer als eene waerachtighe Kercke de welcke *Chriſtus* noemt ſijne Duyve ende Bruyt, dat is die Kercke de welcke door de heele werelt verbreydt is;

Deſe

Deſe Kercke, ſeyt hy, heeft haere eenicheyt, de welcke hier in beſtaet dat alle de Kercken van de heele werelt ghemeenſchap hebben met den Stoel, den welcken *Petrus*, zijnde het Hooft van de Apoſtelen, heeft gheſtelt binnen *Roomen*, *op dat in deſen eenighen Stoel de eenicheydt van alle de Kercken onderhouden ſou worden*, vervolghens, *die teghen deſen eenighen Stoel eenen anderen ſtellen ſou, moeſt ghehouden worden voor eenen ſcheurmacker.*

Dan gaet hy op-tellen alle de Pauſen die van *Petrus* af tot ſijnen tijdt toe, ſes en dertigh in ghetal, in den Stoel van *Roomen* hadden gheſeten, en ſeght dat de heele werelt met *Syricius*, die toen Biſſchop van *Roomen* was, ghemeenſchap hadde.

Doch ſoo de *Donatiſten* hier teghen ſeyden datſe oock een deel hadden in de ſtadt *Roomen*: Vraeght *Optatus* hier op, of wel yemant van hunne Biſſchoppen kan ſegghen dat hy ſit in den Stoel *Petri*, ofte met den ſelven ghemeenſchap heeft? ter contrarien, ſeyt hy, binnen *Roomen* ſijn de bidt-plaetſen daer de Reliquien van de twee Apoſtelen *Petrus* ende *Paulus* bewaert worden, tot deſe plaetſen en hebben uwe Biſſchoppen noyt moghen in komen om daer te offeren, een teecken datſe ſcheur-maekers zijn, ende teghen den ſtoel van *Roomen* eenen *ſtoel van peſtilentie* opgherecht hebben, het welck *de moeder van ſcheuringhe is.*

Waer op hy ten leſten hun vraeght: Sijn de ſleutels des hemels niet aen *Petrus* onſen Prince ghegeven? *hoe tracht ghy-lieden dan deſe ſleutels voor u te ghebruycken, daer ghe teghen den Stoel Petri met uwe preſomptien, ſtoutichedeu, ende heylich-ſchenderyen oorlogh voert? alſoo hebben uwe Voorvaders de Kercke verdeylt ofte gheſcheurt.*

Dit argument van *Optatus* en heeft gheene verklaringhe van doen: want het blijckt door ſijn ſelven dat hy hier de *Donatiſten* toont Scheurmaekers te zijn om datſe de eenicheyt van de alghemeene ofte Catholijcke Kercke ghebroken hadden, als ſe ſich van den Stoel van *Roomen*, (in den welcken de eenicheyt van de alghemeene Kercke beſtaet) hadden afgheſcheyden, eenen anderen ſtoel teghen den ſelven opgherecht, ende gheene ghemeenſchap en hadden met de Pauſen van *Roomen*, die door ſucceſſie in den ſelven Stoel ſaten in den welcken *Petrus* den eerſten hadde gheſeten.

Deſen ſelven wegh is mede tegen de *Donatiſten* inghegaen den H. *Auguſtinus*. Want naer dat hy gheſeyt hadde dat de *Donatiſten* ſich afgheſneden hadden van de Kercke die aen alle natien ende aen de heele werelt ghemeen was, gaet hy optellen de ſucceſſie van de Pauſen van *Roomen*, beginnende van *Petrus*, van den welcken hy ſeght *dat hy de figuere voerde van de heele Kercke, ende dat op hem de Kercke ghebouwt was teghen de welcke de poorten der helle niet en vermoghen.* Hier op treckt hy de lijſte der Pauſen tot *Anaſtaſius* toe, die t'ſijnen tijde in den ſtoel ſat, ende ſeght *dat in de heele orden van ſucceſſie niet eenen Biſſchop van de Donatiſten te vinden en is*: Doch ghenomen, ſeyt hy, dat'er ſoo eenen gheweeſt waer, dit en kan aen de Kercke gheen hinder doen om dat *Chriſtus* gheſeyt heeft: *Doet het ghene ſy ſegghen, maer en wilt naer hunne wercken niet doen*: Uyt deſe leſte woorden *Chriſti* beſluyt hy dat de gheloovigen ſekere hope hebben, die niet op eenighen menſch, maer op den Heere gheveſticht zijnde, door geene ſcheuringhe verdeylt en kan worden, ghelijck de *Donatiſten* gheſcheurt ofte verdeylt waeren. *Auguſtinus Epiſtola 165.*

Om deſe plaets wel te verſtaen moeten wy daer beneffens een andere hooren, oock teghen de *Donatiſten* van *Auguſtinus* gheſtelt: *Komt*, ſeyt hy, *broeders, iſt dat ghe in den wijngaert wilt ingheint worden: wy ſijn droef als wy alſoo afgheſneden ſien ligghen: Telt de Prieſters ſelfs van den ſtoel Petri, ende ſiet* *Idem in Pſalmo contra partem Donati.*

in de orden der Vaderen, wie, ende aen wie datse ghesuccedeert zijn. Dat is de steen-rotse, de welcke de hooveerdighe poorten der hellen niet en verwinnen.

Dese twee plaetsen, beyde teghen de *Donatisten* ghescreven, vervatten het selve argument, de tweede nochtans een weynigh klaerder als d'eerste.

Dit is dan het argument van *Augustinus*: Ghy-lieden *Donatisten*, sijt rancken afghesneden van den wijngaert, dat is, van de Kercke; wilt ghy wederom lidtmaten der Kercke worden, begeeft u tot die Kercke daer ge de successie der Bisschoppen sult vinden in den Stoel *Petri*.

Hier uyt ontstaet dese slot-reden: *Augustinus* seght dat de *Donatisten* kosten lidtmaten der Kercke worden indien se sich tot de *Roomsche* Kercke (in de welcke alleen, van *Petrus* af, de successie der Bisschoppen was) wilden begheven: Ergo *à contrario*, daerom waeren sy scheur-maekers om datse sich naemelijck van dese Kerck hadden afghescheyden.

Ick en ontkenne niet dat eenen Outvader of twee wanneer sy sich teghen de oude Schismatijcken of ketters beriepen op de successie der *Roomsche* Bisschoppen, oock daer by-ghevoeght hebben eenighe andere Kercken, alsoo voeght'er den H. *Irenæus* by, de Kercken van *Smyrnen*, en van *Ephesien*: *Tertullianus* voeght'er by, de Kercken van *Corinthien*, *Philippis*, *Thessaloniken*, ende *Ephesus*: maer niemant en heeft oyt van dese kercken gheseyt, *dat alle gheloovighen van d'heele werelt derwaerts moesten komen om datse de principale waeren*, ghelijck *Irenæus* spreeckt van de Kercke van *Roomen*: Niemant en heeft oyt gheseyt dat de Apostelen, *alle haere wetenschap ende leeringhen* in dese kercken *inghestort hebben*, ghelijck *Tertullianus* van de *Roomsche* Kercke gheseyt heeft: Niemant en heeft oyt van de andere kercken gheseyt dat by haer *altijt het Prinsdom van den Apostolijcken Stoel in fleur heeft gheweest*, ghelijck *Augustinus* aen de *Roomsche* Kercke dit toesc hrijft: Niemant en heeft oyt geseyt van die andere kercken: *Datse de meeste ende uytnemenste waren, ende over de heele wereld ghebiedt hadden*, ghelijck *Theodoretus* van de *Roomsche* Kercke gheseyt heeft: Niemant en heeft oyt, als van de *Roomsche* Kercke, gheseyt, datse den Stoel *Petri* was, ende de steen-rotse teghen de welcke de poorten der hellen niets en vermochten, dat in haer bestont de eenicheyt van alle de kercken, datse Scheur-makers waren die sich van haer afscheydden, ende soo voorts, ghelijck wy hier voren *Augustinus* ende *Optatus* hebben hooren spreken.

Irenæus lib: 3. cap: 3.
Tertullianus de præscr. cap: 36.
Augustinus Epistola 62.
Theodoretus Ep: ad Leonem.

T'was dan een heel ander dinghen wanneer de Outvaders sich op de successie van de *Roomsche* kercke beriepen tegen de Scheur-makers of ketters, ende wat anders, wanneer sy sich beriepen op de successie van andere kercken: want met de eerste, seght *Irenæus*, *maecken wy alle dwael-geesten beschaemt, om dat de Roomsche Kercke de principaelste is, tot de welcke alle de Kercken ende gheloovighen van de heele werelt moeten komen*: Wie van de Vaders heeft oyt gheseyt datse alle de ketters met de successie van andere kercken in het besonder, beschaemt maeckten? in der voeghen dat de successien van andere kercken haer alleenlijck dienden om die van de *Roomsche* Kercke noch meer te bevestighen, alsoo alle de reste tot haer moesten komen als het fondament ofte steen-rotse op de welcke de algemeene Kercke van de heele werelt ghebouwt was.

Alghemeen besluyt van het voorgaende.

Naer al dit bekent *Cabeljau* dat de Outvaders het argument van de successie van de Pausen van *Roomen* ghebruyckt hebben *teghen enckele Scheur-maekers*.

Seer wel tot onsen propooste om te komen tot den gront vande sake: want laetende op dit pas noch van kant het disput of de *Lutheranen*, *Calvinisten*, en andere Secten in der daet ketters zijn. Sy moeten

niet

niet teghenſtaende bekennen datſe hier in naemelijck aen de *Donatiſten* ghelijck zijn. 1. Datſe ſich van de *Roomſche* Kercke gheſcheyden hebben. 2. Datſe den Stoel van *Roomen* voor den ſtoel der peſtilentie houden. 3. Vervolghens datſe de Kercke gheſcheurt hebben. 4. Datſe haer deel t'welck ſich afgheſcheurt heeft ſegghen alleen de waere Kercke te zijn: Want ſy ſegghen openthijck dat de waerheyt der Leere het eenigh kenteecken van de waerachtighe Kerck is: Maer ſy alleen pretenderen de waerheyt der Leere te hebben; Ergo ſy alleen pretenderen de waerachtighe Kercke te hebben.

Nu, de heylige Vaders ghetuygen dat de *Donatiſten* in deſe vier voorgaende ſtucken betrapt wierden, ende de Sectariſen moeten bekennen datſe ten minſten in deſe ſtucken aen de *Donatiſten*, ghelijck zijn; laet ons dan nemen datſe maer enckele ſcheur-maekers en zijn ghelijck ſe meynen dat de *Donatiſten* geweeſt zijn. Soo maeck ick dan dit argument.

De Outvaders beriepen ſich op de ſucceſſie der *Roomſche* Biſſchoppen van *Petrus* beginnende, om te toonen dat de *Donatiſten* oprechte ſcheurmaekers waeren, ende de waerachtighe Kerck niet en hadden om datſe teghen den ſtoel *Petri* in den welcken deſe ſucceſſie was (*als eene ſteenrotſe*, ghelijck *Auguſtinus* ſpreeckt, *die de poorten der helle niet en verwonnen*) *oorlogh voerden*, ſoo *Optatus* ſpreeckt, ende den voorſeyden ſtoel *den ſtoel der peſtilentie* noemden, ende ſich van den ſelven (*tot den welcken de gheloovigen ende Kercken van d'heele werelt moeten komen*) ghelijck *Irenæus* ſpreeckt, hadden afgheſcheyden:

Maer de Sectariſen ſelf moeten bekennen datſe nu ter tijdt in alle deſe ſtucken aen de *Donatiſten* ghelijck zijn:

Ergo nu ter tijt, de Catholijcken ſich beroepende op de voorſeyde ſucceſſie der *Roomſche* Biſſchoppen van *Petrus* beginnende, toonen dat de Sectariſen Scheurmaekers zijn ende de waerachtighe Kerck niet en hebben.

II. De Outvaders ſich op de ſucceſſie beroepende niet alleen tegen de ſcheurmakers, maer oock tegen de Ketters, gelijck als waren *Valentinianen*, *Cherinthianen*, en andere, maekten haer beſchaemt, dat is, overtuygden haer dat ſy de waerheyt niet en hadden, ghelijck hier boven blijckt uyt *Irenæus*.

Ergo de Catholijcken ſich nu ter tijdt op de ſelve ſucceſſie teghen de Sectariſen beroepende, maeken haer beſchaemt, dat is, overtuyghen haer, datſe mede van de waerheyt berooft zijn.

III. De Outvaders en koſten door die ſucceſſie de ſcheur-maekers of ketters niet overtuyghen van valſcheyt, ten zy datſe door de ſelve ſucceſſie oock ſaemen beweſen dat de *Roomſche* Kercke de waerachtige Kercke was; de klaere woorden van *Irenæus* wijſen dit uyt: Want ſoo ſpreeckt hy: *Door deſe orden ende ſucceſſie is de waerheyt in de Kercke van de Apoſtelen afgheſomen tot ons: Dit is een volle bewijs dat het gheloof in de Kercke, van de Apoſtelen af tot nu toe, bewaert is gheweeſt ende oprechtelijck overghelevert.*

Ergo de Catholijcken nu ter tijdt ſich tegen de Sectariſen mede op die ſucceſſie beroepende, toonen dat de *Roomſche* Kercke de waerachtige Kercke is, ende het oprecht gheloof heeft.

Hier uyt en volght niet, ſegghen de Sectariſen, dat de Outvaders de voorſeyde ſucceſſie tot een ſeker ken-teecken van de waere Kercke gheſtelt hebben: Want t'is bekent dat niet alle redenen van bewijs juyſt ware merck-teeckenen van de ſaeck zijn. Opworpinghe van Partye wort weder-leyt.

Ick antwoorde. I Laet ons nemen dat de ſucceſſie der *Roomſche* Biſſchoppen maer een *enckel bewijs* van de waerheyt der *Roomſcher* Kercke zy: ſoo doen dan de Catholijcken ſeer wel wanneer ſy, volgens t'exempel van de Outvaders, haer daer op beroepen om te bewijſen dat de *Roomſche* Kercke de waerachtighe Kerck is.

Ick antwoorde 2. En bekenne dat niet alle bewijsen *ken-teeckenen* sijn van eenighe saecke: Maer ick loochene nu dat de successie een enckel bewijs is ende gheen ken-teecken der Kercke.

Dit betoone ick uyt de eyghen leeringhe vande Sectarisen: Sy seghghen dat de suyvere predicatie ende aenneminghe van het Woort Godts een seker ende onbedrieghlijck ken-teecken is van de waerachtige Kercke. Dit willen sy ons bewijsen met verscheyden schrifture-plaetsen: ondertusschen leert hunnen *Petrus du Moulin, dat de ken-teeckenen vande Kercke, ghevoelijck, ende meer bekent moeten sijn als de kercke*; t'selve leert *Witakerus*: iae andere seghghen, ghelijck wy terstont in t'beginsel ghetoont hebben, dat de ken-teeckenen soo klaer moeten sijn datse van yeder een konnen ghesien ende ghelijck als ghetast worden.

Du moulin livre 1. Chap. 25. contre le Cardinael du Perron.

Witakerus Controv. 2. Quæst. 5. Cap. 18. Pag. 543.

Nu is de vraeghe of de predicatie ende aenneminghe van het woort Godts soodanigh is?

Den Sectaris *Robertus Baronus*, moet bekennen dat neen: Want soo spreeckt hy: *De onwetende leecken en konnen gheene sekere noch uytdruckelijcke noch beschеydelijcke kennisse hebben van de schrifturen, noch van de leere die in de schrifturen vervat wort, noch van de over-een komste van de oversettinghe in de moederlijcke tale, met de oorspronckelijcke talen: Sy ghelooven niet anders als uyt het verhael ende ghetuyghenisse van andere, ende alleen met een menschelijcke gheloof dat de leeringhe die haer voorghestelt wort om te ghelooven, in de schrifturen bevestight wort.*

Baronus. In Apolog. pro disput. de objecto fidei Tract. 1. Cap. 2. Pag. 47. 48.

Uyt dese woorden besluyt ick aldus: De Sectarisen seghghen dat de suyvere leere ende aenneminghe van het Woort Godts een seker ende onbedrieghlijck ken-teecken is vande waerachtighe Kercke, alhoewel dat d'onwetende leecken niet anders als met een menschelijcke gheloof, ofte uyt het verhael ende ghetuyghenisse van andere, ghelooven dat de leere, die haer voorghestelt wort, in de schrifture bevestight wort.

Maer d'onwetende leecken konnen soo wel de successie van de *Roomsche* Pausen, met een menschelijck gheloof, ofte uyt het verhael ende ghetuyghenisse van andere, ghelooven als, dat de leere die men hun voorhout, in de Schrifture bevestight wort:

Ergo de successie vande *Roomsche* Pausen kan aen d'onwetende leecken soo wel een ken-teecken sijn van de waerachtighe Kercke, als de leere die men hun voorhout.

Ghy sult my seghghen dat dit niet en volght om dat soo een ken-teecken moet seker ende onbedrieghlijck sijn ghelijck als de leere is, die uyt de onbedrieghlijcke schrifture ghetrocken wort: Maer de successie der Pausen en gaet niet vast ende is bedrieghlijck om datse alleen ghetrocken wort uyt menschelijcke historien.

Ick antwoorde 1. ende bekenne dat eene leere die oprechtelijck soo uyt de klaere woorden van de schrifture ghetrocken wort datse niemant kan teghen-spreken, onbedrieghlijck is, om dat de schrifture niet en kan bedrieghen of faelen: Maer alsoo hedens-daeghs door de verscheydentheydt van menighe Secten, uyt eene ende de selve schrifture plaetse oock teghen strydende leeringhen worden ghetrocken, by exempel, uyt dese woorden: *Dat is mijn lichaem* (die de *Catholijcken* anders verstaen als de *Lutheranen*, ende wederom de *Lutheranen* anders als de *Calviniſten*) soo en konnen noch d'onwetende leecken, noch de gheleerde, enckelijck uyt de schrifture gheene volle versekeringhe hebben welcke van dry de waerachtighe ende suyvere leere zy.

Maer een ken teecken, ghelijck de Sectarisen leeren, moet vast gaen ende volle versekeringhe gheven.

Ergo

Ergo *de leere* en kan niet meer een ken-teecken ſijn, noch voor d'onwetende, noch voor de gheleerde, als *de ſucceſſie der Pauſen.*

Aengaende *d'onwetende*, ick toone dit wederom uyt de eyghen woorden van *Robertus Baronus: D'onwetende leecken*, ſeyt hy, *en konnen gheene ſekere, noch uytdruckelijcke, noch beſcheydelijcke kenniſſe hebben vande ſchriftueren, noch van de leere die in de ſchriftuere vervadt wort.*

Hier op maeck ick dit argument: Niets en kan een ken-teecken ſijn vande waerachtighe Kercke, ten ſy datmen daer van eene ſekere uytdruckelijcke, ende beſcheydelijcke kenniſſe hebbe.

Maer *Baronus* bekent, dat d'onwetende leecken niet alleen vande ſchrifture, maer oock vande leere ſelf, gheene ſekere, uytdruckelijcke, ende beſcheydelijcke kenniſſe en konnen hebben.

Ergo de leere en kan voor d'onwetende leecken gheen ken-teecken ſijn vande waerachtighe Kercke.

Niet te min de Sectariſen ſegghen dat de leere ſoo een ken-teecken is.

Ergo, ghenomen dat de onwetende leecken gheene ſekere, uytdruckelijcke, ende beſcheydelijcke kenniſſe en koſten hebben van de ſucceſſie der Pauſen, daerom en ſal deſe ſucceſſie, volghens de eyghen Maximen vande Sectariſen, niet min een ken-teecken ſijn vande waerachtighe Kercke, als by hun de Leere is.

Wat nu de *Gheleerde* aengaet: Laet ons *Calvijn* eerſt hooren ſpreken, handelende van het valſch ende waerachtigh gheloof: *Het herte van den menſch*, ſeyt hy, *is ſoo vol van ſchuyl-hoecken, van leughen, en ydelheydt, ende ſoo overdeckt met eene bedrieghlijcke gheveynſtheydt, dat het dickwils ſijn ſelven bedrieght.* *Calvinus lib. 3. Inſtit. Cap. 2. §. 10. & 11.*

Merckt dat *Calvijn* hier ſpreeckt in t'ghemeen van *het menſchelijck herte*, ſonder onderſcheydt te maecken tuſſchen gheleerde ende onwetende.

Wederom, ſeyt hy: *Alhoewel dat niemant verlicht en wort tot het gheloof, noch oprechtelijck en ghevoelt de kracht van t'Evangelie, ten zy de ghene die gheſchickt ſijn tot de ſaligheydt: nochtans de experientie toont dat oock de ghene die verworpen ſijn ondertuſſchen bykans ſoo een ghevoelen hebben ghelijck d'uytverkorene, ſoo datſe naer hun vonniſſe in t'minſte niet en verſchillen van d'uytverkorene.*

Hier uyt vloeyt dit argument: De herten der menſchen in het ghemeen ſoo van gheleerde, als onwetende, ſijn vol van leughen en ydelheydt, ſy ſijn ſoo overdeckt met bedrieghlijcke gheveynſtheydt, datſe dickwils haer ſelven bedrieghen in het gheloof: Dit ſijn de de eyghen woorden van *Calvijn.*

Ergo de herten ſoo van de gheleerde, als van d'onwetende, konnen haer ſelven bedrieghen in de leere die men haer voorſtelt.

De ſlot-reden is klaer: Want ghelijck den *H. Paulus* ſeght: *Het gheloove is uyt ghehoor, ende het ghehoor door het Woort Godts*, dat is, ghelijck den *Dordrechtſchen* Bijbel dit uytleght *Num.* 41. door de predicatie van het Woort Godts. *Roman Cap. 10. v. 17.*

Wederom ſeght den ſelven Apoſtel: *Hoe ſullen ſy ghelooven van den welcken ſy niet-ghehoort en hebben? ende hoe ſullen ſy hooren ſonder predicant?* *Ibidem v. 14.*

Iſt ſaecken dat het gheloove komt door de predicatie van het Woort Godts, ſoo komt het door de leere die voor gheſtelt wort.

Maer de herten, ſoo van de gheleerde als van de onwetende, konnen bedroghen worden in het gheloof, ergo ſy konnen bedroghen worden in de leere.

Voorders dan, ist saeken dat de leere dies niet teghenstaende niet en laet een ken-teecken te sijn vande waerachtighe Kercke, desghelijcx en sal oock de successie der Pausen soodanigh een ken teecken niet laten te sijn: Want alhoewel datse maer menschelijcker wijse ghelooft en wiert, sy is nochtans door de autoriteyt van soo vele eeuwen, ende ghelooftweerdighe mannen bevestight, dat, soo gheleerde als onwetende, veel meerdere sekerheydt daer van hebben, als van de leere, in de welcke sy, door de ghestelteniſſe van haere ghemoederen, dickwils konnen bedroghen worden, ghelijck *Calvijn* selve bekent.

Indien ghy my seght dat dit gheene plaetse en grijpt in d'uytverkorene, die ten vollen versekert sijn van de suyvere leere ende vervolghens van haer gheloof.

Ick vraeghe waer door dat sy meer dese versekeringhe hebben als d'andere?

Ghy moet my segghen datse dese versekeringhe hebben door den inwendighen gheest ende salvinghe die haer alles leert, ende de stemme Godts doet verstaen in de Schriftuere.

Maer, ick hebbe boven, (handelende in t'Lanck ende breedt van dese materie) ghetoont, dat'er niet onsekerder en is als desen inwendighen gheest, volght dan dat de Leere, die door den voorseyden gheest onderscheyden moet worden, oock aen de uytverkorene, gheen seker ken-teecken en is van de waerachtighe Kercke; ofte ndien s'het is, niet min en is soodanigh een ken-teecken de successie der Pausen.

Ick toone dit noch klaerder: *De successie der Pausen*, van *Petrus* af, tot op *Clemens X.* die heden sit in den stoel, moet naemelijck ghehaelt worden uyt het verhael vande schrijvers ghelijck *de Leere* uyt de Schriftuere: Maer, *de successie der Pausen* is soo bevestight door d'autoriteyt van soo vele eeuwen datmen, sedelijck sprekende, gheene meerdere versekeringhe en kan hebben onder de menschen.

Ter contrarie, *de Leere*, ende Schriftuere self, aengaende haeren suyveren sin, wort soo verscheydentlijck opghenomen van alle de Secten dat de eene staende hout het ghene de andere loochent; ende elck in t'besonder roept dat hy den inwendighen gheest heeft om de suyvere Leere te onderscheyden, nochtans niemant van alle en kan bewijsen dat hy soo een gheest heeft, als enckelijck seggh ende dat hy dit smaeckt ende ghevoelt: De *Calvinisten* loochenen dit van de *Arminianen*, de *Arminianen* van de *Lutheranen* en *Calvinisten* &c. Ergo de *Leere* is onsekerder als *de successie der Pausen*: Volght dan wederom; dat *de successie der Pausen*, een beter ende bequaemer ken teecken is van de Kerck, als *de Leere*.

Calvinus lib. 4. Instit. Cap. 2. §. 2. & 3.

Ten langen lesten komt *Calvijn* wederom voor den dagh, ende seght? *Waerom en souden wy oock niet optellen de successie der Bisschoppen in Afriken, Egypten, en Asien?* ende hy antwoort aen sijn selven, spottende met de Catholijcken: *Om dat de successie in die ghewesten vergaen is.*

De opworpinghen van Calvijn worden wedersleydt.

Ick antwoorde, ende vraeghe wat *Calvijn*, uyt het vergaen van die successie wilt besluyten? wilt hy hier uyt besluyten dat in die ghewesten de Kercke daer niet meer en is, ofte wel dat s'er noch is?

Seght hy het eerste? dat is recht dat wy begheeren: Want indien de Kercke in die ghewesten niet meer en is om dat er gheene successie en is, ergo daer is de Kercke daer de successie noch is.

Seght hy het tweede? ick antwoorde, dat de ghene die in de waerachtighe Kercke van die landtschappen sijn, alhoewel sy niet en konnen bewijsen de successie van haere besondere Bisschoppen, sy konnen nochtans bewijsen de ghedurighe successie van de Bisschoppen van

Roomen

Roomen, aen de welcke sy bekennen onderworpen te sijn, ghelijck als het blijckt uyt de natie der *Maroniten*, veele *Persianen*, *Armeniers* ende andere, die *Roomsch*-Catholijck sijn: Want dit is de oorsaecke waerom dat de oude Bisschoppen sich meer beriepen op de successie vande Pausen van *Roomen*, als op haere eyghen successie. *Irenæus* was Bisschop van *Lyons* in *Vranckrijck*, *Optatus* van *Milevis*, ende *Augustinus* van *Hippo* in *Afriken*, *Epiphanius* van *Salaminen*, in *Cyprus*, *Eusebius* van *Cæsaréen* in *Palestinen*, ende niemant nochtans en heeft willen optellen de successie van haeren eygen stoel, maer wel de successie vande Pausen van *Roomen*: Want het docht hun ghenoechsaem te sijn te toonen de successie vande principale Kercke, van de welcke sy selve lidtmaten waren.

II. Seght *Calvijn*: In de heden-daeghsche *Grieckssche* Kercke kan men aenwijsen eene ghedurighe successie van Bisschoppen, ende nochtans de Papisten seggen dat de *Grieckssche* Kercke de waerachtige Kerck niet en is, ergo sy moeten bekennen dat de successie van Bisschoppen gheen kenteecken en is vande waerachtighe Kercke.

Ick antwoorde datmen in de *Grieckssche* Kercke gheene successie en kan aenwijsen: Ick neme *Calvijn* self tot ghetuyghe: Want hy seght datse in *Asien*, ende *Egypten* vergaen is, ergo sy en is, volghens sijn segghen, niet te vinden noch te *Antiochien*, noch te *Ierusalem*, noch te *Alexandrien*, soo resteerter dan alleen de Kercke van *Constantinopelen*: Maer dese, schoon sy van de tijden van *Constantinus*, de successie van hare Patriarchen kost aenwijsen, nochtans sy en kanse niet brenghen tot de Apostelen toe: Want alhoewel dat *Nicephorus* de selve wilt brenghen tot op den H. Apostel *Andreas*; nochtans een heel Concilie van hondert-en-vijstich Bisschoppen, t'welck bykans vier hondert jaeren voor de tijden van *Nicephorus* saemen vergaedert was, is meer te ghelooven als eenen *Nicephorus*; dit is het eerste Concilie van *Constantinopelen*, t'welck uytdruckelijck seght, *dat de Kercke van Constantinopelen nieuwelincx ghestieht was*, te weten lanck nae de tijden vande Apostelen.

Nicephorus lib. 8, Cap. 6.

Concilium Constantinop. Epist ad Damasum Papam 1.

Dit wort bevestight uyt den *Griecxschen* schrijver *Cedrenus*, den welcken op het jaer *Christi* 315. seght dat *Metrophanes* den vierden Bisschop van *Byzantium*, dat is, van *Constantinopelen*, gestelt wiert; soo en kan dan de Kercke van *Constantinopelen* de successie van haere Bisschoppen niet brenghen tot den H. Apostel *Andreas*, ofte tot eenighe andere Apostelen, aenghesien dat haeren eersten Bisschop, meer als twee hondert jaeren nae de tijden van de Apostelen ghestelt wiert.

Cedrenus in Compendio.

Nu laete ick staen dat'er verscheyden Bisschoppen in dien stoel hebben ghesseten, die ketters waeren, ghelijck yeder een moet bekennen van *Nestorius*, *Macedonius* en andere.

Volght dan dat'er gheene ghelijckenisse en is tusschen de successie van de *Roomsche* Kercke ende de *Grieckssche*: Want 1. *Calvijn* selve bekent, dat de successie der Bisschoppen in *heel Asien*, ende *Egypten* vergaen is, maer de Kercke van *Alexandrien* is in *Egypten*, ende die van *Antiochien*, en van *Ierusalem*, sijn in *Asien*, ergo hy moet bekennen dat de successie in dese Patriarchale Kercken vergaen sijn. 2. De Bisschoppen van *Constantinopelen*, sijn menighe jaeren begost nae de tijden vande Apostelen, ghelijck nu beweesen is, soo en is'er dan gheene ghelijckenisse, raekende de successie, tusschen de *Roomsche* Kercke ende de *Grieckssche*: oversulex en kan men uyt de successie van de *Grieckssche* Kercke geen argument maeken, om de successie vande *Roomsche* Kerck te bestrijden, de welcke, sonder het tegen-spreecken van eenen Outvader alleen, afcomt van den *H. Petrus*, ende tot op desen Paus toe, van de Catholijcken, met er daet wort ghetrocken.

De

Calvinus supra. De leste opworpinghe van *Calvijn* is dese: De Outvaders, die de Papisten ons valschelijck opdringhen, beriepen haer op de successie der Bisschoppen om dat'er van de Apostelen af, tot op die tijden, niet met allen verandert en was in de leere.

Dese opworpinghe sal ick in t'lanck ende breedt wederlegghen in de volghende afdeelinghe.

§. 2.

VVort beweesen uyt de gheduerighe Successie, ofte Outheydt der leere; dat de Roomsche Kercke de VVaerachtighe is.

Het bewijs vande successie der Pausen is ghenoech om te besluyten dat de waere Leere in de Roomsche Kercke noch is.

ALhoewel dat het bewijs van de personele successie der Pausen van *Roomen*, genoechsaem ende bestandich is om daer uyt te besluyten dat het waerachtigh gheloof ende Leere noch hedens-daeghs in de *Roomsche* Kercke te vinden is, soo als wy dit in de *voorgaende afdeelinghe*, den *H. Irenæus*, onder andere, hebben hooren bewijsen, segghende: *Die successie is een volle bewijs dat het gheloof, in de Kercke tot noch toe bewaert ende oprechtelijck is overghelevert*: Nochtans om dat de Sectarisen geduerighlijck roepen dat de *Roomsche* Kercke, t'sedert eenige hondert jaeren, de waere Leere bedorven heeft, soo sal ick als tot eene toemaete, hier *in dese afdeelinghe*, om haer den mont stoppen, contrarie bewijsen.

Nochtans wort dit in t'besonder beweesen.

Tot dien eynde stelle ick dit argument als tot eenen gront van dese heele materie.

Iulius Paulus lib. 4. Receptarum Sententiarum Tit. 12. de Manumiss. apud Cuiacium Tom. 3.

T'is eenen gront-reghel der Rechten, ende ghelijck als eene leeringhe vande natuere, *dat yeder een voor onnooselghehouden moet worden soo lanck als men hem niet overtuyghen en kan dat hy plichtich is.*

Maer niemant en is tot noch toe machtich geweest, de *Roomsche* Kercke te overtuyghen datse plichtich is in het bederven van het oprechte geloof ende waerachtighe Leere.

Ergo de *Roomsche* Kercke moet tot noch toe in dit stuck voor onnooselghehouden worden.

Om de tweede voorstellinghe van dit argument (want de eerste gaet vast) te proberen, bewijse ick voor uyt dat de *Roomsche* Kercke vele eeuwen de waerachtighe ende suyvere Kercke is gheweest, ende sonder eenighe dwalinghen.

Wort beweesen uyt de Schrifture, ende de eyghen bekentenisse van onse Partye dat de Roomsche Kercke vele eeuwen de oprechte Leere ghehadt heeft.

Dit bewijse ick 1. uyt de Schriftuere self: Den H. Apostel *Paulus* schrijvende tot de Kercke van *Roomen*, seght: *v.l. geloof wort verkondicht door d'heele werelt*: Maer t'is seker dat *Paulus* hier van geen ander geloof en spreeckt als van t'ghene oprecht ende suyver was (want hy bedanckt Godt dat het gheloove van de *Romeynen* over al wiert verkondight) ergo het gheloof vande *Roomsche* Kercke was op dien tijdt oprecht ende suyver.

Rom. Cap. 1. v. 8.

II. Ghetuyght dit den eyghen Bijbel der *Calvinisten*, ghedruckt tot *Delft* by *Bruyn Harmansz Schinckel Anno* 1606. in de aenteeckeninghe op het neghenste Capittel, eersten vers, van *t'boeck der openbaringhen*, segghende: *Den Roomschen Pauselijcken stoel is in den beginne suyver en reyn gheweest.*

Nu is de questie of dit oprecht gheloof ende suyvere Leere langhe jaeren daernaer in de *Roomsche* Kercke ghebleven sijn?

T'is oock seker dat jae; Want den *H. Irenæus*, ende *Tertullianus*, hebben

twee

twee hondert jaeren daernaer, den *H. Epiphanius* ende *Optatus*, meer als dry hondert jaeren, ende *Augustinus* meer als vier hondert jaeren daernaer, sich beroepen, teghen de ketters en Schismatijken, op de successie van de Bisschoppen van *Roomen*, ende daer uyt besloten dat de *Roomsche* Kercke noch het waere ende suyver gheloof hadde, ghelijck wy hier voren ghesien hebben

Doch wy en konnen hier van gheene meerdere sekerheydt hebben als uyt den mont van onse eyghen partye.

Dat *Calvijn* eerst voor al, sijn ghetuyghenis gheve: Soo spreeckt hy: *T'is buyten alle disput, dat'er van den beginne af tot dien tijt toe* (te weten tot de tijden van *Augustinus*) *niet met allen in de Leere verandert en was, ende datse van der Apostelen tijde, stantvastelijck, ende met eendrachtighe toestemminghe was behouden gheweest.* *Calvinus lib. 4. Instit. Cap. 2. §. 3.* *Ibidem § 2.*

Hieronymus Zanchius seght noch meer: *De Roomsche Kercke*, seyt hy, *is eertijts ende van oude tijden de aldervermaerste gheweest om haren uytwendighen luyster van godtvruchtigheyt, van hemelsche Leere, Godts-dienst, Christelijcke discipline, ende stantvastigheyt in het gheloof teghen alle de ketters.* *Zanchius Tom. 8. de Religione Christiana.*

Dit staet dan soo vast als eenen yseren muer dat de Kercke van *Roomen* meer als vier hondert jaeren lanck, dat is, van de tijden der Apostelen af tot *Augustinus* toe, oprecht ende suyver is gheweest in de Leere: want wy hebben hier van de eyghen bekentenisse van de Sectarisen.

Nu is dan voorder de questie, of se naederhandt van dese suyverheyt ende oprechtigheyt is afghevallen tot dwalinghen?

Calvijn, Rivetus, ende andere van hunnen slagh, segghen dat jae: *Calvijn* spreeckt aldus: In de *Roomsche* Kercke, seyt hy, oft *in het Pausdom, regneert eene regeringhe vol van leughenen, in de plaetse van het Woort Godts: In de plaetse van t'avontmael des heeren, eene aldervuylste heyligh-schenderye: Haeren Godts-dienst is besmeurt met eenen menighvuldighen ende onverdraghelijcken hoop van superstitien* &c. *Calvinus lib. 4. Instit. Cap. 2. §. 1.*

Hoort nu *Rivetus*. *Wy sijn*, seyt hy, *door het godlijck bevel uyt Babel ghegaen, niet soo seer om de bedorven manieren als om den afgoden-dienst en ketterye.* *Rivetus in Summa Tractatu 2. Quæst. 2. Num. 3.*

Item: *Verscheyden ketteryen vande Roomsche Kercke, de afgoderye, ende grouwelijcke tyrannie, en hebben ons niet toeghelaten dat wy met haer in de gemeenschap ende oeffeninghe vande religie souden verblijven.*

Volghens het segghen dan van dese twee groote meesters der *Calvinisten* soude de *Roomsche* Kercke, die meer als vier hondert jaren lanck het oprecht gheloof ende suyvere Leere ghehadt hadde, vervallen sijn tot leughenen, superstitien, ketteryen, ende afgoderye: Dien-volghens, die te voren soo onnoosel was als eene duyve, is grouwelijcker ghworden als eenen duyvel, ende heeft haer selven plichtigh ghemaeckt in de schroomelijckste misdaeden die mensch kan bedencken.

Dit sijn buyten twijffel grove beschuldinghen; Ergo volghens alle Rechten en reden, dese beschuldinghen moeten nootsaekelijck van de beschuldighers goet ghemaeckt worden: Want soo lanck als men yemant met klaere preuven ofte bewijsen niet overtuyghen en kan dat hy plichtigh is, moet hy voor onnoosel ghehouden worden: Maer uyt de Schrifture blijckt dat de *Roomsche* Kercke ten tijde der Apostelen onnoosel was, ende uyt de eyghen bekentenisse van de Sectarisen blijckt datse meer als vier honder jaeren daernaer onnoosel ghebleven is: Ergo ten zy dat de Sectarisen de *Roomsche* Kerck overtuyghen datse plichtigh ghworden is ende afgeweken vande suyvere Leere, t'is seker datse noch hedensdaeghs van de heele werelt voor onnoosel ghehouden moet worden.

De Sectariſen en hebben tot noch toe de Roomſche Kercke niet overtuyght dat ſe uyt de ſuyvere Leere tot ketteryen vervallen is, ofte eenige andere dwalinghen.

Maer t'is oock ſeker dat'er noyt Sectaris gheweeſt is die de *Roomſche* Kercke heeft konnen overtuyghen datſe afgheweken is van de ſuyvere Leere ende ghevallen in dwalinghen.

Ergo t'is ſeker datſe voor onnooſel ghehouden moet worden.

Merckt, dat ick ſegghe dat noyt Sectaris de *Roomſche* Kercke en heeft konnen *overtuyghen*: Want t'is wat anders eenighe queſtien opworpen of roeren, endé wat anders, yemant *overtuygen* in eenige queſtie: De *Ioden* en *Turcken* roeren vele queſtien tegen de Chriſtenen, maer de Sectariſen ſelf moeten bekennen dat ſy de Chriſtenen daerom niet overtuyght hebben.

Inſghelijcx wat en hebben de *Arianen* eertijts niet opgheworpen tegen het myſterie vande Alderh. Dryvuldigheydt: *de Neſtortanen* teghen den artijkel vande menſchwordinghe *Chriſti*: *de Pelagianen* teghen de gratie Godts? nochtans en moghen de Sectariſen niet ſegghen datſe de Catholijken overtuyght hebben, want ſy ſelve houden ſe in die ſtucken voor ketters.

Wat is dan yemant *overtuyghen*? Ick antwoorde dat dit op twee verſcheyden manieren gheſchieden kan.

I. Men kan yemant overtuyghen voor d'oogh, wanneer men hem de ſaeke ſelf die hy loochent met den vingher aenwijſt, by exempel, dat de ſonne licht in den middach: Dit en kan niet gheſchieden in de gheloofsſtucken: Want, ghelijck den *H. Paulus* ſeght: *Het gheloof is een bewijs van dinghen die men niet en kan ſien*: Soo eene overtuyginghe dan en kan niet vereyſcht worden in ſaeken die het gheloove aengaen.

Hebr. Cap. 11. v. 1.

II. Men kan yemant *overtuyghen* met redenen ofte Schriftueren, wanneer hy door de ſelve ſoo den mont wort gheſtopt ende ſtom blijft, dat hy (hoe gheleert hy oock is) ofte niet een woort en kan teghen-ſpreken, ofte wel niet met allen kan teghen ſtellen het ghene waerſchijnlijck is om ſijne ſaeck te verdedighen: Soo eene overtuyginghe wort'er vereyſcht, eer men yemant die te voren onnooſel was voor plichtich mach uytroepen. Daer en is niet een verſtandigh man noch redelijck menſch die dit niet en moet toeſtemmen. Laet ons dan ſien in eenighe beſondere ſtaeltjens of yemant vande Sectariſen de *Roomſche* Kercke ſoo overtuyght heeft.

Dit wort beweſen in het beſonder 1. raekende d'overleveringen.

I. De *Roomſche* Kercke leert, datmen oock de *onbeſchreven overleveringhen* moet ofte mach volghen.

Om dit te bewijſen brenghen wy onder andere Schriftuer-plaetſen by, de woorden van den *H. Paulus*, die ſoo klaer ligghen als het licht vande ſonne: *Hout*, ſeght hy, tot die van *Theſſaloniken*, *de overleveringhen die ghy gheleert hebt, t'zy door de woorden of uytſprake, t'zy door onſen brief.*

Theſſalon. Cap. 2. v. 15.

Hier maeckt immers den H. Apoſtel klaer onderſcheyt tuſſchen *mondelijcke en ſchriftelijcke leeringhen*, ende hy ghebiedt datmen de eene ſoo wel ſal houden als d'andere; Want hy wilt dat die van *Theſſaloniken* ſullen houden de leeringhen die ſy ontfanghen *door ſijnen brief*, dit ſijn immers *ſchriftelijcke*, ende niet min oock de ghene die ſy ontfanghen hebben *door ſijn woort*, ofte levende ſtemme: Wat ſijn dit anders als *mondelijcke overleveringhen*? Waer in heeft de *Roomſche* Kercke miſdaen als ſe ſoo klaere woorden vande Schriftuere opneemt en naeſpeurt?

Wat hebben de Sectariſen oyt hier teghen gheſtelt dat de *Roomſche* Kercke koſt overtuyghen?

Cabeljau Memory-boeck Part. 1. Pag. 59. Num. 18.

I. Segghen ſy: Wy ghelooven dat *Paulus* niets en heeft ghepredickt binnen *Theſſaloniken* met levende ſtemme, ofte het is aen de eene ofte de andere plaetſe ſchriftelijck te vinden.

Wy

Wy antwoorden: Dit en is niet bewijſen, maer enckelijck ſegghen: Wat reden hebt ghy om dit te ghelooven?

Sy antwoorden, om dat wy wel weten dat de Schriftuere volmaeckt is, overſulex gheene overleveringhen van doen heeft.

Doch dit en is wederom niet anders als enckelijck praeten: Hoe weet ghy, ofte hoe bewijſt ghy ons dat de Schriftuere ſoo volmaeckt is dat'er neffens haer, gheene onbeſchreven traditien en moghen gheſtelt worden?

Daer ſtaet, ſegghen ſy, uytdruckelijck in het boeck *Deuteronomium*: *Ghy en ſult niet by doen by t'woort dat ick u ſpreke, noch oock daer af doen.* Hier, ſegghen ſy, wort het volck van *Iſraël* ſoo nauw ghebonden aen de ghe- ſchreven Wet *Moyſis*, datſe daer van niet een ſtroy breedt wijken en mochten, noch niet bydoen, noch afdoen. *Deuteron. Cap. 4. v. 2. Cabeljau Ibidem. Pag. 74.*

Wy vraeghen hier teghen: of er naederhant gheene boecken meer by het Woort Godts dat *Moyſes* gheſchreven hadde, ghevoeght ſijn? de Sectariſen moeten bekennen dat jae: want daer ſijn noch by ghekomen de ſchriften van ſoo veele Propheten; ende het heel nieuw teſtament: Hoe ſal ick dan dit verſtaen? Godt hadde door *Moyſes* gheboden datmen by ſijn Woort niets en ſou by-doen: Ondertuſſchen ſijnder inde volghende tijden ſoo vele boeken noch by-gekomen, die ten tijde van *Moyſes* noch niet gheſchreven en waren: Soo en konnen dan die voorſeyde woorden van *Moyſes* de *Roomſche* Kercke niet overtuyghen datmen gheene overleveringhen en magh voeghen by de Schriftuere om het Woort Godts te verklaeren.

Ick toone dit uyt de eyghen bekentenſſe vande Sectariſen: Godt, ſeggen ſy, als den opper-heere van al, heeft voor ſijn ſelven behouden de macht om ſijn eyghen woort van tijt tot tijt door den mont ende penne van ſijne Propheten te verklaren: Want hy en ſeyt niet, ick en ſald'er niet toedoen, maer ghy *Iſrael*, ofte ghy menſchen, *en ſult'er niet toedoen.* *Cabeljau Memory-boeck Part 1. Pag. 74. Num. 57.*

Dit is recht dat wy begheeren: want wy ſegghen mede dat de menſchen ſich niet en moghen verſtouten van yets te voeghen by het Woort Godts: Maer wy vraeghen, waer voor datmen *Paulus* moet aenſien, als hy ghebiedt datmen *de overleveringhen ſou onderhouden?* Sprack hy toen door ſijn ſelven, ofte door het ingheven Godts?

Seght ghy dat hy ſprack door ſijn ſelven? ſoo ſprack hy dan enckelijck als een menſch: maer alle menſch is bedrieghlijck, ergo de ſchriften van *Paulus*, ſouden bedrieghlijck ſijn, overſulex en ſijn het Woort Godts niet, t'welck noyt yemant tot noch toe gheſeyt heeft.

Seght ghy dat hy ſprack door het ingeven Godts? Soo moetmen hem dan aenſien als een Propheet wanneer hy ſeyt, *Hout de overleveringhen*: Soo is het dan Godt gheweeſt die dit gheboden heeft door den mont *Pauli*: Ghelijck dan de Sectariſen ſegghen dat Godt, niet teghenſtaende hy gheboden hadde *datmen by ſijn woort niet en ſou toedoen*, nochtans nieuwe Schriftuer-boeken by de oude ghevoeght heeft om ſijn woort door den mont ende penne van ſijn Propheten te verklaren; alſoo beſluyten wy daer uyt, ende ſegghen dat hy oock de overleveringhen heeft willen by de Schriftuere, om die te verklaren, ghevoeght hebben; want dit heeft hy ons met expreſſe woorden door den mont ende penne van *Paulus*, die een Propheet was, belaſt.

Deſe leere dan vande *Roomſche* Kercke, gheſproken in t'generael, *Hout de overleveringhen, die u met woorden, ofte levende ſtemme ghegheven ſijn*, gaet-vaſt: Want t'ſijn de eyghen ende klaere woorden van een Propheet, die ons dit van Godts weghen belaſt heeft: Ende deſen Propheet die wiſt ſoo wel als de Sectariſen dat Godt gheboden hadde in het out

Testament dat men by sijn Woort niets en sou toedoen, niet te min hy begheert dat men de *mondelijcke overleveringhen* neffens de Schriftuere sal onderhouden:

Ergo de overleveringen, ghesproken in het ghemeen, die Godt door den mont ende penne van *Paulus* heeft ghevoeght by de Schriftuere, ofte moeten mede Schriftuere zijn even als de nieuwe Schriftuer-boecken, die Godt, door den mont ende penne van de andere Propheten, by de oude ghevoeght heeft, ofte sijn ten minsten soodanigh datse de Schriftuere verklaeren.

Dese onse antwoorden teghen de opworpinghen van de Sectarisen sijn ten minsten soodanigh datse van redelijcke, gheleerde, ende verstandighe mannen, moeten ofte konnen aenveerdt worden:

Ergo de *Roomsche* Kercke en is tot noch toe van de Sectarisen niet overtuyght gheweest van eenighe dwalinghen in t'stuck van de overleveringhen te houden neffens Schriftuere: Want, soo lanck als yemant, om sijne saeck te verdedighen, yets kan inbrenghen het ghene redelijck ende waerschijnlijck is, en is hy niet overtuyght: ick laete staen dat de woorden *Pauli* voor de *Roomsche* Kercke soo klaer ligghen datse gheene uytlegginghe en konnen verdraghen:

Ergo onse redenen sijn meer als waerschijnlijck, soo sijn wy dan dies te min in dit stuck overtuyght.

II. Aengaende de rechtveerdichmakinge. *Iacobi cap. 2, vers. 24.*

II. De *Roomsche* Kercke leert dat *dat den mensch gherechtveerdight wordt niet alleen door het gheloof, maer oock door de wercken*: Dit sijn de eyghen woorden van den Apostel *Iacobus*: Hoe kan eene Leere dwalinghe zijn die soo uytdruckelijck staet in de Schriftuere?

Al wat nu de Sectarisen hier teghen by-brengen, konnen wy vrylijck laeten passeren, want t'en kan onse Leere niet hinderen: Ergo door al wat sy by-brenghen en worden wy van dwalinghe niet overtuyght.

I. Sy segghen, dat wy door onse goede wercken betuyghen ofte bewijsen dat wy rechtveerdigh zijn.

Alhoewel dit onwaerachtigh is (want daer sijn menighe hypocriten die soo wel ofte meer goede wercken doen als rechtsinnighe, ende nochtans die en bewijsen door die wercken niet datse rechtveerdigh zijn) Niet te min laet ons nemen dat het waerachtigh zy t'ghene de Sectarisen segghen, naemelijck dat men sijne rechtveerdigheyt bewijst uyt de wercken: Hier uyt en volght niet dat den mensch met'er daet niet gherechtveerdicht en wort uyt de wercken: want het staet seer wel saemen dat hy door de goede wercken gherechtveerdicht worde, ende dat hy door de selve bewijse ofte betuyghe aen de menschen dat hy rechtveerdich is.

II. Segghen sy: De wercken volghen op het gheloof.

Dit segghen wy oock, en daerom sijn wy van ghevoelen dat den mensch door gheene andere wercken gherechtveerdicht en wort als door de ghene de welcke op het waere gheloof ghefondeert zijn: maer hier uyt en volght wederom niet dat den mensch, door die wercken self, niet gherechtveerdicht en wort.

III. Segghen sy: *Paulus* seght dat wy gherechtveerdicht worden sonder de wercken.

Dit segghen wy mede van die wercken van de welcke dat *Paulus* spreeckt, te weten, dat wy Christenen niet gherechtveerdicht en konnen worden door de wercken van de oude Wet *Moysis*, ende naemelijck door de besnijdenisse.

Dat *Paulus* nu van die wercken spreeckt, ende niet van de ghene die op

het

het Christelijcke gheloove ghebouwt worden, blijckt uyt de plaetsen selfde die de Sectarisen uyt den voorseyden Apostel teghen ons bybrenghen.

Voor eerst, schrijvende tot de *Romeynen*, bewijst hy dat de besnijdenisse voor Godt niet en gelt tot de rechtveerdicheyt, ghelijck den *Dordrechtschen* Bijbel bekent: Daernaer betoont hy dat de ghene die onder de Wet zijn, dat is, de *Ioden* verdoemlijck zijn, *daerom*, seyt hy voorders, *en sal uyt de wercken der VVet*, te weten der *Ioodsche*, *gheen vleesch gherechtveerdight worden voor Godt*; Wat dan? *Nu*, seyt hy, *is de rechtveerdicheydt Godts geopenbaert gheworden door het gheloove Iesu Christi* &c. Ten lesten seyt hy: *VVy besluyten dat den mensch gherechtveerdight wort door het gheloove sonder de wercken der VVet.*

Roman: cap: 2. v: 25, 26, &c.
Ibidem cap: 3. vers 19.
Vers. 20.
Vers 21, 22.
Vers. 28.

Hier siet men klaer dat *Paulus* niet anders en seght als dat een Christen mensch niet gherechtveerdicht kan worden door de wercken van de *Ioodsche* Wet: Dit segghen wy oock.

Ten tweeden: Dit selve argument drijft hy in t'lanck ende breedt schrijvende tot die van *Galatien*, daer hy bewijst dat de oude Wet, ende de besnijdenisse namelijck, afgheschaft is door de doot *Christi*, vervolghens dat wy Christenen nu door de selve niet en konnen rechtveerdigh worden: Sijne woorden sijn soo klaer als het licht van den middach: *Indien ghy*, seyt hy, *u laet besnijden, Christus en sal u niet nut zijn, ende ick betuyghe u wederom dat yeghelijcken mensch die sich laet besnijden, schuldigh is de heele VVet te doen: Christus is u ydel gheworden die door de VVet gherechtveerdight wilt worden, ghy zijt van de ghenade vervallen.* Dit altemael siet alleen op de oude *Ioodsche* Wet, om dat die van *Galatien* meynden datse door de besnijdenisse gherechtveerdicht kosten worden: Dit en kan niet wesen seght *Paulus*: Want *in Christo Iesu*, dat is, in de nieuwe Wet, *en heeft de besnijdenisse gheen kracht*: Wat dan? *Het gheloove door de liefde werckende.* Dit altemael segghen wy oock, naemelijck dat niemant en kan gherechtveerdicht worden door de wercken der *Ioodsche* Wet die ghebouwt worden op de besnijdenisse, maer wel door een gheloove dat werckende is, ofte door de wercken die op het gheloove *Christi* ghebouwt worden: Waer op *Paulus* in t'besonder gaet optellen de goede wercken die een Christen moet doen, te weten, *liefde*, *blijdschap*, *vrede*, *lanckmoedicheydt*, *goedertierentheydt*, *goetheyt*, *sachtmoedicheydt*, *matigheyt*: Ten lesten verweckt hy de *Galaten* seer krachtelijck om goede wercken te doen: *En laet ons*, seyt hy, *niet traegh zijn om goet te doen*: Wederom: *Terwijle wy tijt hebben laet ons goet doen aen alle*: Wederom: *Dat een yghelijck sijn eyghen werck beproeve.* Waerom? *VVant een yghelijck sal sijn eyghen pack draghen*, ende, *de wercken die yeder een hier sal saeyen, sal hy t'zijnder tijt maeyen, de quade wercken tot verderffenisse, de goede, ten eeuwighen leven.*

Galat: cap: 2. 3, 4, &c.
Cap: 5. vers. 2, 3, 4, &c.
Vers. 6.
Vers. 22.
Cap: 6. vers. 9, 10.
Vers. 5.
Vers. 8, 9.

Ten derden: Wanneer den H. Apostel seght dat de verkiesinghe ofte bekeeringhe *uyt de ghenade is, ende niet uyt de wercken*, gelijck hy spreeckt tot de *Romeynen*, dit verstaet hy alleen van de eerste bekeeringhe ofte verkiesinghe der Heydenen tot het gheloof: dit blijckt klaerlijck uyt dese sijne woorden: *Ick spreke tot u Heydenen, voor soo veel ick een Apostel der Heydenen ben*: Soo en is het dan niet te verwonderen dat hy seght datse uyt louter ghenade ende niet uyt de wercken gherechtveerdicht, bekeert ofte gheroepen worden tot het gheloof; want alle hunne wercken die sy te voren buyten t'gheloof hadden ghedaen en kosten voor Godt niet gelden tot de rechtveerdicheydt, ghelijck wy den *Dordrechtschen* Bijbel self daetelijck hebben hooren bekennen van de besnijdenisse ende wercken der *Ioodsche* Wet. Tot noch toe dan komen wy in alles over-een met den

Roman: c: 11. vers. 6.
Vers. 13.

H. Apostel, ende stemmen alle de voornaemste Schriftuer-plaetsen toe die de Sectarisen tegen ons opworpen; soo en konnen wy dan in dit stuck tot noch toe niet overtuyght sijn van valscheyt of dwalinghe.

Calvinus lib: 3. Inst: c: 17. §. 11. Maer *Calvijn* meynt dat de twee Apostelen *Paulus* ende *Iacobus* teghen malkanderen souden strijden, waert sacken dat *Iacobus* seyde dat wy door de goede wercken *eygentlijck* gerechtveerdicht wierden, ende *Paulus* seyde dat neen, daerom seght hy dat *Iacobus*, *oneygentlijck* spreeckt.

I. Waert sacken dat *Calvijn*, *Augustinum* naeghesien hadde hy soude sijne antwoorde twaelf hondert jaren voor desen daer veerdigh gevonden hebben: *De spreucken*, seght desen H. Vader (die van *Calvijn* selve de ghetrouwste gheruyghe van de heele Outheyt ghenoemt wort) *van de twee Apostelen Paulus ende Iacobus en strijden teghen malkanderen niet, wanneer den eenen seght dat d'n mensch gherechtveerdight wort sonder de wercken door het gheloof, ende den anderen seght, dat het gheloof ydel is sonder de wercken: want den eersten spreeckt van de wercken die het gheloof voorgaen, den tweeden, van de wercken die het gheloof volghen.*

Augustinus in Prafat: in Psal: & lib: 83. quæst: q: 71.

Dit is recht het ghene wy leeren, ende nu terstont uyt de woorden van de voorseyde Apostelen hebben bewesen.

II. Als er questie sou zijn wie van beyde *oneyghentlijck* soude ghesproken hebben: Ick en sie geene reden waerom dat *Iacobus* meer *oneygentlijck* soude gesproken hebben als *Paulus*. Want de woorden van *Iacobus* en konnen niet klaerder ghestelt worden om onse Leer te beveestighen, ende die van de Sectarisen te niete te doen: *Siet ghe wel*, seyt hy, *dat den mensch gherechtveerdicht wort uyt de wercken, ende niet alleenlijck uyt het gheloof?* Wederom: *Is Abraham onsen Vader niet gherechtveerdicht gheweest uyt de wercken als hy Isaac sijnen sone gheoffert heeft op den autaer? Siet ghy wel dat het gheloove mede-ghewrocht heeft met de wercken, ende het gheloove volmaeckt is gheweest uyt de wercken? Desghelijcx oock Rahab de hoere is sy niet uyt de wercken gherechtveerdicht gheweest als sy de boden ontfanghen heeft ende door eenen anderen wegh laten gaen? VVant ghelijck het lichaem sonder den gheest doot is, alsoo is oock het gheloove doot sonder de wercken.*

Iacobi cap: 2. v: 21, 22, 24.

Hoe sal men ten lesten moeten spreken om klaer ende *eygbentlijck* te segghen dat den mensch gerechtveerdicht wort uyt de wercken die ghebouwt worden op het waere gheloof, ende niet uyt het gheloove alleen? dat my eens de Sectarisen eenighe andere woorden bedencken en bysetten om dit klaerder te segghen. Waer toe dan die klaere woorden van *Iacobus* verdraeyt op eenen anderen sin, aenghesien dat er de minste apparentie niet en is van te strijden teghen de woorden *Pauli*, ghelijck sijne eyghen woorden oock uytgeven, ende *Augustinus* bewijst? doch ghenomen daer waer eenighe apparentie van teghenstrijdt, soo blijft noch de questie waerom dat de woorden *Iacobi* (die soo klaer ligghen als 't moghelijck is) meer *oneygentlijck* moeten verstaen worden als de woorden van *Paulus*?

Dit altemael is ten minsten waerschijnlijck het ghene de *Roomsche* Kercke teghen de Sectarisen stelt in dese materie; hoe kan dan de *Roomsche* Kercke in dese materie *overtuyght* zijn van dwalinghe?

III. Aengaende het fondament van de Kercke. *Matth: cap. 16. virs. 18.*

III. Leert de *Roomsche* Kercke dat de Kercke *Christi* op den H. *Petrus* Apostel, als op den fondament-steen van *Christo* ghebouwt is: de woorden *Christi*, die hy tot hem sprack in t' *Syriaecx*, en konnen niet klaerder zijn, want hy seyde: *Ghy zijt Cephas, ende op desen Cephas sal ick mijn Kercke bouwen*: Dat is: *ghy zijt de steen-rotse, ende op dese steen-rotse sal ick mijn Kercke bouwen*. Dat my eens wederom yemant klaerdere woorden versiere. ist dat hy kan, om te toonen dat *Petrus* den fondament-steen was op den welcken de Kercke ghebouwt wiert.

Maer

Maer de Sectariſen ſegghen in hunnen *Dordrechtſchen* Bijbel *Num.* 16. dat *Chriſtus* hier door de *ſteen-rotſe* verſtaet de belijdeniſſe die *Petrus* van *Chriſto* ghedaen hadde, ſegghende: *Ghy zijt den Sone van den levenden Godt.* *Verſ.* 16.

Contrarie blijckt uyt de woorden: Want *Chriſtus* en ſeght niet uwe belijdeniſſe is de ſteen-rotſe: Maer, ghy *Petre*, oft uwen perſoon is de ſteen-rotſe: Ergo hy ſeght op uwen perſoon ſal ick mijne Kercke bouwen: ofte wel, iſt ſacken dat dit woordeken, GHY, niet te ſegghen en is *uwen perſoon*, dat ons de Sectariſen ſegghen, wat dit woordeken, GHY, eyghentlijck te ſegghen is ofte beteeckent.

Sy ſullen my antwoorden dat het hier in ſijn eyghen beteeckeniſſe niet ghenomen kan worden.

Dit ſegghen en is niet niet ghenoegh, ick moet hier van eenighe reden ofte bewijs hebben.

Chriſtus alleen, ſegghen ſy, is het fondament van ſijne ghemeente ſoo en kan het dan *Petrus* niet zijn.

Maer, wy vraeghen waer het gheſchreven ſtaet dat *Chriſtus* alleen het fondament van ſijne ghemeente is?

Sy wijſen ons op den eerſten brief tot die van *Corinthien*, daer *Paulus* ſeght: *Niemant en kan een ander fondament legghen dan t'ghene gheleydt is, t'welck is Ieſus Chriſtus.* 1 *Cor. cap.* 3. *verſ.* 11.

Dit ſegghen wy mede: Maer iſt ſaeken dat deſe woorden ſoo nauw moeten ghenomen worden, dat *Chriſtus* ſoo abſolutelijck het eenigh fondament van ſijne ghemeente is dat'er neffens hem gheen ander kan weſen, ſoo moeten ons de Sectariſen ſegghen hoe dat den H. *Ioannes* ſich vervoordert heeft alle de Apoſtelen, *fondamenten* te noemen: ſtrijt dit niet teghen den H. *Paulus*, die ſeght dat'er gheen fondament gheleyt en kan worden als *Chriſtus*? *Apocal. cap.* 21. *verſ.* 14.

Buyten twijffel ſy ſullen ſeggen dat neen: Maer ick vraeghe waerom niet? *De Apoſtelen*, ſeggen ſy, *worden fondamenten van de gemeente ghenoemt ten aenſien van haere Leere. VVelckers uyterſten hoeck-ſteen is Chriſtus, waer op de ghemeente Chriſti gebouwt is:* Dit ſijn de verklaeringen van den *Dordrechtſchen* Bijbel op *Matth.* 16. ende *Apocal.* 21.

T'mach weſen dat het begeert, ofte *ten aenſien van de Leere*, ofte ten aenſien van eenighe andere reden, dat de Apoſtelen *de fondamenten van de ghemeente* ghenoemt worden: t'is ſeker datſe van den H. *Ioannes* gheene *fondamenten* en konnen ghenoemt worden of ſy moeten eenighſins *fondamenten* gheweeſt zijn, vervolghens op de welcke de Kercke *Chriſti*, ofte ſijne ghemeente ghebouwt wiert: Ergo uyt die woorden *Pauli*: *Niemant en kan een ander fondament leggen als t'ghene gheleyt is, het welck is Chriſtus Ieſus*, en volght niet dat'er gheene andere *fondamenten van de ghemeente* en zijn alhoewel niet ghelijck *Chriſtus*; want d'Apoſtelen ſelve ende haere weerdicheydt, ſendinghe, macht, ende Leere wierden op *Chriſtum* ghebouwt.

Nu is de vraeghe wat meerder ongherijmtheydt dat'er is dat de ghemeente ſaemen op den perſoon *Chriſti* ghebouwt zy, ende op den perſoon *Petri*? want wie en weet niet dat alle ghebouw twee fondamenten moet hebben, te weten, *den vaſten gront van de aerde*, ende *een ſteenen fondament* t'welck op deſen vaſten gront wort ghebouwt, ende voorders het heel ghebouw op beyde te ſamen? ſoo nochtans dat het heel ghebouw (oock ſelf niet het ſteenen-fondament) gheenſins en konnen beſtaen ſonder den vaſten gront van de aerde: Wat ongherymtheyt, vraegh ick noch eens, is hier in gheleghen, dat *Chriſtus* den vaſten gront zy, ende *Petrus* het

ſteenen-

steenen-fondament, ofte de *steen-rotse*, ghelijck *Christus* self hem genoemt heeft in t'*Syriaecx*, de welcke op dien vasten gront, ende voorders het heel ghebouw op beyde ghesticht wiert?; *Christus* bestont door sijn eyghen selven ghelijck den vasten gront van de aerde doet, maer *Petrus* en kost niet bestaen sonder *Christus*, ghelijck de steenen-fondamenten niet en konnen bestaen sonder den vasten gront van de aerde: Ende soo blijft het waerachtigh het ghene *Paulus* bewijst, naemelijck, dat alles moet ghebouwt worden op *Christum*; want sonder hem en kan noch *Petrus*, die de steen-rotse is, noch de andere Apostelen, die mede fondamenten ghenoemt worden, gheensins bestaen: Ghelijck dan den Heyligen *Paulus* op eene andere plaetse seght dat de ghemeente ghebouwt is *op het fondament van de Apostelen*, dat is (ghelijck den Bijbel van *Dordrecht* bemerckt *Num.* 64) *op haere Leere*, ende daerom nochtans *Christus* het fondament niet en laet te zijn: alsoo seght *Christus*, dat de Kercke op den persoon *Petri* moeste ghebouwt worden: Want hy en seght niet: *uwe belijdenisse* is de steen-rotse, maer, *ghy Petre*, ghy self sijt de steen-rotse op de welcke ick mijne Kercke sal bouwen, t'welck hy noyt tot eenigh ander Apostel gheseyt heeft: Oversulex en laet *Christus* insghelijcx daerom het eenigh fondament niet te zijn, sonder het welcke *Petrus* selve, ende de andere Apostelen niet en kosten bestaen.

Ephes. cap. 2. vers. 40.

Hoe, ofte waer in is nu de *Roomsche* Kercke in dit stuck overtuyght datse dwaelt, aenghesien datse de klaere woorden *Christi* heeft tot haer voordeel, ende voor de ooghen bewijst datse niet en strijdt teghen de leeringhe van den H. *Paulus*?

IV. Aengaende het H Olysel.

IV. Leert de voorseyde Kercke dat men de siecken moet salven met olye tot vergiffenisse der sonden. Dit staet uytdruckelijck by den H. *Iacobus* Apostel: *Is'er yemant*, seyt hy, *sieck onder u? dat hy de Priesteren van de Kercke by hem roepe, ende dat sy over hem bidden, hem salvende met olye in den naeme des Heeren, ende het gebedt des gheloofs sal den siecken behouden, ende den Heere sal hem oprechten, ende indien hy in sonden is, sy sullen hem vergeven worden.*

Iacobi cap: 5. vers: 14, 15.

De Sectarisen en sijn niet machtich te toonen dat dit afgheschaft is, ofte dat het nu ter tijdt niet en moet onderhouden worden.

Sy segghen voor eerst, dat dit salven met olye in de eerste tijden der Kercke niet anders als eene *mirakuleuse ghesont-maekinghe* was.

Waer uyt bewijsen sy dit? Sy antwoorden uyt den H. *Marcus*, den welcken seght: *dat de discipelen vele siecken salfden met olye ende haer ghesont maeckten.*

Marci cap. 6. vers. 13.

Ick bekenne dat dit eene mirakuleuse ghesont-maekinghe was: Maer noyt en is'er Sectaris in de werelt geweest die ons uyt Schriftuere heeft konnen bewijsen dat den H. Apostel *Iacobus* van de selve salvinge spreeckt van de welcke den H. *Marcus* hier handelt. Ter contrarien wy bewijsen dat het de selve niet en kan zijn: Want den H. *Marcus* toont klaer dat hy hier spreeckt van mirakelen, alsoo hy dese salvinghe stelt neffens het uytwerpen der duyvelen; ten anderen, hy en spreeckt maer van een enckel salven met olye, waer op de siecken gesont wierden: Maer *Iacobus* gaet'er heel anders mêe toe: Hy en spreeckt niet van enckel salven, maer oock van bidden; niet alleen van de ghesontheydt des lichaems, maer oock van de vergiffenisse der sonden: Want hy seght klaer: *Ist dat den siecken in sonden is, sy sullen hem vergeven worden*: Van dese dinghen en spreeckt *Marcus* niet: Ergo *Iacobus* spreeckt van eene andere salvinghe als *Marcus*, naemelijck, die oock eene gheestelijcke uytwerckinghe hadde in de ziele; maer dese uytwerckinghe en sijn de Sectarisen niet machtich aen te wijsen in de salvinghe van *Marcus*:

Ergo

Ergo sy en sijn niet machtich te toonen dat *Iacobus* van de selve salvinghe spreeckt, daer *Marcus* van handelt: oversulex ten volght niet dat *Iacobus* van eene enckele *mirakuleuse gheson-maekinge* des lichaems spreeckt, om dat *Marcus* van soo eene handelt.

Voorders dan, te vergheefs roepen sy dat die salvinghe van *Iacobus* naerderhandt opghehouden is, om dat de mirakelen (soo sy verstieren) nae de tijden der Apostelen opghehouden hebben: Want wy loochenen dat de salvinghe van *Iacobus* niet anders en was als een enckel mirakel, ghelijck die van *Marcus*: Ende dit, segghe ick noch eens, en sijn se niet machtich uyt den Heylighen *Marcus*, noch uyt eenighe andere Schriftuer-plaetse te toonen (want daer en is gheene andere die van eenighe salvinghe met olye mentie maeckt) hoe kan dan de *Roomsche* Kercke van hun *overtuyght* zijn datse quaelijck doet ofte dwaelt wanneer sy de selve salvinghe van *Iacobus* in t'werck stelt ende behout?

V. De Sectarisen beschuldighen de *Roomsche* Kercke van afgoderye om datse de beelden der Heylighen eert: T'is onmoghelijck dat sy ons dit bewijsen, ick laete staen dat sy ons oyt overtuyght hebben. V. Aengaende het eeren des beelden.

Sy segghen. I. Dat wy Godlijcke eere bewijsen aen schepselen wanneer wy de beelden aenbidden.

Wy antwoorden dat het onwaerachtich en valsch is dat wy aen de beelden Godlijcke eere bewijsen.

Sy segghen: Ghy knielt'er voor, ende bewijst andere eer-teeckenen die Godt alleen toekomen.

Wy antwoorden: Dat wy'er voor knielen, is waer: Ergo wy bedrijven afgoderye, t'en volght niet: want men knielt oock voor Coningen, daerom nochtans en bedrijft men gheen afgoderye: *David* gebiedt oock dat de *Ioden* sich souden neder-buyghen voor de Arcke des Verbondts om datse heylich was: Daerom nochtans en gheboodt *David* gheene afgoderye, alhoewel de Arcke niet anders als een leven-loos schepsel en was, ende niet anders en hadde als eene uytwendighe heylicheydt: T'is oock seker dat de *Ioden* gheene *Godlijcke eere* en bewesen aen d'Arcke wanneer sy sich voor haer buyghden of knielden, noch oock *eene burgherlijcke eere*, want die eere sagh op de *heylicheyt* van de Arcke, ende niet op yet burgherlijcx. *Psal. 98. vers. 5.*

Hoe sullen nu de Sectarisen konnen bewijsen dat wy meer Godlijcke eere bewijsen aen de beelden der Heylighen, vervolghens meer afgoderye bedrijven, als de *Ioden* deden voor d'Arcke? Laet ons eens hooren.

Sy segghen. II. Het verbodt Godts wijst dit uyt, t'welck hy aen de *Israeliten* ghegheven heeft in het boeck *Exodus*, daer hy seght: *Ghy en sult u gheen ghesneden beeldt, noch eenighe ghelijckenisse maeken van t'ghene dat boven in den hemel is, noch van t'ghene dat onder op der aerde is, noch van t'ghene dat in de wateren onder de aerde is.* *Exodi cap. 20. vers. 4, 5.*

I. Hier in dese woorden en is niet teghen ons, oft het strijt oock teghen de Sectarisen self: Want hier worden absolutelijck alle ghesnedene beelden ende gelijckenissen verboden: ende nochtans de Sectarisen ghebruycken en maeken beelden ende ghelijckenissen in haere huysen, kamers ende saletten, jae het beelt van *Erasmus Roterodamus* staet publijckelijck op de straeten te *Rotterdam*.

Noch meer: Indien ghe de aenteeckeninghen van den *Dordrechtschen* Bijbel op de voorseyde Schriftuer-plaetse insiet: Godt verbiedt hier beelden te maeken van de *Sonne*, *Mane*, *Sterren*, en *Vogelen*, als hy seght, *ghy en sult gheene ghelijckenisse maeken van t'ghene dat boven in den hemel is.* 2. Hy verbiedt beelden van *menschen*, *vier-voetighe*, *ofte kruypende dieren*, als hy

verbiedt ghelijckeniſſen te maeken *van al wat op der aerden is.* 3. Hy verbiedt beelden te maecken van *Viſſchen*, *Slanghen*, *Draecken*, *Crocodillen*, en *Schilt padden*. als hy ſeght: ghy en ſult gheene ghelijckeniſſe maeken *van al wat onder het water is.*

Dit ſijn de eyghen verklaeringhen van de Sectariſen in haeren *Dordrechtſchen* Bijbel: Dies niet teghenſtaende ſy ſelf maeken alle ſoodanighe beelden ende gelijckeniſſen: Ergo ſy ſelf doen teghen dit ghebodt Godts ende ſijn afgodiſten; ofte ſoo niet, datſe ons dan ſegghen waerom dat wy met onſe beelden der Heylighen meer afgoderye bedrijven, als ſy.

Sy ſullen ſegghen om dat de Papiſten de beelden aenbidden: Want naer dat Godt verboden hadde beelden te maeken, heeft hy daetelijck daer by-ghevoeght: *Ghy en ſult u voor die niet buyghen, noch haer dienen.*

Dat is waer: Doch nu is de queſtie of Godt verboden heeft dat men ſich niet en ſou buyghen voor *enckele beelden der Heylighen*, ofte wel dat hy hier alleenlijck heeft ghеſproken van *afgodiſche beelden*, die men de ſelve eere toedraeght de welcke Godt alleen toekomt?

Dat hy niet en verbiedt ſich te buyghen voor *beelden der Heylighen*, blijckt uyt de voorgaende aenteeckeninghen van de Sectariſen: Want ſy ſelve bekennen dat hier niet anders verboden en worden als beelden van de *Sonne*, *Maene*, *Sterren*, *voghelen*, *menſchen*, *viervoetighe ofte kruypende dieren*, *Viſſchen Slanghen*, *Draeken*, *Crocodilen*, *en Schilt-padden*: gheene van alle en ſijn *beelden der Heylighen*: Ergo de Sectariſen en ſijn niet machtich ons uyt deſe plaets te bewijſen dat Godt hier verboden heeft ſich te buygen voor *de beelden der Heylighen.*

Wel is waer dat ſy oock in haere bemerckinghen, onder andere, ſtellen *de beelden der Enghelen*, om dat Godt verbiedt ghelijckeniſſen te maecken van al wat boven in den hemel is: maer hier in gaenſe bedrieghlijck voort: want ſy ſelve weten wel dat door dit woordeken *hemel*, hier niet verſtaen en wort *den hemel der ſaeligheu* daer de *Enghelen* zijn, maer de *locht*, ghelijck men uyt honderde plaetſen van de Schriftuere bewijſen kan daer de *voghelen des lochts* &c, ghenoemt worden *de voghelen des hemels*: Anderſins ſoo wanneer dat de Schriftuere ſpreeckt van den hemel daer Godt ſich vertoont aen de Enghelen en ſaelighe zielen, ſy noemt dien den *hemel der hemelen*, ghelijck men naemelijck by *David* kan ſien in ſijne *Pſalmen*: *Godt*, ſeyt hy, *is geklommen boven den hemel der hemelen*, dat is, ſeght den Bijbel van *Dordrecht Num.* 79. *den derden ende opperſten hemel*: Wederom: *Den hemel der hemelen is voor den Heere.* Item: *Looft hem ghy hemelen der hemelen*, waer door den voorſeyden Bijbel wederom verſtaet *de alderhoochſte hemelen*: overſulcx als Godt verbiedt beelden te maken van t'ghene boven den hemel is, de Sectariſen en konnen ons niet bewijſen dat hy daer verbiedt *de beelden der Enghelen*, hy en maeckt oock het minſte ghewach niet van beelden van andere Heylighen: Ergo Godt en verbiedt hier niet ſich te buyghen voor beelden van Enghelen, ofte van Heyligen.

Pſal: 67. *v:* 34. *Pſal:* 113. *v:* 16. *Pſal:* 148, *v:* 4.

Wat ſijn t'dan voor beelden, ſal yemant vraghen, die hier verboden worden, ende de welcke men niet en mach dienen?

De Sectariſen ſelf ſullen ons hier op antwoorden in haeren *Dordrechtſchen* Bijbel *n.* 9. en 13. op het twintichſte Capittel van *Exodus v.* 5. daer ſy bekennen dat Godt verbiedt *afgoden* te dienen, ofte *ſonde van afgoderye te doen.*

Seer wel gheſeyt: Want dit blijckt klaer uyt het ſelve Capittel *v.* 23. daer Godt uytdruckelijck ſeght wat voor beelden hy niet ghedient en wilt hebben, te weten, *ſilvere ende goudene Goden.*

Nu maeck ick dan dit beſluyt: volgens de bekenteniſſe van de Sectariſen;

risen, ende de klaere woorden van de Schrifture: Godt en verbiedt hier niet anders te dienen als *afgoden* ende *afgodische beelden*.

Maer onse beelden der Hyligen en sijn geene afgoden noch afgodische beelden: Ergo Godt en verbiet hier niet te dienen de beelden der Heyligen.

Voorders dan, de Sectarisen en sijn niet machtich ons t'overtuyghen dat wy met het dienen ofte eeren van de beelden der Heylighen afgoderye bedrijven.

Ick weet wel datse verscheyden andere Schrifture-plaetsen op malkanderen hoopen om dit voorders noch te bewijsen, maer te vergheefs; want niet eene van alle en komt te propooste: want alle die plaetsen en spreken van gheene andere beelden als soodanighe aen de welcke de *Ioden* ofte de Heydenen die eere toedroeghen die Godt alleen toekomt, ofte die se eerden als Goden.

Maer de *Roomsche* Kercke en heeft noyt aen de beelden der Heylighen toeghedraghen die eere de welcke Godt alleen toekomt, noch de selve als Goden ghe-eert:

Ergo alle die Schrifture-plaetsen en konnen de Sectarisen niet baeten om ons t'overtuyghen dat wy met het eeren van de beelden der Heyligen afgoderye bedrijven.

Doch, wat wille ick dese materie voorders drijven van stuck tot stuck in t'besonder? Wie sal konnen ghelooven dat onse voornaemste Schrijvers ende gheleerste Theologanten, die teghen de Sectarisen hebben gheschreven, niets by-ghebrocht en hebben in alle materien, het welck ten minsten waerschijnlijck zy? wie sal ghelooven dat den Bisschop van *Ruremonde*, *Lindanus*, *Petrus Simonis* Bisschop van *Ypre*, *Thomas Stapletonus*, *Leonardus Lessius*, ende andere dierghelijcke Doctoren van de Theologie in *Nederlant*: Dat *Ioannes Eckius*, *Petrus Canisius*, *Iacobus Gretserus* in *Duytslant*: Dat den Cardinael *Bellarminus* in *Italien*: Dat *Franciscus Suarez* in *Spaegnien*: Dat *Petrus Cotton*, *Franciscus Veron*, *Feu-ardentius*, en menighe andere soodanighe uytstekende mannen in *Vranckrijck*: Dat *Nicolaus Sanderus*, *Campianus*, *Ioannes Fischerus* Bisschop van *Rochestre* in *Enghelandt*, soo verleghen sijn gheweest in haere argumenten ende bewijsen, datse teghen de Sectarisen, ofte de stucken van de *Roomsche* Kercke ten minsten niet waerschijnlijck en souden goet ghemaeckt hebben; ofte de teghen-bewijsen van de Sectarisen niet wederleyt? wie sal dit konnen ghelooven daer soo menighe geleerde ende treflijcke anders-gesinde persoonen, door haere schriften overtuyght zijnde, sich tot de *Roomsche* Kercke hebben begeven? Wat segghe ick dat de *Roomsche* Kercke haer met *waerschijnlijcke* redenen heeft verdedicht teghen de opworpinghen van de Sectarisen? Sy heeft de Sectarisen met de eygen ende klaere woorden van de Schrifture sonder afdoen, bydoen, verklaringen ofte veranderingen gedoodt; daer de Sectarisen niet anders en konnen teghen-stellen als, ofte duystere plaetsen, ofte die niet ter saecke en dienen, ofte die op verscheyden manieren konnen uytgheleydt worden, ofte by de welcke sy yets moeren bydoen of afdoen, ofte die se eyndelijck soo verdraeyen ende verkeeren dat het ten lesten hier op moet aenkomen dat den inwendighen geest hun ghetuyght datse soo moeten verstaen worden.

Is'er wel een verstandigh of redelijck mensch in de werelt die dit voorgaende altemael van weer-zijden wel overleyt hebbende, vonnissen sal dat de *Roomsche* Kercke oyt van de Sectarisen is *overtuyght* gheweest van dwalinghen, ketteryen, ende afgoderye? ofte datse van de waere Leere vervallen is die se (gelijck de Sectarisen selve bekennen) in den beginne, meer als vier hondert jaeren beleden heeft?

Wel aen dan: Mijn argument staet vast: Alle de ghene die eens onnoosel gheweest sijn, en moghen niet ghehouden worden voor plichtigh soo lanck als men niet bewijsen en kan, ofte hun overtuyghen van eenigh misdaet. Dit wijst de reden uyt.

Maer de *Roomsche* Kercke is van den beginne af tot meer als vier hondert jaeren daernaer, onnoosel, dat is, suyver in haere Leere gheweest, (volghens de eyghen bekenteniſſe vande Sectarisen) ende niemant en heeft se tot noch toe konnen *overtuyghen* van eenigh misdaet, aengaende eenighe dwalinghen, ketteryen, ende afgoderye, ofte datse van haere eerste suyvere Leere soude vervallen sijn.

Ergo de *Roomsche* Kercke moet tot noch toe voor onnoosel ghehouden worden, ende niet plichtigh van dwalinghen, ketteryen, afgoderye, ende niet vervallen vande Suyvere Leere.

Indien het dan waerachtigh is, het ghene de Sectarisen Leeren, te weten, dat de Suyvere Leere, het oprecht ken-teecken is vande waerheyt der Kercke, soo moet de *Roomsche* Kercke nu ter tijdt noodsackelijck noch de waerachtighe Kercke sijn ghelijck se meer als vier hondert jaeren in den beginne gheweest is, aenghesien datse nu ter tijdt noch de suyvere Leere heeft diese toen hadde: Oversulex en wort de waerheydt van dese Kercke niet alleen bewesen uyt de *outheyt* vande successie der Pausen, ghelijck de HH. Vaders elck op haeren tijt dit hebben ghedaen, maer oock uyt de outheyt vande suyvere ofte Apostolische Leere, ghelijck de Sectarisen dat beghecren te hebben.

II. CAPITTEL.

VVort bewesen dat de Roomsche Kercke het tweede ken-teecken van de VVaerachtighe Kercke heeft, te weten de altijdt-duerende SICHTBAERHEYT.

DAt de *Roomsche* Kercke van der Apostelen tijden af tot onse toe altijdt is *Sichtbaer* gheweest, ofte schier door alle gewesten des werelts, die toen bekent waeren, vermaert was, en kan niemant in twijffel trecken als de ghene die alle Historien ende HH. Vaders gheen gheloof en wilt gheven, ende de Schrifture selve in twijffel wilt trecken. Het eerste is onredelijck, het tweede ongodlijck.

Voor eerst: T'is seker dat de HH. Apostelen *Petrus* ende *Paulus*, de eerste gheweest sijn die de Kercke van *Roomen* gheslicht ende opgherecht hebben.

Hoe de Kercke van Roomen sichtbaer geweest is ten tijde vande Apostelen.

Van den *H. Paulus* staet het klaer inde Schrifture: Want in de *Handelinghen der Apostelen* wort gheseyt dat hy te *Roomen* ghekomen is, *ende dat hy daer twee jaeren ghebleven is, predikende het Coninckrijck Godts, ende Leerende van den Heere Iesu Christo.*

Actor. Cap 28. v. 16. 30. 31.

Hier is wel te bemercken dat hy te voren uyt de stadt van *Corinthien* aen de Christelijcke ghemeente van *Roomen* eenen brief hadde gheschreven, soo als de *Calvinisten* bekennen in de voor-reden die se op den voorseyden brief hebben ghemaeckt.

Dat

Dat hy deſen brief, eer hy te *Roomen* quam, hadde geſchreven, blijckt oock uyt de eyghen bekenteniſſe vande voorſeyde Sectariſen: Want, volghens haere bemerckinghe op *Actor.*28. *v.*31. *Num.*52. *Paulus* wiert te *Roomen*, om dat hy daer predickte, van den Keyſer *Nero* ghedoodt, ende men kan nerghens bevinden dat hy eens te *Roomen* ghekomen ſijnde daer uyt vertrocken is naer *Corinthien* van waer hy deſen brief heeft gheſchreven, ſoo was hy dan te voren gheſchreven eer hy te *Roomen* quam.

Immers dat bekent oock den *Dordrechtſchen* Bijbel met klaere woorden op *Actor.*28, *v.*15. *Num.*24. daer hy ſeght dat *den voorſeyden brief aen de Romeynen te voren gheſchreven was.*

Hier uyt volght dat'er te *Roomen* alreede eene *Chriſtelijcke ghemeente* was, eer *Paulus* daer aenquam. Dit bekent oock den Bijbel van *Dordrecht*, ende ſtaet klaer in de Schriftuere, de welcke ſeght dat de Chriſtenen die te *Roomen* waeren, verſtaende dat *Paulus* derwaerts quam, ontrent ſeſthien uren buyten de ſtadt hem ſijn te ghemoete ghegaen. *Actor. Cap.*28. *v.*15.

Nu is de vraeghe van wie deſe Chriſtenen eerſt waeren bekeert, ofte door wiens toedoen dat te *Roomen* ſoo eene ghemeente vergaederde:

De *Ghereformeerde* in haeren Bijbel *Num.*24. antwoorden: *Van wie die Chriſtelijcke ghemeente opgherecht was en ſeght de Schriftuere nerghens, dan dat op den pincxter-dagh te Ieruſalem oock gheweeſt ſijn uytlantſche Romeynen.*

Dit is ghenoegh: Want hier uyt volght dat deſe *Romeynen* van den *H. Petrus* bekeert waren, ghelijck het blijckt uyt *de Handelinghen der Apoſtelen*, alwaer van *Petrus* in t'beſonder verhaelt wort het ſermoon dat hy op den pincxter-dagh te *Ieruſalem* dede tot ſeſthien verſcheyden natiën, onder de welcke oock *Romeynen* waeren; welck ſermoon ſy ghehoort hebbende, ſeght de Schriftuere, wierden ſy in haere herten verſlaeghen ende vraeghden wat ſy moeſten doen? *Petrus* ſeyde tot hun, *bekeert u* &c. Waer op, de ghene die het woort van *Petrus* gheerne aennaemen, ghedoopt wierden, ende daer wierden op dien dagh ontrent dry duyſent zielen bekeert; maer de Schriftuere ſchrijft dit toe aen het ſermoon ende woorden vanden *H. Petrus*, ergo door het toedoen van deſen Apoſtel wiert de Chriſtelijcke ghemeente eerſt te *Roomen* vergaedert, wanneer deſe *Romeynen* van hem bekeert ſijnde, wederom naer haer vaderlandt waeren ghekeert. *Actorum Cap.*2. *v.*37. 38. *v.*41.

Dit waeren de eerſte beginſelen van de Kercke van *Roomen*, de welcke den voorſeyden heylighen Apoſtel thien jaeren daernaer, dat is, in t'jaer *Chriſti* 45. ſelfs in perſoon naer *Roomen* komende, veerthien jaeren te voren eer *Paulus* daer aenquam, beveſtighde ende vervoorderde ghelijck men dit kan ſien by de outſte ſchrijvers ende HH. Vaders.

I. *Euſebius* ſeght: *Petrus is den eerſten gheweeſt die door de predicatie des Evangeliums in de ſtadt Roomen de deure van t'hemelrijck door de ſleutels gheopent heeft.* *Euſebius lib.*2. *Hiſtor. Cap.*14.

II. *Paulus Oroſius: Petrus*, ſeyt hy, *Apoſtel ons Heeren Ieſu Chriſti, is naer Roomen ghekomen ende heeft aen alle het ſaligh-makende gheloove gheleert, het ſelve met krachtighe deuchden ofte mirakels beveſtight, ende van dien tijdt af begoſtender te Roomen Chriſtenen te ſijn.* *Oroſius lib.*7. *Hiſtor. Cap.*6.

III. *Theodoretus* ſeght: *Petrus was den eerſten die aen de Romeynen de Evangeliſche Leere gaf.* *Theodoretus in Cap.*1 *ad Roman.*

Daernaer is *Paulus* naer *Roomen* ghebrocht, volghens het ghetuyghenisſe van *Severus Sulpitius*, *Euſebius*, ende *Hieronymus*: ende het ghene dat *Petrus*, begoſt, vervoordert, ende beveſtight hadde, heeft hy ſaemen met hem vermeerdert en vaſter gheſtelt; daerom ſeght den *H. Irenæus*, dat de *Roomſche* Kercke van *Petrus* ende *Paulus* ghefondeert, ofte gheſticht is. *Sulpitius lib.*2. *Sacra Hiſtoria. Euſebius in chronico. Hieronymus de ſcript. Eccleſiaſt. in Paulo. Irenæus lib.*3 *adverſ. Hæreſes Cap.*3.

Hier hebt ghy de eerſte beginſelen van de *Roomſche* Kercke, ghefon-

deert van de Princen der Apostelen, eerst van *Petrus*, daernaer van beyde te saemen: Nu moeten wy sien hoe dese Kercke op den tijdt vande Apostelen selve vermaert ende bekent was.

Rom. Cap.1. v.8. Dit sal ons seggben den *H. Paulus* in den brief van hem gheschreven tot de *Romeynen* 1. seght hy: *uw' gheloof wort door de heele werelt verkondight:* Dat is te seggben, volghens de aenteeckeninghe van den *Dordrechtschen* Bijbel *Num.21. Het wort ruchtbaer ende bekent ghemaeckt in de ghemeenten van de gheheele werelt, overmits'er uyt alle ghewesten vande werelt naer Roomen quaemen, d.e sulcks elck in sijn landt kosten verhaelen.*

Ibidem Cap.16. v.19. II. Seght *Paulus* in den selven brief, *dat de ghehoorsaemheyt vande Roomsche ghemeente op alle plaetsen bekent ofte tot kennisse van alle ghekomen was.*

Volght dan dat de Kercke van *Roomen* terstont in haere beginselen, ten tijde van de Apostelen self, soo sichtbaer was datse aen de heele werelt, ghelijck de woorden vande Schrifture luyden, ende de Sectarisen toestemmen, bekent was.

De Roomsche Kercke, is in alle volghende eeuwen soo sichtbaer ghebleven.

Datse naederhandt in de volghende eeuwen, tot onse tijden toe soo sichtbaer ende bekent is gebleven blijckt klaer uyt alle de Historyschrijvers ende HH. Vaders. Ick sal dit in verscheyden bewijsen verdeylen.

Eerste bewijs uyt de ghene die naer Roomen geappelleert hebben.

Mijn eerste bewijs-trecke ick uyt de ghene die sich ten alle tijden, om verscheyden oorsaeken, op de *Roomsche* Kercke ende op den Stoel *Petri* hebben beroepen.

Tertullianus lib. de Prescrip. Cap 30. *Epiphanius Hares 42.* *Irenaus lib.3. Cap.3.* Den ketter *Marcion*, uyt de Kercke van *Sinope* een stadt van *Paphlagonien*, ghejaeght sijnde om sijne onkuysheyt, is in t'jaer 146. naer *Roomen* ghekomen, om te sien of hy daer kost ontfanghen worden, Ende, ghelijck *Tertullianus* ghetuyght, heeft daer belijdenisse ghedaen van het Catholijcke gheloof.

Tertullianus Suprà. *Irenaus lib.3. Cap.4.* *Eusebius lib.4. Cap 10.* *Valentinianus* en *Cerdo* sijn desghelijex uyt de selve ghewesten in t'jaer 155. onder den Paus *Hyginus* naer *Roomen* ghekomen om aen ghenomen te worden tot de ghemeenschap van dese Kercke.

Tertullianus Suprà. *Eusebius lib.6. Histor. Cap.28. 29.* *Origenes* in verscheyden ketteryen ghevallen sijnde, heeft de belijdenisse van sijn gheloof uyt *Palistinen*, by gheschrifte ghesonden aen den Paus *Fabianus*, in t'jaer 248. Waer over hy daernaer oock self in persoon naer *Roomen* ghereyst is.

Porphyrius in vita Plotini. *Eusebius lib.7. Histor. Cap. 21.* In t'jaer 263. wiert *Dionysius* Bisschop van *Alexandrien* beschuldight van sommighe ketters in *Egypten* by den Paus *Dionysius* dat hy quaet ghevoelen hadde van de Alderh. Dryvuldigheyt: Waer over eene Synode te *Roomen* vergadert wiert, tot de welcke den voorseyden Bisschop gheschreven heeft, ende sich tegen de valsche beschuldinghen onnoosel ghetoont.

Hieronymus De Script. Eccles. in Dionysio Alexandrino. *Theodoretus lib. 2 Histor. Cap.4.* *Socrates lib.2. Cap.11.* *Sozomenus lib. 3. Cap.7.* In t'jaer 340. is den *H. Athanasius* naer *Roomen* ghekomen tot den Paus *Iulius*, om sijn selven te verantwoorden teghen de *Eusebianen*, die hem van grove stucken daer hadden beschuldicht: ende op dat hy de ghemeenschap met de *Roomsche* Kercke soude moghen ghenieten, heeft hy gheschreven de belijdenisse van sijn gheloof, de welcke noch hedensdaeghs in de *Roomsche* Kercke gheleesen wort.

De *Eusebianen* hadden in t'jaer 342. de Catholijcken Bisschoppen *Asclepas* van *Gaza*, *Marcellus* van *Ancyra*, ende *Lucius* van *Hadrianopolis*, op verscheyden versierde pretexten uyt haere Bischdommen ghesedt, s'hebben haere toevlucht ghenomen naer *Roomen*.

Om in t'kort al te begrijpen: Heele concilien, Keysers, Coninghen, Princen, ende alle soorten van menschen en natien hebben op verscheyden eeuwen, haere toevlucht tot de *Roomsche* Kercke ghenomen, om daer vonnisse te krijghen teghen haere vyanden ende vervolghers: onder andere,

Den

Den *H. Ioannes Chrysostomus* in t'jaer 404. wanneer hy door het toedoen vande Keyserinne *Eudoxia* was uyt sijne Kercke ghejaeght. *Palladius in Dialogo.*

Ioannes Bisschop van *Alexandrien* in t'jaer 483. als hy van den Keyser *Zeno* uyt sijnen stoel was ghesedt. *Liberatus C. 18*

Macarius Bisschop van *Antiochien*, ende andere, in t'jaer 681. als se van de Seste Synode verdoemt waren. *Epistola Const. Pogon. ad Episcopos Synodi Romanæ.*

Flavianus Patriarch van *Constantinopelen*, in t'jaer 449. als hem den godlooſen *Dioscorus* van sijn Bischdom berooft hadde. *Conc. Chalced. Actione 3. & 4.*

Ignatius mede Patriarch van *Constantinopelen* in t jaer 861. wanneer hy vele injurien leedt van den onwettighen Patriarch *Photius.* *Marcellin: in Chron hoc anno. Libellus Ignatij &c, apud Bar. Tom. 10*

Daibertus Patriarch van *Ierusalem* in t'jaer 1104. teghen den Coninck *Balduinus*, die hem afghesedt hadde. *Tyrius lib. 11.*

Arnulphus, oock Patriarch van *Ierusalem*, in t'jaer 1115. wanneer hy in eene Synode berooft was van sijne weerdigheyt. *Histor. Cap. 1. Tyrius lib. 11. Cap. 26.*

Desghelijcx appelleerde in t'jaer 419. uyt *Afriken*, tot den Paus *Zosymus* den Priester *Apiarius*, gheexcommuniceert sijnde van sijnen Bisschop. *In App Conc. Afric. Cap. 101. & 105.*

Clementius Aertsbisschop, in t'jaer 602. appelleerde tot den Paus *Gregorius* I. om dat hy van grove misdaden beschuldicht wiert. *Gregorius XI. lib. 10. Epist. 35.*

Thomas Bisschop van *Carthaghen* in *Afriken*, beriep sich in t'jaer 1053. op het vonnisse vanden Paus *Leo* IX. teghen den Bisschop van *Gummi*, die ten onrechte ghebruyckte den titel van Aerts-bisschop. *Leo IX. Tom: 3. Epistol: Roman: Pontif: Epist: 3. Greg: Turon. lib: 2. de gestis Franc: Cap: 1. & lib: 10. cap: 31.*

Voorders: Den *H. Britius* Bisschop van *Tours* in *Vranckrijck* beriep sich in t'jaer 432. tot den Paus *Sixtus* III. als hy valschelijck wiert beschuldicht van overspel.

Contumeliosus, oock eenen *Franschen* Bisschop, appelleerde in t'jaer 535. tot den Paus *Agapetus*, om dat hy in een Klooster ghesteken was. *Agapetus Epist ad Cæsar: Arel. Greg: Turon: lib: 5 Hist: Franc: Cap: 20.*

Salonius Bisschop van *Ebredun*, ende *Sagittarius*, Bisschop van *Wap* in *t'Narboensche Vranckrijck*, appelleerden tot den Paus *Ioannes* III. in t'jaer 570. teghen de Synode van *Lyons.* *Nicolaus I. Epistola 32.*

Rotholdus Bisschop van *Soisson*, nam, in t'jaer 863. sijn toevlucht tot *Nicolaus* I. teghen het Concilie van *Senlis* t'welck hem afghesedt hadde. *Aimoinus lib: 5. Cap: 24. in fine Cyprianus Epistola 68.*

Hincmarus Bisschop van *Laon* beschermde sich in t'jaer 871. by den Paus *Hadrianus* II. teghen sijn oom Aerts-bisschop van *Rheims*, die hem in de Synode van *Duziac* hadde doen verdoemen. *Theodoretus Epist: 113, 116. apud Baron: Tom: 6. hoc anno*

Basilides, Bisschop van *Oviedo* in *Spaegnien*, uyt sijnen stoel ghesedt sijnde appelleerde in t'jaer 258. tot *Stephanus* I. *Nicolaus 1. Ep: 17. & seqq.*

Theodoretus Bisschop van *Cyrus* in den *Ooſten*, siende dat hy van eene onwettige Synode afgesedt was, appelleerde in t'jaer 449. tot *Leo* den eersten. *Anastasius in Nicolao.*

Eyndelijck, den Coninck *Lotharius* nam sijn toevlucht, om sijn houwelijck goet te maeken tot *Nicolaus* I. in t'jaer 862. *Vrspergensis hoc anno Frisingensis lib. 6. Cap: 24. Saxo Grammat: lib: 12. Histor: Daniæ.*

Wratislaus Hertogh van *Bemen* dede in t'jaer 1073. sijne klachten by *Gregorius* VII. over de moetwillicheden van *Ioramirus* Bisschop van *Praag.* *Vrspergensis hoc anno*

Ericus Coninck van *Denemercken* ginck, op het jaer 1092. self in persoon tot den Paus *Vrbanus* II. om sich te verschoonen teghen de beschuldingen van sijne vyanden. 2. Bewijs vande Sichtbaerheydt der Roomsche Kercke, uyt de gene die haer sijn te raede ghegaen.

Den Keyser *Henricus* III. beriep sich in t'jaer 1106. tot *Paschalis* II. over d'injurien die hem sijnen soon aenghedaen hadde.

Dit zy ghenoegh aengaende mijn eerste bewijs: Mijn tweede trecke ick uyt de ghene die in twijffelachtighe ofte ghewichtighe questien de *Roomsche* Kercke ende haeren stoel sijn te raede ghegaen.

In t'jaer 166. was'er onder de Bisschoppen van *Asien* een disput opghestaen op wat dagh datmen den Paeschen moest vieren: Den H. *Polycarpus* Bisschop van *Smyrnen* ende discipel vanden H. *Ioannes* Apostel, is expresselijck *Irenæus apud Eusebium lib: 4. Historiæ Cap. 13. & lib: 5. C. 24.*

Euſebius lib:6. Hiſtor: Cap:3. ſelijck naer *Roomen* ghekomen onder den Paus *Anicetus*, om de verſchillen over deſe materie effen te ſtellen.

Hieronymus de Script: Eccleſ: in Irenæo. In t'jaer 179. Was'er eenighe queſtie in *Vranckrijck* over de vaſten-daghen die den ketter *Montanus* inghevoert hadde, leerende onder andere datmen ſich moeſt onthouden van ſeker ſpijſen die hy ſeyde quaet te ſijn uyter nature. Den H. *Irenæus* Biſſchop van *Lions*, is hier over naer *Roomen* gheſonden gheweeſt om te handelen met den Paus *Eleutherus*.

Cyprianus Epiſt: 23, & 29. In t'jaer 253. waerend'er in *Afriken* groote twiſten ontſtaen aengaende het ontfanghen van de ghene die ghevallen, ofte het gheloove verloochent hadden: Den H. *Cyprianus* heeft hier over gheſchreven aen den Apoſtoliſchen ſtoel om raet te vraeghen hoe men deſe ſake koſt ſlijſen.

Cyprianus Epiſtola 72. In t'jaer 218. was den H. *Cyprianus* in eene verdraeyde opinie gheraeckt, te weten, dat den Doop vande kerters van gheender weerden en was, t'welck oock een-en-ſeventigh Biſſchoppen die hy ſaemen hadde, gheroepen, beſloten hadden: Maer t'heeft hun goet ghedocht den Paus *Stephanus* hier van t'onderrichten.

Hieronymus Epiſt: 61. ad Principiam. In t'jaer 382. hebben verſcheyden Kercken ſoo vanden *Ooſten* als vanden *Weſten*, den Paus *Damaſus* te raede gegaen over verſcheyden materien.

Concil: Carth: III. Cap: 48. In t'jaer 397. wiert'er te *Carthagen* in *Afriken* eene Synode vergadert onder den Biſſchop *Aurelius*, de welcke eene conſultatie naer *Roomen* gheſonden heeft tot den Paus *Siricius*, over eenighe twijffelachtigheden die den doop vande kleyne kinderen raeckten.

Innocentius I. Tom: 1. Ep: Rom: Pontif: Epiſt: 1. In t'jaer 404. heeft den H. *Victricius* Biſſchop van *Roanen* in *Vranckrijck* gheſchreven aen den Paus *Innocentius*, om van hem eenen reghel t'ontfanghen die hy in de Kerckelijcke diſcipline moeſt onderhouden.

Innocentius Epiſtola 2. T'ſelve heeft het volghende jaer 405. ghedaen den H. *Exuperius* Biſſchop ven *Toulouſe*.

Leo I. Epiſtola 93. In t'jaer 447. heeft den H. *Turibius* Biſſchop van *Aſtorga* in *Spaegnien* den Paus *Leo I.* onderricht van den ellendighen ſtaet der *Spaenſche* Kercken, om te weten wat hy hier in te doen hadde.

Idem Epiſtola 91. In t'jaer 452. heeft *Theodorus* Biſſchop van *Frivoli* raedt ghevraeght van den voorſeyden Paus *Leo* over de abſolutie diemen moeſt gheven aen de ghene die op haer ſterven laeghen.

Concil: Roman: Tom: 2. Concil. In t'jaer 465. hebben de *Spaenſche* Biſſchoppen vande Provincie *Tarragona* verſcheyden queſtien voor ghehouden aen den Paus *Hilarus*.

Symmachus Ep: ad Cæſarium Tom: 1. Epiſt: Rom: Pontif: In t'jaer 502. heeft *Cæſarius* Biſſchop van *Arles* den Paus *Symmachus* eenighe twijffelachtigheden voorghehouden raekende de gheeſtelijcke goederen.

Poſſeſſor} Ep: ad Hormiſdam que extat inter Epiſtolas Hormiſdæ. In t'jaer 520. heeft *Poſſeſſor* eenen *Africaenſchen* Biſſchop, te *Conſtantinopelen* ſijnde, den Paus *Hormiſdas* door brieven te raede ghegaen over eenighe queſtien die daer ontſtaen waeren aengaende den vryen wille ende gratie.

Tom: 1. Epiſtol: Rom: Pontif. Tom: 2. Conc: in Agapeto. In t'jaer 535. Hebben twee hondert en ſeventhien Biſſchoppen ſaemen vergadert in het Concilie van *Carthagen*, onder *Reparatus* Aerts-Biſſchop, door hunne gheſanten die ſe naer *Roomen* ſtierden van den Paus *Agapetus* ghevraeght, op wat maniere dat de *Arianen* tot her Catholijcke gheloof aenveerdt moeſten worden.

Vigilius Epiſt: 1. Tom: 1. Epiſtol: Rom: Pontif. In t'jaer 538. heeft *Eutherius* eenen *Spaenſchen* Biſſchop gheſchreven aen den Paus *Silverius* om te weten wat hy vonniſte van het herdoopen der *Arianen*, ende andere verſcheyden ſtucken vande Religie.

Gregorius I lib: 9. Epiſtola 58. In t'jaer 601. verſocht den H. *Auguſtinus* Apoſtel van *Enghelandt* van den H. *Gregorius Magnus*, dat hy hem wilde onderwijſen hoe hy ſich moeſt draeghen in het Biſſchoplijck Ampt.

In

In t'jaer 726. hielt den H. *Bonifacius* Apoſtel van *Duytſlant* eenighe twijffelachtigheden voor, aen *Gregorius* II. rackende het bedienen van Kerckelijcke ſacken. *Inter Epiſtolas Gregorij III. Epiſt 4.*

In t'jaer 744. Sont *Pipinus* ſone van *Carolus Martellus*, den Prieſter *Eobanus* naer *Roomen* met brieven, om te conſulteren met den Paus *Zacharias* over den ſtaet van de Prieſters, ende onwettighe houwelijcken. *Zacharias Papa Epiſt. ad Bonif. extat in vita ejuſdem lib. 2. Cap. 7.*

In t'jaer 806. heeft den Keyſer *Carolus Magnus* eene conſultatie gheſonden tot den Paus *Leo* III. om te weten wat hy met de Prieſters moeſt doen die yet miſdaen hadden, welckers miſdaet nochtans niet ſekerlijck en koſt gheprobeert worden. *Lib 5. Capitularium Cap. 33, 34.*

In t'jaer 821. Hebben de *Ooſterſche* Abten en Biſſchoppen hunnen Keyſer *Michaël Balbus*, die een Concilie begheerde vergadert te hebben beſtaende uyt ketters en Catholijcken, vermaent, dat hy ſijn toevlucht tot de *Roomſche* Kercke ſou nemen ghelijck het de oude ghewoonte was, alſoo ſy de opperſte Kercke van alle de andere was, ende teghen de welcke de poorten der hellen niets en vermochten. *Theodorus Studita lib. 2. Ep. 86*

In t'jaer 905. vraeghde *Hervæus* Aerts-Biſſchop van *Rheims*, van *Benedictus* IV. wat hy moeſt doen met de *Nortmannen* die ſich bekeert hadden, ende nochtans eenighe heydenſche ghewoonten behielden. *Benedictus IV. Epiſtola ad Hervæum.*

Dit zy het tweede bewijs van de ghedurighe ſichtbaerheyt ende kenbaerheyt vande Kercke van *Roomen* aen d'heele werelt. Volght nu het derde, t'welck ick ſal trecken uyt het ſenden van gheſanten naer *Roomen* uyt alle gheweſten, ende wederom van *Roomen* naer alle gheweſten. 3. Bewijs uyt het ſenden van verſcheyden gheſanten.

Op de tweede eeuwe wiert van die van *Lyons*, den H. *Irenæus* naer *Roomen* gheſonden tot den Paus *Eleutherus*. *Euſebius lib. 5. Hiſtor. Cap. 3.*

Op de derde eeuwe wierden eenige *Ooſterſche* Biſſchoppen in ambaſſade gheſonden van de Kercke van *Conſtantinopelen* tot den Paus *Iulius I.* *Athanaſius in Apologia 2.*

Op de vierde eeuwe ſont den H. *Ioannes Chryſoſtomus* vier Biſſchoppen en twee Diakens tot den Paus *Innocentius* I. *Palladius in Dialogo.*

Op de vijfde eeuwe ſonden den Keyſer *Iuſtinus*, ende *Epiphanius* Biſſchop van *Conſtantinopelen*, hunne gheſanten tot den Paus *Hormiſdas*. *Extat inter Epiſtolas Hormijdæ.*

Op de ſeſde eeuwe wiert *Stephanus* Biſſchop van *Dora*, geſonden van *Sophronius* Patriarch van *Ieruſalem* tot den Paus *Theodorus*. *In Libello qui extat in Concilio Lateranenſi ſub Martino.*

Op de ſevenſte eeuwe quam binnen *Roomen*, als gheſant van den Keyſer *Conſtantinus* ende van de Keyſerinne *Irene*, den Biſſchop *Leontinus*, gheſonden tot den Paus *Hadrianus* I. *Anaſtaſius in præambulis Concily Nicani.*

Op den achtſte eeuwe ſont den *Ooſterſchen* Keyſer *Michaël Balbus* ſijne Ambaſſadeurs tot den Paus *Eugenius* II. *In Actis rerum geſtarum Ludovici regis galliæ.*

Op de neghenſte eeuwe ſtierde den Keyſer *Ludovicus* IV. ſijne gheſanten tot *Ioannes* IX. *Baronius Tom. 10. Anno 912.*

Op de thiende eeuwe ſonden den Keyſer *Baſilius*, ende den Patriarch van *Conſtantinopelen* haere gheſanten tot *Ioannes* XX. &c. *Glaber in Chronico An. 1024.*

Wat nu aengaet de gheſanten die de Pauſen van haeren t'weghe hebben gheſtiert tot verſcheyden gheweſten, ſijn ſchier ontelbaer. *Leo IX. in Epiſt. Tom. 3. Epiſt. Roman. Pontif.*

Silveſter I. ſtierde in t'jaer 314. ſijne gheſanten op het Concilie van *Arles*, twee Prieſters met naeme *Vitus* en *Claudius*, twee Diakens, *Eugenius*, ende *Cyriacus*. *In Catalogo Epiſcopor. Concily Arelatenſis.*

Iulius I. ſont op het Concilie van *Sardis*, in t'jaer 347. *Archidamum*, ende *Philoxenum*, Prieſters. *Athanaſius Apologia 2.*

Liberius ſont in t'jaer 359. op het Concilie van *Arimini*, *Vincentius* Biſſchop van *Capua*. *In Catalogo Epiſcop. Concily Ariminenſis.*

Cæleſtinus I. ſtierde in t'jaer 429. naer *Enghelandt*, *Germanus* Biſſchop van *Auxerre* in *Vranckrijck*. *Proſper in Chron. & adverſus Collator. in fine.*

Hormisdas Epistola 2. Gregorius 1. lib. 1. Epist: 45. &c. Anastasius in vita Gregory. Nicolaus 1. Epistola 1. Cromerus lib: 3. Leo Ostensis lib. 2. Cap: 89.

Hormisdas sont in t'jaer 515. tot *Anastasius*, *Oosterschen* Keyser, *Ennodius* Bisschop van *Pavien*, *Fortunatus* van *Todi*, *Venantius* ende *Vitalis*, Cardinalen.

Gregorius I. Tot den Keyser *Phocas*, *Bonifacius* Diaken, in t'jaer 603.

Gregorius III. tot den Keyser *Leo Isauricus*, dē Priester *Gregorius*, in t'jaer 731.

Nicolaus I. tot den Keyser *Michael* III. *Rodoaldus* Bisschop van *Porto*, ende *Zacharias* Bisschop van *Anagna*, in t'jaer 860.

Ioannes XIII. tot *Meisco* Hertogh van *Polen*, *Ægidius* Bisschop van *Tusculen*, in t'jaer 965.

Leo IX. tot den Keyser *Constantinus Monomachus*, ende tot den Patriarch van *Constantinopelen*, de Cardinalen *Humbertus* en *Fredericus* in t'jaer 1054. ende soo voorts.

4. Bewijs uyt het verdoemen der kerckelijcke twisten, en ketteryen.

Mijn vierde bewijs vande altijt duerende sichtbaerheyt der *Roomsche* Kercke, sal ick trecken uyt het dempen van ketteryen, ende andere kerckelijcke twisten.

Eusebius lib: 3. Hist. Cap: 12. & lib: 4. Cap: 22 Irenæus lib. 3. Cap. 3. Clemens Alex. lib. 4. 6. 7. Stromatum. Eusebius lib. 5. Histor. Cap. 14. Theodoretus lib. 1. Hæreticarum fabularum. Dionysius Alex. apud Eusebium lib. 7. Histor. Cap. 4. & 6. Synodus Rom. sub Iulio Tom. 1. Conc. Hieron. Ep. 8. ad Demetriadem. Cyrillus Ep. ad Celest. Tom. 1. Epist. Rom. Pont. post Ep. 2. Celest. Prosper in Chronico. Symmachus Ep. ad Anastasium. Zonaras Part 3. Ann. in Iustiniana. Nicephorus lib. 17. Cap: 9. Anastasius in vita Martini Theophanes An. 19. Heracl. Theophanes An. 14. Leonis. In vita S. Bonif. lib. 2. Cap. 4. Nicolaus Ep. 7. ad Orientales. Anastasius in Hadriano. Gerbertus in Act. Syn. Rhem. Lanfrancus in comment: adversus Berengar. Otto Frisingensis lib. 2. de gestis Fred. Imp. C. 20 Bern. Ep. 189, 191, 194.

Op de eerste eeuwe was er eene groote scheuringe ontstaen tusschen de Christenen van *Corinthien*: Den Paus *Clemens* I. heeft aen haer uyt den naem van de *Roomsche* Kercke eenen brief geschreven om haer te vereenighen: welcken brief in soo eene weerde ghehouden wiert, dat hy tot de tijden van *Eusebius*, dat is, meer als twee hondert jaeren naer datum in vele kercken publijckelijck voorgheleesen wiert, even als de brieven vande Apostelen self.

Op de tweede eeuwe heeft den Paus *Eleutherius* de ketters *Florinus* en *Blastus* verdoemt, ende afgesedt van haere weerdicheyt om haere dwalingen.

Op de derde eeuwe wiert *Firmilianus* met sijne discipelen vervloeckt ende verdoemt van den Paus *Stephanus* II.

Op de vierde eeuwe, wierden de *Arianen* verdoemt van de Pausen *Sylvesteri*, *Iulius* en *Damasus*, ende *Origenes* met *Ruffinus*, van den Paus *Anastasius*.

Op de vijfde eeuwe, heeft den Paus *Celestinus*, de kettery van *Nestorius*, *Leo I.* die vande *Manicheen*, ende *Eutychianen* verdoemt.

Op de selve eeuwe wiert den *Oosterschen* Keyser *Anastasius*, om sijne ketteryen, in den ban ghesla eghen van den Paus *Symmachus*.

Op de sesde eeuwe wiert den ketter *Anthimus* uyt sijnen Bisschoplijcken stoel ghesedt van den Paus *Agapetus*.

Op de sevenste eeuwe, heeft *Gregorius* II. den *Oosterschen* Keyser *Leo*, om sijne beelt-stormeryen, ketter verklaert ende gheexcommuniceert, ende den Paus *Zacharias* heeft den ketter *Aldebertus* verdoemt.

Op de achtste eeuwe vervloeckte den Paus *Nicolaus*, de ketters *Theopaschiten* genoemt; ende den Paus *Hadrianus* II. verbrandde de schriften van den *Constantinopolitaenschen* Patriarch *Photius*, ende sloegh hem in den ban.

Op de neghenste eeuwe heeft sich klockelijck gheselt *Ioannes XV.* teghen de dwaelinghen van *Arnulphus* Bisschop van *Orleans*.

Op de thiende eeuwe wiert de ketterye van *Berengarius* verdoemt van *Leo* IX.

Op de elfste eeuwe dede den Paus *Innocentius* II. de ketterschen schriften verbranden van *Petrus Abaillardus* ende *Arnoldus de Brixia*, ende sloeghse beyde in den ban.

Op de selve eeuwe wierden van *Alexander* III. vervloeckt, de *Catbari*, *Patareni*, *Publicani*, en dierghelijcke meer.

Op de twaelste eeuwe, de *Albigenser*, ende dwalinghen van den Abt *Ioachimus* door *Innocentius* III. te niete ghedaen.

Op de derthiende eeuwe, wierden de *Dulcinisten* van *Clemens V.* de *Gheeselaers* van *Clemens* VI. verdoemt.

Op de veerthiende eeuwe verdoemden verscheyden Pausen *d'Hussiten* en *Wickleffisten*.

Op

Ex Actis Concily Lateranensis sub Alexandro III. *Spondanus in Cont. Barony An. 1397. N. 16. Clemens VI. Const. N. 105. apud Bzovium An. 1349. Ex decreto 6. Ianuary 1413. apud Cochlæum.*

Op de sesthiende eeuwe wierden verdoemt onder verscheyden Pausen, naemelijck in t'Concilie van *Trenten*, de *Lutheranen*, *Calviniſten*, en andere Secten.

Tom: 8. Bullar. Leon: X. Const: 40.

Ick komme tot het vijfde bewijs, t'welck ick sal trecken uyt het senden van verscheyden Apostelen naer alle gheweſten des werelts om het gheloof te verbreyden.

V. Bewijs uyt het senden van verscheyden Apostelen naer alle gewesten.

Den Paus *Eleutherus* sont de HH. *Damianus* ende *Fugatius* naer *Britannien*, alsoo den Coninck *Lucius* van hem eenighe mannen versocht hadde die hem in t'gheloove souden onderwijsen.

Beda lib: 1. de gestis Angl: c: 4. Ado Viennensis in Chron: an: 163.

Den Paus *Gregorius Magnus* sont naer *Engelant* den *H. Augustinus* met eenighe medegesellen, die de *Engelsche* natie tot de *Roomsche* Religie bekeerden.

Anastasius Biblioth: in Eleuthero Gregorius lib: 5. Epist: 53. usque ad 59.

Den *H. Cœlestinus* Paus sont naer *Yerlant* den *H. Patritius* die hy tot Bisschop hadde ghewijt; den welcken oock, om de wonderlijcke vruchten die hy in dese gheweſten ghedaen heeft in het vervoorderen van de *Roomsche* Religie, den Apostel van *Yerlant* ghenoemt wort.

Probus Hibernus in vita S. Patri. Beda Ado, Vsuardus &c. in Martyrol:

Nicolaus I. sont naer *Slavonien* ende *Moravien* de HH. Bisschoppen *Cyrillus* ende *Methodius*, die dese natien met haere Coninghen tot de Religie *Christi* hebben ghebrocht.

Martinus Polonus lib 4. Chr: anno 859. Cromerus lib: 3. rerum Polon: sub initium. Otto Frising: lib: 7. Chr: c 32. Victor Vticensis lib: 1 de persecut Wandalica.

Eugenius II. ontfanghen hebbende de ghesanten van den Patriarch van *Armenien*, en sijne Bisschoppen, heeft se onderweſen in de *Roomsche* Religie.

Leo I. sont naer *Afriken* eenighe Leeraers van *Roomen*, die een groot deel van de Barbaren bekeerden en doopten.

Paulus Diacon: in miscella l: 15 cap: 8.

Den Paus *Symmachus*, verstaende dat *Trasamundus* Coninck van de *VVandalen* twee hondert en twintich Bisschoppen van *Afriken* in ballinckschap hadde ghesonden, heeft se allegaer, tot onderstant van de Religie, op sijne eyghen kosten onderhouden.

Anastasius in Symmacho.

Gregorius V. sondt den *H. Bonifacius* naer *Russenlant*.

Beda in Chron:

Gregorius II. sondt eenen anderen *Bonifacius*, Priester ende Munnick, naer *Beyeren*, *Duringen*, en *Vriesland*.

Petrus Damiani in Romualdo.

Den Paus *Damasus* sondt den *H. Zenobius*, daernaer Bisschop van *Florentien*, naer *Constantinopelen*, om het waere gheloove in stant te houden teghen de *Arianen*.

Apud Surium 5. Iunii.

Ioannes XIII. sont *Ægidius* Bisschop van *Tusculen*, naer *Polen*, om den Coninck ende sijne onderſaten te verstercken in het gheloof.

Apud Surium 25 Maii.

Nicolaus I. sondt twee heylighe Bisschoppen, *Paulus* van *Porto Ferrato*, ende *Formosus* van *Portua*, tot *Michaël* Coninck van de *Bulgaren*, om dese natie meer t'onderrichten in de *Roomsche* Religie en ceremonien.

Cremerus lib: 3.

Sergius I. wijdde den *H. VVillebrordus* tot Bisschop van *Vriesland*, ende sondt hem naer *Nederlant* om daer het *Roomsch* gheloove te preken.

Anastasius in Nicolao.

Gregorius IX. sondt verscheyden *Minder-broeders* om de Religie te verbreyden onder de *Sarazijnen*.

Nicolaus Ep: 70 ad Hincmarum.

Innocentius IV. sondt uyt de selve orden, saemen uyt de orden van den *H. Dominicus*, verscheyden Leeraers tot de *Tartaren*. T'selve dede *Nicolaus* III ende *Nicolaus* IV.

Beda. de gestis Anglor: lib: 5. cap: 12. Marcellinus in Suiberto. Waddingus in Annal: Minor: anno 1233. Ibid. an. 1245. Ibid. an. 1278. Ibid. an. 1288.

Ten lesten hebben verscheyden Pausen vele treflijcke mannen van de Societeyt ghesonden naer *Oost* ende *VVest-Indien*, ghelijck de historien ende jaerlijcxsche brieven van de voorseyde Societeyt daer van vol zijn.

Mijn sesde ende leste bewijs treck ick uyt de ghene die naer *Roomen* op alle eeuwen ghekomen zijn, ofte om den fleur van de voorseyde Kercke te sien, ofte om de graven van de HH. Apostelen te besoecken.

Cajus een van de outste Christelijcke Theologanten ghetuyght dat de Christenen uyt de verre-gheleghenste gheweſten des werelts oock ten tijde van de selste vervolginghen, naer *Roomen* plochten te komen in de

Cajus apud Eus: lib. 2. Hist. c. 24.

eerſte eeuwe, om de Reliquien van de heylighe Apoſtelen *Petrus* ende *Paulus* te eeren.

Euſebius lib. 6. Hiſt. cap. 12: Spondanus in Epitom. Baronii anno 229 N. 2.

In t'jaer 217. quam derwaerts den gheleerden *Origenes*, om die outſte Kercke, ghelijck *Euſebius* ſpreeckt, te ſien.

In t'jaer 229. quam den *H. Hyppolitus* naer *Roomen* om daer te beſoecken de graven van de heylighe Apoſtelen ende kroſten der Martelaren.

Surius 14. Februarii.

In t'jaer 268. quamen om de ſelve reden uyt *Perſien*, den edelen *Marius*, ſijne huyſvrouwe *Martha*, ende haere ſonen *Audifax* ende *Abachum*.

Martyrol. Rom. 22. Novemb.

In t'jaer 283, eenen ſekeren *Maurus* quam tot dien eynde uyt den gront van *Afrikens*.

Paulinus Ep. 16.

In t'jaer 398, quam de voorſeyde graven beſoecken den heylighen *Paulinus* Biſſchop van *Nole*.

Spondanus in Epitome an. 449 Num. 16.

In t'jaer 449. quamen derwaerts in pelgrimagie *Valentinianus* den Keyſer, ſijne moeder *Placidia*, ende ſijne huyſvrouwe *Eudoxia*.

Gregorius I. lib. 6. Epiſt. 19.

Gregorius Magnus ghetuyght dat de Biſſchoppen van *Sicilien* voor ſijnen tijdt, dat is, op de vijtde eeuwe, alle dry jaeren om de ſelve reden naer *Roomen* plochten te komen.

Anaſtaſius in Vitaliano.

In t'jaer 663. quam derwaerts den Keyſer *Conſtans*, ende wiert van den Paus *Vitalianus* op t'heerlijcſte onthaelt; hy beſocht daer alle de Kercken, ende vereerde ſe met koſtelijcke vercierſelen.

Eginhardus in vita Caroli Magni.

In t'jaer 780. quam daer uyt devotie, zijnde met beloſte verbonden, den Keyſer *Carolus Magnus*.

Voorders telt *Beda* in ſijne Hiſtorien ende andere Chronijck-ſchrijvers verſcheyden treflijcke mannen die op verſcheyden eeuwen in pelgrimagie ſijn naer *Roomen* ghereyſt om de Kercken aldaer te beſoecken, onder andere, *Cedualla* Coninck van de *VVeſterſche Saxen*, *Offa* Coninck van *Cantelberghe*, *Theodo* Hertogh van *Beyeren*, *Canutus* Coninck van *Denemercken*, *Amandus* Biſſchop van *Maeſtricht*, *Bonitus* een Biſſchop van *Savoyen*, den Grave *VVambertus* met ſijne huyſvrouwe, *Nicetas* een Biſſchop uyt *Denemercken*, *Gregorius* Biſſchop van *Tours*, *Henricus* Biſſchop van *Nordowich*, *Athelardus* Aertsbiſſchop van *Doroverinien*, *Sidonius Apollinaris*, *VVillebrordus*, *Bonifacius*, *VVillibaldus*, *Ioannes* een Abt uyt *Perſien*, *Simeon* uyt *Armenien*, ende ontallijcke andere.

Gregorius VIII. lib. 9. Ep. 20.

Ten leſten ghetuyght *Gregorius* VIII. dat op de thiende eeuwe uyt de leſte paelen des werelts, haere devotie te *Roomen* quamen houden, ſoodanighe natien die verſch tot het gheloove bekeert waren.

Eenighe bemerckinghen tot meerder verklaringhe van de voorgaende materie.

Bemerckt nu. I. Dat ick in dit heel voorgaende verhael, maer eenighe ſtaeltjens van menighe andere exempelen uytghekipt hebbe, op dat het gheen tamelijck boeck en ſou worden: Die meerder beſcheedt hier van wilt hebben moet maer inſien de Kerckelijcke Hiſtory-ſchrijvers ſoo oude als nieuwe.

Bemerckt. II. Dat ick meeſt d'exempelen hebbe ghetrocken uyt de ſeven ofte acht eerſte eeuwen, niet om dat'er in de volghende eeuwen tot onſe tijden toe, ghebreck van ſtoffe ofte materie was, maer om dat de Sectariſen de gheſchiedeniſſen van de andere eeuwen ons lichtelijck toeſtemmen, nemende die tot haer voordeel als of de *Roomſche* Kercke ende de Pauſen op de leſte eeuwen haer ſelven door tyrannie meeſter hadden ghemaeckt van de heele werelt, overſulex dat het niet te verwonderen en is dat yeder een tot haer quam gheloopen: Nu konnen ſy contrarie ſien, te weten, dat het in de eerſte eeuwen met de *Roomſche* Kercke toeghegaen is ghelijck met de leſte.

Daerom bemerckt. III. Dat ick met de voorgaende verhaelen niet en hebbe willen bewijſen, ofte dat de Pauſen het Opper-hooft van de heele

Kercke

Kercke gheweest zijn, ofte dat de *Roomsche* Kercke de opper-macht over alle de Kercken ghehadt heeft (want dit en raeckt hier mijne questie niet) maer dat'er van den beginne af tot onsen tijdt toe gheene Kercke sonder ophouden soo bekent, gheene de heele werelt door, soo vermaert, soo aensienlijck ende uytstekende, vervolghens gheene sichtbaerder gheweest is als de Kercke van *Roomen*.

De saeke wijst nu haer selven uyt: Want behalven dat den *H. Irenæus*, sprekende over 1400 jaren van sijnen tijt, seght dat de *Roomsche* Kercke, de *outste*, *meeste*, ende *vermaerste* was; ende *tot de welcke alle de Kercken, dat is, de geloovigen van de heele werelt moesten komen*, soo ist, dat men dit ock in alle de volgende tijden ghesien heeft: Want waert saecken dat'er oyt eenige andere Kercken met die van *Roomen* in ghelijcken staet ofte vermaertheyt hadden gheweest, ofte het moest zijn die van *Antiochien*, van *Petrus* inghestelt, ofte die van *Ierusalem*, ghestondeert van den Apostel *Iacobus*, ofte die van *Alexandrien*, gheplant van den H. Evangelist *Marcus*, ofte ten lesten die van *Constantinopelen*, daer de Patriarchen sich langhen tijt boven de *Roomsche* Bisschoppen hebben willen verheffen: ondertusschen wie sal ons konnen bewijsen dat'er van den beginne af tot onse tijden toe, sulck eenen toeloop uyt alle gheweesten des werelts, van verre ende naer, tot dese voorseyde kercken geweest is, gelijck tot de *Roomsche*? Wie sijnse geweest die uyt den *Westen* sich oyt op eene van die vier voorseyde kercken hebben beroepen wanneer se uyt hunne Bischdommen ofte andere weerdicheden waren gestelt ofte in eenigerley maniere wierden beschuldicht? *Irenæus lib. 3. cap. 4.* Besluyt van dit heel Capittel.

Daer en tusschen hebben wy hier boven ghesien dat men om soodanighe redenen tot de *Roomsche* Kercke ghekomen is uyt *Paphlagonien*, *Palestinen*, *Egypten*, *Griecken-landt*, *Afriken*, *Vranckrijck*, *Spaegnien*, *Enghelant*, *Bohemen*, *Denemercken*, *Polen*, en schier uyt alle gheweesten.

Wie sal ons konnen aenwijsen soo eenen toeloop tot een van de voorseyde kercken in twijffelachtighe questien?

Ondertusschen hebben wy in soo eene occasie de voornaemste mannen ende Concilien haere toevlucht sien nemen naer *Roomen*, uyt *Asien*, van *Smyrnen*: van *Lyons*, van *Roanen*, van *Arles*, van *Rheims*, van *Toulouse*, uyt *Vranckrijck*: van *Carthagen*, ende andere plaetsen uyt *Afriken*: van *Astorga*, van *Terragona*, ende andere steden uyt *Spaegnien*: Eyndelijck uyt *Italien*, *Enghelant*, *Duytslant*.

Wie sal ons konnen noemen soo menighe Keysers, Coninghen, Princen, Bisschoppen, ende andere Prelaten, die haere ghesanten hebben ghesonden tot de Kercken van *Antiochien*, *Alexandrien*, *Ierusalem*, of *Constantinopelen*?

Middelertijt hebben wy naer *Roomen* sien komen de ghesanten van de *Oosterssche* Keysers, *Iustinus*, *Constantinus*, *Michaël Balbus*, *Basilius*: die van de Patriarchen van *Constantinopelen* ende *Ierusalem*, die van den heylighen *Ioannes Chrysostomus* &c.

Wie sal ons konnen bewijsen dat alle de ketteryen van eenighe andere kercken verdoemt sijn gheweest?

Ondertusschen wy hebben uyt weynighe staeltjens ghesien dat'er niet eene eeuwe verloopen is op de welcke de *Roomsche* Kercke, de ketters met vonnisse teghen haer ghestreken, niet veroordeelt en heeft.

Wat Kercke is'er oyt gheweest die haere Leeraers op alle gheweesten des werelts ghesonden heeft om het gheloof te verbreyden?

Daerentusschen hebben wy ghetoont dat de Pausen van *Roomen* altijdt met dit werck sijn besich gheweest: Dit konnen ghetuyghen *Britannien*, *Engelant*, *Yerlant*, *Slavonien*, *Moravien*, *Armenien*, *Afriken*, *Russen-lant*, *Beyeren*,

Duringhen, *Vrieslant*, *Polen*, *Bulgarien*, *Nederlant*, *Tartarien*, *Oost* ende *VVest-Indien*, die door het toedoen der Pausen bekeert zijn, ofte verstereckt in t'gheloof.

Wie sal ons ten lesten konnen aenwijsen soo menighe pelgrims die uyt devotie eenighe andere Kercken besocht hebben?

Middelertijt hebben alle de gheweesten des werelts, ende alle soorten van natien de ooghen gheduerigh op *Roomen* ghehadt als op eene heylighe Stadt, om derwaerts te gaen in pelgrimagie.

Dit altemael wijst soo klaerlijck uyt als den middagh dat de *Roomsche* Kercke, niet alleen sonder ophouden is sichtbaer ende kenbaer geweest aen d'heele werelt, maer oock datse gheduerlijck in aensienlijckheydt, ende vermaertheyt heeft uytgheteken boven alle de andere kercken.

Maer dit is recht het merck-teecken dat den H. Propheet *Isaias* (ghelijck wy boven ghehoort hebben) ons aenwijst om de waerachtige Kercke te kennen, wanneer hy seght dat de poorten der Kercke niet alleen en sullen open-staen dagh ende nacht, op dat yeder een derwaerts sou konnen komen, maer oock datse eenen bergh sal zijn verheven boven alle de andere berghen:

Ergo aen dit merck-teecken t'welck de *Roomsche* Kercke altijt ghehadt heeft, ende noch heeft, konnen wy sien datse de waerachtighe Kerck is.

III CAPITTEL.

VVort beweesen dat de Roomsche Kercke het derde merck-teecken van de waerachtighe Kercke heeft, te weten, de MIRAKELEN.

Het uytwerpen der duyvelen, ende verwecken der dooden, en konnen door gheene andere krachten geschieden als door de kracht Godts,

AEngaende de materie van de mirakelen, wy hebben in t'beginsel van dit teghenwoordigh Tractaet beweesen dat'er twee soorten van mirakelen zijn die door gheene andere kracht gheschieden als door de kracht Godts alleen; dese sijn, het *uytwerpen der duyvelen*, ende *het verwecken van dooden*: Het eerste heb ick beweesen uyt de klaere woorden van de Schriftuere, het tweede uyt de natuerlijcke reden: Waer uyt ick dan hebbe besloten dat daer de Godlijcke Kercke moet sijn daer men bewijsen kan dat soodanighe mirakels gheschiet zijn, ende un tertijt noch gheschieden.

Irenæus lib. 2. adverss. Hæreses cap: 57.

Dit selve besluyt heeft eertijts teghen de ketters van sijnen tijde ghemaeckt den H. *Irenæus*: *Indien*, seyt hy, *de Simonianen ende Carpocratianen, ofte eenighe andere, gheseyt worden mirakels te doen, sy en doen dit niet door de kracht Godts, noch waerachtelijck, noch tot welvaert der menschen, maer tot verderf ende dwalinghen, door tooveryen ende bedrogh: want sy en konnen het gheselt aen de blinde niet geven, noch het ghehoor aen de doove, noch de duyvelen uytjagen, soo verre van daer ist datse eenen dooden souden verwecken ghelijck onsen Heere ende d'Apostelen door het ghebedt hebben ghedaen, ende op alle plaetsen door het vasten ende bidden van de heele Kercke gheschiet is, t'welck een seker teecken ofte kennisse is van de waerheyt.*

Laet ons dan eerst voor al sien of dese twee soorten van mirakelen op alle eeuwen in de waere Kercke gheschiet zijn, ende daernaer tot eene toemaete noch andere soorten van mirakels daer by-voeghen.

Wy

Wy ſullen eerſt van het *uytjaghen der duyvelen*, hooren ſpreken de Vaders van de vier eerſte eeuwen.

Op de vier eerſte eeuwen wierden in de Kercke Chriſti de duyvelen uytghejaeght.

Soo ſpreeckt hier van den *H. Iuſtinus* martelaer die noch op de eerſte eeuwe gheleeft heeft: *Op onſe tijden*, ſeyt hy, *als wy de duyvelen ende quade gheeſten beſweiren, ſy ſijn ons onderworpen ende ghehoorſaem.* *Iuſtinus Dialog: cum Triphone.*

Item, ſprekende tot de Magiſtraet van *Roomen: Ghy kont wel weten*, ſeyt hy, (*want daer ſijn ooghlijcke ghetuyghen*) *dat vele van den duyvel beſeten, ende in de werelt, ende in uwe ſtadt, door de Chriſtenen als ſy den duyvel beſweiren in den naem Ieſu Chriſti, uyt de lichaemen vande menſchen gejaegt worden.* *Idem Apolog: 1. pro Chriſtian:*

Dit ghetuyght mede van de tweede eeuwe, *Minutius Felix*, ſeggende: *Als de duyvelen van de Chriſtenen beſworen worden door den waerachtigen Godt, worden teghen hunnen danck ghejaeght uyt de lichaemen die ſe beſaten.* *Minutius Felix in Octavio.*

II. *Tertullianus* ſeght: *Wy jaeghen de duyvelen uyt de luhaemen, ghelijck aen een yeder bekent is.* *Tertullianus lib: ad Scapulam.*

III Van de derde eeuwe, den *H. Cyprianus*: *Och of ghy*, ſeyt hy, *eens de duyvels koſt hooren en ſien als ſe van ons worden beſworen, ende uyt de beſetene lichamen ghejaeght!* *Cyprianus Epiſt: ad Demetrian:*

Op de vierde eeuwe hebben wy tot ghetuyghen I. Den *H. Athanaſius*, die alſoo ſpreeckt: *Daer men maer en noemt den naem van den Salichmaeker daer worden de duyvels verjaeght.* *Athanaſius de incarn: verbi.*

II. *Lactantius* verhaelt hoe dat de duyvelen uyt de Statuwen ghejaeght wierden als'er maer eenen Chriſten teghenwoordigh en was die ſich gheteeckent hadde met het teecken des H. Cruys. *Lactantius l. 4. divinarum Inſt: cap: 27.*

III. Den *H. Gregorius Nazianzenus*: *Ick hebbe*, ſeyt hy, *alleen met den naem Chriſti te noemen dickwils de duyvelen uytghejaeght.* *Gregorius Nazianz: in carm: ad Nemeſium.*

IV. Den *H. Ioannes Chryſoſtomus* verhaelt in t'lanck ende breedt hoe den *H. Babylas* eenen ſchroomelijcken duyvel uyt eenen afgodiſchen Tempel ghejaeght heeft. *Chryſoſtomus lib: cont: Gentil:*

V. Den *H. Prudentius*, ſchrijvende teghen de *Ioden*, verhaelt hoe dat'er een Chriſten teghenwoordigh was, wanneer den Apoſtaet *Iulianus* ſich veerdigh maeckte om ſacrificie te doen aen de afgoden, ende dat de duyvels verjaeght wierden met ſulck eenen ſchrick van den Heydenſchen Prieſter dat hy over doodt neder ter aerden viel, ende *Iulianus* vluchtede uyt den Tempel. *Prudentius Apotheoſt adverſ: Iudaos.*

Op de vijfde eeuwe hebt ghy I. Den *H. Auguſtinus*, die ſeght dat eenen ſekeren beſeten jonghman in t'Dorp *Victória* ghebrocht zijnde voor de Reliquien van den *H. Stephanus*, terſtont van den duyvel verloſt wiert door de ghebeden van de gheloovighen. *Auguſtinus lib: 22. de Civ: Dei cap: 8.*

II. *Caſſianus* verhaelt hoe eenen duyvel uytghejaeght wiert door het aenroepen van den H. Abt *Ioannes*. *Caſſianus collat: 14. cap: 7.*

Bemerckt hier, dat ſommighe van de eerſte Outvaders, naemelijck, die teghen de Heydenen, *Ioden*, ende ketters hebben gheſchreven, uyt deſe ſoorte van mirakelen hebben beſloten dat by de Chriſtenen de waere Religie was.

Dit beſluyt maeckt den *H. Iuſtinus* teghen de *Ioden* en Heydenen; *Tertullianus* teghen de Ketters: *Minutius Felix* teghen de Heydenen: *Lactantius* teghen de ſelve, met deſe woorden: *T'is nootſaekelijck dat dit de waere Religie zy, die de duyvelen door gheeſtelijcke wapenen temmende ende overwinnende, doet vluchten.*

Deſe mirakelen ſullen ons miſſchien de Sectariſen toeſtemmen, en ſegghen datſe gheſchiet zijn tot beveſtinghe van eene Leere ofte Religie die toen ter tijdt, naemelijck de dry eerſte hondert jaeren noch oprecht ende waerachtigh was, ende de mirakelen toen noch nootſakelijck waren

tot

tot verbreydinghe van de Religie, maer dat'er soodanige mirakelen in de volghende eeuwen niet en konnen gheschiet zijn om dat de Leere van de Pausen ofte Papisten de waere Leere vervalscht hebben.

Dit is oock gheschiet in de volghende eeuwen.

Laet ons sien uyt de schrijvers van de volghende eeuwen of dit seghen bestaet.

Ex M. SS. apud Bolland: & Henschen: in actis SS 6. Ian: Gregorius Tur: in vita.

Op de vijfde eeuwe heeft den *H. Milanius* Bisschop van *Rhenez* in *Britannien* een beseten dochterken van den duyvel verlost door sijn ghebedt.

Den *H. Gregorius* Bisschop van *Langres* heeft den duyvel uyt vele besetene lichamen ghejaeght, alleen door het teecken des Kruys.

Ex M. SS: apud Bolland: 11. Ian: Sigebertus Mon: Histor: de transl: S. Sigeberti.

Op de sesde eeuwe heeft den *H. Salvius* Bisschop van *Amiens* de dochter van een seker groot Edelman, met naeme *Guado*, verlost.

Verscheyden besetene sijn genesen gheweest by het graf van den heyligen Coninck *Sigebertus*.

Beda lib: 3. in cap. 8 Luc.

Op de achtste eeuwe, seght den Eerw: *Beda*: *De Priesters op onse tijden konnen de duyvels uytjaghen door de gave van besweiringhe*: tot bevestinge verhaelt hy soodanigh een mirakel.

Ex M. SS: apud Bolland: 11. Ian: Marcellinus: in vita S. Swiberti cap: 19. & 20. ex M. SS. apud Bolland: 7. Ian: Paululus in vit. S. Erardi. Ludovicus Iacobilli in vita. Capgravius & Surius 19. Ian. Abrah Bzovius in Annal: hoc anno num: 15:

Den *H. Egwinus* Bisschop van *Vigorne* in *Enghelant*, ende den *H. Suibertus* Bisschop van *VVert*, verjoeghen op dese selve eeuwe de duyvelen, ofte door het aenraeken alleen, ofte door het maecken des kruys.

Op de achtste eeuwe heeft de selve gave ghehadt den *H. Aldericus* Bisschop van *Mainé*, ende den *H. Erardus*

Op de neghenste eeuwe ghenas vele besetenen, niet verre van de stadt *Assisium*, den *H. Felicianus* Bisschop.

Op de thiende eeuwe heeft den *H. VVulstanus* Bisschop van *Vigorne* eene besetene vrouwe gheneesen door sijnen segen alleen.

Op de elfste ende volgende eeuwen sijnder menighe andere Heyligen geweest die het selve mirakel gedaen hebben: in t'jaer 1230. wiert by het graf van den saligen *Odo* Carthuyser eene vrouwe met name *Maria de Tibure* verlost die 18. jaeren lanck hadde beseten geweest.

Seraphinus Firmanus in vita.

De *H. Margareta* van *Ravennas*, vattende een beseten by d'handt, heeft den duyvel daer uytghejaeght in t'jaer 1505.

Wat macht den *H. Ignatius Loyola*, *Franciscus Xaverius*, *Philippus Nerius*, ende menige andere H. persoonen, in de voorgaende eeuwe, over de duyvelen hebben gehadt kan men sien by de schrijvers van hare levens.

Marci cap: 1. vers 3.

Dit zy dan ghenoegh raekende de eerste soorte van mirakelen die volgens de woorden *Christi* door gheene andere kracht als door de kracht Godts alleen konnen ghedaen worden: Laet ons nu de tweede opvatten, te weten, *het opwecken der dooden*: Dese macht is oock in de oude Kercke gheweest.

De macht van dooden op te weçken is de vier eerste eeuwen in de Kercke gheweest.

Van de dry eerste eeuwen en is het niet van noode te spreken, want de Sectarisen houden die voor oprecht ende suyver.

Augustinus lib. 22. de civit. Dei cap: 8.

Op de vierde eeuwe ghetuyght den *H. Augustinus* van eenige dooden die t'sijnen tijde opgeweckt wierden by de Reliquien van den *H. Stephanus*.

Paulinus in vit. S. Ambrosii.

Den *H. Paulinus* verhaelt van den *H. Ambrosius* dat hy te *Florentien*, aen het kint van den Edelman *Deceas* het leven ghegeven heeft.

Cassianus collat: 15 cap: 3. Evagrius in vit. Patrum. Nicephorus l: 9 Hist: cap. 14. Fortunatus in vita S. Hilarii lib. 1 cap 3.

Cassianus, *Evagrius*, ende *Nicephorus* verhalen dat den *H. Marcus* in *Egypten* eenen dooden heeft doen opstaen uyt t'graf, om het waere gheloof te bevestigen teghen de ketterye van *Eunomius*.

Den H. *Fortunatus* ghetuyght van den *H. Hilarius* Bisschop van *Poictiers* dat hy een kindt, t'welck sonder Doopsel ghestorven was, levendigh heeft ghemaeckt.

Eugippus presb: in vit. S. Sever:

Den Priester *Eugippus* seght dat den *H. Severinus* eenen sekeren Priester met naeme *Silvinus*, van de doot opgheweckt heeft.

De

De Kercke en is in de volghende eeuwen van dese macht niet berooft gheweest.

Is daernaer in de volghende eeuwen ghebleven

In t'jaer 509. verweckte de *H. Genofeva* een kindt van vier jaeren.

In t'jaer 521. verweckte den *H. Melanius* Bisschop van *Rhenez*, een kint t'welck van den duyvel verworght was.

In t'jaer 572. wiert eene doode vrouwe opgheweckt door den *H. Marcianus* Priester.

Ontrent het jaer 600. gaf den H. Priester *Viventius* het leven wederom aen den eenigh-gheboren sone van eene treflijcke matrone.

De *H. Ida* eene maeght uyt *Yerlant* heeft ontrent het jaer 700. opgheweckt dry Edelmans.

Ontrent het jaer 900. heeft den *H. Emerius* sommighe opgheweckt die van honger ghestorven waeren in de woestijne.

Ontrent het jaer 1000. wierdend'er twee dooden levendigh gemaeckt van den *H. Felicianus* Bisschop van *Fuligno*.

In t'jaer 1170. gaf den *H. Gerlacus* Eremijt het leven aen eene dochter in het dorp *Bloer* niet verre van *Tongeren*.

In t'jaer 1239. dede t selve mirakel ten opsichte van vier dooden, den *H. Raimundus de Peñaforti*,

In t'jaer 1331. wiert eenen dooden van ses daghen levendigh door het ghebedt van den *H. Odoricus*.

De dooden die den *H. Franciscus Xaverius* de voorgaende ende dese loopende eeuwe verweckt heeft in *Indien*, kan yeder een lesen by *Horatius Tursellinus* in sijn leven, en elders in verscheyden besondere Tractaten.

Eyndelijck in t'jaer 1613. wiert'er te *Roomen* een kindt, t'welck doot ter werelt quam, levendigh, door het aenroepen van den saelighen *Laurentius Iustinianus*.

Daernaer sullen wy hooren wat de Sectarisen teghen onse mirakelen hebben te segghen: middelertijdt en by provisie vloeyt uyt het ghene ick nu voorgheselt hebbe dit argument:

Het uytjaghen der duyvelen, ende *het verwecken der dooden*, en kan niet anders gheschieden als door de kracht Godts alleen, ghelijck wy dit op sijne plaetse betoont hebben.

Besluyt van dit Deel.

Ergo *het uytjaghen der duyvelen*, ende *verwecken der dooden*, en konnen niet anders zijn als Godlijcke ende waere mirakelen:

Maer eene Religie die bevesticht wort met Godlijcke ende waere mirakelen, en kan niet anders als eene Godlijcke ende waere Religie zijn.

Ergo de *Roomsche* Religie die op alle eeuwen is bevesticht gheweest met *het uytjaeghen der duyvelen* ende *verwecken der dooden*, moet nootsaekelijck eene Godlijcke ende waere Religie zijn.

Laet ons nu, ghelijck ick gheseyt hebbe, hier by noch eene toemaete voeghen, ende met andere soorten van mirakelen noch meer bevestighen het ghene ick nu voorgheselt hebbe.

Ick sal eerst opnemen de mirakelen de welcke op alle eeuwen geschiet zijn door het H. Sacrament des Autaers, ofte door de H. Hostie.

Mirakelen die op alle eeuwe geschiet zijn door het H. Sacrament des Autaers

In de vier eerste eeuwen hebben wy hier van onwederleghlijcke getuygen. *Tertullianus* sal den eersten zijn die ons verhalen sal wat sijnen tijde, dat is, over veerthien hondert jaeren dies-aengaende gheschiet is.

Daer is, seyt hy, by ons tegenwoordelijck eene suster de welcke in de Kercke tusschen de solemniteyten des Heeren (dat is onder de communie of sacrificie) opghetogen wort in den gheest, sy handelt met d Engelen, somwijlen oock met den Heere, sy siet ende hoort vele verborghentheden, ende kent de herten van sommighe.

Tertullianus lib. de Anima c. 9.

Cyprianus serm. de lapsis circa finem.

Dat nu spreke den H. *Cyprianus* die op de selve eeuwe gheleeft heeft. Eene sekere vrouwe, seyt hy, willende met onweerdige handen haere kist open-doen daer het heylich des Heeren was, is'er een vyer uytgesprongen, soo datse het selve schroomde te racken.

Eenen anderen die oock met sonde bevleckt was, als hy, naer dat den Priester het Sacrificie hadde opgheoffert, quam om de communie t ontfangen, en heeft het Heylich des Heeren niet konnen eten noch aenraken, maer en heeft in sijne hant niet anders ghevonden dan asschen.

Optatus lib 2. contra Parmen: in medio.

Hoort nu den *H. Optatus Milevitanus*, die op de derde eeuwe gheleeft heeft. De Bisschoppen der *Donatisten*, seyt hy, hebben het H. Sacrament doen werpen voor d'honden, niet sonder teecken van het Godlijck oordeel: want die selve honden rasende geworden zijnde, hebben haere eyghen meesters, als moordenaers ende plichtich van t'H. Lichaem *Christi* onteert te hebben, met haere tanden verscheurt.

Gregorius Naz: orat: 11. in laudem sororis sue Gorgoniæ.

Op de selve eeuwe leefde den *H. Gregorius Nazianzenus* die van sijn suster *Gorgonia* verhaelt datse tot'er doodt toe sieck zijnde, sich voor den Autaer heeft ghesmeten op haere knyen, ende strijckende haer met het Bloet des Heeren t'welck op den Autaer in den Kelck wiert bewaert, is volmaecktelijck ghenesen gheweest.

Sozomenus lib:8 Histor: cap. 5.

Sozomenus sal ons seggen wat'er op de selve eeuwe ghebeurt is aen den *H. Ioannes Chrysostomus*: Eene sekere vronw-persoon, seyt hy, besmeurt met de ketterye van *Macedonius*, wiert gedreyght van haeren man dat hy sich van haer soude scheyden, ten zy datse het Catholijck geloove aenveerde: Sy gaet hier op, maer met een geveynst en dobbel herte, om haeren man te voldoen tot de communie, ende siet de Hostie verandert in eenen steen: Sy over dit mirakel verschroomt loopt tot den *H. Chrysostomus*, ende toont hem den steen daer de beten vande tanden noch in stonde, zijnde van eene onbekende materie, ende wonderlijck van coleur: Indien yemant, voegt'er *Sozomenus* by, dit schijnt ongheloofljck te zijn, den steen selve kan t'noch ghetuygen, want hy wort noch heden (hy spreeckt van over twaelf hondert jaeren) in de Kercke van *Constantinopelen* bewaert.

Ambrosius tom: 3. Orat: 1. Funebri de obitu fratris sui Satyri

Wat sal ick seggen van den *H. Ambrosius*: Wat wil ick veel spreken, seyt desen H. Vader, van de eerbiedinge die mijnen broeder *Satyrus* droegh tot den Godts-dienst? Eer hy noch volkomentlijck onderwesen was in het gheloof, zijnde in een schip op de zee t'welck ghesmeten op eene klip allenskens begost te verstincken, op dat hy uyt dit leven niet en sou scheyden sonder t'H. Sacrament te ontfanghen, heeft het selve ghevraeght van de ghene die het by hun hadden op t'schip, ende doen binden in eene Priesterlijcke Stole, de welcke hy hinck aen sijnen hals, ende alsoo smeedt hy sich in de zee, sonder eens om te sien naer eene plancke van t'schip om daermede de doodt te ontkomen, alsoo hy de wapenen van t'gheloof alleen hadde ghesocht: Ende hy en is in sijne hope niet bedrogen gheweest, want hy was den eersten die het perijckel ontquam.

Augustinus lib: 22. de Civ. Dei cap. 8.

Voeght hier nu by den *H. Augustinus*, den welcken seght dat het huys van eenen sekeren Raetsheer met naeme *Hesperius*, t'sijnen tijde, dat is, op de vierde eeuwe, seer gheplaeght wierdt van duyvelsch-spoogh ofte nacht-gheesten: Eenen Priester, seyt hy, is derwaerts ghegaen, heeft daer gheoffert het Sacrificie des lichaems *Christi*, ende de plaeghe heeft op-ghehouden.

Prosper lib: 4. de promissionib. cap. 6.

Desghelijcx ghetuyght den heylighen *Prosper*, dat op de selve eeuwe eene besetene dochter van den duyvel verlost wiert soo haest als den Priester haer aengheraeckt hadde met de kelck daer het Bloedt des Heeren in was.

Cassianus

Cassianus verhaelt oock dierghelijck mirakel ten opsichte van een beseten soo haest als hy de communie hadde ontfanghen. *Cassianus collat. 7. cap. 30.*

Hier hebt ghy een deelken van de mirakelen die door t'H. Sacrament, op de eerste vier eeuwen gheschiedt zijn; hoort nu van de volghende eeuwen tot onsen tijdt toe.

In t'jaer 560, ghelijck den *H. Gregorius Magnus* ghetuyght, heeft den *H. Agapetus*, op dien tijdt Paus van *Roomen*, reysende door *Grieckenlandt* om te spreken met den Keyser *Iustinianus*, naer dat hy Misse hadde ghelesen, de H. Hostie gheleydt op de tonghe van eenen stommen, ende hy heeft datelijck sijne spraeke ghekreghen. *Greger: Magnus lib: 3. Dial: c: 3.*

Op de volghende eeuwe was den *H. Byrinus*, een Apostel van *Engelant*, ghewoon het H. Sacrament over hem te draghen om de tempeesten van de zee te doen ophouden wanneer hy van het een gheweste voer naer het ander om het Evangelie te preken. *Surius 3. Dec. Baronius tom: 8. Anno 635.*

Op de sevenste eeuwe, seght den Eerw. *Beda*, was'er een seker mansperson in de boeyen ghestaghen, de welcke van selfs los wierden ghemaeckt, soo dickwils als men voor hem op-offerde het H. Sacrificie van t'lichaem *Christi*. *Beda lib: 4 Hist: Angl: cap: 22.*

Ontrent het jaer 800. sagh *Wetekindus* Hertogh van *Saxen* de heylige Hostie in de ghedaente van een kleyn kindt. *Wernerus in laud: Westphaliæ cap. 7.*

Ontrent het jaer 1073, ghelijck den *H. Petrus Damianus* verhaelt, was'er eenen Priester die onder de Misse twijffelde aen de teghenwoordicheydt *Christi* onder de Hostie, ende siet de Hostie wiert verandert in vleesch. *Petrus Damian: Epist: 13.*

Ontrent het jaer 1288. wiert het klooster van *Deutsch* tot den gront toe verbrant; soo dat alle de klocken oock smolten, alleen is tusschen de vlammen ongheschonden ghebleven een houten Tabernakel daer het H. Sacrament in eene ciborie bewaert wiert, soo ghetuyght *Rupertus* Abt van t'selve klooster. *Rupertus Tuitiensis de incendio Tuitiensi c: 3, 4.*

Ontrent het jaer 1300. hebben de *Ioden* te *Deckendorf* in *Beyeren* de HH. Hostien doorsteken met messen, en daer is bloet uyt ghevloeyt: dit selve is oock ghe schiet binnen *Brussel*, ghelijck *Meyerus* ende *Guicciardinus* verhaelen. *Hermannus Schedelius in Chronico.*

In t'jaer 1490. was'er eene sekere Religieuse van den duyvel beseten in t'klooster van *Quesnoy*: Den Deken van *Camerijck*, heeft hem besworen door de H. Hostie, ende terstont heeft den duyvel het lichaem verlaten. *Ioannes Molinet: in Chronicis Belgicis hoc anno.*

Hier op past t'ghene dien vermaerden Raetsheer van *Vranckrijck*, *Florimondus Remondus* verhaelt op de voorgaende eeuwe ghe schiet te zijn: Ick sal hier een mirakel stellen, seyt hy, dat ick selve ghesien hebbe, ende het welck oorsaeke gheweest is dat ick de ketterye verlaten hebbe: Dit mirakel, t'welck vol was van wonderlijckheden (is'er oyt een gheweest) is ghe schiet binnen *Laon* in t'jaer 1566. in den persoon van eene jonge dochter, met naeme *Nicolette d'Obry*, gheboren te *Vervin*, de welcke van den boosen vyant beseten was: Alle de duyvels waeren al uytghemaent eer ick met mijne mede-studenten daer aenquam, behalven eenen alleen, die sijn selven noemde *Beelzebud*. Dese ellendighe dochter naer de Kercke gheleyt zijnde in t'ghesichte van ontallijcke menschen, wiert van desen gast soo ghepijnight dat men het kraeken der beenderen ende het knerselen der tanden gemackelijck konde hooren. Door vremde manieren van wringen en draeyen verloor sy als de menschelijcke ghedaente: Nu swol sy op als een tonne, opende soo yselijck haere kele dat de ghene die daer ontrent stonden den gront van haere maegh kosten sien: zijnde in soodanighe gestelteniss, hefte sy haer op in de locht, soo dat twaelf of vijfthien *Florimondus Remondus lib: 2. de ortu & progressu hæres. cap. 12.*

mannen haer niet wederhouden en koſten: Wanneer den Biſſchop houdende de H. Hoſtie boven haer hooſt, ſijne beſweiringhe begoſt, ghebruyckte hy het ghebedt, t'welck den *H. Bernardus* in ſoodanighe gheleghentheyt te *Milanen* t'ſijnen tijde gebruyckt hadde, te weten: *O ghy vermaledijden gheeſt! ſiet hier uwen rechter, ſiet hier de kracht des hemels, ſiet hier den ghenen die eertijts ſeyde, nu ſal den Prince deſer werelt verdreven worden: Dit is het lichaem dat gheboren is uyt eene maeght, dat ghehanghen heeft aen de galghe des kruys, dat gheruſt heeft in het graf, dat daer uyt verreſen is ende opgheklommen ten hemel. Ick beſweire u in de kracht van deſe godlijcke majeſteyt dat ghe terſtont ſcheydt uyt het lichaem van deſe ſijne dienſt-maeght.* Toen hefte den duyvel haer op in de locht, ende keerde haere ooghen af van de H. Hoſtie, ende begoſt grouwelijck te blaſphemeren: Daernaer ſluende haere ooghen op t'ghewelfſel der kercke ſaghmen uyt haeren mont komen als eenen roock, ghelijck van eenen ghekeelden os: Sy ſchudde en beefde, trock ſich in een, ende lagh elcken ooghenblick van haer ſelven, rolde ende wentelde haer in malkanderen: Maer den duyvel ghedwonghen ſijnde te ſegghen waerom dat hy ſoo vreeſde als hy de H. Hoſtie ſagh? antwoordde, t'is *hoc eſt*, t'is *hoc eſt*, hier mede te kennen gevende de kracht van deſe woorden: *Hoc eſt Corpus meum*: Dit is mijn lichaem. Ten leſten verwonnen ſijnde door de teghenwoordigheyt van het dierbaer Lichaem *Ieſu Chriſti*, vertrock, ende verliet ſijne wooninghe, naer dat hy eenen grooten roock verweckt ende als twee donder-ſlaghen ghegheven hadde, achterlatende eenen dicken miſt die de klock torens ende alle de omſtaenders, omringhelde. Tot noch toe ſijn t'de woorden van *Florimondus Remondus* als ooghlijcke ghetuyghe, den welcken, ghelijck hy ſelve bekent, door dit wonderlijck Mirakel ſoo verſchrickt ende beweeght is gheweeſt, dat hy te voren *Calviniſt* ſijnde, deſe ketterye vervloeckt, ende ſich tot de Catholijcke Religie ghegheven heeft.

Iſt ſaeken dat dit ghetuyghenisſe noch niet ghenoech en is, datſe dan hooren ſpreken *Eraſmus Roterodamus*, die van de beſte Catholijcken niet en was, en daerom meer te ghelooven is in deſe materie. Hy verhaelt een Mirakel gheſchiedt in t'jaer 1528. van t'welcke hy ſeght wel verſekert te ſijn.

Eraſmus Roterodam lib. 20. Epiſtol. ad Epiſc. Leodienſ.

Wanneer men ſeyt hy, naer het verloop van vijfthien eeuwen wilde onderſoeken of het moghelijck was dat het Lichaem Chriſti in t'Sacrament des Autaers ſoude ſijn; een ſeker Kerck-meeſter hadde eenighe ongheconſacreerde Hoſtien in een kleyn doosken: Deſe was gheraeckt in t'ghelchelſchap van eenen anderen die oock altemets Kerck-meeſter gheweeſt hadde, ende ſoo ſy om ſaemen te drincken in eene herberghe waren ghegaen, eyſchte den leſten van ſijnen medeghefelle een van de Hoſtien, maer ſoo hy dit weygerde te doen, nam den anderen eene Hoſtie met ghewelt, ende ginckſe ſpots-ghewijs conſacreren.

Sijnen medeghefelle hem beriſpende toonde dat hy ſeer qualijck ghedaen hadde: Wegh, wegh, ſeyde den ſpotter, wat gaet het u aen? Sa weerdinne brenght wijn: Maer op den ſtaenden voet is hem de godlijcke ſtraffe ghevolght: Want den ellendighen menſch, ſoo hy wilde drincken, viel plat doodt ter plaetſe: Dit en is gheene fabel, daer ſijn ghetuyghen, de plaetſe wort *Oldeſtadt* ghenoemt: Men ſeyt meer andere dinghen maer en hebbe niets wille ſchrijven als het ghene dat ſeker is. Tot noch toe *Eraſmus*.

Wat ſal ick ſegghen van dat Mirakel t'welck de heele ſtadt van *Napels* in t'jaer 1635. gheſien heeft in den perſoon van *P. Franciſcus Marcellus Maſtrilli* van de Societeyt den welcken door eene doodelijcke wonde die hy hadde

hadde ghekreghen in t'hooft, nu ſoo verre ghekomen ſijnde dat hy lagh buyten ſijn ſelven met de doot op de lippen die men alle ooghen-blicken verwachte, is ghenesen gheweest door den *H. Franciſcus Xaverius*, inder voeghen dat hy op eenen ooghen-blick ſijne gheſontheyt ende krachten bequam met volmaeckte ghenesinge van ſijne wonde, om dat hy ſijn bloedt in *Iaponien* ſou gaen vergieten tot beſcherminghe van het gheloof. Ontallijcke menſchen ſijn ooghlijcke ghetuyghen gheweeſt van dit Mirakel in eene ſtadt die ſoo groot ende vol volck is ghelijck die van *Napels*, daer den voorſeyden *P. Maſtrilli* ſeer wel bekent was ter oorſake van ſijne edele afkomſte. Menighe hadden hem ſieck gheſien, ende in dien ſtaet daer hem de wonde toe-ghebracht hadde. Heel *Italien*, een deel van *Spaegnien* en *Portugael*, ende *Ooſt-Indien* hebben de effecten van dit Mirakel gheſien, als ſe *Maſtrilli* hebben ſien aenveerden de reyſe naer *Indien*, ende in *Iaponien* ſterven voor het gheloof.

Wat ſal ick ſegghen van het ghene over eenighe jaeren ghebeurt is te *Saragoſſe* de hooft ſtadt van *Arragon*? Hier heeft een jonghman door de voor-biddinghe van de Alderh. Maghet ſijn been wederom-ghekreghen t'welck hem vijf of ſes jaeren te voren tot boven de knye afgheſedt was: De Chirurgyns die der hadden mede beſich gheweeſt ende het afgheſedt been op het Kerck-hof hadden begraven, hebben haeren eedt ghedaen van t'ghene ghebeurt was: Deſen jonghman was bekent aen de heele ſtadt om dat hy langhen tijdt voor de Kerck-deure hadde gheſeten om te bedelen: Duyſende menſchen hadden hem vele jaeren achtervolgens gheſien ſonder been, de welcke hem daernaer hebben ſien gaen ende ſtaen op twee beenen ſonder eenigh onderſteunſel of krucken.

Yet ſulcx is'er over dry jaeren gheſchiet in *Savoyen* door den byſtant vande ſelve H. Maghet *Maria*, alwaer een jonghman met naeme *Ian Sà* ſijne tonghe wederom heeft ghekreghen die hem eenighe jaren te voren uytgheruckt was tot den wortel: Vele menſchen hadden hem gheſien ſonder tonghe, die hem daernaer hebben hooren ſpreken, t'welck ſy daer op onderſocht ſijnde met eedt hebben beveſtight, ghelijck dit ghetuyght den *Marquis* de *Pianeſſe* een *Franſman* in een boeck dat hy noemt *Là verité de la Religion Chriſtenne Chap.8. Pag.253. & ſeqq.*

Le Marquis de Pianeſſe verité de la religion Chreſtienne chap.8.

Voeght hier ten leſten nu by het gene in t'jaer 1643. den 20. van *April* is gheſchiedt in eene vlecke van *Henegouw* ghenoemt *Onſe lieve Vrouw van Tongren*: Eene ſeker *Valdetrudis du Pont* huyſvrouwe van *Thomas Iaſpard* woonachtigh in het dorp *Maffles*, brocht een doodt kindt ter werelt, de oúders brochten t'nae de Cappelle van onſe lieve Vrouwe van *Tongren*, óm deſe H. Maghet te bidden dat haer kindeken ſoude moghen gedoopt worden. Sy beſteedden twaelf daeghen ende twaelf nachten in het ghebedt, men dede veele miſſen voor de ſaligheydt van het kindt, Op den derthienden dagh, ſijnde daeghs voor de vindinghe van t'H. Kruys, wiert het kindeken levendigh, ende ontfinck het doopſel van den Paſtoor Mijnheer *Iooris Huart*, die dit Mirakel, ſelve verhaelt, ende wiert *Ioſeph* ghenoemt, waerop het wederom is gheſtorven, ende ſoo het lichaem de minſte bederflijckheyt niet en hadde, maer eenen ſoeten geur van hem gaf, is het dry daghen lanck in de Cappelle ten toone gheleydt tot trooſt vande ghemeente, ende daernaer heerlijck in de voorſeyde Cappelle begraven: Een werelt van menſchen is ooghlijcke ghetuyghe gheweeſt van dit Mirakel, ende den Aerts-Biſſchop van *Camerijck Franciſcus vander Burgh* heeft het met opene brieven beveſticht naer dat de ghetuyghen ende verſcheyden docteurs in de Medecijne hier op onderſocht waren.

George Huart Hiſtoire admirable &c. chap. 1.

Nu is het tijt dat ick op dit altemael mijne ſlot-redenen maeke: 1. Wy hebben *Wort bewesen dat de Mi-*

rakelen die in Roomſche Kercke gheſchiedt ſijn, moeten waerachtigh en godlijck ſijn,

hebben ghehoort dat de voornaemſte Heylighe Vaders van de eerſte vier eeuwe met klaere woorden ghetuyghen, dat op hunne tijden de *duyvelen* uytghejaeght, ende *de dooden opgheweckt* wierden, en dat'er verſcheyden Mirakelen ghedaen wierden door het H. Sacrament des Autaers.

Nu vraegh ick of de Sectariſen ghelooven waerachtigh te ſijn het ghene deſe ſoo Heylighe Mannen en Biſſchoppen verhalen, of niet?

Segghen ſy neen? ſoo moeten ſy dan opentlijck ende ront uyt ſeggen dat die mannen, ofte *gheloghen*, ofte *bedroghen*, ofte *ghemiſt*, ofte te *lichtveerdelijck ghelooft* hebben: Sy moghen ſegghen wat ſy begheeren, t'is al even ongherymt ende onredelijck.

Segghen ſy datſe *gheloghen* hebben? Sy ſullen in alle vierſchaeren en rechten veroordeelt worden als laſteraers ende valſche beſchuldighers, ten ſy datſe hunne beſchuldinghen ſekerlijck konnen proberen: Hoe, ofte waer uyt ſullen ſy dan proberen dat die vaders elck in t'beſonder gheloghen hebben als ſe ſoodanighe Mirakels verhalen? datſe hier eens voet by ſteck houden iſt datſe durven of konnen.

Segghen ſy datſe *bedroghen* hebben? ick vereyſſche wederom hier van vaſt ende ſeker bewijs: Want het ſtrijt teghen alle reden niet alleen een treflijck man, een heyligh Herder der Kercke, van bedroch te beſchuldighen, maer oock hem enckelijck daer van ſuſpect te hebben, wanneer men hem noyt in andere materie op eenigh bedrogh heeft betrapt: Dat ſe ons dan aenwijſen waer in dat den *H. Iuſtinus*, in ſijne *Dialogue*, ende *Apologie*; ofte *Minutius Felix in Octavio*, ofte den *H. Cyprianus* in ſijne *brieven*, ofte den *H. Athanaſius* in ſijne Schriften, ende ſoo voorts van alle de reſte, op bedrogh ſijn betrapt geweeſt: Sijn ſe dit niet machtigh te doen, ſoo moeten ſy ſelf ghehouden worden voor bedrieghers en ſchelders.

Indien ſy ſegghen dat die HH. Vaders *ghemiſt* hebben? Wat redelijck menſch ſal konnen ghelooven dat mannen ſoo verſcheyden van woninghen ende van natien, allegaer in eene en de ſelve materie, die ſy ſoo een-ſtemlijck handelen, ſouden ghemiſt hebben? *Cyprianus* woonde te *Carthagen* in *Afriken*, *Tertullianus* te *Roomen*, *Optatus* te *Milevis*, *Ambroſius* te *Atilanen*, *Caſſianus* in *Egypten*, *Irenæus* in *Vranckrijck*, *Gregorius Nazianzenus* in minder *Aſien*, *Chryſoſtomus* te *Conſtantinopelen*, andere elders, verre verſcheyden van landt, van natie, van eeuwe: daer-en-boven t'waren allegaer mannen vol van verſtant ende natuerlijck vonnis, hoe iſt moghelijck dat alle deſe mannen in ſoodanighe omſtandicheden eenpaerlijck ſouden ghemiſt hebben?

Indien de Sectariſen ſegghen datſe te *lichtveerdelijck hebben ghelooft*? behalven dat dit wederom niet en kan gheprobeert worden, ſoo iſt dat'er vele ſijn die ſegghen, ofte datſe de Mirakelen ſelf met hunne ooghen gheſien hebben, ofte datſe aen hun ſelf, ofte door hun ſijn gheſchiedt; ſoo en konnen dan die Mirakelen in t'beſonder niet lichtveerdigh gheloofd ſijn,

Nu en reſteert'er niet anders als dat de Sectariſen bekennen dat de Mirakelen naemelijck van het *uytjaeghen der duyvelen*, het *verwecken van dooden*, ende van t'H. Sacrament, die de Vaders ſegghen op de eerſte vier eeuwen gheſchiedt te ſijn, waerachtigh ſijn, ofte datſe inder daet ſijn gheſchiedt.

Hier uyt wort beſloten dat de Roomſche Kercke nu ter tijt ſoo wel de waerachtighe Religie heeft,

Hier uyt beſluyte ick nu: De Sectariſen bekennen met ſchriften en woorden dat de Kercke ende Religie op die eeuwen oprecht was, ende ſommighe van die voorſeyde Vaders ſegghen dat die Mirakelen gedaen wierden tot beveſtinghe van de waere Religie, jae ſy beſloten daer uyt teghen de Heydenen, ofte *Ioden*, of ketters, dat daer de oprechte Religie

ligie was, daer tegen de Heydenen, ofte *Ioden* of ketters, soodanighe Mirakels ghedaen wierden: als de Kercke vande eerste vier eeuwen.

Ergo de teghenwoordighe *Roomsche* Kercke, daer de selve Mirakelen op alle de volghende eeuwen tot onsen tijt toe altijt gheschiedt sijn, is noch de waerachtighe Kercke, ende heeft noch de oprechte Religie, ghelijckse de eerste vier eeuwen was.

Dese slot-reden bewijse ick soo klaer als den dagh. 1. Het *uytjaeghen der duyvelen*, ende *opwecken der dooden* (ghelijck wy boven op sijnen tijdt ende plaetse, uyt de Schrifture ende reden ghetoont hebben) en konnen niet anders gheschieden als door de kracht Godts.

Maer in de *Roomsche* Kercke heeft men tot onsen tijdt toe *de duyvelen uytghejaeght*, ende *dooden verweckt*.

Ergo dit *uytjaeghen der duyvelen*, ende *verwecken der dooden*, en is door gheene andere kracht gheschiedt als door de kracht Godts.

Hier uyt vloeyt nu dit argument: T'is onmoghelijck dat Godt twee Religien die teghen malkanderen strijden, ofte waer van d'eene waerachtigh, de andere valsch is, met de selve Mirakels bevestighe: Want hy soude by d'eene ofte by d'andere de menschen moeten bedrieghen ofte doen dwaelen, t'welck reghel-recht strijdt tegen sijne eeuwige waerheyt:

Maer hy heeft de Religie van de *Roomsche* Kercke in de volghende eeuwen tot op onsen tijt toe, soo wel met de selve Mirakels bevestight als de Religie van de eerste vier eeuwen:

Ergo de Religie van de *Roomsche* Kercke in de volghende eeuwen tot op onsen tijdt toe, en kan niet strijden teghen die van de eerste vier eeuwen, maer moet puer de selve sijn:

Voorders: De HH. Vaders van de eerste vier eeuwen betoonden teghen de Heydenen, *Ioden*, of ketters, uyt het *opwecken der dooden*, ende *uytjaeghen der duyvelen* dat haere Religie de waere was:

Ergo de *Roomsche* Kercke, die niet en kan strijden teghen de Kercke van de vier eerste eeuwen om datse van Godt met de selve Mirakels bevesticht is, kan noch hedens-daeghs door het *uytjaeghen der duyvelen* ende *opwecken der dooden* soo wel betoonen datse de waere Religie heeft, als eertijdts de Kercke van de eerste vier eeuwen ghedaen heeft.

II. T'is onmoghelijck dat de selve Mirakelen, die in de eerste vier eeuwen ghedaen sijn ten opsichte van t'H. Sacrament, in de *Roomsche* Kercke van de volghende eeuwen gheschiedt sijn, ten zy dat de *Roomsche* Kercke van de volgende eeuwen de selve Leere van t'H. Sacrament ghehadt hebbe, die de Kercke van de eerste vier eeuwen ghehadt heeft, anderssins Godt soude in d'eene ofte de andere Kercke de menschen moeten hebben bedrieghen ende doen dwaelen.

Maer de Sectarisen moeten bekennen dat de Mirakelen die in de eerste vier eeuwen ten opsichte van t'H. Sacrament sijn gheschiedt, bevestinghen waeren van de waerachtighe Leere:

Ergo sy moeten mede bekennen dat de selve Mirakelen, die in de volghende eeuwen by de *Roomsche* Kercke geschiet sijn ten opsichte van t'H. Sacrament mede bevestinghen sijn gheweest van de waerachtighe Leere:

Uyt die Mirakelen dan blijckt dat de *Roomsche* Kercke noch de waerachtighe Leere heeft aengaende het H. Sacrament in t'besonder ende de heele suyvere Leere in t'ghemeen, uyt het *opwecken der dooden*, ende *uytjaeghen der duyvelen*: Doch dit sal noch meer blijcken uyt de antwoorden met de welcke wy de opworpinghen vande Sectarisen sullen wederlegghen.

De eerste opworpinge van de Sectarisen wort wederleydt.

1. Segghen sy, Daer en is niemant die in questie treckt dat'er op de dry ofte vier eerste eeuwen vele heerlijcke ende waere Mirakelen sijn gheschiedt. Dese

Dese bekenteniſſe is ons meer als ghenoech: Want hiermede ſtaen alle mijne voorgaende ſlot-redenen vaſt, ende daer en is gheene queſtie meer of de *Roomſche* Kercke nu ter tijdt de ſelve waerachtighe Leere heeft die de Kercke van de eerſte vier eeuwen ghehadt heeft, aenghesien datſe met de ſelve Mirakelen is beveſticht gheweeſt, met de welcke de waerachtighe Leere van de Kercke op de eerſte vier eeuwen beveſticht wiert.

Maer, ſegghen de Sectariſen wy hebben eene quade ooghe op de Mirakelen die men ſeght op de dry ofte vier leſte eeuwen tot onſe toe in de *Roomſche* Kercke gheſchiedt te ſijn; want wy meynen dat meeſt alle de vertellinghen die daer van ghemaeckt werden, dicke, plompe, ende taſtelijcke leugenen ſijn: Ofte, indien miſſchien yet ſulex waerlijck mochte ghebeurt ſijn, dat het ſijn gheweeſt ſnoode bedriegheryen van den duyvel ende van ſijne inſtrumenten.

Cabeljau Memory-boeck Part.1.Pag.302. Num.142.

Ick antwoorde: T'en is hier met gheen enckel ſegghen te doen, de ſaecke moet gheprobeert worden.

Ick bewijſe het, ſeght *Petrus Cabeljau*, uyt *Melchior Canus* die een van de voornaemſte Leeraers ende voor-vechters van *t'Roomſch* gheloof is gheweeſt in t'Concilie van *Trenten.*

Wat ſeght deſen man? laet ons hooren.

Hy ſeght, ſeyt *Cabeljau*, dat den boeck ghenoemt *Speculum exemplorum*, ende een ander, de *Gulde legende* ghenoemt, veel meer monſters van Mirakelen hebben, als waerachtighe.

Ick antwoorde 1. Alhoewel wy aen t'vonnis van *Melchior Canus* niet ghebonden en ſijn; nochtans om dat hy, ghelijck *Cabeljau* ſeght, een van de voornaemſte Leeraers ende voor-vechters van t'*Roomſch* gheloof is gheweeſt, wy ſullen hem dit toeſtemmen dat de *gulde legende*, ende den *Spieghel der exempelen*, vele dinghen heeft die niet vaſt en gaen: Wat kan dit de Sectariſen baeten? want

I. Wy en hebben niet een Mirakel uyt een van deſe twee boeken by-ghebrocht, ghelijck yeder een boven kan naeſien.

II. Wie is'er ſoo kleyn van verſtant die deſe ſlot-reden ſal maecken:

Dry ofte vier boeken van de Papiſten ſijn ſuſpect van verſierde Mirakelen aengheteeckent te hebben: Ergo alle de Mirakelen die by andere ſchrijvers verhaelt worden, ſijn valſch, verſiert, *dicke, plompe, ende taſtelijcke leugenen?*

Wel aen: Ghy hebt u op het vonnis van *Melchior Canus* beroepen om te toonen dat'er twee of dry boeken by de Papiſten ſijn die eenighe valſche Mirakelen verhaelen: Hoort nu mede ſijn vonnis het welcke hy ſtrijckt over de gene die daerom alle de Mirakelen voor verſiert houden ende verwerpen.

Melchior Canus in locis Theol. lib.11. Cap.5. circa finem.

Laet ons nemen, ſeyt hy, dat'er eenighe dinghen twijffelachtich of valſch ſijn, ſult ghy daerom alle d'Hiſtorien vande Kercke niet willen ghelooven, om dat ghe daer, naemelijck als ſe van Mirakelen ſpreken, miſſchien eenighe dinghen vindt die verſiert ſijn? den raedt van Gelaſius ſtaet my wel aen, te weten, ſoo wanneer de Catholijcken ſoodanighe boeken ſullen leſen, de ſpreuke van den Heylighen Paulus volghen: Beproeft alles, ende hout het ghene dat goet is: Maer de Biſſchoppen uyt te lachen, ſpotten met de ſcholen van de Theologie, de Munniken van onwetentheyt beſchuldighen, als of ſe ſoodanighe fabels uyt opſicht van winſte aen het ſlecht volcxken wijs-maeckten, dit is, mijns oordeels, een teecken van een verworpen ende ſlaevelijck menſch: Want waert ſaeken dat wy uyt eenighe verſierde ofte valſche verhaelinghen de Hiſtorien der heydenen ginghen weerderen, daer en is niet eene met de welcke wy deſghelijcx niet ſpotten en ſouden: Maer dit en ſal niemant doen als de ghene die onvoorſichtich en ſot ſijn, ergo dit blijve vaſt dat de daeden ofte

wercken

wercken der Heylighen die men ghewoon is in de Kercke te lesen, gheensins en moghen versmaet worden, al-hoe-wel sommighe andere onseker, apocryph, ende valsch sijn: VVant het meeste deel is gheloofbaer ende waerachtigh, sommighe oock seker.

Wat dunckt u, lieve vrient, van dit vonnis van dien persoon self op den welcken ghy u hebt beroepen? Siet ghy nu wel dat het voor eerst reghel-recht strijdt teghen uw' segghen? want ghy seght uytdruckelijck dat *meest alle* de vertellinghen van de Mirakelen van de dry ofte vier leste eeuwen, *dicke, plompe, ende tastelijcke leughenen sijn*: Ter contrarien, seght *Melchior Canus*, sprekende in het gemeen van alle, *het meeste deel is gheloofbaer ende waerachtigh.*

Hoort ghy oock wel dat hy seght dat het *slavelijcke, onvoorsichtighe, ende sotte menschen sijn*, die alle Historien ende Mirakels verwerpen, om dat'er sommighe versiert ende valsch sijn?

Wat sult ghy hier maeken? sult ghy dit vonnis van *Melchior Canus* verwerpen? Waerom hebt ghy u dan op sijn vonnis beroepen?

Derhalven: Wanneer ghy seght dat *meest alle* de Mirakelen van de dry ofte vier leste eeuwen leughenen sijn, is dit niet toestemmen dat'er eenighe moeten waerachtigh sijn? want als yemant dit woordeken. *Meest*, ghebruyckt, hy en verstaet hier door anders niet als *een groot deel*, ergo een deelken van de Mirakelen, groot, ofte kleyn, weynigh, of veel, moet'er noch overblijven het gene waerachtich zy: Wel aen, siet wat ick u toegheve, ick en begheere niet meer als een waerachtich Mirakel alleen op elcke eeuwe, ende onse saeke is klaer dat de *Roomsche* Kercke nu ter tijdt (volghens de argumenten en slot-redenen die ick boven ghemaeckt hebbe) noch de ware Religie heeft.

Doch laet ons *Melchior Canus*, die ghy soo hoochlijck prijst, noch al meer hooren spreken, ende uyt sijne woorden nieuwe slot-redenen trecken teghen u snaeteren

I. Spreeckt hy aldus: *Ist saeken dat alle treflijcke ende gheloofweerdighe Historie-schrijvers in eene ende de selve saek over-een-komen, haere autoriteyt is ghenoegh om daer een seker ende vast argument uyt te trecken: Daer en kan geene meerdere sottigheyt sijn als dit niet alleen te loochenen maer oock daer van te twijffelen: VVant die dinghen worden by de menschen voor seker ghehouden die niet gheloochent en konnen worden sonder hartneckigheyt ende uytsinnigheyt.* *Canus in locis Theologicis lib. 11. Cap: 4. sub finem.*

Uyt dese woorden vloeyt dese slot-reden: Alle de treflijcke ende gheloofweerdighe schrijvers komen hier in over een, dat'er in de *Roomsche* Kercke op de dry ofte vier leste eeuwen waerachtige Mirakelen sijn gheschiedt:

Ergo, volghens het vonnisse van *Melchior Canus*, dit en kan niet gheloochent worden *sonder hartneckigheydt ende uytsinnigheyt*, jae, daer en kan gheene meerdere sotticheydt sijn als dit niet alleen te loochenen maer oock daer aen te twijffelen.

Kloeck als een man, hebt ghy eens het vonnisse van *Melchior Canus* voor goet ghekeurt, hout u oock aen dit leste.

II. Seght den voorseyden *Canus*: *Yemant sal my vraeghen of'er gheenen middel en is om de waerachtighe Historij schrijvers te onderscheyden ende te onderkennen van de bedrieghers? ick antwoorde dat jae: Dit onderscheyt kan men nemen van de deuchtsaemtheydt ende oprechtigheydt van de Autheuren, naemelijck als sy ghetuyghen datse de saeke selve ghesien ofte verstaen hebben uyt de ghene diese ghesien hadden. Hoedanigh sijn het ghene meest te vinden is in de brieven vanden Heylighen Ambrosius, Cyprianus, Hieronimus, Augustinus, ende in sijne boeken van de stadt Godts, in de Dialogen van den Heylighen* *Ibidem Cap: 6. in medio.*

Gregorius, eyndelijck, schier in alle de schriften vande ghecapprobeerde Leeraers der Kercke; Soodanighe mannen hebben door haere groote ende uytnemende deuchden verdient datmen hun absolutelijck soude ghelooven in dinghen die se ghetuyghen selve ghesien, ofte van andere gheloofweerdighe ooghlijcke ghetuyghen ghehoort te hebben.

Hier uyt maeck ick nu dit besluyt: In de *Roomsche* Kercke sijn op de dry ofte vier leste eeuwe vele treflijcke, deuchtsaeme, ende gheloofweerdige schrijvers gheweest de welcke ghetuyghen datse ofte met hunne eyghen ooghen Mirakelen hebben ghesien, ofte die ghehoort van de ghene diese ghesien hadden.

Ergo volghens den gront-reghel van *Melchior Canus*, dese mannen moeten absolutelijck ghelooft worden.

Nu kan yeder een sien dat het verre van daer is dat *Canus* meest alle de Mirakelen soude willen verworpen hebben als *dicke, plompe, ende tastelijcke leughenen*, dat hy ter contrarien het meeste deel wilt gehouden hebben voor *gheloofbaer ende waerachtigh.*

Tweede opworpinghe vande Sectarisen wort wederleydt.

Maer *Cabeljau* seght: Indiender yet waerlijck mochte gebeurt sijn, het sijn geweest snoode bedriegeryen des duyvels, ende van sijne instrumenten.

Ick antwoorde 1. Dat de Sectarisen, soo sprekende, alle de Mirakelen van *Moyses*, van *Christus*, ende van sijne Apostelen tot spot stellen voor de *Heydenen*, *Ioden*, en *Atheisten*: want hoe sullen sy aen dese ongheloovighe menschen konnen wijs-maeken dat alle die voorseyde Mirakelen gheene bedriegheryen des duyvels gheweest sijn? t'is seker dat de *Ioden* eertijdts dit met klaere woorden hebben gheseyt van de Mirakelen *Christi*; t'is oock seker dat haere naekomelinghen noch hedens-daeghs niet veel beter en spreken; t'is seker dat de *Atheisten* met alle die Mirakelen spotten, ende de Heydenen niet en konnen weten door wat kracht datse geschiedt sijn, ten zy datmen t'haer Leere ende bewijse.

Ey lieve, seght my eens, hoe fout ghy dit aen die menschen konnen bewijsen, dat die Mirakelen gheene tooveryen gheweest sijn?

Indien ghy haer seght: *Christus* was de heylicheyt selve, oversulx t'is eenen grouwel der grouwelen te dencken dat hy met tooverye sou omghegaen hebben.

De *Ioden* sullen u antwoorden: Wy weten dat uwen *Christus* niet heylich en was, want onse voor-vaders ghetuyghen, volghens uwe eyghen boecken, dat hy van Godt niet en kost sijn om dat hy den Sabbath-dagh niet en vierde, jae, sy hebben hem als eenen muytmaeker en lasteraer ghestaghen aen t'kruys: Wie sal gelooven dat soo een mensch godlijcke Mirakelen ghedaen heeft, of Heylich gheweest is?

De *Atheisten* sullen u uytlachen als ghy sult segghen dat *Moyses* of *Christus* sijn Heylich geweest: Want men heeft met'er daet onder desen slach van menschen soo godloose ghevonden, datse oock hebben durven stellen op het papier, dat *Moyses* en *Christus* twee groote bedrieghers der menschen gheweest sijn, ende dat *Moyses* met tooveryen omginck.

De *Heydenen* en sullen niet verstaen wat ghe seght, wanneer ghe *Christum* uytgheeft voor Heylich: Sy sullen u vraeghen, wie is dien *Christus*? ende, hoe sullen wy konnen weten dat hy een Heylich man geweest is?

Hoe, ofte waer uyt dan sult ghy aen dese menschen konnen bewijsen dat de Mirakelen van *Moyses*, van *Christus*, ende sijnder Apostelen, geene tooveryen gheweest sijn?

Wiltgy u behelpen met het Woort Godts het welck niet en kan faelen, ende dese Mirakels als godlijcke verhaelt? de *Ioden* sullen loochenen dat ons nieuw testament het waere Woort Godts is, vervolghens sullen

de

de Mirakelen *Christi* ende sijnder Apostelen, ghelijckse eertijdts deden, niet anders als voor bedriegheryen des Satans aenveerden.

De *Atheisten* en *Heydenen* sullen desgelijcx doen ten opsichte van de Mirakelen *Moysis* en *Christi*, om datse de heele Schriftuere soo van het out als nieuw testament niet anders aen en sien als andere boecken die van menschen, jae, van fabel-dichters ghemaeckt sijn.

Siet ghy wel in wat stricken dat ghy u brenght indien ghy bekent dat'er in de *Roomsche* Kercke eenighe wonderlijcke dinghen waerlijck ghebeurt sijn, maer de selve uytkrijt *voor snoode bedriegheryen des Satans*? want soo doende, smijt ghy met eenen slagh om verre, by de *Heydenen*, *Ioden*, en *Atheisten* alle de Mirakelen *Moysis*, *Christi*, ende sijnder Apostelen, ende gheeft occasie aen dese ongheloovighen om den naem Godts te lasteren, ende te segghen dat het mede niet anders als tooveryen en sijn: Hoe sult ghy, vraegh ick noch eens, u selven konnen helpen uyt dese brodde?

Wilt ghy hun uyt de reden bewijsen, dat naemelijck *het opwecken van dooden*, ghelijck *Christus* ende sijne Apostelen hebben ghedaen, niet anders en kan gheschieden als door de kracht Godts? Sy sullen u daetelijck met uw' eyghen maniere van handelen den mont konnen stoppen, ende met recht konnen segghen: Ghy selve loochent ende hout het voor fabels dat by de Papisten, naemelijck de dry ofte vier leste eeuwen, oyt eenighe doodẽ verweckt sijn, daer nochtans hunne boecken van vol sijn ende dit van hunne treflijckste schrijvers ghetuyght wort: Waerom en souden wy mede niet moghen loochenen ende voor fabels houden dat uwen *Christus* ende sijne Apostelen oyt dooden verweckt hebben, aenghesien dat wy uwe Schriftuer-boeken, daer dit verhaelt wort, niet meer en achten noch en gelooven, als ghylieden de treflijckste schrijvers vande Papisten?

Te bekennen dan dat in de *Roomsche* Kercke eenige wonderlijcke teeckenen souden gheschiedt sijn, ende segghen nochtans dat het snoode bedriegeryen des Satans ofte tooveryen geweest sijn, is de heele Christelijcke Religie by de *Heydenen*, *Ioden*, en *Atheisten*, stellen tot spot, ende haer stijven in haere ongheloovicheyt.

Doch, laet ons eens hooren, hoe ghy bewijsen sult dat het tooveryen geweest sijn, die de Catholijcke Schrijvers voor ware Mirakelen uytgeven.

T'is bekent, seght ghy, dat'er onder de Papen en Munniken, jae, oock onder de Pausen selve, plochten te sijn die met den Satan omginghen, aen de welcke het licht was door sijne hulpe vele vremde dinghen aen te rechten.

Ick antwoorde ront uyt dat dit onwaerachtich is: Want ghy en zijt niet machtich eenen Paep, Munnick, of Paus te voorschijn te brengen, die, ofte met tooveryen heeft omgegaen, ofte indien men misschien erghens een gheestelijck persoon ons onbekent (want van de Pausen sijn t'dicke, plompe, ende tastelijcke leughenen, dat'er oyt soodanich een soude gheweest sijn) heeft ghevonden, ghy en sijt niet machtich te toonen datmen sijne tooveryen ghehouden heeft voor waere Mirakelen: Maer ghylieden sijt menschen die liever gheloof gheeft aen fielen, schelmen en deughenieten, als aen gheloofweerdighe ende deuchtsaeme schrijvers: Daerom en is al uw' segghen dies-aengaende niet meer te achten als die den ghenieten self uyt de welcke ghy ende uws ghelijck hunne lasteringhen hebben ghetrocken.

Ick toone dit naemelijck in uwen *Balthazar Lydius*, om eenen te nemen voor alle: Desen man raest veelsins van verscheyden Pausen datse sich met *Lydius Insettinghen der Roomsche Kercke.*

met de toover-konſte ſouden gheneirt hebben: Hiermede wilt hy beſmeuren *Ioannes* XX. *Benedictus* VIII. *Benedictus* IX. *Sylveſter* II. *Gregorius* VII.

Maer als men hem vraeght op wiens authoriteyt dat hy dit ſeght, ofte wie ſijne ghetuyghen ſijn? hy en weet niemant anders te noemen als *Benno*, ghelijck men kan ſien op den kant van ſijn ſchrift *Pag.* 114. 116. 117. 120. 128.

Wel hoe? is een ghetuyghe ghenoegh om yemant van ſoodanige grouwelijckheden te beſchuldighen? een ghetuyghe alleen, om de menſchen te doen ghelooven dat de ſacke ſoo is? in wat rechten heeft men oyt ſulck eenen handel ghehouden?

Ende wat is toch deſen *Benno* voor een ghetuyghe? *Lydius* ſeght dat hy een Cardinael was: t'is valſch: Hy heeft ſijn ſelven deſen naem toe-gheeyghent, ſonder de daet t'hebben. Wilt ghy ſijn titels hooren? leeſt *Baronius* ende *Spondanus*, die ſullen u ſegghen, *dat hy den meeſten leughenaer ende deughniet was die der koſt uytkomen*: dat hy *in ſijn ſchrift meer leughenen als woorden heeft*, dat hy *eenen laſterighen fabel-dichter is*, dat hy *alles verſiert ende lieght van deucht ſaeme mannen*; *ter contrarien alle lof ſpreeckt van de booſte, alſoo t'hem in de herſſenen valt.* Ten leſten *dat hy eenen onbeſchaemden leughenaer is.*

Baronius & Spondanus in Annal. Anno 1044. Num. 3. An. 1048 N. 1. An. 1079. N. 2.

Ghelooft ghy dit ofte niet? Seght ghy dat gh'het ghelooft? Wel hoe? is de ghetuyghenisſe van ſoo eenen deughniet voor u ghenoechſaem om de voorſeyde Pauſen uyt te roepen voor tooveraers?

Seght ghy dat g'het niet en ghelooft? hoe ſult ghy my dan en de heele werelt doen ghelooven het ghene dat *Benno* ſeght, aengheſien dat ghy ſelf niet ghelooven en wilt het ghene twee treflijcke ghetuyghen, *Spondanus* ende *Baronius* ſegghen?

Indien ghy ſeght dit waeren vleyers der Pauſen: Ende ick ſegghe, dat *Benno* een gheſlaghen vyandt der Pauſen was! Dit leſte en ſout ghy niet durven loochenen, ende ick loochene t'ghene ghy ſeght van *Spondanus* ende *Baronius*: want contrarie blijckt uyt hunne ſchriften daer ſe de Pauſen niet en ſpaeren: Wie heeft'er nu van ons beyde 'ghelijck?

Doch om dat ick op deſe twee mijne ghetuyghen alleen, niet en ſou ſchijnen te ſteunen; ick overtuyghe den verſierden Cardinael *Benno* van grove leughens door andere meer.

I. Aengaende den Paus *Ioannes XX.* daer en is niet eenen ouden ſchrijver te vinden die hem van tooverye beſchuldicht: t'waer wonder dat *Benno* alleen, die ſich verre van *Roomen* in *Duytſlandt* onthielt, daer van de wetenſchap ſoude ghehadt hebben.

II. Deſen Paus wort in ſijn graf-ſchrift (t'welck terſtont naer ſijne doodt, publijckelijck, ende in t'gheſicht van de heele wereldt gheſtelt wiert) ghenoemt, *het cieraet vande werelt, uytnemende in Heylighe leeringhen, behaeghelijck aen Godt door ſijne ſebaerheydt ende voorſichtigheydt, bemindt van Princen, volcken, en natien* &c.

Vegius in collect. antiquis.

Wie ſoude ſoo onbeſchaemt ende ſtout gheweeſt ſijn hem deſe eer-tijtijtels te gheven indien hy van tooverye vernaemt was? ofte was hy dies niet vernaemt, maer alleen in het heymelijck, hoe heeft het *Benno* dan konnen weten? ofte hoe heeft deſen Paus ſijne tooveryen voor Mirakelenaen de ghemeente konnen verkoopen?

Ten tweeden. Wat aengaet *Benedictus* VIII. Den *H. Petrus Damianus*, die nochtans een ſchroomelijck viſioen verhaelt van deſen Paus, ende op den ſelven tijdt met hem leefde, en heeft, noch eenigen anderen ouden ſchryver hem oyt van tooverye beſchuldight.

Ten

Ten derden, ick bekenne dat *Benedictus* IX. van grove stucken beschuldicht wort, soo van *Glaber*, als van den *H. Petrus Damianus*: maer behalven dat hy veel tijts onwettighen Paus was, soo en is'er niemant van de oude schrijvers die eens van sijne toover-konste gewagh maeckt: Waerom souden sy meer dit stuck verswegheu hebben als de andere stucken?

Ten vierden, niemant en heeft oock *Sylvester* II. van tooverye beschuldight: maer sijnde boven-maten ervaren in de konste van *Mathesis* ende *Astrologie*, heeft occasie ghegeven aen sommighe botte ende onwetende menschen dat hy dese vrye konsten oeffende door het toedoen des duyvels.

Ten vijfden, soo verre ist van daer dat *Gregorius* VII. soo godloos soude gheweest zijn, ghelijck hy van *Benno*, ende van de Sectarisen beschreven wort, dat wy ter contrarien in *het eerste Capittel* van dit *Deel*, uyt derthien oude schrijvers, allegaer verscheyden van natien, hebben bewesen dat hy een seer heyligh Man was.

Waer blijven nu de Sectarisen met hunnen deugheniet, ende leugenaer *Benno*? wat meerder onredelijckheydt ende onverstandicheydt kan men versieren als aen te nemen het segghen van soo eenen mensch, ende te verwerpen ofte van kant te stellen d'authoriteyt van andere gheloofweerdighe Schrijvers?

Ick segghe dan met *Baronius* ende *Spondanus*, dat *Benno* soo dickwils gheloghen heeft als hy eenighen Paus van tooverye beschuldight heeft: Ergo uyt het segghen van *Benno* en konnen de Sectarisen niet bewijsen dat'er eenighe van onse mirakelen sijn tooveryen gheweest.

Maer *Cabeljau* wilt dit goet maeken uyt *Ioannes Gerson* Cancelier van de hooghe schoot te *Parijs*, den welcken sou segghen, *dat vele mirakelen vertooninghen zijn niet van het Christen gheloof, maer van de tover-konst, die van de eenvoudighe als exempelen van heylicheyt worden opghenomen.* *Gerson contra impugnat: Ord: Carthusiani.*

Dit is gheloghen: Want *Gerson* en seght niet dat'er vele mirakelen door tooverye gheschieden: maer hy seght dat'er vele tooveryen zijn die de eenvoudighe als mirakelen van heylicheyt opnemen: Hier in dan bestaet de leughen van *Cabeljau*, dat hy *Gerson* doet segghen dat'er *vele mirakelen* zijn &c. daer hy seght dat'er *vele vertooninghen van tooverye zijn*. 2. Doet hy hem segghen dat d'eenvoudighe die opnemen *als exempelen* van heylicheyt, daer *Gerson* seght dat sy se opnemen *als mirakelen* van heylicheyt.

Te vergheefs dan trachten de Sectarisen uyt *Gerson* te toonen, dat'er oyt eenighe van onse mirakelen door den bystant des duyvels ghedaen zijn.

Eyndelijck stelt ons *Cabeljau* voor, eene sekere Nonne van *Portugael*, met naeme *Magdalena de la Cruz*, die, soo hy seght, eenen langhen tijt soo seer beroemt was, van mirakelen, dat Paus, Keyser, en Coninghen haeren raet dickmaels begheert hebben, met recommandatie in haere ghebeden, daer se nochtans over de dertigh jaeren met den duyvel hadde omghegaen, t'welck sy in t'leste selve bekent ende beschreyt heeft.

Ick antwoorde. I. Dat den Paus, Keyser, en Coninghen dickwils den raet van dese Nonne begeert hebben, houde ick voor onwaerachtigh, want dit en kan ick by *Martinus del Rio*, noch by *Laurentius Beyerlinck*, noch by niemant anders bevinden als by *Theodorus Zwingerus*, ghetrocken uyt *Cassiodorus Renius*, die ons met recht van valscheyt suspect is, om dat hy een vyant van de *Roomsche* Religie was, derhalven een getuyge en is niet ghenoechsaem om dit te bevestighen: jae *Andreas Rivetus* self, die *Martinus del Rio in Disq. Magicis. Beyerlinck in Theatro lit: P. fol: 607. Zwingerus in Theatro vol: 3. lib. 4. Rivetus in Cath: Orth: tb: 2. q. 7.*

die van dese voorseyde *Magdalena* vermaent, alhoewel hy mede van andere ghesintheyt was, en heeft niet goet ghevonden dese omstandicheyt van den Paus, Keyser, en Coninghen, op het papier te stellen.

II. Niemant van alle de Schrijvers, en seght datse oyt tot bevestinghe van de Religie haere toover-konste ghebruyckt heeft: ende de wonderlijckheden die t'haeren opsichte, ofte door haer gheschiedden, waeren soodanighe dat de verre-siende daer in gheen groot behaeghen en hadden.

Hier van sal ons een seker staeltje geven *Petrus Ribadineira.*

Rabadineira in vita S. Ignatii lib. 5. cap. 10. T'is ghebeurt, seyt hy, in t'jaer, soo ick meyne, 1541. dat *Martinus de Cruce*, toen noch een nieuwelinck van de Societeyt ende yeverich van ghemoet, in saemen-spraecke geraeckt was met *Ignatius*, daer ick oock teghenwoordigh was; ende soo daer mentie ghemaeckt wiert van eene sekere vrouw-persoon met name *Magdalena de la Cruz*, de welcke op dien tijt te *Corduba* in *Spaegnien*, door opinie van heylicheyt, liep op de tonghen van alle: soo heeft *Martinus* de selve seer ghepresen, ende vele dinghen te voorschijn ghebrocht om haere heylicheyt ende voorsichticheydt te doen blijcken: Maer *Ignatius* heeft hem swaerlijck bestraft om dat hy dese vrouwe soo hoogh verhief, ende twijffelachtighe teeckenen van heylicheyt voor vast ende voor seker hielt, segghende, dat hy die opinie moest aflegghen die bedrieghlijck was ende onweerdigh aen een persoon van de Societeyt.

Waer by *Ribadineira* noch voeght dat het bedrogh van dese *Magdalena* soo verborghen niet en was, ofte het kost van curieuse ooghen ghesien worden.

Bemerckt dan dat *Ribadineira* hier seght dat dese vrouw-persoon, naemelijck te *Corduba* in *Spagnien* vermaert was, ende dat de verre-siende ende curieuse niet veel wercks daer van en maeckten; soo verre ist van daer dat de *Roomsche* Kercke dese gheveynsde heylicheydt soude toeghestemt hebben.

Cassidorus Renius selve heeft seer wel bemerckt dat het door de *goedertierentheyt Godts is gheschiedt, dat Magdalena tot haer selven quam, ende den duyvel begost te vervloecken*: buyten twijffel heeft de voorsichticheyt Godts dit soo beschickt; op dat hy sou toonen wat sorghe dat hy droegh van sijne Kercke.

Immers, wat'er van zy ofte niet; Wie van de gheloovighen heeft oyt alle de mirakelen van *Moyses* in twijffel ghetrocken om dat de tooveraers van *Egypten* de selve deden door haere duyvelsche konsten?

Alsoo hadde *Oecolampadius* in de voorgaende eeuwe teghen onse mirakelen opgheworpen een valsch mirakel t'welck den tooveraer *Marcus*, discipel van den ketter *Valentinus*, ten tijde van den H. *Irenæus* ghedaen heeft in den beker van t'Avontmael.

Roffensis lib. 1. de verit. corp. & sang. Christ. cap. 16. Maer *Ioannes Fischerus* Bisschop van *Rochestre* heeft hem seer wel gheantwoort, ende ghevraeght: Dunckt u dat dit volghens de regelen van de Philosophie wel volght? Den tooveraer *Marcus* heeft door duyvels konste vele vrouwkens bedroghen: Ergo men moet gheene mirakelen ghelooven? alsoo soude ick seer lichtelijck konnen bewijsen dat men oock aen de mirakelen *Christi* gheen gheloof en moet gheven, om dat'er oock sommighe dierghelijcke van de Heydenen ghedaen zijn geweest: Ick bekenne dat dien ketter heeft ghedaen als een schelm, maer ghy doet nu erger om dat ge sijn schelm-stuck misbruyckt om het gheloof te niete te doen, t'welck met soo vele ende klaere mirakelen ondersteunt is.

Michael Medina lib. 2. de recta in Deum fide c. 8. Hoort nu hoe den gheleerden *Michaël Medina* spreeckt die dit selve argument

gument heeft beantwoort: Ick bekenne, ſeyt hy, dat'er ondertuſſchen eenighe mirakelen voor vuyle winſte verſiert ſijn gheweeſt: maer daer ſijnd'er vele ſoodanighe die men niet en kan als met groote hartneckicheyt loochenen datſe door de kracht Godts ſijn gheſchiet, daerom ſeghe ick vry uyt met *Richardus de S. Victore: Heere! iſt dat wy dwalen wy ſijn van u ſelve bedroghen; want onſe Religie is onder ons met ſoo groote ende ſoodanige teeckenen ende wonderlijckheden beveſticht, die van u alleen hebben konnen ghedaen worden.* *Richardus de S. Victore lib: 1. de Trin: cap: 2.*

Waer blijven nu de Sectariſen met de tooveryen ofte oock verſierde mirakelen die ſy ons opworpen? ſijn ſe dan allegaer ſoo verblint van verſtant, ofte ſoo inghenomen van haere paſſien, ofte ſoo onervaren inde konſte van argumenteren, datſe niet en ſien dat dit niet en volght: Daer ſijn eenighe wonderlijckheden door toover-konſte gheſchiet: Ergo alle de andere mirakelen die de treflijckſte mannen des werelts voor Godlijcke mirakelen ons hebben achter-ghelaten, moeten verſiert ofte van valſcheyt ſuſpect zijn; naemelijck oock de ghene die door gheene andere kracht als door de kracht Godts hebben konnen gheſchieden, ghelijck als ſijn *het uytwerpen van duyvelen*, ende *het verwecken van dooden*? ſeer wel heeft eertijts gheſeyt *Alanus Copus* dat de heden-daeghſche Sectariſen ergher zijn als de tooveraers van *Egypten*: Want deſe, alhoewel ſy de ſelve mirakelen die *Moyſes* dede, ghedaen hadden, ſoo haeſt nochtans als ſy een mirakel van *Moyſes* ghedaen ſaghen t'welck ſy door haere konſte niet uytwercken en koſten; hebben daetelijck uytgheroepen: *Dit is den vinger Godts*: Maer onſe Sectariſen tuſſchen ſoo vele mirakelen die op de dry ofte vier leſte eeuwen gheſchiet zijn, en doen niet anders als roepen, *t'zijn tooverijen, t'zijn wercken des duyvels &c.* *Alanus Copus Dial: 3: cap: 22.*

Maer niet ſpottelijcker als datſe alle onſe mirakelen willen te niete doen ofte ſuſpect maeken van quade konſten om dat'er vele, ghelijck die van *Maeghdenburgh* ſpreken, gheſchiet ſijn tot beveſtinghe van de Reliquien, t'welck ſuperſtitie en grouwelijcke afgoderye is.

Maer ick vraeghe: Iſt ſaeken dat het eeren van de Reliquien, ende het aenroepen der Heylighen by ons afgoderye is, wat is het dan gheweeſt in de eerſte tijden der Kercke? want op deſe tijden wierden in deſe omſtandicheden ſoo wel mirakels ghedaen als by ons. De derde opworpinghe van de Sectariſen wordt wederleyt. *Magdeburgenſes Cent: 5. cap. 13. & alibi.*

Ick neme eerſt tot ghetuyghe den H. *Iuſtinus* een van de outſte Vaders: *De lichamen ende graven der Martelaren*, ſeyt hy, *hebben kracht om de menſchen van den duyvel te bevrijden.* *Iuſtinus q. 28.*

II. Den *H. Epiphanius*: *Den Propheet Ieremias*, ſeyt hy, *is van het volck doot ghworpen met ſteenen by Taphnas in Egypten, ende light begraven op de plaetſe daer eertijts den Coninck Pharao hadde ghewoont: Daerom hebben hem die van Egypten met groote Godtvruchticheyt gheviert, om datſe bevonden datſe op veelderley manieren van hem wierden gheholpen: want de Serpenten ende Crocodilen van de welcke d'Egyptenaren wierden ghedoot, ſijn door de voorſpraeke van Ieremias uyt die gheweſten verjaeght: Ende de gheloovigen, die hedens-daeghs daer noch zijn, ſijn gewoon op de ſelve plaetſe te bidden, ende de beten van de Serpenten worden door het ſtof datſe daer opnemen, gheneſen, ende de Crocodilen ſijn van daer ghevlucht.* *Epiphanius de Prophetarum vita & interitu.*

III. Den H. *Auguſtinus*, den welcken ghetuyght dat by de lichamen van den H. *Gervaſius* ende *Protaſius* den duyvel verjaeght is. Item eenen man die vele jaeren blindt hadde gheweeſt te *Milaneu*, by de ſelve Reliquien, ende door het aenraeken der baere daer ſe op laghen, ſijn ghe-ſicht wederom kreegh: Ende hy ſeght dat hy daer ſelf teghenwoordigh was. *Auguſtinus Tract: 12. in Ioan. Idem lib. 9. Confeſſionum, & in opere breviculi coll: cum Donat: cap: 16.*

Item. *De duyvelen*, ſeyt hy elders, *worden by de memorien der Martelaren* (dat *Idem lib: 8. de Civi: Dei c. 27*

(dat is, daer haere Reliquien begraven ligghen) *ghepijnicht, ende uyt de lichaemen van de menschen ghejaeght.*

Nazianzenus Orat: 1. in Iul: IV. Den *H. Gregorius Nazianzenus*, schrijvende tegen den Apostaet *Iulianus*: *Hebt ghy*, seyt hy, *dan niet ghevreest die groote Helden, Ioannes, Petrus, Paulus, Iacobus, Stephanus, Lucas, Andreas, en Thecla, en andere die voor het gheloove gheſtorven zijn, van de welcke de duyvelen uytghejaeght worden ende de ſiecken gheneſen? welckers lichaemen, alleen aengheraeckt ofte ghe-eert zijnde, het ſelve vermoghen dat haere heylighe zielen? welckers minſte teeckenen van haere martelie de ſelve kracht hebben ghelijck haere lichaemen? doet ghy deſe lichamen ſchande aen, ende en eert ghy ſe niet?*

T'ſelve ghetuyghen *Euſebius Emiſſenus*, *Cyrillus Hieroſolymitanus*, *Ioannes Chryſoſtomus*, *Theodoretus*, *Ambroſius*, *Maximus*, *Paulinus*, *Hieronymus*, ende ontallijcke andere.

Dat my nu eens de Sectariſen segghen wat dit voor mirakelen ſijn gheweeſt de welcke in die eerſte tijden der Kercke door de Reliquien ende aenroepen der Heylighen ſijn gheſchiet: wat waeren 't? valſche ofte waerachtighe?

Seght ghy dat het waerachtighe waeren? waerom ſijn die meer waerachtich gheweeſt als de onſe?

Ghy ſult my segghen, om datſe nier en geſchiedden tot beveſtinghe van ſuperſtitie ofte afgoderye ghelijck ſy nu gheſchieden by de Papiſten?

Hoe ſal ick dit verſtaen? meynt ghy dan dat men op die eerſte tijden de Reliquien niet en eerde ofte de Heylighen niet en aenriep?

Meynt ghy dat jae? ſoo ſtelle ick dan wederom mijne argumenten als voren, aldus.

T'is onmoghelijck dat Godt twee teghen-ſtrijdende Leeren beveſtige met de ſelve mirakelen, want dit te doen ſtrijt teghen ſijne eeuwighe waerheydt:

Maer de Leere van het aenroepen der Heylighen, ende eeren van de Reliquien, heeft hy op de leſte tijden der Kercke beveſticht met de ſelve mirakelen met de welcke hy de Leere van de eerſte Kercke beveſticht heeft.

Ergo de Leere van de leſte tijden der Kercke, aengaende het aenroepen der Heylighen ende het eeren van de Reliquien, en kan niet ſtrijden teghen de Leere van de eerſte tijden der Kercke:

Voorders dan de mirakelen die in de leſte eeuwen gheſchiet zijn door het eeren van de Reliquien, ſijn ſoo wel Godlijcke mirakelen, als de ghene die in de eerſte eeuwen gheſchiet zijn.

Meynt ghy dat men in de eerſte tijden de Heylighen niet aengheroepen en heeft, noch haere Reliquien ghe-eert? ſoo hebben dan alle de voornaemſte Vaders van die eerſte tijden, ofte ons bedroghen, ofte ghedroomt.

Athanaſius ſer. de Annunc. circa finem. Heeft dan den H. *Athanaſius* gheſuft, als hy tot de H. Maget *Maria* gheſeyt heeft: *Neyght uwe ooren tot onſe ghebeden, wy roepen tot u, ſijt ons ghedachtich alderheylighſte Maghet; Moeder Godts ſpreeckt voor ons?*

Nyſſenus orat. in S. Theodorum Heeft den H. *Gregorius Nyſſenus* ghedroomt, als hy den H. Martelaer *Theodorus* aengheſproken heeft met deſe woorden: *Bidt by den alghemeenen Coninck en Heere voor 't Vaderlant, recht voor ons als een ſoldaet &c?*

Ephrem ſerm. de laud. SS. Mart. Heeft den H. *Ephrem* ons bedroghen als hy de HH. Martelaren aenroept, segghende: *Wy bidden u, alderſalichſte Martelaren, dat ghe u gheweerdicht voor ons ellendighe ſondaren by den Heere te ſpreken op dat over ons kome de gratie Chriſti?*

Wat

Wat seght ghy dan (op dat ick menighe andere *Griecxsche* Vaders voorby gae) van den *H. Hieronymus*, die de *H. Paula*, nu overleden zijnde, met dese woorden aenspreeckt? *O Paula helpt door uwe ghebeden den uytersten ouderdom van uwen dienaer, uwe wercken hebben u vereenicht met Christo, ghy sult nu, teghenwoordigh zijnde, lichter verkrijgen dat ghy versoeckt.* *Hieronymus in Epitaph: Paulæ.*

Wat seght ghy van den *H. Augustinus*? heeft desen Vader niet aengheroepen den *H. Cyprianus*, als hy tot hem gheseyt heeft: *Den H. Cyprianus wil ons helpen met sijne ghebeden op dat wy door de jonste des Heeren moghen navolghen sijne deuchden soo veel als wy konnen?* *Augustinus lib: 7. contra Don: cap. 1.*

Hebben ons meest alle de *Griecksche* ende *Latijnsche* bedroghen, als se ons gheleert hebben *dat wy onse toevlucht souden nemen tot de HH. Martelaren wanneer wy souden zijn in benauwtheyt op datse ons van de quaden souden verlossen*, ghelijck *Basilius* doet? *dat onse swackheyt de voorspraeke der Enghelen van doen heeft*, ghelijck *Hilarius* leert? *Dat wy niet beschaemt en moeten zijn de Martelaren tot onse voorsprekers te nemen*, ende *dat se onse Patroonen zijn*, ghelijck den *H. Ambrosius* leert? dat men t'hunnen tijde, *tot de graven der Martelaren quam, daer beloften dede als aen heylighe mannen door welckers voorspraeke by Godt, de menschen wierden gheholpen*, ghelijck *Eusebius* leert? *Dat Coninghen en Princen sich neder-smeten voor de graven der Heylighen om haer te bidden datse voor hun by Godt wilden spreken*, ghelijck den *H. Chrysostomus* ghetuyght? *dat men, onder het Sacrificie ghedachtenisse hielt van de heylighe Patriarchen, Propheten, Apostelen, Martelaren, op dat Godt, door haere ghebeden, onse ghebeden soude ontfanghen*, ghelijck den *H. Cyrillus* ende *Augustinus* ghetuyghen? *Dat den Keyser Theodosius met de Priesters ende ghemeente alle de bidt-plaetsen omginghen, ende voor de kassen daer de lichaemen van de heylighe Martelaren ende Apostelen inghesloten waeren, plat ter aerde lagh met een hayren kleedt aen het lijf, om bystant te versoecken door de voorspraeke der Heylighen*, ghelijck *Ruffinus* ghetuyght? *Basilius Orat: in 40. Martyres.* *Hilarius in Ps: 129.* *Ambrosius lib: de viduis ult: med:* *Item lib: 10. in cap: 21. Lucæ.* *Eusebius lib: 13. Præp: Evangel: cap: 7.* *Chrysostomus Hom: 66. ad Popul:* *Cyrillus Catech mystagog: 5.* *Augustinus tract: 84. in Ioann:* *Ruffinus lib: 2. Hist: cap: 33.*

Hebben dese mannen, vraegh ick, ende andere meer, ons bedrogen wanneer sy als Leeraers van de waerachtighe Kercke ons soodanighe leeringhen hebben achter ghelaten raekende het aenroepen der Heyligen? ofte, hebben sy haer selven bedroghen wanneer sy self de Heyligen hebben aenroepen? oft hebben sy gheloghen wanneer sy segghen dat t'hunnen tijde soodanighe ghewoonten ghepleeght wierden?

Wat sal ick seggben van t'eeren der Reliquien? Heeft den ouden *Eusebius* ons droomen ofte fabels verkocht als hy gheseyt heeft, *dat den stoel van den H. Iacobus Apostel t'zijnen tijde met groote neerstickeyt wiert bewaert, ende in groote eerbiedinghe ghehouden*? heeft den *H. Basilius* ghesuft als hy ghe-schreven heeft, *dat de Reliquien der Heylighen kostelijck zijn, ende die de beenderen van een Martelaer raeckt eenighe ghemeenschap van heylich-maekinghe krijght door de gratie die in t'lichaem van den Martelaer is*? *Eusebius lib: 7. Hist: cap: 15.* *Basilius in Psal: 115.*

Heeft ons den *H. Gregorius Nyssenus* bedroghen als hy seght, *dat de gheloovighen t'zijnen tijde het stof daer de graven der Martelaren mede bedeckt waeren, wech-droeghen, ende dit hielden voor eene besondere gifte? want de Reliquien selve te raeken achteden sy voor het meeste gheluck.* *Nyssenus Orat: in Theodor: sub initium.*

Wat is den *H. Gregorius Nazianzenus* over-ghekomen aen de heele werelt in sijne schriften kenbaer te maeken, *dat de lichamen der heylighe Martelaren, jae de druppelen van haer bloedt, met de handen aengheraeckt ende ghe-eert wierden, om de kracht die sy hadden*? *Nazianzenus Orat: 1. in Iul: paulò ante med:*

Waerom roept *Eusebius Emissenus* teghen de ghene die seyden, *dat men aen de heylighe lichamen der Martelaren gheene eere en moest toedraghen*? *Eusebius Emiss: Ho: de S. Bland:*

Wat is den *H. Ioannes Chrysostomus* in den sin ghekomen ons te verwecken, *dat wy de graven der Martelaren souden besoecken en eeren, haere Reliquien* *Chrysostomus Serm: de SS. Inventio & Maximio.*

quien met een groot gheloof aenraeken, op dat wy daer van eenighen Zeghen souden verkrijghen?

Ambrosius serm 93. de SS. Nazario & Celso, in fine.

Wat heeft dit te bedieden dat den *H. Ambrosius* vraeght: *VVat eert ghy in het verteirt vleesch van den Martelaer? ick eere*, seyt hy, *in dat vleesch de wonden die hy voor Christi naem heeft ontfanghen: ick eere de asschens die door de belijdenisse des Heeren gheheylicht zijn: waerom en souden de gheloovighen dat lichaem niet eeren t'welck oock de duyvelen eerbiedinghe draghen? Ick eere dan dat lichaem t'welck Christum verheerlijckt heeft door het sweert, t'welck met Christo regneren sal in den hemel.*

Hieronymus lib: adv: Vigilant:

Waerom valt den *H. Hieronymus* soo vinnich uyt teghen *Vigilantius* om dat desen ketter niet verdraghen en kost *dat men de Reliquien opsloot in silvere kassen, de selve met zijde kleeders vercierde, voor de selve keersen ontstack, sacrificie dede op de autaren daer haere Reliquien rusteden &c?*

Hier hebt ghy nu de klaere woorden en spreucken van de heylige Vaders aengaende het *aenroepen der Heylighen*, ende *eeren van de Reliquien*, nu moet ghy ons toonen waer in dat het ghevoelen van de *Roomsche* Kercke dies-aengaende verschilt van de oude, ofte waerom dat wy hedens-daegs meer superstitie ende afgoderye begaen als de heele oude Kercke. Wat seght ghy?

Indien ghy seght dat wy Godt van sijne eere berooven, ende *Christus* van sijne Middelaers-ampt, als wy de Heylighen aenroepen ende haer nemen tot voor-sprekers:

Ick segghe dat ghy niet bewijsen en kont dat wy Godt van sijn eere berooven, ende *Christus* van sijn Middelaers ampt, ofte ghy moet saemen de heele oude Kercke hier van beschuldighen: Want t'blijckt soo klaer als den dach dat wy nu ter tijdt in het aenroepen der Heylighen niet anders en doen ofte en leeren als t'ghene de oude Kercke ghedaen ofte gheleert heeft.

Wort bewese dat onse Leere ende practijke aengaende het aenroepen der HH de selve is met die vande oude Kercke.

Segghen wy dat de H. Maghet *Maria* onse *Advocaterisse* is? t'selve heeft over veerthien hondert jaeren gheseyt den H. *Irenæus.*

Irenæus lib: 5. contr. Hæreses.

Noemen wy haer onse *Meesterisse*, onse *Vrouwe*, ende *Coninginne*? soo heeft haer oock ghenoemt den H. *Athanasius.*

Athanasius ser: de Annunciat: Nazianzenus Orat: in Cypr: in medio.

Versoecken wy van haer hulpe ende bystant? t'selve seght t'sijnen tijde gheschiet te zijn den H. *Gregorius Nazianzenus.*

Hilarius in Ps: 129.

Segghen wy dat de Martelaren onse *Patroonen* en *voorsprekers* zijn? t'selve hebben eertijts gheseyt den H. *Hilarius* ende *Ambrosius?*

Ambrosius in cap: 21. Luc. Concilium Chalc: Act: 11. Nyssenus Orat: in Theodor: Augustinus l: 7. contr: Don: c: 1. Athanasius ser: de Annunciat: Idem Orat: in Basil: in fine. Nyssenus Orat: in Theodor: Ephrem serm: de laud: SS. Mart: Theodoretus in Hist: SS. Patr. Hieronymus in Epitaph: Paulæ. Basilius Orat: in 40. Martyres.

Segghen wy tot haer, *bidt*, ofte *spreeckt voor ons by Godt*? t'selve heeft ghedaen het heel Concilie van *Chalcedon* ten opsichte van den H. *Flavianus*: den H. *Gregorius Nyssenus*, ten opsichte van den H. Martelaer *Theodorus*: den H. *Augustinus*, ten opsichte van den H. *Cyprianus*: den H. *Athanasius* ten opsichte van de alderh: Maget *Maria* &c.

Vraghen wy eenighe weldaden van d'Heylighen: de Out-vaders sijn hier van vol: *Athanasius* bidt den H. *Basilius* dat hy de gheloovighen wilde bestieren ende onderhouden in peys: *Nyssenus* bidt den H. *Theodorus* dat hy hun wilt beschermen teghen den vyandt ende bevrijden van alle perijckelen: *Ephrem* bidt de heylighe Martelaren in het ghemeen dat sy de gratie *Christi* voor hem willen verkrijghen: *Theodoretus* bidt de heylighe Vaders, welckers levens hy hadde beschreven, dat hy door haere voorsprake den hemelschen bystant mochte bekomen. *Hieronymus* bidt de heylighe *Paula* datse hem in sijnen uyterstен ouderdom wilt by-staen. *Basilius* seght dat de gheloovighen van sijnen tijdt haere toevlucht tot de Heylighen naemen, ende haer baden datse van quaeden mochten verlost worden.

Chry-

Chrysostomus seght datse de Apostelen *Petrus* ende *Paulus* als beschermers aenriepen, om datse voor hun by Godt souden tusschen-spreken &c.

Tot noch toe en kan ick gheen verschil sien in dese materie tusschen de *Roomsche* Kercke van den teghenwoordigen tijt, en tusschen de oude.

Stichten wy Kercken ter eere van de Heylighen? daer en was niet ghemeender by d'oude: *Cyrillus* seght dat er t'sijnen tijde eene Kercke ghesticht was ter eere van de Apostelen, op de plaetse daer den H. Gheest over hun was ghedaelt te *Ierusalem*: *Athanasius* maeckt ghewach van eene Kercke van den *H. Quirinus*: *Nazianzenus* ghetuyght dat *Gallus* en *Iulianus* eene Kercke ghesticht hebben voor den H. Martelaer *Mamas*: *Nyssenus* beschrijft de Kercke van den H. Martelaer *Theodorus*: *Chrysostomus* maeckt mentie van verscheyden Kercken ende bidt-plaetsen der Martelaren; onder andere van den *H. Petrus* te *Constantinopelen*: *Sozomenus* spreeckt van eene Kercke van den *H. Thomas* in de stadt van *Edessa*: *Augustinus* van eene Kercke van den heylighen *Felix*: *Ambrosius* van eene Kercke der Apostelen: *Hieronymus* van verscheyden Kercken der Martelaeren, ende soo voorts.

Cyrillus Hieros: Catechesi 16.
Athanasius Ep: ad Solitarios.
Nazianzenus Orat. in Iulian:
Nyssenus Orat: in Theodorum.
Chrysostomus Hom: 28 ad pop:
Idem Hom: 66. ad popul:
Sozomenus l: 6. Hist: cap: 18.
Augustinus lib: de cura pro mortuis cap: 1.
Ambrosius lib: 5 Ep: 1. ad Felicem
Hieronymus lib: adverſ: Vigil:

Wat wilt gy ten lesten noch hebben? Dat wy de Heyligen eere bewijsen?

Wat seght ghy dan van *Iustinus* een van de outste Vaderen, den welcken uytdruckelijck seght van sijnen tijt: *VVy dienen ende aenbidden de goede Enghelen, ende dit leeren wy aen andere.*

Iustinus Apol: 2.

Wat seght ghy van *Eusebius*? *VVy eeren*, seyt hy, *de Heylighen daghelijcx als vrienden Godts.*

Eusebius lib: 13. Prapar: Evang: cap: 7.

VVie van de Coninghen, seght den H. *Gregorius Nyssenus*, *wort soo ghe-eert als den Martelaer Theodorus:*

Nyssenus Orat: in Theodorum.

Laet ons dickwils, seght *Chrysostomus*, *de heylighe Martelaren, die wy heden vieren, besoecken, ende haere graven aenbidden.*

Chrysostomus Hom: de SS. Iuven: & Max.

Die de Martelaers eert, seght *Ambrosius*, *eert oock Christum.*

Ambrosius serm 6. in fine.

VVy eeren de Dienaers, seght *Hieronymus*, *op dat de eere der Dienaeren op den Heere sou vallen.*

Hieronymus Ep: ad Ripar

Dat my eens yemant toone, seght *Augustinus*, *dat den Tempel van Romulus in soo eene eere te Roomen is, ghelijck ick toone dat daer de memorie van Petrus is: Ende wie wort in Petro ghe-eert als de ghene die voor ons is gheslorven?*

Augustinus ser: 1. de SS: Petro & Paulo.

Indien ghy hier seght dat onse eere afgoderye is, ende niet de eere van d'oude.

Ick segghe wederom dat dit onwaerachtigh is: want ghy en brenght niets voor den dagh als t'ghene ghy te voren gheseyt hebt: Wy segghen dan datse ons valschelijck ende moetwillichlijck beschuldighen alle de ghene die segghen dat wy aen de Heylighen die eere toedraeghen de welcke Godt alleen toekomt.

Weten wy niet beter wat wy leeren of doen als de Sectarisen? Wy seggen met *Eusebius, dat wy de Heylighen eeren als vrienden Godts*: Wy seggen met den *H. Hieronymus, dat wy se eeren als Dienaren Godts*: Wy seggen met *Theodoretus*: *dat wy se eeren als heylighe menschen*: Wy seggen met den H. *Ioannes Damascenus, dat wy se eeren als vrienden Christi, kinderen ende erfghenamen Godts*: Wy segghen met alle die Vaders hier voren ghestelt, dat wy *Christum* eeren in d'Heylighen: Wy loochenen met den H. *Cyrillus Alexandrinus*, *dat wy onse Martelaren Goden hebben ghemaeckt*, maer dat wy se met behoorlijcke eere achtervolghen: Wy loochenen met den H. *Augustinus*, *dat wy haer dienen als Goden, maer wel als Heylighen*: Wy loochenen met *Theodoretus*, *dat wy haer aenroepen als Goden maer wel als de ghene die van Godt konnen verkrijghen datse verstoecken.*

Eusebius lib: 13. Prap: Evang: Cap: 7.
Hieronymus Ep: ad Ripar
Theodoretus lib: 8. ad Gracos
Cyrillus Alexan: lib: 6. in Iul:
Augustinus in Psalm: 96.
Theodoretus lib: 8. ad Gracos.

Evenwel en houden de Sectarisen niet op, van ons in dese materie

te beschuldighen als afgodisten: Sy gheven, segghen sy, aen *Maria* den naem van *goddinne.*

Psalmo 81. v. 6. Exodi cap. 22. v. 28. Wie desen naem aen *Maria* ghegheven heeft en weet ick niet, doch ghenomen t'waer soo: Is *David* daerom een afgodist gheweest om dat hy de kinderen Godts, *goden* ghenaemt heeft? ofte *Moyses*, als hy de oversten seyde *Goden* te wesen?

II. Seggen sy, dat wy de daet selve die Godt ende *Christi* toekomt aen *Maria* toeschrijven, om dat wy haer segghen te sijn onse *Middelaresse, onse eenighe hope, ende troost.*

Irenæus lib. 5. Har: ultra med. Athanasius Serm: de Annunciat. Nazianzenus orat. ad Greg. Nyssen. Cyrillus Alex. lib. 12. Thesauri cap. 10. Doch, wy en verstaen dit niet anders als de oude Kercke ghedaen heeft: Want den *H. Irenæus* heeft de H. Maghet *Advocaterisse* ghenoemt: *Athanasius* heeft se ghenoemt onse vrouwe, ende *Coninginne*: den *H. Gregorius Nazianzenus* noemt de Martelaren *middelaers tusschen ons ende Godt*: Den *H. Cyrillus*, seght dat alle de Propheten ende Apostelen *Middelaers* sijn gheweest: Maer dit alles verstaende onder *Christum*, ofte door *Christum*: Want wy en vraeghen van de Heyligen niet anders als datse voor ons willen bidden by Godt om dat de verdiensten *Christi* ons souden toe-gheeyghent worden: Oversulex, soo wanneer wy segghen met den *H. Athanasius*: *Alderh. Maghet bidt voor ons*, ofte met den *H. Gregorius Nyssenus*: *H. Theodore bidt voor het vaderlandt*: ofte met den *H. Ephrem*: *HH. Martelaren bidt voor ons dat wy de gratie Christi moghen verkrijghen*, ofte met den *H. Hieronymus*: *H. Paula helpt ons met uwe ghebeden*: ofte met den *H. Augustinus*: *H. Cypriane staet ons by met uwe ghebeden op dat wy uwe deughden moghen naevolghen*: ofte met den *H. Maximus*: *H. Agnes, wy bidden u dat ghe ons wilt ghedachtigh sijn*: ofte met den *H. Paulinus*: *H. Martelaer Celse helpt uwen broeder op dat hy met u in de eeuwighe ruste mach sijn*: ofte met den *H. Victor*: *Bidt voor ons HH. Propheten en Patriarchen, ende Apostelen, maer ghy voor al H. Petre*: ofte met alle de Vaders van het Concilie van *Chalcedon*: *H. Martelaer Flaviane bidt voor ons* &c. Wy en verstaen dit niet anders als sy: Maer t'is seker dat alle dese HH. Vaders de ghebeden van de Heylighen versoekende om yets te verkrijghen, dit niet anders ghedaen hebben als wel verstaende door *Christum*: Ergo wy doen dit mede soo: Ende tot een teecken van dien en wort'er in de *Roomsche* Kercke noyt eenigh ghebedt ghestiert tot de Heylighen ofte het wort altijdt ghesloten met dese woorden: *Door onsen Heere Iesum Christum die met den Vader leeft ende regneert in alle de eeuwen der eeuwen Amen*: Ofte indien het oyt geschiedt dat'er dese clausule niet by-ghevoeght wort, t'is seker dat s'er, volghens de leeringhe vande heele *Roomsche* Kercke, daer onder moet verstaen worden. Waer in verschillen wy dan, aengaende het eeren ende aenroepen der Heylighen, van de leeringhe der oude Kercke?

Athanasius Serm. de Annunciat. Nyssenus orat. in Theodor. Ephrem. Serm. de laud. Martyrum. Hieronymus in Epitaphio Paulæ Augustinus lib. 7. contra Donatist. cap. 1. Maximus Serm. de S. Agnete. Paulinus in Carm: Panegyrico de S. Celso. Victor Vticens: lib: 3 de persecut: Wandalica circa finem. Concilium Chalcedon: Actione 11.

Doch, om dat het de Sectarisen teghen ons geduerich soo breedt hebben als of wy, naemelijck de H. Maghet *Maria*, in dese materie, te hooch verheffen, ende ons dit willen bewijsen uyt eenighe besondere schrijvers vande leste eeuwen, naemelijck uyt *Eusebius Nierenbergh*, ende andere: Ick en kan my niet ghenoech verwonderen waerom datse den *H. Bernardus* voor-by-gaen; Want ick en sie niet wat men meer kan seghen van de Alderh. Maghet als desen H. Man heeft ghedaen: hoort hem eens spreken:

Bernardus Serm: 2. Sup. Evang. Missus est. *In perijckelen, seyt hy, in benauwtheden, in twijffelachtige dingen peyst op Mariam, roept Mariam aen, datse niet en wijcke van uwen mont, datse niet en wijcke van uw' herte, ende op dat ghe mooght verkrijghen de voorsprake van haer ghebedt, en verlaet het exempel niet van haere conversatie: Haer volghende en doolt ghy niet, haer biddende en wanhoopt ghy niet, op haer peysende en dwaelt ghy niet, als sy u*

vast

vaſt hout en valt ghy niet, als ſy u beſchermt en vreeſt ghy niet, als ſy u voorgaet en wort ghy niet vermoeyt, als ſy u ghenadich is ghy komt tot het eynde &c.

Deſen man moeſt van de Sectariſen eerſt aengheraſt worden, eer ſy teghen ons komen ſchreeuwen als afgodiſten; want hy is mans genoech om het ſcherp voor ons af te byten.

Nu iſt tijdt dat wy ſien of wy in de het eeren, practijke, of ceremonien van de Reliquien in t'minſte verſchillen van d'oude. Wy hebben boven betoont in t'gemeen dat de oude Kercke de Reliquien ghe-eert heeft, nu moeten wy ſien hoe ſy dit heeft ghedaen in t'beſonder. Dit ſelve wert beweſen aengaende het eeren vande Reliquien.

Wy gaen de Reliquien ofte de graven der Martelaren beſoeken. Hier toe verweckt ons den *H. Ioannes Chryſoſtomus* als hy ſeght: *Laet ons dickwils de graven der Martelaren beſoecken*: Dat dit eene ghewoonte was ghetuyght *Euſebius*: *VVy gaen*, ſeyt hy, *tot de graven der Martelaren*: ende *Ruffinus* ſeght *dat den Keyſer Theodoſius, de Prieſters, ende ghemeente, omginghen tot alle de bidt-plaetſen daer de Martelaren ende Apoſtelen begraven laghen. De Coninghen en Princen*, ſeght *Chryſoſtomus*, *komen om die graven t'omhelſen.* *Chryſoſtomus. Hom: de SS. Iuventio & Maximo. Euſebius lib: 13. Prapar: Evang: cap: 7. Ruffinus lib: 2. Hiſt: cap: 33. Chryſoſtomus Hom: 66. ad popul.*

II. Wy knielen ende bidden voor de Reliquien: Dit deden wy mede roepen eenpaerlijck de Outvaders: *De menichte der Heydenen*, ſeght *Auguſtinus* ſprekende van t'graf vanden *H. Petrus*, *aenbidt met gheboghen knyen den alderſalichſten Petrus*: Den Keyſer *Theodoſius*, ſeght *Ruffinus*, *lagh plat ter aerden voor de reliquien van de Martelaren ende Apoſtelen*: *Wy ſtorten daer onſe ghebeden*, ſeght *Euſebius*: *Princen en Coninghen komen daer bidden*, ſeght *Chryſoſtomus*: t'ſelve ghetuyghen *Prudentius*, ende *Hieronymus*. *Auguſtinus Serm: 1. de SS. Petro & Paulo. Ruffinus lib: 2. Hiſt: cap: 33. Euſebius lib: 13. Prapar: Evang: cap: 7. Chryſoſtomus Hom: 66. ad Popul: Prudentius Hymno de S. Lauren. Hieronymus ad verſ. vigilant.*

III. Wy doen beloften aen d'Heylighen voor haere graven ofte Reliquien.

Daer en is niet aen te twijffelen ofte dit hebben de oude mede gedaen: want *Euſebius* ſeght uytdruckelijck: *VVy doen aen de Martelaren beloften als aen Heylighen mannen.* Dit blijckt oock uyt den H. *Auguſtinus*, den welcken verhaelt dat de *Manichéen* aen de Catholijcken verweten datſe gelijck waeren aen d'Heydenen om datſe ondere andere de Martelaren eerden, ende *dienden met beloften*: *Theodoretus* ſeght noch meer, t'welck precies met onſe ghewoonte over-een-komt, te weten, *Dat de ghene, die de Martelaren Godtvruchtelijck ende ghetrouwelijck hebben ghebeden, verkrijghen datſe begheeren, ghetuyghen die dinghen de welcke ſy opdraeghen om haere beloften te quijten*: *VVant andere hanghen* (by de graven der Martelaren) *oogben, andere, voeten, andere, handen van ſilver ofte van gout.* *Euſebius lib: 13. de Praparat: Evang: cap: 7. Auguſtinus lib: 20. cont: Fauſtum cap: 3. Theodoretus lib: 8. ad Gracos.*

IV. Wy ſluyten de Reliquien in kaſſen, ende draeghen die om: Dit wiert mede in oude tijden ghedaen: Want *Ruffinus* ſeght dat den Keyſer *Theodoſius plat ter aerde lagh voor de kaſſen der Martelaren ende Apoſtelen.* Den H. *Hieronymus* vraeght van den ketter *Vigiliantius*, of alle de Biſſchoppen voor heyligh-ſchenders ende ſotten moeten ghehouden worden de welcke de Reliquien van den H. *Samuel in eene goude kaſſe* hadden ghedraegen? Het derde Concilie van *Braccara* in *Spaegnien*, heeft gheſtelt dat de kaſſen vande Reliquien in de proceſſien moeten ghedraeghen worden door de handen der Biſſchoppen. *Ruffinus lib: 2. Hiſtor: cap. 33. Hieronymus lib: adverſ Vigilant. Concilium Bracarenſe III. Can: 25.*

V. Wy ontſteken lichten en kerſſen voor de Reliquien. Dit hielt den ketter *Vigilantius* voor ſuperſtitie, ende verweet aen de Chriſtenen datſe met groote hoopen waſſe-kerſſen ontſtaeken voor de graven der Martelaren, ſegghende datſe deſe ghewoonte afgheleendt hadden van d'heydenen: Maer *Hieronymus* antwoordde ſeer wel: Het ontſteken van kerſſen by d'heydenen wiert ghedaen voor den duyvel, en daerom moet het verſoeyt worden; het ontſteken van kerſſen by de Chriſtenen, wort ghedaen voor de Martelaren en daerom moet het aenveerdt worden: Want *Hieronymus lib: adverſ. Vigilant.*

Idem Epist: ad Riparium. seyt hy elders, *de wasse-kerssen die men ontsteeckt voor de graven der Martelaren en sijn gheene teeckenen van afgoderye.* 2. Den Keyser *Constantinus* heeft vele lampen ende kandelaren gheoffert om ghedurichlijck licht te ontsteken voor de Reliquien vande HH. *Petrus*, *Paulus*, ende *Laurentius*. 3. *Theodoretus* ghetuyght dat de Reliquien van den H. *Ioannes Chrysostomus*, met menighe lichten wierden vervoert: ten lesten den Heylighen *Paulinus* seght dat'er ghedurich licht brandde voor de Reliquien van den Heyligh en *Felix*.

In vita Sylvestri Papæ Tom: 1. Concilor.
Theodoretus lib: 5. Hist: cap:36.
Paulinus Natali 3. Felicis

VI. Wy vervoeren de Reliquien met groote eere ende lof-sangen: Daer en was niet ghemeender onder de oude: *Augustinus* seght dat hy te *Milanen* teghenwoordich was wanneer de Reliquien van de HH. Martelaren *Gervasius* ende *Protasius met weerdighe eere* wierden vervoert: *Chrysostomus* beschrijft met wat eere de Reliquien van den Heylighen Martelaer *Babijlas* t'sijnen tijde vervoert wierden. *Sozomenus* beschrijft de vervoeringhe vanden H. *Meletius*: *Ruffinus*, die van den H. *Ioannes Baptista*: *Evagrius* die van den Heylighen *Ignatius* Bisschop: Den H. *Hieronymus* die van de HH. *Lucas*, *Andreas*, ende *Timotheus*, vergheselschapt van soo menighe menschen, die lof-sanghen songhen, dat de weghen van *Palestinen* af tot *Chalcedon* over al krielden van volck.

Augustinus lib: 9. Confession: cap:7.
Chrysostomus lib. de S. Babyla.
Sozomenus lib: 7. Hist: cap:10.
Ruffinus lib: 2. Hist: cap:28.
Evagrius lib: 1. Hist: cap:16.
Hieronymus ad vers: Vigilant.

VII. Wy houde staende ende Leeren dat'er eenighe kracht is in de Reliquien, t'zy tot lichaemelijcke, t'zy tot gheestelijcke uytwerckinghen, ende oversulex dat het gheene superstitie en is de selve te raeken, kussen &c. Hier in is ons voorghegaen 1. den H. *Basilius*, als hy seght: *de Reliquien der heyligher sijn kostelijck, ende die haere beenderen raeckt bekomt eenighe mede-deelinghe van heylich-maekinghe door de gratie die in de* Reliquien *is.* 2. Den *H. Gregorius Nyssenus*: De ghene seyt hy, die by t'graf van den Martelaer *Theodorus* komen, ghelooven dat het aenraeken van sijne Reliquien ofte van de kasse daer se ingheslote sijn, *eene heylich-maekinghe ende zegheninghe is.* 3. Den *H. Gregorius Nazianzenus*: *De asschen*, seyt hy, *vanden H. Cyprianus, saemen met het gheloof, vermach alle dinghen, ghelijck se wel weten die het beproeft hebben.* Den selven H. Vader seght elders, *dat de Lichaemen der Martelaren, jae haere druppelen bloets, ende instrumenten daer se mede ghedoodt sijn, wanneer se met de handen gheraeckt, ofte ghe-eert worden, soo groote kracht hebben als haere H. zielen.* 4. Den *H. Cyrillus Hierosolymitanus*: *Op dat men*, seyt hy, *soude ghelooven dat in de lichaemen der heylighen kracht ofte macht is, is'er eenen dooden, die het lichaem vanden Propheet Elisæus gheraeckt hadde, verresen.* 5. Den *H. Ioannes Chrysostomus*: *Laet ons*, seyt hy, *de graven der Martelaren besoecken op dat wy daer van eenighen zeghen souden bekomen.* 6. Den *Heylighen Augustinus* seght dat'er te *Milanen*, eenen blinden gheneesen wiert door het aenraeken der Reliquien van de HH. Martelaren *Gervasius* ende *Protasius*.

Basilius in Psalm: 115.
Nyssenus Orat: in Theodor:
Nazianzenus Orat: in Cyprian:
Idem Orat: 1. in Iulian:
Cyrillus Hierosolymit: Catech: 18.
Chrysostomus Serm: de SS. Iuventio & Maximo.
Augustinus lib: 9. Confess: cap. 7

Waer blijven nu onse Sectarisen de welcke de Mirakelen vande teghenwoordighe *Roomsche* Kercke willen suspect maeken, ofte uytroepen voor valsche om dat'er vele gheschiedt sijn door het aenroepen der heylighen ofte eeren van haere Reliquien? als of soodanighe Mirakelen gheschiedt waeren tot bevestinghe van Superstitie, ofte van afgoderye? datse nu eens voet by steck houden ende antwoorden op het ghene ick sal vraeghen.

Besluyt van alle het voorgaende.

I. Ick vraeghe of de oude Kercke van de eerste vier hondert jaeren, met *het aenroepen der heylighen*, ende *eeren van haere Reliquien* superstitie ende afgoderye bedreven heeft, ofte niet?

Seght ghy dat jae? Hoe hebt ghy dan tot noch toe staende ghehouden dat de Kercke van de eerste vier hondert jaeren is rechtsinnich

nich gheweest? hoe kan dit saemen staen, *afgodisch* sijn, ende *rechtsinnich*? 2 Als ghy soo ongherymdelijck, oock de eerste Kercke ende haere heylichste leeraers, durft beschuldighen van afgoderye, soo seghen wy ront uyt dat wy sonder schult, uyt onwetentheyt liever hebben te dwalen met de eerste Kercke, als met u lieden soo sottelijck wijs te sijn.

Seght ghy dan dat de eerste Kercke met *het aenroepen der Heylighen* ende *eeren van haere Reliquien* gheene afgoderye bedreven en heeft? soo trecke ick dan hier uyt dit argument.

De tegenwoordige *Roomsche* Kercke en verschilt niet een hayr, van de oude Kercke aengaende *het aenroepen der Heylighen* ende *eeren van haere Reliquien*, ghelijck nu in t'lanck ende breedt voor de ooghe beweesen is.

Ergo de teghenwoordighe *Roomsche* Kercke en bedrijft *met het aenroepen der Heylighen* ende *eeren van haere Reliquien* gheene afgoderye noch superstitie.

De Sectarisen moghen hier, teghen ons, wederom inbrenghen datse begheeren, ick sal alles wenden op den hals vande eerste rechtsinnighe Kercke.

Segghen sy, dat wy heylighen aenroepen van de welcke wy niet versekert en sijn datse met'er daet saligh sijn? ick vraeghe wat meerder versekeringhe dat de eerste Kercke hier van hadde als wy? by exempel, wat versekeringhe hadde den ouden *Origenes* dat *Iob* in den hemel was als hy hem aenriep, segghende: *O heylighen Iob, die by Godt eeuwelijck leeft, bidt voor ons ellendighe menschen?* *Origenes lib. 2: Iob.*

Segghen de Sectarisen dat wy heyligen aenroepen die noyt in de werelt gheweest sijn? als naemelijck den *H. Christophorus*, *Catharina*, ende soo voorts; wy hebben hun hondertmael overtuyght dat dit gheloghen is.

Segghen sy dat wy de heylighen aenroepen als of se kosten weten wat hier omgaet op d'aerde, ende onse ghebeden kosten verhooren? wel? heeft de oude Kercke niet gheweest van t'selve ghevoelen? hoe heeft se dan de heylighen aengheroepen? hoe heeft den *H. Gregorius Nazianzenus* ghesеyt tot den *H. Athanasius*: *Slaet uwe ooghen uyt den hemel op onse saeken?* hoe heeft den *H. Augustinus* ghesеyt: *Ist saeken dat de dooden niet en weten wat de levende doen, hoe toonen dan de Martelaren datse by de menschelijcke dinghen teghenwoordigh sijn, wanneer sy eenighe weldaden gheven aen de ghene die haer bidden?* *Nazianzenus Orat. in Athanas.* *Augustinus de cura pro mortuis cap. 13.*

Segghen sy dat wy verstierde Reliquien eeren oft omdraeghen? ghenomen hier waer somwijlen eenigh misbruyck gheweest door het toedoen van eenighe moet-willighe menschen: Seght *Augustinus* niet dat t'sijnen tijde oock sommighe bedrieghers waeren de welcke omliepen met valsche Reliquien? liet daerom de oude Kercke de Reliquien der heylighen t'eeren, om te draegen &c. ofte was daerom dit eeren superstitie, ofte afgoderye? *Augustinus lib. de opere Monach: cap. 28.*

Wel aen dan: Om dit deel te sluyten: Het blijckt uyt meest alle d'out-Vaders soo *Grieksche* als *Latijnsche*, dat er in d'eerste Kercke verscheyden mirakelen sijn gheschiedt door *het aenroepen der Heylighen*, ende *eeren van haere Reliquien*:

De Sectarisen moeten bekennen dat dit waerachtighe ende goddelijcke mirakelen sijn geweest, ofte sy moeten d'eerste Kercke ende haere heylichste leeraers beschuldighen van Afgoderye, t'welck sy, teghen het ghevoelen vande heele werelt ende tegen de Reden, niet machtich en sijn te bewijsen.

Ergo de Sectarisen moeten bekennen dat de mirakelen die in de

teghen-

teghenwoordighe *Roomſche* Kercke door *het aenroepen der Heylighen* ende *eeren van haere Reliquien*, ofte gheſchiedt ſijn, ofte noch daeghelijcx gheſchieden, waerachtighe ende godlijcke mirakelen ſijn.

Ick bewijſe de conſequentie volghens den gront van my hier boven gheleydt, in deſer voeghen.

Alle de waerachtighe ende godlijcke mirakelen en konnen niet anders gheſchieden als tot beveſtinghe van eene godlijcke ende waerachtighe Leere, anderſins ſoude Godt de menſchen bedrieghen ende doen dwaelen:

Maer alle de mirakelen die in de teghenwoordighe *Roomſche* Kercke gheſchiedt ſijn, of noch gheſchieden door *het aenroepen der Heylighen*, ende *eeren van haere Reliquien*, ſijn gheſchiedt, ende gheſchieden tot beveſtinghe van eene godlijcke ende waerachtighe Leere:

Ergo alle de mirakelen, die in de teghenwoordighe *Roomſche* Kercke, gheſchiedt ſijn, of noch gheſchieden door *het aenroepen der Heylighen*, ende *eeren van haere* Reliquien ſijn waerachtighe, ende godlijcke mirakelen.

De tweede voorſtellinghe van dit argument bewijſe ick aldus:

De Leere van de eerſte Kercke aengaende *het aenroepen der Heylighen*, ende *het eeren van haere Reliquien*, was waerachtich en Godlijck:

Maer de Leere van de teghenwoordighe *Roomſche* Kercke in deſe materie en verſchilt in t'minſte niet van de Leere der eerſte Kercke:

Ergo de Leere van de teghenwoordighe *Roomſche* Kercke in deſe materie, is waerachtich en Godlijck:

Voorders: De mirakelen de welcke in de eerſte Kercke geſchiedden ten opſichte van *het aenroepen der Heylighen*, ende *eeren vande* Reliquien, moeſten nootſaekelijck waerachtich en Godlijck ſijn om datſe gheſchiedden tot beveſtinghe van eene Godlijcke ende waerachtighe Leere:

Ergo de mirakelen die in de *Roomſche* Kercke tot beveſtinge van de ſelve Leere gheſchieden, ofte gheſchiedt ſijn, moeten nootſaekelijck waerachtighe ende Godlijcke mirakelen ſijn.

Nu moeten wy voorders ſien wat de Sectariſen noch hebben teghen onſe mirakelen, op dat wy deſe materie gantſchelijck uytputten.

De vierde opworpinghe vande Sectariſen wort wederleydt.

Sommighe mirakelen vande Papiſten, ſegghen ſy, ſijn ſpottelijcke, kinderlijcke, ſoo veele verſchillende vande mirakelen der Apoſtelen als de duyſterniſſe van t'licht, dinghen die gheen verwonderens maer belacchens weerdich ſijn.

Hier van moeten wy ten minſten eene preuve hebben, op dat wy den leeuw uyt den klauw moghen kennen.

Baronius in Annal. Anno 805. Num. 3.

By exempel, ſegghen ſy: *Baronius* verhaelt dat Keyſer *Carel* eenen grooten wilden beir vervolghde op de jacht, die op eenen ooghenblick ſoo tam wiert als een lam, door de kracht van eene lieve vrouwe, wiens beeldt hem diende tot verberginghe ende beſcherminghe teghen de hitticheydt des jaeghers.

Voor eerſt *Baronius* verhaelt dit heel anders uyt de *Chronijcken van Vranckrijck*: *Carel* de groote, ſeyt hy, jaeghde ontrent het dorp *Morſel*, daer een Klooſter was van Religieuſe vrouw-perſoonen vande *H. Gudila* maeght, welckers Reliquien daer ruſteden: Op deſe jacht vervolghde hy eenen grooten beir die nu was om ghevanghen te worden, maer liep met groote ſnellicheydt nae de Kerck van het Klooſter, ende ſich ſonder eenighe vreeſe neder-legghende voor de Reliquien, ſoo de Religieuſen derwaerts quaemen, bevonden dat hy heel tam was gheworden, ende van dien tijdt af heeft hy haer altijdt als eene huys-beeſte ghedient.

Dit

Dit heb ick hier willen herhaelen, om datmen sou sien hoe los ende sonder versauw dat de Sectarisen voortgaen in t'ghene sy trecken uyt de Historij-schrijvers: Want daer *Baronius* de tammicheydt van desen beir toeschrijft aen de *Reliquien vande H. Gudila*, daer segghen de Sectarisen dat het gheschiedt soude sijn door *een beelt van Onse Lieve Vrouwe*, ende daer *Baronius*, het dorp, Klooster, en Kercke noemt, daer dit soude gheschiedt sijn, welcke omstandicheden buyten twijffel de saeke waerschijnlijcker maeken, daer worden dese omstandigheden van de Sectarisen achter-ghelaten: Waer uyt men kan sien wat gheloove dat se deurgaens verdienen in t'verhalen van andere gheschiedenissen.

Ten tweeden: Ick en kan niet sien dat dit Mirakel kinderlijck, ofte belachelijck sy: Want dit te segghen sonder eenighe reden daer by te voeghen, en is niet anders als lustich slaen ofte gaepen teghen den wint: Om wat reden dan is dit Mirakel *kinderlijck* ofte *belacchelijck*? misschien om dat'er eenen wilden beir tam is gheworden? wat is hier meer belachelijck als dat de leeuwen in den kuyl daer *Daniel* sat, tam sijn gheworden? of ist misschien om dat dit mirakel soude gheschiedt sijn by de Reliquien vande *H. Gudila*? wat is hier meer belachelijck als dat eenen dooden die by gheval wiert ghesmeten op de ghebeenten ofte Reliquien van *Elisæus*, levendigh wiert? *Daniel cap: 6. V. 23.* *4. Regum cap. 13: V. 21.*

Ghy sult my segghen dese twee leste mirakelen moeten ghelooft worden om datse in Schrifture stae.

Dat is puer eene kinderlijcke ende belachelijcke antwoorde: Want hier en is gheene questie of het mirakel van den voorseyden beir soo vast moet ghelooft worden als de mirakelen van de leeuwen, ofte van dien mensch die levendigh wiert; t'is seker dat neen: Maer de questie is, ghenomen daer waer soo een mirakel gheschiedt ten opsichte van eenen wilden beir, waerom dat dit soo wel niet geschieden en kost in eenen beir, als in eenen leeuw? ende waerom niet soo wel by de Reliquien van de *H. Gudila*, als by de Reliquien van den Propheet *Elisæus*?

Indien ghy seght dat het wel gheschieden kost? soo segghe ick noch eens dat ick gheene reden kan sien waerom dat het *kinderlijck* ofte *belachelijck* sy.

Seght ghy dat het niet gheschieden en kost? soo en moest ghy dan niet segghen dat het kinderlijck ofte belachelijck is, maer enckelijck segghen dat het versiert is.

Ick gheloove dat ghy het hout by dit leste: Want t'en is niet wonder dat ghy een mirakel t'welck over acht-hondert jaeren gheschiedt is sout voor versiert houden, daer ge de mirakelen van den *H. Franciscus Xaverius*, die soo versch ende van soo menighe duysent ooghlijcke ghetuyghen bevesticht sijn, in twijffel durft trecken, seggende: Wat *Xavery* mirakelen in t'besonder aengaet, die quansuys in dese eeuwe souden geschiedt sijn, aen der selver gheloofweerdicheyt, is, om verscheyden redenen, grootelijcx te twijffelen.

Die redenen sullen wy gheerne hooren.

Vijfde opworpinge van Partye wort wederleydt.

1. Seght ghy: Die mirakelen souden in *Indien* gheschiedt sijn daer niemant licht sal henen gaen om onderspeckinghe te doen.

T'en is niet van noode, lieve vrient, dat ghy naer *Indien* gaet, de vlecke *Potamo* in *Italien* sal u soo vele stoffe gheven dat ghe, indien ghe maer reden ghebruyckte, daer over sout verbaest staen: Ofte, indien *Italien* te verre gheleghen is, komt maer naer *Mechelen* onse naebuerighe stadt, daer sal men u volle bescheedt gheven van wonderlijckheden die niemant kan loochenen, als die heel sot ende

blindt is, ende daerom te vergheefs hier souden opghetelt worden, alsoo ghylieden niets ghelooven en wilt als het ghene ghy siet voor de ooghen: jae, schoon ghy onse mirakelen saeght voor de ooghen, ghy en sout se even wel niet meer ghelooven als eertijdts de *Phariséen* gheloofden de mirakelen *Christi*, de welcke hartneckich bleven, oock als se dooden saeghen verrijsen.

Mortonus Apolog. de notis Eccles. lib. 2. cap. 27.

II. Seght ghy: *Mortonus* heeft soetelijck aenghetreeckent, dat *Xaverij* eyghen brieven tot vijftich in ghetal, die hy uyt *Indien* aen sijne confratres gheschreven heeft, gheen van allen eenich ghewach maeken van sijne mirakelen.

Dit is slecht: Wat wilt ghe dan dat *Xaverius* sich opentlijck soude beroemt hebben van sijne mirakelen daer hy met alle neersticheydt sijne goddelijcke gaeven socht te bedecken ghelijck men deurgaens kan sien in sijn leven? T'is meer als tijdt dat ick dese queestie sluyte.

Hoe onredelijck dat de Sectarisen sijn in de materie van de mirakelen.

Voor eerst, hoe onredelijck dat de Sectarisen in de materie van de mirakelen voortgaen kan blijcken uyt haeren handel.

Want indien ick van sommighe vraeghe of se alle mirakelen, de welcke op de vier leste eeuwen in de *Roomsche* Kercke souden gheschiedt sijn, voor valsch ende versiert houden? sy antwoorden dat jae: Maer indien ick haer vraeghe om wat reden dat sy dit segghen? sy antwoorden: Om dat oock *Paepsche* schrijvers bekennen dat'er sommighe enckelijck versiert sijn.

Dat het soo zy: Hier uyt en kan gheene andere slot-reden getrocken worden als dese: Daer sijn *Paepsche* Schrijvers de welcke selve bekennen dat'er eenighe mirakels versiert sijn: Ergo alle de mirakelen die in de *Roomsche* Kercke naemelijck op de vier leste eeuwen souden gheschiedt sijn, sijn versiert.

Dit argument en moet niet wederleydt worden: T'is genoech dat de eerst-beginnende Philosophen dit uytlacchen, en segghen: *A non distributo ad distributum non valet consequentia*, dat is, daerom en mach ick by exempel niet seggen dat alle de borgers van eene stadt deughenieten of sielen, ofte daer van suspect sijn, om dat'er sommighe soudanige sijn. Dat is klaer.

Maer indien ick van andere Sectarisen vraege, of se dan niet een enckel stuck en ghelooven gheschiedt te sijn?

Sy antwoorden dat jae: Maer dat'er sommighe stucken niet anders als loutere bedriegheryen, sommighe niet anders als tooveryen gheweest sijn.

Dese vallen even plompelijck in den selven strick met de voorgaende: want, ghelijck het niet en volght: *Sommighe mirakelen sijn versiert, ergo alle mirakelen sijn versiert*, alsoo en volght het oock niet: *Sommighe mirakelen sijn bedriegheryen of tooveryen, Ergo alle de mirakelen sijn bedriegeryen of tooveryen.*

Het moet dan hier ten lesten op aen komen datse ront uyt segghen dat alle de mirakelen die op de leste vier eeuwen in de *Roomsche* Kercke gheschiedt sijn, ofte versiert, ofte bedriegeryen, ofte tooveryen gheweest sijn, ende daer uyt besluyten dat'er niet een mirakel godlijck ofte waerachtich is.

Seer wel: Hier uyt besluyte ick dat'er niet onredelijcker en kan ghevonden worden als een Sectaris; ick toone dit.

I. Yemant die de fondamenten vanden heelen handel der menschen om verre stoot, en verdient niet te leven onder de menschen om dat hy strijt teghen de reden ende natuere:

Maer de Sectarisen, segghende dat alle de mirakelen die op de vier leste

eeuwen

eeuwen in de *Roomsche* Kercke gheschiedt sijn, ofte versiert, ofte tooveryen, ofte bedroch sijn, stooten de fondamenten van den heelen handel der menschen om verre:

Ergo de Sectarisen en verdienen niet te leven onder de menschen om datse soo voortgaende strijden teghen alle reden ende natuere.

Ick bewijse de tweede voorstellinghe; want de andere twee staen vast.

Een van de voornaemste fondamenten van den menschelijcken handel, is de gheloofweerdicheyt die se malkanderen toe betrouwen; want sonder dit en kan desen handel gheensins bestaen:

Maer de Sectarisen, segghende dat alle de Mirakelen die op de vier leste eeuwen in de *Roomsche* Kercke gheschiedt sijn, of versiert, of tooveryen, ofte bedroch sijn, nemen de gheloofweerdicheydt wegh die de menschen malkanderen toe-betrouwen, ende sonder de welcke haeren handel gheensins bestaen kan.

Ergo de Sectarisen dit segghende, stooten een vande voornaemste fondamenten van den heelen menschelijcken handel om verre.

De 2. voorstellinge wederom van dit leste argument, bewijse ick aldus:

Daer sijn soo menighe heylighe, gheleerde, ende gheloofweerdighe schrijvers op de vier leste eeuwen gheweest, die, ofte, als ooghlijcke getuyghen, ofte door ooghlijcke ghetuyghen bevesticht, menighe Mirakelen aengeteeckent hebben aen de welcke noyt yemant tot op de tijden vande Sectarisen hadde ghetwijffelt: Onder andere, leefden op de derthiende eeuwe *Humbertus* Generael van de Orden der Predick-heeren, den *H. Albertus Magnus* Bisschop van *Reghensburgh*, *Thomas Cantipratanus*, Suffragaen van den Aerts-Bisschop van *Caemerijck*, den *H. Bonaventura* Cardinael, ende Bisschop van *Alba* &c. Op de veerthiende eeuwe leefden *Sifridus*, *Eberardus* Archidiaken van *Reghensburgh*, *Ioannes Villanus*, *Henricus Suso*, *Ioannes Rusbrochius* &c. Op de vijfthiende eeuwe leefden den *H. Vincentius Ferrerius*, *Ioannes Gerson*, *Thomas VValdensis*, den *H. Bernardinus Senensis*, den Salighen *Ioannes de Capistrano*, *Blondus*, den *H. Antonius* Bisschop van *Florentien*, *Dionysius Carthusianus*, *Thomas à Kempis*, *Ambrosius Camaldulensis* Generalen Abt van sijn heel orden, *Philippus Bergomensis*, *Ioannes Nauclerus*, *Ioannes Trithemius*, &c. Op de sesthiende eeuwe leefden *Ioannes Eckius*, *Ioannes Fischerus* Cardinael ende Bisschop van *Rochestre*, *Ioannes Faber* Bisschop van *VVeenen*, *Ioannes Cochlæus* &c. Op onse eeuwe hebben gheleeft *Cæsar Baronius* Cardinael, *Thomas Bozius*, *Henricus Spondanus* Bisschop van *Pamiers*, ende ontallijcke andere: Doch ist saeken dat het waerachtich is t'ghene de Sectarisen selve bekennen, de Paepsche Kercke soude noch al vier eeuwen vroegher in stant ende staet gheweest sijn, oversulcx souden by de voorgaende noch als Paepsche schrijvers moeten ghevoeght worden, *Guilielmus Neubrigensis*, *Guilielmus Tyrius* Aerts-Bisschop van *Tyrus*, *Ottho Frisingensis*, *Petrus* Abt van *Clugny*, den *H. Bernardus* Abt van *Clairvaux*, *Alzerus*, *Leo Ostiensis* &c. die op de elfde eeuwe gheleeft hebben. Item *Lambertus Schafnaburgensis*, den *H. Anselmus* Aerts-Bisschop van *Cantelberghe*, *Adamus Bremensis*, *Guitmundus* Bisschop van *Aversa*, *Lanfrancus* Archidiaken van *Cantelberghe*, *Petrus Damiani* Cardinael de welcke op de thiende eeuwe gheleeft hebben: Dese allegaer saemen genomen, hebben haere schriften ende historien met menige verscheyden geschiedenissen, die sy als godlijcke mirakelen voorstellen, ghevoeyert.

Nu vraegh ick van de Sectarisen of alle dese mannen saemen genomen, (ende noch menige andere, die ick om der kortheyt wille verswijghe) soo verscheyden van natien, van tijden, van landen, van studien, geloofweerdich sijn in haere verhaelen, of niet?

Seght ghy dat neen ? soo ist dan waerachtigh het ghene ick moeste bewijsen, te weten, dat ghe de gheloofweerdicheydt die de menschen moeten malkanderen toe-betrouwen, ende op de welcke naemelijck den menschelijcken handel ghebouwt is, gantschelijck neemt uyt de werelt ende te niete doet.

Want wie sal men ten lesten konnen ofte moeten ghelooven, ist saeken dat soo vele treflijcke, ende daer onder Heylige mannen, onder de menschen gheen gheloove en verdienen?

II. Hoe, ofte waer uyt konnen de Sectarisen weten dat alle de mirakelen de welcke van alle dese mannen saemen ghenomen verhaelt worden, versiert, tooverye, ofte bedrogh sijn, aenghesien dat'er niemant van te voren aen de waerheyt getwijffelt en heeft, ten minsten van het meerdere deel?

III. Is dit eene redelijcke maniere van handelen datmen soo menighe deuchtsaeme mannen niet ghelooven en sal daer men volle gheloof gheeft aen weynighe Heydensche schrijvers, wanneer sy eenighe wonderlijckheden verhalen die by hun souden gheschiedt sijn, ghelijck de Sectarisen doen, wanneer sy die heydensche mirakelen teghen ons opworpen?

Ist saeken dat dit niet en is den heelen menschelijcken ende Christelijcken handel om verre stooten, soo en weet ick niet wat het is.

Seght ghy dan, dat alle dese voorseyde mannen saemen ghenomen, in t'verhael van haere mirakelen, met recht ende reden verdienen, ende moeten ghelooft worden ? soo volght het nootsakelijck dat'er in de *Roomsche* Kercke de vijf ende ses leste eeuwen eenighe waerachtighe ende Godlijcke Mirakels gheschiedt sijn : Overulex maeke hier op mijne alghemeene slot-reden van dit teghenwoordich Capittel.

Alghemeene slot-reden van dit teghenwoordich Capittel.

I. Die Kercke in de welcke waere mirakelen tot bevestinghe van haere Leere, ofte tot bevestinghe van de heylicheydt der persoonen gheschiedt sijn, is de waerachtighe Kercke.

Maer in de teghenwoordighe *Roomsche* Kercke sijn soodanighe mirakelen gheschiedt:

Ergo de teghenwoordighe *Roomsche* Kercke is de waerachtige Kercke.

Ick bewijse de eerste voorstellinghe: *Christus* selve heeft de mirakelen tot een ken-teecken gheselt van de waere gheloovighen.

Marci cap. 16. *v.* 17. Dit blijckt uyt den *H. Marcus*, daer hy de macht gheeft aen sijne Apostelen om de duyvelen uyt te worpen ende andere mirakels te doen, en voeght'er by: *Dit sijn de teeckenen die de gheloovighen sullen volghen :* aen die teeckenen dan wilt *Christus* ghekent hebben, wie, ofte waer de oprechte gheloovighen sijn.

Maer de vergaederinghe van de oprechte gheloovigen en is anders niet als de waerachtighe Kercke.

Ergo *Christus* selve heeft de mirakelen gheselt tot ken-teeckenen van de waerachtighe Kercke.

De Sectarisen en konnen niet loochenen als met groote onredelijckheyt, uytsinnicheyt, ofte hartneckicheyt, dat de teghenwoordige *Roomsche* Kercke soodanighe ken-teeckenen heeft.

Ergo, ofte sy moeten bekennen dat de teghenwoordighe *Roomsche* Kercke de waerachtighe Kercke is, ofte sy moeten loochenen dat *Christus* de Mirakelen tot ken-teeckenen vande waere Kercke gheselt heeft.

Opworpinghe van Partye wort weder-leyt.

Sy segghen dat *Christus* op die plaetse maer alleen te kennen en geeft, wat'er in den beginne vande predicatie des Evangeliums door sijne

Apostelen

Apoſtelen moeſt gheſchieden, als de mirakelen noodich waeren tot meerder beveſtinghe van haere Leere: maer dat *Chriſtus* niet en ſeght dat dit ſoo ſoude blijven in ſijne Kercke tot het eynde des werelts, om dat de mirakelen niet noodich en zijn wanneer het Evangelie nu ghenoechſaem is verbreyt ende beveſticht.

Ick toone contrarie. Als *Chriſtus* by den H. *Matthæus* het ſelve ghebo- *Matth: 28. v: ultimo.*
den hadde aen ſijne Apoſtelen het ghene hy hun ghebiedt by den H. *Marcus*, te weten, datſe het Evangelie ſouden gaen prediken aen alle natien ende haer doopen: ſoo voeght hy daer by: *Siet, ick ben met ul. alle de dagen tot het eynde des werelts.*

Hier is, voor eerſt, de queſtie of *Chriſtus* ſeght dat hy by ſijne Apoſtelen alleen, blijven ſal?

De Sectariſen in den *Dordrechtſchen Bijbel*, bekennen dat hy ſpreeckt van te blijven oock *by alle hunne naevolgers in de ghemeente.*

Ten tweeden is de queſtie hoe dat *Chriſtus* ſou blijven, niet alleen by ſijne Apoſtelen, maer oock *by alle hunne naevolghers in de ghemeente* tot het eynde des werelts?

De Sectariſen antwoorden, *met ſijnen gheeſt*, ende op *Marci* 16. bekennen ſy dat hy, als nu de Apoſtelen de predicatie des Evangeliums hadden begoſt, mede-werckte met haer door ſijnen gheeſt, welcke mede-werckinghe een deel hier in beſtont, ghelijck den *H. Marcus* ſeght, dat hy de predicatie van de Apoſtelen beveſtighde met mirakelen.

Volght dan, ghelijck *Chriſtus* by *Matthæus* beloofde dat hy *met ſijnen gheeſt* ſoude blijven, niet alleen by ſijne Apoſtelen maer oock *by alle hunne navolgers in de ghemeente* tot het eynde des werelts, dat hy oock ſoo lanck by de ſelve ſou blijven door de mede-werckinghe ſijns gheeſts in het beveſtighen van ſijne leeringhen door mirakelen. Want de ſelve reden waerom dat de mirakelen noodich waren in t'beginſel van de predicatie des Evangeliums, grijpt oock plaetſe voor alle de navolghende tijden: Want in t'beginſel waeren ſy noodich tot bekeeringhe van de Heydenen ende andere ongheloovighen: maer t'ſedert de tijden van de Apoſtelen tot onſen tijt toe ſijnd'er altijt Heydenen ende andere ongheloovighen in de werelt gheweeſt: Ergo ſoo noodigh ſijn de mirakelen in alle de volghende tijden gheweeſt tot bekeeringhe der Heydenen ende andere ongheloovighen, als ſe waeren ten tijde van de Apoſtelen.

Deſe gheſtadighe mede-werckinghe van den gheeſt *Chriſti* door teeckenen ende mirakelen, heeft men met'er daet tot onſe tijden toe in de *Roomſche* Kercke ende in gheene andere gheſien:

Ergo de *Roomſche* Kercke alleen, is de waerachtighe Kercke: want volghens de belofte *Chriſti, deſe teeckenen ſijn haer altijt ghevolght*, ende met haer heeft *Chriſtus* mede-ghewerckt door de kracht van ſijnen gheeſt met mirakelen, ſoo is ſy dan de vergaderinghe van de oprechte gheloovighen, ofte is de ghemeente in de welcke de naevolghers van de Apoſtelen zijn, by de welcke *Chriſtus* belooft hadde te blijven.

Soo eene *vergaderinghe* ofte *ghemeente* is de oprechte ende waerachtighe Kercke:

Ergo de *Roomſche* Kercke is de oprechte ende waerachtighe Kercke.

IV. CAPITTEL.

VVordt beweſen dat het verbreyden van de Leere der Roomſche Kercke moet gheſtelt worden onder een van de voornaemſte Mirakelen.

Een algemeen fondament van deſe heele materie.

ICk hebbe boven in *t'Derde Deel Cap.* 6. §. 3. heel wijdloopich teghen de *Atheiſten* beweſen, dat de verbreydinghe des Chriſtelijcken gheloofs door de Apoſtelen, ſonder groot mirakel niet en heeft konnen gheſchieden; t'waer onnoodich dit te bewijſen teghen de Sectariſen; want ick ben wel verſekert datſe my lichtelijck dit ſullen toeſtemmen. Overſlaende dan de thien ofte elf eerſte eeuwen der Kercke, en hebbe ick niet anders hier te betoonen dan hoe de Religie van de *Roomſche* Kercke de twee ofte dry leſte eeuwen (die naemelijck van de Sectariſen worden beſchuldicht van godlooſheyt ende afgoderye) haer door de werelt verbreyt heeft. Maer eerſt voor al moet ick een alghemeen fondament legghen van deſe materie: Ick argumenteré dán in deſer voeghen:

De Religie de welcke op de ſelve maniere ende door de ſelve middelen is verbreydt onder de Heydenen ende andere ongheloovighen, ghelijck de Religie van de Apoſtelen, en kan niet anders verbreydt zijn als door de kracht Godts en door mirakel:

Maer de Religie van de *Roomſche* Kercke is de twee ofte dry leſte eeuwen tot onſe tijden toe, onder de Heydenen ende andere onghelooviǵen op de ſelve maniere en door de ſelve middelen verbreyt, ghelijck de Religie van de Apoſtelen.

Ergo de Religie van de *Roomſche* Kercke en kan niet anders verbreydt zijn als door de kracht Godts en door mirakel.

De eerſte voorſtellinghe van dit argument heb ick onwederleghlijck teghen de *Atheiſten* betoont, als ick beweſen hebbe dat de Apoſtelen haere Religie niet anders als door de kracht Godts ende mirakel verbreydt hebben.

Reſteert nu dat ick de tweede voorſtellinghe goet maeke, te weten, dat de Religie van de *Roomſche* Kercke naemelijck de vier ofte vijf leſte eeuwen op de ſelve maniere, en door de ſelve middelen is verbreyt gheweeſt ghelijck die van de Apoſtelen; dit gae ick hier in t'lanck ende breedt bewijſen, ende maeke voor eerſt dit argument:

De Religie die de Apoſtelen onder de Heydenen ende andere ghelooviǵhen quamen verkondighen, ſtreedt reghel-recht teghen haere wetten, ghevoelen, ende wulpſche maniere van leven. 2. D'Apoſtelen quaemen ſonder eenigh ghewelt ofte waepenen. 3. Sy quaemen ſonder eenighen pracht, arm, verworpen, ſonder eenighe uytwendighe aenſienlijckheyt. 4. Sy ſtelden haer vrymoedelijck voor barbare Princen en Coningen ſonder eenighe vreeſe van doot ofte tormenten: dies niet teghenſtaende hebben ſy niet alleen de wreedſte ghemoederen maer oock de kloeckſte verſtanden des werelts konnen beweghen om de Chriſtelijcke Religie t'omhelſen:

Dit altemael paſt pertinentelijck op de verbreydinghe der Religie die de Leeraers der *Roomſche* Kercke op de vier ofte vijf leſte eeuwen onder de Heydenen ende andere ongheloovigen uytghevoert hebben:

Volght

Volght dan, dat de Religie van de *Roomsche* Kercke op de twee ofte dry leste eeuwen onder de Heydenen, ende andere ongheloovighen is verbreydt gheweest ghelijck die van de Apostelen: Siet dit nu klaer voor de ooghen.

Verbreydinge van de Roomsche Religie onder de ongheloovighen op de leste vier eeuwen.

In t'jaer 1288. hebben de *Minderbroeders*, gesonden zijnde van den Paus *Nicolaus* IV., een groot deel van *Tartarien* bekeert, daer onder twee Coninginnen, met naeme *Elegages*, ende *Tuitanes*.

Nicolaus IV. Epist. 18 & *Epist.* 20. *Idem Epist.* 72. & 67.

In t'jaer 1291. heeft den selven Paus tot de voorseyde gewesten noch twee andere *Minderbroeders* ghesonden, met naeme *Guilielmus de Cherio*, ende *Matthæus Theatinus*, door welekers arbeyt de *Roomsche* Religie haer daghelijcx meer ende meer uytbreydde niet alleen onder de slechtste gemeente, maer oock onder de Groote: want den sone van *Argon*, Coninck der *Tarters*, ende twee andere Coninginnen, de eene *Anicho Hamini*, de andere, *Dathana ticat* ghenoemt, wierden ghedoopt.

Waddingus tom. 3. *Annal. Hoc anno num.* 9. *Reinaldus in Annal. Hoc anno num.* 56.

In t'jaer 1305. onder den Paus *Clemens* V. heeft den Minderbroeder *Ioannes de Monte Corvino*, in *Tartarien* bekeert ende ghedoopt ses duysent menschen.

In t'jaer 1330. onder den Paus *Ioannes* XXII. hebben de Predickheeren met wonderlijcken yever doorloopen de gheberchten van *Albors*, ghelegen op de uyterste palen van den *Oosten*, ende menighe Heydenen ghebrocht tot de *Roomsche* Religie.

Doch wat ist van noode dese saeke soo hoogh op te haelen? de voorgaende eeuwe alleen, stelt ons dies-aengaende soo vele stoffe ende materie by, dat yeder een moet overtuyght worden ten zy dat hy van alle reden berooft zy.

Apostolijcken handel en arbeyt van den H. Franciscus Xaverius in het verbreyden van de Roomsche Religie. *Horatius Tursellinus in vita Xaverii.*

I. Wat natie is'er in de heele werelt te vinden aen de welcke niet bekent en is dien grooten ende wonderlijcken Apostel van *Indien* ende *Iapponien* den H. *Franciscus Xaverius*, Priester van de Societeyt *Iesu*?

Desen man zeylde naer *Indien* op den 7. van *April* in t'jaer 1541, ende quam voor eerst in het Eylant *Mozambico* daer hy een half jaer verwinterde ghedurich logeerde in het Gasthuys by d'arme menschen.

Van hier ginck hy t'schepe naer *Melinde* en *Socotorra*; in dit leste heeft hy vele Heydenen bekeert ende ghedoopt.

Van hier vervolghde hy sijne reyse naer *Goa*, de Hoof-stadt van *Indien*, en quam daer aen, op den 6. *Mey* 1542. Hier zijnde ende verstaende dat'er eene sekere natie was nae de *Oosterssche* zee-kuste die ghenoemt wiert *Paraven*, woonachtich in t'lant *Comorino* ofte *Ora Piscaria*, een seer arm ende ghebreckelijck landt, santachtich, onvruchtbaer, ende onderworpen aen eene onverdraeghlijcke hitte der Sonne: *Xaverius* is derwaerts van *Goa* ghevaren in t'beginsel van *October* des jaers 1543.

Dit lant bestont toen ontrent in dertigh Dorpen, of Stedekens, dese doorliep hy barrevoets door het brandende sant, dorstich ende beswaert om zielen te soecken; ende heeft op den tijdt van een jaer thien Dorpen bekeert.

Toen vergaderde hy de kleyne kinderen te saemen om de Afgoden op te soecken ende te breken, die der menighe brochten voor sijne voeten: Hy stichte hier wel 40. Kercken, ende doopte meer als veertich duysent Heydenen, somwijlen soo menighe op eenen dagh dat hy van vermoeytheyt niet meer spreken en kost, noch sijnen arm opheffen.

Voorders trock hy op naer *Travancor*, alwaer hy sulck eenen toeloop van de Heydenen kreegh datse moesten vergaderen op de vlacke velden, daer *Xaverius* dan predickte sittende op eenen boom. Eyndelijck heeft hy hier, naer vele maenden, sulcke vruchten ghedaen dat hy dit heel Rijck,

zijnde

zijnde te voren heel en gantsch Heydensch, *Roomsch*-Catholijck heeft ghelaten: In der voeghen dat'er in t'jaer 1548. op dese *VVestersche* zee-kuste, ende op de *Oosterssche* van *Commorino* ghetelt wierden over de twee hondert duysent Christenen; niet teghenstaende dat'er grouwlijcke vervolginghen nu en dan waeren opgheslaen.

Wat en heeft desen man oock niet uytghewerckt in t'Eylant *Manaria* staende onder t'ghebiedt van den Conincк van *Zeylan*: Hier heeft hy besorght de bekeeringhe van meer als ses hondert inwoonders, daer onder den eerst-gheboren sone des Conincks van *Zeylan*, die weynich tijt daernae allegaer voor t'gheloove ghedoodt wierden ende Martelaers stierven.

Van hier trock hy op naer *Amboino*: menige inwoonders van dit lant hadden sich versteken in bosschen, holen, ende speloncken, uyt vreese van de roovers van t'Eylant *Moro*: *Xaverius* ginck se daer soecken sonder eenighe vreese van roovers ofte wilde ghedierten: Hy doorwandelde de half-verlaten Dorpen met een kint voor uyt t'welck een Kruys droegh; heeft ten lesten soo vele zielen ghewonnen dat hy schier in alle Dorpen eene Kercke moest oprechten.

De schroomelijckste reyse die hy aenveerdde was nae de Eylanden van *Maurica*, daer hemel, aerde, ende venijnige beesten met spouwen van vlam ende vyer, schudden en beven, ende open-scheuren van berghen, schenen eender-handt te vechten teghen de menschen: Hy ginck sonder mede-ghesselle, sonder eenighe menschelijcke behulpselen, alleen ghewaepent zijnde met een vast betrouwen op Godt: ende heeft daer voor dese alderwreetste Barbaren soo ghepredickt, doorloopende dertigh Dorpen op dry maenden tijdts, dat'er eyndelijck in een Stadt alleen met naeme *Tholon*, ontrent vijf en twintich duysent menschen van hem bekeert ende ghedoopt wierden.

Wie sal konnen verhaelen ofte beschrijven de wonderlijcke ende menichvuldighe vruchten die hy ghedaen heeft in t'Eylant *Iaponien*? Hy is derwaerts gheseylt op het jaer 1549. ende met twee van sijne mede-ghesellen daer aenghekomen op den 15. *Augusti*, zijnde den Feest-dagh van de Hemelvaert der alderheylighste Maget *Maria*.

Alsoo quam eenen Priester, armlijck ghekleedt, bloots-voets, met een Kruys in de handt, in een gheweste noyt te voren aen de menschen bekent, onder een wreedt ende barbarisch volck, tusschen duysent perijckelen van sijn leven, loopt met een belleken lancxt de straten, vergadert de kinders om hun in de Christelijcke Leere te onderwijsen: Hy preeckt voor de Groote, hy staet vrymoedelijck, ende verkondicht den ghekruysten *Christum* voor Princen en Coningen.

Hy komt te *Firando*, ende op twintich daghen bekeert daer ontrent hondert Heydenen.

Hy loopt barrevoets met een groot pack op den rugghe, achter het peert van eenen ruyter, door scherpe steenen, distelen, ende doornen, ende komt te *Sacai*, de voornaemste haven van *Iapan*; hier gaet hy lancx de straten al singende de mysterien van ons heyligh Gheloof, dan begost hy te predicken tusschen de pijlen die de barbaren hem naer het hooft schoten: vervolght sijnen wegh naer *Meaco* de hooft-stadt van t'Rijck. Van hier loopt hy naer *Amangucio*, ende door al sijnen arbeyt heeft ten lesten eenighe duysende zielen uyt het Heydendom ghetrocken tot de Christelijcke Religie.

Hy gaet naer de Stadt *Bungo*: Hy komt daer alleen, gheladen, nae sijne ghewoonte, met het Misse-gewaet op sijne schouders: Hy spreeckt

met

met den Coninck, hy verkrijght oorlof om het gheloof te verkondigen, bekeert vele Heydenen, ende werpt het ſaet van de Chriſtelijcke Religie ſoo diep in het herte des Conincks dat hy ſommighe jaeren daernaer de ſelve aenveerdde.

Somma, *Xaverius* doorloopt op thien jaeren tijts ſchier heel *Ooſt-Indien*, ende doopt op deſen tijt ontrent de twaelf hondert duyſent ongheloovighen, daer onder de Coninghen van *Travancor*, van *Candys*, van *Nuliager*, van *Vlate*: de Opper-heeren van *Comorino*, de neven van *Cacile Aerio* Coninck van *Moluco*, den Heere van t'Eylandt *Roſalao*, de dochter van den Coninck van *Tidor*, Coninginne van *Ternate*, ende Moeder van dry Coninghen, met menighe andere: tot dat hy ten leſten op den oever van t'Eylandt *Sanciano* gheleghen op de palen van *Sina*, in eene uyterſte aermoede, maer rijck van deughden, ſoo als hy gheleeft hadde, ſijnen heylighen gheeſt heeft wederom-ghegeven aen ſijnen Schepper.

Wat ſal ick ſeghen van t'ghene de *Minder-broeders* hebben uytghewerckt in *Iaponien*: S'hebben doorloopen de Rijcken van *Voxu*, van *Eva*, van *t'Zugarū*, van *Yeſo*, en andere, met bekeeringhe van menighe zielen. Arbeyt ende vruchten der Predick-heerē ende Minderbroeders in Iaponien.

De *Predick-heeren* waerēn de eerſte die het Rijck *Figen* verlichteden met het waere licht des gheloofs.

Wie en ſal ſich niet verwonderen over de eerſte beginſelen ende verbreydinghe van de *Roomſche* Religie in dat groot ende machtich Rijck *Sina*, daer het aen alle uytlanders op pene van de doodt verboden was in te komen. Verbreydinge des geloofs in Sina.

P. *Michaël Rogerius* van de Societeyt reyſt derwaerts in t'jaer 1578. gaet met eene wonderlijcke vrymoedicheyt by den Admirael *Hai Tao*, geeft hem te kennen wie dat hy was, te weten, een Dienaer ende Prieſter van den Godt des hemels: hy verkrijght vaſte woonſtede binnen het Rijck: hem volght *Franciſcus Paſius*, ſy winnen beyde het ghemoet van den Onder-coninck *Sciauquin*: by hun wort noch ghevoeght *Matthæus Riccius*: Sy worden vervolght ende valſchelijck beſchuldicht voor Princen, Onder-coninghen, ende Gouverneurs van Steden en Landen; niet te min ſy behouden het veldt: Sy beginnen het H. gheloof te verkondigen, bekeeren van de gheleerſte ende treflijckſte perſoonen. *Trigautius, Zemedo, Martinius in hiſt: Chinenſi*

Ten leſten komt P. *Nicolaus Longobardus* uyt *Sicilien* derwaerts: Hy begint de Catholijcke Religie kenbaer te macken binnen de Stadt *Xaucei*, doorloopt d'omliggheude Dorpen, bekeert op den tijt van dry jaeren dry hondert Heydenen, daer onder Princen ende Princeſſen van t'Coninckelijck bloedt, tot dat ten leſten met verloop van jaeren die van de Societeyt, niet meer als vijf of ſes en twintich in ghetal ſich door dat woeſt Rijck (hebbende ſes hondert mijlen in de lenghde, ende vier hondert in de breedde) hebben verdeylt. ende ſoo menighe zielen aen *Chriſto* ghewonnen, dat hedens-daeghs het ghetal klimt tot ontrent twee hondert duyſent, in der voeghen dat den *Hollandſchen* Preſident van de *Ooſt-Indiſche* Compagnie in *Nova Batavia* ghedwongen is gheweeſt de waerheydt te bekennen ende te ſchrijven, *dat die van de Societeyt groote progreſſen hebben ghedaen in de bevoorderinghe des Chriſtendoms.* *Maeteſuycker in eenen brief den 30. Ian: 1666.*

Wat vruchten dat de voorſeyde *Societeyt* heeft ghedaen in t'Rijck van *Narſinga*, ghetuyghen de jaerlijckſche brieven van daer gheſchreven, de welcke vermellen dat'er tuſſchen de jaeren 1655. tot 1659. dat is, op vier jaeren, ſich tot de *Roomſche* Religie hebben begeven negen duyſent twee hondert ende een en dertigh: In de Stadt *Triciera Pelli* wierden ghedoopt twee duyſent dry hondert ſeven en veertich: Te *Tangeor*, twee duy- *Littera Annuæ anni 1655. uſque ad 1659.* Verbreydinge des gheloofs in t'Rijck van Narſinga, ende d'omliggende landen.

sent twee hondert acht en sestich: Te *Santiamangalone*, duysent ses hondert neghen en dertich: In het landt van de *Moordenaers* (soo men dat noemt) duysent hondert twee en negentich: In *Madurè*, dry hondert vijf en tachtentich: In *Pacùr*, duysent vier hondert, waer van de eerste fondamenten hebben gheleyt in t'jaer 1544. P. *Henricus Henriques*, in 't jaer 1579. P. *Nicolaus Pimenta*, ende alles door P. *Robertus de Nobilibus* in 't 1606. grootelijcx is vervoordert gheweest.

Als oock in Abassien, Congo, ende andere ghedeelten van Afriken.

Laet ons nu over-gaen naer *Afriken*: Hier komt ons eerst voor, het groot Rijck van *Abassien* ofte *Prete-Ian*, bestaende in een en sestich Provincien ende begrijpende in sijnen omvanck ses hondert twee en seventich mijlen. Hier quam voor eerst aen ontrent het jaer 1520. een wereltsch Priester met naeme *Franciscus Alvarez*, Cappellaen van *Emanuel* Coninck van *Portugael*, die *David* Coninck van *Abassien* heeft ghebrocht tot den schoot van de heylighe *Roomsche* Kercke.

Balthasar Tellez Hist. general de Ethiopia.

Hier op sijn verscheyden *Iesuiten* ghevolght, onder andere in t'jaer 1555 P. *Gonzalvus Rodericius*, P. *Andreas de Oviedo*, ende een weynich daernaer *Melchior de Sylva*, wereltschen Priester; tot dat ten lesten sich derwaerts begaf P. *Petrus Paëz* ontrent het jaer 1603, die daetelijck sich aen den Coninck ghepresenteert heeft, ende begevende sich om de kinders in de Christelijcke Leere te onderwijsen ende te predicken voor de meerderjaerighe, waeren den Coninck ende sijne Moeder doorgaens met groot ghenoegen daer tegenwoordigh: Waer op desen Coninck Catholijck ghestorven zijnde, volghde hem *Sazinos* in t'Rijck, welckers broeder *Cela Christos*, den Coninck selve, ende alle sijne Princen, de *Roomsche* Religie hebben aenveerdt; korts daernaer wierdender noch thien duysent bekeert, soo dat er in het jaer 1630. in de Provincie van *Gojam* alleen, opgherecht wierden over de hondert Kercken, allegaer voorsien van Pastoors; ende men telde op den selven tijdt, het heel Rijck door, meer als hondert duysent zielen die de Catholijcke Religie aenveerdt hadden.

Ende int'Rijck van Congo, ende andere gewesten van Moorenlandt.

Petrus Iarricius in Hist: Indica.

Wat wilt ghy wonderlijcker als de bekeeringhe van het Rijck *Congo*; eensdeels door de *Predick-heeren* in t'jaer 1491, ende door verscheyden wereltsche Priesters in t'jaer 1504, ende de *Iesuiten* in t'jaer 1549, alwaer neghen Catholijcke Coninghen ghevolght zijn op malkanderen, te weten, *Ioannes*, *Alphonsus*, *Petrus*, *Franciscus*, *Didacus*, *Henricus*, *Alvarus* I, *Alvarus* II, ende *Alvarus* III.

In t'jaer 1491. op den derden *November*, wiert ghedoopt den Couinck van de *Ialofen*, ende in t'jaer 1604. den Coninck van *Serra Lioa* met sijne dochter en suster: Item den Coninck van *Tora* met sijne sone, vele van sijne Princen ende edele Vrouwen, door de handen van P. *Ribeira*, en *Alvarez*.

Ontrent het jaer 1559. quam in het Rijck *Monomotapa* P. *Gonsalvus Sylveira*; hy quam daer met eenen *Portugies* alleen, te voet, ende draghende het Misse-ghewaet op sijne schouders, naer dat hy vele rivieren tot den hals toe ghepasseert hadde: Sijne woon-stede was eene arme hutte daer hy eenen Autaer opgherecht hadde om Misse te lesen. Ende alhoewel hy gheene andere vruchten en dede als dat hy den Coninck, sijne Moeder, ende dry hondert Edelmans doopte (want hy wierdt korts daernaer van de *Mahometanen* voor het gheloove verworght) nochtans hebben de *Predick-heeren* op dese fondamenten weynighe jaeren daernaer, in t'selve Rijck ende andere *Moorsche* landen de Religie ghebouwt: Want door haeren yever en arbeydt telde men op t'jaer 1593. in *Quirimbe*, *Melinde*, en *Sofala*, over de twintich duysent

duyſent Roomſch-Catholijcken, meeſt alle bekeert door P. *Ioannes de los Sanctos*, ende P. *Ioannes Madeyra*.

T'is tijdt dat wy over-vaeren naer *VVeſt-Indien*: Hier ſullen wy eerſt ontmoeten de wreedtſte van heel *Ooſt-* ende *VVeſt-Indien*, de *Braſilianen*, toen allegaer menſchen-eters ende verſcheurders van haere eyghen ouders en kinders: tot deſe natie ende monſters van menſchen ſijn in t'beginſel van *April* op het jaer 1559. ghekomen ſes treflijcke mannen van de Societeyt, de welcke ſes andere daernaer zijn ghevolght: Ende ſiet, ghelijck de Sectariſen ſelve bekennen, wierden daetelijck van deſe Barbaren die ſchier van alle liefde berooft waeren, grootelijcx bemint ende gheacht. Verbreydinge des gheloofs in Braſilien. *Hiſtoria Amer.* P. 3. Sect. 4. c. 3.

Hier woonden deſe kloecke Helden (ghelijck men kan leſen in eenen briet die P. *Ioſephus Auchieta* ſchreef aen den *H. Ignatius*, in *Auguſto* op het jaer 1554) in een arm hutteken van leem ghemaeckt ende met ſtroy ghedeckt, het welck niet langher en was als veerthien ſtappen ende niet breeder als thien: Hunne kleederen waeren van ſwarte zeylen ghemaeckt die de *Portugieſche* ſchippers haer gaven: De ſpijſe en was niet anders als kruyden, ende den dranck niet anders als water.

Van hier doorliepen ſy verſcheyden ghedeelten van dat wreet Landtſchap: ſy brochten eerſt tot een menſchelijck leven, ende daernaer tot het waere gheloof, de *Miramoninoi*, ende de natien gheleghen op de riviere van *Ianuarius*, alwaer in t jaer 1586. ghetelt wierden over de thien duyſent Chriſtenen; daerenboven de *Aimuri*, *Paraiben*, *Petigaren*, en andere.

Wie ſal konnen beſchrijven de onmenſchelijcke wreetheyt van de inwoonders van *Canada* ofte *Nieuw Vranckrijck*? welckers handel ende manieren in alles reghel-recht ſtreden teghen alle wetten van de Chriſtelijcke Religie, teghen alle goede zeden en deuchden. Niet tegenſtaende onder deſe natie heeft men menighe ghevonden de welcke bekeert zijnde tot ons gheloof, oock de voornaemſte Chriſtenen van *Europa* ſouden konnen beſchamen. Ende in Canada.

In t'jaer 1596. ſijn die van de Societeyt ghekommen in *Paraquarien*, mede een ſeer barbariſch ende wreedt lant, ende naer datſe ſich twintich in ghetal door verſcheyden gheweſten ghedeylt hadden, hebben met eenen onuytſprekelijcken arbeyt, ende tuſſchen ontelbaere perijckelen, de inwoonders gaen ſoecken in boſſchen ende ſpeloncken, op ſteyle rotſen ende ſchier onganckbaere gheberchten, ende haer ſaemen vergadert in dorpen of vlecken, de welcke op het jaer 1626. dertich waeren in ghetal, elck beſtaende in duyſent familien, allegaer yeverigh ende oprecht Catholijck, onder de welcke in het jaer 1627. ghetelt wierden ſeſtich Princen oft Overſten die ſelf in perſoon het gheloof predickten aen haere natie: In t'jaer 1635. telde men in neghenthien dorpen alleen, vijf en neghentich duyſent Chriſtenen. In t'jaer 1643. heeft P. *Didacus Alvarez* twaelf duyſent Barbaren ghehaelt uyt haere ſchuyl-hoecken, ende de ſelve in thien dorpen verdeylt, daer ſy naer langhe onderwijſinghe, eerſt een menſchelijck, daernaer een Chriſtelijck leven hebben aenveerdt. In Paraquaria

Hier hebt ghy ten leſten een ſtaeltje van de verbreydinghe der *Roomſche* ofte *Paepſche* Religie (ſoo de Sectariſen die ſpots-gewijs noemen) ſchier onder alle natien ende volcken des werelts: laet ons nu opwegen alle de omſtandicheden der ſelve, om daer uyt te beſluyten datſe niet anders en heeft konnen gheſchieden als door de kracht Godts ende mirakel, even als de verbreydinghe die door de Apoſtelen ſelve uytghevoert wiert. Dat deſe verbreydinge niet anders heeft konnen gheſchieden als door de kracht Godts, en door mirakel.

Dit wort bewesen uyt de omstandicheden der Leeraers, hoe armlijck datse gestelt waren.

I. Ist saeken dat ghe de *Leeraers* de welcke dit kloeck ende wonderlijck stuck uytghewerckt hebben wilt aensien, ghy sult moeten bekennen datse over al sijn ghekomen even als de Apostelen, arm, verworpen, slecht in het uytwendigh, soo dat'er meer apparentie was dat se van de Barbaren (die meest uyter natuere hooch van ghemoet, prachtich, verwaent, jae versmaders van arme menschen zijn) souden verstooten worden, als aenghenomen.

De *Minderbroeders* quamen by de de *Tartaren* en elders, in haer arm habijt, ende bloots-voets: De *Predick-heeren* in haer eyghen ghewoonlijck kleedt, meermael versleten, ghelapt ende gescheurt door de moeyelijckheden ende lanckheyt der reyse.

Den H. *Franciscus Xaverius* quam in *Mozambico*, ende logeerde den heelen tijdt in het Gast-huys onder de arme menschen.

T'selve dede dien wonderlijcken *Zeelander* P. *Gaspar Barzæus* in sijne eerste aenkomste te *Ormus*, daer hy menighe Heydenen, *Sarazijnen*, ende *Mahometanen* bekeert heeft.

Den voorseyden *Xaverius* quam binnen *Meaco*, de hooft-stadt van heel *Iaponien*, met bloote voeten, ende een pack op sijne schouders, loopende achter het peert van eenen heydenschen ruyter, min of meer dan eene slave.

Bykans in de selve ghestelteniſſe quam den edelen ende wel-ghebooren P. *Gonsalvus Sylveira* onder de *Mooren* van *Monomotapa*.

P. *Michaël Rogerius* quam eerst in *Sina*, seer verworpen ende slecht in 't habijt, onder eene natie, die soodanighe menschen schier achten als beesten, soo datse sich niet en gheweerdighen haer aen te sien, ofte te spreken.

P. *Andreas de Oviedo* leefde in *Abassien* versteken in een kleyn hutteken van leem ghemaeckt ende met stroy ghedeckt, sijne spijse waeren wilde kruyden die hy met sijne eyghen handen moest plucken: sijne tafel was de schabelle-banck daer hy op sat.

Op de selfde maniere leefden en woonden die vande *Societeyt* de welcke de eerste in *Brasilien* quamen.

De selve voetstappen sijn inghegaen de ghene die eerst quaemen in *Florida*.

P. *Petrus de Boschere*, P. *Andreas de la Rue*, twee *Nederlanders*, gheneirden sich in *Paraquarien* met weven, P. *Franciscus Diaz*, met smeden, andere met schoen- ofte kleer-maeken: andere sach men sitten op de daeken van de huysen om die te decken met stroy: andere gaen nae de bosschen met een bijl op de schouders om hout te kappen ende te klieven alles tot gherief van de Barbaren.

T'selve deden de *Minderbroeders* die de eerste aenquamen in het Rijck *Mexico*.

Sijn dese mannen allegaer dies-aengaende niet opreehte affetsels gheweest van de Apostelen, de welcke, soo den H. *Paulus* seght, *arbeydden, werckende met hunne handen*: ende de werelt doorliepen als arme menschen sonder stock, sonder mael, ende barrevoets?

1 *Cor: cap: 4. vers.* 12. *Luca cap:* 22. *v.* 35.

Watse te lijden hadden op hare reysen.

II. Wat en hebben die voorseyde mannen niet onderstaen om soo menighe dwalende zielen te winnen?

Xaverius liep met bloote voeten door de brandende sanden van *Mosambico*, ende over het selle ys ende sneeuw van *Iaponien*, sijn bedde was ergens eene plancke, ende sijne hooft-peulinck de touwen van t'schip, oft eenen steen: drymael heeft hy schip-brake gheleden op de zee van *Moluco*, eens dry daghen ende dry nachten ghevloot op eene plancke tusschen

de

de ſchuymende baeren der zee, ende de vinnighe weerlichten des lochts: hy liep door het midden van half bevroſen poelen tot den riem toe: Hy, ende ſijne mede-ghefellen wierden in *Iaponien* gheworpen met ſteenen en ſlijck, ofte ghefpoghen in t'aenſicht, ende uytghelachen als uytſinnighe menſchen. P. *Ioannes Bapt: de Baëza* ſtierf in *Iaponien* van honger in eene diepe ende ſchroomelijcke ſpeloncke buyten t'ghefelſchap van alle menſchen.

Op de ſelve maniere ſtierf in *Canada* P. *Natalis Chabanel* erghens in de diepte van eene boſſchagie.

P. *Gaſpar de Caſtro* ſtierf van miſerien in een hutteken t'welck hy voor ſijn ſelven van meyen ghemaeckt hadde om de nieuwe Chriſtenen van *Iaponien* te helpen ende te trooſten.

P. *Annas de Noüe*, heeft men in *Canada* bevroſen ghevonden in eenen boſch.

P. *Carolus Garnier* maeckte ſijn ſelven een ſlaef om de Barbaren van 't voorſeyde Landtſchap te winnen: hy voerde ſelf hunne waghens, ofte droegh hunne packen op ſijnen rugghe, dickwils verre boven ſijn krachten: Hy koockte voor hun op de reyſe, ende ginck ſomwijlen dry ofte vier mijlen verre door ys ende ſneeuw om eenighe wilde kruyden (wanneer der andere ſpijſen ontbraken) te ſoecken: De twee leſte jaeren van ſijn leven en heeft niet anders ghe-eten als eeckels.

Dit was mede de ghewoonlijcke ſpijſe van P. *Enemondus Maſſe*, die den eerſten quam in *Nieuw Vranckrijck* door ongebaende wegen daer de ſneeuw op vele plaetſen acht ofte thien voeten hooch lagh, over onganckbaere rotſen daer hy alle oogenblicken in perijckel was om van boven neder te rollen in poelen ofte rivieren die met ſchroomelijck gedruys ende ſnelheyt onder aen den voet van de rotſen haeren loop namen: hy moeſt henen treden door diepe moraſſchen ende onbewoonde boſſchagien.

P. *Ioannes à Coſta* doorloopende een groot deel van *Iaponien*, nam ſijne ruſte daer hem den nacht overviel, nu in t'midden van een vlack velt, nu in eenen boſch, dan in eene woeſtijne oft op eene hey; nu onder eenen boom, dan ergens in de hollicheyt van eenen bergh ofte rotſe; negen dagen heeft hy gewoont in eenen diepen uytgedroogden borre-put, daer men hem moeſt optrecken en aflaten met eene koorde: Dry maenden heeft hy ghelegen in eene ſchroomelijcke ſpeloncke onder de aerde.

Wat en heeft P. *Petrus Martinez* niet moeten onderſtaen om te geraken in *Florida*? Hy hadde ſich met negen *Nederlanders* uyt het groot ſchip dat hun voerde geſtelt op den boot, ende was nu op t'lant, wanneer hun ſchip door een tempeeſt t'welck ſubitelijck opgeſtaen was, geſmeten wort inde diepte der zee tot op de kuſten van *Cuba*: Hier ſtonden onſe vremdelingen op den oever der zee ende en ſaghen niet anders op den eenen kant als de vlackte van dat woeſt water, ende op den anderen kant onbekende ende verlaten woeſtijnen: hier ſaten ſy thien dagen lanck om te ſien of er ergens een ſchip ſoude voor-by zeylen: tot dat ſy ten leſten van alle noot-druft berooft zijhde, moeſten leven by kruyden die ſy hier ende daer gingen ſoecken, P. *Martinez* voor-uytgaende met een Crucifix in de handt.

P. *Antonius Ruiz*, reyſende naer het lant van *Guiara*, moeſt vaeren lancxt eene riviere daer menighe menſchen verſlonden waren van eene ſekere ſoorte van viſſchen, die meerder ſijn als eenen os.

P. *Hieronymus Porcel* hadde in het Dorp van *Caaro* vier duyſent ſiecken, gheraeckt van de peſte, die hy alleen, met eenen jonghelinck beſorghde ſoo nae den lichaeme als nae de ziele: Hy ſelve ſpeelde den Chirurgijn, hy haelde water, hout, ende andere nootſaekelijckheden:

Hy droegh de dooden op sijne schouders, ende begroef'er op den tijt van acht daeghen, acht hondert en ses-en-vijftich.

P. Franciscus Pintus om de zielen te winnen van eene seker natie ontrent den kant van *Brasilien*, met naeme *Tapoyen*, ginck derwaerts in t'geselschap van weynighe Christenen, in den fellen winter met bloote voeten, door poelen ende moraschen, door ongebaende bosschagien, over gheberchten van onder tot boven besedt met dicke braemen, doornen, struyken, en boomen: Nerghens en sachmen het minste teecken van menschelijcke voet-stappen, den wegh die sy daegelijcx afleydden moest van hun selve ghemaeckt ende gebaent worden met bijlen, hauw-messen, ende kracht hunder armen: Hunne provisie diese met haer droeghen en was niet anders als eene soorte van broodt die by de *Brasilianen*, *Mandioca* ghenoemt wort: De provisie ontbrekende, leden sy bitteren honger, haer leven onderhoudende ofte met weynich visch die sy hier en daer vonden op vyvers, ofte met wilde kruyden en wortels: Ick laete staen het slaepen onder den blauwen hemel op de bloote aerde, in de felle kouwe, ofte in de brandende hitte, ofte tusschen den reghen volghens de sayssoenen des jaers: Want sy besteedden een volle jaer op dese reyse alhoewel sy niet meer en was als van hondert mijlen.

P. Petrus Alvarez reysende om te bekeeren de *Caaguiaren* moest passeren door duystere bosschen, schuylhoeken van Tygers, ende nauwelijcx van menschen betreden; hy moest slaepen op soodanighe plaetsen daer men noch de voetstappen van de Tygers, ende half opghe-eten lichamen ende beenderen van menschen sach ligghen.

Moghen dese ende hondert soodanighe mannen met reden niet seggen ghelijck den H. Apostel *Paulus*: Datse op de reysen sijn gheweest *in perijckelen van rivieren, perijckelen in de woestijnen, perijckelen op de zee, in arbeyt ende moeyte, in honger en dorst, in vasten, in koude, ende naeckheydt*? Moghen sy niet vrylijck segghen, *datse ghewandelt hebben verlaten, verdruckt, ghedoolt in de woestijnen, op berghen, in speloncken ende holen der aerde*?

2. *Corinth*: 11. *V.* 26. 27.

Hebr: 11. *V.* 37. 38.

Sy moesten opzeylen tegen valsche beschuldinghen, ende andere vervolgingen.

Wat sal ick segghen van den teghen-stant, valsche beschuldinghen, ende vervolginghen die sy over al moesten verdraeghen?

Soo haest en hadde den *H. Franciscus Xaverius* met eenen medegheselle ofte twee, sijnen voet niet gheset in *Iaponien*, ofte de Heydensche Priesters hebben op hunne preeck-stoelen beginnen te roepen dat de Christenen tooveraers waeren die de menschen door haere schaduwe alleen kosten betooveren, dat den duyvel hun naer *Iaponien* hadde gheschonden om te straffen de ghene die onachtsaem waren in den dienst vande Afgoden.

Van de woorden quaemen sy tot de daet selve; hoe dickwils hebben sy haer doen steenighen wanneer sy preeckten op de straeten? hoe menichmael hebben sy de deuren, vensters, en daeken van haere woon-steden in stucken ghebroken? met wat grouwelijcke dreyghementen, lasteringhen, vervloekinghen, en hebben sy de inlandsche Coningen ende Princen niet opghehitst teghen de Christelijcke leeraers? dry duysent *Bonzy* spanden te saemen om *Xaverius* t'overwinnen voor den Coninck van *Bungo*. Iae, spanden selfs teghen haere eyghen Coninghen die maer de minste gheneghentheyt toonden tot de leeringhe *Christi*.

Wie sal konnen beschrijven den wederstant ende moeyelijckheden die de eerste leeraers moesten lijden in *Sina*? Sy hebben meer als dertich jaeren besich gheweest om in dit Rijck vaste woon-stede te krijghen, ende wanneer sy tot hun voornemen schienen ghekomen te sijn, wiert alles ghestoort ende om verre ghestooten: Hoe dickwils hebben sy daer uyt-

ghejaeght

ghejaeght ende ghebannen gheweest? hoe menighe schampere woorden ende bittere verwijtinghen en hebben sy niet moeten hooren niet alleen van de Canaille op de straten, maer oock van Rechters in de vierschaeren, van de Gouverneurs der steden en landen in hunne paleysen? hoe dickwils ghevanghen, gheknevelt met koorden, ende valschelijck beschuldicht datse verraeders waeren? *P. Lazarus Cataneus* wiert beschuldicht dat hy stont naer het Rijck, ende dat'er korts tot sijnen bystant eene machtighe vlote sou komen: Onsen broeder *Franciscus Martinez* wort beschuldicht dat hy een tooveraer was die sijn selven onsichtbaer kost maecken: *P. Matthæus Riccius*, *Ioannes Zoëzius*, ende *Emanuel Diaz* wierden beschuldicht datse de peste des werelts, straet-schenders en zee-roovers waeren; sonder nu niet te spreken van de grouwelijcke vervolginghen die de *Iesuiten* allegaer saemen geleden hebben nu onlancx van het jaer 1666. tot 1669. de welcke schier aen de heele werelt bekent is, ende kan naeghesien worden in het *vierde Deel* van mijne *Kerckelijcke Historie*.

Wat sal ick segghen van t'ghene de *Roomsche* leeraers hebben te lijden ghehadt in het Rijck *Mogor*? hoe dickwils, wanneer sy besich waren met te Catechiseren, hebben sy ghestaen tusschen de blinckende sabels der *Sarazijnen*, in openbaer perijckel van het hooft te verliesen? sy wierden uytghescholden voor vagabonden ende verleyders die van t'een gheweste liepen naer t'ander om de werelt te bedrieghen: Sy wierden beschuldicht datse menschen-vleesch aten, datse de kinderen staelen ende naer *Portugael* sonden; datse de menschen door duyvelsche konsten betooverden.

In het Rijck *Bisnagar* wiert *P. Robertus de Nobilibus* meer als voor acht hondert heydensche Priesters beschuldicht dat hy een Atheist was, dat hy oorsaeke was van de onvruchtbaerheyt ende drooghte des landts, alsoo het op dien tijt niet en reghende: Den oppersten Priester dede al wat hy kost om hem te jaeghen uyt sijne wooninghe, ende allesins te beletten den voortganck vande Catholijcke Religie.

In *Abassien* hadde den Keyser *Adamas Segued* sijnen sabel ghetrocken om met sijne eyghen handen het hooft af te slaen aen *P. Andreus de Oviedo* staende met groote onverschaeftheyt voor sijnen throon: Maer de Keyserinne tusschen beyde komende heeft het beledt. Teghen de andere leeraers wierden placcaten uytghegheven datse het landt souden ruymen ofte ghedoodt worden. *P. Hyacinthus Franciscus* stack een heel ront jaer in eenen put onder de aerde sonder oyt het licht te sien, ende en kreegh voor sijnen daghelijckschen nootdruft niet anders als eenighe bittere kruyden.

In *Peru* hadden de *Roomsche* leeraers veel spels met de tooveraers en tooveresſen, die de *Tygers* door haere konsten teghen haer ende de andere Christenen opweckten, ende mans, vrouwen, kinderen, ende beesten verscheurden met sulck eene furie, datse oock de huysen inbraeken, ende de inwoonders verslonden: Den duyvel stoockte dese tooveraers noch meer op teghen de Christenen sprekende door een afgodisch beelt t'welck, in t'dorp van *Chuquipalpa*, met grooten toeloop van menschen ghe-eert wiert. De kruycen ende Christelijcke beelden wierden gebroken ende alle teeckenen van t'Christendom onder de voeten ghesmeten.

In *Canada* moesten sy alle ooghenblicken loopen tusschen de venijnige schichten der *Iroquoisen*, eene natie die niemant tot noch toe en heeft konnen temmen.

Waerom en moghen dese kloeke Campioenen die tusschen al dit het velt bleven behouden, niet roepen met de Apostelen wanneer sy de heele

werelt

1. Corinth: 4. V. 12, 13. werelt deur het gheloove verkondichden: *Wy lijden vervolginghen, en wy verdraghen: Wy woorden ghelaſtert, ende wy bidden; wy worden gheſcholden, ende wy zeghenen: Wy ſijn gheworden als uytvaeghſels ende het af-ſchrapſel des werelts? Maer wie ſal ons affſcheyden van de liefde Chriſti? Alle deſe dinghen overwinnen wy om den ghenen die ons lief heeft ghehadt.*

Roman Cap: 8. V 35, 37.

Sy wierden met alle ſoorten van tormenten ghedoodt.

Doch dit was noch al een kleyn: Het menſchelijck verſtant noch de tyranniſche wreetheyt en kan gheene tormenten bedencken ſoo ſchroomelijck, met de welcke de Catholijcke leeraers in alle gheweſten ſijn omghebrocht.

In *Iaponien* wierden met venijn vergheven in t'jaer 1589. *P. Franciſcus Carrion* een *Spaegnaert*, *P. Georgius Carvajal* een *Portugies*, *P. Ioſephus Furnalettus* een *Venetiaen*, ende *F. Theodorus Mantel* een *Luykenaer*, allegaer vande Societeyt.

Op den 5. *Februarij* 1596. wierden binnen *Nanſagaqui* les Minder-broedere, ende dry *Ieſuiten* gheſlaghen aen kruycen.

Op den 19. *Auguſti* ende 10. *September* des jaers 1622. wierden buyten de ſelve ſtadt levendigh verbrandt *P. Carolus Spinola* van de Societeyt, *P. Petrus de Zuniga Auguſtijn*, *P. Franciſcus de Morales Predick-heer*, ende *P. Petrus de Avila Minder-broeder*, met haere medegheſellen.

Op den 22. *Februarij* 1624. wiert *P. Didacus de Carvalho Ieſuit* van t'leven berooft door de bittere koude, naer dat hy vele uren moeder-naeckt tot de borſt toe hadde gheſtaen in het ijs.

Op den 20. *Iunij* 1626. wierden aen *P. Ioannes Bapt. Zola Ieſuit*, de beenderen ende vinghers ghebroken met yſere nyp tangen, ende hy daernaer levendich gheſmeten in t'vyer.

In t'jaer 1628. wiert onſen broeder *Michaël Nacáxima* eerſt met knobbelachtighe ſtocken gheſlaghen, daernaer aen eene wippe ghehanghen, ende met ghewelt vele reyſen gheſmackt van hooch in het water, ontdat ſijne beenderen door den val van malkanderen ſouden gheſcheyden worden.

Men bedwonck hem water te drincken ghemenghelt met bloedt, t'welck wederom met groot ghewelt uyt ſijn lichaem gheperſt wiert, tot dat hy ten leſten gheſmeten wiert in een ſolpherachtich ende ſiedende water.

Op den 3. *September* 1632. wierden aen *P. Bartholomæus Gutierez*, met ſijne twee medegheſellen, *Franciſcus* ende *Vincentius*, *Auguſtijnen*, alle de ghewrichten des lichaems uyt haere koten ghetrocken, alſoo ghehanghen om hooch, ende allenskens overgoten met ſiedende water, t'welck ſy dertich daghen achtervolghens hebben gheleden tot datſe ten leſten met een lanckſaem vyer wierden ghebraeden.

Op den 24. *September* 1637. wierden aen *P. Guilielmus Courtet* ende ſijne dry medegheſellen, *Predick-heeren*, langhe yſere pinnen en elſenen tuſſchen de naghels van vinghers ende teenen gheſlaghen tot op de uytterſte ghewrichten toe, ende naer vele andere ſchroomelijcke tormenten wierden ſe onthalſt ende hare lichamen verbrandt.

Eyndelijck men ſoude tamelijcken boecken konnen vervollen met den heerlijcken ſtrijdt van menighe andere, die met het hooft om leegh tot de knyen ſijnen ghehanghen gheweeſt in eenen put tot datſe ſtickten: Andere die het lichaem vol water ghegoten ſijn ende wederom uytgheperſt, twee tormenten, ſoo grouwelijck (ghelijck de *Calviniſten* die het gheſien hebben ſelve ghetuyghen) dat het verſtant van eenen menſch niet bedencken en kan hoe het moghelijck is de ſelve te onderſtaen.

Franſois Carron in de rechte beſchrijvinghe van het machtich Rijck Iappan &c.

In *Sina* wiert onſen broeder *Franciſcus Martinez* wreedelijck doot-gheſlaghen

slaghen met ghespleten rieten op het dick van sijne beenen.

In *Peru* op het jaer 1541. wiert *Vincentius de Valverde*, *Predick-heer* ende Bissehop van *Cusco* het hooft ingheslaghen met knodsen.

Reyer Gysbrechts in de Historie der Martelaeren &c.

Op het jaer 1571. wiert *P. Didacus de Ortiz*, *Augustijn*, de handen ende voeten met scherpe rieten doorboort, wreedelijck gesinghen met stocken, doorschoten met pijlen, het hooft ghekloven met een bijl, ende noch levendich ghesteken aen een houten spit, alsoo met het hooft om leegh ghesteken in d'aerde, ende met eenen grooten hoop steenen versmacht.

Op het jaer 1596. wiert onsen *P. Antonius Lopez* omghebracht met vergift. *P. Michaël Vrréa* wiert met een houten sweert het hooft in twee stucken ghekloven. *P. Bernardus Reus* met twee *Augustijnen*, *Laurentius Thañez*, ende *Bartholomæus Alvarez* wierden doorschoten met pijlen, de herten uyt de lichaemen gheruckt ende verbrandt.

In *Mexico*, wiert *P. Franciscus de Cordoua*, *Predick-heer*, het herte afghesteken met eenen poegnaert. *P. Ioannes de S. Maria*, *Minder broeder*, wiert doodt gheworpen met steenen. P. *Dominicus de Vico*, *Predick-heer*, wiert door sijn kele gheschoten met eenen pijl: *P. Gondisalvus de Tapia*, *Iesuit*, wiert den slincken arm ende het hooft afgekapt met een bijl? *P. Ferdinandus de Tovar* uyt de selve orden, wiert met eene lancie doorloopen op den 16. *November* 1616. *P. Didacus de Orosco* mede vande Societeyt, wiert op den 18. *November* des selven jaers met eenen sabel van t'hooft tot de voeten in twee stucken ghekloven. *P. Cornelius Beudin*, oock *Iesuiet*, wiert in *Martio* 1652. eerst het hooft ingheslaghen met knodsen, daernaer doorschoten met pijlen.

In t'jaer 1570. op den 15. *Iulius* wierden 39. *Iesuiten*, vaerende nae *Brasilien* om de zielen van die wilde menschen te verlichten met het Christelijcke gheloove, van de *Fransche Calvinisten* met groote wreetheydt vermoort. *P. Ignatius Azebedo* wiert eerst het hooft ghekloven tot de herssenen toe, daernaer met dry pijcken het herte doorsteken: *Pater Benedictus Castrius* wiert met dry musquet-koghels doorschoten: *Emanuel Alvarez* kreegh eerst een snede in de kaeck, wiert armen en beenen ghebroken, ende levendigh ghesmeten in zee: *Blasius Ribera* wiert de herssenen ingheslaeghen met de gheveesten vande rapieren: *Gregorius Scribanus* ende *Alvarus Mendez* wierden het hooft afghekapt: *Simon à Costa* wiert ghepoegnaerdeert: Voorts alle de reste levendich ofte half doodt ghesmackt over boort.

In t'jaer 1608. wiert *P. Franciscus Pintus* van de *Brasilianen* met eene knodse de kaecx-beenen ghebroken, de ooghen uyt t'hooft gheslaghen, de herssenen ghespreydt op de aerde.

Op den 4. *Augusti* 1633. hebben de *Hollandsche Calviniisten* in *Brasilien* aen *P. Antonius Bellavia* een *Italiaen*, twee ofte dry steken ghegheven door sijne kele.

In *Canada* ofte *Nieuw Vranckrijck* wiert *Pater Isaacus Iogues* op den 18. *October* 1647. van de Barbaren met een bijl het hooft ingheslaghen *P. Antonius Daniel*, ende *P. Carolus Garnier* wierden met musquetten doorschoten.

Op den 16. ende 17. van *Meert* in t'jaer 1649. hebben de selve Barbaren aen *P. Ioannes de Brebeuf* den mont gheplettert met steenen, de tonghe verbrandt: Aen *P. Gabriel l'Allemant* hebben sy het lichaem doorsteken met ysere pinnen en elsenen, de oxels ende lendenen verbrant met gloeyende platen: Aen alle beyde gloeyende bijlen ghehanghen rontsom den hals, het lijf omgort met eenen breeden riem van brandende peck ende herst, het heel lichaem overgoten met siedende water: De ooghen uytghegraven ende daer in brandende kolen ghesteken: Aen *P.*

Brebeuf trocken sy het vel van het hooft, sneden hem de voeten af, ende ruckten hem het vleesch van sijne kaeken tot de kaecx beenderen toe, de wonden brandden sy met gloeyende ysers, sy verscheurden hun vleesch met haere tanden, ende rucktense ten leesten noch levendich het hert uyt het lijf.

In *Paraquarien* wiert, naer ongehoorde tormenten, aen *P. Ioannes del Castillo* het hooft ingeslagen met steenen op den 17. van *November* des jaers 1628.

Op den 25. van *April* in t'jaer 1635. hebben de barbaren aen *P. Christophorus de Mendoza*, ooren, neus, ende lippen afgheseneden, de tonghe uytgheruckt van onder de kinne, borst ende buyck open-gheseneden, het inghewant ende herte uytghetrocken.

In *Abassien* op het jaer 1635. wierden met lancien van de *Mooren* doorloopen, onse Paters *Gaspar Paëz*, ende *Ioannes Pereyra*: *P. Apollinaris Almeyda*, *Hyacinthus Franciscus*, ende *Franciscus Rodriguez* wierden ghehanghen: Twee *Capucijnen* uyt Vranckrijck met naeme *Agathangelus de Vendosme*, ende *Cassianus van Nantes* wierden ghesteenicht.

In *Monomotapa* wort *P. Gonsalvus Sylveira* verworght, op den 15. van *Meert* 1561.

Hier moet ick ophouden, op dat ick voorder gaende tot de ghene die van de *Mahometanen*, ketters, Schismatijcken, en andere schier ontelbaere, voor t'gheloof sijn ghedoodt, niet heele boecken en volle.

Wie en siet hier wederom niet, ten zy dat hy gantsch blint zy, dat van de leeraers ende verbreyders der *Roomsche* Religie moet gheseyt worden t'ghene den *H. Paulus* in soo eene gheleghentheyt seght van de Apostelen ende Propheten: *VVy worden om Godts wille den gantschen dagh ghedoodt, wy sijn gheacht als schapen der slachtinghe.* Ende, van de Propheten: *Andere sijn bespodt ende ghegeesselt gheweest, hebben banden ende ghevanghenissen gheleden: zijn ghesteenicht gheweest, in stucken ghesaeght, ter doot ghebracht door het sweert* ende soo voorts.

Roman cap: 8. V. 36.
Hebr: cap: 11. V. 36, 37.

Wat onderscheyt is'er dan in dese materie tusschen de Catholijcke leeraers ende d'Apostelen?

Dese, last ontfangen hebbende van *Christo* den heere om het Evangelie te verkondighen aen alle natien, *sijn uytghegaen*, seght den *H. Marcus*, *ende predickten over al*: Ick en weet schier niet een landt noch Rijck in de werelt daer onse leeraers het selve niet en hebben ghedaen.

Marci cap: 16. V. 20.

II. d'Apostelen waer dat sy quaemen of predickten deden over al groote vruchten, bekeerende heele steden en landen tot het gelooft: het blijckt nu ter tijt voor de oogh (ende de Sectarisen en souden t'niet durven loochenen, want sy hebben t'in *Oost* ende *VVest-Indien* selve ghesien) dat de leeraers vande *Roomsche* Kercke nerghens gekomen en sijn daer s'het Christelijck gheloof niet gheplant en hebben ende verbreydt.

III. d'Apostelen quaemen in armoede, slecht, verworpen, sonder ghewelt, ende in dese postuere durfden sy verschijnen voor de throonen van barbare Princen en Coninghen: Al het selve hebben onse Predicanten ghedaen.

IV. Wat moeyelijckheden ende perijckelen en hebben d'Apostelen niet ondersaen om zielen te socken ende te winnen aen *Christo*? Wat grouwelijcke dinghen onse predikanten in de selve occasie over al hebben gheleden, heb ick boven in t'besonder verhaelt.

V. d'Apostelen hebben allegaer in dat groot ende kloeck werck, haer leven ghelaten: T'selve hebben wy ghehoort van onse leeraers.

Is'er wel eene Secte alleen die oyt soo een werck heeft durven ofte konnen bestaen? Niet eene: Wat sullen dan de Sectarisen teghen ons

konnen

konnen inbrengen om onſe leeraers niet t'herkennen voor oprechte Apoſtelen, ofte onſe Religie niet voor Apoſtolijck?

Indien ſy niet en willen ghelooven het ghene ick boven hebbe verhaelt ſoo verdienen ſy gheſchrapt te worden uyt het gheral ende gheſelſchap der menſchen om datſe alle menſchelijcke gheloofweerdicheydt te niete doen, jae, aen hare eyghen ooghen niet en willen ghelooven, met de welcke ſy in *Iaponien* ende elders de *Roomſche* Religie verbreyt, ende haere Predikanten met onghehoorde tormenten hebben ſien ombrenghen, ghelijck hunnen preſident *François Carron*, ende *Reyer Giſbrechts*, van my hier boven voorgheſtelt, ende *Thomas Roe Engelſchen* gheſant tot den Coninck van *Mogor*, in ſijne brieven, ſelve verhaelen. Opworpingen van Partye worden wederleydt.

Wat ſullen dan de Sectariſen van ſoo eene verbreydinghe der *Roomſche* Religie, met ſoodanighe omſtandicheden, als nu geſeyt is, bekleedt ſijnde, konnen ſegghen ofte verſieren?

Sommighe werpen ons op, dat *Chriſtus* de ſchrift-gheleerde beriſpt heeft om datſe zee ende landen door-reyſden om erghens een heyden te brenghen tot haere Religie. *Matthæi cap. 23. V. 15.*

Maer ick vraege. 1. Of deſe Schrift-gheleerden quaelijck deden met enckelijck de Heydenen tot de *Iodſche* Religie te brenghen, of niet?

Seght ghy dat neen? ſoo is de ſaeke dan klaer dat haer reyſen door zee ende landen, om ſoo een werck uyt te voeren, niet beriſpelijck was.

Seght ghy datſe qualijck deden? ick toone dat neen: Want de *Iodſche* Religie was toen ter tijdt in haer ſelven de waere Religie: Maer de onghelooovighen tot de waere Religie te brenghen, en kan niet qualijck ghedaen ſijn: Ergo de ſchrift-gheleerden en deden niet qualijck met landen ende zee te door-reyſen om de heydenen te brenghen tot de *Iodſche* Religie.

Doch yemant ſal vraeghen, waerom wierden ſy dan van *Chriſto* beriſpt? de reden wort'er klaerlijck by-ghevoeght, naemelijck: Om datſe de heydenen als ſe nu *Iodſch* waren gheworden ergher maeckten dan ſe te voren gheweeſt hadden.

Soo doen de Papiſten oock, ſullen de Sectariſen ſegghen: Want ſy brenghen de Heydenen van d'eene afgoderye tot d'andere, ende in plaetſe van haer het waere gheloof aen te preken ſy leeren haer eenen hoop ſuperſtitien.

Praetjens, van kinderen ende van onverſtandige menſchen: Wy toonen hier dat de *Roomſche* Religie de waere ende Apoſtolijcke moet ſijn om datſe met alle de ſelve omſtandicheden verbreyt is gheweeſt ghelijck die van de Apoſtelen: Ende hier komen de Sectariſen roepen dat de *Roomſche* Religie, afgoderye is en ſuperſtitien: Wat is dit anders als *Petitio principij*, dat is, altijt beginnen ſonder een eynde te maken ofte ſonder onſe beſluyten te niete te doen.

Ick vraeghe. 2. Heeft *Chriſtus* niet belaſt aen ſijne Apoſtelen, ende oock (ghelijck den *Dordrechtſchen* Bijbel bekent) *aen haere naevolghers in de ghemeente*, datſe de heele werelt ſouden door-reyſen ende de Heydenen bekeeren? heeft hy hun niet voorſeyt datſe ſouden overghelevert worden aen de vier-ſcharen, gheſtelt voor de Rechters, gheleydt voor Stadt-houders en Coningen, ghehaedt, ghedoodt, ghegheeſſelt? *Matthæi cap. 10.*

Moet een redelijck menſche niet vonniſſen dat dit de oprechte *naevolghers* der Apoſtelen ſijn *in de ghemeente*, in de welcke men dit alles voor de ooghen volbracht ſiet? Sulcx en heeft men noyt konnen ſien in de Sectariſen (want ſy en hebben ſich noyt begeven tot de bekeeringhe der

Heydenen, noch veel min haer leven voor de zielen van de onghelcovighen te pande gheſtelt) ende het blijckt dat de Catholijcken de heele werelt deur dit hebben ghedaen ende noch daghelijcx doen: Ergo alle redelijck menſche moet vonniſſen dat gheenſins de Sectariſen, maer de Catholijcke leeraers alleen, in dit ſtuck de oprechte *naevolghers* der Apoſtelen ſijn *in de ghemeente*: Wat is'er dan daer men hun hier ſoude konnen beriſpen?

Andere Sectariſen ſegghen dat deſe bekeeringhe der Heydenen uytghevoert is meer door ghewelt van wapenen, onmenſchelijcke wreetheden, ende onghehoorde dreyghementen van onverdraghelijcke tormenten, als door kracht van goede onderwijſinghe.

Ick ſegghe dat dit opentlijck de waerheyt gheſpaert is, ten zy datſe ons de heydenſche landen ofte Rijcken aenwijſen in het beſonder: Sy en ſijn dit niet machtich te doen noch van *Sina*, noch van *Iaponien*, noch van *Mogor*, noch van *Narſinga*, noch van *Tunquin*, noch van *Braſilien*, noch van *Paraquarien*, noch van *Abaßien*, noch van *Monomotapa*, noch van *Mozambicus*, *Melinde*, *Socotora*, *Ormus* &c. Waer hebben wy dan onſe Religie vervoordert onder de Heydenen door ghewelt van wapenen, ofte door wreetheyt?

In *Peru* ende *Mexico*, ſegghen de Sectariſen. Ick antwoorde genomen t'waer ſoo: Sijn hier eenighe abuyſen gheſchiet? wy ſelve verfoeyen die: Doch wat konnen deſe abuyſen, in twee Rijcken begaen, hinderen aen de bekeeringhe van ſoo menighe andere landen?

Nu ſegge ick dat het wederom onwaerachtich is dat oock in *Peru* ofte *Mexico* onſe Religie door gewelt ofte wreetheyt verbreyt is: Men verhaelt wel dat eenen ſekeren *Spaenſchen* Capiteyn, met naeme *Franciſcus Pizarro*, groote moetwillicheden ende wreetheden bedreven heeft in t'Rijck van *Peru*, niet alleen teghen ſijne eyghen natie maer oock teghen de Heydenen ende haeren Coninck, waer in wy hem niet en willen verſchoonen: Ick bekenne oock dat de *Spaegnaerden* in *Mexico* ſijn ghekomen met eene vlote, ende de wapenen hebben ghevoert teghen de inwoonders: Maer wat doet dit ter ſaeke om te bewijſen dat de Catholijcke Religie daer met ghewelt is verbreydt? moeten de leeraers draeghen de ſchult van een perſoon ofte twee in t'beſonder die den toom hebben ghegheven aen haere paſſien, verblindt ſijnde door eene vuyle ghelt-gierichcyt? jae, die door haere moet-willicheden den loop van t'Evangelie beletdt, ende de Chriſtenen haetelijck hebben ghemaeckt aen de Heydenen? Soo verre iſt van daer datſe door deſe wreetheden de Religie ſouden voortgheplant hebben ofte yemant tot de Religie bedwonghen:

Maer dan heeft eerſt het Catholijck gheloof ſijnen voortganck gehadt, wanneer nu alles in peys ſijnde, onſe leeraers met ſoeticheyt ende goede onderwijſinghe, ſonder bedwanck ofte ghewelt, de Heydenen van deſe twee voorſeyde Rijcken hebben bekeert.

Andere omſtandicheden van de verbreydinge der Roomſche Religie worden opgeweghen.

Laet ons nu voorder aenmercken de ander omſtandicheden van deſe alghemeene verbreydinghe der *Roomſche* Religie, ende ſien hoe precis dat ſe paſt op die vande Apoſtelen.

Wat waeren t'voor menſchen die men bekeerde, ende wat was het voor een gheloof datmen hun inſcherpte?

Men vont gheene natie ſoo ſcherp-ſinnich noch ſoo verwaent ende hooch-moedich als de *Sineſen*: Even wel heeft men hun konnen inplanten, eene diepe ootmoedicheydt, verachtinghe ſijns ſelfs, ende hun verſtant doen buyghen onder die wonderlijcke myſterien van de Chriſtelijcke Religie.

Men

Men vondt gheene bloedtgierigher als de *Brasilianen*, levende meer ghelijck beesten als menschen: men heeft se nochtans door het jock *Christi* gheterint.

Men vondt gheen wreeder als die van *Mexico*, ende *Iaponien*; niet te min men heeft se leeren sachtmoedich zijn.

Met een woort gheseyt, sy waeren allegaer als onredelijcke ghedierten uytgheslort tot vleeschelijcke wellusten, men heeft se leeren leven in suyverheyt, ende haere sinnen ende lusten versterven, men heeft se van den ruymsten wegh ghebrocht tot den enghen.

Men leerde hun datse moesten ghelooven dat Godt mensch was ghe-worden, dat hy gheboren was uyt eene Maghet, dat hy gheslorven ende opgheslaen was van de doot, dat den selven noch lichaemlijck schuylde onder de ghedaenten van broodt, ende dat hy sijn eyghen lichaem aen de menschen hadde ghegeven tot spijse: Daerenboven men leerde hun het lichaem kastijden met hayren-kleederen en disciplinen, met waeken en vasten, ende, het gene dat het moeyelijckste van al scheen te wesen; men gheboodt haer alle hunne sonden in het besonder t'ontdecken aen eenen Priester: Een yeder kan dencken hoe dit streedt teghen den aert van soodanighe menschen die haer leven lanck met volle vryheyt over-ghebrocht hadden in alle soorten van schandelijcke misdaden.

Dit altemael hebben de Catholijcke Leeraers konnen indrucken niet alleen aen plompe natien maer oock aen de verstandichste des werelts, ghelijck als waeren de *Iaponoisen*, ende *Sineesen*; niet aen weynighe, maer aen hondert duysenden; niet alleen aen de slechte ghemeente maer oock aen haere Princen en Coninghen: niet alleen met eene lichte hant maer met soo diepe wortelen in het gemoet dat'er menige onder haer de Christenen van *Europa* kosten beschamen in alle soorten van deuchden.

Wat overvloedighe materie en soude ons *Iaponien* alleen, dies-aengaende niet konnen by-setten?

Vytstekende deuchden van verscheyden bekeerde Heydenen.

Franciscus Coninck van *Bungo*, nu bekeert zijnde, ontfinck alle acht daghen het alderheylighste Sacrament des Autaers: Vertrock sich alle jaeren ende sloot sich op in eene kamer voor acht daghen lanck, om daer buyten alle ghesellschap te mediteren van t'leven ende lijden ons Salichmaekers. Hy verloor twintich duysent mannen in eenen slach ende saemen vier Rijcken, soo dat hy ghenoodsaeckt wiert in uyterste aermoede te loopen over berghen en rotsen, ende te dolen door verlaten woestijnen, nochtans al wat men hem hoorde segghen in dese miserien, was, *dat al sijn verlies ghenoeghsaem vergolden was met de besittinghe Christi ende sijn Kruys.*

Wie en sal sich niet verwonderen over de stantvastichevt ende lijdtsaemheyt van *Gratia* Coninginne van *Tango*? Derthien jaeren lanck wiert sy van haeren Heydenschen man daeghelijcx ghepijnicht ende vervolght om het gheloove datse aenveerdt hadde: Sy wierdt bykans alle daghe van hem vervloeckt, geslagen met vuysten ende uyt de kamer gestooten: Dickwils stelde hy haer een poegnaert op de borst, ofte een mes op de kele om haer te vermoorden: Hy beroofde se van alle haer Staetsoffrauwen om haer saemen van allen troost te beroóven: Nochtans noyt en heeft hy dat kloeck ende manhaftigh ghemoet konnen breken, tot datse ten lesten godtsalichlijck uyt dit leven gescheyden is in t'jaer 1600.

Wat sal ick segghen van *Iustus Vcondonus* Opper-veltheer van de *Iapansche* militie? hy heeft alles verlaten wat hy hadde in de werelt, is vertrocken uyt sijn vaderlant, ende te *Manila* gaen woonen onder de *Spaegnaerden*, en heeft de rijcke jaerlijckschc inkomste die hem weghens den

Coninck van *Spaegnien* gheoffert wierdt niet willen aenveerden, maer heeft de reste van sijn leven armlijck overghebrocht met het werck sijnder handen.

Maxentia, eyghen suster van den Coninck van *Arima*, verbondt haer met belofte van eeuwighe suyverheyt: Sy droegh dagh ende nacht een scherp hayren-kleedt: Sy en at daghelijcx niet anders als rauw rijs in het water ghetempert: Dede alle nachten eene disciplme tot den bloede toe: Den heelen vasten en sliep se noyt anders als lenende teghen eenen pilaer van haere kamer: Sy dede haer ghebedt alle nachten van den middernacht af tot het opstaen der Sonne.

Iulia eene edele Princesse van t'Conincklijck Hof, verstack haer op eene harde ende woeste steen-rotse, daer se leefde in uyterste aermoede ende strengicheyt, tusschen de felle koude, hongher, dorst, ende andere onghemacken; nochtans met sulck eenen troost ende ghenoeghen datse opentlijck seyde datse daer rijcker en weeldigher leefde als se oyt hadde ghedaen in t'Hof van den Coninck.

T'selve bekende de huysvrouwe van *Michaël* Coninck van *Arima*, wanneer sy niet meer als 21. jaer out zijnde, in ballinckschap leefde ter oorsaeke van het gheloof, in eenen stroyen hutteken tusschen twee bergen, met een houten schotel daer sy uyt at, eenen aerden pot daer sy uyt dronck, ende een stroy-sack daer se op sliep.

Alsoo en is'er niet een Landt nochte Rijck daer de Catholijcke Religie gheplant is, of men heeft daer soodanighe menighe persoonen ghevonden van eene onghemeene Christelijcke Godtvruchticheyt, soo als men kan lesen in de vier Deelen van mijne Kerckelijcke Historie.

Dat my nu eens de Sectarisen segghen hoe men, *menschelijck sprekende*, soodanighe onghemeene deuchden heeft konnen drucken in de ghemoederen van menschen die noyt te voren een enckel woort en hadden hooren spreken van *Christo* noch van sijne Wet: jae, die te voren niet als menschen, maer als wilde dieren gheleeft hadden ghelijck het meerder deel van *America* waeren.

Alghemeen besluyt van dit heel Capittel.

Eyndelijck ick maeke mijn alghemeen besluyt met den *H. Augustinus* ende *Chrysostomus*, die wy boven hebben hooren spreken van de predicatie der Apostelen:

Chrysostomus Orat. quod Christus sit Deus.

Sy brochten, seght *Chrysostomus*, de menschen van eenen lichten wegh tot eenen swaeren, van eenen wellustighen tot eenen moeyelijcken, niet sonder gewelt te doen aen de natuere: men leerde de Heydenen versaken t'ghene sy van haere Vaders, Groot-vaders, oude Groot-vaders, Philosophen, ende andere uytstekende mannen hadden geleert: men brochtse van de wellusten tot vasten, van de liefde der rijckdommen tot de liefde der aermoede, van de gramschap tot de sachtmoedicheyt, van den ruymen wegh tot den engen: Men trock niet alleen die de welcke dese dingen alreede verfoeyt hadden, maer oock die in haere boosheden verrot waren, die teer ende krachteloos waren, heeft men eenen harden ende swaren wegh doen doorwandelen: Dit heeft men konnen wijs-maeken bykans aen alle de ghene die onder de Sonne woonen; ende dat door soodanighe mannen die sonder waepenen ofte ghewelt quaemen, slecht ende verworpen in het uytwendich, de welcke moesten op-zeylen teghen twisten ende vervolginghen: De Heydenen moesten afstant doen van haere oude wetten ende ghewoonten, sy moesten spotten met de feest-daghen van haere Voor-ouders. Ende nochtans dit altemeel heeft men hun konnen wijsmacken, ende alsoo hebben d'Apostelen de Kercke ghebouwt.

Waer uyt *Chrysostomus* ende met hem *Augustinus* besluyten, dat soo eene

ver-

verbreydinghe des gheloofs mirakuleus is gheweest: Het besluyt van *Chrysostomus* is, *ten waer saeken dat het de Godlijcke kracht hadde ghedaen, ten soude noyt konnen gheschieden hebben.* Het besluyt van *Augustinus* is, dat de bekeeringhe der werelt door de Apostelen *niet gheschieden en kost, ten zy dat de Apostelen met Godlijcke kracht ende Godlijcke wijsheyt begaeft waren.* *Augustinus lib de vera & falsa Relig: cap. 3.*

Het besluyt van dese twee HH. Vaders heb ick met de reden bevesticht aldus.

Daer men gheene menschelijcke middelen noch kracht bevinden en kan door de welcke dese bekeeringhe gheschiet zy, dat moet door de kracht Godts ende mirakel gheschiet zijn:

Maer in de bekeeringe der Heydenen door de Apostelen uytgewerckt, en kan men gheene menschelijcke middelen noch kracht bevinden door de welcke datse gheschiet zy:

Ergo de bekeeringhe der Heydenen door d'Apostelen uytghewerckt, is gheschiet door de kracht Godts ende mirakel:

Maer wy hebben in dit heel Capittel bewesen dat de bekeeringhe der Heydenen door de *Roomsche* Leeraers ghedaen alle de selve omstandicheden heeft, ende op de selve maniere uytghewerckt is, ghelijck eertijdts die van de Apostelen:

Ergo met recht besluyten wy hier uyt met *Chrysostomus* ende *Augustinus* dat de bekeeringhe der Heydenen van de *Roomsche* Leeraers uytghewerckt door de kracht Godts en door mirakel gheschiedt is.

Hier uyt volght nootsaekelijck dat de heden-daeghsche *Roomsche* Religie alleen, de Godlijcke ende waere Religie is: Ick bewijse dit noch meer met dry korte argumenten.

I. Die Religie de welcke Godt door sijne besondere kracht ende boven-natuerlijcke middelen voort-helpt ende vervoordert, moet nootsaekelijck Godlijck ende waerachtich zijn, anders soude Godt de menschen konnen bedrieghen ende verleyden tot dwalinghen, het welck onmoghelijck is.

Maer Godt heeft de *Roomsche* Religie door sijne besondere kracht, ende boven-natuerlijcke middelen voort-gheholpen ende vervoordert onder de Heydenen:

Ergo de *Roomsche* Religie is Godlijck ende waerachtich.

II. Godt heeft de *Roomsche* Religie op de selve maniere vervoordert onder de Heydenen, ghelijck die van de Apostelen:

Ergo de *Roomsche* Religie is noch heden de selve met die van de Apostelen.

Dese consequentie is klaer: Want by soo verre de *Roomsche* Religie strijdende waer teghen die van de Apostelen, Godt soude soo wel door sijne kracht eene valsche Religie vervoordert hebben als de waerachtighe: Dat is onmoghelijck, want alsoo soude Godt selve de menschen bedrieghen:

Ergo de *Roomsche* Religie is noch heden de selve met die van de Apostelen.

De Religie van de Apostelen was de waere Religie: Ergo de *Roomsche* Religie is mede de waere.

III. Daer en is niet eene Secte in de werelt die met de waerheydt kan toonen datse door de kracht Godts ende boven-natuerlijcke middelen is verbreyt onder de Heydenen:

Ergo daer en is niet eene Secte die de waere Religie heeft.

Ick toone dat dese consequentie oock vast staet: *De navolgers van de Apostelen inde gemeente* (soo den *Dordrechtschen* Bijbel spreckt) hebben last ontfangen

gen

gen van *Christo* om het waere gheloof te verkondigen onder de Heydenen; dat blijckt klaer uyt *Matt:* 28. ende *Marci* 16: met belofte dat hy hun besonderlijck met sijne Godlijcke kracht soude bystaen:

Maer Godt ofte *Christus* en heeft noyt eenighe van alle de Secten besonderlijck met sijne Godlijcke kracht by gheslaen in de bekeeringhe der Heydenen:

Ergo niet eene van alle de Secten en sijn deelachtich van de beloften die *Christus* ghedaen heeft aen de *navolgers van de Apostelen in de ghemeente*: Soo en sijn dan gheene van alle, de *navolgers van de Apostelen in de ghemeente*, oversulcx en konnen de selve Religie niet hebben met de Apostelen: Soo staet dan dese consequentie vast:

Ergo gheene van alle de Secten en heeft de ware Religie.

V. CAPITEL.

Vyt de HEYLICHEYT *wordt beweesen dat de Roomsche Religie de waere is.*

IN dese questie en hebben wy gheene ofte seer kleyne swaricheyt met de Sectarisen: Want al wat sy ons opworpen teghen de Heylicheydt van onse Kercke, ofte is openthijck valsch, ofte en doet niet een hayr te propoosite.

Valscheden vande Sectarisen met de welcke sy de Heylicheydt van onse Kercke bestrijden.

Voor eerst. Sy schrijven ons toe verscheyden leeringhen die se seggen godloos te zijn.

I. Dat wy de Schriftuere verbieden te lesen.

Dat is valsch: Want noyt en hebben wy verboden de Schriftuere te lesen in het *Latijn*, noch in eenighe andere oorspronckelijcke taele.

Ende wat aengaet den Bijbel in de moederlijcke taele overgheset, dien en hebben wy niet anders verboden, naemelijck aen de onwetende ende slechte ghemeente, als om datse niet bequaem en is om onderscheyt te maeken tusschen de Catholijcke ende ketterssche Bijbels, daerom heeft de Kercke seer voorsichtelijck gheselt dat de ghene die de Schriftuere in de moederlijcke tale sou willen lesen, daer toe oorlof sou vraghen van sijnen Biecht-vader ofte Pastoor, op dat desen sou moghen vonnissen of den persoon capabel is, ende of den Bijbel die hy gerne sou lesen niet ketterssch en is: blijckt dan dat het valsch is dat de *Roomsche* Kercke absolutelijck verboden heeft den Bijbel te lesen.

II. Segghen sy dat wy leeren dat de Pausen van *Roomen* macht hebben om te dispenseren teghen de Schriftuere ende de Godlijcke wetten.

Dat dit ghelogen is, heb ick hier voren beweesen.

III. Seghen sy dat wy afgoderye bedrijven met de beelden te eeren, ende het broodt in de Misse t'aenbidden.

Dit is wederom valsch dat wy broodt aenbidden; want wy ghelooven dat'er gheen broodt meer en is, maer het wesentlijck lichaem *Christi* t'welck wy aenbidden.

T'is oock openthijck valsch dat wy afgoderye bedrijven met de beelden te eeren: Want wy hebben nu hondert en hondertmael voor de ooge beweesen dat Godt gheene andere beelden als van afgoden verboden heeft, ende dat de afgoderye niet anders en is als de eere die Godt alleen toekomt aen een schepsel toedraghen: Maer het is valsch dat wy aen de

beelden

beelden die eere toedragen de welcke Godt alleen toekomt (de ghemoederen van alle Catholijcken ghetuygen contrarie) Ergo t'is valsch dat wy afgoderye bedrijven met de beelden te eeren.

IV. Sy beschuldigen ons dat wy te kort doen aen het Middelaerschap *Christi* om dat wy de Heylighen aenroepen als onse voorsprekers by Godt.

Dit is wederom valsch: Want wy en nemen de Heylighen tot onse voorsprekers niet anders als door *Christum* die den opperster Middelaer is, door welckers handen, om soo te spreken, alles passeren moet. 2. Wy en herkennen de Heylighen niet als Middelaers die ons verlost hebben, dit alleen is eyghen aen *Christo* ende en kan aen niemant medeghedeelt worden: Ergo wy en doen niet te kort aen het ampt *Christi* wanneer wy de Heylighen aenroepen.

V. Sy beschuldighen ons dat wy de verdiensten *Christi* te niete doen om dat wy leeren dat men door de goede wercken verdienen kan.

T'is onwaerachtich: Ter contrarien wy leeren dat onse wercken niet en konnen verdienen ten zy door de verdiensten *Christi*, t'is dan valsch dat wy de verdiensten *Christi* te niete doen.

VI. Sy beschuldighen ons dat wy onder onse leeringhen verscheyden oude ketteryen voor goet keuren. De Catholijcken en komen in niet een stuck overeen met d'oude Ketters.

Dit is opentlijck ghelogen, de saeke self sal het uytwijsen.

I. Segghen sy, de ketters *Ossenen* ghenoemt, leerden haer volck sweiren niet alleen by Godt maer oock by de Schepselen: Soo doen oock de Papisten.

Den H. *Epiphanius* sal toonen dat 'er geene ghelijckenisse en is tusschen ons ende d'*Ossenen*: Want hy seght dat dese ketters swoeren by *t'Hout*, *het VVater*, *de Aerde*, *het Broodt*, *den Hemel*, *de Locht*, *ende den VVindt*, waer, ofte wanneer hebben wy oyt gheleert dat het gheoorloft is by dese schepsels te sweiren? *Epiphanius Hæresi 19.*

II. De *Carpocratiten*, segghen sy, eerden de beelden: Dit doen oock de Papisten: Ergo de Papisten sijn hier in ghelijck aen die Ketters.

Epiphanius sal ons wederom toonen dat dit onwaerachtich is: Want hy seght dat die ketters *de selve eere bewesen aen de beeltenissen van de Philosophen, Pythagoras, Plato, en Aristoteles, die se bewesen aen de beelden van Christus.* Wanneer hebben de Papisten yet sulcx gheleert, ofte ghedaen? *Epiphanius suprà.*

III. De Papisten, segghen sy, sijn ghelijck aen de *Iacobiten*; om dat dese de kruycen doopten, ende die, de klocken.

Nicephorus sal ons het onderscheyt tooren, wanneer hy seght, *dat de Iacobiten de kruycen doopten als eenen mensch*: oversulcx datse over de kruycen die woorden ghebruyckten: *Ick doope u in den naeme des Vaders* &c. Want dat is eyghentlijck doopen ghelijck men een mensch doopt: Is'er wel yemant in de werelt die ons kan overtuyghen dat wy oyt op soo eene maniere de klocken ghedoopt hebben? *Nicephorus lib. 18. cap. 53.*

IV. De *Caiani* ende *Angelici*, ghelijck se voorgheven, dienden de Engelen, dit doen oock de Papisten.

Dat *Epiphanius* leefde, hy soude de Sectarisen bot-muylen, en seggen: dat dese voorseyde ketters de Engelen aenriepen *als se eenighe schelm-stucken of vuyle wercken wilden bedrijven, ende datse die wercken aen de Enghelen toeschreven.* Wie heeft oyt ghelesen ofte ghehoort dat de Catholijcken oyt sulcx ghedaen hebben? *Epiphanius Hæresi 38.*

V. Segghen de Sectarisen dat de *Collyridianen* voor kettersch wierden ghehouden om datse *Mariam* religieuselijck dienden ende aenbaden: Ergo de Papisten die t'selve doen sijn mede ketters.

Epiphanius overtuyght hun van bedroch ofte valscheydt: Want hy *Epiph: suprà.*

ſeght dat die ketters *Mariam* aenbaden als eenen Godt ofte Goddinne, daerom herhaelt hy ſoo dickwils: *Maria en is gheenen Godt gheweeſt*, ofte, *ſy en is niet verheven tot een Godlijck weſen*. Dat ons nu eens de Sectariſen toonen wanneer dat de Catholijcken oyt *Mariam* ghehouden hebben *voor eenen Godt*, ofte gheleert hebben datſe *tot het Godlijck VVeſen verheven is*, ofte haer voor ſoodanigh ghedient hebben.

VI. Vergelijcken ſy ons by de *Tatianen* en *Encratiten* om dat deſe ketters het Houwelijck ende ſekere ſpijſen verboden, gelijck de Papiſten doen.

Verſcheyden HH. Vaders ſullen ons toonen het groot onderſcheyt dat'er is tuſſchen ons ende die ketters: Want aengaende het Houwelijck ſy verboden dat aen alle man om datſe meynden dat het niet anders als hoererye was, ghelijck *Auguſtinus* ghetuyght, dat het een grouwel ende vondt van den duyvel was, ghelijck *Epiphanius* ſeght, dat het eene vervloeckelijcke ſaeke was, ghelijck *Philaſtrius* ſeght: Hoe ſal men dit konnen paſſen op de Papiſten?

Auguſtinus lib: de Hareſibus. *Epiphanius de Hareſ.* *Philaſtrius de Hareſ.*

Wat de ſpijſen aengaet: Sy verboden het vleeſch voor altijt, om datſe daer een grouwel van hadden, ſeght *Epiphanius*: Sy verboden de vruchten der boomen als weſende oorſaeke der ſonde, ſeght *Anaſtaſius Sinaita*, overſulcx ſy en deden dat niet om haer lichaem te temmen ofte een heyliger leven te leyden, ſeght wederom *Epiphanius*, maer alleen om datſe meynden een grouwel te zijn het ghene van den Heere geſchapen is.

Epiphanius Hareſ. 47. *Anaſtaſius Sinaita lib: 11.* *Epiphanius Hareſi 48.*

VII. Segghen ſy dat wy ghelijck zijn aen de *Heracleoniten*, om dat deſe haere ſiecken ſalfden met olye.

Ick antwoorde dat *Epiphanius* ſeght datſe niet haere ſiecken, maer haere *dooden* ſalfden met olye en balſem, om datſe ſouden onſichtbaer ende van de duyvels niet gegrepen ofte ghevat worden: Wat ghelijckeniſſe ofte over-een-komſte is hier tuſſchen ons ende die ketters?

Idem Hareſi 36. *Auguſtinus Hareſi 16.* *Irenæus lib: 1. de Hareſ. cap. 18.*

Dit is meer als ghenoech gheſproken van de eerſte ſoorte van valſcheden met de welcke de Sectariſen ſich willen behelpen om te beſtrijden de heylicheyt van onſe Kercke: Laet ons de tweede ſoorte nu hooren.

I. Maecken ſy eene groote lijſte van Pauſen die ſe van grouwelijcke ſtucken beſchuldighen: maer meeſt altemael valſch ende grove leugenen van eenen ſekeren *Benno* gheſlaghen vyant der Pauſen, ghelijck wy boven in de voornaemſte ſtaeltjens hebben ghetoont.

II. Beſchuldighen ſy Prieſters, Religieuſen, ende andere gheeſtelijcke perſoonen die ſe ſegghen onghebonden van leven gheweeſt te zijn: waer op ſy dan uytroepen dat de *Roomſche* Kercke gheene reden en heeft om veel te ſtoeffen op haere heylicheyt.

Doch hier in toonen ſy datſe het ſtuck niet en verſtaen: want het is ſeker dat den Heylighen *Paulus*, ſeggende dat de Kercke *Chriſti* moet heylich zijn, hier door niet en verſtaet dat elck lidtmaet, noch elcken Herder, noch elcken Overſten in het beſonder, moet heylich zijn, anderſins hy ſoude ſtrijden teghen het ghene dat *Chriſtus* op verſcheyden plaetſen gheſeyt heeft daer hy by ghelijckeniſſen ſpreeckt van ſijne Kercke.

Epheſ. cap. 5. verſ. 27.

Eerſt verghelijckt hy de ſelve by een acker daer goet ende quaet kruyt op groeyt. 2. By een Net daer goede ende quade viſſchen in zijn. 3. By eene vergaderinghe daer wijſe ende dwaeſe Maeghden in zijn, ende dit altemael, ſeyt hy, ſal ſoo dueren tot het eynde des werelts: t'is klaer dan dat'er in de Kercke *Chriſti* altijt goede ende quade, wijſe ende dwaeſe ſullen te vinden zijn, ſoo en kan dan de heylicheydt van de Kercke niet beſtaen in de heylicheyt van elck lidtmaet, Herder, ofte Overſten in het beſonder.

Matthæi cap. 13. verſ. 24. Verſ. 48. Cap. 25.

Gheno-

Ghenomen dan wy stemden de Sectarisen toe al wat sy valschelijck van vele Pausen, Priesters, Religieusen, ende andere gheestelijcke persoonen versieren, hiermede en stooten sy de heylicheydt van de *Roomsche* Kercke niet om.

De heylicheyt dan van de Kercke *Christi*, ghelijck wy dit boven uytghebreydt hebben, bestaet naemelijck hier in, datse soodanighe leeringhen ende middelen hebbe die de menschen konnen Heylich en Salich maeken:

Maer soodanighe middelen ende leeringhen sijn buyten twijffel in de *Roomsche* Kercke te vinden.

Ergo de *Roomsche* Kercke is Heylich.

Ick hebbe gheseyt dat'er *buyten twijffel* in de *Roomsche* Kercke soodanige leeringen ende middelen te vinden sijn die de menschen konnen Heylich en Salich maeken: Want de Sectarisen selve moeten t'bekennen.

De Chronijck-schrijvers van *Maeghden-burgh* sullen ons hier van overvloedighe materie gheven.

Wort bewesen uyt de bekentenisse vande Sectarisen dat de Roomsche Kerck heylich is. *Magdeburgenses Centuria* 12. *cap:* 10 *fol.* 1634.

Hoort voor eerst hoe sy beschrijven den *H. Bernardus* Abt van *Clairvaux*. Van sijne jonckheyt af, seggen sy, soo dickwils als hy eenigh ghelt hadde gaf hy aelmoessen in t'heymelijck: Hy heeft sijn selven onthouden van alle onkuysheyt alhoewel hem d'occasie niet en ontbrack: Hy heeft met eene onghelooflijcke neerstigheyt ghelesen de schriften vande Propheten ende Apostelen: Hy en verschoonde sijne ghebreken niet maer beschuldighde se liever: In alle noot nam hy sijne toevlucht tot het ghebedt. Hy is vreedsaemich gheweest: Hy was soo ootmoedich dat, daer hy van alle voor de meeste ghehouden wiert, vonniste dat hy de minste van alle was: Hy dede wel aen een yeder, ende was goedertierigh tot alle: Hy beschermde de verdruckte: Als hy gheene uytwendighe affairen en hadde begaf sich t'huys heel ende gantsch tot het overlegghen van de Schrifturen met soo eene aendachticheyt dat hy dickwils niet en sagh noch en hoorde: Hy heeft aen de andere Munniken d'ootmoedicheyt ingeplandt: Hy is oock uytstekende gheweest in verduldicheyt: Hy was zebaer in sijne saemen-spraeken: Eyndelijck hy heeft oock Mirakels ghedaen.

Hoe kan men een heyligh man beter beschrijven als dese Sectarisen den *H. Bernardum* hier afbeelden?

Wat segghen sy van *Malachias* Bisschop van *Connereth* in *Yerlant*? *Ibidem fol.* 1590.

Als hy Diaken was, segghen sy, droegh hy groote sorghe om de dooden te begraven: Priester sijnde, heeft hy met eene groote vromicheyt het Woort Godts ghepreeckt: Hy hadde eenen grooten haet op de ghene die vleeschelijck leefden: Hy is zebaer gheweest ende seer heerlijck en staetich van manieren, soo dat'er in hem niet met allen ghemerckt en kost worden dat de andere ontstichtede, hy was bereydt alle menschen te dienen: Hy en was niet hooveerdigh noch gelt gierigh: Hy badt voor sijne vyanden: Ten lesten hy heeft vele mirakels ghedaen, ende hemelsche visioenen ghehadt.

Wat segghen sy van den *H. Dominicus*? Sy segghen dat hy te *Valentien* sijnde in de studien alle sijne boecken verkocht ende het gelt uytghedeylt heeft aen de armen, dat hy in sijn ghebedt dickwils tranen stortede biddende voor de Salicheydt der ghene die verloren ginghen: Dat hy gheduerigh in het ghebedt was, groot medelijden hadde met de bedruckte, ende sich onderwierp aen alle menschen, dat hy de vervolginghen ende bespottinghen vande ketters verduldelijck heeft verdraghen ende stantvastelijck overwonnen, dat hy sijn selven tweemael heeft opgeoffert om sich te laten verkoopen om andere te verlossen: Dat hy selfs van sommi-

Magdeburgenses Cent: 13. *cap:* 10. *fol.* 1177.

ghe die tot de ketterye gheneghen waren, ghehouden wiert voor eenen Heylighen: dat hy vele toekomende dinghen voorseyt heeft, ende verscheyden mirakels ghedaen soo voor als naer sijne doodt.

Centuria 12. cap: 10. fol. 1578.

Hoe beschrijven sy den *H. Hugo* Bisschop van *Lincolne*? Hy leydde, segghen sy, soo een strengh leven dat den naeme van sijne Heylicheydt sich verre by alle menschen verbreydde: Daer en was niet in hem ofte het bestont uyt de deught, ende wiert op t'hoochste van alle menschen ghepresen: Hy en vleydde de Princen niet, hy was eenen dapperen voorstaender vande rechtveerdicheyt.

Centuria 6. cap: 10. fol: 685.

Wat segghen sy van den *H. Gregorius Magnus*? Onder andere deuchden, segghen sy, om de welcke *Gregorius* ghepresen wort, sijn de miltheyt ende ootmoedicheyt: Hy is den eersten van de Pausen gheweest die sijn selven ghenoemt heeft, *dienaer der dienaeren Godts:*

Hy onderhielt meest alle de armen ende vremdelinghen die naer *Roomen* quaemen, hy gaf jaerlijcx tachtentich pont gouts aen dry duysent Religieuse vrouw-persoonen: Hy hadde daeghelijcx aen sijne tafel eenighe arme Pelgrims: Hy was eenen grooten liefhebber van suyverheydt: Hy en liet gheene misdaden onghemerckt ofte onghestraft henen gaen: Sijn meeste vermaeck was te handelen met gheleerde ende Godtvruchtighe mannen: Hy heeft die van *Venetien*, *Toscanen*, en andere wederom ghebrocht tot den schoot vande H. Kercke: Hy heeft *Vranckrijck* verlost van de ketterye der *Neophyten* ende *Simonianen*.

Robertus Hal. cuit lib: de Navigatione.

Ten leesten laet ons hooren wat eenen *Enghelschen Calviniſt* met naeme *Robertus Halcuit*, seght van den *H. Franciscus Xaverius*: Den Godtvruchtighen belijder, seyt hy, ende vernuften onderwijser der *Indianen*, *Franciscus Xaverius*, naer veel arbeyts ghedaen, naer dat hy veele injurien ende ellenden met kloeken moet onderstaen hadde, is ghestorven vol van alle gheestelijcke benedictien in t'jaer 1552. naer dat hy vele duysende menschen tot het gheloof *Christi* ghebrocht hadde: van desen H. Man, ende van sijne deuchden ende mirakelen ghetuyghen alle de nieuwe Historien van *Indien*.

A. Costa in vita Xaverij.

Nu moeten wy sien wat dit voor mannen gheweest sijn die soo een treflijck ghetuyghenisse van haere deuchden ende heylicheydt ghekreghen hebben van de Sectarisen self: Dat dese self wederom spreken ende ons segghen van wat Religie dese mannen gheweest sijn, *Paepsch* of *Geus*: Sy bekennen met de daet selve datse allegaer oprechte Papisten ende *Roomsche* Catholijcken gheweest sijn.

I. Wat den *H. Bernardus* aengaet, de *Chronijck-schrijvers* van *Maeghdenburgh* bekennen dat hy strenghlijck sijn lichaem kastijdde, onder andere dat hy sich smeet in eenen bevrosen poel om te blusschen den brandt van onkuysheyt, dat hy waeckte meer als eenen mensch kost verdraghen, dat hy sijn lichaem gantschelijck uytmerghelde met vasten ende andere onghemacken: Dat hy dach ende nacht soo lanck recht staende badt, tot dat sijne voeten besweken, dat hy seer weynich wijn ghebruyckte, maer dat sijnen dranck water was, ende sijne spijse wat melck met broodt, ofte eenighe andere potagie van kruydt, dat hy met een hayren kleedt deurgaens ghekleedt ginck: Dit altemael en rieckt geensins naer geuserye.

Daer-en-boven sy bekennen dat hy een Munnicx leven geleydt heeft, ende sijn uyterste beste gedaen heeft om andere te trecken tot een kloosterlijck leven: Hier toe heeft hy sijn eyghen broeder gebrocht die alreede ghetrouwt was, hy is Munnick, ende sijne huysvrouwe is Nonne geworden: De Hertoginne van *Loreynen* heeft hier in oock sijnen raet ghevolght ende andere meer: Sijne suster heeft hy ghebrocht tot een eremijts leven.

Voorders

Voorders, sy bekennen dat hy de H. Hostie sijn leven lanck heeft aenbeden en Misse ghedaen : Dat hy aen de selve toeschreef de kracht om sieckten te gheneesen, ende dat hy eenen sekeren man die betoovert was heeft doen brenghen voor den Autaer, ende hem de H. Hostie gheleyt hebbende op t'hooft, wiert van de tooverye verlost. Hy heeft oock menighe Kloosters in verscheyden gheweesten ghesticht.

Sy bekennen daer-en-boven dat hy de Reliquien der Heyligen bewaert ende ghe-eert heeft : Dat hy gheleert heeft dat den duyvel kost uytghejaeght worden door het offeren vande Misse, door het teecken des kruys, ende door de H. Hostie, t'welck hy allegaer heeft gedaen te *Milanen* ten opsichte van eene besetene vrouwe, segghende daer benessens dese volghende woorden : *Ghy booseu gheest, hier is uwen rechter teghenwoordich, hier is de opperste macht, doet nu wederstant ist dat ghy kont : Hier is teghenwoordich de ghene die, als hy moest lijden, gheseyt heeft : Nu sal den Prince deser werelt uytghejaeght worden : Ick ghebiede nu dan door dese macht dat ghy u uyt dese sijne dienstmaeght vertreckt.*

Sy bekennen dat *Bernardus* gelooft heeft datmen den duyvel oock door wy-water kost uytjaeghen : Dat hy ghelooft heeft dat alle die buyten de *Roomsche* Kercke sijn, verloren gaen, ghelijckse verloren ginghen alle de gene die buyten de Arcke van *Noë* waren : Datmen Misse mocht doen ende bidden voor de zielen van d'overledene, ghelijck hy met'er daet Misse heeft gedaen voor de ziele vanden Bisschop *Malachias* : Dat broodt, water, ende andere schepselen, ghezeghent ofte gewijdt sijnde, kracht hebben om de sieken te gheneesen.

Ten lesten bekennen sy dat hy eenen vinnighen ende dapperen voorvechter van den stoel van *Roomen* ende Pausen gheweest is : Want hy leerde dat de ghene die den Paus van *Roomen* vervolghde, den sone Godts vervolghde : Dat hy het opperhooft was vande heele Kercke : Ende soo wanneer den Hertogh van *Guyenne* sich stelde teghen den Paus *Innocentius* II ; naer dat *Bernardus* Misse hadde gheleesen, is met de Hostie op de patene ghegaen by den Grave die buyten de Kerck-deure stont als gheexcommuniceert sijnde, ende heeft hem aenghegaen met dese worden : *VVy hebben u eens ofte tweemael ghebeden, ende ghy hebt ons veracht : Siet tot u komt den sone vande Maeght, die het hooft ende heere is van de Kercke die ghy vervolght &c.*

Willen wy klaerdere preuven ofte bewijsen als dese bekenteniss, dat *Bernardus* een oprecht Papist is gheweest?

II. Wat *Malachius* aengaet : Sy bekennen van hem dat hy Priester geweest is, dat hy Misse heeft ghedaen, ende ghebeden voor de zielen der overledene, dat hy het Kloosterlijck leven machtich vervoordert heeft, dat hy voorgheslaen heeft de onthoudinghe vande Priesters, de biechte, het vormsel, het H. Olysel, de kerckelijcke ghetijden, de Pelgrimagien naer *Roomen* : Eyndelijck dat hy de *Roomsche* Ceremonien, wetten, ende gheloof verbreydt heeft door *Yerlandt*, ende den Paus herkent voor het hooft van alle de Bisschoppen.

Is de bekenteniss van dese Sectarisen niet overtuyghende dat *Malachius* eenen oprechten Papist is gheweest?

III. Sy bekennen van den *H. Dominicus* dat hy daghelijcx met groote devotie Misse las, oock dickwils met traenen, dat hy schier alle nachten sijn selven sloegh met eene ysere keten, eensdeels voor sijn selven, eensdeels voor de sondaren, ende eensdeels voor de zielen in t'vaeghevyer, dat hy sliep op eenen steen, dat hy de duyvelen uytjaeghde voor de Reliquien der HH. Martelaren, dat hy alle dwael-geesten en ketters socht

te brenghen tot de *Roomſche* Kercke, dat hy het klooſterlijck leven in alle manieren vervoordert heeft, &c.

En ſal yemant die dit altemael hoort, noch twijffelen of *Dominicus* een oprecht Papiſt is gheweeſt?

IV. Sy bekennen van *Gregorius Magnus* dat hy van t'Alderh. Sacrament heeft geleert dat wy het Lichaem ende Bloedt *Chriſti* met den monde ontfanghen, dat *Chriſtus* ons ſpijſt met ſijn Lichaem en Bloedt, dat wy met ſijn Lichaem en Bloedt ghevoedt, levendich gemaeckt, ende verſterckt worden, dat hy het Sacrament in ſijn Bloedt ende Lichaem verandert, op dat hy ſijne ſchaepen die hy verloſt heeft, met het voedſel van ſijn vleeſch ſoude verſaeden.

Hy heeft gheleert datmen de heylighen mach aenroepen, de beelden eeren, de Kercken ende Autaren moet wijden.

Hy heeft gheleert dat'er een vaegevyer is, ende datmen voor de zielen moet bidden. Hy heeft ſekere gheſtelde vaſten-daghen ingeſtelt, in proceſſie ghegaen, Miſſe ghedaen, ende de ſelve met Ceremonien ende ghebeden vermeerdert.

Hy heeft ghelooft dat onſe goede wercken verdienen, dat wy onſe ſonden konnen uytwaſſchen met traenen en penitentie, dat wy door onſe wercken konnen voldoen, dat alle menſchen eenen vryen wille hebben dat de Prieſters onghetrouwt moeten blijven, &c.

Wie en ſiet niet dat deſen *Gregorius* mede een oprecht Papiſt is gheweeſt.

Van den *H. Franciſcus Xaverius* en kan niemant twijffelen, want hy is een *Ieſuit* gheweeſt, die de Sectariſen houden voor de bitterſte Papiſten van alle.

Alghemeen beſluyt van dit Capittel.

Hier hebben wy dan op den eenen kant de ronde bekenteniſſe vande Sectariſen dat deſe mannen Godtvruchtich, met vele treflijcke deuchden verciert, ofte heylich gheweeſt ſijn, ende op den anderen kant datſe oprechte Papiſten gheweeſt ſijn: Volght dan dat'er nootſaeckelijck in de Kercke vande Papiſten middelen moeten ſijn om de menſchen heylich ende ſalich te maeken.

Ick bewijſe deſe ſlot-reden uyt de eyghen fondamenten vande Sectariſen.

Sy leeren dat den menſch alleen door een waerachtich ende oprecht geloof rechtveerdigh of heylich, dienvolghens oock ſalich wort.

Ergo deſe mannen die ſy bekennen heylich gheweeſt te ſijn, mirakelen ghedaen, ende toekomende dinghen voorſeyt te hebben, moeten een oprecht, waerachtich, ende ſalichmakende, gheloove ghehadt hebben:

Maer het gheloof dat ſy hadden was het gheloove vande Papiſten, ofte van de heden-daeghſche Kercke van *Roomen*:

Ergo het gheloof van de heden-daeghſche Kercke van *Roomen*, ofte van de Papiſten, is het oprecht, waerachtich, ende ſalich-makende gheloof.

Voorders, die Kercke de welcke het oprecht, waerachtich, ende ſalich-makende gheloof heeft, is nootſakelijck heylich:

Ergo de heden-daeghſche Kercke van *Roomen*, of vande Papiſten is nootſackelijck heylich.

Ten leſten: De heylicheyt, ghelijck wy boven in t'breedt hebben beweſen, is een ſeker merck-teecken van de waerachtighe Kercke.

Ergo de *Roomſche* Kercke, die dit merck-teecken heeft, is de waerachtighe Kercke.

Maer t'is belacchelijck ende niet weerdich beantwoort te worden het gene de Sectariſen hier tegen op worpen.

T'en

T'en volght niet, segghen sy, dat *Bernardus*, *Malachias*, ofte andere soodanighe mannen heylich of salich gheworden sijn om datse gheloofden en leerden dat'er een vaghevyer is, datmen moet bidden voor de zielen vande overledene, dat de Misse een Sacrificie is van het Lichaem ende Bloedt *Christi* de welcke daer wesentlijck tegenwoordich sijn, noch oock om datse gheloofden en leerden datmen de Heylighen mach aenroepen, haere Beelden ende Reliquien eeren, dat den Paus van *Roomen* het opper-hooft is van alle de Kercken des werelts, dat niemant buyten de *Roomsche* Kercke kan salich worden, dat wy door onse goede wercken konnen voldoen voor onse sonden, ende verdienen &c. Want dit sijn leeringhen die ofte godloos, of superstitieus, ofte afgodich sijn, vervolghens en kosten sy door dit gheloof noch heylich noch salich worden: T'en volght dan oock niet datse heylich of salich gheworden sijn door het gheloof vande Papisten.

Ick vraeghe dan door wat gheloof dat *Bernardus*, *Malachias*, ende andere soodanighe mannen, die het ghehouden hebben met de Papisten, sijn heylich of salich gheworden?

De Sectarisen antwoorden dat dit gheschiedt is door het gheloove t'welck sy hadden in Godt, ende in *Christum* onsen verlosser, die voor ons gheboren, gheslorven, begraven, ende verresen is.

Ick antwoorde: Buyten twijffel dit sijn de fondamenten van het Christelijcke gheloove: Maer ick loochene datse door die fondamenten alleen, souden heylich of salich gheworden sijn: Ick bewijse dat dit niet en kan wesen.

Want ghelijck sy gheloofden dat'er eenen Godt ende eenen *Christus* is, alsoo gheloofden sy mede alle die stucken de welcke sy, volgens de eygen bekenteniss vande Sectarisen, staende hielden met de heden-daeghsche Papisten; want sy steunden soo wel in t'een als in t'ander op het Woort Godts, ofte Schriftuere: Ergo haer heel gheloof saemen ghenomen, bestont soo wel in alle die stucken diese leerden met de Papisten, als in die stucken diese gheloofden van Godt ende van *Christus*:

Hier uyt maeck ick dit argument. Den *H. Iacobus* Apostel seght dat soo wie de heele Wet onderhouden sal hebben ende tegen een Wet alleen komt te sondigen, plichtich is als of hy alle de andere wetten had' overtreden, *Iacobi cap: 2. V. 10.*

De redenen hier van geven de Sectarisen in haeren *Dordrechtschen* Bijbel *Num.* 33. 34. 35. Ten eersten, segghen sy, daerom is hy een overtreder van alle de gheboden die maer een ghebodt alleen overtreedt, om dat de ghene die den wet-gever durft verachten in t'een, durft hem oock verachten in d'andere, ghelijck yemant die een lidtmaet des lichaems quetst, wort gheseght het heele lichaem te quetsen. 2. T'is den selven Wet-ghever die het een soo wel heeft verboden als t'andere.

Nu segghe ick dat het ghene den *H. Iacobus* seght van de gheboden, oock grijpt plaets in het gheloof: Te weten, die eenen artijckel niet recht en ghelooft, en gheloost oock niet recht alle de reste: Want die de eeuwighe waerheyt durft verachten oft in twijffel trecken over eenen artijckel, durft se oock verachten ofte in twijffel trecken over de andere, alsoo quetst, ofte schendt hy het heel gheloof die maer eenen artijckel alleen quetst ofte schendt: Want t'is de selve eeuwighe waerheydt die eenen artijckel soo wel gheopenbaert heeft als alle de andere.

Wel aen nu: Ist saeken dat *Bernardus* ende andere soodanighe mannen niet alleen in eenen artijckel, maer oock in vele stucken diese hielden met de Papisten, ende meynden te wesen van het gheloof, sijn godloos, superstitieus, ende afgodisch gheweest, haer gheloof van Godt ende van

Christus

Christus en koſt niet beſtaen: Want die in eenen artijckel niet recht en ghelooft, ſtoot het heel gheloove om verre, om dat de eeuwighe waerheyt het een ſoo wel gheopenbaert heeft als t'ander.

II. Volghens het segghen van de Sectariſen, de gene die leeren datmen by exempel, de beelden mach eeren, berooven Godt van ſijn eere, ende de ghene die de heylighen aenroepen, berooven *Christus* van ſijn middelaers ampt:

Maer *Bernardus* en andere, ghelijck de Sectariſen ſegghen, en hebben niet recht ghelooft in vele ſtucken, ergo s'hebben het heel gheloof om verre gheſtooten. S'hebben gheleert datmen de beelden mach eeren, ſoo hebben ſy dan Godt berooft van ſijn eere: Sy hebben de heyligen aengeroepen, ſoo hebben ſy dan *Christus* berooft van ſijn Middelaers-ampt: Ergo ſy en hebben niet recht gelooft noch van Godt, noch van *Christus*; dienvolghens was het onmoghelijck dat ſy door ſoo een geloof in Godt ende in *Christum*, heylich en ſalich wierden.

Maer de deughden die de Sectariſen bekennen dat deſe mannen gehadt hebben, de mirakels dieſe ghedaen hebben, de gave van Prophetie, de hemelſche gheſichten met de welcke ſy van Godt ſijn vereert gheweeſt, gheven ghenoech te kennen datſe heylige waren, ende ſalich gheworden ſijn:

Ergo ſy en ſijn niet heyligh en ſaligh geworden, alleen door een enckel geloof in Godt ende in *Christum*, maer oock door het geloof dat ſy in alle ſtucken ghemeen hadden met de heden-daeghſche Papiſten:

Volght dan wederom dat het geloof van de heden-daeghſche Papiſten, de menſchen kan heylich en ſalich maeken.

Maer die Kercke de welcke ſoodanige middelen heeft, is heylich, ergo de Kercke van de heden-daeghſche Papiſten is heylich, vervolgens de waerachtighe Kercke.

Dit wort oock beweſen met de autoriteyt vanden H. Auguſtinus.

Dit altemael ſtelle ick noch vaſter met d'autoriteyt van *Auguſtinus*. Deſen Heylighen Vader ſchrijvende teghen *Honoratus* een *Manichéer*, ende beſchrijvende de heylicheydt der Kercke van ſijnen tijdt, ſpreeckt aldus: *VVy Catholijcken vasten te water ende te broode, ende en hebben niet alleen vaſtens van eenen dagh, maer oock van vele daghen achtervolghens: VVy onderhouden de ſuyverheyt ſonder te trouwen, wy ſijn verduldigh tuſſchen de kruycen ende vlammen: VVy verſmaeden de werelt met al wat er in is* &c.

Auguſtinus lib: de utilit: orediendi cap. 17.

Lib: de moribus Eccleſ: cap: 31.

Item op eene andere plaetſe, naer dat hy wydloopich hadde ghehandelt van de ſtrengicheydt, vaſten, armoede, ende ghehoorſaemheydt der Munniken ende Eremijten van ſijnen tijdt, ſeyt hy: *VVie en ſal niet prijſen ende verwonderen de ghene die de welluſten des werelts verlaeten ende verſmaet hebben, ende ſaemen woonende, leyden een alderheylichſte ende alderſuyverſte leven?*

Lib: 8. Confeſſ: cap: 6.

Item, noch elders getuyght hy dat hy heeft wetenſchap ghehadt van t'leven van den *H. Antonius* eremijt, en dat hy daer over verbaeſt ſtont.

Athanaſius in vita Antonij.

Wat was dit voor een leven? dit ſal ons ſegghen den *H. Athanaſius*: *T'is onghelooflijck*, ſeyt hy, *hoe lijdſaem dat Antonius was in het vaſten en waeken: Hy en at niet meer als eens daeghs nae dat de ſonne was onderghegaen: Dat hy vaſte dickwils vier daghen lanck ſonder eten, het water was ſijnen dranck; ende ſout ende broodt ſijne ſpijſe: Hy en hadde niet anders daer hy op ſliep als eene horde van bieſen ghevlochten, een haren kleedt; jae dickwils de bloote aerde.*

Auguſtinus lib: 1. de doctrina Chriſtiana c. 1. Ephrem. Ep: ad Ioan: Monach:

Om deſe ende andere ſoodanige deughden en ſtrengicheden ſeghtden *H. Auguſtinus* dat *Antonius een volmaeckt man was*. Den *H. Ephrem* ſeght *dat hy alle ſijne wercken dede door de godlijcke beſtieringhe ende openbaringhe*: *Chryſoſtomus* ſeght *dat hy ſoodanigh een leven ghelevt heeft ghelijck de weſen Chriſti vereyſchen*;

ende

ende noemt hem den *saligen ende grooten Antonius. Hieronymus* prijst hem over sijne *scherpicheyt ende onthoudinge: Damascenus* noemt hem *den grooten Antonius.*

Chrysostomus Hom: 3 in cap: 2. Matthai Hieronymus in vita Hilarionis. Damascenus in Histor. Iosaphat.

Hoort nu mijn slot-reden. Den *H. Augustinus* heeft de heylicheydt der Kercke ende haerder lidtmaten van sijnen tijt, bewesen tegen de ketters uyt het vasten te water ende te broode, uyt het onderhouden der suyverheyt sonder te trouwen, uyt het verlaten des werelts, woonen in kloosters ende woestijnen, uyt vrywillighe armoede, gehoorsaemheyt, ende andere soodanighe strengicheden en deuchden.

Maer alle dese dinghen sijn noch heden te vinden in de Kercke van *Roomen*:

Ergo, dat *Augustinus* nu leefde, hy soude teghen de Sectarisen van onsen tijt besluyten dat de Kercke van *Roomen* heylich is.

II. *Augustinus* met de andere voorseyde HH. Vaders houden t'daer voor, dat die voorseyden strengicheden en deuchden middelen sijn om de menschen heylich, volmaeckt, ende salich te maeken: Want *Augustinus* seght dat de Munniken ende Eremijten t'sijnen tijde een Alderheylichste leven leydden: Hy seght dat *Antonius* een *volmaeckt man* was: *Chrysostomus* seght dat hy leefde nae de wetten *Christi*, hy seght dat hy een *saligh man* was.

Ergo waert saecken dat die Vaders nu leefden, ende die selve middelen in de *Roomsche* Kercke noch saeghen, sy souden besluyten dat die Kercke de middelen heeft om de menschen heyligh, volmaeckt, ende saligh te maeken.

Maer eene Kercke die soodanighe middelen heeft is de waerachtighe Kercke ghelijck nu meermael bewesen is:

Ergo de *Roomsche* Kercke is de waerachtighe Kercke.

VI. CAPITTEL.

Tot meerdere bevestinghe van de HEYLICHEYDT *wort betoont dat het gheloofs-stuck vande wesentlijcke teghenwoordicheyt des Lichaems Christi in t' Alderh. Sacrament niet en strijdt teghen de Reden.*

ONder alle de stucken die de *Roomsche* Catholijcke Kercke ghelooft en is'er gheen dat de Sectarisen van onsen tijdt meer met haere venijnige tonghen ende schriften, als strijdende teghen de Reden, bestrijden en lasteren, dan de wesentlijcke teghenwoordicheyt des Lichaems *Christi* in t' Alderh. Sacrament des Autaers.

Daer en is gheen leerstuck dat de Sectarisen meer bestrijden.

Ondertusschen en is'er schier onder alle de leer-stucken van de Christelijcke Religie bykans niet een, dat soo klaerlijck blijckt uyt de Schrifture, gheen dat van de heele outheyt soo alghemeenlijck is ghehouden ende bevesticht gheweest.

Ick bekenne dat het een stuck is, t'welck ons verstant verre te boven gaet, maer daer uyt en volght niet dat het strijdt tegen de Reden: Want wat verstant heeft oyt konnen begrijpen die wonderlijcke mysterien van de Alderh. Dryvuldicheyt, van de Menschwordinghe *Christi*, van sijne verrijse-

Al gaet het ons verstant te boven daerom en strijt het niet teghen de Reden.

verrijseniſſe, ende andere meer? wie ſal ſegghen datſe daerom ſtrijden teghen de Reden?

Doch laet ons hooren wat de Sectariſen voort-brenghen om te toonen dat de weſentlijcke teghenwoordicheyt *Chriſti* in t'H. Sacrament teghen de Reden ſtrijdt.

Hoe de Sectariſen nochtans dit willen betoonen.

I. Segghen ſy dat *Averroës* erghens in ſijne ſchriften ſpot met de Chriſtenen, ende ſeght datſe godloos ſijn om dat s'haeren Godt eten. 2. Dat de *Turcken*, alleen om die reden, eenen ſchroom ende afkeer hebben vande Chriſtelijcke Religie.

Wel hoe? ſullen dan de godlooſe menſchen ghelijck *Averroës* was, ende *Mahometanen*, ghelijck als de *Turcken* ſijn, ons eenen reghel moeten ſtellen van onſe gheloofs-ſtucken? Sijn de Sectariſen ſoo dom ende verblindt datſe niet en ſien datſe hiermede de heele Chriſtelijcke Religie om verre ſtooten? want iſt ſaeken dat dit beſluyt vande Sectariſen wel beſtaet: *Averroës* een godloos menſch ende de *Mahometanen* ſpotten met de tranſſubſtantie, ergo die leeringhe is onredelijck; op de ſelve maniere ſal het oock volghen:

Sy ſpotten met de Chriſtenen om datſe leeren dat het Weſen Godts in dry perſoonen beſtaet, dat *Chriſtus* Godt is, &c. Ergo die leer-ſtucken ſijn onredelijck: Op deſe voet voortgaende ſouden alle de Chriſtenen ten leſten moeten *Turckſch* en *Mahometaens* worden.

II. Niet te min, ſegghen de Sectariſen, wie en weet niet dat het onredelijck, onnatuerlijck, ende onmenſchelijck is menſchen-vleeſch te eten en bloedt te drincken, ghelijck de Papiſten ſelve bekennen datſe doen wanneer ſe haer H. Sacrament nutten?

Ick antwoorde: Menſchen-vleeſch t'eten en bloedt te drincken op die maniere ghelijck de menſchen-eters van ſommighe gheweſten in *Indien* doen, dat is buyten twijffel onnatuerlijck ende onmenſchelijck: Alſoo heeft *Chriſtus* de *Capharnaïten* vleeſchelijcke menſchen ghenoemt om datſe, ghelijck *Auguſtinus* ſeght, ſich lieten voorſtaen dat *Chriſtus* ſijn Lichaem voor hare ooghen in ſtucken ſou kappen, ende haer dat voorſtellen om t'eten, ghelijck men het beeſte-vleeſch verkoopt in het vleeſchhuys: Dat ſtrijt teghen alle reden: Maer het Lichaem *Chriſti* te nutten ofte te eten onder de ghedaenten van broodt, ſonder dat te verſcheuren, te verteiren, of eenigh hinder te doen, ick loochene dat dit onmenſchelijck oft onnatuerlijck is.

Ioannis cap. 6.

Tot preuve van dien neme ick tot ghetuyghen, onder andere, de *Iaponoiſen* ende *Chineſen*, twee natien die in verſtant, ende ſcherpſinnicheydt vande Reden, aen gheene natie in de werelt en moeten wijcken: Deſe hebben ſoo groot eenen ſchroom van menſchen-vleeſch t'eten als eenighe natie van heel *Europa*; dies niet teghenſtaende ſijnder met hondert duyſenden gheweeſt, ende noch daghelijcx ſijn, die onſe Leere vande tranſſubſtantiatie aenveerdt, het Lichaem *Chriſti* onder de ghedaenten van broodt ſonder ſchroomen ghenudt hebben: Ergo uyt de practijcke van deſe ſoo redelijcke ende verſtandighe menſchen blijckt het ſoo klaer als den dagh, dat deſe maniere van *Chriſti* Lichaem te eten niet en ſtrijdt teghen natuere, noch teghen de Reden, anderſins t'is ſeker dat de *Iaponoiſen* ende *Chineſen* dit beter ſouden gheſien hebben als de Sectariſen; Dienvolghens in de plaetſe van onſe Leere t'aenveerden, ſouden de ſelve op t'hoochſte vervloeckt hebben.

III. Komen ſy te voorſchijn met d'autoriteyt vanden Philoſooph *Ariſtoteles*, den welcken voor eerſt ſeght dat het onmoghelijck is dat de Accidenten konnen beſtaen ſonder ſubſtantie; t'welck de Catholijcken

nochtans

nochtans uytdruckelijck leeren, wanneer sy seghen dat de accidenten van broot en wijn in t'Heylich Sacrament bestaen sonder de substantie van broot ende wijn.

Ten tweeden leert *Aristoteles* dat een, ende het selve lichaem, op den selven tijdt ende te saemen op verscheyden plaetsen niet en kan zijn; t'welck de Catholijcken nochtans moeten toestaen.

Ick antwoorde. I. Is *Aristoteles* soo onfeylbaer gheweest dat hy niet en kost missen? hoe is hy dan in vele stucken van de *Platonici* ende andere Philosophen weder-sproken gheweest? hy heeft gheleert dat de werelt van der eeuwicheyt was, is het daerom waerachtigh?

Ick antwoorde. II. T'is seker dat *Aristoteles*, seggende dat de Accidenten niet en konnen bestaen sonder substantie, ofte dat het selve lichaem op vele plaetsen te samen niet en kan zijn, niet anders geseyt heeft als dat dit *door geene natuerlijcke kracht* geschieden en kan: Dit stemmen hem alle de Philosophen en Godts-gheleerden seer gheerne toe: Maer dat dit *door de kracht Godts* ofte door mirakel niet gheschieden en kan, en heeft noyt Sectaris tot noch toe konnen bewijsen; ter contrarien sijn in alle haere argumenten van onse Godts-gheleerde ghebotmuylt gheweest: Iae waert saecken dat *Aristoteles* kenniſſe van de Christelijcke Religie hadde ghehadt, ende in de Schriftuere hadde gheleſen, *dat alle dinghen by Godt moghelijck zijn*, hy soude buyten twijffel daer uyt besloten hebben dat Godt de Accidenten kan doen bestaen sonder substantie, ende dat hy het selve lichaem op vele plaetsen te samen kan stellen.

Immers wat'er van zy, ick en kan niet sien waerom dat Godt door sijne kracht, ende op eene andere maniere niet en kan doen, het ghene men eenichsins kan sien in de natuere, te weten, dat de stemme van eenen menſch alleen, saemen kan sijn in de ooren van duysent ende meer toehoorders: Waerom en soude Godt door sijne almogentheyt niet konnen het selve lichaem stellen op vele plaetsen, ghelijck eene ende de selve stemme, *natuerlijcker wijse* is in de ooren van vele?

IV. Segghen de Sectarisen: t'is onbegrijpelijck hoe een lichaem heel en gantsch kan zijn in de heele Hostie, ende oock heel en gantsch in elck deelken.

Ick antwoorde dat sy my eerst moeten segghen of onse ziele niet heel en gantsch is in het heel lichaem ende nochtans heel en gantsch in elck deelken: Dit moeten sy my nootsaekelijck toestemmen.

Maer misschien sullen sy segghen, t'is een heel ander dinghen van onse ziele die eenen gheest is, ende wat anders ist van t'lichaem *Christi* t'welck in der daet sijne breedde, lenghde, ende andere lichaemlijcke eyghendommen heeft.

Ick antwoorde: Dat het lichaem *Christi* een waerachtich lichaem is en heeft noyt yemant gheloochent als ketters en dwael-gheesten: Maer ick bevinde by den H. *Paulus* dat'er groote veranderinghe sal zijn in onse lichaemen wanneer sy sullen verresen zijn: Want, seght hy, *wy saeyen een ghevoelijck lichaem, maer dat lichaem sal gheestelijck zijn wanneer het verrijsen sal.*

Hier op maeck ick dan dit argument: Het ghene dat *gheestelijck* is kan erghens zijn op *eene gheestelijcke maniere.*

Maer onse lichaemen sullen nae de verrijseniſſe *gheestelijck* zijn:

Ergo onse lichaemen sullen erghens konnen zijn op *eene gheestelijcke* maniere:

Voorders besluyt ick aldus; Ist saecken dat onse lichaemen nae de verrijseniſſe sullen gheestelijck zijn, veel meer moet dit gheseyt worden van

t'lichaem *Christi* aenghesien dat het alreede verresen is: Want sijne verrijseniſſe is oorsaeke van d'onse:

Ergo het lichaem *Christi* kan erghens zijn op *eene gheestelijcke* maniere, soo kan het erghens sijn, ten minsten door boven-natuerlijcke kracht, ghelijck de ziele natuerlijck is in ons lichaem, dat is, heel en gantsch in het gheheel, ende heel en gantsch in elck deelken.

Indien se ons voorder praemen en segghen; t'is onmoghelijck dat een vol-wassen ende groot lichaem ghestelt worde onder soo eene kleyne ghedaente van broodt.

Ick antwoorde dat dit by Godt niet meer onmoghelijck is als dat eenen Kemel passeere door de oogh van eene naelde:

Maer *Christus* selve heeft gesey dat dit by Godt niet onmogelijck is.

Ergo t'en is niet onmoghelijck dat een vol-wassen lichaem ghestelt worde onder soo eene kleyne ghedaente van broot.

V. Segghen sy, hoe is t'moghelijck dat de substantie van broot ende wijn verandert wort in de substantie van t'lichaem ende bloet *Christi*?

Waerom is dit meer onmoghelijck als dat *Christus* de substantie van water heeft verandert in de substantie van wijn? Want de Schrifture seght *dat het water wijn was gheworden*: waerom en kan, ghelijck den H. *Ambrosius* seght, het ghene te voren broot was het lichaem *Christi* niet worden? Hoe is het oock moghelijck gheweest dat den stock van *Moyses* veranderde in een Serpent: want de Schrifture seght dat *Moyses* sijnen stock op de aerde wierp, *ende hy wiert verandert in een Serpent*: Waerom en kan door de selve Godlijcke macht het broot niet verandert worden in t'lichaem *Christi*? is dan de macht Godts nu verkort? ofte kan hy min doen door sijne macht als de Natuere door haere? Hoe konnen de Biekens het sap van de bloemen veranderen in wasch ende honich? Hoe kan het sap van de aerde verandert worden in druyven, appelen, en duysent andere vruchten?

Wort betoont dat dit voornoemde Leerstuck precies over-eenkomt met de Reden gefondeert op de Schrifture.

Doch op dat ghe sout sien hoe verre het van daer is dat dit leer-stuck van de wesentlijcke teghenwoordicheydt *Christi* strijdt teghen de Reden, ick gae nu uyt de Reden, ghefondeert op de woorden van de Schrifture, bewijsen dat *Christus* dit H. Sacrament nootsackelijck moet ingheſtelt hebben op die wijse ghelijck de Catholijcke Kercke dit leert: ter contrarien dat de Leere van de Sectarisen dies-aengaende strijdt teghen de Reden.

I. T'staet klaer in de Schrifture dat *Christus*, daeghs voor sijne doot, ghelijck eenen stervenden Vader aen sijne kinderen, ons heeft achterghelaeten *een Testament*, segghende tot sijne discipelen wanneer hy met hun sijn leste Avontmael nam: *Neemt ende eet dit is mijn lichaem t'welck voor ul. ghelevert sal worden*, ende: *Desen beker is het Nieuw Testament in mijnen bloede*. Hier seght hy uytdruckelijck dat hy aen hun, ende aen alle sijne gheloovighe kinderen voor *een testament* achter-laet sijn lichaem ende sijn bloedt.

Indien de Sectarisen dit willen loochenen, ende segghen dat hy eerst sijn testament maeckte aen het Kruys, ende niet in het Avontmael, ick toone dat dit niet en kan zijn.

Christus heeft sijn testament ghemaeckt in het leste Avontmael.

Want: Aen het Kruys en heeft hy gheene mentie ghemaeckt van eenigh testament: In het Avontmael heeft hy met klaere woorden gheseyt dat den beker des bloets die hy sijne discipelen gaf, het *Nieuw*, dat is, *sijn Testament* was.

II. Een testament moet soodanigh sijn dat het eeuwelijck blijve, ende van de erfghenamen ghenoten kan worden: Maer aen het Kruys en heeft

Christus

Christus ons niet achter-ghelaeten dat eeuwelijck blijft: niet sijne doot, want, ghelijck den Heylighen *Paulus* seght: *Christus van de doot opgheslaen zijnde en sterft niet meer*, noch yet anders; want hy en heeft aen t'Kruys niet een woordt ghesproken van eenich testament: ter contrarien in het leste Avontmael heeft hy ons achter-ghelaeten eenen beker die altijt sou blijven, ende altijdt van alle gheloovighen sou konnen ghenoten worden: Want *Paulus* seght dat dit moest dueren tot dat *Christus* sou ten oordeele komen op het eynde des werelts: Ergo hy en heeft sijn testament niet ghemaeckt aen het Kruys maer in het leste Avontmael.

III. De ghene die een testament maeckt, belast aen sijne erfghenamen dat s het souden volbrengen, daerom wort het *sijnen lesten wille* genoemt: Maer aen het Kruys en heeft *Christus* aen niemant soo een ghebodt ghegheven; ter contrarien dit heeft hy ghedaen in het leste Avondtmael, seggende tot sijne discipelen: *Doet dat tot mijnder ghedachteniſſe:*

Ergo hy heeft sijn testament ghemaeckt in het leste Avontmael ende niet aen het Kruys, alhoewel hy het daer met het uytstorten sijns bloets ende met sijne doot heeft bevesticht ende ghezegelt.

Dit soo wesende, bewijse ick dat *Christus* sijn eyghen lichaem ende bloet in substantie ghegeven heeft voor een testament aen de gheloovigen,

I. Alle testamenten, volghens de *Rechten*, ende de *Reden*, moeten met soo duydelijcke ende klaere woorden ghestelt worden datse yeder een sonder verklaeringhe kan verstaen: dat is, datse niet *oneyghentlijck*, maer *eyghentlijck*, ende nae de ghewoonlijcke maniere van spreken, ende ghemeene beteeckeninghe die se hebben onder de menschen, uytghesproken ofte uytghedruckt werden: Dit is noodsaekelijck om te voorkomen of te beletten alle disputen, kyvagien, twisten, ende processen die daer uyt twijffelachtighe, duystere, ende oneyghentlijcke woorden souden konnen ontstaen: vervolghens de welvaert ende goede gheschicktheyt van alle Republijcken, Rijcken, ende ghemeenten vereyscht dat de woorden van de testamenten op het klaerste ende duydelijckste ghestelt worden.

Alle testamenten moeten met klaere woorden ghestelt worden.

Maer *Christus*, die de eeuwighe wijsheyt was, ende eene Repulijcke, dat is, sijne Kercke quam instellen die alle andere in goede orden ende gheschicktheyt verre soude te boven gaen:

Ergo hy moest uyt kracht van sijne Godlijcke voorsichticheydt, van sijnen kant, voorkomen ende beletten alle twisten ende disputen die der in sijne Kerck koſten opstaen; soo moest hy dan het testament dat hy haer maeckte met soodanighe woorden uytdrucken ghelijck se onder de menschen ghebruyckelijck zijn, ende van een yeder met ten eersten aensien konnen verstaen worden:

Ergo als hy seyde tot sijne discipelen: *Eet mijn lichaem*, ende *Drincket mijn bloedt*, hy heeft daer door *eyghentlijck* verstaen sijn lichaem en bloedt.

Indien de Sectarisen hier teghen segghen dat *Christus* wel met klaere woorden ghesproken heeft, maer *oneyghentlijck*:

Opworpingen van Partye worden wederleyt.

Ick vrage hoe dit samen kan staen, *klaer*, ende nochtans *oneygentlijck* spreken? want *oneygentlijck* spreken, is de woorden in soo eenen sin nemen die alle man daetelijck niet en verstaet, maer moet uytgeleyt ende verklaert worden: Blijckt in het exempel dat wy hier voor-hebben: want t'is seker dat alle menschen door dit woordeken *lichaem*, uyt kracht van sijne eerste ende natuerlijcke beteekeninge anders niet en verstaen als een wesentlijck lichaem; Maer soo wanneer de Sectarisen dit *oneyghentlijck* willen ver-

ſtaen hebben, ſy moeten t'uytlegghen ende verklaeren met het woordeken *Teecken* ofte *Figuere*: Nu vraegh ick noch eens hoe het *klaere* woorden konnen zijn die met eenen anderen ſin moeten *verklaert* worden?

Sy ſegghen: daerom ſijn de woorden *Chriſti* klaer, om dat men wel weet dat de Schrifture, als ſe van Sacramenten ſpreeckt, altijt eene *oneyghentlijcke maniere van ſpreken* ghebruyckt: By exempel als ſe handelt van de *Beſnijdeniſſe*, ſy ſeght, *datſe het verbondt is tuſſchen Godt ende Abraham.* Wederom, als ſe handelt van t'*Paeſch-lam*, ſy ſeght, *dat het is den doorganck des Heeren*: Maer de *Beſnijdeniſſe* ende het *Paeſch-lam* waeren Sacramenten van het Out Teſtament, ende t'is ſeker dat het eerſte *het verbondt* ſelf niet en was, noch het tweede *den Doorganck*: Ergo de Schrifture ſpreeckt hier *oneygentlijck*: Deſghelijcx dan oock *Chriſtus*.

Geneſis cap: 17. verſ. 10. Exodi cap: 12. verſ. 11.

Ick antwoorde. I. T'en volght niet: want de Sacramenten van t'Out Teſtament verſchillen ſoo veel van het Nieuwe, als de ſchaduwe verſchilt van het lichaem: Die en waren niet anders als enckele *ſchaduwen*, *teeckenen*, ofte *Figueren* van het toekomende; deſe ſijn de *waerheyt* ſelf: Ergo t'en volght niet: De Schrifture ſpreeckt oneyghentlijck als ſe handelt van de Sacramenten van het Out Teſtament, ſoo ſpreeckt ſe dan oock oneyghentlijck als ſe handelt van de Sacramenten van t'Nieuwe.

Ick antwoorde. II. Dat evenwel die maniere die de Schrifture ghebruyckt ten opſichte van de Oude Sacramenten, niet klaer en is: blijckt uyt het gene dat volght: want de Schrifture verklaert haer ſelven als ſe daer uytdruckelijck by-voeght dat de Beſnijdeniſſe *een teecken was* van het verbont tuſſchen Godt ende *Abraham*: Ende van t'Paeſch-lam, dat *het een teecken was* van den Doorganck: Ergo *oneyghentlijck* ſpreken is in ſijn ſelven *duyſterlijck* ſpreken: Maer *Chriſtus*, uyt kracht van ſijne wijsheyt ende voorſichticheyt, en mocht (ghelijck boven beweſen is) in ſijn Teſtament niet *duyſterlijck* ſpreken, ſoo en mocht hy dan niet *oneyghentlijck* ſpreken, ten zy dat hy daernaer ſijn ſelven verklaerde, ſoo als de Schrifture doet wanneer ſe ſpreeckt van de oude Sacramenten, ſeggende dat de *Beſnijdeniſſe* ende het *Paeſch-lam* een teecken was: Dit en heeft *Chriſtus*, noch yemant van ſijne Evangeliſten ofte Apoſtelen nerghens ghedaen: Ergo hy heeft *eyghentlijck* gheſproken ſoo als de woorden luyden ende beteeckenen, ende ghelijck de Reden ende Rechten vereyſchen tot de wel-ſtant van een oprecht teſtament.

Geneſis cap. 17. v. 11. Exodi cap. 12. verſ. 13. & Cap: 13. v. 5.

Doch de Sectariſen gaen in haere verdraeyde Phantaſy noch al voort, ende ſegghen dat oock de heylichſte mannen teſtamenten ghemaeckt hebben met oneyghene ende duyſtere woorden, naemelijck den Patriarch *Iacob*, daer hy den eenen ſoon noemt *eenen Leeuw*, den anderen, *den loop van eene ſnelle Riviere*, ende ſoo voorts: Ergo ten ſtrijdt teghen de voorſichticheyt *Chriſti* niet dat hy ſijn teſtament met *oneyghene woorden* ghemaeckt hebbe.

Geneſis cap. 49.

Ick antwoorde dat *Iacob* hier gheen teſtament voor ſijne ſonen en maeckte, maer alleenlijck gevende hun ſijnen zeghen, Propheetiſcher wijſe voorſeyde wat elck in t'beſonder in de toekomende tijden ſou overkomen: Maer alle Prophetien wierden doorgaens uytgheſproken met *oneyghene* ofte *duyſtere* woorden; Soo en iſt dan niet wonder dat *Iacob* hier ſoodanighe maniere van ſpreken ghebruyckt.

Alles dan van weer-zijden wel ingheſien zijnde, dit blijft vaſt dat *Chriſtus* in t'leſte Avontmael een teſtament heeft ghemaeckt, waer uyt nootſaekelijck volght dat hy eene *eyghentlijcke maniere van ſpreken* ghebruyckt heeft, voorders dan dat hy ſijn eyghen weſentlijck lichaem en

bloedt

bloedt ons heeft achter-ghelaten om daer by te leven door het eten van t'een, ende het drincken van t'ander:

II. Wijst ons de Reden uyt, dat alle testamenten moeten passen op de macht ende weerdicheydt van den persoon die se maeckt, anderssins indien se verre zijn onder sijne qualiteyt ende conditie, hy doet te kort aen sijne eere, om dat hy hier door niet anders behaelen en kan als den naem van eenen wreckaert.

Christus moet een testament ghemaeckt hebben nae de conditie ende qualiteyt van sijnen persoon

Wat segghen de *Calvinisten* dat *Christus* ons by testamente heeft achter-ghelaten? Een teughe wijns, ende een stuck broot de welcke figueren ofte schilderyen zijn van sijn lichaem en bloedt.

Wel hoe? is dit een testament voor een persoon die in macht ende weerdicheydt alle de Coninghen, Princen, ende menschen des werelts verre te boven gaet? hadde desen *Heere der Heeren ende Coninck der Coningen*, als hy ginck sterven, ons niet anders te geven als een teuge wijns ende stuck broodt, ofte eene enckele schilderye van sijn lichaem en bloedt? Moest hy niet, die alles dede volgens de Reden ende eene onberispelijcke voorsichticheyt, die sijne miltheydt met volle handen altijt uytghestort heeft over alle de schepselen, moest, segh ick, soo een persoon ons by testamente niet achter-laten yets dat soude passen op sijne macht ende weerdicheyt? Hoe past hier op, een teughe wijns ende een stuck broot? schoon het duysentmael teeckenen ofte figueren zijn van sijn lichaem en bloedt om ghedachteniſse te houden van sijne passie? Waer is'er oyt in de werelt Coninck of Prince gheweest, die niet anders by testamente ghemaeckt heeft als sijne enckele afbeeldinghe, om dat sijne erfghenamen, soo dickwils als se de selve souden besien, hem souden ghedachtich zijn?

Blijckt dan uyt de Reden dat *Christus* ons wat meer ende weerdigher moet achter-ghelaten hebben als broodt ende wijn, figueren van sijn lichaem en bloedt: Ick en kan niet kostelijcker noch weerdiger vinden dat hy ons geven kost, als sijn lichaem ende bloedt in eyghen wesen ende substantie: Ergo om ons een testament, volghens het uytwijsen der Reden, te macken, dat is, naer sijne opperste conditie en weerdicheydt, hy en kost ons niet bequamer geven als sijn lichaem en bloedt in eyghen Wesen ende substantie? Ergo, volgens de Reden, hy heeft dit gedaen.

III. Moet hier aenghemerckt worden de liefde de welcke *Christus* droegh tot sijne kinderen.

De liefde Christi wyst uyt dat hy ons sijn lichaem en bloet heeft achtergelaten in eygen Wesen ende substantie.

Ieremi. c. 31. v. 3. Ioan. c. 13. v. 1.

De Sectarisen self en konnen niet loochenen of dese liefde was schier sonder eynde ende maete: *Sonder eynde*, want t'was de liefde van eenen Godt, van de welcke den Propheet *Ieremias* seght datse is *eene eeuwighe liefde*: *Sonder maete*: want sy was *sonder ophouden*, ghelijck *Ioannes* seght: *Christus heeft de sijne bemindt tot den eynde.* Op desen gront bouw' ick nu mijn argumenten.

Alle liefde is uyt'er natuere soodanigh datse schier tot niet anders en tracht als tot eene aldernauwste vereeninghe tusschen de ghene die bemindt ende bemindt wort.

Dit heeft pertinent wel geseyt den H. *Dionysius*: *T'zy* seyt hy, *dat ghe de Godlijcke liefde wilt aensien, t'zy de Engelsche, of de gheestelijcke, of de gheboelijcke, of de natuerlijcke, ghy sult bevinden datse allegaer een ingheboren kracht hebben om sich te vereenighen.* *Dionysius lib. de divin. nominib.*

Van t'selve ghevoelen is den H. *Augustinus*, als hy vraeght: *VVat is de liefde anders als een een seer leven dat twee dinghen saemen vereenicht, naemelijck die bemint ende bemint wort?*

Immers dit blijckt by de experientie self dat den drift van alle liefde soo groot

groot is, datſe, indienſe koſt, van twee maer een en ſou macken.

Dit heeft *Chriſtus* uyt kracht van ſijne liefde ghewenſcht als hy ſijnen hemelſchen Vader ghebeden heeft dat ſijne kinderen *ſoo mochten een ſijn met hem, ghelijck hy een was met ſijnen Vader.*

Ioannis cap. 17. verſ. 11.

Hier uyt volght nu, dat, hoe de liefde meerder en krachtigher is, hoe ſe, volghens haere natuere, nae meerdere ende nauwer vereeninge tracht:

Maer de liefde van *Chriſtus* (gelijck nu beweſen is) was ſoo groot ende krachtich datſe niet hoogher en koſt:

Ergo die liefde moeſt trachten naer ſoo eene vereeninghe datſe niet hoogher en koſt.

Wat middel nu om tot ſoo eene vereeninghe te komen? *Chriſtus* hadde ſich; menſch gheworden zijnde, vereenicht met een menſchelijck lichaem: Maer hier door en was hy niet vereenicht met alle ſijne beminde in het beſonder, ſoo koſt hy dan hooger: Hy hadde ſich oock vereenicht met ſijne Beminde door ſijne Godlijcke gratie ende gheloove, maer het gheloof ende gratie en is *Chriſtus* ſelf niet in ſijn Weſen ende ſubſtantie, ſoo koſt hy dan noch al hoogher: Want de natuere van eene liefde die op het hooghſte is, vereyſcht eene vereeninghe die oock op het hooghſte zy: Sijne vereeninghe met een menſchelijck lichaem, ende door ſijne gratie ende gheloove, en was op het hooghſte niet; want hy koſt ſich noch *nauwer*, ende *met alle ſijne beminde in t'beſonder*, vereenighen, te weten, door ſijn eyghen Weſen ende ſubſtantie des lichaems; Ergo dit heeft hy uyt kracht ende eyſch van ſijne liefde ghedaen.

Chryſoſtomus Hom: 61. ad pop.

Dit is de leeringhe van den H. *Ioannes Chryſoſtomus*, als hy ſeght, *Chriſtus*, ſeyt hy, *heeft ſijn lichaem ghepaſt ofte ghetempert naer onſe natuere, ende ons dat ghegeven, op dat wy een ſouden weſen met hem: VVant dit is eygen aen alle de ghene die branden van liefde, datſe niet alleen door de liefde, maer oock met de daet ſelve, een worden?*

Wat ſegh ick dat dit de leeringhe is van *Chryſoſtomus*? t'is de eyghen leeringhe *Chriſti*: ſeght hy niet by *Ioannes*: *Die mijn vleeſch eet, ende mijn bloedt drinckt, die blijft in my, ende ick in hem, ende ghelijck ick leve door mijnen Vader, alſoo die my eet, ſal leven door my.*

Ioannis cap: 6. verſ. 57, 58.

Maer *Chriſtus* en leeft niet alleen door de liefde in ſijnen Vader, maer oock door de eenicheyt van Weſen ende ſubſtantie: Soo heeft hy dan ons ſijn eyghen lichaem te eten, ende ſijn bloedt te drincken ghegeven, op dat wy in hem ſouden leven door de eenicheyt van het Weſen ende ſubſtantie ſijns lichaems ende ſijns bloedts.

Dit alles ſoo weſende, ghelijck ick in dit Capittel betoont hebbe, ſoo verre iſt van daer dat onſe Leere, raekende de weſentlijcke teghenwoordicheyt des lichaems *Chriſti* ende ſijns bloedts in t'alderheylichſte Sacrament, ſou ſtrijden teghen de Reden, datſe ter contrarien met de ſelve, ghefondeert op de Schriftuere, precies over-een-komt.

HET

HET SEVENSTE DEEL

Van d'onfeylbaerheyt der Kercke ende Rechter vande verſchillen.

I. CAPITTEL.

VVort onderſocht of de Schriftuer alleen, den Rechter van alle verſchillen, ende den eenighen gront-reghel van het Gheloof is.

ER ick komme tot de queſtie ſelf moet ick voor uyt ſtellen eenighe korte bemerckinghen tot meerder verklaeringhe van deſe heele materie. Eenighe bemercking tot verklaringhe van deſe materie.

Bemerckt. I. Dat het gheloof niet en kan Godlijck zijn ten zy dat het op eenen Godlijcken ende onfeylbaeren gront ghefondeert worde: Daerom en kan op die teeckenen aen de welcke de Kercke ghekent wort, ende van de welcke wy in de twee voorgaende Deelen hebben ghehandelt, geen Godlijck geloove gebouwt worden voor ſoo veel alſe met de ooghen ghefien ofte door de Reden verſtaen worden: want alhoewel ſy de Kercke klaerlijck aenwijſen, ende alſoo eene ſekere ende vaſte aenleydinghe zijn tot het gheloove, nochtans en konnen den gront niet zijn om een *Godlijck Gheloof* op te bouwen, om datſe, voor ſoo veel als ſe ghefien ofte door de Reden verſtaen worden, alleen natuerlijck, ende niet Godlijck ofte boven-natuerlijck zijn.

Overſulcx wy moeten in dit teghenwoordigh Deel onderſoecken welck den Godlijcken ende onfeylbaren gront zy, op den welcken het gheloof moet ghebouwt worden op dat het Godlijck zy.

Bemerckt. II. Dat hier gheene queſtie en is of het *VVoort Godts* deſen gront is: want dat houden de Catholijcken en de Sectariſen van weerzijden voor vaſt.

De heele queſtie is of *het VVoort Godts* ALLEEN, ſonder eenighen anderen Rechter, die de verſchillen met levende ſtemme uytwijſe, deſen gront-reghel is.

De *Sectariſen* ſegghen dat jae: De *Catholijcken* ſegghen dat neen.

De reden van de *Sectariſen* is, om datſe meynen dat'er op der aerden gheene Godlijcke noch onfeylbaere uytſpraeck en is als die van het *VVoort Godts*: vervolghens dat'er gheenen anderen Godlijcken gront is om het gheloof op te bouwen. Dit is het ghevoelen van *Lutherus*, *Calvinus*, *Beza*, en alle de andere. *Lutherus Tom: 2 in aſſertione Articul: à Leone X damnatorum Calvinus lib: 4. Inſtitutionum cap. 8 § 8 Beza in Confeſſ cap: 4, Sect: 5.*

Ter contrarien, de Catholijcken ſijn van opinie dat'er behalven het *VVoort Godts*, ofte Schriftuere, noch eenighe andere Godlijcke ende onfeylbare uytſpraeke is op de welcke ons gheloof moet ghebouwt worden, ende ſegghen dat deſe uytſpraeke is die van de Kercke.

Dit ghevoelen blijckt uyt het Concilie van *Trenten*, t'welck aldus spreeckt: *Dat niemant de Schrifture en verdraeye naer sijnen eyghen sin ende vernuft teghen den sin die onse Moeder de Kercke altijt ghehouden heeft ende noch houdt: want haer staet het toe te vonnissen van den waerachtighen sin ende verklaringhe van de Heylighe Schriften.*

Concilium Trid. Sessione 4.

De redenen van dese leeringhe sullen wy hooren in den heelen loop van dit Deel.

Bemerckt. III. Dat de Sectarisen ons mede toestemmen dat'er onderscheyt is tusschen *den reghel des gheloofs*, ende tusschen *den Rechter van de verschillen*: Want soo seght den *Schotschen* Minister *Robertus Baronus*: *De Schrifture en is eyghentlijck gheenen Rechter, maer een Reghel ende gheschreven Recht.*

Baronus in Apodixi contra Turnebullum Tract: 5. cap: 8. Num: 6.

Dit is oock het segghen van onsen *Valentia*, die de Schrifture verghelijckt by de boecken der Rechten de welcke in de Republijcken den reghel zijn volghens den welcken de Rechters moeten hunne vonnissen strijcken.

Valentia in 2. 2. Disp. 1. punct: 7 §. 8.

Ghelijck'er dan in alle Republijken, behalven de boecken der Rechten, eenen Rechter moet zijn die de vonnissen met levende stemme uytspreke; alsoo moet'er oock in de Republijcke *Christi*, behalven het gheschreven Woort Godts, eenen Rechter zijn die over alle de verschillen des geloofs onfeylbaere vonnisse strijcke met levende stemme.

Dit is de questie op de welcke dese heele materie loopt, te weten, wie desen onfeylbaeren Rechter is. Ick sal eerst in *dit Capittel* betoonen dat de gheloovighen soo van het Oude als van het Nieuw Testament altijdt soo eenen Rechter ofte onfeylbaeren levenden Reghel ghehadt hebben op den welcken sy haer gheloove hebben ghebouwt.

Desen reghel vinde ick *voor eerst* gheweest te zijn soo lanck als het Out Testament heeft ghestaen (om niet te spreken van de Wet der Natuere die noyt Schrifture ghehadt en heeft, maer altijt in t'waere gheloove, alleen door mondelinghe overleveringhen is onderwesen ende gheschapelt gheweest.)

Soo eenen regel is'er altijt gheweest soo lanck als het Out Testamēt heeft gestaen.

Wie is'er oyt gheweest die heeft durven loochenen dat *Moyses*, in de gheschreven Wet, eenen onfeylbaeren Rechter, ofte levenden Reghel des gheloofs was? Heeft hy door sijne heylicheyt, mirakelen, ende andere ken-teeckenen van een Propheet, soo een autoriteyt niet ghekreghen by alle de kinders van *Israël* datse hem allegaer hielden voor een Orakel?

Exodi cap: 14. vers: 31.

Wat wilt ghy dies-aengaende klaerder bewijs hebben als het ghene daer staet in het boeck *Exodus*? Sy hadden *Moyses* met sijne roede sien deylen de waeteren van de roode zee, ende wederom de selve doen by malkanderen vloeyen met het verstmooren van het heel legher van *Pharao*: om dit mirakel, seght de Schrifture, *hebben sy aen den Heere, ende aen sijnen Dienaer Moyses gheloost*: aen beyde, ende *aen den Heere*, ende *aen Moyses*: Aen den *Heere*, door welckers kracht *Moyses* dat mirakel hadde ghedaen, ende aen *Moyses*, om datse saghen dat hy het instrument Godts was.

Zanchius Tract: de Script: cap: 5

Soo veel heeft dese autoriteyt, die *Moyses* nu hadde, vermoghen by t'volck (ghelijck den *Calvinist Zanchius* selve bekent) datse de boecken der Wet, die hy hadde gheschreven, aenveerdt hebben als authentijck ende het oprecht Godlijck Woort, t'welck sy niet en kosten voorsichtelijck doen indien sy hem niet aen en saghen als eenen onfeylbaren Regel.

Wat meynt ghy nu? misschien dat de autoriteyt van *Moyses* vergaen is wanneer hy nu de boecken der Wet by gheschrifte hadde gheselt? in

gheender

gheender manieren: Hoort wat Godt tot hem ſeght: *Siet, ick ſal tot u komen in eene duſtjere wolcke op dat het volck hoore als ick ſpreke met u, ende datſe eeuwelijck aen u ghelooven.* Exodi cap: 19. V. 9.

Merckt dat Godt hier ſeght dat de *Iſraëliten* aen *Moyſes* ſouden gheloven niet *voor eenen tijdt*, maer *eeuwelijck*; ergo oock nae dat hy de woorden Godts by gheſchrifte hadde gheſtelt: Vervolghens d'onfeylbare autoriteyt die hy hadde om deſelve te ſchrijven, heeft hy altijdt behouden om die te verklaeren: Ergo, ſoo lanck als *Moyſes* geleeft heeft, is hy, neffens de Schriftuere, eenen onfeylbaren rechter ofte reghel gheweeſt van het gheloof.

Met het afſterven van *Moyſes* en is deſe onfeylbaere autoriteyt niet te niete ghedaen: Want ghelijck *Calvijn* ſeght: *Godt hadde belooft dat'er noyt Propheet in Iſrael en ſoude ontbreken*, ghelijck het oock inder daet heeft ghebleken; want op *Moyſes* ſijn ſucceſſivelijck ghevolght *Ioſue*, *Samuel*, *David*, *Salomon*, ende alle de reſte (welckers ſchriften in handen ſijn) tot op *Malachias*, die niet alleen allegaer godlijcke ſchrijvers maer oock godlijcke Predikanten gheweeſt ſijn, dienvolgens niet dwaelen en koſten noch in het ſchrijven noch in het preken. *Calvinus lib: 4. Inſtitutionum cap: 1. § 5.*

Derhalven waeren de *Ioden* verbonden de levende ſtemme van de Propheten als de eyghen ſtemme Godts te ghelooven ende ghehoorſaem te ſijn, t'zy datſe eenighe gheloof-ſtucken voorſtelden, ofte die niet klaer uytghedruckt en ſtonden in de Schriftuere, ofte die met'er daet niet geſchreven en waren: Want ick houd'et hier met *Auguſtinus* ende *Calvijn*, naemelijck, dat het meeſte deel vande Propheten, die onder de *Ioden* gheweeſt ſijn, niet met allen gheſchreven en hebben, gelijck *Auguſtinus* ſeght, ofte datſe allegaer eerſt propheteerden met levende ſtemme eerſe haere prophetien op het papier ſtelden, ghelijck *Calvijn* ſeght. *Auguſtinus lib: 17. de Civitate Dei cap. ultimo. Calvinus Præfatione in Iſaiam ſub finem.*

Hoe dat g'het neemt ofte niet, t'is ſeker dat alle de Propheten die achtervolghens naer *Moyſes* opgheſtaen ſijn, onfeylbaer gheweeſt ſijn eer ſe noch ſchreven, ende onfeylbaer ghebleven ſijn om vonniſſe te ſtrijcken over de ſtucken van het gheloof die twijffelachtich of duyſter waren, oock naer datſe gheſchreven hadden: Ergo beginnende van *Moyſes* af tot den leſten Propheet die in t'out teſtament is gheweeſt, hebben de gheloovighen altijdt, neffens het gheſchreven Woordt Godts, eenen onfeylbaren rechter ofte levenden Reghel ghehadt die ſy moeſten ghehoorſaemen en volghen in de gheloofs-ſtucken.

Ghelijck het in t'oude teſtament is gheweeſt ſoo heeft het mede ghegaen in het nieuwe. Soodanighe nen regel hebben oock de eerſte Chriſtenen ghehadt in het nieuw teſtament.

1. T'is een godloos menſch die twijffelt of *Chriſtus* ſoodanigen onfeylbaer regel gheweeſt is; Want voor ſulcx was hy van ſijnen hemelſchen Vader aen de menſchen verkondight wanneer eene ſtemme riep uyt den Hemel: *Dit is mijnen wel-beminden ſone, hoort hem.* *Matthæi cap: 17. V. 5.*

Wat wil ick dit met andere bewijſen beveſtighen? daer en is ſchier niet een blaeyken in de vier Evangelien daer hy niet en verklaert dat hy den waren *Meſſias* was, ofte daer hy niet en leert de hooftſtucken van het Chriſtelijcke gheloove, ende dat, menichmael ſonder de menſchen te ſenden tot de Schriftuere; ofte ſoo wanneer hy dit dede, hy hadde de Schriftuere op ſijn eyghen autoriteyt te voren verklaert: Want den *Heyligen Matthæus* ſeght *dat hy leerde als macht hebbende*, dat is, *met eene godlijcke*, ofte onfeylbaere *autoriteyt*, gelijck de *Calviniſten* ſelve in haeren Bijbel *Num.* 23. dit ſoo verſtaen; Daerom herhaelde hy ſoo dickwils in ſijne leeringen: *Ick ſeggh'et v. l.* te weten, ick *Matthæi cap: 7. V. 29.*

D. Thomas 3. Parte Quæst: 42 Articulo 1. ad Secundum.

op mijne eyghen autoriteyt; want *hy sprack*, seght den *H. Thomas*, *als heerschappij hebbende over de VVet.*

Hier uyt volght dat noch de *Ioden* noch d'eerste Christenen, soo lanck als den tijt vande predicatie *Christi* geduert heeft, geene verbinteniſſe en hebben ghehadt om haer gheloof af te meten naer het geschreven Woort Godts alleen, maer datse moesten sich onderwerpen aen de levende uytsprake, godlijcke onfeylbare autoriteyt, ende vonniſſe *Christi* wanneer hy de Schrifture verklaerde.

Ioannis cap: 20. V. 19. Matthæi cap: 28. V. 19.

II. Dese onfeylbare autoriteyt heeft *Christus* overghesedt aen sijne Apostelen wanneer hy hun seyde: *Ghelijck my den Vader ghesonden heeft alsoo sende ick u lieden*: Ende, *Gaet henen leert alle natien*:

Maer *Christus* was van den vader ghesonden om de menschen te leeren met eene onfeylbare autoriteyt:

Ergo hy sont sijne Apostelen om oock met soo eene autoriteyt de menschen te leeren.

Wat wilt ghy klaerder als het ghene hy seght by den *H. Lucas*? *Die u lieden hoort*, seyt hy, *die hoort my*:

Ergo de stemme vande Apostelen was d'eygen stemme *Christi*: Maer dese stem was onfeylbaer: Ergo oock de stemme vande Apostelen.

Actorum cap: 2. V. 4.

Staet'er oock niet uytdruckelijck in de *Handelinghen der Apostelen*, *datse leerden ghelijck hun den H. Gheest dede uytspreken*? Sy spraken dan uyt den mont van den Gheest der waerheyt die niet dwalen en kan: Ergo sy waren onfeylbaer in haere leeringhen.

Dat zy meer als ghenoech; want dat wort ons met vollen monde van de Sectarisen toegheslemt.

Zanchius Tractatu de Scriptura Quæst: 6.

I. Dit bekent *Zanchius* als hy seght: *Het woort vande Apostelen was het eyghen Woort Godts.*

Amesius in Medulla Theolog. lib: 1. cap: 33.

II. *Amesius* seght: *D'Apostelen hebben den extraordinarissen bystant vanden H. Gheest ghehadt om haere dienſten te doen sonder eenighe dwalinghe.*

Scharpius in Cursu Theologico Controv: 8. Tract: de Script: Perkinsius in cap: 1. ad Galat: V. 1.

III. *Scharpius*: *De Propheten ende d'Apostelen*, seyt hy, *hadden de godlijcke insprake die den reghel van haere vonnissen ende verklaeringhen was.*

IV. *Perkinsius* seght: *D'Apostelen en kosten niet dwaelen noch in het preken noch in het schrijven.*

Baronus in Apodixi Tractatu 5. in duplicat: cap. 1. Num: 3,

V. Seght *Baronus*: *D'Apostelen mochten met recht genoemt worden den levenden reghel van het gheloof naemelijck om hare onfeylbare, godlijcke, ende wettighe autoriteyt dieſe hadden om de gheloofs-stucken te leeren.*

Dit staet dan vast dat de eerste Christenen, soo lanck als d'Apostelen hebben ghepreeckt ende gheleeft, gheene verbinteniſſe en hebben ghehadt om haer gheloof te bouwen op de Schrifture alleen, maer datse daer beneffens ghebruyckt hebben d'authentijcke ende onfeylbaere verklaringhen vande Kercke die toen ter tijt was.

Ergo beginnende van *Moyses* af tot op den leſten Apostel, en hebben de gheloovighen noch van het oude noch van het nieuw testament, alhoewel sy het gheschreven Woort Godts hadden, noyt gheweest sonder onfeylbaeren rechter ofte levenden reghel, welckers vonniſſen ende verklaringhen sy ghehouden waren te volghen.

II. CAPITTEL.

VVederlegginghe van het ghene de Sectariſen tegen het voorgaende opwerpen.

DEn Miniſter *Baronus* ſeght dat uyt al het voorgaende gheenſins en volght dat'er nae de tijden van de Apoſtelen altijt in de Kercke eenen onfeylbaren levenden reghel moeſt blijven; alhoewel ſoo eene onfeylbare macht om te vonniſſen over de verſchillen van het gheloof noodſakelijck was ten tijde vande Apoſtelen; *Want*, ſeght hy, *toen ter tijdt en was het heel Regiſter vande Schriftuer-boecken noch niet ghemaeckt, ende de Kercke Chriſti moeſt ghebouwt worden op het fondament der Apoſtelen: Maer naer dat het voorſeyde* Regiſter *volmaeckt is gheweeſt, dat is, naer dat de Apoſtelen het Evangelie datſe ghepreeckt hadden by gheſchrifte hadden gheſtelt om te weſen het fondament ende colomne van ons gheloof, en is'er inde Kercke gheenen anderen onfeylbaren Reghel van noode, dat is te ſeggben, t'en is niet noodſakelijck dat de ghene die over de verſchillen des gheloofs moeten vonniſſen ſoodanighen byſtant vanden H. Gheeſt hebben datſe niet faelen en konnen: Want ſy hebben nu de ſchriften vande Propheten ende Apoſtelen, de welcke indien ſy neerſtelijck onderſoeken ende ghetrouwelijck volgben, ſy en konnen niet dwaelen.* Praetiens van de Sectariſen. *Baronus in Appendix Tractat. in Duplicat: cap. 1. Num: 3.*

Tot noch toe *Baronus*, maer ſeer ſlecht: Want hy praet alleen, ſonder bewijſen: Niet wonder; want noch hy, noch alle de Sectariſen ſaemen en ſijn niet machtich ons eene enckele Schriftuer-plaetſe, noch in het oude noch in het nieuw teſtament aen te wijſen daer gheſeyt wort, ofte *dat nu de Schriftuere alreede volmaeckt is*, ofte, *dat'er gheenen onfeylbaren rechter vande verſchillen moet weſen naer dat de Schriftuere volmaeckt is.* Hoe ſal ons dan *Baronus*, ofte yemant anders van ſijne mede-maten, deſe twee voorſeyde ſtucken konnen bewijſen?

Aengaende het *eerſte ſtuck*, en kan ick niet ſien met wat Schriftuere ſich de Sectariſen konnen behelpen om eenighen ſchijn te gheven *dat de Schriftuere alreede volmaeckt is*, als het ghene den *H. Ioannes* ſeght op t'eynde van ſijne *openbaringhen*: *Ick betuyghe aen een yeghelijck*, ſeyt hy, *die de woorden vande Prophetie deſes boecks hoort, indien der yemant yets by-voeght, Godt ſal over hem ſenden de plaghen die in dit boeck gheſchreven ſijn: Ende indien der yemant yets afdoet, Godt ſal hem ſchrappen uyt den boeck des levens &c.* Deſe praetiens worden wederleydt. *Apocalyp: cap. 22. V. 18, 19.*

Dit is dan hun argument: Den *H. Ioannes* dreyght alle de ghene die yets ſouden voeghen by het boeck ſijnder openbaringhen ofte daer af doen: Ergo de heele Schriftuere is nu volmaeckt.

Wat apparentie van ſlot-reden is dit? *Ioannes* ſpreeckt van ſijn boeck der openbaringhen in het beſonder; Ergo hy ſpreeckt van de heele Schriftuere?

Sijn boeck der openbaringhen, ſegghen die van *Dordrecht* in haren Bijbel *Num.* 49. *is het ſlot vande heele Schriftuere, want Ioannes is den laetſten Apoſtel gheweeſt die gheſchreven heeft.*

T'is waer dat *Ioannes* den laetſten Apoſtel geweeſt is die ſchreef; maer waer ſtaet het gheſchreven dat ſijn boeck der openbaringhen het leſte boeck is dat hy gheſchreven heeft? waer ſtaet dat? Die van *Dordrecht* ſelve bekennen in t'opſchrift van het voorſeyde boeck dat ſommighe oude leeraers ghetuyghen dat *Ioannes* naer het ſchrijven van ſijne openbarin-

ghen, noch sijn Evangelie ghescreven heeft: Ergo het boeck van sijne openbaeringhen en is het slot vande heele Schriftuere niet: Want wy moeten hier in meer de oude leeraers ghelooven die beter wetenschap vande saeck kosten hebben als onse nieuwe Sectarisen die veel segghen ende niet een sier en proberen.

Doch, alhoewel het Evangelie *Ioannis*, volgens de getuyghenisse van d'oude, het leste Schriftuer-boeck geweest is, daer uyt en volght nochtans niet dat het juyst het slot van de heele Schriftuere is, anderssins hoe soude *Ioannes* seggen op t'leste van sijn Evangelie: *Daer sijn noch vele andere dingen die Iesus gedaen heeft de welcke, soo se elck in t'besonder beschreven wierden, ick meyne dat de werelt selv. de ghescrevene boecken niet en sou vatten?*

Ioannis cap:21. V. 25.

Ioannes, (seght hier op den Bijbel van *Dordrecht*) spreeckt hier alleen *van mirakelen ende besondere daden Christi, anderssins alle leer-stucken ter salicheydt noodigh, sijn beschreven*: Want den selven Apostel seght elders: *Iesus heeft noch vele andere teeckenen ghedaen inde teghenwoordicheyt sijnder discipelen die in dit boeck niet ghescreven en sijn: Maer dese sijn ghescreven op dat ghe ghelooft dat Iesus is den Christus, ende op dat ghy gheloovende het leven hebt in sijnen naeme.*

Ioannis cap:20. V.30, 31.

Wel? hoe sal een gesont verstant hier uyt konnen besluyten *dat alle leer-stucken die ter salicheydt noodigh sijn, sijn beschreven*, vervolgens dat de heele Schriftuer nu volmaeckt is, ende van de tijden *Ioannis* volmaeckt is geweest? Want *Ioannes* en spreeckt hier niet een woort van de *leer stucken*, maer alleen (gelijck de Sectarisen seggen) van de teeckenen ofte mirakelen *Christi*, ende wilt datmen hem daer aen sal kennen ofte gelooven dat hy *Christus* is.

Eyndelijck dat den *H. Ioannes*, met dese woorden, *niemant en sal yets afdoen of toedoen aen dit boeck*, niet en wilt segghen dat met het boeck van sijne openbaeringhen de heele Schriftuere volmaeckt was, blijckt klaerder als het licht vande sonne uyt het boeck *Deuteronomium*, daer *Moyses* de selve woorden ghebruyckt, segghende: *Ghy en sult tot het woort dat ick u ghebiede niet toedoen noch afdoen*; ondertusschen sijnder by dat selve woort naederhandt noch gevoeght, volgens t'Register van de Sectarisen, een-endertigh Schriftuer-boecken sonder te rekenen die van t'nieuw testament:

Deuteronom: cap:4. V.2.

Ergo dese woorden: *Ghy en sult er niet bydoen noch afdoen*, en sijn niet te segghen dat de heele Schriftuere volmaeckt is.

Dit en sijn dan maer puere droomen vande Ministers die nerghens als op eene ydele ende sotte phantasije ghegront sijn.

II. Ghenomen wy stemden haer toe dat de heele Schriftuere haere volle leden ghekreghen heeft, ofte volmaeckt is: Waer staet het nu ghescreven *dat er gheenen onfeylbaren levenden rechter van de verschillen meer noot-saekelijck wesen sou, als nu de Schriftuere soude volmaeckt sijn?*

Voor eerst segghen sy: *Christus* ghebiedt *de Schriftueren te ondersoeken*, ende daer staet *dat die van Beræa de Schrifturen dagelijcx self ondersochten*: *Petrus* seght oock: *Wy hebben het Prophetische woort dat seer vast is*: Waer toe dan eenen levenden onfeylbaren rechter?

Ioannis cap:5. V.39. Actorum cap: 17. V. 11. 2. Petri cap:1. V.19.

Dit en sijn wederom anders niet als ydele slaghen: Want ick vrage of dat ghebodt vande Schrifture te ondersoeken soo wel niet gegeven en was aen de Christenen die ten tijde vande Apostelen leefden, als aen de ghene die naer dese tijden ghevolght sijn? t'is buyten alle twijffel dat jae:

Maer dies niet teghenstaende dat die eerste Christenen (soo de Sectarisen meynen) een ghebodt hadden van de Schriftuere te ondersoeken, soo hadden se nochtans daer beneffens eenen onfeylbaren rechter die de Schriftuere verklaerde.

T'en volght dan in gheender manieren dat aen de Christenen vande volghende tijden soo gheenen rechter van noode is om dat hun geboden

is de

is de Schriftuere self t'onderſoeken. Dit is ſoo klaer als den dagh.

Ten tweeden werpen ons de Sectariſen op, deſe ſpreuke van *Paulus*: *Alle Schriftuer is profijtich om te leeren, om te beriſpen, om te beſtraffen, om t'onderwijſen in de rechtveerdicheyt, op dat den menſch Godts volmaeckt, ende tot alle goet werck volmaecktelijck toegheruſt zy, ende de menſchen wijs maeke tot de ſalicheyt.* Wat noot dan eenighen anderen reghel van het gheloove te hebben als de Schrifture? 2. Timoth: cap: 3. v. 16:

Dit en beſtaet niet een hayr meer als al het voorgaende: Want ick vraghe: Was de Schriftuere, eer ſe noch haere volle leden hadde ghekreghen, *niet profijtich om te leeren, om te beriſpen, om te beſtraffen, om t'onderwijſen, om den menſch te volmaeken, ende hem wijs te maeken tot de ſalicheydt?* Wat ſeght ghy?

Seght ghy dan neen? Soo heeft dan *Paulus* eenen grooten miſlach gedaen: Want hy ſeght dat de Schriftuere alle deſe voorſeyde conditien hadde eer ſe volmaeckt was, alſoo der noch vele Schriftuer-boecken by ghevoeght ſijn naer dien tijt dat *Paulus* dit ſeyde.

Seght ghy dan met *Paulus* dat de Schriftuere alle die voornoemde eyghendommen ghehadt heeft lanck te voren eer ſe volmaeckt was? ſoo moet ghy dan bekennen dat de Schriftuere op de volghende tijden wanneer ſe volmaeckt was, niet meer en heeft ghehadt dan ſe te voren ghehadt hadde:

Maer te voren was neffens haer eenen levenden onfeylbaren regel noodſakelijck: T'en volght dan niet dat ſoo eenen reghel niet meer noodſakelijck was naer dat nu de Schriftuere volmaeckt was; want toen en hadde ſe niet meer dan ſe te voren gehadt hadde. Doch dit altemael ſal noch klaerder blijcken uyt het Capittel dat volght.

III. CAPITTEL.

VVort beweſen dat'er in de Kercke, nae de tijden vande Apoſtelen, eenen onfeylbaren Rechter vande verſchillen, neffens de Schrifture, ghebleven is.

DIt ſal ick bewijſen, *ten eerſten*, met klaere woorden vande Schrifture, *ten tweeden* met de ghetuyghenisſen vande HH. Vaders.

Wat de Schrifture aengaet: Ick trecke mijn eerſte bewijs uyt den *H. Paulus* ſchrijvende tot den Biſſchop *Timotheum*: *Op dat ghy*, ſeght hy, *mooght weten hoe ghy moet verkeeren ofte* handelen *in het huys Godts, t'welck is de Kercke, die den pilaer ende vaſticheyt is vande waerheyt.* Eerſte bewijs uyt de Schrifture. 1. Timoth: cap: 3. v. 15.

Bemerckt 1. Dat *Paulus* hier ſpreeckt van eene Kercke daer de menſchen kenniſſe van hebben, en daer ſe met malkanderen konnen handelen ofte verkeeren, ſoo ſpreeckt hy dan van eene *ſichtbare Kercke*, daer de menſchen malkanderen konnen ſien ende ſpreken.

Bemerckt. 2. Dat hy ſeght dat deſe Kercke *den pilaer ende vaſticheydt is vande waerheydt.*

De queſtie is wat *Paulus* door deſe leſte woorden verſtaet? *Calvijn* ende *Beza* ſegghen dat hy hier door anders niet en verſtaet als dat de Kercke *de waerheyt bewaert*, wanneer ſe ghetrouwelijck de Schriftuere bewaert. *Calvinus lib: 4. Inſtitutionum cap: 1. §. 10. Beza in 1. ad Timotheum c. 3.*

Maer

Maer deſe verklaringhe en kan niet beſtaen, om dat het niet eyghen en is aen eenen *Pilaer* yets te bewaeren, ghelijck dit toekomt aen Scribanen, kiſten, koffers, kaſſen, &c. Maer den eygendom ofte het eenigh ampt van een pilaer, is, *t onderſteunen en vaſt te ſtellen*; dit is het ſeggen van dien grooten ende vermaerden bouw-meeſter *Vitruvius*:

Vitruvius lib: 4. de Architectura cap: 1. Het ampt, ſeyt hy, van een pilaer, is, *vaſticheyt te geven aen het gebouwſel:* Daerom verſocht *Sampſon* de pilaren te raeken *op de welcke het heel huys ghebouwt*, ofte, ghelijck *Vatablus* leeſt uyt het *Hebreeus*, *vaſt-geſtelt was.*

Iudicum cap: 16. v. 26. Wanneer dan *Paulus* ſeght dat de Kercke eenen pilaer is daer de waerheyt wort vaſt opgeſtelt, hy ſeght dat de waerheyt ſoo vaſt is gheſtelt op de Kercke datſe daer noyt beſwijcken en kan:

Maer dit en kan niet gheſchieden ten zy dat de Kerck ſelf eene onfeylbare autoriteyt hebbe:

Ergo *Paulus* ſeght dat de Kercke ſelf, als weſende eenen *vaſten* ofte onberoerlijcken *Pilaer*, eene onfeylbare authoriteyt heeft.

Nu is de vraeghe of *Paulus* dit alleen heeft gheſeyt van de Kercke van ſijnen tijt, ofte wel, oock van alle de volghende tijden?

Sijne woorden ſijn klaer dat hy ſpreeckt van alle tijden in het ghemeen; Ergo ghelijck de Kercke was ten tijde van *Paulus*, ſoo moet ſe ſijn in alle volghende tijden.

Maer ten tijde van *Paulus* was ſy eenen pilaer, niet die enckelijck de Schriftuer-boecken bewaerde, maer die door de Apoſtelen de Schriftueren als godlijcke boecken aen de gheloovighen voorſtelde met de ſelve te ſchrijven, ofte met levende ſtem te verklaeren, ofte vaſt-ſtelde met die t'approberen: t'was eenen pilaer die de leeringen van de Schriftuer, door het uytwijſen vande verſchillen, ſoo onderſteunde dat de waerheydt niet beſwijcken en koſt:

Ergo, (de wijle het ſeker is dat *Paulus* hier ſpreeckt *van alle tijden* in het ghemeen) ſoodanigh eenen pilaer moet oock de Kercke weſen van onſen tijt ghelijck ſe was ten tijde van *Paulus*:

Ergo de Kercke van onſen tijt ſtaet het toe, door eene onfeylbare autoriteyt, aen te wijſen welcke de wettighe Schriftuer-boecken ſijn, haer ſtaet het toe die te verklaeren, ende vonniſſe te ſtrijcken over alle de verſchillen ende twijffelachticheden van het gheloof.

Eyndelijck dan volght, dat'er neffens de Schriftuere, nae de tijden vande Apoſtelen, eenen onfeylbaren rechter ghebleven is, ghelijck'er was ten tijde vande Apoſtelen.

Tweede bewijs uyt de Schriftuere. *Matthei cap: 28. v. 20.* Mijn tweede bewijs treck ick uyt den *H. Matthaus* daer *Chriſtus* ſeght tot ſijne Apoſtelen: *Gaet henen leert alle volckeren, ſiet, ick ben met u lieden alle de daeghen tot het eynde des werelts.*

Bemerckt. 1. Dat *Chriſtus* dit ſeght niet alleen tot ſijne Apoſtelen, maer oock *tot alle haere naevolghers in de ghemeente*, ſoo als die van *Dordrecht* in haren Bijbel bekennen: Daerom ſeght *Beza* oock, dat *Chriſtus hier de Kercke aenſpreeckt:* T'ſelve bekent oock *Calvinus.*

Beza in hunc locum. Calvinus in Harmonia.

Uyt deſe bekenteniſſe vande Sectariſen ſelf moet noodſaekelijck volgen dat *Chriſtus* aen de Kercke van alle de volghende tijden, ofte aen alle de naevolghers van de Apoſtelen heeft belooft *dat hy by haer ſoude blijven tot het eynde des werelts.*

Bemerckt. 2. Dat *Chriſtus* hier de macht geeft aen ſijne Apoſtelen om de werelt te leeren met eene *onfeylbare autoriteyt.*

Dit bewijſe ick uyt ſijne eygen woorden: Want als hy hun ſeyde *Gaet, leert alle natien*, hadde hy terſtont te voren geſeyt: *My is alle macht gegeven in hemel ende in aerde*, dat is, alle autoriteyt om te leeren ende alle vermo-

ghen

ghen om te regeren, *gaet dan henen en leert alle natien*, naemelijck met de ſelve *autoriteyt* die ick hebbe:

Maer die autoriteyt die *Chriſtus* had' om te leeren was onfeylbaer:

Ergo d'autoriteyt die hy d'Apoſtelen gaf om te leeren was mede onfeylbaer.

Dit blijckt noch klaerder uyt het gene hy ſeght by *Ioannes*: *Ghelijcker-wijs my den vader gheſonden heeft, ſoo ſende ick u lieden*, te weten, ſeght den *Calviniſtiſchen* Bijbel *Num.* 36. *om het Evangelie te preken*: *Ioannis cap: 20. V. 21.*

Maer *Chriſtus* was van ſijnen vader gheſonden om t'Evangelie te preken met *onfeylbare autoriteyt*.

Ergo hy ſent hier ſijne Apoſtelen om t'Evangelie te preken aen alle natien met de ſelve autoriteyt.

III. Hy voeght'er noch by dat hy *by hun ſal blijven tot het eynde des werelts*: Op wat maniere? *met ſijnen gheeſt*, antwoort den Bijbel van *Dordrecht Num.* 26.

Maer alle de ghene de welcke den *gheeſt Chriſti* ghedurichlijck byſtaet in t'leeren en konnen noyt faelen, want dien gheeſt is onfeylbaer:

Ergo d'Apoſtelen en koſten in t'leeren niet faelen, ſoo hadden ſy dan eene onfeylbare autoriteyt.

Eyndelijck wy hebben boven *in t'eerſte Capittel* ghehoort de eyghen woorden vande Sectariſen *Zanchius*, *Ameſius*, *Scharpius*, *Perkinſius*, ende *Baronus*, die ons dit altemael toeſtemmen.

Hier uyt trecke ick dan deſe onwederleghlijcke argumenten. 1. Als *Chriſtus* ſeyde tot ſijne Apoſtelen: *Siet ick ben met u lieden alle de daeghen tot het eynde des werelts*; Hy ſeyde dat oock aen *alle de naevolghers van de Apoſtelen*, ende aen *de heele Kercke* vande volghende tijden.

Dit en konnen de Sectariſen niet loochenen; want t'ſijn d'eygen woorden van haeren *Dordrechtſchen* Bijbel, van *Calvijn*, ende van *Beza*.

Maer *Chriſtus* ſeyde dat hy by ſijne Apoſtelen altijt ſoude blijven *met ſijnen gheeſt*, om de heele werelt te leeren:

Dit en konnen ſy mede niet loochenen; want t'is de eyghen verklaeringhe vanden *Dordrechtſchen* Bijbel:

Soo ſtaet dan deſe conſequentie vaſt: Ergo *Chriſtus* ſeyde aen de *heele Kercke* vande volghende tijden dat hy by haer altijt ſou blijven *met ſijnen gheeſt*, om de werelt te leeren:

Maer alle de ghene die altijt den gheeſt *Chriſti* hebben om te leeren ſijn onfeylbaer.

Ergo de heele Kercke die op de tijden van d'Apoſtels ghevolght is, is onfeylbaer in t'leeren.

II. Argumentere ick noch voorder: Als *Chriſtus* ſeyde aen ſijne Apoſtelen dat hy hun ſont om t'Evangelie te preken ofte de menſchen te leeren, hy ſont haer met de ſelve autoriteyt ende macht met de welcke hy ſelf van ſijnen vader gheſonden was.

Maer den laſt die hy gaf aen ſijne Apoſtelen om de menſchen te leeren gaf hy oock aen ſijne Kercke van de volghende tijden:

Ergo hy gaf aen de Kercke vande volghende tijden die autoriteyt ende macht met de welcke hy ſelf van ſijnen vader gheſonden was:

Die autoriteyt ende macht was onfeylbaer: Ergo de Kercke vande volghende tijden heeft van *Chriſto* eene onfeylbare macht ende autoriteyt ghekreghen om de menſchen te leeren. Ick komme tot mijn derde *Bewijs*.

Derde bewijs uyt de Schrifture. *Matthæi cap: 18. v.17.*

Dit treck ick uyt die woorden *Christi*: *Indien yemant de Kerck niet en hoort, dat hy u zy als een heyden en tollenaer.*

Hier ghebiedt *Christus* dat hy soo verre eenigh gheloovigh mensch, die ghesondicht heeft, niet gheberert en kan worden door heymelijcke goede vermaninghen, dat men sijne sonden de Kercke sou aendienen.

Bemerckt dat *Christus* hier spreeckt van *alle soorten van sonden:* Dit blijckt uyt de woorden die terstont daer op volghen, te weten: *Al het ghene wat ghylieden hier op der aerden ghebonden sult hebben, sal ghebonden sijn in den hemel: Ende al het ghene wat ghylieden ontbonden sult hebben hier op der aerden, sal ontbonden sijn in den hemel.*

Hy spreeckt dan generalijck van alle sonden: Ergo oock van sonden teghen t'gheloof.

Hier op maeck ick dit argument: *Christus* gebiedt datmen de sonden, oock teghen t'gheloof, aen de Kercke sou openbaren op datse daer over haer vonnisse sou strijcken:

Ergo de Kercke moet in die vonnissen onfeylbaer sijn.

Ick bewijse de consequentie: Waert saecken dat de Kercke kost dwaelen in haere vonnissen diese strijckt over de sonden teghen t'gheloof, *Christus* soude ons in perijckel gheselt hebben, als hy ons sent tot de Kercke, van ons t'onderwerpen aen dwalinghen in het gheloof: maer dit van *Christo* te segghen is eene blasphemie

Ergo als hy ons ghebiedt tot de Kercke te gaen om haer vonnisse te hebben over sonden teghen t'geloof, hy gheeft ons duydelijck te kennen dat de Kercke in soodanighe vonnissen niet en kan dwaelen.

Calvinus lib: 4. Institutionum cap: 8. §. 15.

Dit argument soeckt *Ioannes Calvijn* te bewimpelen, seggheude: Buyten twijffel de gheloovighen sijn gehouden nae de Kercke te luysteren, niet om dat sy in haer selven onfeylbaer is, maer om datse gheen ander vonnis en strijckt als volghens d'onfeylbare Schrifture.

Seer wel: Want hier uyt volght dat wy begheeren, te weten, dat de Kercke de leste resolutie moet gheven ende de Schrifture verklaren, inder voeghen dat alle gheloovighen ghehouden sijn te ghelooven dat dit den waerachtighen sin vande Schriftuer is die voor soodanigh van de Kercke voorgheselt wort.

Maer de geloovigen en souden hier toe niet verbonden sijn waert saecken dat de Kercke in dese haere leste resolutie kost dwaelen: Want niemant en kan verbonden worden om sich te stellen in perijckel van dwalingen:

Ergo de Kercke en kan in dese haere leste resolutie niet dwalen.

Eyndelijck dan het blijckt uyt alle de voorgaende Schriftuer-plaetsen dat de Kercke, neffens de Schriftuere, eenen onfeylbaren reghel is van het gheloof, ende eenen onfeylbaren rechter vande verschillen.

Bewijsen van het voorgaende uyt de HH. Vaders. *Irenæus lib: 3. contra Hæreses cap: 4.*

Laet ons nu hooren wat de HH. Vaders hier van gheseyt hebben. 1. Den H. *Irenæus*: *Men moet*, seyt hy, *de waerheyt niet soeken by andere, want men kan die by de Kerck hebben, aengheslen dat d'Apostelen aen haer, als eene rijcke schat-kiste, ten vollen hebben overgheseydt al wat de waerheyt aengaet.*

Ibidem cap: 3.

Welcke nu dese Kercke in het besonder is, seght hy een weynich te voren met dese woorden: *Alle de gheloovighen die over al sijn moeten komen tot de Roomsche Kercke*: Waerom toch? dit sal ons den *H. Cyprianus*, die

Cyprianus lib: 4. Epistolâ 3.

met *Irenæus* gheleeft heeft, klaer uyt segghen: *De ketteryen*, seyt hy, *ende de scheuringhen en sijn uyt gheene andere oorsake ghesproten als om datmen aen den Priester Godts niet ghehoorsaem en is, en datmen niet en denckt dat'er eenen Priester is in de Kercke; die voor eenen tijdt rechter is ende stadthouder Christi.*

Idem de unitate Ecclesiæ.

Dat hy hier door, de *Roomsche* Kercke verstaet, blijckt uyt het ghene hy

hy elders noch seght: *Meynt hy dat hy t'gheloove behout die de eenicheyt vande Kerck niet en houd? Meynt hy in de Kercke te sijn die de Kerck wederstaet, ende den STOEL PETRI verlaet op den welcken de Kercke ghebouwt is?*

III. Den *H. Augustinus*, seght voor eerst, *dat hy aen t'Evangelie niet en soude ghelooven ten waer dat hem d'autoriteyt vande Kercke beweeghde.* *Augustinus contra epistolam fundamenti c. 5.*

Item: *Aengesien dat de Schrifture niet faelen en kan: indien iemant vreest in de duysterheyt van dese questie te faelen dat hy daer over de Kercke te raede gae, de welcke sonder eenighe twijffelachticheyt aengheweesen wordt van de Schrifture.* *Item contra Crescon. lib. 1. contra Cresconium cap. 33.*

IV. Seght *Vincentius Lirinensis: T'is noodsakelijck dat het verstant van de godlijcke Schrifture ghestiert worde naer den eenighen regel van den sin der Kercke.* *Vincentius Lirinensis in Commonit. 2. cap.*

V. Den *H. Gregorius Magnus*; *Ick bekenne*; seyt hy, *dat ick de eerste vier al ghemeene Concilien soo aenveerde ende eerbiedinghe draeghe ghelijck de vier boecken van t'Evangelie, om dat op die vier Concilien, als op eenen vier-kanten steen, den stru bouw van t'H. Gheloof opgherecht wort.* *Antepen: Gregorius magnus lib. 1. Regist. Epistola 24.*

VI. Den *H. Leo: Van de saecken die in t'H. Concilie van Nicéen ende van Chalcédon besloten sijn en durven wy gheensins handelen als of se twijffelachtich of swack waren: Want sy sijn vast-gestelt vanden H. Gheest.* *Leo I. Epistola 78. ad Leonem Augustum.*

VII. Den *H. Bernardus* schrijvende aen den Paus *Innocentius* II. *Alle perijckelen*, seyt hy, *ende scandalen die in t'Rijcke Godts opstaen, naemelijck die het gheloof raecken, moeten aen uw' Apostolaetschap aenghedient worden: Want ick houd'et daer voor, dat daer de schaden van het gheloof moeten herstelt worden, daer het gheloof gheen ghebreck en kan lijden.* *Bernardus Epistola 190 ad Innocentium.*

IV. CAPITTEL.

Wort meer in t'besonder beweesen hoe, ende van waer dat dese voorseyde onfeylbaere autoriteyt in de Kercke ghevloeyt is.

OM dese questie wel te verstaen moet hier voor al bemerckt worden dat de Apostelen verscheyden gratien ofte privilegien hebben ghehadt, sommige die de substantie self van haere weerdigeydt raeckten, andere die alleen ghelijck als vercierselen waeren sonder de welcke het Apostolijck ampt in sijn selven wel kan bestaen. *D'Apostelen hadden verscheyden privilegien.*

De substantie van haere weerdigheyt bestont in eene algemeene macht of jurisdictie die elck van hun in t'besonder hadde over de heele werelt om over al te preken, de HH. Sacramenten te bedienen, en te regeren.

Dit stemmen ons toe de Sectarisen, naemelijck *Adrianus Saravia*, *Marloratus*, ende *Bilsonus*: Ende wort bevestight met verscheyden Schriftuerplaetsen. *Saravia apud Comizen in cap. 16. Matthæi v. 29. Quæst. 11. Num. 6. Bilsonus de gubernat. Eccles. cap. 5. Marloratus in 1. ad Corinthios, cap. 1. v. 28. Matthæi cap. 28. v. 19 Actorum cap. 20. v. 17 Actorum cap. 15. v. 36.*

Datse de macht hadden om over al te *preken* ende *de HH. Sacramenten te bedienen*, blijckt uyt die klare woorden van *Christus* de welcke hy tot hun heeft ghesproken by den H. Apostel *Matthæus*, segghende: *Gaet henen leert alle natien en doopt se.*

Datse over al jurisdictie hadden ofte macht om *te regeren* blijckt uyt haere eyghen practijcke.

I. *Paulus* liep over al, oock tot de plaetsen daer alreede Bisschoppen waren ghestelt, hy geboodt, hy berispte, hy bestrafte: *H. riep de oudet lingen der Kercke*, otte de Bisschoppen *te saemen: Hy visiteerde de broeders door alle de Kercken: Hy droegh sorghe van alle de Kercken:* Hy gheboodt aen den Bis-

2. *Corinth: cap:* 11. *v.28.* *Ad Titum cap.* 1. *v.5.*

schop *Titus* dat hy in de steden Priesters sou stellen, ende de ghebreken sou beteren: Hy belaste verscheyden andere dingen aen den Bisschop *Timotheus*, aen de Kercken van *Corinthien*, *Thessaloniken*, *Colossis* en andere.

Blijckt dan dat de Apostelen macht hadden om over al te *preken, de Sacramenten te bedienen*, ende alle Kercken ende Bisschoppen regeerden uyt kracht van eene algemeene jurisdictie die elck in t'besonder hadde over de heele werelt.

Dat dese haere macht oock haer uytstreckte om de Schriftuer te verklaren, ende om over de twijffelachticheden ofte verschillen des geloofs vonnisse te strijcken *met onfeylbaere autoriteyt* ende sonder te konnen dwaelen, hebben wy *in t'eerste Capittel* beweesen uyt de Sectarisen self: Ende niemant en twijffelt of dese *onfeylbaerheyt* was van de substantie self van haer ampt ofte weerdicheyt: Want de Apostolische macht om te leeren en was geene andere als die onfeylbaer was, ergo die onfeylbare macht om te leeren, was van de substantie self van het ampt der Apostelen.

Alle dese voorseyde Privilegien dan waeren soo eygen aen haeren staet ofte weerdigheyt datse sonder de selve niet en kosten bestaen.

Maer soo en was het niet met haere andere privilegien, naemelijck datse van *Christo* self waren geroepen, datse leefden in sijn gesel schap, datse met hem aten en droncken, datse voor haere oogen sagen sijn leven ende mirakelen. Dit waeren buyten twijffel besondere ende uytnemende privilegien, nochtans en raeckten de substantie vande Apostolische weerdicheyt niet.

Want *Paulus* was een oprecht Apostel alhoewel hy dese privilegien niet ghenoten en hadde.

II. Het *doen van mirakelen* en was mede niet van de substantie: Want daer waeren oock vrouwen en leecken die mirakelen deden.

III. T'selve, naer mijn goet-duncken, moet geseyt worden van Schriftuer-boecken te maecken: Want alhoewel dat alle d'Apostelen (ghelijck het meeste deel vande Theologanten ghelooven) dese macht hadden, t'schijnt nochtans datse soo eyghen niet en was aen de Apostolische weerdigheyt ofte sy kost'er wel sonder sijn.

Reden is I. om dat het soo klaer niet en blijckt, waer, ofte wanneer, dat de macht om Schriftuer-boecken te maecken aen d'Apostels ghegeven wiert.

II. Om dat het meerdere deel vande Apostelen dese macht niet en hebben in t'werck gheleydt, daer se nochtans allegaer de wesentlijcke actien, dat is, preken, Sacramenten bedienen, regeren, de Schriftuere verklaeren, de verschillen uytwijsen met onfeylbare autoriteyt, hebben gheoeffent.

III. Om dat *Marcus* en *Lucas*, die nochtans gheene Apostelen waren, Schriftuer-boecken hebben ghemaeckt.

Alle d'Apostelen waeren gelijck in eere ende macht.

Uyt al het voorgaende dat nu gheseyt is volght dat alle d'Apostelen ghelijck waren in eere ende macht, behalven den *H. Petrus* die boven de andere in twee dinghen besonderlijck uytstack.

I. Om dat hy oock macht hadde boven de andere Apostelen: Want *Christus* hadde hem belast dat hy alle sijne schaepen, dat is, van de heele Kercke sou weyden:

Maer onder alle de schaepen der Kercke waeren oock de Apostelen:

Ergo als *Christus* tot *Petrum* seyde: Weyt alle mijne schaepen, hy gaf hem de macht om te weyden oock de andere Apostelen.

II. Om dat dese macht die aen *Petro* ghegheven wiert, aen de naekomelinghen moest over-ghesedt worden, ghelijck wy daernaer sullen bewijsen.

Bemerckt nochtans dat de andere Apostelen de macht van Iurisdictie over

over de heele werelt, niet en hebben ontfanghen van *Petrus*, maer van *Chriſtus* ſelf, ghelijck *Cajetanus*, *Sotus*, *Suarez*, *Victoria* ende meer andere leeren, volghens het ſegghen van den H. *Paulus* in den brief tot die van *Galatien*, daer hy ſeght: *Ick ben een Apoſtel niet van de menſchen noch door de menſchen gheſtelt maer door Ieſum Chriſtum. De andere Apoſtelen en hebben my niets bygheſet.* Ad Galatas c: 1 v: 1. & Cap: 2. verſ: 6.

Nu is hier ten leſten de vraeghe of die Apoſtoliſche weerdicheydt, van de welcke wy tot noch toe hebben gheſproken, moeſt vergaen met de doodt van alle d'Apoſtelen, ofte datſe altijdt in de Kercke moeſt blijven?

I. T'is ſeker datſe niet en moeſt blijven aengaende die privilegien ſonder de welcke het Apoſtolaetſchap wel kan beſtaen, als ſijn, van *Chriſto* ſelf gheroepen te worden, met hem handelen, verkeeren, eten, dincken, ende ſijn leven ende mirakelen voor de ooghen te ſien: Want *Paulus* en hadde noyt deſe jonſte ghehadt, ende nochtans hy en liet daerom gheen Apoſtel te zijn.

II. Het Apoſtolaetſchap en moeſt niet blijven voor ſoo veel het doen van mirakelen, ende maeken van Schriftuer-boecken aengaet, om de redenen die wy boven gheſeyt hebben.

III. T'en moeſt oock niet blijven precies in twaelf perſoonen: want t'was den Godlijcken wille dat dit ghetal ſoude zijn in t'beginſel, maer naderhandt niet.

Dat Godt dit ghetal heeft begeert terſtont in t'beginſel, blijckt klaer uyt *de Handelinghen van de Apoſtelen*: Want als *Iudas* ſijn ſelven hadde verhanghen, Godt heeft begeert dat men eenen anderen Apoſtel in ſijne plaetſe ſou ſtellen om wederom het ghetal te vervollen. *Actorum cap:* 1. *verſ:* 11.

Dat hy niet begheert en heeft dat dit naederhant ſoude gheſchieden blijckt uyt de ſelve *Handelinghen*: Want als den Heylighen *Iacobus* Apoſtel by laſte van *Herodes* onthalſt was, en wiert'er niemandt in ſijne plaetſe gheſtelt. *Actorum c:* 12. *verſ:* 2.

Soo blijft nu de queſtie alleen of de Apoſtoliſche macht ende weerdicheydt altijdt in de Kercke moeſt blijven aengaende de ſubſtantie ſelf de welcke beſtont in eene alghemeene juriſdictie over de heele werelt, in *t'preken*, *bedienen der HH. Sacramenten*, *regeren*, ende *leeren met onfeylbaere autoriteyt.*

De Sectariſen ſegghen dat neen: *VVanneer nu de Kercken*, ſeght *Beza*, *vaſt gheſtelt waeren*, *is nootſaekelijck het Apoſtolijck ampt wech-ghenomen gheweeſt.* Met hem ſpannen hier in *Calvijn*, *Zanchius*, *Piſcator*, *Marloratus*, *Scharpius*, en andere meer: Maer niemant van alle en is machtich dit uyt eenighe Schriftuer te bewijſen, noch uyt de HH. Vaders, noch uyt de Reden: t'en is dan anders niet als een enckel praeten om datſe de opper-macht van den Paus niet en ſouden herkennen. *Beza in cap:* 4. *ad Epheſios verſ:* 11. *Calvinus lib:* 4. *Inſtit: cap:* 3. *Zanchius de Eccl: Sect:* 8 *Piſcator in Aph: loco* 20. §: 8. *Marloratus in* 1 *ad Cor:* 12. *Scharpius in curſu Theol: de S: Scr: contr:* 8.

De Catholijcke dan leeren dat de Apoſtoliſche macht ende weerdicheyt voor ſoo veel haere ſubſtantie raeckt, altijt in de Kercke moeſt blijven dueren: Dit ſtaet ſoo klaer in de Schriftuere dat het niemant kan loochenen als de ghene die niet en wilt ſien, ofte ſijne hartneckicheydt niet en kan buyghen. Eerſte bewijs uyt de Schriftuere dat het Apoſtolijck ampt ende mach, altyt in de Kercke moeſt blyven dueren.

I. Ick en ſie niet hoe men dit klaerder kan ſegghen dan den H. *Paulus* doet in den brief tot die van *Epheſien*: *Godt*, ſeyt hy, *heeft in ſijne Kercke gheſtelt ſommighe tot Apoſtelen*, *ſommighe tot Propheten*, *andere tot Evangeliſten*, *andere tot Herders en Leeraers.* *Epheſ: cap:* 4. *verſ:* 11.

T'ſelve herhaelt hy in den eerſten brief tot die van *Corinthien*, daer hy ſeght: *Godt heeft in de Kercke gheſtelt*, *eerſt Apoſtelen*, *daernaer Propheten*, *ten derden Leeraers &c.* 1 *Cor: cap:* 12. *verſ:* 28.

Waerom, ofte tot wat eynde heeft Godt dit ghedaen? Hy heeft dat ghedaen, ſeght *Paulus*, om dat de Heylighen ſouden volmaeckt, de Sacramenten bedient, ende de Kercke gheregeert ende opghebouwt worden, 'ghelijck die van *Dordrecht* in haeren Bijbel *Num*: 30. dit oock verſtaen.

Maer hoe lanck moeſt dit dueren? *Tot dat wy allegaer*, ſeght *Paulus*, *ſouden komen tot de eenicheyt des gheloofs*: Wat is dit te ſegghen? dat is, ſeght den *Dordrechtſchen* Bijbel, *tot het eynde des werelts*.

Wel? wat valt hier voorder op t'argumenteren? Staet nu ons bewijs niet ſoo vaſt als eenen yſeren muer? ick toon'et.

Paulus ſeght dat Godt in ſijne Kercke *Apoſtelen* heeft gheſtelt neffens Propheten, Evangeliſten, Herders, en Leeraers, ende hy ſeght, ghelijck den *Dordrechtſchen* Bijbel bekent, dat dit moeſt blijven dueren *tot het eynde des werelts*.

Ergo de Apoſtoliſche macht ende weerdicheydt moeſt in de Kercke blijven dueren tot het eynde des werelts: Soo is het dan valſch het ghene dat *Beza* ſeght, dat die macht is wegh-ghenomen gheweeſt als de Kercke nu vaſt-gheſtelt was.

Ick toone noch voorder uyt de eyghen bekenteniſſe van de Sectariſen dat dit onwaerachtich is.

I. Sy bekennen, (volghens die voorſeyde Schriftuer-plaetſen van *Paulus*, dat'er in de Kercke altijt moeſten blijven *Herders en Leeraers*.

Maer *Paulus* en ſeght niet meer van de *Herders en Leeraers* datſe moeſten blijven tot het eynde des werelts, dan hy doet van de *Apoſtelen*:

Ergo hy ſeght ſoo wel van de *Apoſtelen* datſe ſullen blijven tot het eynde des werelts, dan hy doet van de *Herders en Leeraers*: want daer *Paulus* geen onderſcheyt en maeckt, en moghen wy mede gheen onderſcheyt maken.

II. Niet alleen de *Herders en Leeraers*, maer oock de *Apoſtelen* waeren tot dien eynde in t'beginſel der Kercke gheſtelt om de ſelve op te bouwen, ende te volmaeken in haere lidtmaten:

Maer de Kercke, ghelijck het blijckt uyt het ſegghen van *Paulus*, kan opghebouwt ende in haere lidtmaten volmaeckt worden tot het eynde des werelts.

Ergo het Apoſtolijck ampt moeſt ſoo wel in de Kercke blijven tot het eynde des werelts als het ampt van *Herders en Leeraers*.

Opworpingen van de Sectariſen worden wederleydt.

Laet ons nu hooren hoe de Sectariſen deſe onloſſelijcke knoopen trachten te loſſen.

Sy ſegghen *voor eerſt*: Als *Paulus* ſeght dat'er *Apoſtelen* ſijn gheſtelt in de Kercke, hier door verſtaet hy de *Biſſchoppen*, die aen de Apoſtelen ſuccederen.

2 *Corint*: *cap*: 8 *verſ*: 23.

Waer ſtaet dat gheſchreven? ick vinde wel dat *Paulus* in den tweeden brief tot die van *Corinthien*, den Biſſchop *Titus* een *Apoſtel* genoemt heeft; maer dat dit niet eyghentlijck verſtaen en moet worden bekennen de Sectariſen ſelf in haeren Bijbel *Num*. 42. als ſe ſegghen dat hier, door een *Apoſtel*, verſtaen wort *een gheſant van de ghemeente*.

Maer wie ſal my konnen bewijſen dat *Paulus*, ſegghende dat Godt *Apoſtelen* heeft gheſtelt in de Kercke, oneyghentlijck ſpreeckt, daer dir woordeken in alle Schriftuer-plaetſen eyghentlijck een *Apoſtel* betreeckent ghelijck de twaelf Apoſtelen waeren? Ergo *Paulus* en kan hier niet ſpreken van *Biſſchoppen*.

Sy ſegghen. II. T'en volght even wel niet dat'er altijt in de Kercke oprechte Apoſtelen moeſten blijven: want ſoo ſouden der oock altijdt moeten gebleven zijn *Propheten* ende *Evangeliſten*: want van dele ſpreeckt *Paulus* ghelijck hy ſpreeckt van de *Apoſtelen*.

Ick

Ick vraghe. I. Wat wilt ghy hier door *Propheten* verstaen hebben? ofte soodanighe die *toekomende dinghen voorsegghen*? ofte *die den rechten sin van de Schrifture uytlegghen* tot troost ende vermaeninghe van de ghemeente? ofte die dit doen *door onfeylbaere besturinghe ende bystant van den H. Gheest.*

Wilt ghy *het eerste* hebben? soodanighe Propheten en hebbend'er in de Kercke niet ontbroken: dit segghe ick aen redelijcke ende verstandighe menschen de welcke dit lichtelijck sullen aennemen om dat de Kerckelijcke Historien hier van vol zijn: De domme ende onredelijcke (ghelijck in dit stuck een groot deel van de Sectarisen zijn die niet en gheloyen als t'ghene sy sien voor de ooghen) en moghen hier in gheene consideratie komen: Want t'is ghenoegh dat men sijne bewijsen aen verstandighe menschen kan goet maeken. T'is dan seker dat'er schier op alle eeuwen eenighe Propheten in de Kercke gheweest zijn die toekomende dinghen voorseyt hebben, om dat soo vele treflijcke ende heyligh mannen in haere schriften ons dit ghetuyghen.

Wilt ghy *het tweede* hebben? seer wel: want dit is het ghevoelen van den H. *Hieronymus*, *Ambrosius*, *Anselmus*, *Haymo*, *Hugo Cardinalis*, *Iustinianus*, *A Lapide*, *Chrysostomus*, *Theodoretus*, en andere, dat *Paulus* hier door *Propheten* verstaet de gene *die den rechten sin vande Schrifture verklaren.*

Dit komt seer wel over-een met andere Schriftuer-plaetsen ende met de aenmerckinghe van den *Dordrechtschen* Bijbel: want op alle de plaetsen daer *Paulus* spreeckt van *prophetie*, of *propheteren*, daer door verstaet den voorseyden Bijbel *de Schrifture uytlegghen ofte verklaeren*: Dit kan men naesien 1 *Corinth:* 14. *v.* 3. ende *Rom:* 12. *v.* 6. ende 1 *Corinth:* 14. *v.* 6. ende 1. *Thessalon:* 5. *v.* 20. ende 1 *Corinth:* 12. *v.* 10, 28, 29. Dat'er altijt in de Kercke gheweest zijn die de Schrifture uytgheleydt ende verklaert hebben, en kan niemant loochenen.

Wilt ghy ten leesten *het derde* hebben, te weten, dat *Paulus* spreeckt van *Propheten* die *met onfeylbaere autoriteyt* de HH. Schriften verklaeren? Soodanighe en hebbend'er oock noyt in de Kercke ontbroken: Want, om noch niet te spreken van de Pausen van *Roomen*, t'is het ghevoelen van onse voornaemste Theologanten, naemelijck van *Valentia*, dat de Bisschoppen saemen vergadert in een alghemeen ende wettigh Concilie, sulcke Propheten zijn. *Valentia Q. 1. de fide. Puncta 1. §. 4.*

Hoe gh'het dan neemt ofte niet, t'zy in den eersten sin, t'zy in den tweeden, t'zy in den derden, de Kercke is altijt van *Propheten* voorsien gheweest?

Nu is de vraeghe of er oock altijt *Evangelisten* gheweest zijn?

Ick antwoorde dat neen, wel verstaende ist saeken dat ghe door *Evangelisten* verstaet de ghene die Schriftuer-boecken maeken, hoedanighe den H. *Marcus* ende *Lucas* gheweest zijn: Ghy selve moet bekennen dat'er soodanighe Evangelisten niet meer van noode en waren als nu de Schrifture haere volle leden hadde ghekreghen ende volmaeckt was, ghelijck ghe seght datse ten tijde van de Apostelen volmaeckt is gheweest: Maer d'*Apostelen*, seght *Paulus*, sijn tot dien eynde in de Kercke ghestelt om die te volmaeken, ende ghy selve bekent dat de Kercke tot het eynde des werelts kan volmaeckt worden in haere lidtmaten; soo moet ghe dan mede bekennen dat het ampt van de Apostelen in de Kercke noodsaekelijck is tot het eynde des werelts: Daerom en volght dit niet, het ampt van de Evangelisten die Schriftuer-boecken maeken en is in de Kerck niet ghebleven: Ergo het Apostolijck ampt en is mede daer niet ghebleven.

Maer

Maer iſt by aldien dat ghe door *Evangeliſten* verſtaet, ghelijck als de Schriftuere dat woort op verſcheyden plaetſen ghebruyckt, dat is, voor de ghene die het Evangelie op eene beſondere maniere ende met eenen beſonderen yever hebben verkondicht: Ghy en kont my niet loochenen of ſoodanighe *Evangeliſten* ſijn altijdt in de Kercke gheweeſt: Soo eenen was ten tijde van de Apoſtelen den Biſſchop *Timotheus*, den welcken den H. *Paulus* verweckt *dat hy ſoude doen het werck van een Evangeliſt*, dat is, ſeght den *Dordrechtſchen* Bijbel *Num.* 27. *van een ghetrouw Leeraer des Evangeliums*: Soo eenen was oock den Diaken *Philippus*, die mede de Schriftuere een *Evangeliſt* noemt, dat is, ſeght den voorſeyden Bijbel *Num.* 22. *Die uytgheſonden was om t'Evangelie te verkondighen ende de ghemeente te verſtercken.*

2 *Timoth*: c: 4. verſ: 5.

Actorum c. 21. verſ 8.

Soodanighe ſijn gheweeſt in de volghende tijden *Auguſtinus* van den Paus *Gregorius* I. gheſonden naer *Enghelant*: *Bonifacius* gheſonden van den Paus *Gregorius* II. naer *Duytslandt*: *VVillebrordus* gheſonden van den Paus *Sergius* II. naer *Hollant*, *Vrieſlant*, ende d'omligghende landen: *Franciſcus Xaverius* gheſonden van *Paulus* III. naer *Indien*, ende ontallijcke andere.

Somma: T'is ſeker dat altijt in de Kercke ghebleven is het ampt van de *Propheten*, van de *Evangeliſten*, van de *Herders en Leeraers*: Maer *Paulus* ſpreeckt ghelijckelijck van het ampt der *Apoſtelen* ende van deſe leſte, ſonder eenigh onderſcheyt te maecken tuſſchen het een oft het ander:

Ergo het ampt van de *Apoſtelen* moeſt ſoo wel in de Kercke blijven als het ampt van de *Propheten*, *Evangeliſten*, *Herders*, en *Leeraers*.

Tweede bewys uyt de Reden.

Nu bewijſe ick dit voorder uyt de *Reden*, ende ſtelle voor uyt dit argument.

De Orden van de gheeſtelijcke Politye die *Chriſtus* in ſijne Kercke inghеſtelt heeft, ghelijck den H. *Paulus* uytdruckelijck ſeght, moeſt blijven ſtaen tot het eynde des werelts om de gheloovighen te volmaecken, anderſins t'waer ongherijmt dat *Chriſtus*, die de voorſichticheydt ſelf is, eene regeringhe inghеſtelt hadde die in de volghende tijden ſouden veranderen:

Maer de Orden van de gheeſtelijcke Politye ofte regeringhe ſoude in de Kercke verandert zijn, waert ſaecken dat het ampt van de Apoſtelen daer niet ghebleven en waer

Ergo t'is ongherymt te ſegghen dat dit ampt daer niet ghebleven en is.

Ick toone klaer dat die Orden ende regeringhe van *Chriſto* inghеſtelt naederhant ſoude moeten verandert zijn.

I. *Paulus* ſeght dat Godt in ſijne Kercke deſe Orden inghеſtelt heeft eerſt *Apoſtelen*, daernaer *Propheten*, ten derden *Herders en Leeraers*, by de welcke moeten ghevoeght worden *Prieſters*, ende *Diakens*, van de welcke elders gheſproken wort.

Bemerckt dar d'*Apoſtelen* in deſe Orden de eerſte worden ghenoemt als uytſtekende boven de andere, ende van de welcke alle de andere gheregeert moeſten worden, ghelijck dit oock blijckt uyt verſcheyden Schriftuer-plaetſen, die wy in t'beginſel van dit teghenwoordich *Capittel* byghebrocht hebben.

Voeght hier noch by dat de Apoſtelen d'eerſte waeren die men te raede quam in de verſchillen van het gheloof, ghelijck men kan ſien *Actor*: *cap.* 15. *v.* 2. Hun ſtont het toe de Concilien ſaemen te roepen, ghelijck'er ſtaet op de ſelve plaetſe *V.* 6. Sy moeſten de gheloofs-ſtucken uytwijſen ghelijck men kan ſien *V.* 7. ende 28. Hun ſtont toe te ghebieden aen de gheloovigen datſe ſouden onderhouden de geboden van de Ouderlingen ende Apoſtelen, gelijck'er van *Paulus* gheſeyt wort *v. ultimo.*

D'Apo-

D'Apoſtelen dan (volghens d'inſtellinghe *Chriſti*) hadden d'opperſte weerdicheydt ende macht in de regeringhe van de Kercke, onder de welcke de andere, te weten, Biſſchoppen, Prieſters, Diakens, ende voorders alle gheloovighen ſtonden: ofte, ghelijck den Heylighen *Paulus* ſeght: Sy waeren het fondament op het welcke alle de reſte moeſten ghebouwt worden.

Nu maeke ick hier uyt mijn tweede beſluyt: Men kan in de Heylighe Schriftuere niet vinden dat het Biſſchoplijck of Prieſterlijck ampt, oft het Diakenſchap meer nootſackelijck was tot het Weſen van de kerckelijcke regeringhe, als het ampt ofte macht der Apoſtelen:

Ergo iſt ſaeken dat dit Apoſtolijck ampt ofte macht in de volghende tijden niet gebleven en is ghelijck het was in t'beginſel der Kercke, het Weſen van de kerckelijcke regeringhe in de volghende tijden is heel en gantſch verſcheyden van de regeringhe die *Chriſtus* ſelf ingheſtelt hadde:

Maer dit te ſegghen en is niet anders dan of *Chriſtus* de Orden ende regeringhe van ſijne Kercke niet wijſſelijck noch voorſichtelijck ingheſtelt hadde; t'welck buyten twijffel ongherymt ende laſterich is om dat *Chriſtus* nerghens in de heele Schriftuere, oock niet met een enckel woort heeft te kennen ghegeven dat hy de Orden die hy ſelf ingheſtelt hadde, oyt wilde verandert hebben:

Ergo t'is nootſaekelijck dat de Apoſtoliſche macht ende weerdicheydt in de Kercke van de volghende tijden ghebleven zy ghelijck ſe was in t'beginſel.

Mijn derde bewijs fondere ick op deſen gront, ende ſegghe dat'er in de Kercke nootſaekelijck altijt eenen levenden Rechter moet weſen die het gheloove bewaere, over de verſchillen des ſelfs vonniſſe ſtrijcke, ende de ketteryen onderſcheyde. Derde bewijs uyt de Reden.

Deſe nootſaekelijckheydt kan men ſien in alle wel-gheſtelde Republijcken, daer niet alleen de gheſchreven boecken der Rechten, maer oock levende Rechters zijn: Ende by aldien dit niet en waer, wat hope waerd'er van peys ende eendrachticheydt? wat eynde van proceſſen en twiſten? Waert ſaeken dat de Advocaten ſoo lanck moeſten diſputeren onder malkanderen tot dat den eenen ofte den anderen uyt den gheſchreven Text van de Rechten ſou overtuyght zijn, daer en waer noyt gheene uytkomſte:

Ergo in alle Republijcken, is, neffens de gheſchreven boecken der Rechten, eenen Rechter van noode om door het uytſpreken van de ſententie een eynde te ſtellen aen alle twiſten ende proceſſen: Ende dit moet hy ſoo doen, dat de Partyen van weer-zijden konnen ſien wie dat verloren ofte ghewonnen heeft.

Iſt ſaeken dat de wereltſche Republijcken, daer dit niet en geſchiet, niet wel en konnen gheſtelt zijn (ghelijck alle menſchen dit moeten bekennen) hoe kan de Republijcke *Chriſti* wel-gheſtelt zijn indien ſe van deſen middel berooft is?

Hebben dan de Schriftuer-boecken wat meer in het uytwendich als de boecken der Rechten? Ick ſegghe, *in het uytwendich*: Want datſe ghedicteert zijn van den Heylighen Gheeſt ende uytgheſproken van Godt, en kan men niet ſien met de ooghen, noch oock taſten met d'handen.

Sijn de Schriftuer-boecken ſoo klaer dat'er gheene diſputen over en vallen in de gheloofs-ſtucken? Van waer ſijn dan alle die diſputen ghekomen de welcke op alle eeuwen tuſſchen de Catholijcken en ketters, ende tuſſchen de ketters onder malkanderen opgheſtaen

zijn, ende noch daghelijcx opſtaen in de ghewichtichſte ſtucken van de Religie?

Derhalven, wat uytwendighe uytſpraeke hebben de Schriftuerboecken meer als de boecken der Rechten?

Ergo, iſt ſaeken dat de boecken der Rechten niet ghenoechſaem en zijn ſonder levenden Rechter, om de proceſſen en twiſten in borgherlijcke ſacken neder te legghen, de Schriftuer-boecken en konnen oock niet ghenoechſaem zijn om dit te doen in ſaecken die de Religie aengaen, want d'eene en hebben niet meer in het uytwendich als de andere.

Ghy ſult my ſegghen: Hier uyt en volght niet dat'er eenen levenden Rechter van noode is, alſoo de Schriftuere haer ſelven uytwijſt door den inwendighen gheeſt, volghens den welcken yeder een in t'beſonder kan vonniſſen wat dat valſch ofte wat dat waerachtich is.

Dit hebben wy in t'beginſel van deſen boeck wederleyt, ende noch meer hiernaer ſullen wederlegghen.

In t'kort gheſeyt: Alle de ketters ſinghen het ſelve lieken: by exempel, de *Lutheranen*, en *Calviniſten* roepen datſe den waerachtighen ſin van de Schriftuer hebben, t'ſelve roepen *d'Arminianen* ende *Menniſten*, t'ſelve hebben over ſoo menighe jaeren gheroepen de *Arianen*, d'*Eutychianen*, *Neſtorianen*, en andere.

De *Lutheranen* en *Calviniſten* ſegghen datſe de eene Schriftuere ſtellen neffens de andere, datſe d'oorſpronckelijcke talen te rade gaen, datſe alles onderſoecken naer t'richt-ſnoer van het gheloof: t'ſelve ſegghen alle de andere ketters.

De *Lutheranen* en *Calviniſten* ſegghen datſe van den oprechten ſin der Schriftuere ten vollen verſekert zijn door het ghetuygheniſſe van den inwendighen gheeſt: Wat ketter is'er oyt gheweeſt die t'ſelve niet gheroepen en heeft?

Wie ſal hier nu vonniſſe ſtrijcken? want het is ſeker dat de *Lutheranen* en *Calviniſten* deſes alles aengaende niet een hayrken meer voordeels en hebben als alle de andere; ſy moghen t'pretenderen te hebben ſoo veel als ſe begheren, ſy en hebben niet een enckel argument om dit te bewijſen, of alle de andere konnen t'ſoo wel ende met even goet recht ghebruycken als ſy.

Volght dan nootſaekelijck dat'er in de Kercke neffens de Schriftuere eenen levenden Rechter moet weſen die de ſelve verklaere, vonniſſe ſtrijcke, ende alle de verſchillen neder-legghe *met onfeylbaere autoriteyt*:

Maer Godt heeft tot dien eynde in t'beginſel der Kercke gheſtelt ſijne Apoſtelen:

Ergo dat Apoſtolijck ampt, weerdicheyt, ende autoriteyt moet in de Kercke van de volghende tijden ghebleven zijn.

V. CA-

V. CAPITTEL.

VVort beweſen dat de Apoſtoliſche macht ende autoriteyt, die Petrus beſonderlijck hadde, in de Kercke ghebleven moet zijn.

BEmerckt I. Het ghene wy boven alreede beweſen hebben dat alle d Apoſtelen ghelijckelijck macht ende autoriteyt hadden over de heele werelt om te regeren, Biſſchoppen te ſtellen, Kercken op te rechten, de Schriftuer te verklaeren, de waere te onderſcheyden van de valſche, ende te leeren ſonder te konnen dwalen: Dit altemael hadde *Petrus* oock, in der voeghen dat hy hier niet beſonders en hadde boven de andere.

Maer bemerckt. II. Dat aen hem beſonderlijck, ende aen niemant van de andere Apoſtelen, de macht ghegeven was om alle deſe voorſeyde oeffeninghen te doen niet alleen ten opſichte van de *mindere gheloovighen*, maer oock ten opſichte van de *Apoſtelen* ſelf.

Dit ſtaet ſoo klaer in de Schriftuere dat ick niet bedencken en kan hoe het yemant kan loochenen. VVort beweſen dat Petrus beſondere macht ende autoriteyt hadde boven alle de andere Apoſtelen.

I. Wat wilt ghy klaerder als het ghene dat *Chriſtus* aen *Petro* in t'beſonder gheſeyt heeft by den Heylighen Apoſtel *Matthæus*? *Ghy zijt Petrus ende op deſen ſteen ſal ick mijn Kercke bouwen, ende de poorten der helle en ſullen haer niet overweldighen.* *Matthæi*: 16. *verſ*: 18.

Dit is den ordinariſen text: Maer het is ſeker dat *Chriſtus* ſprekende in t'*Syriaecx* (t'welck toen de ghewoonlijcke tale der *Ioden* was) heeft gheſeyt: Ghy zijt de STEEN-ROTSE, ende op deſe STEEN-ROTSE ſal ick mijn Kercke bouwen.

Aen wie van alle de andere Apoſtelen heeft *Chriſtus* oyt gheſeyt in t'beſonder: *Ghy Zijt de Steenrotſe*? ofte, *op u ſal ick mijn Kercke bouwen*? Dit was dan eyghen aen *Petrus* alleen.

Hier teghen hebben de Sectariſen twee dinghen. I. De andere Apoſtelen, ſegghen ſy, waeren ſoo wel als *Petrus*, fondamenten op de welcke de Kercke ghebouwt wiert: Dit ſeght den H. *Paulus* tot die van *Epheſien*, ende ſtaet oock klaer in t'boeck *Apocalypſis*: Ergo t'en was niet eyghen aen *Petrus* alleen, het fondament te zijn van de Kercke. Opworpingen van de Sectariſen worden wederleydt. *Epheſ*: cap: 2. *V*. 20 *Apocal*: cap: 21. *V*. 14.

Ick antwoorde: Daer is groot onderſcheyt tuſſchen het ghene dat *Paulus* van de andere Apoſtelen, ende tuſſchen het ghene dat *Chriſtus* aen *Petrus* ſeyde: *Paulus* ſeght dat de gheloovighen ghebouwt worden *op het fondament der Apoſtelen*, hy en ſeght niet dat *den perſoon ſelf* van de Apoſtelen het fondament was, maer hy ſeght dat d Apoſtelen *een fondament* hadden op de welcke de Kercke ghebouwt wiert: Wy bekennen dat dit fondament de Leere der Apoſtelen was voor ſoo veel als ſy die Leere voorſtelden met onfeylbare autoriteyt, ende daerom worden ſy allegaer in t'boeck *Apocalypſis*, oock *fondamenten* ghenoemt.

Maer *Chriſtus* ſeyde tot *Petrum*: *Ghy zijt de Steenrotſe*, ghy ſelf *in perſoon*, overſulex, ghelijck ick het fondament van de Kercke ben *uyt'er natuere*, alſoo ſijt ghy in perſoon het fondament door *mede-deelinghe en gratie*.

Chriſtus, ſegghen de Sectariſen II. En heeft de Kercke *op den perſoon*

Petri niet ghebouwt, maer alleen op sijne belijdenisse die hy ghedaen hadde als hy seyde : *Ghy zijt Christus den sone van den levenden Godt.*

Waer staet dit gheschreven? t'is klaer dat *Petrus* soo eene belijdenisse ghedaen heeft: Maer waer seght *Christus*, dat hy, *alleen op dese belijdenisse* sijne Kercke sou bouwen, ende niet *op den persoon*? daer *Christus* nochtans uytdruckelijck seght, dat *Petrus* self, dat is, *sijnen persoon*, de steen-rotse ofte de vastichevt was op de welcke het gheloof van de heele Kercke soo moeste ghebouwt worden, dat noch den duyvel noch sijne instrumenten de selve uyt souden konnen doen wanckelen?

Daerom, seggben de Sectarisen voorder, en kan de Kercke op *den persoon Petri* niet ghebouwt zijn om dat *Christus* het eenigh fondament van de
1 *Cor: cap: 3. V. 11.* Kerck is: Want *Paulus* seght: *Niemant en kan een ander fondament leggen als t'ghene dat gheleyt is, t'welck is Christus Iesus.*

Augustinus in Psal. 86. Wy bekennen met *Augustino dat Christus het fondament der fondamenten is, ende den Herder der Herderen*: Wy seggben met den H. *Petrus* dat hy is *den*
1 *Petri cap: 5. V. 4.* *Prince der Herderen*, jae wy leeren met den H. *Ioannes* dat hy is *den eenighen*
Ioannis cap: 10. V. 16. *Herder:* Nochtans hier uyt en volght niet dat den persoon *Petri* mede het fondament niet en is op de welcke de Kercke ghebouwt is: Want ghelijck den Heylighen *Paulus* seght, *dat niemant een ander fondament leggben*
Marci cap: 10. V. 18. *en kan als Christus Iesus*, alsoo seght *Christus* selve by den Heylighen *Marcus dat'er niemant goet en is als Godt alleen*:

Lucæ cap: 23. V. 50. Maer het is seker dat'er dies niet tegbenstaende ook goede menschen
Actorum c: 11. V: 24. zijn (want van *Ioseph* van *Arimathéen* segbt den Heylighen *Lucas dat hy een goet ende rechtveerdigh man was*, t'selve wort ook gheseyt van *Barnabas*.)
1 *Timoth: cap: 6 V: 16.* ghelijck ook den Heylighen *Ioannes* segbt dat *Christus den eenighen Herder* is, alsoo segbt *Paulus dat Godt alleen onsterflijck is*, ondertusschen t'is een artijckel des gheloofs dat onse ziele mede onsterflijck is.

Wel aen dan, ghelijck het wel saemen staet *dat'er goede menschen* zijn alhoewel de Schriftuere uytdruckelijck segbt *dat'er niemant goet en is dan Godt alleen*: ghelijck het ook wel saemen staet *dat onse ziele* onsterflijck sy alhoewel de Schriftuere duydelijck segbt *dat Godt alleen onsterflijck is*: Alsoo staet het wel saemen dat de Kercke op den persoon *Petri* ghebouwt zy, ende hy den Herder van de heele werelt gheweest zy, alhoewel de Schriftuere segbt dat der gheen ander fondament van de Kercke gheleydt en kan worden als *Christus*, ende dat hy den eenighen Herder is: Want ghelijck Godt daerom wort gheseyt alleen goet ende onsterflijck te zijn om dat hy door uytnementheydt ende oorspronckelijck goet ende onsterflijck is, ende de menschen alleenlijck door mede-deelinghe, alsoo is *Christus* het fondament van de Kercke ende den eenighen Herder door uytnementheyt ende uyt'er natuere, maer *Petrus* door mede-deelinghe ende door gratie.

Dit blijft dan vast dat de Kercke niet alleen op het gheloove, maer ook op den persoon *Petri* ghebouwt is:

Maer niemant en is machtich yet sulex uyt de Schriftuer te bewijsen ten opsichte van eenighen anderen Apostel:

Ergo *Petrus* was hier in uytstekende, ende hadde eenighe besondere macht boven alle de andere Apostelen.

Dit bewijse ick noch voorder uyt eene ander Schriftuer-plaetse, ghelijck se daer leght, ende ghelijck se van de voornaemste Heylighe Vaders verstaen wort.

Ioannis cap: 21. V. 15, 16, 17. Als *Christus* verresen was heeft hy tot *Petrum* wederom in t'besonder gheseyt: *Hoet mijne lammeren*, ende tot tweemael *toe*, *Weydt mijne schaepen.*

Waer

Waer op den H. *Bernardus* ſeer wel ſeght: *Daer niet uytghenomen en wort, daer en wort gheen onderſcheyt ghemaeckt.* Bernardus lib: 2. de Conſid: cap: 8

Maer hier en neemt *Chriſtus* niemant uyt, want hy ſeght abſolutelijck ende onbeſcheydelijck dat *Petrus* ſijne ſchapen ſou weyden; ende onder ſijne ſchaepen waeren oock de Apoſtelen:

Ergo *Chriſtus* gheeft hier aen *Petro* de macht ende laſt om alle de andere Apoſtelen te hoeden ende te weyden.

Men kan niet bevinden dat hy oyt ſoo eenen macht heeft ghegheven aen eenighen anderen Apoſtel:

Ergo *Petrus* hadde eene beſondere macht ende autoriteyt boven alle de andere Apoſtelen.

Met de Schrifture komen over een de HH. Vaders. I. Den H. *Ioannes Chryſoſtomus* als hy ſeght: *Petrus, als weſende d'eerſte, ghebruyckt d'autoriteyt van alle d'Apoſtelen, want hy hadde ſe allegaer in ſijn handt.* Bewys uyt de HH: Vaders. Chryſoſtomus Hom: 3 in Acta

II. Den H. *Cyprianus* ſeght dat *Chriſtus* op *Petrum* alleen, de Kercke ghebouwt heeft, ende dat hy hem den eerſten gheſtelt heeft om te toonen dat ſijnen Stoel den eenighen was van den welcken, als oorſpronck, de eenicheydt van de heele Kercke ſoude beginnen: vervolghens die alle de andere ſtoelen van de Apoſtelen, ghelijck als in ſijn ſelven beſloot. Cyprianus de unitate Eccleſiæ.

III. Seght den H. *Bernardus*: *Ick en ſegghe niet aen wie van de Biſſchoppen, maer aen wie van de Apoſtelen, ſijn ſoo abſolutelijck ende onbeſcheydelijck toebetrouwt alle de ſchapen, ghelijck als aen Petrus?* Bernardus lib: 2 de Conſid: cap: 8

IV. In dat alghemeen ende vermaert Concilie van *Epheſien*, hebben alle de Vaders dit toegheſtemt *dat Petrus was het Opper hooft van alle de andere Apoſtelen*, daerom wort hy oock doorgaens van alle de Heylighe Vaders ghenoemt *den Prince der Apoſtelen.* Concil: Epheſin: Tom: 2 cap: 15. apud Peltanum, Surium, & Binium.

Volght dan dat *Petrus* eenen trap van autoriteyt ofte weerdicheydt hadde, hoogher dan alle de andere Apoſtelen.

Doch, indien de Sectariſen, niet teghenſtaende de klaere woorden van de Schrifture ende ſpreucken van de Heylige Vaders, dit niet en willen bekennen, ick en kan niet ghelooven datſe ons ſullen loochenen het ghene haer voornaemſte Meeſters, *Beza*, ende *Calvinus* gheleert hebben, *dat Petrus de voor-plaetſe hadde*, ghelijck *Beza* ſeght, ofte *dat hy den eerſten was onder d'Apoſtelen*, ofte *dat hy hun voorginck om eenighe ſaecken aen te dienen, haer te verwecken ende vermaenen*, ghelijck *Calvijn* ſeght. Beza in cap: 16. Matthæi v. 2. Calvinus ibid: in Harmonia. Idem lib: 4 Inſt. cap: 6. §. 5.

Dat is immers ſeker dat *Petrus* over al het eerſte woort heeft gevoert; Als *Chriſtus* vraeghde wat de menſchen van hem ſeyden? Antwoorde *Petrus* voor alle de reſte: *Ghy zijt Chriſtus den Sone van den levenden Godt.* Matth: cap: 16. verſ. 16.

Daerom noemt hem den H. *Ioannes Chryſoſtomus, den mont van alle d'Apoſtelen ende het opperſte t'ſop van t'heel gheſelſchap.* Chryſoſtomus in hunc locum.

Hieronymus ſeght: *Petrus voerde hier den perſoon van alle d'Apoſtelen.* Hieronymus in hunc locum.

II. *Petrus* alleen voerde het woort in de vergaderinghe der Chriſtenen als'er een ander Apoſtel moeſt verkoren worden in de plaetſe van *Iudas.* Actorum cap. 1. verſ. 15.

Siet, ſeght *Chryſoſtomus*, *hoe wel dat het aen Petro bekent is dat hem de heele kudde toebetrouwt was: Siet, hoe dat hy den Prince is van deſe vergaderinge.* Chryſoſtomus in hunc locum.

Oecumenius ſeght: *Petrus ſtaet op, ende niet Iacobus, als dien aen den welcken het Preſidentſchap van de de diſcipelen toebetrouwt was, ende niemant en heeft ſijne redenen wederſproken, maer hebben ghevolght ſijn ghebodt.* Oecumenius in hunc locum.

III. *Petrus*, ſeght de Schrifture, door-reyſde alle gheweſten. Actorum cap. 9. verſ. 32.

Waer op *Chryſoſtomus* ſeght: *Ghelijck eenen Capiteyn die ſijn legher doorwandelt, overleydde hy welck deel vereenicht was, welck verciert, welck dat ſijne* Chryſoſtomus in hunc locum.

toekomſte van doen hadde; Siet, hoe dat hy over al loopt ende den eerſten ghevonden wort.

Actorum cap. 15. verſ. 7. IV. In t'Concilie van *Ieruſalem* ſprack *Petrus* den eerſten, ende den H. *Iacobus* met het heel Concilie volghde ſijne ſententie.

Theodoretus Epiſt ad Leon. Hier op ſeght *Theodoretus*: *Paulus, die nochtans de trompette van den Heylighen Gheeſt was, ende den verkondigher der waerheydt, is tot Petrum komen gheloopen, op dat hy aen die van Antiochien, de welcke diſputeerden over de inſtellinghen der VVet, ſoude aen-dienen het vonnis dat Petrus daer over hadde gheſtreken.*

Eyndelijck dan, waer dat g'u keert. t'zy tot de Schriftuere, t'zy tot de HH. Vaders, t'zy tot uwe eyghen bekenteniſſe, ghy vindt over al, ofte dat den perſoon *Petri* de ſteen-rotſe is op de welcke de Kercke ghebouwt wiert, ofte dat hy van *Chriſto* de macht ontfangen heeft om oock alle de andere Apoſtelen, als ſchapen te weyden, ofte dat hy het Opper-hooft ende Prince der Apoſtelen was, ofte dat heele Concilien, oock daer de Apoſtelen waren, ſijn gebodt ende ſijn vonniſſe volgden, ofte dat hy den eerſten perſoon voerde van alle d'andere Apoſtelen, ofte ten leſten, dat hy den eerſten ofte den Voorganger was van alle de reſte die hun verwekte, verſterckte, ende met ſijne vermaeninghen ofte redeninghen onderwees.

Volght dan wederom dat hy in autoriteyt, macht, ende weerdicheyt uytſtack boven alle de andere Apoſtelen:

Maer ſoo eene autoriteyt ofte macht en ſoude *Petrus* noyt durven ghebruycken hebben ten waer datſe hem van *Chriſto* ſelf hadde gheghe-ven gheweeſt:

Ergo die autoriteyt, macht, ende weerdicheyt die hy hadde boven de andere Apoſtelen, was hem van *Chriſto* ſelve ghegeven.

Maer die macht, autoriteyt, ende weerdicheyt raeckte de Orden ende regeringhe van de H. Kercke:

Ergo de regeringhe van de Kercke wiert van *Chriſto* ſelve ſoo ingeſtelt, dat'er eenen ſou zijn die ſoo eene macht, autoriteyt, ende weerdicheyt hadde, ghelijck die van *Petrus* was: Ende voor ſoo veel als *Petrus* ghelijck was aen de andere Apoſtelen (ſoo als wy boven de Sectariſen ſelf hebben hooren bekennen) die macht ende autoriteyt was ſaemen onfeylbaer:

Ergo de regeringhe van de Kercke was van *Chriſto* ſelve ſoo ingheſtelt dat'er in de Kercke ſou weſen eene autoriteyt ende macht die uyt-ſtack boven de andere Apoſtelen, ende die ſaemen onfeylbaer was.

De beſondere macht ende autoriteyt Petri moeſt altijt in de Kerck blijven dueren.

Nu toone ick dat ſoo eene macht ende autoriteyt altijt in de Kercke moeſt blijven dueren.

Men kan in de heele Schriftuere nerghens bevinden dat *Chriſtus* oyt heeft te kennen ghegeven, veel min belaſt dat men de regeringe van de Kercke, die hy ſelf ingheſtelt hadde, in de volghende tijden ſoude veranderen:

Ergo die beſondere macht ende autoriteyt *Petri*, in de welcke een groot deel van de regeringhe der Kercke beſtont, moeſt altijt in de Kerck blijven dueren.

II. De regeringhe die van *Chriſto* in t'beginſel der Kercke ingheſtelt was, was met alle wijsheydt ende voorſichticheydt ingheſtelt, ſoo en was'er dan gheen reden dat de ſelve in volghende tijden verandert moeſt worden.

De opworpinge van de Sectariſen wort wederleyt. Ghy ſult my ſegghen, hier uyt ſou volghen dat'er altijt twaelf Apoſtelen in de Kerck moeſten blijven.

Ick

Ick antwoorde dat dit niet en volght. I. Om dat het Weſen van de Kerckelijcke regeringhe precies in ſoo een ghetal niet en beſtont: Dat blijckt klaer uyt de Schriftuere: Want als den H. *Iacobus* Apoſtel onthalſt was en wiert'er niemant anders in ſijne plaetſe gheſtelt, tot een ſeker teecken dat het den wille Godts niet en was dat de Apoſtoliſche macht, in de volgende tijden, precies in twaelf perſoonen ſoude beſtaen.

II. Den H. *Petrus*, behalven die uytſtekende ende beſondere macht die hy hadde boven de andere Apoſtelen, hadde oock de volle macht ende autoriteyt die de andere Apoſtelen hadden: Ergo te vergheefs ſoude deſe autoriteyt in twaelf perſoonen beſtaen, aengheſien dat alles te ſaemen, ende de macht die hem beſonder was, ende die, de welcke hy met de andere ghemeen hadde, in hem te vinden is.

Nu maeck ick mijn leſte argument uyt deſe woorden van de Schriftuere: *De poorten der helle en ſullen de Kercke niet overweldighen.*

De Kercke en moeſt niet alleen in haere beginſelen maer oock op alle tijden bewaert worden tegen het ghewelt van de poorten der hellen, dat is, teghen het ghewelt van den duyvel ende van ſijne inſtrumenten.

Ergo op alle tijden moeſt'er een macht in de Kercke zijn die ſe teghen dit ghewelt ende aenſtooten ſoude bewaren:

Maer door die macht de welcke aen *Petrus* van *Chriſto* gegeven wiert, als hy hem ſeyde dat hy op hem als op eene ſteenrotſe de Kercke ſou bouwen, moeſt de Kercke bewaert worden teghen het ghewelt van den duyvel ende van ſijn inſtrumenten:

Ergo die macht die aen *Petrus* van *Chriſto* ghegeven wiert moeſt op alle tijden in de Kerck blijven dueren.

Dit alles nu ſoo vaſt gheſtelt zijnde ende uyt de Schriftuere, ende uyt de HH. Vaders, ende uyt de eyghen bekenteniſſe van de Sectariſen, is de queſtie aen wat perſoon deſe macht, naer de doot *Petri*, moeſt overgheſet worden. Dit ſal ick bewijſen in t'volghende Capittel.

VI. CAPITTEL.

VVort betoont dat de heele macht ende onfeylbaere autoriteyt Petri aen niemant anders en is overgeſet als aen de Pauſen van Roomen, ſijn naeſaten.

VOor fondament van deſe materie ſtelle ick deſe volghende redeninghe:

Het blijckt uyt alle de voorgaende bewijſen dat de volle macht ende onfeylbaere autoriteyt *Petri* in de Kercke altijt moeſt blijven dueren, dienvolghens datſe aen yemant moeſt overgheſet worden:

Maer de reden wijſt uyt datſe aen niemant beter ende bequamer en koſt overgheſet worden als aen ſijne naeſaten, ghelijck dit blijckt in alle Princen en Coninghen: Ergo s'is aen ſijne naeſaten over-gheſet.

Deſe naeſaten *Petri* en ſijn gheene andere als de Pauſen van *Roomen*:

Ergo die volle macht ende onfeylbaere autoriteyt *Petri* is overgheſet aen de Pauſen van *Roomen*.

Eerſte bewijs aengaende de macht die Petrus ghemeen hadde met d'andere Apoſtelen.

Dit bewijſe ick eerſt aengaende de macht die *Petrus* ghemeen hadde met d'andere Apoſtelen, de welcke ick hier te voren in t'lanck ende breedt uytgheleydt hebbe.

Niemant

Niemant vande Sectariſen en is machtich te toonen dat'er yemant van de andere Apoſtelen eenighen ſucceſſeur heeft ghehadt *in ſijn Apoſtolaetſchap*, ofte eenen Biſſchoplijcken ſtoel heeft ghehadt in den welcken yemant moeſt ſuccederen:

Suarez de Incarnatione Diſput: 5. Sect: 4. Turrianus in lib: 6. Conſtit: Apoſt: cap: 12. §. Nos duodecim. Dorotheus in Synopſi.

Van den *H. Iacobus de meerder* is t'ſeker: Want, ghelijck wy geſeyt hebben, als deſen Apoſtel onthalſt was niemant en wiert in ſijne plaetſe geſtelt.

Van den *H. Iacobus de Minder*, die ſommighe ſegghen Biſſchop van *Ieruſalem* gheweeſt te ſijn, is ſeer onſeker en twijffelachtigh: Want *Suarez*, *Turrianus*, *Clemens*, *Dorotheus*, *Nicephorus*, ende alle de *Grieken* houden t'daer voor, dat deſen *Iacobus*, die ſommighe meynen Biſſchop van *Ieruſalem* gheweeſt te ſijn, gheenen Apoſtel en was, ende heel verſcheyden van de twee Apoſtelen *Iacobus de meerdere*, ende *Iacobus de Mindere*.

Dat my nu yemant aenwijſe wat Biſſchoplijcken ſtoel ofte wat ſucceſſeurs dat *Paulus*, *Philippus*, *Bartholomæus*, *Thomas*, *Matthæus*, *Thaddæus*, ofte *Simon* hebben gehadt: Waer ſijn de ſchrijvers die ons hier van verſekeren?

Alleenlijck ſchijnt'er eenighe ſwaricheyt te ſijn met den *H. Andreas* ende *Ioannes*.

Aengaende den eerſten: Die van *Conſtantinopelen* willen dat haere Patriarchen ſijne ſucceſſeurs ſouden zijn: Maer het is ſeker dat deſen ſtoel meer als vier hondert jaeren nae de tijden vande Apoſtelen eerſt opgherecht wiert, ende daer en is niet eenen ſchrijver van eenighen naem ofte autoriteyt die ſegghe dat den Apoſtel *Andreas* oyt te *Conſtantinopelen* ſoude ghepreeckt, veel min ſijnen Biſſchoplijcken ſtoel daer ſoude geſtelt hebben.

Wat den *H. Ioannes* aengaet, ick bekenne dat den *H. Irenæus* onder andere ſchijnt eene lijſte te maecken van Biſſchoppen die in de ſtadt van *Epheſien* aen deſen Apoſtel gheſuccedeert ſouden ſijn.

Maer ick en kan even wel nergens vinden dat *Ioannes* ſelf Biſſchop van *Epheſien* gheweeſt zy: Doch ghenomen t'waer ſoo, het blijckt uyt de Schriftuere dat de Biſſchoppen van die ſtadt niet gheſuccedeert en ſijn *in het Apoſtolaetſchap*, welckers macht ende autoriteyt om te leeren, te preken, Kercken te ſtichten &c. haer uytſtreckte over al, ghelijck boven beweſen is: Ondertuſſchen den *H. Ioannes* ſelve in ſijn boeck der *openbaringhen*, en gheeft aen dien Biſſchop niet meer als eene gemeente, te weten, die van *Epheſien*, ghelijck hy oock aen dien van *Pergamo*, van *Sardis*, van *Laodicéen*, ende ſoo voorts, niet meer als elck eene ghemeente en gheeft: Waer uyt klaerlijck blijckt dat haere macht ende iuriſdictie haer ſoo verre niet uyt en ſtreckte ghelijck die vande Apoſtelen, vervolghens datſe niet en ſuccedeerden in t'Apoſtolaetſchap.

Apocalyp: cap. 2. V. 1, 12.

Cap: 3. V. 1, 14.

De Sectariſen ſullen my vraeghen: Waerom worden dan de Biſſchoppen in t'ghemeen ghenoemt *ſucceſſeurs vande Apoſtelen*?

Concil: Florent: Seſſ: ult: in Decreto fidei ad Armenos. Concil: Trid: Seſſ: 23. cap: 4. Bellarm: lib: 4. de Pontif: c. 25. Layman lib: 1. Tract: 4. c. 7.

Ick antwoorde met het Concilie van *Florentien*, ende van *Trenten*, als oock met *Bellarminus*, *Layman*, en andere, datſe aen d'Apoſtelen ſuccederen 1. Voor ſoo veel haere Ordeninghe aengaet. 2. Ghelijck d'Apoſtelen de voornaemſte Princen der Kercke waren naer *Chriſtum* ende naer *Petrum*, alſoo ſijn oock de Biſſchoppen de voornaemſte Prelaten naer den Paus.

Anderſins t'is ſeker dat de Biſſchoppen nu ter tijdt gheene meerdere macht en hebben dan de Biſſchoppen hadden ten tijde vande Apoſtelen:

Maer de macht vande Biſſchoppen ten tijde vande Apoſtelen en ſtreckte haer niet voorder als tot eene ghemeente alleen, ende niet over d'heele werelt:

Ergo de Biſſchoppen ten tijde van de Apoſtelen en ſuccedeerden aen de Apoſtelen niet voor ſoo veel die alghemeene juriſdictie aenginck.

Ergo

Ergo de Biſſchoppen nu ter tijt en ſuccederen mede in die algemeene juriſdictie niet; ſoo en ſijn ſe dan, eyghentlijck ofte op het nauwſte genomen, geene ſucceſſeurs vande Apoſtelen, maer alleenlijck ſucceſſeurs van die Biſſchoppen de welcke van de Apoſtelen ſelf ſijn gheſtelt gheweeſt.

Alleen is de ſwaericheyt hoe men bewijſen kan dat de Biſſchoppen ten tijde van de Apoſtelen gheene alghemeene ofte Apoſtolijcke juriſdictie en hadden.

Dat blijckt klaer uyt de Schrifture. 1. Uyt het gene wy alreede getrocken hebben uyt het boeck der *Openbaringhen*, daer *Ioannes* aen ſeven Biſſchoppen van *Aſien* ſchrijft, ende aen elck in t beſonder niet meer en geeft als eene ghemeente.

II. Uyt de woorden van den *H. Paulus*, als hy tot de Biſſchoppen ſeyde: *Neemt acht op de heele kudde in de welcke u den H. Gheeſt gheſtelt heeft tot Biſſchoppen om te regeren de Kercke Godts.* *Actorum cap: 20 verſ: 28.*

Bemerckt dat *Paulus* niet en ſeght datſe acht ſouden nemen op de kudde van d'heele werelt, maer beſonderlijck op die, in de welcke haer den H. Gheeſt hadde gheſtelt elck in t'beſonder.

III. Uyt den *H. Petrus*: *Weyt*, ſeght hy tot de Biſſchoppen, *de kudde die onder u lieden is.* *1. Petri c: 5. v. 2.*

Ergo niet de kudde van d'heele werelt, maer die alleen in t'beſonder de welcke onder uwe regeringhe ſtaet.

Maer ſoo wanneer dat men komt tot de Biſſchoppen van *Roomen*, dan roept de heele Kercke, ende heeft het op alle eeuwen met luyder ende eenparige ſtemme geroepen, dat de Pauſen aen *Petro* ſuccederen met die algemeene macht, juriſdictie, ende autoriteyt van ſijn Apoſtolaetſchap.

Hier tegen, om met *Auguſtinus* te ſpreken, blaffen en baſſen de Sectariſen van onſen tijt te vergeefs: Want ſy worden hier in overtuyght van d'heele werelt. *Auguſtinus lib: de utilitate credendi cap: 17*

Doch, om niet taemelijcke boecken hier van te maecken, t'welck andere voor my hebben ghedaen, ſal alleenlijck eenige ſtaeltjens voorſtellen.

Alghemeen ghevoelen van d'heele werelt dat de Biſſchoppen van Roomen ſuccederen aen Petrus in t'Apoſtolaetſchap.

Ick en ſal hier niet herhaelen de lijſten vande ſucceſſie der Biſſchoppen van *Roomen*, de welcke den *H. Irenæus*, *Tertullianus*, *Epiphanius*, *Optatus*, *Auguſtinus*, ende andere Out-vaders beginnen van *Petrus* af: Want die hebben wy boven heel in t'lanck voor-gheſtelt.

I. Dan, den H. *Cyprianus*, ſeght *dat de plaetſe vanden Paus Fabianus, de plaetſe van Petrus was*: Den *H. Hieronymus*, ſeght dat den Paus *Damaſus den ſucceſſeur Petri* was: *Ruffinus* ſeght dat den voorſeyden Paus *in den ſtoel Petri ſat.* Den *H. Auguſtinus* ſeght dat alle de Biſſchoppen van *Roomen* tot op ſijnen tijt toe geſuccedeert waren aen *Petrus*: Het eerſte Concilie van *Toledo* noemt den *Roomſchen* ſtoel *den ſtoel Petri*; ſoo noemen hem oock den H. *Cyprianus*, *Hieronymus* &c. Den Prieſter *Philippus* ſeyde in t'alghemeen Concilie van *Epheſien* dat den Paus *Cæleſtinus den ordinariſen ſucceſſeur vanden H. Petrus was*: Den *H. Petrus Chryſologus* ſeght dat den *H. Petrus* noch leeft in de Pauſen van *Roomen* om datſe in ſijnen eyghen ſtoel ſitten: Den *H. Bernardus* ſeght tot dē Paus *Eugenius*: *De plaetſe op de welcke ghy ſtaet is eene heylige aerde, t'is de plaetſe van Petrus, t'is de plaetſe vanden Prins der Apoſtelen, t'is de plaetſe van dien dē welcken Chriſtus gheſtelt heeft Heere van ſijn huys, ende Prince van ſijne heele beſittinghe.* *Cyprianus Ep: 52. Hieronymus Ep: 57. ad Damaſū Papam. Ruffinus apud Hieronymum in explanatione Symboli. Auguſtinus Epiſtola 165. Conc: Tolet: ſub finem aſſ: fidei Cyprianus Epiſtola 55. Hieronymus Epiſtola 57. In Conc: Epheſ: Tom: 2. cap: 16. Chryſologus Ep: ad Eutychium. Bernardus Ep: 23. ad Eugenium Auguſtinus Epiſtola 106. Lib: 2. contra Petilianum c: 51*

II. Den ſtoel van *Roomen* is van alle gheloovighen altijt ghehouden gheweeſt voor den *Apoſtoliſchen ſtoel* door uytnementheyt. De Schriften van *Auguſtinus* ſijn hier van vol: Hy ſeght dat den Paus *den Biſſchop is vanden Apoſtoliſchen Stoel*: Hy vraeght van den ketter *Petilianus* waerom dat hy *den Apoſtoliſchen Stoel* den Stoel der peſtilentie noemt? Hy ſeght *dat in de Roomſche Kercke altijt het Prinſdom vanden Apoſtoliſchen Stoel gheſloreert heeft:*

Epistola 162. Athanasius Epistola ad Marcum Papam.

Den *H. Athanasius* noemt den Paus *Marcus Bisschop vanden Apostolischen Stoel*: *Theodoretus* seght tot den Paus *Leo*: *Ick sal verwachten het vonnisse vanden Apostolischen Stoel*: Het Concilie van *Chalcedon*, noemt *Paschasinus*, die daer ghesant vanden Paus was, den *vicaris vanden Apostolischen stoel*: Den diaken *Ennodius* noemt het Pausdom *de weerdigheyt vanden Apostolischen stoel* &c.

Theodoretus Epistola ad Leonem Papam. Conc: Chalced: Actione 1.

III. T'is altijt het alghemeen ghevoelen der Kercke gheweest dat de weerdigheyt van de Bisschoppen van *Roomen* een *Apostolaetschap* was: Alsoo noemt se het Concilie van *Chalcedon*, de Bisschoppen van *vranckrijck* saemen vergadert in eene Synode ten tijde van *Augustinus*, de Bisschoppen van *Arles*, den *H. Athanasius*, en menighe andere.

Ennodius lib: de Synodis sub Symmacho habitis. Conc: Chalced: Actione 1.

IV. Dat de Kercke door dit *Apostolaetschap*, het eyghen ampt van een Apostel verstaen heeft, het welcke bestaet in eene alghemeene jurisdictie over de heele werelt, ende in eene onfeylbare autoriteyt om te leeren ende te vonnissen raekende de stucken van het gheloof, blijckt soo klaer als het licht vande sonne.

Episcopi Galliæ apud Aug: Ep. 51 Episcopi Arelatenses Ep: ad Leonem Papam, apud Baronium Tom: 7. fol: 713.

Seght *Irenæus* niet, *dat de heele Kercke, dat is, alle de gheloovighe vande heele werelt tot de Roomsche Kerck moesten komen om daer onderwesen te worden in de Apostolijcke tradition?*

Athanasius Ep: ad Marcum Papam. Irenæus lib: 3. contra Hæreses cap: 3.

Seght het eerste Concilie van *Nicéen* niet, *dat aen de Bisschoppen van Roomen macht is gegheven over alle de Christene Princen, ende alle hare onderzaeten, om datse stadthouders Christi sijn over alle volcken ende de heele Christelijcke Kercke?*

Conc: Nicænum 1. Canone 39.

Seght den *H. Athanasius* niet, *dat hy* met alle de Bisschoppen van *Egypten* ghelijck *sijne voorsaten ghedaen hadden, sijnen toevlucht nam tot den Apostolischen stoel als tot sijne moeder om ghevoedt te worden van haere borsten?*

Athanasius Ep: ad Felicem 11. Papam.

Seght het Concilie van *Sardis* niet: *Het ghene dat den Bisschop van Roomen sal ghestelt hebben, sullen wy voor vast houden?*

Concilium Sardicense cap: 4.

Wat sal ick segghen van den H. *Basilius*? *Aen u*, seght hy tot den Paus, *is van den Heere gegheven dat ghe het valsch onderscheyt van het ghene dat wettigh en suyver is.*

Basilius Epistola data Sabino Diacono ad Pontificem Romanum.

Socrates seght, *datmen gheene wetten en behoort aen de Kercken te stellen sonder het vonnisse van den Paus van Roomen.*

Socrates lib: 2. Hist: Eccl: cap: 5.

Sozomenus seght *dat gheene Acten en valideren noch eenighe kracht hebben sonder het vonnisse vanden Bisschop van Roomen.*

Sozomenus lib: 3. Hist: Eccl: cap: 7

Theodoretus seght: *Den H. Roomschen stoel heeft de regeringe van alle de Kercken des werelts, naemelijck om dat hy altijt vry van den ketterschen stanck is ghebleven, ende d'Apostolijcke gratie suyver bewaert heeft.*

Theodoretus Ep: ad Renatum Presbyterum.

Acacius Patriarch van *Constantinopelen* seght dat den Paus *Simplicius sorghe hadde van alle de Kercken.*

Acacius Epist: ad Simplicium.

De vaders in het Concilie van *Chalcedon* voor-geleesen hebbende eenen brief vanden Paus *Leo*, hebben eenstemlijck uytgheroepen: *Petrus heeft door Leo ghesproken.*

Conc: Chalced: Actione 2.

Sergius Bisschop van *Cyprus* seght tot den Paus, *Theodorus: Ghy zijt Petrus (ghelijck het godlijck VVoort waerlijck heeft uytghesproken) ende op uw' fondament sijn vast ghestelt de pilaren der Kercke.*

Sergius Epistola ad Theodorum Papam.

Hier hebt ghy nu ghehoort een kleyn staeltje van het ghevoelen der *Grieken*, hoort nu de *Latijnsche.*

Het is eenen scheur-maker, seght *Optatus Milevitanus*, *ende eenen sondaer die sich stelt teghen den stoel Petri.*

Optatus lib: 2. adversus Parmenianum.

Ick weet, seght den H. *Hieronymus*, *dat op den stoel Petri de Kercke ghebouwt is: Al wie buyten dit huys het paesch-lam eet is onheyligh, die in dese Arke van Noë niet en is, moet vergaen.*

Hieronymus Ep: 57. ad Damasum Papam.

Noyt ketterye, seght *Ruffinus*, *heeft haer beginsel ghenomen in de Kercke van Roomen.*

Ruffinus in Explicatione Symboli.

Ist

Ist dat yemant, seght het Concilie van *Toledo*, *de Secte van Priscillianus volght ofte belijdt, ofte yet anders doet aengaende den doop, teghen den stoel van den H. Petrus, dat hy vervloeckt zy.*

De Roomsche Kercke, seght *Victor Vticensis*, *is het hooft van alle de Kercken.*

De heele Christene werelt ghelooft ende belijdt, seght den *H. Fulgentius*, *t'gene de Roomsche Kercke (die t'sop vande werelt is) hout ende leert.*

De gheloovighen die over al sijn, seght den diaken *Ennodius*, *is onderworpen aen de weerdigheyt vande Pausen des Apostolischen Stoels.*

By wie, seght den Bisschop *Possessor*, *moet men meer soeken de vastieheyt des geloofs, als by den Bisschop van dien stoel, welckers eersten regeerder van Christo ghehoort heeft: Ghy zijt Petrus, ende op desen steen sal ick mijn Kercke bouwen?*

De volheyt der macht, seght den *H. Bernardus*, *over alle de Kercken des werelts is ghegheven aen den Apostolischen Stoel: Die aen dese macht wederstaet, wederstaet aen de ordonantie Godts.*

Item: *De Roomsche Kercke is de moeder ende meesterssé van alle de Kercken: Want aen hâer is geseyt: Ick hebbe voor u ghebeden dat uw' geloof niet en soude beswijcken.*

Voeght nu hier by al het ghene dat wy noch breeder aengaende het verdoemen van alle de ketteryen door d'autoriteyt vande Pausen van *Roomen*, gheseyt hebben in *t'Sesde Deel* aen *het tweede Capittel.*

Dat my nu eens yemant in de heele werelt bewijse dat'er oyt, ick en segghe niet van de heele werelt, maer van eenigh besonder persoon soodanighe dinghen gheseyt sijn, ghelijck wy hier ghehoort hebben van de Pausen van *Roomen*, ende van haeren stoel.

T'is dan altijdt het alghemeen ghevoelen vande heele Christene werelt gheweest, ende noch is, dat de alghemeene macht over de heele werelt ende d'onfeylbare autoriteyt om te leeren, vonnissen &c. die den *H. Petrus* ghemeen hadde met de andere Apostelen, ende volghens de klaere beloften *Christi*, altijt in de Kercke moest dueren, ghebleven is by sijne successeurs de Pausen van *Roomen*.

T'selve ghevoelen heeft oock altijt de heele werelt ghehadt aengaende de macht die *Petrus* besonderlijck van *Christo* hadde ghekreghen *over de andere Apostelen* om haer te weyden als herder, te verstercken, te vermaenen, ende ghebieden, soo als hier voren bewesen is: Want die macht de welcke *Petrus* hadde over alle de andere Apostelen, hebben de Pausen van *Roomen* over alle de Bisschoppen van d'heele werelt. Hier in komen over een niet alleen de *Latijnsche*, maer oock de *Griecxsche* Out-vaders en leeraers.

Laet ons eerst hooren de *Griecxsche*: Het eerste alghemeen Concilie van *Nicéen* seght: *De ghene die in den Roomschen stoel sit is het hooft ende Prince van alle de Patriarchen.*

Den *H. Athanasius*, seght *dat de Bisschoppen sijne voorsaeten haere wijdingen, leer-stucken ende bystant hebben ghehaelt by den Apostolischen Stoel.*

Den *H. Ioannes Chrysostomus* bidt den Paus *Innocentius* dat hy hem herstellen wilt in sijnen stoel daer hy uytghesedt was.

Den *H. Cyrillus* Bisschop van *Alexandrien* wilt onderwesen sijn van den Paus *Cælestinus* of hy, ende alle de Bisschoppen van *Macedonien*, ghemeenschap moghen houden met den ketter *Nestorius*, of niet.

Maximianus Patriarch van *Constantinopelen* schrijvende tot de oostersche Bisschoppen, seght: *Alle de eynden der aerde die den Heere oprechtelijck hebben aenveerdt, ende de Catholijcken de welcke de heele werelt door, het waerachtich gheloove belijden, sien op de macht van de Pausen van Roomen als op eene sonne, ende ontfanghen van daer het licht van het Catholijck ende Apostolisch gheloof.*

Socrates verhaelt dat de ghemeente van *Alexandrien*, door last van den Paus *Damasus*, eenen sekeren *Petrus* tot Bisschop aenveert heeft.

Concilium Toletanum sub finem assertionis fidei.

Victor Vticensis lib: 2. de persecutione Wandalica.

Fulgentius de incarnatione & gratia Iesu Christi cap: 11.

Ennodius lib: de Synodis sub Symmacho habitus.

Possessor Epistola ad Hormisdam Papam.

Bernardus Epistola 131.

Idem Sermone de privilegijs B. Ioannis Baptistæ.

De Pausen hebben oock de macht die aen Petrus besonder was.

Concil: Nicenum 1. Canone 39.

Athanasius Epistola ad Felicem 11 Papam.

Chrysostomus Epistola ad Innocentium Papam.

Cyrillus Alexandrinus Epistola ad Cælestinum.

Maximianus Constantinop: Epistola ad orientales.

Socrates lib: 4. Hist: Eccl: c. 30.

Sozomenus lib:3. Hist.Eccles:c.9. *Sozomenus* verhaelt dat den Paus *Iulius*, de Bisschoppen, die saemen vergadert waren te *Antiochien*, door brieven bestraft heeft om datse *Athanasius* niet gheroepen en hadden op het Concilie, ende dat hy alles te niete ghedaen heeft wat sy in haere vergaderinghe hadden gheselt.

Theodoretus Epistola ad Leonem Papam. Den Bisschop *Theodoretus* schrijvende aen den Paus *Leo*, seght: *Ist saeken dat Paulus tot Petrum ghekomen is om sijn vonnisse te hebben over eenighe questien, hoe veel te meer moeten wy onse toevlucht nemen tot den Apostolischen throon om medecijne te hebben voor onse wonden? Ick bidde u dan dat uwe heylicheyt my wilt beschermen, ende my ghebiede naer Roomen te komen, op dat ick daer mach vertoonen dat mijne leeringhe over-een komt met die vanae Apostelen.*

Ist saeken dat de *Grieckse* Bisschoppen haer soo onderworpen hebben aen den stoel ende Pausen van *Roomen*, wat sullen de *Latijnsche* ghedaen hebben?

Tertullianus lib: de pudicitia. I. Den ouden *Tertullianus* seght dat t'sijnen tijde den Paus van *Roomen* ghenoemt wiert *den Bisschop der Bisschoppen*: Want alhoewel hy nu ketter sijnde met desen naem spot, soo ist nochtans dat hy hier mede ghenoechsaem te kennen gheeft het alghemeen ghevoelen vande rechtsinnighe.

Hieronymus lib: 3. adversus Ruffinum cap:5. II. Den *H. Hieronymus* schrijvende teghen *Ruffinum*: *Ghy seght*, seyt hy, *dat uwe belijdenisse van alle de Bisschoppen van Italien aen veerdt is: Maer ick en kan my niet ghenoech verwonderen hoe dat Italien soude aenveerdt hebben het ghene Roomen verworpen heeft: Wel hoe? souden de Bisschoppen aenghenomen hebben, het ghene den Apostolischen stoel heeft verdoemt?*

Augustinus lib: 1. contra Iulian: cap:4. III. Den *H. Augustinus* bekent dat den Paus *Innocentius* de Concilien van de *Africaensche* Bisschoppen onderricht heeft in het geloof vanden *Roomschen* ende Apostolischen stoel: Ende dat den Paus *Zosimus*, de voorseyde Bisschoppen bedwonghen hadde saemen te komen te *Cæsaréen* in *Mauritanien*.

Idem Epist:157.

Concil: Milevit: Ep: ad Innocent: apud Augustinum Epist:92. IV. De Bisschoppen van de Concilien van *Milevis* ende *Carthagen* hebben haer beroepen op de autoriteyt vanden Paus *Innocentius*.

Concil: Carth: apud eundem Epist:90. V. De Bisschoppen van *Dardanien* schrijvende aen den Paus *Gelasius*: *bedancken hem dat hy haer met eene herderlijcke vermaeninghe ende Evangelische leeringhe heeft onderricht, noemen hem vader der vaderen ende seggben datse hem in alles willen ghehoorsaemen, ghelijck hunne voorsaten ghedaen hadden.*

Extat inter Epistolas Celasy. *Arator*, opdraeghende sijnen boeck aen den Paus *Vigilius*, seght dat hy

Arator in Epist: dedicatoria 6. den eersten is van alle de Bisschoppen die in de werelt sijn.

Concilium Turonense 11.c.21. VII. Het tweede Concilie van *Tours* seght: *Wie vande Bisschoppen soude sich verstouten te wederstaen aen de decreten die van den Apostolischen stoel worden uytgheghéven?*

Isidorus Hispalensis præfatione in opus Conciliorum. VIII. Den *H. Isidorus* Bisschop van *Sevilien*: *Noyt*, seyt hy, *en is'er eenige Synode van Bisschoppen voor wettigh ghehouden gheweest die door d'autoriteyt vanden Apostolischen stoel niet vergadert ende bevesticht en was.*

Beda lib:3. Hist: Anglicanae,c.29. IX. *Beda* verhaelt dat *Oswi* ende *Egbertus* Coninck van *Kent* in *Engelant* naer *Roomen* ghesonden hebben om dat den voorseyden *Oswi* van den Paus soude verkrijghen de weerdigheyt van een Aerts-Bisschop.

Bernardus lib: 3 de consideratione cap:8. Ten lesten den *H. Bernardus* sprekende tot den Paus *Eugenius*, seght: *Ghy sijt den oppersten Priester, den Prince der Bisschoppen, den erfghenaem vande Apostelen, ghy sijt Petrus door uwe macht, ghy sijt Christus door uwe salvinge: Ghy sijt aen den welcken de sleutelen sijn ghegheven, ende de schaepen sijn toebetrouwt: T is waer dat oock de andere, poortiers van den hemel ende herders der kudden sijn: Maer elck heeft sijne kudde in t'besonder, aen u sijn se allegaer saemen ghegheven, ende ghy sijt niet alleen herder der schaepen, maer oock herder van alle de herders: Indien ghy my vraeght hoe dat ick dit bewijse? ick antwoorde, met de woorden des Heeren: VVant ick en segghe niet, aen wie vande Bisschoppen, maer oock vande Apo-*

stelen

stelen sijn de schaepen soo absolutelijck ende onbescheydentlijck toe betrouwt? Petre, seyde Christus, ist dat ghy my lief hebt, weydt mijne schaepen, welcke schaepen? niet de volcken van dese ofte die stadt, ofte lantschap, of rijck, maer mijne schaepen: Wie en siet niet dat Christus niet sommighe alleen maer allegaer aen Petro toe-betrouwt heeft? want daer en wort gheen onderscheydt ghemaeckt daer niets uytghesondert en wort: De macht vande andere is ghesloten tusschen seker palen, uwe macht streckt haer uyt oock over de ghene die macht hebben ontfanghen over de andere: Hebt ghy de macht niet (als'er eenige wettighe reden is) om aen eenen Bisschop den Hemel te sluyten, van sijn Bischdom te stellen, ende in den kerckelijcken ban te slaen?

Hier moet ick ophouden: want t'en sou noyt gheen eynde sijn: Bemerckt alleenlijck dat door alle dese ghetuyghenissen (alhoewel weynige ten opsichte der ghene diemen noch sou konnen voorstellen) den mont wort ghestopt aen de Sectarisen de welcke met groote hartneckicheyt willen staende houden dat dese opper-macht ende onfeylbare Apostolijcke autoriteyt vande Pausen van *Roomen*, op de leste eeuwen ende van de *Roomsch-ghesinde* soude versiert sijn.

Met dese voorgaende getuygenissen wort den mont gestopt aen de Sectarisen.

Hier siet men nu voor de ooghen contrarie: Want het ghene dat de *Latijnsche* Kercke hier van gheleert heeft, is oock vande *Grieckscha* Kercke ghehouden gheweest.

II. Het ghene dat, raekende de successie der Pausen in den stoel *Petri*, den *H. Bernardus* gheleert heeft in t'jaer 1130. dat hadden voor hem met de selve woorden ende termijnen gheleert den *H. Petrus Chrysologus* in t'jaer 440. Het Concilie van *Ephesien* in t'jaer 430. den *H. Augustinus*, *Optatus*, ende het Concilie van *Toledo* in t'jaer 400. den *H. Hieronymus* in t'jaer 380. den *H. Cyprianus* ende *Tertullianus* in t'jaer 200. den *H. Irenaus* in t'jaer 170.

III. Het ghene dat den *H. Bernardus*, ende de volghende eeuwen seghen van de macht die de Pausen hebben over de heele werelt, ende van sijne onfeylbare autoriteyt in het leeren ende vonnissen van de gheloofsstucken, hadde den Bisschop *Possessor* lanck te voren gheseyt in t'jaer 520. *Ennodius* in t'jaer 510. *Fulgentius* in t'jaer 500. *Victor Vticensis* in t'jaer 480. Het Concilie van *Toledo* in t'jaer 400. *Russinus* in t'jaer 390. *Hieronymus* in t'jaer 380. Ende onder de *Grieken*, het ghene dat *Sergius* Bisschop van *Cyprius* dies-aengaende gheleert heeft in t'jaer 650. hadde voor hem gheleert *Acacius* Patriarch van *Constantinopelen* in t'jaer 470. het alghemeen Concilie van *Chalcedon* in t'jaer 453. *Theodoretus* in t'jaer 440. *Basilius* in t'jaer 370. Het Concilie van *Sardis* in t'jaer 354. *Athanasius* in t'jaer 340. Het eerste alghemeen Concilie van *Nicéen* in t'jaer 325. *Irenæus* in t'jaer 170.

IV. Heeft den *H. Bernardus* op de leste eeuwen gheseyt dat den Paus van *Roomen*, *den Prince der Bisschoppen* is: Het Concilie van *Nicéen* hadde in t'jaer 325. gheseyt dat hy was *het hooft ende Prince van alle de Patriarchen*: De Bisschoppen van *Dardanien* hadden gheseyt in t'jaer 492. dat hy was *den vader der vaderen*: *Arator* hadde gheseyt in t'jaer 540. *dat hy den eersten was van alle de Bisschoppen des werelts*: *Tertullianus* hadde gheseyt in t'jaer 200. dat hy was *den Bisschop der Bisschoppen* &c.

Soo is het dan absolutelijck valsch dat die Apostolijcke macht ende onfeylbare autoriteyt vande Pausen, ofte *op de leeste eeuwen*, ofte vande *Roomsch-ghesinde* soude versiert sijn.

T'is meer als tijdt dat ick uyt al het voorgaende een alghemeene slot-reden macke.

Alghemeene slot-reden uyt al het voorgaende.

Het blijckt klaer uyt de Schriftuere ende uyt de reden, dat'er in de Kercke vande volghende tijden soo wel eene Apostolijcke macht moeste sijn de welcke bestaet in eene algemeene jurisdictie over de heele werelt,

ende in eene onfeylbare autoriteyt om te leeren, als'er van noode was in t'beginsel der Kercke.

II. Dat oock de besondere macht die *Petrus* hadde over de andere Apostelen, soo wel nootsackelijck was in de volghende tijden als in de beginselen:

Het blijckt uyt het gheslaedigh, out, ende alghemeen ghevoelen van d'heele werelt, dat dese algemeene Apostolijcke jurisdictie, onfeylbare autoriteyt, ende macht over alle de Bisschoppen en Patriarchen, gebleven is in de Pausen van *Roomen* als sijnde successeurs van den *H. Petrus*.

Ergo het blijckt uyt *de Schriftuere*, uyt *de Reden*, ende *uyt het gheslaedich algemeen gevoelen vande heele werelt*, dat de Pausen van *Roomen*, den onfeylbaren reghel van het gheloof, ende rechter van alle verschillen sijn neffens de Schriftuere, ghelijck de Apostelen, ende naemelijck *Petrus* waren in t'beginsel der Kercke.

VII. CAPITTEL.

VVort bewesen dat de heele Kercke niet en kan dwaelen in t'ghene sy eendrachtelijck ende een-stemlijck gheloost.

NAer dat wy nu d'algemeene Apostolijcke macht over de heele werelt, ende vervolgens de onfeylbare autoriteyt vande Pausen hebben bewesen, ende soo vast ghestelt datse ofte voor moetwillighe, ofte voor onredelijcke, of voor uytsinnighe moeten passeren die selfs daer teghen gaepen, ick laete staen teghen spreken; soo ist dat wy nu moeten gaen ondersoeken of de heele Kercke saemen genomen niet en kan dwaelen in t'ghene zy eendrachtelijck ende een-stemlijck ghelooft, ofte aen andere voorstelt om te ghelooven.

De Kercke en kan niet dwalen in t'ghene datse eenstemlijck ghelooft.

T'is het ghevoelen van alle de Catholijcken, dat de autoriteyt vande Kercke op tweederley manieren ghenomen kan worden.

De eerste is *menschelijck*; de tweede is *godlijck*: De *menschelijcke autoriteyt* heeft de Kerck uyt haer selven voor soo veel als se eenighe besondere teeckenen heeft daer se aen ghekent wort: Dese teeckenen, gelijck wy op sijne plaetse ghetoont hebben, sijn de *altijt durende sichtbaerheyt*, de *Alghemeenicheyt*, de *heylicheyt*, *Mirakelen*, haere *verbreydinghe*, by de welcke noch konnen ghevoeght worden de *over-een komste*, *Wijsheyt*, ende *ghe-leertheyt* van hare Doctoren ende Prelaten:

Dit altemael is *menschelijck* voor soo veel als het met de lichaemlijcke ooghen ghesien, ofte met de ooren ghehoort wort, nochtans gheeft soo eene autoriteyt aen de Kercke dat het genoechsaem is voor een mensch, (die redelijck ende niet hartneckich en is) om te besluyten dat het gheloofbaer ende waerachtich is het ghene dat de heele Kercke voorstelt ofte ghelooft:

De *godlijcke autoriteyt* vande Kerck bestaet hier in, dat Godt ofte den H. Gheest haer door eenen besonderen bystant bestiere in saeken die het gheloof raeken, inder voeghen datse noyt en kan dwalen.

Bewijsen dies-aengaende uyt de Schriftuere.

Dat de Kercke soo eene *godlijcke autoriteyt* heeft, bewijse ick eerst uyt de Schriftuere, ende stelle voor uyt, dit argument:

Al

Al het ghene dat de Schrifture ſeght van het *Woort Godts*, ſeght ſy oock van de *Kercke*:

Maer d'autoriteyt van het *Woort Godts* is onfeylbaer en godlijck:

Ergo d'autoriteyt van de *Kercke* is mede onfeylbaer en godlijck.

De eerſte voorſtellinge kan men vinden waerachtigh te ſijn in de klare woorden vande Schrifture.

I. Seght *David* dat het *Woort Godts* een *licht* ofte *lanterne is die de oogen verlicht*? *Chriſtus* ſeght mede van ſijne Kercke datſe *het licht vande werelt is*. *Pſalme* 118. v. 105. & 18. v. 9. *Matthæi cap*: 5. *verſ*: 14.

II. Seght *Paulus* dat het Woort Godts *is ingheſpeven van Godt*? *Chriſtus* ſeght deſghelijcx *dat den H. Gheeſt aen ſijne Kercke alle waerheyt ſal leeren*. 2. *Timoth*: *cap*: 3. *verſ*: 16.

III. Seght *Petrus* dat het Woort Godts *ſeer vaſt is*? *Paulus* ſeght oock dat de Kercke *de vaſticheyt ende colomne der waerheyt is*. *Ioannis cap*: 16. *verſ*: 13 2. *Petri cap*: 1. *verſ*: 19. 1. *Timoth*: *cap* 3. v. 15.

IV. Seght den ſelven *H. Petrus* dat het Woort Godts *vanden Heyligen Gheeſt voortghebrocht is*? D'Apoſtelen ende andere Chriſtenen ſaemen vergadert binnen *Ieruſalem* en ghetuyghen niet min dat hare beſluyten *quaemen van den H. Gheeſt*. 2. *Petri cap*: 1. *verſ*: 21. *Actorum cap*: 15. v. 28.

V. Seght *Chriſtus dat'er niet een letterken noch tittelken van het Woort Godts vergaen ſal*? Hy ſeght oock van ſijne Kercke *datſe ſal blijven ſtaen tot het eynde des werelts, en datſe noyt yemant en ſal overweldighen*. *Matthæi cap*: 5. *verſ*: 18.

VI. Seght *Paulus* dat het Woort Godts *profijtich is om andere te leeren*? *Chriſtus* ſeght mede van ſijne Kercke, *die u lieden*, dat is, uwe leeringhen *hoort, die hoort my*. *Matthæi c*: 28. *verſ*: 20. *Matthæi cap*: 16. *verſ*: 18

VII. Sent ons *Chriſtus* tot het Woort Godts *om dat t'onderſoeken*? hy ſent ons oock tot de Kercke, ſegghende: *Gaet henen en ſeght het aen de Kercke*. 2. *Timoth*: *cap*: 3. *verſ*: 16. *Lucæ c*: 10. *v*. 16

VIII. Seght den *H. Paulus dat hy vervloeckt was* die het Woort Godts t'welck hy verkondighde niet en aenveerdde? *Chriſtus* ſeght van ghelijcken dat hy moet ghehouden worden *voor een heyden en ſondaer die de Kercke niet en wilt hooren*. *Ioannis cap*: 8. *verſ*: 39. *Matthæi cap*: 18. *v*. 17.

Toont my nu uyt de Schrifture wat dat het Woort Godts, aengaende ſijne godlijcke autoriteyt, meer als de Kerck heeft: Dit en ſijt ghy niet machtich te doen: Ergo uyt mijne voorgaende Schriftuer-plaetſen blijckt dat de *Kercke* van gheene mindere autoriteyt is als het *Woort Godts*. *Ad Galatas cap*: 1. *v*. 8. *Matthæi cap*: 18. *cap*: 17.

Dit is oock de leeringhe van *Stapletonus*, *Bellarminus*, *Valentia*, *Hoſius*, *Navarette*, *Gretſerus*, *Serrarius*, *Eſtius*, *Smiſing*, *Turrianus*, *Suarez*, *Orontius*, *Eckius*, *Sotus*, *Pighius*, *Azor*, en menighe andere.

Hier uyt beſluyt ick dan dat de Kercke, neffens de Schrifture, eenen levenden onfeylbaeren reghel is die nootſaekelijck (ghelijck wy boven beweſen hebben) vereyſcht wort om de Schriftuer te verklaren de wettighe Schriftuer-boecken t'onderſcheyden vande onwettighe, te vonniſſen over de verſchillen, ende ſoo voorts.

Deſe onfeylbaerheyt vande Kercke is naemelijck gegront op de klare belofte van *Chriſtus* als hy ſeyde: *De poorten der hellen en ſullen de Kercke noyt overweldighen*. Waer op dat deſe onfeylbaerheyt der Kercke naemelijck ſteunt, *Matthæi cap*: 16 *verſ*. 18.

Door *de poorten der hellen* verſtaen de Sectariſen ſelf in haren Bijbel *Num*. 17. *den duyvel*, die den vader der leughentael is, ende *ſijne inſtrumenten*, dat is, dwael-gheeſten en ketters.

Als *Chriſtus* dan ſeght dat *de poorten der hellen ſijne Kercke noyt en ſullen over-weldighen*, hy belooft haer datſe noyt en ſal overwonnen worden noch van *den duyvel* door *leughentael*, noch van de *ketters* door *dwalinghen*: Ergo uyt kracht van deſe ſijne belofte heeft hy ſijne oneyndelijcke wijsheyt aen de Kercke verbonden van eene waekende ooge ghedueriigh op haer t'hebben, en te beſorghen datſe in materie van gheloof noyt en dwaele.

Hier

Hier uyt bewijſe ick wederom dat de autoriteyt vande Kercke, in gheloofs-ſtucken dieſe hout ende voorſtelt, niet min onfeylbaer en is als d'autoriteyt van het Woort Godts.

Daerom is d'autoriteyt van het Woort Godts onfeylbaer om datſe immediatelijck ſteunt op de eeuwighe waerheydt, inder voeghen dat deſe waerheyt ſelve ſoude bedriegen indien de Schriftuere bedriegen koſt:

Maer d'autoriteyt vande Kercke, uyt kracht vande belofte die haer *Chriſtus* ghedaen heeft datſe noyt en ſal konnen *lieghen* of *dwalen*, ſteunt even immediatelijck op d'eeuwighe waerheydt als d'autoriteyt vande Schriftuere.

Ergo d'autoriteyt vande Kercke en is niet min onfeylbaer als d'autoriteyt vande Schriftuere.

II. Daerom en kan de Schriftuer niet bedrieghen noch faelen om dat de eeuwighe waerheyt, dieſe ſelf ghedicteert heeft, niet bedriegen noch faelen en kan:

Ergo daerom en kan van ghelijcken de Kercke niet bedrieghen noch faelen, om dat de eeuwighe waerheyt in haere beloften niet en kan bedrieghen noch faelen:

Overſulx ghelijck de Schriftuere onfeylbaer is om datſe van de eeuwighe waerheydt ſelf ghedicteert is, alſoo is de Kercke even onfeylbaer, om dat haer de eeuwighe waerheyt belooft heeft datſe noyt en ſal *lieghen* noch *dwalen*.

III. Ghelijck de ſelve eeuwighe waerheydt de heylighe Schrijvers met den H. Gheeſt bygheſtaen heeft om dat haere ſchriften ſouden onfeylbaer ſijn, alſoo is de ſelve waerheydt, uyt kracht van haere belofte, ghehouden, ende aen de Kercke verbonden haer in gheloofs-ſtucken ghedurichlijck by te ſtaen met den H. Gheeſt, op datſe noyt en ſou dwaelen.

Soo ſtaet dan deſe conſequentie vaſt: Ergo d'autoriteyt vande Kercke en is niet min onfeylbaer als d'autoriteyt vande Schriftuere: Ghelijck dan de Schriftuere den *onfeylbaren reghel* is van het gheloof, alſoo is het heel lichaem der Kercke, ſaemen ghenomen met haere voornaemſte lidtmaten (die de Kercke in de alghemeene Concilien repreſenteren) ende met haer hooft, den Paus van *Roomen*, den levenden *onfeylbaren rechter* van de verſchillen des gheloofs; alhoewel dat den Paus van *Roomen*, als het hooft vande Kercke ende ſucceſſeur in het Apoſtolaetſchap *Petri*, dit voordeel heeft, dat hy in t'beſonder onfeylbaer is ghelijck *Petrus* ende de andere Apoſtelen waeren, ende de Kercke, niet anders dan als ſy eenſtemmich is, ofte ſaemen vergadert in de Concilien met d'autoriteyt vanden Paus.

Bewijſen uyt de HH. Vaders.

Deſe onfeylbaerheyt vande Kercke hebben oock voorgeſtaen de HH. Vaders.

Ick ſal van *Auguſtinus* beginnen om dat *Calvijn* hem houdt voor *de ghetrouwſte ghetuyghe der outheyt*.

Auguſtinus lib. 1. contra Creſconium cap. 33.

Voor eerſt, ſeyt hy: *Alhoewel van deſe ſaeke gheen exempel byghebrocht wort uyt de Schriftuer-boecken, nochtans wy hebben oock in deſe ſake de waerheydt vande Schriftueren als wy doen het ghene nu de algemeene Kercke voor goet houdt; want deſe wort door d'autoriteyt vande Schriftuere gerecommandeert, op dat de ghene die in de duyſterheyt van deſe queſtie vreeſt bedrogen te worden, hy de voorſeyde Kercke te raede gae, de welcke ons dengheweſen wort van de Schriftuere die niet bedrieghen en kan.*

Hier ſeght *Auguſtinus* klaer datmen ſich moet houden aen het ghevoelen van de alghemeene Kercke als'er eenighe queſtie is die niet uytghedruckt en ſtaet in de Schriftuere, ende dat de ghene die ſich hout

hout aen de Kercke, ſich hout aen de Schriftuere om dat de Kercke van de Schriftuere aengheweſen ende gherecommandeert wort.

II. Seght *Auguſtinus*: *Het kan gheſchieden dat den menſch lieghe, maer t'en kan niet gheſchieden dat de Waerheyt ſelf lieghe: uyt den mont van de Waerheyt kenne ick Chriſtum die de Waerheydt ſelf is: uyt den mont van de Waerheyt kenne ick de Kercke die mede-deelachtich is van de Waerheyt.* Idem in Pſ: 57.

Hier ſtelt *Auguſtinus* den leughenachtighen menſch 1. Teghen *Chriſtum* die de oorſpronckelijcke ende opperſte waerheyt is. 2. Teghen de *Kercke* die mede-deelachtich is van deſe waerheyt, ofte, ghelijck hy dit elders ſeght, *in welckers ſchoot de Waerheyt verblijft*: Hy ſeght dan dat alle menſch leughenachtich is: maer dat *Chriſtus* niet en kan lieghen om dat hy d'opperſte waerheyt is, noch oock de *Kercke*, om datſe van deſe waerheyt deelachtich is.

III. Seght hy: *Daer en is niet aen te twijffelen of men moet doen het ghene de Schriftuere belaſt, alſoo is het eene aldermoetwillichſte dwaesheyt te diſputeren of men moet doen het ghene de Kercke door de heele werelt ghewoon is te doen.* Epiſt: 118. c: 5.

IV. Seght hy: *Dit heeft d'autoriteyt van onſe Moeder de Kercke, dit heeft den vaſt-gheſtelden Reghel der Waerheyt, dat alle de ghene die deſen onverwinlijcken muer ende macht willen beſtrijden, ſelve ghebroken worden.* Sermone 14. de verbis Apoſtoli cap: 18.

V. *Niemandt die wijs is*, ſeght hy, *ſal ghevoelen teghen de Reden, niemandt die Chriſten is, teghen Schriftuere, niemandt die vreedſaemich is, teghen de Kercke.* Libe 4. de Trin: cap: 6.

VI. Seght hy: *Dit moghen wy ſonder eenigh perijckel ende vrylijck ſtaende houden, t'welck onder de regeringhe van onſen Salichmaeker ende Heer Ieſus Chriſtus, door d'eenſtemmicheyt van de alghemeene Kercke vaſt-gheſtelt is.* Libro 7. de Baptiſmo c: 53.

VII. *Het ghene*, ſeyt hy, *dat door de alghemeene Kercke vaſt-gheſtelt is, moet gheſtelt worden voor d'autoriteyt van eenen Biſſchop alleen, ende voor d'autoriteyt vân een beſonder Concilie.* Libro 2. contra Donatiſtas c: 1.

Laet ons nu hooren wat andere HH. Vaders hier van gheſeyt hebben. I. Den H. *Cyprianus* ſprekende van de Kercke: *De Bruyt Chriſti*, ſeyt hy, *en kan niet vervalſcht worden, ſy blijft ongheſchonden en ſuyver.* Cyprianus de Vnitate Eccleſiæ.

II. *Lactantius*: *De Catholijcke Kercke alleen houdt den waeren Godts-dienſt: Hier is de fonteyne der waerheyt, dit is de woonſtede van het gheloof: Dit is den tempel Godts; alle de ghene die hier niet binnen en komen ofte daer uytgaen, ſijn buyten de hope van eeuwighe ſalicheyt.* Lactantius lib: 4 Divinarum Inſtitutionum c: 30

III. Den H. *Hieronymus* ſeght: *De Kercke wort verlicht om datſe noyt duyſterniſſen van dwalinghe ſou hebben.* Hieronymus in Cap: 60. Iſaiæ.

IV. Den H. *Gregorius* ſeght: *De Kercke volhert onberoerlijck ende met eene gheſtadighe vaſticheyt in de beſtandicheyt van het gheloof.* Gregorius 1. in Pſal: 5. panit:

V. Den H. *Cyrillus* Biſſchop van *Ieruſalem* ſeght: *De Kercke leert alle gheloofs-ſtucken ſonder eenigh ghebreck.* Cyrillus Hieroſ: Catecheſi 18.

VI. Den H. *Ioannes Chryſoſtomus*: *Den H. Gheeſt*, ſeyt hy, *regeert de Kercke door ſijne gratie, ende daerom en veroudert ſe niet.* Chryſoſtomus ſerm: de pentec:

VII. Den H. *Cyrillus* Biſſchop van *Alexandrien* ſeght: *Het onberoerlijck gheloof van den diſcipel heeft Chriſtus eene ſteenrotſe ghenoemt om dat de Kercke daer op ſoo ſoude ghegront ende vaſt-gheſtelt worden, datſe niet en ſou vallen, noch overwonnen worden van de poorten der helle.* Cyrillus Alexa: lib: 4. Dial: de Trinitate.

VIII. *Iſidorus Peluſiota* ſeght: *De Kercke en kan niet overwonnen worden noch door de vergaederinghen der godlooſe, noch door de laſteringhen der ketteren.* Iſidorus Peluſ: lib: 1. Ep: 238.

T'blijckt dan niet alleen uyt de klaere ghetuyghenisſen van de Schriftuere, maer oock uyt de eenſtemmicheyt van de Heylighe Vaders dat de Kercke ſoo onfeylbaer is in haere leer-ſtucken datſe niet en kan

dwaelen, noch met ketteryen beſmeurt worden. Volght dan wederom datſe, neffens de Schriftuere, den levenden onfeylbaeren reghel is van het gheloof, ende dat haere ſtemme ofte uytſpraeke de uytſpraeke Godts is, om datſe niet onfeylbaer kan zijn ten zy dat Godt door haer ſpreke.

Derde bewijs van d'onfeylbaerheydt der Kercke uyt hare vergelijckeniſſe met Chriſto.

Mijn derde bewijs treck ick uyt de ghelijckeniſſe die de Kercke met *Chriſto* heeft.

I. *Paulus* ſeght dat *Chriſtus* het Hooft van de Kercke is; maer hy ſeght oock dat de Kercke ſijn lichaem is.

II. Den H. *Ioannes* ſeght dat *Chriſtus* den Bruydegom is van de Kercke, ende ſy ſijne Bruydt, ghelijck de Sectariſen ſelve dit in haeren Bijbel verſtaen *Num:* 14.

III. Den ſelven H. *Ioannes* ſeght dat *Chriſtus* den Coninck is, ende *David* ſeght dat de Kercke de Coninginne is die aen ſijne rechter-handt ſtaet, ghelijck de Sectariſen dit oock verſtaen int'opſchrift van deſen Pſalm.

IV. De Sectariſen op *Apocalyp.* 12. *verſ.* 1. ſegghen dat *Chriſtus* de Sonne der Gherechticheydt is, ende op *Canticor:* 6. *verſ.* 10. bekennen ſy dat de Kercke de Maen is.

Ad Epheſios 5:4 *verſ.* 15.
Idem cap: 1. *verſ.* 23.
Apocalyp: 5:19. *verſ.* 7.
Apocalyp: 5:19. *verſ.* 17.
Pſal: 44. *v:* 10.

Ghelijck dan *het lichaem* ſijne voornaemſte roeringhen ende beſtieringhen ontfanght van *het Hooft*; de *Bruydt* haere koſtelijckſte juweelen ontfanght van den *Bruydegom*; de *Coninginne* mede-deelachtich is van alle de goederen *des Coincks*; de *Maene* ghedurichlijck van de *Sonne* verlicht wort: Alſoo moet nootſaekelijck de Kercke alle de koſtelijckſte gaven en deuchden ghemeen hebben met *Chriſto*, ende van hem ghedurichlijck gheroert, beſtiert, ende verlicht worden: Maer t'is onmoghelijck dat de ghene die alle deſe conditie heeft, kan dwaelen (want alſoo ſoude de eeuwighe Waerheyt ſelf yemant konnen ſtieren tot dwalinghen) Ergo t'is onmoghelijck dat de Kerck kan dwaelen.

VIII. CAPITTEL.

VVederlegginghe van d'argumenten der Sectariſen die ſe opworpen teghen al wat tot noch toe is gheſeyt aengaende d'onfeylbaerheyt.

Hun eerſte argument wort wederleyt.

SY ſegghen. I. Iſt ſaeken dat de Kercke ſoo onfeylbaer is, ende haer Hooft, den Paus van *Roomen*, de ſelve autoriteyt ende macht heeft die d'Apoſtelen hebben ghehadt, ſoo hebben ſy dan de macht om nieuwe Schriftuer-boeken te maeken.

Ick antwoorde dat dit niet en volght, om dat men nergens in de heele Schriftuere bevinden en kan waer ofte wanneer dat *Chriſtus* aen ſijne Apoſtelen de macht heeft ghegeven om Schriftuer-boecken te maecken.

Hy heeft hun wel gheboden alle volcken te leeren, maer hier uyt en volght niet dat hy hun heeft gheboden te ſchrijven.

Hier uyt beſluyten wy dat elcken Apoſtel in het beſonder deſe macht niet ghehadt en heeft, maer die alleen de welcke beſonderlijck van Godt daer toe naderhandt wierden verweckt.

Wy

Wy loochenen dan dat het macken van Schriftuer-boecken ſoo eyghen was aen het Apoſtolijck ampt dat het ſonder dit niet en koſte beſtaen? Want anderſins hoe ſouden den H. *Philippus*, *Andreas*, *Bartholomæus*, en andere, oprechte Apoſtels gheweeſt zijn aenghenſien datſe noyt yets gheſchreven en hebben?

T'en volght dan niet: De Kercke *is onfeylbaer*, ende den Paus *heeft de macht der Apoſtelen*: Ergo de Kercke ofte den Paus hebben de macht om nieuwe Schriftuer-boecken te maecken.

Want ten eerſten: Ghelijck het niet en volght: Elcken Apoſtel in het beſonder was onfeylbaer in t'leeren: Ergo elcken Apoſtel in het beſonder hadde de macht om Schriftuer-boecken te maken: alſoo en volght het oock niet van de Kercke.

II. Ghelijck het niet en volght, *Philippus*, *Andreas*, ende *Bartholomæus* waren oprechte Apoſtelen: Ergo ſy hadden d'autoriteyt om Schriftuer-boecken te maken; alſoo en volght het oock niet van den Paus.

Maer hier teghen konnen de Sectariſen ſegghen: Ghenomen t'en volghde niet dat noch de Kercke noch de Pauſen d'autoriteyt niet en hadden om nieuwe Schriftuer-boecken te maecken, t'volght even-wel uyt alle de voorgaende bewijſen dat haere ſtemme ofte uytſpracke Schriftuere zijn, want ſy ſijn het eyghen Woort Godts.

Ick antwoorde datſe evenwel (abſolutelijck ſprekende) gheene Schriftuere en zijn.

Mijn eerſte reden is deſe: Alle de woorden van de Schriftuere, ſoo in t'ghemeen als elck in t'beſonder, ſijn inghegeven ende ghedicteert van den Heylighen Gheeſt, dienvolghens en is'er niet een woort noch te veel, noch te vergheefs, noch onwaerachtich, niet, of het is altemael van het gheloof.

Alſoo en gaet het niet met de uytſpraken ofte beſluyten der Kerck ende Pauſen: Want in deſe en ſijn alle de diſputen, noch alle de redenen, veel min elck woordeken in het beſonder, van het gheloof niet; maer den ſin alleen, van het beſluyt ofte uytſpracke is onfeylbaer.

II. Al wat de HH Schrijvers in haere Schriftuer-boecken ſtelden, ſy maeckten dat in der daet van het gheloof: Alſoo heeft den H. *Lucas* in de *Handelinghen der Apoſtelen* gheſtelt de ſpreucke van den Heydenſchen Poëet *Aratus*, te weten deſe: *Wy ſijn Godts gheſlachte*: Den Heylighen *Paulus* heeft oock in een van ſijne brieven ghevoeyert deſe woorden van de Poëten *Epimenides* ende *Callimachus*: *Die van Creta ſijn altijt leughenachtich, quade beeſten, en luye buycken*: T'is ſeker dat deſe twee ſpreucken te voren niet en waren van het gheloof; maer ſoo haeſt als ſe *Lucas* ende *Paulus* in haere Schriftuer-boecken hebben gheſtelt, ſy hebben ghemaeckt datſe nu van het gheloof waeren.

Actorum c. 17. v. 28.

Ad Titum c. 1. verſ. 12.

Alſoo en gaet het wederom niet met de *Kercke* noch *Pauſen*: Want deſe en mogen niet met allen (rakende het gheloove) beſluyten noch uytſpreken ten zy dat het of te voren gheopenbaert zy van Godt, ofte dat het ten minſten ſoo een rapport hebbe met d'openbaringhen Godts dat het daer uyt ghetrocken kan worden tot beſcherminghe ofte breeder verklaringhe van het ghene dat te voren in der daet gheloofs-ſtucken waren.

Uyt deſe twee voorſtellinghen volght. I. Dat de Schriftuere in haer ſelven veel weerdigher is als d'uytſpraecken der Kerck ende Pauſen; Want haere waerheyt ſtreckt haer uyt tot elck woordeken ende tittelken in het beſonder, maer d'onfeylbaerheyde van de uytſpraeke der Kerck ofte Pauſen en ſtreckt haer niet voorder uyt als tot den eyghen ſin van de woorden.

Volght. II. Dat de Schriftuere den voornaemſten Reghel van het gheloof is; want de Kerck ende Pauſen moeten in haere uytſpraecken d'oogh hebben op de Schriftuer, ende haere beſluyten daer uyt naemelijck trecken.

Volght. III. Dat de Schriftuere op eene beſondere maniere, ende eyghentlijck voert den naem ofte tijtel van het *VVoort Godts*: Want het betaemt aen het Woort Godts dat het ſoo waerachtich zy ende uytnemende ſuyver, dat'er de minſte vlecke niet te vinden en zy noch aengaende de woorden, noch aengaende den ſin: In de uytſpraecken der Kercke ende Pauſen en kan wel gheene vlecke ofte dwalinghe zijn *aengaende den ſin*, dien gaet vaſt ende is onfeylbaer, maer ſoodanigh en zijn juyſt niet alle de redenen die der byghevoeght worden, veel min alle de woorden met de welcke datſe uytghedruckt worden.

Volght. IV. Dat de uytſpraecken der Kerck ende Pauſen (eyghentlijck ſprekende) gheene nieuwe openbaeringhen Godts zijn, maer alleenlijck onfeylbare beveſtinghen ofte verklaringhen van de openbaringhe Godts: Soo leeren *Canus*, *Valentia*, *Suarez*, *Tannerus*, *Serrarius*, ende met hun het meerdere deel der Theologanten.

Canus in locis Theol: lib: 7. c: 7.
Valentia ℚ 1. *Puncto* 6.
Suarez diſp: 3. de fide Sect: 11. Num: 11.
Tannerus ℚ 1. *de fide n: 211.*
Serrarius in Prolog: c: 6. q: 12

Volght. V. Dat de Pauſen ofte de Kercke met haere uytſpraken ende beſluyten gheene *nieuwe Artijckelen* des gheloofs en maeckt: Want alhoewel, by exempel, den Paus, wanneer hy yemant canonizeert, verklaert dat ſoo ofte ſoo een perſoon heylich is, ofte beſluyt dat dit of dat Concilie wettich ende waerachtich is &c. Dit en ſijn gheene *nieuwe Artijckelen* ofte gheloofs-ſtucken, maer eenighe beſondere waerheden de welcke lichtelijck uyt het ghene dat te voren van Godt gheopenbaert is, konnen ghetrocken worden.

Dies niet tegenſtaende kan oock de uytſprake der Kercke het Woort Godts ghenoemt worden, niet door uytnementheydt, ghelijck de Schriftuere, maer oneyghentliſck ofte in eenen minderen trap, voor ſoo veel als de Kercke het inſtrument van den H. Gheeſt is door welckers mont Godt aen ons ſpreeckt.

Serrarius in Prologomenis cap: 7. quaſt: 12
Valentia quaſt: 1 de fide puncto 1. §. 5.
Stapletonus in Relect: contr: 4. quaſt: 1. Art: 1. Concl: 1.

In deſen ſin, ſeght *Serrarius*, *dat het woort van de Kercke in gheloofsſtucken het woort Godts is.* Ende *Valentia*: *De Heylighe Schriftuere*, ſeyt hy, *ende de beſluyten der Kercke worden ſeer wel ghenoemt het VVoort Godts.* Ten leſten, *Stapletonus*: *De uytſpraeke der Kerck is de ſtemme Godts die tot ons ſpreeckt ende ons leert.*

Dit zy meer als ghenoech gheſeyt teghen het eerſte argument van de Sectariſen, laet ons het tweede hooren.

Tweede argument van de Sectariſē wort wederleyt,

Sy ſegghen. II. In de beſluyten der Kercke en ſpreeckt Godt uyt ſijnen naem niet, maer de Kercke ſpreeckt uyt haeren eyghen naem ende autoriteyt:

Ergo die beſluyten en konnen gheene Godlijcke ofte onfeylbaere verſekertheydt gheven.

Ick toone dat dit niet en volght: Ick vraghe of *David* niet uyt ſijnen eyghen naem heeft gheſproken als hy ſeyde tot Godt: *Ick ben eene beeſte ghe-*

Pſal: 72. v. 22. 1 Tim: cap: 1. v. 13.

worden voor u? koſt *Paulus* uyt den naem Godts ſpreken, als hy ſeyde: *Ick ben een laſteraer ende vervolgher gheweeſt?* laeten daerom deſe woorden Godlijck ofte onfeylbaer te zijn? in gheender manieren: want t'is ſeker datſe van Godt ſelve aen *David* ende *Paulus* ghedicteert ſijn gheweeſt alhoewel daer niet by-ghevoeght en wort datſe dit ſeyden uyt den naem Godts: t'is dan ghenoegh dat Godt yemant beſonderlijck byſtae om dat hy niet en ſou dwalen: ſoo doet hy aen ſijne Kercke (volghens de belofte die hy aen haer heeft ghedaen) Ergo alhoewel de Kercke uyt haeren

ren eyghen naem ſpreeckt (ghelijck *David* ende *Paulus* ghedaen hebben) daerom en laeten haere beſluyten niet Godlijck ende onfeylbaer te zijn.

Waer af weet ghy, vraghen ſy, dat de ghetuyghenisſe van de Kercke onfeylbaer is? Derde opworpinghe wort wederleyt.

Ick antwoorde dat de eyghendommen ofte ken-teeckenen, met de welcke Godt ſijne Kercke verciert heeft, ſoodanigh zijn, dat een voorſichtich man niet anders kan vonniſſen als datſe verdienen in alles ghelooft te worden.

II. Waert ſacken dat yemant ghevraeght hadde van d'oude *Ioden*, ofte van d'eerſte Chriſtenen: Hoe weet gy dat *Moyſes* ofte *Chriſtus* waerachtige Propheten ende onfeylbaer in hunne leeringen zijn? ſy ſouden buyten twijffel ofte met *Nicodemus* gheantwoort hebben: *Niemant en kan deſe teecken doen ten zy dat Godt met hem zy*: ofte met de borghers van de ſtadt *Naim*: *Daer is eenen grooten Propheet onder ons opgeſtaen*; Maer hoe wiſten ſy dat? niet anders als om datſe gheſien hadden dat *Chriſtus* eenen dooden verweckte: ofte ſouden geantwoort hebben met die de welcke *Chriſtus* gheſpijſt hadde in de woeſtijne: *Dit is waerachtelijck een Propheet*: Waer uyt ſaghen ſy, ofte van waer wiſten ſy dat? niet anders als om dat *Chriſtus* vijf gerſte brooykens ende twee viſchkens ſoo vermenighvuldight hadde dat'er vijf duyſent menſchen mede geſpijſt wierden; Want de Schriftuere ſeght klaer: *De menſchen dan gheſien hebbende het teecken dat Ieſus gedaen hadde, ſeyden, deſe is waerlijck een Propheet*: Uyt de teeckenen dan die ſe ſaghen beſloten ſy dat *Chriſtus* een waerachtigh Propheet, vervolghens dat hy onfeylbaer was: *Ioan: c. 3. v. 2.* *Luca c. 7. v. 16* *Ioan: c. 6. v. 14.*

Maer de ſelve teeckenen ſien wy noch hedens-daeghs voor de oogh in de Kercke; waerom en moghen wy mede hier uyt niet beſluyten datſe onfeylbaer is, ofte ten minſten datſe verdient ghelooft te worden in alles?

III. Wat ſouden de Sectariſen antwoorden waert ſacken dat een Atheiſt ofte eenigh ander ongheloovighe, die gheene Schriftuere aenveerden en wilt, van haer vraeghde: Hoe weet ghy dat *Chriſtus* een Propheet is gheweeſt? ſouden ſy niet ſelf moeten antwoorden datſe dit weten uyt de teeckenen die hy hadde van een waerachtich Propheet? waerom en moghen wy dit mede van de Kercke niet ſegghen? aenghe-ſien dat wy in haer ſoo klaer als het licht van de Sonne de ſelve teeckenen ſien, ſoo als boven in de twee eerſte Deelen beweſen is?

Hier teghen varen de Sectariſen wederom in, ende ſegghen: De Papiſten ſelve bekennen dat het gheloof t'welck op de ken-teeckenen van de Kerck ghebouwt wort, kan faelen ende niet ſeker en gaet: Ergo de ken-teeckenen en konnen den menſch niet beweghen om te ghelooven dat de Kercke niet en kan faelen.

Ick bekenne dat de ken-teeckenen alleenlijck oorſaeke geven om het waerachtich gheloove t'aenveerden, ende datſe niet ghenoechſaem en zijn om t'gheloove ſelf daer op te bouwen: Nochtans het is ſeker dat een wijs ende voorſichtich menſch, die teeckenen ſiende, moet vonniſſen dat die Kercke, daer hy deſe teeckenen ſiet, verdient ghelooft te worden ofte gheloofbaer is in t'ghene ſy voorſtelt; ende indien hy dit niet en vonniſte hy ſoude onredelijck ende onvoorſichtelijck voortgaen, jae hy en ſoude niet ſonder ſchult zijn: Kondt ghy hier van klaerder bewijs hebben als de eyghen ghetuyghenisſe van *Chriſtus*? Seght hy niet by den H. *Ioannes* dat de *Ioden* ſchult hadden ende plichtich waeren van ſonde om datſe ſijne mirakelen hadden gheſien ende nochtans hem niet *Ioan. c. 15. v. 24*

en gheloofden? is dit niet duydelijck gheseyt dat hy verdiende gheloofd te worden om sijne mirakelen?

De ken-teeckenen dan en sijn den gront niet op den welcken het gheloove ghebouwt wordt (want desen gront en kan gheenen anderen zijn als de stemme ofte uytspraeke Godts) maer sy waren ten tijde *Christi* ende sijnder Apostelen de beweegh-redenen waer door de eerste Christenen wierden ghetrocken tot het gheloof, ghelijck nu ter tijdt de ongheloovighen ghetrocken worden door de ken-teeckenenen der teghenwoordighe Kercke die se met d'Apostelen ende met *Christo* ghemeen heeft.

Om dit noch klaerder te verstaen moet hier bemerckt worden dat de ken-teeckenen, die ons beweghen om de Kercke voor gheloof-weerdigh te houden, op tweederley manieren konnen aenghesien worden.

D'eerste maniere is, wanneer dese teeckenen enckelijck aenghesien worden met onse uytwendighe sinnen, alsoo sijn se niet anders als menschelijck, vervolghens en konnen wy daer op gheen Godlijck gheloof bouwen: Maer soo wanneer dat wy erghens dese teeckenen menschelijcker wijse hebben gesien (om voorsichtelijck voort te gaen) wy moeten besluyten dat dien persoon ofte die Kercke in de welcke wy dese teeckenen hebben ghesien, Godlijck zijn; oversulck datse spreken uyt den mont Godts in het ghene sy leeren: Ergo datse in haere leeringhen niet faelen en konnen: alsoo wort men ten lesten ghetrocken ofte beweeght om die leeringhen ofte dat gheloof te aenveerden.

Matth: c: 11. vers: 4. Desen wegh heeft ons *Christus* selve ghelijck als met den vingher gheweesen by den H. *Matthæus. Ioannes* den Dooper sondt tot *Christum* sijne discipelen om van hem te vraghen of hy den waeren *Messias* was? buyten twijffel *Christus* kost hun dit bewijsen uyt de Schriftuere, hy en heeft het nochtans niet ghedaen: maer heeft in de teghenwoordicheydt van de voorseyde discipelen de doove haer ghehoor, de blinde haer ghesicht, ende den ganck ghegheven aen de ghene die kreupel waren: Dit nu ghedaen zijnde sonder meer, heeft tot de discipels gheseyt: Gaet nu henen ende boodtschap aen uwen Meester *Ioannes* de mirakelen *die ghy ghesien hebt*; hier hebt ghy reden ghenoegh om te dencken dat ick van Godt ben (want *niemant en kan soodanighe teeckenen doen ten zy dat hy van Godt zy*) soo hebt ghy dan reden ghenoegh om dit gheloofte aenveerden dat ick den waeren *Messias* ben, ende dat mijne leeringen Godlijck zijn.

Dit is de eerste maniere op de welcke de ken-teeckenen van de Kercke konnen aenghemerckt worden, te weten, voor soo veel als se met de ooren ghehoort ofte met de ooghen ghesien worden, ende soo se, op dese maniere ghenomen zijnde, niet anders als *menschelijck* zijn, en sijn den gront niet van het gheloof, maer alleenlijck de oorsaecke om het gheloove t'aenveerden.

De tweede maniere op de welcke die ken-teeckenen konnen aenghesien worden, is, wanneer se uytghedruckt staen in de Schriftuere ende begrepen sijn onder de leer-stucken der Kercke. Soo ghenomen zijnde, kan ons gheloof op de selve ghebouwt worden om dat wy alsdan gheene *menschelijcke*, maer eene *boven-natuerlijcke* kennisse daer van hebben, ende de selve ghelooven om d'autoriteyt Godts.

IX. CAPITTEL.

Of de ken-teeckenen der Kercke ons overtuyghen dat wy het waerachtich Gheloof hebben.

BEmerckt dat wy hier ſpreken van de ken-teeckenen der Kercke, niet voor ſoo veel als ſe uytghedruckt ſtaen in de Schriftuere, maer voor ſoo veel als ſe enckelijck van ons worden gheſien oſte ghehoort, ghelijck wy dit in t'voorgaende Capittel verklaert hebben.

De queſtie is hier, of ſe, op die leſte maniere ghenomen zijnde, ons overtuyghen dat wy het waerachtigh gheloof hebben.

Ick ſegghe voor eerſt, dat de ken-teeckenen van de Kercke ons ſoo verſekeren (ſedelijck ſprekende) dat ons gheloove waerachtich is, dat wy gheene meerdere verſekeringhe en konnen hebben. De ken-teeckenen geven ons eene ſedelijcke verſekeringhe.

Dit bewijſe ick 1. aldus: Daer en kan niet ſekerder zijn (ſedelijck ſprekende) dan het ghene dat niemant, als die onvoorſichtich, onredelijck, oſte moet-willigh is, in twijffel kan trecken.

By exempel, d'Apoſtelen, ſiende de heylicheydt, liefde, ootmoedicheydt, ende wondere mirakelen *Chriſti*, waeren ſoo verſekert dat hy was een waerachtigh Propheet, dienvolghens ſijne Leere waerachtigh, datſe hier aen niet en koſten twijffelen ten ſy met groote onvoorſichticheydt ende onredelijckheydt: Want alhoewel dat'er vele waeren, naemelijck onder de Schrift-gheleerden en *Phariſéen* die de heyligheydt *Chriſti* ſochten te verduyſteren met valſche beſchuldinghen, ende ſijne mirakelen uytgaven voor duyvelſche wercken, daerom en lieten d'Apoſtelen niet op het uyterſte ſeker te zijn dat *Chriſtus* een Propheet ende ſijne Leere waerachtigh was; want den luyſter van ſijne heylicheydt was ſoo groot, dat hy ſelf den valſchen ſchijn van de *Phariſéen* verduyſterde, waer uyt d'Apoſtelen ende alle voorſichtighe menſchen moeſten beſluyten dat de *Phariſéen* eenen hoop moet-willighe waeren: Daerenboven de mirakelen *Chriſti* waeren ſoo wonderlijck datſe door den duyvel niet en koſten gheſchieden, ſoo moeſten dan alle voorſichtighe menſchen beſluyten dat de *Phariſéen*, die dit ſeyden, eenen hoop laſteraers waeren:

Ergo d'Apoſtelen waeren op alle kanten door de merck-teeckenen die ſe ſaghen in *Chriſto*, ſoo ten vollen verſekert dat *Chriſtus* een waerachtich Propheet ende ſijne Leere Godlijck was, dat s'er niet aen en koſten twijffelen als met groote onvoorſichticheyt:

Maer in de teghenwoordighe Kercke ſiet men noch de ſelve ken-teeckenen (ghelijck wy in *t' Derde Deel* hebben beweſen) die d'Apoſtelen ſaghen in *Chriſto*:

Ergo, alhoewel de ketteren de Leere ende mirakelen van de Kercke uytkrijten voor valſch, wy ſijn door die teeckenen nochtans ſoo verſekert dat de Kercke onfeylbaer is ende haere Leere waerachtigh, als d'Apoſtelen dies-aengaende waren ten opſichte van *Chriſtus*.

Maer de ghene die ſoo eene verſekeringhe heeft, is, ſedelijck ſprekende, in ſijn ghemoet overtuyght:

Ergo

Ergo door de ken-teeckenen die de Kercke ghemeen heeft met *Christo*, worden wy (even als de Apostelen) in ons ghemoet sedelijckerwijs overtuyght dat de Kercke het waere gheloof leert.

Richardus de S: Victore lib: 1 de Trin: cap: 2.

Dit is het segghen van den H. *Richardus de S. Victore*: *Heere*, seyt hy, *indien het dwaelinghen zijn die wy ghelooven, wy sijn van u selve bedroghen: Want onse Leere is met soodanighe teeckens bevesticht die van niemant anders, als van u alleen, en hebben konnen ghedaen worden.*

II. Dit wijst my de reden uyt dat ick meerdere verseker inge hebbe van eenighe sacke hoe dese verseker inghe vaster ghestelt wort door soodanighe teeckenen die nerghens anders te vinden en zijn:

Ergo ick en kan, sedelijck sprekende, gheen meerdere verseker inghe hebben dat mijn gheloove waerachtich is dan ick met'er daet hebbe, om dat ick nerghens in eenighe Kercke soodanighe teeckenen van de waerheydt en vinde, ghelijck ick sie ende vinde in mijne Kercke.

Ick segghe ten tweeden, dat Godt, instellende eene Religie, ende eene vergaderinghe daer dese Religie gheoeffent sou worden, uyt kracht van sijne voorsichticheyt ghehouden was soodanighe teeckenen van haere waerheydt aen de menschen te gheven, datse haer kosten van de valsche onderscheyden.

De Reden is klaer: Want anderssins in de plaets van de menschen den wegh der saelicheyt aen te wijsen door de Religie, hy soude se ghestelt hebben in eenen dool-hof daer gheene uytkomste en is:

Ergo hy moest by sijne Religie soodanighe teeckenen voeghen dat alle mensch, als hy maer sijne ooghen wild' open-doen ende reden ghebruycken, kost segghen, daer is de oprechte ende Godlijcke Religie, ende daer en is sy niet; want daer en sie ick gheene teeckenen die my eenichsins souden konnen beweghen.

Dese twee omstandicheden dan ghestelt zijnde neffens malkanderen, te weten, ick sie op den eenen kant eene Kercke daer alle die teeckenen zijn die *Christus* selve ghehadt, ende aen sijne Kercke belooft heeft; ende op den anderen kant sie ick dat dese teeckenen nerghens in eenighe andere Kercke te vinden en zijn; moeten my (indien ick maer reden ghebruycke) soo eene verseker inghe gheven dat ick niet en mach twijffelen of die Kercke de welcke dese ken-teeckenen heeft, oock het waerachtich gheloof heeft.

Maer alle menschen (behalven de Sectarisen die den minsten hoop maeken, ende door eene ingheboren hartneckicheydt al willens en wetens haere ooghen toe-sluyten) sien in de Kercke van *Roomen* de ken-teeckenen die *Christus* selve ghehadt ende aen sijne Kercke belooft heeft:

Ergo de ghene die lidtmaeten zijn van dese Kercke hebben door die teeckenen volle verseker inghe, ofte sijn (sedelijck sprekende) overtuyght datse het waerachtich gheloof hebben.

X. CA-

X. CAPITTEL.

VVordt onderſocht of de Schriftuere ſoodanighe ken-teeckenen heeft dat men de ſelve gheloouen kan ſonder d'onfeylbaere autoriteyt van de Kercke.

DE Sectariſen ſegghen dat de Schriftuere ſoodanighe uytwendige kenteeckenen heeft, dat men ghelijck als kan ſien ende voelen welcken boeck ofte ſpreucke waere Schriftuer is, of niet.

Deſe ken-teeckenen, ghelijck ſe ſegghen, ſijn naemelijck vijf. 1. De weerdigheydt ende majeſteyt van den ſtiel. 2. De kracht die ſe heeft om te beweghen de ghemoederen van de ghene die haer leſen. 3. De overeenkomſte van alle de ghedeelten onder malkanderen. 4. De heylicheyt ende autoriteyt van de ghene die ons de Schriftuere hebben overghelevert ende gheſchreven. 5. De mirakelen die tot beveſtinghe van de Schriftuere gheſchiedt zijn. Ken-teeckenē van de Schrift-tuer die de Sectariſen hebben verſiert.

Deſe ken-teeckenen, ghelijck ſe nerghens gheſmeedt zijn als in de phantaſy van de Sectariſen, alſoo is het onmoghelijck datſe beweſen worden uyt de Schrittuere: Soo ſal ick dan toonen dat het niet anders en ſijn als droomen ende phantaſyen van ſoodanighe menſchen die alles naer haere phantaſy willen draeyen.

I. Wat aengaet *de weerdigheyt ende majeſteyt van den Stiel*, die ſy ſegghen in de Schriftuere te zijn, en is anders niet als aen de menſchen willen wijs-maecken dat wit ſwart is: Want deſe majeſteyt ende weerdicheydt ſoude moeten gheleghen zijn oft in de *woorden* van de Schriftuere, ofte in de *verhaelen*, oft in de *leeringhen*. Het eerſte ken-teecken en kan niet beſtaen.

Wat de *woorden* aengaet, hoort wat den H. *Hieronymus* ſeght van de Heydenſche Philoſophen ende Orateuren, *ſy vonniſſen*, ſeyt hy, *de Heylighe Schriftuere uyt de ſlechticheyt van de woorden*, ende daerom verſmaedden ſy de ſelve als ongheleert, ende niets hebbende dat boven t'ghemeen is, gelijck dit *Origenes*, *Clemens Alexandrinus*, *Lactantius*, en andere ghetuyghen. *Hieronymus in caput 3. Ionæ.* *Origenes lib: 4, 6, 7, contra Celſum.* *Clemens Alexa: exhort: adgentes* *Lactantius l: 3. de falſa ſapient: cap: 1.*

Hoort nu wat den H. *Hieronymus* van ſijn eyghen ſelven ghetuyght: *Als ick*, ſeyt hy, *begoſt de Propheten te leſen, ick ſagh datſe ſlecht waeren in haere maniere van ſpreken.*

Wat ſeght *Auguſtinus* hier van? *De Schriftuere*, ſeyt hy, *docht my onweerdigh te zijn om vergheleken te worden by de welſprekentheyt van Cicero.* *Hieronymus Ep: ad Euſtochium de cuſt: virginit:* *Auguſtinus l: 3. Confeſſ: cap: 5.*

Doch op dat niemant en ſegghe dat *Auguſtinus* ende *Hieronymus* ſpreken van als ſy noch jonck waeren, hoort dan wat andere Vaders hier van gheſeyt hebben.

Soo ſpreeckt den ouden *Origenes*: *De Propheten der Ioden, ende de diſcipelen Chriſti hebben alle menſchelijcke wijsheydt ende opghepronckte woorden laten varen; de leeringhe nochtans en is daerom niet t'ergher om dat de woorden eenvoudigh en ſlecht zyn.* *Origines loco citato.*

Lactantius gheeft redenen waerom dat de Schriftueren op ſoo eene ſlechte maniere moeſten gheſchreven worden. *Lactantius loco citato.*

Immers t'is noodeloos te bewijſen het ghene dat oock de minſte verſtanden konnen ſien ende taſten: de weerdigheydt dan ende maje-

steyt van den stiel der Schriftuere en bestaet in de enckele *woorden* niet.

Wat nu raeckt de *verhaelen* van de Schriftuere, menighe schijnen soo kinderachtich te zijn dat menighe verstanden haer niet en konnen ghevanghen gheven om die te ghelooven. By exempel, dat Godt om het eten van eenen appel het heel menschelijcke gheslachte soo grouwelijck straft, ofte dat een serpent eenen heelen discours met *Eva* ghehouden heeft, ofte dat eene ezelinne ghesproken ende gheredent heeft, ende soo voorts.

Lactantius supr. III. Alle de *leeringhen* die der staen in de Schriftuere sijn wel Godlijck, salich-maekende, ende onfeylbaer; maer, ghelijck *Lactantius* seer wel bemerckt heeft, *sy worden enckelijck voor-ghestelt sonder bewijsen*; daerom, ghelijck men seght, soude oock eertijdts een out Philosooph, naer dat hy de boecken van *Moyses* ghelesen hadde, gheseyt hebben: *desen man seght veel, maer en probeert niet met allen.*

Tot noch toe en kan ick niet sien waer in dat die besondere *weerdicheyt ende majesteyt van den Stiel*, uyt de welcke de Sectarisen de Schriftuere als aen een seker merck-teecken willen ghekent hebben, kan bestaen: Want ick en kan tot noch toe niet sien waer in dat den stiel van eenigh boeck anders gheleghen is als in de *woorden*, in de maniere op de welcke de *leeringhen* voor-ghestelt worden, ende in de verheventheydt van de *verhaelen.*

Maer de *woorden* van t'meeste deel der Schriftuere, ende haerder saemen-voeginghe sijn doorgaens heel slecht; De leeringhen worden voorghestelt sonder bewijsen die nochtans de kracht aen de leeringhen gheven; vele *verhaelen* schijnen oock aen de kloeckste verstanden kinderachtich te zijn:

Ergo *de weerdicheyt ende majesteyt van den Stiel der Schrifture* en blijckt soo klaer voor de ooghe niet, datse tot een merck-teecken kan dienen om sekerlijck de Schriftuere te kennen.

Nochtans, ist saeken dat men den stiel van de Schriftuer-boecken wilt aensien, soo soude den stiel van de boecken *Sapientia*, *Ecclesiasticus*, en *Iudith* voor de reste moeten ghestelt worden: want die maer een ginsterken vonnisse heeft sal met ten eersten opslagh der ooghen wel sien dat, namelijck het boeck *Sapientia*, in verheventheydt ende magnificentie van stiel schier alle de reste te boven gaet: dies niet teghenstaende en willen de Sectarisen het boeck *Sapientia* niet kennen voor waere Schriftuere.

Ergo de verheventheyt ende majesteyt van den stiel en kan gheen seker ken-teecken sijn van de waere Schriftuere.

Het tweede ken-teecken en kan oock niet bestaen.

II. T'selve segghe ick van *de kracht* die de Sectarisen segghen in de schriftuere te zijn *om te beweghen*, stellende *dese kracht* voor het tweede teecken daer men de Schriftuer aen kan kennen.

Redenen waerom dese *kracht* mede soo gheen ken-teecken en is, sijn dese.

De eerste: De Sectarisen en sijn niet machtich te toonen dat'er meer zielen sijn beweeght ende bekeert gheweest door het lesen, by exempel, van de boecken *Ruth*, *Esdras*, *Centiquen*, ofte door den brief *Pauli* tot *Philemonem*, of den derden brief van *Ioannes*, als'er beweeght sijn gheweest door het lesen van de boecken *Sapientia*, *Ecclesiasticus*, *Iudith*, *Tobias*, der *Machabéen* &c. Ergo aen die kracht die se seggen in de Schriftuere te zijn om te beweghen, en konnen sy niet sekerlijck kennen dat de eerste boecken meer Schriftuere zijn als de leste.

De tweede reden: Vele gheloovighe ende Godtvruchtighe zielen hebben

hebben by experientie bevonden datſe meer, of ten minſten ſoo veel beweeght wierden door het leſen van de ſoete meditatien van *Auguſtinus* ende *Bernardus*, ofte door het leſen van *Thomas à Kempis*, als door het leſen vande Schriftuere: Ergo *de kracht om te beweghen* en is ſoo beſonder-ende eyghen niet aen de Schriftuere datmen ſe als aen een merck-teecken daer uyt kan kennen.

De derde reden: Daer ſijn menighe deelen en ſtucken in de Schriftuere die de minſte kracht niet en hebben om het ghemoet te beweghen, by exempel, het vijfde, thiende, Ses-en-dertichſte, ſes-en-veertichſte Capittel van het boeck *Geneſis*, het elfſte ende twaelffte Capittel van 1. *Paralipomenon*, het tweede ende thiende Capittel van *Eſdras*, het ſevenſte Capittel van *Nehemias*, ende ſoo voorts, daer ghe niet anders en hebt als lange lijſten van verſcheyden geſlachten, ofte van vorſten en Princen: wat beweginghe konnen eenen hoop enckele naemen verwecken in het ghemoet? niet te min de Sectariſen houden alle die ſtucken voor waere Schriftuere: Ergo *de kracht om te beweghen* en is gheen ſeker ken-teecken van de waere Schriftuere.

III. Soodanigh een teecken en is mede niet *de over-een-komſte van alle de ghedeelten der Schriftuere onder malkanderen.* Het derde ken-teecken en gaet mede niet vaſt.

Bemerckt dat het onmoghelijck is dat'er met der daet eenighen tegenſtrijdt zy in de Schriftuere om dat de eeuwighe waerheyt, die de heele Schriftuere van t'beginſel tot t'eynde heeft ghedicteert, teghen haer ſelven niet en kan ſtrijden.

Niet tegenſtaende, t'is ſeker (ende de Sectariſen en konnen t'niet loochenen) dat'er menighe plaetſen ſijn in de Schriftuere die teghen malkanderen *ſchijnen* te ſtrijden.

Hoort hier van eenige ſtaeltjens. In t'boeck *Geneſis* wort geſeyt dat *Sale, den ſoon van Arphaxad was*; Ende *Lucas* ſeght dat hy was *den ſoon van Cainan.* *Geneſis cap:11. verſ:12. Lucæ c:3. v.36.*

In de boecken *Exodus*, *Geneſis*, ende *Iudith* wort gheſeyt dat de kinders van *Iſrael* vier hondert en dertich jaeren in *Egypten* gewoont hebben: Ende *Paulus* in den brief tot de *Galaten* gheeft hun hondert jaeren min. *Exodi cap:12. v 40. Geneſis cap:15. v. 13. Iudith:c:5. v:9. Galat:c.3 v.16*

In *t'vierde boeck der Coninghen* wort gheſeyt *dat Ochozias 22. jaer out was als hy begoſt te regeren, ende dat hy een jaer heeft gheregeert in Ieruſalem.* Ende in t'tweede boeck *Paralipomenon* wort gheſeyt *dat hy 42. jaer out was als hy begoſt te regeren.* *4 Regum cap: 8. v. 26. 2 Paralipom: cap: 22. v.2.*

Waerop de Sectariſen ſelf in haeren Bijbel *Num.6.* deſe bemerckinge ſtellen: *Hoe beyde deſe plaetſen eyghentlijck ſijn te vergelijcken, is ſeer duyſter.*

In t'nieuw teſtament, ſeght *Chriſtus* by den *H. Ioannes*: *Ick ende den vader ſijn een*, te weten, *in V Weſen en macht* ghelijck den *Dordrechtſchen* Bijbel *Num.46.* wel aenteeckent: Ondertuſſchen ſeght hy by den ſelven Evangeliſt: *Mijn vader is meerder dan ick.* *Ioannis cap:10. verſ:30. Ioannis cap:14. verſ:28.*

Wat d'Hiſtorie vande verrijſeniſſe *Chriſti* aengaet, ſijn de Evangeliſten ſoo verſchillende in die te verhaelen dat oock de gheleerſte mannen ende kloeckſte verſtanden groote moeyte hebben om die te doen over-een-komen, ghelijck men kan ſien by *Suarez*, *Iulianus Toletanus*, *Seraphinus Cumianus*, *Becanus*, en andere. *Suarez Tom:2. in 3. Partem Diſp:46 Sect:2. Iulianus in Αντικειμένοις Tom:15. Biblioth: PP. Seraphinus in Conciliatione locorum S. Scripturæ. Becanus in Summa 22. c.3.*

Eyndelijck die heele lijſten van ſoodanighe plaetſen wilt ſien, moet maer leſen *Iacobum Tirinum* op t'eynde van ſijne boecken.

Ick bekenne dat ſoodanighe plaetſen alleenlijck eenen ſchijnbaeren teghenſtrijdt hebben, ende met de daet ſelf over-een-komen: Maer ſoo deſe over-een-komſte niet klaerlijck en blijckt voor de oogh, ſoo en kan de over-een-komſte van alle de ghedeelten der Schriftuere gheen ſeker ende klaer merck-teecken ſijn om de waere Schriftuere daer aen te kennen.

Witakerus Controversia 1. cap: 8. & seqq. *Scharpius Controversia 1 de S. Scriptura.*

II. De Sectariſen, onder andere *Witakerus* en *Scharpius*, ſegghen dat de boecken der *Machabéen*, *Iudith*, ende *Tobias* gheene waere Schriftuer en ſijn om dat'er vele plaetſen ghevonden worden die teghen malkanderen ſtrijden: Wy Catholijcken nochtans toonen dat die plaetſen ſoo wel met' er daet over-een-komen als de ghene die wy nu dattelijck voorgeſtelt hebben: Ergo die over-een-komſte ſoude ſoo wel een merck-teecken moeten ſijn dat de boecken der *Machabéen*, *Iudith*, ende *Tobias*, waere Schrifture ſijn als die andere boecken de welcke de Sectariſen ſegghen wel over-een te komen, niet teghenſtaende dat'er menighe plaetſen met ten eerſten aenſien ſchijnen te ſtrijden teghen malkanderen.

Ick weet wel dat de Sectariſen ſtoutelijck ſegghen dat de plaetſen die in de waere Schriftuere tegen malkanderen ſchijnen te ſtrijden het gheloof niet en racken: Maer nu ſijn ſe van contrarie overtuyght, aengaende de natuere ende de verrijſeniſſe *Chriſti*, ſonder te ſpreken van andere die *Tirinus* optelt, ende buyten twijffel de voornaemſte gheloofs ſtucken ſijn vande Religie.

Het vierde ken-teecken is het onſekerſte van alle.

Het vierde teecken dat de Sectariſen ſtellen om ſekerlijck de Schrifture te kennen, is *de heylicheyt ende autoriteyt van de ghene die de Schriftuer ons over-ghelevert ende ghemaeckt hebben*: Maer dit is noch het onſekerſte van alle.

2, *Petri cap:* 1. *v. ultimo.*

Want. 1. Wy ſijn wel verſekert uyt het ſegghen van den *H. Petrus dat de Schriftueren van Heylighe Mannen door den geeſt Godts ſijn gheſproken* ofte ghemaeckt:

Maer ſoo *Petrus* (ghelijck het blijckt uyt ſijne woorden) alleenlijck ſpreeckt vande Schriftuer *in t'ghemeen*, ſonder aen te wijſen eenighe boecken in het beſonder, wie ſal ons konnen overtuyghen dat hy niet en ſeght dat de boecken *Iudith*, *Tobias*, *Sapientia*, *Eccleſiaſticus*, ende *Machabéen* van Heylige Mannen door den geeſt Godts gheſchreven ſijn ſoo wel als alle de andere boecken die de Sectariſen voor waere Schriftuere aenveerden?

Ergo uyt het ſegghen van *Petrus* en konnen wy gheen ſeker ken-teecken hebben om de waere Schriftuer-boecken te kennen onder de valſche. Want wie ſal my konnen bewijſen dat den Apoſtel hier ſeght dat het boeck *Ioſue*, of *Paralipomenon*, of de *Spreuck-woorden*, van Heyligen Mannen ghemaeckt ſijn aengeſien dat het onſeker is van wie datſe ghemaeckt ſijn?

Indien de Sectariſen my hier in niet en ghelooven, datſe dan haer eyghen ſelven ghelooven: Want in haeren Bijbel van *Dordrecht* ſegghen ſy opentlijck: *Van wie d'Hiſtorij van Ioſue gheſchreven zy, is onſeker.* Item: *Men weet niet ſekerlijck wie de boecken Paralipomenon vergadert ofte by-een-ghevoeght hebben.* Item: *Belangende de ſpreuken van Salomon, die ſijn van het* 25. *tot het* 30. *Capittel, uyt Salomons eyghene, oft uyt de memorien van andere Heylighe Mannen uyt geſchreven en ſamen-gheſtelt.*

Ghelijck dan *Petrus* niet en ſeght in t'beſonder dat de boecken *Iudith*, *Tobias*, *Sapientia*, *Eccleſiaſticus*, der *Machabéen*, van H. Mannen niet gheſchreven en ſijn, alſoo en ſeght hy oock niet dat de boecken van *Ioſue*, *Paralipomenon*, ende een deel van de *ſpreuken* van *Salomon*, van Heylighe Mannen gheſchreven ſijn:

Ergo uyt de woorden van den H. *Petrus* en kan men gheen ſeker ken-teecken hebben om de waere Schriftuer-boecken te kennen onder de valſche *door de heylicheyt ende autoriteyt van hare ſchrijvers.*

Doch, genomen wy hadden eene Hiſtoriſche ende menſchelijcke verſekeringe vande Schrijvers in het beſonder die de Schriftuer-boecken gemaeckt hebben, wie ſal ons konnen verſekeren dat onſe teghenwoordige boecken de ſelve ſijn met de oude, ende datſe niet verandert en ſijn ofte vervalſcht?

Ick

Ick toone dat'er ghewichtighe redenen ſijn om daer aen te twijſſelen: Want *Calvijn* ſelve bekent dat het leſte Capittel van het boeck *Deuteronomium*, nae de doodt *Moyſis*, van yemant anders daer by ghevoeght is. *Calvinus in caput ultimum Deuteronomij.*

II. *Torniellus* bemerckt dat den 27. vers ghevoeght is by het 25. Capittel van het 4. boeck der Coninghen. Ick laete ſtaen andere dinghen die van onſekere Autheurs ghevoeght ſijn by het boeck *Ioſue*, by de prophetie van *Ieremias* &c. *Torniellus Anno* 3619.

Ick weet wel dat alle ſoodanighe by voeghſels van Godt ſelve ſijn ingegheven, dienvolghens van godlijcke autoriteyt ſijn: Maer dit weet ick alleen uyt de overleveringhe der Kercke: Ergo de heylicheyt ende autoriteyt vande ghene die de Schriftuer-boecken ghemaeckt hebben en is my gheen teecken om de Schriftuere te kennen, maer d'onfeylbare autoriteyt vande Kercke die my van Godts weghe daer van verſekert.

Ten leſten: De Mirakelen de welcke tot beveſtinghe vande Schriftuere gheſchiedt ſijn, en konnen my gheen ſeker merek teecken ſijn om deſen of dien boeck meer voor Schriftuere t'herkennen als andere: Want ick verſoeke van de Sectariſen datſe my eens klaerlijck aenwijſen wat Mirakelen dat'er meer ſijn gheſchiedt om de boecken *Ruth*, *Eſdras*, de *Cantiquen* te beveſtighen, als de boecken *Iudith*, *Tobias*, *Eccleſiaſticus*, en *Sapientia*.

Ick weet wel datſe niet machtich en ſijn dit te doen; hoe konnen ſy dan uyt de Mirakelen weten dat de boecken *Ruth*, *Eſdras*, en de *Cantiquen*, meer waere Schriftuere ſijn, als de boecken *Iudith*, *Tobias*, *Eccleſiaſticus*, en *Sapientia*?

Daerom en is t'niet te verwonderen dat wy alle deſe voorgaende kenteeckenen uytlachen, om datſe nerghens op geſondeert en ſijn als op eene enckele ende verdraeyde phantaſy vande Sectariſen ſonder het minſte fondament te hebben in de Schriftuere.

XI. CAPITTEL.

VVederlegginghe van d'argumenten met de welcke de Sectariſen willen bewijſen dat'er gheenen anderen reghel des Gheloofs is dan de Schriftuer alleen.

Niet tegenſtaende alle die klaere ende onwederlegghlijcke bewijſen die wy hier voren in verſcheyden Capittelen voorgheſtelt hebben om te toonen dat de Kercke, neffens de Schriftuere den onfeylbaren reghel van het gheloof is, ſoo iſt nochtans dat de Sectariſen door haere ingheboren hartneckicheyt ofte verwaentheyt, gheenſins en willen haer verſtant onderwerpen.

Siet het klaer in de twee Predikanten *Baronius* en *VVitakerus*: Den eerſten ſeght: *Den reghel of richtſnoer naer het welcke wy moeten vonniſſen over alle verſchillen, is de Schriftuer: Self de herders der Kercke, die over de ſaken des gheloofs ſententie ſtrijcken, moeten volghens dien reghel onderſocht worden.* T'ſelve ſeght *VVitakerus*. *Baronius Tractatu 7. cap: 3. Pag: 452.* *Witakerus Controverſia 1. Quæſtio. cap: 3.*

De queſtie is, hoe, ofte waer uyt dat ſy ons dit ſullen bewijſen? Het kloeckſte argument, ſoo ſy meynen, jae, ick durve wel ſegghen, het

eenichſte dat ſy ons voorſtellen ſijn die woorden *Chriſti*, de welcke hy ſprack tot de *Ioden*, ſegghende: *Onderſoeckt de Schriftueren.*

Ioannis cap: 5. v 39.

Eylaes! dit is een ſlecht ende flauw argument om te toonen dat de Schriftuere alleen, den Reghel van het gheloof is: Ick bewijſe dit ſoo klaer als de ſonne.

Wort betoont hoe ſlecht ende flauw dat het eerſte argument van de Sectariſen is.

1. Den *Dordrechtſchen* Bijbel ſelve bekent *Num.* 53. datmen niet ſekerlijck en kan weten of *Chriſtus* hier *ghebiedt* de Schriftuer t'onderſoeken, ofte wel dat hy *enckelijck* ſeyde dat de *Ioden* de Schriftuer onderſochten: Want het woordeken *Scrutamini* inden *Latijnſchen* text, ende het woordeken ἐρευνᾶτε in den *Grieckſchen* text, beteeckenen beyde ſoo wel *ghylieden onderſoeckt*, te weten, verhalens ghewijſe, als *onderſoeckt*, gebiedens ghewijſe: Wie ſal ons nu konnen ſegghen dat *Chriſtus*, niet *verhalens gewijſe*, maer ghebiedens ghewijſe gheſproken heeft?

Beza in illa verba Ioannis.

Dat *Theodorus Beza* dien vermaerden Diſcipel van *Calvijn*, ons deſe ſaecke uytwijſe: Wat ſeght hy hier van? Hy ſeght dat hy het hier hout met *Cyrillus*, te weten, dat *Chriſtus* hier niet *gheboden* en heeft de Schriftuer t'onderſoeken, maer dat hy verhalens wijſe gheſeyt heeft dat de *Ioden* de Schriftuer onderſochten.

Calvinus in hunc locum.

Wat ſeght'er *Calvijn* van? hy ſeght dat *Chriſtus* hier de *Ioden* beſtraft om datſe daghelijcx de Schriftuer onderſochten ende nochtans bleven ſtaen op de letter ſonder te komen tot den gront van den ſin. Volghens dit, en *ghebiedt* hier *Chriſtus* niet de Schriftuer t'onderſoeken, maer hy beſtraft alleen de hartneckicheyt ende verblintheyt der *Ioden* in t'onderſoeken vande Schriftuere.

Deſe bemerckinghe van *Calvijn* paſt wel op den text: Want *Chriſtus*, ghelijck blijckt uyt ſijne eyghen woorden, en ſeght hier anders niet tot de *Ioden*, als, wat helpt het dat ghe de Schriftuer, *in de welcke ghy meynt het eeuwigh leven te hebben*, onderſoeckt, als ghe even wel het eeuwigh leven daer niet en vindt, *om dat ghy tot my niet en wilt komen?*

Hier uyt volght noodſakelijck dit argument: De *Ioden* onderſochten de Heylighe ſchriften, ende nochtans, ſeght *Chriſtus*, ſy en vonden daer het eeuwigh leven niet in:

Ergo alleen het onderſoeken vande Schriftuere en is niet genoechſaem om het eeuwigh leven te vinden:

Vervolgens dan, daer moet neffens de Schriftuere noch eenen anderen onfeylbaren reghel ſijn die ons in de gheloofs-ſtucken tot het eeuwigh leven ſtiere ende aenleyde.

Deſe leſte ſlot-reden maeck ick vaſt met de woorden vande ſelve Schriftuer-plaetſe, die wy nu voor-hebben.

Laet ons nu nemen dat *Chriſtus* hier *gheboden* heeft de Schriftuer t'onderſoeken: Waer ſtaet het geſchreven dat hy gebiedt de Schriftuer ALLEEN t'onderſoeken?

Heel contrarie ſtaet in den text: Want eer *Chriſtus* tot de *Ioden* ſeyde: *Onderſoeckt de Schriftueren*, hadde hy ſich te voren alreede beroepen op dry andere ghetuyghenisſen. 1. Op het ghetuyghenisſe van *Ioannes* den Dooper, ſegghende: *Ghylieden hebt tot Ioannem gheſonden ende hy heeft ghetuyghenisſe vande waerheyt ghegheven.* 2. Hadde *Chriſtus* ſich beroepen op het ghetuyghenisſe van ſijne Mirakelen, ſegghende: *De wercken die my den vader ghegheven heeft ghetuyghen van my dat my den vader gheſonden heeft.* 3. Hadde hy ſich beroepen op de levende ſtemme ende ghetuyghenisſe van ſijne hemelſchen vader, ſegghende: *Den vader die my gheſonden heeft die heeft ſelve van my ghetuyght*, te weten, als hy riep uyt den hemel: *Dit is mijnen welbeminden ſoon.*

Ioannis cap: 5. v. 33.

Verſ: 36.

Verſ: 37.

Soo

Soo verre iſt van daer dan dat *Chriſtus* de *Ioden*, ALLEEN tot de Schriftuer ſendt, dat hy ter contrarien haer eerſt leydt tot de dry voorſeyde getuyghenisſen, om te ghelooven. Dit is dan den eygen ſin van de woorden *Chriſti*: Ghylieden ô *Ioden* die my niet herkennen noch aenveerden en wilt voor den waeren *Meſsias*, daer ghe nochtans de openbare getuygenisſen hebt van *Ioannes*, van mijne *Mirakelen*, ende van mijnen *hemelſchen Vader* (die ghenoechſaem waren *om u te behouden*) gaet henen ende onderſoeckt ten minſten de Schriftueren die van my ſpreken.

Op de ſelve maniere ſeggen wy oock tot de Sectariſen: Ghylieden hebt het ghetuyghenisſe vande Kercke het welck onfeylbaer is, ghy ſiet haere Mirakelen; maer om dat ghe met die autoriteyt ſpot, ende de Mirakelen niet en gelooft even als de *Ioden* deden ten opſichte van *Chriſtus*, gaet dan henen en leeſt ten minſten Schriftuer, daer ſult ghy ſien hoe hoochlijck dat d'autoriteyt vande Kercke gepreſen ende gerecommandeert wort.

II. Laet ons noch eens nemen dat *Chriſtus* hier *ghebiedt* de Schriftuer t'onderſoeken, vervolghens dat wy daer toe verbinteniſſe hebben; hier uyt en volght niet dat wy verbonden ſijn ALLES te onderſoecken nae de Schrifture ALLEEN: Want anderſins ſoude oock dit argument wel beſtaen: *Paulus* ghebiedt aen de vrouwen *datſe t'huys haere mans ſouden ondervraghen indien ſe yets leeren willen*: Ergo de vrouwen en hebben geenen anderen reghel des gheloofs als haere mans. *1. Corinth: cap: 14. v. 35.*

Daer en kan niet ongherijmder bedacht worden dan ſoo eene ſlot-reden te maeken. Alſoo en deught oock deſe ſlot-reden vande Sectariſen niet: *Chriſtus* ghebiedt aen de *Ioden* de Schriftuer t'onderſoeken,

Ergo den eenighen reghel van het gheloof is de Schriftuer.

Hier hebt ghy nu gheſien de ſlechticheyt van het eerſte argument der Sectariſen, nu ſult ghe ſien dat het tweede al even ſlecht is.

Dit trecken ſy uyt den Propheet *Iſaias* die de *Ioden* ſent tot de *VVet*, ſeghende: *VVanneer ſy u ſegghen, vraeght de waerſegghers en tooveraers, gaet liever tot de VVet ende tot het getuygeniſſe* vande Propheten. Het tweede argument is even ſlecht. *Iſaiae c. 8. v. 20.*

Is dit wederom niet het ſlechtſte beſcheedt dat yemant bedencken kan? *Iſaias* wilt de *Ioden* aftrecken van *VVaerſeggers* en *tooveraers*, daerom ſeyt hy, *gaet liever tot de VVet*, want die en ſal u niet bedrieghen: Wie ſal hier uyt beſluyten dat *Iſaias* de geloovighe wilt aftrecken van t'ghetuyghenisſe der Kercke, ende gheen ander ghetuygeniſſe en begeert als vande Schrifture alleen?

Is'er dan eenighe ghelijckeniſſe tuſſchen de *VVaerſegghers* en *Tooveraers*, ende tuſſchen de *Kercke*? ofte gaen die tot *de VVet* niet de welcke gaen tot de *herders der Kercke*? Hoe ſeght dan den H. Propheet *Malachias*: *Men ſal de VVet ſoeken uyt den mont des Prieſters*? *Malachiæ cap: 2 verſ: 7.*

Wat nu haere derde Schriftuer-plaetſe aengaet, en kan niet ſien hoe ſy hier dient te propooſte: *Chriſtus* ſeght by den *H. Matthæus*: *VVacht u van valſche Propheten, uyt haere vruchten ſult ghy haer kennen.* Haer derde argument en komt niet te propooſte.

Dat wy ons moeten wachten van valſche Propheten wijſt ſijn ſelven uyt: Maer dat wy de valſche Propheten moeten, alleen uyt de Schriftuer onderkennen, ende niet uyt het onfeylbaer vonniſſe der Kercke, en wort in den Text nerghens gheſeyt. *Matthæi cap: 7. Verſ: 15.*

Ter contrarien *Chriſtus* ſeght datmen de valſche Propheten moet kennen uyt haere vruchten, dat is, uyt haere wercken ofte uytwendighe teeckenen, Ergo niet uyt de Schriftuere alleen.

IV. Werpen ons de Sectariſen op, deſe woorden vanden *H. Ioannes*: *Beproeft alle gheeſten of ſe uyt Godt ſijn.* Haer vierde argument wort wederleydt.

Maer waer ſeght *Ioannes* hier, datmen de geeſten, alleen uyt Schriftuer, moet beproeven? Doch,

Doch, misschien sullen de Sectarisen dit argument macken: *Ioannes* gebiedt datmen ALLE gheesten beproeve of sy uyt Godt sijn:

Ergo den geest vande Pausen selve moet ook beproeft worden of hy uyt Godt is: Soo en is dan den gheest vande Pausen niet onfeylbaer.

Ick antwoorde. 1. Ghenomen datmen den gheest vande Pausen self ook moest beproeven; waer seght *Ioannes* dat dit moet gheschieden uyt de Schriftuere alleen?

Nu antwoorde ick. 2. Dat de voorgaende slot-reden niet en bestaet:

Ick bekenne dat *Ioannes* seght datmen ALLE gheesten soude beproeven; maer ist saeken dat dit soo generalijck ghenomen moet worden ghelijck het daer luydt, dat is, sonder yemants gheest uyt te sluyten, soo is de vraeghe of men oock den gheest vanden *H. Paulus*, aengaende sijne leerstucken, moest beproeven? seght ghy dat jae? hoe seght dan desen Apostel tot de *Galaten*: *Al waert dat u eenen Enghel uyt den Hemel een ander Evangelie verkondichde dan ick verkondicht hebbe, die zy vervloeckt*: Waerom dit? de reden voeght hy daer by, te weten, om dat hy *het Evangelie geleert hadde door de openbaeringe Iesu Christi*, dienvolghens dat hy niet en kost dwaelen.

Ad Galatas cap: 1. v. 8.

Vers: 12.

T'selve moet gheseyt worden van alle de andere Apostelen: Ergo, alhoewel dat *Iooannes* generalijck seght dat ALLE gheesten moeten beproeft worden of se uyt Godt sijn, t'blijckt nochtans klaer uyt de Schriftuere dat *Ioannes* hier onder niet begrijpen en kan den gheest der Apostelen:

Maer wy hebben boven in t'breedt ende wijdloopich bewesen dat de Pausen succederen in de volle macht vande Apostelen, oock in haere onfeylbaerheyt in t'leeren vande gheloofs-stucken:

Ergo, ghelijck onder ALLE de geesten, van de welcke *Ioannes* spreeckt, niet en kan begrepen worden den gheest der Apostelen, alsoo oock niet den gheest vande Pausen,

Het vijfde argument wort uytgelacchen.

V. Het ghene dat de Sectarisen uyt de Psalmen voort-brengen verdient meer uytghelacchen te worden als wederleydt. Sy en hebben schier anders niet in den mont, als, *David* seght dat de Schriftuere een licht is, datse een lantern is &c. Waer op *VVitakerus* dit argument maeckt: De Schriftuer is een suyver licht, ende een licht wort door sijn eyghen selven ghesien van yemant die maer ooghen en heeft: Ergo de Schriftuer en heeft het ghetuygheniſſe vande Kercke niet van doen.

Psalmo 18. v. 9.
Psalmo 118. v. 105.
Witakerus Quæst: 4. cap: 4 in 2. Regum.

Wat sijn dit wederom anders als enckele praetjens? Want ist saeken dat de Schriftuere, ghelijck de Sectarisen voorgheven, soo een helder, suyver, ende klaer licht is datse door haer selven ghenoechsaem is om alles aen te wijsen ende te toonen voor yemandt die maer ooghen en heeft, waer toe sijn de Ministers ende Predikanten van doen by de Sectarisen? misschien om te leeren dat de sonne licht op den middach? ofte om met den vinger eene brandende lampe te toonen? is t'wel de pijne weert datmen se daerom den kost gheeft ende onderhoudt met vrouw ende kinderen, om te leeren ende toonen het ghene dat yeder een klaer kan sien voor de ooghen?

Met een woort geseyt; wy bekennen met *David* dat de Schriftuere een schoon blinckende licht is ter oorsaeke van de godlijcke leeringen ende waerheden diese in haer selven vervat: Maer wy seggen dat het een licht is ghelijck de lampen van *Gedeon* waren, de welcke met aerde-vleschen bedeckt waren: Alsoo heeft de Schriftuere menighe swaere ende lastighe dinghen de welcke onder het deckscl vande letter verborghen sijn, ende van yeder een niet en konnen gesien worden ten zy dat dit deckscl, ghelijck de vleschen van *Gedeon*, ghebroken of wech-ghenomen worde.

Wy bekennen oock met den *H. Petrus dat de Schriftuer een lantern is lichtende*

2. Petri: 1 v. 19

tende in eene duyſtere plaetſe: Maer wy ſegghen oock met hem *dat gheene Schriftuere van eyghener uytlegginghe en is*, dat is ſoo den *Dordrechtſchen* Bijbel bemerckt *Num.*75. dat yeder een die niet en mach uytlegghen naer ſijn eyghen vernuft.

De Schriftuere dan is buyten twijffel een klaer-blinckende licht als'er de uytlegginghe bykomt: Maer deſe uytlegginghe en kan niemant *onfeylbaerlijck* gheven als de Kercke, ende niet eenighe beſondere Predikanten of leeraers: Ergo de Schriftuer en verlicht niet ſonder d'onfeylbare autoriteyt vande Kercke. Immers de Sectariſen en ſijn niet machtich uyt alle de voorgaende Schriftuer-plaetſen contrarij te toonen.

VI. Legghen ſy ons voor, de woorden vanden *H. Paulus*, ſegghende: *Alle Schriftuer is ingheghéven van Godt, is profijtich om te leeren, om te beſtraffen, om te berijſpen, om t'onderwijſen in de rechtveerdigheyt, op dat den menſch Godts volmaeckt zy ende toegheruſt tot alle goet werck.* Weder-legginghe van haere teſde Schriftuer-plaetſe *2. Timoth. cap: 3. v.16. Verſ:* 10. & 14.

Op deſe plaetſe moeten naemelijck dry dinghen aenghemerckt worden. 1. De woorden die voorgaen, ende ſijn deſe: *Timothée, ghy hebt achterhaelt ofte achtervolght mijne Leere; blijft in t'gene ghy gheleert hebt, ende daer u verſekeringhe van ghedaen is, wetende van wien ghy t'gheleert hebt*, te weten, van *Paulus* ſelve, ſijn meeſter.

II. Moet hier aenghemerckt worden dat *Paulus* alleenlijck ſeght dat de Schriftuere *profijtich is* om te leeren, beſtraffen, berijſpen, ende onderwijſen.

III. Dat hy ſeght dat den *Menſch Godts* groot profijt uyt de Schriftuere kan trecken.

Ick toone nu dat uyt geen van dryen en volght dat de Schriftuere den eenighen onfeylbaren Reghel van het gheloof is.

Dat het niet en volght uyt *het eerſte*, bewijſe ick met dit argument: *Paulus* ſeght tot den Biſſchop *Timotheus* dat hy by die Leere ſou blijven die hy van hem hadde gheleert als weſende eene onfeylbaer inſtrument vanden H. Gheeſt, ende dat hy ſou vaſt-houden de uytlegginghen vande Schriftuere, ofte d'artijckelen des gheloofs die hem *Paulus* met levende ſtemme gheleert hadde:

Ergo uyt deſe plaetſe van *Paulus* en kan niet anders beſloten worden, als dat de Schriftuere tot alles profijtich is mits dat'er ſoo eenen levenden ende onfeylbaren Reghel bykomme ghelijck *Paulus* was.

Soo verre iſt van daer dan dat *Paulus* hier tot deſen Biſſchop ſou ſegghen dat de Schriftuer alleen, den onfeylbaren reghel van het gheloof is, dat hy ter contrarien begheert dat *Timotheus* hem aen de uytlegginghen vande Schriftuere ende artijckelen des gheloofs ſoude houden die hem *Paulus* met levende ſtemme, ende onfeylbaerlijck, als weſende het inſtrument vanden H. Gheeſt, hadde gheleert.

II. Als *Paulus* ſeght dat de Schriftuere *profijtich is* om te leeren, berijſpen &c. hy en ſeght daerom niet datſe ſoo *nootſakelijck* moet ſijn den eenighen reghel ende rechter van alle verſchillen dat'er gheenen anderen en mach by-ghevoeght worden om de Schriftuer met eene onfeylbare autoriteyt te verklaeren; anderſins hoe ſoude hy aen *Timotheus* durven belaſten hebben dat hy by de uytlegginghen ende Leere ſou blijven die hy van hem, door levende ende onfeylbaere uytſprake gheleert hadde?

III. Als *Paulus* ſeght dat de Schriftuere profijtigh is om *den menſch Godts* te volmaecken, hy en ſpreeckt hier niet van alle man, ofte vande heele ghemeente, maer alleenlijck *van ghetrouwe Propheten, ende leeraers in het beſonder* ghelijck den Bijbel van *Dordrecht* aenmerckt *Num.*63. ende

ſeer wel, want de Propheten wierden in t'oude teſtament deurgaens ghenoemt *menſchen Godts*: Alſoo wort *Samuel* genoemt 1.*Regum* 9.8.ende *Elias*, 4. *Regum* 1. 9.11.12.13. ende *Eliſæus* 4. *Regum* 4.7.21.22.27. Jae *Paulus* ſelve gheeft deſen naem aen den Biſſchop *Timotheus*, 1. *Timoth.*6.11. ſoo als den *Dordrechtſchen* Bijbel oock toeſtaet *Num.*18.

Menſch Godts dan, beteeckent in de Schriftuer eenen *Propheet*, *Leeraer*, en *Biſſchop*; Ergo als *Paulus* ſeght dat de Schriftuere profijtich is om *een menſch Godts* te volmaeken, hy ſpreeckt van *Propheten*, *Leeraers*, ende *Biſſchoppen* in het beſonder: Wie twijffelt'er aen of ſoodanighe mannen, die nu door de ſtemme der Kercke ten vollen onderweſen ende in haere leeringhen wel ghefondeert ſijn, konnen groot profijt trecken uyt de Schriftuere: Maer waer ſeght *Paulus* dat Idioten, onwetende menſchen, ende nieuwelinghen in het gheloof, eenigh profijt konnen trecken uyt de Schriftuere ſonder de autoriteyt ofte uytlegginghe vande Heylighe Kercke? daer hy wel expreſſelijck, oock aen eenen Biſſchop, belaſt dat hy ſou blijven by de Leere die hy met levende ſtemme van hem hadde gheleert?

Stelt nu eyndelijck alle deſe ſlechte Schriftuer-plaetſen, met de welcke de Sectariſen willen bewijſen dat'er gheenen anderen onfeylbaren Reghel noch Rechter en is als de Schriftuere, neffens die bondighe bewijſen, met de welcke ick d'onfeylbare autoriteyt ende macht vande Kercke, om te vonniſſen over alle verſchillen, vaſt gheſtelt hebbe; ende indien ghy noch eenighe reden ghebruyckt ghy ſult ſoo klaer ſien als den dagh, dat de Kercke, neffens de Schriftuere, den onfeylbaeren reghel ende rechter is van alle verſchillen.

XII. CAPITTEL.

VVort beweſen uyt de Schriftuere dat het gheloof voor ſijnen eerſten gront moet hebben de godlijcke autoriteyt vande Kercke.

Den eerſten gront vande gheloovighen in het out teſtament was de levende ſtemme van Moyſes.

DIt zy mijn eerſte bewijs: Iſt ſaeken dat eertijdts de gheloovighe *Iſraëliten* in de woeſtijne voor den eerſten gront van haer gheloof hadden, niet de Schriftuere, maer d'onfeylbare autoriteyt ende uytſprake van *Moyſes*, daer en is gheene reden waerom dat'er nu tegenwoordelijck oock ſoo eene onfeylbare uytſprake niet en moet weſen, neffens Schriftuere, op de welcke ons gheloove ghegront werde.

Dat de *Iſraëliten* ſoo eenen gront hebben ghehadt blijckt klaer uyt de Schriftuere.

Exodi cap: 24: *verſ*:3.

Hoort voor eerſt wat'er ſtaet in het boeck *Exodus*: *Moyſes is ghekomen, ende heeft alle de woorden ende vonniſſen des Heeren verhaelt aen het volck, ende al het volck heeft eenſtemlijck gheantwoort: Wy ſullen alle de woorden volbrenghen die den Heere gheſproken heeft.*

Hier uyt blijckt dat *Moyſes* alle de woorden des heeren met levende ſtemme verhaelde aen het volck, ende dat het volck de ſelve als godlijcke woorden aenveerdde om datſe van *Moyſes* voor gheſtelt wierden.

Bemerckt dat een vande woorden des Heeren was, dat *Moyſes* al wat Godt

Godt tot hem hadde gheſeyt ſoude opſchrijven ende beveſtighen voor de heele ghemeente: Dit ſtaet klaer in den ſelven text uytghedruckt: *Moyſes heeft alle de woorden des Heeren gheſchreven, ende s'morghens vroegh opſtaende, heeft eenen autaer opgherecht aen den voet van den bergh, ende nemende den boeck van het verbondt, heeft hem gheleſen ende het volck hoorde toe, ende heeft gheſeyt: VVy ſullen doen al wat den Heere gheſproken heeft ende wy ſullen hem ghehoorſaem zijn.*

Hier uyt blijckt nu, dat, ghelijck de *Iſraëliten* te voren de woorden, die hun *Moyſes* met levende ſtemme verhaelde, *als Godlijcke* woorden aenveert hadden, alſoo nu oock op de ſelve maniere die woorden aenveerden by gheſchrifte gheſtelt, om datſe van *Moyſes* beveſticht wierden:

Ergo op d'autoriteyt *Moyſis* hebben de *Iſraëliten* die woorden *als Godlijcke* aenveerdt, niet alleen eer ſe geſchreven waren, maer oock naer datſe by gheſchrifte waeren gheſtelt: Ergo d'autoriteyt *Moyſis* was den eerſten gront op den welcken de *Iſraëliten* haer gheloof bouwden, wanneer ſy gheloofden dat de ſchriften die *Moyſes* hun voorſtelde, het waerachtigh Woort Godts was.

Wat wilt ghy noch meer? is'er oyt weerdiger Schriftuere geweeſt als de gene die Godt met ſijnen eygen vinger in twee ſteenen tafelen hadde geſchreven? hebben de *Iſraëliten* mede deſe Schriftuer niet aenveerdt op het ghetuyghenisſe van *Moyſes*? hoort wat de Schriftuer hier van ſeght: *Als Moyſes afdaelde van den bergh Sinai hy hieldt de twee tafelen vaſt &c. Toen quamen tot hem alle de kinders van Iſraël, ende hy gheboot hun al wat hy van den Heere ghehoort hadde op den bergh Sinai.* *Exodi cap: 34. verſ. 29.*

T'was *Moyſes* dan die de Wet gaf aen de kinders van *Iſraël*, ghelijck *Chriſtus* op twee verſcheyden plaetſen by *Ioannes* uytdruckelijck ſeght: daerom noemt hem den H. *Paulus* den *Middelaer* van het Out Teſtament volghens het ghene *Moyſes* ſeght in het boeck *Deuteronomium* tot de kinders van *Iſraël*: *Ick hebbe tuſſchen den Heere ende tuſſchen u-lieden gheſtaen om ſijne woorden aen u te verkondighen.* *Ioannis cap: 1. verſ. 17. ende cap: 7. verſ: 16. Ad Galatas cap: 3. v. 19. Deuter: cap: 5. verſ. 5.*

Hoort nu voorders wat *Moyſes* ghedaen heeft ſoo haeſt als hy de Wet der gheboden voorgheleſen hadde aen de *Iſraëliten*: Hy heeft, ſeght den H. *Paulus*, *het bloedt ghenomen van Calvers en Bocken, met water, purpure wolle, ende hyſſope, ende heeft het volck daermede beſproeyt*: Waer toe dat? om het verbondt, ſeght *Paulus, te beveſtighen*, ende den boeck daer het verbondt in gheſchreven was *te wijden* ofte te heylighen. *Ad Hebraos cap: 9. v. 19.*

Uyt dit altemael blijckt nu ſoo klaer als den dagh dat *Moyſes*, als een Propheet van Godt gheauthorizeert, met ſijne woorden, wercken, en ceremonien, de *ſteenen-tafelen*, de *VVet*, ende *den boeck* daer de Wet in gheſchreven ſtont, dat is, *de Schriftuere*, aen de heele ghemeente uyt den naeme Godts heeft ghegeven ende de ſelve gheloof-weerdigh ghemaeckt heeft, dienvolghens dat de *Iſraëlien* de Schriftuere *als het Woort Godts* aenveerdt ende ghelooft hebben om d'onfeylbare autoriteyt *Moyſis*.

Nu maeck ick mijn beſluyt uyt al het voorgaende: De kinders van *Iſraël* worden van de Schriftuere gepreſen om datſe *Moyſes* volghden ende ghebruyckten als eenen onfeylbaren levenden reghel ende eerſten gront van haer gheloof: Beſluyt uyt al het voorgaende.

Ergo de Catholijcken en konnen van de Schriftuer niet vervloeckt ofte beriſpt worden als ſe voor haeren eerſten gront van het gheloof ghebruycken d'onfeylbare autoriteyt van de Kercke.

Ick bewijſe deſe conſequentie: T'is ſeker dat de Schriftuere ten tijde van *Moyſes* ſoo Godlijck was als ſe nu is: T'is ſeker datſe ſoo wel die kenteeckenen hadde, die haer de Sectariſen toeſchrijven, als ſe nu heeft:

T'is seker dat d'onfeylbaerheyt ende Godlijcke macht van de Kercke soo klaer uytghedruckt staet in de Schrifture als die van *Moyses*, jae dat de Christelijcke Kercke meerder autoriteyt ende macht heeft als de Synagoge ghehadt heeft:

Ergo ist saeken dat, niet teghenstaende dit altemael, die oude gheloovighen eenen onfeylbaren levenden reghel ghebruyckten en volghden om haer gheloof op te bouwen, niet min en is dit nootsaekelijck aen de gheloovighen van desen tijt.

Doch laet ons in t'besonder sien hoe wy hier in over-een-komen met de oude gheloovighen.

Hoe precies dat de Catholijcken over-een-komen met de oude gheloovighen in den gront van haer gheloof.

Indien yemant van die gheloovighen hadde ghevraeght: Waer van weet ghy dat'er eenen Godt is, oneyndelijck goet, wijs, rechtveerdigh, almachtich, ghetrouw in sijne beloften, ende soo voorts? hy soude buyten twijffel gheantwoort hebben, om dat de Schriftuer ons dit leert.

Maer hoe weet ghy dat de Schriftuere Godlijck is? hy en kost anders niet antwoorden, dan (ghelijck nu bewesen is) om dat den Propheet *Moyses*, ofte wel Godt selve door den mont van *Moyses*, ons dit gheseyt heeft.

Maer hoe weet ghy dat *Moyses* een Propheet is, ofte dat Godt door hem spreeckt? hy soude gheseyt hebben, ick sie dat uyt sijne wijsheyt, heylicheyt, ende mirakelen: want dese teeckenen wijsen van selfs uyt dat hy verdient ghelooft te worden in al wat hy ons seght, ende dit sijn de redenen die my beweghen om aen hem te gheloóven sonder Schriftuer.

Doch yemandt sal my segghen dit en sijn maer versierde ende ydele praetjens.

Ick toone dat neen: Want *Moyses* selve ghetuyght dat dit met'er daet soo gheschiet is: Hy seght *dat hy mirakelen dede voor de ooghen des volcks, ende dat het volck gheloofde.* Wederom als hy de baeren ende waeteren van de roode zee door mirakel in twee hadde ghekloven, hy seght *dat het volck aen den Heere ende aen sijnen dienaer Moyses gheloofi heeft.*

Exodi cap. 4. vers. 30.

Exodi cap. 14. vers. 31.

T'is oock seker, ghelijck voren betoont is, datse de Schriftuere selve op het ghetuygheniſſe ende autoriteyt *Moysis* aenveerdt hebben om dat sy hem nu, ter oorsaeke van sijne mirakelen ende andere teeckenen, hielden voor een Godlijck Man ende Propheet:

Ergo t'en sijn gheene ydele praetjes, maer t'is de oprechte waerheyt dat de *Israeliten* met'er daet soo voort sijn ghegaen in het bouwen van haer gheloof ghelijck ick gheseyt hebbe.

Siet nu hoe precies dat wy hier in met haer over-een-komen: Indien yemandt my vraeght: Waerom ghelooft ghy dat Godt mensch is gheworden? ick sal antwoorden, om dat de Schriftuer dit ghetuyght.

Maer waerom ghelooft ghy dat de Schriftuere Godlijck is? Ick antwoorde, om dat de Kercke my dit ghetuyght.

Maer hoe weet ghy dat de Kercke niet en kan dwaelen? ick antwoorde: Ick sie uyt haere heylicheydt, mirakelen, ende andere merckteeckenen datse Godlijck is, oversulckx dat Godt door haeren mont spreeckt, waer uyt ick seer wel besluyte datse niet en kan dwaelen, dienvolghens dat ick mijn gheloof vrylijck ende sonder eenigh perijckel op haere Godlijcke ende onfeylbaere autoriteyt wel mach bouwen.

Dit is den selven gront die de gheloovighen van het Oude Testament hebben gheleydt, ende sijn hier over van Godt selve ghepresen gheweest:

Ergo

Ergo de Catholijcken en konnen van Godt hier over niet misprefen ofte berispt worden.

Hier teghen sullen de Sectarisen segghen: Daer en is gheene ghelijckenisse tusschen die oude gheloovighen, ende tusschen de teghenwoordighe Christenen: Want ten tijde van *Moyses* en was de heele Schrifture noch niet volmaeckt, daerom was'er eenen levenden onfeylbaren Rechter van doen die de verschillen sou uytwijsen: Maer t'sedert dat de heele Schrifture volmaeckt is gheweest (ghelijck se nu met'er daet is) en is'er soo eenen Rechter niet meer van doen: Want, seght den *Schotschen* Ministet *Baronus*, *indien wy de Schrifture neerstelijck ondersoecken, ende ghetrouwelijck volghen, wy en konnen niet dwalen.*

Opworpinghe van Partye wort wederleyt.

Baronius in Apodixi tract: 5. cap. 1. pag. 218.

Dit en sijn wederom niet anders als sotte droomen van de *Geusche* Ministers: Want sy en sijn my niet machtich eene enckele plaetse by te setten uyt de Schriftuere daer gheseyt wort dat dien onfeylbaeren reghel ofte Rechter, die eertijts was, moest ophouden ofte afgheschaft worden als nu de heele Schriftuere soude volmaeckt sijn. Waer staet dat? wat Propheet, wat Apostel, wat Evangelist, wat heylighen Schrijver heeft dit gheseyt?

Sijn sy dit niet machtich uyt eenighe Schriftuer te bewijsen, dat sy ons dan eenighe redenen segghen waerom dat wy soo wel de onfeylbare autoriteyt van de Kercke niet en moghen nemen voor den eersten gront van ons gheloof, als eertijdts de *Israëliten* de authoriteyt van *Moyses* naemen voor den gront van het haere.

Een van beyde moeten sy segghen, ofte dat de Schriftuere ten tijde van *Moyses* van mindere autoriteyt was dan se nu is, ofte dat *Moyses* van meerder autoriteyt was dan nu de teghenwoordighe Kerck is:

Maer beyde is valsch: Ergo daer en is gheen reden waerom dat wy soo wel ons gheloof niet en moghen bouwen op d'autoriteyt van de Kercke, als eertijts de *Israeliten* op d'autoriteyt *Moysis*.

Ick toone dat beyde de voorgaende redenen valsch zijn. I. T'is seker dat de Schriftuere ten tijde van *Moyses* van gheene mindere autoriteyt en was dan se nu is: Want sy was toen soo wel het Woort Godts ende Godlijck als se nu is; Sy was toen soo klaer voor de oprechte gheloovighen als se nu is, want *David* noemt se *een licht*, *een lanterne* &c; Sy hadde toen soo wel de merck-teeckenen van haere Godlijckheydt als se nu heeft: Eyndelijck daer en kosten haer gheene eyghendommen ontbreken van de ghene die de Schriftuere teghenwoordelijck heeft; Sy was buyten twijffel *profijtich om te leeren, berispen, bestraffen, onderwijsen* &c. anderfins en soude sy het Woort Godts soo oprecht niet gheweest zijn ghelijck als se nu is, t'welck niet sonder eene grove lasteringhe gheseyt en kan worden.

Maer niet teghenstaende dat de Schriftuere ten tijde van *Moyses* alles hadde dat d'onse heeft, soo haddese nochtans, neffens haer, eenen levenden onfeylbaren Rechter welckers autoriteyt de *Israeliten* namen voor den eersten gront van haer gheloof:

Ergo daer en is tot noch toe gheen reden om te segghen dat soo eenen Rechter ons min nootsaekelijck is als aen de *Israeliten*.

II. T'is oock valsch dat *Moyses* van meerdere autoriteyt was als de teghenwoordighe Kercke. Ter contrarien d'autoriteyt van de Kercke is onghelijckelijck meerder als die van *Moyses* was.

Want 1. Ist saecken dat ghe de mirakelen die *Moyses* ghedaen heeft neffens de mirakelen stelt die op alle tijden in de Kercke gheschiedt zijn; dese en sijn niet alleen menighvuldigher in het ghetal, maer oock uytne-

mender in wonderlijckheyt: Want *Moyſes* en heeft noyt de dooden verweckt, noch de duyvelen uytghejaeght &c.

II. Indien ghy de heylicheydt ende wijsheyt van *Moyſes* wilt aenſien: Ghy ſult'er in de Kercke menighe vinden, die, ten minſten allegaer ſaemen ghenomen, ſoo heylich als *Moyſes* gheweeſt zijn, jae, kloeckere feyten ende wonderlijcker wercken uytghevoert hebben als hy.

Voeght hier nu by dat wy in onſe Kercke volbracht ſien alle de voorſeggınghen van *Iſaias* ende van andere Propheten, ghelijck boven beweſen is, de welcke gheenſins op *Moyſes* en paſten.

Iſt ſaecken dan dat d'autoriteyt van de teghenwoordighe Kercke niet minder, jae meerder is als die van *Moyſes* certijts gheweeſt is; daer en is tot noch toe niemant machtich eenighe andere redenen by te brengen waerom dat wy d'autoriteyt van de Kercke ſoo wel voor den eerſten gront van ons gheloove niet nemen en moghen, als de *Iſraeliten* d'autoriteyt *Moyſis*.

Bewijſen uyt het Nieuw Teſtament.

Nu treck ick mijne bewijſen noch voorder uyt het Nieuw Teſtament: T'is ſeker dat de Apoſtelen in t'beginſel der Kercke de Schriftueren ghelevert hebben aen de gheloovighen, ende de ſelve hebben beveſtight datſe het oprecht Woort Godts waeren. Dit en hebben ſy niet ghedaen enckelijck als *Predikanten*, maer met eene onfeylbaere autoriteyt als levende inſtrumenten van den Heylighen Gheeſt. Dit ſtaen my de Sectariſen toe, naemelijck *Witakerus* ende *Baronus*, overſulex en heeft dit gheene preuve van doen.

Witakerus q. 3. de Script. c. 5. Baronus tract. 5. cap. 1. pag. 217.

Indien yemant dan vraeght: Waerom gheloofden de eerſte Chriſtenen in t'beginſel der Kercke dat *Chriſtus* den waerachtighen ſone Godts, Godt ende Menſch, ende onſen Verloſſer was? Sy ſouden gheantwoort hebben, om dat de Schriftuer ons dit leert.

Maer hoe weet ghy dat de Schriftuer die dit leert, oprecht ende Godlijck is? want daer ſijn andere boecken die oock den tijtel van Evangelien voeren op den naem van den H. *Thomas*, van den H. *Bartholomæus*, &c. Hoe weet ghy dan dat dien boeck den welcken ſeght dat *Chriſtus* den waerachtighen ſone Godts ende den Salichmaeker des werelts is, meer oprechte Schriftuer is als die andere boecken? ſy ſouden gheantwoort hebben, om dat ons dien boeck voor ſoodanigh is over-ghelevert van de Apoſtelen, de welcke, ghelijck *Witakerus* ſpreeckt, *inſtrumenten waeren van den Heylighen Gheeſt, ende voorſien van Godlijcke autoriteyt*, ofte ghelijck *Baronus* ſeght, *die eenen levenden reghel des gheloofs waren.*

Maer hoe weet ghy dat d'Apoſtelen ſoodanigh waren? Sy en koſten niet anders ſegghen, als datſe dit ſagen uyt hunne heylicheyt, mirakelen, ende andere ken-teeckenen, die haer gheloof-weerdigh maeckten: Dit blijckt uyt verſcheyden plaetſen van de Schriftuere daer gheſeyt wort dat vele *Ioden* en *Heydenen* het gheloove aenveerdden beweeght zijnde door de mirakelen die ſy d'Apoſtelen ſaghen doen.

Ghelijck dan de oude oprechte gheloovighe *Iſraeliten* d'autoriteyt van *Moyſes*, om de welcke ſy de Schriftueren van die tijden aenveerdden, naemen voor den eerſten gront van haer gheloof; alſoo naemen de eerſte Chriſtenen voor haeren gront d'onfeylbare autoriteyt van de Apoſtelen, om de welcke ſy gheloofden dat de Schriftuer-boecken Godlijck waren: wy gaen al de ſelve voetſtappen in, als wy voor onſen gront nemen d'autoriteyt van de Kercke:

Ergo dien gront van ons gheloof en kan niet miſſen: Want hy is, ende in de oude *Iſraeliten*, ende in de *eerſte Chriſtenen* van Godt ſelve, in de Schriftuere ghepreſen gheweeſt, ende de *eerſte Chriſtenen*, ghelijck *Paulus* ſeght,

ſeght, wierden ons gheſtelt *tot een voorbeeldt* dat wy moeſten nae-volghen. *1 Theſſ. cap. 1. verſ. 7.*

Wat hebben de Sectariſen hier teghen? D'Apoſtelen, ſegghen *Vitakerus* ende *Baronus*, waeren levende reghels, niet voor ſoo veel als ſe Miniſters der Kercke waren, maer voor ſoo veel als ſe extraordinariſe perſoonen ende inſtrumenten van den H. Gheeſt waren. Wederlegginge van de opworpingen der Sectariſen.

Ick hebbe boven beweſen *Cap.* 5. dat de onfeylbare autoriteyt van de Apoſtelen niet *extraordinaris* en was, ofte ſoo eyghen aen haeren perſoon datſe ſamen met haere doot moeſte vergaen: Maer dat het eene *ordinariſe* macht was die in de Kercke altijt moeſt blijven dueren.

Hier uyt ſoude volghen, ſegghen de twee voorſeyde Sectariſen, dat alle de Miniſters ende Predikanten der Kercke eenen onfeylbaren Regel van het gheloof ſijn.

Ick antwoorde dat dit niet en volght, om dat *Paulus* uytdruckelijck ſeght: *T'en ſijn niet alle Apoſtelen*, maeckende expreſſelijck onderſcheyt tuſſchen de enckele *Leeraers*, of Predikanten, en tuſſchen d'Apoſtelen: *1 Corinth. c. 12. verſ. 29.*

Die ſijn dan alleen begaeft met eene onfeylbare autoriteyt aen de welcke d'Apoſtoliſche macht is overgheſet: Wie die ſijn, hebben wy in *t'ſeſde ende ſevenſte Capittel* wijdloopich beweſen.

XIII. CAPITTEL.

De voorgaende Leere wort noch voorder beveſticht met andere Schriftuer-plaetſen.

Ick moet hier bewijſen dat den eerſten gront van het gheloof altijdt gheweeſt is, ende altijt moeſt ſijn *de predicatie* der Heylighe Kercke *met levende ſtemme.*

Dit betoone ick nu I. Uyt den Propheet *Iſaias* daer hy ſeght: *Heere! wie heeft'er ghelooft aen ons ghehoor?* welcke woorden den H. *Paulus* oock gheſtelt heeft in ſijnen brief tot de *Romeynen.* Eerſte Schriftuer-plaetſe uyt Iſaias. *Iſaiæ cap. 53. vrſ. 1. Ad Romanos cap. 10. v. 16.*

De vraegh is wat den Propheet hier verſtaet door dit woordeken *Ghehoor?* Den Sectaris *Tremellius* ſeght dat hy hier door niet anders en verſtaet als *ſijne predicatie*, ofte wel, *ſijne woorden* die hy mondelinghe ſprack tot het volck, ghelijck *Theodorus Beza* dit uytleght.

Bemerckt dan. I. Dat den Propheet *Iſaias* hier ſpreeckt van den eerſten gront op den welcken ons gheloof moet ghebouwt worden: Dit blijckt klaer uyt den H. Apoſtel: Want maekende in den voorſeyden brief tot de *Romeynen* ghelijck als trap-ghewijs den heelen bouw van het gheloof, ſeght hy: De predicatie komt voort uyt de ſendinghe der Apoſtelen, het ghehoor komt uyt de predicatie, *het gheloof uyt het ghehoor*, de aenroepinghe Godts uyt het gheloof: Hier hoort ghe immers den Apoſtel uytdruckelijck ſegghen, *dat het gheloof uyt het ghehoor* komt, dat is, uyt *de predicatie* die *met woorden* ofte levende ſtemme ghedaen wort.

Bemerckt. II. Dat den Propheet ende den Apoſtel hier beyde ſpreken van *eene predicatie* die den reghel ende onfeylbaren gront des gheloofs is: Dit blijckt wederom klaer uyt den voorgaenden diſcours van den Heylighen *Paulus*: Want als hy ſeght dat het gheloof voortkomt uyt het ghehoor, dat is, uyt de predicatie, ſoo moet dan de predicatie, ofte de levende ſtemme van de ghene die preeckt de eerſte beweegh-reden ofte den

eerſten

eerſten oorſpronck ſijn van een Godlijck ende waere gheloof: Maer een gheloof dat *Godlijck* is en kan gheenen anderen oorſpronck noch gront hebben als de ghene die Godlijck zy, en deſen gront en kan gheenen anderen ſijn als de ſtemme ofte uytſpraeke van de eeuwighe waerheydt, t'zy datſe ſpreeckt door haer ſelven, t'zy door den mont van een ander die ſy ghebruyckt als het inſtrument van haere uytſpraeken: Ergo als den H. *Paulus* uyt den Propheet *Iſaias* ſeght dat het gheloof voortkomt uyt de predicatie die met levende ſtemme ghedaen wort, hy ſeght dat de predicatie met levende ſtemme den eerſten gront van het Godlijck gheloof is.

Bemerckt. III. Dat ſoo wel *Iſaias* als *Paulus* hier ſpreken van eene maniere om te ghelooven die ordinaris ende alghemeen aen de gheheele Kercke moeſt zijn: Want als *Paulus* deſe woorden van *Iſaias*: *Heere! wie heeft'er ghelooft aen ons gehoor?* daetelijck daer uyt beſluyt: *Ergo het geloof is uyt het ghehoor*; *Beza* en *Marloratus*, met andere Sectariſen meer, bekennen dat dit alghemeenlijck van de heele Kercke gheſeyt wort.

Hier op dan maeck ick dit argument: *Iſaias* en *Paulus* ſegghen dat het gheloof voortkomt uyt de predicatie dit met levende ſtemme gheſchiet, ende ſy ſpreken van een Godlijck gheloof t'welck op eenen Godlijcken ende onfeylbaeren gront moet ghebouwt worden, ende het ghene ſy ſeggen raeckt de heele Kerck in t'ghemeen, ſonder aen te wijſen de gheloovighen van deſen of dien tijdt in t'beſonder:

Ergo de gheloovighen van alle tijden moeten voor den eerſten gront van haer gheloof legghen de predicatie die met levende ſtemme ghedaen wort door een onfeylbaer inſtrument door welckers mont Godt ſelve ſpreeckt:

Maer ſoo een inſtrument is de Heylighe Kercke (ghelijck wy in het derde, vierde, ende volghende Capittelen boven hebben beweſen).

Ergo de predicatie van de H. Kercke, ofte haere levende uytſpraeke is den eerſten gront ende reghel van ons gheloof.

Opworpinghe van de Sectariſen wort wederleyt.

Maer de Sectariſen ſullen my ſegghen: Hier uyt volght dat alle de Predikanten van t'Evangelie moeten onfeylbaer zijn: Want de Heydenen ende andere ongheloovighen die door hun bekeert worden, gheloven om hunne predicatien die ſe hooren.

Ick antwoorde dat de uytſpraeke der Predikanten tweeſins ghenomen kan worden. 1. Voor ſoo veel als ſe de uytſpraeke is van een beſonder perſoon ſteunende op ſijne deuchtſaemheyt ende getrouwicheyt. 2. Voor ſoo veel als ſe de uytſpraeke van d'heele Kerck is: op de eerſte maniere ghenomen, en heeft de uytſpraeke der Predikanten gheene onfeylbaerheyt: Maer op de tweede maniere ghenomen, is ſy buyten twijffel onfeylbaer: Want ghelijck de uytſpraeke der Kercke onfeylbaer is in gheloofs-ſtucken om datſe ſpreeckt uyt den mont Godts, alſoo moet oock onfeylbaer zijn de uytſpraeke der ghener die in gheloofs-ſtucken ſpreken uyt den mont van de Kercke: Want dit en is anders niet als het ſelve gheloove verkondighen het welck den Heylighen Gheeſt heeft gheleert aen de Kercke.

Het tweede bewijs: Den regel van het gheloof moet de gheloofs-ſtucken klaerlijck voorſtellen *Ad Heb* 11. *v.* 1 1 *Cor*: 13. *v.* 12.

Mijn tweede bewijs van t'ghene nu gheſeyt is, ſtelle ick aldus: Alhoewel alle de gheloofs-ſtucken duyſter zijn in haer ſelven (want *het gheloof*, ſeght den H. *Paulus*, *is een bewijs van dinghen die buyten ons ghelicht*, ende oock boven ons verſtant zijn; Item: *Wy ſien hier alles door eene duyſtere reden*) ſoo iſt nochtans dat het aen de gheloovighen ſoo klaer als het licht van de Sonne moet blijcken dat deſe ofte die gheloofs-ſtucken van dien Reghel des gheloofs voor-gheſtelt worden.

Dit

Dit ſeght *Moyſes* duydelijck in het boeck *Deuteronomium*: *Het ghebodt*, ſeyt hy, *dat ick u lieden heden ghebiede en is boven u niet, t'en is niet verre gheleghen, noch in den Hemel gheſtelt, ſoo dat ghe niet en kont ſegghen: Wie van ons kan in den Hemel opklimmen om t'ſelve ons te brenghen op dat wy het hooren ende in het werck legghen? T'en is oock niet gheleghen over de Zee, op dat ghy gheen uytvlucht en ſout ſoeken en ſegghen: VVie van ons ſal over de zee konnen vaeren ende het ſelve gaen haelen op dat wy t'moghen hooren en doen het ghene ons gheboden is? Maer dat ghebodt is u nae by, t'is in uwen mont ende in uw' herte op dat ghy het doet.* Deuteronomy cap: 30. v. 11.

Bemerckt dat deſe woorden van *Moyſes* niet alleen en moeten verſtaen worden van *de gheboden* Godts, maer oock, ende aldermeeſt van alle *de gheloofs-ſtucken* die Godt van ons wilt ghelooft hebben als noodigh ſijnde ter ſalicheyt.

Dit en ſouden de Sectariſen niet durven loochenen ten zy datſe den *H. Paulus* ſelf willen plichtigh maecken van gheloghen te hebben: Hoort wat hy ſeght in den brief tot de *Romeynen*: *VVat ſeght de Schriftuer* vraeght hy, ende antwoort, ſy ſeght *dat het VVoort u nae by is, dat het in uwen mont ende in uw' herte is; dit VVoort is het VVoort des gheloofs dat wy preken.* Ad Romanos cap: 10. v. 8.

Dit ſijn de woorden van *Moyſes*, ende *Paulus* de ſelve verklaerende ſeght opentlijck dat *Moyſes* ſpreeckt van *de gheloofs-ſtucken*: Ergo *Moyſes* (volghens d'onfeylbare verklaringhe vanden Heylighen *Paulus*) ſeght dat de ſtucken des gheloofs *ons nae by ſijn, datſe ſijn in onſen mont ende in ons herte, ende datſe niet en moeten ghehaelt worden noch uyt den Hemel noch over de zee:*

Maer dit en kan *Moyſes* niet ſegghen van de dinghen ofte myſterien ſelf die wy moeten ghelooven, want die ſijn verre geleghen van ons om datſe ſijn verre boven ons verſtant ende buyten t'gheſicht:

Ergo *Moyſes* en ſpreeckt van niet anders als van *de maniere* op de welcke de gheloofs-ſtucken moeten voorgheſtelt worden:

Deſe *maniere*, ſeght hy, moet ſoodanigh ſijn dat de gheloofs-ſtucken ons *nae by ſijn, datſe niet verre te ſoecken en ſijn*, maer ghelijck als vanſelfs *ons in den mont vallen ende in het herte:*

Ergo die *maniere* met de welcke ons de gheloofs-ſtucken van den reghel des gheloofs (ghelijck *Moyſes* was) voorgheſtelt worden als noodigh ter ſalicheyt, moet ſoo klaer ſijn datmen ghelijck als met de ooghen kan ſien, ende met de handen kan taſten, dat deſe ofte die geloofs-ſtucken ons met'er daet voorgheſtelt worden. By exempel, de *Roomſche* Kercke Leert dat *Chriſtus* met ſijn weſentlijck lichaem in t'H. Sacrament teghenwoordigh is: Het myſterie ſelf (ghelijck oock dat vande H. Dryvuldigheydt, ende vande menſch-wordinge *Chriſti)* is in ſijn ſelven duyſter om dat het is boven ons verſtant ende buyten ons gheſicht: Maer t'is ſoo klaer dat de *Roomſche* Kercke Leert dat *Chriſtus* weſentlijck in t'H. Sacrament teghenwoordich is, dat de Sectariſen ſelf daer aen niet en twijffelen, maer volle verſekeringhe hebben dat de *Roomſche* Kercke dit Leert: Op ſoo eene maniere willen *Moyſes* en *Paulus* hebben dat ons de gheloofs-ſtucken van den Reghel des gheloofs voorgheſtelt worden.

Dit is oock altijt ſoo gheweeſt niet alleen ten tijde van *Moyſes*, maer oock ten tijde *Chriſti* ende ſijnder Apoſtelen: *Chriſtus* Leerde aen ſijne diſcipelen dat hy den waren *Meſſias* was: D'Apoſtelen leerden aen de *Ioden* en Heydenen dat *Chriſtus* verreſen was; de *Ioden* loochenden wel dat hy den *Meſſias*, ofte verreſen was; maer ſy en koſten niet loochenen dat *Chriſtus* ende ſijne Apoſtelen met'er daet ſulex leerden, want ſy leerden dat opentlijck ende met klaere woorden.

Dit altemael ſullen ons de Sectariſen buyten twijffel gheerne toeſtemmen, te weten, dat de gheloofs-ſtucken ſoo klaerlijck van den reghel des gheloofs moeten voorgheſtelt worden, datmen ſekerlijck kan weten wat dat hy voorſtelt ofte Leert in t'beſonder: Want, alſoo ſy gheenen anderen reghel des geloofs en herkennen dan de Schriftuere alleen, ſoo ſegghen ſy dat de gheloofs-ſtucken noodigh ter ſalicheyt ſoo klaer ſtaen in de Schriftuere als een licht ofte lanterne.

Witakerus Quaſt: 4. de Scriptura cap: 1. Scharpius Controverſia 7. de Scriptura.

Gheen gheloofs-ſtuck, ſeght *Witakerus*, *is duyſter*: *Alle de gheloofs ſtucken*, ſeght *Scharpius*, *ende alle d'Artijckelen ſtaen klaer in de Schriftuere.*

Dit beveſtight *VVitakerus* met eene reden of twee. *Tot dien eynde*, ſeyt hy, *heeft Godt begheert dat ſijn Woort by gheſchrifte ſoude gheſtelt worden op dat wy ſouden Leeren het ghene gheſchreven is, ende daer uyt ſijnen wil ſouden kennen*: *De Schriftuer*, ſeght hy daernaer, *wort ghenoemt den Reghel, richt-ſnoer, ende het VVit voor de ooghen van alle menſchen gheſtelt, ſoo is t'dan nootſaekelijck datſe licht ende klaer zy*: Waer op hy ten leſten beſluyt: *Ergo de Schriftuere is ſoo gheſchreven datſe van ons kan verſtaen worden, anderſins den H. Gheeſt en ſoude ſijn eynde niet hebben het ghene hy voor-hadde.*

Nu is dan alleſins, ende met klaere Schriftuer-plaetſen, ende met volle toeſtemminghe vande Sectariſen, vaſt-gheſtelt het ghene ick bewijſen moeſt, te weten, dat dien reghel ofte dat inſtrument door het welcke Godt ſpreeckt, ende daer wy ons gelcove moeten op bouwen, ſoo licht ende klaer moet ſijn, dat het ons voor de ooghen blijcke wat voor gheloofs-ſtucken dat dien reghel ons Leert ende voorſtelt om te ghelooven, als noodich ter ſaligheyt.

De Schriftuere en ſtelt de geloofs-ſtucken niet klaerlijck voor, daerom en kanſe den eenighen regel des gheloofs niet ſijn.

Nu moet ick bewijſen dat de Schriftuere door haer ſelven de geloofs-ſtucken ſoo klaerlijck niet voor en ſtelt, vervolghens datſe den eerſten gront niet en kan ſijn om ons gheloof op te bouwen.

Dit te bewijſen ſoude gantſch noodloos ſijn, ten waer ſaeken dat de hartneckicheyt ende onbeſchaemtheyt vande Sectariſen ſoo verre gekomen waer datſe oock durven loochenen het gene wy dagelijcx ſoo klaer ſien voor de oogh als het licht van den middach: Is'er yet in de werelt ſoo kenbaer ofte ſoo ſeker als dat'er ſchier op alle tijden, oock tuſſchen de gheleerſte ende ſcherp-ſinnichſte mannen, harde diſputen gheweeſt ſijn over de ghewichtichſte ſtucken vande Religie, die den text ſelve vande Schriftuere noyt en heeft konnen uytwijſen? hoe kander dan yet kenbaerder ofte ſekerder ſijn in de wereldt als dat de Schriftuere de gheloofs-ſtucken niet voor en ſtelt ghelijck *Moyſes* ende *Paulus* ſegghen noodigh te ſijn aen den Reghel ende eerſten gront van het gheloof?

Sijnder niet met duyſende menſchen die loochenen dat ſoo ofte ſoo een gheloofs-ſtuck in de Schriftuere te vinden is? ofte dat deſen of dien Sinden waerachtighen ſin vande Schriftuer is, ende dat, in ſoodanighe Artijckelen die de ſalicheyt raeken? waer is dan in de Schriftuere dat licht ende klaerheyt die den reghel van het ghe'oove moet hebben in het voorſtellen vande gheloofs-ſtucken?

Wat willen wy hier over voorders argumenteren, als wy de Sectariſen met hun eyghen ſweert konnen dooden?

I. *Zanchius*, *VVitakerus*, *Scharpius*, ende *Baronus* bekennen datmen veele middelen moet ghebruycken om den waerachtighen ſin vande Schriftuer te verſtaen, ende vervolghens te weten wat voor gheloofs-ſtucken datſe eyghentlijck voorſtelt: Men moet, ſegghen ſy, de oorſpronckelijcke talen te raede gaen, d'eene Schriftuer-plaetſe ſtellen neffens de andere, dach ende nacht ghedurichlijck ende aendachtelijck

lijck de Schriftuer onderſoeken ende door-bladeren, ſijn toevlucht nemen tot het ghebedt, ende ſoo voorts: Dit moeten, oock de *gheleerde*, doen: Wat de *Leeken* aengaet, ſeght *Baronus*, ende ongheſtudeerde perſoonen, die ghelooven alleenlijck uyt het verhael van haere Miniſters dat haere gheloofs-ſtucken in de Schriftuere ſtaen.

Blijckt hier niet klaerlijck uyt dat de Schriftuere de gheloofs-ſtucken op *ſoo eene maniere* niet voor en ſtelt datmen kan ſegghen (ghelijck eertijdts *Moyſes* tot de *Iſraëliten* in t'out teſtament, ende *Paulus* tot de *Romeynen* in t'nieuw teſtament) die gheloofs-ſtucken *ſijn u nae by, ghy en moet ſe niet verre gaen haelen*? Want de gheleerde moeten die gaen haelen uyt de oorſpronckelijcke talen, uyt het ſtellen van d'eene Schriftuer-plaetſe neffens de andere, uyt een ghedueriegh ende moeyelijck onderſoeken van de Schriftuere by daghe ende by nachte: Men kan oock niet ſegghen; *ghy en moetſe uyt den Hemel niet haelen*; want ſy moeten ſe halen door een ghedueriegh gebedt: Men kan ten leſten niet ſegghen, *ſy ſijn in uwen mont;* want de Leeke ende onwetende menſchen moeten die gaen haelen uyt den mont van haere Miniſters:

Ergo de Schriftuere en ſtelt de gheloofs-ſtucken niet voor, ghelijck ſe van *Moyſes*, *Chriſtus*, *Paulus*, de Apoſtelen, ende andere ſoodanige reghels van het gheloof, voorgheſtelt wierden: Soo en kan dan de Schriftuere den eenighen reghel ende eerſten gront van ons gheloove niet ſijn.

Maer aen *de Kercke* en ontbreeckt niet een ſier van alhet ghene dat tot ſoo eenen Reghel vereyſcht wort:

Ergo *de Kercke* is den eerſten gront op den welcken ons gheloof moet ghebouwt worden.

Dat haer niets en ontbreeckt bewijſe ick. I. S'heeft de ſelve merckteeckenen die alle de levende reghels des gheloofs oyt ghehadt hebben, te weten, *Moyſes*, de *Propheten*, *Chriſtus*, ende *d'Apoſtelen*: want s'heeft de *heyligheyt*, de *ſichtbaerheydt*, ende *mirakelen*· Ghelijck dan *Moyſes*, de *Propheten*, *Chriſtus* ende *d Apoſtelen* van allen het volck wierden ghehouden voor inſtrumenten door de welcke Godt ſprack, dienvolghens onfeylbaer in haere leeringhen: Hy moet gantſch uytſinnich ofte onredelijck ſijn die de Kercke voor ſoodanigh een inſtrument niet herkennen en wilt, aenghefien dat hy daer de ſelve teeckenen ſiet aen de welcke alle de andere inſtrumenten Godts ſijn ghekent gheweeſt.

II. De Kercke ſtelt haere gheloofs-ſtucken voor, op die ſelve maniere ghelijck *Moyſes*, de *Propheten*, *Chriſtus*, ende *d'Apoſtelen* hebben ghedaen, dat is, met ſoo eene klaerheydt datmen aen yeder gheloovighe, gheleerde, ofte ongheleerde, vrylijck ſegghen mach: Die gheloofs-ſtucken *en ſijn boven u niet, ghy en moetſe niet gaen haelen noch in den Hemel, noch over de zee; ſy ſijn u nae by, ſy ſijn in uwen mont ende in uw' herte:* Want daer en is niemant ſoo ongheleert, noch ſoo plomp, noch ſoo onwetende, die niet lichtelijck, ſekerlijck, ende klaerblijckelijck weten kan wat voor ghelooofs-ſtucken in het beſonder dat de Kercke met'er daet leert: De Sectariſen konnen wel loochenen dat deſe ſtucken waerachtich ſijn, ghelijck eertijdts de *Ioden* loochenden dat *Chriſtus* den waeren *Meſſias*, ende verreſen was: Maer ghelijck deſe even wel ſekerlijck wiſten dat *Chriſtus* ende ſijne Apoſtelen deſe twee voorſeyde leerſtucken voorſtelden, alſoo moeten de Sectariſen mede bekennen datſe wel weten ende verſekert ſijn wat gheloofs-ſtucken in het beſonder de Kercke Leert ende voorſtelt.

Ergo de Kercke ſtelt haere gheloofs-ſtucken ſoo klaerlijck voor, dat daetelijck de heele werelt, oock haere eyghen vyanden, konnen we-

ten en ſien wat datſe leert; daer op den anderen kant gheduerighe diſputen ende verſchillen ſijn, niet alleen tuſſchen de Catholijcken ende Sectariſen, maer oock tuſſchen alle de Sectariſen onder malkanderen, of 'er ſoo ofte ſoo een gheloofs-ſtuck ſtaet in de Schrifture:

Ghelijck dan de gheloovighen van het out teſtament, om die redenen die wy gheſeyt hebben, de levende uytſprake van *Moyſes* naemen voor den eerſten gront van haer gheloove, ende die van het nieuw teſtament de uytſprake *Chriſti* ende ſijnder Apoſtelen; alſoo moeten de gheloovighen van de volghende tijden voor den eerſten gront van haer gheloove nemen de uytſprake der Kercke, om dat ſy alleen alle die ſichtbaere eyghendommen heeft, door de welcke de gheloovighen van alle tijden beweeght ſijn gheweeſt om haer gheloove te bouwen op *Moyſes*, *Chriſtus*, *d'Apoſtelen*, ende andere ſoodanighe reghelen des gheloofs.

XIV. CAPITTEL.

Breeder verklaringhe vande voorgaende materie.

De ſtemme der Kercke is de ſtemme Godts

BEmerckt 1. dat de uytſprake der Kercke de uytſprake van Godt ſelf is: Die dit loochent moet nootſaeckelijck ofte de Schrifture verloochenen, ofte ſegghen datſe gheloghen heeft.

Want, wat is dit te ſegghen het ghene *Chriſtus* ſeght tot ſijne diſcipelen, ſijnde het voornaemſte deel vande Kercke: *Die u lieden hoort die hoort my*? is dit niet klaer gheſeyt dat de ſtemme van ſijne diſcipelen *ſijne ſtemme was*? anderſins hoe koſten ſy *Chriſtum* hooren die ſijne diſcipelen hoorden?

Luca c.10. v.16

Ioannes cap:16. verſ:13.

Wat is te ſegghen: *Den gheeſt der waerheydt ſal u leyden in alle waerheydt*? is dat niet gheſeyt, ghelijck den *Dordrechtſchen* Bijbel bemerckt *Num.24.* den Heylighen Gheeſt ſal u ſoo aenleyden *dat ghe in het Leeren niet en ſult konnen dwalen*?

Matthai c.28. verſ:19, 20.

Wat is te ſegghen: *Gaet henen ende leert alle volckeren, ſiet ick ben met u lieden alle de daeghen tot het eynde des werelts*? is dat niet gheſeyt, ghelijck oock den voorſeyden bijbel bemerckt *Num.26.* dat *Chriſtus* met ſijnen geeſt niet alleen by ſijne Apoſtelen, maer oock *by ſijne ghemeente* ofte Kercke altijt ſou blijven? waer toe? tot gheen ander eynde, als, om datſe, ghelijck hy te voren belaſt hadde, de heele werelt ſouden leeren ſonder te dwaelen: Want t'is onmoghelijck dat hy dwale die van den gheeſt *Chriſti* in ſijne leeringhen ſonder ophouden bygheſtaen wort, ende van den ſelven gheleydt wort in alle waerheyt: Dit en paſt niet alleen op de Apoſtelen maer oock op *de ghemeente* vande volghende tijden, ſoo als de Sectariſen in haeren Bijbel ſelve bekennen: Ergo ghelijck de uytſprake van de Apoſtelen de uytſprake Godts was, alſoo is nu noch de uytſprake *vande ghemeente*, ofte Kercke.

1. Timoth: cap: 3. verſ:15.

Hoe kont ghy dit klaerder beveſticht hebben als met de eyghen woorden vanden *H. Paulus*, wanneer hy ſeght *dat de Kercke de vaſticheydt ende pilaer vande waerheyt is*? is dit niet te ſegghen, ghelijck het wederom den *Dordrechtſchen* Bijbel verklaert *Num.34. dat Godt door ſijne Kercke de waerheyt openlijck aen andere bekent maeckt* of leert? hoe kan nu Godt de waerheyt door ſijne Kercke bekent maecken ten zy dat hy door haer ſpreke? Maer die, door de welcke de eeuwighe waerheyt ſelf ſpreeckt, jae, die hy in de leeringhe ſonder ophouden tot het eynde des werelts met ſijnen gheeſt byſtaet, ende aenleydt in alle waerheyt, en kan nimmermeer dwalen:

len: Ergo de uytſprake der Kercke en is niet alleen de uytſprake Godts, maer moet oock nootſaekelijck onfeylbaer ſijn; anderſins ſoude de eeuwighe waerheyt ſelf de menſchen door ſijne Kercke konnen bedrieghen ende aenleyden tot dwalinghen: Dit is onmoghelijck: Ergo t'is onmoghelijck dat de Kercke ſprekende uyt den mont vande eeuwige waerheyt in haere uytſprake niet onfeylbaer en zy.

De uytſprake der Kercke is een bequaem fondament om een godlijck gheloof op te bouwen.

Bemerckt. 2. Dat de uytſprake der Kercke, ofte om beter te ſegghen, de uytſprake Godts (want, ghelijck nu beweſen is, de uytſprake der Kercke is de onfeylbare uytſprake Godts) ghenoechſaem ende bequaem is om den eerſten gront te ſijn daer *een godlijck gheloof* kan op gebouwt worden: Want 1. het ghene op de godlijcke autoriteyt wort gebouwt en kan niet anders als *godlijck* ſijn:

Maer die ſijn gheloof bouwt op d'autoriteyt vande Kercke, bouwt ſijn gheloof op d'autoriteyt Godts:

Ergo die ſijn gheloof bouwt op d'autoriteyt vande Kercke heeft een gheloof dat niet anders als *godlijck* is.

II. Die ſijn gheloof bouwt op eene *onfeylbare* autoriteyt ofte uytſprake en kan niet bedroghen worden noch dwaelen:

Maer die ſijn gheloof bouwt op d'autoriteyt ende uytſprake der Kercke, bouwt ſijn gheloof op eene *onfeylbare* autoriteyt ende uytſprake:

Ergo die ſijn gheloof bouwt op d'autoriteyt ende uytſprake der Kercke en kan niet bedroghen worden noch dwaelen.

Voorders dan, de Kercke is ghenoechſaem ende bequaem om den eerſten gront te ſijn van ons gheloof.

Bemerckt. 3. Dat het niet van noode en is dat Godt ergens met uytdruckelijcke woorden ſegghe *dat de uytſprake der Kercke de uytſprake Godts is*, ofte dat de Kercke ſelf ſegghe; *mijne ſtemme is de ſtemme Godts*; t'is ghenoech datſe *met de daet ſelve* de ſtemme ende uytſprake Godts zy: Want alſoo gheloofden die van *Theſſaloniken* het ghene van *Paulus* gheleert wiert (ſoo hy ſelve ghetuyght) niet om dat hy hun uytdruckelijck ſeyde: *Mijne ſtemme is de ſtemme Godts*, maer om dat het met er daet *het waere Woort Godts was* het ghene hy hun Leerde, t'welck ſy te voren voorſichtelijck hadden beſloten ſoodanigh te ſijn, uyt de merck-teeckenen van een Propheet ende godlijck menſch die ſy in *Paulo*, ofte met hunne eyghen oogen hadden gheſien, ofte van deughdelijcke ende gheloofweerdighe mannen hadden hooren verhalen. *1. Theſſalon: cap: 2. v. 13.*

Bemerckt. 4. Dat de Kercke, niet de principaele oorſaeke, maer alleenlijck het inſtrument is door het welck ons gheloof in ſijn weſen gheſtelt wort: Want de Kercke doet alles, niet uyt haeren eyghen naem, maer uyt den naem Godts die de Kercke ghebruyckt als ſijn inſtrument om tot de menſchen te ſpreken, *ghelijck hy eertijdts gheſproken heeft door den mont vande Propheten* ende ſijnder Apoſtelen: Alſoo is Godt de principaele oorſaeke van ons gheloof die het ſelve ſtelt in ſijn Weſen, ende de Kercke niet anders dan voor ſoo veel als ſe van die principale oorſaeke tot een inſtrument wort ghebruyckt. *Luc. 1. v. 70.*

Bemerckt. 5. Dat daerom ons gheloof, t'welck wy bouwen op d'autoriteyt vande Kercke als weſende den mont ende inſtrument Godts, niet en laet godlijck te ſijn, om dat wy, by exempel, noch gheene volmaeckte kenniſſe en hebben (ghelijck het naemelijck gheſchiedt in de nieuwelinghen) of deſe autoriteyt in *de heele vergaderinghe te ſaemen is*, ofte *alleen in haere overſten*, ofte wel *in haer opper-hooft*: Want t'is ghenoegh dat wy met ten eerſten in ons ghemoet toeſtaen in het ghemeen, *dat deſe ofte die Kercke de meeſterſſe, pilaer, ende vaſticheyt der waerheydt is*, ende ſoodanighe

nighe middelen heeft datſe de menſchen ſonder eenigh perijckel van dwalinghen kan Leeren den wegh tot de ſalicheyt, t'welck wy klaer konnen ſien uyt de godlijcke merck-teeckenen met de welcke Godt haer vereert heeft, ghelijck dit eertijts de oude gheloovighen ſaeghen in *Moyſes*, ende de eerſte Chriſtenen, in onſen Heere, ende in de Apoſtelen.

Bemerckt. 6. Dat die voorſeyde merck-teeckenen, die wy voor de ooghen ſien in de Kercke, ghelijck men die eertijts koſt ſien in *Moyſes*, in *Chriſtus*, ende in de Apoſtelen, gheene *oorſaeke* en ſijn door de welcke ons gheloof voort-ghebracht ende in ſijn Weſen gheſtelt wort, maer dat ſe alleenlijck eene *aenleydinghe* ſijn tot het gheloof; dat is, by exempel, een menſch die de voorſeyde ken-teeckenen klaerlijck ſiet in de Kercke, en kan niet voorſichtich noch redelijck ſijn ten zy dat hy daer uyt beſluyte dat die Kercke gheloofweerdich is, ende dat Godt door haer ſpreeckt, (ghelijck dit eertijts daer uyt beſloten de kinders van *Iſrael* ten opſichte van *Moyſes*, ende de eerſte Chriſtenen ten opſichte van onſen Salich-maker ende ſijne Apoſtelen) door dit beſluyt het verſtant gheholpen ſijnde door de gratie Godts, ende door het ghebiedt vanden wille, reſolveert ſich den menſch, al wat die Kercke hem Leert ende voorſtelt te gheloo-ven als godlijck uyt kracht van d'autoriteyt Godts die haer klaerlijck vertoont door de Kercke: Alſoo wort den menſch dan, door die merck-teeckenen, alleenlijck aengheleydt tot het geloof, ofte beweeght om het gheloove van die Kercke t'aenveerden.

De Roomſche Kercke alleen moet den eerſten gront ſijn van het geloof

Eyndelijck daer en is gheene Kercke in de heele werelt (ghelijck wy dit met menighe onwederleghlijcke argumenten ende Schrifture-plaet-ſen hier boven betoont hebben) op de welcke dit altemael paſt als de *Roomſche* Kercke alleen:

Ergo de *Roomſche* Kercke alleen, kan, ende moet den eerſten gront ſijn van het ware Chriſtelijcke gheloove.

I. Wy hebben beweſen dat deſe vergaederinghe, dat is, de *Roomſche* Kercke, van de Apoſtelen ſelve ghefondeert ende gheſticht is: Dit hebben wy de Sectariſen ſelf hooren bekennen.

II. Wy hebben ghetoont dat de *Roomſche* Kercke meer als vier hondert jaeren lanck de ſuyvere Leere ghehadt heeft: Dit en konnen de Sectari-ſen mede niet loochenen; want wy hebbent' met hunne eyghen woor-den beweſen.

III. Wy hebben ghetoont datſe noyt tot noch toe van die ſuyverheyt der Leere vervallen en is: Want noyt Sectaris in de werelt en is mach-tich gheweeſt haer van dwalinghe of kettery *t'overtuyghen*: Dit hebbe ick in t'lanck ende breedt voor de ooghe beweſen.

IV. De *Roomſche* Kercke alleen, onder alle de reſte, is blijven ſtaen in haer ſelven door eene ghedurighe ende onverbroken ſucceſſie van Her-ders en leeraers, teghen het ghewelt van alle de ketters en ſcheurmae-kers, ſijnde buyten twijffel *die ſteen-rotſe de welcke niet en kan overweldight worden van de poorten der hellen.*

V. In deſe Kercke, van haere eerſte beginſelen af, tot deſen teghen-woordighen tijt, hebben altijdt met duyſende mannen uytgheſteken in heyligheyt ende gheleertheyt, groote verachters des werelts, klaer door Mirakelen, oprechte Apoſtelen in het verbreyden der Chriſtelijcke Reli-gie, die alle de ketters beſchaemt hebben ghemaeckt.

VI. Op de *Roomſche* Kercke alleen, paſſen alle de oprechte merck-teec-kenen vande waerachtighe Kercke, ende ten opſichte van haer is vol-bracht al wat de Propheten, *Chriſtus*, ende d'Apoſtelen van de waere Kercke voorſeyt hebben.

Hier

Hier uyt dan, sonder meer, volght noodsaeckelijck dat alle de ghene die willen oprechte gheloovighen sijn, de *Roomsche* Kercke moeten nemen voor den eersten gront van haer gheloof op die maniere als wy tot noch toe dit verklaert hebben in het ghemeen.

Oversulex: Indien yemant vraeght: Hoe weet ghy dat, by exempel, *Christus* den Salich-maecker des werelts is? (t'selve is van alle andere gheloofs-stucken) ick sal antwoorden dat ick dit weet ofte gheleert hebbe uyt de Schriftuer.

Maer hoe weet ghy dat de Schriftuere godlijck is ende niet en kan dwalen? want daer sijn eertijts in de handen van d'eerste Christenen verscheyden boecken geweest, onder andere, de Evangelien op den naem vanden HH. Apostelen *Thomas* ende *Bartholomæus*, die eenigen tijt voor Schriftuer-boecken wierden gehouden, ende nochtans geene Schriftuer-boecken en waeren: Hoe weet ghy dan dat de tegenwoordige boecken meer oprechte Schriftuer sijn, als die voorseyde ofte andere boecken? Ick antwoorde om dat my de *Roomsche* Kercke, die van den H. Gheest onderwesen wort, (dienvolgens onfeylbaer is) my dese boecken, als van Godt ingheghe-ven, ende als oprechte Schriftuere, voorgheslelt ende ghelevert heeft.

Maer hoe weet ghy dat de *Roomsche* Kercke van den H. Gheest onder-wesen wort ende onfeylbaer is, ofte dat Godt door haer spreeckt?

Ick antwoorde dat ick soude een onvoorsichtich, sinneloos, jae, god-loos mensch sijn, indien ick dit niet en gheloofde:

Hoe dat? om dat ick soo klaer als t'licht vanden dagh in de *Roomsche* Kercke alle de selve eyghendommen ende merck-teeckenen sie, om de welcke *Moyses*, de Propheten, *Christus*, ende sijne Apostelen, ghehou-den sijn gheweest voor onfeylbare instrumenten van den H. Gheest door de welcke Godt selve sprack.

Ghelijck dan alle de gheloovighen, soo van het oude als van het nieuw testament, om de merck-teeckenen, diese in *Moyses*, de Propheten, *Christus*, ende d'Apostelen saegen, voorsichtelijck vonnisten datse oprech-te instrumenten waeren van den H. Gheest vervolghens onfeylbaer; ende hier door beweeght wierden om alles te ghelooven wat sy hun leerden, ende de Schriftuer-boecken die sy haer voorstelden als godlijcke boecken t'aenveerden, nemende alsoo voor den eersten gront van haer gheloof d'onfeylbare autoriteyt van *Moyses*, *Christus* &c. alsoo moet ick noodsae-kelijck vonnissen dat de *Roomsche* Kercke mede een oprecht instrument vanden H. Gheest ende onfeylbaer is, om dat ick precies in haer alle de selve teeckenen sie, die *Moyses*, *Christus*, ende alle andere instrumenten vanden H. Gheest oyt hebben ghehadt: Dit vonnisse en neme ick niet tot den gront van mijn gheloof (want t'en is maer eene aenleydinghe tot het gheloof) maer ick worde door dat vonnisse beweeght om de boec-ken, die de *Roomsche* Kercke my voorstelt, t'herkennen als godlijcke, ende te ghelooven al wat sy leert, alsoo neme ick tot den eersten gront van mijn gheloove (ghelijck alle gheloovighen altijt ghedaen hebben) de on-feylbare autoriteyt vande *Roomsche* Kercke, dat is, d'autoriteyt van Godt selve, om dat de uytsprake ende stemme vande *Roomsche* Kercke (als we-sende de eenighe waerachtighe Kercke) de eyghen stemme ende uytspra-ke Gods is.

Eer ick van dese materie scheyde ende saemen een eynde maeke, moet ick hier opweghen t'ghene den *H. Augustinus* seght van de Mirakelen. De Mirakelen, seyt hy, hebben oock haere tonghe ende spreken: Want om dat *Christus* het Woort Gods is, sijne Mirakelen sijn oock voor ons het Woort van dat godlijck Woort.

Augustinus Tractatu. 4. in Ioannem cap: 6.

Volghens

Volghens dit segghen van *Augustinus*, ghelijck Godt tot ons spreeckt door de Schriftuere, alsoo spreeckt hy oock tot ons door sijne Mirakelen, want de Mirakelen sijn het Woort Godts met *de daet*, ghelijck de Schriftuer het Woort Godts is met *de letter* ofte gheschrifte.

Hier uyt besluyte ende bewijse ick dat yemant soo wel een Godlijck gheloove kan bouwen op de Mirakelen self, als de Sectarisen doen op de de Schriftuere.

Want 1. Indien ick vraeghe van de Sectarisen waerom dat haer gheloof godlijck is? sy sullen my antwoorden, om dat wy dat bouwen alleen op *het Godlijck VVoort.*

Maer de Mirakelen sijn soo wel het *Godlijck VVoort* als de Schriftuere:

(Want Godt spreeckt soo wel tot de menschen door de Mirakelen als door de Schriftuere)

Ergo yemant die sijn gheloof souden bouwen alleen op de Mirakelen, soude soo wel een Godlijck gheloof hebben als de Sectarisen voorgheven te hebben om datse haer gheloof bouwen op de Schriftuere.

Sy sullen segghen: Het gheloof en kan niet Godlijck sijn ten zy datmen ten vollen verseckert zy dat den gront, daer het op ghebouwt wort, met'er daet Godlijck is:

Maer niemant en kan (ten zy door besondere openbaringhe Godts) ten vollen verseckert sijn van eenigh Mirakel dat het Godlijck is; want sy konnen alle die hy siet, door duyvels-konste ende tooverye ghedaen worden:

Ergo niemant en kan op eenigh Mirakel een Godlijck geloof bouwen.

Dit argument neme ick als het eyghen sweert vande Sectarisen om haer self te bestrijden, ende segghe aldus:

De Sectarisen en hebben gheene verseckeringhe dat den bijbel diese ghebruycken *Godlijck* is.

Ergo de Sectarisen en konnen gheen *Godlijck gheloof* bouwen op den bijbel diese ghebruycken.

Indien sy segghen, wy sijn daer van ten vollen verzekert door den inwendighen gheest die ons Leert; ick segghe dat dien gheest soo wel duyvelsch kan sijn als ghe seght dat de Mirakelen toovery konnen sijn: Want *Paulus* seght klaer *dat den duyvel sich verandert in eenen enghel des lichts.*

2. *Corinth: cap: 11. vers: 14.*

Ergo ghelijck ghy seght dat yemant gheen Godlijck gheloof en kan bouwen op de Mirakelen om datse door tooverye konnen gheschieden, alsoo volght het dat ghy gheen Godlijck gheloof en kont bouwen op uwen Bijbel, om dat dien gheest, die u seght dat uwen Bijbel Godlijck is, van den duyvel kan komen die u bedrieght.

T'is onmoghelijck, sult ghy segghen, dat dien gheest duyvelsch zy, want wy weten uyt de Schriftuere dat wy den *gheest Godts* hebben die ons Leert dat onsen Bijbel het oprecht ende suyver Woort Godts is:

Ergo wy moeten noodsaekelijck een Godlijck gheloof hebben als wy dat bouwen op onsen Bijbel, van den welcken ons den Gheest Godts selve verseckert dat hy Godlijck is.

Dit argument neme ick wederom tot mijn voordeel teghen de Sectarisen self, ende segghe. 1. Gelijck ghylieden seght dat ghe uyt de Schriftuere verzekert zijt dat uwen Bijbel Godlijck is om dat ghe den Gheest Godts hebt die u dit Leert: Alsoo sijn wy even verseckert uyt de Schriftuere dat de *Ioden* plichtich waeren van sonde om datse de Mirakelen *Christi* niet en hielden voor Godlijck:

Ergo ghelijck ghylieden, soo ghe seght, sekerlijck weet dat uwen Bijbel Godlijck is om dat ghe weet uyt de Schriftuere dat ghe den

Gheest

Gheeſt Godts hebt die u dit Leert: Alſoo weten wy uyt de Schriftuere dat de Mirakelen *Chriſti* Godlijck waren, anderſins en ſoude de *Ioden* geen ſonde ghehadt hebben om datſe in *Chriſtum* niet en gheloofden:

Maer wy weten oock ſekerlijck uyt de Schriftuere dat de ſelve Mirakelen die *Chriſtus* ghedaen heeft, in ſijne Kercke vande volghende tijden ſouden gheſchieden; want hy ſelve ſeght opentlijck: *Die in my ghelooft, de werck en die ick doe ſal hy oock doen, en ſalder noch meerder doen*: *Ioannis cap. 14. verſ. 12.*

Ergo wanneer ick erghens de ſelve Mirakelen ſie gheſchieden die *Chriſtus* ghedaen heeft, jae noch meerder als hy ſelve ghedaen heeft, op die Mirakelen alleen (die ick uyt de Schriftuere ſoo ſekerlijck weet Godlijck te ſijn als de Sectariſen weten dat haeren gheeſt Godlijck is) kan ick ſoo wel een Godlijck gheloof bouwen als de Sectariſen op haeren Bijbel.

Voeght hier noch by dat wy uyt de Schriftuere onghelijckelijck meer verzekert zijn dat *het uytjaeghen der duyvelen*, ende *het opwecken der dooden* in het beſonder, niet anders en konnen ſijn als *Godlijcke* Mirakelen, dan de Sectariſen verzekert ſijn van haren inwendighen gheeſt ofte Bijbel:

Ergo yemant die ſijn gheloof, alleen op een van deſe twee voorſeyde Mirakelen ſou bouwen, ſoude onghelijckelijck meer verzekert ſijn dat ſijn gheloof Godlijck is, dan de Sectariſen verzekert ſijn van haer geloof t'welck ſy bouwen op haren Bijbel ofte op haren inwendigen gheeſt.

Eyndelijck dan, de ghene die in de *Roomſche* Kercke *de duyvelen ſien uytjaeghen*, ofte *de dooden verwecken*, waert ſaeken datſe deſe Mirakelen naemen voor den eerſten gront van haer gheloof, dien gront ſoude onghelijckelijck vaſter, ſekerder, ende beſtandigher ſijn om een *Godlijck* gheloof op te bouwen, als den gront die de Sectariſen leghghen op haeren Bijbel; ofte wel ten minſten ſoo vaſt ende beſtandich: Want ghenomen den Bijbel vande Sectariſen waer het oprecht ende ſuyver Woort Godts, t'waer de ſtemme Godts met de welcke hy ſpreeckt tot de menſchen, de voorſeyde Mirakelen en ſijn niet min het Woort ende ſtemme Godts met *de daet ſelve*, dan de Schriftuer is met *woorden en letteren*: Ergo die ſijn gheloof ſoude bouwen op een van die voorſeyde Mirakelen en ſoude niet min ſijn gheloof bouwen op het Woort Godts als de ghene die het bouwen op den Bijbel van de Sectariſen:

Maer de ghene die voor den eerſten gront van ſijn gheloof neemt het *Woort Godts* (hoedanigh het zy) ſijn gheloof moet nootſakelijck *Godlijck* ſijn:

Ergo de ghene die voor den eerſten gront van ſijn gheloof ſoude nemen een vande voorſeyde Mirakelen, ſijn gheloof ſoude nootſaekelijck Godlijck ſijn.

XV. CAPITTEL.

Of het ghenoech is om Salich te worden enckelijck te ghelooven in Christum.

DE Sectarisen, siende datse op alle kanten van de Catholijcken ghepraemt ende overtuyght wierden, ende datse de stucken van haere Secte in het besonder niet en kosten beschermen, hebben ten langhen lesten, (om te voldoen aen haere ghemeente die deurgaens niet verder en sien dan de ooghen draeghen van haere Ministers) dese uytvlucht ghevonden dat het ghenoech is om Salich te worden *enckelijck te ghelooven in Christum.*

Dese schadelijcke opinie hebben met ghedruckte boecken gheleert *Ioannes Serranus*, voor desen Predikant van de *Calvinisten t'Orange* in *Vranckrijck*, ende *Thomas Hobbes* een Minister van *Enghelandt*, met de welcke eenichsins over-een-komt de Synode van *Enghelandt*, segghende; *Datse vervloeckt sijn die durven segghen dat yeder een in sijne secte ofte Religie die hy belijdt, Salich kan worden als hy maer precies nae de selve, ende naer het licht vande natuere leeft: Want de Schrifture ren verkondighen den naem Iesu Christi in welcken alleen, de menschen moeten salich worden.*

Thomas Hobbes in Elementis Philosophicis cap: 18. *Synodus Anglicana Articulo:* 8

Desen Quanten (ghelijck het altijdt onder alle de ketters gheschiedt) en sijn het niet eens: Want sommighe willen min, sommighe meer ghelooft hebben van *Christo*: Sommighe segghen datmen ghelooven moet al wat in de twaelf Artijckels begrepen staet: Andere segghen dat het ghenoegh is te ghelooven alleen, dat *Christus* gheboren, gheslorven, ende verresen is: Immers d'een voeght'er wat by, d'ander neemt'er wat af, elck soo t'hem lust ende soo hy ghesint is.

Ick toone dat dit eene sotte ende ongherymde leeringhe is.

Bemerckt nochtans dat al het ghene ick hier teghen sal segghen niet verstaen en moet worden van de ghene die sonder haere schuldt onwetende sijn, maer van de ghene die onwetende sijn door haer eyghen schuldt, dat is, die beters konnen weten: Want t'is soo klaer als den dagh dat dese niet Saligh en konnen worden door een gheloof t'welck alleenlijck siet op *Christum* in het ghemeen: Want, ist saeken dat dit geloof ghenoechsaem is, soo is de heele Kercke *Christi* op sesthien hondert jaeren, met alle haere leeraers ende Heylighe Vaders, van sinnen berooft gheweest, als se soo menichmael ende soo heftigh elck in t'besonder, ende met soo eenen yever in soo menighe Concilien, ghedisputeert hebben teghen de ketters die nochtans van *Christo* geloofden, ofte dat hy gheboren, gheslorven, ende verresen was, ofte al wat'er staet in de twaelf Artijckelen,

Indien die opinie waerachtich is soo is de Kercke Christi altijt uytsinnigh geweest.

1. De *Pelagianen* ende *Arianen* gheloofden in *Christum* soo als nu gheseyt is: Maer de eerste loochenden de nootsaekelijckheydt van de gratie Godts, de leste seyden dat *Christus* aengaende sijne Godlijckheydt minder was als den Vader: Gheen van beyde dese stucken en staet uytghedruckt in de twaelf Artijckelen, ende nochtans t'is aen de heele wereldt bekent wat moeyte dat de heele Kercke met haere leeraers ghedaen heeft, wat harte slaeghen ghewaeght t'zy mondelinghe,

mondelinghe, t'zy ſchriftelijck, om deſe ketters te ſtutten, en te verdoemen in volle Concilien: Was het niet eene uytſinnicheyt ſoo vele moeyte te doen ſonder eenighen noot? dat is, daer het niet noodſackelijck en was om Salich te worden te ghelooven, of *den menſch de gratie Godts van doen heeft*, ende *of Chriſtus naer ſijne Godlijckheyt aen den Vader ghelijck is*, indien het ghenoech is te ghelooven van *Chriſto*, al wat'er alleenlijck ſtaet in de twaelf Artijckelen?

II. *D. Eutychianen*, *Neſtorianen*, ende *Monotheliten*, gheloofden in *Chriſtum*; maer d'eene loochende dat hy een waerachtigh lichaem hadde ghehadt, d'andere ſeyden dat hy maer eenen Wil en hadde, van welcke ſtucken gheene mentie ghemaeckt en wort in de twaelf Artijckelen, nochtans wierden ſy hier over als ketters van de heele Kercke verdoemt.

III. De *Tacianen*, *Cataphryges*, *Vigilantianen*, *Iovinianen*, gheloofden al wat'er van *Chriſto* ſtaet in de twaelf Artijckelen, niet teghenſtaende de eerſte ende de tweede ſijn altijdt van de Kercke voor ketters ghehouden gheweeſt om datſe leerden dat het aen niemant gheoorloft was tweemael te trouwen; de derde, om datſe ſpotteden met het eeren vande Reliquien; de vierde, om datſe beſtreden het onderhouden vande eeuwighe ſuyverheydt: Wat, ofte waer in, raeken deſe ſtucken de twaelf Artijckelen?

Blijckt dan dat de heele outheyt, ende die Kercke ſelf, de welcke de Sectariſen voor rechtſinnich ende oprecht houden, gevonniſt heeft dat'er meer ſtucken van *Chriſto*, moeten ghelooft worden als noodich ſijnde ter Salicheyt, dan de ghene die alleenlijck ſtaen in de twaelf Artijckelen, anderſins en vermocht de Kercke deſe voorſeyde menſchen niet te verdoemen als ketters, dat is, onbequaem om Salich te worden, ſoo lanck als ſy die voorſeyde Leer-ſtucken ſtaende hielden.

Jae dat meer is, indien ick vraeghe vande Sectariſen of ſy de *Pelagianen*, ende *Arianen*, niet ſelf en houden voor ketters? ſy ſullen my ſegghen dat jae: Datſe ons dan eens de redenen gheven waerom: Sy en ſullen noch en konnen gheene andere gheven als om dat de *Pelagianen* Leerden dat den menſch door ſijne natuerlijcke krachten koſt bekomen de eeuwighe Salicheyt; ende de *Arianen*, om datſe ſeyden dat *Chriſtus* naer ſijne Godlijckheyt minder was als den Vader.

Maer de Sectariſen en konnen, om die voorſeyde Leer-ſtucken, de *Pelagianen* noch d'*Arianen* niet houden voor ketters ten zy datſe bekennen dat'er eenighe ſtucken moeten ghelooft worden van *Chriſto*, als noodigh ter Salicheydt, die nochtans niet en ſtaen in de twaelf Artijckelen.

Ergo ſy ſelve moeten bekennen dat het niet ghenoech en is om Salich te worden, alleenlijck te ghelooven al wat van *Chriſto* gheſeyt wort in de twaelf Artijckelen.

Maer miſſchien ſal yemant vande Sectariſen ſegghen: Wy houden de *Arianen*, by exempel, voor ketters, om datſe opentlijck ſtrijden teghen Schriftuere wanneer ſy Leeren dat den ſone minder is als den Vader, daer *Chriſtus* in de Schriftuere uytdruckelijck ſeght *dat hy ende den Vader maer een ſijn*, ofte *dat hy in den Vader*, *ende den Vader in hem is*. Opworpinghe van Partye wort wederleydt.

Doch de *Arianen* konnen hier tegen inbrenghen de klaere woorden vande Schriftuere daer *Chriſtus* ſeght: *Den Vader is meerder als ick*: Waerop *Arius* dit argument maeckt: *Chriſtus* bidt ſijnen Vader, hy luyſtert naer hem, hy Leert van hem, hy is hem ghehoorſaem: Ergo *Chriſtus* is minder als ſijnen Vader. Dit altemael ſtaet in Schriftuere: Ergo, ſal hy ſegghen, ick en ſtrijde teghen Schriftuere niet.

T'is seker dat de Sectarisen hier op niet anders antwoorden en konnen, als, die Schriftuer-plaetsen moeten verklaert worden.

Arius sal vraeghen: Wie salse ons verklaeren? ick, of ghy? indien ick se verklaere; ghy sult segghen dat ick den rechten sin niet en hebbe ghevadt: Indien ghy se verklaert; ick sal segghen dat ghy self dwaelt ende den rechten sin niet en hebt.

Doch ghenomen ick naeme uwe verklaeringhe aen: Wie zijt ghy? zijt ghy niet een mensch die kont dwalen ofte bedrieghen? t'is seker dat jae: Want ghy selve Leert dat'er niemant onfeylbaer en is als Godt, ende sijn Woort: Wat vasticheyt sal ick dan konnen hebben op uwe verklaeringhe die niet onfeylbaer en is? ende de woorden self vande Schriftuere en konnen ons verschil gheensins uytwijsen, noch aenwijsen wie van ons beyde oprechtelijck in *Christum* ghelooft, of ick, die segghe dat *Christus* naer sijne Godlijckheyt *minder is als sijnen vader*; of ghy, die seght dat hy *een is met sijnen vader*: Soo moeten wy dan nootsaekelijck eenen anderen rechter hebben die ons de saeke met onfeylbare autoriteyt uytwijse. Ergo wy moeten ghelooven het ghene ons dien Rechter van *Christo*, aengaende sijne Godlijckheyt, door sijne onfeylbare verklaringhe vande Schriftuere, sal Leeren.

Blijckt hier uyt niet klaer dat het niet ghenoech en is, in t'ghemeen te ghelooven in *Christum*, ofte alleenlijck t'ghene van hem gheseyt wort in de twaelf Artijckelen?

Ick toone dat jae uyt het exempel dat ick nu datelijck voorgheselt hebbe.

T'en is niet moghelijck uyt de woorden vande Schriftuere te haelen wie van beyde, *Arius*, of de Sectarisen, oprechtelijck in *Christum* ghelooft: Soo moet'er dan nootsaekelijck yemant sijn, niet alleen die de woorden verklaere, maer oock diese verklaere met *onfeylbare autoriteyt*, (andersins en soude het gheloove of van den eenen, of van den anderen gheen *Godlijck*, dat is, gheen *oprecht* ende *salich-makende* gheloof sijn.) Dese *onfeylbare* autoriteyt en heeft noch *Arius*, noch de Sectarisen (ghelijck sy met'er daet selve bekennen) soo moet'er dan nootsakelijck eenighen anderen rechter, behalven de Schriftuere, sijn die ons, door sijne onfeylbare verklaeringhen vande Schriftuere, Leere dat *Christus*, naer sijne Godlijckheydt, aen sijnen vader ghelijck is ende niet minder: T'en is dan niet ghenoech *in t'ghemeen*, ofte *enckelijck* te ghelooven in *Christum*; want wy moeten, die ofte dese omstandicheden in t'besonder ghelooven van hem, de welcke ons dien onfeylbaren rechter uytwijst en Leert.

II. T'en is niet moghelijck uyt de twaelf artijckelen t'haelen of *Christus* naer sijne Godlijckheyt aen sijnen Vader ghelijck is, of minder: Nochtans een van beyde moet van *Christo* ghelooft worden: Ergo men moet meer ghelooven van *Christo*, dan daer staet in de twaelf artijckelen.

De voorgaen de argumenten worden bevestight met de woorden van den H. Paulus. *Ad Galatas c. 5. v. 2, 3, 4. &c.*

Dit gae ick nu voorders bevestighen met de woorden vanden *H. Paulus*: Hoort hem spreken tot die van *Galatien*: *Siet*, seyt hy, *ick Paulus segghe u lieden, indien ghy u laet besnijden Christus en sal u niet nut sijn: Christus is u ydel gheworden die door de Wet gherechtveerdicht wilt worden: Ghy zijt uyt de ghenade ghevallen: Want in Christo Iesu en heeft de besnijdenisse gheene kracht, maer het gheloof werckende door de liefde: Ghy liept wel, wie heeft u beledt de waerheyt ghehoorsaem te sijn?*

Bemerckt dat *Paulus* hier om gheene andere reden soo vinnich uytvalt teghen die van *Galatien*, als, om dat sommighe meynden dat de wercken van d'oude wet ghenoechsaem waeren om den mensch Heylich te maeken: Andere, dat de besnijdenisse saemen met de Christelijcke Religie

ligie wel mocht ofte moeſt onderhouden worden.

De vraegh is of de *Galaten* niet en gheloofden in *Chriſtum*? t'is buyten alle twijffel: Waerom worden ſy dan hier ſoo machtich doorſtreken van *Paulus* om datſe meynden dat de beſnijdeniſſe haer heyligh koſt maeken? Hy ſeght elders datſe *uytſinnich*, en datſe *betoovert* ſijn: Hier ſeght hy, dat *Chriſtus hun ydel gheworden is*, datſe *ghevallen ſijn uyt de ghenaede*, ende *datſe niet ghehoorſaem en ſijn aen de waerheyt*: Wat is dit al te ſegghen, naemelijck dat *Chriſtus* hun niet en baet, ende datſe ghevallen ſijn uyt de ghenade, als datſe in ſoo eenen ſtaet onbequaem ſijn om ſalich te worden, ende dat het hun niet baeten en kan te ghelooven in *Chriſtum* ſoo lanck als ſe de beſnijdeniſſe willen ghevoeght hebben met de Religie *Chriſti*? is dit niet klaer gheſeyt dat het niet ghenoech en is om ſalich te worden enckelijck te ghelooven in *Chriſtum*, maer dat onſe Salicheyt hanght van beſondere omſtandicheden, ende van eene ſekere maniere op de welcke datmen in *Chriſtum* ghelooven moet? *Ad Galatas cap: 3. verſ: 1.*

Derhalven, waer ſtaet het in de twaelf artijckelen dat de beſnijdeniſſe niet en kan ſaemen ſtaen met de Chriſtelijcke Religie? Ergo daer ſijn andere dinghen die men van *Chriſto* moet gelooven als noodich ter ſalicheyt, behalven de ghene die ſtaen in de twaelf artijckelen.

Om dit noch al meer te beveſtighen, ſoo vraegh ick of men alles wat in Schriftuere ſtaet nootſaekelijck moet ghelooven of niet? ſeght ghy dat neen? ſoo is de vraeghe of dan alles wat in Schriftuere ſtaet niet ghelijckelijck en is uytgeſproken van de eeuwighe ende onfeylbare waerheydt? ghy moet bekennen dat jae, of ghy moet de heele Schriftuere te niet doen: Wat reden hebt ghy dan om te ſegghen dat het nootſaekelijck is meer het een te ghelooven als t'ander, aengheſien dat Godt ſoo wel onfeylbaer is in het een als in het ander? Voorder bewijs uyt d'onfeylbaerheydt vande Schriftuere.

Seght ghy datmen nootſaekelijck moet ghelooven alles wat in Schriftuer ſtaet, ſoo volght het oock nootſaekelijck dat het niet ghenoech en is ofte te ghelooven in *Chriſtum* in het ghemeen, ofte alleenlijck die ſtucken die voorgheſtelt worden in de twaelf artijckelen: Want van *Chriſto* wort ſoo wel in de Schriftuere geſeyt dat hy den Doop, het Nachtmael, ende andere Heylighe Sacramenten ingheſtelt heeft, als dat hy, by exempel, gheboren, gheſtorven, ende verreſen is: Ergo even nootſaekelijck is t'te ghelooven dat *Chriſtus* de HH. Sacramenten ingheſtelt heeft, als dat hy gheboren, gheſtorven, ende verreſen is; want het een is ſoo wel uytgheſproken van de eeuwighe onfeylbare waerheydt als t'ander: Soo en is het dan niet ghenoech in *Chriſtum* te gelooven in het ghemeen, ofte alleenlijck dat van hem wort voorgheſtelt in de twaelf artijckelen: Want hier en wort niet gheſproken noch vande inſtellinghe des doopſels, des Nachtmaels, noch andere HH. Sacramenten, ende nochtans die moeten wy nootſaekelijck ghelooven om datſe klaer uytghedruckt ſtaen in Schriftuere: Ergo wy moeten nootſakelijck vele andere ſtucken van *Chriſto* ghelooven behalven de ghene die ſtaen in de twaelf artijckelen.

Hiermede ſluyt ick dit Deel, ende toone voor t'leſte dat de ghene die deſe voorgaende opinie drijven, abſolutelijck gheen gheloof en hebben in *Chriſtum*.

De woorden vanden *H. Paulus* ſijn klaer: *Een weynich deeſſems*, ſeyt hy tot de *Galaten*, *bederft het heel deegh ofte beſlach*: Hy ſpreeckt van een ſtuck alleen t'welck de *Galaten* by de Religie *Chriſti* wilden ghevoeght hebben, te weten, de beſnijdeniſſe; dit noemt hy *een weynigh deeſſems*, ende ſeght dat een ſtuck alleen qualijck ghelooft ſijnde, *het heel beſlach*, dat is, *het heele gheloove* bederft. *Ad Galatas cap: 5. verſ: 9.*

Dit is oock het gevoelen vande HH. Vaders: *Het een gheloofs-ſtuck*, ſeght *Nazianzenus*, *hanght ſoo van het ander, dat de ghene die een alleen los maeckt, maecktſe allegaer los.*

Nazianzenus oratione 37.

Den *H. Ambroſius* ſeght: *Neemt maer een van de gheloofs ſtucken wegh, ghy neemt uwe ſalicheyt wegh: Die loochent Chriſtum, die niet al en gheloeft wat Chriſtum aengaet.*

Ambroſius in caput 9. Luc.

Maer de ghene die Leeren dat het ghenoech is te ghelooven van *Chriſto* al wat'er ſtaet in de twaelf Artijckelen, nemen de gheloofs-ſtucken wech die van hem klaer uytghedruckt ſtaen in de Schriftuere.

Ergo die dit doen verloochenen *Chriſtum*, dienvolghens en hebben ſy abſolutelijck in hem gheen gheloof.

T'en baet hier niet te ſegghen: Wy ghelooven alles wat van *Chriſto* wort gheſeyt in de Schriftuere; maer wy ſegghen dat alle gheloofs-ſtucken van *Chriſto*, niet noodich en ſijn om ſalich te worden, behalven de ghene die ſtaen in de twaelf Artijckelen.

Ick antwoorde: Indien ghy ſpreeckt van *engheloovighen* die ſich op haer uyterſte willen bekeeren, ende den tijt niet en hebben om volmaecktelijck onderweſen te worden, ofte van *gheloovighen* die ſonder haer eygen ſchult onwetende ſijn, ick bekenne dat Godt van deſe niet en vereyſcht datſe alles wat *Chriſtum* aengaet, ſouden ghelooven *uytdruckelijck* ende *in het beſonder*:

Maer indien ghy ſpreeckt (ghelijck ghe doet) van alle gheloovigen in het ghemeen, daer onder begrijpende de gene die alles *konnen* weten, ende door haer eyghen ſchult onwetende ſijn; ick ſegghe dat het openlijck valſch is dat die konnen ſalich worden t'en zy datſe ſoo wel ende ghelijckelijck ghelooven tot het minſte ſtuexken toe t'welck van *Chriſto* ſtaet inde Schriftuere, als al wat van hem wort geſeyt in de twaelf Artijckelen, (want het een is ſoo wel van de eeuwighe waerheyt uytgheſproken als noodich ſijnde ter Salicheyt, dan het ander) ſoo iſt dan openlijck valſch dat het ghenoech is om ſalich te worden in *Chriſtum* te ghelooven in het ghemeen, ofte alleen die ſtucken, de welcke in de twaelf Artijckelen ſtaen.

XVI. CAPITTEL.

VVort voldaen aen de ghene die twijffelen of Godt alle menſchen wilt Salich hebben om dat hy ſoo menighe ſonden ende ketteryen toelaet.

Godt wilt yeder menſch in t'beſonder Salich hebben.

DAt Godt elcken menſch in t'beſonder wilt Salich hebben ſtaet ſoo klaer in de Schriftuere dat ick niet bedencken en kan hoe de Sectariſen ſoo ſtout ſijn gheweeſt dit te loochenen.

1. Timoth: cap: 2. verſ: 4.

2. Petri c. 3. v. 9

Seght *Paulus* niet *dat Godt alle menſchen wilt Salich hebben?* ende op dat niemant ſou ſegghen dat hy alleenlijck ſpreeckt van alle ſoorten van natien, ende niet van elcken menſch in t'beſonder, heeft den *H. Petrus* ons met klaere woorden gheſeyt, dat Godt wilt *dat'er niemant verloren en gae*: Dit woordeken, *niemant*, beteeckent *elck* ende *yeder* menſch in t'beſonder, want ten ſluyt niet eenen menſch uyt: Soo ſegghen dan deſe twee Apoſtelen dat Godt elck ende yeder menſch in t'beſonder, ſonder eenen enckelen uyt te ſluyten, wilt Salich hebben.

Het

Het argument dat de Sectariſen hier teghen ſtellen is dit: *Godt kan doen ende doet oock al wat hy wilt, ſoo en kan dan dit niet verſtaen worden van yeder menſch, om dat de Schriftuere ende d'ervarentheydt ſelve ghetuyghen dat alle menſchen niet ſalich en worden, maer vele verloren gaen.*

Ick en weet niet hoe dat men kinderlijcker ende ſlechter argument kan bedencken als dit.

1. Hoe volght dit: *Daer gaen vele menſchen verloren, Ergo Godt en wilt niet dat elck ende yeder menſch ſalich worde?* als of Godt van ſijnen kant dit niet willen en koſt, ende nochtans vele menſchen van haeren kant, door haren eyghen booſen wille, niet en koſten verloren gaen.

Hoe hebben dan de Propheten gheſeyt dat de menſchen met'er daet hebben ghedaen het ghene dat Godt niet en begheerde ofte niet en wilde hebben?

Seght *Iſaias* niet dat de *Iſraeliten* verkoren hebben'tgene dat Godt niet en begheerde, ofte 'tghene hy wilde dat niet en ſoude gheſchieden? *Iſaiæ cap. 65. v. 12.*

Seght *Ezechiel* niet dat Godt gheſworen heeft dat hy wilt dat de ſondaers ſich bekeeren ende leven? worden ſy daerom allegaer bekeert? *Ezechielis Cap 33. v. 11.*

Seght *Chriſtus* oock niet dat hy dickwils de inwoonders van *Ieruſalem* heeft willen vergaederen, maer dat ſy ſelf niet begheert en hebben? *Matthæi Cap. 23. v. 37.*

Ghelijck het dan niet en volght: vele ſondaren en bekeeren ſich niet, Ergo Godt en wilt niet dat ſe bekeeren, ofte, vele inwoonders van *Ieruſalem* en ſijn niet vergadert gheweeſt, Ergo *Chriſtus* en heeft niet ghewilt dat ſe ſouden vergaderen: Alſoo en volght het oock niet: vele menſchen gaen verloren, Ergo Godt en wilt niet dat elck ende yeder menſch ſaligh worde: want het ſtaet ſeer wel ſaemen dat Godt van ſijnen kant wille, en dat den menſch van ſijnen kant niet en wille.

2. Als de Sectariſen ſegghen dat Godt kan doen ende oock doet al wat hy wilt, dit en kan niet verſtaen worden van t'ghene hy gheſtelt heeft inden vryen wille des menſchs: want dit wilt hy alleen op conditie, dat is, iſt ſaecken dat den menſch wilt; maer op dat den menſch ſou konnen willen het ghene dat hem nut is ter ſaeligheydt, hy voorkomt, helpt, ende verſterckt hem met ſijne gratie, ſoo nochtans dat den menſch ſijne vryheydt behout om die gratie aen te nemen of te verſtooten: Alſoo heeft Godt de ſaeligheyt ghelaten in de vryheydt des menſchs, niet teghenſtaende dat hy hem daer toe helpt ende ſtiert met ſijne Goddelijcke gratie.

Hoe konnen hier van klaerder bewijſen voortghebrocht worden als die men deurgaens vindt inde ſchriftuere? *Wilt ghy in t'eeuwigh leven gaen,* ſeght *Chriſtus* tot eenen ſekeren jonghman, *onderhoudt de gheboden.* Is dit niet klaer gheſeydt dat het hinck van den wille des jonghmans in't eeuwigh leven te gaen, ofte ſaligh te worden? want indien dat *Chriſtus* dit ſoo niet verſtaen heeft, ſoo heeft hy (daer hy nochtans de wijsheydt ende voorſichtigheydt ſelfs was) met dien jonghman gheſpot als hy hem ſeyde, *wilt ghy*, indien ſijnen wille gantſch noodeloos was om in t'eeuwigh leven te gaen. *Matthæi Cap. 19. v. 17.*

2. Dat Godt den wille des menſchs daer toe helpt ende verſterckt, ende dat dies niet teghenſtaende den menſch ſijne vryheydt behoudt om het goet te verkieſen oft het quaet, om t'een of t'ander te doen, blijckt klaer uyt het boeck *Deutronomium*, alwaer *Moyſes* van Godts weghe ſeght aen de kinderen van *Iſraël*: *Den Heere ſal uw' herte beſnijden*, dat is, ſeghen de Sectariſen in den Bybel van *Dordrecht Num*: 9. *Hy ſal u door de kracht ſijns gheeſts, verlichten en reynighen, ende u bequaem maecken tot ſijnen dienſt.* Siet, hier belooft Godt ſijne gratie ofte inwendighe verlichtinghe *Deutronomy. Cap. 30. v. 6. 17. 19.*

ghe te gheven aen de kinders van *Israël*, ende haer bequaem te maecken om hem te dienen en te beminnen : niet te min de Schriftuere toont klaer dat se de vryheyt behielden om dese gratie ende bequaemicheyt in t'werck te legghen of niet: want *Moyses* voeghter datelijck by, ghelijck den voorseyden *Bybel* wel aenmerckt *Num:* 15. Indien ghy ghehoorsaem sijt, ghy sult leven, indien ghe niet ghehoorsaem en sijt, ghy sult sterven: Kiest nu dat ghe begeert, of de doodt of het leven, of het goet, of het quaet, dat is, of Godt te dienen ofte hem niet te dienen.

Dit altemael is soo klaer dat het gheene breeder uytlegghinghe van doen heeft: want, ghelijck het blijckt uyt de eyghen woorden van *Moyses*; niet teghenstaende de gratien met de welcke Godt de kinders van *Israël* soude verlichten en helpen om bequaem te sijn tot sijnen dienst, soo behielden se de vryheydt om hem niet te dienen, want *Moyses* gheeft se te kiesen om het een of het ander te doen.

Doch hier van meer als ghenoegh: want mijn voornemen is hier alleen te voldoen aen de ghene die twijffelen of Godt alle menschen in't besonder wilt salich hebben aenghesien dat hy soo menighe sonden ende ketteryen toelaet: Ick segghe dat het soo verre van daer is dat hier uyt sou volghen dat Godt alle menschen niet en wilt saligh hebben, dat ter contrarien het toelaeten van ketteryen en sonden een van de voornaemste middelen is om de menschen te brenghen tot hare saligheyt.

1. *Corinth: cap:* 11. *vers:* 19. De ketteryen sijn noodsake lijck om de Catholijcken wacker te maken.

Ick toone dit 1. uyt den *H. Paulus*: *Daer moeten*, seyt hy, *ketteryen sijn, op dat de ghene die oprechte gheloovighen sijn openbaer moghen worden.*

Augustinus dese plaetse verklarende : discoureert daer over aldus: *Tis waerachtigh*, seyt hy, *daer moeten ketteryen sijn op dat de oprechte souden bekent sijn: Laet ons doch dit weldaet vande Godlijcke voorsichtigheydt onder andere ghebruyken: want die menschen de welcke tot ketterye vervallen, sijn seer nuttich, niet om dat se de waerheydt leeren maer om dat se de vleeschelijcke Catholijken opwecken om de waerheyt te soecken, ende de Godtvruchtighe Catholijcken, om de waerheyt kenbaer te maecken. Daer sijnder vele die door de ketters uyt den slaep opgheweckt worden om het licht Godts te sien, ende sich daer in te vermaecken. Laet ons dan ock de ketters ghebruycken, niet om haer dwalinghen voor goet te keuren, maer om dat wy teghen haere listen wackerder souden worden ende voorsichtiger.*

Augustinus lib. de vera Religione cap. 8.

Cyprianus lib. de unitate Eccl.

Hiermede komt over een den *H. Cyprianus* als hy seght: *Daer moeten ketteryen sijn op dat de gheloovigen souden gheproeft, ende de verraders ontdeckt worden.*

Dit heeft men klaer ghesien in de opkomste van Luther ende Calvijn.

Dit heeft de heele werelt de voorgaende eeuwe voor de oogh konnen sien inde eerste opkomste van *Luther* ende *Calvijn*: wy moeten bekennen dat den yever ende Godtvruchtigheydt van menighe Catholijcken op dien tijdt machtigh verflauwt was : menighe Herders die sliepen ende gheen acht en naemen op haere kudde, niet weynighe die meer tot onstichtinghe als tot een goet exempel dienden voor de ghemeente : tusschen dit komen die twee voorseyde monsters te voorschijn, ende beginnen het venyn van haere noyt te voren ghehoorde dwalinghen te stroyen onder het volck : wat is'er ghevolght ? precies het ghene dat *Augustinus* seght ; de Catholijcken die vleeschelijck waeren sijn opgheweckt gheweest om de waerheyt te soecken, ende die gheestelijck waeren, om de waerheydt kenbaer te maecken ; de Herders die sliepen sijn wacker gheworden, ende de schaepen die schurft waeren sijn ghenesen gheweest : Den jever des Heeren heeft de ghemoederen van beyde ontsteken om de kercke Godts ende het waere gheloof te beschermen, de eerste, met schriften, boeken, ende disputen ; de leste met de H.H. Sacramenten te ghebruycken, ende de ketters beschaemt te maecken met haere goede exempelen: Alsoo is het ghebeurt dat de Christenlijcke

weereldt,

werelt (die een groot deel, aengaende de goede manieren, verflauwt ende vervallen was) tot soo eenen uytnemenden ende bloeyenden staet is ghekomen, ghelijck noch hedens-daeghs een jeder kan sien. Dit sijn de besondere vruchten die de Godlijcke voorsichtigheyt op onse tijden uyt de ketterijen ghetrocken heeft. Ende op verscheyde andere tijden.

Wat sal ick segghen van soo menighe andere vruchten in het ghemeen? Sonder valsche leeringhe, ketterijen, en dwalinghen, die het waere gheloof ende Kercke bestrijden, en soude de Kercke dien schoonen luyster niet ghehadt hebben door soo menighe Martelaers die met haer edel bloedt het gheloof ende de Kercke soo krachtelijck hebben bevestight, dat haer vergoten bloedt het saet is gheweest van ontelbare Christenen: Sonder de dwalinghen en soude de Kercke noyt verciert zijn gheweest met de kroone van den eersten Martelaer *Stephanus*, uyt welckers bloedt, om soo te segghen, ghesproten is dien grooten ende wonderlijcken Apostel *Paulus*, ende uyt hem heele landen en steden die hy tot het Christelijck gheloove bekeert heeft: Waer soude die treffelijcke doodt van *Laurentius*, dien manlijcken strijdt van *Catharina* geweest zijn, indien se gheene tyrannen en hadden ghehadt die haere leere bevochten?

Wat meerder heerlijckheydt kost de *Roomsche* Kercke bekomen? hoe kost de waerheydt van haer gheloof meerder bevestinghe hebben als door die grouwelijcke tormenten, ende alle soorten van dooden die duysende kloecke helden hebben onderstaen door het bloedigh sweert vande ketters in alle de ghewesten van heel *Europa*.

Sonder de dwalinghen soude de wereldt berooft zijn gheweest van soo vele uytnemende boecken, die de HH. Vaders ende andere leeraers teghen verscheyden ketters hebben ghescbreven.

Waer laet ick alle die kloecke feyten die de Apostelen ende haere navolghers, tot een exempel van vromigheyt, hebben begaen om het geloof te verbreyden onder de Heydenen? Soodanighe exempelen, die nochtans boven al onse hope van een eeuwigh toekomende leven verstercken, en sou de werelt noyt ghehadt hebben, waert saecken dat de Heydenen gheene valsche leeringhen en hadden ghehadt: Wie sal nu de voorsichtigheyt Godts durven beschuldighen datse soo vele ketteryen ofte dwalinghen toe-laet, daer men het profijt met de handen kan tasten het welcke sy daer uyt treckt om de sielen saligh te maeken?

2. De ghelijckenisse ofte parabel die *Christus* ons voorstelt van het *onkruyt* en *terwe*, en sal ons niet weynigh dienen om dese materie noch meer te bevestighen. *Matthæi cap. 13.*

Eenen sekeren Vader des huysghesins, seyt hy, hadde eenen acker vol onkruyt; de knechten vraeghden hem of sy den selven wilden gaen suyveren? hy antwoordde dat neen; laet, seyde hy, het onkruyt samen met de terwe groeyen tot den oogst toe, dan sal ick segghen aen de maeyers dat sy se van malkanderen scheyden &c.

Tertullianus ende *Augustinus* sijn van opinie dat hier, door het *onkruyt*, de *Ketteryen* verstaen worden. Dit is dan recht de questie die wy hier voor hebben: Want Godt is dien Vader des huysghesins; de menschen zijn d'ackermans; Dese roepen: Waerom laet Godt soo veel ketteryen toe? waerom en roeyt hy die nier uyt? ondertusschen seght Godt, laet se vry groeyen, ick weet wat profijt dat'er van comt, want daer en is niet dat de deught meer doet uyt-steken dan als se vijanden heeft.

Daerom vermaent ons den H. *Paulus* dat wy Godt souden laeten gheworden: Want, seght hy, Godt sal vruchten trecken uyt de bekoringen die hy over de godtvruchtighe door den duyvel ende sijne instrumenten *1. Corinth. cap. 10. v. 13.*

laet komen. Noyt en soude de heyligheyt van *Iob* soo uytghesteken hebben indien hy van den duyvel soo niet en hadde bevochten gheweest: De suyverheyt van *Susanna* waer schier onbekent indiense gheene bestrijders ghehadt hadde: De vyanden hebben de vromigheyt van *Iudas Machabæus* aen de heele wereldt bekent ghemaeckt. De vervolginghen hebben den jever van *Elias* ten toone ghestelt: alsoo zijn de ketteryen den toet-steen op den welcken de deughden van de goede beproeft worden; sy zijn ghelijck als eenen brandt-spieghel die de straelen van de deughden verdobbelen.

Andere redenen waerom dat Godt de dwalinghen toe-laet.

Doch, ist saeken dat wy de Godlijcke voorsichtigheyt noch wat dieper willen gronderen om te sien waerom dat hy ketteryen ende dwalinghen toe-laet, wy sullen andere, even soo bestandighe redenen vinden als de voorgaende.

Ick segge dan dat de ketteryen niet alleen een vande bequaemste middelen zijn om de waerachtighe Kercke ende haere voornaemste lidtmaten te doen uytsteken in volle licht vande leere ende deughden, maer oock om de menschē te straffen over haere onverdraeghlijcke verwaentheyt, 't welck oock grootelijcx dient om haer te stieren tot haere eeuwighe saligheyt.

Dit bewijse ick in deser voeghen: De verwaentheyt, ongestaedigheyt, ende ydelheyt vande menschen is ten alle tijden soo groot geweest dat se deurgaens voor de waerheydt de ooghen hebben ghesloten, niet teghenstaende ontallijcke middelen die Godt altijt ghebruyckt heeft, ofte om haer tot de waerheyt te brenghen, ofte om haer daer in te behouden: Maer het heeft weynigh gheholpen.

Van den beginne des werelts heeft *Adam* negen hondert jaeren, dat is, soo lanck als hy leefde, de waerheyt gepreeckt aen sijne naekomelinghen: Wat moeyte en hebben *Abraham* ende *Noë* niet ghedaen om de menschen in de waerheyt te houden? hebben de menschen daerom laten te dwalen? den *H. Paulus* sal ons dit seggen: *Sy hebben Godt wel gekent*, seyt hy, *maer en hebben hem niet ge-eert: Want sy zijn verdeylt geworden in haere ghedachten, haer ghemoet wierdt uytsinnich ende verduystert, ende sy wierden overgheghéven tot eenen verkeerden sin.* *Ad Romanos cap. 1. v. 21.*

Godt heeftse ghestraft om haere verwaentheydt tot een exempel van andere: Sijn daer mede alle dwalinghen uyt gheroeyt? Siet het noch voorders.

Godt sent sijnen eenighen Sone uyt den hemel hier op der aerden om de waerheydt onder de menschen t'herstellen: Hy doet mirakelen op mirakelen, hy toonde dat hy de herten ende ghedachten vande menschen door-sagh, 't welck aen Godt alleen eyghen is; hy gaf vele andere teekenen van sijne Godlijckheydt: Niet teghenstaende, seght den heyligen *Ioannes*, *de wereldt en heeft hem niet ghekent, ende sijn eyghen volck en heeft hem niet ontfanghen.* De *Ioden* met de Heydenen hebben hem ghekruyst: Sijne wijsheydt ende mirakelen waren voor de *Ioden* scandael, en voor de Heydenen, sottigheyt, seght den heylighen *Paulus*. Soo sot ende verwaent zijn de menschen datse het licht vanden middagh houden voor duysternissen. *Ioannis cap. 1. v. 10. 11.* *1. Corinth cap. 1. v. 23.*

Ter contrarien, is'er ergens eenen vuylen ketter te voorschijn gekomen, hoe ongerijmt ende godloos dat sijne leeringen waeren, hy heeft sijne discipelen ende aenhangers gehadt: Hoe menighe menschen en zijn *Arius* niet gevolght in sijne godloosheyt! hoe vele en zijn *Nestorius*, *Eutyches*, ende *Pelagius* niet toeghevallen in haere dwalinghen!

Diergelijcke sottichedeu hadde de werelt nu vijfthien hondert jaren ghesien, als ten lesten *Luther* ende *Calvijn* sich hebben vertoont, den eersten in *Duytslant*, den tweeden in *Vranckrijck*: Die quamen met opene kele datelijck uyt-

uytroepen dat niemant tot dien tijt toe oprechtelijck de Schriftuere verſtaen, niemant haeren wettigen ſin achterhaelt hadde; ſy waeren t'alleen (naer hun ſeggen) die alle de verholentheden Godts door haeren uytwendigen gheeſt koſten ontdecken: De werelt wiſt wel dat alle de ketters in voor-tijden dit mede ſoo hadde gheroepen, ghelijckmen kan ſien by *Irenæus*, *Tertullianus*, ende *Auguſtinus*: Sy wiſt wel dat alle de ketteryen, die ſoo gheſtoeft hadden op de Schriftuere, verdwenen waren als eenen roock: Sy wiſt wel dat *Luther* een uytgheloopen Religieus was, *Calvijn* een dertel boos-wicht: Sy ſaeghen dat *Luther* heele daeghen en nachten overbrocht met drincken en braſſen: Sy ſaeghen hem trouwen ende boeleren met eene Nonne teghen de trouwe die ſy beyde hadden ghegheven aen Godt: Sy hoorden hem vloecken en ſweiren min of meer dan of hy met duyſent booſe gheeſten hadde beſeten gheweeſt: Sy hoorden hem de trompette ſteken om de boeren in de wapenen te brenghen, ende heel *Duytſlant* tot een bloedt-badt, haer ſelven op eene vleeſch-banck. Sy ſaeghen *Calvijn* jaeghen uyt de ſtadt van *Geneve* als eenen muyt-maeker: Sy ſaeghen ſijne uyterlijcke verwaentheyt met de welcke hy de heele werelt verachtede: Sy hoorden hem op de preeck-ſtoelen bulderen teghen ſijne toehoorders dat hy beefde van gramſchap erghens om een kleyn beuſelmerckt die hem niet wel en beviel: Niet te min ſoo ſot is de werelt gheweeſt datſe hoops-ghewijs tot deſe twee monſters van ghebreken en boosheden quaemen gheloopen. Ende is'er noch yemant die ſich verwondert dat Godt dit altemael toelaet? voor my aengaende ick ben verwondert dat Godt niet meer dwalinghen en ketteryen heeft toeghelaten om de ongheſtadicheyt ende hooverdye der menſchen te ſtraffen op d'een zijde, ende om te toonen op den anderen kant dat hy ſulcke domme ende uytſinnighe ſchepſelen (ghelijck de menſchen ſijn) liet henen loopen daer ſe begheerden, ende met haer niet en wilde te doen hebben.

Overſulcx dat hy ſoo vele dwalinghen toelaet is ſijne rechtveerdicheyt om de ſotticheyt vande menſchen te ſtraffen, ende haer door die ſtraffen wijſer te maeken als ſe maer haer verſtant en ſouden willen ghebruycken. Dat hy niet meer dwalinghen toelaet, is ſijne bermertticheyt: Uyt beyde ſoeckt hy occaſie om de menſchen te ſtieren tot haere ſalicheyt.

Ghelijck het nu blijckt dat de Godlijcke voorſichticheydt krachtighe ende beſtandighe redenen heeft om dwaelinghen toe te laeten, alſoo is het oock van alle andere ſonden: Want de vruchten die Godt treckt uyt het toelaten der ſonden en ſijn niet minder als de ghene die hy treckt uyt het toelaten van ketteryen: Ick durve opentlijck ſegghen dat'er niet eene ſonde en gheſchiedt in de werelt uyt de welcke d'een ofte de andere geen baet en kan trecken tot ſijne ſalicheyt indien hy maer en begheert.

Vruchten de welcke komen te ſpruyten uyt het toelaten der ſonden.

In t'ghemeen gheſproken alle de ſonden in de welcke Godt ſomwijlen, oock de heylichſte perſoonen laet vallen, ſijn waerſchouwinghen *dat wy met vreeſe ende beven*, ſoo *Paulus* ſpreeckt; *onſe ſalicheyt ſouden beneerſtighen.*

Ad Philippenſes cap. 2, v. 12.

Waert ſaeken dat'er noyt yemant en hadde komen te vallen als in t'midden vande werelt ende in openbaere perijckelen, de ghene die ſich hebben verſteken ofte in Klooſters, ofte erghens in de diepte van eene woeſtijne, ſouden ſich lichtelijck konnen inbeelden datſe waren buyten alle perijckel; waer uyt ſoude komen te ſpruyten eene ſoodanige onachtſaemheyt die haer ſoude ſtellen in t'perijckel van haere Saelicheyt: Maer wanneer ſy ſien dat'er, oock op die plaetſen daerſe nu ſtaen, ſommighe ſijn komen te vallen, ſy worden vermaent op haer eyghen ſelven te letten ende te vreeſen datſe oock niet en vallen.

Waerom meynt ghy, dat Godt toeghelaten heeft dat *Petrus* die den

Prince der Apoſtelen ende het hooft vande Kercke was, ſoo ſchandelijck ſou ſondighen? tot gheen ander eynde als tot gheeſtelijck profijt van ſijn eyghen ſelven, ende van andere:

Van *ſijn eyghen ſelven*, om dat hy in ſijnen verheven ſtaet altijt materie ſou hebben van ſich te vernederen, ende ſijne eyghen kranckheyt gedachtich weſende, ſoude medelijden hebben met de ſondaers die tot hem ſouden komen om abſolutie te krijghen van haere ſonden.

Tot *profijt van andere*, naemelijck gheeſtelijcke die verheven van ſtaet ſijn, om datſe door t'exempel van den Prins der Apoſtelen ſouden ghewaerſchouwt ende gheleert worden, dat'er gheenen ſtaet ſoo verheven, noch gheene plaetſe ſoo Heylich is, daer den menſch niet en kan ſondighen.

Tot dien eynde heeft Godt oock toeghelaten dat de Enghelen in den Hemel, ende de eerſte menſchen ſouden ſondighen in t'Paradijs.

De ghene dan die hy laet vallen hebben materie om haer te verootmoedighen: De ghene die hy niet en laet vallen hebben occaſie om haer aen het exempel van andere te ſpieghelen, ende Godt te bedancken. Hoe het gaet ofte niet, alles weet Godt te keeren tot ſijnder meerder eere ende glorie, ende tot de Salicheyt der zielen:

Tot *ſijnder glorie*, als hy in deſe laet blijcken ſijne rechtveerdighe maer ongrondeerlijcke oordeelen, ende in andere ſijne grondelooſe bermhertigheydt.

Tot *Salicheydt der zielen*, wanneer hy aen de menſchen, t'zy in het een, t'zy in het ander, ſoodanighe occaſien voorwent in de welcke ſy de deught konnen oeffenen, iſt ſaeken datſe die occaſien maer en willen ghebruycken.

Die al dit voorgaende met aendachtigheydt ende ſonder Paſſie wel overleght, ſal, naer mijn advijs, moeten bekennen dat Godt daerom niet en laet te willen dat alle menſchen tot haere Salicheyt komen, om dat hy ſoo menighe ſonden ende dwaelinghen toelaet.

Verſcheyden opworpingen worden wederleydt.

Indien my dies niet teghenſtaende de Politijcke ende andere dwaelgheeſten vraeghen of het niet beter en waer dat Godt geene ſonden noch dwalinghen toeliet?

Ick antwoorde dat neen: Want iſt ſaeken dat nu in deſen ſtaet de menſchen ſoo opgheblaſen ende verwaent ſijn, daerſe nochtans daeghelijcx, ende in haer ſelven, ende in andere, voor de oogen ſien de verworpentheyt ende kranckheyt van haere natuere in het ſondighen, hoe verwaent ſouden ſy ſijn indien der niemant onder de menſchen en ſondighde?

II. Iſt ſaeken dat wy ſoo ſteunen op ons eyghen verſtant, ende ſoo op onſe eyghen krachten betrouwen, daer nochtans de werelt ſoo vol van dwalinghen is: Hoe veel te meer ſouden wy ſteunen op ons verſtant ende krachten indien der gheene dwalinghen waeren?

Wanneer dan de Politijcken begheeren dat Godt gheene dwalinghen noch ſonden ſou toelaten, ſy nemen de voornaemſte middelen wegh om de gemoederen vande menſchen te toomen, ende te houden in den bandt van haere kranckheyt ende verworpentheyt, de welcke aldermeeſt blijcken in de ſonden en dwalinghen.

Sy ſullen my vraeghen: Waerom en heeft Godt niet ghewilt dat alle menſchen ſouden ootmoedigh en Heylich ſijn?

Ick antwoorde: Godt heeft dit ghewilt, maer de menſchen en hebben niet ghewilt.

Vraeght ghy my voorders, waerom dat Godt niet ghemaeckt en heeft dat de menſchen ſouden willen, aengheſien dat hy het koſt doen?

Ick

Ick antwoorde: Hy heeft op alle tijden ontallijcke middelen ghebruyckt om de menſchen daer toe te brenghen, maer de menſchen hebben die middelen verſtooten.

Ghy ſult my ſegghen: Godt koſt ſe dwinghen datſe die middelen noodſaekelijck ſouden moeten ghebruycken hebben.

'T is waer, hy koſt het doen, maer daer ſijn hondert redenen waerom dat dit niet en betaemde noch voor hem, noch voor de heele wereldt in het ghemeen, noch voor elcken menſch in het beſonder.

1. T'en betaemde aen Godt niet: Want ghenomen dat hy alle menſchen met ghewelt hadde aenghedreven tot 't goet, ghelijck men de beeſten ſtouwt op de weyden: Wat wijsheydt waer het voor hem, ſijnen hemel ende eeuwighen loon aen ſoodanighe menſchen te gheven die hy daer toe, ſonder haer toe-doen, als eenen hoop beeſten ſoude gheſtiert hebben?

Ick weet wel dat de menſchen, naemelijck die gheene reden gebruycken, dit gheerne ſouden ghehadt hebben, ende dat ſy hier op de wereldt gheerne ſouden gheleeft hebben ſonder eenighe ſorghen ofte achterdencken van haere ſaligheyt, als Godt haer van ſelfs, door ſijne Almoghentheyt, daer toe ſoude aengheſtiert hebben: maer ſy en ſien niet dat dit reghel-recht ſtrijdt teghen ſijne Godlijcke wijsheyt ende voorſichtigheyt dat hy ſijnen Hemel ende eeuwighe goederen, ghelijck als uyt ſijne handen ſou ſmijten om die te gheven aen eenen hoop luyaerts.

2. Ten betaemde niet aen de heele wereldt in het ghemeen: Want ghenomen hy en hadde aen alle menſchen maer eenen oogenblick levens ghegheven om datſe niet en ſouden ſondighen, ofte hy haddeſe tot dien eynde allegaer in eenen volmaeckten ouderdom gheſchaepen, ende dadelijck in ſijnen hemel ghenomen: Wat eene confuſie ende verwerringhe ſou dit in de wereldt ghebrocht hebben? was hier-mede niet den heelen handel vande menſchen te niet, als'er niemant, om de kortheydt ſijns levens, bequaem en ſoude gheweeſt hebben om te regeren?

Daer-en-boven blijft de ſelve reden die wy nu terſtont by-ghebracht hebben, te weten, dat Godt ſijnen Hemel ſoude ghegheven hebben aen ſijne knechten ſonder eenighe moeyte, ſonder arbeydt, ſonder verdienſten, het welck niet ſaemen en ſtaet met ſijne wijsheyt ende voorſichtigheydt.

3. T'en betaemde aen jeder menſch in't beſonder niet: Want wy zijn allegaer menſchen, dat is, redelijcke ſchepſelen; ſoo moeſten wy dan allegaer als redelijcke ſchepſelen ende menſchen gheregeert worden, te weten, met reden, vermaeninghen, beweginghen, exempelen, beloften, en dreyghementen, ende niet met bedwanck ofte ghewelt; want dit is eyghen aen de beeſten: Waer toe ſoude Godt ons de reden ghegheven hebben als hy met ons wilde handelen ghelijck men doet met de ſchepſelen die onredelijck zijn?

Ten leſten, Godt hadde van den beginne den wegh tot de ſaligheydt voor de menſchen ſeer licht ghemaeckt, om te toonen dat hy anders niet en begheerde als dat alle menſchen ſouden komen tot haere ſaligheydt: Maer de menſchen ſijn door haere boosheyt eenen heelen anderen wegh inghegaen die ſeer moeyelijck was: Ende ick hebbe nu betoont dat het niet en betaemde noch aen ſijne voorſichtigheyt, noch aen de wereldt in het ghemeen, noch aen jeder menſch in het beſonder dat hy dit met ghewelt ſoude beletten:

Ergo niet tegenſtaende dat hy ſoo menighe ſonden en dwaelingen toelaet, hier uyt en volght niet dat hy jeder menſch in't beſonder niet en wilt ſaligh hebben.

HET ACHTSTE DEEL

Van de onsterflijckheyt vande siele des menschs.

I. CAPITTEL.

Van den oorspronck der Siele.

Helijck het vergheefschen arbeydt is te bewijsen aen de ghene die geenen Godt en ghelooven, dat'er eenighen waeren Godts-dienst in de werelt te vinden is: Alsoo is het verloren moeyte ghedaen te betoonen aen de ghene die d'onsterflijckheyt vande siel niet en ghelooven, hoe, ofte waer dat dien Godts-dienst ghevonden kan worden: Want wat kan ons de Religie baeten indien onse siele saemen sterft met het lichaem?

Maer de questie is of men oyt menschen in de wereldt ghevonden heeft soo dom, uytsinnigh, en godloos die de onsterflijckheydt vande siele niet en gheloosden?

Wat het voor menschen geweest zijn die de onsterflijckheyt vande siele niet en gheloosden.

T'en is maer al te seker dat jae: Maer de saecke wel inghesien zijnde, ofte het sijn eenen hoop malle deughenieten gheweest, uyt-ghestort tot alle wulpscheden ende vuyle wellusten; ofte indien se eenighen uytwendighen schijn hadden van deughtsaemheyt, sy wierden vande andere menschen als pesten ghehaet.

Sapientiæ cap. 2. v. 1. & seqq.

De eerste soorte beschrijst ons den Wijsen-man in deser voeghen: *De godloose*, seyt hy, *hebben by haer selven ghedacht: Den tijt van ons leven is kort ende verdrietigh, ende daer en is gheene remedie teghen de doot: Men weet niemant die oyt zy wederom-ghekeert uyt het graf: Want wy zijn gheboren uyt eenen Niet, ende naer desen sullen wy zijn als of wy noyt en waren gheweest: Onsen aessem en is maer eenen roock, ende onse Reden ghelijck eene voncke, de welcke eens uyt-gebluscht zijnde verandert het lichaem in asschen, ende onsen gheest verdwijnt ghelijck eenen wint. Ons leven sal voor-by-gaen ghelijck eene wolcke de welcke smilt voor de stralen der sonne: Onsen naem sal vergheten worden met het verloopen des tijts, ende niemant en sal ghedachtenisse hebben van onse wercken. Komt dan, en laet ons ghenieten de teghenwoordighe goederen: Laet ons het schepsel gebruycken met haesten in onse jonckheyt ter-wijle dat wy noch jeughdigh zijn: Laet ons opvollen met kostelijcke specerye en wijnen: Laet ons ons kroonen met roosen eer se verwelcken: Laet ons over al merck-teekenen laeten van onse wulpscheyt en vreught.*

Wat seght den Wijsen-man van dese gasten? *Sy en hebben*, seyt hy, *de verholentheden Godts niet ghekent, sy en hebben gheene hope ghehadt van den loon der rechtveerdigheyt, noch gheene kennisse vande heerlijckheydt der heylighe sielen, naemelijck dat Godt den mensch heeft gheschaepen onsterflijck. S hebben ghedwaelt om dat haer de boosheyt verblindt hadde.*

Hier uyt volght dat het seggen ende ghevoelen van dese menschen ende haers ghelijcke niet meer te achten en is, als het vonnis van eenen blinden die sich wilt bemoeyen met het onderscheyden van de couleure: Want ghelijck desen sich daer aen niet en verstaet ende verkeerdelijck vonnist

om

om dat hy van ſijn lichaemlijck geſichte berooft is; alſoo zijn alle vleeſchelijcke en̄ wulpſche menſchen gantſch onbequaem om van de weerdigheyt der ziele te vonniſſen, om dat ſe door haere ontuchticheden ende onghereghelde paſſien het verſtant verduyſtert hebben ende verblindt ſijn. Dit is de eerſte ſoorte.

De tweede laeten ſich uytwendelijck aenſien als verre-ſiende ende deuchtſaem: onder deſe was eertijts den Philoſooph *Protagoras Abderites*, die om ſijne gheleertheyt *de Wijsheydt* ghenoemt wiert, ghelijck *Laërtius* ſeght, maer ſoo haeſt als hy heeft alle Godlijckheyt ende d'onſterflijckheydt van de ziele beginnen te loochenen, hebben die van *Athenen* (die toen de woon plaetſe was van alle gheleertheydt) hem ſoo vervloeckt, datſe hem met groote ſchande uyt de ſtadt hebben ghejaeght: wat crediet kan ſoo een menſch hebben, ofte wat gheloof kan hy verdienen die van de gheleerſte des werelts als eene peſte gheſchouwt wiert? *Laertius lib. 9.*

Andere dan hebben heel anders ghephiloſopheert over de ſubſtantie der ziele, maer verkeerdelijck: want de Philoſophen *Democritus*, *Hyparchus*, ende *Leucippus* meynden dat onſe ziele van vyer was ghemaeckt: *Anaximenes* ende *Diogenes*, van de locht: *Hippius*, van het water: *Heſiodus* ende *Proponides*, van d'aerde: *Epicurus* ende *Boëthus* leerden dat onſe ziele beſtaet ſaemen uyt het vyer ende de locht: ter contrarien *Xenophanes* dat ſe beſtaet ſaemen uyt het water ende de aerde. Verſcheyden verkeerde opinien van ſommighe heydenſche Philoſophen.

Andere ſijn een weynichsken hoogher ghevloghen met haer verſtant, ende hebben gheſeyt dat de ziele een ſeker licht is: van deſe opinie ſijn gheweeſt *Heraclides Ponticus*, *Archelaus*, *Chryſippus*, *Critolaus*, *Aſclepiades*, ende *Ariſtoxenus*: De eerſte dry ſtelden dit licht alleen in de herſſenen, de leſte, het heel lichaem deur.

Deſe allegaer, ſoo als het blijckt, meynden dat de ziele lichaemlijck was, ende een deel van ons lichaem: Deſe voet-ſtappen ſijn inghegaen ſommighe godlooſe *Atheiſten* van onſen tijt, allegaer ſaemen in dit ſtuck even grof ende plomp: want waert ſaecken dat ſe haer ghemoet, ende niet hare uytwendighe ſinnen hadden te raede ghegaen, indien ſe de Reden ende haer verſtant beter ghebruyckt hadden, ſy ſouden overtuyght hebben gheweeſt dat de ziele des menſchs van nerghens anders haeren oorſpronck kan hebben als van Godt alleen, ende niet van het vyer, of van de locht, of van het water, of van de aerde, of van yets dat lichaemlijck is.

Dit hebben die Philoſophen beter gheſien de welcke in verſtant, ſtudien, ſpeculatien, ende vermaertheydt, alle de reſte verre ſijn te boven ghegaen. Hoortſe elck in 't beſonder eens ſpreken. De verſtandighſte Philoſophen hebben gheleert dat onſe ziele geenen anderen oorſpronck en hadde dan Godt alleen.

Soo ſpreckt 1. den gheleerden *Pythagoras*: *Wy ſijn*, ſeyt hy, *het maegh ſchap Godts ende uyt ſijn gheſlachte, om dat onſe ziele haeren oorſpronck heeft, niet van deſe Wereldt, maer van Godt.* *Pythagoras apud Ciceronem lib. 1. de legibus.*

2. Seght den Philoſooph *Mercurius Triſmegiſtus*: *Alhoewel onſe ziele gheen deelken en is vande ſubſtantie Godts, s'is nochtans van Godt voort-ghebracht ghelijck de ſonne voort brenght het licht.* *Triſmegiſtus ad Aſclepium*

3. *Seneca*: *onſe ziele en heeft gheenen anderen oorſpronck als Godt*: Item: *Sy en komt van de aerde niet, noch van yets dat lichaemlijck is, maer ſy is afghekomen van dien hemelſchen gheeſt.* *Seneca in Quaſtionibus naturalibus & lib. de Conſolatione.*

4. *Cicero*: *Den oorſpronck van onſe zielen en is hier niet te vinden op d'aerde: Want in onſe zielen en is niets het ghene de minſte ghemeenſchap hebbe of met de aerde, of met het Water, of met het vyer, of met de locht: onſe memorye ende verſtant, ghedachteniſſe van het voorgaende, het voorſien van het toekomende, het begrijpen van't teghenwoordigh, ſijn altemael dinghen die Godlijck ſijn.* *Cicero in Quaſtionibus Tuſculanis Quaſtione: 1.*

5. *Plo-*

Plotinus Enneade 1. lib. 2. cap. 14

5. *Plotinus*: *De natuere van onſe ziele is ghelijck aen de eeuwighe ende Godlijcke natuere.*

Porphyrius lib 1. ad Boëthum.

6. *Porphyrius*: *onſe ziele is ghelijck aen den onſterflijcken Godt, ſy is ſijn affetſel: Sy en ſoude gheene Godlijcke uytwerckinghen hebben indien ſe ſelve niet Godlijck waer.*

Plato in Dialogo Phædus.

Ten leſten *Plato*: *T'is ſeker*, ſeyt hy, *dat onſe ziele Godlijck is*: *S'is ghelijck aen het ghene dat onſterflijck ende onveranderlijck is, dat is, aen het ghene dat Godlijck is.*

Dit ſijn de Meeſters die de weerdigheydt van onſe ziel achterhaelt hebben; dies te meer hier in gheloofbaer om dat ſe deſe waerheydt gheſien hebben tuſſchen die grove duyſterniſſen van ſoo menighe dwalinghen die toen ter tijdt in den dicken nacht vande afgoderye regneerden.

II. CAPITTEL.

VVort beweſen dat onſe ziele van ſubſtantie weghe eenen gheeſt is.

Alle natien houden t' daer voor dat'er gheeſtelijcke ende lichaemlijcke ſchepſelen ſijn in de natuere.

ICk en weet niemant (behalven de Atheiſten) in de werelt, noch onder de *Heydenen*, noch onder de *Mahometanen*, noch onder de *Ioden*, noch onder de *Chriſtenen*, die niet gheleert en heeft, dat'er tweederley principaele ſoorten van ſubſtantien ſijn onder de ſchepſelen; te weten, een ſubſtantie die niet anders als eenen gheeſt is, ende een ander ſubſtantie die lichaemlijck is.

De lichaemlijcke ſchepſelen en heeft niemant oyt konnen loochenen: want dat ſijn alle de ghene die men ofte kan ſien met de ooghen, ofte voelen met d'handen, ofte ghewaer worden met het ghehoor, reuck, ende ſmaeck.

Maer de ghene die niet anders als eenen gheeſt ſijn, en kan men met die uytwendighe ſinnen niet achterhaelen.

Onder deſe leſte moet gheſtelt worden de ziele des menſchs met de Enghelen: want al-hoe-wel dat onſe ziele met een vaſten bant aen een lichaem ghehecht is, ſoo iſt nochtans dat ſe in haer eyghen weſen ende ſubſtantie eenen gheeſt is ghelijck de Enghelen, ende niet ghemeens en heeft met het lichaem. Dit ſal ick in dit teghenwoordigh Capittel met verſcheyden argumenten bewijſen om ten leſten daer uyt te beſluyten dat ſe niet ſamen en kan ſterven met t'lichaem.

Eerſt moet aenghemerckt worden den oorſpronck der ziele, om te ſien of ſe eenen geeſt is.

Ick bewijſe dit ten eerſten uyt haeren *oorſpronck*, ende ſegghe dat onſe ziele niet voort-ghebracht en wordt uyt yet dat lichaemlijck is. Want t'zy dat ghe haeren oorſpronck onderſoeckt in de ſchriftuere, t'zy by de gheleerſte onder de Heydenen, t'zy met natuerlijcke redenen, t'zy ten leſten by d'experientie, het roept eenſtemlijck altemael ſaemen, den oorſpronck van de ziele des menſchs is *Godt alleen*, ende niet eenigh ſchepſel dat *Lichaemlijck* is.

Geneſis cap. 2. v. 7.

De Schriftuere is klaer: want *Moyſes* in het boeck *Geneſis* beſchryvende de ſcheppinghe van den eerſten menſch *Adam*, ſeght dat Godt ſijn lichaem ghemaeckt heeft van ſlijck, maer dat hy ſelfs met ſijnen Godlijcken aeſſem *in dat lichaem den gheeſt des levens heeft ingheblaſen, en dat den menſch is ghe worden tot eene levende ziele.*

Bemerckt hier het groot verſchil dat'er is tuſſchen den oorſpronck van

van alle de andere ſchepſelen, naemelijck oock van het lichaem des menſchs, en tuſſchen den oorſpronck van ſijne ziele.

Wat de andere ſchepſelen aengaet, daer en ſtelde Godt ſelve, om ſoo te ſpreken, de handt niet aen; maer hy gheboodt aen de *aerde* datſe de kruyden ende boomen ſou voort-brenghen: Hy gheboodt aen het *water* dat het ſoude voort-brenghen de viſſchen ende de vogels: Hy gheboodt wederom aen de *aerde* datſe ſou voort-brenghen de vier-voetighe ende kruypende beeſten: Ende als hy quam tot het maeken des menſchs hy nam eene maſſe van ſlijck ende plaeſterde daer van ſijn lichaem: *Geneſis cap:*1. *v.*11. *Verſ:*20. *Verſ:*24.

Heeft hy yet ſulcx ghedaen in het ſcheppen van ſijne ziele? niet dierghelijcken: Hy en heeft niet geboden noch aen de *Aerde*, noch aen het *VVater*, noch aen de *Locht*, noch aen eenigh ander ſchepſel datſe de ziel vanden menſch ſouden voort-brenghen; Hy en heeft ſe niet gheplaeſtert van ſlijck ghelijck hy het lichaem ghedaen hadde, maer hy heeft ſe in het lichaem gheblaeſen ofte gheaeſſemt: Godt ſelve dan, volghens het ſegghen vande Schriftuere, is alleen den oorſpronck van onſe ziele, ende niet de aerde, noch het water, noch de locht, noch eenigh ander lichaemlijck ſchepſel.

Hebben wy niet terſtont in *t'eerſte Capittel* ghehoort dat alle de gheleerſte onder de Heydenen hiermede over-een-komen, en Leeren dat onſe ziele gheenen anderen oorſpronck en heeft als Godt alleen?

Al-hoe-wel dat hier uyt nootſaekelijck volght datſe niet gheſproten en is uyt yet dat lichaemlijck is: Laet ons nochtans tot meerder beveſtinge dit wat breeder in het beſonder betoonen uyt de natuerlijcke reden ende daghelijcxſche experientie.

Ick ſegghe dan: Waert ſaeken dat de ziele gheſproten waer uyt yet dat lichaemlijck is, men ſoude haer gheenen bequaemeren noch anderen oorſpronck konnen gheven als het lichaem daer ſy aen vaſt is; want dit gheſchiedt ſoo in de zielen van alle de beeſten de welcke van haere eyghen lichaemen voort-ghebracht worden, ghelijck alle de Philoſophen met haeren Prins *Ariſtoteles* tot noch toe gheleert hebben. Maer ick toone klaer dat onſe lichaemen niet en konnen ſijn den oorſpronck uyt den welcken onſe zielen voortkomen ofte ghemaeckt worden. *Ariſtoteles lib:*2 *de generatione Animalium c.*4

I. Al wat'er is in de heele natuere heeft eenen ingheboren drift om ſijn ſelven in ſijn gheheel te bewaeren ſoo lanck als het moghelijck is; ende daerom ſtell'et alle ſijne krachten te werck teghen ſijne partije om dat het niet en ſoude konnen gheſchonden worden ofte vergaen: Hier van komt het dat'er oock niet en is in de heele natuere t'welck teghen ſijnen eyghen oorſpronck, daer het aen vaſt is, kan ſtrijden; Want doet het ſijnen oorſpronck te niet, het doet ſijn eyghen ſelven te niet: Alſoo en kan de koude niet ſtrijden teghen het water, noch de hitte teghen het vyer, noch de vochticheyt teghen de locht, noch het licht teghen de ſonne, ende ſoo voorts:

Maer onſe ziele, hoe vaſt datſe aen het lichaem ghebonden is, ſy ſtrijt nochtans met alle haere krachten daer teghen:

Ergo het lichaem daer ſy aen vaſt is en kan haeren oorſpronck niet ſijn.

Wilt ghy nu klaerlijck ſien dat onſe ziele *met alle haere krachten* ſtrijdt teghen het lichaem. Siet het eerſt in het *Verſtant*.

Als ons lichaem, by exempel, met ſijne oogen de ſonne ofte den regenboghe aenſiet, het meynt dat de ſonne niet meer als eenen voet ofte twee in de ronde heeft, ende dat den reghen-boghe beſtaet uyt oprechte ende waere couleuren: Maer het verſtant ſtelt hem hier teghen, ende ſeght

dat de ſonne hondert en twee-en-ſeſtichmael meerder is als de heele ronde der aerde, ende dat de couleuren van den regenboge niet anders en ſijn als eenen ydelen ſchijn: Soo iſt van menige andere dinghen in de welcke ons verſtant ſich ſtelt ofte ſtrijt teghen d'uytwendighe ſinnen, dat is, tegen het lichaem t'welck aldermeeſt in de uytwendighe vijf ſinnen beſtaet.

Doch dit ſult ghy noch klaerder konnen ſien in de andere kracht vande ziele, dat is, in den *Wille*.

Hier van hebben wy ſoo veele ghetuyghen als'er oyt Heylige perſoonen gheleeft hebben:

Ick ſegghe, *heylighen* (want de ghene die door haere ongheregelde maniere van leven ende quade ghewoonten haer lichaem meeſter hebben ghemaeckt vande ziele, en moghen hier in gheene conſideratie komen om datſe meer aen beeſten als aen menſchen ghelijck ſijn) hoe dat de *Heylighen* dan teghen haere lichaemen met den *Wille* hebben ghevochten, blijckt uyt alle Kerckelijcke Hiſtorien. Hoe menichmael heeft haeren Wille het lichaem teghen ſijnen luſt de ooghen doen ſluyten ende de ooren doen ſtoppen om dat het niet en ſoude hooren noch ſien het ghene niet en betaemde? hoe menichmael heeft den Wille den appetijt van het lichaem ghebroken met vaſten vier ofte vijf daegen achter malkanderen? hoe dickwils heeft het moeten ligghen op de bloote aerde ofte op harde enckele plancken als het vermoeyt was ende luſt hadde om wel te ſlapen?

Wat ſal ick ſegghen van het breken der paſſien? heeft eenen ſekeren *Ioannes Gualbertus* als hem het bloet nu zoet in t'lichaem, van gramſchap, ende hy ſijnen gheſlaghen vyant in d'hant hadde, die paſſie niet ghebroken, ende aen ſijnen vyant vergheven? Wat victorien dat over haere paſſien behaelt hebben de *HH. Bernardus*, *Dominicus*, *Franciſcus*, *Ignatius*, ende ontallijcke andere, waer te lanck te verhaelen: Ick hebbe ghenoech gheſeyt om te toonen dat onſe ziele, (als ſe maer wel gheſtelt is, ende niet onderdruckt wort van haere eyghen beſitters) met alle haere krachten ſtrijdt teghen het lichaem: Hier uyt moet nootſaekelijck volghen dat het lichaem haeren oorſpronck niet en kan ſijn daerſe van hanght: Dit ſtelle ick vaſt met het volghende argument.

De Reden ende natuere ſelf Leeren ons dat'er niet en is of het heeft eenen ingheboren drift om ſijn ſelven te bewaeren teghen alle verderf:

Ergo de Natuere ende Reden wijſen t'oock uyt dat onſe ziele ſoo eenen drift heeft:

Maer ſy en ſoude ſoo geenen drift hebben indien het lichaem haeren oorſpronck waer daerſe van hanght, om datſe ſtrijdende tegen het lichaem haer ſelven ſoude konnen verderven, ghelijck het licht ſoude doen in den het ſtreedt teghen de ſonne, ende de hitte indienſe ſtreedt teghen het vyer, daer ſe uyt ſpruyten:

Ergo, aengheſien dat wy zien dat onſe ziele met alle haere krachten het lichaem beſtrijdt, wy moeten nootſakelijck daer uyt beſluyten dat het lichaem haeren oorſpronck niet en is die haer voort-ghebracht heeft ende daer ſe van hanght.

II. Als den oorſpronck van eenige ſaeke die daer van hanght, verflauwt, verkrenckt, ofte beſwijckt, die ſaeke moet oock ſaemen met haeren oorſpronck verflauwen, verkrencken, ende beſwijcken.

Dit is ſoo klaer datmen t'met de handen kan taſten: Wie en voelt niet dat de hitte verflauwt als het vyer, haeren oorſpronck, verflauwt? Wie en ſiet niet dat de boomen verdroogen, als de wortels, daer ſe uyt ſpruyten, verdrooghen? Wie en weet niet dat, ſoo wanneer de wateren van de fonteynen beginnen t'ontbreken, oock ſaemen de wateren vande beken verkrimpen?

Heel

Heel contrarie gaet het met onſe ziele: Want als t'lichaem verflauwt ſy wort vlijtiger, als het verkrenckt, ſy laet meer haer verſtant blijcken.

Dit leert ons de daeghelijcxſche experientie: G'hebt immers ſomwijlen gheſien menſchen die de teiringhe hebben: Sy en hebben nauwlijckx het vel over de beenderen, het heel lichaem is ſonder bloedt ende ſap, t'ſchijnt meer een gheremte van enckele ghebeenten als een lichaem te ſijn: Niet te min in ſoo een kranck ende half gheruineert lichaem is de ziele ſoo vlijtich, dat ſoodanighe menſchen deurgaens veel beter diſcoureren ende ſubtielder, dan ſe te voren ghedaen hadden wanneerſe ghe-ſont waeren; ick laete ſtaen datſe haer volle verſtant houden tot den leſten ſnick toe: Is dit niet een ſeker ende klaer teecken dat onſe ziele niet ſaemen en verflauwt oft een beſwijckt met het lichaem?

Siet het noch voorder: Wie ſijnder voorſichtigher in haere diſcourſen, rijper van verſtant ende oordeel, bequaemer om raet te gheven, ende de ſaeken tot haeren gront toe te doorſien, de oude ofte de jonghe? buyten twijffel de oude: Is het niet wonder dat de ziele haere voorſichticheydt, verſtant, oordeel, beſtandicheyt in t'diſcoureren niet meer en laet blijcken in een gheſont ende wel gheſtelt lichaem ghelijck de jonghe lieden hebben, als in een lichaem dat nu veroudert ende verkrenckt is? Hier uyt konnen wy ſien dat onſe ziele niet ſaemen en verkrenckt noch en veroudert met t'lichaem, en daer uyt moeten wy beſluyten dat het lichaem gneeſins den oorſpronck en is van onſe ziele: Want dan ſoude ſy ſaemen met het lichaem moeten verflauwen, verkrencken, ende beſwijcken, ghelijck de hitte verflauwt als het vyer, haeren oorſpronck, verflauwt, ofte ghelijck de boomen verkrencken als haere wortels verkrencken, ofte ghelijck de beken beſwijcken wanneer haere fonteynen beſwijcken.

De *Atheiſten* ſullen ſegghen dat dit oock in de ziele gheſchiedt, ghelijck men kan ſien in menighe oude lieden die ſuffen, is dit niet een teecken, ſullen ſy ſegghen, dat de ziele ſaemen veroudert met t'lichaem? overſulcx datſe uyt het lichaem als haeren oorſpronck, gheſproten ende voortghebracht is? Opworpinghe der Atheiſten wort wederleydt.

Ick antwoorde: Ghelijck men niet beſluyten en mach dat onſe ziele niet redelijck is, om dat'er ſommighe menſchen ſijn (by exempel die ſot worden gheboren) de welcke noyt reden ghebruycken: Alſoo is het gantſch ongherijmt te beſluyten dat onſe ziele ſaemen veroudert ende beſwijckt met het lichaem om dat'er ſommighe ſijn die in haeren ouderdom ſuffen. Want ghelijck men van eenen anderen kant klaerlijck ſiet dat onſe ziele reden ghebruyckt, ende daerom beſluyten moet dat de redelijckheyt, door eenigh accident, in de ſotten beledt wort; alſoo ſiet men in duyſent occaſien dat de ziele niet en verflauwt, noch en veroudert met t'lichaem, overſulcx moeten wy daer oock uyt beſluyten dat het niet anders als by accident gheſchiedt dat ſommighe oude lieden komen te ſuffen.

Voorders dan: Ghelijck de ziele daerom in haer eyghen ſelven niet en laet redelijck te ſijn om datſe is in het lichaem van eenen ſot: Alſoo en laet de ziele in haer eyghen weſen niet de ſelve te ſijn die ſe altijt gheweeſt is, al-hoe-wel ſy is in het lichaem van yemant die ſuft: Dienvolghens uyt het ſuffen van ſommighe en mach men gheenſins beſluyten dat de ziele ſaemen met t'lichaem veroudert ende beſwijckt: Soo en kan men dan oock hier uyt niet beſluyten dat het lichaem den oorſpronck is vande ziele.

III. Hoe eenighe ſaeke meer ende naerder vereenicht is met haeren oorſpronck, hoe datſe in haer ſelven ſuyverder ende volmaeckter is: Alſoo is het water vande beken veel ſuyverder het ghene dat naeſt is aen

de fonteyne als het ghene dat verre van daer is, het licht dat naeſt is aen de Son, is volmaeckter en klaerder als t'ghene hier ontrent de aerde is, de hitte is onghelijckelijck krachtigher die naeſt aen het vyer is, als de ghene die vele ſlappen van daer is.

Heel contrarie geſchiedt wederom in de ziele: Want hoe ſy haer meer aftreckt van t'lichaem hoeſe ſuyverder, volmaeckter, ende krachtigher is in het wercken.

Wat is'er plomper als een menſch die ſijne ziele met bedwanck gelijck als verſmoort in het lichaem door het involghen van ſijne ongheregelde paſſien ofte vleeſſchelijcke ende ſinnelijcke welluſten? Wat heeft ſoo een menſch, ten opſichte van andere, oyt ghetreft ofte in weteníchappen, ofte in ſpeculatien, ofte in eenighe andere uytnemende oeffeninghen der ziele?

Ter contrarien, die haere ziele hebben afghetrocken van t'lichaem, ende verheven boven al wat vleeſchelijck ende ſinnelijck is, dat ſijn eyghentlijck de mannen gheweeſt de welcke ghetoont hebben dat het verſtant vande ziele dies te ſuyverder, krachtiger, ſubtielder ende volmaeckter is, hoe de ziele meer afgheſondert wort van het lichaem.

Soo ſtaet dan deſe volghende ſlot-reden vaſt: Men ſiet dat alle dinghen hoe ſe naerder vereenicht ſijn met haeren oorſpronck ſuyverder, volmaeckter, en krachtigher ſijn, dan als ſe verre van daer ſijn:

Maer onſe ziele is ter contrarien dies te ſuyverder, krachtigher, ende volmaeckter in t'wercken hoe ſe voorder is, ende meer afgheſondert van t'lichaem:

Ergo het lichaem en is den oorſpronck niet van onſe ziele.

IV. T'is ſeker dat onſe ziele vele dinghen conſidereert, daer onſe ſinnen niet en konnen aen gheraeken: Sy conſidereert Godt met ſijne volmaecktheden, de Enghelen met haere eyghendommen, de natuere van ſoodanighe deughden die alleen gelegen ſijn in t'ghemoet vanden menſch:

Sy ſpeculeert hoe dat het Godlijck Weſen kan beſtaen in dry perſoonen, hoe dat de Godlijcke natuere in *Chriſto* vereenicht is met de menſchelijcke. Deſe en menighe andere dierghelijcke ſpeculatien ſijn verre boven de krachten van onſe vijf ſinnen: Want onſe ooghen en ſijn niet bequaem om te ſien, veel min onſe andere ſinnen om te rieken, ſmaeken, ofte ghevoelen wat Godt is, hoedanich de Engelen ſijn, wat bandt dat'er is tuſſchen de twee natueren in *Chriſto*; want hoe ſouden de krachten van onſe ſinnen haer ſoo verre ende hooch konnen uytſtrecken, daer elck in t'beſonder niet meer als een, ofte ten uyterſten twee voorwerpſels en heeft? De ooghen en konnen niet een ſier anders ſien als het ghene dat licht ofte coleuren heeft, hoogher niet: Het ghehoor en kan anders niet vatten als het ghene dat eenigh gheklanck gheeft voorders niet: Onſen reuck en kan hem niet een hayr voorder uytſtrecken als tot het gene dat eenighen geur van hem gheeft, dit ſijn ſijne uyterſte paelen; Ons ghevoelen en kan niet voorder als tot het ghene dat hart ofte ſacht is; onſen ſmaeck niet voorder als tot het ghene dat ſuer, ſoet, bitter, ende ſoo voorts is: Jae, ſoo engh ende kort ſijn de palen van onſe vijf ſinnen elck in t'beſonder, datſe ſelfs malkanders ampt niet en konnen bedienen: Want onſe ooghen en konnen niet hooren, den ſmaeck en kan niet rieken, de ooren en konnen niet ſien, het ghevoelen en kan niet ſmaeken, noch den reuck en kan niet voelen noch taſten. Soo is het dan verre van daer dat onſe ſinnen ſouden konnen gheraeken daer onſe ziele met haer verſtant toe gheraeckt: Daer-en-boven ons gheſicht, noch ghehoor, noch ſmaeck, noch reuck, noch ghevoelen, en konnen niet eene conſequentie

quentie maeken; onſe ſiele maeckt'er met duyſenden in alle ſoorten van weten-ſchappen: onſe ſinnen en konnen nergens reden van gheven; de ſiele gheeft reden op reden in alle materien: Schoon de ooghen een heele eeuwigheyt de zee alle ses uren saghen op ende af gaen, noyt en ſouden ſy konnen achterhaelen den oorſpronck ofte oorſaeke daer van; deſe ſpeculatien zijn alleenlijck eyghen aen onſe ſiele: Sy onderſoeckt met haer verſtant de oorſake van den windt daer ons ghevoelen niet en kan toegheraken? Sy onderſoeckt de oorſaeke van het geklanck, den oorſpronck van den Geur, daer ons ghehoor, noch onſen reuck de minſte bequaemigheyt niet toe en hebben.

Somma. Onſe ſiele heeft duyſent en duyſent uytwerckinghen daer onſe vijf ſinnen niet een ſierken en konnen toe-doen, ghelijck het by d'experientie blijckt;

Uyt al het ghene dat ick tot noch toe in dit teghenwoordigh Capittel betoont hebbe treck ick twee vaſte ſlot-redenen om te beſluyten dat onſe ſiele van weſen ende ſubſtantie weghe, eenen gheeſt is. Twee ſlot-redenen uyt al het voorgaende dat onſe ſiele eenen gheeſt is.

Voor het fondament van mijn eerſte ſlot-reden legghe ick deſen alghemeenen gront-reghel der Philoſophen: *Modus operandi ſequitur modum eſſendi*, dat is te ſegghen, *Elck ſchepſel werckt op ſoo eene maniere ghelijck ſijn weſen is*: Inder voeghen datmen *uyt de maniere* van wercken, ſeer wel beſluyten kan ende ſien wat voor *een weſen* dit ofte dat ſchepſel heeft: Want indien ick ſie ende bevinde dat eenigh ſchepſel in ſijne uytwerckinghen eene grove, taſtelijcke, ofte lichaemlijcke maniere heeft, ick moet daer uyt beſluyten dat ſijn weſen ofte ſubſtantie lichaemlijck is; waer op ons *Neder-duytſch* ſpreeck-woort (alhoewel in eene andere materie gebruyckelijck) niet qualijck en paſt, te weten, *Het vat en kan niet anders uyt-gheven als 't in heeft*: Maer indien ick ſie dat eenigh ſchepſel in ſijne uytwerckinghen ſoo eene maniere heeft de welcke verheven zy boven al wat lichaemlijck is, ofte niet een ſierken ghemeens en heeft met die maniere op de welcke alle de ſchepſelen wercken die lichaemlijck zijn, ick moet beſluyten dat het weſen ofte ſubſtantie van ſoo een ſchepſel niet lichaemlijck is, vervolgens dat het een gheeſt is: Want niemant en is machtigh te toonen dat'er eenighe middel natuere zy tuſſchen *lichaem* en *gheeſt*, dat is te ſegghen, alle de ſchepſelen enckelijck in haer ſelven ghenomen (ſonder aen te ſien deſe ofte die ſaemen-voeginghe van d'eene met d'andere) zijn ofte *lichaemlijck*, ofte zijn *Gheeſtelijck*: Ergo indien ick uyt de maniere van wercken bevinden kan dat eenigh ſchepſel gheen *lichaem* en is, ick moet nootſaekelijck beſluyten dat het een *gheeſt* is.

Deſen gront ſoo gheleyt zijnde, bouwe ick daer op dit argument:

De menſchen en ſien 't niet alleen in malkanderen, maer jeder een bevindt het oock in ſijn-ſelven door experientie, dat haere ſiele in ontallijcke uytwerckinghen eene maniere heeft die verre verheven is boven al wat lichaemlijck is, die niet een hayrken ghemeens en heeft met die maniere op de welcke alle de lichaemlijcke ſchepſelen wercken: Want, ghelijck nu beweſen is, onſe ſiele ſpeculeert over de eyghendommen Godts, over de verholentheden van de Alderh. Dryvuldigheydt, ende van de menſch-wordinghe *Chriſti*, over de natuere der Enghelen, over het Weſen der deughden daer gheen ander lichaemlijck ſchepſel oyt en kan achtergheraeken: Sy inventeert uyt haer ſelven duyſent ſubtiliteyten in alle weten-ſchappen ende materien.

Sy maeckt conſequentien, ſy onderſoeckt ende gheeft reden van alles daer de lichaemlijcke dinghen noch de vijf ſinnen niet en konnen achter gheraken: Volght dan dat onſe ziele in menighe van haere uyt-

werckinghen eene maniere heeft die niet een ſierken ghemeens en heeft, met haer lichaem en ſinnen, maer gantſchelijck afgheſondert is van die maniere op de welcke alle de lichaemlijcke ſchepſelen wercken.

Maer, volghens den alghemeenen gront-reghel der Philoſophen, uyt de maniere van wercken die wy ſien in de ſchepſelen, kan men of moet men ſien hoedanigh dat de ſchepſelen ſijn in haer weſen ofte ſubſtantie.

Ergo uyt de maniere van wercken die wy in onſe ziele ſien, ende bevinden moeten wy beſluyten dat ſe in haer weſen ofte ſubſtantie gheen lichaem en is, vervolghens dat ſe eenen gheeſt is.

II. Wy hebben uyt de ſchriftuer, uyt de Heydenſche Philoſophen, uyt de natuerlijcke reden, ende uyt d'experientie beweſen dat het lichaem, daer onſe ziele aen vaſt is, haeren oorſpronck niet en kan weſen, maer dat ſe gheenen anderen oorſpronck en heeft als Godt alleen, waer uyt de Heydenen ſelve beſloten hebben dat de ziele van natuere weghe Godlijck is.

Maer het ghene dat van natuere weghe Godlijck is en kan niet lichaemlijck ſijn; want Godt is eenen gheeſt:

Ergo uyt kracht vanden oorſpronck der ziele, ſijn die Heydenſche Philoſophen van ghevoelen gheweeſt dat onſe ziele van natuere weghe gheen lichaem, maer eenen gheeſt is.

III. CAPITTEL.

Vyt de bewyſen ende ſlot-redenen van t'voorgaende Capittel wort beſloten dat onſe ziele niet ſaemen en ſterft met het lichaem.

BEmerckt dat ick uyt de voorgaende redenen niet en wille beſluyten dat onſe ziele *inder eeuwigheydt* niet en ſal ſterven, maer alleenlijck dat ſe *niet ſaemen en ſterft met het lichaem*, want ſy ſoude wel eenighen tijt konnen blijven leven naer t'lichaem, ende nochtans daerom niet blijven leven inder eeuwigheyt.

Ick toone dan voor eerſt dat onſe ziele niet ſamen en ſterft met het lichaem.

Bewijſen dat onſe ziele niet ſamen en ſterft met het lichaem.

Dit is mijn argument: onſe ziele is eenen gheeſt, ghelijck in't voorgaende Capittel beweſen is.

Ergo onſe ziele en ſterft niet ſamen met t'lichaem.

Ick probere de conſequentie: Eenen gheeſt beſtaet door ſijn eyghen weſen ende ſubſtantie:

Onſe ziele is eenen gheeſt.

Ergo onſe ziele beſtaet door haer eyghen weſen ende ſubſtantie; maer daer en is niemant inde werelt machtigh eenighe reden te gheven waerom dat ſe door haer eyghen weſen ſoo wel niet en beſtaet nae de doodt van het lichaem, als ſe beſtont noch ſijnde in het lichaem.

Ergo ſy beſtaet door haer eyghen weſen, oock nae de doodt van het lichaem; ſoo en vergaetſe dan noch en ſterft niet ſaemen met 't lichaem.

II. Waert ſaecken dat'er eenighe reden waer, waerom dat ſe ſaemen ſou ſterven met t'lichaem, t'ſou moeten ſijn, ofte om dat ſe voortghebrocht

brocht is van het lichaem ofte om dat de doodt van haer lichaem ſtrijdt teghen haer Weſen:

Maer gheene van deſe twee redenen en beſtaet:

Ergo onſe ſiele en ſterft niet ſaemen met 't lichaem.

Dat de eerſte reden niet en beſtaet blijckt uyt het voorgaende Capittel, daer wy ghetoont hebben uyt de Schriftuere, uyt het ghevoelen der Heydenen, ende uyt d'experientie ſelf, dat het lichaem den oorſpronck niet en is van onſe ſiele, maer Godt alleen.

Hier uyt volght datſe niet en hanght van haer lichaem als haren oorſpronck, volght dan voorder datſe niet en vergaet als het lichaem vergaet, ghelijck het licht, de hitte, ende beken moeten vergaen, als de ſonne, het vyer, ende fonteynen ſouden beſwijcken, maer datſe blijft in haer geheel, ende in haer weſen, wanneer het lichaem vergaet, om datſe van 't ſelve niet en hanght als van haeren oorſpronck, ghelijck het licht hanght vande ſonne, de hitte van 't vyer, de beken vande fonteynen, ende ten leſten ghelijck de ſielen van de beeſten hanghen van haere lichaemen uyt de welcke datſe gheſproten zijn.

Uyt het tweede, namelijck dat Godt alleen haeren oorſpronck is, die haer door ſijn ſelven, ghelijck als uyt het binnenſte van ſijn Godlijck Weſen, in 't lichaem geblaſen heeft, heb ick beſloten datſe eenen geeſt is:

Maer eenen gheeſt, volghens het ghevoelen van alle de Gods-geleerde en heeft niet dat aen ſijn Weſen contrarie is, ofte daer teghen ſtrijdt: Soo en kan dan de doodt des lichaems niet ſtrijden teghen het weſen van onſe ſiele.

Ergo uyt het ſterven van 't lichaem en kanmen wederom gheenſins beſluyten dat oock de ſiele ſterft.

Hier uyt nochtans, ghelijck onſen *Arriaga* ſeer wel bemerckt, en volght niet nootſakelijck datſe eeuwigh moet leven: Want ghelijck den voorſeyden *Arriaga* elders betoont, daer kan wel yet zijn het ghene geen contrarie en heeft, ende nochtans allenskens uyt ſijn eyghen ſelven beſwijcke ende verdwijne, 't welck hy meynt te gheſchieden in het ghe-klanck: Alſoo, ſeyt hy, en volght het oock niet: Eenen gheeſt ofte onſe ſiele en heeft niet dat aen haer weſen contrarie is, Ergo ſy ſal eeuwelijck leven: Want ſy kan ſoodanigh eene ſubſtantie zijn die wel langen tijdt over-blijve nae de doodt van het lichaem, maer allenskens uyt haer eyghen ſelven ten langhen leſten verdwijne ende te niete gae: Sommighe Heydenſche Philoſophen hebben met'er daet ſoo eene opinie van onſe ſiele ghehadt.

Arriaga. Diſput. 10. de Anima ſect. 1. Sub ſect. 2. nu. 8.

Om dan te bewijſen dat onſe ſiele niet alleenlijck *voor eenen tijdt* ſal blijven leven naer 't lichaem, ghelijck nu ghetoont is, maer datſe oock *eeuwelijck ende ſonder eynde* ſal leven, ſtelle ick mijn argument in deſer voeghen.

De redenen die wy tot noch toe voor-gheſtelt hebben, betoonen dat de ſiele in haer weſen niet en hanght van het lichaem, ende datſe niet en heeft 't ghene aen haer weſen contrarie is: Ergo datſe ten minſten *voor eenighen tijdt*, nae de doodt van het lichaem in 't leven blijft.

Hier uyt beſluyt ick datſe *eeuwelijck* moet blijven leven en dueren.

Deſe conſequentie bewijſe ick: Daer en is noch experientie noch reden om te betoonen dat onſe ſiele allenſkens uyt haer ſelven kan verdwijnen ofte vergaen: Gheene *experientie*: Want niemandt en heeftſe oyt ſien vergaen: Gheene *reden*: Want, ter contrarien, alle gheleerde oock onder de Heydenen betoonen met bondighe redenen datſe niet en vergaet met het lichaem?

Ergo

Ergo indien wy willen argumenteren ghelijckformich aen de natueren der ſaecken, wy moeten ſegghen dat ſe eeuwigh ſal dueren: want daer de ſelve oorſaeken op de ſelve maniere altijdt blijven, daer blijven oock altijdt de ſelve effecten: Maer de oorſaeken waerom dat onſe ſiele eenighen tijdt blijft dueren nae de doodt van het lichaem, blijven altijdt de ſelve, ende op de ſelve maniere.

Ergo iſt ſaecken dat ſe eenighen tijdt blijft leven nae de doodt van het lichaem, ſy moet eeuwelijck leven.

Dat de oorſaecken altijdt de ſelve blijven, ende op de ſelve maniere, is klaer: want de voornaemſte oorſaecke waerom dat de ziele niet ſamen en ſterft met het lichaem maer overblijft voor eenighen tijt, is, 1. om dat ſe van ſubſtantie weghe eenen gheeſt is, vervolghens dat ſe door haer eyghen weſen beſtaet ſonder eenighſins te hanghen van t'lichaem, als haren oorſpronck 2. om dat ſe niets en heeft t'ghene aen haer weſen contrarie is:

Maer niemant inde wereldt en is machtich met eenigh fondament, t'zy door de reden, t'zy door experientie, te toonen dat die voorſeyde oorſaecken oyt inder eeuwigheydt ſullen veranderen ofte ceſſeren;

Ergo iſt ſaecken dat de ziele *voor eenen tijdt* blijft leven nae de doot van het lichaem, ſy moet *ſonder eynde ende eeuwelijck* leven.

Dit zy gheſeyt voor ſoo veel het weſen van onſe ziele aengaet: want voor ſoo veel als d'almoghentheydt Godts raeckt; T'is buyten twijffel dat hy door ſijne abſolute macht de ziele te niete kan doen: Maer wy ſijn ſoo verſekert dat hy dit inder eeuwigheydt niet en ſal doen, als wy verſekert ſijn dat hy de eeuwighe waerheydt is die niet lieghen noch ons bedrieghen en kan: want hy heeft met klaere woorden op menighe plaetſen vande Schriftuere de Godlooſe ghedreyght met eeuwighe ſtraffen, ende een eeuwigh leven belooft aen de Godtvruchtighe zielen: Ende Godt en kan ſijne belofte niet breken:

Ergo volghens deſe beloften, ſijn wy ſoo verſekert dat Godt onſe ziele noyt inder eeuwicheyt te niet en ſal doen, als wy verſekert ſijn dat hy de eeuwighe waerheydt is.

Ergo alles wel ingheſien ſijnde, onſe ziele en blijft niet alleenlijck leven voor eenighen tijdt nae de doodt van het lichaem, maer ſy blijft oock leven in alle eeuwigheydt.

IV. CAPITTEL.

D'uytnementheyt vande dry krachten der ziele ſijn ghenoechſaem om een redelijck menſch t'overtuyghen dat onſe ziele onſterflijck is.

§. 1.

Beſchrijvinghe van d'eerſte kracht, dat is, van de MEMORYE

WY hebben uyt het *weſen* ende *ſubſtantie* van de ziel, in t'ghemeen, nu beweſen, dat ſe niet ſaemen en ſterft met het lichaem, en daer uyt voorders beſloten dat ſe inder eeuwigheydt niet en ſal ſterven:

Dit

Dit ſelve ſal ick hier gaen betoonen uyt haere dry krachten in het beſonder, te weten, het *verſtant*, den *wille*, ende *Memorye*, met op te weghen haere wondèrlijcke nytnementheydt, ende ſekere onbepaeltheyt tot alles. Wy ſullen van de leſte beginnen, ende haere wonderlijckheden enckelijck voorſtellen uyt *Auguſtino*.

Auguſtinus lib. 10. Confeſſionum cap. 8. & ſeqq.

Wonderlijck, ſeyt hy, ende groot is de kracht vande Memorye! Hier ſijn opgheſloten ontelbare verbeeldinghen van alle onſe ghedachten die wy oyt in ons leven ghehadt hebben: Als ick in deſe ruyme ſchat-kakamer komme, ick doe te voorſchijn kommen al wat ick begeere: ſommighe verbeeldinghen komen terſtont voor den dagh; Maer andere (als of ſe erghens verſteken waeren in eenighe ſchuyl-hoecken) worden wat langher gheſocht: Andere komen haer hoops-ghewijs preſenteren van ſelfs: maer indien ick ſe niet van doen en hebbe, ick verſtootſe ende ſende ſe wederom deur: Andere ten leſten komen te voorſchijn op de ſelve orden ghelijck ſe gheſocht worden: uyt deſe kieſe ick die ick van doen hebbe, de andere vertrecken ſich wederom in haere ſchuyl-hoeken tot aldertijt dat ick ſe ſal moeten ghebruycken: Ende dit altemael gheſchiet ter wijle ick beſich ben met diſcoureren, ofte yets te verhalen,

Onſe memorye is een ſchat-kamer van alle verbeeldinghen.

II. In onſe Memorye worden bewaert de verbeeldinghen ſoo in 't gemeen als 't beſonder van alles wat wy oyt ghevadt hebben door onſe uytwendighe ſinnen: by exempel, de af-beeldingen van 't licht ende couleuren die wy gheſien hebben met d'ooghen; alle ſoorten van geklanck die wy ghehoort hebben, alle ſoorten van gheuren die wy gheroken hebben, alle ſoorten van ſmaecken die wy gheproeft hebben, al wat ſacht of rouw, licht of ſwaer, buyghſaem of hart is, dat wy ghevoeldt ende ghetaſt hebben: Alle deſe verbeeldinghen worden bewaert in de Memorye om op ſijnen tijdt, als het van noode ſal ſijn, die te ghebruyken t'ſy om te diſcoureren met woorden, t'zy met de ghedachten.

Daer ſijn opgheſloten alle de verbeeldinghen van al wat wy oyt ghevat hebben door onſe uytwendighe ſinnen.

Alſoo ghebeurt het dat ick uyt kracht van die verbeeldinghen in t'midden van de duyſterniſſen kan onderſcheyt maeken tuſſchen wit ende ſwart, ende tuſſchen alle couleuren alhoewel ick die met'er daet niet en ſie: Ick kan alle de toonen vande muſieck ende alle gheklanck onderſcheyden alhoewel ick die niet en hoore, jae ick kan in mijn gemoet ſinghen, den eenen toon by den anderen voeghen ende muſieck componeren al iſt ſaeken dat ick mijne tongh niet en roere, noch mijn handt om te ſchrijven: Ick kan onderſcheyt maeken tuſſchen den geur vande violetten, en tuſſchen dien vande lelien, alhoewel ick die met'er daet niet en rieke: Ick ſmaeke de ſoetigheyt vanden honigh, ende voele de ſachtigheyt vande zijde, alhoewel ick niet en eet noch en taſte. Hoe geſchiet dit? niet anders als met te ververſchen in mijne memorye alle die verbeeldinghen die daer bewaert worden.

III. Ick vinde mijn eyghen ſelven oock in de memorye: Daer vinde ick verbeeldinghen van alles wat ick oyt hebbe ghedaen, ghelooft, ende by experientie gheleert, hoe, waer, wanneer, in wat occaſie, in wat geſtelteniſſe, om wat reden dat ick 't ghedaen ofte gheleert hebbe.

De verbeeldinghen oock van ons eygen ſelven.

Ick voeghe d'eene verbeeldinghe by de andere, de teghenwoordighe by de voorgaende, ende daer uyt voorſie ick wat my in toekomende tijden te doen ſtaet, wat uytkomſte dat de ſaeke ſal hebben, ofte wat hope dat'er van is: Ick ſegghe by my ſelven, (nu de eene verbeeldinge aenſiende nu de andere) die affairen ſal ick ſus of ſoo aenlegghen, dit ofte dat ſald'er uyt volghen: Och of dit waer of dat! Godt wil my bewaeren van dit ofte dat. Dit ſegghe ick al by my ſelven om dat ick de verbeeldinghen van alles wat ick ſegghe, in mijne memory by d'handt hebbe. O

mijnen Godt! hoe groot is de kracht van de memorye! wie is'er oyt ghecomen tot haeren gront? 'T is eene kracht van mijne ſiele, 't is een deel van mijne natuere; maer mijn ghemoet is veel te kleyn om dat te begrijpen; ick ſtaend'er ten hooghſten over verbaeſt: daerentuſſchen de menſchen gaen verwonderen de hooghden vande gheberchten, de groote baeren der zee, de ruyme vloeden ende ſnelle ſtroomen vande rivieren, den omvanck vanden Oceaen, den omloop der ſterren, ende en nemen op haer ſelven gheen acht, daerſe nochtans in haer eyghen ſelven ſoo overvloedighe materie hebben om ſich te verwonderen.

Daer ſijn oock de verbeeldinghen van alle konſten en wetenſchappen.

I V. In de memorye zijn verbeeldinghen van menighe dinghen die ick noyt gheſien, ghehoort, noch door eenighe andere ſinnen ghevadt hebbe; by exempel van ontallijcke reghelen, wetten, ende maximen van konſten en wetenſchappen die ick noyt gheſien en hebbe (want s'en hebben gheen couleur) noch gehoort: want ſy en hebben geen geklanck, noch gheroken: want s'en hebben gheenen geur, noch gheproeft: want s'en hebben gheenen ſmaeck, noch ghetaſt: want ſy en hebben niets dat kan ghevoelt worden: Ick hebbe de woorden wel ghehoort met de welcke deſe reghelen ende wetten uytghedruckt wierden wanneer men daer van diſputeerde; maer daer is ſeer groot verſchil tuſſchen die woorden, ende tuſſchen die reghelen ſelf: Want de woorden worden uytgedruckt in 't *Griecx*, of in 't *Latijn*, ofte in eenighe andere taele; maer de reghelen ſelf en zijn noch *Griecx*, noch *Latijn*, noch eenighe andere taele. Voorders, ick hebbe wel gheſien dat eenen bouw-meeſter, by exempel, eenighe lineen trock op het papier om eene teekeninghe te maeken, maer die teekeninghe noch die lineen en zijn de reghelen ſelf niet, want deſe hebben heele andere verbeeldinghen in mijne memorye als de teekeninghe heeft die ick gheſien hebbe. Deſe reghelen dan beſtaen in eene ſekere waerheyt die ick niet en koſt achterhalen ten zy met diſputeren, ende diſputerende koſt onderſcheyt maeken tuſſchen de valſcheydt ende de waerheyt, dit onderſcheyt ben ick indachtigh door de verbeeldinghen die hier van ghebleven ſijn in mijne memorye, niet door d'uytwendighe ſinnen, want dat onderſcheyt, ende die valſcheydt, ende die waerheydt en konnen van gheene uytwendighe ſinnen ghevadt worden.

Sy beſluyt oock in haer de verbeeldinghen van alle onſe paſſien ende affectien.

V. Onſe Memorye beſluyt in haer ſelven alle de verbeeldinghen van alle onſe paſſien ende affectien, maer op eene heel andere maniere dan ſe ſijn in ons lichaem: want ick kan indachtich ſijn dat ick blijde oft droef ben gheweeſt, alhoewel ick met'er daet niet blijde noch droef en ben: Ick kan indachtigh ſijn dat ick ghevreeſt ende quade begeerten hebbe ghehadt, al iſt dat ick met'er daet gheene quaede begeerten en hebbe noch niet en vreeſe: wat heeft dit te bedieden? dat ick in de Memorye van mijne voorgaende droefheydt ghedachteniſſe kan hebben, ende nochtans blijde ſijn in mijn ghemoet? mijne Memorye heeft droefheyt, en mijn gemoet dat heeft blijſchap: mijn ghemoet is blijde om dat'er blijſchap in is, ende nochtans mijne Memorye en is niet droef alhoewel daer droefheydt in is: wie ſal dit konnen begrijpen? Ick ſal u ſegghen wat'er van is; ghy moet dencken dat de Memorye ghelijck den buyck van ons ghemoet is, ende dat de blijdſchap ghelijck eene ſoete, ende de droefheydt ghelijck eene bittere ſpijs is: ghelijck de ſpijſen dan verborghen worden in onſen buyck, alſoo worden de droefheyt en blijdſchap opgheſloten in onſe memorye: overſulcks, ghelijck de ſpijſen niet en ſmaeken als ſe nu in den buyck ſijn, alſoo en hebben blijdſchap noch droefheyt gheenen ſmaeck als ſe in de memorye ſijn: maer als ſe in ons ghemoet ſijn, daer brengen ſe ſoeticheyt ofte bitterheyt by, ghelijck de ſpijſen doen in den mont van het

het lichaem, om dat ons ghemoet gelijck als den mont van onſe Memorye is, door den welcken de blijdſchap en droetheydt gheſonden worden tot de Memorye om daer opgheſloten te worden ende bewaert.

VI. Een vande meeſte wonderlijckheden van onſe Memorye, is, dat daer oock verbeeldinghen ſijn vande vergetentheydt ſelve: want ick ben indachtich dat ick dit of dat hebbe vergheten, deſe ghedachteniſſe en kan ick niet hebben ten ſy dat ick in de Memorye eene verbeeldinghe hebbe vande verghetentheyt: Maer hoe kan dit moghelijck ſijn? want de vergetentheyt is eene beroovinghe van de memorye; hoe kan het dan in mijne memorye ſijn het ghene de memorye wegh-neemt? nochtans de verghetentheydt moet nootſakelijck in de memorye ſijn, anderſins t'is onmoghelijck dat ick indachtich zy yets vergheten te hebben. Wie ſal verſtaen hoe dit gheſchieden kan dat de verghetentheyt in de memorye kan ſijn daer ſe de memorye doet verlieſen? hier vinde ick ſeer groote ſwaerigheydt. Siet, wy en diſputeren nu niet noch van de gheweſten des Hemels, noch van de naturen der ſterren, noch van de fondamenten der aerde, die verre buyten ons weſen gheleghen ſijn: maer wy diſputeren van ons eyghen ſelven ende van ons eyghen ghemoet: Oock de verbeeldinghe van de vergetentheydt.

Wat is naerder aen ons als wy aen ons ſelven? ende nochtans wy en begrijpen ons ſelven niet. Wat ſal ick ſegghen? Ick ben verſekert dat ick ghedachteniſſe kan hebben vande verghetentheydt; ſal ick dan ſegghen dat ſe niet en is in de memorye? hoe kan ick ſe dan indachtich ſijn? ſal ick ſegghen dat ſe daer is? hoe kan ſe daer ſijn aenghenien dat ſe de memorye doet verlieſen? hoe kan ſe dan in onſe memorye, van haere eene verbeeldinghe laeten daer ſe de verbeeldinghen van de memorye uyt-ſchrapt ende te niete doet? T'mach ſijn dat het wil; ſchoon ick dit niet begrijpen en kan, ick ben nochtans wel verſekert dat ick de vergetentheydt ſelve indachtich ben.

Ten leſten *Auguſtinus*, vol van verbaeſtheydt over alle deſe wonderlijckheden van onſe Memorie, berſt uyt in deſe woorden: *O mijnen Godt, hoe groot is de kracht vande Memorye! t'is, ick en weet niet, wat ſchroomelijcx, t'is eene diepe ende oneyndelijcke menichvuldigheyt, t'is mijn eyghen ghemoet, ick ben t'ſelfs. Wat ben ick dan? O mijnen Godt! wat ben ick voor eene natuere? Ick ben een menichvuldich, een onbepaelt, ende een wonderlijck leven. Siet, in die ontelbare vlacke velden, ſchuyl-hoeken, ende ſpeloncken van mijne Memorie, die oneyndelijck vol ſijn van ontelbaere ſoorten van alle dinghen, ſwiere ick gins ende weer, ende doorgae alles ſoo veel als ick kan, ende ick en vinde nerghens gheen eynde.* Verbaeſtheyt van Auguſtinus over de wonderlijckheydt van onſe Memorye.

Tot hier toe hebben wy *Auguſtinus* hooren beſchrijven de wonderlijckheden van onſe Memorie: ſeer wel heeft hy gheſeyt dat deſe kracht van onſe ziele groodeloos is, onbepaelt, en ſonder eynde. Dit gae ick nu noch voorder beveſtighen met eenighe andere experientien, ende Exempelen.

I. Met experientien die wy klaer konnen ſien in de ghene die groote ende overtreffende meeſters ſijn in de konſte van ſchilderen. Al het voorgaende wort beveſtight met eenighe andere experientien.

Het ghene dat ick aldermeeſt in deſe konſte verwondere, is, dat ſoodanighe meeſters (te weten als ſe niet en contrefeyten, ofte, ghelijck men ghemeenlijck ſeght, gheen manneken naer manneken maeken) al waert ſaecken dat ſe met duyſenden, jae ſchier ontallijcke aenſichten maeckten uyt de Memorye, niet een van allen en ſoude, noch de andere, noch yemant in de wereldt ſoo ghelijck ſijn, ofte men ſoude het verſchil voor de oogh konnen mercken; t'is ſeker dat dit eenen grooten meeſter kan doen:

Dit is by my een wonder dat alle wonder te boven gaet, niet alleenlijck om dat een menſch door ſijn verſtant ſoo menighe verſcheyden aenſichten kan maecken uyt ſijne memorye als'er oyt menſchen ſijn gheweeſt inde wereldt, ende die nochtans aen niet eenen menſch in de wereldt in alles ghelijck ſijn; maer oock om dat ick niet wel begrijpen en kan van waer dat hy alle die ghedaenten ende verbeeldinghen in ſijne memory ghekreghen heeft: Men kan niet ſegghen dat hy die aenſichten erghens in't betonder gheſien heeft, overſulex dat de verbeeldinghen daer van door de ooghen in de memorye ghedruckt ſijn gheweeſt, want dan ſouden ſe aen yemant moeten ghelijcken.

Wat ſullen wy dan ſegghen? dat hy ſoo menighe verbeeldinghen van *aenſichten in't ghemeen*, dat is, die noch van deſen noch dien en ſijn, in ſijne Memorye heeft? maer dan is wederom de vraeghe van waer dat ſoodanighe verbeeldinghen in de Memorye konnen ghekomen ſijn? want men vindt in de wereldt gheene *aenſichten in't ghemeen*, alſoo dit niet anders en ſijn als verdichtſelen van ons verſtant; ſoo moeten wy dan nootſakelijck ſegghen dat den ſchilder ontallijcke verbeeldinghen van verſcheyden aenſichten, niet en krijght in de memorye door d'uytwendighe ſinnen, maer dat hy die door ſijn eyghen verſtant, ende door ſijn ſelven, ſmeedt, ende in ſijn memorye druckt. Het waerſchijnlijckſte is dat dit gheſchiet op de maniere als volght: Ghelijck men met 24. letters nu ſus nu ſoo te verſetten, woorden ende boeken ſonder eynde, ende van ſeven muſieck-noten ontallijcke toonen, ende van thien cijfer-letteren ontelbaere ghetallen kan maecken; alſoo kan men met vijf ofte ſes lidtmaeten die in ons aenſicht ſijn op ſoo ofte ſoo eene proportie te ſtellen, ontallijcke verſcheyden aenſichten in de memorye drucken die noch aen malkanderen, noch aen yemant in de werelt ghelijck ſijn: Hoe wy het maken of niet, wy moeten uytroepen met *Auguſtino*: wonderlijck is de kracht vande memorye! s'is onbepaelt, ende niemant en heeft oyt haeren gront achterhaeldt.

Ende met exempelen.

2. Dit Blijckt uyt verſcheyden exempelen? *Mitridates* Coninck van *Ponten* ende *Bythynien* was ſoo ervaren in twee-en-twintich verſcheyden talen, dat hy met ſoo vele natien koſt ſpreken, raets-ſlaen, en handelen.

Plinius lib. 7. Cap. 4.

Charmides eenen *Grieck* hadde daetelijck vaſt in ſijne Memorie alle de boeken die hy las.

Gellius lib. 17. cap. 17.

Cicero verhaelt van *Hortenſius* dat hy eenen heelen dagh ſat op eenen uytroep, ende dat hy s'avonts uyt ſijne memorye opſeyde alle de ſtucken kleyn ende groot die verkocht waren, alle de naemen van de ghene die ſe ghekocht hadden, ende wat prys dat s'er voor opgheleyt hadden.

Plinius ſuprà

Cicero in bruto.

Seneca bekent van ſijn ſelven dat hy twee duyſent naemen achter volghens opgheſeyt heeft precies op de ſelve orden ghelijck s'hem maer eens voorgheleſen of voorgheſeyt waren.

Seneca lib. 1. Declamationum

Marcus Antonius Muretus ghetuyght dat hy binnen *Pavien* eenen jonghman gheſien ende ghekent heeft ſoo wonderlijck van memorye, dat hy ſes-en-dertigh duyſent naemen op den ſtaenden voet koſt herhalen ghelijck ſe hem voorgheſeyt waren.

Muretus lib. 3. variarum lectionum.

Cyrus Coninck van *Perſien*, wiens legher beſtont in ſes hondert duyſent mannen, wiſt man voor man met naeme ende toename te noemen.

Plinius ſuprà

Lucius Scipio koſt alle de borghers van *Roomen*, die ſchier ontelbaer waeren, noemen elck in t'beſonder, ende elck met ſijnen naem groeten.

Plinius de viris illuſtribus.

Heeft dan *Auguſtinus* gheen reden om uyt te roepen dat onſe Memorye is ghelijck eenen afgront, ghelijck eene oneyndelijcke menighvuldigheyt, ende daer nerghens gheen eynde te vinden en is? Laet ons nu ſien hoedanigh dat onſen *Wille* ende *verſtant* ſijn.

Van

§. 2.

Van de twee andere krachten van onſe ziele, te weten het VERSTANT, *ende* VVILLE.

VVAt en heeft het menſchelijck verſtant niet verdacht! wat verholentheden vande natuere en heeft het niet onderſocht ende ontdeckt! Wat wonderlijcke wercken en heeft niet uytghevoert in t'naevolghen vande natuere! Wat en heeft het niet uytghevonden in alle ſoorten van konſten en wetenſchappen! Wat heeft het niet te weghe ghebracht, ende noch daghelijcx doet door ontelbare nieuwe ſcherp-ſinnicheden om die te volmaeken! Inder voeghen dat ick ons verſtant wel mach noemen een zee ſonder gront, ghelijck *Auguſtinus* onſe Memorye noemt een vlack-velt ſonder eynde.

Daerom waer t'oock een werck ſonder eynde indien yemant alle de uytwerckinghen ende ſubtiliteyten van ons verſtant wilde beſchrijven ofte bewijſen in het beſonder; ick ſal my dan te vreden houden met ſoodanighe voor te ſtellen die genoechſaem ſullen ſijn om daer uyt naer alle redelijckheyt te beſluyten dat onſe ziele onſterflijck is,

Voor eerſt neme ick op, de *verſcheydentheydt vande taelen.* Wonderlijck is d'inventie van ons verſtant aengaende het ſpreken der taelen, ſchrijven, en drucken.

Dat Godt ſelve aen den eerſten menſch de ſpraeck, ende ſaemen eene tael heeft ghegheven om de ſpraeck te ghebruycken, ſtaet klaer in de Schriftuere: Want *Adam* heeft aen alle de beeſten haere naemen gegeven, Godt heeft met hem gheſproken, ende *Eva* met het ſerpent. Niemant en twijffelt of die eerſte tael was de *Hebreeuwſche*; de welcke de eenighe in de wereldt ghebleven is tot nae den water-vloet, als de naekomelinghen van *Noë* eenen toren wilden gaen bouwen welckers t'ſop ſich ſoude verheffen tot boven de wolcken: Hier heeft Godt ſelve oock de taelen verdeylt, ſoo datſe nu twee-en-ſeventich waren in het ghetal allegaer verſcheyden van malkanderen. Tot noch toe dan ſijn het d'inventien Godts. *Geneſis cap:2. verſ:20 Cap 3. v. 1, 2, 10. &c.*

Maer dat'er ſoo menighe andere talen uyt deſe eerſte naederhandt ſijn gheſproten, is d'inventie van het menſchelijcke verſtant, ende ſoo wonderlijck, dat onſen *Clavius* dit ſtelt onder een vande meeſte verborgentheden ofte Mirakelen vande natuere: Ende den Orateur *Cicero* daer over verbaeſt ſijnde, roept uyt: *Wie heeft de woorden, die ontallijcke ſchijnen te ſijn, met ſoo weynighe letteren konnen bepaelen?* *Cicero lib. 1. Quæſtionum Tuſculanarum.*

Niet ſonder reden en ſtaen deſe twee groote mannen daer over verſlaghen: Want wie ſoude ſich oyt konnen verbeelden hebben dat het moghelijck was van vier en-twintich letters alleen, nu ſus, nu ſoo gheſtelt ſijnde, ſchier ontelbaere naemen, in ſoo menighe talen, te maeken die ter wereldt gheene ghelijckeniſſe en hebben met malkanderen? t'waer gantſch onghelooflijck t'en waer ſacken dat wy het ſaeghen voor d'ooghen, en hoorden.

T'en was voor het verſtant niet ghenoegh de taelen te vinden: Het heeft gaen ſpeculeren of men de woorden, die men ſprack met den mont, ende die alleenlijck koſten ghehoort worden, niet en ſou konnen uytdrucken op eene andere maniere, ſoo datſe oock ſouden konnen gheſien worden. Het is'er eyndelijck achter-gheraeckt: Want het heeft eenighe

teeckenen gheinventeert die men verscheydentlijck saemen sou konnen voeghen ende teeckenen op een papier, waer door wy de gedachten, van onse ghemoederen, die men te voren alleenlijck te kennen kost geven met levende stemme aen die by ons waeren, nu soude konnen openbaren oock aen de gene die vele duysenden mijlen van ons woonden: Met een woort gheseyt, het verstant heeft ghevonden de konste van schrijven, ende dat, noch op soo vele verscheyden manieren als'er schier verscheyden natien sijn: Want al-hoe-wel sy allegaer niet meer als vier-en-twintich letteren hebben, dese sijn nochtans by alle soo verscheyden van forme, dat de eene natie het gheschrift vande andere niet en kan lesen: Ick laete nu staen de verscheyden maniere van schrijven: Want sommighe beginnen van den rechten kant tot den slincken; andere van den slincken tot den rechten, ander van hoogh om leegh, andere van leegh om hoogh &c.

Kan men yet wonderlijcker bedencken als d'inventie van dese konste? want hier uyt sijn ghesproten de *brieven* ende de *boecken*.

Theodoretus orat: 14. de Providentia.

Door de *brieven* seght *Theodoretus* handelen wy met de ghene die verre van ons sijn, ende als onse tonghe, het princepaelste instrument vande spraeck, om het afwesen vande persoonen, haer ampt niet bedienen en kan, de hande dient in haere plaets met de penne, de welcke t'ghene wy willen te kennen gheven aen onsen vrient, stelt op het papier.

Door desen middel worden de negotien onderhouden tusschen de kooplieden, de vrientschap ende onderlinghe liefde onder de vrienden, de wetenschappen tusschen de gheleerde. Hier door, worden de ouders onderricht vanden handel hunder kinderen dien sy houden al waert op de uyterste palen des werelts; hier door, worden de kinders in soo eene gelegentheyt van de ouders bestraft: Hier door gheven de belegherde steden haeren noot ende ghebreck te kennen aen de ghene die haer moeten bystaen: door dien selven middel worden heele gheselschappen, die door alle de gheweesten des werelts verbreydt sijn, soo vereenight, als of se saemen woonden onder een daek: Door dien middel, worden de Rijcken ende Republijcken een groot deel ghehouden in staet, de raets-slaghen beveestight, de verraderyen ontdeckt, de afwesige weldoenders bedanckt, de goede ghercommandeert, de bedruckte ghetroost, de verre-gheleghen vrienden ghegroet ende besocht: Eyndelijck ontallijcke dinghen, die om verscheyden redenen ende omstandicheden noyt en souden konnen gheschieden met de spraeck ende levende stemme, worden met een onuytsprekelijck gherief, ghemack, ende troost van het heel menschelijcke gheslachte, uytghevoert door de penne ende brieven.

Diodorus Siculus lib: 12. Bibliotheca.

Wat de *boecken* aengaet, hoort hier van discoureren *Diodorus Siculus:* Door de boecken konnen de levende spreken met de doode: De boecken sijn de scholen van alle konsten en wetenschappen, sy sijn de schatkamers daer opghesloten sijn de verholenste mysterien vande Godlijckheydt, de subtielste ghedachten vande gheleerde, de treflijcke ende merckelijckste ghesch iedenissen van alle tijden, die de deughden ofte vrome feyten van onse voor-ouders soo natuerlijck beschrijven en voorstellen als of wy se saghen met d'ooghen; alsoo doen de boecken de afghestorvene leven menighe eeuwen naer haere doodt, ende sy stellen de levende ghelijck als teghenwoordigh in de lanck verloopen ende voorighe tijden, alles in de boecken doorsiende als of se met'er daet op die tijden gheleeft hadden. Hier konnen de naekomelinghen lesen de deughden van haere voor-ouders om die te volghen: Hier konnen se sien de straffen der godloose om sich daer voor te wachten: Hier konnen

konnen de Velt-heeren verkloeckt worden door de vrome feyten vande oude ſoldaten, de religieuſe perſoonen door de ſtrenigheyt vande oude Eremijten, de ghene die in lijden en druck zijn door de verduldigheyt vande Martelaeren: Hier kan men ſien hoe voorſichtelijck ende wonderlijck dat Godt de wereldt van den beginne af, heeft gheregeert.

Somma, ſeght *Gregorius Toloſanus*, al wat de memorye niet onthouden en kan, wordt bewaert door de boecken: Wat kander wonderlijcker zijn, vraeght *Rhodiginus*, als dat den tijdt ſelve, die alles vernielt, aen onſe handen moet ſwichten, die de wetenſchap van alle dinghen, door het ſchrijven, onſterflijck maecken.

Gregorius Toloſanus lib. 16. de Republica cap. 11.

Calius Rhodiginus lib. 4. cap. 3.

Het menſchelijck verſtant hadde nu de taelen ghevonden om mondelinghe te ſpreken; maer dit en koſt niet baeten om te handelen met de ghene die afweſich waren, het heeft dan ghevonden dat men die woorden, die men door de ſpraeke aen de teghenwoordighe ſegghen koſt, oock door ſchrijven van brieven ende van boeken ſou kenbaer maeken aen de ghene, die niet alleen van plaetſe, maer oock van tijdt weghe, duyſende mijlen, ofte duyſende jaeren van daer waeren: Hier-mede en was dat verſtant noch niet gheruſt: Want het uytſchrijven van ſoo menighe boeken met d'handt hadde groote moeyelijckheden ende verdriet, inder voeghen dat'er dickwils weynighe exemplaren van ſommighe boeken ghevonden wierden, die overſulcx lichtelijck door eenen brandt ofte anderſins allegaer ſaemen koſten vergaen. Wat heeft het menſchelijck verſtant gaen bedencken om deſe ſchaede te beletten, ende moeyelijckheden t'ontgaen? het heeft de druckerye ghevonden: eene uytwerckinghe van ons verſtant de welcke aen gheene andere moet wijcken: Want deſe konſte heeft alle de Bibliotheken ende de heele wereldt met nieuwe boeken vervolt, ende ontallijcke oude, die vele eeuwen erghens verſteken hadden gheleghen in eenen hoeck onbekent, te voorſchijn ghebrocht, niet alleen tot groot gherief vande gheleerde, maer oock tot beveſtinge vande waere religie: Want daer eertijdts vele ſchrijvers te ſaemen heele maenden of jaeren moeſten beſteden om weynighe boecken te ſchrijven met d'handt, daer konnen nu vier ofte vijf druckers duyſent exemplaren drucken op vijf ofte ſes maenden. Ofte ghelijck den Biſſchop *Ioannes Antonius Campanus* ſeght: *Men druckt meer op eenen dagh als men ſchrijft op een heel jaer.*

Ick laete ſtaen de wonderlijcke inſtrumenten van letters, perſſen, inckt, en menighe andere, die het menſchelijck vernuft altijdt volmaeckter ende volmaeckter tot deſe konſte verdacht heeft: Ick ſegghe met *Volaterranus*, dat ſonder deſe conſte vele kloeke ende ſubtiele verſtanden ende haere ſtudien, noyt aen de wereldt en ſouden bekent gheweeſt hebben, de welcke hier door zijn verweckt gheweeſt om de waerheydt te onderſoecken, ende de ſelve te beſchermen teghen de godlooſe ende teghen de ketters, die heele landen en ſteden met haere valſcheden bederven.

Volaterranus lib. 35. Philologia.

Soo dat deſe konſte eenighſins vergheleken kan worden aen de gave der talen die Godt in 't beginſel der Kercke ſtortede in ſijne Apoſtelen.

Met dit altemael en was ons verſtant noch niet verſaet noch te vreden: De menſchen koſten door de talen mondelinghe met malkanderen ſpreken, ſy koſten dit van verre doen met gheſchrift ende druck: Nu moeſt'er noch eenen middel zijn om malkanderen oock in haer afweſen te ſien, 't zy de ghene die noch waeren in 't leven, 't zy de ghene die alreede over vele eeuwen waeren gheſtorven. Soo is'er dan eene konſte ghevonden gheweeſt om de menſchen ſoo uyt te drucken als ofſe ſelf daer teghenwoordigh waeren.

Wonderlijcke inventie van de konſte van ſchilderen, bordueren &c.

Goeden

Wat wonderlijcke ende verſcheyde manieren en heeft het verſtant niet verdacht om dit in het werck te legghen!

De eerſte maniere, indien wy ſommighe ſchrijvers ghelooven, was by gheval, heel rauw ende plomp: Want men ſeght dat eenen ſekeren ſchaep-herder wachtende ſijne kudde, de ſchaduwe van ſommige ſchaepen nu en dan met ſijne ſchuppe afgheteekent ſoude hebben in 't ſant, ende dat andere dit hebben naer-ghevolght in de ſchaduwen van huyſen, menſchen &c. dit ſoude het eerſte fondament zijn vande konſte van ſchilderen; indien het ſoo is, wie en ſal ſich niet verwonderen als hy ſiet dat het menſchelijck verſtant op ſoo een ſlecht fondament ſoo verſcheyden ende wonderlijcke inventien heeft konnen bouwen?

Het ghene dat eerſt maer enckele lineen ofte omtrecken en waeren, heeft men naer 't leven gaen uytdrucken met verwen op doeck ende bert, met zijde, goude ende ſilvere draeyen op 't lijnwaet, men heeft het afghemaelt in ſteen, hout, yvoor, bronze, diamanten, agathen, ende ſchier in in alle materien, gheſneden, ghekapt, ofte ghegoten: Men heeft'er toe ghebruyckt pot-aerde, kalck, krijt, alabaſtre, ende paſtille. Eyndelijck men heeft het gheſneden in koper ſonder couleuren of verwen, ſoo nochtans datmen de verſcheydentheydt vande couleuren kan ſien: Ende dit altemael met ſoo eene aerdigheyt ende ſcherp-ſinnigheyt dat het de natuere ſelf ſcheen ghemaeckt t'hebben:

Plinius lib. 35. cap. 11. Want, op dat ick menighe andere uytſtekende ſchilders verſwijghe, wat is'er meer bekent als dat *Zeuxis* de druyven ſoo natuerlijck uytghedruckt heeft, dat de voghels uyt de locht quaemen toe-ghevloghen om daer aen te picken?

Wat is'er vermaerder als dat den ſchilder *Parrhaſius* eene gordijne ſoo levendigh afghemaelt heeft, dat *Zeuxis* ſelve, meynende dat ſe voor de ſchilderije gheſchoven was, de ſelve wilde van daer hebben om de ſchilderye te ſien? Maer ſiende dat hy bedroghen was, heeft hy gheſeyt: *Parrhaſi*, g'hebt ghewonnen, want ick hebbe de voghels bedroghen, maer ghy hebt den konſtenaer ſelve bedroghen.

Wat ſal ick ſegghen van de konſte van beeldt-ſnijden? *Dædalus* was hier in ſulck een meeſter dat ſijne ſtatuwen ſchenen te ſpreken ende te wandelen, ſoo dat *Plato* gheſeyt heeft, de ſtatuwen van *Dædalus*, ten zy datſe ghebonden worden, gaen deur, ende vluchten.

Plinius lib. 34. cap. 8. Den beeldt-ſnijder *Theodorus* heeft eenen waghen met vier peerden ende eenen voerman daer op, van koper ghemaeckt, ſoo kleyn ende ſubtiel dat alles koſt ghedeckt worden met de vleughels van eene vlieghe.

Van deſe konſte ende materie zijn heele boeken gheſchreven; daerom ſcheyde ick'er uyt, ſtellende alleen voor 't leſte deſe bemerckinghe, dat ghelijck de ſchriften en boeken ons voor ooghen ſtellen al wat in de voorgaende eeuwen, de heele wereldt deur, omghegaen is, alſoo hebben de menſchen door de konſte van ſchilderen ende van teekenen dit weldaet ontfanghen, datſe t'huys ſittende tuſſchen vier mueren de heele wereldt konnen door-wandelen: ſy konnen ſien de verſcheyden ghelegentheden van alle de landen, ſteden, en haevens, de magnificentie van haere torens, mueren, veſten, ende paleyſen, ſy konnen ſien haere lenghde, breedde, de rivieren die ſe doorſnijden, de zeën dieſe omringhelen; met een woordt, ſy konnen op eenen ooghenblick de heele wereldt ſien met eenen opſlagh der ooghen: Wie en ſal dan niet uytroepen? wonderlijck zijn d'inventien van 't menſchelijck verſtant?

Inventien ende kracht vande konſte der welſprekentheyt.

Naer deſe konſten moet volghen die vande welſprekentheydt: Eenen wonderlijcken ende krachtighen vondt. Ten was niet ghenoech dat

men

men de talen hadde ghevonden om mondelinghe te ſpreken, het geſchrift om, oock van verre, te handelen, de ſchilder-konſte om met'er daet ſelve voor ooghen te ſtellen het ghene dat de tonghe ofte de penne ſoo levendigh noch ſoo kort niet en koſt uytdrucken: men heeft'er noch byghevoeght de konſte vande welſprekentheydt, dat is, het menſchelijck verſtant heeft gaen ſpeculeren hoe men de woorden vande talen op ſoo eene bequaeme orden koſt ſtellen datſe ſouden ſchijnen te vloeyen als eenen honigh, ende hoe datmen de maniere van ſpreken ſoo ſoude konnen verheffen datſe niets ghemeens en ſoude hebben met d'ordinariſe die deurgaens by gheſchrifte, of met den monde gheſchiedt; inder voeghen dat de ghemoederen vande menſchen, door deſe verheven maniere van ſpreken ende bequaeme gheſchicktheydt van woorden en redenen, niet min en ſouden ghetrocken ofte vermaeckt worden, als door het gene datſe met levende couleuren uytgedruckt ſaghen: Het verſtant heeft dit ten leſten ſoo achterhaelt dat de ghene die ſich in deſe konſte hebben gheoeffent de menſchen gheleydt ende wijs-ghemaeckt hebben al waerſe ende wat ſe begheerden.

Laet ons den Orateur *Cicero* den Prince vande welſprekentheyt eerſt dit hooren beſchrijven met woorden, ende daer-naer ſien met de daet in ſijn eyghen exempel.

VVat is'er, ſeyt hy, ſoo wonderlijck, als dat'er eenen onder ontallijcke menſchen is, die alleen, ofte met weynighe andere, kan uytwercken het ghene aen alle menſchen van de natuere ghegheven is? VVat is'er ſoo vermaekelijck voor het verſtant ofte ghehoor als eene redeninghe die wel verciert ende ghelijck als doorſift is met wijſe ſpreuken ende ghewichtighe woorden? Wat is'er ſoo krachtigh ende grootdaedigh als dat door de redeninghe van eenen alleen, de ghemeente, de rechters, ende Magiſtraten, konnen beweeght ende op alle kanten ghedraeyt worden? Wat is'er ſoo Coninclijck, ſoo vry-konſtigh, ende mildt-dadigh als te helpen die uwen byſtant verſoecken, de bedruckte te trooſten, verloſſen van perijkelen, de welvaert te beſorghen, ende de menſchen in de ſteden te houden? VVat is'er ſoo noodſaekelijck als gheduerigh by d'handt te hebben de waepenen met de welcke ghy u kont beſchermen, ofte de booſe beroepen, ofte u wreken als ghe gheterght wordt? dat doet eene redeninghe die pertinentelijck opgheſedt, ende alleſins ſuyver is: VVant hier in gaen wy aldermeeſt de beeſten te boven dat wy malkanderen aenſpreken, ende met de ſpraeck konnen uytdrucken onſe ghedachten; daerom wie is'er die dit met recht niet en ſal verwonderen, ende ſijn beſte doen om uyt te ſteken onder de menſchen in 't ghene dat ons aldermeeſt doet uytſteken boven de beeſten? Doch op dat ick noch meer ſegghe, wat kracht is'er ghelijck aen die vande welſprekentheydt, de welcke de verſtroyde menſchen heeft ſaemen konnen vergaderen op eene plaetſe, ofte haer van een rauw ende beeſtelijck leven tot een menſchelijck ende borgherlijck brenghen, ofte alſſe nu in de ſteden waeren ſaemen vergadert, haer heeft konnen wetten ende Rechten voorſchrijven? Maer op dat ick alles met korte woorden beſluyte: Ick ſegghe dat de welvaert van de borghers in het beſonder, ende van de heele Republyke in het ghemeen, beſtaet in de wijsheydt ende ervarentheydt van eenen die volmaeckt is in de konſte vande welſprekentheydt. *Cicero lib. de Oratore.*

Dat dit ſoo is ſal ons *Cicero* ſelf met ſijn eyghen exempel beveſtighen volghens het verhael van *Plutarchus* en *Plinius*.

Soo ſpreeckt *Plutarchus* van hem: *Marcus Tullius Cicero*, ghelijck hy den Prins is gheweeſt vande *Roomſche* welſprekentheydt, alſoo heeft hy oock wonderlijcke dinghen ghedaen: Ick ſal alleenlijck de publyke ſaeken aenraken: Hy heeft aen de kinderen van de ghene welckers goe- *Plutarchus in Cicerone.*

deren geconfiſqueert waeren, ende in ballinckſchap waeren geſonden, door ſijne welſprekentheyt wijs-ghemaeckt datſe liever alle haere goederen ende eere ſouden derven, als eene borgerlijcke oorloge te voeren. 2. T'was de ghewoonte by de *Romeynen* dat de Ridders, ſonder eenigh onderſcheyt, ghemenghelt ſaten onder t'ſlecht volck om de ſchouw-ſpelen te ſien: Eenen ſekeren *Lucius Ottho* hadde ſe uyt reſpect van haere weerdicheyt eene beſondere plaetſe toegheſchickt afgheſcheyden van de ghemeente: Dit hielt de ghemeente voor een affront, ſoo is'er op de ſchouw-plaetſe eenen grooten tumult opgheſtaen waer door deſen *Ottho* ende de Ridders uytghelatchen ende uytgheſchuyfelt wierden van het ſlecht volck, het quam van weer-zijden tot bittere woorden, en ſoude ghekomen hebben tot d'handen: Maer *Cicero* hier van de tijdinghe krijghende, gaet derwaerts, ende de ghemeente by-een-gheroepen hebbende in den tempel van *Bellona*, heeft haer met ſulck eene welſprekentheyt aenghegaen ende beſtraft, datſe wederom nae de Schouw-plaetſe keerende met vollen monde overluydt den voorſeyden *Ottho* hebben ghepreſen over t'ghene hy ghedaen hadde, ende alſoo is de plaetſe van de Ridders naederhandt altijdt afgheſondert ghebleven van de ghemeente. 3. *Cicero* heeft met ſijne welſprekentheyt *Catalina*, een vande machtichſte borghers, maer van de meeſte muyt-makers van *Roomen*, ghejaeght uyt de ſtadt. Ten leſten als'er in de ſtadt eenen grooten oproer ontſtaen was ter oorſake vande moort van *Iulius Cæſar*, heeft hy den ſelven gheſliſt ende nedergheleydt. Tot noch toe *Plutarchus*, waermede *Plinius* oock over-een-komt, voeghende dit daer noch by tot een beſluyt, dat *Cicero* meer triomphen hadde verdient door ſijne welſprekentheydt, als de *Roomſche* velt-heeren of Keyſers door haere wapenen.

Plinius lib. 7. cap. 30.

Sabellicus de Senectute lib. 1. cap. 6.

Indien ghy hier wilt by-voeghen *Demoſthenes*, *Sabellicus* ſal u ſegghen dat hy heel *Grieken landt* door de konſte vande welſprekentheydt, ende door ſijne tonghe heeft doen uytvoeren of laten al wat hy begheerde.

Alſoo iſt waerachtigh t'ghene *Alciatus* ſeght, dat deſe konſte de ghemoederen treckt, keert, ende went al daerſe begheert.

Eene wonderlijcke ſaeke! dat het verſtant ſoo eene kracht heeft konnen uytvinden in het oppronckeu ende paleren van woorden, ende in de redenen ofte ſpreuken te ſtellen op eene ſekere orden en Mate.

Hiermede en was even-wel het verſtant noch niet verſaedt: Het heeft daer-en-boven noch gaen bedencken hoe men de ghemoederen niet alleen met ghewicht van woorden en ſpreuken ſou konnen aenlocken, maer oock met eene ſekere vrolijckheydt ende invloeyende ſoeticheydt: de konſte vande welſprekentheyt was meer voor mannen ende verſtandighe, als voor kinders ende ontwetende: Om deſe dan ſoetjens aen te leyden of tot de reden of tot de deught, men heeft de woorden en ſpreuken gaen ſtellen op ſekere toonen, ende alſoo wiert de *Muſieke* met d'inſtrumenten ghevonden; men heeft ſe gaen ſtellen op rym, ende menghelen met ghenoeghlijcke verſierſelen, ende alſoo wiert de *Poëſie* ghevonden.

Inventien vande Muſieke en Poëſie.

Maer wie ſal konnen begrijpen waer dat het menſchelijck verſtant al ghehaelt heeft het ghene dat het in deſe materie ghevonden heeft? Wie heeft konnen bedencken dat niet meer als van ſeven toonen, ontallijcke andere ſouden konnen ghemaeckt worden? Ofte dat'er uyt het vinden vande fluyte (de welcke het eerſte ende langen tijt het eenigh inſtrument is

ghe-

gheweeſt) ſoo menighe verſcheyden wonderlijcke ende ſoete inſtrumenten, voor den dagh ſouden komen? ende dat dit ſulck eene over-een-komſte ſou hebben met het gemoet vanden menſch, dat den heelen menſch jae de beeſten ſelf van deſe konſte ſchijnen gheregeert te konnen worden, ſoo dat de diſcipels van *Plato* plochten te ſegghen: De Muſieke treckt al wat'er leeft: Hier van is het ghekomen datſe de menſchen in alle occaſien hebben ghebruyckt.

In de oorloghe, om de ſoldaten te verkloecken tot het ghevecht: Op de maeltijden, om de gaſten te verwecken tot vrolijckheyt: Op de uytvaerden, om den rouw te verſoeten: Voor de ſtudien, om het verſtant te verſcherpen: In de ſieckten, om de moeyelijckheydt te verdrijven: In de gramſchap, om het bloedt te ſtellen: In den Godts-dienſt, om met devotie te bidden: Onder de ſlavelijcke wercken, om den arbeyt te verlichten: Voor den ſlaep, om het ghemoet in ruſte te ſtellen ende vry te maeken van alle ſtooringhen: In t'kort gheſeyt, ick en weet ſchier niet eene gheleghentheyt in de welcke deſe konſte niet ghebruyckt en wiert van de oude: De *Grieken* ghebruycken ſe om de jonckheyt te formeren tot een heerlijck leven, ghelijck *Plutarchus* ghetuyght: De Propheten *Eliſæus* ende *Michæus* ghebruyckten ſe, om den gheeſt der prophetije te verwecken, ghelijck de Schriftuer, ende *Bodinus* verhaelen:

Plutarchus de Muſica.
4. Regum c. 3. v. 15.
Bodinus lib: 3. Demonologiæ cap: 6.

Die van *Creta* ghebruyckten ſe om datſe de wetten dies te vaſter ſouden drucken in de memorij der jonckheyt, ſoo *Ælianus* ſeght: *Lucius Sylla* om ſijne paſſien te breken: *Theodoricus* Coninck der *Gotthen* om de Barbaren te temmen, ghelijck hy ſchrijft tot *Boëtium*: Den Muſicien *Demodocus* om *Clytemneſtra* d'huyſvrouwe van *Agamemnon* te ſtercken in de onderhoudinghe der ſuyverheyt, ghelijck *Homerus* ghetuyght: *Empedocles* om de furie te breken van eenen jonghman die ſijnen meeſter het bloot ſweert op de borſt hadde gheſtelt om hem te vermoorden: *Terpander* om den oproer, den welcken onder die van *Lacedemonien* was ontſtaen, te ſtillen, gelijckmen kan ſien by *Gyraldus*: *Cyrus* Coninck van *Perſien* om de vreeſe die ſijne ſoldaten hadde bevanghen te bannen uyt haere ghemoederen, ſoo als *Alexander* verhaelt: Die van *Napels* ende *Campanien*, om te gheneſen de beten van eene ſekere venijnighe ſoorte van ſpinne-koppen.

Ælianus lib: 2. de varia hiſtoria.
Theodoricus lib: 2. Epiſtolarum.
Homerus Odyſſea 3.
Gyraldus ex Plutarcho de Muſica.
Alexander ab Alexandro lib: 4. cap. 7.

Jae, het ghene dat grootelijcx te verwonderen is, *Cicero* ende *Polÿbius* ſegghen ront uyt, dat de *Grieken* ende de volckeren van *Arcadien*, onbeleeft, woeſt van leven, wreet, ende barbaer waren gheworden, t'ſedert datſe gantſchelijck de ſtudie vande Muſieke uytgheroeyt hadden.

Idem ſupra.
Cicero lib: 2. de legibus.
Polybius lib: 4.

Ick vraeghe nu wederom, hoe heeft het menſchelijck verſtant konnen ſoo eene konſte bedencken, ſoo wonderlijck verſcheyden in ſtemmen ende inſtrumenten, die in alles ſulck'een kracht ende gebiedt heeft over t'gemoet van de menſchen, datſe het ſelve leydt, ſtelt, ende treckt, niet door de kracht van woorden en ſpreuken, ghelijck de welſprekentheyt; maer door de ſoeticheyt alleen van een gheluyt ofte ghekanck? Die ſich hier over niet en verwondert, ick en weet niet wat hy ten leſten verwonderen ſal.

Immers de meeſte verſtanden des werelts hebben over dit ſoo verbaeſt gheſtaen, datſe abſolutelijck hebben gheſeyt dat deſe konſte Godlijck was.

Dit altemael en was noch niet hoogh noch ſubtiel ghenoech voor ons verſtant. Wie ſal konnen beſchrijven de ſpeculatien die het gevonden heeft in de Philoſophie? hier heeft het ſoodanighe reghelen ende wetten geſtelt om te redenen, ende de eene voorſtellinge te beſluyten uyt d'andere, dat de ghene die deſe regelen wettelijck volght, de ſubtielſte verſtanden doet ſwichten ende ghevanghen neemt: Hier heeft het gaen onderſoeken alle

de hoedanicheden der lichaemen, oock dinghen die noyt gheweeſt en ſijn noch oyt ſullen ſijn. De ſcherp-ſinnicheden die het in de Theologie, inde *Matheſis* ghevonden heeft en hebben geen eynde, ende overſulcx moet ick die ſtil-ſwijgens overſlaen: Want menige andere inventien in het beſonder die der noch reſteren ſullen ons noch materie ghenoech geven om te ſien de uytnementheyt ende wonderlijckheyt van deſe kracht onſer ziele.

Inventien vande Aſtrologie.

Sy heeft gaen doorſnuffelen de Maene, de Sonne, de Planeten, het firmament, altemael ſoo menighe millioenen mijlen gheleghen boven de aerde; want, volghens de calculatie vande Aſtrologanten, de Maene is boven de aerde verheven veertichmael hondert duyſent mijlen, de ſonne, dry hondert en twintichmael hondert duyſent: Niet te min men heeft achterhaelt haere grootte, ende bevonden dat de ſonne hondert en twee-en-ſeſtichmael meerder is als d'heele aerde, de minſte ſterren, achthienmael, ende meeſte, hondert en ſevenmael: Soo verre en koſten onſe ooghen niet draghen, ſoo heeft men alle ſoorten van ſien-buyſen, ende andere wonderlijcke inſtrumenten ghevonden met de welcke men dit heeft konnen ontdecken en afmeten:

Hiermede heeft men geſien dat het lichaem vande Maene niet effen en is, maer dat het heeft ſijne diepten ofte valleyen, ende ſijne uytſtaende geberchten; dat het ghelijck als gheſpickelt is, vol van mindere ende meerdere vlecken die verſcheydentlijck gheroert worden, vergaen, ende verſchijnen: Men heeft geſien dat het lichaem vande Sonne gelijck eene vergaederinghe is van vier-ſpouwende berghen ofte brandende ovens, ſoo als blijckt uyt de afteeckeninghe van onſen *Kircherius*. Men heeft gheſien dat die ſtreke des firmaments, die onſe voor-ouders *via lactea* noemden ende niet en wiſten waer in datſe beſtont, niet anders en is als eene vergaederinge van ontelbare ſterrekens gelijck als ſaemen gehoopt op malkanderen: Wat is'er in die verre geleghen plaetſen ende in alle die wonderlijcke lichaemen, dat het menſchelijck verſtant niet doorſnuffelt ende ontdeckt heeft? Men heeft gaen onderſoeken de redenen vande Eclypſen, vande veranderinghen der Maene, van ſoo verſcheyden loop ende ſwier van elcke planeet in t'beſonder: Uyt deſen loop heeft men gaen deylen het jaer in twaelf maenden, afmeten de uren van den dach ende nacht, hier van ſijn gekomen de horologien van alle ſlach. Eyndelijck men heeft het heel firmament met alle de ſterren ende Planeten gheſtelt in ſoo een kort begrijp, datmen, om ſoo te ſpreken, den heelen hemel kan omdraegen in ſijnen ſack.

Kircherus in Mundo ſubterraneo.

Inventien vande Medecijne.

Ick komme tot de konſte der Medecijne. Iſt ſaeken dat het verſtant ergens gheſpeelt ende ſijne krachten uytghebreydt heeft, het is naemelijck oock in deſe konſte gheweeſt.

Hier heeft het gaen conſidereren die wonderlijcke fabrique eñ heele natuere van het menſchelijck lichaem, alle de beenderen, de muskels, de zenuwen, de ſaemen-voeghſels, de herſſenen, ende alle de partijen daer toe dienende, het herte, ende alle de edele inſtrumenten dienende tot het voedſel, de roeringe ende gheſtelteniſſe van t'bloet, ende vande andere humeuren.

Het heeft gaen onderſoeken de oorſaeken die deſe fabrique ende nature in ſtant houden, ende oock de gene dieſe konnen verderven: om het eerſte te behouden, het tweede te verdrijven, heeft men gaen doorſnuffelen ende door-peuteren de natueren en krachten ſchier van alle de kruyden, beeſten, metaelen, ſteenen, peerlen, vochticheden, ende van alles wat de zee ende aerde beſluyten in haeren ſchoot: Het venijn ſelve dat de menſchen van het leven berooft heeft men gaen gebruycken om hem in t'leven te houden: Doch wat is het van noode dit altemael te beſchrijven

met

met woorden, het ghene men daeghelijckx ofte ſiet voor de ooghen, ofte met experientie beproeft?

Ten leſten, om deſe materie te ſluyten, wat is'er in de heele natuere ſoo verborgen, ofte verheven, t'welck ons verſtant niet en heeft ontdeckt, achterhaelt, jae met de konſte achtervolght? het hadde achterhaelt wat oorſpronck dat den donder en blixem hadde, het heeft dit naeghevolght ende uytghedruckt met het bus-poeder ende gheſchutten: het hadde gheſien dat den reghen-boghe niet anders als ſchijnbaere coleuren en hadde, die door het ſchieten ende breken van't licht in duyſtere wolcken ſtaende recht over de ſonne, ſich vertoonden; het heeft ghetoont dat dit ſoo was, als het den regenboghe op een tafel heeft uytghedruckt met het vatten vande ſtraelen der ſonne in een glas water: Het hadde achterhaeldt dat alle lichaemlijcke dinghen nootſaekelijck haere gedaenten in de locht moeſten drucken om van de ooghen gheſien te worden, het heeft dit ghetoont ſoo te weſen als het die ghedaenten in eene duyſtere kaemer door t' glas van eene ſien-buyſe heeft ghevadt op het papier.

Wat ſal ick meer ſegghen? keert u al waer ghe begheert, daer en is niet een ambacht ſoo ſlecht, oft het heeft yets dat verwonderens weerdigh is om d'inventien van het verſtant; yeder een kan dit by ſijn eygen ſelven ofte bedencken ofte bevinden.

Dit zy dan meer als ghenoegh gheſeydt, om, als in een ſtaeltje, te toonen de kracht ende wonderlijckheydt van het menſchelijcke vernuft.

Wat den wille nu aengaet, die de derde kracht van onſe ziele is, daer van en heb ick niet anders in 't beſonder te ſegghen als dat men ſijne uytnementheydt hier uyt ghenoegh kan beſpeuren dat hy alles doet wat hy begeert, ende ghelijck eenen Coninck volle heerſchappy heeft over den menſch, naemelijck als hy niet bedorven en is, maer begaeft met de gratie Godts die hem verſterckt: wat wilt ghe meer als t'ghene den *H. Paulus* ſeght van ſijn ſelven? *Ick kan alles doen in de ghene die my verſterckt*: Die *alles* ſeght, en neemt niet een ſier uyt; maer, iſt ſaecken dat den wille ſich aen Godt niet en wilt onderwerpen, wat is'er in de heele natuere dat ſijne driften kan breken of temmen? hoe dat ghe hem neemt ofte niet, hy en heeft gheene ſekere paelen; t'is eene kracht van onſe ziele die alles door-breeckt, ende, naer alles, noyt ten vollen verſaet is, want ſy wilt ende begeert ſonder eynde.

Philippenſes. cap. 4. v. 13.

§. 3.

Vyt het voorgaende wort beſloten dat onſe ziele onſterflijck is.

DIt beſluyt heeft de Natuer ende Reden ſelf, uytgheweſen aen d'Heydenen: Ick neme tot ghetuyghe den Orateur *Cicero*, die aldus argumenteert: *De vlijtigheydt van de ziele des menſchs is ſoo groot, de memorye die ſe heeft van dinghen die ghepaſſeert ſijn, ſoo wonderlijck, het verſtant met het welcke ſy de toekomende dinghen voorſiet, ende ſoo menighe uytnemende wetenſchappen ende konſten ghevonden heeft, is ſoo ſcherpſinnigh, dat ick gheenſins ghelooven en kan dat ſoo eene natuere, de welcke ſoo vele Godlijcke verſcheydentheden in haer ſelven beſluyt, ſoude ſterflijck ſijn.*

De redē heeft dit beſluyt uyt gheweſen aen d'Heydenen. *Cicero lib de Senectute in fine.*

Deſe ſlot-reden moet ick breeder met andere redenen verklaeren en vaſt ſtellen.

De onbepaelt-heyt vande krachten der ſiele wijſen uyt datſe on-ſterflijck is.

I. Uyt het ghene dat wy tot noch toe gheſeyt hebben blijckt klaer dat de krachten van onſe ſiele gheene ſekere paelen en hebben, overſulex datſe op eene ſekere maniere oneyndelijck zijn.

Dit hebben wy konnen ſien in de beſchrijvinghe vande *Memorye* die *Auguſtinus* ghemaeckt heeft: waer uyt hy meermael beſluyt, ofte dat de Memorye *een oneyndelijcke ſael is*, ofte *datſe gheenen gront noch eynde en heeft*, ofte *datſe ontelbaere ſchuyl-hoecken in haer ſelven beſluyt vol van ontallijcke beelden*, ofte ten leſten datſe *wat Godlijcx is*.

Plato Dialogo 8.

Dit hebben wy mede konnen ſien uyt ſoo menighe ſubtiliteyten, wercken ende inventien van het *verſtant*: Waer uyt *Plato* ſeer wel beſluyt in deſer voeghen: *Ons verſtant en wordt noch door het ſpeculeren van menſchelijcke, noch Godlijcke dinghen niet verſaet ten zy dat het Godt ſelve, die oneyndelijck is, vatte: Soo beſluyt het dan in ſijn-ſelven eene oneyndelijcke kracht welckers capaciteyt, om datſe oneyndelijck is, van Godt alleen kan vervolt worden.*

Soodanighe eene capaciteyt ſiet-men oock in onſen *wille* om dat hy noyt verſaet en wordt van begheerten.

Wilt ghy de onbepaelde capaciteyt van deſe dry krachten noch klaerder ſien?

I. *Auguſtinus* ſeght dat'er *ontallijcke verbeeldinghen* zijn in de *Memorye*, is haere capaciteyt hiermede vervolt? 't blijckt dat neen: Want iſt ſaeken dat jemant gaet de heele wereldt door-reyſen, hy ſal noch ſchier ontallijcke nieuwe verbeeldinghen in ſijne memorye konnen logeren van dinghen die hy noyt te voren gheſien, ghehoort, gheſmaeckt, noch gevoelt hadde: ende naer al dit, blijft de memorye noch capabel om andere ontelbare dinghen in haer te beſluyten die den menſch noch leeren kan door ſijn verſtant, oft vatten door ſijne uytwendighe ſinnen: Dies te meer dan moeten wy ſegghen met *Auguſtino*, dat onſe memorye *gheenen gront noch gheen eynde en heeft*.

II. *Plato* ſeght dat ons verſtant *een oneyndelijcke kracht ende capaciteyt heeft*: Blijckt dit niet klaer voor de oogh niet alleen uyt ſijne enckele inventien die wy boven ghehoort hebben, maer oock 1. dat eene ende de ſelve konſte ofte wetenſchap in duyſent verſcheyden manieren ofte konſten ghelijck als verdeylt wordt? Want, om eenighe ſtaeltjens alleen, hier te ſtellen: Wat verſcheydentheyt en is'er niet in de konſte van ſchrijven ende van ſchilderen? niet alleen elcke natie, maer elcken menſch in 't beſonder, heeft ſijn eygen handt ende pinceel; in de konſte van welſprekentheyt ende muſieke heeft elck ſijnen eyghen ſtiel; want men kan lichtelijck elckers handt, pinceel, ende ſtiel onderkennen; elcken ambachtsman heeft ſchier in ſijne konſte eene beſondere maniere van hantwercken daer hy, ten minſten van de meeſters, wordt aen ghekent 2. blijckt het niet uyt duyſent nieuwe inventien, die het verſtant noch alle daeghen verſiert, dat haere capaciteyt noch al voorder en voorder ſtreckt als tot het ghene dat tot noch toe, bykans ſonder eynde ghevonden is? Indien wy ons laten voorſtaen dat ons verſtant uytgheput is, om dat nu ter tijt alle konſten en wetenſchappen ſchijnen op't hooghſte volmaeckt te zijn, wy bedrieghen ons ſelven: Want deſe ſelve opinie hebben oock onſe voor-ouders ghehadt van de konſten op haeren tijdt; ondertuſſchen nu ſtaet de heele wereldt verbaeſt alſe ſoo menighe nieuwe inventien by de konſten ghevoeght ſiet, ende noch daghelijcx in alle materien ſiet ghevoeght worden: Waer uyt ick niet ſonder reden beſluyte dat het verſtant vanden menſch noyt ophouden noch ruſten en ſal van jet nieuws ende vremts t'inventeren, te ſpeculeren, en uyt te wercken, dien-volghens dat het, ghelijck *Plato* ſeght, *eene oneyndelijcke kracht ende capaciteyt heeft*.

Alſoo

Alſoo en ſal onſen *wille* noyt ruſten noch ophouden van meer ende meer te begheeren.

Hier ſiet ghe nu, ende uyt d'experientie, ende uyt het ghevoelen niet alleen vande Chriſtenen, maer oock vande Heydenen, dat de dry krachten van onſe ſiele, op eene ſekere maniere, *onbepaelt ende oneyndelijck* zijn:

Maer het weſen van onſe ſiele beſtaet in die dry krachten:

Ergo het weſen van onſe ſiele is, op eene ſekere maniere, onbepaelt ende oneyndelijck.

Nu maeck ick hier uyt dit beſluyt: Een weſen dat uyter natuere eene capaciteyt heeft om ſonder eynde ende paelen te wercken ende te roeren, en kan noyt ophouden van wercken en roeren, ten zy dat'er jemant of jets zy 't welck aen die capaciteyt een eynde ſtelle:

Maer niemant ende niet en is'er 't welck aen de onbepaelde capaciteyt van onſe ſiele een eynde kan ſtellen, behalven Godt alleen:

Ergo onſe ſiele en ſal noyt ophouden van wercken en roeren.

Ick bewijſe de tweede voorſtellinghe: Godt en ſal het niet doen: want hy heeft op menighe plaetſen vande Schriftuere belooft dat onſe ſiele eeuwelijck leven ſal.

Het lichaem en kan het niet doen: Want indien dit in ſijn macht waer, het ſoude t'moeten doen ofte voor de doodt ofte nae de doodt: Niet voor de doodt: Want ter-wijle dat de ſiele noch in het lichaem woont, ſy gaet de paelen van het lichaem verre te buyten, ende ſpeculeert, diſcoureert, ende inventeert duyſende dinghen daer de capaciteyt van het lichaem niet en kan aengheraecken: Ergo het lichaem ter-wijle het noch leeft en heeft de macht niet om aen de capaciteyt van onſe ſiele een eynde ofte paelen te ſtellen:

Oock niet als het ſterft: Want die onbepaelde capaciteyt heeft de ſiele uyt haer eyghen weſen ende natuere, ende niet uyt het weſen des lichaems, Ergo de doodt van het lichaem en kan die onbepaelde capaciteyt die de ſiele heeft uyt haer eyghen weſen ende natuere, niet wechnemen: Soo blijft dan de ſiele capabel om eeuwigh te wercken ende te roeren, aengeſien dat haere capaciteyt ſich uytſtreckt ſonder eynde ende ſekere paelen.

Die capaciteyt en kan oock van ſelfs niet vergaen, ſoo als wy op't eynde van 't *derde Capittel* hebben beweſen.

Ergo uyt die onbepaelde capaciteyt die de ſiele heeft in haere dry krachten (ghelijck nu betoont is) wordt ſeer wel beſloten datſe noyt en ſal ophouden van te wercken en roeren, vervolghens datſe inder eeuwigheyt niet en ſal ſterven, ofte vergaen.

V. CAPITTEL.

D'onſterflijckheydt vande ſiele wordt beweſen uyt het opperſte goet ofte leſte eynde des menſchs.

DAer en is niet een ſchepſel van Godt hier op de wereldt gheſtelt of het heeft eenigh leſte eynde tot het welck het gheſchaepen is: Dit eynde is haer opperſte goet daer ſy ghedurigh nae trachten elck met eenen beſonderen drift ende gheneghelijckheyt die haer van de natuere ſelf ingheplant is, ende op datſe aen deſen drift ſouden konnen voldoen heeftſe

Alle ſchepſelen hebben eenigh leſte eynde tot het welcke dat ſe gheſchapen zijn.

heeft se de natuere saemen voorsien van soodanighe middelen door de welcke sy dit eynde konnen bekomen, ende wanneer sy dit hebben bekomen, sy hebben haere volle ruste ende ghenoeghen, daerom wordt oock dit eynde ghenoemt haer opperste goet.

Laet ons dit toonen in weynighe exempelen tot een staeltje van andere. De voghels hebben eenen drift van de natuer om te vlieghen, de visschen om te swemmen in't water, hier hebben sy haere volle ruste ende ghenoeghen: want eenen voghel buyten de locht die treurt, eenen visch buyten het water sterft, ende op dat se aen desen drift souden konnen voldoen, heeft de natuere aen de voghels vleughels ghegheven om de locht te doorsnijden, ende vimmen aen de visschen om te doorsnijden het water. De boomen sijn ghemaeckt om te groeyen t'zy tot gherief, t'zy tot vermaeck vande menschen; om tot dit eynde te komen, heeft se de natuere van wortels voorsien om de vochticheydt van d'aerde te suyghen, ende die lancxt den tronck opperwaerts te senden tot alle de minste tacxkens en blaederkens toe, de welcke daerom oock vol kleyne aederkens zijn om de voorseyde vochticheydt over al te verbreyden. Desghelijcks worden de steenen ghedreven om te vallen om leegh, ende het vyer om te vlieghen om hoogh, ende wanneer sy dit konnen bekomen, sijn in ruste: Alle de beesten in het ghemeen hebben eenen drift om te eten, haer selven te voeden, te genereren &c. als se dit hebben, hebben sy haer volle ghenoeghen.

Hier uyt volghen nu dese twee slot redenen: oock de slechtste ende verworpenste schepselen sijn tot een seker eynde geschaepen daer sy, als wesende haer opperste goet, konnen in rusten ende voldoen aen haere natuerlijcke gheneghelijckheydt.

Ergo veel meer moet den mensch soo een eynde ende opperste goet hebben aenghesien dat hy het edelste schepsel is van alle de ghene die hier sijn op de werelt.

Voorders: Hoe eenigh schepsel edelder is, hoe het, nae proportie van sijne natuere een edelder eynde ende goet moet hebben om daer in sijne volle ruste te nemen:

Maer den mensch is een edelder schepsel als alle de ghene die der sijn op de wereldt:

Ergo den mensch moet een edelder eynde ende goet hebben om daer in sijne volle ruste te nemen, als alle de andere schepselen die der sijn in de wereldt.

Ick probere dese leste consequentie aldus: Ist saecken dat den mensch geen verhevender eynde en heeft om te rusten dan alle de andere schepselen hebben, soo is hy ellendigher ende verworpender dan alle de andere schepselen.

Indien den mensch gheen verhevender eynde en heeft dan alle de andere schepselen, hy is ellendigher dan alle de schepselen.

Maer noyt en is'er yemant in de wereldt gheweest die selfs eens ghedacht heeft te segghen dat den mensch in sijne natuere verworpender is dan alle de andere schepselē, ter contrarien dat hy het edelste van alle is.

Ergo den mensch moet een eynde, ofte goet hebben (in't welck hy kan volkomentlijck rusten) verhevender dan alle de andere schepselen.

Dat hy ellendigher sou sijn dan alle andere schepselen indien hy geen verhevender goet en hadde om te rusten blijckt schier voor de oogh.

Want de beesten, by exempel, leven hier sonder eenige sorge, sonder eenighe vreese van het toekomende, sonder eenigh verdriet over 't voorgaende: daer het meeste deel van de menschen vol sorghen leeft, vol vreese, verdriet ofte misnoeghen.

De beesten gheraken aen den kost die haer de natuer van selfs in den schoot

ſchoot ſmijt: Wat moeyte ende arbeyt en moeten daer-en-tuſſchen menighe menſchen niet doen ende onderſtaen om aen den koſt te gheraeken?

De beeſten ſlaepen geruſtelijck, ſommige in t'water, gelijck de viſſchen, andere in de locht ergens op eenen tack van eenen boom, gelijck de vogels, andere in holen ende ſpeloncken, ghelijck de vier-voetighe dieren:

Den menſch, is t'dat hy rijck is, ſlaept wel op een gemackelijck bedde ende in een ſchoon ledikant, maer neffens hem liggen duyſent quellingen ende bekommerniſſen die een groot deel van ſijne ruſte benemen. Iſt dat hy arm is, hy ſlaept op de aerde, ende by ſoo verre hy daer by een ydele maeghe heeft, hy heeft weynighen luſt om te ſlaepen.

De natuere heeft de beeſten van wapenen voorſien om ſich te beſchermen teghen haere vyanden ende teghen de koude, deſe met hoornen, die met klauwen, deſe met pluymen, andere met hayr ende vellen. Ondertuſſchen komt den menſch gantſch onghewapent ter werelt, ſoo dat hy ghenootſaeckt is het yſer te graven uyt d'aerde ende te ſmeden om ſich te wapenen teghen het ghewelt van ſijne vyanden, ende moet ſweeten om de ſtoffen bereyt te maecken met de welcke hy ſich kan bekleeden ende bevrijden teghen de koude.

De beeſten en weten nauwlijcx van eenighe ſieckten, de menſchen en hebben ſchier niet een lidtmaet in haer lichaem t'welck aen menighe ſieckten niet onderworpen en is.

In t'kort gheſeyt het heel leven van den menſch *is vol van Miſerien* ghelijck *Iob* ſeght: T'en is niet anders *als droefheyt en arbeyt*, gelijck *David* ſeght: Sijnſe rijck, ſy ſteken vol ſorghen; ſijnſe arm, ſy ſijn eenen hoop van ellenden: Ondertuſſchen, gelijck *Chriſtus* ſeght: De volghels en moeten niet ſaeyen noch maeyen, de lelien groeyen op t'veldt ſonder arbeyden of ſpinnen. *Iob cap: 14 v 1. Pſalmo 89. v. 10. Matthai cap. 6. v. 26, 27.*

Wat heeft den menſch dan boven de beeſten, jae wat voordeel ende uytſtekentheyt en hebben de beeſten niet boven den menſch indien hy gheen verhevender eynde en heeft als de beeſten?

Doch, laet ons nu nemen dat de menſchen ghenoten alle de goederen van deſe werelt ghelijck als de beeſten, ſonder vrees, ſonder ſorghen, ſonder arbeyt; de queſtie is of ſe daerom ſouden ellendigher laeten te ſijn als de beeſten indien haere ziele ſaemen ſtierf met het lichaem?

Ick ſegghe dat neen: Want ſchoon ſy koſten voldoen aen het lichaem, ſy en ſullen met alle de goederen vande heele werelt te ſaemen noyt konnen voldoen aen de ziele, want ſy en ſullen noyt de ſelve konnen gheruſt ſtellen nochte verſaeden.

Ick neme tot ghetuyghe een man die alles beproeft heeft, dat is *Salomon*: Wat ſeght hy? Hy ſeght dat hy ghenoten heeft alle de goederen die hier op de werelt te vinden ſijn: Aengaende de eere: *Ick ben*, ſeyt hy, *Coninck van Iſrael gheweeſt in Ieruſalem, ende ben groot gheworden*: Aengaende de wijsheydt: *Ick hebbe in wijsheyt te boven ghegaen alle die voor my ſijn gheweeſt in Ieruſalem.* Aengaende de rijckdommen: *Niemant en is oyt mijns ghelijcke gheweeſt in menichte van beeſten, maerten, knechten, luſthoven, paleyſen, gout, ſilver, ſoo dat ick alleen ſoo vele rijckdommen beſat als alle de Coningen t'ſaemen.* Aengaende de ghenoechten: *Ick hebbe mijne ooghen toeghegeven al wat ſy begheerden, ick en hebbe aen mijn ghemoet niet eene ghenoechte gheweyghert.* *Verſ: 12, 16.* *C. 2, v. 4, 5, &c. Verſ: 7, 8.*

Hier hebt ghy dan alle de goederen ſaemen die een menſch ſoude konnen verſieren, ende nochtans iſt ſaeken dat ghe van *Salomon* vraeght of hy hier in, ſijne volle ruſte ende ghenoeghen ghevonden heeft? ter contrarien, ſal hy antwoorden: *Ick hebbe in alles ghevonden een groot verdriet* *Verſ. 11. 17.*

verdriet des ghemoets soo dat ick eene walghe hadde van t'leven.

cap. 1. v. 8. Indien ghy hem de reden vraeght, hy sal antwoorden, *om dat mijne ooghen niet versaet wierden door het ghesicht, noch mijne ooren door het ghehoor,*

Vers. 2. Hoe komt dat? de reden is, seyt hy, om dat al wat'er is in de werelt niet anders en is *als ydelheyt ende ydelheyt der ydelheden.*

Is het altemael ydelheyt? soo en is t'dan niet wonder dat'er niet en is het ghene dat de ziele vanden mensch in ruste kan stellen ofte versaeden: want ydelheydt en kan niet vervollen.

Ergo hoe dat ghy het neemt ofte niet, den mensch moet ellendigher ende verworpender sijn als de beesten indien hy gheen verhevender eynde, ofte goet en heeft daer hy kan rusten, als de beesten.

T'is seker dat hem alle de goederen van dese wereldt dese ruste niet gheven enkonnen, soo en konnen sy dan niet wesen sijn leste eyndegende opperste goet, ergo hy moet een ander opperste goet hebben als de goederen van dese wereldt, want dese, oock altemael samen ghenomen, en konnen hem niet doen rusten nochte versaeden.

Dit heeft *Salomon* by experientie bevonden, ghelijck ghe ghehoort hebt, hoort nu hoe dese experientie met de reden noch meer bevestight wordt,

VI. CAPITTEL.

Het opperste goedt vanden mensch en is niet gheleghen in de ghenoechten des lichaems.

De Epicuréen ende Mahometanen stellen het opperste goet in dese ghenoechten.

Ick bevinde tweederly Secten die het opperste goet vanden mensch hebben, ghestelt in de lichaemlijcke ghenoechten.

De eerste was in voor-tijden de Secte vande *Epicuréen*, sijnde eene soorte van heydensche Philosophen: De tweede is hedens-daeghs de Secte van de *Mahometanen*.

Van de eerste en is het soo niet te verwonderen, want die en gheloofden niet dat de ziele onsterflijck was, oversulex meynden dat den mensch naer dit leven niet te verwachten en hadde; soo en is het dan niet wonder dat se sich lieten voorstaen dat'er voor den mensch gheen meerder goet en was als de lichaemlijcke ghenoechten, want sy saeghen dat'er niet en was tot het welcke de menschen liepen met meerderen drift om dat te ghenieten.

Maer t'is wonder van de *Mahometanen*: want die ghelooven eene verysseniisse des vleeschs, onsterflijckheydt van de ziele, ende een leven dat eeuwigh sal dueren: nochtans het opperste goet van dit altijdt-duerende leven stellen sy in de ghenoechten des lichaems ghelijck het blijckt uyt verscheyden plaetsen vanden *Alcoran*, die *Mahomet* hun overgheset heeft, alwaer onder andere gheseyt wordt dat de Godtvruchtighe in t'paradijs de alderschoonste vrouwen sullen genieten: Item, dat se sullen behanghen sijn met goude ringhen en ketenen, ghekleedt met groene ghebordueerde zijde kleederen, ende ligghen in vergulde ledikanten behanghen met goude leiren ende tapijten, ende dat dit sal wesen haeren meesten ende eeuwighen loon: Dit altemael en verstaet *Mahomet* niet gheestelijcker wijse, ghelijck als wy somwijlen de ghenoechten des Hemels beschrijven, maer lichaem-

Alcoranum Azoara. 2.

Azoara. 28.

lichaemlijcker wijſe, ſoo als men kan ſien uyt verſcheyden vleeſchelijcke omſtandicheden die hy daer by-voeght.

Hier teghen bewijſe ick dat het ſoo verre van daer is dat de lichaemlijcke ghenoechte het opperſte goet vanden menſch ſouden ſijn in het toekomende leven, datſe ſelfs in dit leven gheenen ſchijn en hebben van eenigh goet dat den menſch gheluckich kan maeken ofte verſaeden.

I. Het opperſte goet vanden menſch moet hem beter maeken ende volmaeckter: Ter contrarien de ghenoechten des lichaems maeken hem ergher ende verworpender: want ghelijck het blijckt by de experientie, ſy verduyſteren het licht vande redelijckheyt, ſy breken de kracht vande deught, ſy werpen den menſch in vele ghebreken, ſy ont-eeren de menſchelijcke natuere: Maer het ghene dat ſulex is, is quaet ende ſchadelijck, ſoo en kan het niet goet ſijn, veel min dan konnen de ghenoechten het opperſte goet vanden menſch ſijn. De lichaemlijcke genoechten en konnen het opperſte goet niet ſijn vanden menſch.

II. Dit opperſte goet en kan het opperſte niet weſen ten zy dat het den menſch verheffe ende ſtelle op den opperſten trap van weerdicheydt ende uytnementheydt, ende hem ghelijck make aen Godt ſoo veel als het moghelijck is: Ter contrarien, de lichaemlijcke ghenoechten maeken den menſch meer ghelijck aen de beeſten, ſoo dat de Heydenen ſelf eertijdts van de *Epicuréen* plochten te ſegghen datſe eenen hoop verckens waren om datſe ſich ſoo uytſtorteden tot de ghenoechten: Hoe kan nu dit (ick en ſegge niet het *opperſte* goet) maer t'goet vanden menſch ſijn, t'welck ſoo een edel ſchepſel aen de beeſten ghelijck maeckt?

III. Het opperſte goet vanden menſch, ghelijck het met alle de andere ſchepſelen toegaet, moet hem ſtellen in volle ruſte ende ghenoegen: Wie is'er oyt gheweeſt die dit heeft konnen vinden in de ghenoechten des lichaems? Want ofte deſe ghenoechten ſijn vleeſchelijck ofte ſijn ſinnelijck: Sijnſe vleeſchelijck, ſy verſlappen ende bederven het lichaem, verduyſteren het verſtant, ſijn oorſaecke van vele ſieckten, ende het ghene het meeſte is, ſtellen menichmael het ghemoet in groote onruſte door bittere wroeginghen vande conſcientie: Sijnſe ſinnelijck, ghelijck als het hooren van Muſieke, het ſien van comedien, ſpelen, &c. Sy vermoeyen ofte verdrieten: want gheene Muſieke ſoo ſoet, gheene comedie ſoo konſtich, gheen ſpel ſoo vermaeckelijck t'welck ten leſten niet en verdriet als het lanck duert: Wat beſtandigh goet dan konnen de ghenoechten ſijn voor den menſch, aenghеſien datſe hem vroegh of laet in de plaets van gheruſt te ſtellen onruſtich maeken, ende in de plaets van genoegen te gheven, verdriet by brenghen, oft haer vermoeyen?

IV. Wat ſijn de genoechten anders als eenen kleynen en korten trooſt van onſe ſwaricheden ende miſerien? Het eten en drincken wat is het anders als eenen trooſt voor den honger en dorſt? de vleeſchelijcke verſaemelinge als eenen korten trooſt voor den prickel des vleeſchs? ende wanneer deſen trooſt nu voor by is, en houden daerom de miſerien ende ſwaricheden niet op, ter contrarien nemen deurgaens meer toe: Wat kan dan dit voor een goet ſijn t'welck onſe ellenden ende ſwaricheden vermeerdert?

V. Indien de ghenoechten ons opperſte goet waren, t'en waer niet alleen gheoorloft de ſelve te ſoecken en in te volghen, maer wy ſouden oock verbonden ſijn het ſelve te doen: Want yeder menſch is in conſcientie verbonden te ſraen ende te trachten met alle middelen tot ſijn opperſte goet: Ergo de menſchen ſouden obligarie hebben tot onkuyſheden, overſpelen, dieveryen, moorden, ende alle andere ſonden die uyt de ghenoechten komen te ſpruyten: Dit te ſegghen is onmenſchelijck ende meer als ongherijmt: Ergo t'is onmenſchelijck ende meer als

ongherijmt te segghen dat lichaemlijcke ghenoechten het opperste goet vanden mensch sijn.

VI. Hoort nu wat ghevoelen de verstandichste heydenen van dese genoechten ghehadt hebben.

Cicero in Catone. I. Soo spreeckt hier van den Orateur *Cicero*: *Seer wel*, seyt hy, *heeft Plato ghesegt dat de ghenoechte het aes is van alle quaden: Want gelijck de visschen met den haeck vande enghe-roey worden gevangen, alsoo oock den mensch door de wellusten.*

Seneca Epistola III. II. Den Philoosooph *Seneca*: *De ghenoechten te volghen*, seyt hy, *is het beginsel van alle quaden.*

Cicero in Catone. III. Den Philosooph *Archytas Tarentinus* by *Cicero*: *De natuere*, seght hy, *en heeft aen den mensch gheene erghere peste ghegheven als de ghenoechte: Godt en heeft aen den mensch niet uytnemender ghegheven als sijne ziele, soo en is'er dan niet het welcke meer strijdt teghen de ziele als de genoechte: Want daer dese de overhandt heeft en is'er gheene plaetse meer voor eenighe deught: Daerom en is'er niet soo vervloeckelijck, noch gheene meerdere peste op de werelt als de ghenoechten.*

Dit ghevoelen wijst de reden self uyt: Want daer en is niet dat het verstant van den mensch meer verduystert ende verblindt, niet dat de kracht vanden wille meer bederft als de ghenoechte, soo dat hy op den eenen kant niet en kan sien de schoonheyt der deughden, noch op den anderen kant de mismaecktheyt der sonden: Alsoo ghebeurt het dat'er gheene sonde soo schandelijck is tot de welcke hy sich niet en begheeft: Ergo seer wel seggen *Plato* en *Seneca* dat de genoechten den oorspronck sijn van alle quaden, oversulcx dat'er gheene meerdere peste en is op de werelt, ende niet, dat soo strijt teghen de ziele als de ghenoechten, ghelijck *Tarentinus* seght: Hoe kan dan de ghenoechte die den oorspronck van alle quaet is, strijdende teghen de ziele, het opperste goet, dat is, den oorspronck van alle goederen sijn voor onse ziele?

VII. CAPITTEL.

Dat de Rijckdommen niet en konnen sijn het opperste goet vanden mensch.

VVAer in dat de Rijckdommen bestaen is soo bekent aen de menschen dat het gheene bewijsen van doen heeft: Want yeder een weet wel datse niet alleen en bestaen in gheslaghen ende ongheslaghen gout ende silver, in peerlen, diamanten, ende andere kostelijcke juweelen, maer oock in landen, erven, huysen, paleysen, lusthoven, knechten, maerten, peerden, ende soo voorts.

Wie het opperste gheluck hebben gestelt in de rijckdommen. De questie is of'er wel oyt soo dwaese menschen sijn geweest in de werelt die het opperste goet ofte gheluck vanden mensch in de rijckdommen stelden?

Psalmo 143. v. 12. & seqq. Het schijnt uyt de psalmen van *David* te blijcken dat jae: Want hier beschrijft hy de rijcke menschen ghelijck als van t'hooft tot de voeten: *Haere sonen*, seyt hy, *sijn in haere jonckheyt, even eens als nieuwe spruyten*, dat is, niet alleen groen van jeught, maer oock pertinentlijck opgesedt ghelijck de jonge spruyten bekleedt sijn met haere jeughdige vruchten en blaeders. *Haere dochters sijn opgetoyt ende verciert gelijck eenen tempel ofte paleys*, ofte naemelijck ghelijck het Cabinet van eenen Coninck daer hy alle sijne juweelen bewaert, soo gaense behangen met peerlen, gout ende silver: inder voegen

wanneer

wanneer ghy ſe ſiet gaen langes de ſtraeten, het ſchijnen wandelende paleyſen ofte Coninckſijcke Cabinetten te ſijn: *David* gaet voort: *Haere ſchueren, kelders, koren-ſolders, en pack huyſen ſijn ſoo vol dat ſe ſchier berſten* van goederen, gelijck yemant die braeken moet wanneer hy ſijne maegh meer overlaſt heeft als ſe kan draeghen: *Hare ſchapen ſijn vruchtbaer, ende haere oſſen heel vet*: Haere wijngaerden en worden niet bedorven, noch haere huyſen vernielt door de paſſagie van ſoldaeten of legher-volck.

Wat ſeght men van ſoodanighe menſchen? *David* antwoordt, dat ſommighe op ſijnen tijt meynden dat men voor den menſch gheen meerder gheluck en koſt vinden: *s'hebben gheſeydt: gheluckigh ſijn ſoodanighe menſchen aen de welcke dit alles ghebeuren magh*: wat meynden ſy dan dat de rijckdommen het opperſte goedt vanden menſch waeren? uyt de volghende woorden van *David* blijckt het dat jae: Maer ick ſegghe, ſeyt *David*; *Gheluckigh is hy die Godt tot ſijnen heere heeft*, als of hy wilde ſegghen: Godt alleen is het meeſte gheluck ende opperſte goet van den menſch, wat komt ghylieden dan hier ſoo dwaeſlijck roepen dat dit opperſte goet in de rijckdommen gheleghen is?

De ſotte opinie van deſe menſchen wort lichtelijck te niete ghedaen door verſcheyden beſtandighe redenen.

Verſcheyden redenen waerom dat de rijckdommen het opperſte goet vanden menſch niet en ſijn.

I. Wat ſijn rijckdommen? ick bekenne, indien ghy ſe wilt aenſien nae de alghemeene eſtime der menſchen, ſy ſchijnen wat wonderlijcx, ende wat meer als ghemeens te ſijn: maer indien ghy ſe aenſiet in haere eygen natuere t'en is niet met allen: want het gout ende ſilver en is anders niet als roode ende witte aerde wat beter ghekoockt van de ſonne als andere, de peerlen ſijn uytworpſels der zee, de zyde is het inghewant van eenighe wormen. De luſthoven ſijn bloemen, kruyden, boomen, fonteynen &c. met een woort, oft het is altemael aerde ofte gheſproten uyt d'aerde: Het mach eene ſchoonder uytwendighe forme ende ghedaente, ende miſſchien oock beter ſubſtantie hebben als enckele aerde, t'mach dienen ſoo veel als't begeert tot het leven, gherief, ende vermaeck van den menſch, even wel t'is ſeker dat het ende in natuere ende in ſubſtantie onghelijckelijck ſlechter ende verworpender is als den menſch:

Ergo alle de rijckdommen ſamen genomen en konnen het meeſte gheluck noch het opperſte goet niet ſijn vanden menſch, want dit moet hem volmaecken ende verheffen tot den opperſten trap van uytnementheydt, anderſins ten ſoude *het meeſte ende opperſte* goet niet ſijn:

Maer t'is onmoghelijck dat het verhevenſte ende edelſte ſchepſel van alle, te weten, den menſch, verheven ofte volmaeckt worde door yet dat onghelijckelijck verworpender ende ſlechter als hy is:

Ergo alle de rijckdommen ſamen ghenomen en konnen het meeſte gheluck noch het opperſte goet niet ſijn vanden menſch.

II. Wat is het ſoo veel beſonders dat ons de rijckdommen gheven of toe-brenghen? miſſchien dat ghe wel eet, wel drinckt, gheruſtelijck ende ghemackelijck leeft? wat is dat? ofte wat heeft dit ſoo veel te bedieden, als u de rijckdommen niet gheven en konnen het voornaemſte dat alle menſchen meeſt wenſchen ende begeeren? wat is 't toch dat ſe meeſt wenſchen? is het niet ſchoonheydt, ſterckte, jeught, ende lanck leven? De rijckdommen en konnen u de ſchoonheydt des lichaems niet geven, want vele die rijck ſijn, worden miſmaeckt ende leelijck ghéboren, oft indien ghe ſchoon ſijt, ghy en ſult daerom uwe ſchoonheyt niet laten te verlieſen om dat ghe rijck ſijt.

Sy en konnen u de ſterckte niet gheven, noch de jeught, noch lanckheydt van leven; want daerom en laet ghy niet kranck ende

out te worden, noch te ſterven in den fleur van uw' jaeren om dat ghe rijck zijt.

Siet dan hoe weynigh het is dat de rijckdommen aen uw' lichaem toebrenghen, niet meer als het ghene dat ghe met de beeſten ghemeen hebt, naemelijck wel eten, wel drincken, ende ghemackelijck leven, ende het ghene dat ghe onder de lichaemlijcke gaven aldermeeſt acht ende niet ghemeen en hebt met de beeſten, te weten, de ſchoonheyt, ofte dat ghe aldermeeſt wenſcht, dat is de lanckheyt van 't leven, dat en zijn u de Rijckdommen niet machtigh te gheven.

Wat ghevenſe toch aen de ſiele? niet een hayrken, noch verſtant, noch wijsheyt, noch voorſichtigheyt, noch eenighe deught: ter contrarien, ghelijck ons *Chriſtus* ſelve gheleert heeft, ſy ſtellen de ſiele in perijckel van eeuwigh verloren te gaen: heeft hy niet by de HH. Evangeliſten *Matthæus*, *Marcus*, en *Lucas* gheſeyt, dat het lichter is dat eenen kemel paſſere door d'oogh van een naelde, als dat eenen Rijken kome in den hemel?

Matthai cap. 19 v. 23. Marci cap. 10. v. 23. Lucæ cap. 18. v. 24.

Ick weet wel dat *Chriſtus* hier alleenlijck ſpreeckt van ſoodanighe Rijke die haere rijckdommen liever hebben als Godt, ofte die Godt verlaten om de rijckdommen te behouden, even-wel, oock de ghene die dit niet en doen, hebben ten minſten in haere rijckdommen den wortel van alle quaden, want oock de beſte en zijn niet ſonder begheerlijckheydt, ende *de begheerlijckheydt* ſeght den *H. Paulus*, *is den wortel van alle quaden*: ſoo is het dickwils ghebeurt dat oock de ghene die de beſte gheweeſt hadden, *zijn ghevallen in de ſtricken des duyvels* (ſoo als *Paulus* noch voorder ſeght) *ende in vele onnutte ende ſchadelijcke begheerten die den menſch verſmooren in 't verderf ende verlies.*

1. Timoth. cap. 6. v. 9. 10.

De rijckdommen dan gheven ſeer weynigh aen 't lichaem, ende niet een ſier aen de ſiele, ter contrarien ſy ſtellen die in 't perijckel van quade begheerlijckheden: s'en maeken den menſch niet deughdelijcker, noch wijſer, noch verſtandigher, noch voorſichtigher, s'en maeken hem niet ſtercker noch ſchoonder, noch jeughdigher, noch en bevrijden hem niet van de doodt: Hoe konnen ſy dan het meeſte gheluck oft het opperſte goet vanden menſch zijn? Want dit moet alle goederen, naemelijck vande ſiele, ſaemen in ſijn ſelven vervatten, anderſins ten ſoude de ſelve niet konnen verſaeden, 't welck nochtans moet zijn om dat het den menſch in ſoo eenen ſtaet moet ſtellen dat hy niet meer en kan begheeren noch wenſchen.

III. Wie is'er oyt in de wereldt ſoo rijck gheweeſt die gheſeyt heeft 't is ghenoech, ick en begheere niet meer? van hondert duyſent niet een; t'is het ſegghen vande Schriftuere en van de Heydenen ſelf: *De aerde* ſeght de Schriftuere, *en wordt noyt verſadight van't water*; *Ovidius* ſeght: *Hoe datmen meer wateren drinckt hoe datmen dorſtigher is.* De Schriftuere neemt de ghelijckeniſſe van *d'aerde*, *Ovidius* van eenen *waterſuchtighen*, gheen van beyde en heeft oyt ghenoech, alſoo zijn de rijcke, gheene rijckdommen ſoo groot, gheene ſchatten ſoo menighvuldigh die haer ghemoet konnen verſadighen: Ergo de rijckdommen en zijn ons opperſte goet niet; want dit moet den menſch ſoo ten vollen verſaeden dat hy niet meer noch wenſchen noch begheeren en kan.

Proverb. cap. 30. v. 16.

IV. Wat rijckdommen zijnder ſonder onruſten, ſorghen, ende bekommerniſſen als ghe ſe met'er daet beſit, ofte ſonder groote moeyelijckheden wanneer ghy hope hebt van die te bekomen?

Moet ghe niet beſorght zijn om die niet te verlieſen als ghy ſe hebt? moet ghy u niet ſtellen teghen de ghene die ſe u met proces, of met ghe-

welt

welt willen af-nemen? wat onruſten ende bekommerniſſen en komen hier uyt niet te ſpruyten?

Nu wanneerder hope is van die te bekomen, ſiet men de koopmans niet reyſen en rotſen, jae zeylen tuſſchen duyſent perijkelen over de zee; en duyſent andere moeyelijckheden beſtaen, om die te bekomen?

Maer ons opperſte goet moet nootſaekelijck vry zijn van alle onruſten, bekommerniſſen, en ſorghen: Want 't moet ons ſtellen in volle ruſte:

Ergo de rijckdommen en konnen ons opperſte goet niet zijn.

V. De rijckdommen, alhoewel in haer ſelven onbeſcheyden, dat is, noch goet noch quaet, worden nochtans deurgaens van hare beſitters misbruyckt: Want ghelijck de Rijcke meerdere macht hebben als andere om wel te doen, ſoo hebben ſy oock meerdere macht als andere om qualijck te doen: Doch het leſte wordt deurgaens meer in het werck geleyt als het eerſte, ende dat door contrarie weghen: Want de ghene die liberael zijn van herten beſteden de rijckdommen in overdaet, maeltijden, onnutte koſten, ſpelen, comedien, baletten, tuyſſchen, pracht, ydele paleerſels ende ſoo voort? Die inghekrompen zijn van ghemoet, laten die vaſt ligghen in haere koffers en kiſten, ſoo wreck, dat ſe een ſtuck gheldt, ghelijck men ghemeynlijck ſeght, wel dry-mael ſullen omkeeren ende beſien, eerſe het eens uyt-gheven; deſe zijn ſoo veel te miſerder in het onderhouden van haere familie, in eten, drincken, ende heerlijcke tijdtpaſſeringhen ofte vermaecken, als de eerſte hier in te meerder verquiſters zijn: ende ſoo wanneer dat men de reden van deſe vuyle wreckheyt wilt onderſoecken, men ſal dickwils gheene andere vinden, als, om datſe willen ſpaeren voor haere kinders of bloedt-ghewanten.

Hoort van ſoodanighe menſchen eens ſpreken den Wijſen-man *Salomon*: *Ick hebbe*, ſeyt hy, *vervloeckt alle mijne behendigheydt die ick ghebruyckt hebbe om vele rijckdommen ſaemen te ſchravelen, om dat ick niet en weet of mijnen erfghenaem ſot of wijs ſal zijn, ende mijnen ſueren arbeyt met domineren niet verquiſten en ſal: VVant het is ijdelheyt, ende een groot quaet ſijne goederen achter te laten aen eenen luyaert, of deughenict.* *Eccleſiaſtis cap. 2. v. 18.* *V. 21.*

Het ghene dat hier den Wijſen-man *quaet* ende *ydelheydt* noemt, dat ſeght den *Eccleſiaſticus* te zijn het meeſte quaet datmen vindt: Want hy ſeght: *Daer en is niet booſer als eenen wrecken.* *Eccleſiaſtici cap. 10. v. 9.*

Dit is dan een groot ongheluck voor het meeſte deel van de Rijken, ofte dat ſe haere rijckdommen misbruycken, ofte datſe de ſelve abſolutelijck niet en ghebruycken, om die voor haere kinders te ſpaeren: beyde is groote uytſinnigheyt.

Maer het ghene dat den menſch ongeluckigh ende uytſinnigh maeckt, en kan ſijn opperſte gheluck niet zijn, noch ſijn opperſte goet:

Ergo de Rijckdommen en konnen het opperſte goet niet zijn vanden menſch.

Dit altemael ſal ons ten leſten met eene ſchoone ſpreuke ende ſlotreden beveſtighen den Heydenſchen Philoſooph *Seneca*.

'T is veel, ſeyt hy, *dat men door het beſitten van rijckdommen niet bedorven en wordt: Dien is groot die in 't midden vande rijckdommen arm is; maer die is geruſter die gheene rijckdommen en heeft: Niemandt en wordt rijck geboren: Want niemandt en komt er ter wereldt die ſich niet te vreden moet houden met broodt ende melck als hy geboren wordt &c.* *Seneca Epiſtola 20.*

Waer uyt hy elders deſe ſlot reden treckt: *Die, de welcke ghy voor gheluckigh aenſiet, indien ghyſe wilt aenſien niet naer het uytwendigh, maer naer het inwendigh, zijn ellendigh, vuyl, ende miſmaeckt ghelijck de muren die ſinem.* *Idem lib. de providentia ſub*

Van

van buyten ghewidt zijn: Ergo dit en is gheen oprecht noch beſtandigh gheluck, maer niet anders als eene enckele ſchaduwe ofte dunne ſchorſſe daer van.

VIII. CAPITTEL.

Dat het opperſte goet vanden menſch niet en kan beſtaen in de eere.

De eere is meerder als ghenoechten en rijckdommen.

WY klimmen allenskens hoogher van *de lichaemlijcke ghenoechten*, en *rijckdommen*, tot *d'Eere*, de welcke dies te meerder is als de genoechten en rijckdommen, niet alleen om datſe meer treckt op het ghene dat gheeſtelijck is, maer oock om datſe vande menſchen, voor ſoo veel als den naem ende faem raeckt, deurgaens meer gheacht wordt dan't leven.

Want men heeft'er menighe ghevonden die liever hadden haere rijckdommen, jae haer leven, als haere eere ofte goeden naem te verlieſen.

Proverb. cap. 22. v. 1.

Dit is oock het ſegghen vande Schriftuer ende Rechts-gheleerde: De Schriftuere ſeght: *Eenen goeden naem is beter als vele rijckdommen, en als gout ende ſilver:* 'T is eene alghemeene Maxime, ſeght den Rechts gheleerden *Iulius Clarus*, *dat het perijckel van eenen goeden naem vergheleken wordt by het perijckel des levens.*

Iulius Clarus §. Homicidium Num. 26.

De eere dan, wordt in twee deelen ghedeylt. Het eerſte beſtaet *in weerdicheden en treflijcke ampten*: Het tweede, *in eenen goeden naem ofte faem.*

D. Thomas 2 2. Q. 103. Art. 1. ad 2.

Het eerſte, ſeght den *H. Thomas*, is eene betuyginghe van eene opinie die vele menſchen hebben van de uytnementheyt ofte weerdigheydt van eenen anderen, ſaemen met eene onderwerpinge van haer ſelven aen hem: 't welck ſy doen, ofte met woorden, ofte met eenighe beſondere uytwendighe teekenen. Met woorden, als ſy hem de tijtels gheven die hem toe-komen; met teekenen, alsſe voor hem knielen, buyghen, nijghen, ſtatuwen oprechten &c.

Het tweede deel van de eere, ſegghen de Rechts-gheleerde, is eene grootachtinghe die vele menſchen hebben van het leven ende manieren van een ander.

Dit onderſcheyt dan is'er tuſſchen beyde, dat is, tuſſchen *de eere* ende *den goeden naem*, dat den *naem* eene opinie is die men heeft van de deught, wijsheyt, ende kloecke feyten van jemant anders: De eere, is eene betuyginghe van ſijne weerdigheyt ende uytnementheyt.

Ariſtoteles lib. 4. Ethicorum cap. 3.

Soo groot heeft *Ariſtoteles* gheacht de *Eere in't ghemeen* dat hy ſeght dat'er gheen meerder goet en is onder alle d'uytwendighe goederen.

Maer ick en kan nerghens vinden dat hy ſoo dwaes zy gheweeſt dat hy het opperſte goet gheſtelt heeft in d'Eere, ghelijck op de voorgaende eeuwe ſchijnt ghedaen t'hebben den godlooſen *Nicolaus Machiavellus* den voorgangher van d'Atheiſten en Polityken van onſen tijdt.

Tegen deſe bewijſe ick dat ons opperſte goet niet meer en kan beſtaen in de *eere* als in de *ghenoechten* of *rijckdommen*.

Redenen waerom dat het opperſte goet vandē menſch niet en beſtaet in den naem. *Petrarcha Epiſt. ad Thomam Meſſanenſem.*

I. Iſt ſaeken dat ghe de *eere* aenſiet voor ſoo veel als ſe *eenen goeden naem* ofte *faem* is: Wat is'er brooſer ende verganckelijcker? t'en is, inder waerheydt niet anders, dan, ghelijck *Franciſcus Petrarcha* ſeght, *als eenen wint, eenen roock, een ſchaduwe, ende eenen Niet.* Waer zijn nu alle die groote naemen van de oude *Romeynen* en *Grieken*? Den H. Propheta *David* ſoude hier op

ant-

antwoorden: *Haere ghedachteniſſe is ſaemen met haer vergaen*: Waert ſacken dat ghe nu eenen *Alexander*, ofte eenen *Cæſar* ofte eenen *Cicero*, ofte eenen *Achilles*, die ſoo vermaert zijn gheweeſt in de wereldt, ontmoette, ghy en ſoutſe niet kennen, daer ſe nochtans ſoo bekent zijn gheweeſt.

Maer ons opperſte goet dat moet eeuwelijck dueren om dat het ons ten vollen verſaeden moet:

Ergo de faem, die ſoo verganckelijck is, en kan ons opperſte goet niet zijn.

II. De faeme en is niet anders als eene opinie der menſchen: Wat is'er veranderlijcker ofte bedrieghlijcker als ſoo eene opinie? Hoe menighmael laten de menſchen ſich voorſtaen dat jemandt wijs ofte deughdelijck is, daer hy ter contrarien kleyn van verſtant ende ondeughdelijck is? ſoo is dan die opinie bedrieghlijck: Hoe ongheſtadigh dat s'is, blijckt by de daghelijcxſche experientie: Want hoe dickwils ghebeurt het dat wy de ghene die wy heden groot achten, morghen, ſonder reden, ofte om valſche rapporten, verſmaeden?

Maer ons opperſte goet moet ſoodanigh zijn dat het ons niet en kan bedrieghen, noch in eenighe manieren verandert worden: Want het moet ons ſtellen buyten alle vreeſe, ende in eenen vaſten ſtaet:

Ergo de faem die ſoo veranderlijck ende bedrieghlijck is, en kan geenſins weſen ons opperſte goet.

III. Het meeſte-deel vande menſchen maeken meer werck van de goederen die verganckelijck zijn, als van de gene die eeuwigh zijn: Alſoo ghebeurt het deurgaens dat de opinie der menſchen de goederen niet en eſtimeren ghelijck het behoort, ofte ghelijckſe verdienen: Want dickwils achten ſy meer een cloeck Capiteyn in de oorloghe, ofte een vernuft koopman in de negotien, oft een doortrapt polytick in de regeringhe, als een heyligh Religieus in ſijn klooſter, ofte een rechtſinnigh borgher in ſijnen handel, oft een wijs ende gheleert man in ſijne ſtudien: Soo en is dan de opinie der menſchen het meerderen deel niet oprecht, ergo de faem, die alleen in deſe opinie beſtaet, en is ons opperſte goet niet: Want dit moet ſoo oprecht zijn dat den menſch ten vollen, ende ſonder eenighe twijffelachtigheyt, ſeker zy dat hy een waerachtigh ende oprecht goet beſit, anderſins en ſoude hy zijn volle ghenoeghen niet hebben.

IV. Die opinie der menſchen en is niet in de ghene die ghe-eert wort maer in de ghene die hem eeren, ofte groot-achten: Soo iſe dan buyten hem, ſoo en kanſe dan ſijn opperſte goet niet zijn: Want dit moet inwendigh zijn aen den menſch ende met hem op't nauwſte vereenight zijn om dat hy het ſelve met volle ruſte ſoude beſitten: Want 't ghene buyten ons is en gheeft ons op veel nae ſoo gheene ruſte als het gene dat binnen ons, ende met ons op het aldernauwſte vereenight is.

Wederleggin-ghe van eene opworpinghe.

Miſſchien ſult ghy my ſegghen: die opinie der menſchen met de welcke ſy jemant groot achten, is wel buyten den menſch die van hun groot gheacht wordt; maer het contentement ende behaeghen 't welck hy uyt deſe groot-achtinghe ſchept is binnen hem ende in ſijn eyghen ghemoet, ende hier in ſtelt hy ſijn meeſte gheluck dat hy kan hebben.

Ick antwoorde: Dit is immers een ſlecht geluck ofte goet 't welck voor dien tijdt alleen wordt ghenoten als'er den menſch op denckt, want alſoo hanght het alleen van een ghedachte, ergo als m'er niet op en peyſt, 't is verdwenen: Soo en konnen dan ſoodaenighe ghedachten van wel-behaeghen ofte contentement het meeſte gheluck niet zijn vanden menſch: Want dit moet ſoo gheſtaedighlijck blijven dat het noyt en kan vergaen noch verdwijnen, anderſins het

ſoude den menſch konnen bedroeven als hy ſich van dat goet ſoude berooft ſien: Maer ons opperſte goet moet ſoodanigh zijn dat het den menſch inder eeuwigheyt niet bedroeven en kan: Ergo dat contentement dat jemant heeft over ſijne grootachtinghe en goeden naem (om dat het alle ooghenblicken kan vergaen ende verdwijnen) en kan het meeſte gheluck niet zijn vanden menſch. Ick komme nu tot het tweede deel vande Eere, het welcke beſtaet in weerdigheden en treflijcke ampten, aen de welcke de menſchen ſich onderwerpen: ende ick betoone dat mede hier in het minſte gheluck vanden menſch niet gheleghen en is. Laet ons nemen de meeſte weerdigheden die der zijn in de wereldt, te weten, van Princen en Coninghen.

Redenen waerom dat groote ampten en weerdigheden het opperſte goet vanden menſch niet en zijn.

Dit ſullen wy eerſt konnen ſien uyt een verhael van den Orateur *Cicero*: *Dionyſius*, ſeyt hy, Coninck van *Syracuſen*, hadde eenen grooten pluymſtrijcker by hem den Philoſooph *Damocles*, die hem gheduerigh aen d'ooren ſat, ende ſchier niet anders en ſeyde als dat hy hem op het hooghſte gheluckigh hiel om ſijne Coninclijcke weerdigheydt, majeſteyt, ghebiedt, rijckdommen, ende overvloedigheyt van alles: Als *Dionyſius* dit nu meermael ghehoort hadde, heeft hy van *Damocles* deſen vleyer gevraeght of hy het eens ſelf wilde beproeven wat dat eenen Coninck was? *Damocles* heeft gheantwoort dat jae; *Dionyſius* dan heeft eene koſtelijcke maeltijdt doen oprechten, ende neffens de tafel doen ſtellen een vergult pavillioen met ghebordueerde tapijten daer *Damocles*, nae de ghewoonte der *Grieken*, ſoude opligghen aen tafel: De ſchoonſte pagien van het heel hof ſtonden veerdigh om hem te dienen, alle de ſchorels, lampetten koel-backen, bekers en potten waren van gout ofte van ſilver, de heele ſalette wiert gheparfumeert met de alderlieflijckſte geuren en reuken: Maer *Dionyſius* hadde recht boven de plaetſe daer *Damocles* ligghen moeſt een bloot ſweert doen hanghen vaſt ghemaeckt aen een peertshayr, met het ſcherp om leegh. *Damocles* dit ſiende, en hadde gheen ghenoeghen noch luſt om te eten, ende badt den Coninck dat hy van de tafel mocht op-ſtaen: Wat dunckt u, vraeght hier op *Cicero*, heeft *Dionyſius* hier-mede niet ghenoech te kennen ghegheven, dat hy in gheender manieren gheluckigh kan zijn, die gheduerigh leeft tuſſchen ſchrick ende ſchroom?

Cicero lib. 5. Q. Q. Tuſcul.

Doch de reden ende omſtandigheden van dien verheven ſtaet ſullen ons de ſaecke noch meer beveſtighen.

II. De Princen en Coninghen hebben ſware laſten op haeren hals: ſy hebben eene ſtrenge verbinteniſſe om haere onderſaten rechtveerdelijck ende wel te regeren: ſy moeten juſtitie doen op ſijnen tijdt; tot dien eynde moeten ſy kenniſſe hebben van de bequaemigheydt ende manieren van alle hare Rechters ende onder-overſten: ſy moeten beſorgen dat jeder een ſijn ampt wel bediene, de juſtitie niet en verkoope, geene giften ontfange, de proceſſen ſonder reden niet en laete hangen, de armen niet en verſtoote of veronachtſaeme: ſy moeten aen haere onderſaten audientie geven, haere klachten ende verſoecken met verduldigheyt aenhooren, ende ſoo haeſt als t'moghelijck is daer op antwoorden: ſy moeten haere onderſaten beſchermen teghen de vyanden, maeken dat de ketteryen uytgheroeyt worden: ofte by ſoo verre dat eenen Coninck aen deſe verbinteniſſe niet en voldoet, de heele werelt weet wel wat haet ende ondanck dat hy behaelt.

Deſe en andere menige ſware laſten hadde den Keyſer *Carel* de vijfde met d'experientie ſelve geproeft, daerom heeft hy ſijne Rijken over-geſet aen ſijnen ſone *Philippus*, en aenſprekende de Raets-heeren ende den Edeldom die daer tegenwoordigh was, ſeyde hy met de traenen in d'oogen: *Ick hebbe met*

mijnen

mijnen alderliefſten ſoon medelijden, om dat een ſwaer pack op ſijne ſchouders geleyt wort door het welck hy ſijn heel leven ſal moeten overbrengen in uyterſte moeyelijckheden en arbeyt.

Dat is t'het ghene oock den Philoſooph *Seneca* ſeght: *Vyt eene groote fortune ontſtaet eene groote ſlavernij: Het waeken van eenen prince moet beſchermen den ſlaep van ſijn onderſaten: Sijnen arbeyt is haere ruſte, ſijne behendicheyt is haer vermaeck, ſijne bekommerniſſen is haere ledicheydt.* *Seneca de Conſolatione c. 26.*

Wie ſal het nu konnen invallen te ſegghen dat eenen ſtaet die met ſoo groote ende ſware laſten ghemenghelt is, den menſch kan ſtellen boven op t'ſop van alle gheluck?

III. Seght onſen *Leſſius*: Eenen Coninck is in ſijn Rijck het ghene de ſonne is in de werelt: ghelijck dan de werelt groot hinder ſou lijden indien de ſonne eens miſte in haeren loop, alſoo wordt de Republijcke machtich verhindert als eenen Coninck ſijn ampt niet wel en bedient: Waer door het dickwils ghebeurt dat eene ſonde alleen, ſeght *Leſſius*, die eenen Coninck doet, meerder is als van hondert andere perſoonen te ſaemen: Waer uyt nu voorders noch volght dat hy ſtrengher rekeninghe ſal moeten gheven aen Godt: Soo dat den wijſen-man niet ſonder reden heeft uytgheroepen: *Aen de overſten ſal een grouwlijck oordeel gheſchieden, ende de machtighe ſullen onderſtaen machtighe pijnen.* *Leſſius lib: 1. de Summo bono cap: 5. Num: 25.* *Sapientiæ cap: 6. verſ: 6, 7.*

Die dit altemael met rijpe ſinnen wilt overleggen ick en gheloove niet dat hy in ſoo eenen ſtaet eenigh gheluck ſal konnen vinden, ick laete ſtaen dat daer het opperſte gheluck te vinden ſou ſijn.

IV. Een van de meeſte ellenden die de treflijcke ampten ende weerdicheden met haer ſleypen ſijn op den eenen kandt de vleyers ende pluymſtrijckers, op den anderen kant onghetrouwe vermaenders: De eerſte ſijn ſchadelijcker als de vyanden ſelf: Want ſy keuren voor goet het ghene dat quaet is, ende houden voor profijtigh het ghene dat ſchadelijck is; daerom was het by de oude *Grieken* een ſpreeck-woort: *T'is ergher te vallen in de handen van vleyers als in de klauwen van raeven*: Want deſe verſcheuren het lichaem, maer die verderven de ziele.

Niet min ſchadelijck en ſijn d'onghetrouwe vermaenders: Want deſe, ofte verſwijghen de waerheyt, ofte verſchoonen de ghebreken van hunne Coninghen.

Uyt alle de voorgaende redenen blijckt ſoo klaer als den middagh dat de eere van Princen en Coninghen uyt haere natuere eenen ſtaet is vol van ſwaericheden, laſten, arbeyt, perijckelen naer ziel ende naer lichaem. Hoe kan dan ſoo eenen ſtaet ons opperſte goet ende gheluck ſijn? iſt ſaeken nu dat den opperſten trap van alle de weerdicheden die der ſijn in de werelt dit goet niet en is, veel min ſullen dit ſijn alle de mindere weerdicheden: Ergo alle de eere die der is in de werelt, t'zy de ghene de welcke beſtaet in eenen *goeden naem ende faem*, t'zy de ghene de welcke beſtaet *in hooghe verheven ampten*, en kan gheenſins ons opperſte goet ſijn.

IX. CAPITTEL.

Ons opperſte goet en kan niet beſtaen in wetenſchappen ofte gheleertheyt.

Hoe groot dat de genoechte is die men ſchept uyt de wetenſchappen.

HOe groot dat de ghenoechte is die men ſchept uyt de wetenſchappen hebben vele oude heydenſche Philoſophen met haer exempel

ghetoont, wanneer sy ofte haere rijckdommen, of eere, of treflijcke ampten, of vaderlandt hebben verlaten, een deel van de werelt met groote moeyelijckheden doorwandelt, ofte verre buyten het ghesicht ende ghewoel van de menschen sich hebben versteken, om datse sich dies te beter en vryer tot de wetenschap vande Philosophie souden moghen begheven:

Alexander ab Alexandro lib: 1. cap: 30.

Alsoo heeft *Pythagoras*, sijn vaderlandt *Samos* verlaeten, en heeft *Ægypten*, *Iudéen*, *Creten*, *Lacedemonien*, *Metapontus*, ende andere landen door reyst, niet alleen om t'ondersoeken de Religie der *Ioden*, maer oock om te leeren de Astrologie vande *Babijloniers*, ende de wetten van *Lacedemonien*.

Laertius lib: 6,

Hy heeft een volle jaer ghewoont buyten de menschen in eenen verlaeten schuyl-hoeck onder de aerde.

Crates Thebanus heeft al sijn gout ende silver in de zee ghesmeten.

Laertius in vita Plinius lib: 25. cap: 2. Gellius lib: 10. cap: 17.

Democritus Abderites, heeft sijne patrimonie-goederen uytgedeylt aen sijne broeders, ende schier den heelen *Ooſten* door-reyst hebbende, heeft hy sijn selven de ooghen uytghesteken, om dies te meerder vermaeck in de studien t'hebben, wanneer sijn verstant, door het ghesichte, niet en soude belemmert sijn.

Cicero de Republica. Volaterranus lib: 18. Victor: lib: 21. Variarum lectionum cap: 18. Sabellicus lib: 2. cap: 2.

Plato heeft heel *Egypten* door-reyst om de lant-meterye ende Astrologie te leeren: Van hier is hy ghegaen naer *Italien*, om ter scholen te gaen by *Architas Tarentinus* ende andere Philosophen om onderwesen te worden in de leeringen van *Pythagoras*: Voorders naer *Afriken* om te hooren leeren dien vermaerden *Mathematicus*, met naem *Theodorus*.

Diogenes Cynicus heeft sich in eene groote tonne versteken schouwende het gheselschap der menschen.

Sulcke eene ghenoeghte schepte, onder andere, oock in de wetenschappen den Philosooph *Anaxagoras*, dat hy eens gevraeght sijnde tot wat eynde dat hy geboren was? heeft geantwoort: Tot gheen ander eynde als om te speculeren den hemel ende de sonne, gelijck ons *Lactantius* verhaelt ende *Laërtius*: Hiermede te kennen gevende dat de eenige genoechte van den mensch de wetenschap was.

Lactantius lib: 3. cap: 9. Laertius in vita Anaxagoræ.

Indien dese Philosophen haer opperste goet in dese kenniſſe ende wetenschappen hadde gestelt, dat en hadde soo seer niet te verwonderen gheweest, want, het seggen van *Aristoteles*, ende de consequentie die der uytvolght, is waerachtich, te weten, dat'er in den heelen mensch niet edelder noch uytnemender is als de speculatien met de welcke de ziele in t'werck is om wetenschappen te bekomen, volght dan dat'er niet en is uyt het welcke hy meerdere genoechte kan trecken ende meerder genoegen: Soo dat yemant lichtelijck sou konnen toestemmen dat het meeste geluck ende ghenoeghen niet gheleghen en is in de *lichaemlijck genoechten*, om datse meer eyghen sijn aen de beesten als aen den mensch, noch in de *rijckdommen*, om datse door haer selven soo menighe sorgen ende perijckelen mée slepen, noch in de *eere*, om datse soo broos, ongheſtadich, lastich, ende verganckelijck is, maer men soude licht konnen twijffelen of het opperste geluck vanden mensch niet gelegen en is in dat uytnemenste ende alderedelste vermaeck dat de ziele schept uyt de wetenschap ende kenniſſe die se bekomt door speculatien die menighmael verre ghelegen sijn boven het lichaem.

Aristoteles lib: 10. Ethicor: c. 7.

Niet teghenstaende t'is seker dat ons opperste goet niet meer hier in en bestaet als in de genoechten, rijckdommen, en eere. Want dese kenniſſe en wetenschap moet sijn ofte van *lichaemlijcke* dingen ofte van *gheestelijcke*.

Verscheyden redenen waerom dat ons opperste goet in de wetenschappen niet gelegen en is.

Indien se is van *lichaemlijcke* dingen alleen, dese kenniſſe is oock in de aldermeeste verstanden soo onvolmaeckt datse qualijck oyt eygentlijck en-

de

de volmaecktelijck hebben konnen doorgronden ofte doorſien het weſen van eenighe ſaeke ghelijck het met'er daet is in ſijn ſelven.

Reden is: Want de heele kenniſſe die wy konnen hebben van al wat lichaemlijck is, moet in onſe ſiele komen door onſe uytwendige ſinnen: ende onſe ſinnen en zijn niet bequaem om jet anders te vatten als de uyterlijcke accidenten of toevallen met de welcke het weſen van eenighe ſaeke bekleedt is, by exempel, wit of ſwart, ſchoon, of leelijck, heet of kout, kleyn of groot, ſoet of ſuer, ſtinckende ofte wel-riekende; dit zijn accidenten die wy konnen ſien, voelen, ſmaecken, of rieken, voorders niet: want onſe ſinnen en konnen niet komen tot den gront van eenigh weſen daer de ſaeke ſelf in beſtaet; ergo de kenniſſe van wat weſen het zijn mocht, die wy krijghen door onſe ſinnen moet onvolmaeckt zijn, want wy moeten komen tot de kenniſſe van 't weſen door d'accidenten, die ons alleen, van de ſinnen konnen verbeeldt worden, ende menighmael de ſinnen bedrieghen: Alſoo is het ghebeurt dat niemant tot noch toe en heeft achter-haelt wat dat eyghentlijck het weſen ofte natuer is van 't licht, van den reuck, van den ſmaeck, van het gheklanck, en menighe andere dinghen.

Iae, wie is'er die oyt volmaecktelijck heeft konnen begrijpen of uytlegghen het weſen ofte natuere van een vlieghsken alleen? hoe wonderlijck is d'Architecture van ſoo een kleyn lichaem! wat eene verſcheydentheyt van deelkens en lidtmaten! wat eene bequaeme proportie in alles! wat eene vlijtigheyt eñ ſnelheyt in 't loopen en vliegen! wat eene ſcherpigheyt ende levende kracht in 't gheſicht ende in andere ſinnen! waert ſaken dat jemant dit altemael volmaecktelijck koſte begrijpen, hy ſouder klare redenen konnen van gheven: Maer wie heeft dit oyt konnen doen? Ergo niemant en heeft het oyt volmaecktelijck konnen begrijpen.

Dit is het ghene den Wijſenman ſeght: *Ick hebbe geſien*, ſeyt hy, *dat den menſch geene redenen geven en kan van alle de wercken Godts, ende van al wat'er onder de ſonne gheſchiet, jae dat hy dies te min vint hoe hy meer onderſoeckt.* *Eccleſiaſtis cap. 8. v. 17.*

Hier uyt blijckt dat de wetenſchap die wy hebben van lichaemlijcke dinghen, deurgaens ſeer onvolmaeckt, duyſter, ende confus is; volght dan datſe ons opperſte goet niet en kan zijn: Want dit moet nootſaekelijck vry zijn van alle onvolmaecktheyt ende ghebreck, om dat het ons moet ſtellen in eenen ſtaet die gantſchelijck ende van alle kanten volmaeckt zy, ende ons ghemoet ten vollen verſaede, het welck een ſaeke die onvolmaeckt is niet en kan doen.

Voeght hier noch by dat al wat lichaemlijck is veel ſlechter ende verworpender is als den menſch, die met de edelheyt van ſijne ſiele oock de uytnemenſte lichaemlijcke ſchepſelen verre te boven gaet.

Waer uyt ick deſe ſlot-reden trecke: Daer en is niet, volgens het ſeggen van *Plato* ende ſijnder diſcipelen, 't welck het gemoet vanden menſch gheluckigh kan maeken, als het ghene dat uytnemender is dan het ghemoet: Maer onder alle de lichaemlijcke dinghen en is'er niet een dat uytnemender is dan ons ghemoet, ter contrarien allegaer zijnſe onghelijkelijck ſlechter ende verworpender:

Ergo daer en is niet een onder alle de lichaemlijcke dinghen dat ons ghemoet gheluckigh kan maeken.

Volght dan wederom dat in gheen van allen ons opperſte geluck kan gheleghen zijn: Ergo oock niet in de kenniſſe van ſoodanighe dinghen: Want door deſe kenniſſe worden de lichaemlijcke dinghen, in haere verbeelteniſſen, ghelijck als met onſe ſiele vereenight.

Maer jets dat verworpender oft ergher is wanneer het ghevoeght ofte

vereenight wordt met jet dat edelder ende uytnemender is, en kan dat niet beter noch uytnemender maeken:

Ergo de kenniſſe van lichaemlijcke dinghen en kan onſe ſiele niet beter noch uytnemender maeken: Soo en kanſe dan niet zijn ons opperſte goet.

Wat ſal ick nu ſegghen van de kenniſſe die haer uytſtreckt tot dingen die gheeſtelijck ende boven den menſch zijn, ghelijck als de Engelen zijn?

Ick ſegghe dat deſe noch onvolmaeckter is als de voorgaende: Want om dat het ghene van natuere weghe gheeſtelijck is, niets en heeft, noch accidenten, noch ſubſtantie die van onſe ſinnen konnen ghevadt worden, Daerom is ons verſtant bykans ten opſichte vande gheeſtelijcke ſubſtantien ghelijck de blinden ten opſichte vande couleuren: Want ghelijck deſe het onderſcheyt vande couleuren niet en konnen begrijpen, alſoo en kan ons verſtant ook niet begrijpen het verſchil dat'er is tuſſchen de gheeſtelijcke ſubſtantien.

Wy formeren wel in ons verſtant eenighe generale dinghen die wy hier en daer door onſe ſinnen in de lichaemlijcke ſchepſelen hebben gheſien, by exempel, dat de Enghelen gheene lidtmaten en hebben, noch couleur, noch eenighe uytwendighe ſienlijcke ghedaente, datſe ſubtielder zijn als de locht, vlijtigher als eenen wint ofte blixem, edelder als onſe ſiele, begaeft met meerder verſtant, wacker, onvermoeyelijck, onſterflijck, alles doorgaende ende paſſerende ghelijck het licht, datſe aen gheene ſieckten onderworpen en zijn, gheenen dranck, ſpijſe, ſlaep, noch kleeren van doen hebben, ende ſoo voorts.

Soo ſpeculeert ons verſtant van de gheeſten: Buyten twijffel niet ſonder groote ghenoechte ende vermaeck: Maer ſoo eene kenniſſe even-wel en kan aen ons ghemoet niet voldoen om dat wy hier door niet en konnen gheraken tot den gront van haere weſens ende ſubſtantien; inder voeghen dat onſen appetijt daer door noch meer verweckt wordt om de ſaecke meer en meer t'onderſoecken, ende noch geduerigh eene volmaecktere kenniſſe te krijghen.

Overſulcx, de kenniſſe die wy hebben van gheeſtelijcke dinghen is noch onvolmaeckter als die wy hebben vande lichaemlijcke: ergo iſt ſaeken dat ons opperſte goet gheenſins beſtaen kan in de kenniſſe van de lichaemlijcke (om datſe ſoo onvolmaeckt is) veel min ſal het konnen beſtaen in de kenniſſe van gheeſtelijcke dinghen, die noch veel onvolmaeckter is.

Doch, jemandt ſoude miſſchien hier konnen vraghen of Godt ons gheene volmaeckte kenniſſe van de Enghelen kan gheven of inſtorten? ende of wy alſdan niet en ſouden hebben ons meeſte gheluck?

Ick en weet niet dat hy oyt aen jemant ſoo eene jonſte ghedaen heeft: Maer indien hy het dede (ghelijck hy het kan doen) buyten twijffel ſoude een ſeer verheven ende uytnemende goet zijn, uyt het welcke eene ongheloofljcke blijdſchap, ghenoeghen, ende vreught in ons ghemoet ſoude komen te ſpruyten: nochtans en ſoude dien menſch door die kenniſſe (hoe volmaeckt datſe waer) niet oprecht konnen gheluckigh zijn: Want alhoewel de Enghelen in haere ſubſtantie uyter maten ſchoon ende verheven zijn, nochtans is haere ſubſtantie gheſloten tuſſchen ſekere palen, oft en is niet oneyndelijck: Vervolghens en beſluyt ſy in haer niet de volheyt van alle waerheyt en goet, maer alleenlijck een beeldt ende af-ſetſel daer van.

Ondertuſſchen onſe ſiele heeft de capaciteyt om te beſluyten in haer dat goet, 't welck de volheyt ende de fonteyne is van al wat waerachtigh

en

en goet is, ende dit en is in de ſubſtantie vande Enghelen niet te vinden ſoo en kan, oock de volmaeckte kenniſſe die ons Godt van de Enghelen gheven kan, gheenſins de capaciteyt van onſe ziele ten vollen verſaeden, ergo ſy en kan haer opperſte goet niet ſijn.

Dit zy gheſeyt van het ghene dat ſoude konnen gheſchieden; maer aengaende het ghene dat met'er daet is, t'is ſeker dat alle de wetenſchappen die de menſchen hebben ſoo van lichaemlijcke dinghen als gheeſtelijcke, ſeer onvolmaeckt is:

Maer ons opperſte goet moet ſoo volmaeckt ſijn dat het onſe ziele ſoo van alle kanten volmaeken kan als haere natuere kan draeghen.

Ergo de kenniſſe ende alle de wetenſchappen die wy hebben van lichaemlijcke dinghen en gheeſtelijcke, en kan ons opperſte goet niet ſijn.

X. CAPITTEL.

Het opperſte goet vanden menſch en kan in de zedelijcke deughden niet beſtaen.

TOt noch toe ſijn wy als trap-wijs opghegaen van de ghenoechten tot de rijckdommen, van de rijckdommen tot de eere, van de eere tot de wetenſchappen, ende en hebben nerghens ons opperſte goet konnen vinden, ſoo moeten wy dan voorders gaen tot den opperſten trap van de goederen die hier ſijn op de werelt, dat is, tot de *Deught*.

T'ſchynt dat het opperſte goet vanden menſch beſtaet in de Deught.

Het ſchijnt met ten eerſten aenſien dat het opperſte goet vanden menſch in de *Deught* moet gheſtelt worden: want daer en is niet het ghene dat onſe ziele meer verlicht, verciert, gheruſter ſtelt, voldoet, ende volmaeckt als de *Deught*.

Maer ons opperſte goet moet ſoodanigh ſijn dat het de ziele verlichte, verciere, in ruſte ſtelle, voldoe, ende volmaecke:

Ergo t'ſchijnt dat men nerghens anders in, ons opperſte goet en moet ſtellen als in de *deught*.

Dit is het gevoelen gheweeſt vanden Philoſooph Seneca.

Soo en is het dan niet te verwonderen dat dit het ghevoelen is gheweeſt van den Philoſooph *Seneca* ende van ſijne Diſcipelen, ghelijck men uyt verſcheyden plaetſen van hunne ſchriften kan ſien, alwaer ſy dit goet ſegghen te beſtaen in *Rechtveerdigheyt*, *Maetigheydt*, *vromigheyt*, *verduldigheyt*, *ſtantvaſtigheyt*, ende *verachtinghe van al wat verganckelijck is.*

Wat de Godlijcke deughden aengaet? *Hope*, *Liefde*, ende *Gheloof*, daer van en hebben de Heydenen gheene kenniſſe ghehadt.

Seneca dan ſtelt dit opperſte goet in de beſittinghe van alle die deughden boven-ghemelt, ende meynt dat daer door den menſch op 't hooghſte gheluckigh is alhoewel hy gheſtelt waer in t'midden van de uyterſte droefheyt ende grouwelijckſte tormenten die oyt Tyran heeft verſint.

Deſe opinie vervat buyten twijffel vele kloecke dinghen in haer, ende komt veel naerder aen de waerheyt dan alle de voorgaende, nochtans en heeft ſe de waerheydt niet achter-haelt.

Verſcheyden redenen waerom dat ons opperſte goet niet en beſtaet in de deught.

Eer ick komme tot de bewijſen moet men bemercken t'ghene ick nu terſtont aengheraeckt hebbe, te weten, dat *Seneca* ofte ſijne Diſcipelen ons opperſte goet niet en ſtelden in de *Godlijcke* deughden, *Hope*, *liefde*, ende *Gheloof* (want hier van en hadden ſy de minſte kenniſſe niet) maer

maer alleen in de *menschelijcke*, ofte *zedelijcke* deughden, als sijn, *Maetigheyt*, *Rechtveerdigheyt* ende soo voorts, de welcke soo veel te leegher en minder van slagh sijn dan de *Godlijcke*, als al wat *menschelijck* is, leegher en minder is dan het ghene dat *Godlijck* is.

Uyt dese bemerckinghe maeck ick mijn eerste bewijs. Waert saecken datmen het opperste goet vanden mensch moest stellen in eenige deught (ghelijck *Aristoteles* seer wel bemerckt) het soude moeten gestelt worden in de opperste deught die in uytnementheyt alle de andere deughden verre te boven gaet, by exempel, in de *Liefde* tot Godt, de welcke de Coninginne van alle deughden is, ende ons met het Godlijck Wesen vereenight, want ons opperste goet moet alle geschapen goederen verre te boven gaen:

Aristoteles lib: 10 Ethicorum cap:7.

Maer gheene van alle de *menschelijcke* of *zedelijcke* deughden en is de opperste noch uytnemenste onder alle deughden; Gheene van alle en kan ons door haer selven vereenigen met het opperste Wesen ofte met Godt:

Ergo gheene van alle de *menschelijcke* of *zedelijcke* deughden en kan ons opperste goet sijn.

II. Alle natien ende Religien houden t'daer voor, dat het opperste goet den loon van de deught is die de menschen voor haer deughdelijck leven van Godt sullen ontfanghen: Van dit ghevoelen sijn hedens-daeghs de *Turcken*, *Iaponoisen*, *Sinesen*, ende alle de ghene die d'onsterflijckheydt vande ziele ghelooven: In voortijden deden alle de Heydenen haer uytterste beste om, door klocke feyten en deughtsaemheyt, het opperste gheluck hiernaemaels van haere Goden t'ontfanghen: Soo sijnse dan allegaer van opinie gheweest dat de deught niet anders als den Middel of wegh was om tot het opperste gheluck te geraecken:

Maer den wegh ofte middel om tot eenigh eynde te komen en kan het eynde selve niet sijn, alsoo en is den wegh die tot eenighe stadt leyt, de stadt self niet; noch het schip daer men mede nae d'haven toe zeylt, en is d'haven self niet:

Ergo, volghens d'opinie van alle natien: Ist dat de deughden niet anders dan den wegh ofte middel en sijn om tot het opperste goet te geraecken, sy en konnen dan dat goet selve niet sijn.

III. Ons opperste goet moet soodanigh sijn dat het door sijn eyghen selven, dat is, door sijne eyghen schoonheyt en goetheyt, sonder opsicht van eenigh ander goet, de mensch trecke ende beweghe om wel te leven, ende sich t'onthouden van sonden: Maer ick en kan dit in de deughden niet vinden.

Want. I. De schoonheyt der deughden is gelijck als verborgen voor de oogen der menschen, de welcke meest verblindt worden door den valschen schijn van de ghenoechten ende andere dingen, die oock meer kracht hebben, als de deught, om onse affectie te winnen om datse meer onse uytwendighe sinnen streelen en vleyen.

II. De deught is lastigh en swaer, alsoo en wortse van de menschen niet gheapprehendeert ghelijck se is in haer selven.

Uyt dese twee oorsaecken ghebeurt het, dat de menschen deurgaens de deught niet en omhelsen precies om haere schoonheyt ofte genoechlijckheydt, maer om eenigh ander goet t'welck sy door het oeffenen vande deught verhopen te bekomen, naemelijck, eere, lof, prijs, glorie, ende vermaertheydt.

Cicero Orat: pro Archia Poëta:

Dit getuyght *Cicero* van de oude *Romeynen* en *Grieken*: *Wy worden allegaer*, seyt hy, *getrocken door begheerte van lof: Oock de beste worden aldermeest aengedreven door de glorie: Selfs de Philosophen, in die boecxkens de welcke sy schrijven van de glorie te verachten, willen gepresen ende vermaert worden.* Het

Het gaet met de deughden ghelijck met de konſten: Ghy ſult weynighe konſtenaers vinden die haere konſte oeffenen ſonder haer ooghmerck op yet anders te hebben, t'zy op haer profijt, t'zy op haer eygen vermaeck, t'zy op den lof ende groot-achtinge die ſy konnen behaelen by andere.

De deughden dan en worden deurgaens niet aenveerdt precies ende alleenlijck om de ſchoonheyt ende goetheyt die ſy in haer ſelven beſluyten, maer om eenigh ander goet het welck den menſch meer aenlockt ende beweeght; ſoo is'er dan eenigh ander goet dat den menſch meer verweckt om de deughden te oeffenen dan de deught ſelve: Ergo de deught en is ons meeſte ofte opperſte goet niet.

IV. De deught is deurgaens met groote moeyelijckheden ghemengelt, ende haeren wegh is laſtigh en hart, daerom verſierden de Heydenen dat hy op alle kanten beſaeyt ende beſedt was met doornen, ende bewaert wiert van *Leeuwen*, *draeken*, *Tygers*, ende andere ſoodanige wreede gedierten die den menſch eerſt moeſt overwinnen en dooden: Wie en weet niet wat moeyelijckheyt dat het heeft de begheerlijckheden ende driften van onſe natuere te breken? alle onſe quaede affectien te temmen ende te houden binnen de palen vande Redelijckheyt? injurien te lijden ſonder te moghen dencken op wraeke? de gramſchap te dwinghen? verduldigh te ſijn in den tegen-ſpoet, niet moetwilligh te ſijn in den voorſpoet? ſijne vyanden wel te doen en te beminnen? ſijn lichaem te kaſtijden met vaſten, hayre kleederen, diſciplinen, en duyſent andere ſoodanighe pijnlijckheden en ſwaricheden die de deughden met haer ſlepen.

Maer ons opperſte goet en mach niet gemengelt ſijn noch met de minſte ſwaericheyt, noch moeyelijckheyt, noch pijnlijckheyt, noch eenighe bitterheydt:

Ergo de deughden en ſijn ons opperſte goet niet.

XI. CAPITTEL.

VVort onderſocht of ons opperſte goet in dit leven niet bekomen kan worden.

AEngheſien dat wy ons opperſte goet niet en hebben konnen vinden noch in de *genoechten*, noch in de *rijckdommen*, noch in de *eere*, noch in de *Wetenſchappen*, noch in de *Deught* ſelve, ſoo is dan de queſtie of dit goet in dit teghenwoordigh leven niet bekomen kan worden.

Ick ſegge dat neen, ende bewijs'het eerſt uyt de ſpreuken van de Heydenſche Philoſophen ende andere gheleerde.

I. *Solon* een van de ſeven wijſen van *Griekenlandt*, ende Wetghever van die van *Athenen*, plocht te ſegghen datmen niemant geluckigh mach noemen voor ſijne doodt: Deſe ſpreuke heeft *Cræſus* Coninck van *Lijdien* met de daet ſelve getoont waerachtigh te ſijn: Want ſoo hy ſich in beeldde dat hy op t'hoochſte gheluckich was, om dat hy ſoo machtich in rijckdommen was, heeft *Solon* hem uytghelacchen: Een weynigh daer naer wiert *Cræſus* van den Coninck *Cyrus* ghevanghen, ende wanneer hy nu lagh op den tas hout om levendigh verbrandt te worden, hoorde men hem tot drymael toe uytroepen: *O Solón g'hebt de waerheyt gheſeyt!*

Bewijſen uyt de heydenſche Philoſophen datmen hier in dit leven het opperſte goet niet bekomen en kan.

II. Deſe voetſtappen van *Solon* ſijn ingegaen de volgende Philoſophen. *Sophocles* ſeght: *Men moet noyt yemant voor geluckich houden eer hy geſtorven is.* *Sophocles in Tyndaro.*

Herodotus lib.1 *Herodotus* seght: *Ick en sal noyt segghen datghe gheluckich zijt tot aldertijt dat ick verstaen sal datghe ghestorven zijt.*

Ecclesiastici cap: 11, vers:30. Hiermede komt oock de Schriftuere over een: Want den *Ecclesiasticus* seght: *Wacht u van oyt yemant te prijsen voor sijne doot.*

De reden waerom dat dese mannen van soo een ghevoelen gheweest sijn, is, om dat niemant versekert en is dat hy sijn leven lanck geluckich sal blijven.

Bewijsen uyt verscheyden redenen. Nu gae ick dese opinie noch vaster stellen met andere redenen. I. Hier in dit leven sijn teghen-strijdende dinghen altijt soo saemen ghevoeght dat het een niet en schijnt te konnen wesen sonder het ander: Alsoo en is'er nauwlijcx oyt eenigh vermaeck sonder misnoeghen, noyt vreught sonder droefheyt, noyt gheluck sonder ellenden; ofte ghelijck den *H. Bernardus* oock seght: *Noyt eere sonder arbeyt, noyt overheyt sonder quellinghe, noyt verheventheyt sonder ydelheyt.*

Hoe kan soo eenen staet des levens gheluckich sijn daer het ongheluck altijt neffens de zijde staet van het gheluck?

II. Al wat hier in dit leven te vinden is, is sterflijck ende verganckelijck, soo en konnen wy dan hier in dit leven niet sonder vreese sijn ende onruste van het selve te verliesen, oft indien ghe buyten vreese wilt sijn ghy moet nacht en dagh sorghen, ende alsghe noch uw' leven lanck sult ghesorght hebben, dan sult g'het even wel noch door de doodt moeten verliesen.

Wat oprecht vermaeck kander sijn tusschen eene geduerige vreese ende sorghen?

III. *Ons heel leven,* seght den H. Propheta *Iob* (ende het blijckt by de stucken) *en is anders niet als ellenden ende miserien*: Locht ende aerde, vyer ende water schijnen gemaeckt te sijn tot het verderf van den mensch, want de ongetempertheyt van de locht veroorsaeckt pesten ende andere sieckten, de onvruchtbaerheyt van de aerde is oorsaeke van dieren tijt ende hongher, water en vyer verslinden heele landen en steden: De planeten schijnen alleen haere invloeyingen uyt te storten om den mensch, nu met al te groote hitte, nu met al te groote kouw te beschaedighen.

Ick laete staen de afgrijselijcke miserien de welcke komen te spruyten uyt d'oorloghen die de Princen en Coninghen voeren teghen malkanderen.

Wat goet ofte gheluck kand'er sijn tusschen soo menighvuldighe ende ontelbaere ellenden?

IV. Ons leven is de onghestadicheyt selve, soo dat sommighe Philosophen den mensch hebben ghenoemt *den spot vande fortune*: Die heden rijck is, is morghen arm, heden sieck, morghen ghesont, heden droef, morghen blijde, heden gheacht, morghen versmaedt, heden gheviert van de vrienden, morghen verlaeten.

Wat ruste kan ons ghemoet ghenieten tusschen soo eene gheduerighe onghestadicheyt?

Somma: Indien ghe selfs wilt aensien al wat de menschen voor gheluck ende goet achten; Wy hebben nu wijdloopich bewesen van elck in t'besonder dat'er niet van allen en is t'welck den mensch hier in dit leven gheluckich kan maeken.

Niet de *lichaemlijcke ofte sinnelijcke genoechten*: Want dese en bestaen nergens anders in dan in eten en drincken, slapen, ofte in vleeschelijke versamelinge, ende soo voorts: Dit is eyghen altemael aen de beesten, soo en heeft dan den mensch hier in gheen meerder geluck als de beesten: Wat goet ofte gheluck kan dit by-brenghen aen soo een edel ende uytnemende schepsel ghelijck als den mensch is?

II. Wy

II. Wy hebben getoont dat het in de *rijckdommen* niet gelegen en is: want deſe en ſijn niet anders als aerde ofte uyt d'aerde gheſproten: ſoo eene ſlechte materie hoe kanſe het meeſte goet ſijn van het edelſte ſchepſel, ofte hoe kanſe het ghemoet ſtellen in ruſte daerſe ontelbare bekommerniſſen, ſorghen, ende vreeſen met haer ſleept?

III. Dit gheluck en kan niet beſtaen in *de eere*: want deſe en is niet anders, als, ofte eenen goeden naem, ofte treflijcke ampten: Het eerſte vergaet als eenen roock, het tweede is vol van ſwaerigheden en laſten.

IV. Niet in *de gheleertheydt of wetenſchappen*: want deſe en beſtaen nerghens in, als in eene kenniſſe van lichaemlijcke dinghen ofte van gheeſtelijcke; 't zy dat ghe de eene neemt ofte de andere, gheen van beyde en is oyt volmaeckt oock in de meeſte verſtanden, daer is altijt wat dat ontbreeckt: ſoo en kan dan gheene wetenſchap het ghemoet vanden menſche voldoen.

V. Dit goet en kan niet beſtaen in de *zedelijcke deughden*: want behalven dat deſe ſonder groote moeyelijckheden niet en konnen bekomen worden, ſoo iſt datſe alleen den middel of wegh ſijn om tot het opperſte goet te gheraecken, ſoo en konnen ſy dan het opperſte goet ſelve niet ſijn, want de middelen die men ghebruyckt om tot eenigh eynde te komen, en ſijn het eynde ſelf niet.

Daer hebt ghy nu alles te ſaemen dat op deſe werelt eenighen ſchijn heeft van goet; daer en ſchijnt niet ſoeter te ſijn als het leven, niet vermaeckelijcker als de ghenoechten, niet wenſchelijcker als rijckdommen; niet treflijcker als eere, niet ghenoechlijcker als wetenſchappen, niet verhevender als de deught; ondertuſſchen en is het altemael anders niet dan miſerien, of vuylicheyt, of ſorghen, of moeyelijckheyt, of ongheſtadigheyt, of onvolmaecktheydt.

Ergo dan, alles wat hier is in dit leven wel ingheſien ſijnde van ſtuck tot ſtuck; en is niets te vinden dat het leſte eynde ofte het opperſte goet van den menſch zy: ſoo moeten wy dan noodtſaekelijck dit goet elders gaen ſoecken als in dit leven ende op deſe werelt: want den menſch moet nootſaeckelijck eenigh opperſte goet ende gheluck hebben daer hy ten leſten in ruſte, ende ſulck een ghenoegen hebben dat hy voorders niet meer en kan begeeren noch wenſchen. Den menſch moet nootſaeckelijck eenigh opperſte goet hebben.

Dat dit *nootſaeckelijck* is blijckt uyt twee voornaeme argumenten.

I. Alle de andere ſchepſelen, hoe ſlecht ende verworpen ſy ſijn, hebben nochtans ſoodanigh een eynde: het vyer als het om hoogh is, de ſteenen als ſe om leegh konnen gheraken, ſy ruſten; want haeren drift die ſy hebben vande natuere om te vlieghen om hoogh, ofte te vallen om leegh, is dan volbracht ende voldaen. De beeſten als ſe haeren appetijt konnen volbrenghen met eten, drincken, ende genereren, hebben haer volle ghenoeghen, ſoo iſt mede van alle de andere ſchepſelen. Wel hoe? ſal de natuere alle de ſchepſelen van een ſeker eynde voorſien hebben daer ſe vroegh oft laet haer volle ruſte ende ghenoeghen in hebben; en ſal den menſch, het edelſte ſchepſel van alle, daer van berooft ſijn? heeft dan de natuere den menſch ghemaeckt, ende hier op de werelt gheſtelt om dat hy ellendiger ſou ſijn dan alle de andere ſchepſelen?

II. Den menſch heeft ſoo wel eenen natuerlijcken drift ende begeerte om eens te ruſten ende op 't hoochſte gheluckigh te ſijn dan alle de andere ſchepſelen. Deſen drift, ſeght *Auguſtinus* en moeten wy niet verre gaen ſoecken: *want yeder een*, ſeyt hy, *bevint in ſijnen wille dat hy gheluckigh ende niet ellendigh wilt ſijn.* Iae, deſen drift en ſtreckt ſich niet uyt alleen tot eenighen tijdt, maer ſonder eenighe palen, ſoo dat hy wenſcht eeu- *Auguſtinus i lib. 13. de Trinit. cap. 3. & 4.*

welijck hier op de werelt gheluckigh te ſijn, indien hy eeuwelijck hier koſte leven, wat willen wy hier over veel diſcoureren ? de ſacke is ſoo klaer als den dagh : want uyt kracht van deſen drift die de nature aen alle menſchen ingeplant heeft om eens volmaeckte lijck ende eeuwelijck gheluckigh te ſijn, en ſijn ſe noyt te vreden noch voldaen met het gene ſy hebben, maer ſtaen ghedueri gh naer meer ende meer, om meerder ende meerder, dat is, het opperſte gheluck te bekomen.

Maer dit gheluck en konnen ſy noyt hier in dit leven, noch op deſe werelt bekomen, gelijck tot noch toe met onwederleghlijcke argumenten beweſen is :

Ergo dien drift die de natuere aen alle menſchen ingheplant heeft om gheluckigh te ſijn, en kan noyt in dit leven ende op deſe werelt volbracht ofte voldaen worden, ſoo moet hy dan nootſaekelijck ofte hier naemaels volbracht worden, of noyt :

Wordt hy noyt volbracht ? ſoo kommen hier uyt twee groote ongherymtheden te ſpruyten, de welcke beyde ſtrijden teghen de Reden. I. Dat de natuere dien drift te vergeefs in den menſch ſoude geſticht hebben :

Maer de Heydenen ſelf ſijn van ghevoelen dat de natuere noyt yet te vergheefs doet :

Ergo dien drift die de natuere den menſch ingheplant heeft om gheluckich te ſijn, en kan niet te vergheefs ſijn. Soo moet hy dan eens ten leſten volbracht worden : Dit en kan niet gheſchieden hier in dit leven, ergo hier naemaels.

II. Iſt ſaeken dat dien drift noyt volbracht en wort, ſoo is den menſch veel onvolmaeckter als alle de andere ſchepſelen : want den drift die de andere ſchepſelen hebben om eens in volle ruſte te ſijn, wort altijt volbracht, ende alſoo geraecken ſy allegaer tot hare volmaecktheyt: Soo moet dan den menſch nootſaekelijck onvolmaeckter blijven als de beeſten ende alle andere ſchepſelen, iſt dat ſijnen drift om gheluckigh te ſijn noyt volbracht en kan worden, want alſoo en ſoude hy noyt geraeken tot ſijne volmaecktheyt :

Maer te ſegghen dat den menſch onvolmaeckter is als de beeſten, is meer als uytſinnicheyt.

Ergo dien drift, aenghe ſien dat hy hier in dit leven noyt volbracht en kan worden, moet nootſaekelijck volbracht worden hier naemaels.

Nu moeten wy ſien hoedanigh dat goet weſen moet het welck ten vollen aen dien drift ofte appetyt van den menſch ſoo kan voldoen dat hy niet meer en kan begeeren noch wenſchen : waer uyt wy dan ſullen beſluyten dat onſe ziele niet ſaemen en kan ſterven met 't lichaem.

XII. CAPITTEL.

Hoedanigh dat het opperſte goedt van den menſch moet ſijn.

Eerſte conditie van het opperſte goedt.

IN 't ghemeen gheſproken het opperſte goedt van den menſch en kan gheen ander ſijn als het ghene dat van alle kanten oneyndelijck is.

Voor

Voor eerſt dan het moet ſoodanigh ſijn dat het alle goederen in ſijn ſelven beſluyte, inder voegen dat'er niet een goet ontbreken en mach: anderſins en ſoude men niet konnen ſegghen dat den menſch waerachtelijck ende volmaeckte lijck ſaligh is: want daer van is het out ſpreeck-woort ghekomen dat niemant hier op de werelt oyt van alle kanten gheluckich is, om dat'er altijdt yets is het ghene hem ontbreeckt.

II. Het opperſte goedt van den menſch moet ſijn ghemoet op het volmaeckſte verſaeden ende vervollen: Dit is bekent: want die alleen worden hier gheluckigh ghenoemt die al hebben wat ſe begeeren ghelijck *Auguſtinus* leert, ende ſeer wel: want de ghene die niet alles en heeft wat hy beghcert, en kan niet ten vollen verſaet ſijn, om dat hy noch meer kan begeeren, vervolghens en is hy niet volmaeckte lijck ſaligh ofte gheluckigh. Tweede conditie.

III. Ghelijck ons verſtant niet en kan ruſten ten ſy dat het komme tot den gront van alle waerheyt, dat is, tot het ghene dat alle waerheden in ſijn ſelven beſluyt, alſoo en kan onſen wille niet ruſten, ten ſy dat hy komme tot die fonteyne de welcke alle goetheydt in haer ſelven beſluyt: Ergo het opperſte goet van den menſch moet in ſijn ſelven beſluyten alle waerheydt en goetheydt, anderſins indiend'er het minſte ontbrack, ons verſtant ende wille en ſouden noyt konnen ruſten. Derde conditie.

IV. Het opperſte goet moet ſoodanigh ſijn dat'er gheen meerder verdacht ofte verſiert en kan worden: want indiender noch eenigh meerder goet weſen koſt, t'en ſoude het *opperſte* noch het *hooghſte* niet ſijn. Vierde conditie.

Uyt dit altemael volght dat dit opperſte goet moet oneyndelijck ende onbepaelt ſijn in alle volmaecktheden, niet eene uytghenomen. Soodanigh een goet en is hier in dit leven nerghens te vinden:

Ergo Godt alleen is het opperſte goet vanden menſch, want hy alleen is oneyndelijck ende onbepaelt in alle volmaecktheden: Hy alleen kan het ghemoet vanden menſch ſoo verſaeden dat hy niet meer begeeren en kan, want daer niet en ontbreeckt en kan niet meer begeert worden: Hy alleen kan den menſch in ſulck eenen ſtaet ſtellen dat hy leve ſonder vreeſe, ſonder ſorghen, ſonder droefheydt, ſonder onruſte, ſonder ellenden ſonder yet dat ſijne ruſte ſou konnen ſtooren: want hy alleen beſluyt in ſijn weſen alle vreughden ende ghenoechten ſonder eenighe palen: Hy alleen kan den menſch ſtellen op den hooghſten trap vande uytnementheydt ende volmaecktheydt: want hy alleen beſluyt in ſijn weſen eenen afgront van alle moghelijcke volmaecktheden, van alle goetheden, van alle waerheden &c. Ergo Godt alleen is het opperſte goet van den menſch. Godt alleen is ons opperſte goet.

Ghelijck dan de voghels gheſchapen ſijn om te vlieghen, de viſſchen om te ſwemmen, de boomen om te groeyen ende ſoo voorts, alſoo en is den menſch tot gheen ander eynde gheſchapen als om Godt te ghenieten ende te beſitten.

Maer dat leſte eynde en kan hy niet beſitten noch ghenieten hier in dit leven tuſſchen ſoo menighe ellenden, onruſten, ende miſerien.

Soo moet'er dan nootſakelijck eenigh ander leven hier naemaels ſijn daer hy dit opperſte goet volmaeckte lijck ſal beſitten ende genieten.

Maer daer en kan gheen ander leven hier naemaels ſijn voor den menſch ten zy dat hy naer de doodt van ſijn lichaem noch blijve leven: Soo is'er dan yet vanden menſch t'welck naer ſijne doodt noch blijft leven: Dit en kan niet anders ſijn als ſijne ziele.

Ergo de ziele vanden menſch blijft noch leven nae de doodt van ſijn lichaem.

Op wat maniere dat nu den menſch dit goet in t'ander leven ſal beſitten ende ghenieten, ſal ick hier naer uytlegghen in *t'leſte Deel*, daer ick ſal handelen van den ſtaet der zielen wanneer ſe uyt het lichaem ſullen gheſcheyden ſijn.

XIII. CAPITTEL.

De natuere van de Rechtveerdigheydt, ende het eyghen ghemoet vanden menſch, wijſen uyt dat er een toekomende leven is.

De natuere vereyſcht dat de deughden gheloont ende de ſonden ghestraft worden.

SOo lanck als de werelt gheſtaen heeft en is'er noyt Republyke ſoo onregelt gheweeſt, noyt natie ſoo barbaer, ofte van alle menſchelijken handel vervremt, de welcke (indien s'het miſſchien in t'werck niet gheleyt en heeft) immers niet opentlijck en heeft geleert of van gevoelen gheweeſt dat *de deughden moeten gheloont, ende de miſdaden gheſtraft worden.* Want niet alleen de reden, maer oock d'experientie ſelve leert alle menſchen dat de werelt noch den menſchelijcken handel geenſins beſtaen en kan ſonder rechtveerdigheydt; maer de rechtveerdicheydt en kan niet beſtaen ſonder de deughden te loonen, ende de miſdaden te ſtraffen; ſoo leert dan de natuere ende Reden dat de deughden moeten gheloont, ende de miſdaden gheſtraft worden, op dat de werelt ende den menſchelijken handel beſtae.

Nu is de vraeghe of'er niet eenen opperſten regeerder en is boven alle Princen en Coninghen die met voorſichtigheydt de heele werelt beſtiert? ick hebbe in *t'eerſte Deel* wydloopigh beweſen dat jae: Soo volght het dan dat deſen opperſten regeerder (die niemant anders als Godt is) moet rechtveerdigh ſijn; want ſonder deſe deught is het onmoghelijck dat'er eenighe regeringhe beſtae; Ergo Godt moet de deughden loonen, ende de ſonden ſtraffen, want ſonder dit en is'er gheene rechtveerdigheyt.

Hier uyt volght nu noch voorder dat'er nootſaekelijck hiernaemaels een ander leven moet ſijn, als dit teghenwoordigh ghe-eyndight ſal ſijn. Dit ghevolgh gae ick bewijſen.

vele deughdē, ende vele ſonden en worden hier in dit leven noyt gheloont of gheſtraft.

Is'er wel yemant die my ſou durven loochenen dat menighe deughden, ende menighe ſonden hier in dit leven altijdt ongheloont oft ongeſtraft blijven? ſoo en moet hy dan ofte ſijne eyghen ooghen, ofte de ſchriftuer niet ghelooven.

Iob. cap. 21. v. 7. 8. 9.

De Schriftuere is klaer; hoort wat den *H. Iob* van de Godlooſe gheſeyt heeft: *Sy komen*, ſeyt hy, *tot eenen goeden ouderdom en groote macht; ſy ſien haer naekomelinghen vermenichvuldight, eenen grooten hoop van maeghen en neven; haere huyſen ſijn in vrede en wel gheruſt, ſy leven ſonder eenighe vreeſe, ende de ſtraffe Godts en komt over haer niet: Sy ſpelen op trommels en haerpen, ende verblijden ſich op het gheluyt van de orgel: Haere daeghen paſſeren met vreught, ende ſy ſterven op eenen ooghenblick*, dat is, ſonder eenighe ſmerten.

Dit gheluck vande booſe was ſoo ghemeen, ende klaer-blijkelijck ten tijde van *Iob*, dat hy daer over niet weynigh ontſtelt wiert ghelijck hy ſelve bekent, ſegghende: *Ick worde beroert als ick daer aen ghedencke.*

Pſalmo. 72. v. 3. 4. 5.

T'ſelve is oock lanck daernaer aen *David* ghebeurt: T'en ſchilde niet veel, ſeyt hy, ofte ick ſouder my aen gheſtooten hebben als ick ſagh dat de Godlooſe haer leven overbrochten ſonder eenighe ſwaerigheydt

heyt, altijdt even friſch ende gheſont, en datſe gheenen arbeydt noch moeyte en hadden, noch gheſtraft en wierden van Godt ghelijck andere menſchen.

Immers wie is'er ſoo onervaren in de ſaeken des wereldts ofte in de hiſtorien die niet en ſiet of en weet dat de godlooſe dickwils de gheluckighſte zijn, en daerſe d'eene ſonde doen op de andere, daer ſchijnt het dat haere boosheden, in de plaets van gheſtraft te worden, gheloont worden.

Ter contrarien wat loon hebben oyt hier op de wereldt ghehadt den eerſten Eremijt *Paulus*, of *Antonius*, of ſoo menighe andere, die van haere jonghe jaeren tot'er doodt toe gheleeft hebben in de diepte van eene ſchroomelijcke woeſtijne, in den gront van eene ſpeloncke, in hongher, dorſt, koude hitte, in alle ſtrengigheden des lichaems van waeken, vaſten, ende ontelbaere andere moeyelijckheden, aen niemandt bekent als aen Godt alleen, uyt welckers liefde ſy dit altemael deden?

Wie en weet oock niet wat lijden en onghelucken hier in dit leven aen de heylighſte ende deughtſaemſte mannen zijn over-ghekomen? onder andere aen *Noë*, *Abraham*, *Iacob*, *Tobias*, *Iob*, *David* &c?

Wel hoe? is'er dan gheene voorſichtigheyt die de wereldt regeert, aenghеſien dat hier de ſonden gheloont, ende de deughden ſchijnen gheſtraft te worden? ofte ten minſten de ſonde ongheſtraft, ende de deught ongeloont blijft? is'er dan gheene rechtveerdigheyt?

Indien de godlooſe ſegghen dat neen? ick beroepe hun op haere eygen conſcientie: ofte, indien ſy alle conſcientie ende redelijckheyt uytgheſchut hebben, ick beroepe hun op de conſcientie van ſoo menighe ſondaren, die, of het hun lief was of leedt, in haer ghemoet zijn overtuyght gheweeſt dat'er eene algemeene rechtveerdigheyt is die haer uytſtreckt oock over de Princen ende machtighſte Potentaten des wereldts.

De wroeginghen vande conſcientie overtuyghen den menſch dat'er eene alghemeene rechtveerdigheyt is.

Seght m'eens ront uyt: ghelooft ghy dat'er wroeginghen van conſcientie zijn in de wereldt, of niet?

Ghelooft ghy het niet? wat is dan (ick en ſegghe niet de Chriſtenen) maer de Heydenen over-ghekomen daer van te ſpreken als van het aldermeeſte torment dat menſch kan bedencken?

O wat een torment! roept *Lucanus*, *is de wroeginghe vande conſcientie: alle de ſweerden die oyt tyrannen of Rechters teghen de miſdadighe hebben ghebruyckt, ofte ſullen ghebruycken, en zijn ſoo ſchroomelijck niet.* *Lucanus libro 7.*

'T is een groot torment, ſeght *Iuvenalis*, *dagh en nacht te moeten draeghen in ſijn ghemoet de ghetuyghe van ſijn miſdaet: 'T is wreeder als die tormenten de welcke oyt de wreetſte tyrannen bedacht hebben.* *Iuvenalis Satyra 13.*

Daer en is niet ellendigher, ſeght *Plautus*, *als het ghemoet vanden menſch die wroeginghe heeft over ſijne miſdaeden.* *Plautus in duobus Captivis.*

Een miſdadigh menſch, ſeght *Pythagoras*, *welckers conſcientie wroeght, lijdt meerdere pijnen als de ghene die ghedueright in ſijn lichaem wordt gheſlaghen met ſweepen.* *Pythagoras apud Stobæum. Sermone 24.*

Eyndelijck het meeſte deel vande Heydenen noemden de wroeginghe vande conſcientie *den beul van ons ghemoet.*

Wat ſeght ghy nu? hebben deſe mannen ghepraet in de locht van eene ſaeke die nerghens in de wereldt te vinden en is? of wilt ghy miſſchien de heele wereldt afmeten met uwen voet, ende niet ghelooven dat'er ſoodanighe wroeginghen zijn, om dat ghy, die ſonder conſcientie zijt, de ſelve niet en ghevoelt?

Wat zijn het dan voor menſchen van de welcke *Iuvenalis* ſeght, datſe by nachte niet ruſten en konnen, ofte met grouwelijcke droomen gheſtoort

ſtoort worden, ende wanneer het dondert of blixemt, meynen dat elcken ſlagh ende blixem valt op haer hooft?

Wat zijn het voor menſchen gheweeſt die met groote moeyelijckheyt een groot deel vande wereldt door-reyſt hebben, om te ſien of met de veranderinghe der landen, oock haer ghemoet ſoude veranderen?

Zijn dit altemael wercken of ſpreuken van uytſinnighe menſchen, en hebt ghy de wijsheyt alleen? wat wijsheyt is dit, te ſegghen dat'er gheene wroeginghen van conſcientie en zijn om dat ghy ſelf die noyt gheproeft en hebt? Seght dan met eenen, teghen het ghevoelen van d'heele wereldt, dat'er gheen *Roomen* of *Conſtantinopelen* erghens en is, om dat g'het noyt gheſien en hebt: Alſoo laet ghy ſelf opentlijck blijcken uwe onverdraeghlijcke uytſinnigheyt als ghy alle menſchen voor uytſinnighe uyt-roept.

Doch wat wil ick langher hier van diſputeren? Ick ben wel verſekert dat'er niet eenen Atheiſt ſoo godloos, ſoo hartneckigh, noch ſoo onghebonden en is die ſelf de wroeginghen van ſijne conſcientie niet ſomwijlen gheproeft heeft.

Ghelooft ghy dan dat'er wroeginghen van conſcientie zijn? ſoo moeten wy nu onderſoecken wat datſe zijn.

Ick ſegghe datſe niet anders en zijn als eenen ſchroom van het gemoet die de miſdadighe hebben over de leelijckheyt vande ſonden dieſe gedaen hebben; waer uyt komt te ſpruyten eene gheduerighe vreeſe die haer alle ooghenblicken voor de ooghen doet ſwieren de ſtraffen dieſe verdient hebben.

Wat heeft dit te bedieden? jemant ſal lichtelijck ſich konnen verbeelden, hoe datmen niet ſonder reden en vreeſt voor de ſtraffen wanneer het miſdaet ofte publyck is, ofte kenbaer kan worden: Want dan is de wettige macht vande Magiſtraten ende Rechters te vreeſen de welcke hier op de werelt gheſtelt zijn van Godt om de quaet-doenders te ſtraffen:

Maer wat ſullen wy ſegghen van de ghene, ofte de welcke niemant te vreeſen en hebben, ofte welckers ſonden ſoo bedeckt ende heymelijck zijn, datſe van niemandt als van hun ſelve konnen ontdeckt worden? wat reden, vraegh ick, hebben ſoodanighe menſchen om te vreeſen de ſtraffen van het borgherlijck Recht?

Wat heeft hy te vreeſen die onder gheen Recht en ſtaet ghelijck als ſijn Princen en Coninghen? wat, de ghene die volle remis ende pardon van haer miſdaet door het borgherlijck Recht hebben verkreghen? Wat, de ghene, die, by exempel, een moet-willighe moort hebben ghedaen erghens in de diepte van eenen boſch, ſonder de wete van jemant? wat, de ghene die by haer ſelven alleen, ſonder ghetuyghe hebben gheſondight? Wat hebbenſe ten leſten te vreeſen de ghene die wel grove ſtucken hebben bedreven, maer die noyt van de wereldtſche juſtitie gheſtraft worden? Ende nochtans vele ſoodanighe menſchen en hebben dickwils gheenen minderen ſchroom ende wroeginghe vande conſcientie als andere: Ergo die wroeginghe en kan niet voortkomen uyt vreeſe van eenigh borgherlijck Recht ofte Iuſtitie.

De wroegingē vande conſcientie en ſijn niet anders als eenen ſchroom ende vreeſe voor het Godlijck Recht.

Waer is dan dien *ſchroom* ofte *vreeſe* aen vaſt? 't zy dat ick 't vraegh vande Chriſtenen, 't zy van de Heydenen, ſy ſullen my eenſtemlijck deſelve antwoorde gheven.

Onder de Chriſtenen ſal my onſen gheleerden *Leſſius* antwoorden:

Leſſius lib. 2. de immortalitate animæ, Ratione 20.

Het ghebeurt door de wet ende ingheven vande Natuere dat de quaet-doenders die moeyelijckheden vande conſcientie ghevoelen uyt het ghedencken van haere ſonden.

Onder

Onder de Heydenen ſal my *Perſius* antwoorden: *De wroeginghen vande conſcientie ſpruyten uyt de Reden, die ons al ſoetjens in d'oore blaeſt, wat hebt ghy ghedaen? Dit is eene alghemeene Wet die de Natuere ſelf aen alle menſchen gheſtelt heeft.* Perſius Satyra 5.

Dit ſelve verklaert ons den Philoſooph *Epictetus* met eene ghelijckeniſſe: *Als wy noch kinderen waeren*, ſeyt hy, *wierden wy van onſe Ouders aen een Pedagoogh overghelevert die op ons over al ſoude letten om dat wy niet en ſouden ghequetſt worden: Maer als wy nu mannen gheworden zijn, heeft ons Godt te bewaeren ghegheven aen onſe eyghen conſcientie die ons ingheboren is van de Natuere.*

Met deſe ghelijckeniſſe en wilt ons *Epictetus* niet anders te kennen gheven, dan, ghelijck de Pedagoghen de kinders vermaenen ende eenen ſchroom aen-jaeghen wanneer ſe jet quaets doen, dat oock alſoo onſe eyghen conſcientie, van de natuere weghe, ons ghedurigh vermaent, ende doet ſchroomen over de leelijckheydt van onſe ſonden en ſtraffen die wy door de ſelve verdient hebben.

Uyt dit altemael volght nu, dat de wroeginghen vande conſcientie gheenen ſchroom noch vreeſe en zijn voor de ſtraffen van het borgherlijck Recht: Want (ghelijck wy ghetoont hebben) daer ſijn perſoonen ende miſdaeden, die, ofte onder de macht van dat Recht niet en ſtaen, ofte aen het ſelve niet en konnen bekent worden: Soo moet dan deſen ſchroom ende vreeſe, in ſoodanighe perſoonen en ſonden, ſien op de ſtraffen van eenigh ander Recht ende Iuſtitie: Dit en kan gheen ander Recht zijn als het Godlijck: Ergo de wroeginghen vande conſcientie en zijn niet anders als eenen ſchroom ende vreeſe voor de ſtraffen van het Godlijck Recht.

Indien ghy my ſeght dat dien ſchroom alleenlijck ſiet op de ſtraffen die Godt aen de ſondaren in dit tegenwoordigh leven kan overſenden; ſoo bekent gy my dan dat 'er eenē Godt is die de ſonden in dit leven kan ſtraffen; ſoo moet ghy my dan voorders bekennen dat hy rechtveerdigh is:

Maer, uyt het ghene dat wy in 't beginſel van dit Capittel ghetoont hebben, blijckt klaer dat menighe ſonden hier in dit leven van Godt niet gheſtraft worden: Soo moet ghy my dan bekennen datſe in het toe-komende leven ſullen gheſtraft worden, ofte ghy moet opentlijck ſegghen dat Godt niet rechtveerdigh en is: want de ſonden gantſch ongheſtraft te laten ſtrijdt reghel-recht teghen alle rechtveerdigheyt:

Maer nu daetelijck rechts hier te voren hebt ghy my moeten toeſtemmen dat Godt rechtveerdigh is: Ergo, om niet te ſtrijden teghen u ſelven, ghy moet my toeſtemmen dat hy menighe ſonden ſtraft in het toekomende leven, die hy in dit teghenwoordigh leven laet ongheſtraft henen gaen.

Hier uyt volght dan voorders dat ghy gheen fondament en hebt om te ſegghen dat de conſcientie der ſondaren haer alleenlijck doet ſchroomen voor de Godlijcke ſtraffen hier in dit leven, ende niet voor die van het toekomende.

Uyt al het voorgaende trecke ick mijn beſluyt teghen de godlooſe die d'onſterflijckheyt vande ſiele niet en ghelooven. Alghemeen beſluyt dat de ſiele onſterflijck is.

I. Ofte ſy moeten ſegghen dat alle de menſchen blindt zijn, ofte ſy moeten bekennen dat'er menighe ſonden hier op de wereldt niet geſtraft en worden: Want dat ſietmen deurgaens voor d'ooghen.

II. Ofte ſy moeten het ghemeen gevoelen vande werelt om verre ſtooten, ofte ſy moeten ons toeſtemmen datmen wroegingen van conſcientie vint, dat is, ongeruſtheyt eñ miſnoegen die de ſondaers hebben over haere

misdaeden, saemen met eene schroomelijcke vreese voor de straffen diese verdient hebben. Want dit bevintmen by de dagelijcxsche experientie.

III. Ofte sy moeten loochenen het ghene datmen met de handen kan tasten, ofte sy moeten bekennen dat vele sondaers niet en konnen vreesen voor de straffen van het borgherlijck Recht: Want daer zijn soodanighe persoonen en sonden voor de welcke dies-aengaende niet te vreesen en is, ofte om datse boven het borgherlijck Recht zijn, ofte om datse van het selve niet en konnen ontdeckt, ofte en moghen ghestraft worden. Dit is daetelijck in 't besonder beweesen.

IV. Niemant van hun en is machtigh eenigh bewijs voor te stellen dat de sondaers, die wroeginghen hebben, niet en vreesen voor de Godlijcke straffen in het toekomende leven. Ter contrarien wy hebben bestandighe redenen om dit te segghen, niet alleen uyt de bekenteniſse van vele, maer oock om datmen siet ende sekerlijck weet dat alle de sonden niet ghestraft en worden hier op de wereldt. 2. om dat'er vele menschen zijn die daerom gheene wroeginghen en laeten te hebben, al ist saeken datse gheene reden en hebben om te vreesen voor de tijdelijcke straffen Godts hier in dit leven: Want dese straffen bestaen in eenigh verlies ofte van goederen, ofte van kinderen, ofte van gheson*t*heyt, ofte van d'eere, ofte van 't leven.

Maer wat het verlies van de *gheson*t*heyt* en *'t leven* aengaet, soo verre ist van daer dat sommige sondaers daer voor souden vreesen, dat'er ter contrarien niet weynige en sijn gevonden gheweest die haer selven verhanghen, ofte op eenighe andere maniere van 't leven hebben berooft, om dat se van de tormenten haerder conscientie souden verlost worden.

Wat de *goederen*, *kinderen*, ende *eere* aengaet, daer sijnd'er die niets van al dit en hebben, daerom nochtans niet en laten te vreesen; oversulcx die vreese en kan niet sien op soodanigh verlies. Andere zijnd'er die dit alles te saemen besitten, maer op't verlies der selve niet en passen, ende liever hebben dit al te verliesen als t'onderstaen het knaeghen van haere conscientie.

Ick neme tot ghetuyghe eenen sekeren *Anger*, een Edelman van *Iaponien*, die den eersten van sijne natie het Christelijcke gheloove aenveerdde:

Orlandinus Tomo 1. Historiæ Societatis lib. 7. Num. 90. ad Annum 1547.

Desen noch heydensch zijnde hadde in sijne jonckheyt eenen doot-slach gedaen, waer over hy niet meer te vreesen en hadde voor het borgherlijck Recht; want hy hadde remis: Niet teghenstaende wiert hy over dit feyt soo ghepijnight in sijne conscientie dat hy dagh noch nacht niet en kost rusten: Wat doet hy? hy verlaet al wat hy hadde, ende versteeckt sich in een klooster van heydensche munniken om daer in strengicheyt ende aermoede eene medecijne te soecken voor sijn ellendigh ghemoet: Maer de selve daer niet ghevonden hebbende, komt uyt het klooster draegende over al met hem het torment van sijne conscientie. In desen staet komt hy by gheval op de straeten te ghemoet eenighe *Portugiesen* die in *Iaponien* waren komen negotieren; hy gheeft aen haer sijne ellenden te kennen, sy raeden hem dat hy soude gaen by den H. *Franciscus Xaverius* die toen te *Malaca* was, eene langhe ende perijkeleuse reyse van daer: Den Edelman verlaet sijn Vaderlandt, sijne familie, sijne goederen, en al wat hy hadde: Hy stelt sich op de zee in openbaer perijckel van sijn leven ende ghesontheydt om *Xaverius* te *Malaca* te vinden: Maer hy was vertrocken: Hy begheeft sich dan wederom op de zee, ende zeylt tusschen meerdere perijckelen naer de stadt *Goa*; daer hy ten lesten door den H. *Xaverius* van dat schroomelijck knaeghen sijnder conscientie verlost wiert.

Stelt

Stelt ons nu eens neffens malkanderen, ende ſiet wie dat ghelijck heeft: ghylieden en ſijt niet machtigh te toonen dat de wroeginghen van de conſcientie alleenlijck ſien op eenighe tijdelijcke ſtraffe ofte verlies: wy ter contrarien toonen dat ſe in vele perſoonen op ſoo een verlies niet en konnen ſien: wy toonen dat ſe in menighe perſoonen oock niet en konnen ſien op de ſtraffen van het borgherlijck Recht: wy toonen dat menighe ſonden hier in dit leven ongeſtraft blijven, waer uyt wy beſluyten, dat ſe moeten in 't toekomende leven gheſtraft worden, ofte anderſins dat Godt niet rechtveerdigh en is: Ergo die wroeginghen en konnen nerghens anders op ſien als op eeuwighe ſtraffen van het toekomende leven gelijck dit met d'experientie, ende bekenteniſſe der ghene die dit torment onderſtaen hebben, dickwils is beveſtight geweeſt.

Dit blijft dan vaſt, dat de wroeginghen van de conſcientie niet anders en ſijn als een ongheruſtheyt van het ghemoet, met eenen ſchroom ende vreeſe voor de eeuwighe ſtraffen van het toekomende leven, die de ſondaers door haere miſdaden verdient hebben.

Ten leſten, 't is het gemeen gevoelen, gelijck wy gehoort hebben, dat deſen ſchroom van nergens anders en komt als van de *Natuere* ſelf, gelijck *Leſius* ſpreeckt, ofte van de *Reden*, ghelijck *Perſius*, ofte van de *eyghen Conſcientie*, gelijck *Epictetus*:

Ergo 't is een ingheven van de *Natuere*, van de *Reden*, ende van ons *eyghen conſcientie* dat 'er een toekomende leven is daer de menſchen om haere ſonden gheſtraft worden.

Deſe conſequentie, (te weten, *dat het een ingheven van de natuere is*) als weſende het fondament van mijne leſte ſlot-reden, gae ick nu uyt de Reden bewijſen:

1. Dien ſchroom en kan ons niet enckelijck van onſe ouders of meeſters ingeplant ſijn als wy noch kinderen waeren, om ons (ſoo als *d'Atheiſten* voorgheven) onder den bandt te houden: want

Voor eerſt, men vindt menſchen die blindt ende doof, ofte doof ende ſtom worden gheboren: De ghene die blindt ende doof ſijn, en konnen niet onderweſen worden met woorden, want ſy en hooren ſe niet; oock niet met uytwendighe geſten, want ſy en ſien ſe niet: De ghene die doof ende ſtom ſijn, en konnen niet anders als met geſten gheleert worden, doch daer ſijn vele ſonden die men hun met geſten niet en kan leeren, vele oock die ſe noyt haer leven en ſien: Niet te min het heeft dickwils by experientie ghebleken dat oock ſoodanighe menſchen, niet onderweſen ſijnde van ouders of meeſters, een miſnoeghen ende ongheruſtheydt toonden over haer ſonden: Iae, men heeft'er ghevonden die ſaemen doof ende ſtom waeren, de welcke met geſten, ſoo veel als ſe koſten, haere ſchuldt voor den biecht-vader bekent hebben:

Ergo dien ſchroom, die de menſchen hebben over de ſonden, en komt niet enckelijck van de onderwijſinghe van ouders of meeſters, alhoewel ick bekenne dat hy door de ſelve noch meer beveſtight ende vaſter in 't ghemoet wordt ghedruckt.

Ten tweeden: Men heeft op onſe eeuwen ſoodanighe menſchen in de nieuwe werelt ontdeckt die in haeren handel niet veel van de beeſten verſchilden, die noyt van ouders of meeſters gheleert waeren wat dat ſonde was, ende nochtans eenen ſchroom hadden ende knaeginge van de conſcientie wanneer ſy ſich hadden miſgaen niet alleenlijck in ſtelen, doot-ſlaghen, oft overſpel, maer oock in ſonden die alleen haeren perſoon raeckten:

Volght dan wederom dat dien ſchroom in de menſchen niet enckelijck ingheplant wort van ouders of meeſters.

II. Hy en wort oock niet veroorſaeckt van de Phantaſye des menſch, ghelijck ſommighe *Atheiſten* verſieren: want onſe phantaſye hanght heel en gantſch van de vier humeuren uyt de welcke onſe lichaemen beſtaen, te weten, de *Melancholye*, de *Colêre*, het *Phleghme*, ende het *Bloedt*: ſoodanigh als deſe humeuren gheſtelt ofte gherempert ſijn, ſoodanigh is oock deurgaens de *Phantaſye* in den menſch: De Phantaſye van de ghene die *Coleryck* van humeur ſijn, is gheduerigh beſich met krakeelen, kijven, vechten, en wraecke te nemen: De ghene die *Melancholyck* ſijn, hebben de Phantaſye gheduerigh vol van ſwaer-moedighe, ende droeve verbeeldinghen, ſoo iſt oock van de reſte.

Hier uyt blijckt dat de wroegingen van de conſcientie vry wat anders als phantaſyen ſijn: want ſy beſtaen meeſt in eene groote benautheydt, vreeſe, ende ſwaermoedicheydt: Ergo niemandt en ſoude konnen wroeginghen hebben als die melancholyck van humeur ſijn: maer men vint *Colerycke*, jae, die *bloedigh* en geeſtigh ſijn van humeur de welcke ſoo wel wroeginghen hebben als de *Melanckolyke*: Ergo de wroegingen en hanghen van de humeuren des lichaems niet: ſoo en ſijn't dan geene enckele ende ydele phantaſyen.

Ten anderen, de Phantaſyen kan men verſetten met drincken, ſpelen, praeten, reyſen, met alle ſoorten van tyt-verdrijf ende ghenoechten: Maer de wroeginghen van de conſcientie niet, jae, menichmael en wort den menſch noyt meer ghepynicht als in 't midden van de ghenoechten. Wat is't er meer bekent als't ghene den Hiſtory-ſchrijver *Dio* van den *Roomſchen* Keyſer *Nero* verhaelt? hy hadde ſijne eyghen moeder *Agrippina* doen dooden, waer over ſijne conſcientie naederhandt ſoo ghepynicht wiert dat hy dickwils ſelve bekende dat ſijn herte van furien wiert gheſlaghen, ende ghelijck als doorſchoten met vyerighe pylen: Heeft hy dit met eenighe vreucht wel konnen verſetten? hoort wat dat *Dio* ſeght: Oock, ſeght hy, als ſijne ſoldaten met blijde toeſtemminghen hem veel ghelucx wenſchten over ſijne victorien ofte regeeringe: als de Magiſtraten ende borgers van *Roomen* ſijnen lof met vollen monde publykelijck uytriepen, en was *Nero* noyt geruſt in ſijn gemoet. *Dio in Nerone.*

Wat ſal ick ſegghen van dien wulpſchen ende weeldighen jonghman met naeme *Ioannes van Meenen*, die de wroeginghe van ſijne conſcientie wilde verſetten met danſen, ſpelen, ende maeltijden: Maer ſoo verre was het van daer dat hy hier medecyne ſou vinden voor ſijne wonde, dat hy op eenen ſekeren nacht, ſittende in volle maeltijt, van dien inwendighen beul ſoo ghetormenteert ende ghepynicht wiert, dat hy ghenoodſaeckt wiert ſich te vertrecken uyt het gheſelſchap, ende den vollen toom te geven aen ſijne traenen.

De wroegingen dan en ſijn geene ydele phantaſyen, ghelijck *d'Atheiſten* voorgheven; ten ſijn oock gheene ydele vreeſen die ons enckelijck aenghejaeght worden van onſe ouders of meeſters: ſy en komen niet van buyten den menſch, maer uyt den gront van ſijne eyghen conſcientie die de Reden ſelf ende de natuere daer hebben gheleydt, ghelijck de heydenen met de Chriſtenen hier in over een-komen.

Dit zy dan mijn leſte beſluyt gefondeert op twee gront-regelen die alle de Philoſophen ende geleerde tot noch toe ghehouden hebben voor vaſt ende ſeker. Den eerſten is: *De natuere en doet noyt yet te vergeefs*: Den tweeden: *Het ingeven van de natuere en kan niet valſch ſijn*, dit leſte hebbe ick oock in't *eerſte deel* met verſcheyden redenen beweſen.

Op beyde deſe gront-regelen argumentere ick aldus: De

De Natuere en doet noyt yet te vergheefs:

Maer de Natuere doet de ſondaren ſchroomen voor de ſtraffen van het toekomende leven:

Ergo de Natuere en doet dat niet te vergheefs:

Maer ſy ſoude dat te vergheefs doen waert ſaeken dat'er met'er daet gheen toekomende leven en waer (want te vergheefs vreeſt-men voor yet dat niet met allen noch nerghens en is.)

Ergo daer is met'er daet een toekomende leven.

II. Het ghene dat de Natuere ſelf aen den menſch ingheeft is ſoo waerachtigh dat het niet en kan faelen:

Maer de Natuere geeft aen den menſch in, dat de menſchen om haere ſonden in het toekomende leven gheſtraft worden:

Ergo dat de menſchen om haere ſonden in het toekomende leven gheſtraft worden is ſoo waerachtich dat het niet en kan faelen:

Maer de menſchen en konnen niet geſtraft worden in het toekomende leven, ten ſy datſe, naer dit teghenwoordigh, noch blijven leven: Ende datſe niet en blijven leven *naer t'lichaem* ſietmen voor d'ooghen:

Ergo t'is ſoo waerachtigh dat het niet en kan faelen, datſe *naer de ziele*, noch blijven leven.

Ergo noch voorders, volghens het argument dat ick op t'eynde van *t'derde Capittel* ghemaeckt hebbe, de ziele van den menſch ſal eeuwelijck leven: Soo is dan de ziele onſterflijck.

XIV. CAPITTEL.

D'onſterflijckheyt van de ziele wort beveſticht met verſcheyden openbaringhen ofte verſchijninghen der ſelve naer de doot.

Dry ſoorten van menſchen die loochenen dat'er oyt eenighe ziele verſchenen is.

Ick vinde dry ſoorten van menſchen die loochenen dat'er oyt nae de doodt vanden menſch eenighe ziele verſchenen is.

De eerſte ſijn *d'Atheiſten*: Niet wonder, want ſy meynen dat de ziele ſaemen ſterft met het lichaem.

De tweede ſijn ſommighe Philoſophen, die wel bekennen dat de ziele nae de doot van het lichaem blijft leven: Maer ſy en konnen niet begrijpen op wat manier datſe ſoude konnen verſchijnen.

De derde ſijn ketters, die abſolutelijck ſegghen dat het ſotten en fabeldichters ſijn alle de ghene die ſegghen dat aen hun oyt eenighe ziel haer vertoont heeft: Onder deſe ſijn *Lavatherus*, *Oecolampadius*, *Marbach*, *Rivius*, en andere meer.

Lavatherus lib: de Spectris. Oecolampadius in Theophylactū Marbach lib. de Miraculis. Rivius lib. de Veter: Superſtit:

Ick houde dit met recht voor eene groote uytſinnicheydt, om dat het ſtrijdt teghen het alghemeen ghevoelen der menſchen, ende de Hiſtorij-Schrijvers ſchier van alle eeuwen doet paſſeren voor leugenaers.

Ick laete ſtaen de oude *Grieken* ende *Romeynen*, de heden-daeghſche *Iaponoiſen*, *Canadenſen*, ende meeſt alle de heydenen van *Ooſt* ende *Weſt-Indien*, welckers opinie ende verſcheyden ceremonien het verſchijnen ofte wederom-keeren vande zielen beveſtighen.

Verſcheyden openbaringen der zielen in d'oude tijden. *2. Machab. c. 15*

Ick beginne van de Schriftuere. Staet'er niet klaer in het tweede boeck der *Machabéen* dat den Opper-prieſter *Onias*, ende den Pro-

pheet *Ieremias*, die lanck te voren gheſtorven waren, ſich aen *Iudas* den *Machabéer* vertoont hebben?

Matthæi cap:17. verſ:3. Staet'er niet by den *H. Matthæus* dat *Moyſes* neffens de zijde *Chriſti* verſchenen is op den bergh *Thabor*?

Iuſtinus Apologia 2. Wat ſal ick ſegghen van de volghende eeuwen? heeft den *H. Iuſtinus* Martelaer op de tweede eeuwe, uyt het wederom-keeren der zielen, haere onſterflijckheyt niet beweſen teghen de Heydenen?

Euſebius lib:6. cap:4. Seght *Euſebius* niet dat op ſijnen tijt de ziele vande H. Maghet *Potamiena* verſchenen is aen den beul die haer ghedoodt hadde, ende dat hy daer door Chriſten gheworden is?

Gregorius Nyſſenus in vita Thaumaturgi. Ghetuyght *Nyſſenus* niet dat de ziele vanden *H. Ioannes* Evangeliſt haer vertoont heeft aen *Gregorius Thaumaturgus*?

Ambroſius Sermone 90. Auguſtinus lib: 22. de civitate Dei c.8:& lib: 9. Confeſſionum cap:7. Gregorius Magnus lib.4. Dialog:c.40.& 55. Theodoretus lib: 5. Hiſt. Eccleſ: cap:24. Chronicon generale Alphonſi Regis. Conſtantinus presbyter in vita S. Germani Altiſiodorenſis c:7. Waer blijven nu ſoo menighe andere Schrijvers ofte HH. Vaders? *Ambroſius* ſeght dat de ziele vanden *H. Petrus* verſchenen is aen de *H. Agatha*: *Auguſtinus*, die van de HH. Martelaren *Gervaſius*, ende *Protaſius*, aen den Biſſchop *Ambroſius*: *Gregorius Magnus*, die vanden Diaken *Paſchaſius* aen *Germanus* Biſſchop van *Capua*; ende die van *Iuſtus* aen *Copioſus* ſijn broeder: *Theodoretus*, die vande Apoſtelen *Ioannes* ende *Philippus* aen den Keyſer *Theodoſius*.

Wat is'er meer bekent aen d'heele werelt als dat den *H. Iacobus* Apoſtel verſchenen is voor t'legher van *Ramirus* Coninck van *Spaegnien*, door welckers byſtant ſeſtich duyſent *Saraʒijnen* gheſlaghen wierden?

T'is wonder t'ghene *Conſtantinus presbyter*, eenen ouden Schrijver, ons verhaelt in t'leven van *Germanus* Biſſchop van *Auxerre*:

Deſen Biſſchop woonde in een huys daer nacht-gheeſten regneerden: T'is ghebeurt op eenen ſekeren nacht dat hy beſich ſijnde met leſen, eene ſchroomelijcke poſtuere voor ſijne ooghen ſagh ſtaen: Hy heeft hem in den naeme *Chriſti* gheboden dat hy ſoude ſegghen wie dat hy was, ende wat hy daer dede. Den gheeſt heeft ſeer ootmoedelijck gheantwoort dat ſijn lichaem noch onbegraven lagh, ende dat hy daerom niet en koſt ruſten. Den Biſſchop badt hem dat hy hem de plaetſe ſou toonen daer ſijn lichaem noch lagh: Den gheeſt gaet hem voor met eene brandende keerſſe, leydt hem in den middernacht by eenen grooten hoop ſteenen, ende verdwijnt: Het lichaem wort daer ghevonden, ende op de heylighe aerde begraeven: Van dien tijdt af, is alles in ruſte gheweeſt.

Doch, wat wille ick wijdloopigher verhaelen het ghene dat voor onſe eeuwen gheſchiedt is? De voorgaende alleen, gheeft ons materie ghenoegh: Ick en ſal niet meer als twee ofte dry ſtaeltjens, uyt-kippen die van niemant als van een hartneckich ofte onredelijck menſch en konnen gheloochent worden, om datſe van ſoodanighe mannen verhaelt worden die by alle redelijcke menſchen moeten gheloof baer ſijn.

Openbaeringen der zielen op onſe eeuwen. *Baronius Tom:5 Annalium Anno 411.* Het eerſte ſal ons by-ſetten den Cardinael *Cæſar Baronius*. *Michaël Mercatus*, ſeyt hy, Protonotaris vande Heylighe *Roomſche* Kercke, een man door ſijne deughtſaemtheydt ende gheleertheydt vermaert, heeft my verhaelt van ſijnen groot-vader, die oock *Michael Mercatus* ghenoemt wiert, dat hy groote ghemeenſchap hadde met eenen ſekeren *Marſilius Ficinus*, een van de kloeckſte verſtanden van ſijnen tijdt, ende wel bekent door ſijne ſchriften. T'is ghebeurt dat deſe twee mannen, beyde even ſubtiel in de Philoſophie, op eenen ſekeren dagh, heftich diſputeerden (ghelijck ſe ghewoon waren) wat ghevoelen dat *Plato* ghehadt hadde van t'ghene den menſch naer dit leven

ven ſal overkomen. Als t'diſput nu ten eynde was, hebben ſy malkanderen d'handt ghegheven ende belooft dat de ghene die d'eerſte van hun beyde ſou ſterven (indien het Godt toeliet) aen den anderen ſou komen ſegghen in wat ſtaet dat hy was. Hiermede ſijn ſe geſcheyden van malckanderen, ende *Ficinus* is ghegaen naer *Florentien*. Eenighen tijdt daernaer was *Michael Mercatus* met t'kriecken vanden dagh opgheſtaen, ghelijck hy ghewoon was, om te ſtuderen: t'was nu tuſſchen licht ende doncker, als hy van verre op de ſtraeten een peert hoort aen komen gheloopen in volle galop, t'welck voor ſijne deure bleef ſtaen, ende ſaemen hoorde hy eene ſtemme die riep: *O Michaël! O Michaël! alle die dinghen ſijn maer al te waerachtich*, te weten, van de welcke ſy menichmael hadden ghediſputeert. *Michaël* en hadde ſoo haeſt die ſtemme niet ghehoort, ofte hy vlieght nae de venſter toe, doet ſe open, ende ſiet ſijnen vrient *Marſilius* ſittende op een wit peert, ende hy ſelfs heel in t'wit; wederom aen het loopen: Hy roept hem naer, *Marſili, Marſili*, hy volght hem met d'ooghen, maer hy verdwijnt: *Mercatus* doet onderſoecken te *Florentien* wat met *Marſilius* mochte gheſchiet ſijn, ende hy bevindt dat hy recht op die ure gheſtorven was op de welcke hy hem gheſien ende ghehoort hadde. Tot een teecken vande waerheydt deſer hiſtorie, is *Mercatus* ſoo beweeght gheweeſt, dat hy voortaen ſijne ſtudien heeft laten varen, ende ſich verſtekende in ſijne eenigheyt buyten t'ghewoel vande werelt, heeft de reſte van ſijn leven overgh brocht met het beſchouwen van het toekomende leven, met ſoo eene ſtichtinghe ende Godtvruchtigheyt dat hy koſt dienen tot een exempel en ſpieghel voor alle menſchen.

Nu moeten wy hooren wat den voorſeyden *Marſilius Ficinus* ſeght gheſchiedt te ſijn aen ſijn eyghen moeder en groot-vader. *Marſilius Ficinus libro 1. Epiſtola ad Matthæum Corſinum. De divinatione, & divinitate animæ.*

Alexandra, ſeyt hy, mijn moeder was te *Fighini*, ende mijn grootvader *Ioannes*, te *Guarchy*: *Angela* ſijne huyſvrouwe ende mijn groot moeder was ghegaen naer *Florentien* om eenighe affairen. Van hier heeftſe ende aen mijn Moeder, ende aen mijn groot-vader haeren man, elck eenen brief gheſchreven dat ſe noch wel te paſſe was, ende dat ſe s'anderdaeghs ſou wederom-keeren naer huys. Maer ſiet, als mijne Moeder en grootvader, d'eene te *Fighini*, den anderen te *Guarchy*, den volghenden nacht waeren te ruſte ghegaen, heeft haer mijne groot-moeder op den ſelven ſtont aen beyde vertoont: Aen mijne Moeder ſeyde ſy: *Vaert wel, ende maeckt dat de Prieſters Godt voor my bidden.* Aen mijnen groot-vader ſeyde ſe: *O Ioannes! ick ben droef om uw' ongheluck, vaert wel, ende belaſt dat men Godt voor my bidde.* S'morghens heel vroegh wort'er eenen expreſſen gheſtiert naer *Florentien* om te vernemen wat'er omghegaen was, ende men bevindt dat mijne groot-moeder op de ſelve ure als ſe verſcheen, door eene haeſtighe doodt uyt dit leven gheſcheyden was.

Laet ons wat naerder komen aen onſe gheweſten, ende hooren wat *Martinus del Rio* ſeght t'ſijnen tijde gheſchiet te ſijn bykans onder de veſten van *Antwerpen*. *Martinus del Rio libro. 2. Diſquiſitionum Magicarum Quæſtione 26. Sectione 5.*

Alexander Farneſius, ſeyt hy, Prince van *Parma*, belegherde *Antwerpen* in t'jaer 1585, als de *Engelſche* ende *Hollandſche* troupen ſijn ghekomen om de belegherde by te ſtaen, de welcke, ſaemen met de ghene die van binnen uytvielen, den *Couvenſtijnſchen* dijck overmeeſterden, ende de *Spaegnaerden* daer af joeghen. Op den ſelven ſtont hebben ſommighe *Spaenſche* ſoldaeten ontrent den dyck gheſien een *Spaenſch* Colonel, met naeme *Petrus de Paz*, die eenighe maenden te voren doot gheſchoten was in t'belegh van *Dendermonde*, een man van groote deughden, ende niet

niet minder van kloeckheyt als hy noch leefde: Hy ſtont in de wapenen, even als hy, noch levende, voor ſijn Regiment plocht te gaen, ende winckte ſijne oude ſoldaten met d'hant dat ſe hem ſouden volghen: De eerſte die hem gheſien hadden, metten eerſten verbaeſt, maer daer naer den moet herſcheppende, hebben 't te kennen ghegheven aen de naeſte ghelitten, deſe wederom aen de andere, ende ſoo voorders, tot dat het heel Regiment hem in de oogh hadde: Sy volghen dan hunnen wel bekenden Capiteyn, hy gaet hun voor, ende leyt ſe recht op den vyant, de *Hollanders* worden naer hare ſchepen ghejaeght, ende den inghenomen dyck wort wederom van de *Spaignaerden* verovert. Hiermede heeft *Antwerpen*, nochtans wel verſterckt ende voorſien ſijnde, verloren alle hope van voorder beſcherminghe ende victorie. *Del Rio* voeght'er by dat dit vele treflijcke ende ooghlijcke ghetuyghen hebben beveſtight.

Voor't leſte en kan ick hier niet verſwijghen het ghene de Paters van ons Collegie van *Audenaerde*, inde iaerlijckxſche brieven van 't jaer 1647. hebben gheſchreven naer *Roomen*, ende in druck is-gheſtelt van onſen *P. Ioannes Nadaſi.*

Ioannes Nadaſi. Annus dierum memorabilium fol. 211. 7. Octobris.

P. Paulus Hentin, gheboren te *Winox-berghe*, naer dat hy grooten dienſt hadde ghedaen aen de ghene die te *Duynkercke* met de peſte beſmet waren, is eyndelijck in den voorſeyden dienſt op den ſevenſten van *October* in 't jaer 1646. komen te ſterven. Ontrent dry maenden naer ſijne doot, is hy by nachte verſchenen aen P. *Ioannes de Craker* gheboortigh van *Aelſt*, die toen woonde in t'Collegie van *Audenaerde*, ende vallende hem op den hals, voorſeyde hem den dagh op den welcken hy ſoude ſterven ende ſijnen medegheſelle ſijn in de glorie: De uytkomſte heeft ghetoont dat dit een oprecht viſioen was: want den voorſeyden *P. Ioannes* (alhoewel toen wel gheſont ende ſonder eenighe apparentie van ſterven) is op den gheſtelden dagh uyt dit leven gheſcheyden.

Wel aen nu: Iſt ſaeken dat dit altemael fabelen ſijn, ſoo en weet ick niet wat'er ten leſten in de werelt waerachtigh ſal ſijn: want, indien ghe de *ſchrijvers*, die deſe gheſchiedeniſſen verhaelen, wilt aenſien, t'ſijn meeſt ofte de heylighſte ofte de gheloofweerdighſte mannen gheweeſt van haeren tijdt, als te weten, *Iuſtinus*, *Gregorius Nyſſenus*, *Ambroſius*, *Auguſtinus*, *Gregorius Magnus*, *Euſebius*, *Baronius*, *Marſilius Ficinus*, en andere: Indien ghe de *menichte* aenſiet vande ghene die ghelooft hebben ofte gheſien dat de zielen nae de doodt wederom-keeren, t'is het ghevoelen niet alleen van alle de oprechte Chriſtenen, maer oock van ſchier alle de oude ende heden daeghſche Heydenen; Ende noch de *Atheiſten*, noch de ketters en ſijn niet machtich met eenighe ſchijnbaere reden ons te bewijſen dat dit noyt gheſchiet is, ofte dat'er yets namelijck in de voorgaende vertellinghen fabuleus ofte ongherymt is: Ergo men moet het daer voor houden dat de zielen, nae de doot van het lichaem, dickwils aen de menſchen verſchenen ſijn:

Maer, hoe ſouden ſy haer konnen vertoonen ten zy dat ſe, nae de doodt van het lichaem, noch bleven leven.

Ergo de zielen blijven, noch leven nae de doodt van het lichaem: ergo wederom (volghens t'argument boven *in't derde Capittel* gheſtelt) ſy blijven eeuwelijck leven.

XV. CA-

XV. CAPITTEL.

Verſcheyden korte argumenten vande vermaerſte Heydenſche Philoſophen met de welcke ſy d'onſterflijckheyt vande ziele hebben beweſen.

VVY ſullen beginnen van den outſten ende eerſten Philoſooph onder die van *Egypten*, *Mercurius Triſmegiſtus*. Dit ſijn ſijne argumenten.

I. *Den menſch is een Godlijck dier het welck vergheleken moet worden niet met de beeſten, maer met de hemelſche Goden: Iae (indien men't mocht ſegghen) een waerachtigh menſch is uytnemender als de ghene die den Hemel bewoonen, ofte is ten minſten van de ſelve conditie.* Argumenten van den Philoſooph Mercurius Triſmegiſtus.

Hier uyt ontſtaet dit argument: *Triſmegiſtus* was van opinie dat de ghene *die den hemel bewoonden*, onſterflijck waeren: *Triſmegiſtus Dialogo* 10.

Maer hy houdt het mede daer voor, dat de menſchen van de ſelve conditie ſijn met de ghene die den hemel bewoonen:

Ergo hy is van opinie dat de menſchen onſterflijck ſijn. *Dialogo* 12.

II. Argumenteert hy aldus: verſtant hebben ende onſterflijck ſijn, is al een dinghen:

Maer de menſchen alleen, onder alle ghedierten, hebben verſtant:

Ergo de menſchen alleen, onder alle ghedierten, ſijn onſterflijck. *Ibidem.*

III. Maeckt hy deſe ſlot-reden: Den menſch is ghelijck-formich aen het Godlijck weſen, want hy is bequaem om Godt te vatten in ſijn verſtant: Maer het ghene dat ghelijck-formigh is aen het Godlijck weſen, moet onſterflijck ſijn:

Ergo den menſch moet onſterflijck ſijn. Argumenten van Ariſtoteles.

Volght nu den Philoſooph *Ariſtoteles*, die ten onrechte van de *Atheiſten* beſchuldight wordt als of hy gheleert hadde dat de ziele vanden menſch ſterflijck waer: want uyt ſijne gront-regelen ende argumenten blijckt heel contrarie.

I. Maeckt hy onderſcheydt tuſſchen de ziel van de beeſten ende die vanden menſch; van de eerſte ſeght hy dat ſe ghemaeckt wort uyt de materie van t'lichaem, vervolghens dat ſe bederflijck is even als 't lichaem. Maer van de tweede ſeght hy, dat ſe *van buyten het lichaem komt*, ofte daer ingheſtort wort: waer uyt hy beſluyt, 1. *Dat haere uytwerkinghen niet ghemeens en hebben met de uytwerckinghen des lichaems.* 2. dat ſe *Godlijck is*, ende hier uyt. 3. dat ſe *eeuwigh ende onbederflijck is.* *Ariſtoteles lib. 2. de generatione Animalium. cap. 4.* *Lib. 2. de animas Textu* 21.

II. Seght hy, Dat onſen wille uyt ſijn eyghen ſelven ſoo vry is ende ſoo afgheſondert, in ſijn weſen, van t'lichaem, dat hy, ſonder het lichaem eens aen te ſien, kan verwerpen, of aennemen al wat hy begeert. *Lib. 3. de anima Textu* 9.

Hier uyt volght noodſaekelijck dit argument: Het ghene dat uyt ſijn eyghen ſelven kan wercken ſonder het lichaem eens aen te ſien, en hanght van het lichaem niet:

Maer onſen wille kan uyt ſijn eyghen ſelven wercken ſonder het lichaem eens aen te ſien:

Ergo onſen wille en hanght in ſijn weſen van t'lichaem niet: Soo kan hy dan in ſijn weſen blijven beſtaen ſonder het lichaem: wat reden dan is'er waerom dat hy met'er daet niet en blijft beſtaen in ſijn weſen als het lichaem gheſtorven is?

3. *Aristoteles* leght twee gront-regelen uyt de welcke d'onsterflijckheyt van de ziele moet volghen.

Lib. 5. Metaphys: & lib. 4. Physicorum.

Den eersten is: *Tusschen twee extremiteyten moet yets in het midden sijn.* Dat is waerachtigh, ghelijck men kan sien uyt de heele ghestelteniſſe van de natuere: 1. *Dagh* ende *Nacht* sijn twee extremiteyten, den *Daegheraet* ende *voor-avondt* sijn in het midden. 2. *Winter* en *Somer* sijn twee extremiten van t'jaer, tusschen beyde sijn den *Herst* ende de *Lente*. 3. Den *Oosten* en *Westen* sijn twee uyterste ghewesten des werelts, den *Middagh* is tusschen beyden. T'selve kan men oock sien in de kruyden, boomen, beesten, jae in de deughden en sonden.

Lib. 4. Topicorum.

Den tweeden gront-reghel van *Aristoteles* is: *Het ghene dat in't midden van twee extremiteyten is, deylt wat mede van de natuere van d'een, ende wat vande andere.*

Dat is mede waerachtigh: want, by exempel, den *Daegheraet* ende den *voor-avont* deylen wat mede van t'licht vanden dagh, ende oock wat vande duysterniſſe des nachts; want sy sijn beyde half licht ende half duyster. Den *Herst* ende *Lente* deylen wat mede van de hitte des Somers, ende wat vande koude des Winters; want sy sijn beyde half heet ende half kout.

Gregorius Magnus lib. 4. Dialogorum.

Alsoo gaet het oock met den menseh: want ghelijck den *H. Gregorius Magnus* seer wel bemerckt, hy is een middel-schepsel tusschen de *beesten* en tusschen de *Engelen*:

Ergo, volghens den gront-reghel van *Aristoteles*, den menseh deylt wat mede van de Natuere der *Engelen*, ende wat vande natuere der *Beesten* T'is soo, seght den *H. Gregorius:* want hy is half *gheest*, ende half *lichaem*: Het eerste heeft hy ghemeen met de *Engelen*, het tweede met de *beesten.*

Ergo, ghelijck hy met de beesten sterflijck is nae den lichaeme, alsoo moet hy met de Enghelen onsterflijck sijn nae den gheest ofte ziele.

Laet ons *Plato* nu hooren. Niemant en weet ick die met meer redenen ende bondigher argumenten d'onsterflijckheyt van de ziele vastgheselt heeft als desen Philosooph.

Argumenten van Plato. *Plato in Dialogo Phadus.*

Dit is sijn eerste argument: Den menseh bestaet uyt ziel ende lichaem; soo lanck als dese twee deelen te saemen vereenicht sijn gebiedt de natuere dat de ziele heerschappye sou hebben, ende dat het lichaem aen haer sou dienen ende onderworpen sijn: welck van beyde komt nu uyter natuere naerder aen Godt? het ghene dat regeert, ofte wel het ghene dat dient? buyten twijffel het ghene dat regeert; soo is dan onse ziele Godlijck, ergo s'is onsterflijck.

Lib de Republica Dialogo 10.

Dit is sijn tweede argument: Niemant en is ons machtich te toonen dat de ziele ergher wort door de quaede passien van het lichaem, ofte dat se in 't minste verhindert wordt door de sieckten; Is'er wel oyt yemant gheweest die de ziele door dese of dierghelijcke quaeden heeft sien vergaen? Niemant: Soo en kan se dan niet vergaen als door eenigh quaet dat haer eyghen, ende inwendigh is aen haer wesen: Ghy sult my vraeghen of de ziele oock eenighe quaeden heeft die haer eyghen sijn? ick antwoorde dat jae, te weten, onrechtveerdigheydt, overdaet, vreesachticheydt, ende onwetentheyt: wie is'er oyt gheweest die de ziele door dese quaeden heeft sien vergaen? oock niemant: Volght dan dat de ziele niet bedorven kan worden noch door het quaet dat haer eyghen is, noch door de quaeden des lichaems: Ergo de ziele is heel en gantsch, ende van alle kanten onsterflijck ende onbederflijck.

Dit

Dit is ſijn derde argument: Soo verheven is de natuere van onſe ziele dat ſe de krachten vande wilde ghedierten kan breken, zeylen over de zëen, ſteden bouwen, Republyken ſtichten, den hemel aenſien, den omloop der ſterren aenmercken, de roeringhen, het opgaen ende ondergaen vande Sonne ende Maene, haere ſnelheyt, ende haere verre-gelegentheyt van malkanderen, afmeten, den oorſpronck van den reghen, haeghel, ſneeuw, wint, rym, ende dauw onderſoeken: *In Dialogo Axiochus.*

Maer dit en kan eene ſterflijcke natuere niet doen ten zy dat ſe eenen godlijcken gheeſt hebbe door den welcken ſy komme tot kenniſſe ende begryp vanſoodanighe wonderlijckheden:

Ergo onſe ziele en is gheene ſterflijcke natuere, maer 't is eenen godlijcken gheeſt: wanneer ſy dan ſcheydt uyt dit lichaem, s'en ſterft niet, maer gaet van hier over, nae de onſterflijckheyt.

Dit is ſijn vierde argument: Dies t'onbequaemer is de ziele om te ſpeculeren, hoe dat ſe haer meer verwerret ende bemoeyt met uytwendighe ende ghevoelijcke dinghen: Soo en heeft ſe dan uyt'er natuere geene over-eenkomſte met lichaemlijcke ende ghevoelijcke dinghen: Ter contrarien hoe ſe haer meer vertreckt in haer eyghen verſtant hoe ſe ſubtieldere ende ſcherp-ſinnigere ſpeculatien heeft: Soo heeft ſe dan uyter natuere over-een-komſte ende ghelijckenſſe met het ghene verſtandigh is.

Maer het ghene verſtandigh is, is altijdt uyter natuer onbederflijck: Ergo onſe ziel is onbederflijck.

Tot hier toe ſijn't dargumenten van Plato; hoort nu die van ſijnen diſcipel *Plotinus*.

Sijn eerſte is ſoodanigh: De wijsheydt ende waerachtighe deughden, om dat ſe godlijck ſijn, en konnen niet gevonden worden in eene verworpen ende ſterflijcke natuere. Argumenten van Plotinus. *Plotinus Enneade 1. lib. 2. cap. 14.*

Maer de wijsheydt ende waerachtighe deughden worden in onſe ziele ghevonden:

Ergo onſe ziele en is gheene verworpen noch ſterflijcke natuere.

Dit is ſijn tweede argument: onſe ziele bemoeyt haer alleenlijck met onſterflijcke ende eeuwighe dinghen: Ergo onſe ziele is eeuwigh ende onſterflijck.

Porphyrius is den ſelven wegh ingegaen. I. Onſe ziele, ſeyt hy, is het afbeeltſel Godts, ergo s'is onſterflijck. Redeninghen van Porphyrius. *Porphyrius lib. 1. ad Boëthum.*

II. Sy heeft godlijcke uytwerckinghen, ergo s'is godlijck om dat ſe het lichaem regeert, levendigh maeckt, ende van 't ſelve niet verdruckt en kan worden: Hoe en ſal dan haere ſchoone ghedaente niet blincken als ſe van 't lichaem verloſt ſal zijn? ofte, hoe en is ſy niet onſterflijck aenghеſien dat het lichaem door haere tegenwoordigheydt leeft?

Voeght hier ten leſten by den *Roomſchen* Orateur *Cicero*. Sijn eerſte redeninghe is deſe: Alle onſe voor-ouders ſijn altijdt ſeer beſorght gheweeſt voor de ceremonien met de welcke men de dooden ſoude begraven: Ergo ſy ſijn van opinie gheweeſt dat de doot niet anders en was als eene verhuyſinghe ende veranderinghe van leven, door het welcke de vermaerde mannen ende vrouwen wierden gheleydt nae den hemel. Redeninghen van Cicero. *Cicero lib. 1. Quæſtionum Tuſculanarum.*

II. Seght hy: Eene natuere die ghedachteniſſe heeft van het voorgaende, die de toekomende dinghen voorſiet, wetenſchappen en konſten inventeert, en kan niet ſterflijck ſijn: Maer onſe ziele is ſoo eene natuere: Ergo onſe ziele en kan niet ſterflijck ſijn. *Lib de Senectute.*

III. Onse ziele is altijt in 't roeren, ende en wort van niemant als van haer eygen selven gheroert: Ergo sy sal sonder eynde ende eeuwelijck roeren om dat se noyt haer selven verlaten en sal.

Hier hebt ghy d'argumenten van die gheleerde ende verstandighe heydenen: Ick en wille niet onderstoecken of se altemael ons verstant overtuyghen; 't is my ghenoegh ghetoont te hebben wat een vast ende treflijck ghevoelen dat de Heydenen, in 't midden der afgodische duysternissen, van de onsterflijckheydt der ziele hebben ghehadt, ter wijle dat'er soo vele, in 't midden van 't Christendom, ofte de selve loochenen, of daer aen twijffelen.

XVI. CAPITTEL.

Treflijcke discoursen ende Maximen van d'heydenen over d'onsterflijckheyt van de ziele.

OM de godloose van onsen tijdt noch meer te beschaemen, moeten wy voorders noch hooren hoe godtvruchtelijck dat de Heydenen van d'onsterflijckheydt der ziele ende van t'ander leven gheditcoureert hebben.

Godtvruchtige discoursen van de Philosooph Seneca. *Seneca Epistola 102.*

Wy sullen, als eene vande godtvruchtighste in dese materie, voor uyt stellen den Philosooph *Seneca.*

De ziele vanden mensch, seyt hy, *is eene groote ende edele saeke! want sy en begheert voor haer gheene andere palen ghestelt t' hebben als die ghemeen sijn met Godt.*

Sy en is niet te vreden met een kleyn Vaderlandt: haer Vaderlant is al wat den hemel bedeckt ende de aerde in haeren omloop vervadt:

Die heele ruymte is voor haer de welcke haer uyt streckt tusschen alle de lantschappen ende zeeen, tusschen de aerde ende den hemel.

Sy en laet haer niet benauwen tusschen eenen korten tijdt; Sy seght, alle de jaeren sijn mijne: voor haer verstant en is gheenen tijdt ghesloten die se met haere ghedachten niet en doorgaet.

VVanneer dien dagh verschenen sal sijn dat het ghene ick godlijcx hebbe, van het menschelijck gheschey den sal worden, ick sal mijn lichaem laten daer ick 't ghevonden hebbe, maer mijne ziele sal ick wederom gheven aen de Goden, alhoewel ick teghenwoordelijck niet en ben sonder de Goden, maer ick worde vast-ghehouden door dat aerdsch ende swaer lichaem.

Dit sterflijck leven is een voorspel van een beter en langher: Ghelijck wy negen maenden lanck in ons moederlijck lichaem hebben gheleghen, ende daer uyt sijn ghekomen om hier te leven voor eenen tijdt: Alsoo op dien heelen tijdt die daer verloopt tusschen onse kintsheydt en ouderdom, worden wy ryp tot eene andere gheboorte: wy hebben een ander beginsel ende eenen anderen staet te verwachten: Daerom voorsiet die leste ure, maer sonder vreese, want sy en is de leste niet voor onse ziele, maer alleen voor het lichaem.

Al wat ghy hier in dit leven ontrent u siet ligghen, en siet het niet anders aen als een deel packen van eene herberghe daer ghe logeert: Ghy moet voort henen gaen: De natuere werpt u uyt als ghe uyt de werelt gaet, ghelijck se ghedaen heeft als ghe daer in quaemt: Ghy en mooght niet meer uytdraeghen dan gh'er inghebrocht hebt: Iae, vele dingen die ghe in't leven hebt mede-ghebrocht, moet ghy afleggen: want uw' vel, vleesch, beenderen, bloedt, ende zenuwen sullen u afghetrocken worden.

Dien

Dien dagh voor den welcken ghy vreeſt als oft uwen leſten waer, is den gheboort-dagh vande eeuwigheyt: Leght vry uw' pack af, wat vreeſt ghy? de ziele ſal uyt uw' lichaem gaen, ghelijck ghy met ziel ende lichaem ſijt ghekomen uyt het lichaem uws moeders.

Waerom bemindt ghy deſe verganckelijcke dinghen? den dagh ſal komen dat u alle de verholentheden vande natuere ſullen ontdeckt, ende deſe duſterniſſen verdreven worden, ende u ſal op alle kanten omſchijnen een helder licht: Verbeeldt u wat eenen luyſter dat het moet weſen daer ſoo menighe ſterren onder malkanderen blincken: Gheene ſchaduwe en ſal deſe klaerheydt verduyſteren, den heelen hemel, ſoo groot als hy is, ſal over al in t'volle licht ſtaen: Toen ſult ghy ſegghen dat ghe hier in duyſterniſſen gheleeft hebt als ghe dat ſchoon licht ſult aenſchouwen, het welcke ghy nu niet anders als van verre ende door nauwe ſpleten en ſiet: Met ſoodanighe ghepeyſen ſult ghy ſluyten uyt uw' ghemoet al wat vuyl, verworpen, ende verachtelijck is: De Goden begheeren dat wy ons de eeuwigheyt ſullen voor ooghen ſtellen ende ons daer toe bereydt maeken.

Niet min Godtvruchtelijck en diſcoureert in deſe ſelve materie den Philoſooph *Plato*. Diſcourſen van Plato.

I. Spreeckt hy als volght: *Mannen, aengheſien dat de ziele onſterflijck is, ſoo is'er groot perijckel voor die de welcke voor haere ziele gheen ſorgh en draghen: Want waert ſaeken datſe ſamen ſtierf met het lichaem, wat voordeel en ſouden de godlooſe niet hebben, alſe van t'lichaem ende ſaemen van haere miſdaden, door t'vergaen vande ziele, ſouden verloſt worden? maer aengheſien dat de ziele onſterflijck is, daer en is voor de godlooſe gheen uytkomen, daer en is voor haer gheene ſalicheyt ten zy datſe de ziele met alle deughden volmaecken.* *Plato in Dialogo Phædus.*

II. Seght hy: *Wy moeten ſekerlijck ghelooven dat yeder een van ons, dat is, onſe ziele onſterflijck is, ende datſe henen reyſt tot de Goden om rekeninge te geven van haere wercken: Daerom moeten wy ſorge draegen dat wy ſoo heylichlijck ende rechtveerdelijck leven als het ons moghelijck is: Want die ſoo ſullen gheleeft hebben, mogen vry met groot betrouwen van hier gaen om rekeninge te gheven: Maer de quaet-doenders moghen wel vreeſen gheſmeten te worden in d'eeuwighe ſtraffen, alſoo ſe naer de doot niemant en hebben die haer ſal konnen byſtaen.* *Lib: de legibus Dialogo 12.*

Hoe konnen de Chriſtenen, jae de Heylighe Vaders ſelf, Godtvruchtelijcker ſpreken dan deſe heydenſche menſchen hebben ghedaen?

Wat ſal ick ſegghen van andere die met de doot hebben gheſpodt om datſe ſoo vaſtelijck gheloofden dat de ziele onſterflijck was?

Den Philoſooph *Anaxarchus* ghevanghen ſijnde van *Nicotreon* tyran van *Cyprus*, wiert gheſmeten in eenen ſteenen-mortier ende daer met yſere haemers in ſtucken gheſtampt, tuſſchen welcke tormenten hy ſeyde: *Stampt vry het vleeſch ende beenderen van Anaxarchus in ſtucken, maer Anaxarchus ſelve en kont ghy niet quetſen.* Heydenen die met de doodt hebben gheſpodt om datſe geloofden dat de ziele onſterflijck was.

Hiermede, ſeght *Philo Iudæus*, gaf hy te kennen dat den tyran wel macht hadde over ſijn lichaem, maer niet over ſijn ziele. *Philo Iudæus in libro Quod omnis probus liber.*

II. *Publius Thraſeas Petus*, een vande voornaemſte *Romeynen*, ſiende dat *Nero* ſijne beſte vrienden, jae ſijne eyghen moeder dede om hals brengen, plocht te ſegghen: *Nero kan my wel dooden, maer niet gantſchelijck verderven.* Hier mede toonende, ſeght *Xiphilinus* dat hy de doodt niet en vreeſde om dat hy wel wiſt dat de ziele bleef leven. *Xiphilinus in Nerone.*

III. Als *Cercidas Megapolitanus* nu op ſijn ſterven lagh, heeft yemant ghevraeght of hy de doodt niet en vreeſde? hy heeft gheantwoort dat neen, om dat ick wel verzekert ben, ſeyde hy, dat ick naer mijne doodt ſal gaen leven in t'gheſelſchap vande gheleerde overledene mannen. *Ælianus lib: 8. de varia Hiſtoria.*

Hier hebben nu ten leſten, in dit ende t'voorgaende Capittel, de Godlooſe van onſen tijdt eenen ſpieghel in d'Heydenen, om haere

eyghen schande te sien, en sich te schaemen dat de Heydenen meer hebben gheſien door t'licht van de Reden alleen, dan sy door soo menighe onderwijſinghen ende vaſte argumenten van t'Chriſtendom.

Doch laet ons eens hooren of se wel een enckel reden ofte bondich argument hebben om d'onſterflijckheyt vande ziel te beſtrijden.

XVII. CAPITTEL.

VVederleggínghen van d'argumenten die d'Atheiſten maeken teghen d'onſterflijckheydt vande ziele.

Groote uytſinnicheyt der Atheiſten datſe uyt de Schrifture willen bewijſen dat de ziele ſterflijck is.

EEn van de meeſte uytſinnicheden der *Atheiſten* is, datſe uyt onſe eyghen Schrifture wille bewijſen dat de ziele ſterflijck is, daer de Schrifture vol is van contrarie ſpreuken: Sommighe ſullen, tot een Staeltje, ghenoech ſijn.

I. In het boeck *Geneſis*, ſtaet d'onſterflijckheyt vande ziele klaerlijck uytghedruckt als *Moyſes* ſeght *dat Godt den menſch heeft gheſchaepen naer ſijn beeldt ende ghelijckeniſſe.*

Geneſis cap: 2. *verſ:* 23.

Den wijſen-man deſe woorden verklarende, ſeght: *Godt heeft den menſch onſterflijck ghemaeckt naer ſijn beeldt ende ghelijckeniſſe.*

Sapientiæ cap: 1 *verſ:* 23.

Uyt deſe verklaeringhe vande Schrifture ſelf, volght dit argument: *Moyſes* ſeght dat Godt den menſch heeft gheſchaepen naer ſijn beeldt ende ghelijckeniſſe:

Maer dit beelt ende ghelijckeniſſe, ſeght den Wijſen-man, beſtaet naemelijck hier in dat den menſch onſterflijck is:

Ergo den menſch is onſterflijck.

II. In t'derde boeck der Coninghen wort verhaelt hoe dat *Elias* een kindt heeft verweckt van de doot, biddende Godt *dat de ziele van t'kindt mocht wederom-keeren in t'lichaem:* Hoe koſt de ziel *wederom-keeren* indien ſe ſaemen met t'lichaem gheſtorven was? ſoo gheloofde dan den Propheet datſe noch leefde nae de doodt van het lichaem.

3. Regum cap: 17. *verſ:* 21.

III. Het nieuw teſtament is hier van vol. De maniere op de welcke *Chriſtus* dry dooden opgheweckt heeft, gheeft ghetuygeniſſe vande onſterflijckheyt der ziele: Tot de gheſtorven dochter vanden Prince der Synagoge, ſeyde hy: *Dochter ſtaet op.* Van ghelijcken tot den ſoon van eene weduwe: *Jonghman ſtaet op:* Ende tot *Lazarus* broeder van *Martha*: *Lazare komt uyt.* Wie, ofte wat; ſprack *Chriſtus* hier aen? de lichaemen vande overledene? dat was te vergheefs, want die en koſten niet *opſtaen* noch *uytkomen* ſonder de ziele: Hy ſprack dan de zielen aen, ende gheboodt haer wederom te komen in t'lichaem: Soo moeſten dan de zielen van die dooden noch leven.

Marci c, 5. *v:* 38 *Lucæ c:* 7. *v:* 17 *Ioannis cap:* 11. *verſ:* 43.

IV. Als de *Sadducéen* die de verrijſeniſſe des vleeſchs niet en geloofden, by hem waeren gekomen, ende gelijck als ſpotteden met de verrijſeniſſe, heeft hy hun den mont geſtopt met deſe woorden getrocken uyt het boeck *Exodus*: *Ick ben den Godt van Abraham, van Iſaac, ende van Iacob.* Waer op hy maeckt dit beſluyt: *Godt en is gheenen Godt vande dooden, maer vande levende.*

Matthæi cap: 22. *verſ:* 32. *Exodi c* 3. *v:* 6.

Het argument *Chriſti* is dit: Godt is den Godt van *Abraham*, van *Iſaac*, ende van *Iacob*:

Maer

Maer Godt en is gheenen Godt vande dooden, maer van de ghene die leven:

Ergo *Abraham*, *Iſaac*, en *Iacob*, ſijn noch in 't leven.

Dit ſeyde *Chriſtus* meer als twee duyſent jaeren naer dat deſe Patriarchen gheſtorven waeren naer 't lichaem, ſoo hadden ſy dan al dien tijdt gheleeft nae de ſiele.

V. Wat wilt ghy klaerder als de woorden die *Chriſtus* ſal ſpreken tot de verdoemde: *Gaet ghy vermaledijde in 't eeuwigh vyer?* ende *Ioannes* ſprekende van de ſalighen in den hemel: *Sy en ſullen*, ſeyt hy, *niet meer ſterven*. *Matthai cap. 25 v. 41.*

Deſe weynighe ghetuyghenisſen zijn meer als ghenoech om te toonen wat de Schriftuere leert van d'onſterflijckheyt van onſe ſiele. *Apocalyp: cap. 21. v. 4.*

Dies niet teghenſtaende laet ons hooren hoe de Atheiſten uyt de ſelve Schriftuere deſe onſterflijckheyt willen beſtrijden.

I. Stellen s'ons voor, deſe woorden van *Salomon*: *Ick hebbe in mijn herte van de kinderen der menſchen gheſeyt dat Godt haer ſoude beproeven, ende betoonen datſe aen de beeſten ghelyck zijn, daerom is de doodt vanden menſch de ſelve met die vande beeſten; ſy zijn beyde van ghelijcke conditie, ghelijck den menſch ſterft ſoo ſterven oock de beeſten, ende den menſch en heeft niet meer als de beeſt. Alles is onderworpen aen ijdelheyt. alles gaet henen naer eene plaetſe, ſy zijn van aerde ghemaeckt, ende keeren eenpaerlijck wederom nae de aerde: Wie weet of den gheeſt vande kinderen van Adam om hoogh klimt, ende dien vande beeſten om leegh gaet?* *Eccleſiaſtis cap. 3. v. 18. 19.*

Ick ſegghe dat *Salomon* hier, van niet anders en ſpreeckt als van het lichaem ende van ſijne doodt: vervolghens dat deſe Schriftuer-plaetſe de *Atheiſten* niet een hayr en kan baeten.

Dat hy alleen ſpreeckt van 't lichaem, ende niet vande ſiele, ghelijck den *H. Hieronymus* ſeer wel bemerckt heeft, blijckt klaer uyt die woorden: *Alle dinghen zijn van aerde ghemaeckt. Salomon* en was ſoo onervaren niet in de Schriftuer of hy wiſt wel dat het lichaem alleen, ende niet de ſiele, van aerde ghemaeckt was: Want dit hadde hy met duydelijcke woorden ghevonden in het boeck *Geneſis*, daer gheſeyt wordt dat Godt het lichaem plaeſterde van 't ſlijck der aerde, maer dat hy de ſiele, ofte den gheeſt des levens daer inblaeſde; de ſiele dan en wiert van gheen aerde gemaeckt: Ergo als *Salomon* ſeght: *Alles is van aerde ghemaeckt*, hy toont klaer dat hy alleenlijck ſpreeckt van het lichaem des menſchs, ende alſoo is het waerachtigh dat de menſchen dies-aengaende *van ghelijcke conditie zijn met de beeſten*, ofte *dat ſy niet meer en hebben als de beeſten*: Want ſy gaen, ſtaen, wandelen, eten, drincken, genereren, ſterven, ende keeren wederom nae de aerde met lichaem; al even eens ghelijck de beeſten, ſonder eenigh verſchil ofte onderſcheyt: Oock alſe beyde komen te ſterven, men kan niet ſien, ghelijck *Salomon* ſeght, of den aeſſem van d'een of van d'ander om hoogh klimt, of neder-daelt. *Hieronymus in caput 3. Eccleſiaſtis.* *Geneſis cap. 2. v. 6. 7.*

Maer wat de ſiele aen gaet, is het een heel andere ſaeke ſeght hy in 't ſelve boeck: *Den menſch*, ſeyt hy, *ſal gaen in 't huys van ſijne eeuwigheydt: De aſſchen ſal wederom keeren tot d'aerde daerſe van komt, ende den gheeſt ſal wederom-keeren tot Godt die hem ghegheven heeft.* *Eccleſiaſtis cap. 12. v. 5. 7.*

Wederom ſpreeckt hy even klaer in *'t boeck der wijsheydt*: *De godlooſe*, ſeyt hy, *en hebben de verholentheden Godts niet ghekent, noch gheene hope ghehadt vanden loon der rechtveerdigheydt, noch de heyligheyt ende heerlijckheydt vande ſiel niet gheacht, want Godt heeft den menſch onſterflijck ghemaeckt.* *Sapientiae cap. 2. v. 22. 23.*

II. Misbruycken de *Atheiſten* deſe woorden van *Iob*: *Als den menſch ghe-ſtorven, ontbloodt, ende verteirt is, waer is hy dan? als hy ontſlaepen is en ſtaet niet op.* *Iob cap. 14. v. 10. 12.*

Hier ſietmen wederom klaer dat *Iob* niet en ſpreeckt van de ſiele; want hy

hy spreeckt van jet dat *verteirt* wort, soo spreeckt hy dan alleen van het lichaem; want dat kan alleen verteirt worden het gene lichaemlijck is: Daerom vraeght hy seer wel: *VVaer is den menſch als hy gheſtorven ende verteirt is?* Want als sijn lichaem *gheſtorven is*, hy en is niet meer onder de menschen, ende als het *verteirt is*, hy en is oock niet meer in het graf.

Daerom seght hy oock *dat den menſch niet op en ſtaet als hy ontſlapen is*: Want het lichaem en kan door sijn eyghen selven niet op-staen:

Hier uyt en volght niet dat hy seght dat oock de siele heel en gantsch vergaet met het lichaem: Want elders seght hy heel contrarie, te weten: *Ick weet dat mijnen verloſſer leeft, ende dat ick in den uyterſten dagh ſal opſtaen uyt d'aerde, ende dat ick mijnen Godt ende Salighmaker in mijn vleeſch ſal aenſchouwen, den welcken ick ſelf in perſoon ende met mijne eyghen ooghen ſal ſien.*

Iob cap. 19. v. 25. 26. 27.

Te vergheefs dan komen d'*Atheiſten* d'onsterflijckheyt vande siele bestrijden met de Schriftuere de welcke hun op alle kanten overtuyght van contrarie. Laet ons nu hooren wat argumenten datse uyt de Reden soeken te trecken.

Hoe de Atheisten d'onsterflijckheyt vande siele met Reden willen bestrijden.

I. Sy willen sich behelpen met den Philosooph *Ariſtoteles*, welckers gront-reghel is: *Al wat eenigh beginſel ghehadt, ofte geboren is, is bederflijck.*

Ariſtoteles lib. 1. de Cælo Textu 121.

Ick antwoorde dat desen gront-reghel gheene plaets en kan grijpen in de siele des menschs: Want *Ariſtoteles* past hem alleen op het ghene dat lichaemlijck is, ghelijck het blijckt uyt den Text: Maer soo wanneer dat hy elders handelt van onse siele, dan seght hy dat haer verstant eene kracht is de welcke eeuwigh ende onbederflijck is: Dan seght hy dat onse siele Godlijck is om dat haere uytwerckinghen niet ghemeens en hebben met 't lichaem. Dan seght hy dat de lichaemlijcke passien vergaen met het lichaem, maer dat ons verstant Godlijck ende onlijdelijck is.

Lib. 2. de Anima. Textu 21. Lib. 2. de generatione Animalium cap. 4. Lib. 1. de Anima cap. 4. Textu 66. Lib. 3. de Anima cap. 9. Textu 39.

Haer tweede argument trecken de *Atheiſten* uyt het ghene den selven *Ariſtoteles* seght in het boeck vande siele, te weten, dat ons verstant niet met allen speculeren en kan sonder de phantasije:

Maer de Phantasye, segghen sy, is jet lichaemlijcx:

Ergo ons verstant en kan niet een sier uyt-rechten sonder jet dat lichaemlijck is:

Voorders dan, als de siele haer lichaem sal quijt zijn, en salse niet met allen konnen doen noch verstaen; soo moetse dan saemen vergaen met het lichaem.

Ick antwoorde dat onse siele op tweederley manieren verstaet. 1. Sy verstaet dinghen die ghevoelijck ende lichaemlijck zijn. 2. Sy verstaet dinghen die onghevoelijck ende gheestelijck zijn.

Om te verstaen het ghene dat *lichaemlijck* is, moet zy de Phantasye ghebruycken, dat is, sy moet eenighe lichaemlijcke verbeeldinghen hebben om haer te behelpen, de welcke door d'uytwendighe sinnen in de phantasye ghedruckt worden.

Maer om te verstaen het ghene dat *gheestelijck* is, en heeftse gheene lichaemlijcke verbeeldinghen noch phantasye van doen: Want ghelijck *Leſſius*, *Boverius*, ende *Arriaga* seer wel betoonen (ende ick boven wijdloopigh hebbe bewesen) *onse siele heeft vele uytwerckinghen in de welcke sy niet en hanght van het lichaem*, inder voeghen dat de verbeeldinghen die se hier toe ghebruyckt, haer (om soo te spreken) zijn ingheboren, ende niet van buyten komen door de uytwendighe sinnen.

Leſſius lib. 2. de immortalitate Animæ. Ratione 22. num. 53. Boverius in Demonſtrationibus contra Atheiſtas. Articulo 11. Arriaga. Diſput. 10. de Anima Sect. 3. num. 14.

Dit toonen de voor-ghenoemde Godts-gheleerde in verscheyden besonder ghevallen.

1. Als ons verstant wilt een oprecht vonnisse strijcken over de waerheyt

van

van eenighe ſaeke die ſpeculatief is, ſoo verre iſt van daer dat het de Phantaſye van doen heeft, dat het ter contrarie de Phantaſye niet en mach ofte en moet volghen: want alſoo de phantaſye ſeer bedrieghlijck is, in de plaetſe dat het verſtant door haer toedoen tot den gront vande waerheydt ſoude gheraeken, het ſoude verre daer af dwaelen; in de plaetſe dan dat het verſtant vande Phantaſye gheholpen ſou worden om een oprecht vonniſſe te ſpreken, het wort'er door beledt ende het moet de Phantaſye ſelve, verbeteren om de waerheydt te achter-haelen: Ergo het verſtant en heeft uyt ſijne natuere de Phantaſye niet van doen om te vonniſſen over de waerheydt van eenighe ſaeke die ſpeculatief is.

2. T'is ſeker dat vele Heylighen perſoonen op-getoghen ſijn gheweeſt in den gheeſt, onder andere den *H. Paulus* Apoſtel ghelijck hy ghetuyght tot die van *Corinthien*: De ziele leefde in het lichaem, ende nochtans ſy werckte ende verſtont ſonder het lichaem, alſoo dit ghelijck als doodt, buyten ſijn ſelven lagh: Want *Paulus* ſeght dat ſijne ziele, in ſoo eenen ſtaet ſijnde, dinghen heeft gheſien die noyt ooghe gheſien noch oore ghehoort hadde, overſulcx die door gheene phantaſye en konnen verbeldt worden: blyckt dan wederom dat ons verſtant wel kan wercken ſonder het toedoen der phantaſye: vervolghens dat ſe dit oock kan doen als ſe ganſchelijck door de doot ſal berooft ſijn van 't lichaem. 2 *Ad Corinth. cap.* 12.

Ten derden maecken de *Atheiſten* dit argument: De ziele beſluyt in haer dry principale uyt-werckinghen. 1. ſy verſtaet. 2. Sy doet het lichaem groeyen. 3. ſy doet het ghevoelen.

T'is ſeker dat de twee leſte uyt-werckinghen vergaen met de doodt, ergo oock de eerſte: want daer en is gheene reden waerom dat haere kracht die ſe heeft om *te verſtaen*, meer, nae de doot, ſoude blijven, als de kracht die ſe heeft om't lichaem *te doen groeyen* ende *ghevoelen*. Overſulcx moet de ziele heel en gantſch vergaen naer de doot, aenghеſien dat alle haere uytwerckinghen ende krachten vergaen.

Ick antwoorde: Dat de ziele, nae de doot, het lichaem niet meer en doet *ghevoelen* noch *groeyen*, blijckt voor de oogh: maer dat ſe de krachten niet behout om te doen *groeyen* ende *ghevoelen*, dat's valſch: want waert ſaeken datſe wederom, ghelijck als voren, vereenicht wiert met het lichaem, ſy ſoude het ſelve daetelijck wederom doen ghevoelen en groeyen.

Waerom en ſoude dit ſoo wel in onſe ziele niet konnen gheſchieden als in eenen ſpeelman? want ghelijck eenen ſpeelman de kracht ofte de konſte heeft, om, by exempel, op de luyte ofte eenighe andere inſtrumenten te ſpelen, alſoo ſiet men dat de ziele de kracht heeft om het lichaem te doen groeyen ende ghevoelen: want ſonder de ziele en kan het lichaem niet ghevoelen noch groeyen ghelijck de inſtrumenten gheen gheluydt en gheven ſonder den ſpeelman: ſmijt d'inſtrumenten erghens in eenen verlaten hoeck, daerom en verlieſt den ſpeelman ſijn kracht niet om te ſpelen: want ſoo haeſt als hy 't inſtrument wederom in de handt neemt ende beghint te toucheren, hy doet het wederom klincken als voren: Alſoo, berooft de ziele van haer inſtrument, dat is, van haer lichaem, het lichaem en ſal niet meer ghevoelen noch groeyen; nochtans hier uyt en volght niet dat de ziele haere kracht verlieſt om te doen groeyen ofte ghevoelen: want alhoe-wel ſy dit met'er daet niet en doet (ghelijck oock een ſpeelman ſijn inſtrument niet en doet klincken als hy daer van berooft

is) nochtans soo haest en soude sy wederom niet vereenight zijn met het lichaem, of sy soude het selve daetelijck doen groeyen ende ghevoelen, ghelijck eenen speelman sijne instrumenten doet klincken als hyse in de handt neemt om te toucheren: Ghelijck het dan geensins en volght dat eenen speelman sijn kracht verliest om te spelen, als hy van sijne instrumenten berooft is ende met'er daet niet en speelt; alsoo en volght het oock niet dat de siele haere krachten verliest om te doen groeyen ende ghevoelen, alsse van het lichaem berooft is, ende het selve met'er daet niet en doet ghevoelen noch groeyen.

Waerom datse dit met'er daet niet en doet alsse van 't lichaem ghescheyden is, is klaer, want die twee krachten hanghen van dinghen die lichaemlijck zijn: Ergo als de siele berooft is van al wat lichaemlijck is, sy en kan met'er daet die twee krachten niet uyt-wercken: Maer de kracht diese heeft om te *verstaen* ende te *willen*, die en hanght in gheender manieren van jet dat lichaemlijck is; Ergo de siele *verstaet* ende *wilt* met'er daet, oock alsse is afghescheyden van 't lichaem.

Eyndelijck, daer en is niemant vande *Atheisten* machtigh my te bewijsen dat de siele haere krachten, diese hadde in het lichaem, verliest naer het sterven van 't lichaem: Soo en is'er dan niemant machtigh uyt hun voorgaende argument te besluyten dat de siele gantsch vergaet ende saemen sterft met het lichaem.

Dit is nu hun leste argument. Ist saeken dat de siele onsterflijck is, hoe komt het dan dat de menschen van de doodt soo eenen schroom hebben? is dit niet een teeken dat de siele voor haer eyghen doot schroomt? anderssins sy soude haer moeten verheughen alsse van dit lichaem verlost wordt om datse d'onsterflijckheyt, vry van alle miserien ende verdriet, gaet ghenieten.

Ick antwoorde. 1. dat'er twee verscheyde appetijten zijn in den mensch; eenen die *natuerlijck* is, ende eenen die *redelijck* is: onse siele heeft eenen *natuerlijcken* appetijt ofte gheneghelijckheyt tot het lichaem daer sy in woont om dat'er tusschen beyde soo eenen vasten bandt is ghelijck yeder een weet; als nu desen bandt door de doodt ghebroken moet worden, dit gheschiedt met eenigh ghewelt om dat het strijdt teghen de natuerlijcke gheneghelijckheyt vande siele, daerom en is't niet te verwonderen datse *natuerlijck* schroomt voor de doodt.

Maer indien-ghe haere *Redelijcke* gheneghelijckheyt aensiet, soo verre ist van daer datse de doodt van het lichaem sou vreesen datse ter contrarien met alle wenschen nae de selve verlanght.

Hier van hebben wy een klaer exempel in *Christo*: Sijne siele schroomde *natuerlijck* voor de aenstaende doodt, ghelijck hy selve bekende aen sijne Apostelen, seghende: *Mijne siele is droef tot'er doodt*: Dit was *natuerlijck*: Maer uyt kracht van den *redelijcken* appetijt der siele toonde hy dat hy de doodt niet en vreesde als hy riep: *Vader dat uwen wille gheschiede.*

Matthai cap. 26. v. 38. 43.

Van soodanighe exempelen zijn de historien der Christenen vol, naemelijck de levens der Martelaren, die niet alleen de doodt niet en hebben ghevreest, maer oock met groote blijdschap de selve aenveert.

Wat seggh' ick d'historien der Christenen? selfs vele Heydenen hebben ghespot met de doodt, ende haer voor gheluckigh ghehouden alsse van dese miserien mochten verlost worden: hier van hebben wy boven eenighe preuven ghesien in den Philosooph *Anaxarchus*, *Cercidas*, *Seneca*, *Cicero*, *Plato*, en andere.

Ick

Ick antwoorde. 2. Dat vele menſchen redenen hebben om voor de doodt eenen ſchroom t'hebben om datſe haer leven ſoo aengheſtelt hebben datſe met recht wel moghen vreeſen voor de aenſtaende eeuwicheyt, ende rekeninghe dieſe moeten gheven aen den opperſten Rechter: Want ghelijck *David* ſeght: *Daer en is niet ergher als de doodt vanden ſondaer.* Pſalmo 33. v. 22

Dit ſluyt ick met de woorden vanden *H. Ioannes Chryſoſtomus*: *In de ure dès doodts*, ſeyt hy, *ſal de ghenoeghlijcke ghedachtenisſe van wel gheleeft te hebben, lichtelijck de gheſtoorde ziele vertrooſten ghelijck de calmte vande zee de ſchippers vermaeckt naer het tempeeſt. Maer om dat wy als uytſinnighe leven daerom en hebben wy dien troſt niet als wy komen te ſterven: Want als yemant die vaſt in de boeyen ſit los wort ghemaeckt om ſijn vonniſſe t'ontfanghen, toen is hy meeſt benauwt ende bevreeſt als hy ontrent de vierſchaere komt. Daerom ghebeurt het ſoo dick wils dat de ghene die op hun ſterven ligghen ſchroomelijcke viſioenen verhalen, ſchudden en beven, ende de omſtaenders met vreeſſelijcke ooghen aenſien, ofte om dat haere ziele met ghewelt wort gheruckt uyt het lichaem, ofte om datſe het gheſicht vande booſe geeſten niet en konnen verdraeghen.* Chryſoſtomus Homilia 64. in Matthæum.

HET NEGENSTE DEEL

Van den ſtaet der zielen naer dit leven.

I. CAPITTEL.

VVat ghevoelen dat de Heydenen hebben ghehadt van den ſtaet der Godtvruchtighe zielen.

HEt gevoelen der Heydenen is de meeſte ſchande voor d'*Atheiſten*, om dat die meer verſtant hebben gehadt in het midden der duyſterniſſen, als deſe in t'volle licht van d'heele werelt door het welcke oock de plompſte verſtanden ſouden moeten geſcherpt worden: Laet ons dan tot meerdere ſchaemte der godlooſe eens hooren wat ghevoelen de Heydenen hebben ghehadt aengaende den ſtaet der Godtvruchtighe zielen in t'toekomende leven.

1. Wat ſeght den Philoſooph *Plato* hier van? *Als de ziele*, ſeyt hy, *haer met Godlijcke deughden ſal verciert hebben, ende uyt dit lichaem gheſcheyden ſijn, ſal ſe over-ghedraeghen worden in eene heylighe ende uytnemende plaetſe daer gheenen arbeyt en is, noch quellinghe, noch ſuchten, noch ouderdom, maer een ghernſt leven van alle quaeden bevrijdt: Sy ſal gheluckigh ſijn ſonder eenighe dwalinghe, ſonder onwetentheyt, ſonder vreeſe, ſonder ongheregelde liefde.* Plato lib: 10. de legibus, & in Dialogis Phædus & Axiochus. Het ghevoelen van Plato.

Komt dit niet precies over een met het ghene onſen Evangeliſt *Ioannes* ſeght in de Schrifture? *Godt*, ſeyt hy, *ſal alle de traenen vande ooghen der ſalighen afwaſſchen, ende daer en ſal gheene doot meer ſijn, noch droefheyt, noch ghejammer, noch rouwe.* Apocalyp cap: 21. verſ: 4.

Plato gaet voort: *De ghenoechten dieſe ſullen ghenieten ſullen ſoo menichvuldigh en groot ſijn datſe alle de vreughden van de heele werelt verre ſullen te boven gaen.*

1. Ad Corinthios c. 2. v. 9. Is dit niet het selve dat *Paulus* seght? *Noyt ooghe en heeft het ghesien, noyt oore ghehoort, noyt herte vanden menschе bedacht de ghenoechten die Godt bereydt heeft ghemaeckt voor de ghene die hem beminnen.*

Wat seght *Plato* noch meer? De plaetse, seyt hy, der Salighen sal met soo menighe kostelijcke peerlen ende ghesteenten van alle soorten verciert sijn, dat'er alle de straeten mede sullen bezaeyt sijn: heele gheberghten sal men over al sien blinckende van diamanten, carbonckel-steenen, ende smaragden: Alle de paleysen ende ghebouwsels sullen blincken van gout: De boomen sullen altijt groen staen ende gheladen met vruchten.

Apocalyp: cap: 21. vers: 19. Ick sie hier weynich verschil tusschen dese beschrijvinghe, ende die van den H. Apostel *Ioannes*, den welcken seght dat elcke poorte van de hemelsche stadt uyt verscheyden kostelijcke ghesteenten ghesmeedt is, de straeten ghepaveyt met sijn louter gout soo klaer als glas, ende dat de rivieren beplant staen met boomen die alle maenden nieuwe vruchten voort-brenghen. Cap: 22. v 2.

Wat Jamblichus hier van gheseyt heeft *Iamblichus lib de fine bonorum* Hoort nu den ouden *Iamblichus*: *T'is seker*, seyt hy, *dat onse ziele onsterflijck is, daerom en is'er gheenen anderen wegh tot de salicheyt als een deughdelijck ende voorsichtich leven te leyden. Want de ziele gaende naer t'ander leven en draeght niet anders met haer als de deught ofte de boosheyt, die de deught sullen hebben gheoeffent sullen ghevoert worden nae die gheluckighe landtschappen des hemels daer se met Godt sullen rusten en woonen.*

Apocalyp: cap: 14. v. 13. Dit is wederom precies het selve dat *Ioannes* seght: *Salich*, seyt hy, *sijn se die in den heere sterven, want haere goeden wercken sullen haer volghen, sy sullen voortaen rusten van al haeren arbeyt, ende Godt sal met haer woonen.* Cap: 21. v. 3.

Het gevoelen van Plutarchus. *Plutarchus de ijs qui serò à numine puniuntur. In Commentario: Non posse suaviter vivi secundum Epicuraos.* Wat is het ghevoelen vanden gheleerden *Plutarchus*? *De ghene*, seyt hy, *die sich kloeckelijck draeghen in het ghevecht hebben hope datse loon sullen ontfanghen voor haere victorie; hoe veel te meer moeten de Godtvruchtighe zielen verhopen datse naer dit leven met loon sullen vereert worden voor al den arbeyt diese onderstaen om de quade gheneghelijckheden van haere lichamen te temmen: Ghelijck niemant vande kamp-vechters ghekroont wort dan naer het ghevecht ende victorie, alsoo en sullen de Godtvruchtighe, voor de victorien, diese met wel te leven sullen behaelt hebben, gheenen loon ontfanghen als naer de doodt.*

2. Ad Timotheum c 2. v. 5. 2. Ad Timotheum c: 4 v: 8. 1. Ad Corinthios c: 9. v: 23. Dit altemael sijn bykans de selve woorden vande Schriftuere by den *H. Paulus*: *Niemant*, seyt hy, *en sal ghekroont worden ten zy die wettelijck ghevochten sal hebben.* Item: *Ick hebbe wel ghevochten daerom wort voor my eene kroone bewaert die my den rechtveerdighen rechter sal gheven in den uytterstен dagh.* Item: *De Kamp-vechters onthouden sich van alles om datse eene bederflijcke kroone souden ontfanghen, maer wy eene onbederflijcke.*

Het ghevoelen van Seneca. *Seneca lib. de brevitate vitæ.* Eyndelijck (om meer andere stil-swijgens voor by te gaen) soo spreeckt den Philosooph *Seneca*: *En benijdt uwen broeder niet*, seyt hy, *die overleden is: Want nu rust hy ten lesten in volle vryheyt, nu is hy verlost van alle perijckelen, nu is hy eeuwigh: Nu gheniedt hy eene opene ende heldere locht, ende is tot die plaetse ghekomen die de salighe zielen ontfanght in haeren schoot: Nu swiert hy vrylijck al waer hy begheert, ende gheniet met groote vreught alle de goederen vande natuere.*

Sapientiæ cap: 3. vers: 1, 7. Soo spreeckt oock den Wijsen-man, segghende: *De zielen van de rechtveerdighe sijn in de handt Godts ende in ruste: Haere hope is vol van onsterflijckheydt: Sy sullen blincken ende swieren ghelijck de ginsteren in eenen riet-bosch.*

Seneca Epistola 102. Voorders seght *Seneca*: *Dien dagh den welcken ghy vreest als den lesten*

uws

uws levens ſal den gheboort-dagh ſijn vande eeuwigheydt. Dan ſal u een klaer licht ſchijnen in d'ooghen, alle de gheweſten des hemels ſullen ghelijckelijck blincken, daer en ſullen gheene duyſternisſen noch nacht ſijn.

Hier mede komt den *H. Ioannes* precies over een als hy ſeght *dat den hemel gheene Sonne noch Maene van doen heeft, om dat hem de klaerheydt Godts ſal verlichten, ſonder nacht ofte duyſternisſen.* *Apocalypſ. 21. v: 23, 25.*

Hier hebt ghy niet alleen het enckel ghevoelen der Heydenen, maer oock haere over-een-komſte met onſe ſchriftuere.

II. CAPITTEL.

VVaer in dat eyghentlijck de opperſte ſaligheyt vande zielen beſtaet volghens de leeringhe vande oprechte gheloovighen.

ICk antwoorde op deſe queſtie met de Schriftuere ende met de Heylighe Vaders, dat de opperſte ſalicheydt beſtaet *in het aenſchouwen Godts.* Bewijſen uyt de Schriftuere dat de opperſte ſalicheydt beſtaet in het aenſchouwen Godts.

I. Dat is het ſegghen vanden H. Propheta *David*: *Ick ſal verſaet worden*, ſeyt hy, *als uwe glorie, O Heere! my ſal gheopenbaert ſijn*: Deſe glorie, ſeght hier op onſen *Leſſius*, en is niet anders als Godt ſelve, want hy is ſijn eyghen glorie, majeſteyt, ende ſchoonheydt. Dit is dan het ſegghen van *David*: Als ick Godt ſal ſien, ſullen alle mijne wenſchen ende begheerten vervolt ſijn; dit is't ghene wy de opperſte ſaligheydt noemen. *Pſal. 16. v, 15. Leſſius lib. 2. de ſummo bono cap. 4. n. 20.*

Wederom ſeght den ſelven Propheet: *Door uw' aenſicht ô Heere!* (dat is, door het vertoonen van uw' Godlijck aenſchijn) *ſult ghy my vervollen met blijdſchap; want ghy hebt de eeuwighe vreughden in uwe handt.* *Pſal: 15: v: 11.*

Eyndelijck ſeght hy: *Uwe barmhertigheydt is in den hemel, daer ſullen de zielen droncke worden door d' overvloedigheydt van uw' huys, ende ghy ſult ſe laven met de beke van uwe ghenoechten: want by u is de fonteyne des levens, ende in uw' licht ſullen wy t' licht ſien.* Als of hy ſeyde: Ghy ſijt de fonteyne van t'eeuwigh leven, ende door het licht, t' welck ghy als een ſtroomende water in onſe ziele ſult ſtorten, ſullen wy u aenſchouwen, die de fonteyne van alle licht ſijt: Alſoo ſullen wy gelijck als droncke ende gantſchelijck verſaet worden door de overvloedicheyt ende ſoetigheyt van alle uwe goederen. *Pſal: 35: v, 9.*

II. Den *H. Ioannes* ſeght: *Alderlieffſte, nu ſijn wy kinderen Godts, maer t'en is noch niet gheopenbaert wat dat wy ſijn ſullen: Doch, wy weten dat als Godt ſal gheopenbaert ſijn dat wy aen hem ſullen ghelijck ſijn, ende hem ſien ſullen ghelijck hy is.* *I. Ioannis cap: 3. v. 2.*

VVy ſullen hem ſien, ſeght den *H. Paulus*, *aenſicht aen aenſicht.* *I. Ad Corinthios cap. 13: v: 12.*

Met de Schriftuere komen over een de voornaemſte Heylighe Vaeders. Bewijſen uyt de HH. Vaders.

I. Soo ſpreeckt den heylighen *Irenæus*: *Hier in is het eeuwigh leven gheleghen, dat men het Godlijck aenſchijn aenſchouwe: want de ghene die Godt ſien, ſijn ghelijck als binnen het Godlijck weſen, ſoo hebben ſy dan het eeuwigh leven die Godt ſien.* *Irenæus lib: 4: contra hareſes cap: 37.*

Nazianzenus oratione in laudem Cæsarii.

II. Den *H. Gregorius Nazianzenus*: *Het Ryck der hemelen*, seyt hy, *naer mijn advys, en besiaet nerghens anders in, als in het beschouwen vande Alderheylighste Dryvuldigheyt, die haer heel ende gantsch met onse zielen vermenghelt.*

Nyssenus lib. de beatitudinibus.

III. Den *H. Gregorius Nyssenus* seght: *Men heeft alle goederen in het aenschouwen Godts.*

Augustinus lib. 1. de Trinitate cap. 13

IV. Den *H. Augustinus*: *Het aenschouwen Godts*, seyt hy, *aenschicht aen aenschicht is den meesten loon die aen de rechtveerdighe menschen belooft is.*

Trismegistus in Pimandro cap: 13.

Iae de Heydenen self hebben dit oock uyt de natuerlijcke reden ghesien: want soo spreeckt *Mercurius Trismegistus*: *Het opperste goet van de zielen als se scheyden uyt t' lichaem is Godt te ghenieten.*

Plotinus Enneade 6: lib: 9: cap: 10.

Desghelijcx oock *Plotinus*: *Als de ziele Godt sal aenschouwen, ende dat het lichaem dit aenschouwen niet en sal stooren, en salse maer een met Godt sijn.*

De Reden is klaer: Ons opperste goet is hier in gelegen dat onse ziele heel en gantsch versaet ende vervolt worde:

Maer, ghelijck wy boven beweesen hebbe, onse ziele is in haere dry krachten, *memorye*, *verstant*, ende *wille*, op eene sekere maniere oneyndelijck:

Ergo sy en kan niet heel en gantsch verzaedt ende vervolt worden als door een goet dat oneyndelijck is:

Daer en is gheen goet oneyndelijck dan Godt alleen: Ergo Godt alleen kan onse ziele heel ende gantsch verzaeden ende vervollen: Soo is dan ons opperste goedt ende saligheydt gheleghen in het aenschouwen ende besitten van Godt alleen.

Doch, soo dit aenschouwen Godts menigherley dinghen in sijn selven begrypt, soo is nu de questie wat de heylighe zielen sullen sien in 't besonder?

De Heylighen sullen sien het godlijck weesen ende sijne volmaeckthe-den.

Voor mijn fondament legghe ick dese woorden vanden H. *Ioannes*: wy sullen Godt sien, *ghelijck hy is.*

Bernardus in Meditationibus cap: 4.

Hier uyt volght noodtsaeckelijck dat wy sullen sien het Godlijck weesen bestaende in dry verscheyden persoonen, vervolghens, ghelijck *Bernardus* seght: *wy sullen sien de macht vanden Vader, de Wijsheydt vanden Sone, de goedertierenheydt vanden H. Gheest, alsoo sullen wy kennisse hebben vande Alderheylighste Dryvuldigheydt.*

Dit en is niet ghenoech: want het godlijck weesen besluyt meer andere volmaeckthe den ende hoedanicheden; ergo om hem te sien *ghelijck hy is*, de heylighe zielen moeten noch meer sien.

Sy sullen dan voorder sien sijne *Almoghentheydt* met de welcke hy alles gheschaepen heeft, saemen de heele architecture des werelts, de proportie, grootte, maete, ende kracht van alle haere ghedeelten; den oorspronck van alle dingen, de naturen van alle de schepselen in het besonder, de verholentheden van alle de wetenschappen en konsten.

Sy sullen sien sijne *voorsichtigheydt*, ende saemen de heele beschickinge en dispositie die hy van 't beginsel des werelts tot noch toe ghehouden heeft in 't regeeren des werelts, alsoo sullen sy kennisse hebben van al wat 'er in de wereldt is omghegaen, hoe voorsichtelijck dat Godt met yeder mensch in 't besonder, ghehandelt heeft; hoe vele goede inspraken dat hy hem heeft ghesonden in 't herte, hoe menighe occasien voorghewendt, nu met voorspoet, dan met teghenspoet, om hem salich te maeken, hoe dickwilts dat hy hem heeft bevryt van de quaden die hem over het hooft hinghen, met wat verduldigheydt dat hy de sonden verdraghen heeft &c.

Sy sullen sien sijne *Rechtveerdigheydt* met de welcke hy de sondaers ghestraft heeft: waerom dat hy *Iudas* heeft laten verloren gaen, ende

Petrus

Petrus heeft laten komen tot leetweſen: waerom dat'er menighe ligghen in t'eeuwigh vyer die maer eens gheſondight en hebben, daer eenen moordenaer op den leſten ſtont van ſijn leven is ſaligh gheworden.

Met een woordt gheſeydt, ſy ſullen in Godt ſien de fonteyne van alle levens, van alle licht ende wijsheyt, van alle goetheydt en waerheydt, ven alle ſchoonheydt en ſoeticheydt: Sy ſullen ſien den afgront van ſijne oordeelen, de verheventheyt van ſijne Majeſteydt, de onveranderlijcke vaſtigheyt van ſijn eeuwigh-duerende Rijck.

Ick en kan u niet meer ſegghen, ſeyt *Paulus*, als dat Godt *alles in alle ſal ſijn*: Daer *ſullen t'wy al hebben*, ſeght *Bernardus*; daer ſullen *wy alles ſien*, ſeght *Hugo victorinus*. Wy ſullen daer hebben, ſeght *Auguſtinus*, *al wat verheught, alle rijckdommen, alle ghenoechten, alle ruſte, alle trooſt, al wat wy begeeren*: wy en ſullen daer, ſeght *Cyprianus*, *niet alleenlijck ſmaeken hoe ſoet dat den Heer is, maer wy ſullen verſaet ende vervolt worden met ſoetigheyt, niets en ſalder ontbreken, alle onſe begheerten ſullen volbracht ſijn, want Godt ſal alles in alle ſijn.*

1. *ad Corinthios cap. 15. v. 28. Bernardus in meditationibus cap. 4. Hugo victor: lib. 7. in Dionyſium c. 7. Auguſtinus lib. de Spiritu & littera. Cyprianus Tractatu de mortalitate.*

III. CAPITTEL.

VVat'er nootſakelijck uyt dat aenſchouwen Godts in de heylighe zielen moet komen te ſpruyten.

DEſe queſtie wijſt haer ſelven uyt: want, ghelijck ons de experientie leert, Hoe dat eenigh goet meerder is, ende klaerder geſien ofte ghekent wort, hoe dat het krachtigher d'affectie treckt:

Maer Godt is een goet dat alle goederen in ſijn ſelven beſluyt, ende hy wort klaer van de heylighen gheſien ende ghekent:

Ergo hy treckt d'affectie vande heylighe zielen met ſulck eene kracht, dat het hun onmoghelijck is Godt niet te beminnen.

Vyt het aenſchouwen Godts ſpruyt nootſakelijck eene Liefde.

Overſulcx uyt het aenſchouwen Godts moet nootſakelijck in de heylighen eene liefde tot Godt, komen te ſpruyten, welckers kracht gheene ſterflijcke menſchen en konnen begrijpen: Eene liefde die van Godt ende de heylighen ghelijck als maer een maeckt: Doch laet ons hier van hooren ſpreken den *H. Dionyſius Areopagita*.

Deſe liefde beſtaet naemelijck in twee eyghendommen:

Deſe liefde beſtaet naemelijck in twee eygendommē. *Dionyſius Areopagita lib. de divinis nominibus? Parte 1. cap. 4.*

Den eerſten is *eene optoginghe der ziele* ghelijck als buyten haer ſelven: den tweeden is *eene aldernauwſte vereeninghe met Godt* haeren beminden.

De *optoginghe* kan wederom op tweederley manieren gheſchieden. 1. als alle de ghedachten ende affectie vanden ghene die bemindt ſoo overgheſet worden aen den beminden, dat hy ſijn ſelven ghelijck als vergeet, ende al wat hem aengaet veronachtſaemt: alſoo gaet de ziele buyten haer ſelven, want s'is meer daer ſe bemindt dan daer ſe leeft.

Ad Galatas cap. 2. v. 20.

In ſoo eenen ſtaet, ſeght den *H. Dionyſius*, was hier op de werelt den *H. Paulus* als hy riep: *Ick leve, doch niet meer ick, maer Chriſtus leeft in my*: Want *Paulus* was ſoo met alle ſijne ghedachten ende affectie in *Chriſto* dat hy ganſchelijck ſcheen vergheten te hebben al wat hem aenginck, en ghemack, en eere, en leven: uyt kracht van deſe liefde riep hy ghelijck yemant die buyten ſijn ſelven is:

Ick

Ad Romanos cap. 8. v. 35, 37. &c.

Ick ben wel verſekert dat noch verdruckinghe, noch benauwtheyt, noch honger, noch naecktheyt, noch perijkel, noch vervolginghe, noch ſweert, noch doodt, noch leven, noch Enghelen, noch Prinsdommen, noch krachten, noch teghenwoordighe, noch toekomende dinghen, noch ſterckte, noch hooghde, noch diepte, noch eenighe andere creature my ſal konnen ſcheyden van de liefde Godts, de welcke is in Chriſto Ieſu onſen Heere.

Hier ſiet ghe *Paulus* met ſoo eene krachtighe liefde bevanghen dat hy ſijn ſelven ende alles wat hem aengaet vergheet; ende nochtans deſe liefde en is maer eene ſchaduwe gheweeſt ten opſichte van die liefde met de welcke de heylighen Godt in den Hemel beminnen.

Sy leven dan alleen in Godt, alle haere ghedachten ſijn op Godt, alle haere begheerten en ſtrecken nerghens anders toe als tot Godt, ende tot ſijne eere ende glorie.

De tweede maniere op de welcke yemant *opghetogben* kan worden, is, wanneer ons ghemoet door de contemplatie en liefde ſoo wordt ghetrocken tot Godt, dat den menſch niet en ſiet, noch en hoort, noch en voelt, noch eenigh ghebruyck heeft van de andere ſinnen, ſoo dat men nauwlijcx en kan onderſcheyden of hy levende oft doodt is: Alſoo heeft onſen H. Vader *Ignatius* (om niet te ſpreken van den H. *Franciſcus*, *Thereſia*, en andere) acht daeghen lanck gheleghen buyten ſijn ſelven, ſoo ghelijck aen eenen dooden, dat ſe van ſin waeren hem te begraven ten waer ſaeken dat de Medecijnen noch eenen flauwen klop aen het herte achterhaelt hadden.

Soodanighe *optoginghe* en grijpt gheene plaets in de heylighen: want alhoewel ſy heel en gantſch verſmoort ſijn in de liefde ende beſchouwinghe Godts, ſy worden nochtans van Godt ſoo verſterckt dat ſe haere onderſte krachten noch konnen ghebruyken, om, by exempel, met malkanderen te handelen ende teſpreken, ofte ſich te bemoeyen met andere ſaken die de menſchen aengaen, ſonder nochtans in't minſte verhindert te worden in de liefde ende beſchouwinghe Godts.

Matthæi. cap. 18. v. 10. Dit blijckt uyt het ghene *Chriſtus* heeft gheſeyt van de Enghelen die de menſchen bewaren: want deſe gheneiren ſich hier op de wereldt met de menſchen te dienen, toeſicht te hebben op haere actien, haer te bevrijden van de perijkelen, dies niet teghenſtaende ſeght *Chriſtus*: *Sy ſien altijdt het aenſchijn van den hemelſchen Vader.*

Den tweeden eyghendom vande liefde der Heylighen, volghens het ſegghen van *Dionyſius*, is *eene aldernauwſte vereeninghe met Godt*: dit en kan oock anders niet weſen: want dat ſiet men in alle ſoorten van liefden, (hoedanigh ſy mochten weſen) dat ſe hier toe ſtrecken dat ſe van twee maer een maecken, hoe de liefde meerder is, hoe ſe, uyt'er natuere, meeder vereeninghe vereyſcht: Maer de liefde der heylighen tot Godt, is op het hooghſte, Ergo haere vereeninghe met Godt moet mede ſijn op het nauwſte ende het hooghſte: Inder voeghen dat ſe ghelijck aenghetrocken hebben het Godlijck weſen, ende, om de ghelijckeniſſe van *Chryſoſtomus*, te ghebruyken, ſchijnen te ſijn als een gloeyende yſer in't vyer: Alſoo, ſeght den *H. Bernardus*, ligghen de heylighen *verſmoort in den afgront vande godlijckheydt*, ende, ſeght onſen *Vincentius Caraffa*, *de ziel en ſchijnt gheene ziel meer te ſijn, maer eenen anderen Godt*: want ghelijck *Auguſtinus* ſeght: *Soodanigh is yeder een, als ſijne liefde is, bemint hy Godt, hy is eenen Godt.* T'welck de ſchriftuere ſelf door den *H. Ioannes* met deſe dry woorden beveſtight, *wy ſullen ghelijck ſijn aen Godt.*

Vincentius Caraffa lib: 1. Civit. cel. § 28.

1. Ioannis cap. 3. v. 2. Nu reſteert'er de uyterſte ende leſte volmaecktheyt die eene ſalighe ziele heeft in den hemel: Deſe volmaecktheydt beſtaet *in eene blijſchap*

(om

(om met *Auguſtinus* te ſpreken) *die alle blijdſchap te boven gaet, ende buyten de welcke gheene blijdſchap en is.*

Auguſtinus libt Soliloquiorum. cap. 35.

Soo eene blijdſchap moet'er nootſaekelijck ſpruyten uyt de liefde die de heylighen hebben tot Godt, ghelijck haere liefde nootſakelijck ſpruyt uyt het aenſchouwen Godts.

uyt de liefde ſpruyt nootſakelijck eene uyterſte blijdſchap.

Dat dit *nootſakelijck* ſoo moet weſen blijckt uyt de liefde diemen hier op de werelt: want wie heeft'er oyt bemint die in ſijne liefde geene vreught ende ghenoechte ghehadt heeft? het verdriet ſelve, wort vande liefde verandert in een wel ghenoeghen en ſoeticheyt, om dat ſe alles gheerne verdraeght als ſe maer beminnen en kan ende bemint worden: Een dinghen is'er alleen dat de liefde kan berooven van alle ghenoechte, te weten, als men weet dat ſe maer eenen dagh ofte twee en ſal dueren: Maer dit en grijpt gheen plaets in de liefde der heylighen: want ſy ſijn wel verzekert dat ſe eeuwelijck en ſonder eynde moet dueren.

Dat nu de blijdſchap de welcke uyt de liefde nootſakelijck ſpruyt alle blijdſchap te boven gaet, wordt in deſer voeghen beweſen:

Soo verheven ende wonderlijck moet deſe vreught ſijn, als het aenſchouwen Godts ende de liefde der heylighen is: want ſoo veel beminnen ſy als ſe in Godt ſien, ende ſoo veel verheughen ſy haer, als ſe beminnen, dat is, ghelijck het aenſchouwen Godts de maete van haere liefde is, alſoo is de liefde de maete van haere blijdſchap.

Ergo ghelijck haere liefde alle liefden te boven gaet om dat ſe beminnen een goet dat oneyndelijck ſchoon is, alſoo gaet haere vreught alle vreughden te boven om dat ſe uyt eene liefde ſpruyt die boven alle liefden verheven is.

Dit is oock het ſegghen vanden *H. Anſelmus*: *Soo veel als yemant*, ſeyt hy, *een ander bemint, ſoo veel verheught hy ſich over het goet van ſijnen beminden: Ghelijck dan een yeder van d heylighen in den hemel Godt onghelijckelijck meer beminnen ſal dan ſijn eyghen ſelven ende alle de andere, alſoo ſal hy ſich meer verblijden over de weerdigheydt ende gheluck ſaligheyt Godts, als over ſijn eyghen ſalicheydt ende van alle de andere. Sy ſullen Godt beminnen uyt gantſcher herte, uyt heel haer verſtant, uyt heel haere ziele, nochtans haer herte, verſtant, ende ziele en ſullen niet ghenoechſaem ſijn om te voldoen aende weerdigheydt van haere liefde: Alſoo en ſullen oock haer herte, verſtant, ende ziele niet ghenoechſaem ſijn om de blijdſchap te vatten* die uyt die liefde ſal ſpruyten.

Anſelmus in Proſologio cap. 25.

IV. CAPITTEL.

Van de gheluck-ſaligheydt, die de Heylighe zielen ſullen ghenieten in haere lichamen nae de verrijſſeniſſe.

GHelijck het lichaem hier in dit leven het inſtrument vande ziel is, het welcke mede-deelachtigh is van haere deughden en lijden, alſoo moet het oock, volghens de reghels vande Rechtveerdicheyt, mede deelachtich ſijn van de glorie.

Vier volmaeckthedenl vande lichamen der heyligen nae de verryſſeniſſe.

Tot dien eynde ſal in de alghemeene verrijſſeniſſe met vier ſchoone gaven ofte volmaecktheden opſtaen, de welcke in't beſonder opghetelt

worden van den H. *Paulus* in den eerſten brief tot die van *Corinthien.*

1. *ad Corinthios cap.* 15. *v.* 35. 41, *&c.*

Ghy ſult my vraeghen, ſeyt hy, *hoe ſullen de dooden verrijſen ? ofte wat ſullen ſy voor lichaemen hebben?* Ick antwoorde? *Het lichaem wort hier ghezaeyt in bederflijckheyt, het ſal in onbederflijckheyt opſtaen*: 2. *Het wort ghezaeyt in miſmaecktheyt, het ſal opgheweckt woraen in heerlijckheydt.* 3. *Het wordt ghezaeyt in kranckheydt, het ſal verryſen in kracht*, 4. *Hier wort ghezaeyt een natuerlyck lichaem, het ſal een gheeſtelijck lichaem ſijn als het ſal opſtaen.*

Hier verghelijckt den *H. Paulus* ons lichaem ſeer wel by het zaet: want ghelijck het zaet wort gheſmeten in d'aerde om daer te verrotten ende wederom op te ſtaen met ſchoon loof ofte vruchten: alſoo wort ons lichaem nae de doodt begraven in d'aerde om daer te bederven, ende daer naer te verrijſen met die volmaecktheden die den Apoſtel daer optelt. Laet ons nu elck in 't beſonder gaen opweghen.

De eerſte volmaecktheyt ſal ſijn de onlydelijckheyt.

De eerſte volmaecktheydt heeft *Paulus* uytghedruckt met deſe woorden: *Het lichaem ſal opſtaen in onbederflijckheyt.* Hier door verſtaet hy. 1. datſe niet meer ſterven en ſullen. 2. Dat ſe oock niet het minſte in der eeuwigheyt en ſullen te lijden hebben.

1. *ad Corinthios cap.* 15.

Van *t'eerſte* gheeft ons den ſelven Apoſtel de reden, als hy ſeght dat de verrijſeniſſe *Chriſti* een voor-beeldt is vande verrijſeniſſe der Heylighen:

Ad Romanos cap. 6. *v.* 9.

Maer *Chriſtus*, ghelijck hy elders ſeght, eens verreſen ſijnde, en kan niet meer ſterven:

Ergo de Heylighen, eens verreſen ſijnde, en konnen oock niet meer ſterven.

Dat ſe oock niet meer lijden en ſullen ſtaet klaer in de Schriftuere, ende by de HH. Vaders.

Iſaiæ cap. 49. *v.* 10.

In *de Schriftuere*: want *Iſaias* ſeght: *Sy en ſullen geenen dorſt noch honghēr meer lijden, ſy en ſullen niet meer gheſlaghen worden van de brandende hitte der ſonne.*

Apocalyp. cap. 21. *v.* 4.

Ioannes ſeght: *Godt ſal alle haere tranen afwaſſchen, daer en ſal by haer gheen misbaer, noch gheiammer, noch droefheydt meer ſijn.*

Cyprianus de mortalitate

By *de HH. Vaders*: want *Cyprianus* ſeght: *Sy en ſullen niet out worden noch beſwijcken, het vleeſch en ſal haer niet meer wederſpannigh ſijn.*

Auguſtinus in Pſalmum. 147.

Auguſtinus ſeght: *Als dit ſterflijck lichaem bekleedt ſal ſijn met dē onſterflijckheyt, en ſal niet meer onderworpen ſijn aen eenighe kranckheydt, noch honger, noch dorſt, noch vermoeytheyt, noch hitte, noch eenigh ghebreck.*

De tweede volmaecktheydt ſal ſijn eene klaerblinckentheyt.

De tweede volmaecktheyt beſchrijft den *H. Paulus* met deſe woorden: *Het lichaem ſal verrijſen in heerlijckheyt.*

T'is het ghemeen ghevoelen der Godts-ghleerde dat deſe gave ſal beſtaen in een lichaemlijck licht, t'welck niet alleen en ſal uytſchijnen in haere aenſichten, maer oock het heel lichaem deur, inwendighlijck; ſoo dat haere lichaemen, ſeght *Leſſius*, ſullen ſijn van t'hooft tot de voeten ghelijck als een ſuyver kryſtal dat van alle kanten doorluchtigh is.

Leſſius lib. 3. *de ſummo bono: cap.* 5. *num.* 64: *Daniel: cap.* 12: *v.* 3: *Matthæi: cap.* 13: *v.* 43: *Iſaiæ cap.* 30. *v.* 26. *Matthæi cap.* 17. *v.* 2: *&c.*

Dit is voor eerſt het ſegghen van den H. Propheet *Daniel*, ende vanden *H. Matthæus*: *De Rechtveerdighe ſullen blincken in het Rijcke der hemelen ghelijck de ſonne ende de ſterren.*

Maer hier is te bemercken dat den H. Propheet *Iſaias* ſeght dat het licht van de ſonne nae den dagh des oordeels ſeven-mael meerder ſal ſijn als het nu is: Ergo elcken heylighen ſal blincken ghelijck ſeven ſonnen te ſamen, dat is, op t'ſchoonſte

Hier van heeft ons *Chriſtus* ſelve een voor-ſtaeltje ghegheven op den bergh *Thabor*: want daer, ſeght den Heylighen *Matthæus*, *is ſijn aenſicht blinckende ghe worden ghelijck als de ſonne, ende ſijne kleederen wit als een*

ſneeuw

ſneeuw, te weten, door t'licht ende ſtraelen die hy ſchoot uyt ſijn heel lichaem', *ende eene ſchoon-blinckende wolcke ſwierde over den bergh*: Deſen luyſter ende klaer-blinckentheyt, ſeght den *H. Ephræm* quam uyt het lichaem *Chriſti* ſelf.

De klaer-blinckentheyt vande lichaemen der heylighen heeft ons den *H. Cyrillus Ieroſolymitanus* beveſticht met eene ghelijckeniſſe: *De rechtveerdighe*, ſeyt hy, (volgens t'ghetuygheniſſe van *Daniel*) *ſullen blincken ghelijck de ſonne; ende maene, ende den luyſter van t'firmament: Maer Godt wel voorſiende dat ſommighe menſchen dit nauwlijcx en ſouden konnen ghelooven, heeft aen eenige kleyne wormkens een blinckende lichaem ghegeven op dat de menſchen daer uyt ſouden gelooven het ghene wy in den hemel verwachten: Want die eenen worm heeft konnen blinckende maeken, wat ſal hy doen ten opſichte vande rechtveerdighe?* *Cyrillus Ieroſolymit: Catecheſ 18.*

Soodanighe wormkens, daer hier *Cyrillus* van ſpreeckt, ende als kleyne vyerighe koolkens by nachte ligghen en blincken onder de boomen, ſijn met meniehte hier oock te lande te vinden: Maer *Leſſius* ſeght datſe ſoo groot ende blinckende ſijn in *Weſt-Indien*, datſe by nachte konnen dienen in de plaetſe van kerſſen ofte flambeeuwen. *Leſſius Suprà Num: 68.*

Dies te meer dan beſtaet het voorgaende argument van *Cyrillus*, naemelijck dit: Iſt ſaeken dat de natuere de lichaemen van ſommighe wormen ſoo ghemaeckt heeft datſe blincken ende lichten als kerſſen ofte flambeeuwen: Wat is het wonder dat Godt de lichaemen vande ſalighen in de hemelſche glorie ſal doen blincken als ſonnen?

De derde volmaecktheyt gheeft *Paulus* te kennen met deſe woorden: *Het lichaem ſal opſtaen in kracht.* De derde volmaecktheyt ſal ſijn eene wonderlijcke kracht.

Deſe kracht ſal beſtaen in twee dinghen. I. In eene wonderlijcke vlijticheyt om haer ſelven te roeren van d'eene plaetſe tot d'andere.

II. In eene ſterckte om andere dinghen te roeren, te verſetten, ofte uyt te voeren.

Dit ſtaet beyde klaer uytghedruckt in de Schrifuere. *Het eerſte* by den Wijſen-man, als hy ſeght, *dat de Rechtveerdighe ſullen ſwieren ghelijck de ginſteren doen in eenen Riet-boſch*: Wanneer het vyer gheraeckt in het riedt, wat is'er ſnelder als de ginſteren die gins en weer vlieghen? *Sapientiæ cap: 3. verſ: 7.*

Iſaias ſeght: *Sy ſullen vlieghen als Arenden*: *Ezechiel* ghebruyckt eene andere ghelijckeniſſe: Want als hy in een viſioen hadde gheſien die *Cherubijnen* de welcke gheſpannen waren in den waegen vande glorie Godts, *ſy quaemen en ginghen*, ſeyt hy, *ghelijck eenen ſnijdenden blixem.* *Iſaiæ c: 40. v: 31 Ezechiel: cap: 1. verſ: 14.*

Niet te min met alle deſe ghelijckeniſſen, en van *ginſteren*, ende van *Arenden*, en van den *blixem*, en is de vlijticheyt vande lichaemen der heylighen noch niet volmaeckt elijck uytghedruckt, want ſy ſullen noch ſnelder ſijn.

Op eenen bot, ſeght *Auguſtinus*, *ſal het lichaem ſijn daer het de ziele ſal willen hebben.* *Auguſtinus lib: 22. de Civitate Dei cap ultimo.*

Op eenen ooghenblick, ſeght *Guilielmus* Biſſchop van *Auxerre*, *ſullen ſe gheroert worden van den Ooſten tot den Weſten, ende van den Noorden tot den Zuyden.* *Guilielmus Altiſiodorenſis in Summa Parte 4. Tractatu 12. cap. de dotibus reſurgentium.*

Wy ſullen ſoo ſnel ſijn, ſeght den *H. Anſelmus*, *als de Enghelen ſelf, die op eenen ooghenblick van den hemel op d'aerde, ende van de aerde wederom ſijn in den hemel.* *Anſelmus lib. de Similitudinibus cap. 51.*

Hoe ſnel dat de Engelen ſijn, blijckt genoegh uyt het gene den H. Propheet *Daniel* aenteeckent *Habacuc* was in *Iudeen*, ende droegh het noen-mael aen de maeyers op t'veldt: Eenen Enghel komt hem in t'ghemoet, ende ſeght: Draeght dat noen-mael aen *Daniel* in *Babijlonien*, die daer ſit in den kuyl der leeuwen: *Habacuc* antwoordde dat hy noyt *Daniel cap. 14. verſ. 34.*

Babijlonien en hadde gheſien, ende niet en wiſt waer dien kuyl was. Hier op vadt hem den enghel by het hayr van ſijn opper-hooft, ende draeght hem door de locht op eenen ooghenblick van *Iudéen* tot *Babijlonien*, dat is, vijf hondert mijlen verre.

Soo ſnel ſijn de enghelen, ergo oock de Heylighen, aengheſien dat *Anſelmus* ſeght datſe ſoo ſnel ſullen ſijn als de enghelen ſelf.

Iſaia c.40.v.31 Rackende nu haere Sterckte, daer van ſpreeckt den Propheet *Iſaias*: *Sy ſullen*, ſeyt hy, *haere ſterckte veranderen, ſy ſullen loopen ende gheen moeyte hebben, ſy ſullen wandelen en niet beſwijcken.*

Anſelmus lib. de Similitudinibus cap:52. Soo ſterck, ſeght den *H. Anſelmus*, *ſullen de rechtveerdighe ſijn in het toekomende leven datſe de aerde ſullen konnen roeren*: Want, ſeyt hy, *ſy en ſullen niet ſwacker ſijn als de Engelen* om dat *Chriſtus* gheſeyt heeft *datſe aen de Engelen ſullen gelijck ſijn.*

Luca c.20.v.36

Wat ſterckte dat de Enghelen hebben blijckt uyt menighe plaetſen vande Schriftuere. Want de meeſte wonderlijckheden doet Godt door den dienſt van ſijne Enghelen: Sy ſijn t'dan gheweeſt die de eylanden van haere plaetſe hebben gheroert ghelijck *Ioannes* gheſien heeft: Sy hebben de berghen van onder tot boven ghekeert in de vlucht van *Elias*: Sy hebben de Sonne doen achterwaerts ſchuyven ten tijde van *Ezechias*, ende haer doen ſtille ſtaen ten tijde van *Ioſue*: Sy hebben de ſteen-rotſen in ſtucken gheſcheurt ende de aerde doen beven ten tijde vande paſſie *Chriſti*.

Apocalyp: c:6. verſ:14. *3 Regum c:19. verſ:11.* *Iſaia c:38 v:7.* *Ioſue c:10.v:12* *Matthæi cap: 27. v:52.*

Doch op datmen niet en ſou dencken dat hier toe de macht van vele Enghelen te ſaemen van doen is: Eenen Enghel alleen, heeft op den tijt van eene ure (ghelijck ſommighe meynen) twee-en-ſeventich duyſent menſchen ontrent ende binnen *Ieruſalem* met de peſte ghеſlaghen: Eenen alleen, heeft hondert en vijf-en-tachtentich duyſent mannen verſlaeghen op eenen nacht in t'legher van den Coninck *Sennacherib*.

2. Regum cap: 24.v.15.

4.Regum cap: 19 35.

Dit is dan het argument van *Anſelmus*: Wat ſterckte dat de Enghelen hebben blijckt uyt de Schriftuere:

Maer de heylighen, volghens het ſegghen *Chriſti*, ſullen ghelijck ſijn aen d'Enghelen:

Ergo de Heylighen ſullen ſoo eene ſterckte hebben ghelijck als de Enghelen.

De vierde volmaecktheyt ſal ſijn de ſubtielheyt.

Eyndelijck, heeft den *H. Paulus* de vierde volmaecktheyt vande lichaemen der Heylighen uytghedruckt met deſe woorden: Het lichaem dat nu natuerlijck is, ſal *gheeſtelijck* ſijn in de verrijſeniſſe.

Ambroſius lib: 10. in Lucam cap:ultimo.

Dit en is ſoo niet te verſtaen, ſeght *Ambroſius*, als of ons lichaem in eenen gheeſt ſoude veranderen: Maer dat het (ghelijck de gheeſten doen) ſal konnen paſſeren door berghen en mueren ſonder eenigh beletſel.

Damaſcenus lib:4. de fide cap: ultimo.

Alſoo is *Chriſtus*, ſeght den *H. Damaſcenus*, naer ſijne verrijſeniſſe, met ſijn lichaem ghepaſſeert dweers door de geſloten deuren van t'huys daer ſijne Apoſtelen waren ſamen vergadert.

Alſoo, ſeght *Suarez*, is hy oock ghepaſſeert dweers door den ſteen die op ſijn graf lagh als hy verrees.

Maer de verrijſeniſſe *Chriſti* (ghelijck wy boven gheſien hebben) is een voor-beeldt vande verrijſeniſſe der Heylighen:

Ergo de Heylighen ſullen een lichaem hebben ſoo ſubtiel als dat van *Chriſtus*, namelijck t'welck alles ſal konnen doorgaen ende paſſeren.

V. CAPITTEL.

VVort betoont dat de vyf ſinnen vande lichaemen der Heylighen elck haer beſonder vermaeck ſullen hebben.

DAt de lichaemen der Heylighen ſullen hebben het ghebruyck van haere vyf ſinnen, het gheſicht, ghehoor, reuck, ſmaeck, ende ghevoelen, wyſt de reden ſelf uyt. De lichaemen der Heylighen ſullen hebben het ghebruyck van haere vyf ſinnen.

Want 1. Deſe ſinnen dienen tot volmaecktheyt van het menſchelijck lichaem. 2. De ziele en is nerghens anders toe in het lichaem als om de ſinnen te ghebruycken; te vergheefs dan ſouden de Heylighe zielen wederom hare lichaemen aen-nemen alſſe van dit ghebruyck ſouden berooft blijven. 3. 'T ſijn naemelijck de ſinnen in de welcke de Heylighen hier in dit leven ſullen gheleden hebben, 't zy door de tormenten met de welcke de tyrannen haer ſullen ghedoodt hebben, 't zy door het lijden ende verſtervinghen die ſe haer eyghen ſelven ſullen aenghedaen hebben met vaſten, waecken, hayre kleederen, ende andere lyf-kaſtijdinghen; voor al dit lijden ende tormenten moeten de ſinnen in den Hemel een beſonder vermaeck hebben. Dit is het ghevoelen van de HH. Vaders ende vande Schriftuere, ende van alle de Godts-gheleerde.

Twee onder de HH. Vaders ſullen ghenoech ſijn om hier van ghetuyghenisſe te gheven. De ſinnen ſullen elck haer beſonder vermaeck hebben.

Den eerſten is *Anſelmus*: *De ooghen*, ſeydt hy, *de ooren, den reuck, den ſmaeck, ende het ghevoelen, ſullen in't ghemeen ende in't beſonder, met ſoo eene wonderlijcke ſoetigheydt, ende ghenoechte vervolt worden, dat den heelen menſch waerachtelijck door de beke vande Godlijcke vvelluſten, overgoten, ende door de overvloedigheydt van het huys Godts droncke ſal vvorden.* *Anſelmus lib. de Similitudinibus cap. 57.*

Den tweeden is *Laurentius Iuſtinianus*: Als ons vleeſch, ſeydt hy, gheeſtelijck gheworden ſal ſijn, ſullen alle de ſinnen overvloeyen van menigherhande ghenoechten: *De ooghen ſullen vermaeckt vvorden door dat minnelijck aenſchouwen van onſen Verloſſer, als ſy hem ſullen ſien in ſijne heerlijckheyt ghekroont met glorie: Het ghehoor ſal groot vermaeck hebben door de melodie vande Hemelſche borghers: Den reuck, door de ſoeticheydt vande Hemelſche geuren: Eene onuytſprekelijcke ſoeticheydt van al wat vermaeckelijck is ſal den ſmaeck vervollen: Het ghevoelen ſal oock ſijne ghenoechten hebben.* *Laurentius Iuſtinianus lib. de diſciplina monaſtica converſationis cap. 23.*

Doch dit altemael en is noch maer gheſproken in het ghemeen: De Schriftuere ſal ons dit wat meer in't beſonder beſchrijven, naemelijck den *H. Ioannes* in het boeck van ſijne Openbaeringhen,

I. Hy beſchrijft den heelen Hemel ghelijck eene ſtadt ghebouwt in het vierkant, met mueren, poorten, en ſtraeten, niet alleen blinckende op alle kanten van een godlijck licht, maer oock van ſijn gout ſoo klaer als kryſtal, ende van alle koſtelijcke gheſteenten die hier op de werelt te vinden ſijn. Dit is buyten twijffel voor het *Gheſicht.* *Apocalyp. cap. 21. v. 18:*

II. Hy ſeght dat hy in den Hemel ſchoone landauwen gheſien heeft: want hy heeft daer rivieren, fonteynen, berghen, ende boomen gheſien. Dit is mede voor het *Gheſicht.* *Apocalyp cap: 14. cap: 21: & 22.*

Cap 14. *verſ* 4. III. Hy heeft daer ghehoort alle ſoorten van lieflijcke muſicke: want ſommighe maeckten eenen choor apart, ende ſonghen een liedeken dat niemandt anders en koſt ſinghen als ſy: Andere ſonghen den lof-ſanck van *Moyſes*: Andere ſpeelden op cythers. Dat is voor het *Ghehoor*.

Cap: 15: *v*: 3. *Cap* 14. *v*: 3: *Cap*: 5. *v*: 8: IV. Hy ſeght dat hy ſommighe Heylighen heeft gheſien met goude fleſchen in d'handt die vol waeren van wel-riekende ſpeceryen en geuren. Dat is voor den *Reuck*.

Cap: 7: *v*: 17: *Cap*: 22: *v*: 2: V. Hy heeft gheſien dat de Heylighen gheleydt wierden tot de fonteyne vande levende wateren, ende dat ſe aten van den boom des levens die alle maenden nieuwe vruchten voort-brenght: Iae *Chriſtus* ſeght dat ſe met *Abraham Iſaac* en *Iacob* ſullen ſitten aen taefel. Dit is voor den *ſmaeck*.

Matthæi cap: 8: *v*: 11: 6. Seght den *H. Ioannes* dat hy Heylighen ghekleedt heeft gheſien in t'wit ſatyn, met kroonen op 't hooft &c. Dat is voor het *Ghevoelen*.

Apocalyp: *cap*: 19: *v*: 8: *Cap*: 4: *v*: 4: Maer hier is nu de ſwaericheydt of dit altemael *lichamelijcker wijſe* te verſtaen is, dat is, of'er in den Hemel oprechte ende lichaemlijcke paleyſen, huyſen, landauwen, Muſicke, Reuſen, ſpijſen, ende ſachte dinghen ſullen ſijn om de ſinnen der Heylighen, die lichaemlijck ſullen ſijn, te vermaeken. Wy ſullen elck in 't beſonder hier onderſoeken.

De Godts-gheleerde ſegghen dat'er vele lichaemlijcke dinghen ſullen ſijn tot vermaeck vande ſinnen der Heyligen: *Barradius tom*. 3 *in Concord*. *Evang*. *lib*. 10. *cap*. 3: *Sotus IV*. *Diſt*. 49. *Quaſt*. 4. *Cajetanus Part*, 3 *quaſt*. 57 *A*. 5. *Anſelmus lib*. *de Similitudinibus Cap*: 44. I. Wat het vermaeck *vande ooghen* aengaet: De treffelijckſte onder de Godts-gheleerde, ghelijck als ſijn, *Sebaſtianus Barradius*, *Sotus*, *Cajetanus*, *Ferdinandus Perez* en andere, met de welcke den *H. Anſelmus* oock over-een komt, ſijn van opinie dat'er inden Hemel ruyme ende ſchoone paleyſen met andere wonderlijcke ghebouwſels ſijn, jae oock weyden, boſſchagien, ende lieflijcke landauwen, alles ghemaeckt van lichaemelijcke, maer onbederflijcke materie, by de welcke dat alle den luyſter ende koſtelijckheydt van deſe werelt niet te verghelijcken en is.

Ick en ſie gheen reden waerom dat dit niet en ſou ſijn: want ghelijck Godt eenen wonderlijcken luyſter heeft gheſtelt in de diamanten ende andere gheſteenten die met een ſnel licht oock blickeren in het midden der duyſterniſſen, ende door het licht vande ſonne ſelf niet verduyſtert en worden, t'is ſeker dat hy eenen luyſter en licht van ſoo eenen ſlach, maer onghelijckelijck meer blickerende, kan ſtellen in eenighe andere materie, inder voeghen dat de paleyſen ende huyſen die daer uyt beſtaen niet anders van onder tot boven en ſchijnen te ſijn als ontallijcke diamanten te ſaemen, door-werckt met ſoodanighe ſtoffe die de ooghen vermaeken kan op eene verhevender maniere als hier het goudt, ſilver, vergulſel, kryſtal, &c. Ick en ſie niet waerom dat men dit vermaeck aen de ooghen der Heylighen niet en ſou gheven.

Waermede dat eyghentlijck de oogen der Heylighen ſullen vermaeckt worden. *Arriaga Diſp*: 57. *de beatitudine ſect*: 1: *n*: 2: Immers dit houde ick voor vaſt met *Arriaga*, dat het *Gheſicht* der Heylighen een wonderlijck vermaeck ſal ſcheppen uyt de plaetſe ſelf daer ſe ſijn.

Want, ſeght hy, al-hoe-wel ick niet en gheloove dat daer oprechte gheſteenten of peerlen ſullen ſijn, nochtans den heelen Hemel ſal ſtaen in ſoo een licht, ende op alle kanten ſoo onderſcheyden met alle couleuren, als of hy met'er daet heel ende gantſch waer gheſmeedt van diamanten, kryſtal, ende alle andere gheſteenten.

Baruch: *cap*: 3: *v*: 24. II. Wat ſullen wy ſegghen van de grootte des Hemels? niet ſonder reden en roept den Propheet *Baruch*: *O Iſrael! hoe groot is het huys Godts hoe groot is de plaetſe aan ſijne beſittinghe; s'is groot ende en heeft gheen eynde, s'is verheven ende onbepaelt.*

Hoe

Hoe groot dat den hemel der heylighen is, konnen wy bykans afmeten met onſe lichaemelijcke oogen: wy en moeten maer aenſien het firmament dat daer boven ons hooft hanght: Hoe groot dat dit is kan men giſſen niet alleen uyt den dagelijcxſchen loop vande Sonne die alle uren eenige millioenē mylen afloopt, maer oockuyt ſoo menige duyſende ren waer van de minſte hondert en achtmael meerder ſijn dan de heele ronde der aerde, denckt nu wat een begryp ende ruymte dat het moet weſen daer ſoo vele duyſende afgryſſelijcke lichaemen, niet op malkanderen ghetaſt, maer noch verre gheleghen van malkanderen, te ſaemen ſtaen: Deſe ruymte van 't firmament en kan niet een ſier maecken ten opſichte van den hemel der heyligen: want, t'is het gemeen gevoelen van de Aſtrologanten ende ſommige Godts-geleerde, dat dien hemel ſoo verre verheven is boven het firmament als het firmament verheven is boven de aerde: maer gelijck men ſiet in de ghene die verſcheyden ronden of cirkelen maeckt, hoe hy hooger klimt, hoe de cirkelen meerder worden:

Ergo iſt ſaeken dat den hemel der heylighen ſoo machtigh verre verheven is boven het firmament, ſoo moet het begryp ende ruymte des ſelfs, volghens het ſegghen van *Baruch*, ſonder eynde ende onbepaelt ſijn ten opſichte van't firmament: wie ſald'er aen twijffelen of ſoo eene plaetſe te ſien ſal eene wonderlijcke genoechte ſijn voor 't gheſicht vande heylighen: Daerom ſeght *Auguſtinus*: *T'is een viſioen ofte ſpectakel dat noyt ooge gheſien, noyt oore ghehoort, noyt menſchelijck herte verdacht heeft: Een ſpectakel 't welck te boven ſal gaen alle de ſchoonheden van deſe wereldt, van 't gout, ſilver, boſſchagien, ende landauwen: de ſchoonheyt vande zee, vande locht, vande Sonne, Maene, ſterren, ende Enghelen.* *Auguſtinus Tractatu 4: in Epiſtolam Ioannis.*

III. Sal het eene onuytſprekelijcke vreught voor de oogen der heyligen ſijn malkanderen *te ſien*, ende *te kennen*.

Het ſien acht den *H. Bernardus* ſoo groot dat hy uyroept: *O Maria! eene van onſe meeſte glorie ſal ſijn u te ſien.* Wat ſal het dan weſen ſoo menighe andere millioenen van heylighe lichaemen te ſien de welcke veel meer blincken als t'licht vande Sonne? *De ſaelighe*, ſeght den *H. Bonaventura*, *ſullen eene onghelooflijcke vreucht ſcheppen niet alleen uyt de ſchoonheydt der plaetſe die ſe beſitten, maer oock uyt het ghenoeghlijck gheſelſchap vande ghene daer ſe mede regneren.* *Bernardus apud Bonaventuram in Speculo cap. 6.* *Bonaventura in Diæta Salutis. Titulo 10. cap: 4.*

Noch meerdere vreucht ſal het ſijn malkanderen *te kennen*: Van deſe onderlinghe kenniſſe en kan niemant twijffelen, want het ſtaet klaer in de Schriftuere. Den H. *Ioannes*, alhoewel hy noch niet ſaligh en was, ſeght dat hy de heylighen onderkent heeft: Ick hebbe, ſeyt hy, gheſien hondert en veertigh duyſent ſaelighe zielen, twaelf duyſent uyt het gheſlachte van *Iuda*, ſoo veel uyt het gheſlachte van *Ruben*, ende ſoo voort uyt elck gheſlachte van *Iſraël*: Koſt *Ioannes* de eene kennen uyt d'andere, daer hy noch niet ſalich en was, hoe veel te meer ſullen wy malkanderen beſonderlijck kennen als wy ſaemen borghers ſullen ſijn van dat hemelſch *Ieruſalem*. *Apocalypſ: cap: 7: v: 4: &c.* *Apocalypſ: cap: 7: v: 13.*

Daerenboven vele ſullen verſcheyden ken-teeckenen hebben die haer ſullen kenbaer maeken: want den voorſeyden *H. Ioannes* ſeght, dat hy heylighen in den hemel gheſien heeft *ghekleedt in het wit ende met palm-tacken in d'hant*: wie waeren deſe? t'waeren die, ſeyt hy, *de welcke uyt groote verdruckinghe waeren ghekomen, ende haere kleederen hadden ghewaſſchen in't bloet van het lam*, dat is, t'waeren de Martelaren. Andere heeft hy gheſien, die een nieuw liedeken ſonghen 't welck niemant anders koſt ſinghen als ſy: dat waeren de ghene die maeghden waeren ghebleven, end gh een ghemeenſchap met vrouwen en hadden ghehadt. *Apocalypſ: cap: 14: v: 3: 4.*

Eynde:

Eyndelijck allegaer de Heylighen saemen ghenomen, zijn soo verschey-
1. ad Corinthios cap. 15. v. 41. den, seght den *H. Paulus*, van malkanderen, *als de eene sterre in klaerheydt verscheyden is van de andere.*

Daer en is dan niet aen te twijffelen ofte de Heylighen in den hemel sullen allegaer malkanderen kennen.

Wat vreught dat dit sal zijn, seght den *H. Anselmus* met korte woorden:
Anselmus in Prosologio cap. 25. *In dat gheluckigh gheselschap*, seyt hy, *van ontelbare menschen en Enghelen, sal jeder een niet min de andere als sijn eyghen selven beminnen, en daerom sal elck in 't besonder niet min sich verblijden over 't goet ende gheluck van de andere, als over sijn eyghen.* Wat vreught dat het sal zijn voor vaders en moeders, malkanderen, ende haere kinders, in den hemel te sien ende te kennen ('t sel ve segghe ick van goede vrienden, ende van Religieusen eender Religie) kan men beter verbeelden in het ghemoet als uytdrucken met woorden: Want ghelijck hier in dit leven, de onderlinghe kenniſſe, op de liefde ghestapelt zijnde schier de meeste soetigheydt is vanden heelen handel der menschen, alsoo sal het onghelijckelijck meer zijn in de eeuwighe saligheyt.

Vermaeck voor het ghehoor. Wat nu het vermaeck van de *ooren* aen-gaet, dit sal naemelijck in twee dinghen bestaen: 1. In de saemen-spraken die de Heyligen sullen hebben onder malkanderen. 2. In eene oprechte ende uytnemende Musieke van stemmen ende instrumenten, ende ick houd'et daer voor, dat dit altemael lichaemlijcker wijse gheschieden sal.

Arriaga disput. 57. de beatitudine. Sect: 2. num. 7. 8. Raekende *de lichaemlijcke samen-spraeken* der Heylighen, seght *Arriaga* seer wel, wie sal loochenen datse spreken ende met malkanderen handelen? sullense dan allegaer stom zijn? wie sal dat segghen van soo eene welghestelde ende uytnemende Republyke ghelijck de hemelsche is? Want onder de menschen is eene vande aenghenaemste saeken eene soete, gheleerde, ende voorsichtighe conversatie: Hoe veel te meer sal dit plaetse grijpen in d'Heylighen welckers spraeck ende stemmen soo aenghenaem ende soet sullen zijn datse ghenoeghsaem zijn om het herte van eenen mensch te doen smilten van vreught.

Canticorum cap. 5. v. 6. Hebben wy hier van niet een klaer staeltje in de stemme van den Bruydegom, dat is, van *Christus*, in de *Cantiquen*? hy en hadde maer een woort of twee ghesproken aen sijne bruydt, dat is, aen eene godtvruchtige siele, ende sy riep: *Mijne siele is ghesmolten soo haest als mijnen beminden ghesproken heeft.*

T'en heeft oock gheene swarigheyt om te weten waer van datse sullen discoureren: Want (ghelijckmen ghemeenlijck seght) *daer het herte van vol is, daer spreeckt den mont van*: De Heylighen sijn vol van Godt, wat en sal dan haeren mont niet uytspreken ende segghen van Godt? eene eeuwigheyt en is niet ghenoegh om van soo een oneyndelijck wesen te handelen? Sy sullen met verwonderinge discoureren van sijne volmaecktheden, ende van alles wat sy in hem sien: Eene oneyndelijcke materie die noyt en kan uytgheput worden! jae, hoe men meer daer van seght, hoe der noch meer valt te segghen.

Meynt ghy datse oock niet veel gheluck en sullen wenschen aen *Christo* over de victorie die hy over den duyvel ende de wereldt ghevochten heeft? ende hem duysentmael bedancken over die dierbare verloſſinghe van het menschelijck geslachte door het vergieten van sijn Godlijck bloet welckers vruchten sy in der eeuwigheyt sullen ghenieten?

Wie sal twijffelen of sy sullen veel gheluck wenschen aen de Apostelen ende andere Apostolijcke mannen, die door de plantinghe ende verbreydinghe van 't ware gheloof de werelt verlicht, ende soo vele millioenen

dwa-

dwalende menſchen hebben ghebrocht tot de ſaligheyt? waerom en ſouden, by exempel, ſoo vele duyſende *Indianen* den *H. Franciſcus Xaverius* niet dickwils bedancken om dat hy haer heeft ghetrocken uyt de diepe duyſternisſen van de afgoderye ende ghebrocht tot 't eeuwigh licht? waerom en ſouden de andere Heylighen hem hier over oock niet veel gheluex wenſchen, ende hy wederom aen ſijns ghelijcke, die onder de Heydenen gheene mindere vruchten ghedaen hebben?

Ick ben wel verſekert (want de natuere van 't ghelückigh leven der Heylighen, mijns oordeels, vereyſcht het) datſe *Abraham* ſullen prijſen over ſijne ghehoorſaemheyt, *Iob* over ſijne verduldigheyt, de martelaren elck in 't beſonder over haere ſtantvaſtigheydt, de belijders over haere godtvruchtigheyt, de maeghden over haere victorien teghen het vleeſch, de Eremijten over haer ſtrenigheyt ende verſtervinghen.

Wat meynen wy dat de kinders ſullen doen ten opſichte van haere Ouders, de diſcipelen ten opſichte van haere meeſters, om de goede ſorghe dieſe voor haer hebben ghedraeghen?

Dit is het eerſte vermaeck van *het ghehoor*: Het tweede en ſal niet minder zijn, te weten, die hemelſche Melodie van ſtemmen ende inſtrumenten: Want dat'er ſoodanighe oprechte muſieke ſal zijn in den hemel, leeren ons de Schriftuere, de heylighe Vaders, ende de redenen.

Hoe menighmael, ſeght den *H. Ioannes* in ſijne *Openharinghen*, dat hy de Heylighen heeft hooren Lof-ſangen ſinghen, ofte ſpelen op inſtrumenten?

David, ſeght wel expreſſelijck datſe ſullen ſinghen *met haere kele*, Ergo niet alleen met het ghemoet ofte ghedachten. *Pſalmo 149. v. 5. 6.*

Den ouden *Tobias* ſeght, *datmen door alle de wijken en ſtraeten van't hemelſch Ieruſalem Alleluya ſal ſinghen.* *Tobiæ cap. 13. v. 23.*

Den *H. Gregorius Magnus* ſeght: *In't eeuwigh Vaderlandt als het ghemoet vande Heylighen wordt verſlonden in blijdſchap, haere tonghe wordt verheven tot Lof-ſanghen.* *Gregorius lib. 8. Moralium cap. 25.*

Den *H. Auguſtinus* ſeght: *Och of ick verdiende te hooren die hemelſche melodie der Heylighen, ende dat ick ſaemen met haer mochte ſinghen!* *Auguſtinus in Meditationibus cap. 25.*

Den *H. Anſelmus* ſeght: *VVat eene ghenoechte ſal't zijn voor het ghehoor te hooren de melodie des hemels, de muſieke der Enghelen, ende de ſoete inſtrumenten der Heylighen?* *Anſelmus in Elucidario.*

Hier beneffens komen verſcheyden beſtandighe redenen die my leeren dat'er waerachtighe ende lichaemlijcke muſieke ſal zijn in den hemel.

Want, in 't ghemeen ghеſproken, onder alle de ghenoechten die-men vindt, en is'er gheene die meerder over-een-komſte heeft met het ghemoet vanden menſch, gheene ſuyverder, noch ſoo onnooſel, gheene ſoo Godlijck, als de muſieke.

Aengaende *d'over-een-komſte met het ghemoet*, hoort hier van ſpreken *Iſidorus Peluſiota*, ende *Caſſiodorus*.

De Muſieke, ſeght den eerſten, *verdrijft d'ongeregelde beroerten van het gemoet, verſet de droefheyt, temt de gramſchap, ende verlicht het herte door tranē vā blijdſchap.* *Iſidorus Peluſiota lib. 2. Epiſtola 176.*

Sy verheught, ſeght den tweeden, *de ſchadelijcke droefheyt, ſy maeckt de bloedige wreetheyt goethertigh, ſy verdrijft de kleynmoedigheyt, ſy gheneeſt het verdriet, ende jaeght, door eene ſoete ghenoechte, alle de paſſien uyt het ghemoet.* *Caſſiodorus lib. 2. Epiſtola 40.*

D'exempelen ſelf ſullen dit leeren: *Plato* maeckte een wet voor de jonckheyt, datſe, voor al, de muſieck ſouden leeren, om daer-naer de moeyelijckheden vande hooghere ſtudien te konnen verſoeten. Als *Saul* was in ſijne furie, wiert ſijn gemoet geſtelt door de Harpe vā *David*: *Orpheus* ende *Amphion* hebben door het ſpelen op d'harpe de wilde ende barbare menſchen ghebrocht tot een borgerlijck leven: vele oude Philoſophen verdreven hare ſor- *Alexander ab Alexandro lib. 2 cap. 25.* *1. Regum cap. 16. v. 23.*

ghen ende droeve ghedachten door de muſieke s'avonts voor haere ruſte.

Deſe konſte dan moet nootſackelijck eenighe natuerlijcke over-eenkomſte hebben met het ghemoet vanden menſch aenghezien datſe over het ſelve ſoo een ghebiedt heeft.

II. Alle de andere ghenoechten zijn altijdt ghemenghelt met eenigh quaet ofte vande ſiele ofte van 't lichaem: De muſieke alleen is eene ſuyvere ende onnooſele ghenoechte: Sy verdrijft de ſorghen, daer eere ende rijckdommen duyſent ſorghen met haer ſlepen: Sy verſet alle moeyelijckheydt, daer de ghenoechten van andere wetenſchappen de moeyelijckheyt me-brenghen: Sy verlicht het verſtant, daer de vleeſchelijcke ghenoechten het ſelve verduyſteren: Sy verweckt het gemoet om Godt te loven, daer meeſt alle andere ghenoechten oorſacke zijn van Godt te vergrammen.

III. De Heydenen hebben 't altijdt daer voor ghehouden dat de muſieke eyghen was aen de Goden, ende dat de ghene die daer in, een beſonder vermaeck naemen, wat Godlijcx hadden uyter natuere.

Cicero lib: 1: Quæſtionum Tuſculanarum. *De uytnemenſte onder alle de konſten*, ſeght *Cicero*, *is de muſieke door de welcke de Goden ſelve verſoent worden.*

Plutarchus de anima procreatione. *De oude Philoſophen*, ſeght *Plutarchus*, *hebben de Goden uytghebeeldt met muſicale inſtrumenten in d'handt, om datſe meynden dat'er niet en was 't welck Godt meer betaemde als de muſieke.*

Alcinous de doctrina Platonis cap: 7. *Door de muſieke*, ſeght *Alcinous*, *klimmen de menſchen met haer verſtant tot het Godlijck VVeſen.*

Plato apud Plutarchum de Superſtitione. *De muſieke*, ſeght *Plato*, *is van de Goden ſelve aen de menſchen ghegheven.*

Wat ſpreeck ick van de Heydenen? zijn de oude *Ioden*, ende de Chriſtenen niet van 't ſelve ghevoelen altijdt gheweeſt, aenghezien datſe de muſieke ghebruyckt hebben in haeren Godts-dienſt als weſende eyghen om Godt te eeren ende te loven?

Wie ſal dan konnen loochenen dat ſoo eene ghenoechte, die ſoo overeen-komt met het ghemoet vanden menſch, die ſoo onnooſel, ſoo ſuyver, ende ſoo Godlijck is, uyt den hemel ſoude ghebannen zijn?

Vermaeck vóor den Reuck.

Wat ſal ick nu ſegghen van de ghenoechte met de welcke den Reuck vande Heylighen ſal vermaeckt worden?

Die Godts-gheleerde van my boven verhaelt, de welcke in den hemel ſchoone landtſchappen ſtellen, en konnen daer niet uytſluyten welriekende bloemen, kruyden, en ſpeceryen, maer van eene andere ſtoffe gemaeckt als hier op de wereldt.

Tot beveſtinghe van dien heeft eenen Enghel aen de *H. Cæcilia*, ende haeren bruydegom *Valerianus*, oprechte bloemen ghebrocht uyt den hemel, ende de *H. Dorothea* van daer oock bloemen gheſonden naer haere martelie, ghelijck men leeſt in haere levens.

Wat'er van is en kan ick niet weten uyt de Schriftuere: dat weet ick wel dat de H. Kercke ſinght op den Paeſch-tijt, dat de Heyligen *ſelf ſullen bloeyen als lelien, ende datſe voor Godt ſullen zijn ghelijck den geur van eenen balſem.*

Suarez in III. Partem Diſput. 47 Sect. 6. Leſſius lib. 3. de ſummo bono cap. 8. n. 102. Deſen geur, ſegghen *Suarez* en *Leſſius*, ſal zijn in de lichaemen der Heylighen ſelf, de welcke van haer, als eenen luſt-hof, ſullen gheven alle lieflijckheyt ende ſoetigheyt van geuren en reuken.

Dit gheloove ick vaſtelijck niet alleen om d'autoriteyt van *Suarez*, *Leſſius*, ende vande H. Kercke, maer oock om redenen die my daer toe beweghen.

Plutarchus apud Drexelium lib: 2: de Calo cap: 3: §: 1: Want. 1. Ick leſe by onſen *Drexelius* dat *Plutarchus* verhaelt, dat *Alexander* de Groote ſoo ghetempert ende gheſont was van lichaem, dat ſijn ſweet wel-riekende was ende medicinael: Iſt ſaeken dat het lichaem van

een

een ſterflijck menſch ſoodanigh gheweeſt is, hoe veel te meer de lichaemen der Heylighen die nu ſijn ſonder bederflijckheydt, ende op het aldervolmaeckſte gheſont ende ghetempert.

II. Iſt ſaeken dat de doode lichaemen van menighe Heylighen ſoo lieflijck hebben gheroken, datſe heele kamers vervolden met haren geur, ende de omſtaenders overgoten met ſoetigheydt (ghelijck den *H. Gregorius* verhaelt, van 't lichaem van den *H. Servulus*, *Hieronymus*; van den *H. Hilarion*, andere, vande *H. Ediltrudis*, *Simeon Stylita*, *Martinus*, *Philippus Nerius &c.*) wat eenen lieflijcken geur en ſullen die lichaemen niet hebben als ſe nu verreſen en ſaligh ſijn? *Gregorius Lib. 4. Dialogorum Cap. 14. Hieronymus in vita Hilarionis.*

Aengaende den *Smaeck*: T'is het ghemeen ghevoelen van alle, dat de Heylighen inden Hemel ſullen hebben al wat hier in dit leven den ſmaeck kan vermaecken. Doch niet anders ghelijck het *Manna* ofte het Hemelſch broodt dede aen de *Iſraeliten*, van het welcke den Wijſeman ſeght *dat het in ſijn ſelven beſloot het vermaeck ende ſoeticheydt van alle ſmaecken*, dat is, ghelijck de uytleggers allegaer dat verklaeren, als de kinders van *Iſrael* deſe ſpijſe aten, ſy hadden den ſmaeck van alle ſpijſen ende leckernyen die ſy begheerden. Ghenoechte voor den ſmaeck. *Sapientiæ Cap. 16. v. 20.*

Ick en gheloove dan niet dat'er andere lichaemelijcke ſpijſen ſullen ſijn in den Hemel (behalven ſoo eene ghelijck de *Iſraeliten* ghehadt hebben) in de welcke alleen, de Heylighen alle lekernyen ſullen vinden naer haere beliefte.

Want iſt ſaeken dat Godt ſijne wederſpannighe kinderen op ſoo een wonderlijcke ende onbegrijpelijcke maniere hier in dit leven geſpijſt heeft, wat en ſal hy niet doen aen ſijne beſte vrienden aen de welcke gheene genoechten in 't eeuwigh leven en moghen ontbreken?

Den *H. Ioannes* in ſijne *openbaeringhen*, als hy handelt vande ſpijſe der Heylighen, en ſpreeckt niet meer als van eenen boom (die hy noemt *den boom des levens*) ende van eene ſoorte van vruchten. *Die ghewonnen ſal hebben* ſeydt hy, *ſal ick t'eten gheven vanden boom des levens den welcken is in't paradijs van mijnen Godt*: Voorders ſeght hy: *Salich ſijn ſe die haere kleederen waſſchen in't bloedt des lams op dat haere kracht zy in den boom des levens*: In 't ſelve Capittel ſeyt hy dat dien boom alle maenden met verſche vruchten ghelaeden ſtaet. *Apocalyp. cap. 2. verſ. 7.* *Apocalyp. Cap. 22. verſ. 14.*

Hier op fondere ick mijne opinie dat de Heylighen in deſe vrucht alleen, de ſelve kracht ſullen vinden om alles te ſmaecken dat haer belieft, de welcke de *Iſraeliten* vonden in 't *Manna*. Of nu deſe vrucht ſal liehaemlijck ſijn (ſoo als ſommighe meynen) laet' ick in't midden.

Ten leſten *het ghevoelen* der Heylighen ſal ook ſijn vermaeck hebben 1. In eene alderſoetſte locht, ofte een lieflijck weer dat den heelen Hemel vervollen ſal. 2. In eene volmaeckte gheſontheydt vry van alle ſieckten, pijnen, en ſmerten. Vermaeck voor het ghevoelen.

Tot hier toe hebt gh'eene beſchrijvinghe van den ſtaet der Heylighe zielen en lichaemen in't toekomende leven: maer alles beſchreven ende met redenen, ſchriftueren, ende HH. Vaders beveſticht ſijnde, ſoo moeten wy even-wel uyt-roepen met *Paulus* dat'er noch ontallijcke genoechten en vreughden ſijn, die wy noch met ons verſtant niet en konnen begrijpen, noch met woorden beſchrijven, daerom en ſie ick gheenen beteren middel als dat wy hier ons heel leven ſoo aenſtellen dat wy eens weerdigh moghen ghevonden worden om met de daet ſelve die vreughden eeuwelijck te ſien, beproeven, ende beſitten.

VI. CAPITTEL.

Van den ſtaet der verdoemde.

§. 1.

VVat ghevoelen de Heydenen hebben ghehadt vande plaetſe daer de verdoemde ſijn.

DE Heydenen en hebben de plaetſe vande verdoemde niet min ſchroomelijck beſchreven als de Chriſtenen.

Het gevoelen van Triſmegiſtus. *Triſmegiſtus in Aſclepio Cap. 10*

Hoort voor eerſt den Philoſooph *Triſmegiſtus*: *Als de ziele*, ſeyt hy, *ſal uyt het lichaem gheſcheyden ſijn, indien ſe met ſonden bevleckt is, ſy ſal komen onder de macht vanden duyvel die ſe van boven neder ſal ſmyten tuſſchen ſchroomelijcke buyen ende tempeeſten van locht, water, ende vyer, ſtrydende teghen malckanderen: Alſoo ſal ſe ghedueright van den eenen kant tot den anderen in de eeuwighe pijnen gheſleurt worden. Dit moeten wy vreeſen ende maecken t'ontkomen: want die dit niet ghelooven en willen, ſullen bedwonghen worden door de exempelen ende tormenten ſelf te beproeven:*

Van Pythagoras. *Pythagoras apud Timeum Locrenſem in opere de mundo.*

Het ghevoelen van *Pythagoras* (ghelijck ſijnen Diſcipel *Timæus Locrenſis* ghetuyght) was, *dat'er voor de godlooſe ſoodanighe ſtraffen in de helle bereyt ſijn die noyt yemant en ſal connen verbidden.*

Van Iamblichus. *Iamblichus de fine bonorum.*

Iamblichus ſpreeckt ghelijck ſijn Meeſter *Pythagoras*: *De zielen*, ſeyt hy, *die haer met godlooſe ſtucken ſullen bevleckt hebben, ende beſmeurt met onſuyverheyt, gaen henen onder de aerde, om daer naer verdienſten gheſtraft te worden.*

Van Plato. *Plato in Phædo, & Dialogo 10. de Republica.*

Dit heeft *Plato* wat meer in't beſonder gheſeyt: *De ghene*, ſeydt hy, *die ſchijnen ongheneesbaer te ſijn om de menichvuldigheyt ende grootte van haere misdaeden, die vele Heylich-ſchenderyen, onrechtveerdighe doot-ſlaghen ſullen bedreven, leghers ende ſteden verraeden, menſchen in ſlavernye ſullen gheleydt, ofte andere dierghelijcke ſchelm-ſtucken begaen hebben, haere zielen ſullen voor elck misdaedt thien dobbel ſtaffe onderſtaen, ende verſmoort worden in d'helle, daer noyt voor hun gheene uytkomſte en is.*

Van Cicero. *Cicero de obitu filiæ.*

Wat ſeght hier van den orateur *Cicero*? *Den Hemel*, ſeyt hy, *en ſtaet niet open voor alle menſchen: want de ghene die ſich met ſonden ſullen bevleckt hebben, ſullen gheſmeten worden in duyſterniſſen, ende ligghen in't ſlijck.*

Van Plutarchus. *Plutarchus in libro an recte dictum ſit vivens latita.*

Hiermede komt over een den gheleerden *Plutarchus*: *Die qualijck ſullen gheleeft hebben*, ſeyt hy, *ſullen gheſmeten worden in eenen vuylen ſtinckenden afgront daer gheen licht en ſal ſijn, maer eenen ſchroomelijcken ende altijdt duerenden nacht, die haer ſal af-ſcheyden van 't licht der ſalighe zielen.*

Dit is het ghevoelen der Philoſophen: wat nu de Heydenſche Poëten aengaet, ick bekenne dat ſe vele fabels vande helle verdicht hebben, onder die fabels nochtans hebben ſy de oprechte waerheydt gheleert: want ſy en hebben daer mede anders niet willen toonen dan hoe dat elcke ſonde ſal inde helle gheſtraft worden;

By exempel, ſy ſtellen in de helle eenen ſekeren *Tantalus* die altijdt dorſtich en hongherich is, ende nochtans dranck ende ſpijſe ghedueright voor hem heeft, om te leeren de ſtraffe der gulſighe.

Sy ſtellen daer eenen ſekeren *Siſyphus* die inder eenwicheyt niet anders ſal doen als eenen grooten ſteen op ende af eenen bergh wentelen, om te ken-

nen

nen te gheven de ſtraffen der ghene die hier vergheefſchen arbeyt doen om tijdelijcke goederen te vergaderen.

Sy ſtellen daer eenighe vrouw-perſoonen die ſy *Belides* noemen de welcke niet anders en doen als water ſcheppen met een ſift ofte temſt, om te leeren dat de ydelheyt vande vrouwen inde helle gheſtraft wort.

Deſe fabels en moeten niet aengeſien worden als fabels maer als de waerheyt die de Poëten onder het deckſel van deſe fabels gheleert hebben.

Het ghevoelen van Virgilius. *Virgilius lib. 6. Æneidos.*

Anderſins t'en ſijn gheene verſierſelen die ons *Virgilius* voorſtelt als hy ſeght: *In de helle ſijn die broeders de welcke malckanderen ghehaet hebben als ſe noch leefden, daer ſijn de kinderen die haer vader gheſlaghen hebben, daer ſijn de Princen die haer onderſaeten hebben bedroghen, daer ſijn die wreck hebben gheweeſt, die doodt-ſlaghen ende overſpel hebben ghedaen, die onrechtveerdighe wapenen hebben ghevoert, ende die haren eedt hebben ghebroken: Hier betalen ſy de ſtraffen die ſe voor hare ſonden verdient hebben, ſommighe door het water, andere door 't vyer: Al hadde ick hondert tonghen en hondert monden, ick en ſoude alle de ſoorten en naemen vande pijnen niet konnen opſegghen.*

§. 2.

Het ghevoelen vande gheloovighen aengaende de ghelteniſſe der plaetſen vande verdoemde.

De helle is een plaetſe onder de aerde. *Luca. cap. 16. verſ. 23.*

I. T'Is ſeker dat deſe plaetſe onder de plaetſe der ſalighen is: want de ſchriftuere ſeght dat den rijcken Wreck, als hy nu lagh inde helle, *ſijne ooghen om hoogh hief*, om *Lazarus* te ſien in den ſchoot van *Abraham*: maer s'is verre van daer gheleghen; want de ſchriftuere ſeght dat den voorſeyden Rijcken; *Abraham van verre ſagh*: Daer en-boven daer en is gheen ghemeenſchap tuſſchen beyde: want *Abraham* ſeyde tot den rijcken Wreck: *Tuſſchen u ende ons is ſulck eene verre ende affſcheydinghe, dat niemant inder eeuwicheyt van hier ſal konnen derwaerts gaen, noch van daer herwaerts komen.* *verſ. 26.*

Ick ſegghe. 2. dat de helle niet en is in de locht, noch in het water (want deſe elementen ſijn te vermaekelijck ende niet bequaem om te dienen voor duyſtere kerckers) maer dat ſe is onder de aerde: Dit ſtaet klaer in het boeck *Numeri*, daer gheſeyt wort *dat de aerde is open-gheſcheurt onder de voeten van Core, Dathan, ende Abiron, ende dat ſe levendigh ſijn ghedaelt inde helle.* Dit gheeft oock *Chriſtus* te kennen als hy ſeght dat den rijcken Wreck is *begraven* gheweeſt in de helle: want de begraeffeniſſen gheſchieden deurgaens in d'aerde.

Numerorum cap. 16. v. 32.

Lucæ cap. 16. verſ. 22.

Ick ſegghe. 3. dat de helle is in het diepſte der aerde: ick en wille niet ſtaende houden dat ſe precies in het middel-punct is ghelijck ſommighe meynen, t'is my ghenoegh dat den *H. Paulus* de helle noemt *de onderſte ghedeelten der aerde.*

Ad Epheſios cap. 4. v. 9.

Dit is oock het ghevoelen der oude Chriſtenen ghelijck *Tertullianus* getuyght, ſegghende: *Wy Chriſtenen houden 't daer voor dat de helle eene diepte is die in't binnenſte der aerde verſteken is.*

Tertullianus lib de Anima cap. 55.

Hoedanigh dat de plaetſe der verdoemde is in het ghemeen.

Hoedanigh dat nu deſe plaets is in het ghemeen, ſeght de ſchriftuere eenſdeels by ghelijckeniſſen, eenſdeels ghelijckſe inder daet is.

Indien wy de ſelve by ghelijckeniſſe willen beſchrijven, wy ſullen moeten ſegghen met den Propheet *Ezechiel* dat ſe is ghelijck een ſchroomelijck kerck-hof daer ſoo menighe duyſende beſondere graf-ſteden ſijn als'er verdoemde ſijn: want hy ſeght dat hem Godt deſe plaetſe ge-

Ezechiel cap. 37.

toont heeft ende dat hy daer op alle kanten niet anders als graf-ſteden en ſagh: Hier, ſeyt hy, lagh den Coninck van *Aſſijrien* met ſijnen legher elck in ſijn graf, de welcke waeren in het diepſte der helle: Daer laghen de Princen van *Perſien* met haer volck in t'midden vande verdoemde, op den anderen kant laghen die van *Babijlonien* met haere waepenen neffens haer, ende de ſweerden onder haer hoofden tot ſtraffe vandē wreetheydt ende onrechtveerdicheyt dieſe daermede in dit leven uytgherecht hadden.

Iſaiæ c.20, v.33. Den H. Propheet *Iſaias* gheeft ons eene andere ghelijckeniſſe. *Tophet*, ſeyt hy, *is bereydt ghemaeckt, diep, ende verre uytghebreydt, hout ende vyer is veerdigh, ende den aeſſem des Heeren ſalſe ontſteken ghelijck eene beke van ſolpher.*

Merckt dat *Tophet* eene valleye was niet verre van *Ieruſalem*, in welckers midden ſtont eene groote kopere ſtatuwe van binnen hol, ende met beyde de armen uytgheſteken voor de borſt, deſe poſtuere wiert gloeyende ghemaeckt als de *Ioden* haere ſchroomelijcke afgoderye wilden bedrijven, ende in die gloeyende armen leydden ſy haere kleyne kinderkens om die ter eere vanden duyvel levendich te laten braeden, ende op dat men haer jammerlijck ghekerm ende gheſchreeuw niet en ſou hooren, ſoo maeckte men een groot gherammel met trommels.

Deſe plaetſe, dit grouwelijck torment, dat geſchreeuw ende gherammel ſtelt den Propheet tot een affetſel van d'helle.

Luca cap.16. v 28. Maer indien wy de helle willen beſchrijven ghelijck ſe inder daet is: Wy ſullen moeten ſegghen, ghelijck'er ſtaet by den *H. Lucas*, dat het is *eene plaets van tormenten:* Ende met *Iob*, dat het is *een duyſter landt, bedeckt met den dicken nevel des doodts, een landt van ellenden en duyſterniſſen, daer de ſchaduwe des doodts, ende gheen orden, maer eenen eeuwighen ſchroom woonachtich ſijn.* Met *Iſaias*, dat het *een landt is daer de beken vloeyen van peck ende den gront niet anders als ſolpher en is:* Ende met den *H. Ioannes* dat het is *eenen poel van ſolpher en vyer:* Ende ten leſten met *Chriſtus*, dat het is *een forneys van vyer*, ende *een landtſchap van uyterſte duyſterniſſen.*

Iob:cap:10. v. 21. 22.

Iſaiæ c:34.v.9.

Apocalypſ: cap. 19. verſ:20. Matthæi cap:13 verſ:42. Cap:8.verſ:12.

Hier diſputeren nu ſommighe Godts-gheleerde, onder andere *Ribera* en *Leſſius*, hoe groot dat de helle wel is: Maer dit is onſeker ende beſtaet alleenlijck ofte in enckele ſpeculatien ofte ten uyterſten in eenige waerſchijnlijckheyt.

Ribera in Caput 14. Apocalyp: Leſſius lib:3. de perfectionibus divinis cap:24. Num:151.

Ribera maeckt de helle ſoo groot als bykans heel *Italien*, ghelijck onſen *Leſſius* toont uyt ſijne diſcourſen: Ter contrarien *Leſſius* ſeght dat de helle ſeer engh ende nauw is, ende heeft hier van eenigh fondament in de Schriftuere, de welcke ghenoechſaem te kennen gheeft dat de verdoemde dicht op malkanderen ſullen ghepackt ende ghetaſt ligghen.

Matthæi cap:13. verſ:30. Hier van gheeft ons: 1. *Chriſtus* ſelf eene ghelijckeniſſe als hy ſeght dat de verdoemde ſullen ſaemen gebonden worden in bondelkens gelijckmen het onkruyt doet, ende datſe alſoo ſullen gheſmeten worden in t'vyer. 2. *Apocalyp: cap: 19. verſ:15.* Den *H. Ioannes* ſeght datſe ſullen liggen gelijck de druyven in eene wijnperſſe: Want hy noemt de helle *de wijn-perſſe van de gramſchap des almoghenden Godts.*

Doch laet ons deſe onſekere dinghen laeten vaeren, ende komen tot ſoodanighe die ſeker en vaſt gaen.

VII. CAPITTEL.

Van de pijnen der helle in het besonder.

§. 1.

Het meeste torment is eeuwelijck berooft te sijn van het aenschouwen Godts.

ALle de Godts-gheleerde stellen tweederley soorten van pijnen in d'helle: De eerste noemen sy *pæna damni*, dat is, *de pijn vande schaede*: De tweede noemen sy *pæna sensus*, dat is, *de Pijn van t'ghevoelen.* Wy sullen beginnen van d'eerste, de welcke in grouwelijckheyt alle de andere te saemen verre te boven gaet.

I. Dese pijne bestaet in *t'verlies van t'hemelsche vaderlandt*: Want het blijckt by de stucken dat wy allegaer hier op de werelt niet anders als Pelgrims ende reysende lieden sijn: Wy sien voor de oogh uyt het daghelijcx afsterven der menschen *dat wy hier gheene vaste noch blijvende stadt en hebben, maer dat wy gheduerigh henen gaen nae de toekomende* ghelijck *Paulus* seght: Dienvolghens en hebben wy gheen ander vaderlandt als het hemelsch *Ierusalem*, daer onsen alghemeenen ende eenighen vader woont ghelijck wy daghelijcx dit betuyghen in t'ghebedt des Heeren.

Dese pijne bestaet in het verlies van t'hemelsche Vaderlandt. *Ad Hebræos c. 13. vers: 14.*

Dit vaderlandt sullen de verdoemde voor eeuwigh moeten derven, ende sonder eynde leven in ballinckschap, soo menige millioenen van mijlen afghescheyden ende buyten t'ghesicht van die aldersoetste gemeensaemheyt ende gheselschap van alle die lieve Heylighen ende Enghelen Godts. Die sich niet verbeelden en kan wat dit voor een torment is, dat hy maer by sijn selven eens overlegghe wat dat het *Vaderlandt* is, ende wat dat *ballinckschap* is.

Het Vaderlant, seght *Plutarchus*, *is het liefste dat'er is onder de menschen.*

Het Vaderlandt, seght *Cicero*, *moet ghestelt worden voor alles.*

Wat is'er soeter als t'vaderlandt? vraeght *Galterus.*

De menschen, seght *Cassiodorus*, *hebben dit van de natuere datse haer Vaderlant boven alles beminnen.*

Plutarchus in Quæst: Rom: 34. Cicero de oratore lib: 1 cap: 44 Galterus lib: 1. Alexandreidos versu 367 Cassiodorus lib: 8. Epistola 31. Valerius lib: 2. cap: 10. Ambrosius Sermone 85. Philo de Abrahamo.

Wat is nu het *ballinckschap*? dat en is anders niet als sijn Vaderlandt te moeten derven: *Daer en niet ellendigher als dit*, seght *Valerius:*

Dit is lastigher, seght *Ambrosius*, *dan al het quaet datmen vindt.*

De redenen hier van gheeft *Philo*: *Wie is'er*, seyt hy, *soo hartneckigh ofte stantvastich die niet beweeght en wort door de liefde tot sijn maeghschap en Vaderlandt? Want t'is ons ingheboren van de natuere die niet min te beminnen dan de lidtmaten van sijn eyghen lichaem: Ick neme tot ghetuyghen de wet-ghevers, de welc e, naer de doot, gheene meerdere straffe en hebben ghevonden als t'ballinckschap: Maer soo veel als ick kan vonnissen, het ballinckschap is ergher als de doodt selve: Want de doot is het eynde van alle miserien, maer het ballinckschap is een beginsel van nieuwe ellenden.*

Hoe hart ende droef dat het is uyt sijn Vaderlandt ghejaeght te worden in ballinckschap en kan ons niemant beter ghetuyghen als *Ovidius* die t'met'er daet heeft beproeft.

Ovidius lib: 1. Tristium Elegia 3.

De ure was nu ghekomen, seyt hy, dat ick vetrecken moest, ick stont al even

al even eens ghelijck yemant die van den blixem gheslaghen is, meer doot als levende, men hoorde het heel huys deur niet anders als suchten en kermen: Mijne huysvrouwe lagh m'op den hals, ick kreet en sy noch meer, ende wy waschten malkanderen met onse traenen: Ick keerde my tot den tempel van *Iupiter*, ende seyde aen alle de goden van *Roomen* adjeu voor eeuwigh: Wat soud' ick maeken? k'en kost niet scheyden: Ick hadde nu drymael mijnen voet op den dorpel gestelt, maer drymael wederom achterwaerts ghetrocken, ick hadde nu dickwils mijn afscheydt ghenomen, ende den lesten kus ghegheven aen mijne vrouw ende kinderen, ende nu dit nu dat belast dat ick self niet en wist wat ick seyde, tot dat ick ten lesten alles wat ontrent my was omhelsde niet konnende spreken van droefheyt, ende hier mede vertrock.

Eylaes dit en sijn maer schaduwen van dat eeuwigh ende schroomelijck ballinckschap vande verdoemde: Is het vaderlant hier op de werelt soo lief ende soo soet, daer het nochtans niet anders als eene Passagie ende doorganck en is? Wat moet dan sijn het hemelsche vaderlandt tot het welcke alle menschen geschapen sijn om daer voor eeuwigh te blijven? dit vaderlant sullen de verdoemde door haer eyghen schult in der eeuwicheyt moeten derven.

Is het soo hart ende bitter te moeten scheyden van vrienden en kinderen diemen even wel ten lesten eens door de doot moet verlaten? wat sal het dan sijn voor altijt te moeten ghescheyden sijn van dat gheluckich gheselschap der salighen met het welcke men voor eeuwich sich kost verblijden en leven?

Is het soo onverdraeghlijck gejaeght te worden in een vremt landt tusschen eenen hoop wilde menschen ofte barbaren?

Wat sal het wesen ghesmeten te worden in dat schroomelijck lantschap der helle tusschen de duyvelen?

De pijne der schade bestaet 2. in't derven van t'Godlijck aenschijn. *Chrysostomus Homilia 49. ad Populum.*

Dit is het eerste deel vande *pijne der schaede*, maer niet eens te verghelijcken by t'tweede, t'welck hier in bestaet dat de verdoemde eeuwelijck sullen moeten derven het Godlijck aenschijn.

De heele helle, seght den *H. Ioannes Chrysostomus*, *is onverdraeghlijck*, *maer niet onverdraeghlijcker als dit verlies.*

Ick toone dat dit soo moet wesen ghelijck *Chrysostomus* seght: Want de natuere self heeft aen den mensch ingheplant eenen drift om eens, vroegh of laet, het opperste goet te ghenieten, tot gheen ander eynde en is hy gheschaepen, tot gheen ander gheboren: Wat torment dat het moet sijn van dit eynde, dat is, van het aenschouwen Godts voor eeuwigh berooft te sijn, kan men lichtelijck gissen uyt het ghewelt datmen sommighe schepsels siet doen om haeren natuerlijcken drift te volbrenghen.

By exempel: Ghelijck den mensch van natuere weghen eenen drift heeft om eens het opperste goet te ghenieten ende eeuwigh gheluckich te sijn, alsoo heeft oock het vyer eenen natuerlijcken drift om te vliegen om hoogh, en daer te rusten.

Wilt ghy nu sien wat gheweldt dat het vyer doet om sijnen drift te volbrenghen wanneerder yet is dat hem teghenstaet? waer van meynt ghy dat de aerd-bevinghen komen als van solpherachtighe ende vyerighe dompen, de welcke besloten ligghen ende met ghewelt worden ghehouden onder de aerde? Wat ghebeurt'er? Sy scheuren de aerde in stucken, smijten torens, Kasteelen, berghen, ende steden om verre, ende keeren heele landtschappen van onder tot boven; met een woort, sy maeken eenen wegh met ghewelt alleen-

alleenlijck om aen haeren drift te voldoen, ende te komen tot de ruſtplaetſe die haer de natuere toegheſchickt heeft.

Dit en ſullen de verdoemde in der eeuwicheyt niet konnen doen: Sy ſullen daer beſloten ende benauwt ligghen in het diepſte der aerde, maer in der eeuwicheydt en ſald'er gheenen middel voor haer zijn om ſich te behelpen, noch te gheraken tot dat eynde daer ſe van Godt toe gheſchapen zijn. Alle ghewelt ſal te vergeefs zijn: waer uyt nootſaekelijck moet volghen eene raſende deſperatie, ende uyt de deſperatie, eenen onverſadelijcken haet teghen Godt, ende uyt dien haet, grouwelijcke vermaledijdinghen ende blaſphemien: Want als ſe op den eenen kant ſullen ſien dat'er niet aen te doen is, ende op den anderen kant, datſe door haer eyghen ſchult in deſe ellenden gheraeckt zijn, daer ſe eeuwighlijck koſten gheluckich zijn, ſy ſullen ergher zijn als raſende honden, ende ſouden haer ſelven verſcheuren indien ſe koſten.

Dit torment heeft ons *Boëthius* met korte woorden laten bedencken als hy gheſeyt heeft: *Daer en is gheene meerdere miſerie als indachtigh te zijn dat men gheluckich gheweeſt is*:

Wie ſal ſich konnen verbeelden wat pijne dat het moeſt weſen voor *Sedechias* Coninck van *Iuda*, als hy ſich ſagh overlaſt met de boeyen aen d'handen, ende gheveitert met ſwaere yſere ketenen, die te voren droegh den Scepter in d'hant, de goude ketenen aen den hals, ende de kroon op het hooft? ſich te ſien verſteken in eenen kercker die te voren ſat op eenen throon?

Is het wel met woorden uyt te legghen wat ſpijt ende ſmerte dat *Baiazethes* Coninck van *Perſien* heeft ghehadt als hy van *Tamerlanes* was gheſteken in eene yſere kevie, omghedraghen wiert tot ſpot van de heele werelt, aen ſijnen tyran moeſt dienen voor een voet-banck ſoo dickwils als hy klom op ſijn peert, ende onder ſijn tafel moeſt leggen als eenen hondt die men de beenderen ende brockelinghen toeſmijt?

Iſt ſaeken dat het ſoo een torment is te ghedencken dat men eens gheluckich gheweeſt is, ick ſegghe dat gheen minder is te ghedencken dat men heeft konnen gheluckich zijn, en dat men door ſijn eyghen ſchuldt dat gheluck heeft verloren ende ghelijck als van ſelfs uyt de handen gheſmeten.

De verdoemde hebben konnen geluckich zijn hadden ſe maer begeert, ſy koſten het Goddelijck Weſen ſonder eynde aenſchouwen, ſy koſten met *Chriſto*. ghelijck den H. *Ioannes* ſeght, *regneren als Coninghen*, ende nu ligghen ſy daer ghefloten in den eeuwighen Kercker van alles berooft, dies te ellendigher als eenen *Sedecias* of *Baiazethes*, om dat de ſmerten van deſe maer en duerden voor eenen tijdt, ende die van de verdoemde ſullen dueren ſonder eynde. *Apocalyp: c:20 verſ:4.*

Ick ſegghe dan wederom ende ſluyte met den H. *Ioannes Chryſoſtomus*: *De heele helle is onverdraeghlijck, maer niet onverdraeghlijcker als het verlies ende derven van het aenſchouwen Godts.*

§. 2.

Van de andere pijnen die de verdoemde ſullen lijden naemelijck in haere vijf ſinnen.

ICk ſoude alle deſe tormenten met een woort konnen uytdrucken indien ick ſeyde: Ghelijck de Heylighen ſullen overvloeyen van alle ſoeticheyt ende ghenoechten die oyt menſch ofte Enghel heeft konnen bedencken,

dencken, alſoo ſullen de verdoemde in haere vijfſinnen overvallen worden met alle tormenten die oyt-tyran heeft konnen verſieren. Laet ons nochtans eenighe beſchrijven in het beſonder die niemandt en kan loochenen om datſe klaerlijck uytghedruckt ſtaen in de Schrifture.

Het eerſte torment van het gheſicht. *Matthæi cap: 8. verſ: 12.*

I. Is het ſeker dat de verdoemde ligghen in eenen ſoo ſchroomelijcken ende eeuwighen nacht, dat *Chriſtus* de helle ghenoemt heeft *de uyterſte duyſterniſſen*; eenen nacht ſchroomelijcker als die van *Egypten*, welckers duyſterniſſen ſoo dick ende ſoo grof waren dat men ſe met de handen koſt taſten.

Chryſoſtomus Paræneſi 1. ad Theodorum lapſum.

VVie ſal, vraeght den H. Ioannes *Chryſoſtomus met woorden konnen beſchryven wat eenen ſchrick ende ſchroom dat deſe duyſterniſſen ſullen veroorſaeken?*

Als den ouden *Tobias* blindt was gheworden, ende dat den Enghel hem wenſchte alle vreught ende blijdſchap: Eylaes, antwoordde *Tobias*, *wat vreught kan ick hebben die hier ſitte in duyſterniſſen, ende het licht des hemels niet en ſie.*

Tobiæ c: 5. v: 12.

Met meerdere reden ſullen de verdoemde dit moeten beklagen om dat haer noyt in der eeuwicheyt een ſtraeltje van de Sonne noch van dat ſoet licht des hemels verſchijnen en ſal.

Chryſoſtomus ſuprà.

Nochtans tuſſchen dien nacht ende duyſterniſſen ſullen ſy malkanderen ſien ende kennen: *Sy en ſullen niet met allen ſien*, ſeght *Chryſoſtomus*, *als haere medegheſellen*, ende de duyvels; t'welck *Chriſtus* ſchijnt te ſtellen niet onder de minſte pijnen der hellen, als hy ſeght dat de verdoemde ſullen hooren in den uyterſten dagh: Gaet in het eeuwigh vyer *het welcke bereyt is voor den duyvel ende ſijne medegheſellen.* Buyten twijffel een grouwelijck ſpectakel te moeten gheduerigh ſien voor ſijne ooghen ſijne beulen ende gheſlaghen vyanden: want de verdoemde ſullen malkanderen haeten ende vervloecken, naemelijck de ghene die oorſaeke gheweeſt zijn van malkanders verdoemeniſſe.

Matthæi cap: 25. v: 41.

Dit ſijn de pijnen die ſe ſullen lijden in het *Gheſicht.*

Het tweede torment van het ghehoor. *Matth: cap: 13. v: 42. & cap: 22. v. 13. Lucæ c. 13. v. 28*

Het tweede torment ſal ſijn in het *Ghehoor*: Dit heeft *Chriſtus* tot drymael herhaelt als hy gheſeyt heeft: *Daer ſal gheween ende knerſelinghe der tanden zijn.*

Om dit eenichſins te begrijpen, moeten wy ons verbeelden duyſent menſchen die ſaemen levendigh worden ghebraden, ende ſoo veel op den anderen kant die levendigh worden gheraeybraeckt: wiens herte en ſoude niet ſcheuren van droefheyt als hy het misbaer ende ghekerm van die ellendighe menſchen ſou hooren: Maer wat ſijn deſe duyſent, jae thien duyſent menſchen ten opſichte van ſoo menighe millioenen verdoemde die uytſchreeuwen en huylen ſullen van droefheyt, die malkanderen ghelijck als raſende honden ſullen vervloecken, ende met afgryſſelijcke ſtemmen Godt ſullen vermaledijden en laſteren?

Het derde torment is van den ſmaeck. *Lucæ c. 6. v. 29. Lucæ c: 16. v. 24*

Niet min ſullen ſy ghepijnicht worden in haeren *Smaeck*: De woorden *Chriſti* ſijn klaer: *VVee aen u-lieden*, ſeyt hy, *die verſaet wort, want ghy ſult hongher lijden.*

Den fellen dorſt die den rijcken wreck in de helle geleden heeft blijckt uyt ſijn verſoeck, als hy *Abraham* ſoo ootmoedelijck badt dat hy *Lazarus* wilde ſenden om alleen t'uyterſte van ſijnen vingher in t'waeter te ſteken, ende een druppelken op ſijne tonghe te laeten leken om die te laven: *VVant*, ſeyt hy, *ick worde ghepijnicht*, (te weten van eenen bitteren dorſt) *in deſe vlammen.*

Wat ſcherpe ſweerden dat *hongher* en *dorſt* zijn heeft men dickmaels ghenoegh op de werelt gheſien.

Door den *honger* ſijn ſommighe moeders ſoo verre ghebrocht dat ſe haere

haere eyghen kinderkens hebben van t'leven, datſe haer ghegheven hadden, berooft, om haer eyghen leven te behouden door het op-eten van die onnooſele ſchaepen die ſe met haer eyghen ſogh ende vleeſch hadden ghevoedt.

Door den *hongher* heeft den Keyſer *Zeno*, als hy levendigh begraven was, ſijn eyghen vleeſch met ſijne tanden verſcheurt. *Baronius ad an. 491. ex Ennodio, Zonara, &c.*

Wat torment dat den *dorſt* is heeft ghenoech ghetoont dien Coninck die ſijn Rijck heeft verloren om ſijnen dorſt te laven. Hy hadde nu de ſweerden van de vyanden op ſijnen hals, maer den dorſt was hem ſoo een ſcherp-ſnydende ſweert, dat hy min achtede te vallen in de ſweerden van ſijne vyanden, als her ſweert van den *dorſt* noch langer te lijden.

Hier van heeft ons oock een ghenoechſaem ſtaeltje ghegeven onſen Salichmaeker ſelf, als hy nu hangende aen het kruys heeft gheroepen, *ick hebbe dorſt*: Een teecken dat hem dit torment meer praemde ende pijnighde dan alle de andere te ſaemen, want van deſe en hadde men hem noyt hooren klaghen. *Ioan: c:19. v.28.*

Sijn deſe twee tormenten, alleen voor eenen tijdt, ſoo ſchroomelijck hier op de werelt, wat ſullen ſy ſijn in de helle daer ſe ſullen dueren voor eeuwigh, ſonder eenighe hope van een bryſeltje, ofte een druppelken oyt te konnen verkrijghen?

Het vierde torment is van den reuck.

Den *Reuck* ſal oock buyten twijffel ſijne beſondere pijn hebben: want verſcheyden Schriftueren ſpreken van ſolpher en peck, vervolghens van eenen ſtanck die daer uyt in de helle ſal komen te ſpruyten.

Iſaias ſeght *dat de helle een lantſchap is daer de beken vloeyen van peck, ende den gront niet anders als ſolpher en is.* *Iſaiæ c:34. v:9.*

David ſeght, *dat'er het ſolpher ſal regenen.* *Pſalmo 10. v:7.*

Ioannes ſeght, *dat de helle eenen poel van ſolpher en vyer is:* *Apocalyp. c.19. verſ: 20.*

Voeght hier nu by den onverdraeghlijcken ſtanck die uyt de lichaemen ſelf van de verdoemde ſal voort-komen, ghelijck den Propheet *Iſaias* dit oock ſeght. *Iſaiæ c:34. v:3.*

Ick ſchroome, ſeght den H. *Bernardus, ende mijn heel lichaem ſchut ende beeft, als ick maer en dencke op dat lantſchap, daer eenen onverdraeghlijcken ſtanck is, ende duyſterniſſen die men kan taſten.* *Bernardus ſerm. de quinque regionibus.*

Het leſte torment voor de ſinnen, naemelijck voor *het ghevoelen*, is het *vyer*. Het vyfde torment van het ghevoelen.

De ghene die twijffelt off'er in de helle oprecht ende lichaemlijck vyer is, die moet het met *Ioannes Calvyn* houden teghen de klaere ſpreuken van de Schriftuere ende vande HH. Vaders. *Calvinus in caput 30. Iſaiæ.*

Heeft *Chriſtus* ſelf ons dit niet ingheſtampt, als hy niet eens, maer meermael geſeyt heeft, *dat het vyer in de helle niet uytghebluſt en wordt*? *Marci cap: 9. verſ: 42, 45. Matthæi cap: 25 verſ: 41.*

Sal hy tot de verdoemde niet ſegghen in den uyterſten dagh: *Gaet van my ghy vermaledijde in t'eeuwigh vyer*?

Heeft *Ioannes* den dooper niet klaer gheſproken als hy gheſeydt heeft dat de quaet doenders *verbrant ſullen worden met een onuytbluſchelijck vyer*? *Matt: c:3. v:12.*

Wat wilt ghy klaerder als t'ghene den *H. Ioannes* Apoſtel ende Evangeliſt ſeght? te weten, *dat de doodt-ſlaghers, overſpeelders, tooveraers, afgoden-dienaers, en leughenaers, ſullen gheſmeten worden in eenen poel die brant van vyer ende ſolpher.* *Apoc: c.21. v.8.*

Hiermede komen over een de HH. Vaders. *De ſonde*, ſeght *Origenes*, *wort gheſtraft met het eeuwigh vyer.* *Origenes Hom. 14. in Levit.*

En denckt niet, ſeght den *H. Ioannes Chryſoſtomus*, *dat het vyer van de helle aen het onſe ghelijck is: want dit verflauwt ende verandert: maer het kelſch vyer brant ende blaeckt, in der eeuwigheydt.* *Chryſoſtomus Epiſtola 5. ad Theodor. lapſum.*

Cyprianus serm. de Ascensione Christi. *De verdoemde*, seght den H. *Cyprianus*, *sullen onsterflijck leven tusschen eenen brandt ende vlammen die noyt en konnen verteirt worden.*

Augustinus lib. 21. de Civitate Dei cap. 10. *T'sal een lichaemlijck vyer zijn*, seght *Augustinus*, *t'welck de lichaemen van de verdoemde sal pijnighen.*

Leste torment is de wroeginghe van conscientie. Naer al dit is'er noch een torment, dat is, *de wroeginghe van de conscientie*, van de welcke *Christus* en *Isaias* spreken als se segghen: *Haeren worm en sterft niet*: Sy noemen de wroeginghe *eenen worm*, om datse het ghemoet door-knaeght ende op-eet.

Marci 9. v. 44 Isaiæ cap: 66 vers: 24. Dit torment, seght *Lessius*, gaet in pijnlijckheyt alle de andere, oock het vyer selve, verre te boven: ende niet sonder reden, want, ghelijck *Augustinus* wel seght: *Onder alle de quellinghen van de ziele des menschs en is'er gheen meerder als de wroeginghe van de conscientie.*

Lessius lib. 13. de perfectionibus divinis cap. 29. Num: 212. Dese wroeginghe van de verdoemde sal naemelijck in twee dinghen bestaen. 1. Datse door haer eyghen schult verloren hebben de eeuwighe goederen die se soo lichtelijck kosten bekomen. 2. Datse voor eeuwigh veroordeelt zijn tot de helsche tormenten die se soo lichtelijck kosten ontvluchten. Hier sal haer de conscientie ghedurigh ende sonder ophouden verwijten soo menighe schoone occasien die sy versuymt hebben om de deughden te oeffenen, soo menighe gratien ende inspraeken Godts die se verstooten hebben, soo menighe goede vermaninghen ende leeringhen met de welcke datse ghespot hebben: Sy sal verwijten alle die moetwillicheden ende sonden die se begaen hebben om de genoechte van eenen ooghenblick, al dien kostelijcken tijdt die se versleten ende verquist hebben: Sy sal ghedurigh teghen haer roepen: ellendighen mensch! waer toe sijt ghy ghekomen? ghy kost eeuwigh gheluckigh zijn, ende nu light ghy hier door uwe eygen schult vervloeckt van Godt, van de Enghelen, van alle de Heylighen, jae van uwe eyghen vrienden ende medegheselleu die hier ligghen met u, jae van de duyvels selve die ghy als eene slave ghedient hebt:

Augustinus in Psalmum 45.

Bernardus lib. 5. de consid. c. 12. *Dat is dien worm*, seght *Bernardus*, *die noyt en sterft, de ghedachteniſſe van het voorgaende sal haer in der eeuwicheydt pijnighen om datse in der eeuwicheydt sullen indachtich zijn al wat sy qualijck ghedaen hebben.*

BESLVYT

BESLVYT
VAN DIT HEEL BOECK.

ICk ſal dit teghenwoordigh boeck ſluyten met de woorden vanden *H. David*, ſprekende tot Godt: *VVaer ſal ick henen gaen*, ſeyt hy, *van uwen gheeſt? ofte waer ſal ick vluchten van uw' aenſicht? Indien ick klimme inden hemel, ghy zijt daer; Indien ick neder-daele in de helle, daer zijt ghy oock: Indien ick mijne vleughelen aen-neme ende gae woonen over de zee, uwe handt ſal my derwaerts leyden.* *Pſalmo 138. v. 7. 8. 9. 10.*

O grooten Godt! ghy vervolt dan hemel en aerde en al wat'er is, ende nochtans hoe menige zijnd'er die u niet en kennen? Ghy zijt teghenwoordigh tot in 't binnenſte van alle de ſchepſelen, nochtans hoe vele zijnd'er die van u niet en weten? Ghy ſchept, voedt, volmaeckt, onderhout, ende beſtiert al wat'er is, nochtans, ghy die den oorſpronck ende fonteyne van alles zijt, wordt van ſoo menighe menſchen gheloochent: Ghy toont op ontallijcke manieren over al uwe macht, wijsheydt, goetheyt, bermhertigheyt, ende rechtveerdigheydt, ghy ſtelt ſe klaerder voor ooghen als het licht vande ſonne, ondertuſſchen ſoo verblindt zijn de godlooſe datſe dit niet en ſien: De heele natuere ſoo groot als ſy is, verkondight uw' Godlijck Weſen: De hemelen met het firmament, de aerde met alle haere verciersels, roepen luyder ſtem uyt? *Hy heeft ons ghemaeckt ende wy ons ſelven niet*, ondertuſſchen zijn de godlooſe ſoo doof datſe dit niet en hooren: Ghy hebt ons ghetrocken uyt eenen Niet door uwe macht: G'hebt ons in 't weſen gheſtelt door uwe wijsheyt: Ghy bewaert ons door uwe goetheyt, ghy beſtiert ons door uwe voorſichtigheyt. *Pſalmo 99. v. 3.*

Van waer komen die ſnelle roeringhen van de ſonne, planeten, ende alle de hemelen, als van uwe wijsheyt ende Almogentheyt? van waer die menighvuldighe ende wonderlijcke gedaenten van alle de dieren? van waer die ontelbare proportien ende over-een-komſten van alle haere ghedeelten en lidtmaten? van waer die onbegrijpelijcke kracht van ſoo menighe zaeden door de welcke de boomen en kruyden ſoo bequaemlijck worden geſtelt in haer weſen? Niets van al dit en kan van ſijn ſelven ghemaeckt zijn, want daer en is niet dat om ſijn ſelven ghemaeckt is, maer om een ander: Niets en kan by gheval ghemaeckt zijn: VVant het gheval en heeft noch orden noch mate, ondertuſſchen alles is met ſulck een orden ende mate ghemaeckt dat de verſtanden van alle de menſchen te ſaemen dit noyt volmaecktelijck en hebben konnen begrijpen.

'T is dan nootſaekelijck dat dit alles voortkome van een hoogher verſtant, 't welck door ſijne wijsheydt ſulcke wonderlijcke dinghen heeft konnen verdencken, door ſijne macht uytvoeren, ende beſtieren door ſijne voorſichtigheydt: VVy ſegghen dat ghy, o Godt onſen Heere! dit verſtant zijt: Ghy zijt den oorſpronck, de oorſaeke, het eynde, het onderſteunſel, de vaſtigheyt, ende bewaerniſſe van alles: In V, uyt V, door V, ende om V is alles, ende ghy zijt boven al: VVant ghy zijt verder uytgheſtreckt dan alle grootte, ouder dan alle eeuwigheydt, ſtercker dan alle macht, klaerder dan alle licht, bevallijcker dan alle ſchoonheyt, ſoeter dan alle ghenoechte, verhevender dan alle eere.

Ghy zijt den meeſten ende ſaemen den beſten, den aldermachtighſten en goedertierenſten, den alderbermhertighſten ende rechtveerdighſten, den ſchoonſten ende den ſterckſten.

Ghy verandert alles, en zijt nochtans onveranderlijck: Ghy vernieuwt alles, ende en zijt noyt nieuw noch out: Altijdt in 't werck, en altijt in ruſte, alles wordt van u gheſchaepen, ghevoedt, ende volmaeckt, alles wordt van u ghedraghen, vervolt, ende beſchermt.

Hoe wonderlijck ende goedertierentlijck handelt ghy met ons ô oneyndelijcke Majeſteyt! *Ghy doet uwe ſonne opſtaen over de goede ende quaede, ghy reghent over de rechtveerdighe en onrechtveerdighe:* Ghy ſtort overvloedelijck de ſchatten van uwe goetheydt oock over de ghene die uwe wetten vertreden, uwen naem blaſphemeren, uwe voorſichtigheydt loochenen, uwe heylighe Kercke bevechten: Ghy ſmijtſe toe de rijckdommen van deſe werelt, ende noodtſe tot leetweſen op datſe oock ſouden deelachtigh worden van uwe glorie.

Ghy ſoeckt ons, ende nochtans u en ontbreeckt niet; Ghy bemindt ons, ende nochtans en hebt niemant van doen; VVee aen de ghene die u niet en kennen! wee aen de ghene die u kennen ende nochtans niet en dienen! wee aen de ghene die u beſtrijden ofte verſmaeden! Ghy hebt uwe ſalighmaekende leere door uwen ſone aen de wereldt gheopenbaert, g'hebtſe door uwe bruydt de H. Kercke ons voorgheſtelt, daerentuſſchen ſy wordt van de *Atheiſten*, *Ioden*, ende *Ketters* veracht: Sy ſien de klaere teekenen uyt de welcke de Kercke ghekent wordt voor haere ooghen, maer ſy ſluytenſe moetwillighlijck toe om niet te ſien: Sy konnen t'ſchier taſten met d'handen dat de leere van uwe Kercke door mirakel van de heele wereldt aenveert is, maer ſy en willen't niet voelen.

O fon-

BESLVYT.

O fonteyne van alle goet! ſtort het licht van uwe bermhertigheden over deſe ellendighe ſielen, datſe moghen ſien haere blintheydt en dwaelinghen, datſe moghen voelen haere hartneckigheydt, datſe uwe leere moghen kennen, die ghy voorſtelt aen alle menſchen door uwe Kercke, op datſe u moghen vreeſen, beminnen, loven, en dienen, hier in dit leven ende hiernamaels in alle eeuwigheyt der eeuwigheden, Amen.

Tot meerder eere Godts.

REGIS-

REGISTER
VANDE DEELEN
ENDE CAPITTELEN.

EERSTE DEEL.

Bewijſen datter eenen Godt ende Godts-dienſt is.

I. CAP. WOrdt beweſen dat de wereldt niet en is gheweeſt vander eeuwigheydt, ende daer uyt beſloten dat'er een Godt is. 1

II. CAP. Wordt beweſen dat de wereldt van gheene ſierkens ghemaeckt is, dienvolghens dat'er een Godt is. 7

III. CAP. Redenen van verſcheyden gheſtelteniſſen der ſchepſelen : waer uyt noch voorder beſloten wordt, dat de werelt niet by geval maer van Godt is ghemaeckt. 10

IV. CAP. Wordt beweſen dat Godt voorſichtigh is. 17

V. CAP. Wort onderſocht of'er met'er daet in de werelt eenighen waerachtigen Godts-dienſt, oft Religie moet zijn. 21

TWEEDE DEEL.

Onderſoeck of de waere Religie van alle menſchen ghevonden kan worden.

I. CAP. Wort beweſen dat de waere Religie van alle menſchen moet konnen ghevonden worden. 28

II. CAP. Wort onderſocht of men de waerachtighe Kercke ende Religie eerſt door het onderſoecken van de Schriftuere kan kennen en vinden. 30

III. CAP. Of den inwendighen gheeſt, ofte verlichtinghe Godts van yeder perſoon in't beſonder, eenen middel kan zijn om de waerheyt der Kercke ende Religie te vinden. 38

IV. CAP. Of de Leere een teecken of middel kan zijn om de waere Kercke ende Religie te vinden ? 52

DERDE DEEL.

Van de oprechte Ken-teeckenen der Kercke.

I. CAP. Welcke de oprechte Ken-teeckenen zijn door de welcke alle ſoorten van ongheloovighe menſchen de waere Kercke ende Religie konnen kennen en vinden. 57

II. CAP. Of de ſectariſen ons moeten toeſtemmen dat deſe vijf voorſeyde Ken-teeckenen de oprechte teeckenen zijn om de waere Kercke te kennen. 60

III. CAP. Of de voorſeyde teeckenen konnen beweſen worden uyt de Schrifture. *Eerſt van de Outheydt.* 64

IV. CAP. Bewijs uyt de Schriftuer dat *d'Alghemeenigheydt* een ken-teecken is van de waerachtighe Kercke. 68

V. CAP. Wort beweſen dat de *Altijt-duerende Sichtbaerheyt* een ken-teecken der waerachtighe Kerck is. 72

VI. CAP. *Van de Mirakelen.* 83

§. 1. Hoe dat men, ten eerſten, ſal konnen onderſcheyden welcke mirakelen de waerheydt beveſtigen, ende ten tweeden, welcke valſch, ende welcke oprecht zijn. *ibid.*

§. 2. Wort beweſen dat de gave der Mirakelen altijt in de Kercke Chriſti gheweeſt is, ende moet zijn. 90

§. 3. Wort beweſen dat de eerſte verbreydinge des Chriſtelijcken Gheloofs moet gheſtelt worden onder de voornaemſte Mirakelen. 100

§. 4. Wort betoont uyt de Schriftuere dat de Mirakelen oprechte ken-teeckenen zijn van de waerachtighe Kerck ende Religie. 108

§. 5. Alle de opworpinghen van de Sectariſen teghen de Mirakelen in het ghemeen worden wederleydt. 115

VII. CAP. Wort beweſen uyt de Schriftuere dat de *Heyligheyt* een ſeker ken-teecken is van de waerachtighe Kercke. 122

VIERDE DEEL.

Of deſe voorſeyde teeckenen paſſen op de Heydenen, Mahometanen, ende de teghenwoordighe Synagoge der Ioden.

I. CAP. Van de Heydenen ende Mahometanen. 127

II. CAP. Eenighe ſchijnbaere redenen met de welcke de Joden de waerheyt van haere Religie

ligie ſouden konnen beſchermen. 130
III. CAP. Wort beweſen dat Godt op de Joden vergramt is. 132
IV. CAP. Wort beweſen dat de Joden ſijn verſtooten van Godt. 137
V. CAP. Wort beweſen dat den Meſſias alreede ghekomen is, uyt den tijdt die de Propheten van ſijne toekomſte voorſeyt hebben. 139
VI. CAP. Wort beweſen uyt het bekeeren der Heydenen, ende uytroeyen van de Afgoderije dat den Meſſias ghekomen is. 150
VII. CAP. Wort beweſen dat de afkomſte enghebooren plaetſe van den Meſſias wel paſſen op Chriſtum. 153
VIII. CAP. Wat de Propheten van de Moeder van den Meſſias voorſeyt hebben, ende hoe het op Chriſtum paſt. 158
IX. CAP. Wat Mirakelen den Meſſias moeſt doen, ende hoe deſe paſſen op Chriſtum. 163
X. CAP. Hoe de reſte van 't leven en lijden Chriſti paſt op de voorſegginhen van de Propheten. 167
XI. CAP. Uyt de ghetuyghenisſen van de oude Joodſche Rabbijnen wort ghetoont dat den Meſſias over lanck is ghekomen. 171
XII. De ydele uytvluchten van twee voorſeyde ſoorten van Joden aengaende de komſte van den Meſſias worden wederleydt. 174
XIII. CAP. Alle de voornaemſte opworpinghen der Joden worden wederleydt. 177

VYFDE DEEL.

Wort onderſocht of de merck-teeckenen van de waerachtige Kercke paſſen op eenighe Kercke van de Sectariſen.

I. CAP. Wort betoont dat niemant van de Sectariſen de *Outheyt* van haere Kercke bewijſen kan. 193
II. CAP. Wordt beweſen dat niemant van de Sectariſen het tweede ken-teecken der waerachtighe Kercke heeft, te weten, de *Altijtduerende ſichtbaerheyt.* 222
III. CAP. Wort beweſen dat gheene van alle de Secten de waerachtighe Kercke ofte Religie kan hebben, om dat gheene de *Alghemeenigheydt* en heeft. 231
IV. CAP. Wort beweſen dat by gheene van alle de Secten de gave der *Mirakelen* is, naemelijck oock dat haere Religie niet mirakuleuſelijck voort gheſet is, dienvolghens dat gheene van alle de waerachtighe Kercke heeft. 239
V. CAP. Wort beweſen dat by de Sectariſen de waerachtighe Kerck niet en is, om datſe de *Heyligheydt* niet en hebben die tot de waere Kercke vereyſcht wort. 244
§. 1. Te leeren dat het onmoghelijck is de geboden, Godts t'onderhouden, is eene leeringhe die niet bequaem en is om de menſchen heyligh te maecken, ende de welcke ſtrijdt teghen de Reden. *ibid.*
§. 2. Te leeren dat den menſch in dit leven volle verſekeringhe heeft van ſijne eeuwighe ſaligheyt, is eene leeringhe die niet bequaem en is om yemant heyligh te maecken. 254
§. 3. Te leeren dat alle de goede wercken van de Rechtveerdige met ſonden beſmeurt zijn, ſtrijdt teghen de Heyligheyt. 267
§. 4. Te leeren dat Godt een groot, ofte het meeſte deel van de menſchen geſchapen heeft tot de eeuwighe verdoemeniſſe, ſtrijdt teghen de Heyligheyt. 271
VI. CAP. Andere verſcheyden redenen waerom dat de Sectariſen de waerachtighe Kerck niet en hebben. 280
VII. CAP. De Sectariſen en hebben de waerachtighe Kercke niet, om datſe de Kercke Chriſti gheſchonden hebben. 291
VIII. CAP. De Sectariſen en hebben de waerachtighe Kercke niet om datſe meeſt alle de oude Ketterijen opgheraept ende haeren handel naeghevolght hebben. 300

SESDE DEEL.

Wort onderſocht of de ken-teeckenen van de waerachtige Kercke in de Roomſche Kercke te vinden zijn.

I. CAP. Wordt beweſen dat de Roomſche Kercke de oprechte *Outheydt* heeft. 308
§. 1. Dit wordt eerſt beweſen uyt de ſucceſſie der Pauſen. *ibid.*
§. 2. Wort beweſen uyt de ghedurige ſucceſſie, ofte Outheyt der leere, dat de Roomſche Kercke de Waerachtighe is. 328
II. CAP. Wordt beweſen dat de Roomſche Kercke het tweede ken-teecken van de Waerachtighe Kercke heeft, te weten de altijdtduerende *Sichtbaerheydt.* 340
III. CAP. Wordt beweſen dat de Roomſche Kercke het derde merck-teecken van de waerachtighe Kercke heeft, te weten, de *Mirakelen.* 350
IV. CAP. Wort beweſen dat het verbreyden van de Leere der Roomſche Kercke moet gheſtelt worden onder een van de voornaemſte Mirakelen. 382
V. CAP. Uyt de *Heyligheydt* wort beweſen dat de

de Roomſche Religie de waere is. 400
VI. CAP. Tot meerdere beveſtinghe van de *Heylicheydt* wordt betoont dat het gheloofsſtuck vande weſentlijcke tegenwoordicheyt des Lichaems Chriſti in t'Alderh. Sacrament niet en ſtrijdt teghen de Reden. 409

SEVENSTE DEEL.

Van d'onfeylbaerheyt der Kercke ende Rechter vande verſchillen.

I. CAP. Wordt onderſocht of de Schriftuer alleen, den Rechter van alle verſchillen, ende den eenighen gront reghel van het Gheloof is. 417
II. CAP. Wederlegginghe van het ghene de Sectariſen teghen het voorgaende opworpen. 421
III. CAP. Wort beweſen dat'er in de Kercke, nae de tijden vande Apoſtelen, eenen onfeylbaren Rechter vande verſchillen, neffens de Schriftuere, ghebleven is. 423
IV. CAP. Wort meer in 't beſonder beweſen hoe, ende van waer dat deſe voorſeyde onfeylbare authoriteyt in de Kercke ghevloeyt is. 427
V. CAP. Wort beweſen dat de Apoſtoliſche macht ende authoriteyt, die Petrus beſonderlijck hadde, in de Kercke gebleven moet zijn. 435
VI. CAP. Wort betoont dat de heele macht ende onfeylbaere authoriteyt Petri aen niemant anders en is overgheſet als aen de Pauſen van Roomen, ſijn naeſaten. 439
VII. CAP. Wort beweſen dat de heele Kercke niet en kan dwaelen in t'ghene ſy eendrachtelijck ende eenſtemlijck ghelooft. 446
VIII. CAP. Wederlegginghe van d'argumenten der Sectariſen die ſe opworpen tegen al wat tot noch toe is gheſeyt aengaende d'onfeylbaerheyt. 450
IX. CAP. Of de ken-teeckenen der Kercke ons overtuyghen dat wy het waerachtigh Gheloof hebben. 455
X. CAP. Wordt onderſocht of de Schriftuere ſoodanighe kenteeckenen heeft dat men de ſelve ghelooven kan ſonder d'onfeylbaere authoriteyt van de Kercke. 457
XI. CAP. Wederlegginghe van d'argumenten met de welcke de Sectariſen willen bewijſen dat'er geenen anderen reghel des Geloofs is dan de Schriftuer alleen. 461
XII. CAP. Wordt beweſen uyt de Schriftuere dat het Gheloof voor ſijnen eerſten gront moet hebben de godlijcke authoriteyt vande Kercke. 466
XIII. CAP. De voorgaende Leere wort noch voorder beveſtight met andere Schriftuerplaetſen. 471
XIV. CAP. Breeder verklaringe vande voorgaende materie. 476
XV. CAP. Of het ghenoech is om Salich te worden enckelijck te gelooven in Chriſtum. 482
XVI. CAP. Wordt voldaen aen de ghene die twijffelen of Godt alle menſchen wilt ſalich hebben om dat hy ſoo menighe ſonden ende ketteryen toelaet. 486

ACHTSTE DEEL.

Van de onſterflijckheyt vande ziele des menſchs.

I. CAP. Van den oorſpronck der ziele. 494
II. CAP. Wordt beweſen dat onſe ziele van ſubſtantie weghe eenen gheeſt is. 496
III. CAP. Uyt de bewijſen ende ſlot redenen van 't voorgaende Capittel wordt beſloten dat onſe ziele niet ſaemen en ſterft met het lichaem. 502
IV. CAP. D'uytnementheyt vande dry krachten der ziele ſijn ghenoechſaem om een redelijck menſch t'overtuyghen dat onſe ziele onſterflijck is. 504
§. 1. Beſchryvinghe van d'eerſte kracht, dat is, van de *Memorye*. *ibid.*
§. 2. Van de twee andere krachten van onſe ziele, te weten het *Verſtant*, ende *Wille*. 509
§. 3. Uyt het voorgaende wort beſloten dat onſe ziele onſterflijck is. 517
V. CAP. D'onſterflijckheyt vande ziele wort beweſen uyt het opperſte goedt ofte leſte eynde des menſchs. 519
VI. CAP. Het opperſte goedt vanden menſch en is niet gheleghen in de ghenoechten des lichaems. 522
VII. CAP. Dat de Rijckdommen niet en konnen ſijn het opperſte goedt vanden menſch. 524
VIII. CAP. Dat het opperſte goedt vanden menſch niet en kan beſtaen in de eere. 528
IX. CAP. Ons opperſte goedt en kan niet beſtaen in wetenſchappen ofte gheleertheyt. 531
X. CAP. Het opperſte goedt vanden menſch en kan in de zedelijcke deughden niet beſtaen. 535
XI. CAP. Wordt onderſocht of ons opperſte goet in dit leven niet bekomen kan worden. 537
XII. CAP. Hoedanigh dat het opperſte goedt van den menſch moet ſijn. 540
XIII. CAP. De natuere van de Rechtveerdigheydt, ende het eyghen ghemoedt van den menſch,

menſch, wijſen uyt dat'er een toekomende leven is. 342
XIV. CAP. D'onſterflijckheydt van de ziele wort beveſtight met verſcheyden openbaringhen ofte verſchijninghen der ſelve naer de doot. 549
XV. CAP. Verſcheyden korte argumenten vande vermaertſte Heydenſche Philoſophen met de welcke ſy d'onſterflijckheyt vande ziele hebben beweſen. 553
XVI CAP. Treflijcke diſcourſen ende Maximen van d'heydenen over d'onſterflijckheyt van de ziele. 556
XVII. CAP. Wederlegginghen van d'argumenten die d'Atheiſten maeken tegen d'onſterflijckheyt vande ziele. 558

NEGENSTE DEEL.

Van den ſtaet der zielen naer dit leven.

I. CAP. Wat ghevoelen dat de Heydenen hebben gehadt van den ſtaet der Godtvruchtighe zielen. 563
II. CAP. Waer in dat eyghentlijck de opperſte ſaligheydt vande zielen beſtaet volghens de leeringhe vande oprechte gheloovighen. 565
III CAP. Wat'er nootſakelijck uyt dat aenſchouwen Godts in de heylighe zielen moet komen te ſpruyten. 567
IV. CAP. Van de gheluck-ſaligheydt, die de Heylighe zielen ſullen ghenieten in haere lichaemen naer de verrijſſeniſſe. 569
V. CAP. Wordt betoont dat de vyf ſinnen vande lichaemen der Heylighen elck haer beſonder vermaeck ſullen hebben. 573
VI. CAP. Van den ſtaet der verdoemde 582
§. 1. Wat ghevoelen de Heydenen hebben ghehadt vande plaetſe daer de verdoemde ſijn. *ibid.*
§. 2. Het ghevoelen vande gheloovighen aengaende de gheſteltenijſſe der plaetſe vande verdoemde. *ibid.*
VII CAP. Van de pijne der helle in het beſonder. 585
§. 1. Het meeſte torment is eeuwelijck berooft te ſijn van het aenſchouwen Godts. *ibid.*
§. 2. Van de andere pijnen die de verdoemde ſullen lijden maemelijck in haer vyf ſinnen. *ibid.*

FINIS.